
NAZ.

HUGO GROTIUS
DE
JURE BELLI AC PACIS.
Jane. fac æternos, pacem pacisque ministros

HUGONIS GROTII
DE
JURE BELLI AC PACIS
LIBRI TRES,

In quibus Jus Naturæ & Gentium, item Juris Publici præcipua explicantur.

CUM COMMENTARIIS

GULIELMI VANDER MUELEN,
Domini d'Oudt-Brouckhuysen, Decani D. Mariæ, Aggerum, qui inferiorem Leccæ partem coërcent, Præfecti; &c.

ACCEDUNT

Et Auctoris Annotata, ex postrema ejus ante obitum cura; & Joan Fred. Gronovii Notæ in totum opus.

AMSTELÆDAMI,
Apud JANSSONIO-WAESBERGIOS & WETSTENIOS.
cIɔ Iɔ cciv.
Cum Privilegio Illustr. & Præp. Ordd. Hollandiæ & Westfrisiæ.

PRIVILEGIE.

DE Staaten van Holland ende Weſtvrieſland, doen te weeten: Alſoo ons vertoont is by *Johannes* en *Gillis Janſſonius van Waesbergen*, en *Abraham van Someren*, Boekverkoopers tot Amſterdam, hoe dat de voorn: *Waesbergen* en *Arnout Leers*, (wiens regt hy *van Someren*, hy opveylinge met den eygendom van de helft der Copye en Privilegie aan ſig heeſt gekogt) den 12. December 1674. gunſtelyk hadden geobtineert onſe Privilegie, voor vyſtien agtereenvolgende jaaren; om ſeker Boek, genaamt *Grotius de Jure Belli ac Pacis*, alleen te mogen drukken, welke Privilegie geëxpireert ſynde, waren ſy Supplianten bedugt, dat door 't expireeren van 't voorſz. Privilegie, eenige nydige en baatſoekende menſchen, door wangunſt of iets anders, 't ſelve Boek, tot haar Supplianten groot nadeel, wel mogten nadrukken, ofte elders buyten Onſen Lande gedrukt ſynde, hier in Onſen Landen invoeren, verkoopen, of verruylen, waar door de vreedſame beſittinge van dit haar Boek, t'eenemaal verydeld ſoude worden: ſoo keerden ſy Supplianten haar tot Ons, ootmoedigIyk verſoekende, dat het Ons geliefde haar Supplianten te vergunnen verlenging van 't voorſz. Privilegie, voor den tyd van nog vyſtien agtereenvolgende jaren, waar by aan haar Supplianten voor haar ſelven, haar erven, of actie verkrygende, geconſenteert en geoctroyeert wierd, om 't ſelve Boek hier in Onſen Landen alleen te mogen drukken, doen drukken en verkoopen, met ſpeciaal verbod, dat niemand, wie het ook ſoude mogen ſyn, 't ſelve Boek, geduurende den ſelven tyd, in 't geheel ofte ten deele, 't ſy ook den text alleen, of met bygevoegde Aanteykeningen ofte Uytleggingen, ſoo van den Autheur ſelfs, ofte iemand anders, op eenigerhande manieren in 't groot ofte kleyn, hier in Onſen Lande, ſoude mogen nadrukken, verhandelen ofte verkoopen, of elders nagedrukt ſynde, in Onſen Landen te verkoopen, te verruylen, ofte anders te beneficeeren, op ſekere groote peine daar tegen te ſtatueeren. SOO IS 'T, dat wy de ſake ende 't verſoek voorſz. overgemerkt hebbende, ende geneegen weeſende ter bede van de Supplianten, uyt Onſe regte Weetenſchap, Souveraine Magt ende Authoriteyt, deſelve Supplianten by continuatie geconſenteert, geaccordeert, en geoctroyeert hebben, conſenteeren, accordeeren, ende Octroyeeren mits deſen, dat ſy geduurende den tyd van vyſtien eerſt agtereenvolgende jaren, het voorſz. Boek, genaamt *Grotius de Jure Belli ac Pacis*, binnen den voorſz. Onſen Lande alleen ſullen mogen drukken, doen drukken, uytgeeven en verkoopen. Verbiedende daaromme allen ende een iegelyken, het ſelve Boek in 't geheel, ofte ten deel, 't ſy ook den text alleen, of met bygevoegde Aantekeningen of Uytleggingen, van den Autheur of iemand anders, na te drukken, ofte elders nagedrukt, binnen den ſelven Onſen Lande te brengen, uyt te geeven, ende te verkoopen, op de verbeurte van alle de nagedrukte, ingebragte, ofte verkogte exemplaren, ende een boete van drie honderd guldens daarenboven te verbeuren, te applieeeren een derdepart voor den Officier, die de Calange doen ſal, een derdepart voor den armen der plaatſe daar het Caſus voorvallen ſal; ende het reſteerende derdepart voor de Supplianten. Alles in dien verſtande, dat wy de Supplianten met deſen Onſen Octroye, alleen willende gratificeeren, tot verhoedinge van haar ſchade, door het nadrukken van het voorſz. Boek, daar door in geenigen deele verſtaan den inhoude van dien te authoriſeeren, ofte te advoueren, ende veel min het ſelve onder Onſe protectie ende beſcherminge eenig meerder credit, aanſien ofte reputatie te geeven, nemaar de Supplianten, in cas daar inne iets onbehoorlyks ſoude influeeren, alle het ſelve tot haaren laſte ſullen gehouden weſen te verantwoorden; tot dien eynde wel expreſſelyk begeerende, dat by aldien ſy deſen Onſen Octroye voor het ſelve Boek ſullen willen ſtellen, daar van geen geabbrevieerde ofte gecontraheerde mentie ſullen mogen maken, nemaar, gehouden ſullen weſen het ſelve Octroy in 't geheel, ende ſonder eenige omiſſie, daar voor te drukken ofte te doen drukken, ende dat ſy gehouden ſullen ſyn een Exemplaar van het voorſz. Boek, gebonden ende wel geconditioneert, te brengen in Onſe Bibliotheecq van Onſe Univerſiteyt tot Leyden, ende daar van behoorlyk te doen blyken; alles op pœne van het effect van dien te verlieſen; ende ten eynde de Supplianten deſen Onſen Conſente ende Octroye mogen genieten als na behooren, laſten wy allen ende een jegelyk die 't aangaan mag, dat ſy de Supplianten van den inhoude van deſen doen, laten, ende gedoogen, ruſtelyk, vredelyk, ende volkomentlyk genieten ende gebruyken, ceſſeerende alle belet ter contrarie. Gedaan in den Hage onder Onſen grooten Zegele hier aan doen hangen, op den ſeventienden December in 't jaar onſes Heeren en Zaligmakers een duyſend ſes honderd ſevenentnegentig.

A. HEINSIUS. vt.

Ter Ordonnantie van de Staaten

SIMON VAN BEAUMONT.

GULIELMUS van der MUELEN,
Dominus te Oudtbroeckhuysen, D. Mariæ Canonicus, Aggerum qui
inferiorem Leccæ partem coercent Præfectus &c. Nat. MDCLIX.

AUGUSTISSIMO

PRINCIPI

GULIELMO III.

MAGNÆ BRITANNIÆ, FRANCIÆ ET HIBERNIÆ

REGI.

GULIELM. VANDER MUELEN.

Uod ad genua tua REGUM EMINENTISSIME, veluti Numinis pulvinar, hasce mearum in *Grotium* lucubrationum primitias depono, non ex importuna arrogantia, vel præcipiti quadam temeritate procedit, quasi plane meæ conditionis ignarus, persuasus essem a me aliquid proficisci posse, quod dignum esset, cui Augustum tuum nomen inscriberetur.

Verum & argumenti, quod in hoc opere tractatur, dignitatem; & summam erga sacratam MAJESTATIS TUÆ personam, tanquam communem nostrum PARENTEM, & communis PATRIÆ PATREM, pietatem meam, conjunctam cum devotissima MAJESTATI TUÆ debita reverentia & veneratione, in causa fuisse fateri necesse habeo, quod eo audaciæ processerim. Non sine fiducia impetrandæ veniæ, si fortasse intempestivo, sed justo tamen zelo inflammatus, nimis vel arroganter vel incaute, mihi hac via ad TUAM MAJESTATEM aditum aperire conatus fuerim. Fretus singulari humanitate & mira benignitate tua, qua non solum excipere soles eos, qui lateri tuo quotidie adhærent: verum & omnes cum cives, tum etiam peregrinos vel exteros, quibus vel propensam tuam erga se voluntatem ambientibus; vel ad clementiam tuam, veluti certissimum miseriarum, quibus obruti jacent, levamen atque solatium confugientibus; vel opem & auxilium tuum unicum ubique oppressis refugium, & sedibus suis pulsis asylum, implorantibus, facilem ad te aditum præbes, nec a venerabili conspectu tuo dimittis, nisi summa lætitia perfusos; nihil dolentes quam ipsum, necessitate exigente discessum. Quoniam nihil cuiquam jucundius; nihil optabilius esse potest, quam ut te videat, te fruatur. Virtutes tanto in Principe eo illustriores, quo rariores in ipso etiam vulgo. Verum cum esset in fatis REX SERENISSIME, te aliquando futurum perfectissimum exemplar, in illustri hoc mundi theatro positum, unde quid imitandum, quid vitandum caperent ac discerent non solum qui imperium tractant, sed etiam ad quod sese dirigerent nec non componerent quibus obsequii tantum gloria relicta, cives & subjecti, placuit supremo hujus universi conditori Deo, qui ad suam hominem effinxit imaginem, te, Regum AUGUSTISSIME, ad

omnes

omnes virtutes formare, quarum ne quidem humana natura capax, nisi divinitati propior. Non necesse itaque est, *Quirinos*, *Numas Pompilios*, *Tullos Hostilios*, *Ancos Marcios*, vel *Camillos*, *Scipiones*, *Curios*, vel *Catones*, quorum raras virtutes & eximias animi dotes veterum referunt monumenta, ad imitandum nobis proponere. Quas enim singuli singulares possederunt virtutes, earum omnium in te uno, REX SERENISSIME, conspicimus complementum. Certissimum documentum in tua Augusta persona vere aliquid divini residere, cujus illi vana quadam superstitione participes fingebantur. Quam spatiosus & amplus hic sese tuarum virtutum prædicandarum campus pandit? verum cum hisce celebrandis humani ingenii vires longe sint impares, miremur potius summam justitiam, singularem clementiam, miram benignitatem, intrepidam, sed verendam bonis civibus, innumeris expositam periculis fortitudinem, & quæ omnes omnino virtutes complectitur, puram atque sinceram in Deum pietatem tuam, quam ut illas depingendo, earum magnitudini, qua omnes obstupescimus, aliquid detraheret mea dicendi imbecillitas. Verum & incassum hisce enarrandis operas impendisse viderer, quæ toti Orbi notissimæ, utpote quas nominis tui fama per omnes terræ marisque plagas, qua patet Orbis, circumtulit, & cunctas nationes adeo in tui admirationem rapuit, ut non solum potentissimi Reges ac Principes tuam amicitiam & tecum jungere dextras ambierint, sed & ipsi ad MAJESTATIS TUÆ præsentiam intuendam, tanquam naturæ aliquod miraculum, suis conspiciendum oculis, non solum regni tui oris appulerint; sed & nostras inviserint terras, summo capti desiderio ea quoque perlustrandi loca, quæ & tuis & tot illustrissimorum Heroum, unde genus tuum, augustius quo nullum, ducis, & illam ad eximias quascunque virtutes tibi innatam indolem, tanquam avitam

hæreditatem, sed multis a te auctam nominibus, accepisti, incunabulis gestisque egregiis, & victoriarum ubique monumentis celeberrima. Pulchrum, est àntiquitate generis avitaque majorum gloria florere. Verum multo pulchrius & laudabilius suis virtutibus & animi ornamentis partam a majoribus gloriam non solum tueri, sed etiam propriam famam illustriorem reddere & quam maxume longam efficere. Hæc de te omnium REX AUGUSTISSIME civium fuit exspectatio, cum ad summum illud dignitatis fastigium, in quod olim illustrissimi tui majores collocati, tanquam dignissima Augustissimæ Arausionensis familiæ proles, cui propter egregia in patriam merita omnia debemus, quæ vel natura, vel fortuna nobis largita est, non minus tuis meritis, quam civium amore provectus fueris. Quantum gaudium, quanta lætitia omnium animos incesserat, postquam fama percrebuisset, in te PATRIÆ PATRES avitas contulisse dignitates. Quantus te salutantium clamor excipiebat, quascunque, novis auctus honoribus diu exspectatus desideratusque, urbes ingrediebaris; ita ut verissime quadrent in TE illa Plinii *de optimo Principe Trajano* :*non ætas quemquam, non valetudo, non sexus retardavit, quo minus oculos* TUÆ MAJESTATIS *præsentia impleret. Te parvuli noscere, ostentare juvenes, mirari senes. Ægri quoque neglecto medentium imperio, ad conspectum tui, quasi ad salutem sanitatemque prorepere. Fœminas etiam tunc fœcunditatis sua maxima voluptas subiit, cum cernerent, cui Principi cives, cui imperatori milites peperissent, videres referta tecta ac laborantia spectatorum multitudine, oppletas undique vias, alacrem hinc atque inde populum, par gaudium, paremque clamorem*, VIVE *diu* VIVE GULIELME *temporum felicitas, seculi gloria, amor civium.* Verum longe superarunt spem nostram egregia a TE, divina equidem providentia ad Reipub. Gubernacula admoto, domi vel foris, in bello vel in pace edita vir-

virtutis tuæ facinora, quæ vix apud posteros fidem invenient, nisi ex ipso ore parentum, quasi per traditionem perpetuam accipiant nati natæque. Testis est tuis auspiciis tuaque virtute ab importuna hostium dominatione, & duro servitutis jugo, in pristinam libertatem vindicata patria. Cujus merito liberator, præsidium, refugium, deliciæ & ornamentum omnium civium acclamatione salutaris. Testis est, nunquam intermorituris condecoranda atque celebranda laudibus, gloriosa illa totius fere Europæ & naturali situ, & arte, urbis munitissimæ arcisque Namurcæ expugnatio, cui simile quicquam gestum nec veterum referunt monumenta, nec ætati nostræ proximi testantur annales; Non dolo nec fraude, vel Punica fide, unica & præcipua magnarum rerum gerendarum hostibus ratione, sed singulari virtute summaque prudentia atque constantia tua, REX INVICTISSIME, incredibili celeritate confecta, quamvis ab omni bellico apparatu aliisque rebus, ad defensionem necessariis, instructa, ad cujus tutelam undique flos & robur militiæ sub auspiciis Ducum belli peritissimorum, prope sedecim equitum peditumque millia, confluxerant, positis in conspectu tanquam in statione hostium castris, in quibus armatorum copiæ plus, quam centum millia, expleverant, qui veluti tantæ victoriæ testes essent oculati; & simul etiam obstupefacti rei gestæ magnitudine, irent dicerentque Regi suo, Solem, cujus radios sæpius prædixerant ad ultimas terrarum plagas remotas gentes, illuminaturos, stitisse gradum cursumque suum Namurcensibus in vallibus, MAGNI GULIELMI, tanquam benignissimi Europæ Sideris, interventu, qui, velut alter Jupiter, Imparem te, *Ludovice*, videns moderandis habenis, e curru egit præcipitem, ut disceres justitiam & non temnere Divos, eorum

ambiendo munera. Sunt hæc miranda, sunt inaudita, REX FORTISSIME; virtutis, prudentiæ, & invicti animi tui monumenta, quæ famam tuam immortalem reddunt; sed tamen tanti Heröis, quem supra humanam sortem collocare summus rerum arbiter voluisse testatur, gloriam non æquant, nec illustrant, quantum par est, nisi & plura adferamus incredibilis & plus, quam humanæ fortitudinis tuæ documenta, & quem ejus potiorem testem adducere possum, quam vicinum nobis Regnum, te, inquam, BRITANNIA, fortitudinis, justitiæ & clementiæ Principis nostri; qua & liberata e manibus eorum, qui in servitutem te trahere animum induxerant, & conservata ab incendiis & ruinis urbium, bellis intestinis, devastatione agrorum, velut insigne monumentum, adduco. Verum quæ res longe pretiosissima, veram & puram nullis superstitionum maculis adspersam religionem, quam funditus eradicare meditabantur ejus hostes, tibi reservavit inclyta Regis pietas, conjuncta cum invicti animi magnitudine, summaque vigilantia & indefesso labore. Cujus egregium est documentum, quod nulla unquam obliterabit vetustas, illa omnium Scriptorum monumentis consignata expeditio Britannica, non aliam ob causam suscepta, quam ut semetipsum opponeret ruenti in servitutem populo, & jamjam religionem moribundam, suo adventu recrearet, atque ad pristinum vigorem & splendorem reduceret. Idque eo anni tempore, quo ventorum vis atque rabies maxime dominari solet; & sæpissime trans mare currentes in Syrtes & scopulos cum horribili fragore navium impellens, vel funditus immergens, misere vitam finire cogit. O nunquam satis admiranda tua, REX INVICTISSIME, pietas & incredibilis animi magnitudo, quæ nullis imminentibus periculis, nullo metu,

metu, nulla fortuna frangi poteſt. Merito igitur Principem tuum ter quaterque beata BRITANNIA excipis, ut veræ fidei Defenſorem, libertatis Vindicem ac Statorem, religionis Conſervatorem. Sed videor mihi minus dicere, quam par eſt: univerſa Europa te ſalutat INCLYTISSIME PRINCEPS, ut liberatorem ſuum, quod hac expeditione perpetuæ ſibi imminentis ab unius dominatione ſervitutis vincula diſſolveris. Non inficior arma a MAJESTATE TUA ſuſcepta, ædificatas claſſes, trajectos in vicinum regnum milites, ut oppreſſo populo totique Orbi Chriſtiano ſalubre illud conſilium, quaſi jam cœlitus tibi oblato opportuno tempore exequereris. Sed non impia mota bella, ut ingenti hominum ſtrage debellando vicinos populos ſanguinolentam tibi gloriam acquireres, vel aliena diriperes. Deteſtanda belli inferendi cupido etiam a veri Dei notitia alieno, nedum Chriſtiano Principi juſta arma capiendi cauſa, quamvis olim non injuſta *Chriſtianiſſimo* viſa. Non enim cujuſquam jus armis attentaſti, non animo inferendi belli, & alienas invadendi poſſeſſiones, appuliſti ad vicini littora regni; non regium diadema tuo capiti imponendi cupidine inflammatus, armata manu regiam petiiſti urbem, ſed ut intacta atque illibata & Regis, & populi jura conſervares; non occupaſti Regale Solium ſanguinis polluendo jura, ſed vacui & derelicti poſſeſſionem accepiſti, tibi delatam ab iis, quibus, abjectis imperii faſcibus, eas tibi deferendi & divina, & humana jura facultatem tribuunt. Præterquam quod & ſanguinis & affinitatis jura te ad tractandum tam vaſtum & amplum imperium, & tot regnorum moderanda ſceptra vocabant: ita ut quodammodo tuo jure tibi vindicare potuiſſes, quod tibi delatum recuſare, quam accipere, malles, niſi totius Europæ ſalus, religionis conſervatio, & pro-

cerum ac populi ſumma ambitio plus apud te valuiſſet, quam tanti imperii cupido. Longe itaque alia tibi REGUM MAXIME arma capiendi cauſa fuit, ſubibat animum tuum Reges atque Principes non fruſtra gladio armatos, ſed ut eo utantur ad plectendos malos, & bonos tuendos adverſus improborum vim & injuriam, ad ſublevandos injuſte oppreſſos, &, ut paucis dicam, ad adminiſtrandam juſtitiam ſuum cuique jus tribuendo. Hoc ipſum igitur fuit in cauſa, quod auxilio veneris, qui jure opem tuam implorabant adverſus quoſdam impoſtores, qui nihil aliud machinabantur, quam regni ſtatum evertere; qui legum auxilium irritum reddere, atque judicia, religionem, libertatem, quam nemo bonus niſi cum anima ſimul amittit, legibus & jurisjurandi religione confirmatam & aſſertam, a ſummi imperantis nutu & arbitrio pendere diſſeminabant in vulgus, ſcil. ut arbitrarium conſtituendo imperium, durum ab omni ævo liberi populi cervicibus ſervitutis jugum imponerent. Quid autem juſtitiæ, quid æquitati, quid Chriſti doctrinæ & idcirco Chriſtianorum ſacris initiati Principis officio magis conſentaneum, quam ſocio, injuſte oppreſſo, opem petenti, ſuccurrere? Huic officio nec ipſi gentiles deeſſe voluêre, quamobrem nullam naturam in hominum genere meliorem exiſtimarunt, quam eorum, qui ſe ad ſervandos homines natos arbitrarentur. Quænam itaque, REX JUSTISSIME, arma capiendi tibi cauſa excogitari vel fingi poſſit juſtior, atque illa, quam ipſa dictat recta ratio, & idcirco juſtitia exigit, Chriſtiana approbat doctrina. Miniſtrum & vindicem juſtitiæ divinæ te præbuiſti, dum tua prudentia, vigilantia, & fortitudine irrita reddidiſti, in patriæ noſtræ, tuorumque civium, ac totius vere Chriſtiani Orbis clandeſtina conflata conſilia. Jam mihi renaſci tuo ſub imperio videtur ſeculum il-

lud

lud aureum, quo cœlitus missa Astræa virgo præsidebat terrarum Orbi. Quid enim sanctius observas, diligentius administras, quam justitiam? illa virtus omnium virtutum regina adeo omnibus, quæ a TUA MAJESTATE proficiscuntur, actionibus, cum belli, tum pacis tempore, prælucet, ut non minus tuo quodam jure JUSTI appellationem tibi vindicare possis, quam quisquam vetustiorum temporum Princeps, nisi & ipsum hoc cognomen infra tua merita videretur, quoniam & eodem appellati, qui, quamvis honoris & dignitatis fastigio tibi pares, hujus tamen & ceterarum omnium virtutum mensura tanto TUA MAJESTATE inferiores, quanto ipse majestate superior tuis civibus atque subjectis. Hujusmodi cogitationes cum animum meum subirent, hasce meas operas, quas non ad exornanda, quæ in doctissimo Authoris opere de *Jure Belli ac Pacis*, tractantur argumenta, sed pro ingenii & judicii facultate, illustranda, quæ sæpissime nimis conciso dicendi genere proposita, difficiliorem lectori præbent intellectum, contuli, MAJESTATI TUÆ consecrare volui. In cujus tutelam & fidem sese ipsa justitia tanquam certissimum munimentum permisisse videtur. Quamobrem cum tuo patrocinio illam dignari tibi REX JUSTISSIME placuerit, eodem quoque amplecti quæcunque a me pro ea, quamvis exigua & tam augusto nomine neutiquam digna, scripta sunt, MAJESTATIS TUÆ infinita clementia, & benignitas mihi pollicetur. Præterquam quod huic altera & officii & pietatis ratio accedat: Neque enim sine gravi ingrati animi nota inficiari possum, me tuæ sollicitudini, paternæ curæ, prudentiæ & invicti animi magnitudini, cum ubique terrarum armorum strepitus & belli calamitas aliarum gentium tranquillitatem perturbat, hoc scribendi debere otium, idque in charissima at-

que dulcissima patria, quam tuis sub auspiciis omnium rerum, quibus vita neque satis commode, neque etiam jucunde transigitur, quasi universæ Europæ officinam, tum etiam tranquillitatis & felicitatis domicilium constituere omnium rerum Author voluit.

Tu civem patremque geras, tu consule cunctis
Nec tibi, nec tua te moveant, sed publica vota.

Accipe igitur, REX CLEMENTISSIME, hosce laboris mei tanquam beatissimi istius otii, quo mihi te auspice, frui licet, fructus tibi debitos, leto vultu ut soles cetera; & TUÆ MAJESTATIS præsidio sustinere, & clementiæ benignitate adversus quoscunque obtrectatores & calumniatores defendere, ut velis, summa cum animi submissione rogo atque oro. Quod reliquum est Deum *Ter. Opt. Max.* precibus fatigare non desinam, ut MAJESTATEM TUAM, quam diutissime conservet ac tueatur, ad Nominis sui gloriam, Ecclesiæ firmamentum, Patriæ præsidium, civium tutissimum refugium. Ita spero; Ita mecum vovent omnes boni cives. Trajecti ad Rhenum, XVIII Kal. Octob. cIↄ Iↄc, XCVI.

PRÆFA-

PRÆFATIO.

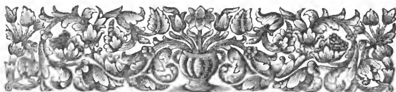
Quantum homo, ratione præditus, ceteris animalibus, omni plane mentis discursu destitutis, ideoque naturæ impetum sequentibus, præstet, tanto magis naturæ vinculo obstrictus est summa ope niti, ne vitam silentio transeat, veluti pecora, quæ natura prona, atque ventri obedientia finxit, ut ait Sallustius. *Quoniam autem generis sui præstantia non in corporis figura, verum divinæ illa particula auræ anima, sita est, cujus essentia potissimum consistit in operatione & actione, utpote quæ omnis ejus, quod corporeum dicitur, expers, tota spiritus, quem nisi agendo & operando existere animadvertimus; oportet hominem ejusmodi vitæ rationem amplecti & sequi, quæ origini suæ & generis præstantiæ maxime consentanea.* Optime *Romanæ eloquentiæ Parens Tullius* Somn. Scip. Nec enim tu es, quem forma ista declarat, sed mens cujusque is est quisque; non ea figura, quæ digito demonstrari potest. *Nec aliter Lactant.* lib. de opificio Dei, *cum inquit*, Errat enim quisquis hominem carne metitur. Nam corpusculum hoc, quo induti sumus, hominis receptaculum est. Nam ipse homo, neque tangi, neque adspici, neque comprehendi potest, quia latet intra hoc, quod videtur. *Hanc autem mentem, cujus proprium est semper in actu & motu esse, exercendam in optimis artibus, docet* Cicero, *ut documenta demus, qua sumus nati origine, atque ita perspiciatur in totius vitæ cursu nos æternos ac divinos habere animos, quorum dignitati convenit, corporis voluptates contemnentes, in illis rebus investigandis & contemplandis occupatos esse, quæ generis nostri præstantiam potissimum referunt. Quamobrem qui nihil aliud curant, nisi corporis voluptates; qui luxuriæ & gulæ indulgentes, atque corpori & inertiæ dediti vitam beatam somno, cibo, potu, & libidinibus metiuntur, corporis tantum figura a brutis animantibus differre videntur. Quorum ego vitam mortemque juxta æstimo, quoniam de utraque siletur. Verum enimvero is demum vivere, ut decet hominem, ratione præditum, id est, anima frui videtur, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam quærit. Omnium vero bonarum artium, quibus operam dare oportet hominem, ut convenienter naturæ suæ vitam instituat, illa merito optima habetur, quæ eum docet bene & recte vivendi regulam, id est congruenter naturæ suæ cum rationali, tum sociali, vitæ traducendæ rationem. Quippe cum sit animal natum ad colendam societatem sive naturalem, sive civilem, ipsa illa nascendi conditio ei imposuit obligationem, qua tenetur omnes suas operas conferre ad aliquid navandum, quo posset bene mereri de utraque. Quamobrem rationis particeps, ut, ea duce, posset indagare, quæ inserviunt ejus conservationi & cultui. Quoniam vero dictat nobis recta ratio nullam societatem coli, nec consuetudinem homini cum homine intercedere posse, nisi accedat officiorum commutatio, quæ homines sibi invicem præstare adstricti sunt naturali quodam vinculo, qua sublata totam corruere ejus fabricam, tanquam suo fundamento destitutam, necesse est, neminem negaturum mihi persuadeo, optime illum de societate humana meritum*

tum

tum, qui suam consumit ætatem in ejusmodi indagandis officiis, quorum commercium ad hominum societatem & conjunctionem tuendam pertinet. Nulla vero doctrina adeo necessaria & utilis humano generi, quoniam comprehendit omnia illa jura, quæ homo homini natura debet, quocunque loco, tempore, statu exhiberi invicem conveniat. Quippe nulla vitæ pars, neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas; vacare officio potest, in eoque colenda sita est vitæ honestas omnis, & in negligendo turpitudo, *teste Cicerone* 1 Off. *Publica dicuntur, quæ ad totius civitatis statum & administrationem tum domi, tum etiam foris, pertinent, vel pacis, vel belli tempore suscipienda. Privata, quæ singulos spectant, licet ad plures extendantur. Quæ autem officia in utroque vitæ genere homini præstanda incumbunt, ea omnia hac de officiis disciplina atque doctrina continentur. Ea autem non aliunde nec e puriori fonte hauriri potest, quam juris naturæ & gentium scientia, ad cujus præscriptum omnia, quæ vel publice, vel privatim geruntur, fieri debent, si recte facta dici mereantur. Quis vero præstabilem hanc scientiam atque doctrinam, tanta eruditione, tantoque ingenii & judicii acumine, ut eo omnes obstupescant, tractavit, & ex intimis penetralibus abditisque recessibus in lucem protractam ad omnem vitæ usum, conditionem, statum, locum & tempus accommodavit, quam Vir incomparabilis* HUGO GROTIUS, *in suo opere, cui titulum de* Jure Belli ac Pacis, *inscripsit. De cujus præstantia, eruditione, summaque utilitate, quam ex eo cujuscunque sit quisque generis & conditionis, tum præcipue qui ad Reipub. clavum & gubernacula sedent, atque summæ rerum præsunt, capere possunt, potius nihil dicendum mihi videtur, quam ut eam prædicando pro ingenii exigua facultate minus fortasse dicerem, quam par est. Tanta enim doctrinæ & eruditionis fama, quam eo sibi conciliavit Author, atque tot Clarissimorum Eruditissimorumque virorum egregia testimonia satis eam illustrant atque celebrant. Præterquam quod & omnes, quorum manibus teritur, uno ore testantur, vix aliquem vixisse mortalium, qui tanta capacitate, & tam late diffusa per omnium disciplinarum genera eruditione polleret, quam qua incomparabile hoc opus demonstrat authorem suum instructum fuisse. Quamobrem merito tot viri eruditi non propter argumenti tantum dignitatem, utilitatemque, sed imprimis singularem doctrinam & summam, qua tractatur, eruditionem, se bene de humano genere, & sua quisque Repub. meriturum arbitrati fuere, suscipiendo ejus commentationem, & conferendo suas operas ad illustranda, quæ sæpe nimis conciso dicendi genere proposita, difficiliorem præbent intellectum; tum etiam detegendo & refutando nonnullos errores, in quos, & Authorem nostrum utpote qui etiam (homo natus, a se illud humanum* errare, *non alienum ipse putavit) cum circa religionis, & fidei quædam dogmata, tum etiam juris naturæ, & gentium tradendam scientiam, & doctrinam incidisse, salva tanti viri fama, dicere possumus. Ab eo autem fere tempore, quo manum ferulæ subduximus, & ad humaniora studia animum applicuimus, præ cæteris nobis placuit juris naturæ & gentium scientiæ, atque moralis doctrinæ, quæ cum illa arctissime conjuncta, operam dare: cujus studium vehementer in nobis excitaverat Celeberrimi* Samuelis Pufendorfii, *doctissimum & omni eruditionis genere refertum opus de* jure naturali & gentium, *ad hanc Spartam colendam in lucem editum, in quod nescio qua fortuna incideram, eoque semel & iterum evoluto, tanta me hujus scientiæ excolendæ cepit voluptas, ut me plane totum huic consecrare voluerim, præsertim cum magis magisque indies perspicerem, quanta in ea later & utilitas. Verum cum animadverterem vix aliquos in illa addiscenda progressus fiere posse, nisi quis esset paratus ab ea supellectile, qua tanquam*

quam necessario adjumento indiget, ut perveniat ad intimos recessus, unde petenda: illamque perspicerem non unius esse generis, sed fere ex omnium disciplinarum notitia, per quos hæc sese diffundit scientia, comparandam, paulisper hæsi, me imparem tanto perficiendo operi sentiens. Verum summum hujus doctrinæ excolendæ studium ac vehemens appetitus facile superabat omnes molestias & difficultates, quæ sese mihi offerebant. Itaque & aliarum bonarum artium scientiam, tum etiam antiquitatum, quæ ex veteribus cum Romanorum & Græcorum, aliarumque gentium monumentis, eruendæ, cognitionem, tum etiam Historiarum notitiam, quæ egregium in juris publici disciplina excolenda præbet usum, quantum potui, mibi comparare studui. Cui aliquamdiu opera data, iterum ad evolvendum Pufendorfium *animum applicui, atque experiebar longe majori cum fructu me relegisse eruditissimi Viri scripta, quam antehac perlegissem. Verum cum perspicerem quanta in existimatione haberet incomparabile Authoris nostri de* Jure Belli & Pacis *opus, cujus authoritate in tractandis plurimis juris publici quæstionibus sæpius uteretur, atque in illa etiam plane acquiesceret, non a recta hac excolendi studii ratione me deflexurum arbitrabar, si tanti viri exemplar imitando, illud ipsum legerem perlegeremque, atque ad faciliorem intellectum mihi comparandum virorum eruditorum commentarios evolverem, quos & in multis dissentire ab Authore nostro merito perspiciebam, imprimis ubi a receptis* Orthodoxæ *Ecclesiæ unanimi consensu sententiis divortium facit, in nonnullis vero erroris eum arguendo, propriam ignorantiam prodere arbitrabar. Quod ipsum in causa fuit, cur diligentius examinanda quæcunque & ab Authore nostro, & aliis scriptoribus atque commentatoribus de jure naturæ & gentium præceptis tradita sunt, eaque ad dictamen rectæ rationis revocanda duxerim, animo quantum potui omnibus præjudiciis vacuo, propriæque mentis discursu adhibito, ne pecorum ritu antecedentium sequens gregem, & ab alieno pendens judicio, in eosdem quoque errores inciderem, quos nonnulli propter summam cujusdam Authoris authoritatem sæpissime amplectuntur cæco quodam impetu, tanquam falli nesciam veritatem. Quamobrem sæpissime non solum ab Authoris opinione, sed etiam communi de re aliqua sententia, tanquam vulgari errore, dissentio in hisce meis commentariis, quibus causam præbuit sæpius summa cum animi voluptate repetita hujus elegantissimi operis lectio. Quos velim, ut scias, lector benevole, non a me divulgatos, quasi in hac tractanda disciplina, ad quam illustrandam viri doctrina & ingenio ac judicio florentissimi operas suas contulerunt, cornicum oculos configerem, & aliquid præstarem, quod non antea præstitum ab illis. Verum quemadmodum omnes artes temporis lapsu & rerum usu ad majorem perfectionis gradum perveniunt, quia inventis facile est aliquid addere, cui tamen, qui præcesserunt Authores & inventores causam præbuisse dicendi videntur, ideoque & illis imprimis hab enda gratia: Sic etiam & in hac ipsa doctrina morali, & juris naturali ac gentium scientia tradenda, primi authores occasionem præbent eam magis magisque exornandi atque illustrandi, tum etiam indagandi quædam & quasi e tenebris in lucem protrahendi ad eam pertinentia, quæ ab illis præterita atque omissa sunt. Itaque si quid a me præstitum quo & ornatior & illustrior hæc præstantissima disciplina fieri possit, id acceptum fero & Authori nostro & doctissimorum virorum commentariis, aliorumque de hac doctrina eruditissimis divulgatis scriptis. Quamvis in quibusdam ab illis dissentiam, eorumque opinionem quasi erroneam amplecti nequeam, eo tamen me ipsi stomachum voluisse movere neutiquam velim ut sibi persuadeant, quasi alicujus famam minuere voluissem erroris eum arguendo. Oportet enim ut cuique liberum sit judicium. Errare enim non est vitium, quod alicujus famam commaculet*

apud viros graves & honestos, sed humanæ naturæ imbecillitas, cui etiam præstantissimi, honestissimi, atque eruditissimi viri obnoxii, quia ejusdem naturæ participes. Quod tamen non dictum a me volo de omni errorum genere, nec etiam aliquem ejus arguendi modo. Sunt enim res quædam per se notæ atque veritates nobis innatæ & rationi infixæ, in quibus errare non humanum, sed ut ita dicam, inhumanum est, id est, rationali hominis naturæ contrarium, ideoque sæpissime summa cum malitia conjunctum. Quod etiam dicendum de ejusmodi aliquem erroris arguendi ratione, qua quis prava & sinistra, ex privato erga Authorem odio vel malitia proficiscente, ejusdem opinionis interpretatione, famæ notam inurere conetur. Nec ab ejusmodi calumniis mihi quoque cavere olim potui, quibus nonnulli sinistre meam opinionem circa aliquod juris naturæ axioma divulgatam, interpretando, me frustra prosecuti sunt, quasi Pelagianismum redoleret & ad subvertenda juris naturæ fundamenta excogitatum, qua statuerem, Vetustissimos mortalium vitæ integros, scelerisque puros, *nullas leges naturales propriæ dictas, quibus impellerentur & instigarentur ad faciendum quod justum, rectum, & honestum est, deterrerentur vero pœnarum metu ab eo, quod injustum est & honestati repugnat, habuisse. Quoniam naturæ impetu & optima animi dispositione ferebantur in statu integro ad virtutes, consistentes in convenientia actionum & inclinationum cum imagine divina. Cujus Hæreseos me non quidem accusasse ipsi fatebantur, quod palam favendo huic opinioni eam profiterer, sed quia ejusmodi consequentiæ ex illa deduci possent, quæ non obscure testabantur hunc* anguem latere in herba, *ut nuper quidam* Germanus *in sua dissertatione* de jure naturali Parasidiaco, *statuit, fortasse in male disposito suo cerebro progenitum, cui tantum dignationis addere, mihi neutiquam par visum est, ut utar* Pufendorfii *verbis, ut responsi quid eidem reponerem; ejus potius me miseret, quod tam egregie semet ipsum decipiat, propriam non percipiens ignorantiam; persuadet enim sibi intelligere aliquid, dum nihil intelligit, sed spero aliquando ad saniorem rediturum mentem, dispersis densissimis illis tenebris, quæ cerebro suo offusæ impedimento sunt, quo nequeat clare & distincte percipere, quæ ad juris naturæ & gentium doctrinam, atque scientiam pertineant. Sic enim ex melle venenum decerpere, & quibusvis bonis principiis absurdas deducere consequentias quorundam potest vel malitia, vel ignorantia. Quis potest sibi arrogare jure merito interpretationem alienæ opinionis, eamque in eum sensum detorquendi licentiam, quem sua sibi inspirat malitia & privatum sæpissime odium. Quamvis autem hisce calumniis meas olim vindicias opposuerim, attamen fateri necesse habeo, earum memoriam & recordationem in causa fuisse, quod hosce meos in Authoris nostri de* Jure Belli ac Pacis, *commentarios in lucem prodire voluerim: ut posset cuique constare quidnam sentiam de juris naturæ & gentium jure, tum etiam me latum ne quidem unguem a receptis Orthodoxæ Ecclesiæ circa religionis & fidei fundamenta sententiis recedere. Quemadmodum vero Authori placuit opus suum in tres libros dividere, uno tamen volumine; ita etiam animum induxi in tria volumina dispescere totum hoc opus, & unumquodque volumen separatim publici juris facere. Quorum primum jam tibi offero, Lector benevole, ut periculum faciam num placeant tibi, quos feci commentarios. Quod si tibi probatos fuisse intellexerim, atque cœptis favere te meis perspexerim, luculentum & amplum laboris mei præmium habiturus. Vale B. L. conatusque nostros ulteriores favore prosequi pergito.*

IN TRES LIBROS

DE JURE BELLI AC PACIS
PROLEGOMENA.

1. JUs civile, sive Romanum, sive quod cuique patrium est, aut illustrare commentariis, aut contractum ob oculos ponere aggressi sunt multi; at jus illud quod inter populos plures aut populorum rectores intercedit, sive ab ipsa natura profectum, aut divinis constitutum legibus, sive moribus & pacto tacito introductum, attigerunt pauci, universim ac certo ordine tractavit hactenus nemo: cum tamen id fieri intersit humani generis. *I. Jus. Gentium.*

COMMENTARIUS.

SEcundum juris civilis compilatorum & autorum mentem recte autor noster de eo jure sermonem habens, duplicem nobis ejus significationem tradit; una latior, altera strictior est. Illa ad omnium populorum, quas sibi proprias fecêre leges, pertinet, & vocatur in genere jus civile cujusque civitatis, vel populi aut gentis. Hæc tantum illud jus complectitur, quod civitas Romana sibi constituit, & strictiori vocabulo vocatur jus civile Romanum. Illius definitionem traditurus Ulpianus, ait esse *jus illud, quod neque in totum a naturali vel gentium recedit, nec per omnia ei servit: Itaque cum aliquid addimus vel detrahimus juri communi, jus proprium, id est, civile efficimus. l. 6. ff. de just. & jur.* Jus vero civile in strictiori significatione sumptum, id est, jus Romanum definiens Papinianus, inquit jus illud esse, *quod ex legibus, plebiscitis, Senatus consultis, decretis principum, auctoritate prudentium venit. l. 7. ff. eod.* Constat enim jus nostrum, inquit Imperator, aut *scripto*, aut sine *scripto*, *scriptum* autem *jus est, lex, plebiscitum, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum, §. 3. inst. de jur. nat. gent. & civ.* Quanquam etiam illa, quæ latius patet juris civilis significatio atque definitio, omnium populorum leges sive jura, quæ sibi peculiariter constituendo fecerunt propria, & consequenter civilia complectens, juri Romano conjunctissima sit & maxime conveniens, quatenus scil. ad exemplum ceterarum gentium, juri communi vel addendo vel detrahendo, sibi constituit quoddam jus proprium, quod civile vocatur, & quidem Romanum, quasi proprium ipsius civitatis Romanæ, tantum a juris civilis generali definitione differens, quantum species a genere. Optime JCtus Gajus, in *l. 9. ff. de just. & jur. Omnes populi qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio jure, partim communi omnium hominum jure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est: vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis.* A quâ & denominatur, ita ut aliud sit *jus civile Atheniensium*, aliud *Romanorum*, aliud *Lacedemoniorum. Sed jus quidem civile*, inquit Imperator, *ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium. Nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare jus civile Atheniensium non erraverit. Sic enim & jus, quo populus Romanus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritium, quo Quirites utuntur.* Jus itaque civile in genere est, quod quisque populus sibi fecit proprium addendo vel detrahendo juri communi, quatenus autem ad usum suæ civitatis

quisque populus accommodat, eatenus tanquam species differt a genere & fit jus quoddam peculiare & singulare istius civitatis & populi. Hinc merito Cicero definit *jus civile æquitatem iis constitutam, qui ejusdem sunt civitatis, ad res suas obtinendas*. Et Arist. 5. *Ethic. cap* 6. ait, jus civile *esse in societate & communione vitæ positum*. In eo a jure gentium sive naturæ diversum, quod, quemadmodum hoc apud omnes gentes peræque custoditur & locum sibi vendicat, quia a naturali ratione introductum & constitutum; ita illud apud eos tantum obtinet populos, qui juri communi, id est, naturali vel addendo vel detrahendo, in quibusdam a naturalis rationis dictamine recessi, quatenus licitum ipsis, jus ad reipub. & societatis civilis usum accommodantes, sibi fecerunt proprium: unde dicitur jus civile neque in *totum a naturali vel gentium recedere, neque ei per omnia servire. l. 6. ff. de just. & jur.* Cum enim varii sint hominum mores, variaque mortalium desideria & ingenia, ideoque nec omnibus omnia conveniant, cuique populo est data quædam libertas earum sibi condendarum legum, quæ Reipub. formæ, & civium ingeniis inservire atque congruas fore arbitraretur. *Dissimilitudo civitatum variationem juris habeat necesse est*, inquit Cic. *pro Balbo*. Ita ut vix ulla sit civitas, quæ non habeat peculiares suas constitutiones & leges, prout salus & utilitas societatis efflagitat, promulgatas sancitasque. Quæ dissimiles tot diversarum civitatum sive gentium propriæ leges, in eo sibi tamen similes videntur, quod ad juris naturæ normam compositæ sint atque constitutæ, quatenus omnes gentes juri communi detrahendo vel addendo jus sibi proprium statuentes, naturalis sive communis juris semper rationem aliquam habuêre, unde tot ejus vestigia in cujusque populi propriis patriisque legibus perspicimus. Quamobrem Cic. 3. *offic. Neque vero*, inquit, *hoc solum natura, id est, gentium jure, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis civitatibus Respub. continetur, eodem modo constitutum est, ut non liceat sui commodi causa nocere alteri*. Est enim immutabile hoc juris naturæ dictatum sive præceptum *alterum non lædere*, quare ab hoc gentes saltem moratiores non recesserunt in propriis sibi constituendis legibus, verum illud ipsum iis inseruêre & approbavêre. Sed habet illud jus civile Romanum præ cæterarum gentium & civitatum constitutionibus præcipuum, quod in eo perspicimus admirandam quandam æquitatem & singularem juris naturæ observantiam. Quamobrem Gothofredus ait, *Jus civile Romanum legum sanctitate & disciplina exterarum gentium omnium legibus & institutis præponderare, omniaque populorum jura & mores in se comprehendere*. Et alius. *Jus civile Romanorum naturali & civili æquitate ante omnes leges pollet, & ad illud omnes ubique recurrunt*. Quare in legibus ferendis, & jure dicundo ceteræ gentes, jus Romanum sibi tanquam normam & exemplum proposuerunt, ad quod suas componerent. Et consequenter non immerito a quibusdam leges Romanorum legum aliarum matrem nuncupantur. *Nunquam magis floruit*, inquit Balduinus, *juris prudentiæ studium, quam apud Romanos, unde ad alias gentes & provincias, magno omnium mortalium consensu & applausu dimanavit*. Quamobrem & jus commune non absque ratione posset appellari, quia ob ejus excellentiam, & summam æquitatem utilitatemque, aliæ gentes atque nationes illud amplexæ fuerunt. *Jus Romanum tam æquum est, & rationi consentaneum, ut omnium fere Christianarum gentium usu & approbatione sit receptum*. Car. Molin. *ad consuet. Paris*. Et Damhoud. *in prax. rer. civ. cap.* 12. *Ita justum & æquum visum est omnibus jus Romanorum, ut, qui Romanis legibus non tenentur, illud tamen tanquam æquitati naturali maximè consentaneum sequantur, & suas leges per has interpretentur*. Merito igitur Imperator *inst. de jur. nat. gent.* quoties de jure civili sermo habetur, non addito nomine, cujus sit civitatis, nostrum jus, id est, Romanum intelligendum voluit. *Patriam legum*, ut inquit in *Novell.* 9. unde cæterorum populorum jura tanquam ex origine & fonte suo dimanarunt, ideoque per excellentiam & quandam antonomasiam κατ᾽ ἐξοχήν, juris simplici vocabulo significari jus Romanum Justiniano placuit. Ita enim Vinn. *in suis comment. ad inst. de jur. nat. gent. Hodie jus civile Romanorum quasi gentium quoddam jus commune apud totam fere Europam observatur, utique in quibus causis propriæ leges & consuetudines deficiunt. Sed & ad hujus juris normam dirigitur interpretatio quarumcumque constitutionum ac consuetudinum, quæ illi manifeste non repugnant: ac tametsi repugnent, tamen in ambigua facti specie ejusdem æquitate mitigantur, & ita coërcentur, ut commune hoc jus quam minime lædant*. Quoniam vero in tanta apud omnes nationes existimatione habitum est jus civile Romanum, non mirum, quod tam multi viri maximi illud commentariis suis illustrare vel contractum ob oculos ponere aggressi sint, & excolendæ huic disciplinæ operam dederint. Latis enim ll. XII. tabb. ex quibus tanquam ex fonte suo fluere cœpit jus civile Romanum, necessaria erat prudentium interpretatio inquit Pomponius. *ff. de orig. jur.* Reipub. Rom. itaque initio non defuêre decora ingenia, qui interpretando & disputando jus quotidie illustrarunt atque in melius productum posteris reliquerunt. Neque hodie desunt viri juris scientia & doctrina florentissimi, sed rari, qui jus illud, quod civile, id est, Romanum vocamus, suis quotidie etianum ornare doctis commentariis suscipiunt, atque in eo interpretando ætatem consumunt. Verum proch dolor! quam pauci admodum ad hanc excolendam Spartam sese applicant eo quo decet animo. Multi enim, qui ultra legum verba vix quicquam sapiunt, quasi illotis, ut ita dixerim, manibus legum interpretationem suscipiunt, id est, non informato prius animo iis studiis, a quibus si quis non paratus, perfectam juris cognitionem atque scientiam habere nequit. Oportet enim qui juris civilis scientiam aliquo cum fructu profite-

ri

ri & interpretari velit, exercitatum esse in omnibus fere disciplinis, atque Histotiis, antiquitatibus, & veterum monumentis versatum, in quibus si quis hospes, in ipsa quoque juris materia, quam interpretari atque docere vel commentariis & notis illustrare animum induxit rudem esse necesse est. Veterum juris conditorum exemplum nobis imitandum, quorum docta de quibuscunque rebus responsa nos docent, jurisconsultum omni instructum esse oportere disciplinarum, atque studiorum genere. Hinc in Pandectis perspicimus JCtos aliquando Medici, nonnunquam Philosophi, interdum Historici in decidendis controversiis sustinuisse personam. Hinc de partu septimestri aliquando respondit Paulus in *l.* 11. *ff. de statu hom.* sic de Publio Rutilio JCto, cujus Pomponius meminit. *ff. de orig. jur.* testatur Cic. in *Bruto.* eum fuisse egregium Stoicæ disciplinæ Philosophum. *Rutilius*, inquit, *in quodam tristi & severo genere dicendi versatus est, natura vehemens & acer.* Et deinde, *multa opera, multaque industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de jure respondendi sustinebat, sunt ejus orationes jejunæ, multa præclara de jure, doctus vir, & græcis litteris eruditus, Panætii auditor, prope perfectus in Stoicis.* Et de Servii Sulpitii summi quoque jurisconsulti, cujus *eod. loc.* meminit Pomponius, ad omnes bonarum artium disciplinas addiscendas adhibito studio, Cicero disputat in *Bruto.* Imprimis vero ad ornandum jus civile cum juris scientia eum conjunxisse studia Philosophiæ, litterarum, & artis quoque oratoriæ, tradit idem in *Bruto*, quamobrem hoc Ciceronis meruit elogium, cum inquit. *Sic Brute existimo juris civilis magnum usum, & apud Scævolam, & apud alios fuisse, artem in hoc uno quod nunquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem universam tribuere in partes, &c. Hic enim attulit ad hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea quæ confusè ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere (inquit Brutus) recte, inquam, intelligis: sed adjunxit etiam & literarum scientiam & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facillime perspici potest.* Sic quoque testatur C. Mutium Scævolam, non solum juris scientia, verum & omnis prudentiæ genere præstitisse; quamobrem eum appellat hominem non solum juris, sed & omnium disciplina eruditissimum. Et de *P. Alfenio Varo.* testatur Gellius eum non incuriosum fuisse rerum antiquarum *lib. 6. cap.* 5. quamobrem & altius jura callere dicit Ammian. Marcel. *lib.* 30. Et sic passim legimus veteres jurisconsultos, ut juris scientiam omnibus numeris absolutam sibi compararent, in omnium disciplinarum genere exercitatos fuisse. Quorum vestigiis si juris nostri commentatores & doctores insisterent, non adeo cruda & immatura hujus disciplinæ, quam publice profitentur atque docent, in lucem propellerent studia atque rerum argumenta, quibus nil nisi ignorantiam suam produnt, & semetipsos alienis risibus vel justis calumniis exponunt, propter innumeros quos admittunt sæpissime errores, earum rerum rudes atque ignari, sine quarum cognitione juris scientia, tanquam partibus suis, ex quibus constare debet, destituta, imperfecta merito dicitur & deformata. Præcipua vero pars hujus scientiæ vocari ea potest, quæ consistit in cognitione atque notitia juris naturæ sive gentium, quod eadem venit appellatione. Jus enim gentium definitur, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit; vocatur jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utuntur. *l. 9. ff. de just. & jur.* Quoniam vero jus civile ex naturalibus præceptis sive gentium est collectum, ut perspicimus ex *l.* 1. §. 2. *ff. eod.* consequenter juri civili operam daturo nihil magis necessarium, quam ejus juris, quod gentium sive naturale vocamus, notitia. Ad unius exemplum alterum introductum, magis a se invicem diversa ratione objecti & extrinsecæ denominationis quam essentiæ. Illud magis universale & generale, hoc magis speciale: hinc illud publicum, quia concernit ea, quæ inter diversas gentes aguntur. Hoc privatum, quia ad ea, quæ inter privatos homines peraguntur negotia, spectat. Quoniam enim homines nondum in civitatem coaliti, verum segreges vel per familias divisi, cujus paterfamilias erat caput & princeps, vivebant, itaque nullius imperio nec potestati subjecti, nullo sibi invicem jure devincti nisi naturali, attamen mutuo sæpissime indigebant auxilio sive commercio, ipsa necessitas docuit mortales secundum ejus juris normam contractus celebrare, & cujuscunque generis negotia perficere: dictante illud ipsum recta, qua præditi erant, ratione. Postquam vero diversa ob incommoda hujus status pertæsi, in civitatem sive societatem civilem coalescere voluerunt, ad ejus juris normam jura sibi sancivêre, tum quæ ad totius civitatis utilitatem, cum quæ ad singulorum civium commoditatem & negotia pertinebant. Idque vel addendo vel detrahendo juri naturali sive gentium, prout societatis utilitati consentaneum fore arbitrabantur, manente eodem juris usu inter civitates, qui antea obtinuerat inter singulos. Hoc jus publicum sive gentium, quia inter gentes diversas obtinet, ideoque magis universale. Illud jus privatum, quia intra civitatis sive societatis limites observabatur, atque ejusdem cives eorumque negotia tantum concernebat, ex eodem attamen fonte proveniens. Inde Hobbes, lex naturalis dividit in naturalem *hominum*, & naturalem *civitatum*, quæ & dici potest *lex gentium. Præcepta utriusque eadem sunt: Sed quia civitates semel institutæ induunt proprietates hominum personales, lex, quam loquentes de hominum singulorum officio, naturalem dicimus, applicata totis civitatibus, nationibus, sive gentibus, vocatur jus gentium. cap.* 14. *de civ.* Hinc merito vocat Grotius jus gentium, quod inter populos plures sive populorum rectores intercedit, ab ipsa natura profectum, atque legibus divinis constitutum. Refertur enim jus naturæ ad Deum tanquam primum ejus authorem; *Idem est*, inquit

Hierocles *in Pythag. carm. verſ. 29. rationi parere atque Deo. Natura enim, quæ rationis eſt particeps, cum ſplendorem ſuum, ſuamque lucem ſortita eſt, ea ipſa amplectitur, quæ divina lex ſtatuit, nec diſcrepat a Dei ſententia animus, qui ſecundum Deum ſe habet.* Voluit enim aliquando Deus viva voce, ut ea magis afficerentur mortales, quaſi de novo promulgare tabulis inciſa præcepta, quæ omnium mortalium cordibus inſculpta ſunt & ingenita, ut oculis quotidie intuentes, quæ ratio ipſis dictabat, ad illorum obſequium magis magiſque inducerentur. Ut olim in monte Sinai ſummus legiſlator jura ſua populo dedit, & quidem eadem illa, quæ naturæ lumen ipſis dictabat, ne aliquam ignorantiæ vel excuſationis juſtam haberent cauſam, quoties Deus ſuarum legum tranſgreſſiones populo imputaret, eumque ſupinæ ignorantiæ, atque negligentiæ convinceret. Cum autem jus gentium ſive naturæ ſit fons, ex quo jus civile Romanum dimanavit, cuivis facile conſtare poteſt, quam utilis & neceſſaria ſit ejus cognitio atque ſcientia: utpote quæ nobis faciliorem pandit viam, qua ad juris Romani notitiam pervenimus. Cauſa alicujus rei cognita, cætera facilius perſcrutamur & indagamus. Mirum itaque, cum tam multi viri docti & eruditi jus civile Romanum illuſtrare aggreſſi fuerint, jus illud quod publicum ſive gentium vocamus neglexerint, & ſi quidam illud attigerint, quod nemo illud univerſim ac certo ordine tractaviſſet auctoris noſtri ætate, cum tamen id fieri generis humani quam maxime interſit. Primus huic operi manus admovit autor noſter, illudque adeo feliciter perfecit, ut omnes viros doctrina & eruditione florentiſſimos in ſui rapiat admirationem: Tanta enim in hoc opere, cujus protenuitate noſtri ingenii interpretationem ſuſcepimus, eruditio, doctrina & ingenii vis recondita eſt atque latet, ut vix humani ingenii eſſe putem, eam perſcrutari atque detegere, niſi ſummo delabetur Olympo alter Grotius, qui nos eruditiores efficit. Multi ſibi autoris mentem intelligere perſuadunt, cum vix quicquam ultra verba ejus ſapiant, non diſſimiles iis, qui intelligendo faciunt, ut nihil intelligant: quo contigit, ut auctorem noſtrum aliquando carpendo, ejuſque opinionem quibuſdam de rebus rejiciendo, craſſam ſuam ignorantiam prodant.

2. Vere enim Cicero præſtabilem hanc dixit ſcientiam, in fœderibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum exterarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. Et Euripides hanc ſcientiam rerum divinarum & humanarum cognitioni præponit; ſic enim Theonoen compellari facit:

Belli & pacis.

> *Nam turpe id eſſet, cum ſcias hominum ac Deûm*
> *Quod eſt eritque, juſta te haud cognoſcere.*

COMMENTARIUS.

Merito præſtabilem hanc vocat ſcientiam Cicero *in orat. pro Balbo cap. 6.* utpote quæ concernit totum humanum genus. Itaque quo magis eſt univerſale ejus objectum, eo dignior ſcientiâ juris particularis ſive ſpecialis, quæ niſi unam Remp. reſpicit. Unde illa definitur quod ſit per totum mundum diffuſa ſcientia, omnibuſque gentibus & populis communis. Hæc verſari tantum dicitur circa unius alicujus populi jura legeſque, quæ ex univerſali jurisprudentia tanquam fonte deducuntur, itaque ſibi locum vindicat in civium contractibus, omnibuſque aliis negotiis, quæ vel ad communem reipub. ſtatum, ſive ut ita dicam, ejus OEconomiam & domeſtica negotia, vel internam regiminis formam ſpectant, & ut uno dicam verbo, hujus ſcientiæ objectum eſt illud omne, quod domi peragitur. Altera verſatur circa ea, quæ foris cum aliis gentibus ſive nationibus contrahuntur atque geruntur vel in bello vel in pace. Utriuſque ſcopus ut omnia juſte vel ſecundum rectæ rationis dictamina, vel receptos mores, & conſuetudines peragantur atque contrahantur. Hujus generis ſunt, ut Cicero inquit, fœdera, pactiones, conditiones ſive conventiones, & placita populorum, aliique cujuſcumque generis, quæ inter diverſos principes ſive nationes intercedunt contractus vel commercia. Alterius civium quæcunque privata negotia, & ſocietatis communis domeſtica utilitas atque ſalus, ut venditiones, permutationes, pacta, conventiones, ſtipulationes, teſtamenti factiones, tum & tributorum & vectigalium æqua impoſitio & exactio, præmiorum & pœnarum juſta proportio & diſtributio, aliaque id genus, quæ vel inter ſingulos cives, vel inter magiſtratum & civem negotia aguntur, horum omnium moderatrix & directrix debet eſſe juſtitia: qua vero ratione potiſſimum ſecundum ejus normam & regulam, omnia, quæcunque publici vel privati juris ſunt, fiant, utriuſque juris periti meditantur atque interpretantur. Hac diſciplina ſive ſcientia imprimis oportet inſtructos eſſe, qui ad reipub. ſedunt clavem, vel Regum Principumque conſiliis interſunt, & publicorum negotiorum ſunt miniſtri, ut ſecundum iſtius juris normam atque præcepta publicam utilitatem, & principis, cujus perſonam ſuſtinent, commoda ac jura de-

defendere atque obtinere ea, qua decet dexteritate & prudentia, noverint, quæ sæpius negliguntur & deseruntur, ab inexpertis & hujus disciplinæ rudibus ministris.

3. Atque eo magis necessaria est hæc opera, quod & nostro sæculo non desunt & olim non defuerunt qui hanc juris partem ita contemnerent quasi nihil ejus præter inane nomen existeret. In omnium ferme ore est Euphemi dictum apud Thucydidem, Regi aut civitati imperium habenti nihil injustum quod utile: cui simile illud, in summa fortuna id æquius quod validius; & rempublicam sine injuria geri non posse. *Nullum quibusdam, nisi Utile.* Accedit, quod quæ inter populos aut reges incidunt controversiæ ferme Martem habent arbitrum. Est autem non vulgi tantum hæc opinio bellum ab omni jure abesse longissime, sed & viris doctis ac prudentibus sæpe dicta excidunt quæ talem opinionem foveant. Nihil enim frequentius quam opposita inter se, jus & arma. Nam & Ennius dixit:

Non ex jure manu consertum, sed magis ferro
Rem repetunt.

Et Horatius ferociam Achillis sic describit:

Jura negat sibi nata, nihil non arrogat armis.

& alius alium cum bellum ordiretur sic loquentem inducit:

Hic pacem temerataque jura relinquo.

Antigonus senex irrisit hominem, qui sibi urbes alienas oppugnanti commentarium de justitia adferebat. Et Marius negabat præ armorum strepitu leges à se posse exaudiri. Ipse ille oris tam verecundi Pompejus, ausus est dicere: *Armatus leges ut cogitem?*

COMMENTARIUS.

HUjus autem scientiæ professionem & explicationem merito eo magis necessariam arbitratur autor, quod & olim non defuerunt, neque & hoc nostro seculo desunt ejusmodi hominum societati noxia ingenia, quorum eo processit audacia & temeritas, ut negarint dari aliquod jus hominibus commune sive naturale, quod & gentium dicimus, intercedens inter diversos populos vel eorum rectores, quod gentibus certam præscribit normam, secundum quam commercia, contractus, fœdera, pactiones aliaque id genus negotia, sive in bello sive in pace peraguntur & a qua formam recipiunt. Quamobrem jactant *summo imperanti nihil injustum quod utile; atque in summa fortuna id æquius quod validius: Rempub. enim sine injuria geri non posse.* Quis non videt, cui mens sana est in corpore sano, quam perniciosa sit ejusmodi doctrina humano generi, utpote quæ omnem plane tollit inter homines societatem, belluinam vitæ agendæ rationem introducens. Quippe si illud jus naturæ sive gentium est, quod quisque propria utilitate metitur, necessario ferarum ritu & more vivendum sequitur; quæ naturæ suæ obedientes, omnia ad se rapere alteri eripiendo conantur, unde statum belli oriri, & continua prælia certaminaque de acquirendo, & acquisitum retinendo haberi necesse est. Cum enim homo naturali amore erga se ipsum & innatâ quadam habendi cupiditate expetat omnia, quæ sibi utilia fore videntur, eaque studiosissimè persequatur; si hanc naturæ propensionem sequeretur, nulla habita ratione honesti vel decori vel officii quod alterum alteri præstare naturæ leges voluêre, quid esset humana societas, nisi dissociata belluarum multitudo, in mutuam perniciem advolantium. Quippe cum utilitas omnia ad se rapiat, ut inquit Cicero 1. *off.* alteri nil exhibet, necesse est ut humanæ societatis vinculum, quod in permutandis officiis, quæ naturæ lumen exhibenda dictat, consistit, dissolvatur, quo contigit, ut homo homini lupus & hostis existat, & id æquius habeatur quod validius. Quod si igitur utilitas nobis erit regula & norma agendorum, oportet omnem prorsus humanitatem exuere, quâ sublatâ, quid erit status naturalis aliud quam status belli, id est, hominum per vim certantium, in quo ferarum instar alter alterius imminet exitio. Qualem statum fingere Poetæ voluêre per seculum illud quod ferreum dicitur, quo ab observantia juris naturæ & officiorum, quæ secundum illud sibi invicem tenentur præstare mortales, recessum, libidine potius humana quam studio æqui bonique vita agebatur. Scelerato enim habendi

bendi amore & cupidine agitati mortales, id justum ducebant quod utile, cujusmodi utilitas merito belli mater dicenda. Et nostro hoc sæculo, quo tota fere Europa in bellum ruit & ad arma convolat, quæ alia tot bellorum causa excogitari potest, quam illa ab omni honestate & jure summorum imperantium sejuncta utilitas? Quoniam ipsis omnia videntur utilia, quæ non possident vel habent ad gloriam vel magis augendam vel imperii fines propagandos, semper illos ad aliena rapienda & invadenda ferri necesse est. Quæ utilitatis injusta plane & belluina acquirendæ ratio, si juris naturalis omnium hominum mentibus tanquam tabulis inscripti reverentia non moderetur, nulla humana societas, nulla Respub. vel civitas diu conservari potest. Est enim, ut diximus, ejus juris observantia humanæ societatis, quæ ex tot populis & gentibus constat, quasi commune aliquod vinculum, quo universum illud & vastum corpus continetur, quo dissoluto, nihil magis sanctum, nihil inviolatum, nihil ab improborum hominum machinationibus intactum haberi potest. Ita Bœcler *in notis suis ad Grotii prolegom. Non possent conservari singula civitates, sive singulorum imperia, nisi aliquid esset, quod contineret universum corpus communi aliquo vinculo, quod non potest esse aut cogitari aliud, nisi jus omnibus commune, quale solum est, de quo agimus*; Scil. Jure naturæ omnibus mortalibus innato, quod apud omnes gentes peræque custoditur, & consequenter *jus gentium* dicitur merito, *Omnium*, pergit, *enim inter se gentium bella existerent, ut primum ab observantia juris naturalis esset recessum*. Et paulo post; *Quotiens juris naturalis respectus apud omnes nationes populosque viguit, totiens beata pace mundus latabatur. At, ubi quavis natio, quavis civitas sibi tendere, atque illud communitatis humana vinculum dissuere cepit, bella bellis, cades cadibus continuabantur: Donec ad integrandi juris cupidinem reditum est.* Illustrant hæc quæ apud Ciceronem legimus de *fin. lib.* 5. cum inquit. *In omni honesto nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, & quasi quadam, & communicatio utilitatum, & ipsa caritas generis humani: qua nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio, & stirpe conjungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis, post vicinitatibus, tum civibus, & iis, qui publice socii, atque amici sunt, deinde totius complexu gentis humana. Qua animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem conjunctionis humane munificè, & æque tuens, justitia dicitur, cui adjuncta sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quaque sunt generis ejusdem. Atque hac ita justitia propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia. Nam cum sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam innatum quasi civile, atque populare, quod Graci* πολιτικὸν *vocant: quidquid aget quaque virtus, id a communitate, & ea, quam exposui, caritate, atque societate humana non abhorrebit: vicissimque justitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras virtutes, sic illas expetet.* Quemadmodum itaque justitia pertinet ad conservandam & tuendam hominum societatem, sequenter ea sublata, tota corruit societatis humanæ fabrica; tollitur autem quando omnia ad se referunt homines utilitate non honestate jus suum metientes; nihil in commune deferentes; quod ipsam naturæ rationem voluisse ex eo satis evincimus, quia illud civile sive sociabile ejus naturæ summus ille rerum conditor & autor implantavit, acresque stimulos indidit, quibus ad societatem colendam cum sui simillimis fertur atque rapitur. Quod fieri nequit si omnia ad nos rapere & propriæ utilitati semper consulere vellemus. Optime Cicero 1. *offic. Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem amici: atque (ut placet Stoicis) qua in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem.* Verum exulant omnia ab eo statu officia, ubi illud obtinet axioma generi humano quam maxime perniciosum, *nihil injustum quod utile: in summa fortuna id equius quod validius:* & consequenter omnis societas subvertitur humana: exule enim juris naturæ observantia, desciscunt a natura humana homines, & in belluas degenerant, cum quibus neque societas neque cœtus celebrari possunt. Optime Euripides, *jam olim in hac sententia fuit, virum bonum aliis esse natum: cujus vero animus pecunia inhiat*, id est, qui, propriæ utilitati tantum inservit, *is & Reipub. est inutilis, & ad commercia difficilis, sibi ipsi optimus.* Nullus dubito quin ex hisce facile perspicimus, generis humani summopere interesse, ut ejusmodi perniciosas societati humanæ opiniones falsissimas esse ostendamus, ne latius serpentes, quasi quædam contagio hominum animos occupent, & sua labe ac veneno corrumpant contaminentque. Hinc imprimis necessaria hæc opera, quam juris naturalis sive gentium explicationi autor noster impendit, qui hujus juris existentiam & essentiam, ut ita dicam, illudque tam in pace quam bello sibi locum vindicare adeo manifeste atque tot claris testimoniis & argumentis cum ex ipsa ratione, qua duce errari nequit, tum aliunde petitis, probavit atque demonstravit, ut quicquid adversarii opponant nulli ponderis esse luce videatur clarius. Quoniam vero, ut dicere incepimus, propter diversas hominum inclinationes, multorumque malè composita desideria, non semper in pace agere liceat, verum aliquando multæ incidunt inter mortales controversiæ, super ea, quæ vel repetimus ab aliis, vel a nobis petuntur, contigit ut ejusmodi controversiæ arbitrum & judices habeant vel ipsos litigantes, vel tertium aliquem qui judicis vice inter eos fungitur: hic decidendi mos obtinet in civitatibus & societatibus: alter inter populos

&

& reges sæpissime sibi locum vendicat, qui cum nullum superiorem agnoscant, judicem Martem arbitrum constituunt. Quod certandi genus aliquando & in ipsa civitate obtinere diximus, scil. cum nulla sit judicem adeundi occasio. Duo hæc certandi genera describit Cic. 1. *offic.* quorum unum dicit per *disceptationem*, *alterum per vim fieri*. In utroque vero sunt maxime servanda ea jura, quæ rectæ rationis dictamen, quod in totius vitæ cursu, atque in omnibus negotiis, oportet esse normam & regulam, quæ dirigit & moderatur hominum actiones, dictat. Hinc erronea plane illa, quæ non tantum vulgi, sed & doctorum & prudentium quorundam est opinio. Scil. *ab omni jure longissime abesse bellum. Non posse præ armorum strepitu leges exaudiri. Maximeque inter sese opposita jus & arma.* Tollit quidem bellum illud commercium, eamque consuetudinem, & officiorum permutationem, quæ inter amicos, vicinos, cives, & quibuscum pacem colimus, intercedit; verum non omnem prorsus tollit juris communionem, & humanitatem, quam & hostibus præstandam voluit ipse juris naturæ autor, & consequenter optimus ac falli nescius interpres Christus. Optimè Cicero 1. *off. Sunt autem quædam officia etiam adversus eos servanda, a quibus injuriam acceperis. Est enim ulciscendi, & puniendi modus.* Et Liv. 31. *cap.* 30. *Neque id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent (esse enim quædam belli jura: quæ ut facere, ita pati sit fas).* Verum non permittunt ea, ut ultra modum in hostes sæviamus. Unde Atheniensium legati de crudelitate & sævitia Philippi regis Macedonum querentes, inquiunt *eod. loc. Satæ exui, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi: misera magis, quam indigna patienti esse. Verum enimvero id se queri, quod is, qui Romanos alienigenos & barbaros vocet, adeo omnia simul divina humanaque jura polluerit, ut priore populatione cum infernis diis, secunda cum superis bellum nefarium gesserit; omnia sepulcra monumentaque diruta esse in finibus, omnium nudatos manes, nullius ossa terra tegi: delubra sibi fuisse, quæ quondam pagatim habitantes in parvis illis castellis vicisque consecrata, ne in unam urbem quidem contributi majores sui deserta reliquerint. Circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta & truncata simulacra Deûm inter prostratos jacere postes templorum, &c.* Hæc omnia a legatis dicta quasi contra jus gentium, & belli jura gesta. Sunt itaque belli sicuti & pacis jura, quæ apud omnes gentes, saltem moratiores observantur, quæ & ipsum naturæ dictat lumen, cujus omnes participes, consequenter peræque ad ea servanda teneamur.

4. In Christianis scriptoribus plurima ejus sensus occurrunt: pro multis unum Tertulliani sufficiat: *Dolus, asperitas, injustitia, propria negotia præliorum* Qui ita sentiunt, dubium non est quin oppositiuri sint nobis illud ex Comœdia:

Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas
Quam si des operam ut cum ratione insanias.

COMMENTARIUS.

FAteor libenter multa belli tempore accidere, quæ, si vellemus ad justitiæ normam tanquam ad lydium lapidem examinare, maxime ab ea aliena esse animadverteremur: tot enim mala, tam horrenda, tam sæva, ex bellis etiam quæ justa dicuntur, & quidem necessario oriuntur, ut qui illa omnia ad justitiæ normam redigere conatur, nihil aliud agere videatur quam cum ratione insanire. Verum cum de *jure belli* disputemus, potius de iis sermonem habemus, quæ in bello fieri jura volunt vel permittunt, quam quæ de facto contra ea accidunt. Cum enim sæpissime in civitatibus ubi nullus armorum strepitus auditur, multa gerantur quæ justitiæ velo neutiquam obtegi possunt, propterea quod sit constans multitudo ex tot capitibus, quæ singula suis agitantur cupiditatibus, & ad vitia omnes pronitum & rectores, tum etiam subjecti, impossibile sit, ut nonnunquam a justitia deflectatur; multo itaque magis si quædam in bello justitiæ minus consentanea accidant, humanæ naturæ vitiis & imbecillati condonanda, ubi & major aliquando est peccandi occasio, cum ob rabiem & iram, qua agitati per vim certantium animi, multa admittantur aliquando, quæ sunt contra jus belli, tum etiam quia magis est dissoluta multitudo eorunt, quorum ope & auxilio in bello utimur, a quibus præ armorum strepitu leges vix exaudiuntur. Itaque revera cum ratione insanimus, quando ab eo statu omnem plane justitiam exulare statuamus, quia nonnulla contra justitiæ normam aguntur: Quemadmodum humanum est errare, & peccare, ita inhumanum est nullis urgeri vitiis, nullisque erroribus obnoxium esse. Et consequenter vitia erunt donec homines, sed optimus qui minimis urgetur. Tollenda itaque est hæc opinio, *bellum ab omni jure abesse*; Sunt enim belli, sicut & pacis jura, & in eos, qui cognationem illam, quam inter homines naturam constituisse, & quamobrem hominem homini insidiari nefas esse tradit Florentinus, *l. 2. ff. de inst. & ju.* violando, hostilem adversus socium animum rebus & factis declarant, vis haud injusta est, si alia ratione cohiberi & ad officium re-

revocari nequeant. *Iniquitas partis diversa justa bella ingerit gerenda sapienti*, inquit August. *de civit. Dei. lib. 19. cap. 7.* Recta itaque ratio suadet sapienti humanam improbitatem coërcendam bello & vi justa. Verum eadem simul præscribit bella gerenda secundum justitiæ normam; dat enim suas leges militibus & exercitui; imo & imperatori imponit necessitatem, ut disciplinam militarem severè & prudenter ut decet, exerceat; eâ enim pollutâ, non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus consulis, non magister equitum dictatoris parebit imperio; non edicta imperatoris observabuntur; sine commeatu vagi milites, in peccato, in hostico errabunt immemores sacramenti, licentia sola se ubi velint exauctorant, infrequentia deserantur signa; neque convenitur ad edictum; nec discernitur interdiu, nocte, æquo, iniquo loco jussu imperatoris pugnent, non signa, non ordines servant, latrocinii modo cæca & fortuita, pro solenni & sacra militia erit: Et ut uno verbo dicam, sublata justitia & militari disciplina, bellum nihil erit quam latrocinium & carnificina, id est hominum in mutuam perniciem advolantium belua multitudo, quæ jura negant sibi nata, omnemque in viribus justitiam positam existimantes, nihil sanctum, nihil inviolabile habent, verum divina juxta & humana jura pedibus conculcant, permiscentque.

Jus esse assertum, contra Carneadis Objectiones.

5. Cum vero frustra de jure suscipiatur disputatio si ipsum jus nullum, & ad commendandum & ad præmuniendum opus nostrum pertinebit nunc gravissimum errorem breviter refelli. Cæterum ne cum turba nobis res sit, demus ei advocatum. Et quem potius quam Carneadem, qui ad id pervenerat, quod Academiæ suæ summum erat, ut pro falso non minus quam pro vero vires eloquentiæ posset intendere? Is ergo cum suscepisset justitiæ, hujus præcipue de qua nunc agimus, oppugnationem, nullum invenit argumentum validius isto: jura sibi homines utilitate sanxisse varia pro moribus, & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata: jus autem naturale esse nullum: omnes enim & homines & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri: proinde aut nullam esse justitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam, quoniam sibi noceat alienis commodis consulens.

COMMENTARIUS.

ANtequam vero juris sive publici sive privati, sive quod in pace sive quod in bello sibi locum vindicat, suscipi potest explicatio, examinari & investigari prius oportet, an aliquid sit in rerum natura, quod nomine justi vel injusti, boni & æqui insigniri queat: quippe redicula plane & ab omni ratione aliena esset disputatio de eo quod nonquam extitit, vel existere potuisse negatur. De nihilo enim nihil fieri vel dici posse, vetus ait proverbium. Ejus autem indagatio eo magis necessaria est, quia & multis ante seculis non defuêre; neque hac nostra tempestate desunt ejusmodi impostores, quorum eo processit audacia, ut nullam agnoscentes divinitatem, omnium rerum visibilium & invisibilium causam & originem, principium & finem, nullas omnino leges divinas vel naturales, nullasque sive virtutis sive religionis morales esse regulas, nisi quæ a summo cujusque civitatis, summorumque imperantium arbitrio & voluntate constituantur, enixe defendere & aliis persuadere omnibus viribus intendunt. Cujus improbæ turbæ princeps merito dicitur Carneades Philosophus. Qui cum olim egregium juris naturæ oppugnatorem se præbere vellet, juris mensuram utilitate & appetitu determinabat: Quare ejusmodi axiomata disseminabat in vulgus. Scil. homines sibi jura sanxisse varia pro moribus, eaque pro temporibus mutabilia; jus autem naturæ esse nullum, verum ut bruta animalia, ita quoque homines naturæ impetu & stimulis ad utilitates suas ferri rapique, eas unicum esse scopum, ad quem omnes suas actiones collimare volunt, non solliciti quibus propositum sibi finem assequantur mediis, modo aciem intentionis obtineant, & acquirant quod utile sibi fore judicant, cujusmodi acquisitio quia utilis omnibus modis licita, officiorum, quæ socius præstare tenetur socio tanquam naturalis cognationis vinculo sibi devincto, nulla habita ratione. Ejusmodi juris naturæ obligatio potius summa stultitia existimanda est, quoniam huic obtemperans contingere posset, ut alienis consulendo commodis sibi noceret. Cum quisque sibi proximus est, suadere charitas videtur omnia propter semetipsum expetenda. Quod perniciosissimum humano generi axioma, omnem plane tollit inter homines justitiam, liberalitatem, amicitiam, ac societatem, omnia denique officia, quæ ut in se invicem conferrent mortales voluit natura, utpote quorum permutatio humanæ societatis vinculum

culum est, quo dissoluto, homines ab omni cultiori vivendi ratione desciscentes, in feras degenerant, cum quibus nullum commercium, nulla consuetudo haberi queat. Quippe quemadmodum homo secundum naturæ leges & æquitatem vivens, perfectissimum & mansuetissimum animal evadit: ita ubi a lege & jure recedit & alienus fit, pessimum omnium est animalium, ut inquit, *Aristot.* 1. *polit.* *Quid enim homine est truculentius, quid immitius, si dempto metu superiore vim legum aut fallere potuerit, aut contemnere?* inquit Lactant. Itaque si jura, & leges, atque officia, quæ homo homini debet, utilitate metiamur; si ea erit nobis agendorum norma, nullum prorsus erit naturæ jus, nulla justitia, nulla sancti erit societas, nec fides humana, quâ sublatâ, homo homini lupus erit, & qui voracissimus justissimus habendus. Optime Cicero 1. *offic. cap.* 2. *Nam qui summum bonum instituit, ut nihil habeat cum virtute conjunctum; idque suis commodis, non honestate metitur, hic si sibi ipse consentiat, & non interdum natura bonitate vincatur, neque amicitiam colere possit, nec justitiam, nec liberalitatem.* Quæ inter gentiles statuit Carneades, eadem inter Christianos Hobbesius tradidit dogmata, eo magis horrenda, quo clariora e puriori fonte potuerit haurire juris, de quo nobis sermo, fundamenta. Quanquam ideo non excusandus Carneades, quoniam nulla gens adeo extra leges moresque projecta sit, ut non aliquam divinitatem credat, ut Seneca loquitur; a qua, saltem moratiores gentes, jus tanquam ex unico atque purissimo fonte derivarunt. Unde ab ipso *Jovis* nomine *jus* Latinis dictum probabiliter dici potest. Oportet itaque Carneadem aliosque, qui ejusmodi de jure naturæ dogmata in vulgus disseminant, omnem plane rejicere divinitatem: quippe posito summo aliquo ente vel principio, a quo cælum & natura dependet, necessario sequitur illud ipsum, quod summum ens dicimus, quia omnium rerum causa est, quoque originem istius juris esse, quod naturale vocamus; quod ex ordine isto, quo omnia, quæ producta sunt ad finem suum tendunt ac feruntur, abunde perspicitur. Illa omnium individuorum ad finem, ad quem singula ab autore ordinata sunt, propensio & inclinatio revera jus naturæ est, omnibus innatum rebus, unde unumquodque individuum secundum jus naturæ agere & operari dicimus, quoties ad finem naturæ suæ congruum & convenientem rapitur. Quare non a vero aberrare eum arbitror, qui per jus & institutum naturæ intelligit regulas cujusque individui, secundum quas unumquodque determinatum concipimus & ad certo modo existendum & operandum, ex æterno decreto & immutabili summi entis voluntate profluentes: nam ex ea tanquam ex unico fonte omnes naturæ leges derivandas mox demonstrabimus. Hinc Plato ait; *Legem naturalem in seminibus positam esse; est enim vis quædam rerum seminibus innata, qua singula ad proprios actus propriosque fines propendunt & inclinant.* Quam opinionem amplexus quoque videtur August. *de civ. Dei lib.* 19. *cap.* 21. Quando concludit justitiam ad normam naturæ dirigi oportere, cum id ipsum justum sit, quod secundum naturam est, scil. unumquodque in suo genere, unde & Connanus statuit, non licere jus a natura sejungere, cum illud nobis non opinio, sed innata quædam vis afferat. *Quod enim universi machina, ordine certaque rationabili dispositione constet; quod omnia se teneant, ratisque successionibus in nodos suos urgeantur; quod elementa suas sibi servent regiones; quod ferantur leviora sursum, graviora deorsum, motuque proprio sibi vindicent, quod vis æterna sibi rapuerat; quod dies & nox, hyems & æstas, quies & actio tempus omne partiantur: quod activis passivis, corruptionibus generationibus respondeant; quod opposita qualitates mediis concilientur; quod unicuique speciei sit indita vis ad sui conservationem, propagationem, in integrum restitutionem; quod congrua media ducant ad proposito fines, jus est a Deo natura datum.* Ivon. *in præfat. de jur. nat.* secundum quod individua operantia juste & bene operari dicimus. Quoniam itaque jus naturæ aliunde derivari nequit nisi a summo aliquo ente, quod omnium individuorum principium est & causa, consequenter ejusmodi entis existentiâ probatâ, ipsum naturæ jus, quod necessario ex summi entis natura profluens singulis individuis communicatum est, eadem probatur ratione omnibus innatum esse creaturis. Quod quidem ratione originis omnibus individuis commune est; verum ratione cujusque subjecti, secundum innatam sibi naturam operantis, diversis modis, ea, quæ juris naturæ esse dicuntur, exequuntur & adimplentur. Nam ut inquit Mestert. *de just. ll. Rom. lib.* 1. *dub.* 7. *Jus quod natura animalia docuit, nullo modo discrepat ab eo, quod docuit homines, nisi duntaxat quod qualitas utentium differt.* Hinc autor noster, *Profecto non id de jure naturali, quin vero nequidem de ullo in rerum natura jure quærendum est, an inclinatione naturali, an ratione humana ejus operatio fiat, sed an in se æquum & bonum spectandum est. Potest enim id, quod natura omnia animalia docuit, ita intelligi, ut operatio per rationem hominum propria sit, operatio autem per inclinationem ceterorum animalium natura adscribatur, nec tamen eo minus utraque ad eundem natura finem, & eundem justitia naturalis scopum tendat.* Quamobrem canit Virgilius *Georg. lib.* 9.

His quidam signis, atque hac exempla secuti,
Esse apibus partem divina mentis, & haustus
Æthereos, dixêre.

Quoniam enim in brutis ceterisque creaturis communis alicujus juris animadvertimus specimina, hinc omnes ejusdem mentis participes esse non sine ratione statuimus; scil. quemadmodum ab una eademque origine & causa dependunt; ita omnia ad unum eundemque tendunt scopum, qui scopus nihil aliud est quam operatio singulorum individuorum secundum naturam, quam summus hujus universi autor, omnibus, quascunque produxit, rebus, secundum suum æternum decretum & beneplacitum indi-

dit. Hoc enim decretum universæ naturæ finis, & singulorum individuorum agendorum norma est, secundum quod operantia, dicuntur agere quod juri naturæ est conveniens; operantur autem secundum illud divinum decretum, quoties naturæ suæ consentaneum agunt; quare summa cum ratione dicimus æternum illud decretum Dei esse fontem & originem juris naturæ, & ex ipsa natura divina necessario profluere, ideoque immutabile. Quod paulo post luce clarius probare conabimur. Verum, ut inquit Cicero 1. *off.* quanquam omnes creaturæ ejusdem juris participes sint, inter hominem tamen & belluam hoc maximè interest, quod hæc quantum sensu movetur, ad id solum, quod adest, quodque præsens est se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum & futurum; quam naturæ inclinationem sequens, cæco quodam impetu ad finem, id est, ad juris naturæ executionem rapitur. Homo vero qui rationis particeps est, per quam consequentia cernit, principia & causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, rebus præsentibus adjungit atque annectit futuras, facile totius vitæ cursum videt, atque per illum mentis discursum dictat sibi quid facere debet: vi enim rationis justum ab injusto secernere valens, sibi præscribit leges, quarum originem duce recta ratione ad summum aliquod ens referre facile queat. E quibus facile perspicimus, si aliquod naturæ jus dari velimus, atque Carneadis aliorumque, qui ejusdem de jure naturæ perniciosa dogmata amplexi fuere, sententiam oppugnare atque evertere, ante omnia necesse esse, ut aliquod summum ens, quod omnium rerum visibilium & invisibilium principium & auctor est, demonstremus. Ejusmodi enim, ut diximus, principii probatâ existentiâ atque essentiâ necessariâ, necessario inde sequetur jus aliquod esse naturæ omnibus commune, atque illud ipsum tam necessario singulis connatum, quam necesse est, aliquam eorum esse causam a qua producta sunt & dependent. Quoniam, ut supra diximus, ex ipsa natura ejus, quod summum ens vocamus, profluit, omnibus creaturis insculptum, ut haberent operationum suarum aliquam normam & regulam. Cujusmodi entis probatio non admodum difficilis mihi videtur; propterea quod innumerabilia recta ratio nobis suppeditat testimonia, quæ hujus veritatis quemcunque convincere debent. Illud autem certissimum, ut quoties totius nostri corporis fabricam, qua mirabili harmonia sint inter se conspirantia membra ordinata, & quod omnem captum superat, vim mentis nostræ ratiocinantis contemplemur, neque elegantis hujus structuræ sive nostræ essentiæ & existentiæ nosmetipsos causam & principium esse ejusdem mentis discursu constituere valeamus, toties extra nos ad aliud quoddam principium recurrendum est. Quippe alterutrum verum esse debet, vel quod nosmetipsos produximus, vel quod ab alio producti sumus. Cum enim certi simus nos esse & existere, istiusmodi existentiæ & essentiæ nostræ oportet aliquam causam statuere: eamque vel nosmetipsos vel externam aliquam causam a nobis independentem statuamus necesse est. Quod vero non produximus nosmetipsos, satis probat nostra imbecillitas atque impotentia, quæ nobis impedimento est, ut ea acquirere non possimus, quæ optamus, & quorum desiderio tenemur. Si enim mihi ipsi causa fuissem, ut essem existeremque, etiam eam mihi potuissem dare facultatem existendi eo quo vellem modo, itaque nihil mihi deesse posset, & si quid deficeret id ipsum mihi tribuerem: nam si illud ab alio quam a memetipso exigere debeam, argumentum est me non dependere a me ipso, & consequenter aliud quoddam esse meæ existentiæ principium, quod facultatem habet mihi tribuendi ea, quæ ad felicitatem meam conducunt. Quippe cum homo sit animal quod tenerrimo erga se amore afficitur, ideoque ea omnia appetat vehementer, quæ ad sui bene esse pertinere judicat, certissimum est, si semetipsum produxisset, sibi quoque omnium bonorum affluentiam dedisset, ita ut nihil habuisset, quod magis optare posset, sed ab omni parte beatus in summa animi tranquillitate vitam transigeret. Verum cum rerum usus nos doceat, nobis non tantum deesse quæ ad humanam felicitatem conducunt, sed quod & iis quoque caremus, quibus necessitati nostræ subvenire necesse habemus, multaque nobis accidere, quæ plane a natura & intentione nostra aliena sunt, ad altius quid ascendere debemus, atque ad ejusmodi principium confugere, quod omnia ea possidet, & simul nobis eadem tribuendi facultatem habet, quibus indigemus; a quo omnia ortum habent, ideoque non cœperit esse, verum semper & ab æterno extitit, quia sui causa: oportet enim pervenire ad summum aliquod ens, quod sui fuit causa, ideoque a nemine esse cœpit: quippe quod esse cœpit, sibi non potest causa esse existendi, quia quod non est agere non potest; nec ipsa res esse potuit antequam esset, unde sequitur ad aliquod summum principium, quod semper extitit recurrendum, a quo omnia alia individua, quia esse cœperint, sunt producta & consequenter dependentia. Dari autem ejusmodi primum principium, a quo omnia ortum derivare necesse habent, præter ea, quæ pro tenuitate nostri ingenii adduximus argumenta, probat idipsum perfectissima ideoque summa admiratione digna hujus universi fabrica, summo consilio & sapientia constructa, ita ut quoties hanc mundi machinam comtemplemur, statim convicti nihil eorum, quæ vidimus, temerè & fortuitò nasci, sed ab arte aliqua effici clara testemur voce, & in summam rapti admirationem, exclamare necesse habeamus, ô miram divinæ sapientiæ profunditatem! *Si quis admirabilem istum siderum innumerabilium ordinem adspexerit, utcunque sit istius ratio nesciat, non possit, quin miretur immensam istam cum sapientiam, tum potentiam, quæ tot tantosque orbes eo ordine instruxit, ut ab omni ataxiâ se omnes tamdiu tueantur. Sin quis naturalia omnia contempletur, quomodo singula in suos fines naturæ suæ maximè*

me consentaneos ferantur, statim consilio aliquo vel suo vel alieno regi fatebitur, cum in finem collimare aut eundem assequi nequeant, nisi causa sit, quæ tum illius utilitatem noverit, tum media ei assequendo idonea elegerit, & postremo de mediorum, quæ eligit, usu judicaverit. Nolle vero, eligere, judicare, solius sunt consilio & ratione utentis. Parkerus *de Deo & Provid. div. disp.* 2. *sect.* 3. Si itaque naturalia singula naturæ impetu & innata quadam inclinatione rapiantur ad fines suos naturæ suæ maxime consentaneos, id ipsum fit vel suo vel alieno consilio; suo autem id fieri nequit, quoniam intellectu & ratione carent, ergo omnia rectoris cujusdam consilio ac ratione regi & gubernari debent, atque is est, qui ab æterno fuit, a quo ortum suum derivant quæcunque exsistunt & producta sunt, quem summum numen, hujus universi auctorem, id est, uno vocabulo Deum nuncupamus. Docet itaque id ipsum nos recta, qua ornati sumus, ratio, quæ hæc cuncta intuens dictat eadem illa Gentilibus, qui omni penitus lumine excepto naturali destituti sunt, esse Deos, esse summum aliquod ens intelligens, quod hæc omnia ita ordinavit & gubernat. Possemus hic innumera adducere Gentilium testimonia, sed unum & alterum describere satis erit, ut eorum opinio de existentia summi alicujus numinis lectori constet. Optime in hanc rem Cicero *Tusc. Quæst.* 1. *Ut porro firmissimum hoc adferri videtur, cur Deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit Deorum opinio. Multi de Diis prava sentiunt, id enim vitioso more effici solet: omnes tamen esse vim & naturam divinam arbitrantur.* Et idem *lib.* 1. *de Nat. Deor. cap.* 16. *Quæ est enim gens, inquit, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam Deorum? quam* πρόληψιν *Epicurus, id est, anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quicquam, nec quæri, nec disputari possit.* Et paulo post. *Cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege opinio sit constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio: intelligi necesse est esse Deos, quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus.* DE QUO AUTEM OMNIUM NATURA CONSENTIT, ID VERUM ESSE NECESSE EST. *Esse igitur Deos confitendum est: quod quoniam fere constat inter omnes non Philosophos solum, sed etiam indoctos, fateamur constare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut ante dixi, sive prænotionem Deorum.* Eandem in sententiam Seneca *Epist.* 117. *Deos esse inter alia sic colligimus, quod omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo projecta extra leges moresque, ut non aliquos Deos credat.* Harum vero in hominum animis informatarum de Diis notionum quatuor causas adfert Cleanthes apud Ciceronem *de Nat. Deor. lib.* 2. *cap.* 5. 6. quem locum describere operæ est pretium duximus. *Primam posuit eam, quæ orta est ex præsensione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumque commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terret animos fulminibus, tempestatibus, nimbis, nivibus, grandinibus, vastitate, pestilentia, terræ motibus, & sæpe fremitibus, lapideisque imbribus, & guttis imbrium, &c. quartam causam esse eamque vel maximam æquabilitatem motus, conversionem cœli, solis, lunæ, syderumque omnium distinctionem, utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum adspectus ipse satis indicaret, non esse ea fortuita, ut si quis in domum aliquam, aut gymnasium, aut in forum venerit: cum videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri judicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multo magis in tantis motionibus, tantisque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immensa & infinita vetustas mentita sit, statuat necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari.* Et Chrysippus argumentatur. *Si est*, inquit, *in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non possit, est certe id, quod illud efficit homine melius. Atqui res cælestes, omnesque eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt. Est igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris, quam Deum? etenim si Dii non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. Esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse quam se putet, desipientis arrogantiæ est. Ergo est aliquid melius. Est igitur profecto Deus. An vero, si domum magnam pulchramque videris, non possis adduci, ut, etiamsi dominum non videas, muribus illam & mustelis ædificatam putes: tantum vero ornatum mundum, tantam varietatem, pulchritudinemque rerum cælestium, tantam vim & magnitudinem maris atque terrarum, si tuum ac non deorum immortalium domicilium putes, non plane desipere videaris.* Firma itaque est omnium nationum & gentium consensio, esse supremum aliquod numen hujus universi autorem & gubernatorem, qui infinita sua potentia omnia produxit & creavit, eaque etiamnum sustentat & conservat. Ex eo autem quod omnium rerum causa est & principium, cum quoad naturam, tum quoad existentiam, sequitur illum esse ens simplicissimum perfectissimumque. Ejusmodi enim principium, quod Deum vocamus, aliquod compositum esse ab omni ratione prorsus alienum esset, quoniam per se clarum sit & evidens, partes, ex quibus compositio conflatur, priores esse natura ad minimum re composita, consequenter necessario illæ substantiæ, ex quarum coalitione & unione Deus componitur, ipso Deo priores essent natura, & unaquæque per se poterit concipi, quamvis Deo non tribuatur. Deinde cum illa inter se realiter distinguantur, necessario etiam unaquæque per se absque ope aliarum poterit existere; qua ratione tot possent dari Dii quot sunt substantiæ, e quibus Deum componi supponeretur. Quippe cum unaquæ-

que per se possit existere, etiam deberet esse causa suæ existentiæ; & consequenter sibi potest dare omnes perfectiones, quæ Deo insunt. Hoc autem nihil absurdius fingi vel excogitari potest. Ex eo vero quod diximus Deum esse ens simplicissimum, quia a se ipso existit, & sibi existendi causa est, fluit quoque eum esse perfectissimum, nam si aliqua imperfectione laboraret, non posset dici prima causa, a qua omnes creaturæ dependent, quia ab ea productæ. Prima enim causa nulla perfectione potest orbari; non aliunde, quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur: neque vero a se, quia natura omnis suam perfectionem appetit. Quippe cum omnia a se ipso habeat, nullo defectu potest laborare, neque ulla re indigere; esset enim contradictorium esse primam causam, a qua ceteræ creaturæ productæ sunt, & non possidere in se omnia. Concludimus itaque illud, quod summum numen vocamus, & simplicissimum & perfectissimum esse, & consequenter ab eo omnes perfectiones, quas in ceteris individuis perspicimus, tanquam ex unico fonte dimanare & ortum suum habere. Quia vero perfectissima est causa, oportet quoque singula ab ista causa producta individua, scil. unumquodque in suo genere perfectum esse; quod enim summe bonum & perfectum est, nil nisi suæ naturæ consentaneum producit, ideoque nil nisi bonum. Quoniam igitur summe perfectum, ab omni labe & vitio purum atque illibatum, nullo defectu, nullisque imbecillitatibus vel affectibus, quibus post lapsum agitatur mortale genus, laborare oportet: (vitia enim & affectus & ceteræ humanæ naturæ imbecillitates sunt imperfectiones, a quibus immune necessario debet esse id, quod summe perfectum vocamus) ex hac summa perfectione proficiscitur summa sanctitas, quæ in eo consistit, ut necessariò amet veritatem & virtutem; abhorreat autem a vitiis; ita ut nihil velle possit nisi quod bonum, quod sanctum est, id est, naturæ suæ conveniens: nihil vetare, nisi malum, scil. quod sanctitati suæ contrarium est. Unde ex infinita hac Dei sanctitate profluit summa justitia, inde pœnarum & præmiorum distributio. Dei sanctitas indicat legem & normam, ad quam rationales creaturæ vitam instituere tenentur. Justitia autem corrigit actus hominum eam lædentes. Ex hac itaque Dei sanctitate derivandum necessario jus morale sive naturale, seu divinum necessarium, quatenus jus refertur ad Deum, tanquam originem & principium omnium virtutum & legum moralium. Per *juris* verbum hic intelligimus regulam actuum moralium obligantem ad id quod rectum est, & consequenter prohibentem contraria, cujusmodi regula revera lex est, ex ipsa divina natura profluens, quæ versatur circa actus qui debiti sunt vel illiciti per se, fluentes ex eadem sanctitate, adeoque moraliter boni vel mali, & consequenter necessario vetiti vel præcepti dicuntur. Sanctitas enim in Deo nihil aliud est quam recta ratio, imperans bona, prohibens contraria. Quare lex naturæ optime definitur rectæ rationis dictatum, ex convenientia vel disconvenientia cum natura rationali, id est, cum istis honestis nobis innatis principiis, ex divina illa sanctitate & imagine, ad quam creati sumus, fluentibus, nobis indicans quid bonum, quid justum, quid malum, quid injustum, & consequenter quid vetitum, quid præceptum est. Quæ cum ita sint, evincimus, esse aliquod summum ens quod Deum vocamus, a quo omnia cum visibilia, tum etiam invisibilia producta sunt, illudque necessario esse summè perfectum, quia autem summè perfectum, etiam infinite sanctum; quia infinitè sanctum, ideo necessariò quoque bonum & justum, id est, quod sanctitati suæ conveniens imperans, quod contrarium prohibens. Optime Joh. Andr. Vandermuelen frater meus germanus, *de foro Conscient. in dissert. prælimin. 2. Lex naturalis est quæ exprimit imaginem Dei, & sanctitatis Dei typus est, quamobrem necessaria & immutabilis existit. Est itaque*, pergit, *hæc lex naturalis, lex Dei moralis, quæ natura sua nota est, ac per consequens omnes & omni tempore obligans; homines enim jus Dei cognoscunt.* Unde jus illud quod naturale vocamus, omnium cordibus insculptum; cujus vestigia in omnibus cernimus individuis, egregie vero in ipso homine, qui quo magis ceteris excellit, eo in omnibus ejus actionibus videmus splendidiora specimina: utpote qui rationis particeps, ejus vi in intimos penetrat juris recessus, & per mentis suæ discursum sibi dictat normam, quam in actionibus observare tenetur. Quare dicit Paulus *c. 2. v. 14. 15. epist. ad Rom. Quod gentes quæ legem non habent, natura quæ legis sunt faciunt, ea legem non habentes, sibi ipsis lex sunt; ut qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, una testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus se mutuo accusantibus, aut etiam defendentibus.* Hinc tot Gentilium testimonia, e quibus perspicimus, ipsos credidisse esse in rebus atque actionibus humanis honesta vel turpia, quæque ipsa natura, sive qui naturam condidit, Dei lex vetat, vel jubet, adeoque legem aliquam naturalem. Unde Cicero 2. *de ll.* de hac lege sermonem habens, ejusque originem referens. *Hanc* dicit *sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum esse aliquod populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientia. Ita principem illam & ultimam mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam Dii humano generi dederunt, recte est laudata; est enim ratio mensque sapientis ad jubendum, & ad deterrendum idonea.* Et paulo post ejus vim & vetustatem demonstrare volens, ait. *Quæ vis non modo senior est, quam ætas populorum, & civitatum, sed æqualis illius cælum & terras tuentis & regentis Dei; nec si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris, idcirco non contra legem illam sempiternam Sextus Tarquinius vim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit. Erat enim ratio profecta a rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & a delicto avocans; quæ non tum denique incipit lex*

esse,

esse, cum scripta est, sed tum, cum orta est; orta autem simul est cum mente divina. Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad jubendum & ad vetandum, ratio est recta summi Jovis. Quis sacramentum Dei sciens tam significanter enarrare legem Dei posset, quam homo longe a veritatis notitia remotus expressit, ut alibi inquit Lactantius, recensens similia Ciceronis de existentia juris naturæ sermonem habentis verba.

6. Verum quod hic dicit Philosophus, & sequitur Poëta; 1 *Naturale.*

Nec natura potest justo secernere iniquum:

admitti omnino non debet; nam homo animans quidem est, sed eximium animans, multoque longius distans a cæteris omnibus, quam cæterorum genera inter se distant: cui rei testimonium perhibent multæ actiones humani generis propriæ. Inter hæc autem quæ homini sunt propria est appetitus societatis, id est, communitatis, non qualiscunque, sed tranquillæ, & pro sui intellectus modo ordinatæ, cum his qui sui sunt generis: quam οἰκείωσιν Stoici appellabant. Quod ergo dicitur natura quodque animal ad suas tantum utilitates ferri, ita universe sumtum concedi non debet.

COMMENTARIUS.

DEscendit autor ad refutanda Carneadis argumenta, quibus probare conatus est, *naturam non posse justo secernere iniquum*, & consequenter nullum jus naturæ dari: & si quid est, quod hoc nomine venire posset, id ipsum ex sola utilitate, quæ justi prope mater & æqui est, dimanasse & originem duxisse: ideoque pro ratione utilitatis sæpe quoque variasse & mutatum esse; quibus mutationibus obnoxium esse non oportet jus illud, quod naturale vocamus: quoniam ejus originem derivamus & quidem necessario ab ejusmodi principio, quod quia a se ipso existit, & sibi causa existendi fuit, summe perfectum est, & consequenter immutabile esse debet, quia omnis mutabilitas est imperfectio. Solet enim mutatio dividi, vel in melius, vel pejus, vel idem. Mutatio in idem proprie mutatio non est, cum res non mutetur. Mutatio in pejus, est magna corruptio; in melius, indicium est quod perfecta res non fuerit: nulla ergo in Deo locum habere potest. Erudite admodum Franc. Burman. *in Synops. lib.* 1. *cap.* 28. *Unde omnis prorsus mutatio & mutabilitas a Deo removenda est; quippe quæ semper aliquam imperfectionem infert, vel præteritam, si mutatione illa perfectior status acquiratur, vel futuram, si deterior; neque ulla res beatissimæ ac perfectissimæ essentiæ magis adversa est, quam illam mutationibus obnoxiam esse, easque vel aliunde pati, vel a se ipsa, ac si ea in sese non omni modo beata & contenta foret.* Sequitur itaque jus naturale sive divinum morale esse immutabile, quoniam immediate fluit ex ipsa natura & imagine divina, ut super demonstravimus: quare nec mutari nec augeri vel perfectius reddi potest: non magis quam imago, aut sanctitas Dei, aut ipsa denique ejus natura augmentum pati potest, ut inquit statim allegatus Theologus *lib.* 4. *cap.* 3. E quibus concludimus vel nullum esse jus naturæ, si non aliunde quam ex utilitate natum, ideoque mutabile; vel si aliquod est jus naturale, statuamus necesse est, ab alio illud derivandum principio, & quidem ejusmodi, quod æternum, quia a se ipso, & consequenter immutabili, summe perfecto, quod sanctum, quod justum est, a quo omne illud, quod justitiæ vel æquitatis nomine insigniri potest, necessario deducimus. Quia quemadmodum necessario & non contingenter est & existit; ita quoque necesse est esse causam ejus juris quod omnibus innatum est creaturis. Itaque quamvis Carneadi concederemus non posse naturam justo secernere iniquum, tamen non sequeretur nullum jus naturæ dari. Justum enim omne quod a divina procedit mente & voluntate, quia justus in omnibus suis operibus Deus, juste itaque operantur quæcunque individua, quando, licet cæco quodam naturæ impetu, voluntati & creatoris sui decreto convenienter ad metam & finem ipsis constitutum tendunt: nisi cum Carneade negemus ejusmodi aliquod dari principium intelligens extrinsecum, quod eorum actiones & operationes ita moderatur, ut sint convenientes isti fini, quem in creando mundo sibi proposuit Deus, ut supra dicere incepimus. Non admitti itaque omnino debet impia illa Carneadis de jure naturæ sententia. Ad juris naturalis existentiam investigandam non sufficit sive cœlestium sive sublunarium corporum naturam perscrutari, quo ordine, qua ratione & quomodo omnia moventur, vel sese movent, & unumquodque eorum naturæ suæ congruenter operatur, & ad finem & scopum tendit. Hæc enim omnia, quia fiunt sine intellectu, & ratione operantis, eatenus ipsis applicari potest illud, quod *natura justo non potest secernere iniquum*; verum ad altius quoddam principium extrinsecum ascendere debemus, quod & hominum actiones & inclinationes

 atque

atque propensiones brutorum, arborum, fruticum, aliorumque corporum naturalium motus dirigit, ut omnes tendant ad finem quem in creando & gubernando mundo sibi proposuit. Quales fini congruentes operationes dicuntur justæ, quia Dei voluntati & decreto, unde jus naturæ dimanat, consentaneæ sunt. Hinc inquit David. *Deum præceptum posuisse Soli, Lunæ, Stellis, quod non transgrediuntur. Ps.* 148. *vers.* 6. & *v.* 8. *Ignis, & grando, nix, & vapor, turbines faciunt verbum ejus.* Id est, legi naturæ obtemperant, quoties ad finem ipsis determinatum tendentes, voluntati divinæ convenienter operantur: sufficit enim ad hæc præcepta naturalia exequenda naturalis inclinatio & impetus, quem omnibus creaturis implantavit hujus universi conditor Deus: quamquam jus illud ratione non careat, cum ab æterna lege sive æterno decreto proveniat, quæ est summa ratio in Deo existens. Verum si quis clariora & splendidiora hujus juris a Deo tanquam unico fonte profluentis, cujus omnia individua, quanti eorum natura capax est, participant, desiderat documenta, non aliunde melius, quam a se ipso petere potest; utpote cui recta ratio, divinæ illa particula auræ, qua præ ceteris animantibus ipsum ornavit Deus, facile dictabit, justi & honesti sibi innata principia, ad quæ tanquam ad Lydium lapidem omnes examinare queat actiones, num justæ sint & voluntati divinæ consentaneæ, non ab humana natura derivanda, verum ab ejusmodi causa sibi communicata & insculpta, qualem paulo ante descripsimus. Atque hæc ratiocinandi, & inter bonum & malum, justum & injustum distinguendi animi facultas, cum sibi conscius sit eam non habere a se ipso, simul ipsum convincet, non minori facultate præditum illud esse oportere, quod ipsi hujusmodi facultatem tribuit. Nostræ itaque naturæ sive rationis vis, qua duce sentimus quid sit ordo, quid sit quod deceat in factis dictisque, qui modus nos ad illam quasi manu ducit naturam, ut cum Carneade loquar, quæ est ipsa ratio, ipsa justitia, fons & origo omnium virtutum, cujus nostra tantum parva scintilla est, imò vix aliqua cum ea potest comparatio institui. Sano enim sensu ipsa natura Deus est, *cum naturam dico, Deum dico, ipse enim est natura opifex*, inquit Chrysostomus. Homini, sive naturam, sive quem Deum, nihil mente præstabilius dedisse, inquit Cato major *de Senect.* Sive itaque naturam, pro universi hujus moderatore, sive pro cujusque rei, ut Philosophi loqui amant, essentia & conditione sumas, absurdissimum, impium juxta & falsissimum est Carneadis effatum. Quoniam, ut satis clare jam demonstrasse pro tenuitate nostri ingenii putamus, omnes animi nostri facultates, omnes omnium individuorum operationes, quia illas a se non habent, ad aliud principium referendas esse, & consequenter eas omnes ei inesse longe, imo infinite majores. Operæ pretium, ut hic audiamus disputantem Ciceronem 2. *de Nat. Deor. cap.* 11. & per gradus argumentandi ad summum aliquod principium, quod intelligens, sapiens, & rationis particeps est, pervenientem. *Natura est igitur*, inquit, *qua contineat mundum omnem, eumque tueatur, & ea quidem non sine sensu atque ratione. Omnem enim naturam necesse est, qua non solitaria sit neque simplex, sed cum alio juncta atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in bellua quiddam simile mentis, unde oriantur rerum appetitus, in arborum autem & earum rerum, que gignuntur e terra, radicibus inesse principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius. Itaque necesse est, illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniumque rerum potestate dominatuque dignissimum. Videmus autem in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod non pars universi sit) inesse sensum & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi inest principatus, hæc inesse necesse est & acriora quidem, atque majora. Quocirca sapientem esse mundum necesse est: naturamque eam, qua res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque Deum esse mundum, omnemque vim mundi divina natura contineri.* Et paulo post. *Quid enim est inscitius, quam eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici: aut, cum sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis & consilii compotem, postremo sapientem? qui enim potest aliter esse optima? neque enim, si stirpium similis sit aut etiam bestiarum, optima putanda sit potius, quam deterrima: nec vero, si rationis particeps sit, nec tamen principio sapiens, non sit deterior mundi potius, quam humana conditio; homo enim sapiens fieri potest, mundus autem si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, nunquam profecto sapientiam consequitur. Ita erit homine deterior.* Et cap. 6. eod. *Et tamen eam ipsam hominum solertiam esse aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & divinam, existimare debemus. Unde enim hanc homo arripuit, ut ait apud Xenophontem Socrates. Esse igitur Deos ita perspicuum, ut is qui neget, vix eum sana mentis existimem*, inquit idem *cap.* 16. Ad refutandum itaque Carneadis errorem sufficit allegare ipsum hominem, eximium illud animans, quod multo longius a cæteris omnibus distat, quam cæterorum genera inter se distant, cujus natura rationе prædita cæteræque animæ facultates abunde docent, posse naturam justo secernere iniquum. Non obscure ejus præ cæteris animantibus præstantiam testantur tam multæ actiones humani generis propriæ, quæ documenta sunt qua sumus origine nati. Inter eas autem, quæ hominis propriæ sunt, quibusque a ceteris animantibus potissimum distinguitur, est inclinatio illa & naturalis propensio, qua fertur ad societatem non qualemcunque, sed ejusmodi, quæ conservationi suæ inservit, cum his qui sui sunt generis colendam. Descendit enim iste appetitus ab eadem natura, qua homo est, scil. quæ particeps rationis facile totius vitæ cursum videt, & consequenter ipsum docet, quæ res ad vitam degendam ipsi necessariæ

sunt

sunt & prodesse queant. Quoniam vero solus sibi ipsi non sufficit ad præparanda ea, quibus indiget, & suæ conservationi & felicitati promovendæ inserviunt, verum sui similis auxilio opus habeat, si salvus esse velit, & frui commodis ac bonis sine quibus vitam neque beatè neque tranquillè potest transigere, necessarium est, ut sit sociabilis, & naturæ quadam impetu rapiatur ad cœtus cum sui similibus celebrandos. Hinc Cicero 1. *off. cap.* 4. *Eademque natura vi rationis hominem conciliat homini, & ad orationis & ad vitæ societatem: ingeneratque imprimis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt; impellitque ut hominum cœtus, & celebrationes esse, & a se obiri velit.* Per societatem non intelligimus præcisè illam, quam civilem vocamus, vel alias quasdam particulares societates, quas homines inter se quandoque celebrant: Verum generalem illam, quam ipsa natura instituit, ad quam nati sumus; itaque ejusmodi ad quam cum omnibus hominibus colendam, nulla habita ratione hujus vel illius personæ, naturali quodam impetu ferimur. Quoniam itaque, ut superius diximus, homo simulac natus est sibi conciliatur propter innatam naturalem ergo se inclinationem, ideoque omnia appetat vehementer quæ conservationi suæ inserviunt, & ad vitam tranquillè degendam necessaria sunt, necesse quoque eadem natura ipsi ingeneravit propensionem ad societatem; unde merito dicitur prima & fundamentalis lex naturæ *sui conservatio*. Verum cum ea haberi nequeat sine quibusdam mediis, quorum potissimum est societatis cum sui similibus cultus; hinc eadem natura, quæ homini indidit acres stimulos, quibus ad sui conservationem impellitur, eum quoque finxit animal sociabile, & consequenter ex jam dicta lege derivatur & altera lex naturæ, scil. *societatem colendam esse* cum his qui ejusdem sunt generis. Atqui nulla potest coli societas, nisi præstentur mutua quædam officia, & jura exerceantur, eadem natura hominibus injungit necessitatem, qua tenentur sibi mutuo præstare ea, quæ ad colendam & conservandam humanam societatem necessaria sunt. Ita enim Cicero 1. *off. cap.* 7. *Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem amici: atque, (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa generatos esse, ut ipsi inter se alii aliis prodesse possent, in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem.* Homines nati sunt alter alterius causa, ut inquit Marcus Antoninus. Et ut Seneca ait, *de ira lib.* 1. *cap.* 5. *Homo in adjutorium mutuum generatus est. Quamobrem congregari vult, atque prodesse.* Et idem *lib.* 4. *cap.* 18. *de benefic. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamur officiis, hoc uno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos; quid sumus; præda animalium & victima, ac vilissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcunque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit, non unguium vis, non dentium, terribilem ceteris facit, nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum, obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par nulli esse posset, si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: societas terris genitum, in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari jussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle: & unitatem generis humani, qua vita sustinetur scindes.* Et epist. 48. *Consortium rerum omnium inter nos est, nec secundi quicquam singulis nec adversi in commune vivitur. Non potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi vivere. Hæc societas diligenter & sancte observanda est, quæ vos omnes omnibus miscet, & judicat aliquid esse commune jus generis humani.* Hoc est quod de Catone Lucan. *lib.* 2.

Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

Quoniam itaque natura nos ita genuit, ut sine aliorum ope & auxilio nostræ conservationi prospicere nequeamus, simul nos & rationales & sociabiles produxit; sociabiles, quia societas est medium sine quo finis, qui est sui conservatio, consequi non potest; rationales, quia ejusmodi societas coli non potest sine permutatione officiorum, & quarundam legum executione, quas ejusdem rationis vi, quâ præditi sumus, nobismet ipsis dictamus. Itaque merito Auctor noster, ut probaret naturam non posse secundum illud Horatii justo secernere iniquum, ideoque homines tantum utilitate jura sanxisse varia pro moribus, eaque mutabilia, non universaliter esse verum, sed aliunde ea petenda, hominis sociabilem appetitum adducit; cujusmodi appetitus vix cadere potest nisi in subjectum juris capax, & consequenter quod rationis particeps est, cujus vi justum ab injusto, honestum ab inhonesto secernit, omniaque ea officia, quæ vel præstare alii debet, vel sibi præstanda exigere potest ad conservandam & tuendam societatem humanam sibi proponit. Rationis enim dictamina, quæ leges naturæ vocamus, sunt quasi vinculum societatis, quibus sublatis, & ipsa societas quoque tollitur. Ex quo sequitur, obligationem, qua tenemur societatem cum nostri similibus colere, ut salvi esse possimus, & conservationem procurare valeamus, nobis quoque necessitatem imponere, qua tenemur omnia, quæ ad utilitatem hujus societatis pertinent, facere, quæ eidem nocitura videntur, omittere; unde sequitur ut sibi quis prosit, prodesse debet quoque aliis: prodest autem & sibi & aliis, quando, quantum in se est, colere & conservare studeat tranquillam cum sui similibus societatem, qui scopus & finis est, quem Deus sibi proposuit in crean-

creando humano genere: & sic iterum illa naturæ dictamina ad primum juris fontem revocamus. *Non opinione*, itaque, *sed natura constitutum esse jus patebit, si hominum inter ipsos societatem conjunctionemque perspexeris*, inquit Cic. *de ll. lib.* 1. Et idem *in fin. lib.* 3. *de fin.* ubi inquit. *Praclare enim Chrysippus, cetera nata esse hominum causa & deorum, eos autem communitatis & societatis suæ, ut bestiis uti ad utilitatem suam possint sine injuria. Quoniamque ea natura esset hominis, ut cum genere humano quasi civile jus intercederet: qui id conservaret, eum justum, qui migraret, injustum esse.* Quemadmodum enim totum constans ex partibus conservatur conservando singulas partes, ita genus humanum ex tot partibus constans quot sunt homines, singulos homines conservando, totum conservatur: Unde concludimus quoniam Deus voluit, ut humanum genus ex tot partibus constaret, simul cum quoque voluisse, ut quæque pars sese conservando totum conservaret, & consequenter hominem obligavit omnibus uti mediis, quæ huic conservationi consentanea fore duce recta ratione arbitraretur: quippe qui vult consequens, etiam velle præsumitur antecedens, sine quo consequens obtineri nequit; cui voluntati inest & jussus & prohibitio: jussus hominem obligat ad faciendum quod cum illo fine, quem, ut statim dicere incepimus, Deus in creando hoc universo, & consequenter in producendis singulis creaturis, sibi proposuit, convenit, & ad omittendum, quod huic contrarium est, & sic iterum ad juris fontem pervenimus, hujus universi auctorem Deum. Itaque sibi consulere tenetur homo, ut servet totum, & totum conservare, ut sibi consulat; utrumque lex naturale ab eo exigit, adeoque optimè autor, ita universè sumtum non concedi debere, *quodque animal ad suas tantum utilitates ferri*. Ejusmodi utilitatis studium, quia societatem humanam evertit, naturæ jure prohitum ipsa dictat ratio, imo dictat idipsum adeo contra naturam esse, ut & bruta animalia non sine aliqua moderatione utilitati suæ inserviant: quod autor noster in sequentibus ostendit.

7. Nam & cæterarum animantium quædam utilitatum suarum studium, partim fœtuum suorum, partim aliorum sibi congenerum respectu, aliquatenus temperant: quod in illis quidem procedere credimus ex principio aliquo intelligente extrinseco, quia circa actus alios, istis neutiquam difficiliores, par intelligentia in illis non apparet. Idemque de infantibus dicendum, in quibus ante omnem disciplinam ostendit se ad bene aliis faciendum propensio quædam, prudenter à Plutarcho observata: sicut & in ea ætate misericordia sponte prorumpit. Homini vero perfectæ ætatis, cùm circa similia similiter agere norit cum societatis appetitu excellente, cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem, inesse etiam facultatem sciendi agendique, secundum generalia præcepta, par est intelligi, cui quæ conveniens ea jam sunt non omnium quidem animantium, sed humanæ naturæ congruentia.

COMMENTARIUS.

AD confirmanda quædam juri naturæ consentanea vel contraria esse, merito ab exemplis brutorum eorumque actibus argumenta deducimus. Quippe cum ejusmodi actus procedant ab aliquo principio intelligente, quod eorum naturæ indidit inclinationes & appetitus, quibus incitantur operari congruens naturæ suæ, ideoque fini conveniens, quem sibi autor hujus universi proposuit, non sine ratione concludimus hoc vel illud natura justum, vel injustum esse, quia ipsa bruta naturæ impetu ad illud impellantur, ab hoc abhorrent; præcipue iis in rebus, quarum communia cum illis nobis natura implantavit principia, cujus generis sunt, se tueri contra vim illatam, conjunctionis appetitus procreandi causa, & cura quædam eorum quæ procreata sunt, aliaque id genus. Qui naturæ instinctus efficiunt, ut ceteræ animantes quædam utilitatum suorum studium aliquatenus temperant. Quoniam enim sæpissime videmus eorum, quæ a se procreata sunt, curam agere & defensionem suscipere cum proprio incommodo, & vitæ periculo, necesse sæpe est, ut propriam utilitatem quodammodo deserant, dum alienis commodis consulant. Imo ipse ad societatem colendam, quem in quibusdam animantibus perspicimus, naturæ appetitus, aliquatenus propriæ utilitatis studio eas renunciare facit, quoniam impossibile est, ut aliqua posset subsistere societas, quando alieni commodi nulla habetur ratio, id est, nihil in commune defertur. Mirari sane debemus miram quorundam animalium industriam, amorem, ordinem, & societatem, quam inter se erigere & in suo genere colere videmus; unde illa combinatio & conglutinatio sub duce aliquo seu rege. Sic apes regem comi-

comitari, omnia in commune deferre, & quasi Reipub. speciem tueri videmus. Quemadmodum & formicæ mutua ope æstate ea congerunt, quibus hyeme vitam sustentare possunt. Imo & ipsæ feræ inter se cœtus & societates celebrare atque tranquille vivere animadvertimus. Unde Seneca 1. *de clementia, cap. 26. Illa rationis inexpertia & a nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam inter feras similitudo.* Et *controverſ.* 9. *Si quæsierit aliquis, quæ causa hominem in facinus coegit: nam neque feris inter se bella sunt, nec si forent, eadem hominem decéant, placidum proximumque divino genus.* Unde Juvenal. *Satyr.* 15.

—— *Sævis inter se convenit ursis.*

Et Plin. *proœmio lib.* 7. *Cætera animalia in suo genere probe degunt; congregari videmus, & stare contra dissimilia: leonum feritas inter se non dimicat: serpentum morsus non petunt serpentes: ne maris quidem belluæ ac pisces nisi in diversa genera sæviunt.* Eandem naturalem ad societatem cum sui generis similibus colendam inclinationem cernimus in infantibus, qui antequam rationis usum habeant, vel bonum injusto secernere valeant, non obscurè declarant suam ad aliis benefaciendum propensionem; non obscurum testimonium naturam inter nos cognationem quandam constituisse, atque nobis ostendere voluisse, ut homo homini, quicunque sit, ob eam causam quod sit homo, consultum velit: & necessum secundum eandem naturam, omnium utilitatem communem esse. Quare homo naturæ obediens, inquit Cicero 2. *off.* homini nocere non potest. Itaque ab ipso momento, quo anima nostra corpori infusa incipit operari, suam erga alios sui similes amorem & benevolentiam declarare conatur: scil. ut ostendat in se aliquid divinæ imaginis, ad quam createst, residere. Quippe quum Veteres nec quicquam aliud Deum esse putaverunt, quam prodesse mortalibus; hinc quo hominis propensior natura erga socium sive proximum, eo propius ad naturam divinam accedit, quippe mortales tum Deum maxime imitari dicuntur, cum beneficia conferunt. Stobæ. *lib.* 10. Hinc apud Plin. *Nat. Hist. lib.* 2. *cap.* 2. *Deus est mortali juvare mortalem, & hac ad æternam gloriam via. Unde vetustissimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscriberent.* Non ignoro hominis naturam post lapsum adeo corruptam, ut sit proclivior ad malum, quam ad bonum, quodque voluntas nostra sit adeo depravata, ut videamur potius contra naturam facere, si quid boni a nobis in proximum proficiscitur, quam ei convenienter agere. Verum hæc naturæ nostræ depravatio non adeo omnem delevit in nobis Dei imaginem, quin reliquæ nobis adhuc sint istæ inclinationes naturales, quæ humanæ naturæ ita firmiter inhærent, ut ab ea divelli nulla ratione queant: cujusmodi sunt omnes quæ vel ad conservationem sui, vel societatis humanæ pertinent: utpote quæ necessario inesse debent naturæ humanæ, ad consequendum finem, quem Deus sibi in creando homine, tanquam hujus universi partem, & consequenter necessariam relationem habente ad totum, proposuit. Verum in eo consistit potissimum naturæ nostræ corruptio, quod cum vitæ integri scelerisque puri, ea quæ cum Deo creatori, tum proximo præstaremus, post lapsum non eo quo decet modo, neque omni tempore, neque sponte & libenter exequamur; imo sæpissime in totum negligamus, idque ex nimio utilitatis studio & amore erga nosmetipsos, quem propter contractam post lapsum imbecillitatem voluntatis nostræ ita temperare nequimus, ut sit ordinata & temperata secundum Dei voluntatem, & consequenter, quia a proposito fine & ordine deviat, mala merito dicitur & corrupta. Omne enim illud quod ab illo fine, quem in creando mundo, & singularibus producendis individuis, ex quibus universum constat, remotum est, malum & injustum est, & venit nomine peccati ac vitii, quia voluntati & decreto divino contrarium. Ex quibus concludimus inclinationes naturales cum erga Deum, tum erga proximum, lapsu hominis non penitus esse ex anima eradicatas, verum voluntas ad eas exequendas idonea & prompta nobis deest, ita ut ad naturæ officia, quæ ex naturæ integritate sponte præstabant mortales, depravata jam natura, metu pœnarum revocari necesse fuerit: de quo latius infra, si Deus velit, disputabimus. Non abs ratione itaque quæ de infantibus tradit autor noster, quod in iis se prodat inclinatio naturæ ad benefaciendum aliis, imo etiam cum proprio aliquando incommodo in adultis: ea enim voluntas homini ita cohæret, ut magis contra naturam esse Seneca testetur, hominem hominis incommodo suam rem augere, quam mortem, quam paupertatem, quam dolorem, quamque cætera, quæ possunt aut corpori accedere, aut rebus externis. Homo vero postquam ad provectiorem eoque perfectiorem pervenit ætatem, & consequenter rationis suæ habet usum, cui inest facultas sciendi agendique convenienter huic societatis appetitui, quem in finem peculiare habet instrumentum sermonem, humanæ societatis fortissimum vinculum, vi rationis suæ facile intelligit, quam vitæ debet instituere rationem, atque cujusmodi officia præstanda, ac præcepta servanda, tanquam societatis humanæ, cujus tanto tenetur desiderio, sibi membro incumbunt. Quæ ratiocinandi & secundum eam agendi facultas, sibi præ ceteris animantibus propria, eum docet omnia, quæ huic facultati sive potius rectæ rationis dictamini conveniunt, non omnium quidem animantium, sed humanæ tantum naturæ congruentia. Unde videmus non quamcunque hominem societatem appetere, sed eam, quæ tranquilla est & pro sui intellectus modo ordinata, scil. quæ naturæ & rationi, qua præ ceteris excellit, suæ convenit, & respondet rationis dictamini. Cujusmodi appetitus vix cadere potest in aliud animal præter hominem, quia ceteræ animantes, usu rationis ac sermone carentes, simul destituti sunt illis mediis, quibus ejusmodi societas, qualis inter homines intercedit, & quæ vera societas dici potest, conservari debet. Ita

enim Cic. 1. *off. cap.* 16. *Primum est quod cernitur in universi generis humani societate. Ejus autem vinculum est ratio & oratio: quæ docendo, discendo, communicando, disceptando, judicando conciliat inter se homines, conjungitque naturali quadam societate.* Quare merito autor noster istum societatis appetitum, qui in hominem cadit, excellentem vocat, quia non quamcunque, sed rationi convenientem, id est, bene ordinatam, & ab omnibus rebus instructam societatem expetat: cujusmodi haberi neqnit nisi homines sibi invicem præstent ea officia, quæ alter alteri tanquam ejusdem societatis & communitatis membro ac socio debet, quo fit ut mutuæ indigentiæ defectus suppleatur. Quem in finem homini Deus rationem largitus est, ut posset scire quid jus naturæ ab eo exigit ratione societatis humanæ, atque simul facultatem dedit, ut oratione se queat explicare circa ea quæ vel ab alio sibi præstanda petit, vel alteri præstare secundum rectæ rationis dictamen tenetur. Itaque cum humana societas requirit rationem & orationem, consequenter multum differt ab ea, ad quam bruta animantes instinctu feruntur, unde merito hominis appetitus vocatur excellens, utpote qui cum duobus hisce facultatibus ratione & oratione conjunctus, humanæ naturæ tantum conveniens est.

Hominis proprium sociale: proprie & stricte dictum.

8. Hæc vero, quam rudi modo jam expressimus, societatis custodia, humano intellectui conveniens, fons est ejus juris quod proprie tali nomine appellatur: quo pertinent alieni abstinentia, & si quid alieni habeamus aut lucri inde fecerimus restitutio, promissorum implendorum obligatio, damni culpa dati reparatio, & pœnæ inter homines meritum.

COMMENTARIUS.

Videntur mihi quidam autoris interpretes horum verborum sensum non satis bene intellexisse, cum dicunt ab eo minus dextre dici, societatis custodiam esse fontem juris naturalis. Primum, quia illa custodia societatis indifferens, ad bonam & malam societatem pertinet: quod autem fons juris esse debet, id ipsum indifferens esse nequit, sed bonum & rectum. Secundo, quia dictamina rectæ rationis universalia sunt, ideoque concernunt quævis objecta; & consequenter sese ultra alicujus societatis limites extendunt, quippe quæ sese pandunt in officiis, quæ etiam illis debemus, qui extra eam societatem sunt; tum quia fons juris naturæ nequeat esse societatis custodia, quoniam jus naturale etiam versetur circa Dei cultum, & consequenter non solum circa amorem proximi, qui in societatis custodiam aliquo modo reduci potest. Autor enim noster sermonem habet de illo innato naturæ impetu, quo impellimur ad societatem cum nostri generis similibus colendam, ideoque cum omnibus hominibus in genere, quia sunt nostri similes, id est, ejusdem conditionis & originis, ejusdem rationis, ejusdem naturæ participes, & idcirco habiles ad ejusmodi societatem constituendam & conservandam, ad quam natura, quæ communis est omnium parens, nos congenuit, scil. quæ humanæ naturæ est conveniens, ad quam conservandam jure & ordine, ideoque recta ratione, qua præ ceteris animantibus præditus est homo, opus est. Et consequenter quia ejusmodi societas generalis est, universum complectens genus humanum, ejus custodiam fontem juris naturæ dici, quia continet omnia præcepta & omnia officia, quæ hominem homini præstare natura sive Deus naturæ opifex voluit; quippe cum illa societas se ad omnes extendat homines, universalia quoque debent esse ea præcepta, quæ ratione hujus societatis sive custodiæ ejus recta nobis dictat ratio, ideoque se ultra singulas & particulares porrigit societates, sive civiles, sive duorum, vel plurium de re aliqua communitatem contrahentium. *In omni honesto, quod per se expetendum dicimus, nihil est tam illustre, nec quod latius patet, quam conjunctio inter homines hominum, & quasi quadam societas, & communicatio utilitatum, & ipsa charitas humana.* Hinc Robert. Scharrock. *de offic. cap.* 2. *n.* 10. *Notatu hoc non indignum est, male Gassendum, aliosque nonnullos hujusmodi Ciceronis aliorumque Veterum de naturali & omnium hominum communi societate, dicta & prædicata, de societate tantum civili perperam intellexisse, quasi nec jus naturæ, nec societas naturalis omnino esset, aliusve quam ferinus ille status, de quo humanam naturam tantopere calumniatus est olim Epicurus, hac tempestate Hobbius.* Verum vellem equidem autorem nostrum dixisse hanc societatem humanam ejusque custodiam potius esse objectum circa quod jus naturæ versatur, quam ejus juris fontem esse. Altius enim ejus originem repetendam supra demonstravimus, scil. ab eodem principio, a quo omnes creaturæ & existentiam & essentiam suam derivare necesse habent: & consequenter omnes inclinationes & appetitus iis innati, omnesque qualitates, virtutes atque facultates sive corporis sive animi, quarum singulæ sunt capaces, ad eandem referri debent causam, idemque principium; unde argumentamur, quod, quemadmodum summus hujus universi conditor hominibus indidit appetitum societatis humanæ, ita quoque eosdem fecit habiles ad ejusmodi societatem colendam. Cum autem ea nequit custodiri, nisi jus & ordo observetur, atque permutando officia, quæ homines hominibus ob illam a natura

natura inter eos constitutam cognationem & societatem sibi invicem præstare tenentur; hinc hominem finxit rationis participem, cujus vi justo posset secernere iniquum, & intelligere quænam sibi tanquam societatis humanæ membro agenda incumberent. Itaque antecedenter ad societatem illiusque custodiam habet justi & decori innata principia, ex quorum convenientia vel disconvenientia cum societate humana dijudicat, quid facere, quid omittere tenetur, ut huic societatis appetitui & consequenter fini, quem in erigenda humana hac societate sibi proposuit Deus, convenienter vitam instituat. Ex quibus meo judicio constare manifeste nobis potest, societatem ejusque custodiam potius dici objectum, quam fontem juris naturæ, scil. quatenus jus naturæ versatur circa ea quæ homo debet homini, ideoque non objectum universale, sed particulare: generale tamen, quatenus refertur ad quoscunque homines, qua homines, ideoque ad universum genus humanum. Tria enim potissimum juris naturæ objecta statui posse mihi persuadeo; vel enim pertinet ad ea, quæ Deo debemus, tanquam supremo numini, summo hujus universi conditori, & nostræ essentiæ & existentiæ autori, cui consequenter debemus obedientiam, reverentiam, eaque omnia, quæ a nobis possunt proficisci ad ejus gloriam celebrandam: vel concernit ea, quæ nobismetipsis debemus, ut propriæ salutis conservationem & amorem: vel spectat ea, quæ socio sive proximo præstare tenemur, cujus generis sunt omnia officia, sine quibus societas humana custodiri nequit, ut mutua charitas, mutuum auxilium, officiorum permutatio, utilitatum communicatio, dictorum conventorumque constantia, aliaque id genus. Quæ tria officiorum genera ad totidem pertinent juris naturæ objecta. Eaque merito objecta dicuntur, quia juris naturæ dictamina homini præscribunt, quomodo sese circa singula gerere debeat, ideoque non ex societatis humanæ custodia jura noscuntur, verum occasione & respectu ejus recta ratio sive ipse Deus nobis agendorum quandam normam præscripsit, quæ nostras actiones, quatenus huic societati applicantur, dirigit ad propositum finem & scopum, qui est societatis humanæ salus & conservatio, in pace & tranquillitate posita. Quo pertinet *alieni abstinentia*. Alienum est quod amplius occupari nequit, quia a socio justo possidetur titulo, & cujus consequenter dominium vel usus ad alium nisi consensu possessoris vel proprietarii transferri potest: voluit enim naturalis ratio, ut rerum dominia essent distincta, earumque certæ possessiones, quem in finem eadem ratio introduxit legitimos quosdam modos & titulos transferendi & acquirendi rerum dominii & possessionis, facto hominis interveniente. Quorum quidem vetustissimus merito est occupatio, utpote quæ cœpit cum ipso genere humano, quo multiplicante, cum tanta non omnium rerum esset abundantia, ut quisque quantum indigebat, tantum occupare posset, ipsa naturalis ratio, ut necessitas cujusque posset sublevari, excogitavit alios quosdam acquirendarum rerum modos, quibus quisque sibi ea comparare posset, sine quibus vita commode transigi nequit; unde permutationes, emptiones, venditiones, usucapiones, locationes, conductiones, aliique id genus acquirendi dominii vel possessionis transferendæ modi introducti, quibus ea quæ desidero mihi comparo, vel ad alios transfero, facto meo & consensu interveniente: ita ut quicquid hisce modis ad alium pertinet, alienum dicitur, a quo abstinendum, si salvam velimus societatem humanam: unde omnis vis, omnis fraudulosa contrectatio prohibita; illa societatem humanam perturbat; hæc fidem tollendo, societatis vinculum maximum, ipsam tollit societatem: utrumque itaque prohibet naturæ jus, sive rectæ rationis dictamen. Cui prohibitioni inest obligatio, qua tenetur quisque alieni quid possidens, restituere domino, idque una cum lucro, licet sua cura & cultura perceperit; lucrum enim ex re aliena perceptum ejusdem naturæ & conditionis est, cujus res ipsa ex qua percipitur, id est, alienum; & consequenter nullo justo titulo malæ fidei possessor sibi illud acquirere potest: imo ad restitutionem tenetur non solum ejus quod percepit, sed etiam quod perceptum consumpsit, & quod percipere potuit. *l. 62. §. 1. l. 33. ff. de rei vind.* modo ipse dominus illud percipere potuisset. Fructus non modo percepti, sed & qui percipi potuerint, honeste æstimandi sunt, inquit Paulus dict. *l.* 33. modo dominus eos percepturus honeste fuisset. Quippe si proprietarius vel petitor eos percepturus non fuisset, non potest imputare possessori cur eos non perceperit. Neque quæri potest possessor de injuria, quia reddere cogitur quod non habet, neque habuerit unquam. Sibi enim imputare debet cur alienam rem invaserit vel retinuerit, damnum quod quisque sua culpa sentit damnum non est. Huc etiam pertinere quodammodo videtur *promissorum implendorum obligatio*, quicquid enim alteri præstare, sive dare vel facere promisi, illud ipsum ad eum pertinet cui promissio facta est, & quamdiu promissa non adimplevi, sum injustus possessor ejus, quod alter a me vi istius obligationis, quæ ex promissis nascitur, petere potest, & consequenter teneor ad restituendum omne lucrum quod percipere potuisset petitor, si promissa fuissem executus, ideoque ad reparandam omne damnum, quod occasione non præstitæ fidei patitur juxta naturalem æquitatem. Præterquam quod, si cuivis promissa exequendi non esset imposita necessitas, qua ratione posset esse salva societas humana, utpote quæ subsistere nequit sublata justitia, fundamentum vero justitiæ est fides, quid autem fides aliud est, quam dictorum conventorumque constantia, & consequenter promissorum adimpletio? sublata itaque illa promissorum implendorum necessitate, ex naturali obligatione proficiscente, ipsa inter homines distrahitur societas, atque omne commercium tollitur. Quod tamen ita debet intelligi, si honeste & sine damno ejus cui promissio facta est, & utilitatis communis, præstari potest.

test. Nam ut inquit Cic. 1. *off. cap.* 10. *Sæpe incidunt tempora, cum ea, quæ maxime videntur digna esse homine justo, eoque, quem virum bonum dicimus, commutantur, fiuntque contraria; ut reddere depositum, promissum facere, quæque pertinent ad veritatem & ad fidem, ea migrare interdum, & non servare, sit justum. Referri enim decet ad ea, quæ proposui in principio, fundamenta justitiæ. Primo, ut ne cui noceatur; deinde ut communi utilitati serviatur; ea cum tempora commutantur, commutatur officium, & non semper est idem; potest enim accidere promissum aliquod & conventum, ut id & effici sit inutile vel ei, cui promissum sit, vel ei qui promiserit*, & idem 3. *off. cap.* 25. *Ergo & promissa non facienda nonnunquam: neque semper deposita reddenda. Si gladium quis sana mente apud te deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum sit, non reddere officium. Quid? si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patria, reddasne depositum? non credo, facias enim contra rempub. quæ debet esse carissima. Sic multa, quæ honesta natura videntur, temporibus fiunt non honesta, facere promissa, stare conventis, reddere deposita, commutata utilitate fiunt non honesta.* Sunt itaque certi fines atque conditiones præscriptæ, ultra quas extendere nolit recta ratio obligationes, quibus ex ejus dictamine descendentibus, homines sibi mutuo devincti sunt quædam dare vel præstare, sive ex conventione, vel pactis, vel contractibus, vel promissis, aliisque id genus obligationum vinculis. Cum autem homini inhæreat qualitas, quæ ab ejus conditione, qua homo est, separari nequit, scil. quia semper debet considerari tanquam membrum humanæ societatis, rectæ rationis dictamen eum obligat, ut omnia negotia, quæ ab ipso peraguntur, communi societati inserviant, & consequenter ne noceant socio, quia singula conservando membra totum corpus tuetur. Atque hisce limitibus circumscribuntur naturales præstationes, quæ ex dictis conventionibus descendentes, vel ad universam societatem, vel ad singula ejus membra pertinent: atque eodem fundamento nititur illa naturæ lex, quam autor noster hic allegat, nimirum, *damni culpa dati reparatio.* Descendit enim hæc obligatio ex uno eodemque rationis dictamine, quo prohibemur alterum non lædere, nullum enim infertur damnum socio, sine læsione, vel vitæ, vel corporis, vel famæ, vel rerum; quamobrem reparatio damni est istius legis adimpletio, quia prohibitio illa ne socium lædamus, continet obligationem, qua tenemur ad reparandum damnum illud, quod nostra culpa proximus patitur, læsio enim manet læsio, donec ejus fiat reparatio. Hinc Cic. 3. *off. Legibus*, inquit, *populorum constitutum est, ut non liceret sui commodi causa nocere alteri. Atque hoc multo magis exigit ipsa ratio, quæ est lex divina & humana; cui legi qui parere velit (omnes autem parebunt, qui secundum naturam vivere volunt) nunquam committet, ut alienum appetat, & id quod alteri detraxerit, sibi assumat.* Scribit Pythagoras Justitiæ *in abstinendo ab alienis, & neminem lædendo, & utilitatem suam ex aliorum damnis non captando magnam partem consistere.* Unde inquit Pomponius, *jure natura æquum est, neminem cum alterius detrimento, & injuria fieri locupletiorem.* Quare naturalis præcipit ratio, ut omne quod nostra culpa passus fuit damnum socius, quocunque modo restituamus vel reparemus. Non cujuscunque igitur damni injungitur reparatio, verum ejusmodi tantum, quod nostra culpa socius patitur. Quæ reparatio a nobis exigit, ut restituantur omnia, quæ ei nostra culpa desunt, vel ablata sunt, scil. ut constituatur in eodem statu, in quo erat, antequam aliquo fuerit damno affectus, ne deterior fiat alicujus conditio aliena culpa, atque illud ipsum divina juxta & humana jura exigunt. Hinc jure civili multæ eum in finem proditæ sunt actiones, quibus persequimur ablatum, & ad restitutionem, vel reparationem damni illati contendimus. Damni enim reparationem sub lege Mosaica inferenti incumbere plurima testantur S. Scripturæ loca. Habetur enim *Exod. c.* 21. *v.* 33. 34. *Si retexerit foveam quis, aut foderit, deinde illam non operuerit; adeoque ceciderit illuc bos aut asinus, dominus ille (scil. foveæ autor) pecuniam restituito domino illius.* Sic quoque *Exod. c.* 22. *v.* 5. *Si depasci quis fecerit agrum, vel vineam, & immiserit jumentum suum, paveritque in agro alterius; bonitatem agri sui, & bonitatem vineæ suæ reddito.* Hoc est, si quadrupes pauperiem fecerit, vel rebus proximi damnum intulerit, restituet proximo damnum quod inde passus est. *Levit. c.* 6. *v.* 2. *Si quispiam peccaverit, & fefellerit falsitate contra Jehovam, mentitus contra proximum suum, de deposito, aut de societate, aut de rapto, aut de dolo, quo fraudavit contra proximum suum; sive inventa re, mentitus fuit de illa; aut juraverit de mendacio; de aliqua re ex omnibus, quas facere potest homo peccando in iis. Tum erit, quia peccavit & reus est, ut restituat rapinam ipsam quam rapuit, aut ipsam rem dolo interventam, aut depositum ipsum quod apud se depositum fuerat, aut ipsam rem amissam, quam invenit: aut de quocunque juraverit per mendacium, rependat illud quanti fuerit, & quintam ejus superaddito ei, cujus est: dato illud in die oblationis pro peccato.* Imo adeo cavit Deus, ne quis ex culpa sua lucrum caperet, ut jus fore decreverit, quando is, qui damnum perpessus est, non amplius superstes sit, Jehovæ delictum restitueretur. Extat enim præceptum *Num. c.* 5. *v.* 8. *Si homo propinquum non habet, cui mulcta solvatur; ea Jehovæ solvitor, sit Sacerdotis prater arietem (hoc est accepto ariete) propitiatorium, quo pro eo supplicetur.* Jure autem civili actio ex lege Aquilia competit adversus eum, qui alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero est, injuria occidit: ut quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare teneatur. §. 1. *inst. de lege Aquil.* Sic etiam, *Si segetem quis desecuerit immaturam, vel vineas crudas, Aquilia tenebitur, quod si maturas & collectas interceperit, furti tenebitur. l.* 27. *ff. ad leg. Aquil.* imo usque adeo damnum proximo illatum reparandum volunt leges civiles, sic ut etiam divinæ,

divinæ, ut etiam negligentiæ, & incuriæ pœnam in reum statuant. *l. 3. eod. Si quis ad stipulam suam, vel spinam comburendæ ejus causa, ignem immiserit, & ulterius evagatus ignis alienam segetem vel vineam læserit: requiramus, num imperitia ejus, aut negligentia id accidit? Nam si die ventoso id fecit, culpæ reus est. Nam & qui occasionem præstat, damnum fecisse videtur. In eodem crimine est, qui non observavit, ne ignis longius procederet. At si omnia, quæ oportuit, observavit, vel subita vis venti longius ignem produxit, caret culpa.* Ita quoque jure divino cautum, *Exod. c. 22. v. 6. Cum egressus fuerit ignis, & invenerit spinas, absumptusque fuerit acervus, vel seges, vel ager, reddendo reddito, qui ignem accenderit, combustionem.* In eundem finem actiones proditæ jure civili de *Sepulcro violato*, *Plageatus* ex *L. Fabia. Homicidii* ex *L. Cornelia.* Hinc *condictio furtiva*, *actio Servi corrupti.* Hinc *de vi bonorum raptorum*, item *actio albi corrupti & per vim exempti*, aliæque id genus actiones plurimæ. Quæ omnes ad unum eundemque finem collimant, scil. damni ex culpa dati reparationem. Ex hac autem obligatione naturali, qua quis tenetur resarcire damnum quod sua culpa socio intulit, profluit & altera, qua quis subire pœnam tenetur delicto proportionatam. Nam & ipsa damni reparatio est aliquando pœnæ executio, unde lex illa talionis, qua cautum, ut idem quis patiatur, quod alteri intulit, nam ut canit Ovidius *de arte amandi.*

—— Neque enim lex æquior ulla est
Quam necis artifices arte perire sua.

Hinc legimus apud Diodorum Siculum legem Charondæ apud Thurios latam, qua cautum, *si quis alicui erueret oculum, reo pariter oculum eruito.* Quamvis autem hac ratione læso non reddatur quod ipsi ablatum est, vel in integrum, id est, priorem statum restituatur, attamen tenetur reus idem pati, quod socio intulit, *justissima enim patiendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, excipit suo.* ut inquit Seneca *l. 5. controv.* Ejusmodi enim damni reparatio, quæ fit per modum infligendæ pœnæ, fit potius intuitu communis societatis conservandæ salutis & tranquillitatis, quam resarciendi damni singulari alicui membro illati: utpote cujus magnopere interest ne delicta maneant impunita; impunitas enim maxima peccandi illecebra est. Quid enim salvum, vel ab improborum hominum machinationibus & concussionibus intactum atque illibatum esset, si cuique pro lubitu socii bona invadere, vel personæ ejus insidias struere, & damnum inferre impune liceret. Quid inde aliud nisi status belli, & consequenter societatis interitus promanaret. Itaque læsio singularis alicujus societatis membri ad totam pertinet societatem, quia est perturbatio communis tranquillitatis, & consequenter reus non solum tenetur ad resarciendum damnum singulare, quo culpa sua socium affecit, sed & commune, id est, publicum; quæ reparatio fit luendo pœnas, quibus alii ab ejusmodi delictis deterrentur, eoque deterrendo communi paci & securitati consulitur. Unde beatam illam Rempub. quidam merito inquit, in qua quis alienam injuriam suam existimat. Quia autem singulorum salus pendet a conservatione totius, hinc unumquodque membrum obligatur quantum potest, providere, ne læsione alicujus membri universa societas aliquid detrimenti capiat, quamobrem mutua ope ad omnia a societate depellenda, quæ nocitura ipsi videntur mala, devincti naturali obligatione cives, sibi invicem quoque auxilium præstare tenentur ad extirpandos, & ejiciendos atque plectendos, qui societatis tranquillitatem perturbant. Hinc sua sceleribus supplicia decreta sunt, & virtutibus præmia constituta, ut non solum, ut inquit JCtus, *in l. 1. ff. de just. & jur.* metu pœnarum, verum etiam præmiorum exhortatione homines a malo avocantur, & incitantur ad id quod justum & honestum est, id est, humanæ naturæ conveniens; *Respicite*, ait Phalaris apud Lucian. *ad legum scriptores, etiam irrogandarum pœnarum rationi & consuetudini plurimum tribuentes, quasi ceterarum nulla spectanda utilitas sit, nisi metus maleefactoribus sit propositus, ac certa spes constituta luendi pro suppliciis flagitii.* Itaque maxime interest humanæ societatis, delicta, ne nimium ferperent, & tranquillitatem ac pacem ejus perturbarent, coërceri. Quare ex delicto vel maleficio quis obligatur jure naturæ pati illam pœnam quæ legibus, vel naturalibus, vel civilibus, in malefactores & societatis humanæ perturbatores sancita est, atque constituta, ut eorum exemplo alii a sceleribus avocentur. Optime Robert. Scharrock. *de fin. & offic. secundum naturæ jus. Si igitur malefeceris, & in causa fueris cur alii ad vitia eadem se componerent ratione, illud imprimis agendum est, ut ipse peccari desinas, deinde ut ceteris a te læsis damna repares, & animos ad injuste agendum quos fecisti promptos, in bonam reducas frugem, & humaniora componas studia. Sola, quantum scio, expedita est ratio, & felix machina ad demoliendum improbe susceptum consilium, ut apprehensio grandioris alicujus mali quam quod injuriæ lucro possit compensari, & certe consecuturi, deliberanti objiciatur: aut igitur necesse est futurum, ut qui malo suo exemplo alios in scelus provocarunt, se grandiori aliquo malo affici sinant, nec pœnas detrectant, aut necesse erit, ut damna non reparent jam facta, sed lædere adhuc alios persistant, ipsi licet scelere ulteriori proprias manus non contaminent.* Et paulo post. *Æquum igitur est, ut, qui injuriis alios impetebant, per proprium etiam damnum, ne in infinitum ab ipsis cœptum derivatumque excurreret nefas, communitati consulerent, ipsique sua potius luerent crimina, quam ut hi innocentum societates distraherent. Atque hæc est quidem*, inquit, *naturalis, quantum ipse assequor, ratio, qua ita obligatur homo, ut pœnam subire debeat. Postquam enim grave malum sibi imminere intelligit homo, nisi damna ex improbitate sua nata reparet, videtur tam naturale ei damna ejusmodi reparare velle, quam dolorem fugere.*

9. Ab hac juris significatione fluxit altera largior: quia enim homo supra cæteros animantes non tantum vim obtinet socialem de qua diximus, sed & judicium ad æstimanda quæ delectant aut nocent, non præsentia tantum, sed & futura, & quæ in utrumvis possunt ducere; pro humani intellectus modo etiam in his judicium recte conformatum sequi, neque metu, aut voluptatis præsentis illecebra corrumpi, aut temerario rapi impetu, conveniens esse humanæ naturæ, & quod tali judicio plane repugnat, etiam contra jus naturæ, humanæ scilicet, esse intelligitur.

COMMENTARIUS.

QUoniam vero homo non tantum animal est sociale, sed & rationale, ita ejus proprium est, ut juxta regulas sociali ac rationali naturæ consentaneas vitæ rationem instituat. Rationalis autem natura cum in iis, quæ ad societatem, tranquillitatem & pacem pertinent officia, sibi locum vindicat; tum etiam ad ea sese extendit, quæ in quacunque vitæ parte obtinet; itaque ea omnia complectitur officia, quæ naturæ leges, & jura per dictatum rationis nobis cognita, ab homine exigunt præstanda. *Nulla enim vitæ pars neque publicis neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare officio potest, in eoque colendo sita est vitæ honestas omnis, & in negligendo turpitudo*, Cic. 1. *off. cap.* 2. Creavit enim Deus hominem ut convenienter humanæ naturæ viveret, scil. ejusmodi naturæ, qua in principio cum ornavit, id est, integræ, nullis vitiorum maculis adspersæ, vel pravis inclinationibus & cupiditatibus jactatæ aut corruptæ, sed divinæ imagini congruæ. Quamobrem ipsi Deus est largitus rationem, cujus dictamine se informare potest de omnibus officiis, quæ vel Deo, vel sibi, vel proximo debet, & consequenter sibi præscribere regulas & leges, quæ essent vitæ instituendæ & agendæ norma, a qua quoties recedit sibi conscius est vitii vel admissi peccati contra naturæ legem. Quamquam enim hominis natura post lapsum adeo est corrupta, ut magis prona sit ad malum, quam ad bonum, non adeo tamen ista depravata voluntas & inclinatio plane omnem delevit Dei imaginem, quin supersint adhuc ejus rudera quædam, scil. ista honesti & decori innata principia, quæ etiamnum in semetipso sentit reliqua, ad quæ tanquam ad Lydium lapidem examinandi habet facultatem omnes, quæ a se proficiscuntur, actiones, & ex earum cum illis convenientia, vel disconvenientia judicat, num justæ sint, id est, rectæ rationis dictamini consentaneæ, nec ne. Atque ita facile perspicit quid faciendum, quid omittendum sibi incumbit in totius vitæ cursu, idque non tantum in præsens, sed & futurum, quibusve mediis pervenire queat ad consequendum finem humanæ naturæ convenientem, scil. ut vivat naturæ socialis & rationalis regulis & legibus convenienter: quibus cognitis atque perspectis, facultatem insuper habet recte conformatum judicium sequi, id est, exequi, quæ rectæ rationis dictamini conveniunt, adeoque juri naturæ congrua sunt. Quippe si ejusmodi facultate careret homo, non posset ei imputari legum transgressio, cum enim ea est voluntaria, ideoque pœna & animadversione digna, includit justum ab injusto secernendi, & de hisce recte conformatum judicium sequendi facultatem. Non obstante naturæ imbecillitate, quæ pravis inclinationibus atque cupiditatibus agitata, sæpe quidem videt meliora probatque, deteriora tamen sequitur: sibi enim imputet, quod non utitur ista facultate, quam naturæ autor Deus ipsi largitus est, verum hujus mundi illecebris sese ab eo, quod justum est, adeoque humanæ naturæ, id est, rationali congruum, avocari permittit. Vivere enim convenienter naturæ humanæ, est honeste & decore vivere in omni vitæ parte, & rectæ rationis dictamina sequi; quæ locum sibi vindicarent, etiamsi nulla esset societas humana, quia ab humana natura, qua rationali, separari neque disjungi possunt. Quod confirmat Aristoteles 1 *Rhet.* 13. eum inquit; *Est quoddam quod profitentur omnes, natura commune justum, & injustum, etiamsi nulla societas invicem sit, nullaque pactio.* Et Robert. Scharrock. *de offic. cap.* 2. *n.* 10. *Verissimum sane est magnam inesse his anticipationibus ad societates conciliandas & tuendas vim, & magnam proinde utilitatem ab iisdem provenire; honestatem autem natura procuratrice ortam subsecuta est utilitas, non utilitatem honestas.* Natura enim rationalis sese latius extendit quam societas, quoniam omnia omnino complectitur naturæ præcepta, quæ a divina providentia profluentia ad universalem illum finem, quem Deus sibi in producendo hoc universo proposuit, consequendum pertinent, cui & subordinati quidam fines, quibus tanquam mediis ad ultimum & universalem finem pervenimus, cujusmodi singulis finibus suæ sunt præscriptæ leges, quas homo exequendo ad universalem finem tendit, & hac ratione legibus naturæ, id est, naturæ humanæ convenienter operari, & vivere dicitur. Cum enim iste finis nequeat esse nisi bonus, utpote qui ex ipso bonitatis fonte proficiscitur, sequitur omnia illa media, quibus ad illum finem tenditur, bona

&

& justa in se necesse esse; e quibus concludimus eum, qui ad hunc finem consequendum ejusmodi nititur mediis, juste & naturæ juri congruum operari: illa enim media nihil aliud sunt quam naturæ præcepta, quæ homini innata, & per rectæ rationis dictamen promulgata eum informant, quam vivendi rationem amplecti debeat, si velit vivere illi fini convenienter, & consequenter juste, honeste, & decore, cum respectu Dei, tum socii, & suimet-ipsius. Singula objecta sua habent quidem præcepta, verum cum ad commune objectum, & universalem finem pertinent, nimir. Deum, communia quoque sunt præcepta, sibi invicem adeo coadunata, ut separari nequeant, quamobrem qui unum horum exequi omittit, contra omnia peccasse intelligitur, itaque una eademque omnium exequendarum necessitas, quia una eademque obligandi causa & idem finis. Obligatio enim ad consequendum finem necessario continet obligationem utendi iis mediis, quibus finis consequi potest, & consequenter ab uno eodemque autore procedere necesse est obligationem, qua tenemur ad propositum finem tendere, & qua obstringimur uti ejusmodi mediis, quæ ad finem consequendum ordinata sunt, nobisque per rationis lumen innotescunt. Quæ necessitas faciendi ea, quæ recta ratio (quæ & rectè conformatum judicium merito dicitur, quia legi naturæ consentaneum) nobis huic fini inservientia, & consequenter juri naturæ convenientia dictat, continet quoque necessitatem abstinendi iis, quæ impedimento sunt, ut finis obtineri non possit. Ex quo mentis discursu naturæ lex prohibens & præcipiens profluit, de qua mox latius.

10. Atque huc etiam pertinet in his quæ cuique homini aut cœtui propria sunt elargiendis prudens dispensatio, ut quæ nunc sapientiorem minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujusque, & rei natura fert, præponit: quam juris proprie strictéque dicti partem jam olim multi faciunt, cum tamen jus illud proprie nominatum diversam longe naturam habeat, in eo positam ut quæ jam sunt alterius alteri permittantur, aut impleantur. *Improprie & laxius.*

COMMENTARIUS.

HAbet hic autor sermonem de jure quod descendit ab illa justitia, quæ in præmiis, honoribus, aliisque id genus beneficiis distribuendis collocandisque versatur, atque uno vocabulo dicitur justitia distributiva, ad cujusmodi distributionem, quia judicio nemo cogi potest, utpote quæ ex liberali voluntate proficiscitur; hinc hæc juris species refertur ad juris naturæ latiorem significationem, quæ complectitur tum ea, quæ alius a me exigere potest, cum etiam illa, ad quæ præstanda nemo quidem violento aliquo remedio adigi potest, verum naturali pudore & honestate quadam tenetur, in quibus locum sibi vendicat justitia distributiva, quam prudentem dispensationem vocat autor, scil. ut habeamus rationem dignitatis, benevolentiæ, ac meritorum, quibus affecti sumus ab eo, in quem beneficium conferre animum induximus: ut justa servetur in referenda gratia & in conferendis beneficiis proportio. Vult enim naturalis æquitas, ut suum cuique tribuatur, id ipsum vero fieri nequit, nisi habeatur delectus dignitatis, benevolentiæ, ac meritorum, quæ in socium contulit ratio. Ita enim Cic. 1. *offic. Tertium propositum est, ut in beneficentia delectus esset dignitatis: in quo & mores ejus erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas ac societas vitæ, & ad nostras utilitates officia ante collata: quæ ut concurrant omnia optabile est, sin minus, plures causæ majoresque ponderis plus habebunt.* Et paulo post. *De benevolentia autem, quam quisque habet erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, a quo plurimum diligimur.* Et idem. *Sed si contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt patria, & parentes, quorum beneficiis maxime obligati sumus; proximi liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium: deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est.* Cuique enim eorum tribuendum, quo quisque dignus est beneficio. Nec eadem enim tribuenda patri & filio, civi & hospiti, benemerito & ei qui læserit, alia denique aliis pro ratione affectionis & necessitudinis, quæ cum quolibet intercedit, ut inquit Simplicius *in Epict. cap.* 37. *Optime autem societas hominum conjunctioque servabitur, si, ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitas plurimum conferetur.* Cic. 1. *off. Beneficia in vulgus effundenda non sunt, & nullius rei, minime beneficiorum honesta largitio est: quibus si detraxeris judicium, desinunt esse beneficia, in aliud quodlibet nomen incidunt,* Senec. 1. *de benefic. cap.* 2. Et Ambros. *offic.* 1. *cap.* 31. *Pulchrum est propensionis ejus haberi rationem, qui tibi aut beneficium aliquod aut munus contulit, si ipsi in necessitatem incidit. Quid enim tam contra officium est, quam non reddere quod acceperis.* Verum in collocando beneficio & referenda gratia, si cetera paria sint, hoc maxime officii est, ut quisque maxime ope indigeat, ita ei potissimum opitulari, ut inquit

inquit Cic. 1. *offic.* Unde suadere justitiam attributricem vult autor, ut pauperem diviti præferamus, in collocandis elargiendisque quæ nobis vel cœtui propria sunt. Ita enim Lactant. *instit. divin.* 6. 2. *Si virtus mercedem non exigit, si propter se, ut dicitis, expetenda est, ergo justitiam principem matremque virtutum suo pretio, non tuo commodo æstima: ei potissimum tribue, a quo nihil speres. Quid personas eligis? quid membra inspicis? Pro homine tibi habendum est, quisquis precatur, ideo quia te hominem putat, & postea, largire cæcis, debilibus, claudis, destitutis, quibus nisi largiare moriendum est; inutiles sunt hominibus, utiles Deo, qui eos retinet in vita, qui spiritu donat, qui luce dignatur. Fove quantum in te est, & animas hominum, ne extinguantur, humanitate sustenta. Qui succurrere perituro potest, si non succurrit, occidit.* Ne huic deesset officio Arcelianus quidam, tradit eum Seneca *de benef. lib.* 2. *cap.* 10. amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem & ne hoc quidem confitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios usus, clam ei succurrendum judicasse; atque pulvino ejus ignorantis sacculum subjecisse, ut homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inveniret potius, quam acciperet. Quoniam vero ejusmodi officia, quæ ex justitia distributiva originem suam habent, a cujusque voluntate pendent, ita ut alteri nullum jus competat ea exigendi ab altero, quia non intercedit reciproca obligatio, qua sibi invicem aliquid præstare, vel facere, vel dare devinciuntur; hinc horum officiorum matrem justitiam attributricem abs ratione juris proprie dicti partem quosdam fecisse Jurisconsultos atque Philosophos, autor opinatur. Quoniam justitia propriè dicta versatur circa propriè dictas obligationes, quæ alicui facultatem tribuunt persequendi quibuscunque mediis jus suum; ejusmodi itaque, quæ actionem pariunt, & propter quas quis in judicio conveniri potest. Quarum in numero sunt omnes obligationes mutuæ, quæ sibi invicem respondent; ita ut in eo, cui quid ex obligatione debetur, sit obligatio, cujus intuitu vicissim alteri quid præstare tenetur. Alterius naturæ sunt obligationes non mutuæ, quando scil. unus alteri quidem aliquid præstare tenetur, ita tamen, ut in illo altero, cui quid debetur, nulla sit obligatio isti respondens, & ad æquipollens aliquid præstandum adstringens: quarum consequenter executio vel præstatio jure exigi nequit, cujusmodi sunt charitatis, humanitatis, grati animi officia, remuneratio honoris & munerum collatio. Quia vero ex hisce obligationibns nullæ nascuntur actiones, utpote quæ tantum ab una parte obligant, commode ad jus illud referri nequeunt, quod ab autore strictè sumtum continet ejusmodi obligationes, quæ reciprocæ sunt, & contrahentes sibi invicem devinciunt, ad aliquid dandum vel præstandum, cujusmodi est obligatio, qua tenemur lucrum ex re aliena perceptum restituere, damnum culpa datum reparare, promissa implere; de qua juris significatione sermonem habuit autor in antecedentibus paragraphis. Omnes itaque obligationes sive ex legibus naturalibus, vel civilibus immediate descendentes, sive ex facto hominum, conventione vel pacto, stipulatione, venditione, permutatione, alioque id genus contractu proficiscentes, mutuam continentes obligationem, ideoque producentes vel in societate naturali, vel civili, actionem, ad jus strictè dictum, & sumtum in illa autoris significatione pertinent. Verum nullam video rationem, cur jus illud, quod circa elargienda & distribuenda, quæ cœtui vel cuique homini propria sunt, (propria dicuntur, quia nemo ea jure suo vel petere vel vindicare potest) versatur, non posset referri ad juris proprie dicti significationem, sumto juris vocabulo pro eo quod semper bonum & æquum est, & obligans ad id quod rectum & honestum est: hæc enim est propria juris interpretatio & energia, omnes omnino continens obligationes, omniaque officia, quæ homo homini præstare tenetur; utpote cujus unicus scopus & finis est, ut suum cuique tribuatur cum rationis judicio, prout cujusque actus & rei natura fert, & temporis ratio postulat: suum vero cuique tribui nequit, nisi in omnibus actionibus habeamus rationem honestatis & æquitatis; eam enim si observaremus in vitæ cursu, nihil indecore, nihil vitiose, nihil injuste faceremus, sed sua cuique debita præstaremus officia, juris justitiæque tam naturalis quam civilis complementum.

11. Et

11. Et hæc quidem quæ jam diximus locum aliquem haberent, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana: cujus contrarium cum nobis partim ratio, partim traditio perpetua inseverint, confirment vero & argumenta multa & miracula ab omnibus sæculis testata, sequitur, jam ipsi Deo, ut opifici & cui nos nostraque omnia debeamus, sine exceptione parendum nobis esse, præcipue cum is se multis modis & optimum & potissimum ostenderit, ita ut sibi obedientibus præmia reddere maxima, etiam æterna, quippe æternus ipse, possit, & voluisse credi debeat, multoque magis si id disertis verbis promiserit: quod Christiani indubitata testimoniorum fide convicti credimus.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum necessario, ut superius dicere incepimus, omnes creaturæ omniaque individua a summo ideoque primo aliquo principio producta sunt, ita etiam necesse est, ut omnia attributa, omnesque facultates atque virtutes, quas in illis perspicimus, ad idem illud principium referamus: quippe cum non detur progressus in infinitum, verum ad primum aliquod ens tandem perveniri necesse sit, quod omnium individuorum causa est & origo, consequenter non potest alia esse causa existentiæ & essentiæ, alia iterum qualitatum sive facultatum, virtutumque, quibus singula prædita sunt. Quoniam primum ens debet esse simplicissimum, nulla in eo locum habere potest multiplicatio entium, quæ singula in creatione individuorum separatas habuissent operationes a primo independentes. Ex quibus concludimus, quod vix concipere possumus aliquod naturæ jus sive aliqua virtutum semina, honesti atque decori observationem homini innatam, aliasque facultates & qualitates individuis, quibus singula in suos fines feruntur, inditas, quin simul debeamus concipere primam aliquam causam, a qua illas omnes derivare necesse habemus, & consequenter hasce omnes, de quibus nobis sermo, singulis rebus innatas qualitates, abstractè a prima causa concipi non posse. Unde enim honesti & justi in nobis idea, nisi tale quid existeret; unde autem posset existere, nisi ejusmodi esset principium aliquod, ex quo dimanat tanquam ex fonte suo & perpetua scaturigine; adeo enim necessaria illa relatio est inter primum illud principium & rem existentem, ut sine illo concipi nequeat ejus existentia. Hinc frustra quæri mihi persuadeo, num jus naturale, omniaque ejus præcepta sibi locum vindicassent, & homini innotuissent, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari non posse merito opinatur Author, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana. Idque eo potissimum, quia nullum jus, nulla honestas vel æquitas, nullæque virtutes vel animi facultates concipi possunt, quin simul debeat concipi earum causa prima, sine qua existere non potuissent, & consequenter nulla quoque earum exstitisset in nobis idea, vel opinio. Non existente causa, non potest existere talis effectus, qui necessario ab illa causa produci debet. Itaque si Deus non esset, nullum bonum, nullum jus morale existere potuisset, quia, ut supra diximus, illud ipsum ex divina natura fluit, tanquam ex sua causa, qua sublata, tollitur quoque effectus, qui ab ea produci debet, & nullam pariter in nobis justi vel honesti ideam haberemus: quia enim propter divini luminis communicationem participes sumus summæ rationis, quæ in Deo est, ex illa participatione sequitur, nobis inesse quosdam divini luminis radios, qui nobis tanquam lucerna justi ideam ex ingenii tenebris in lucem protrahunt, & honesti atque recti principia innata docent: unde mentis nostræ ad Deum relatio tam naturalis & necessaria est, quam necessaria est justi & honesti relatio ad Deum tanquam causam, & principium unde dimanat, & nobis communicatur. Hinc legimus *cap.* 17. *vers* 28. *Act. Apost.* Quod *in ipso sumus, movemur, & vivimus*, id est, quemadmodum existentiæ atque essentiæ nostræ, ita motuum sive inclinationum, & rationis principium & causa est, quoniam per eum sumus quod sumus. Quod existimus nobis cum omnibus rebus creatis commune est; quod movemur solummodo cum brutis; quod vivimus, tantum hominis proprium. Vivere enim dicitur qui rationis particeps est, cujus vi admiranda Dei opera contemplando, creatoris potentiam, sanctitatem, justitiam novit. Quamobrem *Gen. cap.* 2. *vers.* 7. dicitur *Deus inspirasse in nares hominis vitæ spiraculum: & homo factus est in animam viventem*, id est, factus est rationalis: *vivere* enim proprie dicitur qui ratione utitur & intellectu. Quare Ebræi contendunt vocem illam originalem, quæ *spiraculum vitæ* significat, ad hominem tantum pertinere. Hinc Johan. Euangel. *cap.* 1. *vitam* & *rationem* ita copulat, quasi a se invicem separari nequirent, *In principio*, inquit, *erat sermo*, ver-

verbum vivent, λόγος sive ratio, (ut Commentatores illud explicant) *& in ipso*, scil. verbo, *vita erat*. Sic etiam *vivere* & *frui anima* apud Authores plerumque conjunguntur. *Is demum mihi vivere & frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris, aut artis bonae famam quaerit*. Omnia autem per hunc sermonem facta sunt, & sine eo factum est nihil, quod est. Et consequenter ab illa ratione, quae erat in principio, nostrae essentiae sive vitae & rationis, in qua essentia hominis potissimum consistit, causam derivamus. Quod vero essentiae nostrae causa est, idem illud causa est eorum, quae ex essentia nostra immediatè fluunt: cujusmodi omnia ea sunt, quae per divini luminis communicationem menti nostrae impressa sunt atque innata; omnia vero illi impressa sunt & innata, quae ex divina imagine, ad quam conditus est homo, immediate & necessario proficiscebantur. Omnia immediatè ex ea profluebant, quae sanctitati summi & supremi entis congrua erant, itaque nulla, nisi quae nobis sub idea boni & justi, recti atque honesti animus repraesentat, cujus nulla causa excogitari aut fingi potest nisi Deus, quia nullum ens nisi unum, quod omnium rerum causa est, existere potuisse jam supra nobis satis dilucide demonstratum speramus. Ab illo enim, & per illum, atque in illo sunt omnia quae sunt & existunt. Ex quibus argumentis concludimus, quod posito primo aliquo ente, ponitur & jus naturale sive morale, eoque sublato, tolli quoque id ipsum necesse esse. Quamobrem si demus Deum non esse, simul quoque negamus aliquod naturae jus locum sibi vindicare, vel aliqua virtutum semina, vel justi & honesti principia homini innata, atqui contrarium in nobismetipsis experimur, concludimus ergo esse Deum justi atque recti, cujus idea animo impressa est, principium atque causam. Cujus existentia jam luce clarius a multis asserta est, & pro virili a nobis confirmata argumentis ex rectae rationis dictamine petitis atque deductis. Cui accedit magis ad nostri Authoris errorem de existentia juris naturalis sive moralis evincendum, quod cum sermonem habeat de obligatione, qua homo tenetur operari quod rectum & bonum est, & fugere quod malum & injustum est, ipse aliquem superiorem praesupponit, qui ejusmodi habet imperium, quod hominis conscientiam obligat, cumque ad officium revocat; hoc ipso itaque quo ponitur talis obligatio, qua homo tenetur justum & rectum operari, etiam necesse est, ut ponatur summus aliquis imperans, qui homini ejusmodi obligationem imposuit, & consequenter posito hoc imperio, non potest Author extra Deum, vel ut optime inquit Zeigler, sub hypothesi non esse Deum, talem obligationem considerare. Sunt enim obligatio & obligans relata, quae a se invicem separari nulla ratione possunt, ita ut posita una alter quoque poni necesse sit; posita autem obligandi potentia, scil. ejusmodi quae ex legibus descendit, ponitur quoque imperium cujus vi subjectum, cui obligatio inhaeret, ad obedientiam & obligationis executionem cogi potest: posito autem imperio sive potestate illa legislativa, qua civibus vel subjectis officiorum & actionum dirigendarum regula & norma praescribitur, ponitur quoque esse personam aliquam, cui tanquam subjecto suo imperium illud sive potestas legislativa inhaeret, atque per necessariam hanc relationem, posita obligatione sive lege naturae, ponitur quoque esse legislatorem, id est, esse aliquem, qui obligat & obligatur, & consequenter inde fluere unum sine altero concipi non posse. Hujusmodi imperium, quo & universus regitur, & omnia individua obligantur ad propositum finem tendere, & homo rectae rationis suae dictamini parens, quod justum & rectum, id est, legibus naturae, sive justi & honesti innatis principiis conveniens est, cogitur operari & facere, a contrario abstinere, soli Deo competit, ut opifici & creatori, summoque imperanti, cui, quia ab ejus voluntate pendemus, obligamur parere, atque obedientiam praestare. Quamobrem sua obedientibus praemia, inobedientibus supplicia decernit, & quidem ejusmodi, quae eminenti suae potestati & summo imperio conveniunt, ideoque maxima, id est, aeterna. Quippe cum ipse aeternus est, vult eadem impertiri hominibus, quae naturae suae consentanea sunt, imo cum praemiorum & poenarum distributio necessario quoque ex divina fluat natura, ea quoque debet esse conformis & conveniens divinae sanctitati. Cui accedit, quod lex ex eadem origine dimanans, & proinde quoque aeterna, obedientibus praemia promittit, & transgressoribus aeternas poenas comminatur. Poena enim debet esse proportionata delicto, quemadmodum praemia meritis respondent. Quoniam itaque transgrediendo legem aeternam sive moralem delinquitur & peccatur erga aeternum numen, aeterno quoque supplicio vindicari debet delictum sive peccatum, quod contra legem sive aeternum numen admittitur; ita quoque promissa aeterna legem adimplentibus, & requisitam praestantibus Deo obedientiam liberae aeterni numinis voluntati consentanea praemia, scil. aeterna: quae lapsu hominis amissa, perfecta obedientia atque omnium capitum quae lege morali continentur, Christi plena adimpletio restituit omnibus fidelibus, qui eum tanquam unicum suum redemptorem, salvatorem, & salutis suae unicam spem & veluti anchoram amplectuntur. Quare ipse Christus, praestitâ legi debitâ obedientiâ, a patre suo petit sibi promissa legem adimplenti praemia, id est, aeternam vitam, cujus participes esse voluit, quos effusione pretiosissimi sanguinis sui liberavit ab aeterna, quam lex comminatur, poena mortis.

12. Et

12. Et hæc jam alia juris origo est præter illam naturalem, veniens scilicet ex libera Dei voluntate, cui nos subjici debere intellectus ipse noster nobis irrefragabiliter dictat. Sed & illud ipsum de quo egimus naturale jus, sive illud sociale, sive quod laxius ita dicitur, quamquam ex principiis homini internis profluit, Deo tamen adscribi merito potest, quia ut talia principia in nobis existerent ipse voluit: quo sensu Chrysippus & Stoici dicebant, juris originem non aliunde petendam quam ab ipso Jove, a quo Jovis nomine jus Latinis dictum probabiliter dici potest. 2. *Voluntarium.* 1. *Divinum.*

COMMENTARIUS.

Dicere jam incepimus ex jure creandi dimanare divinum dominium, atque supremam & eminentem potestatem in res creatas. Quippe quemadmodum quod ex re mea factum est, meum est, ita etiam omne opus, qua tale, sui est autoris sive artificis a quo productum est, atque ita nos toti sumus Dei, tanquam ex quadam a se vel ex nihilo creata materia producti. Cujusmodi plenum & a nullo dependens dominium sive imperium Deo jus confert rebus a se creatis utendi pro lubitu, atque tribuit facultatem potestatemque ipsis præscribendi, & existendi regulas, & operandi. Quæ existendi & operandi regulæ nihil aliud complectuntur, quam ut unumquodque individuum tendat, vel motu innato, id est, instinctu quodam, vel prælucente rationis lumine, ad illum finem, quem Deus & conditor hujus universi, singula producendo individua, sibi proposuit; eo ipso itaque, quod condidit ad certum finem singula individua, etiam obligavit ut decreto & voluntati suæ, & consequenter proposito fini convenienter operarentur; vi enim istius summi & independentis imperii, quod Deo tanquam creatori competit, obligamur voluntati imperantis obtemperare, & consequenter omnia quæ nobis ratio dictat voluntati divinæ consentanea esse exequi, quæque ab ea aliena sunt, quia a fine, id est, æterno Dei decreto deviant, fugere tenemur. Quæ obedientia in divina exequenda voluntate consistens, non solum locum sibi vindicat in iis, quæ juris naturalis sunt, sive quæ ex ipsa divina essentia profluentia necessariam exequendi vel abstinendi obligationem continent, propter moralem, quam in se habent, honestatem, vel turpitudinem, id est, quæ sunt debita, & illicita per se antecedenter ad divinam voluntatem, verum etiam in iis obtinet, quæ sunt juris divini voluntarii, quod ex voluntate originem ducit, scil. quod justum est, quia voluit Deus. De quo jure latius infra disputabimus. Utriusque juris origo a Deo ter. Opt. Max. derivanda. Quamobrem utrumque divinum, & consequenter respectu hominis, qui obligationis capax est, ex æquo obligatorium, scil. quoad obedientiam, & voluntatis divinæ executionem; diversa tamen a se invicem, quoad obligationis naturam. Hoc enim ab ipsa voluntate procedit, ideoque mutabile est: illud ex ipsa proficiscitur divina natura, & quidem necessario, obligans in omni vitæ parte & perpetuo ad id quod rectum & honestum est, id est, supremi legislatoris sanctitati & bonitati conveniens, quæ sanctitas quia a divina natura inseparabilis est, eique semper & perpetuo necessario que inhæret, hinc jus illud ex divina essentia ejusque attributis profluens ejusdem naturæ est, cujus origo unde dimanat, & consequenter semper unum idemque, necessario & perpetuo obligans, atque idcirco nullis mutationibus obnoxium. Hinc optime Zeigler. *in Annotation. in Grot. in prolegom. Interim tamen hoc non nego, esse in Deo æternam aliquam legem, h. e. rationem divinæ sapientiæ, directivam omnium actuum & motuum in suos fines, & jus aliquod naturale immanens antecedenter ad omnem liberum voluntatis actum, secundum quod non potest velle, quod juri illi repugnat.* Naturale ac sociale hoc jus vocamus, quatenus hominis naturæ rationali ac sociali ejusmodi principia a Deo insita sunt, unde justi & recti notitia atque scientia duce recta ratione homini innotesceret. Quippe quoniam ea non aliunde profluant, nisi a divina imagine, cujus particeps est homo, consequenter ea merito Deo adscribenda sunt, quamvis ex principiis homini internis proveniant. Quamobrem olim Stoicæ disciplinæ sectatores juris nomen ab ipso Jove derivandum censuere, quia non aliam juris originem excogitare potuerint, quam omnium rerum autorem, & principium. Vide quæ supra de origine juris naturæ, sive divini necessarii annotavimus.

13. Accedit, quod illa quoque ipsa principia Deus datis legibus magis conspicua fecit, etiam iis quibus imbecillior est ad ratiocinandum vis animi; & in diversa trahentes impetus, qui nobis ipsis, quique aliis consulunt, vagari vetuit, illos quippe vehementiores addictius regens & fine ac modo coërcens.

COMMENTARIUS.

Jus illud naturale sive sociale ex innatis nobis justi atque honesti principiis profluens, & per rectæ rationis dictamen nobis innotescens, merito juris divini venire nomine vel ex eo patet, quod eadem illa principia Deus, in lapideis tabulis & litteris sacris descripta, hominibus quasi de novo promulgare voluit; partim, ut magis conspicua faceret iis, quibus ad ratiocinandum animi vis imbecillior est; partim, ut ejusmodi quasi renovatione hominem admoneret eorum, quæ lex naturalis sive rectæ rationis dictamina ab eo exigunt; ne aliquo ignorantiæ velo scelera & vitia sua posset obtegere. Quia enim legis naturalis notitia post lapsum magis magisque obscurata fuit & vitiata, adeo ut contra rectæ rationis dictamina, sive justi & honesti nobis innata principia, varia scelera & corrupti pravique mores invenirentur, placuit Deo legem naturæ intactam atque illibatam ab improborum hominum pravis cupiditatibus & nefandis facinoribus conservare, eique restituere debitam reverentiam ac observantiam; quamobrem naturales illas nobis insculptas notitias, lapsu hominis densissimis involutas tenebris, iterum de novo datis legibus illustrare atque confirmare voluit, ab una parte addita pœnæ comminatione literis testata, si quis negligeret ea, quæ moralibus sive naturalibus, id est, divinis legibus continentur; ab altera adjecta præmiorum pollicitatione, si quis faceret ea, quæ ipsi lex imponebat facienda. Hisce enim duobus vinculis totius humanæ societatis contineri salus videtur. Metu enim pœnæ efficitur, ne hominis in diversa trahentes impetus in socii perniciem aliquando erumpant. Præmiorum exhortatione ad officia revocatur, & ad ea, quæ leges naturæ exigunt, in omni vitæ parte præstanda & exequenda impellitur, atque ita societatis humanæ tranquillitas & pax conservatur, & legibus moralibus præstatur debita reverentia & obedientia. Rectissime dixit Solon, rempub. duabus rebus contineri, præmio nimir. & pœna. Quibus sublatis diu consistere rempub. non posse jam olim prædicavit Demosthenes. Ac proinde rogatus Antisthenes, quæ res civitati seu hominum societati portendebat exitium, cum in his, respondit, non est bonorum ac malorum discrimen, namque recte factis præmia, maleficiis ac sceleribus debentur supplicia. Quare Paulus Apostolus, principes & magistratus ad vindictam malefactorum, ad laudem vero bonorum missos, affirmat. Tendunt itaque eo leges tum naturales sive divinæ, tum civiles, ut juste & honeste homines vitam transigendo societas humana, a qua nostra pendet beatitudo temporanea, conservetur integra, atque ut præstando obedientiam naturæ dictamini Deo tribuamus quod ipsi debemus, tum etiam quæ socio sive secundum justitiam expletricem, sive attributricem debita exhibeamus officia, quoniam permutatio officiorum sit maximum atque arctissimum societatis humanæ vinculum. Ut itaque homo sese erga omnes leges morales gereret, quemadmodum decet, & supremus hujus universi conditor Deus ab eo exigit, secundum suam sanctitatem, justitiam, & bonitatem, viva voce, vel per Moysem, homini quasi de novo naturæ præcepta dedit, ut ad illorum executionem & præstationem magis impelleretur, idque ipsum imprimis fecit promulgando decalogo, qui est quasi compendium juris moralis, sive divini necessarii, & a nobis considerari merito potest tanquam tabella, in qua depicta vel descripta sunt præcipua hominis officia, quæ tum Deo ut creatori, tum proximo suo tanquam ejusdem generationis vinculo sibi devincto debet.

14. Sed & historia sacra, præter id quod in præceptis consistit, affectum illum socialem non parum etiam eo excitat, quod nos docet ab iisdem primis parentibus ortos homines omnes, ita ut eo quoque sensu dici recte possit quod alio dixit Florentinus, cognationem inter nos a natura constitutam; cui consequens sit, hominem homini insidiari nefas esse. Inter homines quasi Dii quidam sunt parentes, quibus proinde non infinitum, sed sui generis obsequium debetur.

L. ut vim. D. de just. & jur.

COMMENTARIUS.

Verum præterquam quod naturæ dictamina, quæ merito divina præcepta vocari jam satis demonstratum a nobis putamus, omnia eo collimant, ut homo præstaret ea, quæ cum rationalis, tum etiam socialis natura exigit. Illa magis generalia sunt, utpote quæ pertinent ad omnes

quas-

quascunque hominis actiones, quæ vel ad Deum, vel ad nosmetipsos, vel ad socium spectant. Hæc magis specialia, quia tantum societati humanæ inserviunt, hominemque ad eam colendam servandamque impellunt, quo tendunt innati isti stimuli, quibus non solum homines, sed & bruta animalia naturæ quodam impetu ad societatis custodiam feruntur: præter, inquam, hæc præcepta moralia sive divina, affectum hunc societatis vehementiorem in nobis efficit sacra historia, utpote ex qua perspicimus totum humanum genus unum idemque nascendi habere principium, id est, ab iisdem primis parentibus ortos omnes homines, cum omnes ab uno patre Adamo processerint, quamobrem nihil unum uni tam simile est, tamque par, quam omnes inter nosmetipsos sumus. Hinc inquit Florentinus, naturam, quæ communis est omnium parens, necessitudinem quandam & cognationem inter nos constituisse *l. 3. ff. de just. & jur.* Cognati enim appellati quasi ex uno nati, aut quasi commune nascendi habuerint initium. *l. 1. §. 1. ff. und. cog. Cognati ab eo dici putantur, quod quasi una communiterve nati, vel ab eodem orti progenitive sunt l. 4. §. 1. ff. de grad. affin.* Quamobrem violare alterum prohibemur naturæ lege. Hoc enim, inquit Cicero, natura præscribit, ut homo homini, quicunque sit, ob eam ipsam causam, quod sit homo, consultum velit. Cui naturali cognationi accedit illa quæ a nascendi conditione sive sanguinis vinculo originem habet, cujus respectu homines sibi invicem, vel magis, vel minus devinciuntur, atque pro mensura obligationis alter alteri hæc vel illa tenetur præstare officia. Arctissima autem necessitudo illa est, quæ inter parentes & liberos intercedit, propter arctissimum illud generationis vinculum, utpote quod omnia omnino comprehendit officia, quæ homo homini secundum diversam qualitatem, quæ cuique inhæret, debet: quamobrem illud ipsum non solum officia necessitudinis & cognationis, sed & obedientiæ atque obsequii continet. Sunt enim inter homines quasi Dii parentes, utpote qui imitari Deum videantur vitam dando, quemadmodum enim Deo ex jure creandi competit supremum atque independens dominium in res a se productas, atque ex eo dominio derivatur obsequium, quod debemus creatori nostro sine exceptione, ita & parentes ex jure generandi supremum quidem, verum dependens dominium habent in liberos suos, quia a se productos, quibusque consequenter reverentiam, honorem, & obsequium debent, non tamen infinitum, sed limitatum, eatenus scil. ut in omnibus eorum jussis eminentis, ut ita dicam, & independentis Dei imperii habeatur ratio, ita ut nunquam imperium paternum sive parentum in liberos possit aliquid injungere, quod contrarium esset imperio divino; magis enim Deo obediendum quam hominibus. Ratione enim imperii divini, cessat ille honor, atque reverentia parentibus debita, quia homines sibi invicem æquales sunt respectu divini imperii.

15. Deinde vero, cum juris naturæ sit stare pactis, (necessarius enim erat inter homines aliquis se obligandi modus, neque vero alius modus naturalis fingi potest,) ab hoc ipso fonte jura civilia fluxerunt. Nam qui se cœtui alicui aggregaverant, aut homini hominibusque subjecerant, hi aut expresse promiserant, aut ex negotii natura tacite promisisse debebant intelligi; secuturos se id quod aut cœtus pars major aut hi quibus delata potestas erat constituissent. *2. Humanum. Civile cujusque civitatis.*

COMMENTARIUS.

Quoniam vero omnia officia, quæ inter homines mutuo sunt excercenda, non ejus generis sunt, ut ea pleno, id est, perfecto jure alter ab altero exigere queat, propter mutuam obligationem, qua circa eorum præstationem leges naturales homines sibi invicem devinxerunt; verum quædam eorum ejusmodi sunt, ut exhiberi nobis eadem nisi precario postulare nequeamus, cujus naturæ sunt humanitatis & charitatis officia; hinc ipsa naturalis ratio alium obligandi modum excogitavit, quo nobis jus acquireremus ad petenda ea, quibus quidem indigemus, verum jure naturæ nullo actu extrinseco humano interveniente ad eorum præstationem socium interpellare nequimus. Cui accedit quod cum diversa sint hominum ingenia, ita ut nonnulli propter nimium propriæ utilitatis studium non adeo proni sint ad benefaciendum aliis, & aliena commoda promovenda, nisi exinde lucrum aliquod in se redundaturum provideant, vel paria beneficia recipiendi spem habeant: quidam iterum recusant officiorum in se collationem, nisi alter vicissim a se quædam accipiat, necesse est, ut ejusmodi præstationes a conventione aliqua vel pactione formam accipiant atque determinentur. Præterquam quod videatur cuique arbitrio relictum, qua ratione potissimum proprio commodo consulere velit, & consequenter quisque, tanquam propriæ utilitatis & necessitatis summus arbiter, facultatem habet hujusmodi media adhibere, quæ huic consulere sibi videntur. Eo pertinent itaque pacta & conventiones, quibus homines sibi procurant ea quæ jure suo a socio exigere nequeunt,

queunt, & consequenter obligationes, quæ ex illis oriuntur, eandem habent vim, quam iis tribuere solemus, quæ immediate a legibus naturæ descendentes mutuam obligationem continent. Quamobrem juris naturæ esse dicimus stare pactis, sive adimplere ea quæ pactis & conventionibus contrahentes sibi invicem debent. Quippe quemadmodum permutatione officiorum, quibus mutuæ indigentiæ & necessitati succurritur, humana societas conservari natura voluit, ita quoque injunxit hominibus necessitatem præstandi ea, quæ sibi invicem debent, vel ex sola obligatione naturali, vel ex pacto & conventione obligationi naturali adjecta, tanquam adminiculum, quo supplemus quod deficit obligationi naturali ad producendam actionem, qua convenire possumus promissa adimplere recusantem: quæ enim fuerunt voluntatis, cujusmodi sunt omnia illa officia, quæ pudori & humanitati charitatique hominum relicta sunt, fiunt necessitatis interposito pacto, quia hac ratione adversus alium, cujus ex voluntate pendebat præstatio sive executio, mihi paciscendo novum jus consensu ejus acquiro, mutuam obligationem producens, & consequenter ejusdem efficaciæ, cujus omnes sunt obligationes mutuæ per ipsam naturam nobis impositæ. Eo itaque ipso quo nobis societatis custodiam injungit natura, pariter nos obligat ut pactis stemus, sive fidem datam servemus, partim quia hac ratione indigentiæ humanæ, quæ societatis finis est, mutua ope succurritur, partim quia pax & tranquillitas conservatur administrando justitiam, id est, suum cuique tribuendo: nulla diu potest societas subsistere sublata justitia, ea enim est arctissimum ejus vinculum & coagulum: quo rupto status belli introducitur; in quo homo homini lupus in mutuam advolat perniciem; quæ enim alia crebrior belli causa, quam fidei violatio, atque promissorum adimplendorum omissio vel recusatio? ubi itaque exulat justitia, ibi pax & tranquillitas demigrarunt, & consequenter nulla potest subsistere societas; ibi autem justitia exulat, ubi violatur fides, fundamentum enim justitiæ est fides, sublata itaque fide tollitur quoque justitia, tollitur autem fides quoties pactis non statur, id est, quoties non servatur fides data, ut supra disputavimus. Hinc Cicero, 2. *offic. cap.* 7. *Fundamentum justitiæ est fides, id est, dictorum conventorumque constantia & veritas. Ex quo, quamquam hoc videbitur fortasse cuipiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiose exquirunt unde verba sint ducta, credamusque, quia fiat quod dictum est, appellatam fidem*, id est, cum quæ dicuntur, & promittuntur, atque conveniuntur, præstantur atque servantur, vere & sincere, ut virum probum & honestum decet; jungit enim fides hominem homini,& consequenter societatem conservat; e contra ejus violatio parit diffidentiam, unde discordiæ, rixæ, iræ, & postremo belli status. Quamobrem fides vita & anima, imo fundamentum societatis humanæ merito dicitur, utpote quæ conjungit animos. Hinc olim in fide danda accipiendaque dextræ conjungebantur. Fidem itaque servare, id est, præstare ea quæ promisimus, sive pacto, sive conventione aliqua interposita, natura sive divina juxta & humana jura præcipiunt. Hinc Isocrates adversus Callimachum. *In fœderibus & pactis tanta vis est, ut pleraque res tum Græcorum tum Barbarorum ex pactis & conventis transigantur. His enim freti convenimus, & commercia agitamus. Per hæc inter nos contrahimus, per hæc cum privatas inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc uno tanquam communi bono homines omnes uti non desistimus. Priusquam promittas*, inquit Seneca, *delibera, & cum promiseris facies, & malo mihi successum deesse, quam fidem. Etiam hosti est æquus, qui habet in consilio fidem. Fidem enim qui perdit, nihil potest ultro perdere.* Et *Epist.* 88. *Fides*, inquit, *sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Ure, cæde, occide, non prodam, sed quo magis secreta quærit dolor, eo illa altius condam.* Hinc ait Ulpianus *l.* 1. *ff. de const. pecun. Prætorem naturali æquitati, qui constituta ex consensu facta custodit, quoniam grave est fidem fallere.* Quamobrem non audiendum esse respondit Papinianus *l.* 25. *ff. eod.* qui vult constitutæ rei fidem frangere. *Is natura debet quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus. l.* 84. *ff. de Reg. Jur. Natura*, id est, jure naturæ sive gentium, (cum nemo jure gentium debeat, quin & naturæ teneatur, quoniam jus gentium, ut supra notavimus, nihil aliud est, quam quod naturalis ratio inter gentes constituit, a qua & ipsum naturæ jus derivatur) debetur id quod natura æquum est solvi, ut ibi annotavit Gloss. Omne enim debetur natura quod vel pacto, vel conventione, vel nuda promissione aliquis petere potest, quoniam jus ex consensu nostro in alium transiit ad persequendum illud, quod vel dare, vel facere, vel præstare fide interposita quis promisit. Sufficit enim per consensum voluntatis declaratio ad obligationem naturalem necessario producendam, qua vel alteri obligamus, vel qui nobis obligatur. Consentientes in aliquam rem, inquit Modestinus, ex consensu obligari ex voluntate nostra videmur *l.* 52. §. 4. *ff. de oblig. & action.* Sin divina jura consulamus, non deerunt nobis exempla, quæ comprobant eo jure, non tantum obligare pacta inter diversos principes & populos inita, verum non impunitos fore, qui ea violare audent, sancitum, imo sæpissime ejusmodi violatores pœnas dedisse. Vid. 2 *Sam. cap.* 21. Ab hoc autem obligandi modo, quo tenemur fidem datam servare, sive stare pactis, civilia quoque jura tanquam ex fonte suo fluxisse statuit Author noster, scil. quatenus illi, qui a naturali societate recessi sunt, & in civilem coaliti, tacite vel expresse intelliguntur promisisse, sese id ipsum executuros, quod major pars populi, vel illi penes quem summum residet imperium constituisse, & consequenter sese executuros, quicquid imperans societatis saluti utile fore judicans, ipsis injungit, vel legibus statuit.

Cum

Cum enim nulla potest subsistere societas, ubi concordia, id est, animorum & voluntatum unio exulat, necesse est ut præsumantur homines sibi invicem promisisse sese obtemperaturos voluntati vel majoris partis, vel istius hominis, quem tuendæ societati præfecerunt; qui enim vult consequens, etiam antecedens velle intelligendus, sine quo consequens obtinere nequit; quare qui in civitatem coaluerunt præsumendi sunt ea omnia voluisse, vel promisisse, quæ ad ejusmodi societatem colendam atque conservandam sunt necessaria. Quæ promissio ejusmodi sive pactum, vel expressum, vel tacitum, ex ipsa negotii natura, vel societatis fabrica profluens, cives primo sibi invicem, deinde etiam summo imperanti obligat ad facienda, quæ civitas sive eam repræsentans summus imperans jubet, fugienda vero quæ vetat. Sublata enim ejusmodi obedientia sive voluntatum submissione, tollitur illa animorum unio, quæ arctissimum societatis vinculum atque coagulum est. Merito igitur dicitur iste obligandi modus, quo tenemur stare pactis conventis, ejus juris, quod civile appellamus, fons, quatenus cujusque civitatis proprium. Ex eo enim deducenda potestas leges condendi & promulgandi, quippe cum ea conditione deferri imperium intelligi debet, ut summus imperans videat ne quid resp. aliquid detrimenti capiat, necessario huic delationi debet inesse ejusmodi potestas, quæ omnia concedit summo imperanti facienda, quæ saluti societatis inservire judicat, eique adnexum est pactum, quo intelligimus voluisse nostras voluntates unius voluntati submittere, ut pro lubitu & arbitrio de cujusque voluntate summus imperans posset disponere, & ea uti ad procurandam totius societatis salutem. Delationi inest, jura condendi, leges promulgandi, negotia civibus imponendi, & quicquid e civitate est, diligenter summaque cum vigilantia & industria procurandi potestas. Submissioni adnexa est plena & prompta obedientia, quæ consistit in exequendo quicquid vel legibus, vel principis rescripto, vel edicto sancitum, vel alia quacunque declaratione voluntatis summi imperantis nobis imponitur faciendum. *Illi enim imperandi, nobis obsequendi gloria relicta est*, ut inquit Tacitus. Utrumque fundatum in illa tacita sive expressa promissione, qua cives sibi invicem obligati sunt ad amplectenda omnia, quæ ad societatem civilem colendam conservandamque necessaria esse summus imperans arbitratur.

16. Quod ergo dicitur non Carneadi tantum, sed aliis,

Utilitas justi prope mater & æqui,

si accurate loquamur, verum non est: nam naturalis juris mater est ipsa humana natura, quæ nos, etiamsi re nulla indigeremus, ad societatem mutuam appetendam ferret: civilis vero juris mater est ipsa ex consensu obligatio, quæ cum ex naturali jure vim suam habeat, potest natura hujus quoque juris quasi proavia dici. Sed naturali juri utilitas accedit: voluit enim naturæ Auctor nos singulos & infirmos esse, & multarum rerum ad vitam recte ducendam egentes, quo magis ad colendam societatem rapemur: juri autem civili occasionem dedit utilitas: nam illa quam diximus consociatio, aut subjectio utilitatis alicujus causa cœpit institui. Deinde & qui jura præscribunt aliis, in eo utilitatem aliquam spectare solent, aut debent.

COMMENTARIUS.

Utilitatem non posse dici justi & æqui matrem satis ea evincunt, quæ supra disputavimus, scil. quando ejusmodi utilitas in deliberationem cadit, quæ ab honestate disjuncta omnia ad se rapit, nihil in commune defert. Quoniam enim, ut dicere incepimus, nobis non solum nati sumus, sed etiam ut aliis, id est, nostri simillimis prodessemus, quamobrem cognationem inter homines naturam constituisse Florentinus testatur, voluit eadem natura permutandis officiis, quæ in suo cuique tribuendo maxime consistunt, ut justitia & æquitas inter homines tanquam ejusdem originis participes, & naturalis societatis ex eadem origine promanantis membra exerceretur, quæ justitiæ & æquitatis distributionem & exercitationem tollit utilitas, quoniam nullis nisi propriis consulat commodis, & consequenter potius justitiæ noverca, quam mater dicenda videtur. Et quid si verum esset justum non natura, sed sanctione hominum esse propriæ utilitati inservientium, tamen perperam ea justi & æqui mater diceretur; utpote quæ potius occasionem præbuisse videri debet, quamobrem homines ad propriam utilitatem promovendam natura proni, vi rationis, cujus participes eos finxit Deus, quæ sibi utilia, quæ non essent discernentes, jura quædam sanciverunt, ac leges constituerunt, quas suadebat utilitatis

tatis ratio sive deliberatio. Quare ipsa ratio, non recta tamen, sed illa animi vis, per quam consequentia cernimus, causas rerum videmus, earumque progressus & antecessiones non ignoramus, similitudines comparamus, rebus præsentibus adjungimus atque annectimus futuras, perspicimusque ea quæ nobis utilia, quæ nocitura sunt, atque secundum ea totius vitæ cursum dirigimus, ea inquam ratiocinandi facultas justi & æqui, cujus utilitas mensuras, norma, & regula sive moderatrix est, fons & origo potius statuenda est. Feruntur ad utilitates suas bruta animalia, verum ratione carentia legibus quoque carent, quibus ea vel acquiri, & acquisita conservari debet, quas vi rationis excogitavit homo. Rationem hic fontem ejus juris, quod sibi utilitate finxisse homines fingit Carneades, statuo, quia mihi res est cum Atheo, qui nulla admittens jura nisi ab humano profecta arbitrio, nullum quoque agnoscat Deum, authorem istius juris, quod recte ratiocinantes naturale, ideoque immutabile vocant, quia ab immutabili natura, id est, Deo naturæ opifice, immediate profectum & hominibus innatum communicatumque, quia ejusdem naturæ participes, quatenus ad imaginem primæ originis creati sunt. Quamobrem superius probare conati sumus nullum aliud posse inveniri vel excogitari justitiæ & æquitatis principium vel originem, quam ipsum Deum, & communem naturam, a quo ordiendum, quoties de justo & æquo, honesto & utili sermo habendus est. Hinc nostri Authoris opinionem, statuentis juris naturalis matrem esse ipsam humanam naturam, amplecti nequeo, utpote quæ potius subjectum est, cui leges naturæ præscriptæ sunt, quam causa efficiens ac ejusmodi jura sive leges producens; cui accedit, quod leges & jura in se contineant vim obligandi, quæ aliunde debet proficisci, quam ab ipsa natura humana, quæ obligatur obtemperare suæ rationis dictaminibus. Obligandi potestas, & obligationis exequendæ necessitas, non in unam eandemque cadere possunt personam, quia, secundum tritum illud, nemo sibi obligari potest, propterea quod obligatus censeri non potest, qui pro arbitrio semetipsum obligationis vinculo potest liberare. Quæ obligatio immediate ex Dei natura sive imagine nobis communicata procedit, quia inest ipsi naturæ justi & æqui, cujus principia, propter illam participationem divinæ imaginis, naturæ humanæ innata sunt; ideo, naturalia commode dici possunt; quare, ut dicere incepimus, natura humana non tanquam juris naturæ mater & origo, verum tanquam subjectum est, cui, quia juris capaci, leges naturæ promulgatæ sunt, quæ & ratione originis & obligationis referri debent ad Deum tanquam primum principium. Ipsa divina natura causa originis, imperium vero divinum causa obligationis, utriusque principium ipse Deus, subjectum natura humana, tanquam tabula cui inscripta est lex naturæ, non origo typi impressi, ut optime inquit Osiander. Sed idem minus recte statuit Authorem nostrum errare, quando juris civilis matrem vocat ex consensu obligationem, potiusque oppositum dicendum, & inverso ordine sic pronunciandum videri. Jus civile esse matrem, ex qua obligatio oritur civilis. Observandum enim hominum consensum in mutuam societatem conspirantium, quo voluêre summum imperium, quod singulis in statu naturæ concessum est, natura in unum, vel plures conferendo, seque voluntati summi imperantis subjiciendo, societatem civilem excitare, esse principium illius imperii, ex quo jura civilia dimanant, quemadmodum leges naturæ profluunt ab imperio divino, & consequenter quemadmodum iste consensus est causa istius imperii, quod fundamentum est, quo societatis civilis fabrica innititur, ita idem ille consensus debet dici ejus juris origo, quod dimanat a potestate summi imperantis, cujus persona repræsentat totam civitatem singulaque ejus membra, atque ex eodem consensu, quo obligantur obtemperare imperio ejus, quem tuendæ & conservandæ societati præfecerunt, providere ne respub. aliquid capiat detrimenti, oritur obligatio, quo exequi tenentur cives ea quæ civitatis princeps jussit atque sancivit: cujusmodi sanctiones vocantur leges civiles, *quod enim principi placuit legis habet vigorem l. 1. ff. de const. prin. utpote*, inquit Jurisconsultus, *cum lege regia, quæ de imperio ejus lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat. Quodcunque igitur imperator per epistolam & subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit, legem esse constat.* Lex est quia ita præcepit, præcipit quia summum habet imperium, summum vero habet imperium, quia in eum illud communi consensu contulit populus; consensus itaque populi, & imperii, & obligationis civilis, quæ ex sanctionibus descendit, causa & origo. Quippe, ut sæpius diximus, qui consentit in antecedens, præsumendus est quoque consensisse in consequens, sine quo antecedens haberi nequit; idcirco merito obligatio ex consensu, vel expresso, vel tacito, qua cives cum summo imperanti tenentur obedientiam debitam præstare, tum sibi invicem devinciuntur ejus mandata sive leges habere ratas, juris civilis mater & origo dicitur. Hujus vero juris proaviam jus naturæ eo sensu pronunciat Author ex consensu obligationem, quo juris civilis eandem matrem nuncupamus, scil. quemadmodum jus naturæ præcipit pactis standum, & adimplenda esse ea quæ interveniente consensu nostro dare, vel facere, vel exequi promisimus, sive expresse, sive tacite; ita etiam jus civile, postquam mortales libertatis naturalis jacturam facientes in civitatem coaluerunt, imperium, quo quisque in statu naturali gaudebat abjicientes, aliquod concilium constituerunt, vel unum aliquod elegerunt ex sese membrum, in quod omne contulere imperium, cujus voluntati quisque sese ita subjecit, vel subjecisse præsumendus est, ut ratum habere & exequi voluisse omne id quod summus

mus imperans, vel decrevit, vel constituit, vel rescripsit, sancivitque, nullus dubitare queat; ejusmodi enim obsequium adeo necessarium est, ut nulla posset diu subsistere civitas eo sublato, & consequenter eo momento, quo excitare voluerunt mortales civitates, præsumendi sunt voluisse quoque sese obligare ad exequenda omnia, sine quibus civitatis salus & pax conservari nequit; quæ autem ejus conservationi inserviunt, summi imperantis relicta arbitrio & voluntati, cujus placitum nobis agendorum norma est & regula, modo ea mente nobis declarare voluisse constet, ut huic obtemperaremus. Eo enim animo in civitatem mortales coaluisse jam dictum, ut unius voluntas esset pro voluntate omnium, atque in ea omnia consensisse, quæ summus imperans, prout salutem reipub. efflagitare arbitratur, decrevit; qui consensus obligationem parit ad exequenda summi imperantis placita, & pro lege observanda. Submissioni enim voluntariæ civium illud pactum annexum credi debet, quo unusquisque eorum sese obligavit de non resistendo voluntati ejus, quem tuendæ societati præfecerunt; cui pacto standum esse ipsa dictat recta ratio, & consequenter merito jus naturæ quasi proaviam, scil. causam remotiorem, vocat Author juris ejus, quod in civitate a summi imperantis proficiscitur voluntate: quippe quod plurimum ei adsistat in eo ut rata sint, quæ principi placuerunt, & legis haberent vigorem, quia in civitatem coalescendo mortales, necessario in illud consentire voluêre, quoniam ejusmodi imperii delatio societatis civilis fundamentum ac basis est, & consequenter obligatio, quæ ex illa voluntaria delatione oritur, quia est causa proxima summi imperii, etiam juris civilis origo commode dici potest, a sanctione principali profluens; causa remotior jus naturæ est, quod præcipit exequenda esse ea quæ pacto vel conventione, sive expressa, sive tacita, continentur. Verum in eo tamen jus civile a naturali maxime differt, quod huic utilitas accedat, illius autem origini eadem occasionem dederit. Quam distinctionem & Paulus JCtus probare videtur *in l. penult. ff. de just. & jur.* cum inquit, *Jus pluribus modis dicitur. Uno modo, cum id, quod semper per æquum ac bonum est, jus dicitur, ut est jus naturale. Altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est, ut est jus civile.* Utilitas vero, quæ sese juri naturæ comitem præbet, ex eodem jure derivari non a ratione alienum mihi videtur. Quippe cum Author naturæ nos infirmos multisque rebus ad recte & beate vitam degendam egentes produxit, voluit, ut sibi invicem prodessent homines, & mutua ope communi indigentiæ subvenirent; cum enim in finem natos homines inquit Cic. ut alii aliis prodesse possent, & singuli singulorum utilitati consulerent, præcipientibus id ipsum naturæ legibus, ut eo scil. magis ad societatem colendam cum sui similibus raperentur mortales. De ejusmodi itaque utilitate sermonem hic habet Author, non quæ justitiam & æquitatem tollit, verum quæ cum ea conjuncta pari passu ambulat, scil. quæ cum honestate semper conjuncta est, quæ alterum non lædit, neque honestati inimica est, suum cuique tribuens, pro mensura necessitudinis, quæ homini cum homine intercedit. Quoniam enim naturæ Opifex nos ita finxit, ut naturæ quodam impetu ad utilitatem feramur, a rationis dictamine alienum esse nequit, quando eam promovere, quantum possumus, conamur, modo honestatis obligationem ab utilitate non separemus. Quoniam vero naturalis illa societas, quæ in statu naturæ obtinet, quamvis legibus naturæ munita, non omnem tamen securitatem tranquillitatemque præstabat, propter proclive hominum ad nocendum ingenium, quod multorum periculorum sæpissime causa erat, ad quæ depellenda homo solus & infirmus non satis virium habens, de aliis cœpit mediis cogitare, quibus sese a tot incommodis & malis, quibus in statu naturæ degens expositus erat, liberaret; itaque in societatem civilem coaluerunt mortales, cui tuendæ aliquem e multitudine præfecerunt, in quem, resistendi juri suo renunciantes, & ejusdem voluntati & arbitrio sese subjicientes, potestatem puniendi eos, qui inobedientes sese præberent & civitatis tranquillitatem perturbarent, jussa & imperia sive sanctiones imperantis venerari atque adimplere recusando, transtulerunt. Postulabat enim communis & consequenter singulorum membrorum utilitas ejusmodi consociationem atque subjectionem, quippe quæ aliter haberi non posset. E quibus perspicimus, quia majorem utilitatem in singulos redundaturam ex societate ejusmodi civili prævidebant, merito dixisse Authorem utilitatem præbuisse occasionem juri civili, propterea quod ejusmodi consociatio sine legibus ab imperiali sive principali majestate descendentibus subsistere nequit; deinde quia summus imperans, cui incumbit providere ne societas aliquid detrimenti capiat, in præscribendis atque promulgandis legibus maxime spectare solet utilitatem civitatis, quæ est unicus scopus vel saltem esse debet ejus qui societati præest. *Omnes*, inquit Cic. 2. *Off. qui reipub. præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant. Unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut quæcunque agant ad eam referant, obliti commodorum suorum. Alterum, ut totum corpus reipub. curent, ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. Ut enim tutela, sic procuratio reipub. ad utilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est.* Sub ea tamen cautione, ne propriam utilitatem procurando tertium injuria afficiamus, quod fit quoties ab honesto id quod utile est sejungimus. Optime Scharrock. *de off. cap. 2. n. 10. Laudamus & privatos civitatum legislatores, qui communem propriarum civitatum utilitatem habent pro scopo ferendarum legum, modo cum legibus naturæ convenientes ferunt, alias injustitiæ recte accusantur, & justum in remp. suam bellum accersunt, in quorum præjudicium hujusmodi feruntur leges. Eo fit ut in omni rep. honestati & utilitati suæ studentium si qua ex improviso sit scripta lex, in qua quicquam contra jus naturæ contineretur, quam primum in-*

tellectares est, qui præsunt reip. ejusmodi legem statim repudiatam eunt. Eadem relatio, quæ obtinet inter homines & ejusdem societatis cives qua tales, locum etiam sibi vindicat inter diversas nationes & civitates, & consequenter quemadmodum utilitatem propriam cum incommodo sui proximi promovere nulla permittunt jura, ita nec civitati permissum in læsionem atque perniciem alterius jura ac leges sancire, quibus propriæ utilitati consultum velit. Apud omnes enim gentes jus naturæ peræque obtinet, quod quia immutabile est, scripto sive civili jure ab humana potestate dimanante mutari, multo vero minus tolli non potest. In quocunque enim statu mortales vivant, incumbit iis necessitas vitam transigendi juri naturæ convenienter, qua obligatione semetipsum, qualemcunque conditionem assumat, solvere non potest, quia semper homo manet, & qua talis ex vi creationis subjicitur divino imperio, cujus respectu obtemperare obligatus est legibus ex divina profluentibus natura, quas naturales nuncupamus, quia, ut diximus, in hominis insculptæ natura, ita ut ab ejus natura ejusmodi obligatio, quæ necessitatem obediendi & exequendi ea, quæ legibus sancita sunt, involvit, separari nequeat. Ex quibus concludimus, quod, quia dispensari nequit de jure naturæ, quoniam immutabile est, nunquam ab humana potestate aliquid sanciri, vel legibus posse constitui juri naturæ contrarium, & idcirco jus ab utilitate, exule honestate, sive civile, sive humanum, quod positivum vocamus, deduci non posse, quia effici nequit, ne in omnibus actionibus & negotiis humanis leges naturæ locum habeant, quæ præcipiunt utilitatem honestate metiendam, quia nihil utile quod non honestum.

17. Sed sicut cujusque civitatis jura utilitatem suæ civitatis respiciunt, ita inter civitates aut omnes aut plerasque ex consensu jura quædam nasci potuerunt, & nata apparet, quæ utilitatem respicerent non cœtuum singulorum, sed magnæ illius universitatis. Et hoc jus est quod gentium dicitur, quoties id nomen a jure naturali distinguimus, quam partem juris omisit Carneades, jus omne in naturale & civile singulorum populorum distribuens, cum tamen de eo jure quod inter populos versatur acturus, (subjecit enim orationem de bellis & bello partis) hujus juris mentionem facere omnino debuisset.

Gentium; civitatum omnium aut plerarumque.

COMMENTARIUS.

QUemadmodum homo simul atque natus est, sibi ipsi conciliatur, & tenerrimo erga se amore afficitur, quo contigit ut natura impellitur ad fugienda quæ sibi nocitura, appetenda vero quæ sibi utilia fore ratione dijudicat; ita ejusdem utilitatis promovendæ ratione in civitatem coaluit, atque summo sese subjecit imperio, quo posset defendi adversus ea quæ sibi noxia prævidebat, eaque præstare quæ utilitati suæ inservirent: ex qua imperii delatione deducimus summi imperantis officium consistere in eo, ut quantum potest utilitatem civium promoveat, eamque pro scopo habeat ferendarum legum, nt modo annotavimus, atque eo sensu utilitatem occasionem juri civili præbuisse merito statuimns; eatenus ex consensn civium orto, quatenus summum aliqnod constituerunt imperium, quod ejusmodi leges, qnibus utilitati civitatis, quæ quasi legis anima est, consuli posset, ferendi & promulgandi haberet potestatem, cui simul exequendi, quæ præcipiuntur, inest facultas, civibus obediendi relicta gloria, cum hujusmodi utilitatis consideratio causa fuerit societatis civilis, & idcirco tanquam fons ejus juris, quod civile dicitur, quo ea promovetur, considerari potest, ortum ex consensu civitatem constituentium, scil. civium; ita & inter civitates, vel omnes, vel plerasque, jura quædam ex consensu, vel expresso, vel tacito, oriri potuerunt, & revera orta apparet, quæ non singulorum cœtuum, sed magnæ illius universitatis, vel maximæ ejus partis utilitatem respicerent. Quemadmodum enim singulorum civium utilitas dependet a communi utilitate totius civitatis, & eam ob causam huic potissimum consultum velle singula civitatis membra præsumenda; ita & singularum civitatum salus atque utilitas quodammodo dependet ab ntilitate qnadam communi totius, vel maximæ saltem partis, generis humani, qnod venit nomine magnæ illius universitatis. Alter enim alterius indiget ope atque auxilio, quia singuli, ut diximus, natura infirmi sumus; itaque, si mihi ipsi consulere velim, oportet nt alienis commodis inserviam; idem dicendum de singulis civitatibus, vel nationibus, quamobrem & jura quædam inter diversas nationes atque civitates obtinere cernimus, quæ vel ex longa consuetudine, vel expresso consensu derivanda arbitramur, quibus communem ntilitatem conservare atque promovere voluisse manifeste declarant. Juri tamen naturæ merito adscribenda, quoniam mentis discursu in consilium adhibito introducta fuere: licet aliquando gentium hoc jus dicatur, scil. quoties distinguitur a jure naturali, sumpto strictiori sensu

juris

juris naturæ vocabulo, quo significat illud jus, quod dispositioni hominis non subjacet, utpote profluens immediate ex divina natura, ideoque pertinens ad eos actus, qui per se illiciti vel liciti ab hominis voluntate neutiquam pendent, vel aliquam mutationem recipere possunt. Quod vero gentes præeunte rectæ rationis lumine ob necessitatem communem, vel longa consuetudine, vel expresso aliquo consensu introduxerunt jus, illud, quatenus ex consensu & dispositione gentium ortum habere videtur, gentium jus nuncupari potest; naturale tame merito quoque vocatur, quatenus ex eodem juris fonte, scil. rationis dictamine derivatum est. Hinc contractus, conventiones, pacta, fœdera, permutationes, stipulationes, aliaque id genus negotia, quæ omnia necessitate humana exigente introducta sunt, & ab hominis dispositione formam accepere: a jure tamen naturæ tanquam suo antecedente & causa principali profluentia; quippe ut inquit *Gloss.* Jure naturæ communicatio hominum inter se mandatur: igitur humanæ communicationis modi quærendi sunt: ejusmodi vero modi hominum arbitrio relicti, & quatenus ab eodem introducti & inter omnes gentes saltem moratiores obtinent, ex jure gentium orti videntur: itaque quoad originem adscribi potest juri naturæ; verum quoad promulgandi & constituendi modum, quia eatenus ab hominum instituto pendet, ideo gentium jus, ad distinctionem juris naturalis necessarii, vocatur. Quamvis aliter eodem posset venire nomine, sumpto in latiori significatione juris naturæ vocabulo, ad clariorem tamen juris publici intellectum commode potest denominari jus gentium a causa proxima, quæ est diversarum gentium consensus sive tacitus sive expressus; quod circa ea versatur negotia, & contractus qui inter diversas celebrantur nationes, tam in bello, quam in pace.

18. Male autem a Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur. Nam sicut ipso fatente stultus non est civis qui in civitate jus civile sequitur, etiamsi ob ejus juris reverentiam quædam sibi utilia omittere debeat; ita nec stultus est populus, qui non tanti facit suas utilitates, & propterea communia populorum jura negligat, par enim in utroque est ratio: nam sicut civis qui jus civile perrumpit utilitatis præsentis causa, id convellit quo ipsius posteritatisque suæ perpetuæ utilitates continentur; sic & populus jura naturæ gentiumque violans, suæ quoque tranquillitatis in posterum rescindit munimenta. Tum vero etiamsi ex juris observatione nulla spectaretur utilitas, sapientiæ, non stultitiæ esset eo ferri ad quod a natura nostra nos duci sentimus.

II. Objectionum refutatio.

Justitia stultitia non est.

COMMENTARIUS.

Supra demonstravimus ejusmodi de jure naturæ opinionem atque doctrinam, quam Carneades ejusque discipuli publice professi fuerunt, imo & hodie quidam profitentur, humano generi quam maxime perniciosam esse, utpote quæ omnem tollit societatem, fidem, & amicitiæ culturam; quia secundum ejusmodi disciplinam homo vitam instituens, omnem prorsus humanitatem exuere debet, & belluæ naturam induere; ubi enim justitia exulat, nulla potest coli societas, & consequenter sublata justitia, succedit belli status, in quo id æquius quod validius. Atqui illud axioma, quo contenditur nihil justum nisi quod utile, & justitiæ matrem esse utilitatem, nulla habita ratione honestatis, omnem prorsus tollit justitiam & æquitatem, fundamentum quo societas humana nititur; sequitur idem illud esse causam belli, & consequenter autorem suum & inventorem Carneadem ejusque discipulos magna dementia captos evincit, quod opinionem foverint humano generi maxime damnosam. Quid enim magis utilitati hominis contrarium quam belli status, in quo omnes facultates atque possessiones, sine quibus beatè vivere non possumus, pravorum hominum invasionibus exponuntur: dempto enim metu pœnarum, quas leges statuunt in malevolos & facinorosos, quid sanctum, quid intactum & illibatum ab eorum detestandis machinationibus conservari potest. Ex quibus perspicimus humanæ utilitatis promovendæ autorem, ejus potius oppugnatorem nuncupandum. Cum enim natura infirmi simus, ita ut alter alterius ope atque auxilio ad beatè vivendum indigeat, quid homini utilius, quam mutatione officiorum sibi socios, id est, sui simillimos, devincere atque conciliare, & alienis inserviendo commodis propriam utilitatem promovere; id ipsum nobis præstat juris naturæ observantia, quod auribus nostris continuò insusurrat nihil utile quod non honestum, propriamque utilitatem honestate metiendam; quod enim utilitas ad se rapit, id honestas in commune defert, quo contingit ut honestas cum utilitate conjuncta societatis vinculum est. Quando vero ab ea separatur, eam dissolvit & evertit. Temperat enim & moderatur hone-

stas nimium illud studium, quo ad utilitatem feruntur homines, eosque docet atque informat quænam sibi mutuo præstare debeant officia, ut cognatio illa, quam natura inter homines constituit, quæ societatis omniumque officiorum, quæ leges naturæ præscribunt, causa atque origo est, subsistat. Quando itaque honestatem utilitatis mensuram dicimus, justitiam significamus inter homines colendam, eamque nostrarum actionum debere esse normam & regulam, & idcirco nihil nobis utile esse nisi quod justum, æquum, & honestum: honeste enim vivit qui justitiæ regulas, id est, naturæ leges observat. Male itaque a Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur: quoniam justitiam colendo propriam utilitatem promovemus, ut ex ante dictis colligimus. Verum si civis stultus non est, qui leges civiles in civitate sequitur, etiamsi in quibusdam propriæ utilitati renunciare debeat, ipso fatente Carneade, quamobrem hominem in statu naturæ degentem, vel populum aliquem, qui propriæ utilitati communia populorum jura anteponit, insanire dicere-mus. Quippe summo imperio non inter se connexæ diversæ gentes considerari debent ratione humanæ societatis tanquam singuli cives in civitate, quibus eadem invicem suo modo officia præstanda, quæ singulis civibus jus naturæ præscribit, & consequenter par est in utroque ratio. Quippe quemadmodum qui jus civile utilitatis suæ præsentis promovendæ causa perrumpit, id convellit, quod societatis arctissimum vinculum est, & consequenter quo ipsius posteritatisque perpetuæ utilitates continentur; rupto enim ejus vinculo, societatis quoque corruit fabrica, qua sublata, omne utilitatis tutamen, cujus causa in societatem coaluere mortales, tollitur: ita quoque & homo in statu naturæ, vel populus sive civitas jura naturæ & gentium violans, sibi hostes concitando propriam tranquillitatem securitatemque perturbat, in qua potissimum & civitatis, & singulorum hominum in statu naturali consistit utilitas. Verum progrediamur ulterius, & examinemus ipsam naturam humanam, ejusque inclinationem, scil. rationalem, qua a brutis, cæterisque creaturis distinguimur, & facile perspiciemus, etiamsi juris observatio nullam hominibus utilitatem præstaret, attamen justitiæ cultum potius sapientiæ quam stultitiæ adscribendum, quia sentimus natura nostra nos eo ferri, quæ, quatenus particeps divinæ auræ, nos ducit ad illud quod summæ sapientiæ conveniens est. Quippe cum iste motus a sapientissimo ente, quo nomine *naturam* sano sensu venire posse supra demonstravimus, naturæ nostræ impressus est, stultitiæ nomine traduci non posse ex eo satis ipse Carneades perspiceret, quod, cum ipsi Athei naturam ad sui perfectionem maxime tendere tanquam infallibile aliquod axioma credant, concedere necesse habent, quatenus nostram naturam ejusdem universæ naturæ participem statuunt, eam tanquam totius partem laborare non posse vitio aliquo, quod in totum cadere nequit; atqui stultitia est summa imperfectio; ergo ad illam nos ferri non posse naturâ ipsa evincit ratio; ex quibus concludimus inclinationem humanæ naturæ ad justitiam colendam, sapientiæ potius esse quam stultitiæ attribuendam, quia a natura proficiscitur, qua duce nullo pacto errari potest, ut inquit Cic. Quippe cum omnis natura ad sui perfectionem tendat, stultitia autem est summa imperfectio, ergo propensio naturæ ad juris observationem non est stultitia, quia contra naturam est natura ad stultitiam duci, quo sensu inquit Aug. *malas voluntates a Deo non esse, quia contra naturam sunt, de Civ. Dei lib. 5. cap. 9.* Ejusmodi vero propensionem ad justum & bonum hominis naturæ innatam, satis evincunt quæ supra ad Carneadis argumenta refutanda disputavimus, & infra paulo altius repetemus.

19. Quare nec illud,

Jura inventa metu injusti fateare necesse est:

quod apud Platonem quidam ita explicat, metu accipiendæ injuriæ repertas leges, ac vi quadam homines ad justitiam colendam adigi, universaliter verum est: id enim ad ea dumtaxat instituta ac leges pertinet, quæ ad faciliorem juris executionem reperta sunt; sicut multi per se infirmi, ne à validioribus opprimerentur, conspirarunt ad instituenda ac communibus viribus tuenda judicia, ut quibus singuli pares non erant, his universi prævalerent. Et hoc demum sensu commode accipi potest quod dicitur jus esse id quod validiori placuit; ut intelligamus fine suo externo carere jus, nisi vires ministras habeat, sicut Solon res confecit maximas, ut ipse prædicabat:

Vis ex metu injusti: & validioris causa ejus non est.

Ὁμοῦ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας.

Vim jusque parilis copulans vinculi jugo.

COMMENTARIUS.

Recte Author statuit illud Horatii non adeo universaliter verum esse, quippe supra annotavimus leges naturæ, quæ cum ipsa natura humana promulgantur, aliunde originem derivare.

re. Verum nobis objici posset, hominis naturam vitiis adeo inquinatam atque corruptam esse, ut nisi metu pœnarum, quæ legibus tum naturalibus tum civilibus sanciuntur in facinorosos, a malo deterrerentur, & ad justitiæ observantiam impellerentur, verendum esset, ne singulis momentis in mutuam perniciem advolarent, atque nefandissima quotidie admitterent facinora. Quamobrem videtur metus futuri mali tum legibus naturalibus tum etiam civilibus ferendis causam præbuisse. Quippe si non esset ad vitia prona hominis natura, non esset opus legibus, quæ sua vitiis atque sceleribus decernunt supplicia, virtutibus præmia. Verum ut huic objectioni respondeamus, repetenda ea quæ alio loco de origine juris naturæ disputavimus. Longe sane alia causa legum moralium quam civilium nuncupanda, illarum mater est ipsa justitia, ipsa bonitas & rectitudo: harum promulgationi teterrima hominum malitia, & detestandis vitiis corrupta natura occasionem præbuit. Quod naturæ legibus sanctio adjecta pœnalis, id ex accidenti fit propter naturæ humanæ depravationem, non vero earum scopus principalis: civilium vero legum finis est, ut pœnarum metu homines ad justitiam colendam adigantur, & revocentur ad officia, quæ sibi invicem præstare tenentur. In statu enim integro nullus metus poterat esse accipiendæ injuriæ, neque nulla vi opus, qua ad justitiam colendam mortales quasi cogebantur; cum vitæ integri scelerisque puri sponte sua faciebant quæ justa & recta erant. Cujusmodi hominis statum, qui aureus dicitur, & ipsi Gentiles sibi depinxerunt. Unde canit Virgil. *lib.* 7. *Æneid.*

— neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte sua veterisque Dei se more tenentem.

Et Ovid. *lib.* 1. *Metamorphos.*

Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo,
Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebant:
Pœna metusque aberant, nec verba minantia fixo
Ære legebantur; nec supplex turba timebat
Judicis ora sui: sed erant sine vindice tuti.

Et Tacit. 1. *Annal. Vetustissimi mortalium*, inquit, *nulla adhuc mala libidine, sine probro, ac scelere, eoque sine pœna & coërcitionibus agebant; neque præmiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur, & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabatur.* Legis tamen naturalis non expers erat homo, utpote quæ consistebat in sanctitate & imagine divina, ad quam erat conditus, itaque naturam suam integram & inclinationem incorruptam sequens a lege nunquam aberrabat, quoniam semper sanctitati Dei convenienter operabatur, ideoque quod justum & bonum erat, legis moralis sive naturalis objectum faciebat. Quippe divina ornatus imagine, in mente & voluntate erat summa rectitudo, & omnes organicæ partes rite in obsequium compositæ erant, ut inquit Calvin. *Inst. lib.* 1. *cap.* 15. Quamobrem quamdiu istius imaginis particeps, nil nisi bonum & justum cupiebat; & consequenter nullo pœnarum metu opus erat, quo avocari & deterreri deberet a vitiis; ferebatur enim amore naturali ad colendam justitiam, cujusmodi amor nulla indiget lege pœnam comminante. Oderunt enim peccare boni virtutis amore, mali autem formidine pœnæ. Hinc definitur lex, quod sit coërcitio delictorum, quæ sponte vel ignorantia contrahuntur *l.* 1. *ff. de ll. Primi mortalium, quique his geniti naturam incorruptam sequebantur, eandem habebant & ducem & legem,* inquit Senec. *epist.* 91. Ita ut in summa beatitudine vita transigebatur, quippe honesta suopte ingenio petentes, nulla sibi a se invicem mala vel pericula imminebant, & sua enim quisque sorte contentus, sine cupiditate invadendi & deripiendi aliena, exiguum, quod ipsi fortuna largita erat, colebat, ita ut nullo opus imperio & legum comminatione ad mala & inhonesta cohibenda desideria, ne in perniciem alterius erumperent. Verum ubi exciderit homo integritatis statu, ferrea prodiit ætas, omnium scelerum vitiorumque mater, quæ quasi contagio quædam mortalium pectora invaserunt, atque hominem, alias mitissimum animal, in omnium animalium ferocissimum mutarunt. Ita ut, quamvis rectæ rationis dictamen ipsi repræsentabat creatorem tanquam severum legislatorem, & vindicem peccatorum, visitantem iniquitatem patrum in filios, in nepotes & abnepotes, atque comminantem æternæ mortis pœnam legis divinæ sive moralis transgressoribus; attamen quia ex infinita erga nos homunciones misericordia atque benignitate lento gradu procedit ad vindictam Deus, ideoque non illicò semper pœna excipit peccatores, non adeo videntur deterreri homines ejusmodi divina quamvis terribili comminatione, quam metu præsentis alicujus supplicii in facinorosos legibus constituti: Hinc non adeo absurdum illud, *jura metu injusti inventa*, quando legibus civilibus applicatur. Cum enim propter tot multorum hominum composita mala desideria vix præstent quæ sibi invicem sive jure naturæ sive alio quovis titulo debent, instituta ac leges reperta sunt, quæ sua sceleribus supplicia, virtutibus præmia decernentes, vel metu præsentis mali, vel spe futuri præmii, quemque ad justitiæ cultum atque ad debita præstanda officia adigerent. Quamobrem ad excitandas civitates, & ad instituenda & communibus viribus tuenda judicia conspirarunt mortales, quia singuli in statu naturæ infirmi, jus suum a validioribus exigere ac consequi impares erant. Quo sensu dicitur jus esse, quod validiori placuit, scil. quatenus jus ad effectum perduci nequit, nisi vi summi alicujus imperii, quod suum cuique tribuere valet; hinc enim multi jure suo privantur, quod satis virium non habent ad tuenda jura sua contra validiores. Quamobrem jurisdictioni magistratus adhæret imperium, quod mixtum vocamus, quo magistratus jurisdictionem suam posset defendere, & exequi valeret, quæ jurisdictionis vi decrevit pronunciavitque, unde in *l. fin. de offic. ejus cui mand.* Inquit Paulus. *Mandata jurisdictione privato, etiam imperium quod non est merum, videtur mandari, quia jurisdictio sine modica coer-*

citione nulla est. Et Javolenus in *l. 3. ff. de iurisd. Cui jurisdictio data est*, inquit, *ea quoque concessa esse videntur, sine quibus jurisdictio explicari non potest.*

Justitia securitatem affert conscientiæ.

20. Neque tamen quamvis a vi destitutum jus omni caret effectu: nam justitia securitatem affert conscientiæ, injustitia tormenta ac laniatus, quales in tyrannorum pectoribus describit Plato. Justitiam probat, injustitiam damnat proborum consensus: quod vero maximum est, hæc Deum inimicum, illa faventem habet, qui judicia sua ita post hanc vitam reservat, ut sæpe eorum vim etiam in hac vita repræsentet: quod multis exemplis historiæ docent.

COMMENTARIUS.

Quamvis jus destitutum est illo imperio quod jurisdictionem tuetur & contumaces ac inviti adigantur obtemperare decreto atque sententiæ judicis, suumque cuique tribuentis, attamen non omni caret effectu: mille enim cruciatus ac laniatus injustorum pectora obsident atque agitant, quoniam conscientia hominem singulis momentis coram supremi judicis tribunali citat, eumque dignum æternæ mortis pœna pronunciat: illa enim & accusator & testis & judex adeo perturbat hominis mentem, & inquietum reddit, ut vita ipsi supplicium, mors solatium videatur.

Est canis in molli stertens mens conscia lecto,
Abrupto somno, mordet acerba canis.

Nam, ut inquit Salust. *Bell. Catil. animus impurus diis hominibusque infestus neque vigiliis neque quietibus sedari potest, ita conscientia excitatam mentem vastat.* Et Cic. 2. *Paradox. Te conscientia stimulat maleficiorum tuorum; te metus exanimant judiciorum atque legum: quocunque adspexisti, ut furiæ, sic tua tibi injuriæ occurrunt, quæ tibi respirare non sinunt.* Optime hæc tormenta & conscientiæ laniatus describit Macrobius per fabulam illam, quam apud Virgilium legimus de Tytio gigante, *in lib. de somnio Scipionis. Nihil*, inquit, *aliud intelligi voluerunt quàm tormenta malæ conscientiæ flagitio obnoxia viscera interiora rimantis, & ipsa vitalia indefessa admissi sceleris admonitione laniantis, semperque curas, si requiescere forte tentaverint excitantis, tanquam fibris renascentibus inhærendo, nec ulla sibi miseratione parcentis: lege hac, qua se judice nemo nocens absolvitur, nec de se suam potest vitare conscientiam.* Ejusmodi conscientiæ stimulos describit Plato, *lib. 9. Reip.* in pectoribus tyrannorum, qui vi opprimunt justitiam, & id æquius quod validius existimantes, per fas & nefas intentionis aciem obtinere nihil pensi habent. *Mendicus revera est*, de tyranno sermonem habens, inquit, *si quis universum ipsius animum recte norit inspicere, plenus formidinis per omnem vitam, plenus mœroris & cruciatuum.* Et Tacitus 6. *Annal. Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse adspici laniatus & ictus, quando, ut corpora verberibus, ita sævitia, libidine, malis consultis animus dilaceretur.* Atque ad Tiberium hanc habens orationem adjicit, *quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse pœnas fateretur.* Quamobrem hisce stimulis agitatum Cæsarem aliquando exclamasse testantur Historiæ, *præstare semel oppetere mortem, quam in perpetuo mortis metu angi.* De Tiberio testatur idem Tacitus *cap. 6. Annal.* eum ipsum in epistola sua ad Senatum miserrimum suum statum conscientiæ agitatum stimulis querentem scripsisse. *Quid scribam vobis*, inquit, *patres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore, Dii me, Deæque pejus perdant, quam quotidie perire sentio, si scio.* Contra vero quantam tranquillitatem & securitatem adfert conscientiæ, quanta jucunditate animum afficit,

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

eleganter Cic. in Catone majore describit *cap. 3. Aptissima omnino sunt, Scipio, & Læli, arma senectutis artes exercitationesque virtutum: quæ in omni ætate cultæ, cum multum diuque vixeris, mirificos afferunt fructus, non solum quia nunquam deserunt, ne in extremo quidem tempore ætatis, (quanquam id maximum est) verum quia conscientia bene actæ vitæ, multorumque beneficiorum recordatio, jucundissima est.* Præterquam quod maximum est; hæc acquiescit in favore Dei supremi judicis, qui intima cordis penetralia perscrutatur, & coram quo omnes cogitationes nostræ nudæ sunt atque apertæ, quem tanquam benignum patrem cum fiducia adire potest, ejusque erga se benevolentiam exposcere, & in præsenti & futura vita. Ubi contra illa Deum fugit tanquam severum judicem & vindicem peccatorum, cujus summa sanctitas ad divina subsellia aliquando pertractura peccatorem, sæpe ipsi eorum vim etiam in hac repræsentat vita, vel si differat post hanc vitam, tarditatem illam supplicii gravitate compensat.

21. Quod vero multi quam a civibus exigunt juſtitiam, eam in populo aut populi rectore inſuper habeant, ejus erroris cauſa eſt, primum quod in jure nihil ſpectant niſi utilitatem quæ ex jure oritur, quæ evidens eſt in civibus, qui ſinguli ad ſui tutelam invalidi ſunt: at magnæ civitates, cum omnia in ſe complecti videantur quæ ad vitam recte tuendam ſunt neceſſaria, opus habere non videntur ea virtute quæ foras ſpectat & juſtitia appellatur.

Privatis, populo, populique rectoribus æque convenit.

COMMENTARIUS.

SI juſtitia colenda atque exercenda eſt propterea quod ſine ea nemo ſibi ſufficeret ad comparanda & acquirenda quæ propriæ conſervationi atque tutelæ inſerviunt, quippe cum alter alterius indiget auxilio, ut beate vivere poſſit, quiſque tenetur juvare ſocium, ſi velit ab eo adjuvari. Atqui illa neceſſitas & indigentia ceſſare videtur in populi rectoribus, vel magnis civitatibus, utpote quæ in ſe complecti videantur omnia, quæ ad vitam recte tuendam neceſſaria ſunt, conſequenter non videtur in populum vel ejus rectorem cadere obligationem illam, qua quiſque tenetur alteri facere, quod ſibi fieri velit, quamobrem qui propriæ utilitati, quam ſolus promovere nequit, aliorum ope conſulere velit, oportet ut alienis quoque commodis inſerviat; quandoquidem homines ſibi invicem prodeſſe & opitulari tenentur jure naturæ propter illam cognationem, quam natura inter eos conſtituit; at vero fruſtra quis a me exigit obligationis hujus naturalis complementum, quam adimplere ipſe recuſat: humanæ igitur indigentiæ juſtitiæ exercitatio ſubvenit.

22. Sed, ut ne repetam quod dixi, jus non ſolius utilitatis cauſa comparatum; nulla eſt tam valida civitas quæ non aliquando aliorum extra ſe ope indigere poſſit, vel ad commercia, vel etiam ad arcendas multarum exterarum gentium junctas in ſe vires; unde etiam a potentiſſimis populis & regibus fœdera appeti videmus, quorum vis omnis tollitur ab his qui jus intra civitatis fines concludunt. Veriſſimum illud, omnia incerta eſſe ſimul à jure receſſum eſt.

COMMENTARIUS.

NOn difficile erit dictæ objectioni reſpondendo craſſiſſimum eorum errorem detegere, qui utilitate tantum jura metiuntur. Quippe, ut ſuperius diximus, eadem relatio, quæ locum ſibi vindicat inter homines in naturæ ſtatu degentes, etiam obtinet inter diverſos reges & civitates quoad jura quæ ex rectæ rationis dictamine profluunt, tum etiam quoad illa quæ ex conſenſu oriuntur, quibus ſtatuendis utilitatis menſuram cauſam præbuiſſe videtur. Singuli enim populi ſive ſingulæ civitates conſiderantur tanquam una perſona, quæ univerſam multitudinem, ex qua civitas conſtat, repræſentat ſub numero ſingulari, quemadmodum paterfamilias repræſentabat univerſam familiam ante excitatas civitates, cujuſmodi familiæ eatenus ſibi obligabantur, quatenus jura naturæ exigunt, quæ cum immutabilia ſint, atque hominum diſpoſitioni non ſubjacent, nemo iis ſolutus eſſe poteſt, ſed ubique & quocunque in ſtatu vim ſuam exercent, adeoque tenentur homines ſibi invicem præſtare, quæ iis cauta ſunt atque ſancita: mutato itaque ſtatu naturæ in ſocietatem civilem, id eſt, coalitis iſtis familiis ſive ſingulis hominibus in ſocietatem aliquam, cui vel plures vel unum præficiebant, qui univerſam multitudinem ex tot capitibus conſtantem tanquam unam perſonam repræſentaret, eodem jure & eodem imperio gaudere, quo ſinguli in naturæ ſtatu, in quo quiſque ſuarum rerum arbiter & ſupremus dominus fruebatur; ejuſdem enim conditionis deberet eſſe multitudo ſive perſona eam repræſentans, cujus fuerant ſingula membra ratione eorum de quibus ipſis nullum competiiſſet jus diſponendi; atqui neceſſario omnes tenentur naturæ jure, ita ut eo nemo ſolutus eſſe poſſit in naturæ ſtatu; ergo eodem quoque jure oportet teneri ſociatam multitudinem, vel qui eam repræſentat, quoniam nemo plus juris in alium transferre poteſt quam ipſe habet. E quibus manifeſtum eſt eodem jure naturæ, quo quædam officia ſibi homines in naturæ ſtatu, vel in civitatem coaliti præſtare tenentur non voluntate, ſed neceſſitate, quæ nullam diſpenſationem admittit, eodem inquam jure ſingulas civitates vel earum rectores ſibi obſtrictos eſſe, obligationeſque, quæ ex legibus

natu-

naturæ profluunt, adimplere. Quoniam nulla humana potestas queat efficere, ne naturæ jus in quacunque vitæ conditione & statu locum habeat. Præterquam quod nulla sit tam valida civitas, vel natio, quæ sine ope exterarum civitatum vel gentium ad utilitatem suam tuendam & ad omnia, quæ sibi ab aliis nationibus imminent, pericula depellenda satis valida sit atque sufficiens. Si enim in se complecterentur omnia quæ ad vitam beate agendam necessaria sunt, quem in finem commercia instituta. Si ad sui tutelam satis validi, quamobrem a potentissimis populis & regibus fœdera appeti & iniri videmus, ad exterarum gentium vim in se unitam arcendam & propulsandam; hæc omnia ad justitiam impellunt reges populosque, atque ad juris observationem adigunt, cum naturalis, tum etiam illius quod ex consensu oritur & jus gentium vocatur, cui cujusque gentis utilitas occasionem præbuisse videtur. Justitia enim sublata hæc omnia, quibus vitæ beatitudo utilitatis promovendæ unicus scopus & finis continetur, tollutur, utriusque enim salus & utilitas cum singularum civitatum & hominum fundatur in societatis cultu, cum hominum tum etiam gentium inter sese; illa autem subsisti nequit, nisi justitia tanquam arctissimo ejus vinculo muniatur. *Quemadmodum enim*, ut inquit Cic. *in Orat. pro Cæcin. qui jus civile contemnendum putat, is vincula refellit non modo judiciorum, sed etiam utilitatis, ac vitæ communis.* Ita etiam qui jus gentium tollit, is cujusque gentis utilitatem oppugnat, quoniam commercia, contractus, fœdera atque pacta disrumpit atque exulare efficit, magnæ istius universitatis, qua totum genus humanum continetur, vincula. Eleganter Suarez *lib. 2. de ll. cap. 19. Ratio hujus juris est*, inquit, *quia humanum genus, quamvis in varios populos & regna divisum, semper habeat aliquam unitatem, non solum specificam, sed etiam quasi politicam & moralem, quam indicat naturale præceptum mutui amoris & misericordiæ, quod ad omnes extenditur, etiam extraneos & cujuscunque nationis. Quapropter licet unaquaque civitas perfecta, respublica aut regnum sit in se communitas perfecta, & suis membris constans, nihilominus qualibet illarum est etiam membrum aliquo modo hujus universi, prout genus humanum spectat. Nunquam enim illæ communitates adeo sunt sibi sufficientes sigillatim, quin indigeant aliquo mutuo juvamine, & societate ac communicatione, interdum ad melius esse, majoremque utilitatem, interdum vero & ob moralem necessitatem. Hac ratione ergo indigent aliquo jure, quo dirigantur & recte ordinentur in hoc genere communicationis & societatis. Et quamvis magna ex parte hoc fiat per rationem naturalem, non tamen sufficienter & immediate quoad omnia: ideoque specialia jura potuerunt usu earundem introduci, &c.*

23. Si nulla est communitas quæ sine jure conservari possit, quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles, certe & illa quæ genus humanum aut populos complures inter se colligat, jure indiget: quod ille vidit qui dixit fœda ne patriæ quidem causa facienda esse. Graviter eos accusat Aristoteles, qui cum inter se neminem velint imperare nisi qui jus habeat, in exteros quid jus, quid injustum sit nihil curant.

COMMENTARIUS.

HOc §. Author pergit probare juris observationem in omni hominum communitate vel societate adeo necessariam esse, ut ne quidem ipsa latronum perditissima colluvies ea carere possit. Utpote qui quanquam adversus quoscunque hostili flagrant odio, attamen nisi aliquam inter se juris & justitiæ speciem conservarent, in semetipsos sævirent, & alter alterius hostis evaderet, & ita misere inter sese bellis ac præliis conflictarentur, quamobrem videmus eos in dividendis rebus, per scelus acquisitis, justitiam servare, singulis suam partem, quæ cuique ex conventione aliqua competit, vel cum omnes æquales sint æqualem omnibus tribuendo portionem. Hinc Cic. 2. *Off. cap. 11. Tantam justitiæ esse vim*, inquit, *ut nec illi quidem qui scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiæ vivere. Nam qui eorum cuipiam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut eripit, is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum: ille autem, qui archipirata dicitur, nisi æqualiter prædam dispertiat, aut interficiatur a sociis, aut relinquatur. Quia etiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas observent.* Quod si igitur justitia adeo necessaria est, ut ne quidem latronum deterrima societas sine ea queat subsistere, quanto magis ea, quæ humanum genus, vel diversas nationes populosque complures inter se colligat jungitque, indiget jure & justitiæ exercitatione. Quippe, ut sæpius diximus, sublata justitia omnia incerta sunt, & exposita improborum hominum libidini, & scelerato habendi amori, quo contingit ut humana societas sit latronum communitas, & officina omnium scelerum & nequitiarum. Quam maxime itaque generis humani interest, ut sancte cum naturæ, tum etiam gentium jus servetur; ita ut ne quidem patriæ causa suscipienda sint quæ juri sive naturæ sive gentium repugnant. Patriæ quidem causa maxime favorabilis est, quamobrem inquit Cicero ejus amorem omnes caritates complecti, attamen quæ natura turpia sunt, & fidem violant, ac justitiam lædunt, non magis ejus intuitu, quam alius cujuscunque negotii causa facienda sunt: in omnibus enim humanis actionibus illud Papiniani dictum in

l. 15.

l. 15. ff. de cond. inst. *Quæ facta lædunt pietatem, verecundiam, existimationem nostram, & ut generaliter dixerim, contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est.* Perperam itaque Machiavellus tradit *lib. 3. cap. 4. disp. in Liv.* Boni civis officium esse, quando de conservatione patriæ libertatis agitur, nihil aliud spectare, quam illam quoquomodo tueri & conservare, ideoque eum ab hoc scopo non avertere neque justi vel injusti, vel crudelitatis aut misericordiæ notam oportere. Bono quidem civi incumbit patriam oppressam liberare, & liberatam conservare ac tueri; verum ejus libertatem per fas & nefas quærere divina atque humana vetant jura. Semper enim & ubique, in quovis negotio & statu, quod utile est cum eo quod honestum & justum est convenire oportet: est enim hoc ipsum per se illicitum, quærere quod utile est, nulla honestatis habita ratione, ideoque naturæ jure prohibitum, & consequenter nullo in casu dispensationem patitur.

24. Is ipse quem nominavimus modo in partem alteram Pompejus, quod Spartanus quidam rex dixerat, beatissimam esse rempublicam cujus fines hasta & gladio terminarentur, correxit, dicens eam vere beatam esse quæ justitiam pro finibus haberet: quam ad rem alterius itidem Spartani regis uti potuit auctoritate, qui militari fortitudini justitiam antepošuit, hoc argumento, quod fortitudo justitia quadam regi deberet: at si justi essent homines omnes, fortitudine illa non indigerent. Ipsam fortitudinem Stoici definiebant virtutem propugnantem pro æquitate. Themistius oratione ad Valentem facunde disserit, reges, quales exigit sapientiæ regula, non unius sibi creditæ gentis habere rationem, sed totius humani generis; & esse, ut ipse loquitur, non φιλομακεδόνας tantum, aut φιλορωμαίους, sed φιλανθρώπους. Minois invisum apud posteros nomen non aliud fecit, quam quod æquitatem imperii sui finibus terminaret. *Regis pacem.*

COMMENTARIUS.

UBi fines reipub. hasta & gladio terminantur, ibi oportet justam aliena invadendi cupidinem dominari, qua conditione nulla respub. pejor excogitari posse mihi videtur: quoniam assiduis conflictetur bellis, atque nihil quam armorum audiatur strepitus. Oportet tutari fines imperii gladio, non propagari, nisi justa subsit causa: gladius & hasta justitiæ tutamina sunt, non vero ejus mensura. Testatur Justinus principio rerum gentium nationumque, cum Astræa virgo nondum terras reliquerat, morem fuisse imperii fines tueri magis quam proferre, ita ut intra suam cuique patriam regna finirentur. *Quem veterem*, inquit, *& quasi avitum gentibus morem, primus omnium Ninus, rex Assyriorum, nova imperii cupiditate mutavit.* Hic enim fines imperii gladium & hastam existimans, primus intulit bella *finitimis, & rudes adhuc ad resistendum populos, terminos usque Libyæ, perdomuit.* Beatissima contra ea respub. quæ justitiam pro finibus habet, in ea floret pax & tranquillitas, a qua civium beatitudo pendet: nulla enim salus bello: utitur quidem gladio, sed ad sui defensionem; bella gerit, sed justa lacessita injuria; propagat fines imperii damno alterius, sed hostis, adversus quem jus suum persequendi habet infinitam facultatem, donec adversarius ipsi satisfecerit vel reparando injuriam quam passus est, vel restituendo quod abstulit, vel a vi abstinendo in pacem per concordiam redire cupiat. Nunquam ad eam pervenisset Romana resp. magnitudinem, quam sub regibus habuisse testantur annales, nisi quod vi & injuria occupatum erat imperium, religione & justitia gubernasset Numa Pompilius. Merito itaque Agesilaus rex Spartanus militari fortitudine justitiam potiorem existimavit, propterea quod fortitudo cum justitia conjuncta esse debeat, ita tamen ut justitia semper esse debeat fortitudinis mensura. Fortitudo est animi virtus, quæ cum cæteris virtutibus, ut temperantia, justitia, pari passu ambulat, ita ut virum fortem dicamus, qui fortitudinem temperat justitia. *Fortes enim & magnanimi habendi sunt, non qui faciunt injuriam, sed qui propulsant*, ut inquit Cic. *1. off. cap. 19.* Et *cap. 69.* *Itaque viros fortes & magnanimos eos bonos, simplices, veritatis amicos, minimeque fallaces esse volumus, quæ sunt ex media laude justitiæ.* Verum utinam homines ita ad justitiam & æquitatem proni essent! ejusmodi fortitudine, quam Stoici definiunt *virtutem propugnantem pro æquitate*, non indigerent, ut de Scythis testatur Justinus *lib. 2. cap. 2.* qui nihil alienum concupiscentes (alieni enim cupido creberrima bellorum causa) justitiam magis naturæ impetu, quam militari fortitudine tuebantur. *Atque utinam*, inquit, *reliquis mortalibus similis moderatio, & abstinentia alieni foret! profecto non tantum bellorum per omnia secula*

terris omnibus continuaretur; neque plus hominum ferrum & arma, quam naturalis fatorum conditio raperet. Quod si reges populorumque rectores ad animum revocarent, sese membrum esse universæ humanæ societatis, quia homines, & consequenter ipsis incumbere non tantum conservationem civium, qui sub imperio suo vivunt, sed & totius humani generis, non tanta aliena invadendi agitarentur cupiditate, neque toties injusto bello opprimerent invalidos ac innocentes, verum semetipsos natos perpendentes ut non solum sibi & civibus suis, sed & exteris prodessent, propter illud arctissimum cognationis & ejusdem originis vinculum, quo natura sibi invicem devinxit homines, tam in præstandis mutui amoris officiis, & in observanda justitia & æquitate erga exteros, quam civibus suis magis prompti essent suam præstare operam, ut per totum terrarum orbem æque florerent leges, utpote cujus causa sese constitutos meminerint. *Justitia enim fruendæ causa olim bene morati reges constituti*, inquit Cic. 1. *off.* non particularis justitiæ, sed universalis, quæ omnes omnino complectitur virtutes & officia, cum quæ sibi homines tum quæ aliis qui sunt sui generis debent, tam amicis, vicinis, civibus, patriæ, quam exteris nationibus populisque. Quemadmodum enim cives mutua ope & auxilio civitatis salutem & utilitatem conservare ac promovere tenentur, si boni civis officium præstare velint, ita singulis regibus populique rectoribus tanquam universæ humanæ societatis membris ac civibus incumbit, providere ne quid detrimenti totum capiat. Hinc Minois nomen invisum apud posteros, quod erga Cretenses, quibus leges dederat, justus quidem esset, in exteros vero parum justus existeret, quod experti Athenienses, quibus devictis a belli jure alienas conditiones præscripsit.

Bellumque; inde belli jura.

25. Tantum vero abest ut admittendum sit quod quidam fingunt, in bello omnia jura cessare, ut nec suscipi bellum debeat nisi ad juris consecutionem, nec susceptum geri nisi intra juris ac fidei modum. Bene Demosthenes bellum esse in eos dixit qui judiciis coerceri nequeunt: judicia enim vigent adversus eos qui invalidiores se sentiunt: in eos qui pares se faciunt aut putant, bella sumuntur, sed nimirum, ut recta sint, non minori religione exercenda quam judicia exerceri solent.

COMMENTARIUS.

PErgit hic Author probare, justitiam ubique sibi locum vindicare, in quocunque statu & quocunque tempore, sive in pacis, sive in belli statu degimus, quamvis non uno eodemque modo exercenda. Ob læsam enim justitiam suscipi bella debent, quoniam non tantum cum civibus, sed & exteris jus commune quoddam nobis servandum; itaque belli illati finis est, ut jus nostrum consequamur, quamobrem justitiæ administratio & suscipiendi belli causa; & suscepti mensura ac modus esse debet: sunt enim sicuti pacis ita & belli jura, quæ sancte observari incumbit illis, cujus auctoritate bellum geritur. Quemadmodum judiciorum excercendorum norma & regula justitia est, ita & belli moderatrix est. Utriusque finis juris consecutio, persequendi tamen modi diversi, alter vi, alter disceptatione fit: hic inter eos, qui superiorem judicem habent, cujus imperio suum cuique tribuitur, obtinet; alter inter eos, qui sui juris sunt sive nemini parent, locum habet, hi quando sponte facere, quæ præstare debent, recusant nullo remedio nisi vi ad officium adigi possunt. Hinc apud veteres duelli origo, quod inter æquales contendentes de jure aliquo tanquam judex de plano litem dirimebat; ubi itaque nullus judex, coram quo de jure disceptatur, succedit belli status, qui dicitur duorum per vim certantium conditio, in quo quis sui judex propria auctoritate & vi jus suum persequitur, quemadmodum in naturæ statu, in quo sibi invicem æquales homines, inviti ad præstanda debita officia & jura, violenta manu sunt cogendi: verum ut ejusmodi vis justa sit, non minori religione exercenda est quam judicia exerceri solent: non enim contumax statim armis invadendus est, & vi oppugnandus; oportet cuncta prius tentare pacis conservandæ remedia, antequam vis adhibeamus, neque in victos ultra modum sævire, neque fidem iis datam fallere, neque iniquas conditiones imponere oportet, verum in omnibus casibus humanitatis & justitiæ maxime habenda ratio est, sed de his latius infra.

26. Sileant ergo leges inter arma, sed civiles illæ & judiciariæ & pacis propriæ, non aliæ perpetuæ & omnibus temporibus accommodatæ. Optime enim dictum est a Dione Prusæensi, inter hostes scripta quidem jura, id est civilia, non valere, at valere non scripta, id est, ea quæ natura dictat aut gentium consensus constituit. Docet hoc vetus illa Romanorum

norum formula: *eas res puro pioque duello quærendas censeo.* Iidem veteres Romani, ut Varro notabat, bella tarde & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere. Camillus juste non minus quam fortiter bella gerenda dicebat: Africanus, populum Romanum & suscipere juste & bella finire: Apud alium legas, *Sunt & belli sicut & pacis jura*: Alius Fabricium miratur ingentem virum, & quod difficillimum est in bello innocentem, & qui aliquid esse crederet & in hostem nefas.

COMMENTARIUS.

Optime inquit Justinianus imperator in *Proœm. Inst. Oportere imperatoriam majestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus armatam esse, ut utrumque tempus & bellorum & pacis recte possit gubernare rempub.* Non enim idem armorum ac legum tempus est; ubi per vim certatur, legibus non est locus, scil. civilibus illis & judiciariis, pacis propriis; illæ enim præ armorum strepitu exaudiri nequeunt. Sic ait Justin. *lib.* 8. *cap.* 1. post arma & bellum locum legibus non relinqui. His principes omnes se suamque remp. tutatos, inquit Salustius, audacia & fortitudine in bello, ubi pax evenerat, æquitate. Quando armis jus persequitur, civilia cessant jura, & Marte judice lites dirimuntur: attamen ea jura valent, quæ perpetuam habent causam, id est, ejusmodi quæ ab hominis voluntate non pendent, verum ex naturæ dictamine & gentium consensu originem habent. Hæc quia immutabilia sunt, utpote ab æterno & immutabili supremi legislatoris decreto profluentia, quocunque tempore & loco hominem obligant exequi quæ præcipiunt, ac fugere & omittere quæ vetant in quocunque vitæ statu. Itaque jus non scriptum nobis est agendorum norma omnibus temporibus accommodata, indissolubili nos ligans vinculo, ad ejusmodi executionem & obsequium præstandum, quale nobis recta dictat ratio. Hoc jure bella moderantur & geruntur, ad illud ipsum tanquam ad Lydium lapidem examinari oportet quæcunque in bello geruntur, num legitime & juste fiant. Hoc jure metiuntur & imperatoris & militum officia: hoc jus oportet esse bello præsidem, ac regulam eorum, quæ fieri vel non fieri debent, quemadmodum jus civile regula est secundum quam cives actiones suas dirigere necesse habent. Quamobrem Romani non omni duello res quærendas censuere, sed puro tantum pioque, ut apud Livium legimus, id est, ejusmodi duello, quod naturæ & gentium juri non repugnabat, cujus causa justa erat, quia rectæ rationis dictamini consentanea. Cujus generis rei injuste ablatæ, ab adversario eam domino restituere declinante, per vim vindicatio, vel adversus vim intentatam defensio. Cui accedit, quod non temere ad arma convolare debeamus, verum deliberare antequam suscipiamus bellum, an justa suscipiendi subsit belli causa: nullum enim bellum nisi pium geri oportere veteres Romani putabant, quamobrem lento pede ad vindictam procedebant, nulla intempestiva sese vindicandi ira & cupidine agitati, unde natum illud proverbium, *Dum deliberant Romani, capitur Saguntbus.* Optime Chremes ille Terentianus in *Eunuch. Mane, omnia experiri prius consilio, quam armis, sapientem decet. Delibera tarde*, Isocratis dictum est. Ad pœnitendum enim properat, cito qui deliberat. Hinc Camillus apud Livium *lib.* 5. *cap.* 27. *Sunt belli sicuti & pacis jura. Justeque ea non minus quam fortiter didicimus gerere. Arma habemus*, inquit, *non adversum eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur:* (utpote qui inferendæ injuriæ incapaces sunt) *sed adversus armatos, & ipsos, qui nec læsi, nec lacessiti a nobis*, & consequenter nullam belli inferendi justam causam habentes, *castra Romana ad Vejos oppugnarunt:* fuit enim inter cæteras hæc lex militaris, *ne dolo malo, neve aliena iniquitate, sed jure & propria virtute bellum gereretur.* Admiratur Seneca ingentem virum Fabricium, quem non regem, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est in bello innocentem, qui aliquid esse crederet in hostem nefas. Imo tantum apud eos valuit justa belli causa, ut Romanis eum Cato suaderet, Gulussa, Masinissæ filio, denuntiante Carthagine delectus agi, classem comparari, & haud dubie bellum strui, ut iis bellum indiceretur. P. Cornelio Nasica dicente nihil temere faciendum, nondum sibi justam belli causam videri, placuerit ut bello desisteretur. Liv. *epitom.* 48. Quamvis & ipsi legati Romanorum exploratum missi, ex Africa, cum Gulussa Masinissæ filio, domum reversi, nunciarent, & classem & exercitum se deprehendisse: adeo tarde bella suscipienda judicantes, si pie justeque gerenda sunt.

27. Quantam vim habeat in bellis justitiæ conscientia passim ostendunt historiarum scriptores, qui victoriam sæpe huic causæ præcipue adscri-

Justa causæ conscientia, quæ vis ejus.

bunt: Inde proverbia illa, frangi & attolli vires in milite a causa: raro eum sospitem redire qui injusta arma sumserit: bonæ causæ spem adesse comitem; & alia in eum sensum. Nec movere quenquam debent prosperi successus iniquarum molitionum. Satis enim est quod causæ æquitas suam quandam eamque magnam habet vim ad agendum, quamquam ea vis, ut in rebus humanis accidit, sæpe aliarum causarum opposítu ab effectu impeditur. Etiam ad amicitias conciliandas, quibus ut singuli, ita & populi ad multas res opus habent, multum valet opinio de bello non temere nec injuste suscepto, pieque gesto. Nemo enim iis se facile adjungit quibus jus, fas, fidem vilia putat.

COMMENTARIUS.

A Dei liberrima voluntate quemadmodum omnium rerum quæ ab hominibus suscipiuntur, ita & belli eventus, prosperosque ejus successus dependere ipsi etiam Gentiles crediderunt; quamobrem bellum suscepturi ante bellicas actiones Deos placabant, eosque in partes vocabant. Sic apud Livium legimus, relatione a Pub. Sulpicio consule de bello cum Philippo Macedonum rege incundo facta, Senatum decrevisse, uti consules majoribus hostiis rem divinam facerent cum precatione. *Quam rem S. P. Q. R. de rep. deque ineundo novo bello in animo haberet, ea res uti populo Romano sociisque ac nomini Latino bene ac feliciter eveniret. lib.* 31. *cap.* 6. 7. 8. Sic etiam patres bellum contra Antiochum decreturi, *novos consules, priusquam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hostiis jusserunt; precarique, quod Senatus de novo bello in animo haberet, ut Senatui Populosque R. bene ac feliciter eveniret.* Liv. *lib.* 36. *cap.* 1. Elegans admodum est illa Divorum Divarumque invocatio Scipionis e Sicilia in Africam trajicientis, quam apud eundem authorem legimus *lib.* 29. *cap.* 27. *Divi Divaque,* (inquit) *qui maria terrasque colitis, vos precor quæsoque; uti quæ in meo imperio gesta sunt, geruntur, postque gerentur, ea mihi, populo plebique Romanæ, sociis nominique Latino; qui populi Romani, quique meam sectam, imperium auspiciumque terra, mari; omnibusque sequuntur, bene averruncent: eaque vos omnia bene jubeatis: bonis auctibus augeatis: salvos incolumesque victis perduellibus victores, spoliis decoratos, præda onustos triumphantesque; mecum domos reduces sistatis; inimicorum hostiumque ulciscendorum copiam faxitis, quæque populus Carthaginiensis in civitatem nostram facere molitus est, ea ut mihi populoque Romano in civitatem Carthaginiensium exempla edendi facultatem detis.* Scribit Porphyrius in *ratione naturali Deorum*, Jovem fingi solitum, sceptrum tenentem læva, dextra vero modo aquilam, modo victoriam; illud, quoniam cæterorum Deorum dominus, ut avium aquila; victoriam autem, quoniam ei universa subjecta sunt. Quoniam itaque in divino auxilio victoria consistit, ita ut si ab altero exercitu recesserit, de victoria plane desperandum, in suscipiendo bello justitiæ causæ ratio potissimum habenda. Adeo enim amat Deus justitiam, ut nulla possit apud eum commorari iniquitas, atque odio habeat omnes navantes operam iniquitati. *Nec facta impia*, inquit Catullus, *fallacium hominum cælicolis placent.* Quamobrem vix bonum exitum sperare possunt ii qui injusto bello justos persequuntur. Verum cum quibus justitia, cum illis etiam Deus, & consequenter nil desperandum auspice Deo; quæ fiducia magnum militibus animum addere oportet, cogitantibus sese justa gerentes bella Deum habere protectorem, cujus a benigna voluntate, non vero multitudine militum ac viribus hostium, quibuscum confligendum, belli prosperi dependent successus. Sic cum ab Hamilcare & Hasdrubale fratribus bellum Afris illatum esset, atque hi superiores evasissent, victoriam causæ justitiæ adscribit Justinus. *Sed Afrorum*, inquit, *sicuti causa justior, ita & fortuna superior fuit. lib.* 19. *cap.* 1. Sic quoque Phocenses adversus Thebanos Thessalosque belligerantes, quum Philippus Macedoniæ rex, quem Thebani ducem elegerant, quasi sacrilegii, non Thebanorum ultor esset, omnes milites coronas laureas sumere jussisset, ut ita veluti Deo duce in prælium pergeret, insignibus Dei conspectis, conscientia delictorum territi, abjectis armis fugam capessentes, pœnas violatæ religionis sanguine & cædibus suis pendunt. Justin. *lib.* 8. *cap.* 2. Nunquam Romani tot egissent de hostibus devictis triumphos, neque imperii fines tam late propagassent, nisi iniquos hostes habuissent; qui ipsi occasiones dederunt toties belli justi iis inferendi: Nulla enim nisi justa bella geri oportere censebant. *Sed ubi labore atque justitia respub. crevit: reges magni bello domiti, nationes feræ, & populi ingentes vi subacti.* Salust. *Bel. Catilin.* Suetonius eo Augustum laudat, quod nulli genti nisi justis & necessariis causis bellum intulerit. *in Augusto cap.* 21. Semper enim bona causa triumphat, & licet quandoque id ipsum secus accidat propter fortunæ in res humanas dominantis lusum, quæ innocuos aliquando

quando cladibus afficit: ex eventu enim in moralibus non est judicandum; multa divina providentia in rebus humanis accidunt, quæ longe alium successum habent, quam nobismetipsis persuadere potuerimus: in divina enim voluntate semper acquiescendum; justitiæ tamen conscientia magnum ad agendum calcar est, quod ea confisi milites alacriori animo bellum gerant & prælia committant. Præterquam quod & multum valet ad sibi aliarum gentium nationumque conciliandam amicitiam atque opem. Non enim facile sese adjungunt iis, qui fidem atque justitiam pedibus conculcant, metuentes ne ejusdem iniquitatis participes, in easdem quoque incidant calamitates, quæ injustum bellum sæpissime excipiunt. Hinc solebant Romani, antequam auxilium sociis ferebant, deliberare num justam belli suscipiendi causam habuissent, quicunque sociorum opem ab ipsis implorabat.

28. Ego cum ob eas quas jam dixi rationes compertissimum haberem, III.
esse aliquod inter populos jus commune, quod & ad bella & in bellis vale- *Causa Authori*
ret, cur de eo instituerem scriptionem causas habui multas ac graves. Vi- *operis*
debam per Christianum orbem vel barbaris gentibus pudendam bellandi *scribendi.*
licentiam: levibus aut nullis de causis ad arma procurri, quibus semel sum- *Bellandi*
tis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam, plane quasi uno *licentia moderanda.*
edicto ad omnia scelera emisso furore.

COMMENTARIUS.

Incipit hic Author enarrare causas, quæ eum impulerunt ad scribendum de eo jure, quod ex hisce, quas allegavit & adduxit, rationibus satis aperte perspicimus esse commune inter homines & gentes, atque in quocunque statu sive pacis sive belli locum sibi vindicare, cujus fons & origo est ipsa ratio, & gentium consensus, sive expressus, sive tacitus. Et primum quidem, quia non solum barbaros, sed & ipsos Christianos in bellis gerendis pudenda quadam, id est, nullo jure & justitiæ regulis circumscripta, belli licentia uti animadvertebat, atque eosdem temere nullisque de causis in bellum ruere & ad arma convolare, iisque sumptis omnia divina & humana jura violare, nullamque ejus reverentiam habere, omniaque scelera & detestanda facinora admittere videbat. Dolendum sane quod homines rationis participes, cujus vi percipiunt quid in dictis factisque decorum atque honestum est, qui mentis acumine justum ab injusto secernere valent, & quid faciendum, quid omittendum sibi incumbit ex rationis discursu perspiciunt, feritate atque immanitate ipsa etiam ferocissima animalia superent. An illud est cognationem, quam inter nos natura constituit, servare, in socium ejusdem originis ejusdemque conditionis vinculo mihi devinctum quid crudelius consulere? An illud est proximum diligere ut semetipsum, effrænata quadam licentia in socium sævire. An illud est justa & Dei bella gerere, nullam divini vel humani juris reverentiam habere? An illud est societatis humanæ conservationem tueri, quæ cuique homini, qui dignum sese ejus membrum profitetur, incumbit, eam bellis & armis distrahere? Quid hoc aliud est quam in propria viscera sævire? quoniam ab interitu totius pendet cujusque partis ruina. Merito itaque Author noster, sibi hominum, & quidem eorum qui Christianorum sacris initiati sunt, ad arma suscipienda etiam levissimas ob causas easque minime justas pronam naturam videns, atque etiam in justis gerendis bellis nimiam licentiam cum in vastandis agris, tum in deripiendis bonis, eosque etiam nullum sæviendi in hostem habere modum, verum omnia divina juxta humanaque jura polluere, suscepit ejus juris, cujus & in pace & in bello habenda ratio est, tractationem, ut homines perspicerent, quibus de causis bellum suscipi debeat, & quibus limitibus jurisque cancellis circumscribitur bellandi licentia & potestas. Quænam duci, quænam militi incumbunt erga hostem observanda atque exercenda officia.

29. Cujus immanitatis conspectu multi homines minime mali eo venerunt, ut Christiano, cujus disciplina in omnibus hominibus diligendis præcipue consistit, omnia arma interdicerent: ad quos accedere interdum videntur & Joannes Ferus & Erasmus nostras, viri pacis & ecclesiasticæ & civilis amantissimi, sed eo, ut arbitror, consilio, quo solemus, quæ in unam partem exierunt in alteram reflectere ut in verum modum redeant. Verum hic ipse nimium contradicendi conatus sæpe adeo non proficit, ut obsit etiam, quia deprehensum facile quod in his nimium est, etiam aliis di-

ctis intra verum ſtantibus auctoritatem detrahit. Medicina ergo utrisque adhibenda fuit, tum ne nihil, tum ne omnia crederentur licere.

COMMENTARIUS.

IMmoderata illa bellandi licentia, atque ſæviendi in hoſtes belluina feritas, illa fidei violatio, atque divini humanique juris irreverentia adeo nonnullos a bello deterruerunt, ut Christiano, cujus officium eſt diligere proximum ut ſemetipſum, omnem plane armorum uſum ad perſequendum jus ſuum interdixerunt. Cujus in numero ſunt Anabaptiſtæ, & Photiani. Verum quemadmodum non ſunt veræ eccleſiæ membra, ita latet error non tantum in ipſa prohibitione, ſed & in ejus cauſa: quippe non majorem illi, qui Chriſtianorum ſacris, nondum initiati ſunt, bellandi licentiam habent, quam qui Chriſtianam religionem profitentur. Non enim perfectior neque arctior eſt obligatio quæ ex lege Euangelica deſcendit, quam ea quæ ex naturæ legibus originem ducit, quæ omnes obligat homines ſemper & ubique. Chriſtus non perfectiores condidit leges legibus divinis moralibus ſive naturalibus, verum perfectiſſime implevit, ideoque dicendo diliges proximum ut temetipſum, non perfectiorem legem promulgavit, quam eſt illa naturæ lex ſive divina moralis, qua tenemur prodeſſe ſocio, & ejus commodis inſervire, neq; alteri facere, quod nobis fieri non volumus. Ipſe enim Chriſtus ſententiam, qua legis naturæ ſumma continetur, his verbis effert. *Omnia, quæ volueritis, ut faciant vobis homines, ita & vos facite eis.* Quæ & decalogi ſententia eſt, quam idem Chriſtus profert. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & proximum tuum ut te ipſum.* Itaque repetit quidem Chriſtus naturæ ſive moralia præcepta, non vero eis vel addendo vel detrahendo perfectiora reddit, vel de novo promulgat. Ipſe enim dicit apicem de lege non tranſiturum, ſeque non ad ſolvendam, ſed implendam legem veniſſe; perfectiorem quidem & pleniorem legum explicationem dedit Chriſtus, verum eandem tanquam in ſe imperfectam non correxit nec ſupplevit, niſi eatenus correctionem & additionem aliquam admiſcuiſſe dicamus, quatenus legi ſecundum novum fœdus ſervandæ per fidem in nomine Chriſti conveniens erat. *Lex enim moralis ſive naturalis plane immutabilis eſt; unde lex æterna appellatur: eademque de cauſa augeri ac perfectior reddi non poteſt; non magis quam imago & ſanctitas Dei, aut ipſa denique ejus natura, augmentum pati poteſt.* Clariſſ. Burman. *Synopſ. lib. 4. cap. 3.* Omnem itaque vim bellicam non ſolum diſciplina Chriſtiana Chriſtianis, verum omnibus hominibus leges interdicunt, quoties jus ſuum vel judicio vel alia quacunque civili ratione tueri atque perſequi valent. *Duo enim decertandi genera eſſe*, inquit Cicero; *unum per diſceptationem, alterum per vim; cumque illud ſit, proprium hominis, hoc belluarum, confugiendum eſt ad poſterius, ſi uti non licet ſuperiore.* Proximi enim dilectio, ejuſdemque conſervatio, non ſolum a Chriſtiano, ſed ab omnibus hominibus requiritur, dictante ratione homines hominum cauſa generatos, & conſequenter ſeſe mutuo amore complecti obſtrictos eſſe naturæ jure. Optime Cic. 1. *de ll. cap.* 12. *Recteque Socrates exſecrari eum ſolebat, qui primus utilitatem a natura ſejunxiſſet, id enim querebatur eſſe caput exitiorum omnium: unde eſt illa Pythagorica vox*, ΤΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΚΟΙΝΑ, καὶ ΦΙΛΩΝ ΙΣΟΤΗΤΑ, *ex quo perſpicitur, cum hanc benevolentiam tam late longeque diffuſam vir ſapiens in aliquem pari virtute præditum contulerit, tum illud offici, quod quibuſdam incredibile videatur, ſit autem neceſſarium, ut* NIHILO SESE PLUSQUAM ALTERUM DILIGAT. *Quid enim eſt, quod differat, cum ſint cuncta paria, quod ſi intereſſe quippiam tantulum modo potuerit, jam amicitiæ nomen exciderit: cujus eſt ea vis, ut, ſimulatque ſibi aliquid, quam alteri, maluerit, nulla ſit:* ejuſmodi itaque dilectionem, quam præcipit Chriſtus, docuit & ipſa natura ſive recta ratio Gentibus, Cicerone teſte. Quæ mutua dilectio omnem vim prohibet, donec neceſſitate adducti eam adhibere cogamur: judiciis enim ceſſantibus iſtiuſmodi vis eſt inſtrumentum juſtitiæ, quo jus ſuum cuique tribuitur, & conſequenter non magis dilectioni ſocii repugnat, quam in civitate juſtitiæ cum criminalis tum etiam civilis exercitatio, qua utitur ſumma poteſtas, ſua ſceleribus decernendo ſupplicia, pugnat cum dilectione omnium hominum. Itaque in decidenda hac quæſtione, medium tenuêre viri docti, dicendo non omnem vim bellicam illicitam neque prohibitam, verum injuſtam & pudendam belli licentiam non ſolum Chriſtiano, ſed omnibus hominibus interdictam: de qua latius diſputandi infra nobis erit occaſio.

Juriſprudentiam juvandi ſtudium, exemplo methodi.

30. Simul & juriſprudentiam, quam antehac in muneribus publicis quanta potui integritate exercui, nunc quod mihi indigne e patria tot meis laboribus ornata ejecto reſtabat, privatæ diligentiæ ſtudio adjuvare volui. Artis formam ei imponere multi antehac deſtinarunt: perfecit nemo: neque vero fieri poteſt, niſi, quod non ſatis curatum eſt hactenus,

ea quæ ex constituto veniunt a naturalibus recte separentur: nam naturalia, cum semper eadem sint, facile possunt in artem colligi: illa autem quæ ex constituto veniunt, cum & mutentur sæpe, & alibi alia sint, extra artem posita sunt, ut aliæ rerum singularium perceptiones.

COMMENTARIUS.

SUpra annotavimus quantum momentum, quantamque lucem civilis juris scientiæ juris publici cognitio, quæ ex naturæ gentiumque præceptis ac principiis intellectis acquiritur, adfert. Adeo ut aliquos in jurisprudentia Romana addiscenda progressus cum fructu facere quis queat, nisi publici juris studium cum ea conjungat. Cum quia jus civile collectum est ex juris naturæ & gentium principiis, tum etiam quia civiles leges ad naturalem æquitatem bonitatemque examinari debeant: definimus enim jus civile, quæ legibus civilibus continetur, artem æqui & boni, cujus jurisperiti sacerdotes vocantur, id est, ejusmodi qui boni & æqui artem, id est, juris civilis notitiam, profitentur. Quid enim illud bonum & æquum aliud est, quam rectæ rationis dictamen, æquum ab iniquo, justum ab injusto discernens, & singulis rerum circumstantiis observatis, legislatorem aut judicem informans, quid fieri vel non fieri oportet. Quamobrem merito quis per æquum & bonum intelligit rectam illam rationis normam, & perfectam bonitatem, ex lege naturæ dextre collectam: qua autem ratione eam ex lege naturæ quis colliget, cujus animus juris naturæ notitia atque scientia non est imbutus. Fateor equidem omnium cordibus leges naturæ inscriptas esse atque infixas, ideoque eas facile naturæ lumine homini innotescere, & consequenter ad earum cognitionem acquirendam non multo labore ac studio opus esse. Verum etiamsi justi & injusti, honesti & decori homini innata sint principia, quæ duce recta ratione ipsi innotescunt, attamen studio & labore atque doctrina opus est, ut adhibito mentis discursu, ex convenientia vel disconvenientia alicujus actus cum istis decori & honesti, æqui & boni nobis innatis principiis, ei inesse necessitatem vel faciendi vel non faciendi, propter moralem, quæ ei inest, vel honestatem vel turpitudinem, & consequenter a Deo illum actum præcipi, hunc vetari judicemus, atque rationis dictamen factis applicemus, consequentias inde eliciamus, atque ita nobis normam agendorum præscribamus. Merito itaque Author magnum hujus juris naturæ vel gentium notitia civilis jurisprudentiæ addiscendæ atque applicandæ adjumentum & adminiculum esse judicat, quamobrem huic studio enixe navavit operam, cujus quoque fructus non in publicis tantum gerendis rebus ac muneribus abunde percepit, verum etiam tanquam manuductione usus est ad perficiendum elegantissimum hoc opus, quo nihil unquam eruditius vidit orbis literarius, nec fortasse visura est posterior ætas. Verum quanquam juris publici studium multum adjuvat juris Romani prudentiam, attamen huic juri artis formam imponere, quanquam definiatur ars æqui & boni, quemadmodum nemo perfecit, ita illud ipsum nunquam posse fieri prædicat Author, propterea quod multa dependeant ex voluntate legislatoris, & consequenter mutabilia, prout reipub. necessitas, & civitatis constitutio flagitat, certis suis regulis & præceptis circumscribi atque includi nequit. Hinc Cic. *ad Herennium* dicit, *artem esse præceptionem, quæ dat certam viam rationemque faciendi.* Ars, Diomedes inquit, est rei cujusque scientia usu vel ratione percepta, tendens ad aliquem actum vitæ necessarium. Quare apud Lucianum legimus, artem esse præceptionum exercitarum constructionem, ad unum vitæ exitum pertinentium. Qua autem ratione jus ars dicitur, docet nos Cic. 1. *orat.* cum inquit. *Si ars definitur ex rebus penitus perspectis, planeque cognitis atque ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiaque comprehensis, non mihi videtur ars jurisconsulti esse ulla. Sunt enim varia & ad vulgarem popularemque sensum accommodata omnia genera hujus forensis eruditionis. Si autem ea quæ observata sunt in usu ac ratione juris administrandi, hæc ab hominibus callidis & peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, id quod fieri potuisse video, non intelligo, quamobrem, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur.* Itaque hac distinctione adhibita Grotio respondere possimus, quatenus juri civili multa admisceantur quæ ex voluntate pendent, ideoque mutationi obnoxia sunt, catenus ei artis formam vix posse imponi, propterea quia certis nequeat regulis includi, quemadmodum naturæ jura, quæ perpetuam habentia causam & consequenter immutabilia suis præceptis describuntur. Attamen quatenus jus civile consideratur tanquam compendiosa præceptorum boni & æqui collectione constans disciplina, a jurisconsultis nostris in artem redacta, suis potest regulis includi. Quamvis enim constitutiones civiles, pro rerum ac temporum varietate mutentur, semper tamen necesse est eas rationem habere cum bono publico & artis regulis. Illud autem bonum publicum constans est & certum atque immutabile, licet pro temporum moribus & utilitate varie tractetur. Coras. *ad Tit. de just. & jur.*

31. Quod

31. Quod si qui veræ justitiæ sacerdotes naturalis & perpetuæ jurisprudentiæ partes tractandas susciperent, semotis iis quæ ex voluntate libera ortum habent, alius quidem de legibus, alius de tributis, alius de judicum officio, alius de voluntatum conjectura, alius de factorum facienda fide, posset deinde ex omnibus partibus collectis corpus confici.

COMMENTARIUS.

QUemadmodum ex variis partibus & diversorum jurisconsultorum responsis integrum juris civilis corpus conflatum atque collectum est, ita & commode posset juris naturæ & gentium corpus confici, si veræ & non simulatæ Philosophiæ sacerdotes singulas perpetuæ & immutabilis jurisprudentiæ partes ex professo tractandas susciperent, quod facile effici potest, separatis, quæ ex jure naturali descendunt, ab iis quæ ex constituto veniunt.

IV. *Operis contenta & ordo.* 32. Nos certe quam viam ineundam censeremus reipsa potius quam verbis ostendimus in hoc opere, quod partem jurisprudentiæ longe nobilissimam continet.

COMMENTARIUS.

DOcet Author qua ratione & via in juris publici tradenda disciplina usus est, quam ex singulis perspicimus libris. Nobilissimam merito jurisprudentiæ partem vocat Author, quam in hoc opere tractat atque explicat, utpote quæ in publicis versatur negotiis, atque in humana societate conservanda tuendaque magni momenti est.

Lib. I. 33. Primo enim libro præfati de juris origine generalem examinavimus quæstionem, sitne bellum aliquod justum: deinde ad noscenda publici privatique belli discrimina explicandam habuimus vim ipsam summi imperii, qui eam populi, qui reges solidam, qui ex parte, qui cum alienandi jure, qui aliter habeant: deinde & de subditorum in superiores officio dicendum fuit.

COMMENTARIUS.

DE belli jure Author disputaturus, oportuit primo examinari an aliquod bellum justum dici posset, quoniam inter arma omnes leges ac omnia jura silere videantur: si nulla enim belli jura, omnis vis bellica, omne per vim certandi genus prohibitum atque injustum est. Rectam itaque disputandi rationem Author observaturus, primum probat bellum aliquod esse justum, quo posito fundamento & principio ad cætera belli jura tum publica cum privata describenda descendit. Cujusque rei potissima pars principium est, quæ enim male inchoata sunt, malo etiam fine excipiuntur. *Ut enim mala posuimus initia, sic cætera consequentur*, inquit Cic. *ad Attic.* Et Polyb. *Hist. lib.* 5. *cap.* 31: *Enimvero cum veteres dicebant, principium esse dimidium totius, hoc nimirum docere nos voluerint, in quacunque re, quam suscipias, plurimum opera esse ponendum, ut illam recte inchoes, merito siquidem non vereatur aliquis confirmare, principium non esse totius dimidium, sed ad ipsum quoque operis finem pertinere.*

Lib. II. 34. Liber secundus cum omnes causas ex quibus bellum oriri potest exponendas sumserit, quæ res communes sint, quæ propriæ, quod jus personis in personas, quæ ex dominio nascatur obligatio, quæ successionum regiarum norma, quod jus veniat ex pacto aut contractu, quæ fœderum, quæ jurisjurandi tum privati tum publici vis atque interpretatio,

tatio, quid ex damno dato debeatur, quæ legatorum ſanctimonia, quale jus humandi mortuos, quæ pœnarum natura, late exſequitur.

COMMENTARIUS.

Quoniam nullum bellum juſte ſuſcipitur, niſi juſta bellandi cauſa præcedat, hinc Author noſter, poſtquam bellum aliquod juſtum eſſe probavit, rectum diſputandi tramitem ſequens, libro ſecundo exponendas ſumit cauſas, ex quibus bella poſſunt oriri. Quemadmodum bella non temere gerenda ſunt, ita cauſa belli non quævis arripienda eſt. Maxime enim in deliberationem cadit jus quod ex dominio, tum etiam quod ex pacto, obligationibus, contractu, fœderibus deſcendit; cum etiam illud quod perſonis in perſonas competit, aliaque id genus juris vincula: quippe cum juris violatio belli cauſa eſt, examinanda ſunt cujuſmodi jura inter homines intercedunt.

35. Tertius liber primum ſubjectam ſibi habens materiam id quod in bello licet, cum id quod impune fit aut etiam apud populos exteros pro jure defenditur ab eo quod vitio caret diſtinxiſſet, deſcendit ad pacis genera & omnes bellicas conventiones. *Lib. III.*

COMMENTARIUS.

Belli cauſis deſcriptis, ipſa jura belli examinanda veniunt: quippe bellum non tantum juſte ſuſcipiendum, ſed & juſte gerendum eſt: habet ſuos terminos bellandi licentia, quos tranſiliendo peccatur. Sæpius enim diximus, ſicuti pacis ita quoque belli jura ſunt, quæ belli ſuſcipiendi & gerendi ſummis imperantibus leges præſcribunt. Quoniam vero bellum ſuſcipitur, ut tranquille in pace vivere liceat (belli enim finis pax eſt) hiſce omnibus explicatis, ad pacis jura ejuſque genera, & bellicas conventiones, quæ aliquo tempore armorum ſtrepitum ceſſare efficiunt, cujus generis ſunt pactiones, induciæ, de quibus ſingulis juris publici partibus ſuo loco dicturi ſumus, Author deſcendit.

V. Scriptionis neceſſitas.

36. Eo autem majus viſum eſt pretium operæ, quod ut dixi totum hoc argumentum tractavit nemo, & qui tractarunt partes, ita tractarunt ut multum reliquerint alienæ induſtriæ. Veterum Philoſophorum nihil exſtat hujus generis, neque Græcorum, quos inter Ariſtoteles librum fecerat, cui nomen δικαιώματα πολέμων, neque eorum qui Chriſtianiſmo recenti nomen dederunt, quod valde optandum fuerat: etiam Romanorum veterum libri de jure feciali nihil ad nos ſui præter nomen tranſmiſerunt. Hi qui ſummas fecerunt caſuum quos vocant conſcientiæ, ut de aliis rebus, ita & de bello, de promiſſis, de juramento, de repreſſaliis capita fecerunt.

Scriptorum veterum hac in re inopia.

COMMENTARIUS.

Quoniam vero publici juris ſcientia ſocietatis humanæ utilitati & conſervationi maxime inſervit, ejus maxime intereſt ut iſtius juris partes prudentum interpretatione aut ſtudio e tenebris in lucem protractæ magis elucidentur & in artem colligantur, quod quum ætate Authoris noſtri nemo perfecerat, atque illi qui ad quaſdam hujus ſcientiæ partes interpretandas explicandaſve animum applicuerant, multa ſilentio quæ notatu digniſſima atque utiliſſima ſunt, præterierant, eo majus fuit Authori operæ pretium, ut egregiam hanc diſciplinam illuſtrandam & eo quo oportet ordine & methodo tractandam aggrederetur, eamque tanquam omnibus partibus ſuis abſolutum fœtum in illuſtri hoc mundi theatro poſitum aliis intuendum daret, quod adeo feliciter perfecit, ut quicunque hoc opus evolvit, in eo profundam eruditionem, & mirabilem doctrinam, & ſi vis pluſquam humani ingenii & judicii acumen reperiri fateri neceſſe habeat. Quod lectoris judicio libenter relinquo.

37. Vidi

Recentiorum defectus. 37. Vidi & speciales libros de belli jure partim a Theologis scriptos, ut a Francisco Victoria, Henrico Gorichemo, Wilhelmo Matthæi; partim a Doctoribus juris, ut Joanne Lupo, Francisco Ario, Joanne de Lignano, Martino Laudensi: sed hi omnes de uberrimo argumento paucissima dixerunt, & ita plerique, ut sine ordine quæ naturalis sunt juris, quæ gentium, quæ civilis, quæ ex canonibus veniunt, permiscerent atque confunderent.

COMMENTARIUS.

Multi Scriptores hoc laborant vitio, quod in tractanda materia nullum plane ordinem servant, sed omnia confuse, prout in buccam venit, describunt, quo contigit ut tam informatum aliquando ingenii fœtum in lucem propellunt, ut miretur ejus deformitatem lector, & juxta dolet ejusmodi abortivis orbem litterarium obrui. Cui accedit quod nonnulli animum ad scribendum applicant, ut in librorum officinis multis libris præfixum nomen prostans, posset authorem suum monstrare, & dici, ecce doctum illud cerebrum quod tot evomuit volumina, tot edidit librorum millia. Cujus generis sunt qui tantum leviter subjectam materiam quam tractandam susceperunt, ejusque non omnes attingunt partes, nec singula ejus capita describunt, nec intimam ejus medullam eruunt.

38. Quod his omnibus maxime defuit, historiarum lucem, supplere aggressi sunt eruditissimus Faber in Semestrium capitibus nonnullis, sed pro instituti sui modo & testimoniis tantum allatis, diffusus; & ut ad definitiones aliquas exemplorum congeriem referrent, Balthazar Ayala, & plus eo Albericus Gentilis: cujus diligentia sicut alios adjuvari posse scio & me adjutum profiteor; ita quid in docendi genere, quid in ordine, quid in distinguendis quæstionibus, jurisque diversi generibus desiderari in eo possit, lectoribus judicium relinquo. Illud tantum dicam, solere eum sæpe in controversiis definiendis sequi aut exempla pauca non semper probanda, aut etiam auctoritatem novorum Jurisconsultorum in Responsis, quorum non pauca ad gratiam consulentium, non ad æqui bonique naturam sunt composita. Causas unde bellum justum aut injustum dicitur Ayala non attigit: Gentilis summa quædam genera quo ipsi visum est modo delineavit: multos vero & nobilium & frequentium controversiarum locos ne attigit quidem.

COMMENTARIUS.

Multa sane in hisce Authoribus, qui hic enumerantur, & nobis etiam ad manum sunt, deficiunt, quæ ad perficiendum hoc opus, cujus commentationem fortasse nimia arrogantia suscepi, admodum necessaria sunt: quæ omnia mirabili diligentia atque indefesso labore supplevit Author. Quanquam summopere & eorum laudanda est diligentia, qui ad hoc argumenti genus tractandum suam operam atque industriam contulere, licet non eo quo debuit ordine omnia disposita, neque quæ ad materiam pertinent ab illis observata videantur, non omnia enim omnes sapiunt. Quamobrem & Author noster, quamvis & eruditione & doctrina non solum seculi sui, sed & anterioris & posterioris ætatis facile princeps, in omni quippe disciplinarum genere versatus, sese adjutum eorum diligentia, & alios quoque adjuvari posse ingenue profitetur. Facilius enim est inventis aliquid addere, quam primum authorem & inventorem existere. Quod itaque alii omiserunt in tractando hoc argumento, Authoris nostri præstitit profunda eruditio & doctrina, cujus omnes capti magnitudine obstupescimus. Itaque perfectum hoc opus, id est, ex omnibus suis partibus constans, cum quoad docendi genus, tum etiam quoad ordinem in tractandis quæstionibus observatum, jurisque diversa genera explicata dicere merito possumus.

39. Nos

VI. 1. *Cura Authoris.* 2. *Jura probandi naturale.*

39. Nos, ne quid tale indictum abiret, operam dedimus, judicatis etiam dijudicationum fontibus, unde facile esset, etiamsi quid omissum a nobis esset, definire. Superest ut quibus ego auxiliis & quâ cura hanc rem aggressus sim breviter exponam. Primum mihi cura hæc fuit, ut eorum quæ ad jus naturæ pertinent probationes referrem ad notiones quasdam tam certas, ut eas nemo negare possit, nisi sibi vim inferat. Principia enim ejus juris, si modo animum recte advertas, per se patent atque evidentia sunt, ferme ad modum eorum quæ sensibus externis percipimus; qui & ipsi bene conformatis sentiendi instrumentis, & si cætera necessaria adsint, non fallunt. Ideo in Phœnissis Euripides sic loquentem facit Polynicen, jus aperte justam vult fuisse causam:

Hæc sum profatus, mater, ambagibus
Implicita; sed quæ regulis æqui & boni
Suffulta rudibus pariter & doctis patent.

Statimque addit chori (constat is autem ex fœminis iisque barbaris) judicium, dicta approbantis.

COMMENTARIUS.

Cognitis atque perspectis dijudicationum fontibus, ex quibus deduxit Author quæ de singularibus prædicavit quæstionibus atque rerum argumentis, facile lectori eas examinanti constabit, quid in controversiis cæterisque ad hoc opus rebus pertinentibus decidendis tractandisque ab Authore omissum est. Ut autem sibi, quantum humana fert natura, ab errore caveret, primum ipsi cura fuit, ut eorum quæ juris naturæ sunt probationes referret ad certas quasdam notiones quas Cicero vocat inchoatas intelligentias, in animis hominum impressas. Sunt enim nobis innata principia juris naturæ certa quædam & falli nescia, quæ vi rationis nobis innotescunt, & nos informant quid præcipiunt, quid vetant naturæ leges. Quemadmodum autem ejusmodi principia certa sunt & infallibilia, ita certissimæ quoque sunt istæ probationes, quæ ex hisce principiis, per se notis & evidentissimis, ideoque & rudibus pariter atque doctis manifestis, deducuntur. Quodcunque itaque recta ratio dictat hisce notionibus sive primis justi & decori innatis principiis conveniens, id ipsum juris naturæ esse certissimum argumentum est.

Gentium. 2. *Discriminandi utrumque, &*

40. Usus sum etiam ad juris hujus probationem testimoniis Philosophorum, Historicorum, Poetarum, postremo & Oratorum: non quod illis indiscrete credendum sit; solent enim sectæ argumento causæ servire: sed quod ubi multi diversis temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id ad causam universalem referri debeat: quæ in nostris quæstionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis consensus: illa jus naturæ indicat, hic jus gentium: quorum discrimen non quidem ex ipsis testimoniis, (passim enim scriptores voces juris naturæ & gentium permiscent) sed ex materiæ qualitate intelligendum est. Quod enim ex certis principiis certa argumentatione deduci non potest, & tamen ubique observatum apparet, sequitur ut ex voluntate libera ortum habeat.

COMMENTARIUS.

Non ergo a prætoris edicto, neque a XII. tabb. sed penitus ex intima Philosophia hauriendam juris disciplinam recte Cicero existimat 1. *de Leg. cap.* 5. Quamobrem Philosophorum testimonio ad probationem juris hujus, quod omnibus hominibus innatum est, merito Au-

thor noster usus est. Quid enim aliud quicquam est Philosophia quam studium sapientiæ, quo virtutis, officii, & recte vivendi disciplina continetur: *sapientia* autem rerum divinarum & humanarum scientia, consequenter divini sive perpetui juris naturæ, quod virtutis præcepta & naturæ officia comprehendit, cognitio. Quoniam itaque hæc scientia potissima Philosophiæ pars est, merito testimoniis eorum, qui eam profitentur, ad juris naturæ præcepta & leges explicandas & probandas, utimur. Quemadmodum nec Historicorum, nec Poëtarum, nec Oratorum rejicienda plane hac in re authoritas, verum iis cautè, non temerè assentiendum recte monet Author, quia sæpe nimis addicti disciplinæ, quam ex ore magistri acceperunt, vel argumento, & causæ servientes, non vera semper, sed quæ utilia sibi fore arbitrabantur, locuti sunt. Quod autem uno ore omnes pro certo affirmant, id ad causam universalem recte referri putat Author; quod verius existimo, si idem non solum apud Romanos, vel Græcos, verum apud omnes, imo ferociores gentes observatum fuisse referant. *Potentissima probatio est, si in id, quod dicimus, omnes consentiunt*, inquit Aristoteles. *Argumentum veritatis est aliquid omnibus videri*, Seneca. Et Quintilianus, *pro certis habemus ea, in quæ communi opinione consensum est*. Quod autem Author nostr in hujus operis quæstionibus tractandis & definiendis aliam statuit esse causam juris naturæ, aliam juris gentium, arridere mihi nequit; fateor illationes ex principiis humanæ naturæ deductas ipsum jus naturæ indicare: jus vero gentium ex communi aliquo consensu, ut aliâ causâ derivandum non video; quid enim aliud est jus gentium stricte dictum, quam quædam illationes & conclusiones ex iisdem naturæ principiis deductæ & humanæ societati applicatæ. Quare non videntur mihi culpandi qui jus naturæ & gentium permiscent, quasi ex uno eodemque fonte provenient. Jus enim gentium dicitur, quod naturalis ratio inter homines constituit: quod idem naturale ab Aristotele nuncupatur, cujus vis apud omnes valet. 5. *Ethic.* Quatenus autem jus gentium differt a naturali & proprio nomine ita appellatur, quia ex libera voluntate ortum habet, diximus ad §. 15. & infra de eo latius disputandi nobis erit occasio.

Civile. 41. Itaque hæc duo non minus inter se quam a jure civili discernere semper unice laboravi: imo & in gentium jure discrevi id quod vere & ex
Species cujusque. omni parte jus est; & id quod duntaxat effectum quendam externum ad instar illius primitivi juris parit; nempe ne vi resistere liceat, aut etiam ut ubique vi publica, utilitatis alicujus causa, vel ut incommoda gravia vitentur, descendi debeat: quæ observatio quam sit necessaria ad res multas, in ipso operis contextu apparebit. Non minus sollicitè separavimus ea
II. Auxilia scripti. quæ juris sunt stricte ac proprie dicti, unde restitutionis obligatio oritur, & ea quæ juris esse dicuntur, quia aliter agere cum alio aliquo rectæ rationis dictato pugnat: de qua juris diversitate aliquid jam & supra diximus.

COMMENTARIUS.

Postulat hujus operis perficiendi atque definiendarum quæstionum recta ratio, ut ea quæ sunt necessitatis perpetuæ, id est, hominis dispositioni non obnoxia, & consequenter immutabilia, cujusmodi sunt omnia quæ ex jure naturæ derivantur præcepta atque officia, distinguantur ab ejusmodi, quæ ex consensu ortum habent, & dispensationem admittunt, cujus generis sunt jura, quæ vel civitas sibi propria constituit, vel diversi populi & gentes ob aliquas commoditates mutuo consensu constituerunt, vel usu & necessitate humana exigente sanciviste præsumendæ sunt, & quo sensu jus gentium a naturali jure quodammodo discerni posse videtur. Imo discrevit Author in ipso gentium jure id quod vere & ex omni parte jus est, scil. quod ubique & in omni vitæ parte necessario observari debet, quod ipsa dictat & definit naturalis ratio, ab eo quod duntaxat parit effectum externum, quod eodem modo observatur ac ipsum jus gentium naturali ratione introductum, & necessitate exigente constitutum. Cujus generis sunt ea quæ adeo sollicite non definivit jus gentium, verum hominum arbitrio relinquere videtur, cujus exempla multa nobis occurrunt *lib.* 3. *cap.* 4. 5. 6. Non omnes enim casus qui quandoque inciderint legibus possunt comprehendi: homo enim, qui rationis particeps est, per quam consequentia cernit & causas rerum videt, similitudines comparat, facile sese expedit, quando similes existunt casus legibus non definiti.

I. Philosophi. Aristo- 42. Inter Philosophos merito principem obtinet locum Aristoteles, sive tractandi ordinem, sive distinguendi acumen, sive rationum pondera consideres. Utinam tantum principatus ille ab aliquot hinc sæculis non in tyrannidem

rannidem abiisset, ita ut veritas, cui Aristoteles fidelem navavit operam, *teles,* nulla jam re magis opprimatur quam Aristotelis nomine. Ego & hic & ali- *ejus laut.* bi veterum Christianorum sequor libertatem, qui in nullius Philosophorum sectam juraverant, non quod eis assentirentur qui nihil percipi posse dicebant, quo nihil est stultius; sed quod nullam esse sectam putarunt quæ omne verum vidisset, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque veritatem sparsam per singulos per sectasque diffusam in corpus colligere, id vero existimabant nihil esse aliud quam vere Christianam tradere disciplinam.

COMMENTARIUS.

NOn solum Peripateticorum, sed & omnium Philosophorum principem Aristotelem Author noster prædicat; verum & testatur Tullius: Ita enim *de Fin. lib. 5. cap. 3. Non solum ii numerantur, qui Academici vocantur, etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem Philosophorum*; & idem *neminem Aristotele doctiorem, neminem in rebus inveniendis acriorem* scribit. Cui judicio subscribit Quintil. *lib.* 10. cum inquit. *Quid Aristotelem quem dubito, scientia rerum an scriptorum copia, an eloquendi suavitate, an inventionum acumine, an varietate operum clariorem putem.* Arnobius eum dicit *virum ingenio præpotentem atque doctrina præcipuum.* Et Plin. *lib. 8. cap. 46. summum in omni doctrina virum* pronunciat; *virum excellentis ingenii, multos superantem* dicit eum Aug. *de Civ. Dei. lib. 8. cap.* 12. Verum quamvis summa ejus debet esse authoritas, cum propter judicii ingeniique acumen, tum etiam propter singularem, qua floruit, eruditionem atque doctrinam, attamen non ad opprimendam, verum tuendam veritatem magni hujus viri authoritate uti debemus. Ideoque non tanquam oracula falli nescia ejus scripta a nobis amplectenda, verum tanquam ad investigandam veritatem idonea iis inhærendum. Quæritur merito Author tantum principatum in tyrannidem abiisse, quia nonnulli veritatem olim ab Aristotele traditam cæco quodam impetu sequebantur, illius serio inquirendæ non amplius solliciti. Ita ut cum susciperent antecessorem Aristotelem, ut Deum quendam e cœlo delapsum, a quo fuisset veritas ostensa, non sunt ausi vel latum unguem ab ipso deflectere, ut inquit Gassendus *Exercit.* 2. *adversus Aristotelem.* Eo enim dementiæ processerat quorundam cæca de Aristotele præconcepta opinio, ut celebrem quendam Philosophiæ ac Theologiæ Professorem sese novisse tradit idem Gassendus, *qui asseruerit, se existimare magnum iri Deo restitum obsequium, si proprio sanguine obsignasset confirmassetque verissima esse quæcunque Aristotelis operibus continentur; legerat forte*, inquit, *commentatorem, qui tam aperte pronunciavit, nullum per mille & quingentos annos animadversum fuisse Aristotelis errorem in textu Aristotelis.* Ex hac, pergit, *præconcepta opinione efficitur, ut quasi clypeo septemplici authoritate illius utantur: & quidpiam forte citatum ex illius officina prodeat, quod negotium facere videatur; illud explicare sibi quidem concessum arbitrentur: at refellere aut inficiari piaculum ac religio sit.* O cæca mortalium pectora, & perniciosam credulitatem, quæ errantium numerum auget, veritatem opprimendo! Quamvis enim quis doctrina atque ingenio sit ætatis suæ florentissimus, tamen non desinit esse homo, id est, cum ceteris hominibus ejusdem naturæ particeps, & consequenter multis erroribus obnoxius, multarumque rerum ignarus. Optime itaque Author noster, ne aliorum errores imbiberet, & tanquam infallibilem veritatem amplecteretur, veram Christianorum libertatem secutus est, qui nullius in sectam juraverant, verum propria utentes ratiocinandi facultate, eam pro regula & norma habuere, secundum quam de veritate judicabant: itaque non doctoris authoritatem, sed sententiæ veritatem rectæ rationi consentaneam sequebantur, putantes, ut inquit Author, nullam esse sectam quæ omne verum vidisset, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque sparsam veritatem per singulos, & in diversæ sectæ Philosophorum reconditam libris in unum corpus colligere, id ipsum existimabant nihil aliud esse quam vere Christianam disciplinam tradere, quatenus scil. illas virtutes morales, quæ partim in veterum Philosophorum libris elegantissime depinguntur, differre nequeunt ab illis, quas Christiana docet disciplina. Quippe cum illæ perpetuam habeant causam, idcirco ab homine in quacumque vitæ conditione exerceri atque præstari debent. Verum cum optima quæcunque opera & speciosissimæ virtutes multis adhuc vitiis sint inquinatæ & contaminatæ, ideoque Deo placere nequeant; præter harum virtutum & bonorum operum exercitationem, disciplina Christiana fidem requirit, quæ nobis divinam conciliat gratiam atque benevolentiam, efficitque ut placeamus Deo. Non enim operibus, sed fide justificamur & æternam beatitudinem acquirimus. *Diis immortalibus sola virtus & beata vita contigit, nobis umbra quædam illorum bonorum & similitudo; accedimus ad illa, non pervenimus.* Ra-

tio vera diis hominibusque communis: hæc in illis consummata est, in nobis divina ope consummabilis: sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Senec. *Epist.* 93. Verum fides, quâ Christum amplectimur, tanquam salutis nostræ anchoram, recreat nos atque erigit ad spem æternæ vitæ, quam morte sua omnibus fidelibus acquisivit salvator noster, ne frustra esset mortuus.

Reprehensio. 43. Inter cætera, ut hoc obiter a nostro instituto non alienum dicam, non sine causa videntur mihi ab Aristotele discedere & Platonici nonnulli & Christiani veteres in eo quod ille naturam ipsam virtutis in mediocritate affectuum actionumque posuerit: quod semel positum eo ipsum abduxit ut & virtutes diversas, puta liberalitatem & parsimoniam, in unam compingeret, & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia, jactantiam & dissimulationem; & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ aut non existunt, aut vitia per se non sunt, ut contemtum voluptatis & honorum, & iræ adversus homines vacuitatem.

COMMENTARIUS.

Respondet Author argumentis, quibus Aristoteles, & qui cum sequuntur, probare voluere ipsam naturam virtutis in mediocritate affectuum actionumque positam, describit Aristot. *cap.* 5. *lib.* 2, *Ethic. Virtutem esse habitum hominis sive animi, quo homo & bonus & suo munere bene fungitur.* Quonam autem modo id ipsum futurum est, ex ipsa virtutis natura deducit, posito ejusmodi ratiocinandi fundamento, scil. *licere in omni re continente & dividua & plus & minus & æquale sumere, illud æquabile vel ex ipsa re judicatur vel ad nos refertur. Æquale autem quiddam medium est inter nimium & parum. Rei medium appello, quod æqualiter abest ab utroque extremo. Medium porro ad nos, id quod nec superat nec deserit id quod oportet adesse.* Rejecto autem medio secundum *rem*, quod Arithmeticum est, de ea mediocritate sermonem habet, quæ ad nos pertinet, & dicitur secundum *rationem*, observata proportione Geometrica; quæ in perturbationibus atque actionibus versatur, in quibus est *nimium*, & *parum* & *mediocritas*. Ut *timere*, *fidere*, *concupiscere*, *odisse*, atque *adspernari*, *irasci*, *gaudere* & *dolere* potest quisque nimium, atque utrumque non recte. Atque in omnibus hisce sive animi perturbationibus sive humanis actionibus nimium & parum & mediocritatem esse demonstrat, eamque omnibus in rebus laudandam; extrema contra, neque recta, neque laudanda, imo vituperanda potius censet. Virtutem igitur, quæ moralis appellatur, concludit esse medium sive mediocritatem. Verum magni negotii est in unaquaque re medium consequi, nisi in deliberationem cadant quæ Græci ὑπάρχοντα, nos vulgo *circumstantias* vocare solemus, ut, quemadmodum in dando & erogando considerandа veniunt, cui, & quantum, quo tempore, & cujus rei causa fit, ita in cæteris pariter servanda ea omnia, quid, quantum, quando, cum quibus, quomodo, qua de causa agitur. Quamvis nonnulli cum Authore nostro, cujus commentationem susceperunt, probare voluere, Aristotelis, & eorum qui eum sequuntur, de virtute in mediocritate posita opinionem a vero maxime alienam esse, pace tantorum virorum dixerim & ipsos errare, dum Aristotelem erroris arguunt. Non frustra in proverbium abiit, *medium tenuisse beatos*, illi autem vere beati dicuntur qui nullis animi perturbationibus agitati recte vivunt: recte autem vivunt qui illud medium, id est, virtutem sectando, tranquilla mente fruuntur. Hinc canit Horatius *lib.* 1. *epist.* 6.

— vis recte vivere? quis non?
Si virtus hoc una potest dare, fortis omissis
Hoc age deliciis.

Hinc veteres virtutem definierunt *artem bene recteque vivendi.* Modum sive medium servando honestas & decus conservari legimus apud Cic. 1. *de Off.* quippe,

Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

ut canit Horatius *lib.* 1. *Satyr.* 1. Virtus itaque media est inter duo vitia, nempe inter defectum honesti, & exsuperationem.

Virtus est medium vitiorum, utrinque reductum.

idem Horat. *lib.* 1. *epist.* 18. Quod clarius constabit, si consideremus omnem excessum esse rei defectum, sive ipse excessus consideretur quoad nimium vel quoad parum; ratione illius defectus consideratur tanquam aliquid positivum, respectu hujus tanquam aliquid privativum. Quoniam vero virtus debeat esse perfecta, (quippe quod rei alicui deficit, id ejus vitium est, vitium vero virtutis privatio est) contradictorium esset ergo virtutem defectu aliquo laborare: atqui nihil perfectum dici potest, quam quod omnibus suis partibus absolutum est, illud autem partibus absolutum dici potest, quod neque plus neque minus habet; id est, justam proportionem non excedit, quæ secundum cujusque rei naturam & qualitatem statuenda. Ex quibus perspicimus, quod excessu aliquo laborat, virtutem nuncupari non posse, quia hac ratione

tione virtus mutaretur in vitium, quoniam omnis excessus, sive plus sive minus sit, defectus, id est, rei vitium est, & consequenter virtus non esset perfecta, quæ tamen perfectio adeo de ejus essentia est, ut sine illa virtus non sit virtus. Quippe secundum illud Phocylidis πάντων μέτρον ἄριςον ὑπερβασίαι δ' ἀλεγειναί, *omnium modus optimus, excessus vero mali.* Hinc natum illud proverbium, *omne nimium vertitur in vitium.* Quoniam itaque quod *medium* in actionibus dicitur, justam proportionis regulam non excedit, ideoque huic non plus adest neque minus abest quam oportet, & consequenter nobis tanquam in suo genere perfectum adeoque bonum & rectum repræsentatur, virtutis nomine venit. Quemadmodum enim linea a duobus extremis æqualiter remota, neque magis vel minus ad hoc vel illud latus excurrit, recta vocatur, ita in hominum actionibus rectum, bonum, atque honestum & virtuosum dicimus, quod æqualiter ab utroque excessu vel nimio vel paro distans inter duo extrema medium servat & æqualitatem, quæ est justa ab utroque latere distantia. Quare populo Israelitico, ut facerent quod justum & rectum esset, atque præstarent virtutes illas morales, quæ divinis præceptis continentur, præcepit Moyses ne recederent dextrorsum aut sinistrorsum, id est, ut Interpretes eum locum explicant, ne declinarent ad dextram vel sinistram nimis vel minus agendo, id est, ut medium servarent. Est igitur mediocritas nihil aliud quam illa temperantia, quæ in omnibus actionibus atque animi perturbationibus modum servat, ne extra limites transiliant, adeoque omnem continet virtutem, & propterea ornatus vitæ a Cicerone dicitur. Audiamus hac de re Patres. Ita enim Ambrosius *de offic. lib. 1. cap. 46. Est igitur decorum quod praeminet, cujus divisio gemina est. Nam est decorum quasi generale, quod per universitatem funditur honestatis, & quasi toto spectatur corpore: est etiam speciale, quod in parte aliqua enitet. Illud generale ita est, ac si æquabilem formam, atque universitatem honestatis in omni actu suo habet concinentem, cum omnis sibi ejus vita consentit, nec in ulla aliqua re discrepat.* Et capite seq. *Si quis igitur æquabilitatem universæ vitæ & actionum modos servet, ordinem quoque & constantiam dictorum moderationemque custodiat, in hujus vita decorum illud excellit, & quasi in quodam speculo elucet.* Id est, qui temperantiam sive mediocritatem servat, ille omnem virtutem sequitur; quippe quæ omnem virtutem continet, sive id quod in omni virtute decorum est. Hinc æquitas virtus appellatur, quia rigorem juris humanitate atque benignitate temperat, & æqua interpretatione jus ipsum ita moderatur, ne unquam ab eo quod æquum & bonum est recedat. Quamobrem Salic. & Jason *ad l. 8. Cod. de jud.* definiunt æquitatem esse justitiam dulcedine misericordiæ temperatam: quam definitionem videtur probare Modestinus in *l. 25. ff. de ll. Nulla,* inquit, *juris ratio aut æquitatis benignitas patitur, ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducta sunt, ea duriore interpretatione contra eorum commodum producamus ad severitatem.* Ita Isidorus *2. sentent. cap. 54. Omnis qui recte judicat, stateram in manu gestat, & in utroque penso justitiam & misericordiam portat, sed per justitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam peccantis temperat pœnam: ut justo libramine quadam per æquitatem corrigat, quadam vero per miserationem indulgeat.* Et *cap. 33. Item quadam virtutes, dum discretionem non servant, in vitia transeunt. Nam sæpe justitia, dum suum modum excedit, crudelitatis sævitiam gignit, & nimia pietas dissolutionem parturit, & zeli studium, dum plus est quam oportet, in iracundiæ vitium transit, & multa mansuetudo corporis segnitiem gignit.* Hanc ipsam æquitatem tanquam virtutem in medio positam commendat Salomon *Eccles. 7. 16.* ubi inquit, *Noli esse justus multum.* Noli plus justus esse quam justum sit, ad severitatem vel crudelitatem deflectendo. Sæpe enim dum summa justitia prætenditur, fit summa injuria. Virtus in medio posita est, omne nimium reputatur in vitio. Facile responderi potest illis, qui malunt virtutem definire *habitum eligendi quæ bona sunt*; bonum autem esse illud tantum, quod rectæ rationi & lumini naturæ ac honestati congruit, adeoque consistentem in rectitudine legi morali sive juri divino necessario consentaneâ. Diximus enim statim, Moysem præcepisse populo ut medium tenendo observarent Dei præcepta, scil. moralia. Pertinet enim vox *præceptum* ad mores, & moralem legem observaturum pronunciat, quando neque ad dextram neque ad sinistram deflecteret. Mediocritatem itaque observare est rectæ rationi & legi morali convenienter agere atque operari, atque eo modo virtutis formale est medium tenere; mediocritas convenientia cum recta ratione: recta enim ratio est actionum moderatrix, eas ita temperare valens, ne a recto tramite vel in sinistrum vel in dextrum deflectendo recedat, atqui omnis in aliquam partem deflexus est rectitudinis privatio, consequenter, si recta dicatur ratio, medium ut semper eligat necesse est; quippe quod medium dicitur id rectum, quod rectum id honestum & virtuosum legibusque naturæ sive moralibus consentaneum. Ex quibus evidens, quando virtutem in mediocritate affectuum consistere dicimus, definimus eam esse habitum eligendi quæ bona & recta sunt, id est, rectæ rationi & lumini naturæ ac honestati congrua, quamobrem medium *rationis* vocat Aristoteles, in quo virtutem consistere affirmat. Quamobrem Clemens Alex. *Pædag. lib. 1. cap. 13.* definit virtutem, *animæ concinnam & congruam affectionem, quæ rationibus subjicitur per totam vitam.* Et ita Nyssenius de *hominis offic. cap. 18. Denique perturbationes animi, universæ & singulæ a brutis ortæ, prava mentis usurpatione, vitiorum origo extiterunt. E contrario si imperium in hos animi motus in se transferat ratio, singuli virtutis formam induunt.* Quia scil. ab eo ita temperantur, ne terminos transiliendo in excessu peccent. Verum pergit Author noster demonstrare, non recte virtutem ab Aristotele definiri in mediocritate affectuum posi-

positam, propterea quod ejusmodi opinio illum eo abduxit, ut virtutes diversas, puta *liberalitatem* & *parsimoniam*, in unam compingeret: & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia, *jactantiam* & *dissimulationem*: & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ aut non existunt, aut per se vitia non sunt, ut *contemptum voluptatis* & *honorum*, & *ira adversus homines vacuitatem*. Quod ad primum attinet, *parsimonia* potius medium est *prodigalitatis* atque *avaritiæ*, quam distincta a liberalitate virtus: nam & liberalitas idem illud medium dici potest. Ita enim liberalitas ab Aristotele definitur, mediocritas quæ in distribuenda & elargienda pecunia observari debet. Omnis largitio & liberalitas ad facultates accommodanda est, & mediocritate moderanda est, ut inquit Cic. 2. *Off.* liberalitas itaque exercenda est, ne, dum aliis prodesse volumus, nobismetipsis noceamus; *Habenda enim est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi sinere flagitiosum est*, ut inquit Cic. *Offic.* 2. *cap.* 18. *Videndum enim ne major sit benignitas quam facultates.* Quamobrem Senec. 2. *de Benef. cap.* 15. *Nunquam in turpitudinem nostram redsitura tribuamus. Cum summa amicitia sit amicum sibi aquare, utrique simul consulendum est. Dabo egenti, sed ut ipse non egeam. Succurram perituro, sed ut ipse non peream. Liberalitati itaque inest parsimonia & frugalitas*, eaque est medium inter prodigalitatem & avaritiam, quæ sunt duo extrema. Liberalis enim dicitur non qui inconsulto aut immodicè largitur, verum qui rectè dat, id est, diligenter & habita ratione facultatum quas possidet, & personæ cui dat, aliisque consideratis circumstantiis; qui immodice bona distribuendo atque largiendo iis semetipsum exuit prodigum appellamus; avarum vocamus qui neutrum facit, qui nihil omnino largitur, vel erga neminem benignus est; qui vero non dat tantum, quantum dare potest & debet, ejus tenacitas non est frugalitas vel parsimonia, sed pars avaritiæ. Quando autem Philosophus noster veritatem tanquam medium ponit inter *jactantiam* & *dissimulationem*, veritatem considerat tanquam habitum, quo quis candide ea, quæ habet in se, confitetur, neque ea verbis auget neque extenuat. Veritas enim est ratio sive oratio cum ipsa re congruens. In excessu vero peccat arrogans, sibi plus tribuens quam par est. In defectu dissimulator, negans ea quæ vel insunt rei, vel minora fingens atque extenuans. Quod ad voluptatis & honorum contemptum attinet, sane non omnis spernenda voluptas, sed immodica, honestati contraria & exitu fœda, quæ semper declinanda, ut cetera naturæ vitia. De ejusmodi enim voluptate noster Philosophus sermonem habet, quæ salva honestate licita est. Hanc interdum licitis ex rebus capere ipsa suadet recta ratio, sed prohibet ne nimium ei indulgendo in excessu peccemus, suadet usum, vetat abusum; nimia vertitur in vitium, temperata ab ipso Deo comparata videtur in vitæ solatium, ut optime ad hunc locum annotavit doctissimus GRONOVIUS. Usus itaque licitus, sed vitandus abusus. Excessus enim semper mali & vitiosi, ut statim annotavimus. Optime Horat. *Od.* 3. *lib.* 2.

Æquam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus ac bonis
Ab insolenti temperatam
Lætitia, moriture Deli.

Ad ejusmodi animi æquabilitatem hortatur Apostolus Paul. Corinthios *Epist.* 1. *cap.* 7. cum inquit. *Ut qui flent, sint tanquam non flentes; & qui gaudent, sint tanquam minime gaudentes.* Ejusmodi voluptas in corporis & animæ recreationem sumitur. Honorum vero contemptus videtur esse abjecti atque servilis animi, ideoque infra hominis dignitatem; præterquam quod contra boni civis officium plerumque peccat, qui spernendo honores sese reipub. eripit. Virgilius.

—— tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.

Verum ad eos rectis studiis pervenire debemus. *Quorum autem prima ætas propter humilitatem in hominum ignoratione versatur, hi simulac juvenes esse cœperunt, ad magna spectare, & ad ea rectis studiis debent contendere.* ut inquit Cic. 2. *Offic. Magna* hic appellat gloriam quæ in reipub. administratione, sive belli sive pacis tempore, consistebat, sola fere Romæ ea magna habebatur. Huic gloriæ, cujus fundamentum virtus est, juvenes studiosos esse debere suadet Cicero, imo in virtute ponit hoc studium, quamobrem ejus contemptus quia huic contrarius in vitiis videtur habendus: eo potissimum quod ejusmodi ingenia prolabuntur sæpissime ad vituperandum vitæ genus, pudorem & famam, qua bono & honesto viro nihil in vita debet esse carius, nihili facientes. Merito quoque iræ vacuitatem, scil. justæ & temperatæ, vitiis annumerat Philosophus. Est enim ira naturalis, quam qui criminatur, impius est in Deum, qui hunc stimulum naturalem animis hominum impressit, ut inquit Rachel *in comment. in offic.* Cic. *cap.* 1. Sed repudianda iracundia, utpote quæ modum superat, quamobrem & ipse Aristoteles eam in vitio ponit *lib.* 2. *Ethic. cap.* 7. neque enim iracundus est quisquis irascitur, sed quibus non oportet, & de quibus non oportet, & magis quam oportet. Hinc injustè reprehenduntur a Cicerone Peripatetici quasi laudassent iracundiam. *Irascemini*, inquit David *Psal.* 4. *& nolite peccare.* Cujus sensus est, si quid mali vel impium vel injuriosum fieri videritis, irascemini justoque zelo permovemini hominum filii. Interim vero dum aliis infensi estis, curate ne peccetis in excessu, ne quid nimis commoveamini. Multæ enim possunt causæ existere justæ iræ, ut famæ & existimationis læsio, injusta invasoris aggressio, vitiorum ac scelerum admissio. Famæ enim & existimationi vi illata non commoveri, & ira accendi infensi est potius atque stupidi hominis, quam viri honesti & gravis, imo in semetipsum injurius est, qui injuriam sibi illatam non repellit & consequenter peccat contra legem illam naturæ, quæ cæterarum omnium fundamentum & basis est, qua nobis injungitur nostri conservatio, cujusmodi conservatio non

non tantum ad vitam, corpus, ejusque membra pertinet, sed comprehendit quoque famæ illæsæ atque integræ conservandæ nobis impositam necessitatem; imo, quod magis est, qui ob læsam existimationem vel aliam gravem injuriam sibi illatam justa non commovetur ira, non adeo differre ab eo videtur qui sibi ipsi mortem invenit, criminis qualitate, quam nomine, vitæ enim æquiparatur fama, cumque eadem pari passu ambulat, ut videre est in *l. 8. §. 2. ff. quod met. caus.* Quamobrem quoque ratione istius æqualitatis ob ejus non secus quam ob vitæ defensionem invasorum licitam cædem recta permittit ratio. Ex quibus argumentis spero facile lectori manifestum fore, nimiam tolerantiam cujusvis injuriæ atque contumeliæ, id est, cujusvis iræ vacuitatem, tam in vitio ponendam, quam immodicam & intempestivam iracundiam. Distinguendum itaque inter iram rationalem, id est, cujus justa subest causa, lenitudine & moderatione temperatam, & irrationalem, quæ modum excedit & justa causa destituta est. Hæc in vitio ponenda, & idcirco repudianda. Illa laudanda & annumeranda virtutibus. Quia enim temperata ideo rationalis, quia rationalis in virtute habetur; est enim virtus, ut supra diximus, mediocritas affectuum rationi conveniens. Ipse enim Christus non omnem iræ vacuitatem cupit, sed eam reprehendit atque vetat iram, quæ sine causa est, id est, quâ temere aliquis erga proximum suum commovetur. Ita enim inquit *Matth. cap. 5. v. 22. Ego dico vobis; Quicunque irascitur fratri suo temere, tenebitur judicio.* Quibus verbis non omnis ira damnatur, sed quæ vel injusta est vel immoderata, ut ad hunc locum annotarunt Commentatores. Significat enim illud εἰκῆ modo *frustra*, & *sine effectu*, ut *cap. 3. v. 4. & cap. 4. v. 11. Epist. ad Galat.* modo *temere*, sine causa antecedente, ut h. l. & *Col. c. 2. v. 18.* Ita ad dictum locum Matth. Comment. *Sed in humanis rebus honesta* (scil. *recta rationi & consequenter virtuti congrua*) *ira esse potest, sed oportet nos modum tenere. In modo autem comprehenditur, tum ne plus æquo irascamur, tum ne æquo diutius.* Chrysostomus ad dictum Matthæi locum inquit, *quare qui irascitur sine causa nonne erit reus, alioquin inutiliter ea adderetur conditio, sine causa, nec doctrina prodest, nec judicia fiunt, nec crimina compescuntur.*

44. Non recte autem universaliter positum hoc fundamentum vel ex justitia apparet, cui oppositum nimium & parum; cum in affectibus & sequentibus eos actionibus invenire non posset, in rebus ipsis circa quas justitia versatur utrumque quæsivit: quod ipsum primum est desilire de genere in genus alterum, quod in aliis merito culpat: deinde minus suo accipere, potest quidem adventitium habere vitium, ex eo quod quis pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat; at certe cum justitia pugnare non potest, quæ tota in alieni abstinentia posita est. Cui hallucinationi similis illa est, quod adulterium ex libidine, cædem ex ira proprie ad injustitiam pertinere non vult; cum tamen injustitia non aliam naturam habeat, quam alieni usurpationem; nec referat, ex avaritia illa, an ex libidine, an ex ira, an ex imprudente misericordia proveniat, an ex cupiditate excellendi, unde maximæ injuriæ nasci solent. Nam qualiacunque incitamenta contemnere hac tantum de causa, ne societas humana violetur, hoc vero justitiæ proprium est.

Virtus non omnis vitium habet in excessu.

COMMENTARIUS.

Ut Author ulterius ostenderet non recte universaliter naturam virtutis in mediocritate affectuum & actionum positam ab Aristotele, sermonem convertit ad illum habitum animi, quo ad res justas gerendas homines efficiuntur idonei, & quo res justas agunt atque volunt, cujusmodi animi habitus justitia dicitur. Quoniam vero, ut supra diximus, virtus est medium inter nimium & parum, sive in affectuum mediocritate & temperantia posita, a ratione omnes ponderante circumstantias, ut loqui amant, definitam, cohibente nostras affectiones ne in excessu vel defectu peccent, non videtur ex earum virtutum numero justitiam esse. Primo illa ad justitiam colendam inclinatio & amor justum modum nunquam excedit; qui enim parum justus est, ille injustus potius quam justus dicendus; qui vero ad summum justitiæ gradum pervenire contendit, ille non injustus, sed merito justus appellatur; imo quo magis naturæ quadam vi rapitur ad justitiam, eo virtuti propior, ita ut ipse excessus, si ita appellari queat, id est, vehemens ac summum justitiæ desiderium & affectus videatur virtus. Si ergo justitia, quæ non tantum virtus simpliciter est, sed ceterarum virtutum quasi regina, non admittit nimium vel parum, ergo sequitur, vel justitiam non esse virtutem, quod absurdissimum, vel perperam ab Aristotele uni-

versaliter statui naturam virtutis in mediocritate affectuum actionumque positam. Atqui pergit Author, *eum in affectibus & sequentibus eos actionibus invenire non posset, in rebus ipsis circa quas justitia versatur utrumque quæsivit.* E quibus verbis aliud adhuc argumentum deducimus, scil. si justitia est virtus moralis, & quidem earum omnium regina, quia sese per illas omnes diffundit, oportet ejusdem idem illud esse medium, quod est aliarum. Si autem hujus virtutis est aliud medium, sequitur, vel justitiam male in numero virtutum moralium collocari, vel non recte ab Aristotele universaliter naturam virtutis in mediocritate affectuum actionumque poni. Atqui medium justitiæ diversum est a medio aliarum virtutum moralium, ergo non recte universaliter ponitur a Philosopho dictum doctrinæ suæ fundamentum. Ipse enim Philosophus distinguit inter medium rei, & medium rationis pertinens ad illam virtutem quæ mores concernit: circa illud versatur justitia, circa hoc ceteræ virtutes morales. Illius objectum est res & actiones; harum objecta sunt varii animi motus. Inter hosce vero animi motus medium virtutis non constituitur ex ipsa natura rerum, sed rationis judicio, prout in ordine ad nos ratio definierit, Geometricam servans proportionem. *Quemadmodum*, ut inquit Sotus *de just. & jur. temperantia consistit in mediocritate passionum: nempe ut non plus minusve sumas quam oportet: hoc autem plus & minus non perpenditur ex natura rerum, ut scil. libram omnes sumant, aut tali certa hora, sed prout expedit cujusque valetudini pro loco, tempore, &c. Quare quod parcissimo Diogeni multum erat, voraci Miloni, qui, ut est in fabulis, integrum edebat bovem, erat parum. Medium autem justitiæ, quia consistit in rerum æqualitate ad alterum, non ex illo rationis perpendiculo & arbitramento, sed ex ipsa natura rerum sumitur. Emis domum verbi gratia, aut conducis alienas operas: debet pretium ipsis rebus æquari. Sicut duæ quantitates natura sua sunt æquales*, proportione scil. Arithmetica. Optime Lessius *de just. & jur. lib. 2. cap. 1. dubit. 2. Hinc colligi potest*, inquit, *quomodo justitia dicatur attingere medium rei: reliquæ virtutes medium rationis. Justitia enim non spectat quidnam sit commensuratum suo subjecto, secundum rectæ rationis regulam; sed quid sit commensum rei, vel juri alterius, ut nec minus nec amplius præstetur, sed æquale: temperantia autem & fortitudo spectant medium rationis; id est, quidnam juxta rationis dictamen sit commensum subjecto, non excedens aut deficiens medium subjecti. Unde medium in his variabile est pro varietate subjectorum*; (ut patet in exemplis statim adductis) *quod enim respectu unius est medium & æquale; ad alterum est nimium, ad tertium est parum. Itaque rationis examine investigandum & ex consensu cum rationis dictamine judicandum. In justitia semper est idem medium, qualecunque tandem sit subjectum, quod ipsa afficit, quod medium consistit in æqualitate rei ad rem, ut pretii ad rem venditam, vel proportionis ad proportionem: nempe ut talis sit proportio inter munera & onera communia, qualis inter personas quibus hæc distribuuntur. Unde medium rei non excedens, non deficiens ad jus alterius.* Hinc Aristoteles rei medium dicit quod semper unum & idem est omnibus, quodque æqualiter abest ab utroque extremo. Medium vero rationis id, quod nec superans nec deserens id quod oportet adesse, nec unum omnibus est, nec idem. Ita quoque Molin. *de just. & jur. tract. 1. disp. 2. n. 5. Superest*, inquit, *admoneamus illud discrimen, inter justitiam & reliquas morales virtutes. Videlicet justitiam differre a reliquis moralibus virtutibus, quod in reliquis medium sumitur per comparationem ad agentem. In virtute namque temperantia aliqua quantitas cibi & potius est medium per comparationem ad eum qui unam habet complexionem, robur & vires, & alia per comparationem ad alium, qui habet longe diversam complexionem. In virtute vero justitia medium non sumitur per comparationem ad agentem, sed ex natura rei collatione facta cum altero. Ut si mutuo accepi centum aut furatus sum, medium est, ut excessum, quem existente eo contractu, aut furto, habeo ultra id quod meum est, aut ad me pertinere debet & defectum, quem proximus infra id, quod suum est patitur reducam ad æqualitatem, restituendo illi centum.* Verum ex hisce nondum perspicio Philosophi nostri errorem virtutis naturam in medio positam asserentis. Universaliter quidem statuit, in omnibus rebus, quæ mediocritatem recipiunt, virtutem esse, quæ medium invenit & sequitur; verum, quantum ex ejusdem ratiocinatione possum perspicere, non idem medium omnibus virtutibus conveniens ponit; aliud enim medium rationis est, quod nec superat, nec desetit id quod oportet adesse, pertinens ad virtutes, quæ mores spectant hominum, adeoque quod consistit in moderatione & temperantia animi perturbationum &, quæ has sequuntur, actionum, eas cohibens ne in excessu vel defectu peccemus, in quorum mensura observatur proportio Geometrica. Justitia vero ab hisce differt, ut dicere incepimus, non eo quod tanquam ceteræ virtutes morales in medium non consistat, verum quod ejus medium magis ad rem quam personam ejusque mores refertur, ideoque medium rei dicitur, in eo a rationis medio diversum, quod æqualiter abest ab utroque extremo, ideoque unum & idem est omnibus, proportionem habens Arithmeticam. Medium vero rationis non unum & idem est omnibus, neque a duobus extremis æqualiter distat, verum aliquando alteri extremorum vicinius, ab altero remotius, & tamen medium ratione loci, temporis, ponderis, & personæ, ut annotavit eruditione florentissimus Joann. Frid. GRONOVIUS ad *h. l.* Quibus addi possunt, quod ipsa justitia etiam quodam respectu in medio rationis posita videatur; primo, quia medium rei etiam est rationi consentaneum; secundo, quia vel in pœnis irrogandis, vel præmiis distribuendis, aliisque quibusdam in rebus qualitates personæ respicit, earumque habet rationem. Quamobrem in quibusdam casibus proportionem Geometricam, in quibusdam aliis proportionem Arithmeticam servat, & sic jus

jus potest dici virtus moralis, cujus medium partim rei est, partim rationis. *Justitia*, inquit Soto *de just. & jur. lib.* 3. *quaest.* 2. *art.* VII. *non dicitur constituere medium rei, ut res distinguatur contra rationem, eo quod tale medium non sit rationi consonum, imo est maxime. Nihil enim magis docet ratio, quam ut debito aequale creditori reddas: sed quia ratio pendet a rerum natura, propterea inquam quod constituitur aequale in rebus, illud fit rationi conforme. Neque vero medium aliarum virtutum ideo dicitur medium rationis, quod non constituatur in rebus: imo constituit inter appetitum sumendi multum, & appetitum sumendi parum: sed quia vice versa tale medium a ratione dependet tanquam a causa. Non enim*, inquit, *libram panis comedere est mihi medium, nisi quia ratio prudentiae, pensata natura & conditione mea, hoc mihi congruere judicat.* Magis itaque videntur a se diversa ratione objecti, a quo tanquam a potiori parte denominationem habent, quam ratione medii, in quo utriusque natura atque essentia consistit, scil. in convenientia cum recta ratione, quae utriusque medii est tanquam communis mater. Diximus enim supra ipsam mediocritatem nihil aliud esse quam convenientiam cum recta ratione, propterea quod ea nullo laborans vitio cum ratione necessariam habet convenientiam. Nullo autem defectu vel vitio sive quoad nimium sive parum laborare potest, quia ex rectitudine vitium nasci contra naturam est, quoniam ab ipsa ratione recta producitur: recta itaque ratio, sive in actionibus & perturbationibus animi, sive in aliis rebus & negotiis, commerciis, distributionibus bonorum, praemiorum, ac poenarum, ponderatis omnibus cum temporis, personae, loci, tum etiam rerum qualitatibus, contractuum & negotiorum, quae gesta sunt, circumstantiis, dictat medium, quod in singulis servandum est, atque viam, qua ad virtutem grassamur, nobis monstrat. Ex quibus perspicimus, quando justitiae essentiam in medio a reliquis virtutibus paulo diverso positam statuimus, nos non desilire de genere in genus. Quippe propterea non aliud virtutum moralium genus justitiam esse volumus, sed ejus naturam in quibusdam a caeterarum virtutum essentia, quatenus circa diversa versatur objecta, paulo differre; in quibusdam vero plane caeteris consentaneam demonstrare volumus. Cujusmodi differentia non aliud virtutum genus, sed specierum, quae sub uno genere continentur, differentiam atque distinctionem constituit, manente tamen medio omnium virtutum moralium fundamento. Sed pergit Author probare justitiam non esse medium inter nimium aut parum, quemadmodum de caeteris virtutibus moralibus statuimus. Quippe inquit, *minus suo accipere, potest quidem vitium habere adventitium, ex eo quod quis pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat; ac certe cum injustitia pugnare non potest, quae tota in alieni abstinentia posita est.* Justitia potissimum mihi consistere videtur in tribuendo suum cuique, qui actus justitiae partim ad me ipsum, partim ad socium pertinet, ejusque objectum est medium in rebus constituere, ut inter homines aequalitas conservetur. Quando autem mihi neque minus neque plus tribuo quam alteri, aequalitatem conservo, tribuendo mihi quod meum, alteri quod suum est. Si vero minus in bonis distribuendis mihi quam alteri tribuo, non contra eam justitiae partem, quae respicit socium, pecco, verum quodammodo videor erga me ipsum injustus, quia recta ratio, quae justitiae regula est & norma, conservationem mei ipsius mihi injungens, vult ut propriae utilitati & propriis commodis, quatenus jura & leges permittunt, inserviam. Qui itaque minus accipit quam sibi competit, abstinet quidem ab alienis, sed non suum cuique tribuit, & consequenter aequalitatem non servat, quae justitiae objectum est. Quod in oneribus distribuendis contrarium, in quibus si quis minus sibi tribuit, plus alteri, aequalitatem non servat, & consequenter justitiam negligit. Observandum itaque, cum justitia non solum in commutatione rerum & contractibus versetur, verum etiam in distribuendis praemiis, oneribus, aliisque rebus atque negotiis, quae ab hominibus peraguntur, semper rationem hujus praecepti habendam, ut jus suum cuique tribuendo aequalitas conservetur, prout ratio judicaverit. Quae aequalitas illud medium est inter plus & minus, in quo justitiae consistat natura & ratio. Ita enim Aristot. *Ethic. lib.* 5. *cap.* 9. inquit. *Justitia virtus est, qua homo justus, aptus dicitur, tum ad agendum consulto id quod justum est, tum ad jus tribuendum, & sibi, si cum altero contrahat, & alteri cum altero contrahenti, non ita ut sibi plus ejus quod optabile est, minus alteri, & contra sibi minus damni, plus alteri, sed sibi & aliis id quod aequum est proportione tribuat.* Cujus contrarium est injustitia, quam idem Philosophus vitium dicit, *quo ad id, quod injustum est, consulto agendum, nobisque & aliis tribuendum, apti sumus. Hoc autem*, inquit, *est nimium & parum commodi & incommodi, a proportione alienum ac disjunctum.* Si itaque justitia virtus est in aequali distributione sive praemiorum, sive onerum, & aliarum rerum, quae cuique debetur, consistens, non adeo hallucinari videtur Philosophus, quod adulterium ex libidine admissum, vel caedem ex nimia ira factam, proprie ad justitiam, scil. particularem, non vult pertinere. Qui ejusmodi perpetrat facinora, injuste quidem agit, & peccat contra justitiam universalem, utpote quae omnes continet omnino virtutes morales, prohibetque omnia vitia quae hisce contraria sunt.

Justitia enim una alias virtutes continet omnes. ut ex Teognid. refert Philosophus. Attamen quia qui intempestiva libidine inflammatus adulterium committit, non plus sibi boni sumit quam tribuit alteri, & consequenter quia ille intemperans potius est, quam sibi plus sumens aut vindicans, contra particularem justitiam non peccare videtur. Contra vero qui quaestus causa moechatur mercedemque etiam fert, ille potius injustus quam intemperans dicitur, quia quaestum faciendo plus sibi sumit & vindicat quam oportet. Ipsum itaque adulterium maximum

quidem vitium est, & contra justitiam, verum non semper refertur ad eam, quæ tanquam pars virtutis dicitur justitia particularis. Sic si quis aliquem ira percitus pulsaverit, ad iracundiam refertur. Si quis vero pecuniam acceperit ut alicui colaphum infligeret, quia hac ratione quæstum & lucrum fecit, ad injustitiam pertinet, sibi enim plus lucri sumsit quam oportet, quod justitiæ particulari contrarium est. Ita enim Philosophus, in ceteris quidem omnibus injuste factis, si quid peccetur, id semper ad aliquod genus improbitatis refertur: verbi causa, si quis adulterium commisit, ad intemperantiam: si is, qui in acie proximus locatus erat, deseruit, ad timiditatem: si quem pulsavit, ad iracundiam; sed si quæstum fecit, ad nullum aliud vitium nisi ad injustitiam refertur, scil. eam quæ in partibus vitii numeratur, quemadmodum justitia pars virtutis dicitur, consequenter recte injustitia particularis quoque nuncupatur: non tota consistens in alieni usurpatione, quemadmodum justitia non tota consistit in alieni abstinentia; est quidem omnis usurpatio alieni injustitia, si non contra justitiam particularem, saltem contra universalem peccatur, verum omnis injustitia non est alieni usurpatio. Quod in distribuendis oneribus perspicuum, qui enim sibi minus oneris tribuit quam alteri, injustus est, quia peccat contra justitiam particularem, quæ æqualitatem servare jubet, & tamen non usurpat aliena. Sic & multis modis injuste agere quis dici potest, & non aliena cupere vel usurpare; ut qui stationem deserit, & clypeum abjicit, qua ignavus est, injuste agit, & tamen aliena non capit neque usurpat; ergo est & alia injustitiæ pars, ad quam pertinet alieni usurpatio, alia quæ spectat cæteras actiones injustas, & consequenter videtur Authorem perperam injustitiæ naturam in usurpatione alieni, & justitiæ essentiam totam in abstinentia ejus, quod ad alium pertinet, positam affirmare.

45. Ut redeam unde veneram, verum quidem est virtutibus nonnullis accidere ut affectus moderentur, sed hoc non ideo quod id sit virtuti omni proprium atque perpetuum; sed quia recta ratio, quam virtus ubique sequitur, in quibusdam modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa incitat: nam Deum nimium colere non possumus: superstitio enim non eo peccat quod Deum nimium colat, sed quod perverse: neque æterna bona nimium possumus appetere, neque æterna mala nimium formidare: neque peccata nimium odisse. Vere igitur a Gellio dictum, esse quædam quorum amplitudines nullis finibus cohibeantur, & quæ quanto majora auctioraque sint, etiam tanto laudatiora sint. Lactantius, cum multum de affectibus disseruisset, *Non in his moderandis*, inquit, *sapientiæ ratio versatur, sed in causis eorum; quoniam extrinsecus commoventur: nec ipsis potissimum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui possunt in maximo crimine, & maximi possunt esse sine crimine.* Nobis propositum est Aristotelem magni facere, sed cum ea libertate quam ipse sibi in suos magistros veri studio indulsit.

In summis sæpe consistit.

Lib. 4. cap. 9.

COMMENTARIUS.

Pauca adhuc delibare hic placet de virtutis vitiique natura. Diximus eam positam in mediocritate, quia nullam aliam possumus formare virtutis ideam, nisi quod sit opposita vitio, id est, quod nullo excessu neque defectu laboret, & consequenter cui adest quantum requiritur, id est, non plus neque minus quam adesse oportet: illud ipsum autem quod non superat nec deserit id quod oportet adesse, medium dicimus; quippe quod vitium vocatur, id ipsum vel in excessu vel defectu consistit, atque sub ea repræsentatur nobis idea; atqui illud quod medium vocamus nobis repræsentatur tanquam ad neutrum vitium deflectens, ideoque medium appellatum. Hinc ex contrariorum oppositione nimii & pari vitia vocamus, virtutes medium dicimus. Verum opponit Author illud medium omnes affectus non admittere, & consequenter omnibus virtutibus non convenire, *quippe recta ratio*, inquit, *quam ubique virtus sequitur, in quibusdam affectibus modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa instigat.* Ergo in mediocritate affectuum perperam virtutis naturam positam affirmat Philosophus. Sed respondeo, perperam, vel recte lectoris relinquo judicio. Consideramus virtutem tanquam rem omnibus numeris absolutam, id est, perfectam, cui nihil addi, nihil detrahi possit, quin deflecteret ad id quod vel nimium esset vel parum, & consequenter vitii naturam indueret. Sub hujus perfectionis idea nobis, ut diximus, repræsentatur id, quod medium vocamus, quamobrem in eo virtutis naturam consistere

ſtere affirmamus. Sin autem quidam animi motus moderatione non egeant, quia in ſummis eorum conſiſtat virtus, ex eo evinci nequit, medium omni virtuti nec proprium nec perpetuum eſſe: quippe cum ejuſmodi motuum objecta ſint in ſe perfecta, quibus addi nihil poteſt nec detrahi, ſequitur quo magis ad illa conſequenda incitamur, eo perfectior eſt affectus quo in ejuſmodi objecta ferimur; imo ejuſmodi inclinatio ipſa virtus eſt ſive medium quod conſiſtit in ſummo; itaque ſummum medium; medium, quia illud aſſequi conantes neque ſuperamus neque deſerimus id quod adeſſe oportet. Non datur enim medii medium, quia una virtus alia perfectior vel major eſſe nequit: iſte enim gradus defectus eſſet ideoque vitium, quod ubi virtus eſt abeſſe debet, quia virtus omnem defectum & conſequenter quod vitioſum eſt, ſive qnoad nimium ſive quoad parum, tollit. Optime Cicero *Paradox.* 3. *Una virtus eſt*, inquit, *conſentiens cum ratione & perpetua conſtantia: nihil huic addi poteſt, quo magis virtus ſit: nihil demi, ut virtutis nomen relinquatur.* Sic quoque Seneca *Epiſt. 66. Nihil invenies recto rectius: non magis quam vero verius, temperato temperatius. Omnis in modo eſt virtus: modus certa menſura eſt. Conſtantia non habet quo procedat: non magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto poteſt? nihil.* Quemadmodum modus amandi Deum eſt ipſum ſine modo deamare, quia amatur tanquam finis. Id quod & de ſanitate dicendum, quæ non ut medicina præſcripto modo ſanitati commenſurato, ſed abſolute eſt amanda. Cui addi poteſt, quod ejuſmodi virtutes, quibus ratio nos ad ſumma incitat, revera in mediocritate conſiſtant, & quidem *rei*; convenit enim quorundam objectorum præſtantiæ atque dignitati ſumma ſive amoris, ſive honoris, ſive alius cultus præſtatio, ita ut quando eam exhibere negligimus, objecto non tribuatur quod debetur, & conſequenter peccetur contra juſtitiam particularem, quæ eſt virtus poſita in medio, illud enim ſummum eſt ipſa mediocritas. Hinc niſi Deum ſummo amore proſequamur, tam in vitio ſumus & adverſus juſtitiam peccamus, quam ille qui non tribuit ſuum cuique. Summum & infinitum Deo debemus amorem & honorem; quo igitur magis Deum honoramus & diligimus, eo magis virtutem ſectamur, quam juſtitiam particularem vocamus, conſiſtentem in medio rei, id eſt, ſuum cuique tribuendo. Itaque quomodocunque conſideremus virtutem, ſemper in medio conſiſtit, ſive quidam affectus moderationem & temperantiam admittant, ſive ad ſumma nos incitent, illud enim ſummum pro ratione objecti vel eſt medium *rationis* vel *rei*. Itaque quo magis Deum colimus, eo magis tribuimus Deo quod ipſi debemus, imo ſine menſura, id eſt, ſumme colendus, atque illud ſumme eſt medium in quo juſtitiæ virtus conſiſtit, idcirco iſte affectus ad Deum ſumme colendum nunquam nimium eſſe poteſt, quia ipſa dictat ratio Deum toto animo, toto corde, totis denique viribus colendum. Ita ut illud ſummum ſit quoque medium rationis in quo virtus poſita, modo fiat cultu recto, id eſt, a Deo præſcripto. Sed ulterius placet inquirere, num & in illis affectionibus, quibus ad virtutis exercitationem & ad id quod rectum & bonum eſt incitamur, exceſſus vel defectus admitti non poſſit: & conſequenter eorum moderatio non ſit virtus in mediocritate poſita, quemadmodum in cæteris; quo probato concidere mihi videntur omnia argumenta, quæ Author adduxit ad evertendum a Philoſopho virtutis poſitum fundamentum. Certiſſimum eſt, augmentum ipſius habitus vel affectus, quo ad faciendum quod bonum & rectum eſt, ac virtuti congruum, nunquam ſuperfluum eſſe, & quouſque ejuſmodi deſiderium extenditur, modum non excedit, quia dum verſatur circa id quod per ſe bonum & rectum eſt, ſemper manet in medio, ut diximus. Verum cum virtutes non tantum conſiſtant in ſolis affectionibus, & animi habitu, quo Stoici contenti eſſe videntur, ſed & in actione, *In qua omnis ejus laus conſiſtit*, ut inquit Cic. 1. *Off. cap.* 6. Cui non diſſimile illud ejuſdem Authoris. *Fructum ingenii & virtutis tum maxime perſpici, cum in proximum quoque conferatur.* Sic Chriſtus ex fructibus arborem, ex operibus fidem ſe judicaturum denunciat, ſnorumque paſſim mandatorum obſervationem exigit atque poſtulat. Sic Paulus Apoſtolus eam fidem probat, quæ per charitatem eſt efficax. Hinc oportet actuoſam eſſe virtutem; actiones autem illæ, per quas virtus in praxin deducitur, id eſt, applicatur rebus factiſque, videntur aliquando temperantia & moderatione indigere. Quanquam enim ipſa virtus quia per ſe bona nunquam excedat medium, (dum virtus eſt ſemper medium, & conſequenter quouſque virtutem ſectamur, medium tenemus ac ſequimur) virtutis tamen exercitatio, quæ includit actionem humanam, nimium & parum admittit: præterquam quod in objecto, circa quod verſatur virtus, ſuperfluum & diminutum contingere poteſt. Sic liberalitas virtus in ſe bona eſt, nec minor virtus ad eam exercendam voluntas & animi propoſitum, verum ejus exercitatio poteſt eſſe nimia, ita ut danti ſit damnoſa; pauperibus ſubvenire laudabile eſt, iis prodeſſe noſtro cum damno exceſſus eſt. Sic Deum colere ſumma virtus eſt, divino cultui inſerviendo propria negotia negligere, eſt excedere modum, & abuti cultu divino. Ipſe Deus enim externum illum nimium cultum faſtidire teſtatur *Eſai. cap.* 1. *vers.* 11. cum inquit. *Quorſum mihi multitudo ſacrificiorum tuorum? ſatur ſum holocauſtis arietum, & adipe pinguium: & ſanguine juvencorum agnorumque & hircorum non delector.* Quod ſi autem ad Gentilium deorum cultum reſpiciamus, eo magis Philoſophi noſtri opinio ſtabit firma. Cum enim iſte conſiſtebat in externa quadam magnificentia, tum donorum quæ in templis ſuſpendebantur diiſque dicabantur, tum etiam conſtructionibus templorum, atque inſtituendis ludis, ſacrificiiſque faciendis, ſæpiſſime in hiſce modus excedebatur: quoniam in ejuſmodi ſumptibus faciendis non ſolum ratio operis, ſed & facultatum & per-

ſonæ habenda eſt. In omnibus enim, in quibus magnificentia locum habet, & ejus habenda ratio eſt qui facit, & quæ ſint ejus facultates. *Sumptus enim digni facultatibus eſſe debent, neque opus ſolum, ſed etiam eum qui facit decere* Ariſt. *lib.* 4. *cap.* 5. *Ethic.* Cum autem Romani in hoc cultus genere ſæpiſſime modum excedebant, quoniam ſibi perſuadebant, quo ſplendidius Deos ſuos colebant, eo magis ſibi eorum conciliare gratiam & benevolentiam poſſent. Hinc adeo largi & liberales in ſuppliciis Diis exhibendis erant. Credentes, quemadmodum homines, ita etiam Deos donis muneribuſque ferendis capi; hinc ſtatuæ Deorum deauratæ, vel etiam ex ſolido auro effictæ, hinc crateræ argenteæ, & vaſa aurea. Hinc donaria ex craſſo auro excuſa. Hæc omnia Perſ. *Satyr.* 2.

Si tibi crateras argenti, incuſa pingui
Auro dona feram, ſudes & pectore lævo
Excutias guttas, lætari prætrepidum cor:
Hinc illud ſubiit, auro ſacras quod ovato
Perducis facies: nam fratres inter ahenos
Somnia pituita qui purgatiſſima mittunt
Præcipui ſunto, ſitque illis aurea barba.
Aurum, vaſa Numæ, Saturniaque impulit æra.
Veſtaleſque urnas, & Tuſcum fictile mutat.

Si itaque religionem & ſuperſtitionem Gentilium intueamur, qua multis ad extremam paupertatem redigebantur, merito Dei cultum in numero earum virtutum moralium poſuiſſet Philoſophus, quæ in mediocritate poſitæ ſunt. Æternorum bonorum ſumma cupido laude digna. Verum ea adeo vehementer appetere, ut terrena ad agendam honeſte vitam neceſſaria plane negligamus, eſt nimia eorum acquirendorum adhibita cura. Et ſic in cæteris exercendis virtutibus actiones humanæ moderandæ, ne in exceſſu vel defectu peccent. Quomodocunque itaque virtutes conſideremus, per ſe tanquam habitum ad recte agendum, vel tanquam per humanas actiones in actum deductas ac rebus factiſque applicandas medium, ubique virtutum fundamentum manet.

Hiſtoria. 46. Hiſtoriæ duplicem habent uſum qui noſtri ſit argumenti: nam & exempla ſuppeditant & judicia. Exempla quo meliorum ſunt temporum ac populorum eo plus habent auctoritatis: ideo Græca & Romana vetera cæteris prætulimus. Nec ſpernenda judicia, præſertim conſentientia: jus enim naturæ, ut diximus, aliquomodo inde probatur: jus vero gentium non eſt ut aliter probetur.

COMMENTARIUS.

Hiſtoria eſt memoria rerum veterum, & monumentum temporum, locorum, hominum, rerum geſtarum, atque commemoratio rituum, legum, conſuetudinum, cæterarumque antiquitatum, quæ apud diverſas gentes obtinuere. Multum ſane hæc omnia adjuvant juris publici ſcientiam. Multa enim nobis ſuppeditat hiſtoria exempla, quibus hanc vel illam legem, morem ſeu conſuetudinem apud plurimas gentes obtinuiſſe probamus. Cujuſmodi probationes multum ponderis habent ad ſtatuendum aliquid juris gentium eſſe: ſcil. iſtius juris, quod eatenus a jure naturæ diſtinguimus, & proprio nomine gentium vocamus, quatenus quædam jura ex conſenſu gentium ſive expreſſo ſive tacito dimanaſſe videntur, quorum plerumque diverſus ſtatus & conditio humanæ vitæ fuit cauſa procatarctica, cum jure naturæ quidem, ex eodem fonte, nimir ratione recta deſcendens, verum quemadmodum illud immediate a naturali ratione profluit, ita hoc mediante gentium conſenſu, ideoque actu humano interveniente introductum: idcirco a Juſtiniano definitum, quod uſu & humana neceſſitate exigente ſibi gentes conſtituerunt. §. 2. *Inſt. de jur. nat.* Quo autem meliorum ſunt temporum ac populorum teſtimonia, eo plus auctoritatis habent. Quod vero ad populos attinet, merito Græci atque Romani cæteris gentibus tum quoad leges & conſuetudines, cum etiam quoad reipub. adminiſtrationem præſtant. Ita enim de Græcia Cic. *pro Flacco. Atque hæc cuncta Græcia, quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio & bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut ſcitis, Europæ tenet ſemperque tenuit.* Imo nonne ipſi Romani olim ſacra & leges ab ipſis petiêre, aliaſque multas diſciplinas & artes atque ritus ab illis mutuati ſunt. De Rom. reſp. multa dicenda. Nullam enim unquam reſpublicam nec majorem, nec ſanctiorem, nec bonis exemplis ditiorem fuiſſe teſtatur Livius *in Præfat. At noſtra urbs, quæ omni genere mirificorum exemplorum totum terrarum orbem implevit.* Verum non ſemper civitatum ac Rerump. eadem facies, neque idem imperii ratio & ſtatus: ſunt enim illæ quemadmodum ceteræ res humanæ multis obnoxiæ viciſſitudinibus. Unde populum Romanum tanquam hominem conſiderans Florus, ejus quatuor ætatis gradus proceſſuſque recenſet, qui ſunt tot ejus mutationes & varii ſtatus. Verum quo adoleſcentiæ & juventæ propior fuit, eo virtutibus boniſque exemplis ac diſciplinis ditiorem fuiſſe invenimus, & conſequenter plus auctoritatis habent exempla & teſtimonia quæ a primis ejus initiis, & quæ deinde ſequuntur, aliquot ſæculis deducimus, id eſt, quo magis ad vetuſtiora tempora, ſcil. initium & primordium reip. tum Græcæ tum etiam Romanæ, recurrimus, quam ea quæ poſterioris ætatis: cum labente paulatim diſciplina a virtute deſcitus ad vitia lapſus magis eſt populus Romanus. Sic optimus

optimus vetus Græciæ status a posteriori, qui pejori fuit, conditione, a Cic. *pro Flacco* distinguitur. *Itaque*, inquit, *hanc Græciam, qua jam diu suis consiliis perculsa & afflicta est, omitto. Illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderata ac licentia concionum, cum in theatro imperiti homines rerum omnium rudes ignarique consederant, tum bella inutilia suscipiebant, tum seditiosos homines reipub. præficiebant, tum optime meritos cives e civitate ejiciebant.* Quomodo bona vigerent exempla, & virtutes locum haberent in ejusmodi deperdito reipub. statu. Præter exempla, judicia quoque nobis suppeditant Historiæ. Quo autem sibi magis consentiunt Scriptorum testimonia, eo plus authoritatis habent, & veritati conjunctiora videntur. Verum & iis tamen non temere assentiendum, sæpe enim gliscente adulatione tempori & affectibus inservientes quandoque a veritate deflexerunt. Ita enim Tacit. *Sed veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt, temporibus Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur*: & *lib.* 1. *Hist.* 1. ita scribit. *Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere. Simul veritas pluribus modis infracta; primum inscitia reipub. ut alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio adversus dominantes. Ita neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios. Sed ambitionem scriptoris facile adverseris. Obtrectatio & livor pronis auribus accipiuntur. Quippe adulationi crimen fœdum servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuria cogniti. Dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam, &c. Incorruptam fidem professis, nec amore quisquam & sine odio dicendus est.*

47. Poëtarum & Oratorum sententiæ non tantum habent pondus: & nos sæpe iis utimur non tam ut inde adstruamus fidem, quam ut his quæ dicere voluimus ab ipsorum dictis aliquid ornamenti accedat. *Poetæ. Oratores.*

COMMENTARIUS.

Imo in moralibus, id est, juris naturæ præceptis explicandis atque interpretandis, multum quandoque Poëtæ nos adjuvare possunt: eximia enim doctrinæ moralis & bene vivendi præcepta ex eorum monumentis colligimus. Non opus hic multis testimoniis, sufficit ex tot Poëtarum elegantissimis monumentis unius Horatii adducere elegantissima poëmata, quæ studiose & sedulo legenda. In iis invenimus pleraque omnia quæ ad recte, sancte, beateque vivendum ab homine Gentili proficisci possunt admiranda præcepta, atque omnis fere moralis doctrinæ vim atque medullam.

48. Librorum, quos a Deo afflati homines aut scripserunt aut probarunt, auctoritate sæpe utor, cum discrimine antiquæ & novæ legis. Antiquam legem sunt qui urgent pro ipso jure naturæ: haud dubie mendose, multa enim ejus veniunt ex Dei voluntate libera, quæ tamen cum vero jure naturæ nunquam pugnat: & eatenus argumentum inde recte ducitur, dummodo distinguamus accurate jus Dei quod Deus per homines interdum exsequitur, & jus hominum inter se. Vitavimus ergo quantum potuimus & hunc errorem, & alterum ei contrarium qui post novi fœderis tempora nullum antiqui fœderis usum esse putat. Nos contra censemus, tum ob id quod jam diximus, tum quia novi fœderis ea est natura, ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri fœdere, eadem & ipsum aut majora præcipiat: & hunc in modum usos testimoniis antiqui fœderis videmus antiquos Christianorum Scriptores. *11. Libri Sacri. 1. Testam. Vetus.*

COMMENTARIUS.

In eo potissimum sacræ Scripturæ auctoritas quoad nos consistit, quod a Spiritu sancto illuminati atque inspirati fuere, quicunque nobis reliquerunt divina oracula consignata monumentis. Quippe cum ea ab hominibus multis obnoxiis erroribus fuerint conscripta atque collecta, non majorem illis, quam aliis quibuscunque profanis Scriptorum narratiunculis atque sæpissime fabulis fidem haberemus, nisi divina accederet authoritas. Quod a Deo afflati fuere cum Prophetæ, tum etiam Evangelistæ, Apostoli, aliique viri sancti, quorum nomina sacris libris inscri-

ſcribuntur, ex multis divinæ Scripturæ characteribus perſpicimus, quos a Theologis paſſim collectos, hic omnes examinare noſtri non eſſe fori ducimus. Prætermittere tamen non poſſum quorundam errorem annotare, qui noſtro judicio perperam ad divinæ Scripturæ auctoritatem probandam ex eadem argumenta & illationes deducunt, quæ nullius ponderis atque momenti ſunt, nondum probata prius ejuſdem Scripturæ divinitate. Inter alia autem hujus divinitatis criteria, ſive argumentum & doctrinam conſideres; ſive ſcribendi ſtylum & dictionis characterem examines; ſive ſcriptorum ac compilatorum, quorum opera Deus uſus eſt, ſive aliarum cauſarum & circumſtantiarum rationem habeas: nullum meo judicio omni exceptione majus teſtimonium adduci poteſt, quam admiranda illa myſteriorum ſublimitas, utpote quæ nulla rationis ſagacitate inveſtigari potuerint. Quorum in numero ſunt *trinitas*, *incarnatio*, *ſatisfactio Chriſti*, *reſurrectio mortuorum*. Cujuſmodi myſteria quamvis humano concipi nequeant ingenio, & conſequenter multo minus excogitari ab homine potuerint, attamen quoniam ex ipſa divina œconomia & ipſo rerum eventu, imo ipſa natura divina, eorum veritatem, perſpicimus, aliunde ſcriptoribus innotuiſſe neceſſe eſt. Cui accedit, quod hæc omnia continere videntur omnes illas virtutes, omniaque attributa, ſine quibus perfectam divinæ eſſentiæ ideam concipere vel formare non poſſumus. Unde ſequitur, quoniam hæc myſteria, quæ ſunt certæ & neceſſariæ veritates, neque vi rationis, neque innato naturali lumine aſſequi potuerunt, & tamen ab hominibus ſcriptis fuerint conſignata, neceſſario aliunde ea ipſis revelata fuiſſe. Quippe quam multa ſecula ante eos fuêre elapſa, quibus floruêre ſubtiliſſima ingenia, quæ licet alia multa naturæ arcana vi rationis & mentis ſagacitate e tenebris in lucem protraxerint, imo & multa præclara & admiranda de Deo ejuſque natura diſputarint, quanquam veræ religionis notitia deſtituti Philoſophi; attamen horum myſteriorum nullam plane mentionem faciunt, quia nullam eorum habuerunt ſcientiam. Cui accedit, quod eadem nobis tradantur atque explicentur ab ejuſmodi hominibus, qui omnium bonarum artium rudes, eo minus ad talia excogitanda atque fingenda idonei fuiſſe videntur. Verum quid ſi ratio omnibus exculta bonarum artium diſciplinis, vel humani ingenii acumen, & longo rerum uſu hominis conſummatum judicium, ad tale quid excogitandum valeret. Quare & nos ejuſdem rationis participes, ad quos inſuper tot veterum egregia monumenta pervenerunt, atque eo ſeculo vivimus, quo omnes bonæ diſciplinæ vigent, nec deſunt ſubtiliſſima ingenia, ſimilia quædam fingere non poſſemus, quæ omnes, qui vel ea legerent, vel intelligerent tanquam humanum captum ſuperantia, in ſummam non ſolum admirationem raperent, verum etiam quanquam impoſſibilia & ideo ficta atque excogitata ipſis viderentur, attamen iſtis ineſſe vim aliquam ſentirent, quæ & invitis extorquent aſſenſum. Verum quoniam ea, quorum nos naturam, & cauſam, atque exiſtendi vel agendi modum concipere non poſſumus, fingi ab homine nequeant, ſequitur nihil etiam de iis dici poſſe, quæ propter aliquam veroſimilitudinem noſtrum judicium ſuſpenſum teneret. Omnia enim, quæ vel excogitamus, vel fingimus, prius ratione concipi oportet, concipi autem ratione nihil nequit niſi prius exiſtat aliquid cujus idea vel menti innata eſt, vel ſecundum ipſam rei, quæ nobis repræſentatur, naturam atque eſſentiam ſive figuram formatur, de nihilo enim nihil fit nec dicitur. Atqui nihil tale quid de illis myſteriis, neque quoad agendi, neque quoad exiſtendi modum, rationi innatum eſt, vel externè menti offertur. Ergo a nemine ea concipi potuerunt. Verumtamen, licet ex poſteriori eventu perſpiciamus, hæc omnia ita evenire ab æterno & exiſtere debuiſſe, ſecundum æternam & profundam Dei ſapientiam, quæ myſteriis illis divinis continetur; ſequitur viros illos, qui nobis ea tradiderunt, Spiritu ſancto actos atque illuminatos fuiſſe. Quippe cum vi rationis non potuerint eorum ſcientiam ſibi acquirere, & tamen eam habuiſſe conſtet, neceſſe eſt eam aliunde ipſis revelatam, ſcil. ab eo in quo ſumus, vivimus, & movemur: qui hominem in ſuam finxit imaginem, ejuſque naribus inſpiravit animam ratione præditam, ideoque qui eſt hujus univerſi conditor & gubernator ac conſervator Deus. Ex quibus omnibus concludimus, quoniam hæc myſteria animadvertimus divina ſumma ſapientia æternoque divini numinis conſilio ſive decreto, ut certo alicui fini inſervirent deſtinata, (quamobrem ſacra Scriptura cuique perſonæ in trinitate ſua attribuit munera) illos vero qui ea poſteris reliquerunt litteris mandata, neque eorum naturam, neque finem, vel exiſtendi vel agendi modum humana ratione percipi potuiſſe, neceſſario a Deo fuiſſe afflatos, & conſequenter divinitatem ſacræ Scripturæ maxime in hiſce myſteriis, quæ a divina inſpiratione actis authoribus nobis revelantur, fundari. Ita ut quicunque cui mens eſt ſana, non amplius de veritate ejuſdem Scripturæ dubitet, ſed obſtupeſcat, & profundam in hiſce myſteriis revelandis Dei ter. opt. max. ſapientiam perſpiciens, exclamare neceſſe habeat cum Paulo *cap.* XI. *verſ.* 33. 34. *ad Rom.* *O profundas divitias, tum ſapientiæ, tum cognitionis Dei! quis enim cogitavit mentem domini, aut quis ei fuit a conſilio.* Aſſerta divinitate ſacræ Scripturæ, ejus ultro ſequitur authoritas, ut inquit vir eruditione celeberrimus Franciſ. Burman. *Synopſ. lib.* I. *cap.* 5. conſiſtens potiſſimum in Sp. S. inſpiratione, qua acti viri ſancti eam nobis tradiderunt probaruntque. Perperam vero hiſce adjungit Author, quod horum librorum, quos a Deo afflati conſcripſerunt viri ſancti, authoritate utitur *cum diſcrimine novæ & antiquæ legis*, cujuſmodi doctrina Socianiſmum redolens craſſis admodum involuta eſt erroribus. Superius dicere incepimus legem moralem, quam ex ipſo ore divino acceperat Moyſes, eamque populo promulgaverat, tanquam

quam supremi legislatoris Jehovæ minister atque internuncius, adeo omnibus suis partibus constare atque absolutam esse, ut neque detractionem neque augmentum pati possit. Quippe cum ex æterna eaque perfectissima derivetur natura divina, sive ex ea immediate profluat, ei nihil addi vel detrahi potest, quoniam augmentum vel detractio testatur, non esse perfectum illud, cui aliquid additur vel detrahitur. Unde Francis. Turretin. *Inst. Theolog. de Lege Dei. Lex*, inquit, scil. moralis, *non potest suppleri vel corrigi, quin imperfectionis vel vitii arguatur, atque adeo vitium ipsum in Deum Legis Authorem refundatur, quod vel cogitare impium.* Hinc *Psal.* 19. *vers.* 8. *Lex domini pura est*, scil. integra & perfecta omnibus partibus, in qua non datur defectus rei adesse debitæ, nec vitium seu præsentia rei debitæ abesse, complectens omnes virtutes omniaque honestatis præcepta, hominemque erudiens quid officii sui sit, cum erga Deum, tum etiam erga proximum atque semetipsum. Quamobrem legem moralem plenissimam omnium officiorum normam, cum erga Deum tum erga homines, denique hominis erga seipsum prædicat statim laudatus Francis. Burm. Cui accedit quod ipse Christus testatur *sese non venisse ad destruendam legem, sed complendam*, id est, ad exequenda & observanda quæ lege præcepta erant, & consequenter docet se nihil legi vel detracturum vel adjecturum, quoniam additio vel detractio novæ legis potius promulgatio, quam antiquæ adimpletio videatur. Hinc inquit Ulpianus, quod addendo vel detrahendo juri communi proprium jus efficitur, id est, jus aliquod distinctum ab illo jure communi, jus aliquod novum & ejus proprium, qui juris condendi potestatem habet, introducitur, veteri scil. juri vel addendo vel detrahendo. Legis doctor atque interpres quidem eximius Christus fuit, legislatorem vero nunquam egit. Explicavit legem moralem, novam non promulgavit, vindicavit eam a corruptelis Pharisæorum & Scribarum, sed non correxit tanquam imperfectam, ut videre est *Matth. cap.* 5. ubi non novi legislatoris partes sustinet, sed tantum agit interpretem & vindicem legis per Moysem datæ, & opponit dicta sua, non dictis aut scriptis Moysis, sed Scribarum & Pharisæorum, prout se illa ab antiquis doctoribus accepisse jactabant. Turretin. *dict. loc.* Quibus addi potest, quod sibi contradicunt qui statuunt ab una parte legem naturalem sive moralem, quam antiquam proculdubio Author nuncupat, esse immutabilem, ut ipse ubique apertis verbis testatur, & ab altera illam legem detractionem vel correctionem, vel augmentum admittere affirmant. Immutabilis enim est, quia ab ipsa divina profluit natura, atqui nulla in eam potest cadere mutatio, quia perfecta nullum augmentum vel correctionem patitur, ergo idem de lege morali dicendum, quoniam omnis correctio, sive omne augmentum, quædam mutatio est, quia vel additur quod abest, vel tollitur quod adest. Videtur hic Author errorem errore cumulare, antiquam legem, id est, moralem, a jure naturæ diversam statuens. Propterea quod multa ejus, scil. antiquæ legis sive moralis, ex libera Dei voluntate veniunt. Nisi antiquam legem vocare velit Author omnium tum moralium tum forensium & ceremonialium complexum. Fateor in ea significatione sumptum legis vocabulum a jure naturæ eatenus differre, quatenus ea quæ sunt juris divini voluntarii, ut jura forensia & ceremonialia, abrogari, corrigi, augeri, & pro temporum diversitate mutari possunt, cujus naturæ quoque istiusmodi sunt leges, quæ ex pleno & liberrimo, &, ut ita dicam, eminenti Dei in res a se creatas dominio proficiscuntur. Quod secus in iis quæ sunt juris moralis sive divini necessarii. In hac significatione sumpto antiquæ legis vocabulo latius patet, quam jus illud quod morale sive naturale dicimus, homini in prima creatione inditum cum divina imagine, omnis virtutis, honestatisque, omniumque officiorum, cum quæ Deo, tum quæ proximo & nobis ipsis debemus, compendium, sanctitatis & imaginis divinæ verus typus, ideoque perfectum, & immutabile, & consequenter necessariam & perpetuam continens prohibitionem eorum quæ cum illa sanctitate & divina imagine repugnant, præceptionem vero illorum, quæ cum ea conveniunt consentiuntque. Cujusmodi prohibitio, & præceptio concernit ea quæ per se sunt illicita atque licita antecedenter ad voluntatem divinam, & consequenter ea quæ in se habent necessitatem moralem faciendi & omittendi, quemadmodum jus morale sive naturale in se habet necessitatem profluendi ex ipsa divina essentia, a jure itaque divino voluntario longe diversum; ex quo jure quanquam multa derivantur, quæ cum jure naturæ sive morali consentiunt, semper tamen ratione dispositionis ab eo separata atque diversa sunt. Ita Clarissimus Witsius *de Oeconom. Fœder. lib.* 1. *cap.* 3. *Id denique de hac lege natura observandum, quod, prima saltem & universalissima illius præcepta, non in mero & indifferenti Dei beneplacito, sed in ipsa sanctissima numinis natura fundata sint. Etenim si Deum ideo homini legem ferre necessum est, quia est prima sanctitas, non minus necessum est legem ferre, quæ istius Archetypa sanctitatis Ectypa sit. Adeo quod discrimen inter bonum & malum intercedit, non ex aliquo positivo jure, & indifferenti voluntatis divinæ constitutione, sed ex ipsa sanctissima Dei natura arcessi debeat.* Quoniam vero Author per antiquam legem intelligit tantum legem moralem, quam revera & legem naturæ dicendam putamus, ex hisce & ante dictis facile perspici queat, merito eum erroris nos arguere, quod taxat eos qui antiquam legem urgent pro ipso jure naturæ, id est, divino necessario. *Tres omnino*, inquit statim allegatus Theologus, *recensentur Theologis leges.* Moralis sive Decalogica, Ceremonialis, & Politica sive Forensis. *Scilicet tripliciter considerari Israeliticus populus potuit.* 1. *ut creatura rationales, a Deo, ut suprema ratione, tam moraliter, quam naturaliter dependentes. Et sic data fuit ipsi lex decalogi-*

 ca,

ca, quæ, quoad substantiam suam, cum lege naturæ, homines qua tales obligante, una eademque est. Quo contigit ut Author, dum voluit hunc errorem vitare, in alterum inciderit, & in eundem lapidem bis impingere videatur, existimans eam novi fœderis esse naturam, ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri fœdere, eadem & majora præcipiat. Quasi fœdus novum, quod fœdus gratiæ nuncupamus, admitteret quædam adhuc opera meliora, & consequenter mixtura quædam esset gratiæ ac operum, qui Socinianorum aliorumque extra ecclesiam error est. Transgresso enim antiquo fœdere, quod est fœdus operum, lapsu hominis, cujus adimpletionem excepisset vita æterna, tanquam merces homini obedienti & mandata legis facienti a Deo legislatore promissa, non amplius justificamur operibus, sed sola fide in Christum, cujus perfecta legis obedientia antiqui fœderis promissionis, scil. nos æternæ vitæ participes efficit, quæ omnia omnino operâ excludit, tanquam medium, quo justificatio obtineri debet, ita ut novi fœderis natura non consistat in præcipiendis, quæ ad virtutes morum pertinentia præcepta erant in antiquo fœdere, verum in gratuita conventione inter Deum & peccatorem, in qua Deus ex libero suo beneplacito, per mandatum fidei ac resipiscentiæ, fœderatis promittit salutem & vitam æternam in Christo mediatore, & hominis promissionis & mandati adstipulatione per fidem. Solam itaque fidem exigit novum fœdus, quo Christum amplectentes jus nobis acquirimus ad cœlestem hæreditatem, olim in antiquo Dei cum homine fœdere facto promissam. Testatur illud ipsum claris verbis Paul. *Gal. cap. 2. vers. 16. Scientes non justificari hominem ex operibus legis, sed per fidem J. C. etiam nos in Christum Jesum credidimus, ut justificaremur ex fide Christi, & non ex operibus legis: propterea quod non justificatur ex operibus legis ulla caro.* Præcipit fœdus novum quæ ad morum virtutes pertinent, quatenus nulla fides pro vera & viva habetur, nisi bonis operibus munita; non possunt enim ea a vera fide separari, utpote quæ ex ea immediate profluunt, tanquam ejus certissima documenta, quamobrem eatenus antiquum fœdus sibi locum adhuc vindicare Authori nostro facile concedimus, quatenus obligati sumus ad præstanda ea officia, quæ lex moralis homini imponit, licet inobedientiæ pœna fidelibus remissa est, obediendi tamen obligatio ipsis incumbit, utpote quæ ex ipsa Dei sanctitate descendens nullam dispensationem pati potest. Sed quæ plura de hac materia dicenda sunt Theologis relinquimus examinanda, nos tantum obiter eam attingere voluerimus, quatenus Author quædam ad Theologiam pertinentia morali doctrinæ admiscens, sine aliqua animadversione prætertire non possumus.

Hebræi Scriptores. 49. Ad percipiendam autem librorum ad antiquum fœdus pertinentium sententiam, non parum conferre nobis possunt Hebræi Scriptores, ii maxime qui & sermones & mores patrios habuerunt percognita.

COMMENTARIUS.

UBi de lingua Hebraica agitur, vel de vocis alicujus significatione vel proprietate sermo est, sive de quorundam rituum & consuetudinum, quæ in repub. Hebræorum obtinuere, expositione tractatur, multum usum habere Rabbinos verissimum est. Verum cavendum, ne & illis temere assentiamur, nam & in hisce, in quibus nobis usui sunt, etiam nos maxime fallunt atque decipiunt, quando Authoris nostri exemplar sequentes eorum scriptis, quibus sæpissime multas ex Thalmude descriptas fabulosas narratiunculas admiscent, tanquam oraculis falli nescii, fidem habemus.

2. Testam. Nov. 50. Novo fœdere in hoc utor, ut doceam, quod non aliunde disci potest, quid Chistianis liceat: quod ipsum tamen, contra quam plerique faciunt, a jure naturæ distinxi: pro certo habens in illa sanctissima lege majorem nobis sanctimoniam præcipi, quam solum per se jus naturæ exigat. Neque tamen omisi notare, si qua sunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur, ut a præceptis declinare sciamus nefas & pœnæ obnoxium, ad summa quæque contendere generosi esse consilii, & sua non cariturі mercede.

COMMENTARIUS.

QUid licitum, quid illicitum Christianis ex V. T. disci potest. Eadem enim, quæ lex moralis sive antiquum fœdus exigit debita a populo Israelitico, exiguntur quoque a Christianis: nulla enim datur virtus, nullum opus morale bonum, quod lege morali non contineatur, quo-

quoniam est regula absolutissima omnis rectitudinis atque perfectionis, cui consequenter nihil addi vel detrahi potest, ut statim diximus. Quemadmodum una eademque Dei est sanctitas, cujus lex illa moralis verus typus est, ita una tantum eademque lex, quæ ex illa sanctitate originem suam habens, hominem docet quæ facienda, vel vitanda ipsi incumbunt. Si quis mihi velit objicere, multa Judæis licita fuisse, quæ Christianis illicita sunt, ut constat de libello repudii, polygamia, & similibus; huic respondeo, primo hæc natura sua non repugnare juri divino necessario, ideoque non adeo prohibita esse lege morali, quam jure divino voluntario, quod probat ipsa Dei dispensatio, quæ sibi locum vindicare non potest in iis quæ sunt legis moralis sive naturæ, propterea quod immutabilia sunt, ideoque ne quidem ipsius Dei, (quod salva divinæ majestati debita reverentia dictum) multo minus hominis dispositionem admittunt. Quoniam vero constat Deum quædam Judæis olim permisisse, quæ postea Christi adventu abrogata sunt, & Christianis interdicta atque prohibita, argumentum est, in se, id est, moraliter, neque turpia neque inhonesta fuisse, ideoque prout hujus universi conditori & rectori summo visum fuerit humano generi, vel populo sibi fœdere conjuncto consultum fore, licita vel illicita vetando, vel permittendo, vel jubendo effecisse. Quorum in numero quoque ponimus fratrum & sororum conjugium mundi primordio permissum, humani generis propagandi causa, postea vero interdictum atque prohibitum. Cujusmodi voluntatis divinæ mutatio nihil derogat legis moralis perfectioni vel authoritati, quasi non contineret omnia, quæ a Christianis exigit a Christo tradita vitæ instituendæ atque degendæ disciplina, sed tantum aliam nobis præscribit regulam & agendi normam circa ea quæ sunt divini juris voluntarii, quæque pro diversa rerum humanarum facie sæpius mutantur. Quemadmodum stante repub. Hebræorum multa fuere permissa & introducta, quæ post ejus eversionem abrogavit & vetavit summus rerum arbiter & gubernator Deus. Sic ipse Christus testatur quædam populo Israelitico permissa, addens causam permissionis, scil. propter duritiem cordis istius populi, a quibus revocat suos discipulos suamque doctrinam amplectentes. Sed cavendum ne persuadeamus nobis, eadem illa vetita esse, quia turpia & illicita essent sua natura, hoc enim esset Dei sanctitatem ejusque immutabilem naturam & essentiam negare. Sed dicendum a Deo postmodum abrogata atque prohibita esse, quia placuit summo Jehovæ populo sibi novo fœdere juncto potius vivendi & agendi normam præscribere, a Ebræorum statutis & legibus tum ceremonialibus tum forensibus diversam. Attamen nihil veteri populo permissum, quin salva sanctitate divina Christianis licitum fuisset, si ita placuisset Deo. Verum quoniam in ea posterior ætas incidit tempora, quibus Sol ipse justitiæ nobis illuxit, non mirum Deum voluisse quo magis illuminati sumus, eo magis in omnibus perfectissimum illud morum exemplar, salvatorem nostrum Christum, imitaremur: qui perfecta sua obedientia & justitia effecit, ut jus legis impleretur in nobis, scil. nobis acquireret legis mercedem, quæ est vita æterna, veteris fœderis promissio & finis. Et eo sensu concedo Authori majorem a nobis sanctimoniam exigi, quatenus liberior vivendi regula & agendi norma veteri populo olim concessa angustioribus est circumscripta cancellis. Non eo quod sanctiora quædam præcepta sub novo fœdere, quam quæ lex moralis sive naturæ continet, forent a Christo promulgata. Id ipsum enim a Christianis voluit Christus, *ut essent perfecti, sicut pater noster est perfectus.* Et 1 *Pet. cap.* 1. *vers.* 15. 16. *Sed sicut is qui vos vocavit sanctus est, ipsi quoque in omni conversatione sancti reddamini: propterea quod scriptum est, sancti estote, nam ego sum sanctus.* Cujusmodi sanctitas est divinæ puritatis imitatio & expressio, quæ in omnibus nostris inclinationibus & actionibus locum sibi vindicat. Deus enim est exemplar creaturæ rationalis, ad quod sese componere obligatur. Ad illud autem se componit, quoties legi morali, quam pedibus suis lucernam nuncupat David, obtemperando ad sanctitatem divinam magis magisque se transfigurare conatur. Quæ Author dicit, sese in hisce omnibus quæ vel ad antiquum vel novum fœdus pertinent non omisisse notare, si qua sunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur, ut a præceptis declinare scimus nefas & pœnæ obnoxium, ad summa quæque contendere generosi esse consilii, & sua non cariturum mercede, id ipsum Pontificiorum doctrinam redolet, qui *consilia vocant bona opera a Christo nobis non imperata, sed demonstrata, non mandata, sed commendata.* Qualia consilia locum habere non negant Reformati in operibus quibusdam adiaphoris, quæ cujusque arbitrio relinquuntur, & ea ratione recte distinguuntur a præceptis quæ habent in se necessitatem faciendi vel abstinendi & omittendi. Cujus generis consilium Pauli de usu vini, quem Timotheo commendat 1 *Tim. cap.* 5. *vers.* 14. aliaque id genus 1 *Corinth. cap.* 7. Verum negant ejusmodi consilia dari circa bona opera, qualia nulla sunt quin lege morali contineantur, in se habentia necessitatem faciendi vel omittendi, ideoque cadunt sub præceptum proprie dictum, non sub consilium. Unde concludimus nihil in Euangelio sive a Christo sive Euangelistis vel Apostolis, circa moralia per modum consilii dari ad perfectiorem quendam obtinendum statum, sua non cariturum mercede. Sed per modum præcepti nobis impositam necessitatem, qua legis moralis omnia præcepta implere tenemur, hoc enim est ad summa contendere, legem implere conari. Quippe, ut statim diximus, est illa regula absolutissima omnis perfectionis & rectitudinis, ita ut qui vitam legi morali consentaneam instituit, ejus vivendi rationem perfectam merito dicimus. Sed proh dolor! *septies cadit justus uno die.* Tendere itaque ad summum perfectionis gradum optabile quidem, sed quid præstant nobis ejusmodi desideria, quid lucri nobis adferunt. Quorsum præcepto-

ceptorum observantia, nisi omnia impleamus legis præcepta. Hisce impletis videamus an quid ultra sperandum vel faciendum restat, quod novum fœdus a nobis postulat.

3. *Synodorum canones.* 51. Synodici canones qui recti sunt collectiones sunt ex generalibus legis divinæ pronuntiatis, ad ea quæ occurrunt aptatæ. hi quoque aut monstrant quod divina lex præcipit, aut ad id quod Deus suadet hortantur. Et hoc veræ Ecclesiæ Christianæ est officium, ea quæ sibi a Deo tradita sunt tradere & eo quo tradita sunt modo. Sed & mores apud Christianos illos veteres, & qui tanti nominis mensuram implebant, recepti, aut laudati, merito pro canonibus valent. Secunda post hos auctoritas est eorum qui suis quique temporibus pietatis de doctrinæ fama inter Christianos floruerunt, neque gravis cujusquam erroris notati sunt. nam & hi quæ dicunt magna cum asseveratione, & quasi comperta, momentum non exiguum habere debent, ad interpretanda quæ obscura videntur in sacris literis, eoque majus quo & plurium apparet consensus, & propius acceditur ad primæ puritatis tempora, cum nec dominatus adhuc nec coitio ulla primitivam veritatem adulterare potuit.

4. *Christianorum primorum usus & mores.*

5. *Patrum & scripta & consensus.*

COMMENTARIUS.

QUatenus ejusmodi Synodici canones atque veterum Christianorum mores cum sacra Scriptura consentiunt, iis fidem habemus. Admodum enim falluntur Pontificii, qui authoritatem falli nesciam attribuunt Conciliis a summo Romanæ Ecclesiæ Pontifice coactis. Quasi ab eodem spiritu acto Romano Pontifice & sanctis Patribus, quo olim Apostoli Hierosolymis congregati, eadem quoque authoritate Concilia post tempora Apostolorum celebrata essent, ideoque eodem modo veneranda quo fuit olim Synodus Hierosolymitana. Quod enim, inquiunt, tunc erant Apostoli & Seniores, postea fuerunt Episcopi & Presbyteri in locum illorum succedentes, & consequenter non minus observanda & sequenda eorum dogmata & decreta, quam quæ olim ab Apostolis & Senioribus Ecclesiæ tradita fuere. Ex quibus concludunt, neminem Catholicorum posse juste contemnere, quæ in sacris Conciliis a sanctis Patribus instituta sunt, vel hodie possent institui. Si enim una est Ecclesia Christi, una quoque & eadem ejus est auctoritas in omnibus legitime celebratis Conciliis. Facile hæc omnia concederemus Romanæ Ecclesiæ antistitibus, si nobis probarent, iisdem donis Episcopos donatos esse, quibus ipsi Apostoli, atque extra ordinem cœlitus ipsis missum Spiritum Sanctum, quo illuminata fuere olim Apostoli. Hinc legimus *Act. cap.* 15. *v.* 28. indicto Concilio Hierosolymis habito, edictum: *visum est Spiritui Sancto & nobis*, ad probandum ejusdem Concilii auctoritatem non ab humana potestate, sed divina dependere, & consequenter ejus sacros canones observandos, tanquam divina decreta, cujus fideles erant ministri & internuncii Apostoli & Seniores Hierosolymis congregati. Idem dicendum de veterum Christianorum moribus, atque de Patrum auctoritate, quia fuere homines, & consequenter multis erroribus multisque humanæ naturæ imbecillitatibus obnoxii, tantum ipsis auctoritatis tribuendum, quantum eorum mores atque doctrina habent consensus cum sacra Scriptura, quidquid in materia religionis & fidei ab ea alienum, tanquam humani cerebri falsum commentum rejiciendum.

6. *Scholastici D D.* 52. Qui his successerunt Scholastici quantum ingenio valeant sæpe ostendunt: sed in infelicia & artium bonarum ignara sæcula inciderunt: quominus mirum si inter multa laudanda, aliqua & condonanda sunt. Tamen ubi in re morum consentiunt, vix est ut errent, quippe perspicaces admodum ad ea videnda quæ in aliorum dictis reprehendi possunt: in quo ipso tamen diversa tuendi studio laudabile præbent modestiæ exemplum, rationibus inter se certantes, non, qui mos nuper adeo literas inquinare cœpit, conviciis, turpi fœtu impotentis animi.

COMMENTARIUS.

VOx *Scholastici* admodum antiqua est, utpote, quæ memoratur apud Tacitum aliosque Scriptores. Scholastici dicebantur, qui Grammaticæ & Rhetoricæ dabant operam & studebant,

ita nominati, quia in schola privatim semper docebant, non publice, ne plebs unquam de ea sciret, & hac ratione Theologiæ incapax redderetur. Volebant enim clavem scientiæ penes se solos servari. Dividitur autem Theologia in *positivam* & *scholasticam*; quarum illa versatur in analysi sacræ Scripturæ ejusque interpretatione; hæc in synthesi locorum communium, per quos ea, quæ in sacra Scriptura passim sparguntur, in certum ordinem rediguntur. Burman. *Synopf. lib.* 1. *cap.* 2. Debet autem ea natales suos Philosophiæ, postquam enim Justinus Martyr, Clemens Alexandrinus, aliique Philosophi Gentiles, ex Gentilismo in Christiana castra transiverunt, & sapientia secularis in scholis Christianorum locum invenit, nec non Aristotelis Philosophia Theologiæ permista fuit, *scholastica* nominari cœpit, multis distinctionibus definitionibusque involuta, spinosisque quibusdam subtilitatibus admodum corrupta. Ita statim allegatus Theologus, *Laudatur in hac scholastica Theologia*, 1. *simplex ac breve orationis genus*, 2. *methodus accurata & dialectica*, 3. *usus*, *sive subsidium Philosophiæ & disciplinarum naturalium. Improbantur autem ab ipsis illius cæteroquin defensoribus*. 1. *doctrina tyrannidi Pontificis obnoxia, adeoque in multis falsa*. 2. *rerum Philosophicarum multitudo*. 3. *vanarum quæstionum curiositas*. 4. *ex ignorantia linguarum profecta ipsa rerum conturbatio*. 5. *obscuritas & barbaries. Unde patet, Theologiæ hujus architectorum hunc fuisse scopum, ut per spinas illas & difficultates non plebem modo, verum etiam liberaliora quæque ingenia a Theologiæ suæ aspectu arcerent, sibique solis clavem scientiæ reservarent*.

53. Juris Romani scientiam profitentium tria sunt genera. Primum eorum est quorum opera in Pandecte, Codicibus Theodosiano & Justinianeo, & in Novellis constitutionibus apparent. Secundum eos habet qui Irnerio successerunt, Accursium, Bartolum, & tot alia nomina, quos penes diu fori regnum fuit. Tertium eos complectitur, qui humaniores literas cum legum studio conjunxerunt. Primis multum defero: nam & rationes sæpe optimas suppeditant, ad demonstrandum id, quod juris est naturæ: & eidem juri neque minus gentium juri testimonium sæpe præbent, sic tamen ut ipsi non minus quam alii nomina hæc sæpe misceant, imo & jus gentium sæpe vocent, id quod quorundam duntaxat populorum est, nec tanquam ex condicto, sed quod alii aliorum imitatione, aut fortuito receperunt. Sed & quæ vere juris sunt gentium sæpe tractant promiscue & indiscrete cum his quæ juris sunt Romani, ut ex titulo de Captivis & Postliminio apparet. Hæc ergo ut discernerentur, laboravimus.

III. *Jureconsulti.*

I. *Antiqui.*

COMMENTARIUS.

QUoniam juris Romani scientia semper in summo honore & æstimatione habita fuerit, non defuere apud Romanos decora hominum ingenia, qui ad hanc excolendam Spartam animum applicuêre, ex quorum doctis responsis, interpretationibus, & fori disputationibus, nec non Principum constitutionibus atque rescriptis collectum & quasi compositum est jus illud Romanum, quod ubique terrarum viget, propter summam, quam continet, æquitatem, quapropter etiam & nos eo utimur, ubi patriæ leges & consuetudines silent. *Ita enim justum & æquum visum est omnibus jus Romanum, ut, qui Romanis legibus non tenentur, illud tamen tanquam æquitati naturali maxime consentaneum libenter sequantur, & suas leges per has interpretentur*, inquit Damhoud. *Prax. rer. civ.* propter illam, scil. naturalem & civilem æquitatem, qua ante omnes pollet. Neque illud mirum, utpote quod ex purissimo illo rectæ rationis fonte, id est, juris naturalis sive moralis vel divini necessarii, & illo omnium legum naturalium compendio, decalogo, Moysi in monte Sinai tradito, originem derivat. Fertur enim Ægyptiorum legislatorem Mercurium Trismegistum ad divinæ legis exemplar suas leges condidisse, atque civibus suis tanquam perfectissimam vivendi & agendi regulam observandas dedisse. Ab hisce vero jus suum & leges olim Græci quasi de manu in manum acceperunt. A Græcis autem interjecto tempore Romani petierunt leges suas, missis in Atticam legatis, qui jura ejus populi describerent, & Romam deferrent; e quibus primo decem tabulæ, & hisce postea duobus adhuc additis leg. XII tabb. composuerunt, quas *fontem omnis publici privatique juris* Livius, *finem æqui juris* Tacitus vocat. Ex quibus perspicimus quam parva fuerunt sanctissimæ civilis hujus sapientiæ initia. Verum cum tot clarissimi & maximi viri huic cœlitus missæ juris civilis disciplinæ suam navare operam

perunt operam, atque ad eam suis commentariis, disputationibus, & responsis illustrandam adjecerunt animum, ad tantam crevit magnitudinem, ut tandem mole laboraret sua; ad duo quippe librorum, & ter centena usque versuum millia tempore felicissimi Imperatoris Justiniani excreverat. Quoniam autem verendum erat, neminem fore hominem, qui ad hanc excolendam disciplinam tanquam opus desperatum, utpote quæ nullis librorum finibus concluderetur, animum applicaret, tandem sacratissimus Imperator Justinianus, bellis feliciter peractis, & hostibus suis devictis, faciliorem jurisprudentiæ addiscendæ viam nobis pandere voluit. Itaque inutilibus rejectis, & adjectis necessariis, tam vastum & immensum juris oceanum angustioribus clausit limitibus, tot leges, tot librorum ac versuum millia, cura & studio viri magni & excelsi Triboniani, Magistri & Exquæstoris sacri palatii, collecta, in quatuor libros, Pandectas, Codicem, Institutiones, & Novellas ipsius constitutiones congessit, e quibus libris unum confecit corpus, quo continetur omne jus antiquum vel novum. Verum cum in res humanas fortuna maxime dominetur, quamobrem multis sunt obnoxiæ mutationibus, contigit, ut ejusmodi rerum vicissitudinem quoque ipsa juris Romani scientia experiri debuerit. Postquam enim sub Justiniani imperio, quod annis fere quadraginta gessit, floruerat; vix interjectis 40. annis cœpit iterum in obscuro latere sub vecordi & ignavo Principe Phoca. Eaque tandem Visigothis, Vandalis, Gothis, Hunnis, Francis, aliisque populis barbaris, tanquam diluvio quodam, totum Orientem invadentibus, penitus in illo orbis tractu extincta est: utpote qui nullas nisi leges a se conditas patiebantur, atque ita diu sepulta tacuit omnis juris interpretatio atque fori disputatio, donec tandem sub Lothario Saxone Imperatore Occidentis iterum quasi postliminio restituta est, & publice doceri cœpit authore & suasore Irnerio, cujus hic mentionem facit Author, Jurisconsulto summo ideoque magna apud Imperatorem Lotharium authoritate pollente. Ipse Irnerius Bononiæ jus civile publice professus est circa annum 1200. & post eum multi alii ad hanc scientiam publice docendam operas suas contulerunt, ut AZO, PLACENTINUS; ODOFREDUS, aliique plurimi, quos omnes secundi generis dicit Author, qui publice jus civile docuerunt. Quibus magistris usus est ACCURSIUS in addiscenda juris civilis scientia, cum jam provectioris erat ætatis, annum agens quadragesimum, indefesso tamen labore & assidua diligentia tantos in eo fecit progressus, ut merito anteponendus magistris. Huic successerunt BARTOLUS & BALDUS, quorum ille Pisis, hic Bononiæ juris artem professi fuerunt. Hos secuti & multi alii, quorum doctissima quotidie scripta de jure civili eruditorum hominum in manibus versantur. Tertium vero genus jus civile profitentium eos complectitur, qui humaniores literas cum legum studio conjunxerunt, ut CUJACIUS, HOTTOMANNUS, BUDÆUS, BALDUINUS, aliique plurimi magni nominis Jurisconsulti, quorum memoriam non minus veneramur, quam admiramur in omni disciplinarum genere consummatam eruditionem atque scientiam, ita ut facile eorum omnium quos enumeravimus principes existimandi sint. Sed voluit fortuna, ut in illa sæcula inciderint, quibus literarum humaniorum cognitio magis magisque efflorescere cœpit; maximum sane juris civilis ornamentum & decus, quo destituti vetustiores Jurisconsulti, utpote qui ea ætate vixerint, qua Saracenorum aliorumque barbarorum rabies omnem plane humaniorum literarum cognitionem oblitteraverat atque extinxerat, consequenter hanc juris artem non eo quo debuit modo exornare atque perpolire potuerunt. Merito inquit Author se plurimum deferre primis juris civilis Authoribus, nam & in jure naturali & gentium versatissimos fuisse testantur tot doctissima eorum responsa, atque monumenta, quæ in juris corpore nobis de jure publico reliquerunt. Cui accedit, quod plerique Principis Consiliarii, & ad intima quandoque Imperatorum arcana admissi, facile cum juris privati, tum etiam publici scientiam sibi comparare potuerunt. In utroque adeo versatus Papinianus, ut a summis Imperatoribus Caro, Carino, Decio, Justiniano, *prudentissimus, consultissimus, maximus, & splendidissimus*, nec non, *vir acutissimi ingenii & merito super alios excellens*, appelletur. Quin etiam *juris asylum ac doctrinæ legalis thesaurus* vocatur a Spartiano *in vita Caracal.* Ex cujus ludo, tanquam ex equo Trojano, innumerabiles civilis scientiæ Proceres exierant, ut inquit Rutilius *in vita* hujus Jurisconsulti. Reveretur Francis. Balduinus certam Dei providentiam, qui excitavit *Josephum Principem in Ægypto, Danielem in Babylonia, Athenis Periclem, Romæ Papinianum, & similia politicarum virtutum lumina.*

2. Medii. 54. Secunda classis juris divini & historiæ veteris incuriosa, omnes regum populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas impedimento sæpe fuit, quo minus recte leges illas intelligerent, satis sollertes alioqui ad indagandam æqui bonique naturam: quo factum ut sæpe optimi sint condendi juris auctores, etiam tunc cum conditi juris mali sunt interpretes. Audiendi vero tum maxime, cum tali

tali consuetudini quæ nostrorum temporum jus gentium facit testimonium perhibent.

COMMENTARIUS.

Graves aliquando errores admittunt Accursius, Bartolus, aliique anterioris seculi Jurisconsulti, dum ignari juris divini sive necessarii sive voluntarii, & in historiis plane hospites, ex Romanorum legibus omnium populorum regumque controversias definire voluerunt. Quemadmodum ad §. 1. diximus. Oportet eum, qui juri publico, id est, naturæ sive gentium, operam dare velit, atque id ipsum applicare factis, in omni disciplinarum genere versatum esse, potissimum vero in historiis, utpote quæ nobis suppeditant multa testimonia, e quibus perspicimus quæ diversorum gentium jura, qui mores & consuetudines fuêre, quid juris in bello sive in pace inter eos obtinet. Quamquam multa jus civile vel Romanum habeat juris publici speciosa exempla, attamen non potest omnes, quæ quandoque incidere possunt inter gentes, controversias comprehendere. Præterquam quod jus Romanum magis spectare videtur ad ea quæ ad istius reipub. statum pertinent, quam quæ ad universæ societatis humanæ conservationem pertinent. Non obstat quod a multis juris interpretibus vocatur *jus commune*, quia propter summam, ut diximus, æquitatem, & cum recta ratione consonantiam, plurimarum præcipue Christianarum gentium usu & approbatione receptum est, & quasi commune effectum. Quippe quatenus fundatum est in ratione naturali, omnium gentium saltem moratiorum, quæ rectæ rationis usum admittunt, assensum & approbationem ex illa convenientia cum dictamine rectæ rationis quam intus sentiebant, propria quadam vi sibi conciliavit, & hoc sensu jus commune dici potest. Et eatenus in decidendis regum populorumque controversiis multum habet & auctoritatis & usus: verum cum in quibusdam gentes a jure Romano recesserint, oportet eum qui publica tractat negotia, quibus, ut ita dicam, dat formam jus publicum, quod inter diversas gentes obtinet, eorumque vel expresso vel tacito consensu introductum atque approbatum est, antiqua perlustrasse rerum monumenta, atque juris divini sive moralis sibi comparasse cognitionem, illud enim debet esse in omnibus publicis negotiis agendorum norma, a quo Principi Christiano nunquam recedere licet: propterea quod ei necessitas moralis perpetua inest, quæ nullam dispensationem admittens, nullo vel Principis alicujus vel gentium consensu contrario abrogari vel tolli potest.

55. Tertii ordinis magistri, qui Romani juris finibus se includunt, & in jus illud commune aut nunquam aut non nisi leviter exspatiantur, vix ullum habent usum qui nostri sit argumenti: Scholasticam subtilitatem cum legum & canonum cognirione conjunxerunt, ita ut a controversiis eriam populorum ac regum non abstinerenr Hispani duo Covarruvias & Vasquius: hic magna libertate, modestius alrer, nec sine exacto quodam judicio. Historias magis eidem legum studio inserere aggressi sunt Galli: quos inter magnum obtinent nomen Bodinus & Hotromanus, ille perpetuo opere hic sparsis quæstionibus, quorum & pronuntiata & rationes sæpe nobis inquirendi veri suppeditabunt materiam. *3. Recentiores.* *Hispani.* *Galli.*

COMMENTARIUS.

Qui juris Romani cancellis se includunt magistri, neglecta omni juris communis doctrina atque notitia, in jure publico tractando nullum habent usum, quippe cum jus gentium longe diversam sæpius a jure civili præscribat agendi normam, circa ea quæ regum & gentium inter se commercia, fœdera, pactiones, aliaque id genus negotia concernunt, vix hujus juris ignari magistri, licet in jure Romano maxime versati, aliquam præstant utilitatem.

56. In toto opere tria maxime mihi proposui, ut definiendi rationes redderem quam maxime evidentes, & ut quæ erant tractanda, ordine certo disponerem, & ut quæ eadem inter se videri poterant nec erant, perspicue distinguerem. *VII. Instituti & ordinis in universum consilium & ratio explicata.*

COMMENTARIUS.

Optima hæc disputandi ratio est, quam sibi Author proposuit. A definitione enim sumens initium ad cæteras operis partes tractandas descendit, quibus cognitis nihil obscuritatis lectori

ctori relinqui potest. *Omnis quæ a ratione suscipitur de aliqua re institutio, debet a definitione proficisci, ut intelligatur quid sit de quo disputatur*, inquit Cic. *Off. cap.* 2.

57. Temperavi me ab his quæ alterius sunt tractationis, ut quæ docent quid ex usu sit facere, quia ista suam habent artem specialem politicam, quam recte ita solam tractat Aristoteles ut alieni nihil admisceat, contra quam fecit Bodinus, apud quem hæc ars cum juris nostri arte confunditur. Nonnullis tamen locis ejus quod utile est feci mentionem, sed obiter, & ut id ipsum a justi quæstione apertius distinguerem.

COMMENTARIUS.

NOn debemus hic perperam interpretari Authoris mentem, quasi politicam scientiam ad juris disciplinam omnino non pertinere affirmare vellet, & consequenter sese tanquam juris sacerdotem temperasse ab his, quæ docent quid ex usu sit facere & suam artem specialem politicam habent. Quatenus enim Jurisconsulti partes consistunt in legibus scriptis dextre interpretandis, supplendis, & ad casus singulares accommodandis, eatenus juris civilis scientia a politica prudentia concernente ea, quæ utilitatem & salutem reipub. spectane, distincta est. Quippe cum omnia quæ reipub. utilia fore videntur non semper justa sint, scil. ejus naturæ, ut justitiæ omnino & stricte dictæ conveniant, & vicissim quædam justa quæ non utilia sint, contigit, ut diverso respectu diversum quoque munus gerunt JCti & Politici, quia quisque suum habet scopum, ad quem in gerendis publicis negotiis collimant. Illi justitiam habent sibi propositam, atque nihil aliud examinant, quam rei gestæ vel gerendæ cum ea convenientiam vel disconvenientiam, atque secundum eam decernunt, vel justam, vel injustam esse. Politici reipub. vel civitatis salutem & bonum publicum promovere spectantes, magis id quod ei utile aliquando, quam quod stricte justum est intendunt, itaque secundum intentionis aciem diversam sustinent personam. Quod non ita debet intelligi, quasi Jurisconsultum nihil aliud curare oporteat quam justitiæ administrationem, Politicum vero nihil aliud quam utilitatem reipub. ab omni justitia sejunctam; utrumque enim ad reipub. salutem & bonum commune pertinet. Superius enim diximus societatem humanam non posse diu conservari sine justitia, utilitatem vero ab honestate sejunctam omnem pervertere justitiam, & consequenter utilitatem & justitiam sive honestatem pari passu ambulare oportet, scil. ita justitia honestate dirigenda est, ut una temperet alteram. E quibus perspicimus Jurisconsulti & Politici munera eatenus a se invicem discrepare, quatenus Politicus justitiam in publicis gerendis negotiis determinans, eo ipso agit, quod proprie pertinet ad Jurisperitum, quando vicissim Jurisconsultus definit illud quod reipub. utile fore videtur, Politicum agit, ejusque munere fungitur; una itaque & eadem persona hæc duo obire potest munera, quia a se invicem quidem distincta ratione intentionis, verum sibi non adeo contraria, ut conjungi nequeant, ideoque ab eo denominatur quod potissimum & principaliter intendune utrique, & muneris exercitatione ille JCtus, hic Politicus vocatur, verum ambo ad reipub. salutem promovendam concurrere debent. Quemadmodum enim, ut diximus, honestate utilitas ita dirigenda est, ut hæc duo verbis inter se discrepare, re tamen unum sonare videantur, ut inquie Cic. 3. *Off. cap.* 23. Ita a Jurisconsulto Politicus nomine quidem discrepare, tamen justitiæ observatione & administratione in tuenda salute reipub. quantum potest, cum eo convenit, si boni civis vel magistratus officium implere velit. Aliter enim utilitatis specie in reipub. sæpissime peccatur, mutua itaque ope & JCtus & Politicus reipub. salutem procurare incumbunt, quia utrius auxilio indiget, sine justitia ad tyrannidem degenerat omnium malorum pessimum, sine utilitatis procuratione vergit ad interitum & ruinam.

58. Injuriam mihi faciet si quis me ad ullas nostri seculi controversias, aut natas, aut quæ nasciturae prævideri possunt, respexisse arbitratur. Vere enim profiteor, sicut Mathematici figuras a corporibus semotas considerant, ita me in jure tractando ab omni singulari facto abduxisse animum.

COMMENTARIUS.

QUemadmodum res humanæ multis mutationibus obnoxiæ sunt, ita & civitates atque respub. sua habent fata suasque mutationes patiuntur: quippe cum ex hominibus constat atque ab iis

iis gubernari necesse est, qui, tanquam navis maris fluctibus, ita suis animi motibus agitati huc illuc cursum dirigunt, vix contingere queat, ut omnibus civibus æque reipub. administratio, vel eorum, qui ad ejus clavum sedent, in publicis gerendis negotiis moderatio arrideat; propter diversa enim hominum ingenia diversæ quoque intentiones & metæ ad quas decurrunt & collimant. Hinc tot rerumpub. formæ ex diversis hominum ingeniis constitutæ. Hinc sæpissime unius formæ in aliam mutatio. Unam altera perfectiorem & a vitiis magis immunem quisque pro ingenii sui capacitate existimans inclinat ad status & imperii mutationem, quam sæpissime totius reipub. excipit interitus. Hinc internecinæ inter eosdem cives simultates, lites, controversiæ, unde bella intestina, seditiones, factiones, & tandem in propria viscera crudelitas atque sævitia; quemadmodum enim concordia servatur, ita discordia dilaceratur misere & pessumdatur respub. Olim & Authoris nostri ætate ejusmodi moverunt controversias homines tranquillitatis impatientes, ac novarum rerum cupidi, cum quoad religionis, quam reformatam dicimus, recepta quædam dogmata; tum etiam quoad regiminis formam, quæ cives in diversas trahebant partes, & reipub. portendebant ruinam, nisi tanquam in cunabulis fuissent oppressa, & quod dolendum, non sine quorundam civium damno, quorum obfœderant animos nova quædam religionis dogmata, quibus & Author noster addictus, ut patet ex hoc opere, cujus commentationem suscepi, eisque perseveranter adhærens, e longinquo imminentem sibi tempestatem prospiciens, effugere non potuit: fortasse quia persuasus de veritate eorum quæ amplexus fuerat, sive in rebus sacris, sive reipub. negotiis tractandis, quicquid potius mali perferendum, quam rejicere quæ vero consentanea judicabat, existimaverit. Quicquid autem de eo sit, me ipsum temperare malo ab immaturo & intempestivo de tanto viro judicio ferendo, quam ut nimis in judicando præceps, ad pœnitendum properarem. Attamen quod ad cultum divinum pertinet, semper mihi persuasi, quoniam societatis civilis sive reipub. salus maxime a tranquillitate dependet, tranquillitas vero haberi nequit, nisi cultus aliquis divinus sit usu receptus, & publica authoritate confirmatus, cuique relicta libertate introductum a summo imperante ejusmodi divinum amplectendi cultum vel non, nemini civium licet cultum istum vel receptam & confirmatam religionem perturbare, contraria in vulgus disseminando dogmata. Quippe necesse est, si cuique liceat suo arbitrio nova fidei dogmata divulgare, ut summa oriatur confusio, unde sæpissime bella intestina, quibus ut diximus non solum misere jactatur atque concutitur respub. sed sæpissime funditus evertitur, propterea quod ad hominum animos incitandos & commovendos nullum validius remedium quam religionis opinio, neque ad eos iterum sedandos atque quietes reddendos. Postulat itaque & civitatis salus, quæ, ut diximus, a pace & concordia civium potissimum pendet, ut una tantum vigeat religio, cujus usus publicus, quia a summo vel summis imperantibus introductus & approbatus, cujus professionem publice facere possunt quicunque per externum cultum intus se religionis receptæ & confirmatæ dogmata probare demonstrare volunt; cæteri autem qui ea improbant, propterea quod conscientiæ & internæ fidei repugnant, ad publicam per externum cultum sive sacrorum usum professionem faciendam cogi non debent. Hinc apud Eusebium legimus Constantini Imperatoris effatum, *omnes quidem subjectos suos Christianos optasse, coegisse autem neminem.* Verum hanc libertatem, quam concedimus cuique conscientiæ consentaneam amplectendi fidem, vel religionem, hisce cancellis circumscribimus, scil. ne quis innovare studeat, vel publice vel clandestine disseminando nova dogmata, regiam, ut ita dicam, religionem & ejus usum atque exercitium odiosum reddere, quoniam hac ratione communem pacem perturbat, tandemque totam remp. evertit. Eadem sentio de politico regimine, quod etiamsi non ab omni parte perfectum sit, ideoque non omnibus civibus æque placeat, nemini tamen licet contra illud conspirare vel subjectis odiosum reddere; fingi enim potius quam haberi potest ejusmodi status, qui ab omni parte beatus est. Præterquam quemadmodum propter diversa hominum ingenia Jupiter neque serenus neque pluvius omnibus arridet, sic propter multorum male composita desideria & ingenii humani inconstantiam fieri non potest, ut reipub. administratio omnibus æque placeat, unde sæpissime multa summorum imperantium facta pro injuriis traducuntur, quæ nullam præ se ferunt injuriæ speciem, nisi ea tanquam malefacta damnanda, quæ cum civium quorundam judicio non consentiunt. Cui accedit, quod summa majestas non præstat immunes a vitiis atque erroribus, quicunque ea ornati sunt. Sunt enim homines ut cæteri cives, adeoque nihil humani ab ipsis alienum; nemo enim sine vitiis nascitur, optimus ille qui minimis urgetur. Præterquam quod boni civis officium est præsentem reipub. statum tueri & confirmatum reddere: omnis enim regiminis mutatio maxime periculosa; vix enim ea contigit sine summo reipub. & singulorum civium detrimento; propterea quod omni penitus sublato imperio ad Anarchiam delabitur respub. id est, summam rerum omnium confusionem; & primævus iterum introducitur belli status, in quo homo homini hostis existit, alter alterius bona diripit, possessiones invadit, quo statu nullum pejus imperium fingi potest vel excogitari. Optime itaque Tacitus. *Ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes.* Et idem *cap. 4. Hist. 8. Bonus civis meminit temporum quibus natus est, quam civitatis formam patres avique instituerunt: ulteriora miratur, præsentia sequitur, bonos principes voto expetit, qualescunque tolerat.*

K 59. Di-

Dicendi genus concisum. 59. Dicendi genus quod attinet, nolui ad rerum tractandarum multitudinem adjungendo verborum copiam fastidium parere lectori, cujus utilitatibus consulebam. Itaque secutus sim quantum potui concisum & docenti conveniens loquendi genus: ut tanquam in uno conspectu habeant qui negotia publica tractant, & quæ incidere solent controversiarum genera, & principia unde adjudicari possint: quibus cognitis facile erit ad rem subjectam accommodare orationem & quantum lubet extendere.

COMMENTARIUS.

Miramur ubique Authoris aptum, distinctum, & concisum dicendi genus. Non enim inani verborum copia, vel ornatu, sed rationis acumine omnia tractat in hoc opere rerum argumenta, positis certis principiis, unde varia controversiarum genera dijudicari & definiri possunt, quod genus demonstrandi & definiendi quæstiones tanquam accuratissimum & certissimum etiam Mathematicis probatum.

Scriptorum verba ipsa. 60. Scriptorum veterum ipsa verba adduxi interdum, ubi talia erant, ut aut cum auctoritate, aut cum venustate singulari dicta viderentur: quod & in Græcis feci nonnunquam, sed maxime ubi aut brevis erat sententia, aut cujus gratiam sperare non audebam Latino sermone me posse assequi: quem tamen ubique adjunxi in eorum commodum qui Græca non didicerunt.

COMMENTARIUS.

Si quis auctoritate & testimonio alicujus Scriptoris de re aliqua opinionem suam probare velit, oportet ipsa adducere Authoris verba, ut perspiciat lector, num ex iis deduci possent istiusmodi argumenta vel exempla, quæ ad probandam allegantis mentem aliquid ponderis adferunt, eaque integra, non mutilata describenda sunt: detractio enim vel additio unius vel plurium verborum sæpissime totum sensum mutat & in allegantis favorem detorquet, quam artem optime hodie intelligunt nonnulli umbratici magistri, qui disputando ostendunt omnem eorum doctrinam & subtilitatem in eo consistere, ut subtiliter impostorem agere sciant.

Libertas judicii lectori relicta. 61. Quam vero ego in aliorum sententiis ac scriptis dijudicandis mihi sumsi libertatem, candem sibi in me sumant, omnes eos oro atque obtestor quorum in manus ista venient. Non illi promtius me monebunt errantem, quam ego monentes sequar. Et jam nunc adeo, si quid hic pietati, si quid bonis moribus, si quid sacris literis, si quid Ecclesiæ Christianæ consensui, si quid ulli veritati dissentaneum a me dictum est, id nec dictum esto.

COMMENTARIUS.

Æquissimum Authoris dictum, quo aliis eodem utendi in se jure concedit, quod ipse in alios sumsit. Habet enim hoc summam æquitatem, *ut quod ipse quis in alterius persona aequum esse credidisset, id in ipsius quoque persona valere patiatur*, ut inquit Ulpianus *l.* 1 §. 1. *ff. quod quisque juris in alterum statuerit ut ipse eodem jure utatur. Patere legem quam ipse tuleris. Quod enim tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Eandem itaque libertatem cum Authore nostro & in me ipsum lectori facile concedo. Et si in quibusdam fortasse erraverim, quod humanum, ideoque a me alienum non puto, obtestor atque oro omnes, quorum fortasse in manus hæ meæ lucubrationes, quamvis exigui momenti, venient, ut me velint admonere, non promptius me monebunt, quam ad exemplar nostri Authoris ego monentes sequar. Et si quid pietati, si quid bonis moribus, si quid sacris literis, (in quibus fortasse, quia non Theologus sum, quibusdam nimis evagari videor) si quid Ecclesiæ Christianæ consensui, si quid ulli veritati dissentaneum a me dictum est, id nec dictum esto

HUGO.

HUGONIS GROTII
DE JURE BELLI AC PACIS
LIBER PRIMUS.
CAPUT I.
Quid Bellum, quid Jus?

I. CONTROVERSIÆ eorum, quos nulla juris civilis tenet communio, quales sunt & qui ingentem nondum coierunt, & qui inter se diversarum sunt gentium, tum privati, tum reges ipsi, quique par regibus jus obtinent, sive illi optimates sunt, sive populi liberi, aut ad belli, aut ad pacis tempora pertinent. Sed quia bellum pacis causa suscipitur, & nulla est controversia unde non bellum oriri possit, occasione bellici juris, quæcunque tales incidere solent controversiæ, recte tracta-

 bun-

buntur: ipsum deinde nos bellum ad pacem, ut finem suum, deducet.

COMMENTARIUS.

Jus civile in genere est quod quisque populus vel civitas sibi proprium fecit, addendo vel detrahendo juri communi: ut diximus *ad* §. 1. *Prolegom.* Itaque ejus denominatio præsupponit civitatem, id est plurimorum hominum vel familiarum in statu naturali segreges viventium in eandem societatem conspirantium multitudinem & unionem, qui ad communem tranquillitatem, unde civitatis & consequenter singulorum quoque salus pendet, conservandam propria sibi jura condiderunt, quæ civitatis conservationi & civium ingeniis maxime congruas & consentaneas fore arbitrabantur. Itaque præter obligationem, qua sibi invicem in statu naturali devincti erant, ex legibus naturalibus profluentem, accessit & altera, quam ejusdem societatis membris & civibus imponunt jura & leges civitatis, quas communi voto & consensu vel ipsi cives tulerunt, vel earum condendarum potestatem ei quem tuendæ societatis saluti præfecerunt, demandarunt. Ex quibus perspicimus ejusmodi jura & leges sibi locum tantum intra civitatis limites vindicare, easque iis tantum esse agendi normam atque regulam, quos tanquam ejusdem civitatis membra ejusdem juris tenet communio. Ad exteras sive gentes sive reges, vel tam privatos neutiquam pertinet, utpote qui sui juris suo quoque arbitrio sibi legum condendarum potestatem habent, manente tamen inter eos communione juris naturæ, quoniam id ipsum nulla hominum dispositione abrogari vel tolli potest. Quemadmodum enim jus naturæ cum ipso homine quasi natum est, eique tam firmiter cohæret, ut nulla ratione ab humana natura separari queat; ita in quocumque statu vel vitæ conditione eum consideramus, nunquam legibus naturæ potest esse solutus, neque in statu civili, neque naturali. Quamvis in primævo id est naturali statu consideretur tanquam suarum rerum arbiter & moderator, nullius imperio subjectus, sui plane juris, ad instar summi imperantis in societate civili, attamen efficere nequit, ne leges naturæ in omnibus suis negotiis locum habeant. Hinc quando principem legibus solutum statuimus, de legibus civilibus, quarum condendarum potestatem ipsi cives concesserunt, neutiquam vero de naturalibus sermonem habemus. Leges enim naturales non solum æternam habent causam unde dimanarunt, sed & perpetuam atque immutabilem & consequenter hominem in omni vitæ genere obligandi vim, sive alieno imperio subjectus sit, sive sui juris in statu naturali vivat; cujusmodi status obtinuit antequam in gentes coierunt mortales, inter singulos homines vel familias segreges viventes, vel postquam in gentem & societatem civilem coaluerunt, inter diversas gentes vel civitates, vel, quod idem est, earum reges sive principes vel optimates, locum habet.

Sciendum enim est, antequam principio societates vel gentes esse cœperunt, in familias divisum fuisse mortale genus, cujus familiæ erat princeps paterfamilias, ceteri, ut uxor & liberi, membra & quasi cives erant parvæ hujus civitatis, a nutu & arbitrio patrisfamilias dependentes. Itaque penes eum solum residebat summum imperium, atque potestas leges & jura præscribendi, quæ ejusdem familiæ membris erant regula & norma agendorum, & quasi vinculum quo tota familia & singula ejus membra sibi invicem devinciebantur. Itaque principi familiæ soli incumbebat cura, ne quid ea aliquid detrimenti caperet; uxori & liberis obsequendi sola relicta gloria. Hanc fuisse humani generis conditionem, antequam in civitatem coaluerunt mortales, neminem fugere potest, qui ejus primævam conditionem diligenter examinaverit: testantur enim sacræ paginæ Deum creasse hominem, marem & fœminam, ad propagandum humanum genus, primum vero e pulvere terræ finxisse marem, ex ejus vero costis ædificasse fœminam, ex præexistente igitur materia ossibus & carne condita fuit fœmina. Quamobrem primo loco creatus mas? nisi ut secundum tritum illud proverbium, qua prior tempore & ideo quoque jure potior, sibi imperium vindicare posset, cum in mulierem, tum etiam in liberos tanquam membra sive subjectos, ex quibus familia constabat, atque etiam in cæteras creaturas, quas ipsi in usum Deus concesserat. Nam cum de natura humani imperii sit, ut dividi nequeat, quia omnis consortis impatiens, rationi consententaneum erat, illud in unum conferri. Cui accedit quod videatur ex costa viri extructa, ut perspiciens se nihil a se ipsa habere, quoad corpus, sed ex corpore viri desumptam, concluderet Deum voluisse, ut ei subjiceretur, cujus materia fuerat, ex qua erat ædificata: nihil enim rectæ rationi & æquitati magis convenit, quam meum esse, quod ex re mea factum est atque procedit, unde profluit humanum illud imperium maris cum in mulierem, tum etiam in liberos, ex uxore tanquam re sua natos, quod apud patremfamilias residere diximus; itaque ut neque mulier, neque liberi instar servorum apud Romanos habebant caput in statu naturali, id est non repræsentabant singularem aliquam personam, verum

sub

sub persona patrisfamilias omnes comprehendebantur quicunque tanquam ejusdem familiæ cives erant. Quemadmodum reges vel optimates, sive quicunque rerum summæ præsunt, repræsentant universam civitatem ex tot civium millibus constantem. Ita paterfamilias totam repræsentabat familiam tanquam unus homo; quare tot homines in statu naturali consideramus quot familiæ, ut modo diximus. Usquedum filii e potestate patris dimissi diversam constituebant familiam, manentibus filiabus in perpetua tutela, ut olim quoque apud Romanos obtinuisse legimus apud Cic. orat. *pro Muren.* Si non in patris, saltem in mariti, vel sanguine proximi juncti, vel extranei alicujus potestate constituebantur. Cujusmodi tutela ab ipsa natura introducta videtur, quia fœmina natura ita comparata est, ut, neque ratione juris neque virium vel cœterarum animi facultatum æqualis viro, semper alieno indigeat auxilio consilioque, & consequenter ad parendum potius quam imperandum nata videatur. E quibus perspicimus quando sermonem habemus de statu hominis naturali, in quo quisque sine legibus, sine imperio, solutus atque liber, sibi imperans, & habens pro ratione actionum suarum propriam voluntatem & arbitrium, cum recta ratione & æquitate naturali consentiens, vitam agit, ejusmodi status intelligendus, in quo homines in familias dispersi segreges viventes, quot familiæ, tot homines erant, quia solius tantum patrisfam. tanquam innixa persona totam familiam & singula ejus membra repræsentans, considerabatur. Verum quia ejusmodi status expositus erat multis incommodis & periculis, quæ homini ab homine imminebant propter multorum ad nocendum & quæcunque patranda scelera & flagitia pronam naturam, cogitare cœperunt de mediis, quæ ipsis ejusmodi præstarent securitatem, ut exiguam facinorosorum hominum manum facile repellere possent. Quippe cum conspiratio vel accessio duorum vel trium sive plurium hominum aut familiarum sæpissime impellebat adversarium ad opprimendum socium, cujus imbecillitas certam ipsi videbatur polliceri victoriam, si hoc malum declinare vellet, nullum efficacius remedium adhiberi potuit, quam ut sibi socios quæreret, quorum ope & auxilio munitus adeo potens evaderet, ut nisi cum summô invasoris periculo opprimi posse videretur. Quoniam nemo propter innatum erga se ipsum amorem & studium se conservandi ita facile oppugnaturus illum est, quem non sine morte dubia debellari posse prævidit. Ut igitur numero sociorum ad mutuam defensionem conspirantium sese in securitatem assererent mortales, in gentes vel societates civiles coaluerunt, inde regna, respublicæ, aliaque id genus in unam eandemque societatem coëuntium multitudo. Manente, ut diximus supra, inter eas communione ejus juris, quod antea obtinuerat inter singulas familias, tanquam norma & regula, quam in celebrandis contractibus, omnibusque decidendis, si quæ ortæ essent, controversiis, atque omnibus denique gerendis negotiis, observare voluerunt. Quippe cum recessi quidem essent a statu primævo, non vero ab illa societate, quam natura inter homines constituit, nullum inter eos commercium haberi vel societas coli potuisset, nisi certum & commune aliquod jus intercederet, quod agendorum inter eos esset norma, cujusmodi est jus illud quod summus legislator Deus omnium cordibus insculpsit, & necessitate humana exigente atque dictante recta ratione gentes sibi constituerunt, ad omnia negotia, & ad omnes controversias, quæ quandoque incidere possunt, pertinens. Quoniam vero inter homines duplex status intercedit, vel belli, vel pacis, recte Autor omnes controversias ad alterutrum spectare dicit.

Præstat quidem societas civilis majorem securitatem, verum efficere nequit ut in perpetua quiete & tranquillitate vivatur. Propterea quod ejusmodi status mutatio conditionem, non vero naturam hominis mutans, humanæ naturæ vitia atque imbecillitates, quibus singuli homines obnoxii, sæpe officiis desunt, quæ sibi invicem debent: quæ officiorum negligentia tot controversiarum & litium, quæ inter mortales oriuntur, revera mater est. Cujusmodi controversiæ si disceptatione dirimi nequeant, Martem sæpissime arbitrum habent, ut alibi diximus. Quippe cum diversæ gentes vel populi liberi, superiorem non habentes, tanquam in statu naturæ viventes considerari debeant, & consequenter nullum arbitrum vel judicem, qui litem dirimat, agnoscere, quam propriam rationem & arbitrium, cogi possint, nulla finiendæ controversiæ & litis alia superest ratio, quam belli alea, quamobrem recte quæ ad pacem civilem conservandam atque constituendam pertinent controversiæ occasione bellici juris tractantur. Quoniam nulla fit controversia unde bellum non possit oriri. Nullum vero oriatur bellum quin ejus finis sit controversiis dirimendis pacem quærere. Unde Salustius: *Sapientes pacis causa bellum gerunt, & laborem spe otii sustentant. Cic. 1. off. Suscipienda bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur.* Quamobrem Augustinus *de civ. Dei, lib. 19. cap. 12. Quod enim mecum, quisquis res humanas naturamque communem utcunque intuetur, agnoscit, sicut nemo est, qui gaudere nolit, ita nemo est, qui pacem habere nolit. Quandoquidem & ipsi qui bella volunt, nihil aliud quam vincere volunt: ad gloriosam ergo pacem bellando cupiunt pervenire. Nam quid aliud est victoria, nisi subjectio repugnantium? Quod cum factum fuerit, pax erit. Pacis igitur intentione geruntur & bella, ab iis etiam qui virtutem bellicam student exercere imperando atque pugnando. Unde pacem constat belli esse optabilem finem. Omnis enim homo belligerando pacem requirit, nemo autem bellum pacificando. Nam & illi, qui pacem, in qua sunt, perturbare volunt, non eam oderunt, sed eam pro arbitrio suo cupiunt commutari. Non ergo ut sit pax nolunt, sed ut* ea

ea sit quam volunt. Et paulo post: *Ipsa enim sævissima feræ genus proprium quadam pace custodiunt ineundo, gignendo, pariendo, fœtus fovendo atque enutriendo, cum sint pleraque insociabiles & solivagæ. Quanto magis homo fertur naturæ suæ legibus ad ineundam societatem pacemque cum hominibus, quantum in ipso est, omnibus obtinendam. Cum etiam mali pro pace suorum belligerent, omnesque, si possent, suos facere velint, ut uni cuncti & cuncta deserviant.*

II. 1. De belli ergo jure acturi, videndum habemus, quid bellum sit de quo quæritur, quid jus quod quæritur. Cicero dixit bellum certationem per vim. Sed usus obtinuit, ut non actio, sed status eo nomine indicetur, ita ut sit bellum status per vim certantium, qua tales sunt: quæ generalitas omnia illa bellorum genera comprehendit, de quibus agendum deinceps erit: neque enim privatum hic excludo, & quod reipsa prius sit publico, & haud dubie cum publico communem habeat naturam, quæ propterea eoque proprio nomine signanda est.

COMMENTARIUS.

Optime Autor rectam disputandi rationem sequens, antequam ipsam belli tractationem suscipiat, atque controversias, quæ cum occasione belli gerendi, tum etiam in ipso belli statu & tempore incidere possunt, explicandas atque definiendas aggrediatur, ipsam belli, de quo disputatio omnis futura est, definitionem, vel, si velis, brevem atque compendiosam descriptionem præmittendam statuit, ut constaret lectori quid sit de quo disputamus. Verum quoniam non tantum de bello, sed ejus jure quoque in hoc opere tractatur, ut ex inscriptione perspicitur, hinc post traditam belli definitionem, de ejus jure postea se quæsiturum Autor pollicetur. In bello autem definiendo paululum a Cicerone recedere videtur, dicens bellum non esse *certationem per vim*, verum potius *statum per vim certantium*, *qua tales sunt*, propterea quod *certatio* significare videtur ipsam actionem, quasi bellum consisteret in continuis præliis & pugnis. Verum vehementer dubito an ejusmodi interpretationem admittant Ciceronis verba. Quippe quemadmodum alterum decertandi genus, quod per *disceptationem* describit, non significat continuam & sine ulla temporis intercapedine causæ vel litis coram judice actionem sive perorationem: nam & illi etiam litigare dicuntur, quorum causa non peroratur, sed præparatur, vel post perorationem a judice examinatur, hinc omnino tempore a lite contestata usque ad definitionem *pendere lis* dicitur, quæ verba potius statum aliquem, quam actionem denotant. Sic etiam bellum dicitur *per vim certatio*, non ideo quasi in continuis præliis & certaminibus consisteret: nam & bellum est postquam indictum, antequam nulla hostilitas admissa est; verum quia potissima belligerantium intentio est vi & armis, scil. Martis auspiciis, controversiam determinare, a potiori parte fit denominatio, & dicitur *per vim certatio*, quamquam non semper ipso actu congrediantur ad certamina & prælia committant. Sic Gellius lib. 1. *cap.* 25. scribit induciarum tempore bellum manere, pugnam vero cessare. Nam & dum de belli gerendi ratione, de urbis obsidione, de acie instruenda, imo de induciis agatur inter belligerantes, manent tamen in statu belli, donec vel vi, vel disceptatione, id est vel victoria, vel colloquio controversia definita est, & abjectis armis bellum læta ac optabili finiatur pace. Sic homines olim antequam in civitatem coaluerunt segreges viventes, quanquam non continuo ipso actu sibi invicem vim inferrent, attamen quia nihil meditabantur quam qua ratione alter noceret alteri, status ejusmodi primævus, id est naturalis, belli status dicitur. Omne itaque illud temporis intervallum ab indicto bello usque ad definitam controversiam & belligerantium reconciliationem, *certatio per vim* recte mihi a Cicerone, vel *status per vim certantium* ab Autore nostro dici videtur; de hoc statu ita Hobbes *Leviathan. cap.* 13. *Consistit*, inquit, *natura belli non in pugna, sed in tractu aliquo temporis, quo durante, voluntas armis decertandi manifesta est. Itaque in natura belli, sicut in natura tempestatum, considerandum est tempus. Nam ut unus imber non denominat tempestatem humidam, ita neque pugna qualibet denominat bellum. Tempus autem bello vacuum pax est.* Addit Autor *qua tales*, id est qua belligerantes atque certantes, qua hostes, qui nihil aliud meditantur quam vel oppugnare vel repellere adversarium. Observato tamen jure belli, quod inter hostes vel belligerantes qua tales obtinet. Una generali definitione omnia bellorum genera continentur, id est ejusmodi congressiones atque certamina, in quibus vi & armis res peragitur: omnis enim pacis interruptio belli initium est, nullum datur tempus medium tanquam tertius aliquis

aliquis hominum status, verum necesse est ut omnibus sublatis controversiis pax obtineat, & amicitia atque commercium inter socios & naturalis cognationis vinculo sibi invicem devinctos mortales vel diversas gentes & nationes sive etiam singulos homines floreat, vel ut ob nonnullas controversias, quæ nisi vi vel disceptatione dirimi nequeunt, sublato amicitiæ societatis firmissimo fundamento, pacem belli status excipiat. In quo Marte arbitro definiuntur controversiæ. De ejusmodi bellorum generibus sermonem Autor habet, quæ vi & armis geruntur, vel inter diversas gentes sive nationes, earumque loco reges, sive optimates, vel qui pro diversa societatum & rerumpublicarum forma populum repræsentant, qui summo imperio ornati jus belli solennis gerendi habent, vel quæ inter cives oriuntur, ut intestina & civilia bella, vel quando singuli homines ferro & armis in mutuam perniciem advolant, aliaque ejusmodi per vim certandi genera, quæ tanquam diversæ species generali belli definitione & nomine veniunt, Autori nostro subjectam scribendi atque disputandi in hoc opere dabunt materiam. In quorum bellorum numero privatum bellum merito habetur, utpote quod re ipsa prius publico bello fuit, quoniam in statu naturali, antequam in gentem vel societatem aliquam coaliti fuerant mortales, obtinuit; privatum dictum, quatenus homines libertatis naturalis & summi imperii, quod penes quemque patremfamilias residebat, jacturam facientes, sese alieno imperio subjecerunt, & consequenter respectus ceteræ multitudinis quisque civis tanquam privata persona consideratur; idque omne privatim fieri dicitur, quod ab unoquoque membro geritur suo nomine; publicum vero, quod civitatis sive universæ societatis vel ejus qui summæ rerum præest nomine agitur. Nam quod jam privatum bellum vocamus, in statu naturæ publicum quodammodo dici potuit, si quamlibet familiam, cujus paterfam. caput & princeps erat, consideramus parvam fuisse civitatem, quæ segreges familiæ eandem relationem habuerunt inter se, quæ in diversis civitatibus & nationibus,& multis coadunatis familiis, in unam eandemque gentem vel civilem societatem coalitis locum obtinet. Non mirum itaque hujusmodi bellum, quod privatum dicitur, communem habere naturam cum publico, quoniam potius ratione solennitatum quarundam & conditionis sive status, qui post excitatam civilem societatem ad homines pervenit, quam naturæ a se invicem differre videntur. Vim enim vi repellere, & societatis humanæ hostes, id est publicæ tranquillitatis perturbatores, coërcere, ut sine injuria in pace vivere liceat, divina juxta & humana jura permittunt cuique homini, quocunque in statu degat, nisi quod & potestas coërcendi facinorosos & vim vi repellendi, postquam in civitatem coaluere mortales, non omnibus vel singulis ejus membris nisi quibusdam in casibus competat, verum ei incumbit, cui cura commissa ne quid societas detrimenti capiat; de qua facultate inferius latius disputaturi sumus.

2. Neque hujus nominis origo repugnat; est enim bellum ex voce veteri duellum, ut duonus quod fuerat factum est bonus, & duis bis. Duellum autem a duobus dictum simili sensu, quo pacem unitatem dicimus. Sic Græcis ex multitudinis significatione πόλεμος, veteribus etiam λύη a dissolutione, quomodo & corporis dissolutio λύη.

COMMENTARIUS.

Privatum bellum prius publico fuisse ipsa confirmare videtur nominis origo, pax ex voce veteri *duellum* conflata, ut *duonum* bonum dictum, & *duis* bis. Priscianus aliique Grammatici dictum putant bellum ἀπὸ ... eo, quod minime bellum, id est bonum sit, cum innumerabilia pericula & incommoda bellum excipiant. Nonnulli belli nomen ex eo dimanasse statuunt, quod sit bellum, id est bonum: Cum, ut supra diximus, belli finis sit pax & vitæ tranquillitas. Geritur enim bellum ut in pace sine injuria vivere liceat, & coërceantur mali, & boni tueantur adversus improborum hominum impetus & pravas machinationes. Bonum itaque bellum quatenus ejus finis bonus est, qui est humanæ societatis salus, in pace & tranquillitate posita; ea autem haberi nequit, nisi vi & armis coërceantur qui eam perturbant. Festus & qui eum sequuntur belli vocem a bellua derivatam volunt, quod belluarum sit, non hominum, in mutuam perniciem advolare, & sibi invicem mortem ferro properare, quamobrem Cic. I. *off. cap.* II. certationem per disceptationem hominis, per vim autem belluarum propriam esse dicit. Alii iterum belli nomen a Græcis derivatum volunt, quibus βέλος *telum* significat. Telum enim est nomen generale, quo omnis armorum species continetur, quibus bellum geritur. Verum libenter amplector Autoris nostri de belli nomine derivationem, bellum scil. a voce veteri *duellum* deductum: duellum autem a duobus dictum sensu simili, quo pacem unitatem dicimus. Si enim ad belli primordium

recurrimus, inter duos tantum fuisse gestum & sacræ & prophanæ testantur Historiæ. Et vix unquam plures in bellis gerendis partes adversæ considerantur quam duæ: ceteri qui alterutri parti in auxilium veniunt socii constituendi, tanquam aliquod accessorium eorum, qui primum susceperunt bellum. Nisi commodius a δύη, quod est λύη, a *dissolutione* duellum derivemus. Quemadmodum pax animorum concordiam & unitatem significat, ita duellum sive bellum distractionem vel dissolutionem animorum, id est hominum a se invicem alienationem, denotat; illa singulari numero contenta, hoc pluralem requirit; itaque ad minimum duo qui a se invicem disjuncti in duellum sive bellum ruunt. Sic olim Deus, quamvis matrimonium fit viri & uxoris, id est duorum hominum, copulatio, ut hominem doceret arctissimam esse hanc consuetudinem & necessitudinem ac animorum unionem, quæ instar nodi Gordii ac nullis discordiis, nullis dissidiis & domesticis bellis, vel pugnis distrahi atque dissolvi oportet, dixit, ut, *cum duo sint, fierent unum. Idcirco*, inquit, *Jehova Deus, relicturus est vir patrem suum, & adhærebit uxori suæ, eruntque in carnem unam.* Genes. *cap.* 2. *v.* 24. *In carnem unam*, est, *in unum corpus sunto*, interprete Paulo 1. *Cor. cap.* 6. *v.* 16. *An ignoratis eum qui agglutinatur scorto, unum esse corpus cum scorto? Erunt enim, inquit, qui duo erant, caro una.* Et Matth. *cap.* 19. *v.* 6. *Itaque non amplius sunt duo, sed una caro.* Quare & in societate civili habentur tanquam una persona. Sic etiam dicimus idem nolle & idem velle, id est, duorum tanquam unius de eadem re eandem voluntatem & animorum conspirationem ac unionem firmam esse amicitiam, & idcirco pacis custodiam. Contra vero diversa dissentientium voluntas, quia est unitatis, in qua pax & amicitia consistit, dissolutio & interruptio, discordiarum & duellorum sive bellorum causa atque mater est.

3. Neque usus vocis laxiorem hanc notionem repudiat. Quod si quando belli nomen publico tantum tribuitur, nihil id nobis obstat, cum certissimum sit, nomen generis sæpe speciei, præsertim excellentiori peculiariter adhærescere. Justitiam in definitione non includo, quia hoc ipsum in hac disputatione quærimus, sitne aliquod bellum justum, & quod bellum justum sit. Distingui autem debet id quod quæritur, ab eo de quo quæritur.

COMMENTARIUS.

Quod belli nomen hodie publico potissimum tribuatur, id ipsum duplici fit ratione. Prima ratio est, quod postquam homines in civitatem sive societatem civilem coaluere, renunciaverunt libertati, qua quisque propriis viribus proprioque Marte sibi jus dicendi facultatem tribuebat, propterea quod salva esse societas & idcirco neque singuli tuti esse possent, si cuique proprio arbitrio sibi jus diceret; summam enim id ipsum confusionem parere, imo totam societatem funditus evertere necesse foret; quamobrem inter sese convenerunt cives, ut, si quæ controversiæ orirentur, eas dirimeret in quem summum contulissent imperium, vel qui ab eo dati judices essent, quod genus certandi per disceptationem supra descripsimus. Inter eos locum habens qui superiorem habeot judicem & magistratum. Qua ratione tollitur belli status, cujusmodi erat naturalis, hoc sensu, quatenus singuli homines propriis viribus exequebantur jus suum, & proprio arbitrio debita persequebantur. Cujusmodi juris persecutio & vindicatio, quoniam propter multorum male composita desideria, plerique jura sæpe utilitate, non honestate & æquitate metiebantur, sæpissime cum læsione & damno socii instituebatur. Vel siquidem actor secundum æquitatem atque rectæ rationis dictamen persequebatur quod jure exercere & petere posset a socio, declinante tamen reo vel possessore tribuere actori aut petitori quod vel ex conventione, vel stipulatione, vel pacto, aut alio id genus contractu debebat, sive ex malitia aut nimio propriæ utilitatis studio, statim belli status oriebatur, atque vi & armis vindicare & jus suum persequi necesse habebat actor: quippe cum quisque in statu naturæ sui juris sibique æquales homines, consequenter nullum habentes superiorem judicem vel magistratum, qui inter partes litigantes intercedere poterat, & sua auctoritate controversias dirimendi facultatem habebat, suum cuique tribuendo juxta naturalem æquitatem, Martem arbitrum & judicem constituebant. Quam propria auctoritate jus suum persequendi & exequendi facultatem in societatem civilem coalescentes abdicarunt, & sese alieno submittentes imperio & arbitrio sive potestati, in privatis controversiis dirimendis alienam jurisdictionem admittere necesse habuere. Et si quædam in cuique jure tribuendo vis adhibenda est, oportet publica autoritate, id est ejus nomine fieri, qui summæ rerum præest. Quamobrem Paulus JCtus *in l.* 176. *ff. R. I. Non est singulis concedendum, quod per magistratus publice possit fieri, ne sit occasio majoris tumultus faciendi.* Unde

Unde judici incumbit providere ne ad rixam & arma procedant, quos sua jurisdictione potest componere arg. *l.* 13. §. 3. *ff. de usufr.* Respectu itaque hujus delationis, qua in unum vel plures ejusdem societatis membra summum contulerunt imperium, eosque tanquam judices constituerunt, qui, si quædam inter sese de re aliqua orirentur controversiæ, de iis cognoscerent, & jus dicerent, belli nomen tantum publico merito tribuitur, quoniam ejusmodi submissio tollit omnem belli privati causam, quia illicitam efficit omnem vim privatam eamque armatam, nisi judicis copia deficiat, tum enim quisque quasi jure postliminii recuperat idem jus, quod in statu naturali habuit, quoniam consideratur eo respectu tanquam in primævo statu collocatus. Altera ratio, ob quam belli nomine plerumque publicum intelligimus, ea videtur esse, quod præter publicam autoritatem, qua omnia hodie geruntur bella, quæ legitima & justa sunt, sua peculiaria quoque habet jura & solennitates, quæ vel usu & consuetudine vel consensu sive expresso sive tacito introductæ vel receptæ sunt, a diversis nationibus & gentibus, tum gerendi tum indicendi. Itaque cum de bello sermonem habeamus, intelligimus plerumque & fere semper bellum quod publica autoritate geritur, omniaque sua habet requisita, tum quoad gerendum, tum quoad indicendum. Si quæ singularia inter cives vel privatos homines oriantur de controversiis certamina & prælia, eatenus quidem belli nomine veniunt, quatenus per vim certatur, verum quoniam id ipsum fit ex accidenti & casu quodam, qui neque prævideri aliquando vel præveniri potest, neque adeo crebro quoque accidit, ut quemadmodum sæpissime omnibus solemnitatibus, ita quoque omni careat justitia, quæ maxime in bellis spectari debet, hinc belli nomen, postquam omnis vis privata & armata & jus sibi dicendi facultas cuique privato crepta, coalitis in civitatem & gentem hominibus, ad publicum translatum est. Quoniam non singuli homines jam amplius in statu naturæ vivere, verum diversæ & singulæ gentes, vel ipsorum reges sive optimates, qui universam hominum multitudinem, ex qua societas civilis constat, repræsentant, mutuo respectu in eodem statu degere intelliguntur, quia singula societatis membra in eum omne contulerunt imperium, quod quisque eorum habuit, & consequenter sui belli gerendi & controversiarum inter eos dirimendarum facultatem, quas proprio nomine vel colloquio vel armis decidebant. Verum quamvis jus belli gerendi post excitatas societates nemini privato competat, idcirco, quando de bello disputatio futura est, publicum plerumque intelligimus. Attamen quoniam ejusmodi tempora incidere possunt, quibus pristinum jus sibi dicendi & propriis viribus vindicandi atque exequendi vel singulare civitatis membrum, vel discordia & intestinis malis in diversas partes distracta societate omnes cives recuperent, ita ut sublata pace atque concordia status per vim certandum inducatur, hinc merito idem nomen aliquando tribuitur ejusmodi bellis, quæ licet neque auctoritate publica, neque solennitatibus gerantur, justa tamen & legitima sunt naturali jure & æquitate. Belli enim nomen generale est, comprehendens omnia omnino bellorum genera, quæ statum per vim certantium inducunt. Quod vero id nomen publico tantum tribuatur, id ipsum præter adductam rationem eo fieri verissime Autor statuit, quod cum sit excellentior species, nomen generis ei potissimum adhærescat, ut actio in personam, petitio vero in rem dicitur *l.* 28. *ff. de oblig. & act.* Quamvis actionis nomen generale sit, ita ut etiam in rem petitionem comprehendat, specialiter tamen actio in personam inferri, in rem petitio dicitur. Sic etiam nomen cognationis quanquam per se generale est, siquidem cognati dicuntur omnes, qui jure sanguinis vel adoptionis nobis devincti sunt, & consequenter quoque agnatos complectitur, scil. eos qui per patrem cognati sunt. Attamen idem nomen oppositum agnationi ad eam cognationis speciem refertur, quæ per fœminas copulatur. Quamobrem Jctus *l.* 10. §. 2. *ff. de grad. & affin. Cognati*, inquit, *sunt & quos adgnatos lex duodecim tabularum appellat hi sunt per patrem, cognati ex eadem familia. Qui autem per fœminas conjunguntur cognati tantum dicuntur.* Nam cum altera species certo nomine careat, mutatur nomen sui generis, ut in adoptione quoque vidimus, duæ enim sunt adoptionis species, quarum altera dicitur adrogatio, quæ est adoptio eorum qui sunt sui juris, altera est adoptio in specie dicta, quia enim proprio caret nomine generis appellatur. Non novum itaque est, ut nomen generis speciei alicui tribuatur. Quamobrem, quamvis belli nomen publico tanquam excellentiori speciei tribuatur, id ipsum quoque ad alios peculiares per vim certantium status jure transfertur tanquam ejusdem generis species, ut & communis naturæ, quatenus vi & armis certatur, participes. Quod in bello definiendo justitiæ non meminit Autor, suadere recta disputandi ratio videtur, quoniam hoc ipsum quæritur num sit bellum aliquod justum, & quod bellum justum sit, simpliciter aliquid affirmare quod in dubium revocari potest, & probationibus si non omni exceptione majoribus, saltem verosimilibus, destituitur, id ipsum aliquam vix inveniet fidem, & consequenter tota de re aliqua disputatio tanquam nullo fundamento innixa corruit. Itaque antequam Autor statuat bellum esse justum per vim certationem, inquirendum ipsi incumbit, sitne aliquod bellum justum, & quænam tum in gerendo tum indicendo bello observanda sunt, ut justum dicatur. Distingui enim debet id quod quæritur ab eo de quo quæritur, ne inverso ordine disputatio suscipiatur. Malum enim initium malo quoque excipitur fine.

De

III. 1. De jure belli cum inscribimus hanc tractationem, primum hoc ipsum intelligimus, quod dictum jam est, sitne bellum aliquod justum, & deinde quid in bello justum sit? Nam jus hic nihil aliud quam quod justum est significat, idque negante magis sensu quam ajente, ut jus quod injustum non est. Est autem injustum, quod naturæ societatis ratione utentium repugnat. Sic alteri detrahere sui commodi causa, contra naturam esse dicit Cicero, atque ita probat, quasi id fiat, societas hominum & communitas evertatur necesse sit. Hominem homini insidiari nefas esse evincit Florentinus, quia cognationem quandam inter nos constituerit natura. Seneca: *Ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parent, quia ad cœtum geniti sumus. Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest.*

De officiis III. I.

L. ut vim D. de just. & jur.

De ira l. II. c. 31.

COMMENTARIUS.

QUoniam ipsum opus de *jure belli* inscribitur, & consequenter statuit Autor esse belli sicuti pacis jura, ne videatur operi adjecisse titulum, qui in dubium revocari nequit, quasi esset veritas per se nota, admonet Lectorem se ejusmodi in frontispicio operis inscriptionem ei ob oculos ponere non eo voluisse, quasi propria autoritate & ingenii ac doctrinæ forte nimia fiducia eo processisset arrogantiæ, ut quicquid in proprio cerebro excogitaverit id ipsum alios tanquam divina oracula falli nescia amplecti oporteat: cujusmodi dementia hodie certum quoddam hominum genus cepit, quos vulgari nomine (verba enim usu valent) *Pedantes*, scil. erectis auribus natos vocamus. Qui quamvis sint ejusdem conditionis cum sui generis similibus participes, id est homines nati, & idcirco iisdem erroribus obnoxii, quibus laborat humanum genus, attamen forte sibi persuadentes in Deorum numerum sese relatos, ideoque falli nescios, suam de re aliqua erroneam opinionem pro veritate aliis obtrudere volunt, a qua nemini recedere fas esse putant. Imo si quis propria ratione utens multam operam in veri investigationem conferat, atque ab ea, quæ longa consuetudine inveterata vulgi communis quædam opinio dicitur, quam cæco quodam assensu amplectendam arbitrantur, divortium facit, ille tanquam novarum rerum cupidum, & hæreticum, si de Theologia agatur, vel reipub. perniciosum civem, si de civilibus negotiis disputandum est, e civitate ejiciendum, imo furore quidam correpti aqua & igne interdicendum rectam dictare rationem sentiunt. Quid hoc aliud est quam veritatem opprimere, & innocentem plebem erroribus obstrictam tenere. Quod ecclesiæ Romanæ summum arcanum, & unicus scopus, a Reformatis merito tanquam legi & doctrinæ a Christo traditæ plane contrarium reprehenditur & detestatur. Sed utinam quod in aliis culpamus, non idem in nobis vitium circumferremus. Verum videntur hæc incommoda perferenda esse, ut alia humanæ naturæ vitia; interim cui mens sana est suum sequatur judicium, propria ratiocinandi & judicandi facultate utatur, si innumeros velit fugere errores. Modo meminerit sese in societate vivere, & consequenter tanquam ejus membro sibi curam incumbere providere, ne communis pax & tranquillitas, a qua societatis salus pendet, perturbetur. Hinc cuique civi non licitum est facere vel dicere quæ sibi placent, sed ea tantum quæ saluti communi inserviunt, aut saltem ei nocitura non videntur. Cum vero maxime ad pacem conservandam pertineat receptus Dei cultus seu regia introducta religio, quæ jam ab immemoriali tempore obtinuit, (oportet enim in bene constituta repub. aliquam religionem publicam & quasi universalem esse, ne summa oriatur confusio, singulis civibus suo arbitrio Deum colentibus) idcirco nemini receptæ religionis, quæ publice consensu summorum imperantium exercetur, dogmata oppugnare, vel alia excogitare & disseminare in vulgus, quibus ejus fundamenta everterentur, & consequenter publica quoque tranquillitas perturbaretur, libertas est atque facultas: quippe cum istiusmodi agendi libertas perturbaret civitatis tranquillitatem, ei renunciasse præsumendus est eo ipso quo quis civis factus est, sub ista tamen cautione vel expressa vel tacita, ne summus imperans eum quoque cogeret ad amplectendam regiam sive publica autoritate receptam religionem, repugnante conscientiæ dictamine. Non omnem enim abjecit libertatem, verum tantum de ea detraxit, quantum vel detrahere potuit, vel sua conditio & status postulabat. Sed a diverticulo in viam redeamus. Ne sua commenta igitur Autor

tor nobis pro infallibili veritate obtruderet, simpliciter affirmando, quod omnibus pene rationibus & probationibus destitutum est, cum de jure belli hanc tractationem inscriberet, se hoc ipsum intellexisse, quod dictum jam est, sit ne aliquod bellum justum, & deinde quid in bello justum sit; hoc probato solidis argumentis, ex rectæ rationis fonte deductis, cuivis constet, inscriptionem non Autoris figmentum esse, neque sua tantum niti autoritate, sed rectæ rationi, qua duce a vero aberrari nequit, conjunctissimam & maxime consentaneam esse. Per *juris* autem vocabulum Autor nihil aliud intelligit, quam quid justum est; negante magis quam ajente sensu, id est quod legibus prohibitum non est neque improbatum, ideoque licitum & permissum potius quam præceptum. Nam alio sensu justum dicitur, quia legibus præceptum hominibus imponit necessitatem faciendi & exequendi quod legis præcepto continetur. Ita ut omitti nequeat quin peccetur contra justitiam, & quod injustum est facere dicitur quicunque illud ipsum exequi negligit. Contra, quod justum est operari dicitur qui legi obtemperans ejus præcepta observat, unde ille injustus, hic justus appellatur. Varias juris vocabulum admittit significationes, quas cum veteres tum recentiores Jurisconsulti annotarunt, ita ut nonnulli sex & triginta recenseant, quarum plurimas nostri juris interpretes excogitarunt atque finxerunt. Quippe si recenseamus varias illius vocabuli significationes, quas veteres juris antistites tradiderunt, eas quaternarium numerum excedere haud inveniemus, si sano sensu eorum mentem interpretemur. Quarum duas enumerat Paulus *l. penult. ff. de just. & jur.* Totidem Ulpianus & Marcianus *in l. 1. & ult. eod.* recensent. Quamvis alii statuant juris interpretes Paulum in dicta lege quatuor *juris* significationes adferre, utpote qui nomen illud ad *jus naturale*, quod semper bonum & æquum est, *civile*, atque *prætorium*, tum etiam ad *locum*, in quo jus redditur, referat. Quibus adjectis duobus alteris augetur numerus. Verum erudite huic objectioni mihi videtur respondere Albertus Bolognetus *de leg. jur. & æquit. cap.* 15. Statuens non eo diversas esse significationes, quod juris nomen ad tres dictas species referat JCtus, quippe *una eademque*, inquit, *significatio est, secundum quam demonstramus, jus pluribus modis, hoc est (ut postea ostendit) in plures species dividi, quibus tamen omnibus speciebus eadem significatio convenire potest: neque enim*, pergit, *animal ideo diverse accipitur, quia de pluribus speciebus prædicetur.* Atque hanc Pauli mentem esse ex verbis, quæ sequuntur, satis evidenter Lectori constare potest. *Cum*, inquit, *alia significatione jus dicitur locus, in quo jus redditur.* Quæ evincunt Paulum usque ad hunc versum unam tantum juris significationem attulisse. Ulpianus juris nomen ad artem transfert, definiens jus artem boni & æqui *dict. l. 1.* Quoniam enim legis præcepta Jurisconsulti certo quodam ordine collegerunt, ac suis illustrarunt commentariis, & quasi in artem redegerunt, factum est ut ipsum jus ars dicatur. Marcianus quartam adjicit, cum inquit, *ult. ff. eod. Nonnunquam etiam jus pro necessitudine dicimus, veluti est mihi jus cognationis vel affinitatis.* Ea vero juris maxime propria significatio, sumpto juris vocabulo eo sensu, quo significat legis præceptum, id est constitutionem jubentem pro imperio quæ recta sunt. Quomodo intelligitur jure esse constitutum, jure quid fieri. Sic a Paulo dicitur jus naturale, civile, & prætorium. Ab hac significatione natæ sunt & aliæ ab Ulpiano, & Marciano, & Paulo JCto in eadem lege allegatæ; verum hæ magis impropriæ significationes non ipsi juri, verum rebus ad jus pertinentibus tribuuntur. Ut cum dicatur jus ars æqui & boni, & pro loco in quo jus redditur sumatur, tum etiam pro eo quod cuique jure tribuitur, quomodo verbum juris accipiendum *in l. ult. ff. de just. & jur.* Recte putat Donellus, cum Marcianus inquit, *Nonnunquam jus etiam pro necessitudine dici, veluti est mihi jus cognationis, vel adfinitatis*, non tantum verbum necessitudinis simpliciter pro sanguinis & ejusdem originis vinculo sumi, verum intelligi necessitudinem, quæ jure constituta est ad exigenda illa jura, quæ legibus comprehensa necessitudine sibi invicem devinctis tribuuntur. Cujusmodi jura varia legibus passim sancita inveniuntur in juris corpore, ut legitima agnatorum tutela, sic etiam suitatis jura, ut ita dicam, pro his quæ jure hæredibus tribuuntur, aliaque id genus pro necessitudine introducta peculiaria jura. Hisce juris significationibus merito additur illa, quando jus accipitur pro facultate & potestate legitima ad rem aliquam obtinendam, vel ad aliquam functionem, vel quasi functionem, cujus violatio est injuria. Ut cum dicimus alicui acquisitum jus utendi ac fruendi rebus alienis, jus eundi per fundum alienum, adversarium in jure conveniendi, rem suam vindicandi & persequendi: eo autem sensu, quo Autor juris vocabulo utitur, idem est quod justum dicitur in genere; quippe jus, ut inquit Isidorus, est dictum, quia justum est. Non tantum justum quia lege sancitum vel præceptum, sed etiam justum quia nullo jure prohibitum vel vetitum. Sunt enim quædam, quæ leges nec jubent nec vetant facere, ut inquit Seneca *de benef. lib. 3. cap. 21.* cujusmodi adiaphora pertinent ad legis virtutem, quæ in permittendo consistit. Omnia vero permissa intelligi debent, quæ jure tum naturali, tum etiam gentium & civili non vetantur, quæ itaque sine injuria & violatione alterius suscipi atque peragi possunt. Quippe quæcunque jure naturæ & gentium sive civili non prohibita, permissa, quæcunque autem permissa, licita, quæcunque licita, justa, non quia præcepta, verum quia non vetita, ideoque non injusta, omnia autem tacite permissa quæ non expresse prohibita *arg. l. 4. §. 1. ff. de procurat.* Quod enim licitum & permissum, id justum, quatenus non injustum, quia prohibitum. Hæc sunt duo

extre-

extrema, quorum non datur medium, quod nec justum, nec injustum est, sed adiaphoron, neutro venit juris nomine; non fugit me ea quæ nec jubeantur vel vetentur, quatenus omitti possunt vel in actum deduci sine alicujus legis transgressione, videri in eorum numero habenda, quæ adiaphora vocamus; quod libenter concedo, quatenus lex nihil disponens vel præcipiendo vel vetando, id ipsum indifferens habuit, cujus faciendi vel omittendi facultatem hominis arbitrio reliquit, attamen oportet illud quod agitur vel justum vel injustum esse, eo autem ipso quo quid dicitur non prohibitum vel præceptum neque naturali neque civili jure, affirmatur esse justum, nam si injustum esset prohibitum; justum vero (ut optime inquit Autor) negante magis quam ajente sensu, id est justum, quia permissum, licitum, ideoque non injustum. Ita ut jus sit quod injustum non est. Est autem injustum, quod naturæ societatis ratione utentium repugnat. Scil. quatenus jus versatur circa ea quæ ad societatis conservationem tanquam singulare ejus objectum pertinent, & consequenter quædam jura peculiaria homini quia ejusdem societatis membro præscripsit, quæ servare & exequi tenetur, ita ut quoties ea negligat atque exequi omittat faciendo quod societatis naturæ contrarium est, dicitur admittere quod injustum est, quippe cum nascatur animal sociabile, ab ipso nativitatis momento ipsi imponitur necessitas istius societatis conservationi atque saluti promovendæ ac tuendæ incumbere, & idcirco tenetur præstare unumquodque membrum pro mensura cujusque facultatis ea officia, quæ naturam societatis ab eo efflagitare recta sibi dictat ratio, cujusmodi dictamen ipsi lex est, ipsum indissolubili vinculo ligans. Sic detrahere alteri commodi sui causa contra naturam esse Cicero inquit, scil. contra naturam rationalem & sociabilem, contra naturæ jus & rationis dictamen. Ita enim Tullius: *Neque vero hoc solum natura, id est, gentium jure, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis respub. continetur, eodem modo constitutum est, ut non liceat sui commodi causa nocere alteri. Hoc enim spectant leges, hoc volunt; incolumem esse civium conjunctionem; quam qui dirimunt, eos morte, exsilio, vinculis, damno coercent. Atque hoc multo magis exigit ipsa natura ratio, quæ est lex divina & humana.* Ad quæ ultima verba cum Litterarum & Historiarum scientia, tum etiam dicendi copia ætatis nostræ facile princeps Joannes Georgius Grævius, Trajectinæ Academiæ magnum decus & ornamentum, ornate atque erudite, ut in ceteris solet, annotavit. *Natura nimirum humana seu socialis ratio, quæ ostendit & præcipit, nihil committendum esse, quod istam societatem lædat ac violet. Lædit autem qui insonti nocet, ut sibi prosit, ut suis serviat commodis. Hanc naturam omnibus insevit Deus, qui est natura parens & auctor, ideo lex ex hac natura humana profluens, nulli nocendum esse, est divina. Sed præterea præcipiunt hoc ipsum quoque, quod ex natura hausimus & didicimus, leges humanæ, cum civiles, tum gentium.* Quippe, ut hic inquit, *si sic erimus affecti, ut propter suum quisque emolumentum spoliet aut violet alterum, disrumpi necesse est eam, quæ maxime est secundum naturam, humani generis societatem.* Quamobrem jure civili cautum. *Non debere alteri per alterum iniquam conditionem inferri*, vel *neminem ex alterius damno lucrum quærere l. 74. & l. 17. §. 4. ff. de inst. act.* Hinc illud Terent. *Andr. act. 9. sc. 1.*

Hoccin' est credibile, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut siet,
Ut malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius sua comparent ut commoda? ah
Id ne est verum? imo id est genus hominum pessimum.

Pessimum merito dicitur id hominum genus, quia societatem, a qua generis humani salus & conservatio pendet, non solum distrahit, sed penitus evertit. Quippe *si unumquodque membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret se valere, si proximi membri valetudinem ad se traxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est? Sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se aliorum commoda, detrahatque quod cuique possit, emolumenti sui gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est.* Cic. 3. *off.*

2. Sicut autem societas alia est sine inæqualitate, ut inter fratres, cives, amicos, fœderatos: alia inæqualis, καθ' ὑπεροχὴν Aristoteli, ut inter patrem & liberos, dominum & servum, regem & subditos, Deum & homines: ita justum aliud est ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, qua tales sunt: quorum hoc jus Rectorium, illud Æquatorium recte, ni fallor, vocabimus.

COMMENTARIUS.

Videtur mihi societas posse dividi, in illam quæ a natura constituta est, & eam quæ a facto hominis interveniente habet originem. Illa dicitur naturalis, hæc civilis. Naturalis iterum vel universalis est, omnis inæqualitatis expers, obtinens inter omnes homines qua homines, unum idemque nascendi habentes principium. Alia iterum magis particularis est, eaque vel inæqualis, vel æqualis, secundum diversam nascendi conditionem, quæ ab ipso nativitatis momen-

momento homini inhæret & quasi innascitur. Æqualis hominis conditioni cohærens societas est vel extra illam necessitudinem inter amicos, vicinos, familiares, quæ a collaterali venit linea & sanguinis conjunctione. Qualis est fratrum, & filiorum fratrum, aliorumque ab eodem latere venientium societas, eadem sanguinis conjunctione intercedente. Inæqualis a linea ascendenti & descendenti introducitur, ut inter patrem & liberos, avum & nepotem; vel etiam extra eam inter dominum & servum. Civilis æqualis societas inter cives & fœderatos locum habet: inæqualis inter regem & subditos, magistratum & cives, dominum & servum. Illa autem societas, quæ inter dominum & servum intercedit, aliquatenus utriusque societatis cum naturalis, quæ vel ab ipsa natura immediate, scil. naturali quodam impetu homines ad illam impellente, profecta, vel ratione duce humana necessitate exigente constituta est, tum etiam civilis naturam participare videtur. Quamvis posset objici homines natura nasci liberos, & idcirco ista herilis societas naturali non videatur adscribenda, sed potius civili ex consensu cujusque gentis, postquam mortales in gentes vel civitates coiverunt, originem ducenti attribuenda, quamobrem huic jura quædam cohærent peculiaria, quæ in foro civili effectum suum producunt singularem. Sed responderi mihi posse videtur. Inæqualem illam societatem inter dominum & servum non quidem immediate ex ipsa hominis nascendi conditione proficisci, sed adventitium, quendam esse statum, necessitate inductum & usu confirmatum atque approbatum quippe, ut inquit Ulpianus *in l. 4. ff. de just. & jur.* *Jure naturali*, id est, in naturæ statu omnes liberi nascuntur, itaque nulla servitus eo jure cognita, & consequenter nulla quoque ejusmodi societas introducta dici potest. Verum quando recurrimus ad naturam rationalem, quæ exigente humana necessitate ejusmodi societates constituit, ratione originis non perperam naturalis dicitur. Respectu vero variarum gentium vel civitatum, quæ sive tacito sive expresso consensu eam societatem receperunt & in usu esse atque singularem suum effectum habituram voluere, civilis quoque recte dicitur. Supposita enim hominum malitia, quæ cognationem illam a natura inter homines constitutam violavit, ratio naturalis, quæ bellorum necessitatem induxit, eadem quoque causa fuit captivitatis & servitutis, ne occidere necesse esset eum, qui alioquin & hostis & liber a victore tuto haberi non possit. Ceterum post inductam jure gentium sive naturali servitutem ex captivitate, cœpit etiam jus civile quosdam modos inducere irrogandæ servitutis. Faber *in rational. de just. & jure.* Ita ut apud diversas nationes olim & etiam hodie, sed barbaras plerasque homines nascantur servi, naturali nascendi libera conditione in servilem mutata. Hinc qui ex ancilla nascitur, in dominio est ejus cujus est ancilla. Cujusmodi nascendi conditio societatem illam inter dominum & servum quodammodo naturalem efficit. Et idcirco a nobis ei quæ a natura constituta est hoc sensu non abs ratione adscribi videtur. Nec etiam ad civilem pertinere statui, quatenus naturali rationi hominum consensus quædam addidit vel detraxit, prout civitatis vel humanæ societatis salus & conservatio efflagitavit. Verum dubium hic posset moveri, an recte statuat Autor noster societatem aliquam inter Deum & homines. Quippe cum ipsa illa societas, quæ inter homines intercedit, licet maxime sit inæqualis, sive naturalis, sive civilis, ut inter regem & subditos, patrem & liberos, attamen aliquam æqualitatem continet, quæ societatis fundamentum est, & causa unde derivatur. Quemadmodum homines, licet quodam vel civilis vel naturalis dignitatis & præeminentiæ titulo sibi invicem inæquales sint, attamen nascendi conditione omnes sibi æquales qua homines, ideoque & naturæ quodam vinculo, ut supra diximus, sibi invicem socii & cognati, propterea quod omnes ab uno eodemque principio originem, essentiam & existentiam habeant, omnesque ejusdem naturæ, rationis & orationis participes, ita ut quamvis vel ordine nascendi, vel civili quadam adventitia, ut ita dicam, conditione, qui sibi qua homines æquales sunt, fiant sibi inæquales, vel dignitate & potestate sive imperio, vel alio quodam eminentiori titulo, attamen illa inæqualitas semper moderanda & temperanda naturali æqualitate humanæ societatis. Quamobrem si peculiaria quædam jura inæqualis societas cuidam tribuat ea tamen semper debent referri ad illa officia, quæ naturalis dictat ratio, socium socio præstari obligatum esse. Quippe cum naturalis inter homines societas æqualis & inæqualis ab eodem Autore derivatur, altera alteri subordinata quidem esse potest, verum non contraria. Quia quod est ens simplicissimum & perfectissimum, ideoque semper unum & idem, contraria velle nequit, quoniam contraria velle mutabilitatem, mutabilitas imperfectionem, imperfectio primi entis negationem involvit. Atqui inter Deum & hominem nulla videtur excogitari posse æqualitatem sive originis, sive adventitiæ & extrinsecæ alius cujusdam conditionis & status. Homines creantur hominibus, & hinc inter fratrem & liberos, regem & subditos, dominum & servum æqualis quædam societas. Verum cujusmodi æqualitatem & consequenter qualem societatem fingemus inter Deum & hominem, qui totum hoc universum una cum omnibus ceteris creaturis, quæ vel existunt tantum, vel sese movendi facultatem habent, ex nihilo produxit, quarum omnium existendi continuatio dependet a liberrima divina voluntate. Quippe quemadmodum creavit omnia libera voluntate, ita & liberrime disponit de cujusque individui existendi tempore. Itaque nulla creatoris & hominis communio sive societas ratione originis vel generationis & existentiæ. Neque etiam respectu essentiæ, propter infinitam

finitam, immensam, & spiritualem Dei naturam, cui pares nullæ possunt esse creaturæ. Seu propter conditionem aliquam extrinsecam, id est nobis adventitiam, quædam cum Deo homini societas intercederet, quæso unde ejusmodi posset nobis conditio advenire, quæ aliquo modo nos efficeret Deo æquales? Qualis enim æqualitas excogitari posset inter creatorem & creaturam, adeo ab ejus voluntate dependentem, ut ne quidem uno momento queat subsistere, nisi a creatore suo sustentetur & conservetur. Qualis fœderis, qualis societatis, qualis juris communio inter eos intercedit, quorum alter omnia tribuit & ad sustentandam & tuendam vitam necessaria, alter nihil habeat a se quod retribuat, nisi Deus ipsi largiatur. Concedo hæc omnia, si statuamus nullam posse societatem obtinere inter eos, qui sibi nullo modo æquales vel generis, sive juris, sive in alio quodam tertio conveniunt. Verum videamus an Deus ex infinita quadam benevolentia & singulari erga hominem amore non voluerit aliquo modo societatem cum eo contrahere, & quarundam rerum inducendo communionem, sibi eum socium adjungere, non generis, neque generationis, neque imperii, neque aliarum rerum humanarum, ne tum rationis & juris ejusdem. Voluit enim hominem divinæ mentis participem esse, largiendo ipsi divinæ illam auræ particulam; scil. animam ratiocinandi facultate præditam, voluit sui esse similem ipsum ad suam creando imaginem, ideoque aliquatenus ejusdem conditionis participem, in mentibus nostris se sanctitate divina effigiente. Audiamus Ciceron. de ejusmodi societate, quam DEO cum homine intercedere statuimus, disputantem 1. *de ll.* *Est igitur*, inquit, *quoniam nihil est ratione melius, eaque in homine & in Deo, prima homini cum Deo rationis societas. Inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio communis est, quæ cum sit lex, lege quoque consociati homines cum Diis putandi sunt. Quibus autem hæc sunt inter se communia, & civitatis ejusdem habendi sunt.* Hinc Plutarch. *in Numa. Et sane non mirum est, quum non equorum vel avium Deus, sed hominum amore teneatur, cum iis, qui virtutibus excellunt, cupit eum una esse, neque respuere hominis divini & sapientis familiaritatem.* Quamobrem finxerunt Numæ cum Dea Egeria consuetudinem & consociationem fabulis inhærentes Gentiles. Vel dicemus ejusmodi communionem nos quidem aliquo modo Deo similes efficere, quatenus propter incredibilem erga hominem amorem & benevolentiam dignatus est sua imagine ornare, & animal rationale fingendo divinæ mentis quodammodo facere participem. Verum non eo dici posse Deorum cum hominibus societatem intercedere. Quippe cujuscunque generis societatem describimus, semper ei cohæret obligationis vinculum, quo sibi vicissim socii obligantur, vel dare vel præstare quæ vel recta dictat ratio humanæ societati inservire, vel rei natura, cujus respectu societas aliqua contracta est, postulat. Fateor esse rationis communionem, & idcirco quoque juris societatem, scil. ejus juris, quod ex ipsa divina profluit essentia, ideoque quod in se antecedenter ad voluntatem divinam justum & injustum, honestum & turpe est. Verum nego juris hanc communionem inducere obligationem mutuam & reciprocam, qua Deus obligatur creaturæ, secundum ejus juris normam Deo tribuenti quod ei tanquam creatori debet, vicissim retribuere quæ moralis hæc divina efflagitat justitia. Infinite enim superior hujus universi Autor, quam ut nos miseri homunciones ab ipso quædam tanquam jure nostro postularemus debita præstanda; quid enim exigere possumus ab illo, qui ex infinita quadam liberalitate & incredibili amore nos rationales, id est sui similes, creavit, atque omnes ceteras animi facultates, quæ nostri generis præ ceteris creaturis præstantiam docent, ut sermo & oratio, aliaque id genus humani generis ornamenta, nobis largitus est ad sui tantum gloriam, ut in hisce omnibus elucesceret cum divina sapientia, tum etiam benevolentia, ut eo magis homo impelleretur ex toto corde & omnibus viribus amare creatorem suum, & ipsi debitam reverentiam & obedientiam præstare, aliaque exequi officia, quæ naturalis dictaret ratio ipsi observanda in eo statu, in quo quemque collocare divinæ Majestati placuit. Verum fortasse quisquam nobis objiciet, fœdera illa cum operum tum etiam gratiæ, quæ Deus cum ipso homine ante lapsum, postea in Christo mediatore nostro pepigit, satis indicare Deum hominem sibi vi istius fœderis sociare voluisse. Nam & inter fœderatos societatem aliquam obtinere luce clarius est. Unde socii Pop. Rom. dicebantur, ita cum his fœdere conjuncti, ut pacis & belli participes essent. Hinc *fœdus sociale* apud Liv. *lib.* 39. *cap.* 56. Ubi Menippus regis Antiochi legatus tria fœderum genera enumerat, quibus inter se pacificerentur amicitiam civitates regesque. *Unum, cum bello victis dicerentur leges. Alterum, cum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. Tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coeant.* Fœderati itaque recte socii dicuntur, quasi ejusdem fœderis vinculo conjuncti. *Socii & fœderati populi* Cic. pro Balb. Verum respondemus longe aliter de fœderibus illis, quæ cum homine tum in integræ naturæ statu, tum postea interveniente Christo mediatore, Deus iniit, quam de iis, quæ homines inter se feriunt, sentiendum. Quippe cum fœdus inter homines sit *mutua pactio & conventio duarum pluriumve personarum, de certis bonis certisque præstandis vicissim officiis, communis utilitatis ergo.* Cujusmodi fœdera tria potissimum requisita habent. Primo, ut personæ sibi sint æquales, si non in omnibus, saltem in quibusdam, vel certo quodam ordine. Secundo, ut in potestate habeant bona & officia, quæ sibi mutuo præstare promittunt. Tertio, ut nullo juris alicujus vinculo obstricti sint, nisi pactio-

pactione interposita, ad illa officia præstanda. Cujusmodi fœderis faciendi inter homines conditiones neutiquam naturæ illorum fœderum, quæ cum homine pangere voluit summus Jehova, applicari possunt. Propterea quod nulla inter Deum & hominem æqualitas sive proportio, neque etiam inter bona, quæ Deus promittit homini fœdere suo, & officia, quæ vicissim homini præstanda incumbunt, ex quibus nihil utilitatis Deus sibi acquirit. Quippe cum sibi sufficiat, & omnem beatitatem ac omnium rerum possideat affluentiam, cui nihil deesse possit, propterea quod omnipotens, sibi omnia tribuendi facultatem habet quæ desiderat, nihil autem desiderat, quia est perfectus & ab omni parte beatus, & consequenter nihil ipsi a nobis conferri magis potest, minora itaque nostra bona quam ut iis juvaretur Deus, qui nobis ea ipsa ex summa sua liberalitate largitur. Hinc inquit David *Psalm.* 16. *Dixi Domino, Deus meus es tu, bonorum meorum non eges.* Nihil tibi confert, quia non eges. Quamobrem canit Lucret. *lib.* 1.

Ipsa suis pollens opibus, non indiga nostri.

Et Socrat. *Grata*, inquit, *atque jucunda, non vero fructuosa Diis pietas.* Deinde etiam quia homo naturali debito atque ullo pacto interveniente tenetur non solum ad obsequium præstandum, verum ad illa quæ naturalis dictat ratio exhibenda officia, non opus conventione vel fœdere aliquo, quo sibi Deus quasi jus aliquod novum in creaturas requireret. Optime Clarissimus Witsius *de Oeconom. fæder. lib.* 1. *cap.* 1. *Neque potestas neque jus Dei in creaturas, e re aliqua, quæ extra Deum est, derivari vel augeri potest.* Postremo denique quia homo cum quoad bonum promissum, tum etiam quoad officium præceptum nihil ex se potest conferre, sed totum a Deo suo creatore pendet, qui ipsi tribuit vires ad præstandum quod leges naturæ, id est morales exigunt; cui accedit, quod etiamsi nullum fœdus intercederet, attamen esset ad eadem omnia præstanda obligatus, ad quæ sese videtur fœdere interveniente obstrinxisse. Quoniam homo cum Dei imagine creatus non potest non Deo subordinari, & in omnibus subjici; Deusque ipso uti, deque eo, ut creatura sua & opere suis manibus confecto, & in ejusmodi effigiem, qualem præ se fert, formato, facere quicquid placet, & pro lubitu disponere, isti leges ponere, eique regulam ac normam agendorum præscribere sanctitati & æterno suo decreto consentaneam. Absolutum enim, & nullis vel conventionis, vel pactorum, vel fœderis alicujus conditionibus, vel aliis ejusmodi juris cancellis circumscriptum in hominem obtinet imperium, quod nulla ratione vel minui vel augeri potest. Ex quibus perspicimus Deum sanciendo cum homine in statu naturæ integræ fœdus operum, non eum sibi quasi socium adjungere, vel aliquo modo æqualem facere voluisse, multo vero minus in statu gratiæ nisi per Christum mediatorem. *Verum voluit Deus absolutum suæ voluntatis imperium, in creaturam sibi ultro subditam, & ex naturali obligatione omnia debentem, sua sapientia ac benignitate temperare, quamobrem ipsi placuit inito fœdere ad propiorem sui communionem invitare, ac imperium suum plane despoticum ista amoris & mutuæ obligationis ὁμιλίᾳ moderari voluit. Ut jam homo, certissimo aditu ad beatitudinem facto, eam non ex mera solum Dei bonitate, & naturali in creaturas amore, sibi quoquo modo polliceri, verum etiam & pacto, adeoque propter veritatem & fidelitatem Dei certo expectari possit*, ut inquit Celeberrimus Theologus Franciscus Burman. *Synops. lib.* 2. *cap.* 2. Et si quis scire velit, quid hæc conventio fœderis inferat, respondet Vir Clarissimus. *Remunerationem ac liberalitatem quandam majorem & abundantiorem, quam homo sibi ex jure Dei per naturam cognito promittere potuisset.* Non autem hominis cum Deo societatem, cujus, ut diximus, æqualitas quædam fundamentum est, inducit.

Itaque si dicam quod sentio, non videtur mihi, salva reverentia, quam Deo debemus, statui posse aliquam nobis cum divina essentia societatem intercedere, sumpto societatis vocabulo eo sensu, quo significat communionem vel generis, vel generationis, vel essentiæ, sive extrinsecæ alicujus alterius conditionis, ex facto divino & humano interveniente profluentem, & eo respectu ejusdem conditionis socios juris alicujus vinculo, quod cujuscunque generis societati tanquam assidua comes adhæret, sibi mutuo devincientem, ad aliquid vel dandum, vel faciendum, vel officium præstandum & exequendum, societati vel a natura inductæ vel conventione & facto humano interveniente contractæ consentaneum. Quodque idcirco jure societatis alter ab altero exigendi habet facultatem. Ex illa autem societatis humanæ divisione, quod quædam æqualis sit, quædam inæqualis, profluit quoque diversa justi natura & ratio atque denominatio. Quatenus enim refertur jus ad homines sibi invicem æquales, & idcirco æquo jure utentes, dicitur *æquatorium*. Natura quidem omnes homines, qua tales, sibi æquales sunt, verum quoniam & in statu naturæ quoad nascendi ordinem & generationem alia quædam homini adhæret conditio inseparabilis ab eo qua talis, ita ut alter sit pater, alter filius, sibi quidem æquales, quia ambo sunt homines, verum inæquales, quatenus pater filio prior nascendi ordine & potior jure generandi. Ita ut ei in filium competat & imperium summum, & suprema potestas, eaque independens, cum legislatoria, tum etiam dispositiva, ut ita dicam, ei non solum tribuens præscribendi filio sive liberis leges, quæ ipsis erunt agendorum regula & norma, verum etiam de eorum persona disponendi quibusdam in casibus facultatem, filio sola obediendi relicta gloria. Cujusmodi jus propter inæqualitatem inter personas societatem constituentes vocatur jus *rectorium* ab Autore nostro. Obtinens in statu naturali inter patrem & liberos,

 domi-

dominum & servum: in civili inter regem & subditos, dominum & servum, duplici ratione, DEUM & homines, scil. quoad imperandi & parendi conditionem ex summo & despotico divino imperio procedentem, quod ex jure creationis & potentiæ in creaturas proprio jure habet DEUS, non ex communione quadam juris, vel fœderis alicujus societate, vel alio quodam sociali, ut ita dicam, titulo sibi acquisivit. Duplex hoc jus ex duplici societatis natura fluens imponit diversa quoque officia diversæ societatis membris, ita ut diverso juris vinculo sibi invicem obligentur. Ita ut aliud justum sit ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, qua tales, pro diversa cujusque conditione & statu, cum naturali, tum etiam civili. Ita ut quæ liceant ex æquo inter se viventibus, eadem non liceant superiorem habentibus magistratum, vel in sese invicem, vel in magistratus sive summos imperantes. Et e contrario plurima licent magistratui, quæ non licent civibus & subjectis. Plurima licent patri in liberos, quæ non licent liberis in patrem, vel in se invicem tanquam sibi pares: & sic de ceteris dicendum.

IV. Ab hac juris significatione diversa est altera, sed ab hac ipsa veniens, quæ ad personam refertur: quo sensu jus est, Qualitas moralis personæ competens ad aliquid juste habendum vel agendum. Personæ competit hoc jus, etiamsi rem interdum sequatur, ut servitutes prædiorum, quæ jura realia dicuntur, comparatione facta ad alia mere personalia: non quia non ipsa quoque personæ competant, sed quia non alii competunt, quam qui rem certam habeat. Qualitas autem moralis perfecta facultas nobis dicitur; minus perfecta, aptitudo: quibus respondent in naturalibus, illi quidem actus, huic autem potentia.

COMMENTARIUS.

IN præcedente paragrapho juris nomen magis refertur ad actionem, quam personam. Hic autem præcipue persona hominis consideratur in se, quatenus est subjectum, cujus, ut ita dicam, ossibus jus aliquod inhæret, ad aliquid vel agendum juste vel habendum, sive in naturæ statu constitutus, sive civilis societatis membrum est, legibus naturalibus vel civilibus convenienter. Atque hoc sensu jus ab Autore definitur, *Qualitas moralis personæ competens ad aliquid juste habendum vel agendum.* Est autem qualitas secundum quam quales dicimur. Sic paternitas, procuratio, advocatio sunt qualitates, secundum quas patres, advocati, procuratores esse dicimus. Quibus qualitatibus distinguuntur a se invicem homines conditione & statu, & diversa pro conditionis & statu qualitate jura nanciscuntur. Græcis ποιότης. *Qualitates igitur appellavi, quas ποιότητας Græci vocant.* Cic. 1. *Acad.* 37. Ita quoque differentiam substantiarum *qualitatem* vocat Aristoteles *lib.* 5. *cap.* 14. *Metaphys. Quale dicitur*, inquit, *uno modo substantiarum differentia. Ut puta quale animal homo, quoniam bipes: equus vero, quadrupes: & circulus qualis quadam figura: quoniam absque angulis est, tanquam differentia, quæ secundum substantiam qualitas est.* Quia vero ejusmodi jura, quæ homini vel ex aliqua Dei vel hominum constitutione, vel ordinatione, vel deputatione aut concessione competunt, diversam quoque conditionem & magnam inter homines differentiam inducit, ut esse magistrum, regem, militem, doctorem, proprietarium, bonorum administratorem, usufructuarium, aliaque id genus juris status & conditio, hinc appellatur hoc sensu jus qualitas personæ competens, ad hoc vel illud agendum, habendum, fungendum, utendum hac vel illa re, quam vel tanquam hæres, vel usufructuarius, vel donatarius, vel venditor, vel bonæ fidei possessor, aliisque juris titulis & qualitatibus munitus possidet. Hinc dicitur moralis qualitas, quia ex legis dispositione vel naturalis vel civilis, vel usu & consuetudine descendit. Ita ut meo judicio ejusmodi qualitas, a legibus vel jure tributa, est quasi alter hominis status, scil. juris, quod homo sit rationalis & socialis, quod ore recto cœlum intueatur, quod propagandi, loquendi, ambulandi facultatem habeat, quod appetat quæ sibi utilia fore arbitratur, abhorreat autem ab iis quæ nocitura sibi videntur, quod ad vitam tuendam præparat res necessarias, est quasi naturalis ejus conditio & status: quatenus autem hæc omnia sibi occupare, retinere, tueri, alteri cedere, vendere, donare potest, est vero status juris, quatenus leges vel civiles vel naturales ipsi qualitatem tribuunt qua vel sibi acquirere vel retinere & possidere, tueri, vel acquisita in alium transferre, & alteri cedere, vendere potest, & alio quocunque modo alienare, cujusmodi acquirendi & alienandi multos introduxit jus civile titulos & modos. Quemadmodum quod fundus fertilis sit, quod umbrosus vel apricus, naturalis status est: quod vero in dotem datus fuerit,

fuerit, & sustentandis matrimonii oneribus destinatus, quod alienari nequit, quod denique post solutum matrimonium sit restituendus certo tempore, hic est status juris & altera quasi natura, quæ illi fundo, non quidem uti fundo, sed uti fundo dotali, a jure data fuit. Bologn. *de leg. & æquit. cap.* 5. Sic etiam quod eo, ambulo, re aliqua utor & fruor, verum quod per fundum alienum eundi, ambulandi, re aliena utendi fruendi facultas sit, quam non a natura quis habet, sed a jure, tanquam usufructuarius, vel habens servitutem, juris status est. Unde apud Cic. passim obvium, *optimo jure esse, optimo jure haberi*, id est optimo juris statu & conditione esse vel haberi. *Quare*, inquit statim allegatus Autor, *quoties lex alicui pœnam imponit, vel ejus conditionem deteriorem quocunque modo facit, quoniam hoc ipso talem juris statum in eo introducit, & hunc statum nos jus appellamus, propterea hoc illius hominis jus, sive, si vis, qualitatem esse recte dicemus.*

Sic etiam quod aliquis pater est & filius jure generationis, est status naturalis generantis, & generati; quod vero pater summum in filium obtineat imperium, quod jus vitæ & necis in eum habeat, quod in casu necessitatis possit eum vendere, quod filius obediendi incumbat necessitas, quod patrem alere teneatur, est status juris utriusque, id est qualitas patri competens, ad hæc omnia vel agenda vel habenda, & inhærens filio ut patiatur patrem jure suo uti, frui. Aliaque id genus plurima exempla allegari possent. Dicit Autor ejusmodi qualitatem moralem competere personæ, scil. immediate, qua persona est, in se abstracte sine alio aliquo extrinseco interveniente juris titulo, quo sibi quis acquirit jus aliquod vel in re, cujus intuitu certa quædam jura isti rei annexa & cohærentia, vel ejus causa competunt. Tale jus est quod quis sibi acquirit per emptionem, & alios contractus, rei traditione secuta: per beneficii collationem, secuta acceptatione: per ultimam alicujus voluntatem vel naturalem, id est, ab intestato successionem. Eodem quoque nomine venit, rei dominium, usus & usufructus, id est jus utendi fruendi re aliena, habita ratione rei, tanquam juris hujus objecti principalis: ceteraque jura quæ servitutes dicuntur. Jus quoque hypothecæ & pignoris. Denique omne jus, quod rem aliquam, sive corporalem sive incorporalem, ita nobis obstrictam teneat, ut ex ea possimus fructus percipere, vel emolumenta, vel securitatem creditorum, vel honorem. In re dictum, quia, ut diximus, rem ejusmodi juris vinculo nobis obligatam persequi & vindicare possumus, quocunque modo, & tempore, a quibusvis, quia omnis res transit cum suo onere & jure quo est affecta, *l. ff. de just. & jur. lib. 2. cap.* 3. Unde illa distinctio in jura mere realia & personalia; hæc personæ competunt immediate: illa mediante re aliqua tanquam ipsius dominis vel possessoribus tribuuntur. Ita ut non alii quam rem habenti vel jus in re competant. Unde & actio ejus intuitu realis dicitur. Quippe, ut inquit Imperator, *persona causa jus constitutum est*, ita jura omnia ad hominem referuntur, & consequenter ei competunt quoque realia, verum a potiori parte utriusque juris fit denominatio. Sic quilibet jus aliquod sibi competens tanquam rei alicujus domino vel possessori vel aliquod jus in re habenti id ipsum amittit rei interitu vel alienatione, quia rei servitur ideoque reale dicitur ita firmiter inhærens rei, ut cum ipsa transferri necesse sit, ut perspicimus *ex l.* 23. §. 2. *ff. de servitut. præd. rust.* *Si fundus*, inquit Jurisconsultus, *serviens, vel is, cui servitus debetur, publicaretur, utroque casu durant servitutes; quia cum sua conditione quisque fundus publicaretur.* Hanc qualitatem moralem, personæ ad aliquid agendum vel habendum competentem, dividit Autor in *perfectam* & *minus perfectam*. Illam *facultatem*, hanc *aptitudinem* vocat. Qualitas moralis, quam perfectam vocamus, perfectum nobis jus, vel si velis facultatem tribuit ad aliquid agendum vel retinendum, id est ad aliquid exigendum & persequendum quod mihi debetur, & idcirco jure meo petere & vindicare possum, cujusmodi qualitas vel potestas ratione minus perfectæ, quæ aptitudo vocatur, dicitur *activa*. Minus enim perfecta ad passivas qualitates refertur, qualis est *aptitudo*, secundum quam habiles sumus ad aliquid recipiendum ab altero. Verum illud ipsum jure perfecto exigere ab alio invito vel extorquere non possumus, nisi forte exigente necessitate, sed ita tamen, ut alter idem ex virtute aliqua morali præstare teneatur, ut inquit juris publici scientia hujus seculi princeps Samuel Puffendorf, *de jur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 1. Ubi moralium qualitatum, quæ dicuntur passivæ, tres species dari statuens, in eorum numero illam quoque ponit, quæ Grotio vocatur *aptitudo*. Vocat autem qualitates passivas, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere, vel recipere potest. Ut ali, custodiri, serviri, aliaque id genus officia admittere & pati. *Aptitudini* itaque & altera adjungitur species passivæ qualitatis, secundum quam quid recte admittimus, sed ita tamen ut nulla nobis sit potestas idem exigendi, nec alteri obligatio tribuendi idem, qualis est habilitas accipiendi donum. Tertia, secundum quam nos alterum vel invitum ad quid exhibendum possumus adigere, & ipse ad idem plene est obligatus ex lege aliqua pœnam definitam dictante.

V. Facul-

V. Facultatem Jurisconsulti nomine sui appellant, nos posthac jus proprie aut stricte dictum appellabimus: sub quo continentur potestas, tum in se, quæ libertas dicitur, tum in alios, ut patria, dominica: Dominium, plenum sive minus pleno, ut usufructus, jus pignoris: & credentium, cui ex adverso respondet debitum.

COMMENTARIUS.

Facultatem, quam quisque habet circa rem suam vel sibi debitam, *sui* nomine appellant Jurisconsulti, quia versatur circa illud quod cuique secundum justitiam vel commutativam vel distributivam debetur, sive titulo dominii & proprietatis, sive usus & usufructus, sive possessionis, sive quod alteri debetur ex contractu vel quasi, vel delicto vel quasi. Qua facultate quis utens, dicitur uti *jure suo*. Molin. *de just. & jur. tract.* 1. *disp.* 2. Ita ut quoties ei sine legitima causa contraveniatur, injuria fiat eam habenti, quia non tribuitur ipsi jus suum. Suum itaque omne id dicitur, quod quis vel facere, vel obtinere, vel exigere atque habere potest secundum justitiæ leges, sive in statu naturæ sive civili, ita ut nemini liceat ipsi esse impedimento, ne quis habeat, vel obtineat, aut agat, vel exigat, quod sibi jure naturæ vel civili debetur, quin justitia violetur, & injuria illi fit, cui ejusmodi facultas sive jus acquisitum est, itaque & jus pro facultate sumptum mensura injuriæ vel injustitiæ, ita ut quantum ei sine legitima causa contravenitur & præjudicatur, tantum fit injuriæ. Quamobrem superius diximus jus aliquando accipi pro facultate sive potestate aliquid habendi, vel agendi, seu obtinendi, & functionis vel quasi recipiendæ, cujus violatio est injuria. Injuria enim dicitur quod non jure fit, quemadmodum jure fiunt omnia quæ legibus permittuntur, præcipiuntur, & jubentur, ita non jure fieri dicuntur quæ legibus vetantur. Quæ autem jubentur & præcipiuntur, simul etiam vetantur, quia præcepto aliquid faciendi inest necessitas & obligatio ne ejus impediatur executio. Sic etiam quæ jure permittuntur, continent obligationem, qua tenemur pati ut quis jure suo utatur. Itaque jure fieri, haberi, agi, obtineri dicuntur quæ leges permittunt, concedunt, vel jubent, totum genus humanum, vel singulos quosdam homines in naturali vel civili statu, atque quod quis hac ratione obtinet jure suo habere dicitur vel agere, quia leges ipsi hanc facultatem tribuunt; iniuria vero affici quoties alter eum hac facultate privare conatur vel impedimento est, quo minus jure suo legibus consentaneo fruatur. Ita suum cuique tribui dicitur, quando alicui præstatur id, quod ipsi secundum justitiæ leges est debitum. Omnia vero alicui debentur, quæ habere vel agere, & obtinere leges sive naturæ sive civiles alicui concedunt, jubent & tribuunt. Sic conservatio mei ipsius mihi imposita a lege naturæ, ergo quoque facultatem habeo ea mihi acquirendi justo & legitimo modo, quæ ad eam pertinent. Cognationem naturalem inter homines constituit natura, ergo præcipiunt naturæ leges quorundam officiorum præstationem, atque hominibus, qua tales, concedunt facultatem exigendi a se invicem ejusmodi officia, quæ jure cognationis vel mutuæ societatis alter alteri præstare obstrictus est. Sic quoque jure civili domino competit facultas vindicandi quod suum est, suum antem dicitur quod justo titulo legibus civilibus comprobato sibi acquisitum vel retinere potest, vel petere, vel vindicare. Quod itaque perfecto jure ultro citroque continente & habente, obligandi vim, alicui competit, vel debetur, proprie atque stricte juris sive facultatis, ut Autor inquit, vocabulo venit, enjus violatio dicitur injuria, in statu civili actionem, in naturali bellum pariens. Cujusmodi sub jure continetur potestas tum in se, quæ libertas dicitur, tum in alios, ut patria & dominica. Potestatem in se quis habet diverso respectu, vel in naturæ statu, vel civili. In statu naturali, quia nullius imperio subjectus est homo, sed sui juris, id est suarum rerum arbiter & moderator, habens pro actionum suarum normam & regulam propriam voluntatem & inclinationem, legibus tamen naturæ convenientem. Cujusmodi potestati consequenter inest libertas vivendi ut velis. Sive, ut ea a Justiniano Imperat. definitur, *facultas naturalis*, *quod cuique facere libet*. Ita ut mea voluntas non alterius voluntati subsit, quæ mihi impedimento esse queat, ne exequar animi desideria atque decreta. Aliter sese habet in civili societate, in qua cujusque voluntas summi imperantis arbitrio & voluntati subest, ita ut non quæ volumus, exequi vel facere possumus, sed ea tantum quæ principi placent, & leges civiles permittunt atque concedunt. Itaque non propria voluntas, sed summi imperantis jussa, quæ proprie leges civiles dicuntur, agendorum civibus norma est & regula. Quare definitur a Justiniano libertas facultas naturalis, quod cuique facere libet, *nisi quis vi aut lege prohibeatur*. Vis enim illa supponit summam aliquam potestatem civilem, quæ libertatem hanc naturalem quibusdam juris veluti cancellis coërcet, ne forte in immoderatam & civitati perniciosam licentiam erumperet. Hinc Persius:

Cur

Cur mihi non liceat, jussit quodcunque voluntas,

Excepto, si quid Masuri rubrica notavit.

In eo itaque maxime differt status naturalis a civili, quod in eo homini competat libera & plena potestas tum in se tum in res suas & familiam, nullis aliunde impedimentis interturbata, ita ut quod libet licet. In hoc vero cum solius imperantis est civium actiones dirigere, iisque regulam & modum præscribere, ea tantum licita, & idcirco facere atque exequi licet quæ leges civiles, id est summi imperantis placita præcipiunt, vel permittunt, tum circa propriam personam, cum etiam circa res atque bona. Itaque alio sensu dicitur quis sui juris & liber esse in societate civili, quam naturæ statu; in hoc enim liber, quia nullius imperio subjectus, in illo autem sui juris, quia nullius sub tutela & cura vel dominicæ vel patriæ potestati alieno imperio semper tanquam civis subest, quod in se & res suas eminentem habet facultatem. Atque hoc sensu JCti vocant hominem liberum, qui alienæ potestati vel juri non subest, ideoque sui juris esse dicitur. Verum Euripides in Hecuba eum liberum esse negat, qui quoquo modo prohibetur facere quod libet, ideoque neminem liberum vocari posse, quia vel pecunia, vel fortuna, vel jure aut lege scripta, vel civium multitudo vetat nos vivere nostro arbitrio, & consequenter utroque in statu nemo revera liber dici potest. Cui facile responderi potest, quod de ejusmodi potestate vel libertate sermo est, quæ conditioni & humanæ naturæ conveniens est, ideoque legibus vel naturalibus vel civilibus circumscripta. Quippe quemadmodum homo non dependet a se ipso, verum a creatore suo, & idcirco exlex esse nequit, ita libertas atque facultas, quam habet in se & res suas, conditioni suæ debet esse proportionata, id est iisdem legibus, quibus vel ipse secundum diversum statum subjectus est, limitata esse debet. Quamobrem vir bonus & honestus non existimabit, suæ naturali facultati officii, si quid jure facere prohibeatur, quia istiusmodi facultatem vel potestatem non ultra terminos liciti vel illiciti extendendam arbitrabitur. Licita autem quæ leges permittunt, illicita quæ vetant, quia autem vetita, nec facere nos posse credendum, nam quod honeste fieri nequit, nullo modo fieri judicabit honestati deditus, honeste autem fieri nequit quod legibus sive divinis sive humanis vetitum est, & consequenter nulla nobis ad ea facienda competente facultate & libertate, recte facultas, quam habemus ad facienda quæ licita sunt & legibus permissa, libertas vocatur. Quamvis potestas in se videatur etiam continere facultatem in res, quæ cuique pro conditione sua & statu competunt, propter moralem illam quarundam rerum cum persona necessariam relationem & connexionem, sive qualitatem ossibus ejus inhærentem, ad ea obtinenda & facienda, vel retinenda, habendaque, quæ cuique jura tribuunt conceduntque. Quorum in numero potestas patria & dominica in liberos & servos, qui in aliena potestate nascentes adeo necessariam cum patre & domino relationem habent, ut quasi una eademque videantur persona. Itaque ut eamdem potestatem, quam pater & dominus in se habent, videantur etiam habere in liberos a se procreatos & servos ex ancilla quasi re sua natos. Attamen recte Author noster potestatem in se distinguit a potestate in alios, ut patria & dominica; eo sensu quo significat libertatem personalem sive facultatem naturalem, quam in suam sive propriam personam habet, quatenus nullius est subjectus imperio vel dominio, ut in naturæ statu, vel quatenus in civili statu ab omni tutela & cura & herili potestate liber sui juris est; cujus conditionis est, cum quis in *suam tutelam, suamve potestatem pervenerit*, ut inquit Ulpianus *in l.* 50. *ff. de leg.* 3. id est cum sui juris quis factus fuerit. Posset mihi objici, neque in naturæ statu neque civili liberos vel servos personam habere, in illo enim diximus sub persona patrisfamilias omnia familiæ membra contineri, eaque per eum tanquam caput & principem repræsentari, ideoque liberos diversam non videri a patre personam constituere, quemadmodum in civitate servi nullam dicuntur habere personam vel caput, & patrem ac filium pro una eademque haberi persona. Fateor quoad jura quædam in utroque statu neque liberos neque servos personam habere, verum quatenus potestas vel patria vel dominica relationem habet ad subjectum aliquod ab eo, cui ejusmodi competit potestas vel naturalis facultas, distinctum, utriusque quoque diversæ personæ. Quemadmodum ratione quorundam officiorum, quæ homo homini debet lege naturæ, diversam liberi & servi qua homines constituunt personam. Quippe iis, quæ ipsis naturæ jus concedit, quia ejusdem humanæ naturæ sunt participes, nulla ratione privari possunt. De utroque autem jure infra ad *cap.* 5. *lib.* 2. disputandi nobis erit occasio, quemadmodum etiam de dominii variis juribus & commodis. Recte autem sub illa facultate, quam nomine sui appellant Jurisconsulti, dominium contineri affirmat Author, quippe illud revera *suum* dicitur, quod alicui jure dominii competit. Quippe potestas in res proprias *dominium* dicitur. Quid autem aptius suum vocari potest, quam quod cujusque proprium est. Ita enim Neratius in *l.* 13. *ff. de acquir. rer. domin. Si procurator rem mihi emerit ex mandato meo, eique sit tradita meo nomine, dominium mihi, id est, proprietas adquiritur, etiam ignoranti.* Vide *l.* 66. *ff. de jur. dot.* Vide & *l.* 4. *ff. de aliment. leg.* Quamobrem dominum rei dicimus eum, cui res ita quæsita est atque hoc modo ejus facta, ut est propria. Ita quoque Cujac. *lib.* 10. *observ.* 16. Dominus autem is est, qui proprietatem rei jure gentium aut jure civili suam fecit. Et dominium proprie nihil aliud est, quam

 proprie-

proprietas rei. Atque adeo dominationem suam interponere dicitur, non qui pro usufructuario aut possessore, aut patrefamilias se gerit, sed qui se pro proprietario gerit. Est itaque dominium jus domini in re sua, & quidem corporali; & dominus is, cui res quæsita est ita ut de ea pro lubitu habeat disponendi facultatem, nisi si quid jure vel conventione prohibeatur. Unusquisque quidem rei suæ moderator & arbiter est, verum ex eo non fluit absoluta nullisque legum cancellis circumscripta potestas. Leges enim civiles istam potestatem sæpe minuunt. Cujusmodi imminutione & juris detractione dominus non proprietate privatur, verum tantum limitatur disponendi de re sua potestas. Non fugit me nonnullos juris antistites proprietatem vocare jus ab usufructu separatum; dominium vero, si ei ususfructus conjunctus sit. Ita enim §. 1. *inst. de usufr.* legimus proprietatem esse ab usufructu separatam, & quoties usufructu constituto nominatur proprietas, intelligitur proprietas ab usufructu disjuncta & separata; quæ & nuda dicitur; hinc *nudæ proprietatis dominus* §. *ult. inst de usufr.* aliisque in locis plurimis. Verum hanc distinctionem tanquam nullo in jure fundatam rejiciendam plane arbitror. Quippe proprietatis vocabulum in propria significatione sumptum, absolute integrum & plenum significat rei & quidem corporalis dominium, ut apparet ex textibus jam allegatis; nec obstat quod aliquando dominii verbum referatur ad jus in re alicui competens, sive hæreditatis, servitutis, possessionis, pignoris, ususfructus. Ut videre est in *l.* 9. *ff. de castrens. pecul. l.* 8. *de reb. auct. jud. poss. l.* 3. *si ususfr. pet. l.* 48. *de solut. l.* 70. *de verb. sign.* Verum notandum, quod eo sensu dominium latissime sive per abusionem & improprie dicitur. Verum proprie accipitur pro illo jure quod quis habet in ipsam rei (scil. corporalis) substantiam. Id ipsum clare perspicimus ex *l.* 25. *ff. de verb. sign.* Ubi inquit Paulus. *Recte dicimus fundum totum nostrum esse, etiam cum ususfructus est alienus, quia ususfructus non dominii pars, sed servitutis sit.* Cui accedit quod in *l.* 13. *Cod. de jud.* dominium possessioni, & servitutibus opponatur. Sic etiam in *l.* 9. *& 13. ff. de damn. infect.* Imo expresse negat fructuarium esse rei dominum Ulpianus in *l.* 43. §. *ult. ff. de furt. Plane*, inquit, *si ususfructus meus in eo servo esse cœperit, dicendum est furti actionem non extingui, quia fructuarius dominus non est.* Sic quoque in *l.* 8. *ff. de religios. & sumpt. funr. Non solum*, inquit, *domino hac actio competit, verum ei quoque, qui ejusdem loci habet usumfructum, vel aliquam servitutem, quia jus prohibendi etiam hi habent.* Sic mei dicuntur servi, in quibus alienus est ususfructus. Mei vero non sunt, in quo ususfructus tantum meus est *l.* 73. *ff. & 70. ff. de leg.* 3. Nos autem *servos*, inquit Jctus, *vel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno jure testantis, inter quos fructuarii non continebuntur.* Et Pomponius *l. sequent. Si quis suos servos legavit, communes quoque continentur, in quibus ususfructus alienus fuit.* Et Ulpianus in *l.* 2. *ff. de cond. inst. Si testamento comprehensum sit*, ille servus si meus erit, aut qui meus erit, cum moriar, hæres esto, *quatenus accipiatur meus quæritur. ? Et siquidem alienavit in eo usumfructum, nihilominus ipsius est.* Optime itaque subtilissimus & acutissimus juris antecessor Frisius *in lectionibus suis juris contractis ad tit. digest. de acquir. rer. domin. Usufructu autem separato, nuda proprietas dominii nomen sola retinet, ac sæpe dominium proprietatis vocatur. l.* 17. *quib. mod. ususfr. amit. l.* 4. *Cod. de preb. Unde cave colligas*, inquit, *fructuarium esse dominum ususfructus, hunc jura terminum ignorant. Dominium plenum separatione ususfructus non abit in duo dominia, sed dominium denudatur & reverso usufructu consolidatur, quod tamen & antea dominium erat. Qui nudam habet proprietatem, is non modo dominium, sed & fundum habere absolute, eumque petere, & ususfructus tantum pro qualitate fundi, ut alia servitus habetur.* §. 9. *inst. de leg. qui petit fundum is jure domini necessario agit. l.* 23. *de R. V. Quin & plenum dominium sæpe vocatur proprietas, ne quis putet hanc vocem semper absentiam ususfructus notare. l.* 2. *quib. mod. ususfr. amitt.* Proprietas ita & dominium, de quo sermo, synonyma sunt, nihil aliud significantia quam jus in re corporali constitutum, quod cuique facultatem tribuit de ea pro arbitrio disponendi, sub illa tamen conditione, quam supra allegavimus, & consequenter ad servitutes, vel alia jura incorporalia minime pertinet. Quæ quamvis fundi jus minuant, non tamen efficiunt, quo minus proprietatis dominium maneat apud eum cujus est fundus, vel alius ejusdam rei substantia. Efficiunt tamen hæc jura, quæ tanquam qualitates quædam & rei accidentia considerantur, ut dominium aliud *plenum* dicatur, aliud *minus plenum. Minus plenum* vocatur, quando nudam quis tantum habet proprietatem, rei usu & emolumentis privatur. *Plenum*, quando cum proprietate usus conjunctus est. Tribus modis dominium minus plenum vel diminutum dici statuit celeberrimus Puffendorf. *lib.* 4. *cap.* 4. Vel limitando & restringendo ejus exercitium sive administrandi facultatem: vel detractione emolumenti: vel detrahendo aliquid de ipsa proprietate. Prius contingit, cum pacto vel ultima voluntate, vel legis autoritate, cum ob conditionem personarum, tum ob qualitatem rerum, sive alias ob justas causas rerum alienatio interdicitur, aut certis limitibus circumscribitur, ut nihil tamen juris in re alii adquiratur vel accedat. De emolumento dominii detrahitur aliquid, quando usu vel usufructu vel alio quocunque modo res nostra alteri servit & utilitatem præstare obstricta est. Proprietas ipsa limitando & restringendo diminuitur, quando alteri cum plenissimo quodam jure utendi fruendi competit aliquo modo jus rem ipsam alienandi, conjunctum cum aliqua perpetuitate. Unde dominii directi & utilis a juris interpretibus recepta

ta divisio. Fundata in *emphyteusi*, *superficie*, *& feudo.* Vasallis enim, superficiariis & emphyteutis *utile*, dominis autem *directum* dominium tribuunt. Verum videntur hi termini ab juris interpretibus potius excogitati, quam in jure fundati. Quippe si totas Pandectas diligenter evolvas, dominii hanc distinctionem nuspiam invenies, ut inquit Forster. *de success. ab intest.* Manifestum enim est dominum manere qui fundum in emphyteusin dedit, ideoque non tantum nomine & titulo tenus, sed etiam quoad effectus dominii proprios atque inhærentes. Plurima enim præstare tenetur emphyteuta domino emphyteuticario, quibus intelligitur, eum qui rem in emphyteusin dedit manere dominum. Sic nec licet ipsi rem in emphyteusin datam facere deteriorem sua culpa. Sic etiam annuam pensionem domino præstare tenetur. Cujusmodi præstatio adeo necessaria est, ut sine ea ager non sit emphyteuticus. *l.* 1. *ff. si ag. vect.* Publicarum quoque functionum apochas quasi fundi tantum possessor domino præstare tenetur. Publicæ functiones dicuntur publicæ pensitationes, scil. ea quæ fisco vel reipub. præstantur quotannis, ut tributa, vectigalia, & similia. Quæ qui præstat, dicitur fungi hisce præstationibus. Quoniam autem prædia pro hisce oneribus & muneribus præstandis obligata maneant, ideoque fundi domini maxime intersit ejusmodi sibi exhiberi apochas, idque duplicem ob rationem. Primo, ne si quando fundus ad eum pervenisset, iterum cogeretur solvere apocha destitutus. Deinde, ut sibi constaret a possessore solutas esse pensitationes, quibus obnoxium prædium, ob non solutum vectigal vel tributum, posset conveniri & publicari, & hac ratione dominus fundo suo privari. *Imperatores enim Antoninus & Verus rescripserunt in vectigalibus ipsa prædia conveniri, non personas. l. 7. ff. de publ. & vectig.* Propterea domino jus revocandæ & vindicandæ rei. Tunc etiam actio in rem directa de fundo emphyteutico competit. Idque non aliam ob causam quam quia dominus est fundi. Sin autem emphyteuta non est dominus, multo minus superficiarius, quem in alieno solo ædes habere constat. Ita enim *Gajus l. 2. ff. de superfic. Superficiarias ædes appellamus, quæ in conducto solo positæ sint, quarum proprietas & civili & naturali jure est ejus, cujus solum.* Quæ omnia latius a juris interpretibus disputantur. Quæ cum ita sint, concludimus distinctionem illam dominii in directum & utile in jure nuspiam fundari. Neque enim duo domini ejusdem rei in solidum esse possunt. Præterquam quod diserte describitur in *l.* 1. *ff. si ag. vect.* etiam iis qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt ab ipsis municipibus, in rem quidem actionem competere adversus quemcunque possessorem, etiam adversus ipsos municipes, dominos tamen non effici. Sed opponuntur *l.* 1. 2. 3. *Cod. de jur. emphyt.* Emphyteuticarius & rei dominus. Non fugit me Imperatores *Theod. & Valent. l. 2. Cod. de fund. patrim.* possessores vel emphyteuticarios patrimoniales, cujusmodi appellantur qui in emphyteusin acceperunt fundum ex liberalitate & beneficio Cæsarei numinis, fundi dominos appellari. Verum id ipsum & jus peculiare & singulare istis fundorum patrimonialium possessoribus concessum tanquam beneficium & commodum aliquod, ideo non ad ceteros transferendum. Est quasi aliquod privilegium ejusmodi possessoribus concessum, quod eorum personas non excedit, & ad alios defertur. Præscribunt enim Impp. *l. 4. dict. tit. Fundi patrimoniales, & qui ex emphyteutico jure ad domum nostram diversis generibus devoluti sunt, sic eis, qui eos poposcerint, cedunt, ut commissi metus esse non possit, re enim magis commodamus, quam tradimus ea jure dominii: ita tamen, ut ea, quæ in nostra possessione positi præstiterint, & in posterum solvant.*

VI. Sed hæc facultas rursum duplex est: vulgaris scilicet, quæ usus particularis causa comparata est; & eminens, quæ superior est jure vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium boni communis causa. Sic regia potestas sub se habet & patriam & dominicam potestatem: sic in res singulorum majus est dominium regis ad bonum commune, quam dominorum singularium: sic reipublicæ quisque ad usus publicos magis obligatur, quam creditori.

COMMENTARIUS.

Diximus facultatem in genere esse aliquid habendi vel agendi vel obtinendi jure proprio, legibus sive naturalibus sive civilibus adprobato & concesso, quo nemo privari nequit, quin ei fiat injuria. Cum autem ejusmodi facultas & jus ad subjectum pertinens quod ejus capax est, & consequenter hominem respicit, propterea quod facultas illa habendi & agendi requirens aliquem ordinem & medium, tum etiam moderationem certam quarundam rerum, personarum, & præstationem officiorum quæ justitiæ leges exigunt & præcipiunt, necessario referri debet ab subjectum rationis capax, cujus vi hæc omnia inquirit; & percipit, & cujus ho-

mo solus particeps est. Hinc contigit ut hujusmodi facultas homini, tanquam accidens suo subjecto, necessario inhærens, cum eo varias quoque patiatur mutationes, cum ratione denominationis, tum etiam divisionis & applicationis. Quemadmodum varia est hominum conditio & status, ita pro ejus diversitate diversus quoque juris usus & diversa facultatis exercitatio atque applicatio quoad aliquid obtinendi vel agendi & habendi modum, usum, vel rationem. Sic etiam ampliorem in statu naturæ mihi ad quædam facienda atque exequenda facultatem concedunt naturæ leges, quam civiles in societate civili. Cujusmodi varia hominum conditionis mutatio juri sive facultati varias quoque denominationes imponit, variosque habendi introduxit modos usus que. Sic dicitur alia potestas patria, alia dominica, eo quod quidam homines sunt sui juris, quidam alieni. Hinc quidam patresfamilias, quidam domini, alii liberi, alii servi dicuntur. Sic aliud dominium est plenum, aliud minus plenum, quia alius est proprietarius, alius iterum usufructuarius, alius creditor, alius debitor, alius emphyteuta, alius dominus emphyteuticarius. Et hoc sensu Autor facultatem illam, quam nomine *sui* appellant Jurisconsulti, duplicem facit. *Vulgarem* scil. *quæ particularis causa comparata est*; *& eminens, quæ superior est jure vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium, boni communis causa.* Fundata in diversa imperantis & subjectorum conditione in civili societate, in naturæ statu patris & liberorum. Ita ut hæc facultatis diversa denominatio vel divisio, ut & dominii ex ea defluentis, ab ipsa naturali ratione videatur inducta, & ab ipsis patribusfamilias naturalis status pertæsis in societatem civilem coalescentibus in communitatem vel eam repræsentantem collata. *Vulgaris* dicitur facultas privatorum sive liberorum, sive civium in res suo jure ad se pertinentes. *Eminens* vocatur publica, id est, principis vel magistratuum potestas in bona civium vel patris in liberorum in naturæ statu. Quippe, ut inquit Autor, in civili summa & regia potestas sub se habet patriam potestatem, consequenter sive in liberorum personas sive bona, quæ sibi aliunde acquisiverunt, eminentem habet quoque potestatem. Dicitur autem eminens potestas summa civilis, penes eum residens qui summæ rerum in civitate præest, quamobrem nonnullis imperium quibusdam summa majestas dicitur, cui multa adhærent jura singularia, quæ summæ majestatis decus & ornamenta sunt, ejusque splendorem & auctoritatem augent, & illibatam atque intactam ab omni vilipendio & improborum hominum sordidis concussionibus conservant. Inter ea autem jura, quæ huic eminenti potestati insunt, est illud jus dominii, quod eminens vocamus, quod immediate profluit ex summa concessa potestate principi, ei tribuens jus sive facultatem de bonis civium publicæ salutis & utilitatis causa disponendi, quam quisque privatus habet de propriis, etiam invito domino. Quod autem hanc summi imperantis de civium personis vel bonis atque rebus disponendi facultatem singulari aliquo vocabulo *dominium eminens* appellat, rationi maxime consentaneum ex eo patet, quod ea jura quæ reipub. gubernationem & administrationem maxime spectant, quorum in numero sunt leges condere, tributa & onera imponere, vectigalia exigere, bellum gerere, fœdera ac pactiones inire, magistratus & judicia constituere, in facinorosos animadvertere, monetam cudere, aliaque supremæ majestatis jura exercendi potestas, omnia potius ex vi summi imperii descendunt, quam ex jure dominii, eaque potius regiminis formam atque universæ reipub. gubernandi rationem & ordinem spectant, quam dominium illud eminens, quod circa singulorum civium res atque bona & possessiones versatur & vim suam potissimum exercet. Ita ut commode ea quæ recensui majestatis jura simpliciter sub imperii vocabulo comprehendi possint, tanquam ex vi imperii summi, non vero dominii descendentia. Quamvis mihi posset objici, quod oneris imponendi facultas & jus maxime concernit bona & res civium, præsertim illa quæ realia vocantur, prædii possessionibus annexa, alienandi sæpissime necessitatem civilibus imponentia. Et consequenter non videri ullam rationem nos cogere ut dominium aliquod eminens cum Grotio statuamus, tanquam jus aliquod distinctum a cæteris juribus quæ vi summi imperii exercentur. Videtur enim illud propter publicam salutem principi sufficientem præbere titulum, urgente necessitate utendi bonis suorum civium, eo quod homines in civitatem coalescentes præsumendi sint ei, quem societatis saluti tuendæ præfecerunt, simul detulisse potestatem omnibus utendi mediis, sine quibus communis salus & reipub. bonum obtineri nequit. Cui delationi necessario inest jus sive dominium in bona & possessiones privatorum, quatenus hisce aliquando uti necesse habeat summus imperans ad tuendam reipub. salutem & utilitatem. Qui enim personam suam subjecit arbitrio & voluntati summi imperantis, ut de se disponat prout bonum commune efflagitare arbitretur, non præsumendus est bona sua, quæ in naturæ statu possidebat, & quorum ipse arbiter & moderator erat, quæ tanquam suæ personæ sequela & accessorium considerari debent, voluisse excipere, & arbitrio ac dispositioni reipub. sive penes quem residet summa civitatis majestas eximere. Verum non desunt quæ huic objectioni reponi posse videntur. Si summi imperii vel potestatis civilis vocabulum in proprio sensu sumatur, nihil aliud significat quam facultatem gubernandæ atque administrandæ reipub. sese extendens ad illa omnia sine quibus illa facultas explicari non potest arg. *l. 2. ff. de jurisd.* Quorum in numero multa summo imperanti acquisita jura, quibus & imperii majestatem tuetur, & bonum publicum conservatur ac promovetur. Eaque summæ potestati civili quam arctissime inhærent, adeo ut ab illa separari nequeant,

quęant,

queant, sed cum ea transferri debent, cujus generis sunt quæ modo enumeravimus, & si quæ sunt id genus alia quæ ad ordinem civilem pertinent. Nam ea omnia in summum imperantem contulisse cives intelligi debent, sine quibus finis, quem in civitatem coalescendo sibi proposuere, consequi nequit. Quoniam autem potissimum in civitatem coiverunt, ut coadunatis viribus sub uno eodemque imperio sibi invicem auxilio esse possent ad depellenda tot mala & pericula, quibus in statu naturæ quisque solus a se arcendis erat impar. Quemadmodum enim vis unita fortior, ita distracta debilior. Est itaque finis defensio cum corporis, vitæ, atque membrorum, tum etiam bonorum & possessionum. Quoniam vero ejusmodi securitatem præstat multitudo civium in unum eundemque finem conspirantium. Ejusmodi vero conspiratio haberi nequeat sine summo imperio, quod singulorum voluntatem ad illum finem dirigere valeat, hinc summum aliquod constituere imperium necesse fuit, quod in personas & actiones & voluntates civium, imo & in bona ac possessiones agere posset, iisque utendi facultatem haberet, quatenus conservatio multitudinis, a qua singulorum salus pendet, id ipsum efflagitare arbitraretur. Ex quibus perspicimus simul cum imperio concessa quoque intelligi debere ea quæ ad imperii majestatem tuendam & conservandam necessaria sunt. Quippe cum eo tanquam suo fundamento & basi nitatur civitas, quam omnes salvam cupiunt cives, propriam salutem amantes, consequenter quoque præsumendi sunt voluisse salvum summum imperium, tanquam antecedens sine quo haberi nequit consequens, quamobrem summum imperium transferendo simul detulerunt ea omnia jura, quæ ad constituendum & conservandum ejusmodi imperium, quod totum conservando singulis securitatem & defensionem præstat, necessario comitari debent. Verum quoniam, ut statim dicere incepimus, eum ob finem in societatem coaluere mortales, ut se & possessiones suas in securitatem assererent & sibi conservarent, minime præsumendi sunt voluisse delatione summi imperii annexam facultatem civium possessiones & bona propria titulo dominii alicujus eminentis auferendi & alienandi, quippe quoniam summum imperium vel summam civilem potestatem consistere diximus in gubernanda & administranda repub. cujus administrationis scopus & & finis est, ut procurando publicum bonum singulorum membrorum utilitati consulatur, iisque præstando securitatem publicum bonum tueatur. Est enim & necessaria quædam inter totum corpus ejusque membra relatio & arctissimum unionis vinculum, cujus dissolutio utriusque interitus. Itaque cum summo imperio nihil aliud delatum, quam quod intentioni & voluntati transferentis consentaneum fuisse verosimile est, atqui ut proprietatem & dominium rerum & possessiones sibi conservarent in civitatem coiverint mortales, ergo in aliquem conferendo summum imperium non præsumendi sunt voluisse eo ipso dominium eminens concedere, ideoque magis inde patet quod nihil transferri voluisse intelligi debent, quam quod ab ejusmodi imperio separari nequit, quoniam nihil præterquam imperium detulerunt, quod ipsis finem præstaret, & consequenter ea quæ ad communem ordinem civilem & reipub. administrationem pertinent. Quis autem vel ad imperii explicationem & majestatis defensionem, & communem civilem ordinem atque reipub. gubernationem, adeo pertinere illam de bonis civium disponendi principis sive summi imperantis facultatem, vel ad constituendum summum aliquod imperium, vel rempub. gubernandam statuit, ut sine ea sese recte neuter haberi posset. Ideoque cum summo imperio necessario ad eum transire quem reipub. præfecerunt. Et idcirco non aliud in aliquem dominii eminentis translati titulum excogitari necesse esse, quod principi facultatem tribuit bona civium auferendi & alienandi. A cæteris summo imperio cohærentibus juribus diversum & separatum quid, ideoque propriam denominationem habens. Verum quoniam finem & intentionem hominum in civitatem coalescentium perspicimus fuisse dominii, quod cuique competit in res sibi proprias, conservationem, & possessionum communi auxilio & mutua ope adversus insidias & invasiones facinorosorum defensionem, minime voluere huic renunciando ejusmodi alienandi facultatem ipsi imperii delationi inesse, quasi princeps pro lubitu, & prout ipsi ratum videretur, ac communi saluti consentaneum, de bonis ut de cæteris majestatis juribus ac omnibus aliis negotiis ad quotidianam, ut ita dicam, & communem reipub. admistrationem pertinentibus disponeret. E quibus concludimus summa ratione jure & vi imperii non posse summum imperantem sibi aliquam de civium bonis disponendi facultatem prætendere, quasi inesset imperii delationi, quemadmodum cætera summa majestatis jura. Verum ejusmodi dispositio sibi peculiari aliquo titulo acquisita est scil. vi dominii eminentis in civium bona possessionesque, ex diversa voluntate procedentis, quæ concedit summo imperanti exercere actus verissimo dominio debitos. Non pro ejus arbitrio & voluntate, ut cætera majestatis & summi imperii jura, verum sub conditione boni publici, certo rerum statu, necessitate imminente, ita ut non alia sit publicæ salutis expediendæ ratio. Itaque cum in civitatem homines coaluerunt, ut multitudine sociorum salvi esse possent, salvi autem esse nequeant nisi ipsa multitudo sive civitas sit salva, hinc præsumendi quidem sunt summo imperanti, cui incumbit cura ne quid respub. detrimenti capiat, omnibus utendi mediis, facultatem concessisse, sine quibus respub. salva esse non potest, attamen eorum quædam ipsi præstiterunt conferendo in eum imperio, quædam alio peculiari titulo in casu singulari ipsi tribuerunt, quæ summo imperanti quidem qua tali ex consen-

consensu civium competunt, sed non vi imperii & non ex eadem, qua transtulerunt summam civilem potestatem, voluntate dimanantia. Quorum in numero de bonis civium disponendi vel alienatione vel ablatione facultas, quod peculiari titulo *dominium eminens* merito Autor appellat. In casu scil. necessitatis & boni publici causa. Favorem enim publicum privatæ utilitati præferre voluisse ob dictas jam rationes cives præsumendi sunt, hinc ejus intuitu a regulis juris communis semper recedunt leges. Quamobrem Proculus respondit *l.* 65. §. 5. *ff. Pro socio non semper id servari quod privatim interest unius ex sociis, sed quod societati expedit.* Et ut inquit Julianus *l.* 51. §. 2. *ff. ad L. Aquil. Multa jure civili, contra rationem disputandi, pro utilitate communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest.* Vetendum autem non est cum Zeigler. *ad Grot.* principem, cui hoc ambitiosum *dominii* vocabulum tribuitur, vix in officio suo contineri posse, quantumvis optimum & integerrimum, quod multa secum afferat ejusmodi fortuna, quæ a recto dimovere soleant. *Et quid vero metuendum erit,* inquit, *tum, ubi principi id suggeris rerum imperito, privatis intento commoditatibus, publicarum incommoditatum pene hosti, addicto voluptatibus, osori libertatis ac veri, nihil minus quam salutem reipub. cogitanti, sed omnia sua libidine suisque commodis metienti; tum vero, qua subditorum futura sit conditio, facile omnibus constat.* Quippe hæc omnia incommoda non minus imminere videntur subjectis, a principe, cui suggerimus vi imperii, quo armatus est, ejusmodi facultatem de civium bonis disponendi, qua privatis rem auferre, & jus alteri quæsitum tollere valeat, quam ut ipsi dominium aliquod eminens, tanquam peculiarem aliquem titulum, qui ei ejusmodi potestatem circa bona & possessiones civium concedit, tribuimus: modus enim disponendi nullum parit incommodum, sed facultas & jus ipsum disponendi ejusmodi metuenda aliquando mala efficit. Imo verendum, ut hanc facultatem jure imperii sibi competere persuadens, ea magis abutatur, existimans eam adeo late patere, quam cætera jura majestatis, pro suo arbitrio exercendi potestatem etiam extra necessitatem, neque publico bono id ipsum postulante. Præterquam quod ejusmodi consequentia desumpta a Zieglero ab eo, quod per accidens fit aliquando, nihil concludit atque probat. Sermonem enim habemus de eo quod ipsi rei inest vel inesse debet, non quod accidit per accidens præter ejus naturam & conditionem.

Non fugit me principum adulatores quosdam eorum auribus insusurrare, cives bona sua precario & titulo usufructuario possidere, proprietatem vero principi jure summæ majestatis competere: perniciosam ejusmodi regnis atque civitatibus de jure summi imperii opinionem, tot malorum & incommodorum, de quibus statim sermonem habuimus, causam & matrem, justitiæ & legibus consentaneam demonstrare conantes, unum & alterum ex juris Romani corpore textum afferunt. Quorum in numero est *l.* 3. *Cod. de quadrien. præscript.* ubi dicitur frustra differentiam statui inter res fiscales & illas quæ ex substantia Imperatoris procedunt. Quoniam *omnia Imperatoris sunt.* Alter habetur *in Novell.* 105. in fine, ubi postquam de variis constitutionibus sermonem habuit Imperator, inquit, *omnibus autem a nobis dictis, Imperatoris excipiatur fortuna, cui & ipsas Deus leges subjecit, legem animatam eum mittens hominibus.* Tertium argumentum petitur *ex l.* 15. §. 2. *ff. de rei vind.* ubi dicitur, quod si forte princeps assignando agros militibus de tertii alicujus hæreditate quoque disposuit, dispositioni ejusmodi cedere dominum teneri. Verum lubrico admodum hæc argumenta nituntur fundamento, quod facile potest everti. Quippe quod ad primum argumentum attinet, satis ex dicta lege 3. perspicimus ejus mentem esse, ut nulla habita differentia omnia, tam fiscalia quam patrimonialia, principis esse intelligantur. Expliceat hoc dictum Seneca, cum inquit *lib.* 7. *de benef. cap.* 4. 5. 6. *Jure civili,* id est jure imperii, *omnia regis sunt. Et tamen illa, quorum ad regem pertinet universa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & unaquaque res habet possessorem suum. Ad reges enim potestas omnium, ad singulos proprietas. Rex omnia imperio possidet, singuli dominio.* Et deinde. *Cæsar omnia habet, fiscus ejus privata tantum ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Quod ad alterum argumentum attinet ex Novel. 105. petitum nullius est plane momenti, cum nihil aliud ibi dicitur quam quod habetur in *l.* 3. *ff. de ll.* scil. legibus civilibus solutum esse principem, qualis legibus soluta potestas non eripit civibus dominia & proprietatem bonorum, verum suum cuique potius tribuere & privatorum bona & possessiones suis dominis conservare dicenda est. Tertium argumentum ex *l.* 15. *ff. de rei vind.* deducitur. Verum responderi potest, illum cujus bona vel hæreditas, assignando agros militibus, alteri principis voluntate acquisita est, precario tantum possedisse. Utpote quo titulo milites Romani possidebant agros illos qui bello quæsiti militibus assignabantur. Constat enim ex veterum monumentis, hostium agros partim vendere, partim militibus distribuere moris fuisse apud Romanos, ut constat ex Liv. Appian. *lib.* 1. & 5. Quamobrem nulla ipsis querelæ causa, quod alteri cedere, quod precario possidebant, tenebantur, *modico,* ut inquit JCtus, *honoris gratia possessori dato.* Ex quibus perspicimus ab omni veritate & æquitate maxime alienam ejusmodi opinionem de jure summi imperii, quam in ipso jure fundari nonnulli excogitarunt. Dominium quidem concedimus eminens summis imperantibus, sed suis circumscriptum limitibus, quos transiliendo contra jus gentium & civile peccat princeps, & arrogans sibi jus nunquam ipsi delatum potius tyrannidem exercet, quam justum tractat imperium,

perium, quippe cum illud ipsum dominium fundetur in consensu civium, non latius extendendum quam patet voluntas & intentio transferentis; cum autem quisque ex amore erga seipsum & ea, quæ ad vitam beate degendam necessaria ducit, afficiatur, ideoque ea sibi comparare, & comparata conservare atque tueri summa ope nitatur, ipsa docet ratio non liberam principi tribuisse facultatem pro lubitu de suorum bonis, ut de cæteris majestatis juribus, disponendi, sed ejusmodi, quæ privata dominia non absorberet, scil. quæ coerceretur intra duos quasi limites *necessitatis* & *communis salutis* vel *utilitatis*. Quippe, ut supra diximus, cum præsumatur quisque salutem & utilitatem publicam præferre privatæ, ita intelligendi sunt cives in eo casu dominii illius eminentis exercendi jus in privatorum bona & possessiones detulisse summis Imperantibus. Quippe juxta illud Ciceronis 2. *off. Videndum & qui rempublicam administrat, ut sua quisque teneat, neque de bonis privatorum publice diminutio fiat.* Quamobrem & leges civiles vetant dispositionem summi Imperantis, extra dictos casus, privatorum bonorum, invitis dominis & possessoribus. Hinc Ulpianus *l.* 13. *ff. de com. præd. Si constat in tuo agro lapidicinas esse invito te, nec privato nec publico nomine quisquam lapidem cædere potest, cui id faciendi jus non est* &c. Ad hoc enim constitutus, ut administret, non perdat rempub. ut jus & justitiam conservet, non tyrannidem & sævitiam in bona & possessiones subjectorum exerceat. Quo sensu Imperator Severus se publicum dispensatorem ferebat, cum inquit, nefas esse a publico dispensatore prodigi, quæ provinciales darent. Ut testatur Lamprid. *in Alexand.* Sic Deus ter Optim. Maxim. vetavit, *ne accipiat princeps de hereditate populi per violentiam, & de possessione eorum, & ne quidem ut filiis suis donaret, ut non dispergatur*, inquit summus Jehova, *populus meus unusquisque a possessione sua.* Possent hic objici nobis quæ apud Samuelem legimus *cap.* 8. ubi inter alia supremæ potestatis jura, quæ Deus per Samuelem regi videtur tribuere, recensetur facultas sive jus disponendi de bonis civium, cum inquit Samuel. *Hac erit ratio ipsa sive jus regis, qui regnabit super vos. Filios vestros accipiet, ut sibi disponat in curribus suis & in equitibus suis, & currant ante currum. Etiam agros vestros, & vineas vestras, ac oliveta vestra optima accipiet, & dabit servis suis* &c. Verum quis non luce clarius videt Samuelem hic non describere jura regis legitima, id est morali & naturali legi consentanea, sed usurpata, ab omni rectæ rationis dictamine & divino jure aliena. Regum morem per omnia delineat, non quod summus rerum arbiter & dominus hunc sibi placentem morem afferat, & jure a se promulgato sic fieri oporteat a regibus, verum populo prædicit incommoda quæ ipsi imminerent sub regum imperio, non leges pro regibus statuit: non quid jure possunt, hic explicatur, sed quid audeant. Non quid ex institutione divina ipsi concessum est, hic disputatur, sed quale jus iniquum sibi arrogant atque constituunt in tyrannidem degenerantes populo ob oculos ponitur, ut conscii essent suæ in rogando rege dementiæ. *Prædic*, inquit Jehova, *eis jus regis*, id est demonstra novarum rerum cupido & libertatis impatienti cæco populo, quale jus sit usurpaturus rex, quem similem regibus aliarum nationum sibi præfici postulant. Illarum vero nationum reges non regium, sed dominicum plane regimen exercebant, subditis suis imperantes quæ vellent. Ubi illud sibi locum vindicabat, *Rex sum. Nihil ultra quære plebejus. Et impune quidvis facere*, id est, *regem esse.* Ejusmodi regium obtinuisse imperium in Oriente negari nequit, verum illud ipsum non ex recta ratione & divino jure derivandum, sed ex pravis & corruptis hominum moribus, vel usurpatione & invisa paulatim inducta dominatione originem habet. Hinc illud Julia Bassiani Imperatoris noverca privigno suo arroganter dixerat. *Si libet, licet. Annescis te Imperatorem esse, & leges dare, non accipere.* Qui vero hoc duro dominationis jugo premebantur populi habendi potius in servorum numero, quam civium æquo imperio & æquis legibus utentium. Quamobrem *Syros servituti natos*, ait Livius, *de libertate eos nihil cogitare.* Quod autem hoc jus quod prædicat Samuel non æquum, sed iniquum & tyrannicum fuerit, constat potissimum ex eo quod multa, ut diximus, juri naturæ vel divino plane adversantur. Qualia, *auferre agros & vineas.* Quemadmodum enim voluit naturalis ratio ut dominia essent distincta, & possessiones certæ, rerum proprietatem cuique vel occupatione, vel permutatione, vel alio quovis justo titulo acquisitam assignavit, ita quoque vetuit ne ea quis sine consensu & facto privaretur. Impossibile enim est antecedens sine consequente. Et sic quoque cautum jure divino, ut patet ex Ezechiel. *cap.* 4. 6. 18. a nobis statim adducto. Si regium jus adeo late pateret, non est verosimile regem Achabum Nabothum majorum possessione exturbare atque dejicere meditantem, ei vel pretium, vel alias oblaturum fuisse vineas. Quamobrem ad hunc locum commentatores annotarunt, hinc liquere, reges, eo titulo solo, quod reges sunt, non habere jus agros occupandi subjectorum pro arbitrio. Legitimum & vere jus regium describitur. Ubi ejusmodi lex regi, quem more omnium sibi finitimarum gentium Israëlitæ crearent, præscribitur, scil. *ne multos equos, neve multas haberet uxores, neve auri argentique haberet multum. Cumque acciderit eum in regni sui solio sedere, hanc sibi legem ex Sacerdotum Levitarum exemplari exscriptam apud se haberet, & legeret per omnem vitam suam, ut disceret Jehovam Deum suum vereri, curaretque ut omnibus verbis hujus legis & institutis pareret, ne efferretur animus ejus præ fratribus suis, neve recederet ab hoc præcepto ad dextram aut sinistram. Ut prolongaret dies in regno suo ipse & filii ejus in medio Israëlis.* Quid vero est aliud animo

elato esse erga fratres, quam exercere jus illud a Samuele prædictum. scil. *filios eorum accipere, ut sibi disponat in curribus suis, & currant ante currum*, ut de Sesostre Ægyptiorum rege tradit Diodor. Sicul. *Bibl. pag.* 37. ubi inquit, cum urbem vel templum ingressurum, equos a quadrigis solvere, regesque ac duces quaternos subjugare, solitum fuisse. *Filias in unguentarias, coquas, & pistrices.* Servos eorum, ancillas, greges, agros, vineas, & oliveta optima tollet & dabit servis suis, verum,quod extremum omnium malorum est, vos qui fratres ejus estis, eritis servi, in servitutem vos rediget & tanquam mancipiis utetur, quicum æquo jure vivere oportebat. Hac injuria ceterorum omnium acerbitates atque atrocitates contineri videntur. Nihil enim servitute durius in hac vita. Ex quibus omnibus patet, dominium, quod regi in bona & possessiones civium vel naturæ vel divino jure competat, non esse absolutum, sed limitatum, illudque extra casum necessitatis & publicæ salutis extendi non posse. Necessitate vero exigente non solum auferendi agros & bona civium alienandi, sed imminente bello gentes comburendi, agrum devastandi, ædificia suburbana diruendi, hortos, rura, urbem munitionibus circumdandi causa occupandi, & quomodocunque de civium bonis salutis publicæ intuitu habet disponendi facultatem. Sic legimus apud Curt. *lib.* 3. *cap.* 4. Arsanem, qui Ciliciæ præerat, igni ferroque Ciliciam vastavisse,ut hosti solitudinem faceret, quicquid usui esse posset corrupisse, sterile ac nudum solum, quod tueri nequibat, reliquisse. Quod quamvis durum videatur, attamen propter favorem publicum & necessitatem inevitabilem non iniquum & rectæ rationi contrarium, utpote quæ suadet principi ut rempublicam potius salvam cupiat, quam commodum alicujus privati. Salus enim populi suprema lex est, quæ si haberi nequeat nisi extrema adhibeantur media, ad ea confugiendum dictant omnes leges atque jura. Quemadmodum enim digitum præcidi oportet, si afficiatur gangræna, ne ad brachium sit perventura, ita præstat membrum aliquod reipub. damnum pati, si hac ratione salus totius universitatis in tuto collocari possit. Hinc habetur in *l.* 3. *Cod. de primipilo. Utilitas publica præferenda est privatorum contractibus.* add. *l.* 3. *Cod. qui potior.* Et Lotharius Imperator *feud.* 2. *tit.* 52. *in pr. Imperialis*, inquit, *benevolentia proprium esse judicamus, commoda subjectorum investigare, & eorum calamitatibus diligenti cura mederi; similiter reipub. bonum statum, ac dignitatem imperii omnibus privatis commodis præponere.* Salutis enim publicæ causa rei familiaris commoda sunt negligenda. Verum notandum cum Boeclero ad *E. t.* necessitatem illam, quæ huic eminenti dominio locum facit, suos habere gradus, neque ultimum semper ejus articulum sumendum esse, neque iterum liberalem nimium ejusdem juris faciendam extensionem, & quantum fieri potest, ad æquitatem idem temperandum,ut inquit *Puffend. de jur. nat. & gent. lib.* 8. *cap* 5. Nihil vero magis æquitati consentaneum, quam ut iis, qui ob utilitatem & conservationem totius universitatis necessitate exigente res suas utendas tradunt, aut perdiderunt, a civitate, quantum fieri potest, vel restituantur, vel earum æstimatio sive pretium præstetur. arg. *l.* 2. *Cod. pro quib. caus. serv. præm. lib. accip.* ne miseri & pretio & re simul ipsa carere cogantur. Hinc Augustus cum propter hominum & judiciorum multitudinem tertium forum duobus non sufficientibus extrueret, illud ipsum angustius fecit, *non ausus extorquere possessoribus proximas domos.* Id est non soluto pretio, invitis possessoribus domos diruere nefas esse putabat. Tradit Suet. *in Tib. cap.* 47. cum rarissime spectaculis interesse solitum fuisse, idque eam ob causam, quod aliquando exposcente populo Comœdum Actium manumittere coactus fuerat, itaque ne quid tale in posterum ab eo exposceretur, recusavit iis interesse, ne manumittendo servum dominum ejus, non soluto pretio, re sua carentem injuria afficeret. Comœdi enim servorum numero olim habiti. Quemadmodum Pictores & Medici. Hac eadem ratione motus David noluit extruere aram Deo in area Arauna Jubesei hominis Gentilis, quamvis ipsi voluntario a domino oblata, nisi restituto ei pretio, atque ita titulo venditionis dominio sibi acquisito. *Nequaquam enim*, dixit Abrahamus rex, *sed omnino emam abs te pretio, neque offeram Jehovæ domino meo holocausta gratis.* Alienum enim consecrare nefas, & impium de rapina & bonis aliorum domino sacrificare. Noluit David possessiones Araunæ auferre; quoniam ipsi incumbebat eas tueri. Non fugiebat regem illum Salomonis *Prov.* 3. *Honora Deum de substantia tua.* Gravissimas enim subituros pœnas prædixit olim Propheta Esaias, quicunque proximo aliquid aufert, cum inquit, *Væ qui conjungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, ut auferatur aliquid proximo suo.* Exceptionem aliquam faciunt quoad damni reparationem & solutionem pretii, statuentes si damnum sit inevitabile, ita ut prævideri potuerit tale futurum, ut puta ob ædes in suburbiis tempore belli dirutas, compensationem peti non posse existimant, quia non ignari præsumuntur conditionis ejusmodi talibus locis annexæ, eamque ipsi, dum nihilo secius ibi ædes ponunt, tacite quasi jam ante confirmaverunt. Celeberr. Puffend. *de jur. nat. & gent. lib.* 8. *cap.* 5. *Tanto minus*, inquit, *compensationi petendæ locus est, si omnes eadem stringat necessitas, aut æquale damnum involvat.* Idem dicendum quando ingruente necessitate belli agricolæ cæterique cives currus, naves, equos pro certa mercede ad necessaria advehenda locaverunt, etiam ad exercitum, iisque ab hostibus capiantur, cessat ratio damni resarciendi, quippe cum pro certa mercede, non ignari periculorum, quæ ejusmodi præstationes comitabantur, opera sua locaverunt, etiam præsumendi sunt in se se suscepisse omne damnum ferendum. Quod inde

inde metuendum esset. Verum ne Respub. vel Princeps abutitur eo dominio quod in bona civium habet, abutitur autem quoties utitur excedendo limites quibus diximus circumscriptum, velim ut sæpius in memoriam revocet salubre & laudabile illud consilium quod Mæcenatem Augusto dedisse apud Dionem legimus *lib.* 53. cum inquit, *In summa consilium tibi do, ne quando abutaris potentia tua, neque eam putes esse diminutionem ejus, si non omnia simul facias, quæ possis, sed quanto magis omnia quæ statueris, potes perficere, tanto magis cura, ut optima quæ tibi proponas.* Lento pede procedendum ad extrema & summa majestatis jura, verum ubi necessitas & publica efflagitat utilitas, suadet ratio quidvis potius tentare, quam communem salutem negligere & deserere.

VII. Aptitudinem vero ἀξίαν, id est dignitatem vocat Aristoteles. Michael Ephesius, id quod secundum eam æquale dicitur, interpretatur τὸ προσαρμόζον & τὸ πρέπον, *id quod convenit.*

COMMENTARIUS.

Superius divisit Autor qualitatem moralem, quæ cuique competit ad aliquid juste vel habendum vel agendum, in *perfectam*, quam *facultatem* simpliciter appellat; & *minus perfectam*, quam hic *aptitudinem* vocat. Minus perfecta vocatur, quia caret potentia activa, id est non tribuit personæ jus in re stricte constitutum, quo aliquid exigere potest tanquam sibi debitum jure perfecto, quod actionem parit. Verum efficit tantum habilem & aptum ad recipiendum quod dignitati sive meritis, quæ personæ suæ inhærent, debetur. Ita ut de jure læso quæri nequeat, quando in conferendis & distribuendis vel honoribus, vel ceteris officiis collocandis non habeatur meriti & dignitatis ratio, quanquam distribuens contra justitiæ leges peccet, quod non observaverit illam in tribuendis officiis æqualitatem, quam recta ratio & honestas naturalis præcipit observandam. Quippe licet aptitudinem non supponat proprium & strictum jus, aut debitum fundatum in proprio jure ad bona ejusmodi, quæ alicui ratione meriti & dignitatis quidem tribui recta suadet ratio & æquitas, attamen exigi a distribuente nequeunt, quia non intercedit mutua ejusmodi obligatio ex jure perfecto descendens, alteri facultatem tribuens jus suum omnibus persequendi modis, & socium ad jus suum alteri tribuendum devinctum habens. Supponit tamen debitum sive obligationem a parte distribuentis, cujus intuitu distributor dicitur peccare contra justitiam distributivam, quæ nobis necessitatem imponit cuique tribuendi quod suum est; suum Autori cuique est quod secundum aptitudinem, meritum & dignitatem alicui debetur. Quippe non solum *meum est*, quod ab alio possum exigere, sed & quod alter mihi debet; illud, jure perfecto, hoc minus perfecto competit. Ita Molina *de just. & jur. tract.* 1. *disp.* 12. *Justitia commutativa & distributiva quemadmodum in ratione justitiæ particularis in communione conveniunt, sic quoque conveniunt in eo quod utraque respicit debitum aliquo modo, quatenus per eas redditur alicui quod suum est, vel ad quod habet jus, saltem ex conditione, quod in recompensationem dederit, aut det aliquam rem, vel concedat jus ad aliquid aliud, ut accidit in emptionibus, venditionibus, ceterisque contractibus mutuis. Conveniunt præterea, quod utraque æqualitatem constituit: utrumque namque, nempe & respicere debitum aliquo modo, & constituere æqualitatem eis convenit* &c. Aptitudinem hanc ἀξίαν vocat Aristoteles, id est dignitatem sive meritum, quod vocabulum ita explicat Cicero *lib.* 3. *de fin. Æstimabile esse dicitur, sic enim, ut opinor, appellamus ἀξιωτὸν, id quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum æstimatione, quam ille ἀξίαν vocat.* Allegat ipse Autor *in notis suis* ad majorem hujus vocis intelligentiam locum Ciceronis 1. *off. cap.* 17. quem propterea non describimus. Verum huic apponi possunt quæ habet Simplicius in *Epictet. Enchr. cap.* 37. cum inquit, *Officia porro ut in universas partes tribuantur, partim sunt adversus homines & similes, partim adversus præstantiores, partim adversus deteriores, partim etiam fortassis adversus nosmet ipsos. Et horum quodlibet multa habet discrimina. Nec eadem*, pergit, *tribuenda est patri & filio, civi & hospiti, bene merito & ei qui læserit, alia denique aliis, pro ratione affectionis & necessitudinis, quæ cum quolibet intercedit. Alia ratio est adversum patrem, qui post Deum ortus nostri & totius naturæ auctor est & benefactor. Alia erga filium, cujus ipsi causa sumus, & qui nostri quadam pars est.*

VIII. Facultatem respicit justitia expletrix, quæ proprie aut stricte justitiæ nomen obtinet, συναλλακτικὴ Aristoteli, nimis arcto vocabulo, nam ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad eandem hanc justitiam pertinet: itaque ἐπανορθωτι-

ταῖς idem felicius dixit. Aptitudinem respicit attributrix; quæ Aristoteli ἀξιογνωμονική, comes earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectricis.

COMMENTARIUS.

AUtor noster prætermissa differentia justitiæ universalis & particularis, atque neglecta communi & vulgari, apud omnes fere eum moralis jurisprudentiæ, tum etiam civilis juris antistites recepta, justitiæ divisione in commutativam & distributivam, eam dispescere maluit in expletricem & attributricem. Cujus discrimen, ut jam dicere incepimus, fundari videtur in diversitate juris, quo sibi invicem homines obligati atque devincti sunt aliquid vel facere vel præstare; quod vel perfectum est, vel imperfectum. Quod ex illo mihi debitum exigere ab alio atque postulare possum, idque mihi facultatem dat omnibus persequi mediis, & siquidem mihi quis tribuat ad quod istiusmodi juris vinculo præstandum erat obligatus, fit quod justitiæ expletrici convenit; quando vero quis mihi tribuit id, quod ex jure imperfecto debetur, scil. quod a suo pudore dependet, justitiæ attributricis leges observat. Rationem harum appellationum hanc esse arbitratur Celeberrimus Pufendorfius *de jur. nat. & gent. lib.* 1 *c.*7. cum inquit, *Quod ex jure perfecto mihi debetur id aliquo modo jam meum esse intelligitur, sic ut quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abesse judicetur. Ideo & nomina in patrimonio nostro reputantur, & in solutum aliis cedi possunt. Unde si accipiam quod ex jure perfecto debetur, non aliquid novi mihi tribuitur, sed res duntaxat quæ aberat, & cujus locum tantisper sustinebat actio, expletur. Sicut V. G. qui librum ex mea bibliotheca commodato sumpsit, eo restituto illam non auget, sed lacunam duntaxat explet. Verum ad quæ accipienda jus imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare possum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem præstanda possit adigi. Unde ridiculum foret*, inquit, *si mendicus stipem, quam ab opulento viro expectat, futori loco pretii pro calceo velit delegare. Adeoque qui ex jure imperfecto quid alteri præstat, revera ipsi aliquid attribuit, quod pro suo antea habere non poterat.* Quare Autor hanc justitiam vocat comitem earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectricis. Verum si examinemus quid verba *explere* & *attribuere* significant, fateor me nullam invenire rationem, quæ Autorem movere potuit, ut aliam præter receptam & vulgarem illam justitiæ divisionem excogitare voluerit. Neminem enim fugere potest verbum *explere* interdum significare *implere*, tum etiam *satisfacere*. In primo sensu occurrit apud Virgil. 4. *Georg.*

Improbus ingluviem ranisque loquacibus explet.

In altero habetur apud Terent. *in Andr. act.* 1. *scen.* 2.

Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum.

Expletricem itaque dicit justitiam, quasi per eam expletur & satisfit cuique pro eo, quod ab illo accipimus, ut annotavit Celeberrim. Gronovius, id est quatenus cuique tribuitur quod ab altero poterat exigere, ad quod ipsi jus perfectum sive actio competebat. Quoties adimpletur quod abest alicui de re sua, vel jure suo persequi poterat. Et uno verbo alicui tribuere quod ei competit, quod suum est, est explere justitiam, quo sensu etiam recte referri ad attributricem mihi videtur, quia attribuere suum cuique nihil aliud est quam explere justitiam, id est satisfacere cuique pro eo quod quomodocunque debitum est. Quippe nullum habet justitiæ aliud objectum, quam ut cuique tribuatur quod suum est, sive jure perfecto sive imperfecto. Nam utroque jure aliquid *meum* dici posse superius demonstravimus, meum quia vel ipsius rei dominium, vel alio quocunque legitimo titulo jus in re vel ad rem quæsivi, vel *meum* quia natura præ ceteris mei simillimis, me aptum ad rem aliquam habendam & obtinendam fingere volens, videatur jus aliquod ad eam rem mihi dedisse, vel alterum obligasse, ut dignitati meæ convenienter mecum agat, in me conferendo ejusmodi officia, honores, atque munera, quæ propter meritum, quod penes me residet, meo quodammodo jure vindicare possem, vel si propria industria eam mihi comparaverim, illud quoque jus præcipuum mihi acquisivisse videor. Itaque dum justitia attributrix etiam venit nomine expletricis, atque ita una alteram absorbet, hi ab Autore excogitati novi termini non satis distinguunt a se invicem particularis justitiæ partes, sed magis confundere videntur, quæ tamen necessario distinguendæ sunt, ut statim ostendere conabimur. Ejusmodi autem distinctionem inducunt recepti divisionis vulgaris termini, tum appellatione, eum etiam re ipsa, quando dividitur justitia in *distributivam* & *commutativam*. Illa spectat res in commercium venientes, hæc personas earumque dignitates & merita quibus sibi invicem præcellunt. Quemadmodum jus versatur vel circa res vel personas, ita

ita justitia eadem habet objecta, & secundum eorundem diversas qualitates & naturam diversa ratio disponit. Diversos quoque exercet juris actus, qui omnes eo collimant, ut suum cuique tribuendo æqualitas inter homines, quorum causa jus potissimum constitutum est, servetur. Justitia distributiva nomen ducit a distribuendo: eo quod cuique dividit inter personas res communes vel publicas, puta honores, munera, præmia, onera, idque observata æqualitate Geometrica, id est non habita ratione numeri, sed dignitatis cujusque personæ, & meritorum, quorum collatione facta, suum cuique tribuit. Quippe quoniam vel natura, vel industria magnam inæqualitatem & differentiam inter homines induxit, cum quoad animi & corporis dotes, tum etiam quoad singulorum mores & facta, idcirco non possunt singulis æquali numero & mensura tribui, quin summa oriretur confusio, & maxima induceretur inæqualitas. Inæqualia inæqualibus distribuere, est hic observare æqualitatem & justam proportionem. Æqualia autem dignitate imparibus tribuere summa est inæqualitas. Habet itaque justitia distributiva rationem personarum, affirmante Callistrato in *l. 14. §. 3. ff. de muner. & honor. De honoribus*, inquit Jctus, *sive muneribus gerendis cum quæritur, in primis considerenda persona est ejus, cui defertur honor, sive muneris administratio.* Quamobrem in civitate sive repub. in distribuendis præmiis ex communibus bonis non cuique civium æqualis portio tribuitur, ratione rei, sed personæ, seu meritorum & dignitatis, id est pro diversa conditione civium fit distributio, ita ut quia alius alio dignior est, & majorem in repub. partem facit, ita unius præmium, quod ex bonis ad rempub. pertinentibus ipsi assignatur, alterius dignitate & meritis inferioris excedat. Æqualis tamen ejusmodi distributio dicitur comparatione personarum sibi inæqualium, unde quoque comparata hæc dicitur æqualitas. In hoc consistens, ut quomodo se habet dignitas seu meritum unius ad dignitatem alterius; sic se quoque habeat præmium unius ad præmium alterius. Puffend. *de jur. nat. & gent. 1. cap. 7.* Fundatur autem ejusmodi proportio in ipsa civium conditione & qualitate, quatenus ejusdem societatis partes & membra, conferendo aliquid ad bonum commune obtinendum, eo ipso sibi quoque devinctam habet societatem quasi tacito pacto, quo tenetur cuique civium tribuere de communibus bonis debitam partem. Pars autem debita dicitur, quæ alicui tribuitur pro mensura ejus, quod quis pro bono communi obtinendo confert. Ita Clariss. Puffend. *dict. loco Determinatio autem rata partis de bonis socio assignandis fit secundum assignationem operæ aut impensorum sumptuum ad societatem qua talem servandam, spectatorum in proportione ad aliorum ejus societatis membrorum operam, aut sumptus impensos. Uti contra determinatio rata partis de oneribus membro imponendis fit secundum æstimationem commodorum, quæ illud ex societate percipit, spectatorum in proportione ad commoda ab aliis membris e societate percepta.* Ita Thomas de Aquino *2. part. quæst. 61. In distributiva*, inquit, *justitia datur aliquid alicui privatæ personæ, in quantum id, quod est totius, est debitum partis, quod quidem tanto majus est, quanto ipsa pars majorem principalitatem habet in toto. Et ideo in distributiva justitia tanto plus alicui de bonis communibus datur, quanto persona illa habet majorem principalitatem in communitate. Quæ quidem principalitas in Aristocratica communitate attenditur secundum virtutem, in Oligarchica secundum divitias, in Democratica secundum libertatem, & in aliis aliter. Et ideo in justitia distributiva non accipitur medium secundum proportionem rerum ad personas.* Quamobrem quo quis majori dignitate vivit in Repub. eo plus capit ex publicis bonis ad tuendam dignitatem. Atque hoc ipsum fundamentum dici potest constituendorum bonorum, quæ domania dicuntur, ad statum & dignitatem principis sive senatus conservandam. Huc quoque pertinent diversi census civium Rom. pro cujusque dignitate. Sic dicimus juvare censum ex ærario, ut olim Tiberium quorundam senatorum censum juvasse testatur Tacitus *Annal. cap. 37.* Sic etiam Vespasianum in omne hominum genus liberalissimum explevisse censum senatorium, consulares inopes quingenis sestertiis annuis sustentavisse, apud Suet. *in ejus vita cap. 17.* legimus. Huc etiam referri potest illud Taciti *de mor. Germ. cap. 16. Agri pro numero cultorum ab universis per vires occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.* De simili distributione sermonem habere videtur Cæsar *lib. 6.* cum inquit. *Agriculturæ non student: neque quisquam agri modum ac fines habet proprios: sed magistratus in annos singulos gentibus nationibusque hominum, qui una coierunt, quantum eis & quo loco visum est, attribuunt agri, atque anno post alio transire cogunt.* Verum cavendum ne nobis persuadeamus hanc justitiam distributivam locum tantum habere in societate civili, atque in superioribus utpote principe vel magistratu solum residere, cui facultas delata bona communia distribuendi, hoc quidem eatenus ortum, quatenus in societate de bonis communibus disponendi jus nemini nisi principi vel magistratui concessum est, verum etiam locum sibi vindicat inter privatos cives, & singulos homines etiam in naturæ statu, quoniam in naturali æquitate & obligatione quadam fundatur, quia tenemur par pari referre, scil. quia secundum mensuram suorum erga nos meritorum, vel dignitatem, retribuere quod ipsi debemus; hinc patri, qua talis est, plus debemus quam matri, fratri bene de nobis merenti plus quam alis simplici tantum cognationis naturalis vinculo nobis conjunctis sociis, unde officiorum gradus secundum diversas personarum qualitates & dignitates vel merita. Imo videtur summus imperans ejusmodi distributivam justitiam exercere nomine civium, qua privati, & tacito quo-

dam naturali pacto sive debito tibi mutuo devincti, ut inter se servent æqualitatem, quam naturalis æquitas & rectæ rationis dictamen servari voluit, servari autem nequit nisi cum personarum, tum etiam rerum, quæ in commercio hominum sunt, habeatur ratio, ut ex præmissis constat idcirco eadem æquitate tenentur quisque respectu socii sive in naturali statu sive civili utramque justitiam cum distributivam tum etiam commutativam servare. Quamobrem de ejusmodi distributione, quæ fit intuitu dignitatis, & meriti personarum, ita Georg. Franz. *in Comment. ad Pand. lib. I. tit. I.* sermonem habens, dicit ea, licet fiat per magistratum, in republica in effectu tamen fieri censetur a cive ipso, *postquam ubi scil. vel alterum vel digniorem vel honestiorem esse cognovit, hoc ipso illi debere incipit, ut plus quoque vel sibi vel alii taliter non pro merito attribuat, aut certe taliter ipsi a magistratu tribui æquo animo ferat, quæ eadem ratio est in oneribus tribuendis.* Commutativa justitia, quam expletricem vocat Autor, dicitur a commutando. Habet enim ea locum in commutationibus, pactis, atque commerciis: adeoque in rerum permutatione æqualitatem servat, observata proportione Arithmetica. Non habetur hic personarum ratio, sed rerum. Quocirca licet in summa dignitate constitutus rem suam vendat ignobiliori, plus tamen quam res revera valet non potest ab emptore exigere venditor, quia saltem agitur de re privata ejusque æstimatione. Hujus justitiæ mater merito ipsa societas humana dici potest, ejusque indigentia ejus mensura. Utpote quæ retineri non potest, nisi commutatione rerum & officiorum. Quoniam vero hanc commutationem gubernari oportet quadam ratione, hinc justitia commutativa ei adsistit maxime ad contractus voluntarios, qui in specie & usitato nomine contractus dicuntur, moderandos regendosque. Nihil enim aliud sunt contractus (si voluntatem efficientem finemque respicias) nisi voluntaria commutatio rerum & officiorum: generali enim vocabulo rerum commutationes Aristoteles 5. *Ethic.* συναλλάγματα seu contractus vocat. Quorum alii sponte nostra, alii nobis invitis fiunt. Sponte fiunt emptio, venditio, mutuum, fidejussio, commodatum, depositum, locatio, conductio, quia hi contractus omnes ab initio liberæ sunt potestatis. Qui postea necessitate fiunt, quia mutuam obligationem continent, involuntarii, id est, qui nobis invitis fiunt, sive clandestine, sive violenter ab alio suscipiuntur, in specie vocantur delicta. Clandestini sunt *furtum*, *adulterium*, *veneficium*, *lenocinium*, *servi alieni deceptio*, *cædes dolo commissa*, *aliique id genus. Violenti verbera*, *vincula*, *mors*, *rapina*, *maledicentia*, *contumelia*, *debilitatio corporis*. Cujusmodi contractuum distinctio nobis demonstrat injuste reprehendi ab Autore Aristotelem, quasi nimis arcto vocabulo συναλλακτικὴν justitiam expletricem sive commutativam descripsisset, quippe ut possessor meæ rei mihi eam reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad ea eandem hinc justitiam pertinere inquit Autor, imo revera ad contractum non quidem voluntarium, & expressum, saltem ad tacitum & fortuitum sive quasi contractum pertinet: nam eo ipso quo quis possidet rem alienam, obligatur eam domino vindicanti vel alio quovis modo petenti restituere, sic obligatur quis ex maleficio suo, furto, rapina, adulterio, dolo, injuria. Nam quemadmodum jure gentium distincta sunt dominia, ita eodem jure introducta obligatio sive tacitum quoddam pactum, quo sibi invicem obligati sunt homines, ut maneant cuique salvæ suæ possessiones, & sua dominia; prohibitum consequenter ne suis priventur vel vi vel clam sine suo consensu & voluntate. Et si quis socium injusto titulo re sua privavit, ad restituendum obligatur eodem jure. Ut si furto res mea me invito ad furem transit, obligatur mihi ex quasi contractu, ex tuo nempe maleficio, unde mihi jus nascitur persequendi rem furto ablatam omnibus mediis: illi incumbit necessitas rem ablatam mihi restituendi; quoniam itaque hic intercedat obligatio, recte contractus nomine venit juxta legem 20. *ff. de jud.* Ubi inquit Paulus, *omnem obligationem pro contractu habendam existimandum est, ut ubicunque aliquis obligetur & contrahi videatur: quamvis non ex crediti causa debeatur.* 4. *l.* 52. *ff. de re jud.* Versatur itaque justitia commutativa circa rerum commutationes, ejusque scopus est medium quærere atque investigare non habita ratione ullius dignitatis vel meriti, sed tantum comparatis lucro & damno eorum, qui inter se contractum aliquem celebrant, ut justa servetur æqualitas scil. rei ad rem, adeoque respicit proportionem Arithmeticam, scil. ut quantum sit acceptum, tantum reddatur ad æqualitatem rei ad rem. Consistit itaque potissimum in reddendo ad æqualitatem quod inæquale est, ut alter non habeat plus quam habere debet, neque alter minus; hinc & correctiva, quia omnem inæqualitatem corrigit, plus habenti detrahendo, & detractum minus habenti addendo. Plus autem habere dicitur in commutationibus voluntariis, qui ab altero quid accipiens, vel nihil ei, vel non tantum quantum par erat retribuit. In contractibus invitis plus habere dicitur, qui jus læsit alterius ut fur, raptor, adultor, & qui læsus est minus habere dicitur. Verum corrigit hanc inæqualitatem justitia commutativa, detrahendo quantum abstulit, vel in quantum quis damnum passus est, & addendo ei quem damno vel malo affecit. Ita in emptione pretium debet respondere rei: in locatione merces usui, in permutatione res rei. Quod licet propter rerum humanarum necessitudinem non ita exacte semper observari potest, attamen non ideo statim peccatur adversus justitiam commutativam, vel contractus redditur irritus; modo abfuerit dolus, & læsio non excedat dimidium justi pretii, juxta *l.* 2. *Cod. de rescind. vend. Rem majoris pretii*, inquit Imp. *si tu vel pater tuus minoris distraxerit, humanum est, ut vel pretium te restituente emptoribus fundum venunda-*

mandatum recipias auctoritate judicis intercedente: vel si emptor elegerit, quod deest justo pretio recipias. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit. Dolo itaque vel nimia læsione in pervenientia contractus redditur vel ipso jure vel expressione redditur nullus. Quippe licet aliquando contrahentibus se invicem decipere in pretio & mercede, conivente id ipsum justitia commutativa, modo dolus absfuerit & læsio non fit enormis. Quamobrem *Paulus l. 22. §. ul. ff. locat.* inquit, *in vendendo & emendo naturaliter concessum esse, quod pluris sit minoris emere: quod minoris sit, pluris vendere, & ita se invicem circumscribere* &c. Sublata enim spe quæstus, languet mercatus. ut ibi annotavit Gloss. Præterea quod id ipsum faciat homines diligenter & caute mercari.

2. Quod vero idem Aristoteles ab expletrice ait respici proportionem simplicem, quam ἀριθμητικὴν vocat; ab attributrice autem comparatam, quam γεωμετρικὴν appellat, quæ sola apud Mathematicos nomen habet proportionis; ex eorum genere est quæ sæpe locum habent, non semper: neque vero per se justitia expletrix ab attributrice differt tali proportionum usu, sed materia circa quam versatur, ut jam diximus. Itaque & contractus societatis expletur proportione comparata, & si unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum diversus debendi modus diversam suum cuique tribuendi rationem inducens duas diversas justitiæ particularis constituat species, quarum una dicitur commutativa ortum ducens ex obligatione & jure quod circa res versatur, altera vocatur distributiva, originem derivans ex ejusmodi obligationis & juris vinculo, quod respicit personas earumque dignitates & merita, sive statum & conditionem. Ita hæ duæ species differunt diverso proportionis usu. In priori enim locum sibi vindicat proportio Arithmetica, in posteriori observatur Geometrica proportio. In eo tamen conveniunt, quod utraque ad æqualitatem in distribuendo tanquam ad finem collimant. Quippe, ut diximus, æqualitatem servando tribuitur cuique jus suum. Quia vero ejusmodi æqualitas servari nequit, nisi observetur diversa proportio, Philosophus ut evidentius demonstraret duplicem suum jus cuique tribuendi modum, unum comparat cum proportione Geometrica, alterum cum Arithmetica. Illa proportio comparata, hæc simplex vocatur. Verum ex eo non inferendum, dum ejusmodi proportionem rebus moralibus Philosophus applicat, ipso voluisse Mathematicorum proportionem Geometricam esse ipsam illam, qua in distribuendis bonis utitur justitia distributiva, habent enim res morales proportionem sibi accommodatam & propriam; verum potius ejusmodi similitudine uti voluit, ut ostenderet utriusque speciei differentiam. Quippe cum sæpius contingat, ut justitia distributiva quandoque utatur Geometrica, commutativa Arithmetica proportione, luce clarius perspicimus, ut rem ipsam & diversum tribuendi modum illustraret, utramque justitiæ speciem accommodasse potius ad illum proportionis usum, quam unam eandemque efficere: quemadmodum enim circa diversa versatur objecta ejusmodi proportio, ita quoque aliud habet fundamentum, ex quo deducitur. Mathematica numeros, Moralis proportio personas & res considerat, non secundum numerum, sed dignitatem & merita: id est principaliter ad res & personas refertur tanquam præcipuum objectum, nam & numeri quoque habetur ratio, quatenus relationem habet cum rebus & personis, quæ & ipsæ numerum recipiunt, quoniam omnis proportio & æqualitas numero constare debet. Quippe ut recte divisio instituatur, & cuique debita assignetur pars secundum proportionem vel Geometricam vel Arithmeticam, numerorum habenda ratio, sed diverso modo hæc justitia distributiva observans proportionem Geometricam mediante multiplicatione & divisione omnia inquirit & metitur. Commutativa justitia contra subtrahendo & addendo omnia peragit. Harum vero proportionum explicatio videre est *in elementis juris universi* Joannis a Felde, ubi multa diligenter & docte tractat, quæ ad hanc doctrinam pertinent: quoniam vero fortasse non cuique ad manum est hoc opus, ut unum aut alterum exemplum describam, quo illustrantur, quæ dicta sunt, videtur mihi lectorem flagitare. Ut itaque in distributionibus æqualitas juxta proportionem Geometricam observetur ejusmodi exemplum ponit Author; si inter Titium & Mævium quid dividendum sit, quemadmodum Titius se habet ad Mævium, ita & pars, quæ Titio assignatur, ad eam partem, quæ datur Mævio, fit itaque primo personarum comparatio, & personam metitur personam, deinde prout una se habet ad alteram, cuique sua portio

portio adsignatur. V. G. Habeat se Titius ad Mævium ut 3 ad 4. & sunto dividenda quatuordecim, dabuntur Titio sex, Mævio octo. Uti enim se habent 3 ad 4, ita 6 ad 8. Ratio autem, qua in divisione, ejusmodi proceditur, consistit ut diximus in multiplicando & dividendo. *Ita enim Autor: quæri vero potest, qua ratione procedendum sit in divisione, quo ejusmodi proportionum æqualitas obtineatur. Nimirum colligenda sunt in unam summam primo personæ, & summa ea ponenda est in primo regulæ proportionum loco, secundo lucrum seu commune dividendum, tertio singulæ personæ. & inde eruendus est quartus proportionalis. Habeat se Titius ad Mævium ut 3 ad 2. Et esto commune dividendum 20. Addantur 3 & 2 ut producatur summa personarum quinque. Deinde fiat 5 dant 20.*

Quid dabunt 3 / 2 } *producuntur* { 12 *pro Titio* / 8 *pro Mævio*

Nam uti se habet 5 ad 20. Ita se habent 3 ad 12. Ita quoque 2 ad 8. Adeoque persona Titii 3 ad suam partem lucri quam accipit 12 eam habet proportionem quam Mævius ad 8 utraque enim proportio eadem cum proportione 5 ad 20. Quæ autem proportiones cum tertia sunt eadem, eæ & inter se eadem sunt. Quia vero numeri proportionales *sunt* vicissim proportionales per 13 VII. Euclides *i. e.* si fiat ut I. ad II. ita III ad IV. etiam fit ut I ad III. ita II ad IV. Hine etiam cum fiat:

I II III IV
ut Titius ad suum lucrum, ita Mævius ad suum lucrum sit ἐναλλὰξ seu vicissim

I III II IV
ut Titius ad Mævium. Sic portio Titii ad portionem Mævii.

3 2 12 8

Analogia, inquit, *seu æqualitas proportionum, quam justitia distributiva observat, Geometrica est. Nam mediante multiplicatione & divisione omnia inquiruntur, & persona ad personam refertur, vel quatenus altera alteram metitur, vel quatenus habent communem mensorem. Fit enim ut persona metitur personam, ita res rem. Ita uti communi mensura metitur utramque personam, ita alia mensura utramque rem.*

V. G. ut 3 ad 6. Ita 4 ad 8.

Nam quemadmodum 3 metiuntur 6 per duo, ita 4 metiuntur 8. Ita uti 4 ad 6. Ita 8 ad 12. Nam uti 2 metiuntur 4 & 6. Ita 9 metiuntur 8 & 12. Nim. 2 metitur 4 per 2 & 6 per 3. Et eadem ratione 4 metiuntur 8 per 2. & 12 per 3.

Quæ omnia ab Authore erudite posita exempla multum proportionis usum ejusque terminos illustrant, & lectori faciliorem præbent intellectum. Arithmetica vero proportio aliam observat regulam, scil. additionis & substractionis. Metitur enim illa differentia numerorum & intervalla addendo subtrahendove. Ut tandem invicem paribus distent intervallis, ut duo, quatuor, sex, octo. Ea maxime cernitur in commutandis rebus, scil. ut merci sit æquale pretium, sorti lucrum respondeat. Etiam vocatur correctiva, quia consistit in corrigendis contractibus, id est ad æqualitatem reducendis, si quis alter contrahentium vel plus vel minus habet quam habere oportet. Eaque obtinet tam in contractibus sive voluntariis, quæ sponte ineuntur, ut emptione, venditione, ceterisque omnibus qui consensu constant, quam invitis, ut furto, rapina, aliisque id genus maleficiis & criminibus. In contractibus primo loco descriptis æqualitas proportionis observatur, si tantum præstetur quantum acceperunt, ut supra disputavimus. Plus autem habere dicitur qui quid accepit ab altero, & vel nihil vel non tantum quantum debet retribuit, unde oritur inæqualitas, quæ ad æqualitatem reducitur alteri quid detrahendo, & addendo tertio, V. G. Titius domum Mævio vendidit designando pretium 100. eamque tradidit, oritur injustum, quia Mævius & domum & pretium possidet: agente ex vendito Titio judice detrahit Mævio pretium & addit Titio. Atque ita quod inæquale & injustum est corrigit. In commutationibus invitis plus habere dicitur qui læsit, minus qui læsus est, ita ut si Titius Mævium contumelia affecit, Mævius actione injuriarum convenit Titium, judex injuriam illatam æstimat, & quanti eam deprehendit, tantum pecuniæ detrahit Mævio & addit Titio. Vide Felde dicto loco. Verum Autor noster contra hanc de nonnullo harum proportionum usu doctorum sententiam annotat. Videretur difficultas, primo quod id ipsum ex eorum genere est, quæ sæpe, non quæ semper fiunt, tum etiam quod justitia expletrice sive commutativa non respiciatur illa proportio Arithm. quæ perspicitur in contractu societatis, qui expletur proportione comparata, & tamen refertur ad justitiam commutativam, cum quod in distributiva quandoque obtinet proportio Arithmetica sive simples commensio, ut si unus tantum in repub. aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fit, id est secundum proportionem Arithmeticam; non admodum firmo itaque fundamento niti videtur illud Aristotelis de proportionum usu tum in rerum commerciis sive commutationibus, tum in honorum & præmiorum distributionibus. Verum respondere jam incepimus, quando Philosophus disputat de hoc proportionum usu, eum ad illustrendum diversum tribuendi modum, & ad distinctionem aliquam utriusque justitiæ demonstrandam, ejusmodi similitudinem & comparationem proportionum inter species actuum justitiæ particularis & species proportionum Mathematicarum constituisse; verum ex eo non inferendum eum voluisse proprie & stricte in illis justitiæ speciebus easdem quas Mathematici observant locum habere proportiones. Quanquam altera alteri similis sit, & propterea inter se comparentur a Philosopho, tamen non sunt eadem, quod vel ex proportionum usu, qui in hujus justitiæ speciebus sæpe contingit, satis constat. Verum licet hoc aliquando locum

locum habeat, tamen non evertunt proportionum rationes a Philosopho adductas, utpote qui in Ethicis de eo sermonem habet, quod plerumque ita obtinet. Ut vero probaret Autor in justitia expletrice sive commutativa non observari proportionem simplicem sive Arithmeticam, & consequenter ab Aristotele perperam ab ejusmodi proportionum usu justitiæ a se invicem species distingui, a contractu societatis argumentum petit, qui quamvis pertineat ad justitiam commutativam ideoque pro regula & mensura habeat proportionem Arithmeticam, attamen comparata proportione expleatur. Verum erroneam hanc Autoris opinionem censeo, propterea quod in contractu societatis quando commune lucrum dividendum est, non persona personæ, sed res rei, scil. portio lucri portioni sortis sive pecuniæ collatæ adæquatur. Ubi autem personæ non habetur respectus, sed rei ad rem adæquatio obtinet, non Geometrica, sed Arithmetica observatur proportio, æqualitas enim rei ad rem in deliberationem cadit. Cui accedit quod lucrum ex societate proveniens non accipitur ut præmium, sed ut debitum, & consequenter socio facultatem tribuit jus suum persequendi. Quod si aliquando in debito ex justitia commutativa cernitur effigies debiti ex justitia distributiva, advertendum est hoc per accidens fieri ex conjunctione plurium, qui inæqualem summam conferentes, inæquales quoque lucri portiones accipiunt, ut si tres ineant contractum societatis, & computatis omnibus, capitale unius excedat in duplo capitale alterius ex reliquis duobus, & rursus capitale hujus excedat in sex capitale alterius, prout summæ illatæ inæquales sunt, etiam inæquales habebunt lucri communis portiones. vide Molin. *de just. & jur. tom.* 1. *tr.* 1. *disp.* 12. Verum, ut ibi annotat, id ipsum accidentale est. Quod liquet ex eo, quia si qnilibet seorsim sua pecunia lucrum faceret, non difficile esset demonstrare rem rei adæqnari. Quemadmodum in contractu emptionis & venditionis sæpius contingit, cum res diversæ & inæquales emuntur a diversis inæquali pretio, nec tamen in emptione & venditione locum habebit proportio Arithmetica. Quod ejusmodi exemplo illustrat subtilissimus Bachovius ad *Tr. disp.* 27. *Th.* 8. *Sicut*, inquit, *qui pistori duos nummos dedit, eo, qui dedit unum plus accipit, non Geometrica, sed proportione Arithmetica, ita etiam in hoc casu proportioni Arithmetica, quam ad contractus pertinere liquidum est, convenit ut qui altero tanta plus contulit, plures etiam lucri partes accipiat.* Quod ad secundum Autoris argumentum attinet, huic respondere possimus, quod vix ejusmodi casus potest existere, ut in Repub. unus tantum inveniatur aptus ad munus publicum; cum enim Respub. seu civitas est corpus constans ex diversis membris, semper potest institui comparatio unius ad alterum, quemcunque statum intelligas: & quid si concedamus Autori unum cæteris virtute & aptitudine, ut ita dicam, præcellere, & consequenter solus videri dignus in quem munus publicum conferri suadet justitia distributiva, inde tamen non sequitur simplici commensione, id est, proportione Arithmetica attributionem fieri, quippe ex collatione ejus personæ ad cæteros cives perspicitur, solum esse aptum ad munus publicum, & consequenter ex ejusmodi facta comparatione cæteris præferendum secundum comparatam, id est Geometricam proportionem. Quippe quemadmodum contraria juxta sese posita magis elucescere dicimus, & ex duobus sibi oppositis utriusque naturam constare, ita unius virtutes & aptitudinem alterius superare perspicimus, quando unum cum altero comparamus. Nullam virtutis ideam haberemus, nisi simul vitii naturam cognoscamus. Sic etiam nulla vel virtutis vel vitii mensura, nisi & magis & minus in subjectis cui insunt locum haberet. Quibus ad se invicem collatis facile constat, quantum unum alteri præstat. Et consequenter suadet æquitas ut præferatur cæteris pro mensura meriti & dignitatis personæ suæ.

3. Neque magis verum quod a nonnullis dicitur, attributricem versari circa res communes, expletricem circa res singulorum. Contra enim si quis de re sua legare velit, attributrice justitia uti solet: & civitas quæ de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, nonnisi expletricis justitiæ officio fungitur. Recte hoc discrimen notatum a Cyri magistro: nam cum Cyrus puero minori minorem tunicam, sed alienam, attribuisset, & majori contra majorem, docuit eum magister: ὅτι ὁπότε μὲν καθισταθείη τοῦ ἁρμόττοντος κριτής, οὕτω δέοι ποιεῖν. ὁπότε δὲ κρῖναι δέοι ὁποτέρου ὁ χιτὼν εἴη, τοῦτο σκεπτέον τίς κτῆσις δικαία ἐστί. πότερα τὸν βίᾳ ἀφελόμενον ἔχειν, ἢ τὸν ποιησάμενον ἢ πριάμενον κτήσασθαι; *Tunc quidem ubi constitutus esset arbitrator ejus quod cuique conveniret, ita agendum esse; at ubi judicandum esset utrius esset tunica, id spectandum utra possessio justior, eumne rem habere qui vi abstulisset, an qui fecisset aut emisset.*

COMMENTARIUS.

Libenter Autoris opinionem amplector, statuentis justitiam attributricem sive distributivam non solum versari in civitate circa res communes, sed etiam privatas paribus distribuendas. Quippe cum sit fundata in naturali æquitate ejusmodi distributio æque obligat privatos ad conferenda officia & præmia in socium necessitudinis vel amoris, vel meritorum vinculo sibi magis cæteris devinctum, quam civitatis rectores ad æquam bonorum communium sive honorum vel præmiorum distributionem pro mensura dignitatis & meriti cujusque civis faciendam. Quoniam enim justitia distributiva etiam extra civilem societatem in naturæ statu, id est naturali hominum societate locum sibi vindicat, non semper circa communia ejusmodi bona distribuenda versatur, verum & privatorum in privatis rebus conferendis maxime cernitur, ut in legatis, donationibus, cæterisque id genus liberalitatis testimoniis, quibus homines sibi invicem arctius devinciuntur, & ad officiorum mutationem, quam humanæ societatis arctissimum vinculum maximumque præsidium esse sæpius prædicavimus, magis magisque impelluntur. Quid enim aliud est ejusmodi officiorum mutatio, quam mutua hominum privatorum bonorum distributio cuique pro mensura & magnitudine suorum erga nos meritorum facienda. Sic testator, qui de re sua testari atque legari vult, distributivam justitiam observasse dicitur, quando de illis disponit in favorem eorum quibus plurimum debet, quoniam & iis maxime convenit bona relinqui, recta ratione suadente & æquitate, cujus unicus finis & scopus est, ut cuique suum tribuatur, quod hac potissimum fit ratione, quando non solum illis qui in civitate summæ rerum præsunt de communibus bonis singulis membris pro ratione dignitatis & meriti portionem debitam assignant, verum etiam cum privatus de bonis sibi propriis partes faciat easque sociis distribuat, vel testamento, vel donatione, vel quocunque alio modo, habita ratione personarum in quas bona sua transfert. Quamobrem merito inquit Autor perperam dici a nonnullis attributricem versari circa res communes, expletricem circa res singulorum, quasi justitia distributiva sua deberet societati civili incunabula, cum potius diceretur, quemadmodum in recta ratione fundatur, ita & ex ea deducitur, ideoque cum humano genere orta, nam ab ipso mundi primordio cum per familias homines divisi viverent obtinuit, assignando cuique familiæ membro de communibus bonis convenientes portiones, tum etiam inter singula humanæ societatis membra bona sua distribuendo pro ratione qua sibi invicem mutuis meritis & officiis obligati erant, vel qua quis de bono publico communis societatis meritus erat, quoniam propter unius alicujus membri merita erga communem societatem videtur cæteris obligationem incumbere, qua tenentur bene de repub. meritum etiam in distribuendis propriis bonis cæteris præferre, quia quatenus de salute communi humanæ societatis singulorum quoque dependet beatitudo, eatenus quisque pro rata portione obligatur respondere meritis & dignitati istius membri, quod ad conservationem totius cæteris impendit majora opera. Sic fallit quoque illa, quam nonnulli de justitia expletrice sive commutativa tradunt, regula, quod nimirum ea circa res singulorum versatur, idque ex eo patet, ut inquit Autor, *quia civitas quæ de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, nonnisi expletricis justitiæ officio fungitur.* Hoc enim in casu civis nanciscitur jus perfectum, id est jus exigendi & suo jure postulandi & persequendi, quod civitas ipsi debet pro impensis operis. Verum qui hoc nostri Authoris argumentum non admittunt, respondent *illam restitutionem de communi quibusdam membris civitatis pro eo quod in publicum impenderunt factam, non procedere ex communi qua tali, sed de communi ut imitatur naturam illorum bonorum, quæ singulorum sunt, neque etiam civi fieri, qua tali aut quatenus est membrum reipub. neque etiam hoc in casu civitatem se habere per modum principii præmiantis, sed per modum partis contrahentis; ut itaque in contractibus solet observari justitia commutativa, si privatus cum privato contrahat; ita quoque in tali casu civitatis cum aliquibus. Ut ergo actus aliquis ad justitiam distributivam pertinere dicatur, requiritur imprimis, 1. ut distributio fiat ex re communi. 2. ut detur civi qua tali, seu quatenus est membrum reipub.* Videntur mihi non satis diligenter examinasse nostri Autoris mentem, qui ejus argumentum hac responsione evertere conati sunt, neque etiam percepisse vim distinctionis specificæ justitiæ distributivæ & commutativæ, in eo meo judicio potissimum positam, quod illa respicit aptitudinem, id est dignitatem & meritum personæ, hæc vero ad ea pertinet, quæ in commercium cadunt, & de quibus inter homines contractus celebrantur; illa Geometricam, hæc Arithmeticam proportionem servat, itaque distinguuntur hæ justitiæ particularis species, & objectis & proportionum usu. Cui accedit & alterum discrimen, quod est juris diversitas, quo quid alicui competit, quod enim alicui propter aptitudinem competit, ad illud tantum habet jus imperfectum. Ad quod vero habendum vel agendum facultatem quis habet, jure perfecto ipsi debetur, & consequenter jure suo petere potest, cujus generis omnia quæ ex contractu, vel quasi, expresso vel tacito debentur. Id vero utrique speciei commune, quod circa res versantur, non solum particulares, sed etiam communes, verum illa circa res versatur quatenus in distribuendis rebus inter diversas personas earumque digni-

dignitates relationem habet, ejusque meritis æquales esse debent partes quæ cuique in distribuendis rebus vel communibus vel privatis assignantur secundum Geometricam proportionem. Hæc principaliter concernit res quæ contractuum objecta sunt, & in commercium cadunt, scil. ut res rei adæquetur, eatenus quoque personas respiciens, quatenus omnes res hominum causa comparatæ, atque necessario ad eos referuntur. Ex quibus concludo in errore versari qui sibi persuadent, illud ipsum justitiam attributricem vel distributivam ab expletrice sive commutativa distinguere, quod illa circa res communes, hæc autem circa res singulorum versatur, quippe non rerum distinctio, sed proportionum in utraque justitiæ specie observatur, quod aperte affirmant exempla ab Autore allegata. Quod civitas in restituendo civi ex communi quod in publicum impendit non sese habeat per modum principii præmiantis eivem qua talem, id est membrum reipub. sed per modum partis contrahentis, id ipsum non mutat naturam rerum communium civitatis, sed tantum proportionis usum, quam supra diximus non uno eodemque modo observari posse, quamvis justitiæ species semper maneant eædem, neque diversam res sibi naturam, (id est quæ communes sunt privatæ fiunt) induunt, quod in dicto casu civitas tanquam pars contrahens consideretur, quippe obligatur quidem tanquam privatus, sed non reddit de communi, quod cives quidam impenderunt, tanquam privata, sed publica persona civitatem repræsentans, ideoque nomine totius parti sive membro satisfit ab eo qui civitati præest, observans proportionem Arithmeticam, quia ex perfecto jure ejusmodi debitum derivatur. Rerum enim communium distributio nulli competit nisi ad quem reipub. administratio pertinet. Nec restitutio, quæ ex rebus communibus fit civi, potest propter debitum ex jure perfecto descendens considerari tanquam a privato facta suo creditori, quoniam & ipse civis, cui fit, suam ad reipub. sustinenda onera confert partem, & ita aliquo modo ipsi satisfit e re propria. Quod argumentum est, illam restitutionem de communi fieri ab eo qui reipub. administrat negotia. Quippe si non ex communi qua tali procedit restitutio, sane ipsi creditori primum portio sua pro rato debiti esset restituenda, & tum demum solvendum quod ipsi debitum, quo casu dici posset communia illa bona detracta portione quam contulit civis considerari posse tanquam privata, quia in illa jam nihil habet juris. Sed maneat cuique suum judicium liberum, fortasse & ipse gravissime fallor, dum alios erroris arguo. Verum cum errare humanum sit, neminem pudeat erroris convictum, rejecta priori opinione, eam amplecti, quam duce recta ratione veritati magis conjunctiorem perspicit. Quamvis strenuum & acerrimum aliquando sese ejus defensorem & propugnatorem præbuerit. Hinc tot errores quorundam obsederunt animos, quia nihil vero consentaneum putant, quam quod in proprio cerebro conflatum, cui tam densæ sæpissime offusæ sunt tenebræ, ut verum a falso distinguere non valeant, vel si quidem suos errores detegunt, enixe iis adhærescunt, quia errores confitendo putant sese famæ prodigos haberi, & consequenter in iis perseverare, quam veritatem amplecti malunt. O magna capita si cerebrum haberent!

IX. 1. Est & tertia juris significatio, quæ idem valet quod lex, quoties vox legis largissime sumitur, ut sit regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est. Obligationem requirimus: nam consilia, & si qua sunt alia præscripta, honesta quidem, sed non obligantia, legis aut juris nomine non veniunt. Permissio autem proprie non actio est legis, sed actionis negatio, nisi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat ne impedimentum ponat. Diximus autem, ad rectum obligans, non simpliciter ad justum, quia jus hac notione non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet. Attamen ab hoc jure, quod rectum est, laxius justum dicitur.

COMMENTARIUS.

Superius annotavimus jus multipliciter accipi, atque interdum etiam significare *legem*, id est, *regulam actuum moralium obligantem ad id quod rectum est*. Legis voce in latissima significatione sumpta; lex enim & jus quamvis confundantur sæpissime, attamen differunt a se invicem, ut indicat Pomponius in *l. 2. ff. de orig. jur.* cum inquit, *Et quidem initio civitatis nostræ populus sine lege certa, sine jure certo, primum agere instituit, omniaque manu a Regibus gubernabantur.* Affirmat hoc quoque Tullius 1. *de ll. Quibus*, inquit, *ratio a natura data est, eisdem & recta ratio, ergo & lex, quæ est recta ratio in jubendo & vetando, si lex, jus quoque: at omnibus ratio, jus igitur omnibus datum est.* Jus itaque a lege differt tanquam effectus a sua

sua causa. Præcipit lex, quod præceptum est, jus, non lex vocari debet, omne itaque præceptum a lege profectum jus est, lex vero quæ præcipit, hæc itaque causa, illud effectus, affirmante Cajo Jcto in *l. 9. ff. de just. & jur.* cum inquit, *Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur. Vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utuntur.* Naturalis ratio nihil aliud significat quam legem naturæ, nam ita commode definiri potest lex naturalis, quod sit *recta ratio imperans bona, vetans contraria.* Ex quibus verbis perspicimus appellationem juris non ad legem, sed ad præcepta, quæ a lege naturæ sive naturali ratione proficiscuntur, esse referendam. Hinc dicitur jus derivari a jussu, id est a lege, quippe nihil aliud est lex quam populi jussus, quare in *ll. XII. tab. Jussus populi & suffragia sunto. Quodcunque populus jussit, id jus ratumque esto.* Verum perperam quidam in tractatu suo de *legibus* existimat præceptum esse quiddam a lege diversum & legi superadditum; ita ut lex sit ordinatio quædam quæ fieri debet, præceptum autem id quod obligationem inducit; quæ distinctio mihi non arridet, propterea quod omnes leges continent vim obligandi, & consequenter non simplices ordinationes vocare possumus, verum ordinationes & regulæ sive norma agendorum cum imperio & vi obligandi conjunctæ dicendæ sunt. Hæ enim legis cum naturalis, tum etiam civilis virtutes *imperare & vetare*, & consequenter obligationem atque imperium includiunt. Si enim mera ordinatio faceret legem, cujuscunque ordinatio de re aliqua peragenda vel perficienda vim legis haberet, quod absurdum. Potius itaque dicitur lex ordinatio quædam cum universali obligatione. Præceptum vero communis ordinationis applicatio & determinatio. Concedimus itaque Autori pro varia juris significatione & usu jus sæpe aliquid diversum a lege significare, aliquando vero idem cum ea denotare. Et hoc sensu merito dicitur *regula*, quia dirigit actiones humanas in finem, finis iste est convenientia cum legibus sive divinis sive humanis. Sic quoque Senec. 4. de *benef. cap.* 2. dicit *legem esse justi & injusti regulam.* Et *lib. 2. cap. 27. Latius patere officiorum quam juris regulam.* Cui illud Clement. Alexandr. 1. *Strom.* convenit, cum legem dicit *regulam justorum & injustorum.* Sic etiam Chrysippus *in l. 2. ff. de ll.* Dicit vero *legem esse regulam actuum moralium*, sumpto eo sensu *moralitatis* vocabulo, qui significat convenientiam cum omni lege, id est tam divinis quam humanis, cum omni instituto, atque omni *probata vetustate consuetudine*, ut inquit Isidorus, ideoque latius patet quam in morali disciplina sumitur, ubi tantum refertur ad convenientiam cum lege naturæ sive morali, moralitas itaque actus humani consistit in subjectione ejus ad regulas morum. Verum notandum dupliciter aliquid moraliter dici posse, vel ratione naturæ suæ, cujus generis sunt omnia quæ naturæ lumen sive rectæ ratio dictat agenda, vel per impositionem summi imperantis, qualia sunt quæ legibus humanis præcipiuntur vel prohibentur. Illa sua natura necessario agendi vel abstinendi necessitatem imponunt. Hæc tantum obstringunt ex voluntate superioris, per sese ante legem indifferentia. Quia vero lex continet necessitatem faciendi vel omittendi, hinc dicitur regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est, est enim obligatio de legis essentia. Quippe cum legis virtus sit imperare, vetare, necessario ex ea oriri debet obligatio, qua tenentur homines exequi quod lex jubet, omittere quod vetat; quorsum enim præceptum vel prohibitio, nisi ad obsequium adstringeret? Huc facit illud Hieronymi, *quod præcipitur imperatur: quod imperatur necesse est fieri. Si non fiat pœnam habet. Lex est*, inquit Demosthenes, *cui obtemperare convenit l. 2. ff. de leg.* Potest autem ejusmodi obligatio definiri, quod sit *relatio rationis, qua necessario quis sub lege est, cum lege conformari debet.* Aliter quoque dicitur *vinculum juris quo necessitate adstringimur alicujus rei præstandæ.* Vel qualitas moralis operativa, qua quis præstare vel pati quid tenetur. Injicitur enim per eandem velut frænum aliquod morale nostræ agendi libertati, ut in diversam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non possumus. Pufend. *de jur. nat. & gent. lib. 1. cap. 6.* Verum cum ejusmodi obligationis definitio quoque ad privatorum hominum contractus aliaque juris vincula pertineat, ideoque nimis generalis videatur, magis ea, quam priore loco descripsimus, tanquam legi maxime propria, mihi arridet, (scil. in statu civili, nam de consiliis divinis egimus ad *Prolegomena*). In eo itaque differt lex a consilio, quod consilia non obligant, legi vero necessario obligatio inest ad aliquid faciendum vel omittendum. Hac distinctione ipse Paulus utitur 1 *Cor. 7. De virginibus*, inquit, *præceptum Domini non habeo, consilium autem do*, id est non præcipio, sed suadeo ut amicus; voluntatis itaque est vel sequi vel repudiare consilium meum, quia obligatorium non est, ut constat ex §. 6. *inst. mand.* & *l. 2. §. 6. ff. eod.* ubi Gajus, *Tua autem gratia intervenit mandatum, veluti si tibi mandem, ut pecunias tuas potius in emptiones prædiorum colloces, quam fœneres, vel ex adverso, ut fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces, cujus generis mandatum magis consilium est, quam mandatum, & ob id non obligatorium est, quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei, cui dabatur: quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium*, modo fraus absit, nam ut in *l. 47. ff. R. J.* dicitur, *Consilii non fraudulenti nulla est obligatio.* Ex hisce itaque concludimus cum Authore legem non esse idem quod consilium, cum illa obliget, hoc non item. vid. Pufend. *de jur. nat. & gent. lib. 1. cap. 6.* Quod vero permissionem attinet, videtur & eam legi, quatenus lex definitur regula obligans & civibus necessitatem vel aliquid faciendi vel omittendi imponens, annumerari non posse. Quamvis a Modestino in virtutum numero, quas de lege præ-

prædicat, etiam permissio habeatur. Virtus legis vocari nequit eo sensu quo dicit Cicero omnem virtutem in actione consistere, permissio vero non est legis actio, sed actionis negatio, ergo ne legis virtus, est quemadmodum prohibitio & jussio. Prohibendo & præcipiendo lex operatur sive aliquid agit, quoniam obligationem inducit, & necessitatem imponit civibus facere quod justum & honestum est. Neque etiam pro potestate vocabulo virtutis sumpto permissio virtus legis appellari potest, quia ejusmodi potestas in imperando consistit, ideoque in agendo, obligat enim omne præceptum; producendo itaque obligationem agit aliquid: quippe obligationem imponere, est aliquid producere, quod ante legem promulgatam non erat; permissio autem nihil novi operatur, quia in statu naturali, id est libertatis, manent homines, in quo ipsis competit facultas faciendi & agendi quod libet, scil. quoad ea quæ neque vi neque jure prohibentur: nam ea permissa intelliguntur & in cujusvis arbitrio polita, quæ lex neque imperat neque vetat. In statu primævo, id est integro, qui proprie naturalis hominis status dici potest, omnia permissa erant, quia nihil cupiebat quam quæ justa & rectæ rationi sive divinæ imagini, qua ornatus erat, congrua erant, ideoque suopte ingenio honesta petens, opus non erat legum vel pœnarum metu bonum efficere, & ad ea quæ justa & recta sunt impellere. *Jus enim bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat*, Salust. *Bel. Catilin.* Verum ubi excidit homo integro statu suo, statim voluntas ad vitia prona legibus cohiberi debuit, & illa vivendi libertas illaque ad omnia facienda permissio suis debuit coërceri limitibus, & necessarium fuit regulam & normam agendi præscribere. Hinc leges latæ actionum directrices, & nihil veteris libertatis ipsi mansit reliquum, nisi exigua quædam portio, consistens in libertate agendi vel omittendi ea de quibus leges non disponunt, & consequenter ejus arbitrio reliquerunt, quæ omnia dicuntur permissa. Itaque vox *permissio* in propria significatione denotare nequit virtutem sive effectum legis, quoniam potius videtur legis negationem inferre, quia ubi nulla lex, ibi permissa & licita omnia, vel ubi leges invaluêre multum de permissione detracta & imminuta, ita ut nulla jam permissa nisi quæ legibus nec vetantur nec præcipiuntur, cujusmodi permissio non descendit ex lege vel ejus dispositione, verum ex ipso naturali hominis statu, non corrupto, sed integro, in quo ipsi omnia permissa & licita, quia omnes inclinationes rectæ rationi consentaneæ, & consequenter etiamsi lex nullam mentionem faciat eorum quæ permittuntur, permissa tamen intelliguntur, quia non prohibita: illud enim consequens ex ipsa rei fluit natura. Hæc omnia sese ita habeot, quando solommodo propriam vocis significationem spectemus. Notandum tamen permissionem non ad alia pertinere nisi quæ honesta sunt, nam ea, quæ inhonesta sunt, nunquam permitti possunt, quia per se semper illicita, & consequenter vetita sunt. Quamobrem Paulus *l. 15. ff. de condit. inst.* *Facta quæ lædunt pietatem, verecundiam, existimationem nostram, & (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est.* Quod itaque dicitur in *l. 144. ff. de Reg. Jur.* *Non omne quod licet honestum esse*, sano sensu interpretari debemus, scil. non omnia, quæ permissa seu licita, id est legibus impunita sunt, de quibus leges non disponunt & quidem civiles, honesta esse. Nam nihil honestum quin permissum, nihil autem inhonestum, quin vetitum, si non per leges civiles, saltem naturales. Et eo sensu illud Pauli, *in d. l.* interpretandum. Lege enim naturæ nihil permissum quam quod honestum, id est quod licet & oportet facere. In foro autem soli, ubi civile jus maxime obtinet, quandoque quædam permitti possunt, quæ sua natura non quidem licita, sed quia legislator civilis, hominum pudori & conscientiæ quædam relinquens, neque vetat neque punit. Optime hac de re M. Tull. pro *L. Cornelio Balbo.* *Nunc vero quid dicitur, quid ait accusator fecisse Pompejum quod ei facere non licuerit? quod gravius, quam si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid quod non oporteat etiamsi licet: quicquid vero non licet, certe non oportet. Quicquid enim non licet, honestum non est, & non quicquid licet, id etiam honestum est, imo vero plerumque non oportet.* Et idem pro *Rabirio Posthumo.* *Hic jam*, inquit, *judices, vestri consilii res est, vestræ sapientiæ: quid deceat vos, non quantum liceat vobis spectare debetis; si enim quod liceat quæritis, potestis tollere civitate quem vultis*, &c. *ubi igitur sapientia judicis? in hoc, ut non solum quid possit, sed etiam quid jubeat, ponderet: nec quantum sibi permissum meminerit solum, sed etiam quatenus commissum.* Quamobrem Claudianus, Imperatorem Honorium admonens, ut in vitæ ratione instituenda tractandoque imperio non solum quid sibi permissum & licitum esset, sed etiam quid deceret spectaret, ita canit:

- - - *sed comprime motus:*
Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit,
Occurrat, mentemque domet respectus honesti.

E quibus perspicimus, quod legibus neque prohibetur, neque punitur, id statim permissum & licitum scil. in se, licitum quidem quoad impunitatem, verum non quoad honestatem. Non fugit me aliquando malum permitti, ut majus malum vitetur. Verum ejusmodi permissio potius tolerantia & conniventia quædam dicitur quam permissio, secundum quam quæ permittuntur, approbantur tanquam honesta & recta. Quæ itaque lex non prohibet, tacite permisisse videtur, verum non ideo omnia ea honesta & recta. Sed ut clarius quæstionem tractemus oportet notare, quædam permitti jure naturæ, quædam jure civili. Quæ permittuntur jure naturæ, oportet ea esse vel honesta per se, vel saltem non turpia, id est honestati plane contraria; eaque vel tacite permittuntur, vel expresse: tacite permissa, quæ non prohibita neque jure divino necessario neque voluntario, scil. neque lege morali, neque forensi. Quæ per se honesta non

 ideo

ideo tamen semper facere permissa, quia legibus aliquando propter varias circumstantias prohibita; sic olim mundi initio conjugium inter fratrem & sororem fuit honestum, imo etiam necessarium ad humani generis propagationem, ideoque nulla prohibetur lege naturæ, permissum itaque & licitum; verum multiplicato jam genere humano, interdixit summus rerum arbiter & legislator ejusmodi matrimonium, ideoque non amplius permissum, & consequenter inhonestum, non quidem moraliter, sed legaliter, quippe si fuisset moraliter malum, id est sua natura Dei sanctitati contrarium, nunquam fuisset hac ratione genus humanum propagatum, qui enim potest permittere Deus quæ sanctitati suæ repugnant? Cui accedit, quod mutationi non sunt obnoxia quæ moralia in propria significatione dicimus, quia immediate, ut superius diximus, ex ipsa divina fluunt natura; sic olim permissa polygamia, non quidem quia per se honesta ideoque non prohibita, verum quia non morali honestati contraria, lege non expresse vetita, & quidem propter duritiem quæ obsederat animas istius populi. Quæ autem expresse permissa dicuntur sunt ejusdem naturæ cujus priora. Expresse dicuntur permissa, quæ alicui tribuunt facultatem agendi vel faciendi contra juris tenorem, id est vel honesta per se adeoque præcepta, attamen abrogata & denuo legislatoris voluntate permissa: vel honestati non quidem contraria attamen vetita, & denuo permissa. Sic per se honesta & præcepta est viri & mulieris perpetua habitatio, quamobrem matrimonium definitur, quod sit *viri & mulieris conjunctio individuam vitæ consuetudinem continens*. Atque etiam Christus docet conjugium a Deo institutum, ut indissolubili vinculo ligaret marem & fœminam. *Quod Deus conjungit homo non separet*, *Matth.* 19. Permisit tamen Deus per Mosen in foro politico dare libellum repudii, & quidem permittit dando marito discedendi ab uxore facultatem vel potestatem, vid. *Deut. cap.* 24. Sic etiam jure divino voluntario vetita multa quæ per se non inhonesta, propter varias rerum circumstantias, quibus sublatis iterum expresse permissa fuerunt, cujus generis sunt omnes fere leges cæremoniales Judæorum & pleræque forenses, sic ciborum & dierum distinctio, sic vetitum Judæis quædam animalia in cibum admittere, quæ in cibum capere Christianis permissum. Egregium hujus permissionis exemplum videre est *Act. Apost. cap.* 10. ubi legimus, cum Petrus in superiora domus ascendisset ut oraret circa horam sextam, & cum esuriret, cum noluisse gustare cibum. Parantibus vero illis cibum, irruit super eum mentis excessus. Et vidit cœlum apertum, ac descendens ad se vas quoddam velut linteum magnum, quatuor initiis alligatum, summitti e cœlo in terram, in quo omnia erant quadrupedia terræ, bestiæque, & reptilia, & volatilia cœli. Et facta est vox ad eum, surge Petre, macta & vescere Ait autem Petrus, nequaquam Domine, quia nunquam edi quicquam commune & immundum. Et vox rursus iterum ad eum, quæ Deus purificavit, tu communia ne dixeris. Erant in linteo quæcunque animalia munda & immunda (fit enim ferarum mentio, quarum multæ immundæ vid. *Levit.* 11. *v.* 27. sic etiam & piscium & volatilium multa immunda *eod. v.* 14. 15. 16. 17. 18. 19.) Verum cum non fugiebat Petrum quorum usus interdictus erat lege Mosaica ceremoniali, declinabat gustare quod commune erat, id est quod erat impurum sive immundum. Sed vox iterum ad eum, clara testabatur voce permissum jam esse gustare ea omnia quorum usus antiqua lege interdictus fuerat, omnia jam munda sunt & purificata Christi adventu. Hinc Paulus *ad Coloss. Epist.* 2. *Ne quis igitur vos judicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut novilunii, aut sabbathorum, quæ sunt umbra rerum futurarum, corpus autem Christi*. Abrogavit enim Christus ritus & leges istas ceremoniales, deleto, quod adversus nos erat, chirographo, & sublatis decretis, quæ nobis contraria erant, crucique affixis, concessit & permisit contra veteris tenorem juris liberiorem ciborum & dierum usum. Hæc sufficiunt de permissione in moralibus sive jure divino necessario, tum etiam voluntario, quatenus in illis locum sibi vendicat. De jure positivo sive legibus civilibus idem dicimus, nam & quædam tacite permissa quia non prohibita, quædam expresse contra tenorem juris permittuntur. Verum observandum permissionem quæ legibus civilibus conceditur, non extra ejus limites extendendam, si enim quædam permissa videantur, quia non vetuit legislator, quæ honestati naturali contraria sunt, in foro civili quidem extra legis pœnam esse possunt, per se tamen nunquam licita vel permissa censeri debent, quia nulla permissio sive tacita sive legibus expressa efficere potest, ut jus naturale sive divinum necessarium in foro humano locum habeat, vel etiam voluntarium, si non constet abrogatum divina voluntate vel dispensatione, eatenus ut potestas civilis nemini civi permittendi facultatem habeat ad faciendum id quod rectæ rationis dictamen dictat juri morali vel naturali, id est divino necessario, vel etiam voluntario contrarium esse. Ejusmodi permissiones vocat permissiones actionum *imperfecte licitarum* Puffend. *lib.* 1. *cap.* 6. Permittit autem lex civilis aperte vel expresse, cum quid concedit & dat, quod prius jure non fieri videbatur: ut actionem in iis causis quæ ante non erat, vel erat quidem, sed aliud quoddam juris impedimentum obstabat, quod actionem eludebat, quo sublato reviviscit prior agendi facultas. Sic lex dat hæreditatem quibus delata est, bonorum possessionem emancipatis, in integrum restitutionem minoribus & majoribus ex quibusdam causis. Sic regulariter omnes casus excepti a regula prohibente censentur permissi, sicut excepti a permissiva censentur prohibiti. Verum optime monet Puffend. *de jur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 6. quando dicitur permissum, quod nulla lege vetante aut jubente definitum est, non cavillanda esse verba legis civilis, sed mentem inspiciendam. *Multa enim*, inquit, *continentur*

tinentur in ſenſu legum, & ex neceſſaria conſequentia, aut propter ſimilitudinem ultro intereſſe intelliguntur. Quamobrem non ſtatim permiſſa intelligi debent quæ non expreſſe prohibita: ſcimus enim leges non poſſe comprehendere omnes caſus qui quandoque incidere poſſunt. *Non poſſunt*, inquit Julianus, *omnes articuli ſigillatim aut legibus aut ſenatusconſultis comprehendi, ſed cum in aliqua cauſa ſententia eorum manifeſta eſt, is qui juriſdictioni præeſt, ad ſimilia procedere atque ita judicare debet l. 42. ff. de ll.* Verum cum ſuperius diximus permiſſionem non proprie eſſe legis effectum virtutemque, propterea quod obligationem non pariat, poſſit hic quæri an expreſſa legis permiſſio non obligatoria videatur, quæ dat poteſtatem agendi vel faciendi aliquid invito etiam tertio & conſequenter eum obligat ne impedimentum alteri ponat, ut jure ſuo permiſſivo utatur. Verum ſi dicam quod ſentio, ejuſmodi obligatio non deſcendit ex ipſa permiſſione, verum ex voluntate ſummi imperantis prohibente, quæ ejuſmodi permiſſioni tacite & quidem neceſſario ineſt, quemadmodum prohibitioni tacitum ineſt præceptum, & præcepto tacita prohibitio, præſertim in moralibus: prohibitio enim mali neceſſario continet præceptum boni, & ſic vice verſa, ſed diverſa tamen cauſa prohibendi & præcipiendi. Sic eo ipſo, quo leges alicui concedunt aliquid agendi, etiam prohibent ne quis ejuſmodi liberam agendi facultatem habenti impedimento ſit, quo minus ea uti poſſit. Agendi libera facultas ex permiſſione deſcendit; obligatio, qua tenentur alii idem concedere & pati, ſive quæ prohibet ne permiſſionis uſum quis impediat, ex voluntate præcipiente vel prohibente ſummi imperantis dimanat. In fine hujus paragraphi reddit Authorrationem quare dixit *legem obligantem ad id quod rectum eſt*, non ſimpliciter ad juſtum. Verum Authoris ratio tanta apud me auctoritate non pollet, ut legis definitionem carperem, ſi quiſdam dixiſſet eſſe *regulam obligantem ad id quod juſtum eſt.* Utrumque enim latiſſime patet, ita ut omnes omnino virtutes complectatur. Quamobrem ſæpiſſime quoque conjunguuntur tanquam ſynonyma idem ſignificantia, ut apud Cic. 1. *Off. Nam hoc ipſum ita juſtum eſt, quod recte ſit, ſi eſt voluntarium.* Quod enim juſtum eſt etiam honeſtum dicimus, quod honeſtum etiam rectum. Quippe quemadmodum honeſtas continet omnium virtutum compagem; ita & id quod juſtum dicimus nihil aliud eſt quam convenientia cum honeſtate, ſive cum naturæ legibus & officiis, quæ in humana ſocietate obſervari debent. Et eodem modo dicimus rectum eſſe, quod cum honeſtate conjunctum eſt, id eſt conveniens rationis dictamini, & humanæ ſocietatis conſervationi inſervit, quamobrem cum honeſtate conjungitur. *Ratio recta honeſtaque vita* apud Quintil. Sic iterum *recte* pro *juſte* apud Terent. *Andr.* 5.4. *Pater non recte vinctus eſt*, id eſt, *juſte*. Quicquid igitur rectum id juſtum, & quod juſtum rectum nuncupamus, ſumpto juſti vocabulo in genere pro omni quod virtuoſum eſt in omni vitæ genere, cum in ſocietate naturali, tum etiam civili: nam leges ſive naturales ſive civiles circa utriuſque ſalutem ſive conſervationem verſantur tanquam objectum quo collimant; nullum itaque diſcrimen inter rectum & juſtum dari mihi videtur, niſi quod aliquando latius, aliquando ſtrictius vox juſtum ſumatur, quemadmodum juſtitia univerſalis & particularis nihil a ſe invicem differunt niſi extenſione & vocis latitudine.

2. Juris ita accepti optima partitio eſt, quæ apud Ariſtotelem exſtat, ut ſit aliud jus naturale, aliud voluntarium, quod ille legitimum vocat, legis vocabulo ſtrictius poſito: interdum & τὸ ἐν τάξει conſtitutum. Idem diſcrimen apud Hebræos reperire eſt, qui cum diſtincte loquuntur, jus naturale vocant מצות, jus conſtitutum חקים, quorum illud δικαιώματα, hoc ἐντολὰς ſolent vertere Helleniſtæ.

COMMENTARIUS.

NOn nulli putant rectius dividi legem in divinam & humanam; divinam in neceſſariam & voluntariam. Neceſſaria dicitur jus naturale. Voluntaria, quæ a Dei voluntate dependet, ideoque mutari poteſt atque diſpenſationem admittit, ſecundum ſummi legiſlatoris beneplacitum. Hujus generis fuere leges Hebræorum forenſes & ceremoniales, quæ tamen non omnes ejuſdem fuere naturæ: nam legum forenſium quædam ex moralibus, ceremonialibus & forenſibus compoſitam rationem habuerunt; quædam deinde ceremoniis permixtæ fuerunt; quædam ad politiam Moſaïcam; quædam ad ſtatum civilem & Reipub. Judaïcæ formam peculiariter attemperatæ fuere: quædam cum lege naturæ & morali conſentiunt. Cujuſmodi diſtinctio egregium præſtat uſum in acquirenda juris divini voluntarii perfectiori cognitione, ut infra ſuo loco demonſtrabimus. Alii aliam legum diviſionem excogitarunt, vel enim conſideratur lex in *divina mente*, ex qua procedunt leges providentiæ; vel in *fato*; vel in *natura*, unde leges naturales; vel in *humana ratione*, unde leges humanæ rationis. Cujuſmodi quadripartitam diviſionem & ipſe agnoviſſe Plato videtur. Cum legem *primam* in ideis vigere dixit;

Secundam in rationibus animæ mundi; *Tertiam* in sermonibus naturæ; *Postremam* in notionibus humanæ rationis. Alii tres tantum legis species constituunt, nimirum *æternam*, *naturalem*, & *humanam*. Lex æterna notat decretum Dei de regimine rerum. Lex naturæ dicitur, quæ per generationem implantatur. Lex humana vocatur, quæ a sapientibus fertur. Hisce speciebus quartam adjiciunt, nimir. legem Mosaïcam a Deo per ministrum & internuncium Mosen Israëlitis promulgatam. Verum quorsum tot legum divisiones constituere, cum sufficiat generalis illa quæ cæteras omnes complectitur, quam jam primo loco descripsimus, scil. legem aliam esse divinam sive naturalem, aliam humanam; vel, ut inquit Author, jus (juris vocabulo pro lege sumpto) aliud naturale, aliud voluntarium. Annotavimus ad *Prolog.* jus naturæ derivandum ex ipsa divina natura, & quidem necessario ex ea immediate fluere, ideoque commode dici posse jus divinum necessarium, & immutabile, atque æternum, quia æternam & immutabilem causam habet. Voluntarium iterum est vel divinum vel humanum; hoc consistit in legibus humanæ societati propriis, ideoque apud diversas gentes receptum, vel ad cujusque reipub. statum civilem accommodatum ab summi imperantis voluntate dependens, ideoque mutabile; illud jus civile latius, hoc arctius patens appellat Author, de quo suo loco. Nullam enim agnoscimus legem æternam a naturali sive morali distinctam. Quippe quemadmodum causa unde legem naturalem derivandam necessario probasse speramus, est ens simplicissimum, cujus consequenter naturæ multiplicatio adversatur & plane contraria est, itaque quoque una eademque lex ex ejusmodi causa necessario dimanat, quæ omnibus creaturis certa quædam regula & agendorum norma est. Si enim alia esse lex æterna, alia naturalis, sequeretur diversos quoque fines ex divina natura profluere, verum quod immediate ex divina essentia derivatur, ad unum eundemque tendere scopum, unum idemque habere objectum debet, quia nullum objectum Deus habet quam sese ipsum, quapropter æterna illa de singulorum individuorum actionibus dispositio, quæ nihil aliud est quam lex naturæ præscribens normam & regulam agendi; omnesque res ordinat ad finem Dei æterno decreto convenientem, nihil aliud est quam operationes singulorum individuorum innatæ suæ naturæ consentaneæ. Cujusmodi operationes, quamvis secundum diversam eorum naturam multifariæ sint, attamen ex una eademque voluntate & lege procedunt, & ad unum eundemque tendunt scopum. Cui accedit, quod definitio, quam de æterna lege tradunt doctores, revera nihil aliud est quam ipsa legis naturæ definitio, definiunt enim eam esse *mensuram summamve rationem in divina mente ab æterno conceptam de modo regendi mundum, & dirigendi omnes actus creaturarum.* Rationem æternam, cui semper obtemperandum est, vocat eam Augustinus. Alii eam dicunt *justissimam rationem Dei, qua mundum regit, eoque ratio sit omnium agendorum.* Si lex æterna sit ratio omnium agendorum & regula omnium actuum qui a creaturis, pro cujusque conditionis facultate & naturæ capacitate, proficiscuntur, nihil lex æterna differt a lege naturæ, quæ est regula cujusque individui vel cujusque creaturæ ad certum modum existendum & operandum; modus iste est æternum Dei decretum, & summa ratio divinæ naturæ insita, quæ obligat singula individua ad finem, quem sibi summus rerum arbiter producendo singula proposuit, tendere, cujusmodi ad finem decursus est legi naturæ actus consentaneus, & consequenter ejus executio & adimpletio, ut latius demonstravimus in *annotat. ad Proleg.* Sic enim Psal. 148. *v.* 5. & 6. *Ipse dixit, & facta sunt: statuit ea in æternum & in seculum seculi: præceptum posuit, & non præteribit.* Istud præceptum legem æternam *significare arbitrantur, juxta quam omnes creaturarum motus instituuntur.* Nonne idem de naturali lege dicendum? unde legem naturæ definivit Plato esse vim quamdam rerum seminibus innatam, qua singulæ ad proprios actus propriosque fines propendent & inclinant. Optimam itaque cum Authore statuimus esse juris partitionem, quod aliud sit naturale, aliud voluntarium, quod legitimum vocat Aristoteles, sive constitutum. Cujusmodi discrimen & apud Hebræos reperiri testatur Author. Legitimum vocari potest omne illud quod convenientiam habet cum legibus sive naturalibus sive civilibus, quia legitimum nihil aliud est quam legi consentaneum esse. Verum respexit Philosophus potius ad originem utriusque juris, quam ejusmodi convenientiam cum lege. Quippe cum hic sermo habeatur de jure quatenus legem denotat, & quidem humanam, ad distinctionem juris voluntarii ac naturalis legitimum illud vocavit, quia omnem vim a voluntate humana habet, quod consequenter justum non esset, nisi legibus definitum, quamobrem *constitutum* dicitur. *Constituere* enim actum voluntatis includit. Jus vero naturale ab ipsa natura vim habet, cui inest antecedenter ad omnem voluntatem justorum vel injustorum prohibendorum vel præcipiendorum necessitas. Quoniam versatur tantum circa ea quæ per se & natura sua licita sunt vel illicita. Si enim per se aliquid licitum est vel illicitum, ergo etiam jus aliquod obtinet, quod non dependet a voluntate, sed necessitate, id est a se ipso habet originem, & ipsum est quod est, & semper idem manere debet, quia necessario est quod est: ideoque sine ejusmodi necessitate non esset quod revera est, & id est quod jus naturale sive divinum necessarium dicitur, profluens ex divina natura, & ita profluens ut semper cum causa conjuncta maneat vinculo indissolubili, quia est idem quod causa. *Quæ enim in Deo sunt, ita in ipso sunt, ut sint ipsum. Ita insunt, ut nihil antecedat, nihil consequatur*, ut inquit Scaliger *in suis exercit. Quicquid in Deo ponere, quod non sit absolutum, & quod non sit ipse Deus, impium est.* Idem juris discrimen habent Hebræi, cum distincte loquun-

quuntur, ut annotat Author, de quo vid. Selden. *de jur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 10. ubi ita, *Unde fit etiam, ut cum magistri distinctius subinde loquendo jura naturalia, seu quæ perpetuo obligare volunt, simpliciter judicia, jura, præcepta, seu mores universo humano generi præscriptos appellitent, jura vero cetera, quæ a numine ipsis singulariter imperata sunt, ritus aut statuta nuncupent.* Si *cap.* 6. *Deuter.* inspiciamus, tripartitam ibi inveniemus legis divisionem, ibi enim fit sermo de *præcepto, statuto,* sive cæremoniis & ritibus, & de *judiciis.*

X. 1. Jus naturale est dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali, inesse moralem turpitudinem, aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi.

COMMENTARIUS.

HAnc juris naturæ definitionem, quam Author tradit, innumeris fere aliorum doctorum definitionibus præferendam esse duxi, propterea quod optime juris sive legis naturæ energiam atque essentiam explicat, si accurate & diligenter ponderemus singula definitionis verba. Dicit legem naturæ esse *dictatum* & quidem *rectæ rationis*. Dictatum vocat, quia nos docet quid facere, quid declinare debemus. Est enim dictatum nihil aliud quam judicium de eo quod prohibetur vel præcipitur. Nam quia in moralibus versatur mens nostra circa ea quæ illicita vel licita sunt per se propter naturalem quæ illis in est vel bonitas vel turpitudo, consequenter de illis judicium ferens, statim nobis dictat quibusdam inesse moralem bonitatem sive rectitudinem & idcirco præcipi, aliis inesse moralem turpitudinem & propterea vetari. Quando enim inclinamus versus aliquod objectum quod in nobis appetitum & desiderium excitat, illud ipsum dum animæ repræsentatur, examinandi nobis facultas a Deo data est, scil. an cum primis illis honesti & decori, justi & recti principiis innatis conveniat nec ne, postquam vero illud diligenter examinavit, & secum bene volutavit omnia quæ in deliberationem cadere necesse est, judicium feret, atque dictabit, quid honestum, quid inhonestum, quid justum, quid injustum est, & consequenter quid faciendum, quid omittendum. Atque animus recte sese habens repudiabit hoc, amplectetur alterum. Habet enim anima voluntatem liberam eligendi, & facultatem sese determinandi versus objecta, quæ sibi repræsentantur, ideoque vel bonum fugere & malum amplecti, vel malum declinare & sequi bonum potest. Hinc alibi inquit Chrysostomus, quoniam bona & mala in nostra Deus potestate posuit, electionis liberum donavit arbitrium. Imo hæc libertas est fundamentum justæ Dei erga nos iræ, & pœnarum, quas in transgressores legis statuit, justa fundatur in ea executio. Addit Author *recta rationis*. Recta ratio dicitur quæ legibus naturæ consentanea est, conveniens eum primis illis honesti principiis, quæ in nobismet ipsis adhuc post lapsum sentimus reliqua. Non enim adeo in nobis delevit primorum parentum lapsus, omnia divinæ imaginis vestigia, quin supersint adhuc in nobis ejus quædam rudera, id est quædam honesti principia, ad quæ examinari potest, quid faciendum, quid declinandum incumbit homini. Hinc fere omnes saniores tum Theologi, tum etiam Philosophi statuunt homini principia theoretica & practica connata, de Dei cultu, de honestorum discrimine, sine institutione prævia innotescere, partim ex creaturarum adspectu & per usum rationis proprium; partim per impressionem naturalem, & quasdam de imagine divina reliquias, menti humanæ impressas adeo inhærentes & implantatas, ut ab ea divelli nulla queant ratione, quin illud ipsum, quod rationabile vocamus, quo a ceteris animalibus distinguimus, deletum concedere necesse haberemus. Quod demonstratione vel probatione non indiget. Verum impugnat hanc definitionem juris naturæ per *dictatum recta rationis* Osiander in suis annotationibus ad hunc locum. Nam, inquit, genus hujus distinctionis se non recte habet, quia primo dictatum est terminus ambiguus atque obscurus, qui ipse explicatione indiget, cum ea, quæ in definitione ponuntur, debeant esse dilucidiora definito, & definitio sit dilucida essentiæ repræsentatio. 2. Quia non solum ambiguus est hic terminus, sed & inconveniens, compositus in ratione generis cum jure naturæ tanquam definito. Nam dictamen sive dictatum dicit Author actum aliquem & quidem transeuntem: at legem naturæ non dicit actum aliquem, aliquod ens transitorium, sed ens permanens, fixum, & perpetuo menti humanæ connexum. 3. Quia videtur esse aliquid posterius ipso jure naturæ. Nam omne dictatum præsupponit in ratione principii & causæ aliquid dictans; si itaque jus naturæ id est, quod dictat bonum esse amplectendum, malum esse fugiendum, honeste vivendum, suum cuique tribuendum, potius habebit rationem dictantis, quam dictati; & illud, quod pendet ex jure naturæ, actus, qui conformiter exercetur, eidem dictatum erit, non ipsum jus naturæ. Porro, inquit, non dextre etiam dicitur

citur jus naturæ dictatum rationis, nisi eo modo, ut recta ratio sit principium dictans, jus naturæ autem ipsum dictatum. Atqui antecedenter ad jus naturæ non datur recta ratio, sed ratio recta est per ipsum jus naturæ, imo jus naturæ est nihil aliud quam rectitudo rationis. Primo argumento respondeo, mihi non constare dictatum esse terminum ita ambiguum atque obscurum, ut explicatione aliqua opus habeat; neminem enim, qui in litteris humanioribus non plane hospes est, fugere potest, dictare nihil aliud significare, quam aliquid docere in omni disciplinarum genere, quod alius excipiat. Unde facile apparet dictatum esse institutionem atque doctrinam alicujus rei vel disciplinæ. Quando itaque jus naturæ dicitur dictatum rectæ rationis, intelligimus dictatum esse institutionem atque doctrinam ejus, quod facere vel declinare oportet, a recta ratione profectam. Itaque nihil aliud est quam rectum animæ confirmatum judicium nos informans de eo, quod leges naturæ exigunt. Secundum argumentum mihi persuadet Osiandrum non intellexisse mentem nostri Authoris, propterea quod putat cum statuere aliquod discrimen inter legem naturæ & dictatum rectæ rationis: quoniam hoc dicit actum transeuntem; illam vero ens permanens, fixum & perpetuum menti humanæ connexum. Cum dicit Author legem naturæ esse dictatum rectæ rationis, ipsam legem vult esse dictatum, id est judicium, doctrinam & institutionem eorum, quæ facere vel omittere debemus: illud enim judicium sive dictatum nobis regula & agendorum norma est; simulac enim homo per rectum conformatum judicium sibi conscius, objectum, ad quod inclinat cum rationali natura, id est innatis honesti & decori principiis consentire, statim obligatur illud sequi tanquam præceptum. Cujusmodi obligatio legis essentia est sive lex ipsa. Quod ad tertium argumentum attinet, huic fere eodem modo responderi potest. Dixi jam rectæ rationis dictatum esse diversum quid a jure naturæ, ideoque eo non posterius. Libenter concedo omne dictatum, quia denotat effectum aliquem, præsupponere causam & principium dictans. Sed in magno mihi errore versari videtur opponens, sibi persuadens jus naturæ illud dici, quod dictat bonum esse amplectendum, & malum fugiendum, quod solius animæ rationalis officium est: illa enim objecta discernit, illa judicat quid convenit principiis justi nobis innatis, & consequenter illa est principium dictans, & a dictato tantum differt, quantum agens ab actu ab agente profecto. Nisi velimus jus naturæ quod dictatum ab anima sive ratione recta tanquam principio agente examinando, discernendo, judicando, atque dictando, id est docendo nos bonum & rectum profectum cum ipsa ratione dictante confundere, quod idem est ac si causa & causatum, res creatas & creatorem unum idemque dicamus. Quarto argumento, probare conatur rectam rationem nihil aliud esse quam ipsum jus naturæ, & idcirco non dextre dici jus naturæ dictatum rectæ rationis, quia antecedenter ad jus naturæ non datur recta ratio, imo datur, nam rectitudinem rationis vocamus illam optimam animæ dispositionem & propensionem versus ea, quæ cum primis honesti principiis conveniunt, vel ipsis principiis convenientiam, nullo judicio sive mentis discursu inter diversa objecta discernentis adhibito. Cujusmodi dispositio non lex naturæ dicenda, sed honesti & justi principiis sive divinæ voluntati congrua & consentanea inclinatio. Addit Author *indicans actui alicui ex ejus convenientia vel disconvenientia cum natura rationali inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem.* Quoniam dictatum nos informat de eo quod facere vel fugere debemus, idcirco merito dicitur regula & norma agendorum, ideoque revera lex est a recta ratione tanquam effectus a causa producta, habens in se obligandi vim non a voluntate legislatoris, sed necessitate quadam morali ipsius boni & mali naturæ inhærente. Ex quibus ejusmodi argumentum deducimus. Quodcunque indicat turpitudinem aut rectitudinem moralem, illud tanquam præceptum observari debet. Atqui dictatum rectæ rationis nobis indicat quid moraliter bonum vel rectum, honestum vel inhonestum est. Ergo sequitur ejusmodi dictatum esse ipsam legem & præceptum naturæ sive morale de eo quod faciendum vel declinandum est. Major negari nequit, quia omne illud quod moraliter, id est necessario rectum vel malum est, continet necessitatem & obligationem vetantem & præcipientem, cujusmodi obligatio revera lex est; legis enim virtus est imperare & vetare, ut inquit Modestinus in *l. 7. ff. de ll.* Minor etiam vero conveniens est. Demonstravimus enim dictatum esse animæ rationalis judicium & institutionem sive doctrinam eorum, quæ abstinendi & faciendi necessitatem continent. Quale dictatum præceptum & legem esse ex ipsa legis definitione constat. Quam Chrysippus Stoicæ disciplinæ princeps definit, *præsidem bonis atque malis; principem atque ducem: & secundum hoc regulam justorum & injustorum præceptionem faciendorum & prohibitricem non faciendorum.* Sed, ut clarius perspiciat Lector, dictatum rectæ rationis nihil aliud esse quam animæ inter diversa objecta discernentis judicium, cujusmodi judicium jus naturæ nuncupamus, rem paulo altius repetemus. Concipiamus primo hominem tanquam animal rationale, consequenter ratiocinandi & discernendi facultate præditum, non adeo post lapsum omni plane divina imagine orbatum, quin conservarit aliquam versus id quod bonum & justum est inclinationem. *Constanter illud ante omnia retinendum est, rationi nostræ hoc ingenium propter divini luminis communicationem, ut ad id quod justum honestumque est inclinet & propendeat. Hi vero sunt igniculi a natura hominibus dati, hae sunt virtutum semina & elementa. Hac elementa, hos igniculos, sive hanc ad bonum propensionem (nam his omnibus eadem res significatur) omnium plane hominum mentibus inesse, idque præsertim initio, antequam ullus vel virtutum vel vitiorum habitus contrahatur, dubitari non oportet.* Bolognet. *de leg. & æquit.*

aqvit. cap. 4. Cujusmodi inclinationes superius honesti & recti principia appellavimus. Secundo notandum animæ subesse duas facultates, intellectum nimirum & voluntatem. Sit autem officium intellectus inter objecta discernere, prout unumquodque probandum vel improbandum esse duxerit; voluntatis eligere & sequi quod bonum & honestum intellectus judicaverit, aspernari ac fugere quod ille improbarit. Simulac itaque versus aliquod objectum inclinemus, E. G. Dei cultum, intellectus illud ipsum examinat, rationes ponderat & perpendit, actum cum omissione ejus contendit, deinde judicat & dictat bonum & honestum esse Deum colere, & quidem necessario sive moraliter esse bonum, propterea quod quemadmodum necessario est ut aliquod summum numen existat omnium rerum visibilium & invisibilium causa & principium, & idcirco hujus universi auctor & gubernator; ita necesse est ut illud ipsum numen veneremur atque colamus, contra moraliter turpe & malum ejus cultum negligere atque omittere. Cujus enim observatio moraliter bona est, ejus omissio moraliter mala est. Ex hoc itaque mentis discursu, atque hisce sibi invicem oppositis objectis, homo sibi legem dictat naturalem, Deum esse colendum. Illa enim convenientia vel disconvenientia cum natura rationali nihil aliud est quam conformitas voluntatis humanæ, sive actuum, qui ab homine proficiscuntur, repugnantia, cum honesti & decori animæ nostræ impressis principiis. Nam id ipsum in homini rationale est quod honestum est, quamobrem lex naturæ dicitur ratio imperans bona & honesta, & rationale quod huic rationi consentaneum est. Quamobrem dicitur, *gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt facere, atque sibi ipsis legem esse.* Rom. 2. v. 14. *Naturaliter* ibi non denotat naturæ impetum sine mentis discursu & ratione non prælucente, verum significat naturam humanam rationalem; naturaliter itaque est, quod naturali ratione eis dictante honestum est. Cujusmodi facultas homini agnata est. Propter moralem autem illam honestatem & turpitudinem, quæ actus nonnullos comitatur, necessario quoque ejusmodi actus a Deo vetantur vel præcipiuntur. Quippe quemadmodum illud quod bonum & justum morale nuncupamus ex ipsa divina essentia necessario profluere demonstravimus, ita necessario illud ipsum a Deo præcipitur, contrarium prohibetur. Quoniam enim Deus nullum potest aliud objectum habere quam semetipsum, quia est ens perfectissimum omnes in se possidens virtutes, quarum ideæ nobis connatæ & menti nostræ impressæ sunt propter divini luminis communicationem. Hinc nihil aliud vult quam quod relationem & convenientiam habet cum sua essentia & natura, & quidem nihil aliud necessario potest velle, ut ita dicam, quia semper debet velle quod est quid positivum, ideoque amare & imperare justa atque bona, vetare mala & inhonesta. Quemadmodum ipse est ens positivum, simplicissimum & perfectissimum, ita ab æterno nullum aliud voluntatis objectum quam sese ipsum habere potuit, & consequenter quod bonum est & justum, si enim vellet malum, vellet semetipsum non esse, quod absurdissimum & contradictorium est. Quippe quemadmodum *τὸ velle* est actio; & consequenter quid positivum, quod necessario ad objectum existens ideoque positivum debet referri, hinc eo ipso quo Deo tribuimus voluntatem, ejus existentiam necessario significamus, & viceversa, eo ipso quo eum existere dicimus, eum se existere velle denotamus. Quia vero ipse solus ab æterno fuit & extitit, nullum aliud voluntatis habuit vel etiam habere potuit objectum quam se ipsum, & idcirco nihil velle potest quam quod justum, rectum, honestum & bonum est, tanquam res positivas. Et hæc ratio est, quod vitia non possunt esse divinæ voluntatis objecta, quia sunt virtutum privationes, & consequenter contraria sunt divinæ naturæ & voluntati, quia nihil aliter velle potest quam quod positivum quid est, quoniam voluntas præsupponit principium agens ideoque existens, & quidem a se ipso quia est primum & perfectissimum. Cum autem virtutes non differant a Dei essentia, hinc quoniam nullum objectum Deus habet quam se ipsum, idcirco quoque necessario præcipere debet virtutes, & prohibere vitia; quia contraria velle est alterutrius privatio, quæ in divina essentia tanquam perfectissima & simplicissima & ente necessario existente locum habere nequit. Præterea, ut modo diximus, cum semper debeat velle quod positivum est, quia refertur voluntas semper & necessario ad se ipsum tanquam objectum, & consequenter ad omnes virtutes, quæ dictat nobis recta ratio observandas, quia ex divina ipsa essentia profluentes & propter communicationem divini luminis menti nostræ tanquam divinæ particulæ auræ impressæ, necessitatem in se habent moralem, qua obligamur ut omnes actiones, quæ a nobis qua rationalibus proficiscuntur, divinæ imagini, ad cujus similitudinem conditi sumus, sint conformes eique respondeant. Obligatio vero ad virtutes propter allegatas rationes continet necessitatem vitiis abstinendi, atque ita ex divina voluntate sive natura procedit prohibitio mali & præceptum boni.

2. Actus, de quibus tale exstat dictatum, debiti sunt aut illiciti per se, atque ideo a Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur: qua nota distat hoc jus non ab humano tantum jure, sed & a divino voluntario, quod non ea præcipit aut vetat quæ per se ac

suapte natura aut debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit.

COMMENTARIUS.

OBjectum juris naturæ sunt actus per se & natura sua boni & mali. Ideoque necessario præcepti & vetiti antecedenter ad divinam voluntatem, non itaque mali quia vetiti, sed vetiti quia mali, cujusmodi actibus inhærens bonitas vel malitia omnem voluntatis dependentiam excludit, qua nota distat a divino jure voluntario & humano. Nam eo jure voluntate legislatoris debita & illicita fiunt, quæ ante legem latam erant adiaphora, id est cujusque arbitrio relicta. Hinc Molina *de just. & jur. tom.* 1. *disp.* 3. ejusmodi discrimen inter jus naturale & positivum annotat. *Quod obligatio juris naturalis oritur a natura objecti, indeque se diffundit in praeceptum. Ea vero de causa dici consuevit, ea, quae sunt juris naturalis, prohibita esse quia mala, & non ideo mala esse, quia prohibita. Similiter in bonis, justa esse quia bona & necessaria ut fiant, & non ideo esse bona necessariaque ut fiant, quia justa. E contrario vero obligatio juris positivi oritur a praecepto & voluntate praecipientis, indeque derivatur in praeceptum.*

3. Ad juris autem naturalis intellectum, notandum est, quædam dici ejus juris non proprie, sed, ut scholæ loqui amant, reductive, quibus jus naturale non repugnat, sicut justa modo diximus appellari ea quæ injustitia carent: interdum etiam per abusionem ea, quæ ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, solent dici juris naturalis.

COMMENTARIUS.

PRoprie juris naturalis dicuntur ea quæ dictatum rectæ rationis fieri vel non fieri jubet, sic ut illa omitti, hæc fieri sine peccato nequeant. Quippe quoniam ea circa quæ jus naturæ versatur, habeat in se moralem turpitudinem vel bonitatem, idcirco illa vetandi, hæc præcipiendi necessitatem continent, ut jam sat clare demonstrasse speramus. Verum improprie aliquando juris vocabulo sumpto, quædam etiam juris ejus dicuntur reductivè, vel, ut alii, negativè, cujus generis sunt, quibus non repugnat jus naturæ, quemadmodum justa dicuntur, quæ carent injustitia, quia non prohibentur lege, si vero injusta essent, lege vetarentur, atqui non vetita, ergo non injusta; non justa igitur quia lege præcepta, sed quia legi non contraria. Quo sensu ea dici possunt juris naturalis quæ permissa sunt, sive cujusque hominis pudori relicta, utrum præstare velit nec ne: sic rationi rectæ conveniens est bene meritis de nobis remunerare, verum non exigit remunerationem ut debitum quod alteri reddere tenemur ex obligatione naturali, lege naturæ introducta, quæ illi concedit jus exigendi, mihi imponit necessitatem præstandi, sed ut æquum & honestum suadet potius ratio, par pari referendum esse. Et hoc sensu dicitur in *l.* 25. §. 11. *ff. de petit. hæred. ad remunerandum aliquem naturaliter obligari*, id est naturalis honestas devincit beneficium accipientem, ad benefactori remunerandum, non juris vinculo ab utraque parte obligatorio, quo ille remunerationem suo jure posset exigere, hic ad præstandam cogi, sed æquitatis & honestatis ratione. Donare enim perdere est *l.* 7. *ff. de donat.* Ergo obligationem non producit, nisi quatenus, ut diximus, qui accepit donationem se sentiat devinctum ad remunerandum, ne videatur ingratus. Hinc illud Martialis:

Dimidium dare Lino quam credere totum
Qui mavult, mavult perdere dimidium.

Quamobrem inquit Seneca, *Nneminem beneficia in calendario scribere*, id est in libro quo solebant nomina & pecunia fœnebris scribi, quam Kalendis solent ponere: atque illinc usuras ordiri. Et paulo ante, *Beneficiorum simplex ratio est, tantum erogantur, si reddit aliquid, lucrum est: si non reddit, damnum non est.* Nihil enim debet mihi beneficium accipiens vel donatarius, quia non damus beneficia fœnerandi animo, quemadmodum mutuum, quo accipiens obligatur ut tantundem restituat creditori. Lucrum enim existimatur, quia nullus contractus, nulla obligatio intercedit, quæ donatarium vel beneficium accipientem obligat ad remunerationem. Quod enim ex contractu & obligatione alicui debetur, id creditoris esse existimatur, ideoque accipiendo ex contractu debitum non facit quis lucrum, sed suum accipit, quia id, ad quod jus perfectum habeo, cujusmodi est illud quod ex contractu vel quasi mihi debetur, meum esse intelligitur, quia id meo jure exigere atque persequi possum. Hinc qui actionem ad rem habet rem ipsam habere videtur. Huic juris naturalis significationi accedit & altera, quando abusivè juris naturalis vox ponitur pro eo, quod ratio honestum judicat,

aut

aut melius eo quod opponitur indicat, jure tamen naturali non debitum. *Idque præcipuum locum habet, cum de duabus propositionibus inter se comparatis quæritur utra verior, aut melior, aut benignior sit; tunc enim ea, cui ratio aut æquitas magis favet, juris naturalis esse dicitur: quemadmodum quod minus est absurdum, duobus propositis absurdis, id rationem æquitatis habet.* Gulielm. Grot. *de princip. jur. nat. cap. 2.* Cujus generis recenset Pufendorf multos actus generosioris & communem modum supergressæ liberalitatis, misericordiæ & mansuetudinis, & quando quis præter necessitatem de jure suo remittit. Ut legatorum integra solutio sine detractione Falcidiæ. Hoc sensu inquit Paulus 1 Corinth. *cap. 6. v. 12. Omnia mihi licent, sed non omnia conducunt.* Licita quidem mihi ea omnia quæ non prohibita, verum quamvis licita, considerandum an expediant, id est an bona sint, & eligenda. Eorum quæ licita sunt comparatio facienda est, & eligenda quæ expediunt, si bona sunt. Cujusmodi exemplum habemus *cap. 7. v. 36. 37. 38.* ubi aliquid licito melius esse ostendit. Cum ita argumentatur, *Quod si quid indecorum virgini suæ putat, si prætereat nubendi tempus, & sic oportet fieri, quod vult faciat,* (non enim jure prohibitum elocare virginem viri potentem, sed permissum, quia res licita humani generis propagatio) *non peccat, jungantur matrimonio. Ceterum qui stat firmus in corde, non habens necessitatem, sed potestatem habet propriæ voluntatis, & decrevit in corde suo, ut servet suam virginem, bene facit.* Ex quibus præmissis concludit. *Itaque qui elocat nuptum, bene facit.* Id enim agens consulit pudicitiæ filiæ suæ, quæ jam matura viro jungi cupit, & propagationi humani generis, quamobrem matrimonium institutum est, inservire. *Attamen qui non elocat nuptum, melius facit.* Ex duobus licitis sibi oppositis, alterum eligit, quia melius & præstantius judicat.

4. Sciendum præterea, jus naturale non de iis tantum agere, quæ citra voluntatem humanam existunt, sed de multis etiam quæ voluntatis humanæ actum consequuntur. Sic dominium, quale nunc in usu est, voluntas humana introduxit: at eo introducto nefas mihi esse id arripere te invito quod tui est dominii, ipsum indicat jus naturale; quare furtum naturali jure prohibitum dixit Paulus Jurisconsultus, natura turpe Ulpianus, Deo displicere Euripides his in Helenæ versibus:

L. 1. D de Furtis. L. Probrum D. de verb. significat.

Namque odit ipse vim Deus: nec divites
Nos esse rapto, sed probe partis cupit.
Spernenda, si non jure veniat, copia est.
Communis æther hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare cuique sic fas est domum,
Ut ab alienis rebus ac vi temperet.

COMMENTARIUS.

QUoniam homo non solum est animal rationale, sed & sociale, leges sive jus naturæ duplicem ejus intuitu habent usum, sub una eademque obligandi vi. Quatenus est animal rationale conditum ad similitudinem divinæ imaginis, habet certam agendorum normam, quam leges naturæ, quæ sunt suæ rationis dictamina, ipsi præscribunt, præcipiendo justa & honesta, quia huic imagini congrua, & vetando mala & injusta, quia ei contraria. Quo sensu jus naturæ dicitur versari circa ea quæ existunt citra humanam voluntatem, quia bonum & honestum & justum defluit necessario ex ipsa divinæ naturæ essentia, etiam antecedenter ad voluntatem divinam, & consequenter necessario quoque legis sive juris naturæ objectum est. Cujus generis illa omnia, quæ dictat ratio cum primis nobis honesti & justi principiis divinæ istius imaginis reliquis convenire, necessariam ideoque & indissolubilem obligationem habentia, idcirco dicuntur esse juris naturalis absolutè, quibus nihil addere vel detrahere potest voluntas humana. Quatenus vero jus naturæ concernit hominem tanquam animal sociale, ipsi quidem præscribit agendorum normam, non semper autem antecedenter ad ejus voluntatem, verum aliquando humanæ voluntatis actum consequitur. Præscribit multas societatis humanæ conservationi inservientes regulas, verum non omnibus casibus applicatas tradit, qui quandoque incidere possunt: præscribit multa officia, quæ homo homini debet, verum non singula applicat actibus. Illud enim est rationis officium in casibus lege non expressis ex generalibus juris naturæ regulis & axiomatibus necessarias derivare consequentias, easque ad similia producere. Præcipit jus natu-

ræ conservationem societatis humanæ, præcipiendo autem ejus conservationem, simul præcipit adhibenda illa media quæ huic inserviunt. Atqui conservari nequit nisi distinctio dominii introducatur, a communio recessi mortales, introduxerunt dominium, consequitur itaque voluntatis humanæ actum jus naturæ, & dictat, quia societas nequeat conservari, nisi introducatur distinctio dominii, hoc introducto nefas esse societatis humanæ membro alteri invito eripere, quod ejus est dominii. Communio rerum quidem licita & jure naturæ permissa, imo etiam introducta, sunt *enim privata nulla natura*, ut inquit Cic. verum non tanquam per se & sua natura necessaria absolute præcepta, ita ut ab ea recedere nefas esset exigente necessitate humana. Quemadmodum nec juri naturæ repugnaret, si homines iterum, salva societatis humanæ conservatione & tranquillitate, primævam communionem inducerent, pendent hæc quodammodo a dispositione humana. Ita Celeberrimus Theologus Andr. Rivet. *in prælect. in decalog. Nulla lex naturalis qua jubeat rerum communitatem, & earundem divisionem prohibeat. Consonam tamen fuisse communitatem statui innocentia non imus inficias, quia tunc satis commode indivisa mansissent rerum dominia. Sed tamen nullo tum præcepto prohibita fuisset rerum proprietas, quia Deus res istas inferiores hominum potestati atque dispositioni subjecit.* Et paulo post: *Cum autem omnia dicuntur jure naturæ communia, id intelligi debet partim negative, quia jus naturæ illam divisionem non fecit, quæ inter homines obtinet, partim etiam positivè, quia omnibus potestatem dedit utendi quavis re, dominii capiendi, priusquam ab aliquo sit occupata, quod jus etiamnum durat. Quod vero spectat divisionem rerum in genere: nempe illud, ut res fiant propria, & divisa inter ipsos homines, id ratio naturalis hominum dictat, ut dissidia præcidantur, & pax conservetur. Absolute tamen & propriè juris naturalis non est, quia natura non præcipit absolutè eam fieri, nec secundum se ad eam inclinat. Rectè ergo dicitur, divisionem illam & jure humano niti & etiam naturali & divino: non quod natura jus præceperit initio directè & immediatè istam rerum divisionem: Sed quod ex occasione multiplicati generis humani, & invalescentis iniquitatis, judicaverit eam ad pacem esse necessariam.* Utriusque humanæ voluntatis actum sua consequuntur præcepta, scil. ut communione introducta rebus communibus utantur ut communes, & consequenter dictat recta ratio neminem earum usu arcendum. Introducto dominio rerum, jubet jus naturæ ut res cedat domino, prohibetque ne quis alter alterum sine justa causa privat re sua. Hoc sensu furtum jure naturæ prohibitum dixit Paulus Jctus *l. 1. ff. de furt.* Ulpianus recenset inter ea quæ natura turpia sunt *l. 92. ff. de V. S.* Et sic de omnibus iis dicendum quæ contraria sunt non quidem necessariis juris naturæ præceptis, sed hominum dispositionibus, quibus necessitas humana, suadente recta ratione, occasionem præbuit.

5. Et autem jus naturale adeo immutabile, ut ne a Deo quidem mutari queat. Quanquam enim immensa est Dei potentia, dici tamen quædam possunt, ad quæ se illa non extendit; quia quæ ita dicuntur, dicuntur tantum, sensum autem qui rem exprimat nullum habent, sed sibi ipsis repugnant. Sicut ergo ut bis duo non sint quatuor ne a Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est, malum non sit. Et hoc est quod significat Aristoteles, cum dicit: ἔνια δ᾽ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος. Nam ut esse rerum postquam sunt & qua sunt aliunde non pendet, ita & proprietates, quæ esse illud necessario consequuntur; talis autem est malitia quorundam actuum comparatorum ad naturam sana ratione utentem. Itaque & Deus ipse secundum hanc normam de se judicari patitur, ut videre est Gen. XVIII, 25. Esai. V, 3. Ezech. XVIII, 25. Jerem. II, 9. Mich. VI, 2. Rom. II, 6. III, 6.

COMMENTARIUS.

Quod hic Author de juris naturalis immutabilitate statuit, adeo perspicuum atque certum quam quod certissimum. Quamobrem miror illud ipsum a viris, quibus mens sana est, in dubium revocari potuisse, imo plane negari. Quod si juris naturæ fontem atque originem, quam ipsam divinam essentiam nuncupavimus, spectemus, atque omnia examinemus attributa, quæ adeo ad divinam constituendam essentiam eo modo quo ei insunt, concurrere debeant, ut sublato uno tollatur ipsum illud quod summum numen vocamus, sequetur omnem prorsus divinitatem negare, qui jus naturæ mutari posse statuunt. Quippe cum illud ipsum adeo necessario defluat ex natura divina, & ei tanquam necessarium attributum inseparabile inhæreat, ut non sit

aliquid

aliquid diversum a Deo, sed ipse Deus sit, consequentèr non magis mutari potest quam divina natura. Eam vero omnis mutationis expertem probat summa ejus perfectio. Quæ potissimum in eo consistit, quod semper & ab æterno idem fuit & idem in æternum manet: quod enim summè perfectum est huic addi vel detrahi nihil potest, additio enim est argumentum quod aliquid deest quod adesse rei debuisset, quemadmodum detractio est testimonium quod plus adest quam debebat adesse, ideoque non omni parte perfectum, utrumque mutatio est, quia addendo vel detrahendo res non manet eadem, qualis ante fuit. Quia igitur omnis mutatio imperfectionem infert, a Deo tanquam enti perfectissimo removenda. Hinc ipse Deus Mal. 3. v. 6. *Ego Jehova non mutor.* & Jacob. 1. v. 17. *Apud quem non est transmutatio, aut conversionis obumbratio.* vid. quæ ad §. 6. *proleg.* annotavimus. Cui accedit, quod quemadmodum divina essentia est immutabilis, ita quoque omnia, quæ Deo attributa adscribimus, immutabilia sunt, quia attributa sunt ipsa Dei essentia, itaque ejusdem quoque conditionis & naturæ. Quoniam vero ex attributis nimir. sanctitate & justitia divina jus naturale necessario derivandum demonstravimus, tanquam effectum a sua causa, sequitur illud ipsum necessario esse immutabile, propter immutabilitatem divinæ essentiæ sive ejus attributorum. Quemadmodum enim ista attributa divinæ essentiæ necessario inhærent tanquam inseparabile quid, sine quo summum aliquod ens concipere non possumus eo modo existens, quo necessario debet existere, si existat, quod certissimum esse jam demonstravimus; ita necessario ex iis tanquam causa derivatur jus naturale. Quod si igitur immutabilis causa, idem quoque effectus, qui necessario & immediate a causa producitur. Immutabilis autem causa, quia non potest velle Deus sese non existere eo modo quo existit, propter summam & plenissimam perfectionem, quam necessario possidet. Præterquam quod ejusmodi voluntatis actus diversus repugnaret simplicitati divinæ essentiæ, ut enim Deus est ens simplicissimum, ita una & simplicissima, æterna & immutabilis ejus voluntas, per quam vult se ipsum ut summum & infinitum bonum, & ad se ipsum omnia alia, Clariss. Burman. Synops. *lib.* 1. *cap.* 22. Quoniam vero necessario sanctus & justus est, debet etiam velle quod justum est, quia naturæ suæ conveniens, & quidem eodem modo vult, ut aliud velle nequeat, quia ipse voluntatis suæ objectum necessario esse debet. Cujusmodi necessitas nullis mutationibus obnoxia esse potest, quia contradictionem involvit, rem aliquam certo modo debere existere, & mutari posse; quod enim mutari potest, non necesse eodem modo existit. Quemadmodum itaque sanctitas & justitia quia necessaria divinæ essentiæ attributa omnem mutationem respuunt, ita etiam jus naturæ ex ea originem habens immutabile esse debet, & quidem a parte Dei, ut jam satis clare demonstrasse speramus; multo autem magis a parte hominum, utpote qui omnino a Dei voluntate pendent, & consequenter non aliam sibi agendorum normam, sive justi & honesti regulam præscribere possunt, quam illam, quæ ex divina imagine, ad quam conditi sunt, desluit, neque aliquid ei addere vel detrahere, quoniam perfectissima est, & idcirco nullam admittit mutationem, quæ imperfectionis indicium est, ut dicere incepimus.

6. Fit tamen interdum ut in his actibus, de quibus jus naturæ aliquid constituit, imago quædam mutationis fallat incautos, cum revera non jus naturæ mutetur, quod immutabile est, sed res, de qua jus naturæ constituit, quæque mutationem recipit. Exempli gratia: si creditor quod ei debeo acceptum ferat, jam solvere non teneor, non quia jus naturæ desierit præcipere solvendum quod debeo, sed quia quod debeam deberi desiit: ut enim recte in Epicteto Arrianus: οὐκ ἀρκεῖ τὸ δανείσασθαι πρὸς τὸ ὀφείλειν, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὸ ἐπιμένειν ἐπὶ τοῦ δανείου καὶ μὴ διαλελύσθαι αὐτό: *non sufficit ut debeatur pecunia datam esse mutuam, sed oportet ut & maneat adhuc indissoluta mutui obligatio.* Ita si quem Deus occidi præcipiat, si res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium aut furtum, quæ voces vitium involvunt, sed non erit homicidium aut furtum, quod vitæ & rerum supremo domino auctore fit.

COMMENTARIUS.

Quia jus naturæ ex immutabili divina essentia deducimus, immutabile quoque esse statuimus. Quemadmodum Deus essentiam non mutat, ita nec sententiam. Sibi enim semper similis manet, & idcirco bonus & æquus. Quamobrem quatenus jus refertur ad se ipsum tanquam objectum necessarium, nunquam mutationem aliquam vel extrinsecam vel intrinse-

cam patitur. Verum quatenus extra divinam essentiam applicatur ad singulares hominum actus aliaque objecta externa refertur, quæ variis mutationibus obnoxia sunt, variatur atque mutatur aliquando, non intrinsecè quoad essentiam, scil. quod per se malum a lege prohibetur, non permittitur vel præcipitur quia bonum, verum actionum circumstantiis & objectis mutatis legis applicatio quoque mutatur. Hoc sensu inquit Philosophus *lib. 5. cap. 5. Eudem. Apud Deos id quod natura constat, sive jus naturale immobile esse atque immutabile, apud homines vero aliquid naturale etiam mutabile esse, sed non omne.* Actionum varietas diversam quidem juris naturæ applicationem, verum non diversam juris sanctionem inducit. Non oppugnant hanc sententiam juris Romani conditores, cum inquiunt, *l. 6. ff. de just. & jur. Jus civile non per omnia juri, natura servire, verum plerumque ei addere aliquid vel detrahere.* Cujusmodi additionem & detractionem revera mutationem esse statim diximus. Nam facile hæc difficultas tolli potest respondendo, quod ejusmodi detractio vel additio, de qua hic sermo, non ipsam legem naturæ, sed actus hominum mutare; dum eos dirigit atque accommodat ad reipub. formam & constitutionem, quod sæpissime fit quando juris naturalis generalibus præceptis aliquid addendo vel detrahendo jus proprium alicujus civitatis efficitur, quod civibus agendorum norma atque regula est. Cujusmodi dispositio legislatoris videtur quodammodo immutare jus naturæ, quatenus ea generaliter sancita specialiter ad usum & mores hominum in societate civili viventium accommodat. Immutabilia tamen permanent, quoad ea quæ per se & sua natura justa sunt antecedenter ad omnem voluntatem, & propterea vim suam retinent in obligandis conscientiis anticipatæ in animis nostris communes illæ notiones, in quibus hæc constantia atque immutabilitas præcipuè elucet, inquit Vinn. *ad inst. lib. 1. tit. 2.* Cui addi potest, quod licet naturalibus præceptis accedat lex humana, tamen nihil illis decedit, quia ejusmodi accessus videtur potius specialis ex ea conclusione deductio, quam ejus immutatio. Lex naturalis jubet pacta conventa servanda, non unam tamen & eandem obligandi vim jure civili habent pacta quæ nuda dicuntur & vestita. Ex hisce enim actio oritur; ex illis nequaquam. Sic naturale præceptum est, *Deum colite.* Modus autem Deum externo cultu atque ritu colendi hominum dispositioni relictus sæpissime variat, firmiter tamen & immutabiliter manente de Deo colendo præcepto. Præceptum quo cavetur, *Ne occides*, semper obligatorium per se & sua natura, mutato tamen objecto, obligationis quoque necessitas tollitur; quemadmodum in causa necessariæ defensionis, & ubi auctoritas supremi judicis accedit. Ita quoque rem alienam invito domino auferre vetant naturæ jura, si tamen fit jussu supremi Domini vitæ & rerum, quas homini concedit ex sua liberalitate & benevolentia precariò, ut ita dicam, sive commodatò, non fit furtum; sic olim jussit Deus Israëlitas auferre Ægyptiorum aurea & argentea vasa, non ut aliena, sed tanquam sibi propria, utpote ab omnium rerum Domino & Arbitro sibi adjudicata & concessa, cujus terra & quidquid in ea, ut cui voluerit justè det ea. Quod summa ratione cum proportione ex vi supremi dominii ad magistratus summos applicari posse statuit Gulielm. Grot. *de princip. jur. nat. c. 3.* ut nimir. ex causa rationabili possint declarare non manere amplius civibus circa res suas id juris, quod antea fuerit, si eas, eo quo debent modo, non administrent. Quemadmodum generaliter prodigo lege civili rerum suarum administratio interdicta. Eadem ratione nititur præscriptio humanis legibus introducta. Sic etiam nihil magis æquitati naturali convenire ait Imperator, quam voluntatem Domini rem suam in alium transferre volentis ratam haberi *§. 4. inst. de rer. div.* Quia tamen reipub. interest ne quis immodica & temeraria liberalitate semetipsum bonis exuat, ita ut postea eum pœniteat liberalitatis suæ, certum modum ei exercendæ præscripsit in donatione idem Imperator *§. 2. inst. de donat.* ubi donationem, quæ quingentos solidos excedit, non aliter ratam esse voluit, quam si actis sit insinuata. Cujusmodi additio & detractio a voluntate humana procedens, legi naturæ adjecta, non mutat eam, sed potius adjuvat, imo quodcunque in similibus casibus recta ratio dictat addendum vel detrahendum, videtur & ipsum naturæ jus suadere, & eatenus ipsa dispositio humana declarat potius legis intentionem, quam eam immutat. Quippe cum jus naturæ quatenus ad homines refertur, maxime spectat eorum salutem temporalem, quam potissimum dependere a societate jam demonstravimus, hinc in genere approbat omnia quæ inserviunt ejus conservationi, eorum applicationem arbitrio & dispositioni hominum relinquens, ita ut quæ ex ejusmodi humana dispositione recta ratione prælucente profluant, etiam quodammodo ex ipsa dispositione legis naturæ derivari possint. Quo sensu jus civile dici potest collectum ex naturalibus præceptis.

7. Sunt & quædam juris naturalis non simpliciter, sed pro certo rerum statu: sic communis rerum usus naturalis fuit, quamdiu dominia introducta non erant; & jus suum per vim consequendi ante positas leges.

COMMENTARIUS.

Commode hisce applicari potest illa quorundam doctorum distinctio inter jus naturæ *Absolutum* & *Hypotheticum*. Quæ jus naturæ absolutè præcipit, absolutè etiam obligant, quia ob-

objectum circa quod versatur habet in se intrinsecam moralitatem simplicem & immutabilem, & idcirco quosvis simpliciter & immutabiliter pro ratione sui objecti obligat, nulla in deliberationem hic cadit conditio & status, sive temporis, sive loci, sive personæ, quæ obligationem vel tollunt, vel mutant, vel suspendunt, propter objecti sive pro tempore absentiam, sive mutationem. Sic in statu naturali jus suum per vim consequi cuique facultatem concedunt naturæ leges, in civitatem vero coalitis hominibus nemini propria auctoritate sibi jus dicere licet: recuperat vero facultatem propria manu jus suum consequendi licet membrum societatis civilis, ubi judicis copia non est. Sic nihil magis justo homine dignum, quam reddere depositum, verum si gladium quis apud te sanæ mentis posuerit, repetat insaniens, reddere injustum erit, non reddere justum. Ita etiam si quis pecuniam apud te deposuerit, ut bellum inferat patriæ, reddesne depositum? neutiquam, faceres enim contra rempub. quæ debet nobis esse charissima. Sic multa, quæ natura videntur honesta, temporibus fiunt non honesta. Cic. 3. *off.* Non per se & sua natura, sed quia certis circumstantiis alligata sunt, quibus sublatis per se quidem honestatis manet præceptum, sed circa idem objectum non potest exequi quod rationis dictamen dictat, quia ratio moralis, quæ objectum habile reddebat ad habendum vel agendum, mutatione ipsius objecti quoque mutata est, & idcirco quod antea præceptum, jam vetitum.

XI. 1. Discrimen autem quod in Juris Romani libris exstat, ut jus immutabile aliud sit quod animantibus cum homine sit commune, quod arctiori significatu vocant jus naturæ, aliud hominum proprium, quod sæpe jus gentium nuncupant, usum vix ullum habet, nam juris proprie capax non est nisi natura præceptis utens generalibus, quod recte vidit Hesidodus:

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων:
Ἰχθύσι γὰρ, καὶ θηρσὶ, οἰωνοῖς πετεηνοῖς
Ἐσθεῖν ἀλλήλους. ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ' αὐτῶν.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη.

Humano generi nam lex datur ab Jove summo;
Quippe feræ, pisces, avium genus altivolantum
Mutua se vertunt in pabula, juris egentes.
Justitia at nobis, quæ res est optima, cessit.

In equis, in leonibus justitiam non dicimus, inquit Cicero de Officiis primo. Plutarchus in vita Catonis majoris, νόμῳ μὲν γὰρ καὶ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν: *lege & justitia adversus homines tantum natura utimur.* Lactantius lib. v. *In omnibus enim videmus animalibus quæ sapientia carent, conciliatricem sui esse naturam. Nocent enim aliis ut sibi prosint: nesciunt enim quia malum est nocere. Homo vero, quia scientiam boni & mali habet, abstinet se a nocendo etiam cum incommodo suo.* Polybius, cum narrasset quibus initiis primum convenissent homines, addit, si quis in parentes aut beneficos injurius fuisset, fieri non potuisse quin id cæteri ægre ferrent, ratione addita: τοῦ γὰρ γένους τῶν ἀνθρώπων ταύτῃ διαφέροντος τῶν ἄλλων ζώων, ᾗ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λογισμοῦ, φανερὸν ὡς οὐκ ἂν εἰκὸς παρατρέχειν αὐτοὺς τὴν προειρημένην διαφορὰν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ' ἐπισημαίνεσθαι τὸ γινόμενον καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι. *Quoniam enim humanum genus hoc aliis animantibus distat, quod mente ac ratione utitur, omnino credibile non est tam alienum a natura sua actum ab ipsis dissimulatum iri, ut in aliis animantibus: sed quod factum est, revocatum iri ad animum cum offensæ significatione.*

COMMENTARIUS.

Superius in annot. ad §. 5. *Proleg.* Jus naturale nobis non solum cum animantibus, sed & cæteris individuis commune, eorumque ad finem, ad quem singula ordinata sunt a summo

rerum arbitro, propensionem & inclinationem revera jus naturæ esse demonstravimus. Unde unumquodque individuum secundum jus naturæ agere atque operari dicimus, quoties ad finem naturæ suæ congruum rapitur atque tendit secundum regulam & normam, quam immutabilis Dei voluntas cuique individuo præscripsit. Cujusmodi regula ex æterno Dei decreto profluens æterna illa sive naturæ lex est, quæ omnibus rebus sive animatis sive inanimatis innata. Quemadmodum enim Deus decrevit certum ordinem, quo mundum a se productum omniaque individua gubernare voluit, ita etiam omnibus rebus a se productis, ex quibus constat universi fabrica, insevit ejusmodi inclinationes, quibus singulæ rapiuntur ad operandum quod æterno isti decreto conveniens est. Huic autem convenienter operantur quando secundum naturam sibi innatam agunt & operantur, nam cujusque individui naturam ita comparavit, ut huic ordini quem sibi proposuit ab æterno respondeat. Cujusmodi operationes & actiones licet pro diversa cujusque individui natura quoque diversæ sint, una tamen eademque operandi regula & norma præscripta omnibus, quæ est illud decretum gubernandi mundum, sive ratio Dei æterna quæ unumquodque individuum determinavit ad certo modo existendum & operandum, ut diximus ad dictum §. 5. *Proleg.* Itaque discrimen illud, de quo Author sermonem habet, rejicimus, quoniam juris naturæ originem unam eandemque omnibus individuis communem statuimus, propterea quod unum tantum ac summum ens est, a quo omnia producta sunt & gubernantur, verum non unus & idem omnibus operandi modus, & consequenter non eodem modo legem naturæ exequuntur atque implent. Quæ diversa juris adimpletio nullum juris discrimen inducit, sed diversum exequendi modum. Cui accedit, quod licet qualitatum, quæ cuique individuo innatæ sunt, diversitas causa sit, quod in quibusdam illustriora eaque magis speciosa videmus juris naturæ vestigia & specimina, quæ in actionibus elucent, ex eo tamen non sequitur omnia non ejusdem juris participare, differunt quidem inter se homines dignitate, præstantia, meritis, ingenio, judicii acumine, aliisque animi dotibus, verum ejusdem tamen rationis participes. vid. quæ *ad* §. 5. *Proleg.* disputavimus.

2. Quod si quando brutis animantibus justitia tribuitur, id fit improprie ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio. An vero actus, ipse de quo jus naturæ constituit, sit nobis communis cum aliis animantibus, ut prolis educatio; an nobis proprius, ut Dei cultus, ad juris ipsam naturam nihil refert.

COMMENTARIUS.

Quamvis statuamus homini cum brutis animantibus cæterisque individuis jus commune, tamen non eodem sensu brutis animantibus quo homini justitiam tribuimus, sumpto justitiæ vocabulo pro *constanti & perpetua voluntate jus suum cuique tribuendi.* Quippe cum illa suum cuique tribuendi necessitas & obligatio præsupponit facultatem ratiocinandi, discernendi, & concludendi, (qui enim cuique suum tribui potest, nisi prius constet quid, quantum, & quibus debeo) longe illa justitia, quam in brutorum animalium actibus cernimus, differt ab illa, quam homini tribuimus. Hæc enim ex ratione sive mentis discursu proficiscitur; illa quidem ex ratione tanquam sua causa & origine derivatur, sed extrinseca. In eo tamen sibi similes, quod utraque ex communicatione divinæ rationis tanquam causa prima profluunt. Sed diversæ quoad subjecta quibus inhærent, & exercendi modum. Actus justitiæ, qui ab homine proficiscuntur, fiunt cum delectu & discursu mentis, ideoque ex principio intelligente intrinseco. Habet enim in se ipso rationem moventem tanquam in propria sede collocatam, ut inquit Bolognet. *de leg. & æquit. cap. 5.* Brutorum animantium actus extrinseca certa ratione moventur ac reguntur ad communem quidem finem & scopum, sed non iisdem mediis assequuntur. Utriusque actus justitiæ conveniunt, & quidem propriè justi dici posse mihi videntur, sed non eodem modo leges & regulas justitiæ adimplent subjecta. Quemadmodum enim homo nobiliorem in modum quam cetera animalia divinam rationem participat, ita quoque illustriori modo exercet justitiam; illa autem minor vel major portio participandæ divinæ rationis efficit quidem ut pro ejus mensura in actibus utriusque justitiæ splendor & decus magis vel minus conspiciatur, verum majus non tollit minus, quasi non ejusdem essent naturæ cujus est totum, quod in partes inæqualis magnitudinis dividitur. Participant brutæ animantes rationem divinam, verum non rationabiliter. Atqui hoc modo homo ejus particeps, ergo rationabiliter, id est illustriori modo justitiam exercet, quam cetera animalia, verum diversitas exercitii non impedit quo minus etiam animalibus pro mensura, qua divinam rationem participant, justitiam tribuamus. In equis itaque atque leonibus justitiam non dicimus scil. quæ cum delectu jus suum cuique tribuit, pro mensura debiti, ideoque quæ tantum hominis propria, qui quamvis, ut cætera animalia, divina quidem ratione regatur, insuper tamen in se ipso possidet ejusdem rationis

nis particulam, qua se ipsum regere ac moderari potest, per quam consequentia cernit principia & causas rerum videt, similitudines comparat, & justum ab injusto separando, quid sibi faciendum, quid declinandum est dijudicat. Cujusmodi ratiocinandi facultas non est documentum nos alia quam ceteræ creaturæ origine natos, vel alterius rationis participes, sed nobiliori & illustriori modo: quo enim magis accedimus ad principium a quo producti sumus, eo illustriora originis nostræ damus documenta.

XII. 1. Esse autem aliquid juris naturalis probari solet tum ab eo quod prius est, tum ab eo quod posterius; quarum probandi rationum illa subtilior est, hæc popularior. A priori, si ostendatur rei alicujus convenientia aut disconvenientia necessaria cum natura rationali ac sociali: a posteriori vero, si non certissima fide, certe probabiliter admodum, juris naturalis esse colligitur id, quod apud omnes gentes, aut moratiores omnes tale esse creditur. Nam universalis effectus universalem requirit causam: talis autem existimationis causa vix ulla videtur esse posse præter sensum ipsum, communis qui dicitur.

2. Hesiodi est dictum a multis laudatum:

Φήμη δ' ὄτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ
Λαοὶ φημίζουσι.

Non etenim penitus vana est sententia, multi
Quam populi celebrant.

τὰ κοινῇ φαινόμενα πιστὰ, *quæ communiter ita videntur fida sunt*, ajebat Heraclitus statuens λόγον τὸν ξυνὸν optimum esse veritatis κριτήριον. Aristoteles: κράτιστον πάντας ἀνθρώπους φαίνεσθαι συνομολογοῦντας τοῖς ῥηθησομένοις: *potentissima probatio est, si in id quod dicimus omnes consentiant.* Et Cicero: *In re consensio omnium gentium jus naturæ putanda est.* Seneca: *Argumentum veritatis est aliquid omnibus videri.* Quintilianus: *Pro certis habemus ea in quæ communi opinione consensum est.* Non frustra autem dixi gentes moratiores: nam, ut recte notat Porphyrius, τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγρίωται, ἐξ ὧν οὐ προσήκει τοὺς εὐγνώμονας τῆς ἀνθρωπίνης καταψεύδεσθαι φύσεως: *quædam nationes efferatæ sunt, & factæ inhumanæ, ex quibus non oportet ab æquis judicibus æstimatione facta humanæ naturæ convitium fieri.* Andronicus Rhodius: παρ' ἀνθρώποις τοῖς τε ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς ἔχουσιν, ἐστὶ δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται. εἰ δὲ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις οὐ δοκεῖ δίκαιον, οὐδὲν διαφέρει. οὐδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεται, διότι τοῖς νοσοῦσιν οὐ τοιοῦτον δοκεῖ. *Apud homines recta sanaque mente præditos immutabile est jus illud naturæ quod dicitur. Quod si his, qui morbido distortoque sunt animo, aliter videtur, nihil id ad rem pertinet. Nam nec mentitur qui mel dulce esse dicit, ideo quod ægrotis aliter videatur.* A quibus non abit Plutarchi illud in vita Pompeji: φύσει μὲν ἄνθρωπος οὔτε γέγονεν, οὔτ' ἔστιν ἀνήμερον ζῶον οὐδ' ἄμικτον. ἀλλ' ἐξίσταται τῇ κακίᾳ παρὰ φύσιν χρώμενος, ἔθεσι δὲ καὶ τόπων καὶ βίου μεταβολαῖς ἐξημεροῦται. *Natura quidem nullus hominum aut est aut fuit ferum atque insociabile animal, sed efferatur ubi extra naturæ modum peccare assuescit, rursumque alia consuetudine vitæque & locorum mutatione redit ad mansuetudinem.* Aristoteles descriptionem hominis, ex eo quod ipsi proprium est, hanc facit: ἄνθρωπος, ζῶον ἥμερον φύσει: *homo animal est suapte natura mansuetum.* Idem alibi: δεῖ δὲ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τὸ φύσει, καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις: *quid naturale sit spectandum in his quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatis.*

1 Tusc. Ep. 117.

Top. v. 2. Pol. 1. v.

COMMENTARIUS.

Optima quidem & falli nescia esse aliquid juris naturalis probatio est, si ostendatur rei alicujus convenientia vel disconvenientia necessaria cum natura rationali & sociali, id est cum primis honesti & decori homini innatis principiis, quippe in eo humanæ naturæ præstantia præ cæteris animantibus consistit, quod rationalis est, rationalis quia sequitur id quod honestum & decorum est. Ita ut per *naturam* simpliciter intelligamus illam animæ nostræ excellentiam, qua a bestiis distinguimur, quam sequimur quoties virtutem colimus, justitiæ convenienter vitam instituimus. Hinc Cicero, *decorum esse id*, inquit, *quod consentaneum est hominis excellentia* in eo, in quo natura ejus a reliquis animantibus differat. Hinc dicit Seneca, *omnia vitia contra naturam*, scil. rationalem, *pugnare*, *debitum ordinem deserere*. Quia sequi quod rectum est secundum naturam sive rationem est vivere. Passim Stoïci & cum illis Romanæ eloquentiæ Princeps Cicero dicunt, nihil magis esse *secundum naturam quam honestum*; *nihil æque illi adversari quam turpe*. Per naturam itaque rationalem intelligimus illam convenientiam cum honesti & decori principiis, quibus etiam continentur societatis officia, ideoque natura sive ratio hisce principiis consentanea recte quoque socialis appellatur, atque idcirco ex convenientia vel disconvenientia cum illis socialitatis innatis principiis sive natura sociali deducitur probatio ejus quod juris naturæ esse dicitur. Quamobrem Cicero *offic. Nobis autem cum a natura constantiæ, moderationis, temperantiæ, verecundiæ partes datæ sint: cumque eadem natura doceat non negligere quemadmodum nos adversus homines geramus; efficitur ut illud, quod ad omnem honestatem pertinet, decorum, quam late fusum sit, appareat: & hoc quod spectatur in unoquoque genere virtutis.* A posteriori probari, inquit Author aliquid juris naturalis esse, quod apud omnes gentes aut saltem moratiores tale esse creditur, atqui ejusmodi fides sive observatio niti debeat rectæ rationis dictamine, ergo non aliunde derivanda probatio quam ex ipsa ratione, nam in genere nihil juris naturalis esse dici potest, quam quod recta ratio nobis dictat convenire cum natura rationali & sociali. Gentium itaque consensus non efficit aliquid juris naturalis, sed rationis dictamen, itaque quisque propriæ rationi tanquam certissimo testimonio omni exceptione majori ad probandum aliquid juris naturæ esse merito fidem habet, præ gentium & populorum testimoniis dictamini suæ rationis contrariis. Sin vero in ea, quæ ratio nobis dictat juris naturalis esse, omnes aut saltem moratiores gentes consentiant, eo magis adjuvatur dictamen, atque magnum est adjumentum probationis, quam primo loco posuit Author. Hinc optime adjungit, non certissimum, sed probabile esse testimonium gentium consensum in illis quæ juris naturalis esse dicuntur. Quamvis non plenam & certissimam, magnam tamen veritatis præsumptionem parit multorum de eadem re idem sentientium consensus & sententia, eaque nos incitat ad rei veritatem vel ulterius investigandam, vel magis adstruendam. Recte Author ejusmodi probationes potissimum a gentium moratiorum consensu petendas statuit. Quid naturale sit spectandum, ait Aristoteles, in his, quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatis, quippe multa jure naturæ prohibita delicta tanquam turpia natura, puta furta, adulteria, quæ tamen apud nonnullas nationes efferatas & inhumanas permissa atque impunita fuerunt. Sic apud Ægyptios olim furta omnia fuisse licita & impunita, sese in libro Aristonis legisse scribit Gell. *lib.* 2. *cap.* 18. Nec non apud Lacedæmonios jus & usum fuisse furandi. Sic quoque apud nonnullas Indorum gentes Arabes, Persas, Maurosque, Magos, Babylonios, filios matres ducere uxores, & cum parentibus stupro coïre, atque ex eis sobolem gignere passim licuit, idque inter eos conjugium nullis legibus vetitum fuit: tamen apud reliquas ubique gentes, melioribus imbutas moribus & rectæ rationis dictamini obtemperantes, tam immane scelus lege & moribus sub gravi nocumento interdictum fuit. Hinc Ovid. lid. *Metam.*

Gentes tamen esse feruntur,
In quibus & nato genitrix, & nata parenti
Jungitur.

Et Catull. in Gellium ad harum nationum morem alludens:

Nascatur Magus ex Gelli matrisque nefando
Conjugio, & discat Persicum haruspicium.
Nam Magus ex matre & gnato nascatur oportet,
Si vera est Persarum impia religio.

XIII. Alteram juris speciem esse diximus jus voluntarium, quod ex voluntate originem ducit: estque vel humanum vel divinum.

COMMENTARIUS.

Jus voluntarium in eo a jure naturæ sive divino necessario maxime differt, quod hoc versatur circa ea quæ per se & sua natura, id est intrinsece turpia vel honesta sunt, ideoque vetita atque prohibita necessario antecedenter ad voluntatem divinam, unde immutabilia, quemad-

mo-

modum ostendimus & rationibus probare conati fuimus. Voluntarium jus dicitur, quod non præcipit aut vetat quæ per se & suapte natura licita vel illicita sunt, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit, ideoque nullam vim obligandi ex sua natura habent, quemadmodum moraliter turpia vel honesta, quæ semper ea fugere, hæc facere tenemur necessitate immutabili, verum ex supremi tantum legislatoris voluntate dependent. Est autem hoc jus voluntarium divinum vel humanum, ab origine utrumque ita denominatum, quia illud divina, hoc humana voluntas introduxit.

XIV. 1. Ab humano incipiemus, quia id pluribus innotuit. Est ergo hoc vel civile, vel latius patens, vel arctius. Civile est quod a potestate civili proficiscitur. Potestas civilis est, qui civitati præest. Est autem civitas cœtus perfectus liberorum hominum, juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus. Jus arctius patens & ab ipsa potestate civili non veniens, quanquam ei subditum, varium est, præcepta patria, dominica, & si qua sunt similia, in se continens. Latius autem patens est jus gentium, id est quod gentium omnium * aut multarum voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Imo sæpe in una parte orbis terrarum est jus gentium quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus.

COMMENTARIUS.

Jus humanum voluntarium in tres species Author dividit, nimirum in *jus gentium*, quod aliter civili jure latius patens appellat, quia non alicujus populi in unam eandemque societatem coaliti peculiare jus est, sed inter omnes fere gentes saltem moratiores obtinet, ideoque magis universale est. Et *jus civile* simpliciter dictum, id est, jus alicujus civitatis vel hominum cœtus proprium, vel *civili arctius*, quod intra domesticos parietes viget, ut *patrium* & *dominicum*. Quod quamvis domesticum, revera tamen jus civile vetustissimum appellari potest, quia quemadmodum ex familiarum unione civitates ortæ atque excitatæ sunt, (a se invicem magis diversæ ratione multitudinis, quam regiminis & juris forma) ita ad normam istius juris, quod in istis parvis civitatibus vigebat, sibi leges condidere civitates. Quo sensu etiam recte dici potest jus civile ex naturalibus præceptis collectum, quia ad juris naturæ exemplar paterfamil. familiæ suæ membris leges & iura præscribebat, quæ ipsis essent agendorum norma, & sibi familiæ gubernandæ regula. Primo loco describit Author jus civile ita denominatum a causa proxima a qua proficiscitur, quæ est civilis potestas. Vocatur autem civilis potestas quæ præest civitati, in quam cives summum imperium contulerunt, cujus voluntati sese obtemperaturos obligarunt in civitatem coalescendo, ita ut quicquid civitatis princeps imperaret illud sine mora exequerentur quasi omnes imperassent, in qua submissione vis imperii consistit, imo illa est vinculum societatis civilis, quo rupto iterum inducitur primævus belli status, in quo cuique propria voluntas agendorum norma, ut diximus sup. Describit Author civitatem, *Cœtum perfectum liberorum hominum, juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus*. Per *cœtum perfectum* ejusmodi societatem sive sociatam hominum multitudinem Authorem intelligere mihi persuadeo, quæ sufficit ad depellenda ea pericula atque mala quæ in statu naturali homini ab homine imminebant. Nam superius demonstravimus, homines libertatis naturalis jacturam facientes in civitatem coaluisse, ut coadunatis viribus a se arcere valerent tot mala quæ alter alteri inferre meditabatur, & quibus depellendis singuli impares erant. Quemadmodum enim vis unita fortior, ita distracta debilior. Sociale quidem animal homo, ideoque quasi naturæ impetu ad societatem cum sui simillimis colendam ferri videtur, cujusmodi societates ipsa natura induxit, eo ipso quo homo homini similem finxit, imo alterius indigentem auxilio, consuetudine, usu atque colloquio, eum in finem, ut eo sanctius servaret societatis communis leges & jura, ut alter alterum sibi devinciendo omni officiorum genere, indigentiæ subveniret suæ, desiderio mutuæ consuetudinis satisfaceret, &, ut uno verbo dicam, paratus esset ab omnibus rebus quæ ad vitæ usum ornatumque spectant. Cui accedit, quod sibi invicem fecit æquales, id est liberos, sui juris, rerum suarum arbitros & moderatores, fortasse ut eo magis ad naturalem hanc societatem conservandam mutatione officiorum impelleret: novimus enim quam acres in homine libertatis

stimuli,

stimuli, quanto desiderio fertur ad eam conservandam, vel amissam recuperandam, ita ut non voluntate, sed necessitate & contra animi desiderium in civilem societatem coaluisse verissimum sit. Verum quamvis nascatur animal sociale, & naturali quadam inclinatione rapiatur ad societatem colendam non qualemcunque, sed a natura ordinatam & introductam suæ intellectui sive naturæ convenientem, attamen quoniam ad vitia quam virtutes post lapsum hominis natura proclivior, quæ eum sæpissime impellit ad quævis detestanda admittenda facinora, nisi metu superioris deterreretur ab eorum executione, hinc homines in statu sive societate naturali sibi æquales conditione & imperio, viribus autem sæpissime impares, propter tot incommoda & pericula, quæ socio a socio imminebant (rari quippe boni) hujus status pertæsum, propriæ saluti & conservationi consulentes, satius esse ducebant renunciando libertati & societati naturali semetipsos & fortunas ac possessiones in securitatem asserere, quam diutius insidiis atque pravis facinorosorum hominum machinationibus exponere. Ab eo igitur malorum homini ab homine in statu naturali imminentium metu repetenda societatis civilis incunabula supra ad §. 1. *hujus cap.* annotavimus, atque ibi demonstravimus, quoniam hisce incommodis mederi se non posse perspicerent mortales nisi metu majoris mali & incommodi, quod exciperet authorem suum, in societatem civilem coaluerunt, & summum aliquod constituerunt imperium, quod tot incommoda ab iis arcere posset, sua sceleribus supplicia, & virtutibus præmia decernendo. vid. quæ ibi de causis & structura societatis civilis disputavimus, quæ hic omnia repetere supervacaneum esset. Recte dicit Author societatem civilem esse cœtum liberorum hominum, renunciatio enim libertatis naturalis circumscribit quidem agendi facultatem, verum non mutat conditionem, hominis ossibus inhærentem, qua liber nascitur. Quemadmodum enim civitas ex hominibus antea in statu naturali liberis & sui juris conflata est, ita & eorum progenies libertatem illam retinet personalem, cujus respectu quis dicitur liber, & sui juris nullius imperio subjectus nisi summi imperantis, quo ad ea quæ ad communis societatis salutem & conservationem ejusque regimen pertinent. Cum enim eorum arbitrium penes eum residere voluerint in civitatem coalescentes homines, semetipsos quoque obligarunt ad exequenda & facienda ea, quæ summus imperans societatis saluti & conservationi utile fore judicaret. Aliter liber rerum suarum arbiter & dominus quisque manet, habens de iis disponendi pro lubitu facultatem secundum leges & mores civitatis. Cujusmodi circumscriptio non adeo ipsam imminuit libertatem, quam facultatem faciendi & agendi suis limitibus includit. Cui accedit, quod prohibitio vel præceptum ex ipsa nostra voluntate videatur profectum, quia id ipsum velle præsumuntur cives, quod placuit summo imperanti, tanquam necessarium consequens voluntatis antecedentis, qua nititur tanquam civitatis fabrica atque architectura. Eo enim ipso quo summum detulerunt imperium, sese subjecerunt imperantis arbitrio & voluntati, ita ut ejus voluntas esset pro voluntate omnium, & quicquid ipsi placuit omnibus placere intelligi debeat. Scopus autem & finis hujus submissionis est utilitatis communis conservatio, promotio & æquarum legum usus; ab utilitate communi singulorum membrorum pendet utilitas, ita ut qui proprio velit inservire commodo prius publicum procurare necesse habeat, utrumque vero salvum esse nequit, nisi æquæ leges vigeant, quæ suum cuique tribuunt, humanas actiones dirigunt ad unum eundemque civitatis finem, & bonis decernentes præmia, malis pœnas, communem tranquillitatem & pacem conservant, atque a singulis membris depellunt ea mala, quibus sublatis legibus & summo imperio expositi sunt. *Quid enim erit homine truculentius, quid immitius, si dempto metu superiore, vim legum aut fallere potuerint, aut contemnere*, inquit Lactant. *Respicite*, ait Phalaris apud Lucian. *ad legum scriptores, etiam irrogandarum pœnarum rationi & consuetudini plurimum tribuentes, quasi cæterarum nulla utilitas spectanda sit, nisi metus malefactoribus sit proposita, ac certa spes luendi pro suppliciis flagitii.* Vocantur autem hæ leges sive jus illud quod a summi imperantis voluntate proficiscitur, jus civile, diversum ab illo jure sive præceptis quæ patria & dominica dicuntur, ab Authore jus arctius patens dictum, arctius quia tantum obtinet apud ejusdem familiæ membra, sive inter patrem & liberos, dominum & servum, quamobrem illud patrium, hoc dominicum dicitur, non latius patens quam vel patria vel dominica potestas sese extendit, quia ab illa tanquam causa efficiente derivatur. Cujusmodi juris distinctio quamvis JCtis incognita & inusitata, ratione tamen non caret. Vetustissimum enim hoc jus merito dici potest, utpote quod cum ipso genere humano videatur introductum, ideoque & ante institutas civitates juris nomine venit, atque postea non abrogatum a potestate civili, sed limitatum, eique subditum, & ad civitatis formam accommodatum. Quamobrem errare mihi videntur, qui minus recte putant præcepta paterna & dominica juris sive legis nomine venire, quasi nullum jus, nulla lex stricte dicta nisi profecta ab eo, qui legem condendi potestatem in civitate habet. Nonne enim familia in eo tantum a civitate differt, quod hæc ex pluribus constat capitibus, id est plurimarum familiarum in unam eandemque societatem conspirantium unitas atque consociatio: eandem legum condendarum patremfamilias olim habuisse potestatem demonstravimus, quæ hodie competit ei, qui societati præest. Imo unde illa potestas legislativa nisi quisque privatus eam habuisset in sua familia. Quippe cum omnem potestatem sive omne imperium, & omnes ejus partes ab humana pendent delatione & concessione, tanquam a causa sua, oportet omnia supremæ potestatis jura & commoda prius resedisse penes transferentem, id est unumquem-

quem-

quemque patremsamil., ante quam transferri potuerunt in alium. Quoniam nemo plus juris in alium transferre potest quam ipse habet. Atqui constat potestatem legum condendarum in civitate summo imperanti delatam; ergo eam habuisse transferentes luce clarius est. Lex enim nihil aliud est quam regula & ordinatio a superiore præscripta, quæ dirigit actiones civium, secundum quam dijudicatur earum bonitas aut malitia, cum obligatione parendi conjuncta. Ejusmodi potestas in statu naturali patribusfamil. ab ipsa natura delata, in civitate voluntas humana transtulit in summum imperantem, quamobrem *humanam ordinationem* vocat Petrus Apost. ideoque non adeo diversa a se invicem natura & genere, sed latitudine imperii, & multitudine personarum, quibus parendi incumbit necessitas. Verum fortasse quibusdam contradictionem involvere videbitur mea positio, quia statuo quemque patremsamil. in civitatem coalescentem legum ferendarum potestatem sibi a natura delatam, in summum transtulisse imperantem, & tamen præcepta paterna & dominica recte leges appellari. Cui respondeo. illam legum condendatum potestatem, quæ universam civitatem, atque singulas familias ex quibus constat, obligat, omnino summo imperanti detulisse nulla sibi reservata portione, verum ratione suæ familiæ retinuisse potestatem legislativam, quatenus cum salute & tranquillitate societatis civilis convenit, præsumendus est, ita ut huic possit ferre leges, id est regulam & agendorum normam præscribere, quæ intra familiæ limites non minorem habent vigorem, quam leges a summo imperante civibus præscriptæ. Quo sensu dicitur apud Homer.

Natis dat & conjugibus quisque leges.

Omnis enim domus regio imperio administratur, nt inquit Arist. 1. *polit. Jus latius patens* vocat Author *jus gentium*, vim obligandi accipiens ab omnium vel saltem plurimarum gentium voluntate. Verum videamus quo sensu jus gentium venit appellatione juris voluntarii. Quippe si accurate juris gentium originem tum etiam ejus definitionem, quam nobis juris Romani antistites, quasi unanimi consensu tradunt, non videtur jus gentium voluntati & dispositioni humanæ magis esse obnoxium quam jus naturæ: originem enim repetimus ab ipsa natura, id est recta ratione, quamobrem universale est, adeo ut omnes gentes æqualiter obligat ad ejus observationem & custodiam. Ita enim Justinianus. §. 1. *inst. de jur. nat. & gent. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes gentes peraque custoditur; vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utuntur.* Quorum verborum sensus esse videtur, quod hoc jus non ex legibus aut institutis ab hominum voluntate proficiscentibus æstimandum sit, sed ex eo quod justum & æquum esse dictat ipsa natura sive recta ratio, scil. illa hominum animis innata de honesto & turpi, justo & injusto notitia. Quare sæpissime juris naturalis appellatione venit. Ita enim §. 11. *inst. de rer. div. Singulorum autem hominum multis modis res fiunt, quarundam enim rerum dominium nanciscimur jure naturali, quod, sicut diximus, jus gentium appellatur.* Eodem modo Cic. 3. *off. Neque vero hoc solum natura, id est, jure gentium, sed & legibus populorum, quibus in singulis civitatibus Respub. continentur, eodem modo constitutum est, ut non liceres sui commodi causa nocere alteri.* Et Cajus in *l. 1. ff. de acquir. rer. dom. Quarundam*, inquit, *rerum dominium nanciscimur jure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peraque observatur, quarundam jure civili, & quia antiquum jus gentium cum ipso genere humano proditum est*, &c. Illud autem jus, quod cum humano genere proditum est, nihil aliud est, quam jus homini connatum, ideoque naturale proprie acceptum. vid. *l. 31. ff. deposit.* Quoniam itaque jus gentium idem quod naturale, manifestum est hujus non inventores fuisse homines, & consequenter ab humana voluntate non dependere, vel inductum, verum divina quadam providentia constitutum, semper firmum atque immutabile permanere, ut inquit Justinianus §. 11. *inst. de jur. nat. & gent.* quia Deus ejus est inventor, disceptator, lator, ut inquit M. Tull. *lib. 3. de Rep.* Quod etiam affirmant exempla juri gentium adscripta, ex ipso jure naturali immediate profluentia, ut erga Deum religio, vis atque injuriæ propulsatio, erga parentes reverentia & obedientia. Perperam itaque videtur ab Authore nostro jus gentium ejus obligandi vim ab humana voluntate derivari, nisi dicamus Authorem hic sermonem habere de jure gentium secundario. Excogitarunt enim quidam juris doctores divisionem juris gentium in primævum & secundarium. Primævum vocant quod cum ipso humano genere proditum, & idcirco revera jus naturale nuncupari potest; secundarium quod ipsæ gentes usu & humana necessitate exigente sibi constituerunt interveniente consensu & voluntate humana. Quæ divisio mihi non arridet. 1º. propterea quod jus gentium primævum non est species juris gentium quatenus pro genere ponitur, sed ipsum jus naturale. 2º. Quia jus gentium secundarium quatenus ab hominibus constitutum & approbatum positivum quid est, non potest sub eodem genere poni, sub quo ponitur jus gentium quod primævum vocatur. 3º. Quia jus gentium non differt a jure naturæ nisi quibusdam circumstantiis & intervenientibus mediis, quæ ad illud inducendum concurrunt atque adhibentur. Hinc quædam immediate ex jure naturali profluentia, quædam mediate, id est necessitate humana exigente, recte præeunte rationis lumine constituta dicuntur. Illa juris naturalis simpliciter, hæc pro certo rerum statu dici possunt; sive illa juris naturalis absolute, hæc hypothetice. Illa vim obligandi ex se & sua natura continent; hæc obligant voluntate humana accedente. E quibus perspicimus quo sensu jus gentium tertia constituitur juris species & juri voluntario humano adscribitur, scil. quatenus ea quæ juris naturalis sunt, &

ante discretas gentes ex solo naturæ dictamine & ex propriorum parentum institutis observabantur, postea auctis hominibus & in diversas gentes coalitis, ad certam juris formam vel tacito vel expresso consensu redacta sunt, juris gentium dicuntur eadem fere ratione, qua juris civilis dicuntur ea quæ detrahendo vel addendo juri gentium certam quandam formam constitutioni civitatis consentaneam receperunt. Sic omnia ea quæ in facto contingebant, ut procreare, vim vi repellere, ad certam juris redegerunt formam, quibusdam detraxerunt, nova belli jura constituendo, inde manumissiones, contractus cæteraque commercii inter gentes conservandi causa jura constituta. Quemadmodum itaque forma est quæ dat esse rei, ita ea quæ juris naturæ sunt, quia formam receperunt a consensu & voluntate gentium, juris gentium esse dicuntur. Et eo sensu recte Author juris gentium obligationem a consensu & voluntate omnium aut multarum gentium deducit, quatenus gentes humanæ communi consensu vel approbatione & usu huic juri formam dederunt. Causa, quæ gentes ad aliquod commune jus, quod humanæ societatis vinculum esset, constituendum impulit, fuit varia necessitas humanæ conditionis, & societatis conservatio, sine qua quemadmodum nullus homo, ita nulla gens beata neque satis tuta esse potest, mutuo indigent auxilio atque commercio, cujus intuitu varia introducta jura, ut statim diximus, præeunte rectæ rationis discursu. Quatenus enim homo est animal sociabile, naturæ ejus ingenerata sunt principia illorum officiorum, quæ ad communem societatem conservandam præstanda ipsi dictat ratio & suadet indigentia sive necessitas, sive in statu naturali degenti, sive membro alicujus gentis. Quamvis enim homines in gentem coaliti fuerint, tamen sociabilis manet natura, imo eadem obligatio incumbit gentibus, quæ singulis hominibus sive familiis, e quibus tot diversæ gentes in unum quasi corpus congregatæ, ad colendam cum sui simillimis societatem, & consequenter ad eadem servanda jura, quæ dictat ratio societatis conservationi inservire. Cui insuper accedit, quod idem respectus sive eadem relatio inter gentes obtinet, quæ olim inter diversas familias, ideoque eadem quoque officia sibi locum vindicant, imo eadem necessitas, quæ homo homini conciliat, gentem genti devincit, & eadem inducit jura, quia status hominis naturalis, in quo liber & nullius imperio subjectus vivit, nihil differt a statu, in quo plurimæ gentes a se invicem discretæ vitam agunt, nisi personarum multitudine ac numero, manente inter omnes communione & societatis & juris, quod commercia tuetur & societatem conservat. Quippe ratione naturæ humanæ sociabilis immutabile est illud rationis dictamen, quod dictat societatem esse colendam & conservandam, ideoque in quocunque statu hominem obligat, ut super. diximus, & consequenter quoque eadem obligatione diversæ tenentur gentes. Præterquam quod ipsa necessitas videatur hominem & etiam gentes eo impellere propter indigentiam & mutuum auxilium, immediate itaque ex hominis natura sociabili descendit inclinatio ad societatem colendam, ex rationali jura & officia societatis humanæ vincula, eorum vero applicatio & usus, tum etiam interpretatio & ad aliquam juris formam redactio, humano relicta videtur arbitrio & voluntati, & eatenus eadem jura quæ ex rectæ rationis dictamine immediate descendunt, ideoque mera naturalia dicuntur, humana sive gentium jura appellari possunt, quatenus facto & voluntate gentium, longo usu & consuetudine declarata, interveniente, applicantur casibus singularibus, vel illis aliquid addendo vel detrahendo ad certam juris rediguntur formam societati humanæ convenientem, id est dirigentem populorum actiones in communem justitiam & omnium tranquillitatem ac salutem, quæ præsumitur omnium gentium in unum coeuntium finis & scopus, & consequenter voluisse ejusmodi jura inducere, quæ huic fini inserviunt, vid. quæ ad §. 17. *Proleg.* disputavimus.

2. Probatur autem hoc jus gentium pari modo quo jus non scriptum civile, usu continuo & testimonio peritorum. Est enim hoc jus, ut recte notat Dio Chrysostomus, *εὕρημα βίου καὶ χρόνου*, *repertum temporis & usus.* Atque in eam rem maximum nobis usum præbent illustres annalium conditores.

COMMENTARIUS.

JUs gentium quatenus a voluntate omnium vel saltem moratiorum gentium vim obligandi accepit, oportet ut ejusmodi voluntas manifesta & perspicua sit: est autem manifesta duobus modis, vel expressa declaratione & suffragio, vel rebus ipsis ac factis, scil. usu continuo & inveterata consuetudine. Quamobrem vocatur repertum temporis & usus. Hinc JCtus in *l. 35. ff. de ll. Sed & ea quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio, non minus quam ea quæ scripta sunt jura, servantur.* Nam, ut Livius inquit, *visus est gravissimus juris censor & explorator, ut non possit non æquum esse & utile, quod is probavit sæpius facto periculo.* Et Cic. *lib. 2. de invent. Jus,* inquit, *esse putatur, quod voluntate omnium si-ne*

ne vetustas comprobavit. Testimonia autem peritorum non tantum habent ponderis ad ipsum jus gentium constituendum, quam ejus apud omnes peræque gentes custodiam & usum probandum. Probatur enim jus gentium usu & ratione, id est usu in ratione fundato. Oportet enim ut concurrat ratio cum usu ad jus gentium constituendum, sine quibus nihil juris gentium est, ut inquit summus Jctus, JOHANNES VOET, juris antecessor Lugduno Bat. in *compend. jur. tit. de R.* cujus culturæ & curæ debeo quos in addiscenda juris civilis disciplina mihi acquisivi fructus, ideoque plurimis nominibus me ipsi devinctum libenter confiteor; cujusmodi ratio per se nota esse debet & manifesta, ideoque non ex testimoniis peritorum quæ sæpe falli possunt deducenda.

XV. 1. Jus voluntarium divinum quod sit, satis ex ipso vocum sono intelligimus: id nimirum, quod ex voluntate divina ortum habet: quo discrimine a jure naturali, quod item divinum dici posse diximus, internoscitur. In hoc jure locum habere potest, quod nimium indistincte dicebat Anaxarchus apud Plutarchum in Alexandro: non ideo id Deum velle, quia justum est, sed justum esse, id est jure debitum, quia Deus voluit.

COMMENTARIUS.

JUs divinum voluntarium appellatur quod ex Dei beneplacito & liberrima divina voluntate ortum trahit, in eo itaque diversum a jure naturali sive divino necessario, quod illud justum est quia Deus voluit, omnemque vim obligandi a divina voluntate accipit. Hoc autem vult Deus quia justum est per se & sua natura antecedenter ad omnem voluntatem, fluens ex ipsa Dei essentia & quidem necessario, ita ut si non eodem semper modo ex divina proflueret natura, non esset Deus quod est, & necessario esse debet si Deus est. Quamobrem omnem excludit mutabilitatem, ideoque omnem dispositionem voluntariam, quodcunque enim voluntarium est mutari potest, cujusmodi ratio cadere nequit in Deum ejusque attributa, quorum in numero est justitia & sanctitas divina legem & normam nobis indicans, ad quam creaturæ actiones suas componere debent, sive quæ est fons omnis justi & decori, habens in se necessitatem moralem faciendi, & a contrario abstinendi per se, ut supra clare demonstrasse speravimus.

2. Hoc autem jus aut datum est humano generi, aut populo uni. Humano generi ter jus datum a Deo reperimus: statim post hominem conditum, iterum in reparatione humani generis post diluvium, postremo in sublimiori reparatione per Christum. Tria hæc jura haud dubie omnes homines obligant, ex quo quantum satis est ad eorum notitiam pervenerunt.

COMMENTARIUS.

A vero hic aberrat Author dum de jure divino voluntario sermonem habens illud ipsum ter humano generi datum statuit, & quidem in eundem lapidem bis impingit, quando in sublimiori reparatione per Christum jus aliquod novum humano generi promulgatum asserit. Quem errorem sup. refutavimus ad §. 48. *Proleg.* Jus vero statim post hominem conditum a Deo promulgatum complexum est lege illa positiva, qua interdixit Jehova Adamo ne comederet ex arbore scientiæ boni & mali, pertinens ad universum genus humanum, quamobrem primi parentis inobedientia & transgressio recte posteris imputata. Consideratus enim fuit homo primus tanquam radix totius generis humani, & idcirco præceptum ipsi datum non ipsum solum, sed & posteros spectavit, quod patet ex effectis. Quippe si præceptum illud positivum non spectasset Adami posteros, non potuissent ex transgressio illo præcepto in eos redundare tales effectus. Dicitur enim *Rom.* 5. 19. quod omnes in ipso peccaverimus, peccavit itaque loco nostri, quos tanquam pater & princeps repræsentabat, quoniam in lumbis ejus eramus. Itaque si stetisset & constanter Deum amasset, nos quoque fuissemus eorum bonorum hæredes, quæ Deus ipsi fuerat largitus. Hoc itaque recte statuit Author jus divinum voluntarium Adamo in paradiso constituto datum universum genus humanum obligasse. Verum errat dum id ipsum hodie & nos obligare inquit sublato & paradiso & arbore illa, & exuto homine integritate sua, ad quam referri

referri debet. Perperam quoque adjungit novum iterum a Deo jus conditum post diluvium universum genus humanum obligans, quo nomine fortasse venire placet Author illa Noachidarum præcepta, de quibus longe lateque disputant Rabbini, eaque fuisse recensent septem illustriora, quorum, 1. *de cultu extraneo.* 2. *de maledictione numinis sanctissimi.* 3. *de effusione sanguinis seu homicidio.* 4. *de revelatione turpitudinum.* 5. *de furto & rapina.* 6. *de judiciis sive regimine forensi.* 7. *de membro animalis viventis non comedendo.* Qui hæc præcepta, quæ Judæorum Magistri Noachi ejusque posteris tradita propugnant, diligenter examinat, facile perspicit priora illa ex ipso rectæ rationis dictamine profluere, ideoque ad universum genus humanum pertinere, verum perperam collocari inter jura divina voluntaria. Postrema vero illa duo nec ad omnes homines pertinuerunt, nec semper obligarunt, utpote quæ tanquam peculiaria præcepta tradita videri debent isti populo, quem sibi eligeret Deus & ab omnibus aliis gentibus segregaret, multo itaque minus hodie nos obligant, nisi quatenus hominem ab omni crudelitate avocent, quod & rectæ rationis dictamen, quæ permittit & concedit omnium rerum usum, verum abusum vetat, cujusmodi est crudelitas & sævitia in bruta animalia.

XVI. 1. Ex omnibus populis unus est, cui peculiariter Deus jura dare dignatus est, populus scilicet Hebræus, quem sic alloquitur Moses Deut. IV. 7. *Quæ gens tam magna, cui Dei propinqui sicut Dominus Deus noster ad omnia vota quæ ei facimus? quæ gens tam magna, cui sint constitutiones & jura æqua, qualis est lex hæc tota, quam ego hodie coram vobis propono?* Psalmographus Psalmo CXLVII; *Indicat Deus verba sua Jacobo, constitutiones ac jura sua Israëli: non ita fecit genti ulli; ideo jura ista non noverunt.*

COMMENTARIUS.

QUatenus Deus ipse rempub. Hebræorum suis formare & fundare legibus voluit, tum ceremonialibus, cum etiam forensibus, recte inquit Author ex omnibus populis unum esse populum Hebræum cui Deus jura dare dignatus est, quæ Moses tanquam summi Jehovæ minister & internuncius, uti a summo legislatore acceperat, populo interpretabatur ac indicabat, ut sibi secundum ea politicum regimen & divinum cultum introducenti obedientem redderet populum. Qui sese a Mose non decipi jam certiores essent facti, quippe qui testes fuissent oculati, quando Deus e summo descendens Olympo super montem Sinaï Mosen ad colloquium vocabat, ut ei daret jura sua populo promulganda ac denuntianda. Revera olim populus Romanus deceptus a Numa Pompilio secundo Romanorum rege, qui, ut sacra & ceremonias omnemque cultum Deorum a se institutum rudis & ferox nullisque cultioribus institutis mitigatus populus summa cum veneratione acciperet, ei persuasit se hæc omnia monitu Deæ Egeriæ fecisse, cum qua fingebat congressionem. Peculiaria itaque præ cæteris gentibus dedit jura Deus Hebræo populo, scilicet ceremonialia & forensia. Decalogi vero præcepta de novo quidem in monte Sinaï promulgavit, ut quasi in brevi tabella depictam haberent vitæ instituendæ ac omnium officiorum, tum quæ Deo, tum etiam quæ proximo & sibi ipsis debent, regulam & normam, quam & ipsis dictabat quidem naturalis ratio, sed fortasse non adeo eos ad officium impellit, quam viva vox Jehovæ fulminantis, vel assiduus aspectus incisæ legis. Hinc apud Romanos leges æneis tabulis incisæ publice proponi solebant, ut cives earum aspectu ad officium revocarentur: peculiaris itaque solennis & speciosus iste promulgandi modus, non vero peculiaria promulgata jura, sed & cæteris gentibus communia, utpote quæ revera moralia sunt, ideoque omnibus hominibus recta dictat ratio, universum genum humanum obligantia.

2. Nec dubitandum, quin fallantur Judæorum illi (quos inter Tryphon in disputatione cum Justino) qui existimant etiam alienigenis, si salvi esse vellent, subeundum fuisse legis Hebraïcæ jugum. Neque enim eos obligat lex quibus data non est. At quibus data sit lex, ipsa loquitur: *Audi Israël.* & passim fœdus cum ipsis ictum, ipsi in peculiarem Dei populum adsciti dicuntur, quod verum esse agnoscit & ex loco Deuteron. XXXIII. 4. probat Maimonides.

COMMENTARIUS.

VIdeor mihi operis filum sequens tandem ad Theologorum castra delatus, quibusdam fortasse stomachum movebo, si Jurisprudentiæ limites transiliens, Theologiam huic disciplinæ admiscendo

miscendo meam falcem in eorum messem immittam. Novi enim homines, utpote quorum bilem jam antea expertus fuerim. Verum, non vereor quosdam furibundos & omni plane rationis usu destitutos umbraticos venerandæ disciplinæ doctorculos, nec vanum eorum extimesco latratum, qui diligenter Momi partes sustinent, modò rationibus, non calumniis certent, quas nonnulli cum lacte imbibunt, quia nascendi quorundam conditio sæpissime obstat civili educationi & consuetudini. Quæ in causa, quod sanctissima & cœlitus nobis missa hæc disciplina tam illotis sæpissime tractatur manibus, imo dolendum, quod ea doctrina, quæ hominum mentibus pacem, concordiam ac mutuum amorem instillat, nonnunquam mutuis jurgiis, discordiis, imo diabolicis, ut ita dicam odiis, causam præbeat, quæ omnem tollunt reverentiam & venerationem, quam debemus cum doctrinæ, tum etiam iis, qui eam profitentur, summo cum Religionis reformatæ detrimento. Neque enim eam religionem facile quis amplectetur, cujus professionem facientes cum humanitatis tum etiam charitatis officia, apud ipsos Gentiles sancte observata, negligere vidit. Quo fit, proh dolor! ut ejus propagatio & cursus sistatur, dum & ejus Doctores atque Magistri inter sese dissidentes, atque omnibus probris & calumniis se mutuo prosequentes, & fallaciæ accusantes quam publice profitentur doctrinam, omni auctoritate & reverentia semetipsos spoliant. Longe diversam primi Reformatores religionis propagandæ viam inierunt, utpote qui summa concordia & unanimi consensu ad ædificandam Dei ecclesiam in prima ejus ætate suas contulerint operas, quo accidit ut brevi ad eam magnitudinem creverit, quam hodie quisquis mirari debet. Quorum canos capillos & mihi, quamvis non adeo provectæ ætatis, in natali solo intueri & florentissimo Trajectino Atheneo publice divina docentes mysteria audire licuit, quamobrem eorum adhuc manes veneror. * Verum condonemus hoc vitium humanæ naturæ imbecillitati, cujus participes etiam severissimi Theologi, raram inter fratres gratiam jam olim Gentilis cecinit Poëta, persuademus in ea jam nos incidisse tempora, & idcirco placido & æquo perferam animo si quid inopinati ex temporum injuria nobis acciderit. Sed ad rem redeamus. Erroris & fallaciæ insimulat Author Judæos, qui existimant, etiam alienigenis, si salvi esse vellent, subeundum fuisse legis Hebraïcæ jugum. Propterea quod lex neminem obligat nisi cui lata est. Atqui lex Hebraïca tantum data est populo Hebræo sive Israëlitico, ut patet ex verbis quæ habentur *Deut. 6. Audi Israel.* Ergo solum obligavit Judæos; cum etiam probat id ipsum fœdus cum ipsis ictum, quo ipsi in peculiarem Dei populum adsciti dicuntur, quod verum agnoscit & probat Maimonides ex loco *Deut.* 33. ꝟ 4. Videamus an hunc nodum solvere possemus. Solet lex per Moysen lata in tres species dividi *Deut. 6. v. 1.* ubi recenset Moyses *præcepta, statuta, & judicia.* Præcepta ad legem moralem pertinent; statuta denotant leges ceremoniales; judicia forum & civilem politiam spectant, ideoque leges forenses significant. Quamvis hasce diversas species generali vocabulo legis Mosaïcæ veniant, magnum tamen quoad obligandi vim inter illas est differentia. Præcepta enim, quatenus legem moralem indicant, & idcirco fundata sunt in jure naturali, universalem ad omnes sese extendentem hominesin quocunque statu & vitæ genere continent obligationem, & quidem indispensabilem sive indissolubilem, & immutabilem ac æternam. Forenses & ceremoniales sunt temporales & mutabiles tum ratione materiæ, tum etiam originis & usus. Et quia tantum Judæorum spectabant Rempub. & singularem Deum colendi modum ordinabant, peculiares sunt. Præcepta moralia, Decalogo comprehensa tanquam brevi juris naturæ compendio, a Moyse populo promulgata, etiam alienigenas in Repub. Hebræorum commorantes obligabant per se & sua natura, quia generalem, perpetuam & immutabilem continent obligationem. Peculiaria populo Hebræo dicta quoad modum promulgandi solennem & in tabulis inscriptionem, ut populus Hebræus omnis juris divini custos semper ob oculos haberet Dei mandata, quæ ipso docerent officia tum Deo, tum proximo debita, in quibus exequendis totius legis complementum constitit, cujus honoris & benevolentiæ non omnes participes fuere gentes, sed tantum Judæi tanquam in peculiarem Dei populum adsciti, quamvis omnes tamen ejusdem legis vinculo adstringuntur ad eadem officia præstanda & exequenda, quæ lex moralis præcipit atque dictat. Cujusmodi legis executio nihil neque Hebræis, neque aliengenis prodesse poterat ad obtinendam salutem & animæ beatitudinem. Promittit quidem lex vitam æternam, sed nisi perfecte implentibus, atqui impossibilis est propter corruptam hominis naturam ejus observatio, ergo vita ejus observatione promereri nequit, septies enim cadit justus uno die. Sumus nos quidem sub lege, verum non sub lege tanquam fœdere scil. operum, quod cum Adamo pepigit olim Deus, quo ipsi vitam pollicebatur tanquam perfectæ obedientiæ & adimpletæ legis præmium. Aliud est esse sub lege tanquam directrice & moderatrice morum & actionum humanarum, cui parendi necessitas omnibus cujuscunque generis & status incumbit; aliud est esse sub lege tanquam fœdere cui promissio æternæ promerendæ vitæ suis factis & operibus annexa. Erat quidem ex vi fœderis legis executioni & obedientiæ annexum præmium, verum huic præmio annexa quoque horrenda maledictio. Nos quidem tenemur legi obtemperare nullo ex ejus observatione nobis ejusmodi promisso præmio, verum nulla nos iterum expavescit maledictio legem non adimplentes. A maledictione nos Christus per meritum suum, non verum a necessitate obediendi liberavit. Itaque hoc sensu non dici potest lex moralis jugum impositum populo Hebræo, quasi suis factis & operibus vitam potuissent promerere,

* *Inter quos eminebat summus Theologus.* GYSBERT VOET, *Sacrarum Literarum quondam, in Ecclesia & Academia Trajectina Doctor & Professor celeberrimus,* Orthodoxæ *Religionis vindex acerrimus, ex iis qui ad* SYNODUM DORDRACENAM *delegati fuerunt superstes omnium supremus.*

merere, & consequenter quoque Gentiles, qui idem legis jugum in sese suscipiebant. Lapsu enim primi parentis, e cujus lumbis omnes originem trahimus in eo sumus statu collocati, ut lex nobis observatu impossibilis sit reddita, quemadmodum statim diximus. Itaque neque Hebræis neque Gentilibus lex moralis fuit jugum quod subeundum erat ad salutem & vitam æternam obtinendam, sed tantum regula & norma quæ nobis præscribebat ea quæ agenda & declinanda sunt, si honeste & convenienter divinæ imaginis nobis relictis ruderibus, quæ sunt justi & decori illa nobis adhuc reliqua principia, vitam instituere velimus. Idem dicendum de legibus ceremonialibus, quibus potissimum quæstio nostra applicari potest. *Quæ non possunt juxta conscientiam perfectum reddere cultorem*, ut inquit. Apost. *Epist. ad Hebr. cap.* 9. *v.* 9. Per quas vivere homo non poterat; quæque ad peccatoris justitiam & vitam nihil faciebant, nec eum consummabant. Verum, ut inquit idem Apostolus *cap.* 7. *v.* 19. quamvis nihil ad perfectionem adducit lex, id est ad justitiam illam veram & internam, quæ reddit hominem Deo gratum & acceptum ad vitam æternam, sive ad veram sanctitatem & gloriam: attamen *eratintroductio ad spem potiorem, per quam appropinquamus Deo.* Id est lex ceremonialis, cujus usum hic intelligit Apostolus, erat quasi ad Christum, extra quem nulla salus speranda, manuductio, & hoc sensu recte statuunt Judæi subeundum fuisse alienigenis jugum legis hujus ceremonialis, si salvi esse vellent, quippe quæ erat typus Christi, mortisque ejus, cujus ritus & cerimoniæ erigebant veros Israëlitas ad spem bonorum hisce terrenis longe præstantiorum per Messiam consequendorum, unde Christus finis legis appellatur *Rom.* 10. *v.* 4. Finis enim legis non est ut peccator ex ea justitiam quærat, sed Christum respicit, ut ex eo justitia sit. Hinc lex potest considerari instar Pædagogi ad Christum ducentis, ut per eum justificemur, amplectentes eum per fidem *Gal.* 3. *v.* 24. 25. umbramque futurorum bonorum continet, inquit Apostolus ad *Hebr.* 10. *v.* 1. Si salvi itaque vellent esse Gentiles, per fidem Christum tanquam salutis suæ anchoram amplecti debebant, qua autem ratione eum amplecterentur, nisi prius informarentur de Messiæ adventu, deque expiatione peccatorum per ejus mortem, ad cujus cognitionem & notitiam per terrestres figuras & umbras erant perducendi. *Sapientissime autem ita dispensatum a Deo, ut cum gravissimis de causis vellet adventum Messiæ differre post multa secula, non tantum promitteretur & prædiceretur in oraculis, sed & repræsentaretur in typis, tantisper dum adveniret tempus διορθώσεως, & ipse sol justitiæ illucesceret, tum ut vetus populus umbris & oraculis se sustentaret in spem venturi Messiæ, atque adeo sub istis imaginibus aliquod specimen haberet gratiæ in Christo exhibendæ.* Quorsum enim tot sacrificia, tot immolationes, nisi ut altius spectarent, oblatio enim & mactatio victimæ gerebat Christi typum, qui aliquando sanguinis effusione liberaret fideles non solum Judæos, sed omnes gentes ab æterna morte & pœna, quamobrem quarundam victimarum sanguis inferebatur in sanctuarium; quæ cum pro universo cœtu offerrentur, Christi sanguinem *non tantum pro gente, Joh.* 11. 52. *sed pro multis ad remissionem peccatorum effusum* Math. 26. 28. *cum quo ac per quem ipse etiam in sancta intravit Hebr.* 9. 12. præsignificabant. Celeber. Burman. *Synops. lib.* 4. *cap.* 11. Verum objicit Author legem neminem obligare, nisi cui data, peculiariter autem data est populo Hebræo, ergo non pertinuit ad alienigenas. Cui respondemus legem ceremonialem, (moralem enim legem, quam & naturalem vocamus, etiam in Repub. Hebræorum alienigenas cujuscunque generis obligasse in dubium revocari nequit) quamvis peculiariter populo Hebræo lata sit, attamen ejus obligationem etiam ad alienigenas pertinuisse dicendum nobis videtur, quatenus si salvi esse vellent, non possent, nisi idem cum Judæis subirent legis jugum, id est nisi eosdem ritus & easdem ceremonias amplecterentur, quibus Deus uti voluit tanquam medio ad erigendos fidelium animos ad spem melioris vitæ per fidem in Christum acquirendæ, nulla enim sine fide in Christum tanquam peccatoris redemptorem salus, nullam autem fidem nisi præcedente notitia, ad eam vero acquirendam extra revelationem divinam necessarius erat ceremoniarum usus, quæ nobis figurabant Christi passiones omnesque ejus modos ac formas, ac hominem certiorem faciebat sese per oblationem corporis Jesu Christi in tempore faciendam justificandum ac sanctificandum, non enim sufficit ad obtinendam salutem & vitam æternam aliqua Christi notitia, quam & ipsum Socratem habuisse affirmat Justinus Martyr, sed oportet eum novisse secundum omnes suas qualitates, id est ut redemptorem, mediatorem & salvatorem nostrum, nam ejusmodi notitiam excipit fides justificans consistens in fiduciali apprehensione & applicatione justitiæ & satisfactionis Christi perfectissimæ, sive jam præstitæ, ut in N. T. sive præstandæ, quam Patres habuere in V. T. Fuerunt quidem inter Gentiles Philosophi qui ante natum Christum crediderunt Christum Dei filium ejusque divinam naturam, verum arcana & mysteria illa, quod est factus homo ex virgine natus sine semine virili, neque illorum mysteriorum finem & scopum perceperunt. Ita Augustinus de iis, quæ in Platonicorum libris Christianæ doctrinæ consentanea invenit *Confess.* 7. 9. Describimus totum locum, propterea quod multa continet notatu digna. Ibi inquit: *Legi non quidem his verbis, sed hoc idem omnino multis & multiplicibus suaderi rationibus; quod in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine eo factum est nihil quod factum est. In eo vita est, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Et quia hominis anima, quamvis testimonium perhibeat de lumine, non est tamen ipsa lumen, sed verbum Dei est lumen*

verum,

verum, quod illuminat omnem hominem venientem in mundum. Et quia in hoc mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit. Quia vero in sua propria venit, & sui eum non receperant, quotquot autem receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomine ejus, non ibi legi. Item ibi legi: Quia Deus verbum non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est. Sed quia verbum caro factum est, & habitavit in nobis, non ibi legi. Indagavimus quippe in illis literis varie dictum, & multis modis, quod sit filius in forma patris, non rapinam arbitratus esse aequalis Deo, quia naturaliter id ipsum est. Sed quia semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo, humiliavit se factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod Deus eum exaltavit a morte, & donavit ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur &c. non habent illi libri. Quod enim ante omnia tempora; & supra omnia tempora incommutabiliter manet unigenitus filius tuus coæternus tibi, & quia de plenitudine ejus accipiunt omnes animæ, ut beatæ sint, & quia participatione manentis in se sapientiæ renovantur, & sapientes sint, est ibi. Quod autem secundum tempus pro impiis mortuus est, & filio unico tuo non pepercisti, sed pro omnibus tradidisti eum, non est ibi. Abscondisti enim hæc sapientibus. Ita ut nec acutissimi inter Gentiles Philosophi hæc intellexerint mysteria, nec eorum applicationem rationis sagacitate investigare potuerint. Quia omni prorsus revelatione fuerint destituti, expertes fœderum promissionis. Videtur rationis lumen Gentiles potuisse perducere ad aliquod medium, quo & Creatoris justitiæ satisfaceretur, & ejus misericordia erga creaturam manifesta fieret. Quemadmodum enim utraque hæc attributa divinæ naturæ necessario insunt & semper inesse debent, unum nequit absorbere alterum, ita ut non utriusque vis & exercitium in omnibus divinis operibus cerneretur. Hasce autem virtutes inesse divinæ naturæ dictabat Gentibus ipsa ratio, quemadmodum ejus vi summum aliquod numen quod omnium quæ existunt causa est atque principium sciverunt, ut ex innumeris eorum testimoniis perspicimus, ita eodem rationis acumine noverunt, non solum humanæ naturæ, sed rationalis, ideoque omnium inclinationum quas in nobismetipsis virtutes reputamus, causam & authorem esse oportere: si autem earum causa est, oportet illas omnes perfectiori modo in divina existere natura, utpote quarum quædam semina tantum nobis indita. Impossibile enim est aliquid alteri tribuere, quod quis ipse non habet; atque ejusmodi virtutum semina & justitiæ & misericordiæ in nobismetipsis experimur, eaque nos nobismetipsis non indidisse ex eo perspicimus, quia non perfectissimo possidemus modo, neque semper quando oportet exercemus, quod naturæ nostræ defectus & impotentia est, ergo oportet aliquod extra nos esse principium, quod nobis ea largitum est, ut eo magis origini propiores essemus. Quo posito fundamento ejusmodi ratiocinatio innititur. Homo conditus ad divinam imaginem & dependens a creatoris sui voluntate tum quoad existentiam, tum etiam quoad ejus continuationem, quæ dependet a voluntate conservandi, consentaneum huic imagini, quam in virtute animi potissimum positam Ethnici crediderunt, conformiter vivere, & omnibus legibus, quas ipsi præscribere tanquam regulam & agendorum normam summo placebat Jehovæ, obtemperare obligatus erat. Exigebat id ipsum ab una parte Dei justitia; ab altera parte postulabat summa Dei misericordia conservationem hominis non ratione beatissimi status, in quo eum collocaverat & produxerat, sed respectu essentiæ & existentiæ suæ. Nihil enim iste status ad hominis essentiam & existentiam faciebat, sed quidem ad perfectiori existendum modo. Ante lapsum misericordiæ divinæ effectus consistebat in conservatione; post lapsum in restauratione. Conscius itaque ab una parte peccati admissi Ethnicus, illudque tanquam aliquod nostrum voluntarium reputans, omne autem malum sive peccatum pœnæ dignum per se & sua natura perspiciens, justitiam divinam exigere punitionem peccatoris, & quidem necessario, quia necessario justus esse debet, facile colligebat. Hanc autem pœnam inferre mortem, id est annihilationem hominis, quia ultima pœna vindicandum erat, ex eo perspiciebat, quoniam respondere debuit justitiæ divinæ, quæ ut infinita est, ita quoque pœna infinita sive ultima esse debet. Infinitam voco, quia peccantem privat in infinitum eo quod semel habuit, id est vita æterna commutata morte. Ab altera non ignarus summæ Dei misericordiæ, quam non aboleri posse, quia non minus divinæ naturæ necessarium attributum est quam ipsa justitia, ex rationis discursu ei constabat, justitia tamen videbatur repugnans misericordiæ, misericordia iterum justitiæ, illa enim hominis pœnam æternam, hæc contra ejus conservationem poscebat, utrique tamen satisfaciendum videbat, sed quomodo ipsum fugiebat. Hinc ad medium aliquod confugiendum, quod & justitiam & misericordiam illam conservaret, rationis quidem lumine perduci potuit, sed ejusmodi medium invenire hic labor, hoc opus erat. Hoc itaque divinum & mysterium & arcanum fuit, humanum captum longe superans. Fuit hoc Dei inventum & munus, qui salva justitia misericordiam erga hominem manifestam reddere volens, *non pepercit proprio filio, verum pro nobis omnibus tradidit illum*, ut inquit Apost. *Rom.* 8. *v.* 34. cum adhuc essemus rei mortis, ut sua morte nos liberaret a pœna peccati, & participes faceret æternæ vitæ.

3. Quin inter ipsos Hebræos vixerunt semper aliqui exteri homines εὐσεβεῖς καὶ σεβόμενοι τὸν Θεόν, qualis Syrophœnissa Matth. xv, 22. qualis ille Cornelius Actor. x, 2. τῶν σεβομένων Ἑλλήνων, Actor. xviii, 4. Hebraïce חסידי אומות pii ex gentibus: ut legitur: titulo Thalmudico de Rege. Talis qui est, in lege dicitur בן-נכר Levit. xxii, 25. גר ותושב Levit. xxv, 47. ubi Chaldæus dixit, incolam incircumcisum. Hi, ut narrant ipsi Hebræorum magistri, leges Adamo & Noæ datas servare tenebantur, abstinere ab idolis & sanguine, & aliis quæ infra suo loco memorabuntur, at non item leges proprias Israëlitarum. Itaque cum Israëlitis non liceret vesci carne bestiæ quæ fato suo perijsset, peregrinis tamen inter ipsos viventibus id licebat, Deuter. xiv, 21. Nisi quod quibusdam legibus specialiter expressum est, ut incolæ iis non minus quam indigenæ teneantur.

COMMENTARIUS.

IN Repub. Hebræorum semper vixisse aliquos exteros legibus Mosaïcis neque ceremonialibus neque forensibus subjectos certissimum est. Morali vero lege nequaquam soluti fuere, quamobrem si quis Gentilis sive peregrinus, vel advena inter Hebræos vitam ducere desiderabat, oportebat eum, omni Gentilium superstitione atque impietate ejurata, eas colendi veri Dei leges subire, quibus universum humanum genus Deus adstrinxerat. Notandum duplex fuisse peregrinorum sive exterorum hominum inter Hebræos viventium, qui & Proselyti vocabantur, genus. Quidam enim circumcidebantur, & vocabantur *Proselyti justitiæ.* Alii non circumcidebantur, & appellabantur *Proselyti portæ*, manentes in Gentilismo, quatenus non ejusdem juris cum Hebræis participes, eodem quoque nomine appellari non poterant. Gentilismo tamen renunciare necesse habebant quoad cultum deorum aliasque superstitiones & errores quibus misere obruti jacebant a vero Deo alienati populi, revelationibus & legibus divinis destituti, verum Deum & consequenter debitum ei præstare cultum ignorabant, nisi a Judæis edocti. Qui, ut meliori de Deo ejusque cultu errantium populorum animos imbuerent opinione, aperuerunt hanc saluberrimam ad veri Dei notitiam perveniendi viam, scil. Proselytorum conditionem, qui, ut diximus, vel justitiæ erant, vel portæ sive inquilini. Illi eodem jure iisdem privilegiis & ceremoniis utebantur quibus ipsi Hebræi, imo & Judæi nomen induebant, ita ut eodem appellarentur nomine, testante Dione *lib. 37. Regio enim*, inquit, *ipsa Judæa; gens Judæi appellantur. Id cognomenti unde initium ceperit haud scio, equidem & alii homines qui secundum eorum statuta vivunt, id gerunt, quanquam alienigenæ.* Hi quidem legem Mosis non suscipiebant, ideo nec circumcidebantur, vel iisdem privilegiis fruebantur, sed idololatrica religione & pravis moribus relictis unum Deum colebant, imo, ut volunt Judæorum magistri, tenebantur amplecti illa præcepta, quæ Noachidarum seu omnium hominum communi jure continentur. Quorum septem supra enumeravimus, & inter ea primo loco ponitur abstinentia cultus extranei, itaque admissio advenæ ad proselyti conditionem erat quasi manuductio ad verum Deum colendum. Verum quod Author hic tradit de Noachidarum præceptis, quasi ad ea observanda tantum incolæ incircumcisi sive Proselyti domicilii aut portæ obligati fuissent, redolet Judæorum scholam. Præter hæc præcepta quorum plurima sunt rectæ rationis dictamina, ideoque ex juris naturæ fonte profluentia, multo plura observare tenebatur Adamus sive Noachus ejusve posteri, Gentilibus satis per dictamen rectæ rationis nota. Cui accedit, quod vix pii vocari potuissent Proselyti domicilii, septem hæc tantum præcepta, tot aliis officiis & juris naturæ legibus neglectis, observantes. Quippe pii non eo vocati quia idolorum cultui renunciantes verum colebant Deum, sed quia insuper pravis relictis moribus virtutem sectabantur, & commutando officia quæ lex moralis sive naturalis exigebat, sese gerebant ut oportebat veri Dei cultorem. Cujusmodi vitæ agendæ ratio erat quasi certissimum testimonium se Gentilium impietati & superstitioni renunciasse. Ita Cornelius ille Proselytus, sed incircumcisus, operibus suis testatum faciebat, se verum Deum colere ac venerari *Act.* 10. Sed quamvis summa erat eorum erga Deum pietas, atque religiosissime legis moralis servarent præcepta, attamen nihil ea conferebat ad obtinendam salutem, nisi idem cum Judæis subirent legis jugum, cui Proselyti justitiæ sese subjiciebant, non ut vi legis adimplendæ justificati participes essent vitæ æternæ, verum ut per legem tanquam manuductionem ad Christum perducerentur, & per toe ceremonias tanquam typos rerum futurarum discerent aliquando venturum Messiam, & mortem

pro

pro homine peccatore obiturum, ut eum justificaret coram Deo, & participem redderet istius gratiæ, quæ promissione legi annexa continebatur. Quarum rerum notitia in ipsis produxit fidem in Messiam venturum, qua fide servatos Patres in V. T. merito dicimus. Hinc, inquit Apostolus ad *Ephesios cap. 2. Quapropter memento, quod vos quondam gentes in carne, vocabamini præputium ab ea qua vocatur circumcisio in carne, quæ circumcisio manibus fit, quod inquam eratis in tempore illo sine Christo, abalienati a Republica Israelis, & extranei a testamentis promissionis, spem non habentes, Deoque carentes in mundo.* Quod & de Proselytis portæ interpretari quoque commode possumus, utpote qui incircumcisi ideoque legis ceremonialis expertes, non participes esse potuerunt bonorum, quæ Christus morte sua acquisivit in se fidem habentibus, cujusmodi fidei sigillum fuit circumcisio. Quamvis verum colebant Deum, ideoque sine Deo in mundo esse dici non poterant, attamen quia alienati erant a Christo, eumque non tanquam Dei filium & humani generis unicum servatorem venerabantur, vocantur Athei, quippe, ut inquit Joan. Euang. *cap. 5. v. 23. qui non honorat filium, non honorat patrem qui misit illum.*

4. Extraneis etiam, qui aliunde advenirent, neque institutis Hebraicis subjicerentur, in templo Hierosolymitano licuit Deum adorare, & victimas offerre, stantibus tamen in loco peculiari ac separato a statione Israëlitarum, 1 Reg. qui Latinis III. Reg. VIII, 41. II. Maccab. III, 35. Johan. XII, 20. Actor. VIII, 27. Neque Elisæus Naamani Syro, neque Jonas Ninivitis, neque Daniel Nabuchodonosoro, neque Prophetæ alii Tyriis, Moabitis, Ægyptiis, ad quos scribunt, unquam significarunt opus ipsis esse ut Mosis legem susciperent.

COMMENTARIUS.

Non solum Proselytos inquilinos, sed & extraneos sive Gentiles qui aliunde advenirent, suscepisse vota, eaque Hierosolymis exsolvisse, atque victimas obtulisse, testantur Authores fide digni. Sic legimus Darium præcepisse, ut omnia quæ adhiberi & commisceri sacrificiis & oblationibus solent, ut sunt *juvenci, arietes, agni, in holocaustum Deo cœli, frumentum, sal, vinum & oleum, secundum ritum sacerdotum, qui sunt in Jerusalem, darentur eis per singulos dies, ne sit in aliquo querimonia. Et offerant oblationes Deo cœli, orentque pro vita Regis & filiorum ejus.* Sic quoque Joannes Euangelista tradit *quosdam Græcos ascendisse ut adorarent in Festo.* Græcorum nomine intelligens Gentiles sive Ethnicos, qui vel templi celebritate vel fama miraculorum Christi, quæ fere totum terrarum orbem impleverat, moti, sive quod unum Deum crederent, venerant Hierosolymam ut adorarent. Quo animo quoque Æthiopem istum Candace ærario præfectum Hierosolyman se contulisse legimus *Act.* 8. *v.* 27. Marcus Agrippa, teste Philone, quotidie templum frequentavit, ibique sæpissime preces effudit, atque victimas Deo obtulit, ita ut urbe excedentem magna omnium excepit civium acclamatio, insignem ejus pietatem summis laudibus prosequentium. Idem testatur Augustum ex proprio motu holocausta quotidie obtulisse. Sic quoque Alexander Magnus victo Dario & expugnata Gaza Hierosolyma petiens, summo Pontifice cum reliquis sacerdotibus eum in urbem ducentibus, postquam eam intravit, offendit templum, & immolavit Deo ex sacerdotis præscripto Joseph. *Antiq. Jud. lib.* 11. *cap.* 7. Eodem teste Ptolomæus, qui vocatur *Euergetes*, fortiter obtinens Syriam universam, non diis Ægyptiacis pro victoria solennitates gratificas immolavit: sed veniens ad Hierosolymam, multas hostias, sicut nostri moris est, Deo gratificavit, dignissimaque dicavit ornamenta victoriæ. *lib.* 2. *contra Appion.* multaque alia id generis exempla apud Authores occurrunt. Verum primo notandum nulla Gentilibus permissa fuisse sacrificia præter holocausta, eaque duntaxat quæ sponte & ex voto offerebantur. Ita Maimonides apud Selden. *de jur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 4. *A Gentilibus non recipienda erant alia (de victimarum & quæ earum immolationes comitabantur oblationibus tantum loquitur) præter holocausta, secundum illud legis sacra, de manu alienigena non offeretis panem Deo vestro. Etiam holocausta ex avibus recipiebant a Gentili, idque tametsi nondum cultui extraneo seu idololatriæ renunciasset. Cæterum recipienda non erant aut sacrificia pacifica, aut sacra frumentacea in lege præstituta, aut sacrificia pro peccatis ex ignorantia, aut ea quæ offerenda fuere ob transgressionem voluntariam. Quin nec in holocaustum ab Gentilibus recipiendum fuit aliquid, quod ab eis non sponte aut ex voto offerebatur; veluti si Gentilis adferret in holocaustum agnum puerperii nomine, seu ejusmodi aliud in holocaustum, quod neque ex voto neque ex spontanea penderet oblatione.* Sunt autem holocausta hostiæ quæ detracta pelle integra aræ imponebantur,

quasi ὁλόκαυσον, id est totum combustum, vel igne absumptum, quo significabatur hominem se totum debere Deo offerre in hostiam viventem. In sacrificiis autem pro peccato juvenci pellis cremabatur una cum carne, sed extra castra, solus adeps, renes, & lobus jecoris in altari adolebantur, ut patet *Exod. cap. 29. v. 14.* Notandum insuper adorantibus Gentilibus sive Ethnicis in templo peculiarem a statione Israëlitarum separatum assignatum locum, unde *Atrium* Gentium, quod erat sub dio, post Atrium Israëlis. Tradit Josephus inter hæc subdialia intersepimentum fuisse, quo alienigenæ sive Proselyti portæ seu domicilii interius penetrare vetabantur, vid. Seld. *de jur. nat. & gent. lib. 3. cap. 6.* Cujusmodi atrium ob templi vicinitatem templi nomine veniebat. Quemadmodum Roma non muro tenus existimatur, sed continentibus ædificiis *l. 12. ff. de verb. sig.* Quæ de Nabuchodonosoro, Tyriis, Moabitis, Ægyptiis disputat, quasi a Prophetis ad verum Dei cultum amplectendum eos sollicitantibus nunquam admoniti essent, opus ipsis esse ut legem Mosis suscipèrent, id ipsum non patet ex eorum monumentis. Quippe exprobratio peccatorum, & admonitio ut ab iis abstinerent, toties a Prophetis ad Gentiles notitia veri Dei destitutos scribentibus facta, quid hoc aliud est quam omni exceptione majus testimonium & argumentum, eos crudire ipsos voluisse subjectos summo legislatori Jehovæ, cujus leges & præcepta ipsis debebant esse regula & agendorum norma, ita ut quoties ab ea recederent, divinam in se provocarent iram, & sese obnoxios redderent pœnæ constitutæ in violatores & transgressores legis in monte Sinaï ore divino Mosi promulgatæ, & ab illo tanquam summi legislatoris ministro populo denunciatæ, cujus legis præcepta in causa erant, qood Prophetæ toties Gentes, quarum Author mentionem facit, peccatorum convicerint. Hinc Daniel Nabuchodonosoro commendavit abruptionem peccatorum, quæ contra legem divinam, id est legem moralem, quotidie admittebat, si vellet a se avertere plagas, quæ ipsum obruerent præcepta divina observare recusantem; certissimum testimonium, Prophetas docuisse Gentes, quas ad notitiam & cultum veri Dei perducere voluêre, ipsis observationem legis divinæ populo Israëlitico peculiari modo promulgatæ necessariam, imo exprobratio peccatorum, quæ adversus hanc legem commiserant, quid aliud significat, quam ejus obligationem ad omnes nationes & gentes pertinere, & consequenter quamvis non ejusdem reipub. membra atque cives, attamen propter universalem & necessariam hujus legis obligationem, utpote quæ descendit ex eadem causa ac eodem fonte, unde jus naturæ deducimus, ejusdem juris teneri vinculo, eandem præstare obedientiam legi Mosaïcæ, quatenus humanarum actionum directrix est & regula, quam debet universum humanum genus legi naturæ, quia a lege in monte Sinaï lata non differre materia, neque natura, sed tantum promulgandi modo supra demonstrare conati fuimus.

5. Quod de tota lege Mosis dixi, idem & de circumcisione, quæ legis quasi introitus erat, dictum volo. Hoc tantum interest, quod lege Mosis Israëlitæ soli tenebantur, circumcisionis autem lege tota Abrahami posteritas: unde Idumæos a Judæis coactos circumcisionem suscipere in historiis Hebræorum & Græcorum legimus. Quare qui populi extra Israëlitas circumcisi sunt (sunt autem complures, quorum Herodotus, Strabo, Philo, Justinus, Origenes, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, Hieronymus, meminerunt) eos credibile est ab Ismaële, aut ab Esavo, aut ex Cethuræ posteris venisse.

COMMENTARIUS.

Quatenus lex Mosis pertinet etiam ad exteros & alienigenas jam diximus, eamque universum genus mortale obligare probamus ratione moralitatis quæ ei adhæret, ideoque hoc sensu latius patere ejus obligandi vim, quam circumcisionis necessitatem negari nequit. Quæ quidem quasi introitus erat totius legis, verum non prima obligationis causa, qua ad singula legis præcepta adimplenda & exequenda circumcisus adstringebatur. Legis introitus vocari potest, quia hac ratione extranei sive alienigenæ initiabantur sacris Judaïcæ religionis, & veri Dei cultui se aperte devovebant, eoque ritu veluti pignore quodam se universæ legi obstringebant, atque se fidei ejusdem cum Judæis consortes profitebantur. Quamobrem Apostolus ad *Galatas cap. 5. v. 3. Testificor omni homini qui circumciditur, quod debitor est ad faciendam totam legem*, id est ritum illum volens & prudens suscipiens obligat se ad observandam totam legem Mosis. Hanc tamen inter circumcisionem atque obligationem differentiam statuit Author, quod lege Mosis Israëlitæ soli tenebantur, circumcisionis autem lege tota Abrahami posteritas. Soli lege tenebantur Israëlitæ scil. forensi & ceremoniali, sed ea legis pars, quæ moralis est, etiam quascunque gentes & nationes obligare satis a nobis probatum spero. Ideoque latius hoc

sensu

ſenſu patere, quam legem circumciſionis, jam dictum, quam tantum ad Abrahamæ poſteritatem excluſis cæteris gentibus ſpectaſſe aſſeruerat Author, unde Idumæos a Judæis coactos circumciſionem ſuſcipere teſtantur Hebræorum & Græcorum Hiſtoriæ. Hoc verum, non ſolum imperatam fuiſſe circumciſionem uni Abrahamo & Iſaaco, ſed etiam Abrahamidis omnibus, ſive ex Agare, ſive ex Kethura ducant originem, omnibuſque adeo ejus familiæ membris, etiam emptitiis & alienigenis *Gen.* 17. *v.* 25. 26. 27. *Nam etiamſi jam tum Deo certum eſſet ex Iſaaci ſolum poſteris, & ne iis quidem omnibus populum ſibi peculiarem formare, nondum tamen tempus illud aderat, quo intra unius populi ſepta continere eccleſiam ſuam vellet. Nec dubitandum quin in reliquis Abrahami filiis ac nepotibus ſuos quoque electos habuerit. Nihilque certius eſt, quam intra quatuor illa ſecula circumciſionem & cum circumciſione viſibilem eccleſiam propagatam eſſe in omnibus orientalibus iſtis populis, qui ex Iſmaële & Kethura filiis & Eſavo ac Proſelytis, qui in domo Abrahami circumcidebantur, ortum traxere*, inquit Celeberrimus Theologus Herm. Witſius *OEcom. fœd. lib.* 9. *cap.* 8. Verum male infert Author ex ſuis præmiſſis, quia circumciſio tantum Abrahamo ejuſque familiæ & conſequenter poſteris ſuis imperata videtur, cæteras omnes nationes, apud quas extra Iſraëlitas in uſu fuit, ab Iſmaële, aut ab Eſavo, vel Kethuræ poſteris veniſſe veroſimile eſſe. Conſtat enim ex prophanis Scriptoribus, multas quoque gentes præter Abrahami poſteros circumciſionem ſui juris feciſſe. Apertum enim eſt Ægyptios præputia ſecuiſſe, qui tamen originem ab Abrahamo non derivant. Sic etiam Colchos & Æthiopes circumciſione uſos fuiſſe teſtatur Herodotus *lib.* 2. cujus fidem ſequitur Joſephus *Antiq. Jud. lib.* 8. *cap.* 4. De Æthiopum, Arabum, Phœnicum quibuſdam idem affirmat Ambros. *lib.* 9. *epiſt.* 77. Affirmat quidem Grotius ex Kethuræ poſteris ortos Æthiopes illos, qui circumciſis annumerantur ab Herodoto, atque Colchos ex decem tribubus eſſe, ideoque inter Abrahami progeniem numerandos; verum a vero aberrat, ſi fidem habeamus *Dionyſio* de ſitu orbis, & *Euſtachio* aſſerentibus Colchos origine Ægyptios eſſe, quod & pluribus argumentis probat Bochartus *Geographiæ ſacræ lib.* 4. *cap.* 31. ad quem lectorem remittimus. Sed optime annotavit Clariſſ. Witſius, quod in omnibus gentibus a cultu Dei vero alienis circumciſio niſi mera ſuperſtitio, & ſacramenti a Deo fœderatis ſuis dati κακοζηλία fuit.

6. Cæterum in aliis omnibus locum habebat Pauli illud, Rom. 11, 14. *Cum gentes quæ legem non habent, natura ſuapte* (id eſt moribus ex primævo fonte manantibus: niſi quis malit illud *natura* referre ad præcedentia, ut opponantur Gentes Judæis, quibus ſtatim natis lex inſtillabatur) *faciunt ea quæ legis ſunt; iſti legem non habentes ſibi ſunt lex: ut qui oſtendant ipſum opus legis mentibus ſuis inſcriptum, ſimul teſtimonium reddente ipſorum conſcientia, & cogitationibus ſeſe mutuo accuſantibus, aut etiam excuſantibus.* Et illud ibidem 26. *Si præputium* (id eſt præputiatus homo) *obſervet mandatum legis, nonne præputium illius pro circumciſione reputabitur?* Bene ergo in Joſephi hiſtoria Ananias Judæus Izaten Adiabenum (Ezaten hunc Tacitus vocat) docebat etiam citra circumciſionem Deum recte coli & propitium haberi poſſe. Nam quod extranei multi circumciſi ſunt, & per circumciſionem legi ſe obligarunt, (ut explicat Paulus Gal. v, 3.) id fecerunt partim ut jus civitatis adipiſcerentur (nam proſelyti, qui Hebræis גרי צדק *hoſpites juſtitiæ*, pari jure erant cum Iſraëlitis, Num. xv.) partim ut earum promiſſionum eſſent participes, quæ non communes humano generi, ſed Hebræo populo erant peculiares: quanquam non negem poſterioribus ſæculis acceſſiſſe etiam in nonnullis pravam opinionem, quaſi extra Judaiſmum ſalus non eſſet.

Antiq. lib. xx. c. 2.

COMMENTARIUS.

PErperam Author explicat illud Pauli, dum per naturam intelligit mores ex primævo fonte manantes, ſenſus enim horum verborum eſt, gentes legem non habentes, id eſt legem illam tabulis inſcriptam, qualem habuere Judæi, *natura*, ſive naturaliter, id eſt natura duce, ſive doctri-

doctrina exteriori, naturali instinctu & judicio, sive naturali ratione dictante, quid honestum, quid turpe est, cujusmodi naturalis instinctus, sive justi & injusti illa homini innata principia, ipsum quid sui sit officii admonentia, revera dici debent fons ipse primævus, quem per vocabulum *naturæ* hic denotare Paulum existimamus, hac natura magistra faciunt Gentiles quæ legis sunt, scil. quæ Judæi faciunt legis præscripto, lege Mosis præscriptum, *non occides, non mœchaberis, non furaberis, parentes honorabis*, & quæ sunt id genus alia, eadem & naturalis ratio præscribit. Gentilis itaque rationis ductum sequens facit ea quæ legis sunt, id est quæ lege Mosis comprehenduntur, & Judæis tanquam norma & regula agendorum præscripta sunt. Unde inquit Apostolus, *Isti* scil. Gentiles, *legem non habentes sibi ipsis lex sunt*, id est habent in se ipsis rationis dictamen naturale, quod ipsis indicat eadem illa facienda & fugienda, quæ prohibet & præcipit Judæis lex Mosis scripta. Et quamvis lege scripta destituti, attamen ea quæ lege comprehenduntur facientes, ostendunt opus legis, scil. cognitionem liciti & illiciti, mentibus suis inscriptum. *Sunt enim*, ut ait Cicero *Tuscul.* 3. *ingeniis nostris semina innata virtutum, quasi adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam perducerent.* Scriptura hæc est naturale lumen, quo Gentilibus naturæ præcepta innotescunt, quemadmodum litteris & syllabis eadem Judæis proponebantur. *Ante legem Mosis scriptam, legem fuisse non scriptam contendam, qua naturaliter intelligebatur, & a Patribus custodiebatur.* Quam legem rectam sive rectam rationem animo nostro naturaliter inscriptam appellat Hierocles. Hujus legis vim quisque in se ipso maxime experitur, quando propria cujusque conscientia modo accusatoris, modo patroni personam sustinet, unde enim accusatio vel defensio nisi præcedat lex damnans vel absolvens. Iste enim animi terror vel lætitia, quam homo sibi conscius vel alicujus probi facinoris aut detestandi sceleris in se ipso sentit, certissimum testimonium est summum Numen cordibus nostris legem insculpsisse, quæ tanquam supremus judex inobedientiæ vel obedientiæ hominem convincit, & consequenter vel vitæ heredem vel mortis reum pronunciat, una cum ea attestante conscientia, adhibito rationis judicio, quo justum ab injusto, verum a falso discernere valet. Quare addit Apostolus, *cogitationibus se mutuo accusantibus aut excusantibus.* Non qualescunque cogitationes intelligens, sed quæ fiunt ratiocinando vel disceptando. Vide quæ annotavimus ad *Prolegomena.*

7. Hinc colligimus, nulla parte legis Hebrææ, qua lex est proprie, nos obligari, quia obligatio extra jus naturæ venit ex voluntate legem ferentis. Deum autem voluisse ut alii quam Israëlitæ ista lege tenerentur, nullo indicio potest deprehendi. Non igitur, nos quod attinet, probanda est ulla legis abrogatio: nam nec abrogari potuit eorum respectu quos nunquam obstrinxit. Sed ab Israëlitis ablata est obligatio, quoad ritualia quidem, statim postquam lex Euangelii cœpit promulgari; quod Apostolorum principi clare fuit revelatum, Act. X, 15. quoad cætera vero, postquam populus ille, per excidium urbis & desolationem præcisam sine spe restitutionis populus esse desiit.

COMMENTARIUS.

Paulo ante dicere incepimus quousque sese extendit obligatio ex legibus per Mosen populo Hebræo promulgatis descendens. Author hic iterum nobis de ejus latitudine disputandi occasionem præbet, dicens eam nulla ex parte ad alios pertinere quam ad ejusdem fœderis, quod Deus cum Israëlitis pepigit, ejusdemque reip. membra seu cives, ideoque solos Judæos obligare. Miror virum tanto ingenii & judicii acumine præditum circa hanc materiam adeo misere cæcutire. Quid enim tabulis istis Mosi traditis aliud continebatur quam ejusmodi præcepta, quæ ipsa dictat recta & falli nescia ratio, & consequenter naturæ legem, quam in cordibus hominum corruptam, per solennem illam inter tonitrua & terrificos fulgores & cœlestes buccinas, concusso monte & populo circumstante ingenti terrore correpto, promulgationem refigere voluit. Quod a nemine in dubium revocari potest qui legis moralis singula capita cum rectæ rationis dictamine sive honesti & decori sibi innatis principiis confert. Hinc itaque colligimus eandem quoque continere obligationem quam legi naturæ adscribimus, scil. universalem & perpetuam omnes omnino homines cujuscunque conditionis, generis, & status indissolubili vinculo semper & ubique alligantem ad sui observantiam & executionem. Quippe ubi eadem ratio est, idem jus obtinere æquum est, atqui eandem in lege morali quam naturali cernimus jubendi & prohibendi rationem, quoniam circa eadem versatur objecta, consequenter eodem juris vinculo, eadem

dem obligatione ligat qua omnes homines obstringit lex naturalis quam rectæ rationis dictamen nuncupamus. Si hæc legis moralis vis est, quam & ipsum Authorem negaturum mihi non persuadeo esse partem legis Hebrææ, ergo ultro corruit nulla parte dictæ legis, qua lex est proprie nos obligari. Verum opinionem suam ejusmodi argumento vero consentaneam esse demonstrare conatur. Dum inquit omnem obligationem extra jus naturæ venire ex voluntate legem ferentis. Atqui nullo indicio potest deprehendi summum legislatorem Jehovam voluisse ut alii quam Israëlitæ ista lege tenerentur. Ergo manifestum est neminem præter Judæos lege Hebræa obligari. Facile concedo Authori extra jus naturæ omnem obligationem dimanare & pendere ex voluntate arbitrioque legislatoris, ideoque neminem lege aliqua teneri, qui deprehendi non potest legislatorem voluisse obligare ad ejus observantiam atque obedientiam. Et hoc verum est in omnibus quæ sunt voluntatis, non necessitatis, cujus naturæ sunt ea quæ lex moralis præcipit, quippe cum nulla præcipiat quam quæ antecedenter ad voluntatem divinam habent in se faciendi necessitatem, nullam voluntariam dispositionem, quæ internam illam, ut ita dicam, & perpetuam necessariamque obligationem aliquo modo, vel limitando, vel detrahendo, vel addendo, aut alia quacunque ratione immutare posset, admittit. Quod secus de aliis legis Hebrææ partibus, quæ ceremonialem sive singularem Dei cultum & politicum regimen spectant. Quoniam illæ nullam continent necessitatem moralem, ideoque a summi legislatoris voluntate & arbitrio veniunt atque pendent, coarctari & limitari, atque immutari possunt pro ut ipsi placet. Non fugit me placuisse Deo Judæis tanquam in peculiarem populum sibi adscitis ministerio Mosis peculiari modo peculiaria jura præscribere, quæ ipsis essent agendorum regula & norma in totius vitæ cursu, quæ debebat esse conveniens conditioni & statui, in quo collocati erant a Deo & Rege ideoque legislatore suo, qui verba sua Jacobo, constitutiones ac jura sua indixerat Israëli, & consequenter non alios obligare lege sua voluisse præsumendus est, quam populum sibi adscitum, ad quem verba sua dirigit internuncius Moses, & cui jura divina peculiari & solenni modo renunciat. Quod verissimum de iis, quæ, ut statim diximus, ad ceremonialem & ritualem Dei cultum pertinent, quia hæc omnia voluntatis sunt, ideo quemadmodum eorum originem, & promulgationem & obligaitonem à summi legislatoris arbitrio derivamus, & dependere confirmamus; ita quoque eis nemo tenetur, quam quos ex legis tenore & Intentione perspicimus atque colligimus summum legislatorem voluisse obligare. Verum obligatio, quæ descendit ex ipsa rei natura, quæ omnis mutationis expers perpetuam obligandi causam habet, & ejus exequendæ indissolubilem necessitatem homini imponit, cujusmodi est omnis obligatio ex moralibus veniens, quæ a voluntate neque ortum ducit, neque ab ea mutationem patitur. Unde concludimus præceptorum legis Hebrææ moralia, quamvis peculiari Dei jussu Israëli promulgata sint, obligationem & Gentiles olim & hodie etiam Christianos obligare. Solennis quidem ista promulgatio voluntate summi legislatoris facta peculiariter populo Hebræo, verum obligatio illa intrinseca inhærens præceptis moralibus necessario ad quoscunque pertinet homines, ad quorum cognitionem aliquando esset perventura. Quemadmodum omnia præcepta moralia sunt universalia ad universum genus humanum spectantia, ita quoque universalis eorum debet esse obligatio. Universalia sunt, quia versantur circa officia, quæ homini facienda & exequenda incumbunt qua homo, & rectæ rationis particeps, & consequenter nulla conditio, nullus status, ut diximus, hominem, modo rationis usum habeat, ab earum obligatione liberum & immunem præstat, propter perpetuam obligandi causam quam continent ex morali illa necessitate descendentem. Eo itaque ipso quo Deus populo suo Decalogum sive omnia moralia præcepta, quæ legibus Hebræorum admixta sunt, voluit per ministrum suum & internuncium Mosen quasi de novo promulgare, voluit non solum Judæos obligare, sed & omnes extraneos, tum etiam hodie Christianos, quia aliter velle non potuit propter necessitatem moralem, quæ objectis istis & rebus inest, circa quæ ejusmodi præcepta versantur. Quamobrem perperam Author statuit nulla parte legis Hebrææ, qua lex est, proprie nos obligari. Cujusmodi obligatio nunquam deleri vel abrogari potest, quia ejus causa perpetua est & permanens, quod iterum secus in ritualibus & forensibus legibus, illæ adventu Messiæ non solum cessarunt tanquam umbræ futurorum quorum corpus erat Christus, verum expresse abrogatæ sunt per dispositionem contrariam, quippe cum hæ fundatæ sint in libera & indifferenti Dei voluntate, quia nullam in se continent moralem bonitatem, quæ necessariam inducit jussionem, verum ideo tantum bona, quia legislatori placuit præcipere, & consequenter pro diversa temporum facie vel mutari, vel limitari, vel etiam omnino contraria dispositione tolli & abrogari, vel in totum, vel pro parte possunt. Leges autem forenses quemadmodum cum ipsa repub. Hebræorum inductæ sunt, ita etiam cum ejus interitu cessarunt. Quoniam eam distinctam esse voluit ab aliarum gentium atque populorum politiis, ita suis eam fundavit legibus & institutis ad peculiarem reipub. formam & rationem accommodatis, qua sublata abrogatæ quoque fuere leges istæ, ut videre est *Matth.* 19.

8. Nos vero alienigenæ non id Christi adventu consecuti sumus, ut Mosis lege non teneremur, sed ut qui antea spem tantum satis obscuram in Dei bonitate positam habere poteramus, nunc diserto fœdere fulciamur, utque in unam ecclesiam coalescere possimus cum Hebræis filiis Patriarcharum, sublata ipsorum lege, quo velut interseptimento a nobis distinebantur. Ephes. II, 14.

COMMENTARIUS.

Adventu Messiæ consecuti sumus, ut non opus habeamus subire durum legis jugum ad salutem obtinendam. Ita enim Rivetus prælect. in *cap.* 20. *Exod.* inquit: *Legem nunc Christianis veris non esse onerosam, quia severitas ejus per Christum sublata est, cujus jugum leve factum, & mandata ejus gravia non sunt. In summa legem nunc non proponi nobis, quemadmodum a Mose factum est, tanquam conditionem antecedentem jus ad vitam, quæ sit nobis præstanda antequam illud jus habeamus; sed tanquam conditionem contractum subsequentem, quæ ex se aliunde validus est; nihilominus obligat ad recognitionem quandam, ut fit in contractibus, in quibus fundus aliquis aut possessio ita datur, ut cui datur vere fiat dominus fundi; obligatur nihilominus ad homagia quæ vocant & servitia nonnulla.* Mansit legis vis integra, quoad obedientiam, quæ a nobis exigit præstationem & executionem eorum omnium, quæ moralem bonitatem habent, cujus intuitu Euangelium a Mosis ministerio sive a statu populi Hebræi sub lege nihil differt. Hanc legis neque nova vel contraria dispositione immutari, vel voluisse, vel potuisse summum legislatorem, salva ejus majestati debita reverentia, demonstravimus; cui accedit quod toties Christus testatur sese non venisse ut solveret, sed impleret legem. Abrogata tamen est quoad maledictionem quam legi ademit Christus, eam implendo, & maledictionem in se recipiendo, ut nobis sit deinceps instar serpentis, cui ademptum sit venenum. Quo sensu inquit Apostolus *nos non esse sub lege, sed sub gratia. Rom.* 6. 14. tum corda nostra innovando & flectendo ad obedientiam, sinceram illam quidem, etsi non omnibus gradibus perfectam. Rivet. *dicto loco.* Illa enim cordis renovatio nihil aliud est, quam convenientia cum lege morali. Manet itaque legis usus & vis, quatenus omnibus hominibus etiam fidelibus dux debet esse & regula, verum fidelium respectu abrogata tum quoad maledictionem, tum quoad rigidam plenæ & omnibus numeris absolutæ obedientiæ exactionem, quasi sine ea nullus pateret aditus ad vitam. Vid. Clariss. Burman. *Synops. lib.* 4. *cap.* 6. & Celeberr. Witf. *de OEconom. fæder. lib.* 4. *cap.* 4.

XVII. 1. Cum ergo directam obligationem lex per Mosem data in nos inducere non possit, ut jam ostendimus, videamus ecquem alium usum habere possit, tum in hac de jure belli, tum in similibus aliis quæstionibus. Id enim scire ad multa refert.

COMMENTARIUS.

Imo legem moralem sive Decalogum per Mosem populo Hebræo datum directam in nos obligationem inducere jam a nobis demonstratum speramus.

I. 2. Primum ergo ostendit lex Hebræa, id quod ea lege præcipitur non esse contra jus naturæ. Nam cum jus naturæ, ut ante diximus, sit perpetuum atque immutabile, non potuit a Deo, qui injustus nunquam est, quicquam adversus id jus præcipi. Adde quod lex Mosis vocatur immaculata & recta, Psalm. XIX, qui Latinis XVIII, 8. & Apostolo Paulo sancta, justa, bona, Rom. VII, 12.

De præceptis loquor: nam de permissis distinctius agendum est: permissio enim quæ lege fit (nam quæ nudi est facti, & impedimenti remotionem significat, huc non pertinet) aut plena est, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum; aut minor plena, quæ tantum

tantum impunitatem dat apud homines & jus ne quis alius impedire licite possit. Ex prioris generis permissione non minus quam ex præcepto sequitur id de quo lex agit contra jus naturæ non esse. De posteriori genere aliter se res habet. Sed raro locum habet hæc collectio: quia cum permittentia verba sint ambigua, magis ex jure naturæ interpretari nos convenit utrius generis sit permissio, quam ex permissionis modo ad jus naturæ argumentando procedere.

COMMENTARIUS.

SI Author sermonem habet de lege morali ejusque præceptis, qui possent esse contra jus naturæ? quia nihil aliud sunt quam rectæ rationis dictamina, & consequenter a jure naturæ nihil differunt, nisi quod ministerio Mosis populo fuere promulgata, ut ea semper ob oculos habens a recto tramite minus deviaret. Cum naturæ præcepta ratione duce cuique innotescant, quæ sæpe pravis libidinibus obfuscata, non adeo clare hominem admonet officiorum quæ naturæ jus a se exigit. Sin de tota lege Hebræa, ideoque de ceremonialibus & ritualibus, tum etiam forensibus præceptis loquatur, quod verosimilius, certissimum est nihil iis etiam præcipi, quod contra jus naturæ est, quippe cum illud, ut sæpius diximus, & argumentis omni exceptione majoribus affirmavimus, perpetuum sit & immutabile, quia per se & sua natura necessario æquum, justum, & bonum est, a Deo, qui omnis justitiæ & æquitatis fons atque origo est, non potuit quicquam adversus id præcipi. Quippe quemadmodum Deus necessario debet amare semetipsum, quia omnia in se possidet & habet quæcunque optari vel amari possunt, & ut uno verbo dicam, qui summe bonus & perfectus est, ita nunquam potest aliquid agere quod essentiæ suæ esset contrarium, quia ea ratione aliquid bonitati & perfectioni suæ detraheret, atqui ejusmodi operatio contradictionem involvit, colligimus Deum, quia amat sese ipsum ut summe bonum & perfectum, necessario quoque amare justitiam & veritatem tanquam qualitates & attributa, quæ non solum maxime optabilia, verum etiam quia & amabilia, sunt a summa perfectione inseparabilia, imo quia ipsam divinam essentiam constituunt, ideoque necessario ex ea defluunt, contraria dispositione nunquam immutari possunt, quin simul tollitur ipsa divina essentia. Quid vero amori magis conveniens quam sui conservatio, cum autem sui conservationi plane contrarium sit semetipsum essentia & existentia privare, concludimus iterum nihil a Deo posse præcipi quod juri naturæ, id est suæ imagini & naturæ, contrarium est, quia hac ratione non solum sese ipsum abnegaret, verum plane, ut ita dicam, annihilaret. Quod non solum absurdissimum est cogitare, sed etiam impossibile est ejusmodi operationis ideam formare. Quemadmodum vero a Deo nihil præcipi, ita nequicquam permitti potest; quod juri naturæ contrarium est; de ejusmodi permissione sermonem habeo, quam Author *plenam* vocat, quæ facultatem tribuit alicui ad aliquid licite agendum: cujus naturæ sunt omnia, quæ, impune omitti, & sine læsione divinæ sanctitatis atque justitiæ fieri possunt, ideoque quæ intrinsece mala non sunt. Est & alia permissio quæ *minus plena* dici potest, impunitatem quidem concedens apud homines, conscientiam tamen gravans. Sic potest aliquando permitti minus malum evitandi majoris mali causa, cujusmodi permissio agentem quidem a pœna liberat in foro soli, nequaquam vero in foro poli, quanquam permittens quoad utrumque securus esse potest, quia nihil agit mali permittendo malum, quoniam non permittit malum quia vult mali exercitium, verum ut tollat majus malum, itaque permittendo malum vult aliquid boni, quod facit permittendo minus malum, ut evitet majus; objectum permittentis non est permissio mali quia malum, verum quia ejus permissio eatenus bona est quatenus majus malum depellit. Cujusmodi distinctio usu venit sæpissime iis qui nimis temere judicant de publicis negotiis, & reipublicæ administratione, dum Principum, vel eorum qui ad reipub. gubernacula sedent, quarundam rerum permissiones & quasi conniventia traducuntur tanquam injustæ & nefariæ, imo tanquam detestandum ipsius permittentis facinus, cujus ipse Author habetur & reus, cum potius summis extolli laudibus deberet summa eorum in publicis tractandis negotiis & gubernanda Reipub. cum sapientia tum etiam industria, quando aliquando communis salutis & tranquillitatis conservandæ causa ex duobus malis minimum eligere atque permittere coacti, sequuntur non quod suadet jus strictum, sed quod extorquet necessitas, & reipub. salus, quæ suprema lex esse debet, flagitat. Quod salva eorum conscientia fieri posse omnes mecum censuros arbitror, quibus mens sana est in corpore sano.

3. Huic primæ observationi affinis est altera, licere nunc his, qui imperium inter Christianos obtinent, leges ferre ejus sensus cujus II.

 sunt

ſunt leges per Moſem datæ, niſi ſi quæ ſint leges, quarum tota ſubſtantia ad tempus Chriſti exſpectati & Euangelii nondum revelati pertineat, aut niſi Chriſtus ipſe contrarium aut in genere aut in ſpecie conſtituerit: nam his tribus cauſis demptis nulla poteſt alia excogitari, cur quod olim Moſis lege fuit conſtitutum, nunc ſit extra ea quæ licent.

COMMENTARIUS.

LEges Hebræorum poſitivas, cujus generis ſunt ceremoniales & forenſes, ut jam ſæpius dictum, neque hodie obligare neque normam eſſe, ad quam cujuſque civitatis magiſtratus ſuas leges componere neceſſe habent, certiſſimum eſt. Quippe quemadmodum diverſa ſunt hominum ingenia, & diverſæ reipub. ſacies & formæ, atque imperii tractandi non una eademque ratio, ita quoque unaquæque civitas ſuas peculiares habet leges & conſtitutiones ad genium populi & reipub. attemperatas, quibus fundatur tanquam ſua baſi & fundamento. Quo ſenſu, inquit Cajus *l. 9 ff. de juſt. & jur.* omnes populos partim legibus & moribus regi, partim jure proprio. Proprium jus vocans quod quiſque populus ipſe ſibi conſtituit, tantum ejuſdem civitatis membra obligans. Ejuſdem naturæ quoque fuere leges Hebræorum forenſes, quæ ad genium populi iſtius & reip. attemperatæ, exteras nationes vel gentes obligare non potuere, vel ad eas recipiendas, vel neceſſario tanquam exemplar ad quod ſuas leges attemperarent ſibi imitandum proponere; verum licet ſummum imperium obtinentibus, vel ab illis recedere, vel eas recipere, prout reipub. ſabricæ & civium ſaluti ac tranquillitati utile ſore arbitrantur.

III. 4. Tertia obſervatio hæc ſit: quicquid ad eas virtutes pertinens quas Chriſtus a ſuis diſcipulis exigit, lege Moſis præceptum eſt, id nunc etiam, ſi non & amplius, a Chriſtianis præſtandum. Fundamentum hujus obſervationis eſt, quod quæ virtutes a Chriſtianis exiguntur, ut humilitas, patientia, dilectio, exiguntur in majore gradu quam ſtatu legis Hebraïcæ exigebantur: idque merito; quia etiam promiſſiones cœleſtes in Euangelio multo clarius proponuntur. Hinc lex vetus comparatione Euangelii dicitur fuiſſe nec perfecta, nec ἄμεμπτος, Hebr. VII, 19. VIII, 7. & legis finis dicitur Chriſtus, Rom. X, 4. lex autem manuductrix ad Chriſtum, Gal. III, 25. Sic lex vetus de ſabbato, & altera de decimis, monſtrant Chriſtianos obligari, ne minus ſeptima temporis parte ad cultum divinum, nec minus fructuum decima in alimenta eorum, qui in ſacris rebus occupantur, aut ſimiles pios uſus, ſeponant.

COMMENTARIUS.

OMnes virtutes morales, quas exigit Chriſtus a ſuis diſcipulis, exigit lex moralis ab omnibus hominibus, atque eodem juris vinculo obligat cujuſque generis, conditionis, & ſtatus ſunt; moralitas enim, quæ illis ineſt, non ſolum perpetuam, æqualem atque immutabilem, ſed univerſalem obligationem parit, quia hominem, qua homo, id eſt conditum ad divinam imaginem, adſtringit, ideoque extrinſeca ſtatus mutatio eam neque imminuere, neque augere poteſt, ſi enim augmentum vel diminutionem poſſet pati, ſequeretur ſanctitatem & Dei imaginem non eſſe perfectam, ex qua omnes virtutes morales, omniaque officia, quæ non ſolum Chriſtianis, ſed univerſo generi humano præſtanda incumbunt, tanquam unico fonte immediate dimanant, quorum ſemina homini, propterea quod iſtius imaginis particeps eſt, innata ſunt, & conſequenter ejuſdem debent eſſe naturæ cujus origo & principium unde derivantur, ſcil. perfecta, immutabilia, perpetuam atque immutabilem obligationem omnes homines æqualiter alligantem ad præſtanda, quæ lex moralis, verus Dei imaginis & ſanctitatis typus, præcipit, & jubet producentia. Ex quibus perſpicimus Authorem noſtrum graviter errare, quod amplius quid a Chriſtianis præſtandum arbitratur, quam lege morali præceptum,

propter-

propterea quod sanctitatis & voluntatis divinæ perfectissimum exemplar hominem admonens atque erudiens, quas virtutes exercendas, quæque ipsi officia tum creatori suo tum etiam proximo præstanda incumbunt. Qui vero perfectissima lex dici posset, ut necessario esse debet, si ei addi aliquid vel detrahi posset vel ratione obligationis, vel respectu virtutum & officiorum, quæ præcipit præstanda? Additio enim vel detractio certissimum testimonium est alicui rei vel plus adesse, vel minus, quam adesse debet, & idcirco aliquo defectu laborare, sive quoad plus sive minus. Errorem itaque errore cumulat Author, dum statuit, virtutes, quæ exiguntur a Christianis, ut humilitas, patientia, dilectio, exigi in majore gradu quam statu legis Hebraïcæ exigebatur. Idque merito, quia promissiones cœlestes in Euangelio multo clarius proponuntur. Quæ si vera essent, sequeretur non eandem semper Dei fuisse sanctitatem, & idcirco augmentum & diminutionem pati posse, quod quam absurdum est quis non videt. Contrarium nos docet Christus, qui interrogatus a Pharisæo doctore quodam legis quodnam in lege summum esset mandatum? respondet illi, *diliges domi num tuum ex toto corde tuo, & extota anima tua, ex totis viribus, hoc est primum & magnum mandatum; secundum autem simile est huic, Diliget proximum tuum sicut te ipsum.* Non docet Christus dilectionem in N. T. in majore gradu exigi quam lex moralis exegit in V. T. quippe in summo gradu legem moralem exegisse, & hodie exigere dilectionem Dei & proximi testatur Christus, cum inquit, *ex toto corde, ex tota anima, & ex totis viribus diliges eum Deum, tum proximum tuum.* Non addit huic præcepto aliquid nec detrahit, sed ejus vim atque obligationem interpretatur, atqui omnia præcepta moralia & omnes virtutes morales hisce duobus præceptis continentur, ergo idem de omnium virtutum moralium exactione dicendum. Sed addit rationem Author, quare in majoria gradu virtutes a Christianis exiguntur, quam statu legis Hebraïcæ, scil. quia *promissiones cœlestes in Euangelio multo clarius proponuntur.* Quasi homo suis operibus & suis meritis salutem & vitam ex vi illarum cœlestium promissionum sibi comparare posset. Quod fidei nostræ fundamenta subvertit & Christi merita irrita facit, vid. quæ ad § 50. *Prolegom.* annotavimus. Quod autem dicitur *legem nihil perfectum* reddidisse, non tam de lege morali, quam ceremoniali intelligendum, non enim exterior ille cultus non poterat perducere ad illam perfectionem sive veram justitiam internam, quæ nos Deo acceptos & gratos constituere potest ad vitam æternam acquirendam. Si de lege morali Apostolum sermonem habere dicimus, non intelligendum de lege morali in se, sed relative ad hominem, cujus natura adeo corrupta & ad vitia prona est, ut ei impossibile sit legem adimplere, cujus perfecta adimpletio olim homini vi fœderis, quod cum ipso pepigerat Deus, si statu integro non excidisset, jus ad vitam æternam dedisset, verum quemadmodum obedientia legis homini jus dat ad vitam, ita inobedientia æternæ mortis reum pronunciat, a qua lex cum jam per carnem imbecillis reddita liberare nequit, nec justificare coram Deo, quippe cum lex requirat perfectam obedientiam ad vitam obtinendam, homo vero quotidie contra legem innumerabilia admittit peccata, impossibile est hominem per legem justificari posse, non quia lex per se imperfecta hominem perfectum reddere nequeat, verum quia lex imbecillis facta est per corruptam hominis naturam. Quia enim lex justa est & sancta atque immaculata, præcipiens honesta, vetans contraria, qui potest approbare inhonesta, & consequenter hominem justificare & perfectum reddere coram Deo. Contra damnat & mortis reum eum pronunciat, quod non steterit ac manserit in omnibus quæ jubet præcipitque, & idcirco, inquit Apostolus, legem nihil perfectum reddidisse, quia non potest expiando peccata nostra nos ad vitam perducere; violata enim condemnare tantum potest, & idcirco impossibile est ut per eam vitam nobis acquiramus. Sed confugiendum ad perfectam Christi obedientiam, qua pro nobis legi satisfecit, ut nos per fidem in se liberaret a legis pœnæ, quæ erat mors, & participes faceret æternæ vitæ. Quamobrem *legis finis* dicitur *Rom.* 10. *v.* 4. tum ceremonialis, cum etiam moralis. Id est impletio & consummatio, sive complementum legis, qui legi penitus satisfecit, & omnia præstitit quæ nobis præstanda imcumbebant. Christus itaque est per quem lex impletur, & vera justitia acquiritur, & per quem Deus credentibus & peccata remittit, & æternæ vitæ participes reddit. Factus pro nobis dicitur *justitia, sanctificatio, redemptio, 1 Corinth.* 1. 30. Quod legem de Sabbato attinet, magnam hæc olim & hodie disputandi Theologis materiam præbuit, nos vero hanc quæstionem ipsis decidendam relinquimus. Breviter tantum annotabimus, præceptum de cultu divino certo & stato aliquo tempore peragendo in se plane morale atque perpetuum esse, quia ex ipsa divina natura immediate fluit, posito enim Deo, divinus quoque cultus poni necesse est, cujusmodi cultus, quia Deus semper est quod est, & idem manet, continuo quidem præstandus & peragendus, sed non eodem semper modo, vel eadem solennitate, verum quia plura negotia curanda homini incumbunt, sine quibus vita neque satis commode neque ullo modo transigi potest, hinc Deus certum & definitum constituit tempus, cultui divino inserviendo peculiariter destinatum. Cujusmodi certi temporis ad divinum cultum peragendum constitutio non minus moralis est quam cultus, quippe eo ipso quod præcipitur cultus divinus, etiam certum tempus ei peragendo præcipi necesse est, quia sine certo tempore constituto fieri nequit. Certi itaque temporis constitutio eodem modo fluit ex necessitate rei peragendæ, quemadmodum ipsa res sive cultus divinus necessario fluit ex essentia & imagine divina. Verum quæri hic potest an istius temporis definitio non arbitraria sit, ita ut Deus loco septimi octa-

I 3 vum,

vel nonum, vel decimum diem potuisset destinare ad cultum divinum faciendum, & an semel destinatum tempus potest iterum mutari, tanquam quid positivum? Videtur mihi dicendum, non magis fuisse necessitatis alicujus moralis septimi diei institutionem, quam necessaria fuit cœli & terræ aliorumque individuorum productio & totius operis absolutio sex dierum spatio, eoque peracto ab operando quiescere. Quemadmodum enim fuit divinæ voluntatis cœlum & terram creare, ita quoque, prout ipsi placuit, potuit certum tempus statuere & definire intra quod opus suum perficere vellet. Atque idcirco quies divina ab omni opere die septimo facta ejusdem generis esse debet, cujus est definitio temporis ad perficiendum opus destinati. Si placuisset Deo opus suum intra septem vel decem dies absolvere, quievisset vel octavo, vel undecimo die, eumque sanctificasset. E quibus perspicimus numerum septenarium non habere aliquid in se morale, tanquam fluens ex ipsa divina natura, idcirco institutio diei septimi ad Dei cultum solenni more peragendum non habet in se necessitatem moralem, qua obligamur præcise unum e numero septenario cultui divino destinare, sed institutum præcise tanquam morali necessitate adstricti celebrare sebemus, propterea quod certo tempore divino cultui vacandum dictat naturalis ratio, quamobrem nulla gens tam barbara est atque extra mores projecta, quæ non stato tempore cultui divino inservit. Sed non dictat diem septimum cultui divino destinandum, quemadmodum cætera moralia præcepta, necessitatis esse, ideoque antecedenter ad omnem Dei voluntatem ejus institutionem necessariam esse & perpetuam ac immutabilem. Imo non potuisset Deus quievisse septimo die, quemadmodus fecisse ex sacris constat paginis, & nobis præcipere ut quintum vel sextum diem cultui divino & publicis religionis exercitiis solenniter vacaremus? Atqui jam constat septimo die Deum quievisse ab omni opere, eumque sanctificasse, & voluisse ac præcepisse ut non solum Hebræi, tanquam in peculiarem sibi populum adsciti, recordarent id Dei sabbat, urque sanctificarent, & cultui divino omnino destinarent, ita ut ipsis non liceret ullum opus facere, sed etiam universum obligat mortale genus, propter communem nascendi principium. Est enim totius humani generis Author & Creator & commune exemplar ad quod quisque qua homo est componere sese tenetur, illudque sequi si non constat aliud voluisse Deus, quatenus autem est Creator & Author humani generis, quisque eum colere tenetur, quia ejus benevolentia humanæ conditionis particeps, quoniam vero certum tempus cultus divinus postulat, Deus vero illud præcepisse constat, cuique imponitur necessitas qua tenetur voluntati divinæ obtemperare, & idcirco stato tempore inservire cultui divino. Si non constet hujus universi conditorem aliud tempus, vel alium diem quam septimum, vel unum e numero septenario cultui divino destinasse, vel instituere voluisse. Quemadmodum pependit ex divina voluntate septimi diei sanctificatio, *ita etiam ex ea pependit istius diei sanctificationem humano generi præcipere*, vel in perpetuum, vel pro tempore, atqui non pateat Deum contraria dispositione priorem abrogare voluisse, concludimus omnes homines, ad quorum cognitionem aliquando perventura est Dei voluntas in decalogo manifestata circa sanctificationem diei septimi, alligatos ad unum diem e numero septenario cultui divino solenniter destinandum. Hæc pauca de moralitate Sabbati quatenus duce ratione persequi potui, delibasse sufficiat, quæ enim in hac quæstione tractanda ex intima Theologiæ medulla depromi & erui debent Theologiæ antistitibus atque doctoribus examinanda relinquo. Qui vero in brevi quasi tabella hujus quæstionis cardinem belle depictam intueri cupit inspiciat *Tractatum Theologico Juridicum sive Forum conscientiæ*, nuper auctore *Andr. van der Muelen* Brabantiæ supremæ Curiæ, quæ Hagæ Comitum est, Senatore, fratre meo Germano, eoque nomine, quamvis a me in hac quæstione dissentiente, mihi dilectissimo, publici juris factum. *part.* 1. *quest.* 19. Non ejusdem necessitatis esse puto obligationem qua tenemur fructuum decimam exhibere iis, qui in sacris rebus occupantur. Dictat quidem naturalis ratio, socio in necessitate constituto quacunque ratione succurrendum, & consequenter omnes illas morales virtutes exercendas præcipit, quas enumerat Christus *Math.* 25. *vers.* 35. quarum in numero sunt, *Esurientibus alimenta præbere. Sitientibus levare sitim. Hospites recipere. Nudos operire. Infirmis succurrere. In vincula conjectos adire*, relicto cujusque arbitrio, modo & ratione qua socium potissimum egentem sublevare velit, ideoque non determinat vel præscribit quantitatem, sed præcipit lex charitatis, quæ omnes leges morales complectitur, tantum indefinite ut socius socio opem feramus subministrando ea quibus sublevari potest. Itaque præceptum de decimis exhibendis, qui rebus sacris peragendis præsunt, morale est, quatenus obligat Christianos subvenire necessitati eorum, qui in rebus sacris occupati aliunde sibi alimenta quærendi occasionem non habent, & consequenter in ea necessitate constituti sunt, ut ea ipsis ministrari debeant determinatio vero certæ quantitatis eo nomine præstandæ eorum arbitrio relicta est, quibus ea cura commissa est. Ideoque non decima fructuum præstandis alimentis semper reponenda, ut olim lege Mosaïca cautum fuit, quia quod ad illam partem tanquam positiva & ritualis nos non obligat. Verum obligat nos, quia rationi consentaneum est, ut rerum sacrarum antistitum ministerium congrua compensetur mercede, quæ sufficit & ad debita ipsis subministranda alimenta, & etiam alia familiæ onera sustinenda. Unde vero ipsis ejusmodi merces tribuitur, an ex fructuum decimis, vel octavis vel tricesimis, perinde est, modo habeant quo sese & suam familiam sustentare & tueri possunt, quod ex arbitrio & voluntate summi imperantis pendet, unde itaque habeant ne quærant, modo habeant quod oportet habere.

CA-

CAPUT. II.

An bellare unquam justum sit.

I. Jus naturæ bello non repugnare probatur rationibus:
II. Historia:
III. Consensu.
IV. Jus gentium non repugnare bello probatur.
V. Jus divinum voluntarium ante Evangelii tempus bello non repugnare, probatur, cum solutione objectionum.
VI. Ad quæstionem, an bellum cum jure Evangelico pugnet, præmonita.
VII. Argumenta pro negante sententia ex sacris literis.
VIII. Solutio argumentorum ex sacris literis pro parte ajente.
IX. Examinatur veterum Christianorum circa hanc rem consensio.
Negans privatim consilio potius, quam præcepto nixa, reprobatur.
X. Affirmans, publica Ecclesiæ auctoritate, consensu, & temporum usu confirmatur.

Visis Juris fontibus, ad primam ac generalissimam veniamus quæstionem, quæ hæc est, an bellum aliquod justum sit, sive an bellare unquam liceat.

COMMENTARIUS.

Juris fontes possemus dicere esse duos, scil. *necessitatem* & *voluntatem*; ex necessitate defluere jus divinum necessarium sive morale, quod & naturale vocamus; quemadmodum necesse est ut sit aliquod ens primum & summum, a quo omnia producta individua, & quicquid est vel existit, esse suum habeant, ita necesse est ex primo illo ente profluere jus aliquod secundum, quod omnia entia operantur & existunt, de quo latius sup. egimus ad *Proleg.* Ex voluntate dimanat cum jus divinum voluntarium, tum & jus humanum, necessitatem tamen in se habens obediendi, postquam legislator suam voluntatem, vel scripto, vel sine scripto declaravit, qua obediendi necessitate nisi contraria legislatoris dispositione solvi possumus, eodem enim modo quo quid colligatum est dissolvi oportet. Positis autem hisce juris fontibus ad generalissimam Author descendit quæstionem, an scil. aliquod bellum justum dici queat, id est juri divino vel necessario sive naturali, vel voluntario, aut humano conveniens. Quippe cum bellum videatur omnia cum divina tum etiam humana jura subvertere; utpote quæ inter armorum strepitum exaudire nequeant, videtur potius dicendum nullum bellum justum nulloque juri conveniens esse. *Propria enim præliorum negotia, dolus, asperitas, injustitia*, ut inquit Tertullianus *adversus Judæos*. Quoniam itaque nonnulli interdicunt Christianis bellum tanquam nullo jure permissum ac licitum, optime Author, antequam belli jura describere aggreditur, examinat an bellare unquam justum sit, quod vix feliciter & cum fructu potuisset perficere, nisi prius lectorem docuisset istius juris fontes, ad quod tanquam ad Lydium lapidem belli jura examinari necesse est. Bellum autem aliquod justum esse, sive licitum bellare multis probat cum rationibus, tum etiam Historia & consensu, quæ in singulis paragraphis eorumque numeris occurrebant examinandæ.

1. Hæc autem ipsa quæstio, ut & aliæ quæ deinceps sequentur, ad jus naturæ primum exigenda est. M. Tullius Cicero tum tertio de Finibus, tum aliis in locis, ex Stoïcorum libris erudite disserit, esse quædam prima natura, Græcis τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν, quædam consequentia, *Gell.* XII. c. V. sed quæ illis primis præferenda sint. Prima naturæ vocat, quod simulatque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conservandum, atque ad suum statum, & ad ea quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienatur autem ab interitu iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. Hinc etiam ait fieri, ut nemo sit, qui, cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis,

poris, quam easdem usu imminutas aut detortas habere: primumque esse officium, ut se quis conservet in naturæ statu; deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria.

COMMENTARIUS.

POtissimum autem hic venit jus naturæ examinandum. Quippe quod licet hoc jure extra omne dubium justum est, quod illicitum, injustum, & nunquam agere permissum. Jure vero naturæ bellum aliquod justum esse, inprimis videtur posse perspici ex innatis illis stimulis cuique individuo ad sese conservandum in illo statu in quo a primo Authore collocatum est. Hinc vidimus nullius rei studium altius insitum esse a natura omnibus animalibus, quam studium tuendi sui adversus vim illatam. Quamobrem simul atque natum est sibi ipsi conciliatur, & tenerrimo eoque naturali amore erga semetipsum afficitur, qui ipsum continuo ad sibi paranda ea omnia, quæ ad sui conservationem pertinent, incitat; revocat vero ab iis quæ nocendi præ se ferunt notam, & ad destructionem status sui tendere videntur, non quod ea ex principio aliquo intrinseco intelligente prævideat, vel rationis discursu eorum vim & naturam percipiat, verum quia melior quædam natura summus rerum opifex ejusmodi omnium animalium, & aliorum individuorum naturæ insevit motus, quibus vel impelluntur appetere ea quæ conservationi cujusque inserviunt, vel deterrentur ab iis quæ huic contraria sunt. Cujusmodi inclinationes & naturæ impetus, quos in singulis individuis cum potissimum in homine & brutis animantibus perspicimus, quoniam non habemus a nobismetipsis, sed ab eo qui totum hunc universum certo quodam ordine gubernare voluit, colligimus nobis dedisse facultatem, ut omnia adhibeamus media quibus quisque conservationi suæ potissimum consulere potest. Imo quatenus voluit ut essemus & existeremus ad sui gloriam, eatenus obligavit nos ut essemus & existeremus in eodem statu in quo quemque nostrum sive unumquodque individuum produxit, quamdiu sibi placet. Cujusmodi existentiæ continuatio haberi non posset, nisi præcedat essentiæ conservatio quam cuique creaturæ indidit summus rerum moderator, itaque eo ipso quo Deus voluit universum certo quodam ordine gubernare, etiam voluit ut certo quodam modo singula individua existerent, quem in finem omnibus creaturis indidit amorem sui ipsius, quo feruntur ad sui conservationem, summum vero terrorem ab iis quæ sibi videntur nocitura. Atque in hisce naturæ principiis optime fundatur naturæ jus, quo bellare, id est vim vi repellere licere affirmamus. Hinc *Taurus* apud Gell. *lib.* 12. *cap.* 5. *Natura*, inquit, *omnium rerum, quæ nos genuit, induit nobis inolevitque in ipsis statim principiis, quibus nati sumus, amorem nostri & charitatem, ita prorsus ut nihil quicquam esset charius pensiusque nobis, quam nosmet ipsi.* Et Cic. 1. *off. Primum*, inquit, *omni generi animantium a natura tributum est, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea quæ nocitura videantur, omniaque, quæ ad vivendum sunt necessaria, inquirat ac paret, ut pastum, ut patibula, ut alia ejus generis.* Et *lib.* 4. *de fin. Omnis natura vult esse conservatrix sui, ut & salva sit, & in genere conservetur suo. Ad hanc rem ajunt artes quoque exquisitas, quæ naturam quippe adjuvarent, quibus ea numeretur in primis, quæ est vivendi ars, ut tueatur quod a natura datum sit, quod desit acquirat.* Et 3. de fin. in Catonis persona, *Placet iis* (Stoïcis) *quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal ipsum sibi conciliari & commendari ad se conservandum, & ad suum statum, & ad ea quæ conservantia sunt ejus status diligenda.* Quamobrem cum Stoïcis primum ac summum principium supponit sui conservationem & destructionis amolitionem. Hinc 3. de fin. ita Cato. *Ex quo intelligi debet principium ductum esse a se diligendo. Quare primum sibi ipsi conciliatur animal. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Simul enim conciliatur saluti sua quidque, & quæ juvant illa petit, læsura formidat.* Seneca *epist.* 121.

2. At post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione, quæ corpore est potior; atque eam convenientiam, in qua honestum sit propositum, pluris faciendam quam ad quæ sola primum animi appetitio ferebatur; quia prima naturæ commendent nos quidem rectæ rationi, sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat quam illa sint a quibus ad hanc venerimus. Hæc cum vera sint, & ab omnibus, qui judicio sano sunt prædici, facile sine alia demonstratione assensum impetrent, sequitur in examinando jure naturæ primum videndum quid illis naturæ initiis congruat, deinde veniendum ad illud,

lud, quod quanquam post oritur dignius tamen est, neque sumendum tantum, si detur, sed omni modo expetendum.

COMMENTARIUS.

Verum quamquam hæc prima naturæ per se quidem justa sunt quia jure naturæ congrua, non tamen cæco quodam impetu hominem sequi decet, nisi adhibita in consilium recta ratione, utpote quæ sola nos informare possit quid juris sit naturæ nec ne, quidve decet in dictis factisve, qui in omnibus rebus servandus modus. Cum enim sæpissime isti motus & impetus naturales justam excedunt mensuram, duce recta ratione ita moderandi sunt, ut cum jure naturæ, cum honestate, cum humana societate conveniant. Quippe quoniam homo dicitur animal non solum rationale, sed etiam sociale, in omnibus suis actionibus spectandum potissimum ad earum convenientiam cum recta ratione sive honestate, & conservatione humanæ societatis. Itaque inter hominem & belluam hoc maxime interest, quod hæc tantum ex solo instinctu & quantum sensu movetur declinet ea quæ sibi nocitura videntur, appetit autem vehementer quæ conservationi ac naturæ conjunctiora sunt. Homo vero, qui rationis particeps est, per quam perspicit convenientiam rerum cum ipsa ratione & natura sociali, consulit sibi quidem ex innato quodam erga sese amore & impetu naturæ, verum huic accedit rectæ rationis dictamen, quod eum docet juri quidem naturali consentaneum esse propriæ conservationis studium, verum eodem mentis discursu perspicit illud studium suos habere limites, ultra quos extendi non debet, quin in vitium degeneret & illicitum sit, quod per se licitum est, imo præceptum. Ita defensio propter sui conservationem rectæ rationi consentanea, ideoque honesta & licita, fit illicita quando ex vindicta procedit. Quippe tunc non defensio, sed offensio potius est, quæ contraria est rectæ rationi & naturæ sociali, quoniam perturbat societatem humanam, & lædit cognationem naturalem, quam inter homines natura rationalis ac socialis instituit. Homo itaque rationalis prima naturæ ad rationis dictamen examinat, eaque sequi debet quatenus perspicit in illis convenientiam aliquam cum recta ratione, quæ sibi debet esse agendorum & vitæ instituendæ norma atque regula, omniumque actionum suarum moderatrix. Sequitur itaque illas naturæ inclinationes, quia rationis lumine cernit esse rectæ rationi congruas, ideoque jure naturæ licitas, easque duce eadem ratione ita moderatur, vel saltem moderari debet, ut nunquam a jure naturæ vel honestate alienæ justum moderamen excedant. Contra bruta animantia prima naturæ sequuntur, non quod illa jure naturæ consentanea ex principio aliquo intelligente intrinseco perspiciant, verum cæco quodam naturæ impetu & motu istis obediunt. Hinc immanis eorum ferocitas, qui, destituti moderatrice recta ratione, naturales impetus suis nequeant cancellis includere, eos ad rectæ rationis dictamen revocando.

3. Hoc ipsum vero, quod honestum dicimus, pro materiæ diversitate, modo (ut ita dicam) in puncto consistit, ut si vel minimum inde abeas, ad vitium deflectas; modo liberius habet spatium, ita ut & fieri laudabiliter, & sine turpitudine omitti aut aliter fieri possit, ferme quomodo ab hoc esse ad hoc non esse statim fit transitus; at inter aliter adversa, ut album & nigrum, reperire est aliquid interpositum, sive mixtum, sive reductum utrinque. Et in hoc posteriori genere maxime occupari solent leges tum divinæ tum humanæ, id agendo, ut quod per se laudabile tantum erat, etiam deberi incipiat. Supra autem diximus, de jure naturæ cum quæritur, hoc quæri, an fieri aliquid possit non injuste: injustum autem id demum intelligi quod necessariam cum natura rationali ac sociali habet repugnantiam.

COMMENTARIUS.

Quod per se & sua natura honestum est nullam recipit latitudinem, sed in puncto consistit, a quo vel si minimum abeas, ad vitium deflectis. Sumpto *honesti* vocabulo eo sensu, quo significat convenientiam cum lege naturæ sive rectæ rationis dictamine. Quemadmodum enim quod cum lege convenientiam habet honestum dicitur, ita quod ab ea recedit inhonesti venit appellatione. Ex quo perspicimus nullam hic dari latitudinem, quin statim quod

ab honestate deflectit in vitium sive turpitudinem degenerat. Quoniam non dantur honestatis gradus ratione moralitatis, una debet esse essentia, ita ut non possit esse aliquid honesto magis honestum per se scil. consideratum tanquam cum lege conveniens. Debet enim esse ejusdem naturæ & conditionis cujus est origo a qua derivatur & suam habet essentiam, quia autem necessario hæc uniformis & simplex esse debet, ita etiam simplex & uniforme est illud quod ab eadem ortum suum trahit, *honestumque* dicitur. Quid enim aliud est convenientia cum lege naturæ sive morali, quam illa conformitas cum illis in nobis reliquis justi & decori sive honesti principiis, divinæ imaginis ruderibus, quæ quanquam multiplicari possint ratione officiorum & virtutum quas excercere decet virum bonum & honestum, attamen ejusmodi exercitatio nihil aliud est quam facere quod honestum est, honestum quia cum lege habet convenientiam. Ejusmodi vero cum lege convenientia est illa conformitas cum illis principiis, sive cum ipsa divina imagine cujus lex moralis sive naturalis verus typus est, quæ cum simplex & uniformis esse debeat, ita quoque illud quod honestum vocamus, consistens in illa conformitate cum divina imagine, simplex & uniforme esse debet. Verum quando has ratiocinationes transferamus ad actiones & hominum mores, in quibus propter varias circumstantias difficillime illud punctum inveniri potest, idcirco non sine aliqua latitudine id ipsum interpretari debemus. Cui accedit quod impossibile sit propter humanæ naturæ imbecillitatem ad summam perfectionem pervenire, quamquam laudabile sit ad eam contendere, non ea mente quasi ad illam perveniendi nobis esset data facultas, verum ut ad eam, quantum naturæ humanæ conditio fert, propius accedamus, quod si vero eam attingere non liceat, id ipsum tamen nemini vitio verti potest, vel eo nomine culpandus quasi non perfectus. Quemadmodum non dicitur optimus qui nullis sed qui minimis urgetur vitiis, ita appellamus virum bonum & honestum non eum qui in omnibus suis actionibus & moribus perfectam illam & omnibus numeris absolutam honestatem observat, verum qui convenienter humanæ naturæ cum rationali tum etiam sociali vitam instituit. Quo respicit illud Aristotelis 2. *Nicom. ult.* §. 26. *Qui paululum a perfectione deflectit, si modum aliquantulum superat, sive etiam aliquantulum eum deserit, non vituperatur. Sed is tantum qui longius quam par sit ab eo discedit.* Hæc vero ipsa latitudo, sine qua punctum describi neque inveniri potest in rebus humanis tractandis, aliquando extensionem patitur, ita ut modo, liberius modo strictius habeat spatium, de strictiori jam egimus. Liberius habet spatium, quando applicatur iis rebus, quæ fieri quidem possunt laudabiliter, sed quarum tamen omissio honestati contraria non est, quarum in numero sunt omnia quæ sunt indifferentia, quæ bene & male fieri possunt, ideoque non honesta per se, sed honesta, ut ita dicam, per excercendi modum, postquam scil. in actum sunt deducta. De bisce ita Gell. *ex Sympos. Platonis lib. 17. cap. 20. Omne*, inquit, *omnino factum sic sese habet, neque turpe est quantum in eo est, neque honestum, velut est quas facimus nunc ipsi res, bibere, cantare, disserere, nihil namque horum ipsum est ex sese honestum, quale quum fieret modo factum est, tale extitit. Si recte honesteque factum est, tum honestum fit: sin parum recte, turpe fit, sic amor non honestus omnis, neque omnis laude dignus: sed qui facit nos ut honeste amemus.* Possunt tamen ea quæ voluntatis sunt, aliquando fieri necessitatis per legislatoris voluntatem, ita ut ea quæ antea vel fieri vel omitti sine turpitudine possent, post declaratam vel præcipiendo vel vetando legislatoris voluntatem, eandem producant obligationem, quam pariunt ea quæ moralia vocamus, ex quorum natura deducitur necessitas moralis, qua adstringimur fugere quæ mala sunt & consequenter prohibita, & facere honesta & idcirco præcepta. Notandum vero illud discrimen, quod illa mala vel honesta fiunt voluntate legislatoris. Hæc sua natura bona vel mala sunt. Quamobrem illa producunt obligationem, quæ descendit ex arbitrio & placito legislatoris, & consequenter mutabilem. Hæc pariunt obligationem antecedenter ad omnem voluntatem, ideoque perpetuam & necessariam. Eadem tamen utriusque obligationis vis, sed diversa natura & origine.

4. Inter prima naturæ nihil est quod bello repugnet, imo omnia potius ei favent.: nam & finis belli, vitæ membrorumque conservatio, & rerum ad vitam utilium aut retentio aut acquisitio illis primis naturæ maxime convenit: & vi ad eam rem si opus sit uti, nihil habet a primis naturæ dissentaneum, cum animantibus singulis vires ideo sint a natura attributæ, ut sibi tuendis juvandisque sufficiant. Xenophon, τὰ ζῶα ἐπίςαταί τινα μάχην ἕκαςα, οὐδὲ παρ' ἑνὸς ἄλλου μαθόντα ἢ παρὰ τῆς φύσεως. *omnia animantium genera pugnam norunt aliquam, quam non aliunde quam a natura didicerunt.* In Halieuticon fragmento est:

Omnibus hostem
Præsidiumque datum sentire & noscere teli
Vimque modumque sui.

Ho-

Horatius dixerat:

Dente lupus, cornu taurus petit: unde, nisi intus
Monstratum?

Lucretius vero amplius:

Sentit enim vim quidque suam, qua possit abuti:
Cornua nota prius vitulo quam frontibus exstant.
Illis iratus petit atque infensus inurget.

Quem sensum Galenus sic exprimit: φαίνεται γοῦν ἕκαστον ἐκείνῳ τῷ μέρει τοῦ σώματος ἀμυνόμενον ὃ τῶν ἄλλων ὑπερέχει. μόσχος μὲν κυρίττων πρὶν φῦσαι τὰ κέρατα. πῶλος δ' ἵππου λακτίζων, οὐδέπω στερεὰς τὰς ὁπλάς: ὥσπερ γε τὸ μὲν σκυλάκιον δάκνειν ἐπιχειρεῖν, κἂν μηδέπω κρατεροὺς ἔχῃ τοὺς ὀδόντας. *Videmus animantium quodque eo ad sui tutelam uti quo maxime valet. Nam & vitulus nondum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis ungulis calcitrat, & catellus dentibus nondum robustis morsitat.* Idem Galenus de usu partium primo hominem animal esse ait ad pacem bellumque natum, cui arma quidem agnata non sint, sed apta armis parandis ac tractandis manus: qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus. Sic & Aristoteles de partibus animalium quarto, capite x. manum homini ait esse pro hasta, pro ense, & pro armis quibuslibet, quia omnia potest sumere ac tenere.

COMMENTARIUS.

PRima naturæ dicuntur illi stimuli & motus cuique individuo innati, quibus impelluntur ad sese conservandum in eo naturæ statu, in quo & singula producta sunt & collocata, ut statim demonstravimus. Justa ejusmodi prima naturæ & quicquid iis convenienter agitur justum dicitur, quia a Deo conditore omnibus rebus creatis indita, ideoque summa ratione subnixa, & consequenter quicquid iis consentaneum est, sive profectum sit a principio aliquo intelligente intrinseco, sive extrinseco, ratione istius convenientiæ cum illa virtute singulis individuis a summo hujus universi moderatore & arbitro innata, justum, id est juri naturæ consentaneum, dicimus. Quo posito fundamento, facile colligere possumus non repugnare bellum primis naturæ, quoniam non solum in nobismetipsis sentimus, sed & omnibus rebus creatis perspicimus quosdam naturæ stimulos inditos, quibus feruntur singulæ ad conservationem sui; atqui cum finis belli eo potissimum collimat, ut repellendo a corpore ejusque membris quæ nocitura videntur, & inquirendo ad vitam tuendam necessaria se conservare studeat, concludimus bellum nihil a primis naturæ dissentaneum habere, sed ei omnia potius favere. Quamvis autem hæc prima naturæ in omnibus cernimus individuis, expressius tamen ea apparent in corporibus sensitiva facultate præditis, id est sese moventibus, ut animalibus, quæ dum per sensum apprehendunt sibi nocitura, vel fuga ea declinare cupiunt, si sine damno vel periculo salutis suæ ejusmodi sese offert occasio: vel ea instrumenta adhibent, quæ natura ipsis attribuit, ut sibi tuendis juvandisque sufficerent. Hinc bruta dentibus, cornibus, unguibus, crustis, squamis, spinis, aliisque id genus rebus armata atque munita sunt, ut vel vim vi propulsare, vel alio quocunque modo se tueri valerent. Homo vero, cui idem amor ac studium sese conservandi innatum est, quamvis ad sui tutelam non eadem ei agnata arma, apta tamen ipsi armis parandis tractandisque manus, naturali eum docente ratione, an, quando, & quomodo iis uti debeat. Quippe is cum natura sit animal sociabile & mansuetum, cujus conservatio potissimum consistit in tuenda societate cum sui similibus, ad arma confugere non debet, nisi id suadeat summa necessitas. Quamobrem non in corporis natura Deus arma posuit, sed extra corpus, hoc ipso ostendens mansuetum animal esse hominem, neque semper talium armorum mihi esse tempus, sed aliquando deponenda, interdum resumenda; ut ex Galeno refert Author.

5. Recta autem ratio ac natura societatis, quæ secundo ac potiore loco ad examen vocanda est, non omnem vim inhibet, sed eam demum quæ societati repugnat, id est quæ jus alienum tollit: nam societas eo tendit ut suum cuique salvum sit communi ope ac conspira-

tione. Quod facile intelligi potest locum habiturum, etiamsi dominium (quod nunc ita vocamus) introductum non esset: nam vita, membra, libertas sic quoque propria cuique essent, ac proinde non sine injuria ab alio impeterentur: sic & rebus in medio positis uti, & quantum natura desiderat eas absumere, jus esset occupantis: quod jus qui ei eriperet, faceret injuriam. Hoc ipsum autem nunc, postquam ex lege aut usu dominium formam suam accepit, multo intelligitur facilius: quod exprimam Tullii verbis: *Ut, si unumquodque membrum sensum suum haberet, ut posse putaret se valere si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est: sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumenti sui gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est: nam sibi ut quisque malit quod ad usum vitæ pertineat quam alteri acquiri, concessum est non repugnante natura: illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.*

De offic. III.

COMMENTARIUS.

HOmo quidem animans est, sed eximium animans, habens quidem cum brutis animantibus illa prima naturæ communia, verum conjuncta cum rationali ac sociali natura, generis sui præ cæteris animalibus maximum decus ac ornamentum, utpote qua valet sentire quid sit ordo, quid sit quod deceat in factis dictisque. Quamobrem non ut cætera animalia cæco naturæ impetu prima naturæ sequitur, verum antequam iis obtemperat prius indagare cupit eorum cum natura rationali & sociali convenientiam, de qua ratiocinando certior factus, tanquam justa & recta quia rationi consentanea amplectitur. Cognitis itaque primis naturæ bello faventibus, examinandum nobis incumbit an recta ratio & societatis natura non omnem vim inhibeat, adeoque bello repugnet, quod primo intuitu affirmandum videtur, quia omnis per vim certatio distrahit societatem, a qua & nostra salus & vitæ ac membrorum conservatio pendet; tum etiam eorum quæ ad vitam tuendam necessaria sunt acquisitionem reddit difficilem, & retentionem periculosam, & consequenter jure naturæ ejusmodi vis illicita atque prohibita, quoniam eodem jure quo quis sese conservare, etiam cum sui simillimis societatem colere tenetur, utpote quæ ad sui conservationem maxime pertineat; quid enim salvum & incolume haberi potest, si sublata societate humana socius in socii perniciem advolat. Si societatis naturam inspiciamus, facile constabit nihil magis ei repugnare quam vim & arma, quoniam tranquillitatem & pacem arctissimum societatis humanæ vinculum non solum perturbat, sed plane tollit, & consequenter ex ipsa natura societatis fluit immediate lex illa qua omnis vis inhibetur. Verum distinguendo res fiet clarior. Alia est vis jus alienum tollens, alia est vis jus alteri quæsitum adversus vim illatam defendens. Illa societatem perturbat, imo plane tollit. Hæc jus cuique quæsitum intactum atque illæsum ab improborum hominum impetu & pravis machinationibus conservando societatem humanam tuetur, utpote cujus finis est ut suum cuique salvum sit. Suum autem cuique dicimus, cujus dominium aut proprietatem natura nobis largita est, vel interveniente propria industria nobis acquisivimus, vel communi aliquo hominum consensu aut usu cuique assignata est & concessa. Sic naturali quodam jure nobis propria sunt vita, membra, libertas ab ipso nativitatis primordio, ita ut nemini jus competat ea mihi invito sine justa causa auferendi, sic etiam jus mihi concessum a natura rebus quæ nullius sunt, utendi, fruendi, eaque occupando mihi acquirendi eodem jure tributa facultas, quo quis me spoliare nequit, quin faceret injuriam, multo vero minus occupatione & propria industria mihi quæsita eripere quis potest sine injuria. Sed quanto magis id locum sibi vindicat post hominum consensu distincta dominia, & varios ac peculiares proprietatis vel possessionis acquirendæ & transferendi dominii modos, ita ut quod quis sibi proprium fecit justo titulo & modo, sive ex dispositione legis, sive per συνάλλαγμα. id ipsi sine injuria a nemine eripi vel auferri potest. Quo pertinet illud Quintil. *declam.* 13. *Si hæc conditio est, ut quicquid in usum hominis cessit proprium sit habentis; profecto quicquid jure possidetur, injuria aufertur.*

6. Non est ergo contra societatis naturam sibi prospicere atque consulere, dum jus alienum non tollatur: ac proinde nec vis, quæ jus

jus alterius non violat, injusta est: quod idem Cicero ita extulit: *Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet superiore.* Idem alibi: *Quid est quod contra vim fieri sine vi posset?* Apud Ulpianum est: *Vim vi repellere licere Cassius scribit, idque jus natura comparatur*; apparet autem, *inquit*, *ex eo arma armis repellere licere.* Ovidius dixerat:

Epist. Fam. XII. 3. *L.* I. §. *vim vi. D. de vi & vi armata.*

Armaque in armatos sumere jura sinunt.

COMMENTARIUS.

VIx societas diu subsistere potest, nisi unumquodque ejus membrum sibi prospiciat atque consulat, salva enim societas esse non potest nisi partium custodia, ut inquit Seneca. Quod clarius fiet si nobiscum reputemus, hominem non sibi duntaxat natum, verum ad coetum & societatem cum aliis colendam quoque genitum esse, eamque mutatione officiorum conservandi cuique membro est imposita necessitas. *Ea enim lege nati sumus, ut communi societati inserviamus,* inquit Cic. 1. *off.* Ut autem debita officia præstem & utile societatis membrum me præbeam, oportet ut me prius incolumen servem, & propriæ saluti consulem. Quoniam vero salus posita sit cum in parandis iis quæ ad vitam tuendam necessaria sunt, tum in depellendis & propulsandis iis quæ mihi nocitura videntur, apparet nullam vim injustam vel naturæ societatis contrariam esse, quæ alienum non tollit, sed cuique proprium tuetur atque conservat.

II. 1. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adversari, probatur amplius ex sacra historia. Nam cum adversus Reges quatuor qui Sodoma diripuerant Abrahamus cum ministris ac fœderatis suis armatus victoriam reportasset, Deus per sacerdotem suum Melchisedecum factum ejus probavit. Ita enim illi Melchisedecus: *Laus sit Deo altissimo, qui tradidit hostes tuos in manum tuam*, Gen. XIV, 20. At ceperat arma Abrahamus, ut ex historia apparet, sine speciali Dei mandatu: fretus igitur jure naturæ vir non sanctissimus tantum, sed & sapientissimus, etiam extraneorum Berosi atque Orphei testimonio. Historia septem populorum quos Israëlitis exscindendos Deus tradidit non utar: fuit enim ibi mandatum speciale ad exsequendam rem à Deo judicatam in populos maximorum criminum reos: unde hæc bella in sacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei jussu, non humano arbitrio suscepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim sibi inferentes Hebræi, ducibus Mose ac Josua, armis repulerunt, Exod. XVII. quod Deus ante factum non jusserat, post factum probavit.

COMMENTARIUS.

NOn videtur mihi illud Abrahami factum, abstracte, ut ita dicam, consideratum ab ipsa belli causa, adeo probare generalem hanc Authoris positionem, nimir. non omne bellum juri naturæ adversari, sed potius confirmat bellum hoc peculiare Abrahami adversus illos quatuor Reges, qui Sodoma diripuerant, & pariter consanguineum Lothum fratris sui filium captivum tenebant, justum fuisse, non eo quia ab Abrahamo susceptum, verum quia ex Historia constat justam habuisse belli gerendi causam jure naturæ, id est rectæ rationis dictamine probatam. Quippe non adeo certo nobis patet an fretus tantum jure naturæ, vel Dei speciali mandato Abrahamus bellum hoc susceperit. Quamquam nulla belli gerendi subfuisset justa caussa, justum tamen fuisset bellum, jussu & imperio summi hujus universi arbitri indictum. Verum quoniam Historia nobis refert belli causam, quam cum recta ratione conferre possumus, ex ejus convenientia cum rationis dictamine affirmamus bellum Abrahami adversus dictos Reges jure naturæ probatum.

batum. Quamvis esset sanctissimus & sapientissimus, homo erat tamen, qui & fallere & pravis animi motibus agitatus ex vindictæ cupidine, vel intempestiva ira, aut nimio dolore arma capere potuisset. Unde concludo exempla e sacris Historiis petita per se nihil ponderis adferre ad probandum quod necessario probari debet, scil. *juri naturæ licitum bellare*, nisi ex relatione colligimus hoc vel illud bellum, a viris piis & sanctis gestum, ex causis jure naturæ probatis fuisse susceptum, & consequenter justum. Justam vero Abrahamum habuisse belli gerendi causam patet ex Historia. Debellatis enim quinque illarum urbium, quas enumerat Historia, Regibus, victores agros vastant, urbes diripiunt, possessiones, facultates auferunt, imo & cives captivos secum ducunt. Quorum in numero & Lothus fuit Abrahami consanguineus, utpote qui cum pessimis habitans illorum quoque incommodis fuit involutus; postquam vero ad ejus aures pervenit amici sui calamitas & periculum, statim e manibus hostium eum eripere meditatur, itaque vernaculos domi natos armavit gladiis & lanceis, aliosque bellandi arte peritos usque ad trecentos & octo in expeditionem elegit. Hac parva armatorum manu non temere & imprudenter, sed consilio apto usus & opportuno tempore, scil. noctu in hostes improvisos & victoria insolentes faciens impressionem, facile obruit, magnaque fit strages, multi ferro vitam finiunt, cæteri pedibus salutem quærunt, quos summa alacritate insequitur usque ad Choba cui Dan postea nomen. Devictis hostibus vindicavit injuriam fratris, eique restituit quicquid amiserat, libertatem scil. omnesque facultates & possessiones quas hostes abduxerant victoriæ præmia. Causa belli suscepti justissima, utpote cui occasionem præbuisset amici injuste oppressi calamitas, & rerum ablatarum damnique illati recuperatio. Homines enim hominum causa generati sunt, ut ipsi inter se alii aliis prodesse possint. Et ut Seneca inquit, *Homo in adjutorium mutuum generatus est*. Nonne idem nascendi omnibus principium, unde naturalis illa cognatio, quam inter homines naturam constituisse refert JCtus Florentinus, socium socio devincit sibi mutuo opem atque auxilium ferre. *Nobis enim non solum nati sumus, sed ortus nostri partem patria vindicat, partem amici*, ut inquit Romanæ eloquentiæ parens 1. *off.* Atque ex illo cognationis vinculo & communi hominum arctissima societate fluit illud quod adjungit, cum inquit, *Duo injustitia genera sunt: unum eorum qui inferunt. Alterum eorum, qui ab iis, quibus infertur, si possint, non propulsant injuriam. Nam qui injuste impetum in quempiam facit, aut ira aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus afferre videtur socio. Qui autem non defendit, nec obsistit si potest injuriæ, tam est in vitio, quam si parentes, aut amicos, aut patriam deserat.* Tradit Diodor. Sicul. *Hist. lib.* 1. apud Ægyptios lege sancitum, *si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videns, cum posset, non vindicasset, capitali supplicio obnoxius erat*, cui convenit illud Proverb. 24. *Erue eos qui ducuntur ad mortem.* Quæ omnia ad bellum ab Abrahamo susceptum maxime pertinent, & consequenter ipsi justissimam arma in armatos capiendi causam fuisse in naturæ jure fundatam, neminem hominem in dubium revocaturum arbitror, licet fortasse non admodum anxiè illam belli suscipiendi cum jure naturæ convenientiam examinaverit præ nimio ardore & amore erga fratrem, quo impellebatur sumptis armis consanguineum e manibus hostium nulla interpositiâ morâ eripere. De cæteris exemplis quæ Author adfert eadem sentio, quæ statim dixi de eorum pondere & momento ad probandum aliquid esse juris naturæ.

2. Sed & leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli Deus populo suo præscripsit, Deut. xx, 10. 15. eo ipso ostendens justum bellum etiam sine mandatu speciali suo esse posse: nam aperte ibidem causam septem populorum ab aliorum populorum causa distinguit: ac cum de justis causis belli suscipiendi nihil ibidem edicat, eo ipso ostendit eas naturaliter satis esse manifestas: qualis causa tuendorum finium in bello Jephtæ adversus Ammonitas, Jud. xi. violatorum legatorum in bello Davidis adversus eosdem, 2 Sam. x. Simul notandum quod dicit divinus ad Hebræos scriptor, Gedeonem, Baracum, Samsonem, Jephten, Davidem, Samuelem, atque alios per fidem debellasse regna, invaluisse in bello, exercitus exterorum vertisse in fugam, xi, 33, 34. quo loco, ut istius dissertationis series docet, in fidei nomine includit persuasionem, qua id quod fit Deo placere creditur. Sic & Davidem sapiens fœmina ait præliari Dei prælia, 1 Sam. xxv, 28. id est pia ac justa.

COMMENTARIUS.

PLus ponderis habent quæ Author de legibus generalibus iisque perpetuis populo suo præscriptis a Deo *Deut.* 20. ad modum belli gerendi pertinentibus disserit. Nam eo ipso quod Deus populo suo dat jura belli, concedit populo belli gerendi facultatem, cujusmodi permissio probat non omne bellum juri naturæ adversari, quippe si repugnaret juri naturæ, non posset a divina sanctitate ejusmodi permissio proficisci, quoniam Deus nihil sibi contrarium vult, neque potest vel imperare vel permittere. Atqui quod juri naturæ adversatur, etiam Dei sanctitati repugnat, consequenter affirmandum omnia quæ permittit Deus cum jure naturæ habere convenientiam. Ex quibus colligimus Deum præscribendo populo suo leges, quæ belli gerendi norma essent & regula, nulla mentione facta alicujus belli speciali Dei mandatu suscepti, (nam multum ejusmodi bellum differt ab ordinario belli gerendi modo propter summum & nullis limitibus circumscriptum, de quibus pro lubitu disponit, divinæ majestatis in res creatas imperium) etiam approbasse aliquod bellum in genere justum & legitimum, id est ex causis juri naturæ consentaneis susceptum, quas non exprimit Deus, propterea quod eas cuivis dictat recta ratio. Confirmant itaque hæ leges divinæ belli gerendi modum statuentes non omne bellum juri naturæ repugnare, & ea ratione recte ad illud probandum & confirmandum quod ex rationis dictamine jure naturæ demonstravit licitum esse jam ante, sacram adducit Historiam.

III. 1. Probatur idem quod dicimus omnium gentium ac præcipue sapientum consensione. De vi qua vita defenditur notus Ciceronis locus, ipsi naturæ testimonium perhibens: *Est hæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis.* *Pro Milone.* Item: *Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent.* *L. Itaque D. ad l. Aquil.* Cajus Jurisconsultus: *adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere.* *L. ut vim D. Just. & Jur.* Florentinus Jurisconsultus: *Jure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur.* Josephus: φύσεως γὰρ νόμος ἰσχυρὸς ἐν ἅπασι τὸ ζῆν ἐθέλειν· διὰ τοῦτο καὶ τοὺς φανερῶς ἀφαιρουμένους ἡμᾶς τοῦτο πολεμίους ἡγούμεθα. *De Bello Jud. l. III. c. 25.* *Est enim naturæ lex illa quæ in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipsum est quapropter eos, qui vita manifeste nos volunt spoliare, hostes censemus.*

COMMENTARIUS.

COnsensum omnium gentium, præcipue sapientum, sive moratiorum, non quidem vera & falsi nescia juris naturæ probandi ratio est, verum multum ponderis adfert ad confirmandum non falli nostram rationem in iis quæ juris naturæ esse nobis dictat. Quippe cum omnes eadem ratione præditi simus, magnum veritatis testimonium est circa eadem idem sentire, quæ non aliunde nisi a recta ratione homini innotescere constat. Multa hic possent adduci gentium testimonia, quæ sui defensionem etiam vim adhibendo, si opus est, juris esse naturæ affirmant. Sed sufficiunt quæ ab Authore nostro allegantur. Singulare autem est, quod refert Herodotus *lib.* 4. qui *Melpomene* inscribitur, Garamantes omnium hominum commercium aspectumque fugere, nihil bellicæ armaturæ habentes, ac ne defendere quidem sese audentes.

2. Adeoque manifestam æquitatem hoc habet, ut in bestiis etiam, quæ juris non rem ipsam, ut diximus, sed umbram habent quandam, distinguamus inter vim, quæ injuriam infert, & quæ propulsat. Nam cum dixisset Ulpianus, animal quod sensu, id est rationis usu, caret, *L. 1. D. si quad. paup. f. d.* non posse injuriam fecisse, mox tamen subjungit, cum arietes vel boves

§. *Ait.* & §. *Cum arietes.* ves commisissent, & alter alterum occidisset, Q. Mutio auctore distinguendum, ut si quidem is perisset qui aggressus erat, cessaret actio; si is qui non provocaverat, competeret actio. Cui explicando serviet *Adde Ex. XXI, 28.* illud Plinii: *Leonum feritas inter se non dimicat, serpentum morsus non petunt serpentes; sed si vis inferatur, nulla est cui non sit ira, non sit anima injuriæ impatiens, & prompta, si noceat, ad se defendendum alacritas.*

COMMENTARIUS.

ID ipsum quod de defensione sui & vim vi repellendo disputavimus, tam manifestam habet æquitatem, ut in bestiis ratione carentibus ideoque injuriæ incapacibus, etiam inter sese dimicantibus, JCti soleant distinguere inter vim quæ injuriam infert, & quæ propulsat. Quippe cum dixisset Ulpianus *l.* 1. §. 3. *ff. Si quadrup. pauper. fec.* animal non posse videri injuriam fecisse, propterea quod sensu, id est ratione, caret. Quoniam injuria æstimatur ex jure, cum dicatur injuria, ex eo quod jure non fit *l.* 1. *ff. de injur.* Jus autem in ratione, sumptum pro regula actionum humanarum obligans ad id quod rectum sive cum legibus habet convenientiam, fundatur. Ergo bruta animantia sicut rationis expertia sunt, ita notitia & scientia juris carent, & consequenter faciendæ injuriæ incapaces. Mox tamen subjungit JCtus §. 11. cum arietes vel boves commisissent, & alter alterum occidit, Q. Mutio auctore distinguendum esse, ut si quidem periisset is qui aggressus sive provocatus erat, cessaret actio. Si vero is qui provocaverat, competeret actio. Scribit enim Cic. omni animantium generi a natura esse tributum, ut se vitamque suam tueantur. Ex quo patet defensionem corporis atque vitæ juris esse naturalis, omnibus animantibus communem, unde sequitur eandem quoque distinctionem sibi locum vindicare in brutis animantibus, quæ in hominibus.

IV. 1. De jure naturali ergo, quod & gentium dici potest, satis constat eo bella non omnia improbari.

COMMENTARIUS.

JUs naturale recte jus gentium vocari probavimus sup. ad *Proleg.* Quippe cum jus gentium definiatur quod naturalis ratio inter homines constituit, homini per rectæ rationis usum innotescit, revera differt ab ipso jure naturæ quod rectæ rationi dictatum est, & consequenter omnibus hominibus & gentibus, quia ejusdem rationis participes sunt, commune.

2. Jure autem gentium voluntario itidem non damnari bella satis nos *L. Ex hoc jure. D. de just. & jure.* docent historiæ, & omnium populorum leges & mores. Imo jure gentium introducta esse bella dixit Hermogenianus: quod paulo aliter quam vulgo accipi solet interpretandum censeo: nempe ut certa bellorum forma a jure gentium sit introducta, quam formam quæ habeant bella, ea peculiares ex jure gentium effectus consequantur: unde distinctio nascitur, qua utendum nobis erit infra, in bellum solenne juris gentium, quod & justum, id est plenum, dicitur, & non solenne, quod tamen non ideo justum esse desinit, id est juri congruens. Nam aliis bellis, mo- *Lib. XLIII.* do æqua subsit causa, jus gentium non adsistit quidem, sed nec resistit, *L. ut vim D. de just. & jure.* ut infra latius explicabitur. *Jure gentium* (inquit Livius) *ita temperatum est, ut arma armis propulsentur.* Et Florentinus jus esse gentium ait, ut vim atque injuriam propulsemus, ut corpus nostrum tutemur.

COMMENTARIUS.

JUs gentium voluntarium dicimus quod usu & necessitate humana exigente homines in diversas gentes coaliti atque discreti tacito quasi consensu & usu præeunte actionis discursu approbando introduxisse videntur, quia sine quadam juris communione neque ullum commercium

mercium neque societas haberi vel coli posset, cujus custodia & conservatio non minus utilis & necessaria singulis gentibus, quam antea singulis familiis, a quarum coalitione diversarum gentium origo petenda. Quo autem sensu jus gentium dicitur voluntarium, dum constat a recta ratione, a qua & jus naturale deducimus, derivari, ideoque & necessarium atque perpetuum esse, supra annotavimus ad *cap.* 1. §. 14. Quædam, quæ juris naturalis sunt, juri gentium & quidem voluntario adscribuntur, quia certam quandam formam acceperunt tacito sive expresso diversarum aut saltem plerarumque gentium consensu & approbatione longa consuetudine confirmata, fundata tamen in rectæ rationis dictamine, quæ rationem habens necessitatis humanæ suadet ejusmodi juris constitutionem ad præsentem humani generis in diversas jam dispertiti gentes conditionem & statum accommodatam. Sic quamvis omnia animalia ad sui tutelam & conservationem naturæ instinctu feruntur, ideoque a se depellere conantur quæ ad sui destructionem tendere videntur, vel vi, si opus est, vel fuga, & insuper recta ratio hominem doceat omnia permittere jura ut vim vi propulsemus etiam cum læsione imo nece violenti aggressoris, ideoque bellum jure naturæ introductum videatur, attamen juri gentium & quidem voluntario (nam hoc sensu tantum a jure naturæ distinguitur) recte ab Hermogeniano adscribitur, quatenus homines naturalis status pertæsi civitates excitare & in gentes coalescere animum habentes, simul quoque paulatim necessitate & usu exigente ea quæ ante in singulis familiis obtinuere jura, vel iis aliquid addendo, vel detrahendo, aliam induxerunt formam, cujusmodi forma quia dat esse rei eadem qualitate afficit, cujus ipsa particeps est, ut modo annotavimus dicto statim loco, & consequenter bellum recte jure gentium dicitur introductum, quia bellum, ut nunc geritur, scil. legitimo & solenni quodam modo peculiares suos habens effectus, gentium consensu inductum & receptum est, & consequenter eo sensu bella jure & consensu gentium introducta merito dici possunt.

V. 1. De jure divino voluntario major est difficultas. Neque hic objiciat quisquam jus naturæ esse immutabile, ac proinde a Deo nihil in contrarium potuisse constitui: id enim verum est in iis, quæ jus naturæ vetat aut præcipit, non in iis, quæ jure naturæ licent tantum: nam quæ ejus sunt generis, cum proprie juris naturæ non sint, sed extra jus naturæ, & vetari possunt & præcipi.

COMMENTARIUS.

JUs divinum voluntarium hic quoque examinandum venit, quoniam ea quæ dicuntur juris naturalis permissivi, cujus generis sunt omnia, quæ sine peccato vel turpitudine omitti vel fieri possunt, subsunt divinæ vel humanæ voluntati, a qua vim obligandi accipiunt, vel ea vetando vel præcipiendo, & idcirco quoque mutationi obnoxia sunt: dum ea quæ vetita sunt possunt aliquando præcipi, quæ præcepta vetari imo etiam abrogari vel in totum, vel pro parte, prout summo legislatori placuerit. Quod secus est in iis quæ per se & sua natura licita vel illicita sunt antecedenter ad omnem voluntatem, quæ nullam mutationem pati possunt, ideoque nec abrogari contraria voluntate legislatoris, sed semper & ubique eandem obligandi vim producunt, qua tenemur immutabili juris vinculo illa facere, hæc declinare, ut jam sæpius a nobis annotatum. Quoniam itaque bellum videtur ejus juris esse quod primo loco descripsimus, antequam illud omni jure licitum atque permissum pronuntiamus, prius in deliberationem cadere oporter, an summo legislatori, cujus voluntas in iis quæ sunt juris permissivi nobis regula & agendorum norma esse debet, placuit damnare omnia bella, & consequenter etiam ea quæ defensionis & vis illatæ propulsandæ causa suscipiuntur. Quippe notandum, quamvis nostri defensio nobis non solum jure naturæ permissa sed etiam imperata videatur, attamen non ex eorum numero est quæ necessariam & idcirco perpetuam obligandi causam habent, ut statim diximus; quoniam necessitas sive obligatio, qua tenemur a corpore, a capite, a vita omnem semper vim propulsare, non descendit ex aliqua communione divinæ naturæ cum hominis essentia, quæ potissimum consistit in divinæ ista particula auræ, scil. anima, & idcirco necessariam debeat habere convenientiam cum divina natura ejusque omnibus attributis: cujusmodi necessaria conformitas producit necessariam sive moralem obligationem ad facienda, quæ cum illa consentiunt, declinanda vero quæ ab ea contraria sunt. Itaque quædam jure naturæ imperantur homini tanquam enti rationali, quædam ipsi eodem jure injunguntur tanquam, ut ita dicam, enti materiali, quod producendo Deus voluit ut existeret, idque quamdiu sibi placeret, quamobrem & quasdam naturæ ejus communes cum cæteris individuis indidit leges, quæ illum obligant ut sibi paret ea omnia, quæ materialis seu corporalis existentiæ suæ continuationi inserviunt, & declinet ea, quæ ad ejus destructionem tendunt, quamdiu non constat Deum velle, ut sui custo-

diam abjiciat: quippe jure creationis Deus & liber arbiter & moderator ac dominus est rerum creatarum, & consequenter de iis pro lubitu potest disponere. Quamobrem illa obligatio fundatur in naturæ cujusque individui ad se conservandum innatis stimulis, qua tenemur ab interitu & læsione vitam, membra corpusque nostrum vindicare. Quia vero a divina voluntate pendet, potest immutari, & contraria declaratione divinæ voluntatis abrogari, nobisque injungi ut salutem vitæque ac corporis defensionem deseramus. Quippe quemadmodum cujusque individui productio est voluntatis, ita quoque ejusdem conservatio, & existentiæ continuatio a creatoris liberrima voluntate pendet, & sic ejusdem quoque generis naturæ leges, quæ singulis individuis, sive ratione præditis, sive ea carentibus, se conservandi necessitatem imponunt, nullam continentes virtutem nisi quæ consistit in necessitate obligandi & obtemperandi.

2. Solet ergo primum a nonnullis contra bellum adferri lex data Noæ ejusque posteris: ubi Deus sic loquitur, Gen. IX, 5, 6: *Quinetiam sanguinem vestrum, id est animarum vestrarum, reposcam: ab omni bestia reposcam eum: atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, reposcam hominis animam. Quisquis effuderit sanguinem hominis qui est in homine, sanguis ejus effundetur, quia hominem ad effigiem suam fecit Deus.* Hic ergo quidam illud, quod de reposcendo sanguine dicitur, generalissime intelligunt; & alterum de effundendo vicissim sanguine, comminationem esse volunt, non approbationem; quorum neutrum mihi se persuadet. Nam interdictum de sanguine non effundendo latius non patet quam quod in lege est, *Non occides*, quod neque capitalibus suppliciis, neque bellis obstitisse manifestum est. Lex ergo tam hæc, quam illa, non tam novi aliquid constituit, quam jus naturæ prava consuetudine obliteratum declarat atque repetit; unde verba illa intelligenda sunt in eo sensu, qui vitium includit: sicut homicidii nomine non quamvis hominis cædem intelligimus, sed destinatam, & innocentis. Quod vero sequitur de sanguine vicissim effundendo, videtur mihi non factum nudum, sed jus continere.

COMMENTARIUS.

Valde perperam quidam, præsertim Photiani, hunc locum interpretantur, quasi Deus hoc præcepto prohiberet omnem omnino sanguinis effusionem, ita ut ne quidem magistratui facultas sit animadvertendi in homicidas pœna capitali, vel belli jure sanguinem effundere. Verba illa de reposcendo sanguine generalissime intelligentes, & quod de *effundendo vicissim sanguine* dicitur comminationem potius esse divini supplicii, quam approbationem homicidæ puniendi, quam opinionem multis argumentis munire conantur, quæ suo loco examinabimus. Illud enim certissimum quod Author ait, scil. hoc interdictum non latius patere, quam quod in lege est, *Non occides*. Quod nequaquam magistratui eripit potestatem infligendi malefactoribus mortem, nequidem privato homini, si nulla alia est expediendæ salutis suæ ratio, quam effusione sanguinis aggressoris, neque belli gerendi jus tollit. Non enim gladium frustra gerere legimus *Rom.* 13. 4. Minister enim Dei est, ideoque non adeo humana auctoritate, quam quidem divina punit sontes Dei judicia exercens. Ita August. *Non iste occidit qui ministerium debet jubenti, sicut adminiculum gladius est utenti. Ideo nequaquam contra hoc præceptum fecerunt, quo dictum est, non occides, qui Deo auctore bella gesserunt, aut personam gerentes publicæ potestatis, secundum ejus leges, hoc est justissimæ rationis imperium, sceleratos morte puniverunt.* Qui enim societas humana posset subsistere, nisi sua essent sceleribus constituta supplicia; verum quid prodessent supplicia, nisi ea malefactoribus infligendi non cuivis, sed quibus cura incumbit ne quid societas humana, vel quæ arctior est civilis detrimenti capiat jus esset, quid essent Regna vel Respub. nisi magna latrocinia? si cuique liceret impune socium vita privare, vel quibuscunque malis afficere. Imo & divina & humana jura concedunt etiam privato sanguinis humani effundendi licentiam, quando judicis copia destitutus ad defensionem vitæ suæ insidiantem hostem nisi ejus internecione repellere nequit. Quod vero adversarii contendunt dicta verba de *effundendo sanguine* non esse mandatum quod magistratui tribuit facultatem puniendi reos capitali supplicio, sed tantum divinæ pœnæ prædictionem, repugnat verbis illis impe-

imperativis *sanguis ejus effundetur*, & quidem *per hominem*, ut a nonnullis vertitur textus. Verum a quo homine, an a quocunque? nequaquam, Deus enim est Deus ordinis. Id ipsum summam pareret confusionem, & omnem civitatis ordinem & tranquillitatem everteret, præterquam quod & causam sæpissime præberet vindictæ & sævitiæ exercendæ. Noæ itaque hoc præceptum datum tanquam Principi familiæ, non singulis filiis qui in potestate patris erant, & sic postea hoc jus ad cunctos magistratus devolutum rationis paritate. Cui accedit, si a quolibet sine auctoritate publica homicida occidi posset, hoc pacto semel occiso aliquo homine progressus fundendi sanguinis humani nullum haberet finem, donec de primo ad ultimum omnium mortalium sanguis esset effusus, ut inquit Muscul. *ad h. l.* Quamobrem Chaldæus Paraphrastes ita interpretatur allegatum locum. *Qui effuderit sanguinem hominis cum testibus, juxta sententiam judicum, sanguis ejus fundetur.* Quo ipso privato jus puniendi abrogatur,& in magistratum confertur, ut diximus, verbis imperativis, & consequenter non solum capitali supplicio homicidam afficiendi facultas tribuitur, sed necessitas infligendi imponitur, ut constat ex *cap.* 21. *Exod. vers.* 12. Qui locus interpretari videtur ea quæ habentur *cap.* 9. 6. *Genes. Qui percusserit*, inquit supremus Legislator, *hominem & occiderit, morte moriatur.* & repetitur *Levit.* 24. 17. *Qui percusserit hominem morte moriatur.* Quibus verbis inviolabilis necessitas juris exsequendi ostenditur, & dandæ veniæ interdicitur. Vide quoque *Numer.* 35. 16. Non obstat quod necessitati puniendi homicidam effusione sanguinis ejus semper potest satisfieri, quoniam testatur rerum usus plurimos homicidas pœnam hanc evadere, quod vel lateat cædes patrata, vel magistratus in eos animadvertere negligat, etiamsi ad eorum aures pervenerit homicidii commissi fama, humanæ conditionis imbecillitas vel vitium allegari quasi testimonium est, quo jus puniendi homicidas non ad hominem, sed ad Deum solum pertinere, probari posse videtur, utpote quem nulla cædes fugere potest, & cujus summa & perfecta justitia nullum homicidam inpunitum dimittit. Verum naturæ humanæ imperfectio vel corruptio non magis eximit hominem ab applicatione vel obligatione hujus legis, vel divini mandati, quam cæterarum legum, vel naturalium, vel a divina voluntate dimanantium. Si non exactam præstare queat obedientiam vel executionem, præstet saltem quod præstare potest. Cui accedit quod ulterius non obligatur quam naturæ suæ capacitas sese extendit, quæ cum non sit omniscientia prædita, non potest judici vel magistratui imputari ignorantia, & consequenter impunitas alicujus delicti.

3. Rem ita explico. Natura non iniquum est, ut quantum quisque fecit mali tantundem patiatur, juxta illud, quod Rhadamanthi jus dicitur:

Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

Quæ fecit si quisque ferat, jus fiet & æquum.

Seneca pater hanc sententiam sic retulit: *Justissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, excipit suo.* Ex hujus naturalis æquitatis sensu Cain parricidii sibi conscius dixerat, Gen. IV. 14. *qui inveniet me, interficiet me.* Sed Deus primis illis temporibus, aut ob hominum raritatem, aut quia paucis adhuc grassantibus minus opus erat exemplo, id quod naturaliter licitum videbatur edicto repressit, & contractum quidem ac commercium homicidæ desugi voluit, at vitam ei non eripi; quomodo & Plato in legibus constituit, & olim in Græcia usurpatum his versibus docet Euripides:

Καλῶς ἔθεντο ταῦτα πατέρες οἱ πάλαι·
Ἐς ὀμμάτων μὲν ὄψιν οὐκ εἴων περᾶν,
Οὐδ' εἰς ἀπάντημ', ὅστις αἷμ' ἔχων κυρεῖ.
Φυγαῖσι δ' ὁσιοῦν, ἀνταποκτείνειν δὲ μή.

Quam bene parentum provida ætas statuerat:
Ut cogeretur de vita decedere
Hominumque visu cæde patrata nocens,
Fugaque lueret triste, non letho, scelus?

Quo & illud pertinet Thucydidis: εἰκὸς τὸ πάλαι τῶν μεγίστων ἀδικημάτων, μαλακωτέρας κεῖσθαι αὐτὰς (τὰς ζημίας) παραβαινομένων δὲ τῷ χρόνῳ εἰς τὸν θάνατον αἱ πολλαὶ ἀνήκουσι. Cre- *Lib.* III.

dibile

Lactant. lib. 11. *dibile est antiquitus quamvis gravium delictorum leves fuisse pœnas: sed cum ea progressu temporis contemnerentur, ventum ad mortem.* Lactantius: *Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos, tamen homines, supplicio capitis afficere.*

COMMENTARIUS.

Dictat naturalis æquitas & recta ratio, ne alteri feceris quod tibi fieri nolis, & quod feceris alteri, ne idem pati recusas, vel eodem uti jure, quod in alterum statueris. ff. *quod quisque*. Eodem enim malo, quod socio intuli, & me affliciendi mea culpa ipsi jus tribuo in statu naturali, in civili vero cujusque civis nomine magistratus crimen vindicat, læso enim ex maleficio nascitur obligatio, qua convenire potest malefactorem ad reparandum damnum, reparatio vero damni fit tantundem patiendo. Quamvis enim hac ratione non semper retribuetur quod amissum est, attamen compensantur patiendi vices, & juri, quod læso competit, malefactorem in eodem statu constituendi, in quo ipse constitutus est, satisfit. Sicut enim fecit, sic patiatur & ipse Quintil. *Declam.* xi. *Brevissima est justitia vindicta, cum facinus mensura pœna est. Et si naturam ultionis respicias: optime vindicatur quisque, quomodo miser.* Occidit? occidatur secundum talionis legem, ad cujus normam lex illa de effundendo sanguine ejus, qui sanguinem effuderit, expressa videtur, & idcirco nobis occasionem præbet hujus legis æquitatem paulo accuratius expendendi. Est autem *talio* de *tale* dictum, scil. ut quisque tale patiatur, quod alteri contra jus moliebatur. Soto *de just. & jur. lib.* 5. *q.* 5. Repassum ab Aristotele appellatur. E quibus constat talionem esse pœnam, qua damnum illatum simillimo pensatur, æquali modo patiendo quo quis nocuit. Unde *retaliare* dicimus, cum par pari refertur. Tractatur hæc quæstio ab Aristotele *Ethic. cap.* 5. ubi Pythagoricorum & Rhadamanthi sententiam examinat, asserebant enim Pythagorici justum esse positum in repassione, cum quis id quod a se factum vicissim ab altero pateretur. Cui convenit illud Rhadamanthi judicis Cretensium dictum.

Si quis, quod fecit, patiatur, jus erit æquum.

Hoc jus expressum legimus *Exod. cap.* 21. *v.* 22. hisce verbis. *Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem prægnantem, & abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subjacebit damno, quantum maritus & expetiverit & arbitri judicaverint. Sin autem mors ejus fuerit subsecuta, reddat animam pro anima, dentem pro dente, oculum pro oculo, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.* Et *Levit. cap.* 24. idem jus repetitum occurrit. *Qui irrogaverit maculam cuilibet civium, sicut fecit, sic fiet ei: Fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet.* Vide quoque *Deut.* 19. Meminit quoque hujus pœnæ Joan. *Apocalyps. cap.* 13. 10. *Si quis gladio occiderit, oportet eum gladio occidi.* Eadem talionis pœna legibus 12. Tab. inserta. *Si membrum rupit, ni cum eo paicit talio esto.* Sic etiam ante S. C. Turpillianum pœna talioni constituta eadem lege in calumniatores. *Calumniator idem patiatur, quod reus si convictus esset.* Hoc legis caput ab Augustis Honorio & Theodosio probatum hac constitutione, qua expressum. *Quisquis crimen intendit, non impunitam fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii.* Meminit & hujus legis Augustin. *lib.* 19. *contra Faustum. cap.* 25. *Immoderata ac per hoc injusta ultioni lex justum modum figens pœnam talionis instituit, id est, ut qualem quisque intulit injuriam, tale supplicium pendat.* Sed potest hic quæri, an rigida hæc talionis pœna, quamvis & divinis & humanis legibus videatur introducta & probata, non ab æquitate & justitia quam distributivam vocamus, versantem circa præmia & pœnas cujusque meritis applicandas, aliena sit, atque recedit, si in omnibus locum haberet, ut patet ex exemplo ab Aristotele allegato. Veluti, *si quis magistratum gerens aliquem pulsaverit, non est repulsandus, & si quis eum qui magistratum gerit pulsaverit, non modo verberandus, sed etiam castigandus.* Verum qui possumus injustitiæ arguere, quod ab ipso æquitatis & justitiæ auctore Deo constitutum est atque introductum. Cui accedit, quod & recta ratio par pari referendum dictat, ut statim annotavimus, quæ æquitatis & justitiæ optima interpres est. Quæ enim pœna delicto magis proportionata esse potest? quam quæ profluit ex ipsa delicti natura, sive cum ipsum facinus mensura pœnæ est, cum quis idem patitur malum quo socium affecit; cui adde rationes supra adductas. Quamobrem testantur sacræ & prophanæ Historiæ sæpius crimina hac pœna vindicata fuisse. Verum quicunque talionem interpretatur secundum literalem sensum tum divini cum etiam humani juris, justam quarumvis pœnarum mensuram dici non posse facile quis perspiciet. Plurima enim crimina admittuntur, in quibus talio locum habere nequir, quin crimen crimine cumularetur. Quorum in numero sunt adulterium, incestus, stuprum, crimen læsæ majestatis, calumniæ, veneficium, crimen falsi, plagium, sacrilegium, aliaque id genus detestanda facinora. Cui etiam addi potest, quod justitia, quæ circa pœnas & præmia distribuenda versatur, non solum factum per se, sed relative ad personam agentis considerat. Quippe hominis conditio qui vel crimen admisit, vel ejus qui illud passus est, pœnam vel aggravare vel imminuere potest, ut si quis privatus consulem percussir, repercutiendus non est solum, sed graviori animadversione dignus. Et si infirmiori idem infligeretur vulnus quod robustiori, id ferre non posset sine vitæ

vitæ dispendio, nam eo omnia declinant jura, ut in omnibus causis personarum conditiones, & rerum qualitates diligenter sunt æstimandæ, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa postulabit. *l. 4. ff. de incend. ruina, naufr.* Ita quoque Paulus *l. 3. ff. ad Senatusconf. Turpil. Et in privatis & in extraordinariis criminibus omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.* Huc etiam pertinet lex Charondæ apud Thurios alia æquiore lege emendata. *Si quis cui oculum eruerit, oculum reo pariter eruito. Sed accidit ut quis uno captus oculo, alterum quoque per vim illatam amitteret, & sic facultate videndi prorsus orbaretur. Hic etsi authori facinoris unus contra oculus excussus sit, minus pœna tamen, quam par sit, illum exsolvisse arbitratur. Qui enim civem excæcaverit, etiamsi sat luisse pro lege scripta videatur, non pari tamen damno affectum contendit. Æquum igitur esse, ut illi, qui uno præditum oculo tota visione privarit, ambo simul oculi effodiantur, si æqualis injuria pœna luenda sit. Dolore igitur & indignitate rei perculsus ille cæcus ad populum de calamitate sua verba facere ausus, tum calamitosam vitæ suæ conditionem deplorati, tum, ut legem illam corrigant, multitudini suadet. Tandem inserto in funem collo, cum felicem suasionis eventum impetrasset, lex illa abolita fuit, emendati orque in ejus locum surrogata, & ipse strangulationis necem effugit,* referente Diodor. *Sicul. lib. 12.* Et qui etiam fieri potest ut adeo rigide exerceretur talio? quomodo enim vulnus ab alio inflictum posset aliquis eadem præcise mensura, vel longitudine vel latitudine aut altitudine compensare, quamobrem Favorinus apud Gellium *lib. 20. cap. 1.* ne consistere quidem legem talionis posse arbitratur, quoniam præter *ulciscendi acerbitatem ne procedere quoque ex secutio ejus talionis potest. Nam cui membrum ab alio ruptum est, si ipsi itidem rumpere per talionem velit, quæro an efficere possit rumpendi pariter membri æquilibrium, in qua re primum ea difficultas est inexplicabilis. Quid, si quis membrum, inquit, alteri imprudens ruperit? quod enim per imprudentiam factum est, retaliari per imprudentiam debet. Ictus quippe fortuitus & consultus non cadunt sub ejusdem talionis similitudinem. Quonam igitur modo poterit imprudentem imitari, qui in exsequendo talione non licentiæ jus habet, sed imprudentiæ? Sed & si prudens ruperit? nequaquam patietur aut altius se lædi, aut latius. Quod cujusmodi libra atque mensura caveri possit non reperio. Quin etiamsi quid plus erit aliterve commissum; res fiet ridicula atrocitatis, ut contraria actio mutua talionis objiciatur, & adolescat infinita quadam reciprocatio talionum.* Verum ne summum jus sive rigida talionis applicatio summa esset injustitia, notandum est, duplicem talionem scriptores excogitasse, *simplicem* quæ & Pythagori cavocatur, quando quis idem patitur, quod admisit, & *Proportionatam*, quando damnum illatu non idem patiendo sed juxta arbitrium & æstimationem judicis alio pœnarum genere pro conditione tamen personæ, & rei, & temporis, adæquata delicto vel crimini, compensatur, sive, ut brevius dicam, cum non idem in specie sive simpliciter, sed in genere ratione dictæ æstimationis præstatur. Quæ primo loco descripta est rarissime locum habet, nisi vel ob frequentiam criminum, vel quando delictum ejus naturæ est, ut æstimari nequeat, ideoque nulla ratione redimi nisi similitudine supplicii, cujus generis est hominis vita sive anima. In cæteris vero perpetratis delictis pœna sæpissime pecuniaria obtinet, vel alia proportionata talione compensatur. Hinc Hebræorum Magistri, *oculum pro oculo* interpretantur *pretium*, sive *æstimationem pecuniariam, oculi.* Sic furtum non furto, nec adulterium adulterio, vulnus vulnere semper plectendum divina lege sancitum, verum furtum duplo vel quadruplo, adulterium morte, vulnus pecunia. Verum dicitur *Levit. 24. sicut fecit, sic fiet ei.* Sed respondent Commentatores, eorum verborum sensum esse, quod sicut damnum intulit, ita damno afficiendus est, non eodem, sed in genere aliquo damno sive aliqua pœna delicto adæquata puniendus, quæ & talio analogice vocatur, ut patet ex *Jud. 15. 11. Sicut fecerunt mihi, sic feci illis.* Id est non eodem malo nec eadem injuria eos affeci, sed aliquid mali iis intuli, quippe ut constat, detinebant Philistæi uxorem Samsonis, eique ad eam aditum negabant, ad quam injuriam vindicandam in segetes eorum ignem immisit. Quibus addi potest, quod Reipub. admodum noxia fuisset ejusmodi talio, quia mutilis, cæcis, claudis, cicatricosisque, & infamiæ injuriæ illatæ notas circumferentibus, plena esset. Concludimus itaque legem divinam vel duodecim tab. non inducere repassionem simplicem & nudam secundum literam intellectam, sed pœnam æqualem condignam crimini, secundum proportionem Geometricam, quæ in distribuendis pœnis & præmiis vulgo observatur. Sic enim supplicia dicuntur æqualia peccatis, si legitimam habent delicti & personarum considerationem. Sic voluit Moses ut pro mensura delicti esset plagarum modus *Deut. 25. 2.* Cui adstipulatur Marcianus *l. 11. ff. de pœnis*, cum inquit, *Perspiciendum est judicanti, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa deposcit: nec enim aut severitatis aut clementiæ gloria affectanda est: sed perpenso judicio, prout quæque res expostulat, statuendum est. Plane in levioribus causis promiores ad lenitatem judices esse debent in gravioribus severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi,* unde canit Horatius *lib. 1. Satyr. 3.*

Regula peccatis, quæ pœnas irroget æquas
Nec scutica dignum, horribili sectere flagello.

Verum examinandum hic venit, an æquitas naturalis cuique e populo jus talionis tribuit, quod Author statuere videtur. Si homines in statu naturæ ante civiles constitutas civitates consideramus sibi æquales, & tamen humanæ societatis summopere interesse ne delicta maneant impunita, dicendum videtur, dictare rationem, ut unumquodque membrum vi obligationis qua tenetur omnibus viribus societatis conservationi in-

incumbere, & consequenter omnibus mediis uti quæ ejus saluti & conservationi inserviunt, facultatem habeat puniendi sontes, impunitas enim maxima peccandi illecebra, quid autem esset humana societas nisi magnum latrocinium si cuivis impune peccare liceret. Posita itaque puniendi necessitate, necesse quoque est ut homines criminum vindicatores constituamus, atqui omnes naturali in statu sibi æquales, ita ut nulli in alium competat imperium, vel merum, vel mixtum, ergo omnibus tanquam ejusdem societatis membris idem puniendi jus & facultatem recta concedit ratio, idque propter conservationem generis humani. Verum dicendum videtur quod jam toties dictum, in statu naturali singulæ familiæ tanquam tot parvæ civitates considerandæ, cujus princeps pater, cui, si aliquod familiæ membrum damnum patitur, illud reparandi & vindicandi jus, non singulis membris, quemadmodum in statu civili, non cuivis e populo competit, sed magistratui demandatum. Itaque illud dictum Caïni procedit quidem ex sensu naturalis æquitatis, quatenus omnibus familiam constituentibus jus erat inferendæ talionis, sed non cuivis obviam procedenti, nam ubicunque inveniretur posse judicari & affici pœna talionis dictabat ipsi recta ratio & naturalis æquitas, sed non ab omnibus & quovis obvio sine ulla judicii forma & causæ cognitione. Verum quod naturaliter licitum, cujusmodi est delictorum coërcitio & punitio modo legitimo, Deus repressit & vetuit, eamque sibi reservavit. Quam vero ob causam non adeo certo constat ex sacris litteris, an ob rationes ab Authore adductas, an aliam ob causam certo mihi definiri non posse videtur. Quamvis vero ipsius vitæ parcere Deus voluit, non tamen ab omni supplicio liberavit, quod enim gravius supplicium quam conscientiæ stimulis hominem continuo admissi sceleris accusantis ad eas angustias redigi, ut vita supplicium & mors solatium videatur. Aliam impunitatis rationem adducit Musculus *in Comment. ad h. l.* ubi inquit. *Dignus quidem erat Cain, qui acerbissimo mortis genere occideretur, & in quem omnes & homines & bestiæ conspirarent. Verum nullam ataxiam ferro volebat Deus in humano genere, ut cuivis liceret pœnas sumere de Caino, & sanguinem fundere hominis, etiam sontis & multis modis mortem meriti, sine ipsius verbo. Quare vitam hominis tam justi quam injusti voluit esse in sua potestate, non in arbitrio humano. Ne autem impunita manerent homicidia legem tulit post diluvium, cujus auctoritate occidatur quisquis hominem occiderit. Et illius executionem postea mandavit magistratibus, quibus gladium vindicem & ultorem malorum commisit.*

4. Ab uno facto illustri sumta conjectura divinæ voluntatis in legem ivit, ita ut Lamechus quoque simili facinore perpetrato impunitatem sibi ab hoc exemplo promiserit, Gen. IV, 24.

COMMENTARIUS.

Quamvis nullum extitisse verosimile est expressum ante diluvium divinum præceptum de homicida ultimo puniendo supplicio, quia ejus mentionem non faciunt sacræ litteræ, sine quibus hoc in casu aliquid certi statuere erubescimus, fuit tamen mentibus hominum infixa lex naturalis, quæ dictabat cædem hominis cæde homicidæ luendam, cum propter securitatem publicam, tum etiam privatam, quæ haberi nequit nisi è medio tollantur hostes humani generis. Qui enim subsistere posset vel universa societas humana, vel Respub. vel familia, cujus conservationem tanquam propriæ salutis maximum munimentum summopere commendat illa fundamentalis naturæ lex qua cuique sui conservatio imperatur, si impunitæ forent hominum cædes, quippe vindicatio criminum est medium sine quo antecedens haberi nequit. Quam legem edicto divino de Caïno minime abrogatam putamus, verum ejus executio tantum intuitu Caïni ob specialem rationem divina voluntate interdicta. Quamobrem optime Doctissimus Gronovius in notis suis, *illud simile esset*, inquit, *illis rescriptis Principum, quibus alicui sine exemplo subveniunt, quæ personam non transgrediuntur*, ut loquitur Imperator §. 6. *inst. de jur. nat. gent. & civ.* Fuit itaque illa impunitas ab ordinaria pœna privilegium aliquod personale, quod & jus singulare vocatur, adversus communes leges propter aliquam rationem peculiarem introductum, quod personam non egreditur nec leges ante latas abrogat, sed tantum in casu singulari exequi impedit, quamobrem frustra alii similem cuidam concessam indulgentiam vel impunitatem promittunt. Princeps enim cujus vult miseretur. Hinc Justinianus Imperator *novel. sua constitutione* 139. cum pœnas nuptiarum illicite contractarum benigne remitteret quibusdam incolis Syndyos pagi & Hebræis Tyri insulæ, expresse vetuit trahi in exemplum, vel ad spem ejusdem impunitatis. Non video itaque quo fundamento ab illo peculiari exemplo possit deduci argumentum, quod in eam adducere potuisset homines opinionem, quasi Deus voluisset remittendo Caïno ordinariam & naturalem homicidii pœnam jus commune abrogare, ut prorsus nullo vindicaretur supplicio homicidium, & hac ratione omnem securitatem humano generi eripiendo, humanam quoque societatem distrahere, & inducere leoninam quandam feritatem Deo placuisse, quod adeo divino decreto ejusque attributis, ut charitati & amori erga humanum genus, tum etiam misericordiæ contrarium est, ut plane impium videatur tale quid de Deo suspicari.

cari. Quem enim in finem sua sceleribus constituta supplicia, nisi ut homines metu & formidine pœnæ deterrendo a flagitiis secum invicem commercium habere possent, sine quo subsistere nequit humana societas & naturalis illa, quæ homini cum homine intercedit, cognatio. Imo nonne erga Deum & creatorem suum maxime injurius est homicida, quem tollendo hominem injusta occisione e medio privat principe creatura, a se ad similitudinem sui conditum, qua injuria sæpius afficeretur, nisi prona ad quæcunque patranda flagitia hominis natura adspectu vindicati criminis ad honestam vitæ agendæ disciplinam humanæ societatis conservationi consentaneam revocaretur. Non est magni momenti exemplum Lamechi ab Authore allegatum, similis perpetrati facinoris sibi impunitatem pollicentis, ut videre est *Gen.* 4. 24. De horum enim verborum sensu variæ sunt Doctorum interpretationes; id vero certum ex sacris litteris, illud argumentum, quod Lamech ab exemplo Caïni deducit, quo similem sibi impunitatem pollicetur, vel saltem uxoribus persuadere conatur sese eadem gaudere gratia & impunitate sui admissi delicti, non expresso divino niti edicto, verum tantum Lamechi cerebrinum figmentum, vel saltem vana est illatio, allegata, ut se vitamque suam in securitatem assereret, & liberaret a justa homicidii pœna. De Caïno extat expressum Dei edictum; de Lamecho nil nisi in suum favorem ejus edicti detorta interpretatio. Sunt quidam Interpretes, qui negant a Lamecho admissum fuisse homicidium. Quamobrem non legunt, *quoniam occidi virum*, verum, *si occidero virum, faciet ad vulnus meum. Et si occidero adolescentulum, erit mihi in livorem*, scil. non ero impunis. Alii, *Non occidi virum*, ut ejus causa portarem reatum, sive pœnam metuerem, neque adolescentulum, ut ejus causa perderetur semen meum. Denotans effectum & eventum, quasi jure talionis eadem pœna sibi esset metuenda. Alii sentiunt Lamechum fuisse homicidam, verum dissentiunt in eo, quod alii unum tantum ab illo occisum volunt, intelligentes per virum & juvenem non duos, sed unum aliquem, qui fuerit & vir & juvenis. Alii duos & virum & juvenem injusta occisione occisos affirmant. Verum quomodo interpretanda sunt Lamechi verba, Criticis decidendum relinquimus. Verosimilior tamen nobis videtur eorum sententia, qui opinantur Lamechum fuisse virum violentum & impium homicidam, cumque ad uxores suas sermonem habere de homicidio a se admisso non pœnitentia ductum patrati sceleris quod latebat adhuc, verum de manifesta cæde, atque ex singulari & minaci quadam arrogantia adjecisse illa quæ de Caïno tradit, ut minis istis efficeret, ne quis sibi propter perpetratas cædes necem intenderet, ut statim dicere incepimus. Quamvis velit Chrysostomus Lamechum fuisse virum pium & religiosum occisionis & homicidii peccatum uxoribus confitentem: quatenus pœnam Caïni evaderet, qui peccatum simulare quam fateri malebat.

5. At cum jam ante diluvium, gigantum ætate, promiscua invaluisset cædium licentia, instaurato post diluvium humano genere, ne mos idem invalesceret, severius occurrendum Deus censuit: & repressa prioris sæculi lenitate, quod natura non iniquum esse dictabat & ipse permisit, ut insons esset qui homicidam occidisset: quod postea institutis judiciis summas ob causas ad judices solos restrictum est; ita tamen ut moris pristini vestigium manserit in jure ejus qui occisum sanguine proximi attingeret, etiam post Mosis legem, qua de re infra fusius agetur.

COMMENTARIUS.

ANte diluvium gigantes fuisse supra terram testatur sacra Scriptura *Genes.* 6. 4. qui reliquos excederent & statura & viribus & scelere. Quanquam quidam volunt dicto loco Mosem eos non tam corporis mole a cæteris hominibus distinguere, quam grassandi libidine. In Hebræo est הנפילים, quam vocem significare volunt interpretes *prosternentes*, *supprimentes*, *irruentes*, homicidas scil. violentos ac plebis vulgique oppressores. Philo Judæus dictum locum *Genes.* allegorice intelligendum putat, cum inquit, *μῦθον μὲν ἂν οὐδένα περὶ γιγάντων εἰσηγεῖται περάπτων, βούλεται δὲ ἐκεῖνο παραστῆσαι ὅτι οἱ μὲν γῆς, οἱ δὲ οὐρανοῦ, οἱ δὲ θεοῦ γεγόνασιν ἄνθρωποι.* Quæ verba ita interpretantur. *Nullam igitur de gigantibus adfert fabulam, sed illud te docere vult alios esse terræ, alios cœli, alios Dei homines.* Alii putant, ut jam dicere incepimus, gigantes dictos esse, non tam ratione molis, quam potentiæ & roboris, quamobrem magnitudinem Nimrodis, quæ *Genes.* 10. prædicatur, interpretantur de tyrannica ejus supra cæteros dominatione, & oppressione hominum. Hinc vocatur *venator robustus* non tam ferarum quam hominum, solent quippe Tyranni venatores vocari, ut videre est *Psalm.* 90. 3. *Ezech.* 33. 30. Cum enim ante hunc in qualibet familia primus natu etiam erat primus authoritate & honoris gradu familiam regens, tanquam paterni imperii proximus successor, & si quæ lites oriebantur, diri-

dirimebat, ut toties diximus. Hic vero imperium in alios arripuit & tyrannidem exercuit. Quamobrem Isidorus *lib. 7. Etymolog. cap. 6.* *Nimrod* interpretatur tyrannum. Alii affirmant quidem fuisse gigantes non tantum homines impios & admodum potentes, sed etiam corporis mole & proceritate insignes, verum eos non ab hominibus sed angelis satos esse sibi persuadent, alii a dæmone generatos, de eujusmodi generatione passim apud scriptores occurrunt cerebrina commenta plane ridicula, quæ vanæ superstitioni sua debent incunabula. Quod Philonis opinionem attinet, eam nulla niti sacræ Scripturæ authoritate plurima evincunt, quæ ex ea deduci possunt, testimonia, & imprimis quæ memorantur de gigantibus in terra Canaan, *Num. 13. v. 32. & 33. Detraxeruntque terra, quam inspexerant, apud filios Israel, dicentes: terra, quam pertransivimus & lustravimus, devorat habitatores suos, populus, quem aspeximus, proceræ staturæ est. Ibi vidimus monstra quadam filiorum Enach de genere giganteo, quibus comparati quasi locustæ videbamur.* Est autem locusta animal ex insectorum genere, quæ Græcis vocatur ἀκρίς, Gallis *sauterelle*. vid. Plin. *lib. 11. cap. 29.* Bochart. *Hierozoic. parte lib. 4. cap. 1.* Sic quoque *Deut. 2. v. 11.* fit mentio quorundam hominum, qui corporis proceritate similes erant filiorum Enakim, *ita ut gigantes haberentur etiam ipsi ut Enakim.* Et paulo post *vers. 20.* legimus de Ammonitarum sedibus. *Terra gigantum reputata est, in ipsa olim habitaverunt gigantes, quos Ammonitæ vocant Zomzommim. Populus magnus & multus, & procera longitudinis, sicut Enakim.* Qui vero admittunt fuisse gigantes, verum id nomen inditum non propter molem & proceritatem corporis, sed potentiam & robur, qua præ cæteris hominibus pollebant, ex hisce jam adductis locis facile erroneam suam opinionem perspiciunt, quibus addi possunt quæ habentur *Deut. cap. 3. v. 11.* ubi memoratur quod Og erat de stirpe gigantum, & quod in *civitate Rabbath inveniebatur lectus ejus ferreus, novem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis.* Ergo, ut animadvertant Interpretes, ipse sexcubitalis fuit, lectos enim tertia parte longiores hominibus fieri solere tradit Maimonides. Alii novem fuisse cubitorum volunt, non habentes ejusmodi proportionis, quam in lectis faciendis observatam vult dictus Author, rationem. Si itaque juxta Solinum cubiti mensura fuit duorum pedum, hujus proceritas fuit duodecim pedum, quæ certe mira hominis longitudo est. Alii duo cubita tres tantum pedes fuisse tradunt. Ita ut ejus longitudo novem pedum fuisset, quod tamen non tantum communem hominum, sed & aliorum, quæ in Historiis tanquam miræ proceritatis homines reputantur, mensuram & longitudinem superat. Quamobrem hominem septipedem dicebant Veteres pro maximo, quod ista mensura esse crederetur hominis procerissimi. Cujus proceritatis plerique scriptores Herculem fuisse tradunt uno pede & 4. cubitis adjecto, quod facit 4. cubita & unum pedem. Quamobrem non mirum quod in gigantum numero tanquam longe superantem hominis longissimi proceritatem sacræ Litteræ ponant Goliath, utpote cujus altitudo describitur fuisse sex cubitorum & palmi. Plurima hisce exemplis addi possum ex profanis Historiis de mira quorundam hominum proceritate & longitudine testimonia. Sic testatur Augustinus quibusdam in locis inventos fuisse homines, qui communem cæterorum staturam & magnitudine & proceritate corporis longe excesserunt. *Imo ipse*, inquit, *non solus, sed aliquot mecum Uticensi in littore vidi molarem hominis dentem tam ingentem, ut si in nostrorum dentium modulos minutatim concideretur centum nobis videretur facere potuisse. Sed illum gigantis alicujus fuisse crediderim.* Josephus *lib. 5. Antiq. cap. 2.* de Hebronitis olim ab Israële bello devictis sermonem habens, *Apud hos*, inquit, *in eam diem, superstites erant quidam e gigantum genere, statura & specie cæteris mortalibus dispares, visu simul, & auditu horribiles, quorum ossa adhuc ostenduntur, qualia vix credunt qui non viderunt ipsi.* Tradit idem *lib. 18. cap. 6.* Artabanum Tiberio misisse *filium Darium obsidentem cum multis muneribus, inter quæ etiam virum statura cubitorum quinque, genere Judæum, Eleazarum nomine: qui propter vastitatem gigas cognominatus est.* Scribit quoque Solinus Romanis temporibus sub Divo Augusto Pusionem & Secundillam, denos pedes & amplius habuisse proceritatis, quorum reliquiæ adhuc in conditorio Salustianorum videntur. Et paulo infra, *Priscorum autem molem testantur etiam Orestis suprema, cujus ossa Olympiade quinquagesima & octava Tegea inventa, a Spartanis oraculo monitis didicimus implesse longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque*, pergit, *ex antiquitate memoria accersunt in fidem veri, quibus receptum est, quod bello Cretico cum elata flumina impetu plus quam vi amnica invecta terras rupissent, post discessum fluminum inter plura humi dissidia humanum corpus repertum cubitorum trium atque triginta, cujus spectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio admodum captos miraculo, quod auditu refutaverant oculis potitos.* Adde Plinium *lib. 7. cap. 16.* qui licet non eandem, ut vult Salmasius *Exercitat. Plin.* refert Historiam, attamen simile quid tradit. vide & Homer. *Odyss. 11.* & Philostratum *in lib. Heroic.* Quod vero attinet eorum opinionem, quam tertio loco descripsimus, qui statuunt fuisse quidem gigantes, verum eos non ab hominibus sed angelis vel dæmonibus satos, plane ridicula mihi videtur. Quod Gentiles olim in erroneam hanc opinionem fuerint adducti non mirum, utpote quæ solebant quicquid illustre aut eximium erat ejus originem referre ad Deos. Verum quod in eundem lapidem impingunt Christianorum sacris initiati vix condonandum videtur. Quamobrem volunt, qui dicto loco *Genes. 6.* nominantur *filii Dei*, spiritibus, sive angelis, seu bonis seu malis, quemadmodum Satan *Job. 1. filiis Dei*, id est, angelis annumerandi. Opinatur Lactantius *Div. Inst. lib. 2. cap. 18.* eos qui ex spiritibus

spiritibus procreati sunt, neque in angelorum neque hominum numero habendos, sed mediam ipsis; attribuendam naturam ita enim sonant verba: *Quum ergo numerus hominum cœpisset increscere, providens Deus, ne fraudibus suis diabolus, cui ab initio terræ dederat potestatem, vel corrumperet vel disperderet homines quos in exordio fecerat, misit angelos ad tutelam cultumque generis humani; quibus præcepit ante omnia, ne terræ contagione maculati, substantiæ cœlestis amitterent dignitatem. Scilicet id eos facere prohibuit, quod sciebat esse facturos, ut veniam sperare non possent. Itaque illos cum hominibus commorantes dominator ille terræ fallacissimus consuetudine ipsa paulatim ad vitia pellexit, & mulierum congressibus inquinavit. Tum in cœlum ob peccata, quibus se immerserant, non recepti, ceciderunt in terram. Sic eos diabolus ex angelis Dei suos fecit satellites ac ministros. Qui autem sunt ex his procreati, quia neque angeli neque homines fuerunt, sed mediam quandam naturam gerentes, non sunt ad inferos recepti, sicut in cœlum parentes eorum.* Eusebius hæsitare videtur ad quam naturam, vel humanam, vel aliam quandam potiorem, eorum procreatio & ortus referri debet, cum inquit *lib. 7. cap. 3. de Præparat. Evang. Nam & gigantes illi, qui per ora omnium volitant impiis factis, quod adhuc usque prædicatur, Deo pugnam, id est virtuti & veritati, non erubuerunt inferre. Et qui eos produxerunt, sive immortales quidam, sive mortales, malefica quadam artificia & magicam pravitatem primi excogitasse dicuntur.* Huic errori causam præbuisse annotarunt Interpretes textum *Geneseos cap. 6.* a quibusdam perperam intellectum. Ubi legitur: *Et factum est quod cœpit homo multiplicari in superficie terræ, & filiæ natæ sunt illis, videruntque filii Dei filias hominum, quod essent formæ eleganti: & acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant.* Quo loco *Nephilim*, quod *filios Dei* significat, alii angelos transtulerunt, nam & ipsa Scriptura hoc nomen magnatibus & primoribus populi, tum etiam hominibus justitia & virtute conspicuis tribuere videtur; sic dicitur *Dominus meus Rex est sicut angelus Dei. 2 Sam. 19. v. 27.* Quod homines justi etiam angeli sunt nuncupati, sacra scriptura locupletissima testis est, inquit Aug. *de Civ. Dei lib. 15. cap. 23.* Nonne & de Joanne Scriptum est? *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Marc. 1.* Et Malachias Propheta propria quadam, id est sibi proprie impertita gratia, dictus est Angelus. *Mal. 3.* Dictus est Angelus Joannes Baptista, propter vitæ sanctimoniam, & officii dignitatem, sacramento baptismi præparando domino plebem perfectam, non adauctis ceremoniis, sed studio justitiæ & pietatis, continentiæ & agnitionis Christi. Tollebat enim e via impedimenta pietatis, immunditias ebrietatis, commessationum, libidinum, aggeres superbiæ demoliebantur, incredulitatis scrupos elapidabat, & spinas solicitudinum hujus sæculi eradicabat. Ut inquit Pellican. *ad h. l.* Perperam itaque nonnulli hoc Prophetæ testimonium interpretantes, asseruerunt Joannem Baptistam revera fuisse angelum, sed humano corpore vestitum, ut videri posset ab hominibus & eis prædicare, contra optimi & falli nescii interpretis Jesu Christi doctrinam *Math. 11.* Hujus quæstionis meminit quoque Aug. *in Genesim quæst. 3. Hoc movet*, inquit, *quomodo vel ex hominum concubitu nati sint gigantes, vel fœminis sese miscere potuerint, si non homines sed angeli fuerunt. Sed de gigantibus nimium grandibus atque fortibus puto non esse mirandum, quod ex hominibus nasci potuerint, quia & post diluvium tales quidam fuisse reperiuntur; & quædam corpora hominum ad incredibilem modum ingentia nostris quoque temporibus extiterint, non solum virorum, sed & fœminarum, unde credibilius est, homines justos appellatos vel filios Dei concupiscentia lapsos peccasse cum fœminis, quam angelos carnem non habentes usque ad illud peccatum descendere potuisse.* Aliorum interpretatio veritati magis conjunctior, qui per Dei filios intelligunt filios Seth, qui pietatem patris æmulati sunt, & filios Enos, cujus tempore cœptum est invocari nomen Domini. Ita enim August. dicto loco: *Potuerunt ergo gigantes nasci, & priusquam filii Dei, qui & angeli dicti sunt, filiabus hominum, hoc est secum hominum viventium, miscerentur, filii scil. Seth filiabus Cain.* Sic etiam Theodoret. *quæst. in Genesim: Posteri igitur Seth, cum utrumque parentem agnoscerent, dicti sunt in Scriptura filii Dei, potissimum ab Enoch, qui primus divinam appellationem sortitus est, & a cognatis vocatus est Deus.* Alii, quorum opinioni libens subscribo, *filios Dei*, opinantur fuisse *filios judicum & potentum*, vel principum; unde Symmachus, cum viderent filii potentum filias hominum, vel, si lubet, per filios Dei ipsos inter populares suos potentes & primores intelligamus, Dii enim & Divi vocantur judices & aliorum gubernatores. Ita enim Psalmista *Psal. 82. v. 6. Dixi, Dii estis & filii Excelsi vos omnes.* Filii autem vocabulum, ut annotat Castalio, sæpe idem est quod homo: ut *filii Israel 1.* homines, quæ interpretatio præ cæteris mihi arridet. Sensum itaque illius loci *Genes.* quem supra adduximus huuc esse putat Joan. Doug. *in analect. sacr. excurs. 5.* Quod filii Dei, id est, principes sive primarii inter populares suos, alienigenas fœminas videntes pulchriores prorsus aspectu, conjunctionem cum eis flagranter appetierunt, appetitamque sunt consecuti. Atque inde statim monstrosa illa gigantum progenies, de qua inquiritur, initium occepit. Alii sic exponunt, quod filii principum, potentum, ac magnatum, majorum suorum potentia abutentes, usque adeo insolescere cœperint pro libidine, qua flagrabant erga puellas, ut ruptis omnis pudicitiæ & honestatis legibus rapuerint sibi violenter, e filiabus vulgi ac plebis, quas sibi quisque delegisset, sive essent maritatæ, sive virgines, sive cognatæ, sive alienæ, idque non alia ratione, quam ut ad saturandam libidinem illis abuterentur. Quippe Hebræa vox נשים non uxores & conjuges legitimas hoc loco, sed simpliciter mulieres, a viris co-

gnitas denotat. Merito itaque rejicimus aniles fabulas istas de spiritibus incubis, vel succubis, unde provenerint gigantes. *Quanta*, inquit Chrysostomus, *dementia plenum fuerit, dicere angelos dejectos, ut cum mulieribus rem habeant, & incorporea illa natura copuletur corporibus, neque enim possibile est incorpoream naturam talem unquam concupiscentiam habere. Quis enim nisi valde insanus comprobaret talia verba dementiæ plena, quod incorporea & spiritualis natura corporis complexum ferret.* Cui addi potest quod Scriptura non dicit filios Dei abusos esse filiabus hominum, sed aperte testatur, *sibi accepisse uxores ex omnibus quas elegerant.* Quod clarum est, de creaturis spiritualibus non solum specie sed etiam genere differentibus dici non potuisse, ut inquit Torniel. *Annal. sacra. & profan. Quod si enim*, pergit, *angeli boni & mali cum filiabus hominum commisti essent; non modo homines Deum non offendissent, sed ipsi potius ab angelis injuriam passi, de Deo quodammodo conqueri potuissent, quod permisisset filios suos a dæmonibus fraudulenter impuneque violari. Atqui contra factum legimus, siquidem non de Deo homines, sed de hominibus Deus merito conquestus est, & hac de re, non angelos aut dæmones punire, sed homines diluvio delere dignum duxit. Ergo signum est, ipsos esse, qui peccatis suis Deum ad justam iracundiam provocarunt, ut in eodem Gen. cap. 6. Patet igitur*, concludit, *per filios Dei nequaquam accipi posse angelos neque bonos neque malos.* Verum idem Author negat nomine filiorum Dei signari nobiliores filios, scil. principum judicumque, qui quandoque Dii nuncupari solent, his potissimum rationibus in hanc opinionem adductus. 1°. Quia, quod filii principum sive potentum seu judicum diligerent mulieres forma eleganti, ut sibi matrimonii vinculo jungerent, res videatur per se licita, ideoque sine peccato fieri posse, & consequenter tanta pœna, quæ universi humani generis interitum secum trahebat, quemadmodum diluvium fecisse constat, non digna videri potest. Quod si autem dixeris, pergit, ut quidam Hebræorum magistri opinantur, illos principum seu judicum filios immoderata libidine flagrantes, illas mulieres formosissimas violare cœpisse, antequam viris suis traderentur. Respondeo ejus admissi delicti nullum plane textum mentionem facere, quin potius totum oppositum, videlicet; *Videntes quod essent pulchra, elegerunt sibi ex ipsis uxores.* Deinde dato quod intempestivo amore correpti, contra honestatis regulas peccassent, & concesso item quod ob peccata principum sæpissime plectentur Achivi, ut sæpius contigisse ex sacris & profanis constat historiis. Non tamen videntur hujuscemodi peccata adeo enormia, ut punitionem tam horrendam atque universalem meruisse dicamus. 2°. Quid si demus, per filios Dei intelligi viros proceræ magnitudinis, admodumque formosos. Nam quid peccassent illi, sibi eligentes uxores forma & magnitudine pares. Dices, pergit, peccabant ex prava intentione, quia hoc faciebant, ut possent procreare filios robore validos, & eorum ope atque auxilio opprimere ceteros, qui sibi æquales erant jure & conditione, quemadmodum omnes sibi invicem sunt homines in naturæ statu. Quis vero judicet hoc peccatum tam grande esse, ut puniri diluvio universali debuerit? aut quis unquam dicere audeat, Deum, qui, ut non semel in Psalmis legimus, judicat populos in æquitate, voluisse simul & injuste opprimentes & inique oppressos interimere, atque noxios juxta & innoxios perdere. Quod si ejusmodi imperandi injusta cupido tanta pœna vindicanda, certe & hisce temporibus ejusmodi diluvium merito foret exspectandum, quibus hoc vitium pro natura inolevisse videtur. Verum vellem ut mihi statim allegatus Author, vel quisquam alius in sacris litteris versatus, ex iis demonstraret, interdicta fuisse filiis Sethi ejusque posteris legitima conjugia cum posteritate Caïni, & consequenter ejusmodi conjugiis adscribendam malitiosam illam tot vitiis inquinatam progeniem, quasi propter hanc rationem Deus contrahentes, & tandem universum genus humanum extirpare justo judicio voluisse universo & celeberrimo diluvio. Nullum, quod sciam, tunc temporis aliquod divinum præceptum sancitum legimus, quo justum matrimonium contrahere cum posteritate Caïni Sethi posteris interdictum fuit. Si nullo jure divino voluntario interdictum, multo minus morali sive naturali, id est divino necessario vetitum. Quippe cum matrimonium sit res per se licita, imo honesta & ad propagandum & conservandum genus humanum maxime necessaria, dummodo legitime & juste contrahatur, nequaquam huic juri repugnat. Quamobrem rationem, cur gigantes geniti, eam quidam tradunt, quod filii Seth erant integerrimis viribus, & præ ardore libidinis erga uxores natura omnem suam vim exseruit, inde homines vastissimi & validissimi. Verum quis negabit & antea aliquos gigantes tum corporis proceritate, tum etiam potentia validos & famosos, idque prima ab origine mundi. Quare dicuntur fuisse *a seculo*, id est, *a mundi principio & initio*: alii interpretantur *gigantes æternos*. Hi itaque cum essent potentes & fortes tum opum magnitudine, tum etiam corporis mole, se a naturæ manu quasi factos putabant, ut cæteris sibi & viribus & opibus longe imparibus imperarent, quamobrem alios opprimendo tyrannidem exercebant, imo cum nulla legum reverentia & pœnarum metus valebat coërcere pravas machinationes atque libidines, innocentem & invalidam plebem misere tractabant, non sequentes rationis dictamen, sed depravatæ naturæ inclinationibus obtemperantes. Hinc violentia, rapina, cædes, stuprum, incestus, adulteria, aliaque id genus detestanda facinora & vitia admissa. Quibus vitiis paulatim & assuescere cœpit vulgus, cum propter consuetudinem, tum etiam, si velis, contracta matrimonia, quæ ipsi cum potentibus intercedebant, vel promiscuos & vagos concubitus, ex quibus corrupta posteritas, cum liberi prava educatione imbuti insisterent vestigiis parentum, vulgus potentum exempla sequi de-

decorum putabant. Principum enim ad exemplar totum orbem, scil. omnes cives & subjectos, qui cujusque imperio parent, sese componere vetus ait proverbium, & consequenter eorum vitia tanquam a capite ad cetera descendunt membra, atque totum corpus quasi quædam contagio corripiunt. Flexiles enim quamcunque in partem ducimur a Principe, atque, ut ita dicam, sequaces sumus. Huic enim cari, huic probati esse cupimus, eoque obsequii continuatione pervenimus, ut prope omnes homines uuius moribus vivamus. Plin. *Panegyr. cap.* 45.

Scilicet in vulgus manant exempla regentum.

Principum disciplinam capit etiam vulgus, ut idem inquit *cap.* 46. Atque sic tandem *omnis caro corruperat viam suam supra terram, ita ut pœnituerit Deum creavisse hominem. Dixit itaque Jehova, delebo hominem, quem creavi, de superficie terræ*; quemadmodum contigisse constat universali & celeberrimo diluvio, quo, excepto Noë ejusque familia, totum genus humanum penitus extirpatum est atque perditum. Huc pertinere videntur quæ Græci tradiderunt de singulari diluvio, quod in Thessalia contigit, regnante ibi Deucalione: refert enim Lucianus *de Dea Syria. Apud Græcos autem, quod illi de Deucalione dicunt, audivi. Sicque se habet fabula. Hanc hominum generationem, quæ nunc est, ab initio nequaquam fuisse, sed eam, quæ tunc fuit, totam interiisse. Hos autem homines, qui nunc sunt, secundi generis esse, quod rursus a Deucalione in multitudinem excrevit. De illis autem hominibus hoc tradunt, eos, cum essent admodum contumeliosi, nefaria perpetrasse juramentum non observando, hospites non recipiendo, supplices non ferendo. Quam ob causam in magnam calamitatem incidissent. Quum terra protinus aquam multam effudit, imbres magni ingruerunt, fluvii majores decurrerunt, tantum intumuit mare, ut omnia essent aqua, & omnes perierint. Deucalion autem solus hominum relictus est in secundam generationem, prudentia & pietatis gratia. Servatus autem hoc fuit pacto. Magnam quandam arcam, quam ipse habebat, liberis & uxore in eam impositis, conscendit. Ingredientem secuti sunt, apri, equi, leones, serpentes, & alia quæcunque in terra pascuntur, bina cuncta. Quæ omnia excepit, nec ipsum lædebant, sed magna inter eos divinitus erat concordia, unaque in arca omnes navigarunt, quamdiu aqua superavit.* Describit quoque hominum ante diluvium malitiam & pœnam, quam eos excepit, Ovid. 1. *Metam.* ubi ita canit:

- - prodit bellum, quod pugnat utroque,
Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
Vivitur ex rapto; non hospes ab hospite tutus.
Non socer a genero; fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti:
Lurida terribiles miscent aconita novercæ:
Filius ante diem patrios inquirit in annos.
Victa jacet pietas: & virgo cæde madentes
Ultima cælestum terras Astræa reliquit.

Et unde tot mala, tot detestanda facinora & scelera, quam ab iis originem habuisse videntur, quos

Affectasse ferunt regnum cæleste gigantas.

Verum acerba fuere vindicata pœna, quam canere pergit Poëta:

Quæ pater ut summa vidit Saturnius arce;
Ingentes animo & dignas Jove concipit iras.
Pœna placet diversa genus mortale sub undis
Perdere, & ex omni nimbos dimittere cælo.

Verum observandum, quod ea, quæ de promiscua gigantum ætate cædium licentia disputat Author, quasi huic causam præbuisset impunitas a capitali supplicio edicto diviuo homicidis concessa, nuspiam in divinis litteris occurrunt, quippe supra demonstravimus edictum illud ultra personam Caïn non producendum ad consequentias, ideoque eo non abrogatum quod licet naturæ jure, sed ab ordinaria tantum homicidii pœna exemptus Caïn interdicendo ne quis jure suo uteretur in homicidam. Sed adscribenda potius videtur tot cædium & scelerum frequentia illorum tyrannorum, quique ab his geniti sunt, malitiæ & audaciæ; nam ut idem canit Poëta:

- - - sed & illa propago
Contemptrix superum, sævaque avidissima cædis,
Et violenta fuit: scires e sanguine natos.

Quibus coërcendis cum impares cæteri essent, occasionem quæsiverunt societates incundi, & coetus celebrandi, ut coadunatis viribus resistere possent, quos singuli propter imbecillitatem oppugnare non poterant, unde videtur posse concludi metus mali imminentis societatis civitatis causam atque originem fuisse. Quamvis non verosimile sit non etiam ante societates capitalia judicia exercita fuisse, si non a magistratu, saltem a patribusfamilias, qui tanquam principes suæ familiæ summum illudque monarchicum imperium, & consequenter quoque jus vitæ & necis habebant non solum in familiæ membra, sed in quoscunque alios gravis criminis reos in suo quisque territorio, ubi lares & penates suos habebant, forte fortuna captos. Verum illud jus sæpissime uon exercere ausos fuisse credo, propter metum majoris imminentis periculi, quod vel reus nimis potens erat, vel ope, vel potentia, & sociorum conspiratione, ad necem socii vindicandam. Quamobrem satius esse ducebant renunciare juri suo, quam illud exequi cum damno & sæpissime ruïna ac interitu totius familiæ: præsertim cum potissima pars hominum vitiis inquinata ad nocendum eo est proclivior, quo majorem spem habeant impunitatis. Impunitatem enim sibi pollicebantur propter toties allegatum divinum edictum, quod in sui favorem interpretabantur, quasi eo interdicta pœna capitalis in homicidas, nemini facultas erat, neque divino jure voluntario, neque necessario, pœna talionis homicidam afficiendi. Unde facile reus sibi socios conciliabat, qui propter naturam ad vitia pronam idem secum sentientes ipsum a capitali supplicio liberandum arbitrabantur. Quo itaque altius in animos hominum hæc opinio radices egerat, eo magis deterrebantur justi, qui tunc temporis admodum rari fuerunt, a puniendis homicidis. Et sic tandem in consuetudinem abiisse

M 2 vide-

videtur homicidæ a capitali supplicio immunitatem. Quamvis jure naturæ munitus, salva conscientia, communis salutis conservandæ causa, impune quisque paterfamilias judicis partibus fungens haberet facultatem animadvertendi gladio in homicidii reos. Verum post diluvium instaurato humano genere, Deus mederi volens cædium licentiæ, omnem impunitatis allegandæ rationem sustulit, permittendo ut insons esset qui homicidam occidisset. Quæ permissio occasionem dedit ut homines se majori fiducia ligarent ad occurrendum severius cædium licentiæ, & deterruit quodammodo homines violentos & alienæ vitæ insidiatores ab illarum frequentia, metuentes ne omni prorsus excusationis velo sublato simile quid sibi metuendum foret. Habetur lex illa, ad quam respicit Author, *Num.* 35. *v.* 19. ubi ita sese habent verba: *Propinquus occisi homicidam interficiet, statim ut apprehenderit eum interficiet.* In hac lege lata judiciis jam vigentibus, qua proximo sanguine facultas tribuitur vindicandæ cædis propinqui, perspicimus rectæ rationis & æquitatis naturalis multa vestigia. Imo explicare videtur, quid juris fuerit in naturæ statu circa vindicanda homicidia, nam hac lege jus illud naturæ non abrogatur, sed limitatur, ita ut quod omnes in naturæ statu habuerant, vigentibus judiciis certis quibusdam personis tribuitur ad omnem confusionem & tumultum evitandum. Quod ob sanguinis conjunctionem propinquo homicidam interficiendi jus hac lege positiva conceditur, idem rectæ rationis dictamen & naturalis æquitas tribuere videtur omnibus hominibus in naturali statu, propter naturalem illam cognationem, quæ homini cum homine intercedit, ab ipsa natura constitutam, quo itaque magis sibi homines devincti, eo arctius obligati injuriam socio illatam vindicare, ita ut ad omnes pertinere videatur, quod singulari alicui humanæ societatis membro infertur, sive socio, sive consanguineo, sive ejusdem familiæ membro. Quemadmodum propinquus in elocatis agris & vineis habet jus redemptionis, ita quoque ulcisci permittitur fratrem aut alium consanguineum interfectum. Quamobrem ista ultio vocatur *redemptio*, & propinquus *redemptor sanguinis*, etiamsi propinquus occisus ad possessionem revocari non possit, sicut ager elocatus, aut filius in servitutem venditus, iterum recuperatur. Verum postquam in gentes & societates coaluerunt mortales, huic juri quoque renunciantes, ad solos judices restrictum est, ut omnia meliori ordine fierent & omnis tumultus, ut dixi, evitaretur, quo publica tranquillitas & pax, quæ societatis arctissimum vinculum est, perturbari posset. Quamobrem Paulus Jctus *l.* 175. *de R. J. Non est singulis concedendum, quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi.* Nisi quod in Repub. Hebræorum pristini moris vestigium manserit.

6. Magnum habemus auctorem nostræ interpretationis Abrahamum, qui cum legem Noæ datam non ignoraret, arma sumsit in reges quatuor, ut quæ plane crederet cum ea lege non pugnare. Sic & Moses Amalecitis populum oppugnantibus arma jussit opponi, naturæ scilicet jure usus: nam Deum de hac re speciatim consultum non apparet, Exod. XVII, 9. Adde jam quod capitalia supplicia nec in homicidas tantum, sed & in alios facinorosos usurpata apparet, non modo apud populos extraneos, sed apud ipsos piæ doctrinæ alumnos, Gen. XXXVIII, 24.

COMMENTARIUS.

Supra ad §. 2. de exemplis ab Authore hic iterum adductis egimus, atque demonstravimus justam fuisse jure naturæ Abrahamo bellandi causam, cum nihil sit magis naturæ conveniens quam socios oppressos armis tegere, & ope aliena indigentibus subvenire, & auxilium ferre adversus injustos oppressores & hostes etiam cum effusione sanguinis, si nulla sit alia ratio salutis expediendæ. Ex ejusmodi causa suscepisse bellum Abrahamum ex sacris constat litteris. Nec minus justam suscipiendi belli causam Moses habuit, quando jussit Amalekitis populum oppugnantibus arma opponere; vim enim vi repellere omnia permittunt jura. Non prius bellum intentat populus, sed lacessitus ab hoste Amalech, qui in Rephidim castra Israëlitica obruere meditabatur; populus itaque coactus erat sese tueri adversus injustam hostium vim atque impetum, quod non solum permittit sed imperat recta ratio, dum cuique sese conservandi imponit obligationem. Argumentum, quod nulla lege vetitum fuerit, neque naturali, neque jure divino positivo, vi & armis uti in homines violentos, vitæ nostræ insidiatores, publicæ pacis perturbatores, communis salutis hostes. Quamobrem non solum populos extraneos, quibus nulla nisi naturæ jura tanquam agendorum norma fuit, sed etiam ipsos piæ doctrinæ alumnos capitalia supplicia non in homicidas tantum, sed & in alios facinorosos homines usurpasse constat *Gen.* 38. *v.* 29. Verum occasione hujus ab Auctore adducti exempli duæ moventur quæstiones. 1°. An illa verba,

ba, *Ejicite ut comburatur*, Juda pronuntiat tanquam legitimus judex, aut tanquam accusator. 2°. An pœna combustionis non fuerit nimis atrox, profecta ex nimia iracundia Judæ erga Thamar. Quod primam quæstionem attinet, putant quidam Judam fuisse magistratum inter Cananæos, & consequenter judicis authoritate ejusmodi verba protulisse, quod non verisimile videtur, propterea quod erat advena & peregrinus, quibus non adeo facilis patebat aditus ad summos honores. Alii volunt quemque patremfamilias jus vitæ & necis habuisse in suos domesticos & familiæ ejusdem membra, & consequenter Judam ut patrem familias & judicem ejusmodi tulisse sententiam. Sed huic obstare quidam dicunt, quod Thamar tunc habitavit apud parentem suum Cananæum, non socerum Judam, in cujus tamen familiam nubendo transiverat, & consequenter sese cum marito eidem potestati patriæ subjecerat, maritum enim sequi debebat, & ejusdem conditionis ac status participem fieri. Verum videtur socerum Thamar filio mortuo ablegando in domum patris renunciasse juri suo, quod in viduam filii defuncti ejusdemque descendentes justis nuptiis sibi acquisiverat. Vel an potius dicendum videtur Judam jus vitæ & necis in Thamar tanquam potestati suæ subjectam, & familiæ civem vel membrum, non habuisse, propterea quod constat apud omnes fere gentes, exceptis Romanis, apud quos patria potestas neque finem neque modum habuisse dicitur, quod postea tamen mutatum, patriam potestatem, vel annis, vel matrimonio, vel dignitate finisse, & consequenter vi patriæ potestatis Thamar non potuisse a Juda tanquam legitimo judice judicari; quod mihi etiam verosimilius videtur. Quamobrem in eorum sententiam libens pedibus eo, qui statuunt, Judam hic accusatoris partibus functum, atque ejus verba hoc modo impliciter interpretanda censent. *Educite illam ad locum judicii, ut causa cognita & quæstione habita comburatur me irrogante ut accusatore, & judicibus ex lege decernentibus.* Ita enim Calvin. *in Genes. ad h. l. Quæritur tamen, cum privatus fuerit Juda, qui tam audacter sibi jus gladii usurpet: imo quum inquilinus sit, unde illi tanta libertas, ut arbiter sit vitæ & necis? Respondeo non ita debere accipi verba, quasi pro imperio jubeat nurum suam ad mortem rapi, vel quasi præsto sint ad nutum lictores. Sed quia deprehensum erat crimen ac cognitum, libere accusator de pœna pronuntiat, ac si jam lata esset a judicibus sententia. Equidem non dubito, conventus tunc haberi solitos, in quibus fierent judicia. Ideoque simpliciter interpretor Judam mandasse Thamar in publicum produci, ut causa demum cognita pro more plecteretur. Sed pœna expresse huc pertinet, quasi jam non sit litigandum: quia Thamar antequam citetur rea peracta sit.* Ita ut evidentia facti majorem probationem non exigeret. Quanquam vero hoc ab Authore allegatum exemplum non videtur probare quod probandum erat, attamen nullus dubito quin capitalia supplicia etiam in alios facinorosos quam homicidas non tantum ab extraneis sed etiam piæ doctrinæ alumnis usurpata fuerint. Nisi statuamus quod absurdissimum est, prima ob origine mundi, antequam in gentes coïverunt mortales, vel societates civiles excitarunt, nullos extitisse viros pietate & probitate insignes, quorum & sacræ & profanæ Historiæ mentionem faciunt, & si quidem ejusmodi piæ doctrinæ alumni fuerint, eos vel non habuisse facultatem ultimo sive capitali supplicio quædam graviora scelera, ne quidem ab ipsis domesticis perpetrata, puniendi, vel non exercuisse, atque ita scelera sceleribus cumulasse, quod de viris piis atque justis nullo modo suspicari potest, nisi quis sibi contradicere velit. Si quis respondet Deum sibi hoc jus reservasse, facile reponi potest id nuspiam constare, sed contrarium potius dicendum, quia sine pœnarum formidine atque distributione nulla societas inter homines consistere posse jam supra demonstravimus, & consequenter eo ipso quo Deus hominem animal sociabile creavit, etiam obligavit eum ut societatem coleret, eamque tueretur, tueri autem nequit nisi pœnarum metu coërceantur qui eam distrahere atque perturbare vel animum induxerunt, vel cum effectu puniantur qui jam ipso facto hostilem adversus eam animum declararunt, ut eorum exemplo alii deterrerentur. Sed examinanda restat altera quæstio de pœna combustionis, qua vindicandum Juda censuit crimen a Thamare admissum, an ea non fuerit nimis atrox, quia magis proportionata videatur nimiæ accusatoris iracundiæ, quam delicto. 1°. Quia non videtur commisisse adulterium, quoniam nondum erat matrimonialiter juncta cum Sela filio Judæ, quamvis deberet eum accipere, & forte sponsalia erant inter Selam & Thamar contracta. 2°. Dato quod adulterium perpetrasset, non tamen ob hoc comburi, sed leviori morte puniri promeruit. Præsertim si non quorundam fabulis & somniis fidem habeamus, qui existimant Thamar fuisse filiam Melchisedech regis atque sacerdotis, quoniam filia sacerdotis fornicans sive adulterans erat comburenda juxta legem, quæ habetur *Levit.* 21. nam constat Melchisedech longe ante natum Judam mortuum fuisse, ideoque non potuisse eum ad Thamar dixisse (*esto vidua in domo patris tui.*) Respondeo, quamvis Thamar matrimonialiter non erat conjuncta Selæ filio Judæ, attamen erat ipsi desponsata, licet non per verba, saltem per mandatum legis de suscitatione seminis, & consequenter rem habens cum Juda adultera erat, quoniam statim ab ipsis sponsalibus puella obstricta erat marito habere fidem, cum divino, tum etiam jure civili. Hinc *Hoseas cap. 4. v. 13. Filiæ vestræ fornicabuntur, & sponsæ vestræ adulteræ erunt.* Sunt igitur sponsæ quasi initiatæ conjuges, quas qui violat conjugium ipsum violasse merito judicatur. Huic juri suffragantur quoque leges civiles. Nam Ulpianus in *l. 13. ad L. Jul. de Adult.* testatur D. Severum & Antoninum rescripsisse etiam in sponsa adulterium vindicandum: *quia neque matrimonium qualecunque, nec spem matrimonii violare permittitur.* Quamobrem eadem

pœna qui sponsalia violant afficiuntur, qua puniuntur qui vere adulterium commiserunt. *Deut.* 22. *l.* 7. *Cod. ad L. Jul. de Adult.* Sed quare non lapidabatur Thamar, ut lege cautum erat. Respondeo, quia lex illa eo tempore nondum data erat. Ideoque videtur punita per leges municipales illius terræ, mandantes comburi adulteros, forte ut jure talionis qui impuro amore flagrans alienum thorum, vel proximi sponsam violasset, flammis traderetur ad crimen illud expiandum. Ita Calvin. *ad dict. loc. Cæterum quod pœna tam atroci subjicit Juda nurum suam, ideo fit, quod adulterii ream agat. Nam idem tunc consuetudine viguisse inter homines apparet, quod Dominus postea lege sua sancivit, ut statim a sponsalibus puella marito obstrictam haberet fidem. Nupserat Thamar in familiam Juda, tertio filio tunc desponsa erat: Non vocatur itaque in judicium simplex & vulgaris scortatio, sed adulterii crimen, quod jure suo persequitur Juda, quia in persona filii læsus erat. Porro supplicii genus quantopere seculis omnibus displicuerit adulterium documento est. Lapidari adulteros lex jubet. Antequam scripto sancita esset pœna, communi omnium consensu adultera mulier ad ignem vocata fuit. Hoc divino instinctu factum esse constat, ut natura duce & magistra quasi firmis custodiis munita esset conjugii sanctitas.*

7. Nimirum conjectura divinæ voluntatis ipsa naturali ratione adjuvante a similibus ad similia processerat, ut quod in homicidam constitutum erat, in alios quoque eximie nocentes non iniquum videretur. Sunt enim quædam quæ vitæ æquiparantur, existimatio, pudor virginalis, fides matrimonii; aut sine quibus vita tuta esse non potest, ut imperii societatem continentis reverentia: adversum quæ qui faciunt, ii homicidis meliores non videntur.

COMMENTARIUS.

Perperam quidam Commentatores Authorem nostrum erroris accusant, statuentem in iis quæ sunt juris divini voluntarii conjecturis locum esse naturali ratione adjuvante, & consequenter recte a similibus ad similia procedi posse. *Quasi ejusmodi processus, ubi ex voluntate legislatoris omnia pendunt, non posset admitti, sed ad illam unice respiciendum, quicquid sit de processu ratiocinativo. Quippe si inter homines stricte sit explicandum mandatum mandantis; quanto magis mandatum divinum, præsertim in iis quæ sanguinem hominis concernunt.* Distinguendum enim inter leges divinas necessariam relationem habentes vel cum Repub. Hebræorum, cujus generis Ceremoniales & Forenses; vel quarum subjecta materia nullam extensionem sive processum ad similes casus admittit, quod duce ratione facillime ex ipsius subjecti, de quo lex agit vel disponit, natura perspicitur. Et inter eas quæ concernunt humanæ societatis conservationem ac salutem tranquillitatemque sive ordinem hominumque mores & honestatis, quæ arctissimum societatis vinculum est, commercium sive exercitationem. Certissimum enim est omnes leges divinas ex libera legislatoris voluntate proficiscentes, quatenus hominum mores, actiones, & mutuæ societatis culturam, ordinem, & conservationem spectant, adeo amplam interpretationem pati posse, quam late patent media, quibus salus & conservatio humani generis, & consequenter etiam singulorum membrorum, e quibus constat humanæ societatis fabrica, continetur. Quæ quoniam non possunt certis quibusdam cancellis concludi, sed arripi & applicari debeant, prout casus inciderint. Hinc quoque non omnia legibus sive divinis sive humanis expressa & definita, sed hominum ratiocinandi facultati eorum applicatio videtur relicta. Quoniam vero ad conservationem societatis humanæ maxime pertinet vindicatio & punitio criminum, quæ in ejus interitum ac damnum ab hominibus facinorosis vel machinantur, vel perpetrantur, scelera vero varia sunt, & diversæ eorum, ut dicitur vulgo, circumstantiæ, quæ omnes judici ponderandæ, hinc diversa quoque ea puniendi ratio. Possunt quidem certis criminibus certa constitui supplicia, ut patet Deum voluisse homicidia morte puniri, quod ultimum vocatur supplicium, quia vitæ amissio est ultima linea rerum, sed non eadem pœna decerni potest iis delictis, quæ non per se & sua natura adeo gravia videntur, nisi propter quasdam circumstantias, quæ eadem aggravari possunt & ideo non minus lædere videntur societatem quam ipsum homicidium, quare eadem vindicanda quoque pœna. Quæ enim ratio pœnæ in homicidam constitutæ alia potest excogitari, quam quod ea potissimum videatur medium quo tanta hominum malitia coërceri & consequenter salus & conservatio humanæ societatis procurari potest. Nam quatenus illa spectat forum externum, scil. quatenus ad deterrendos homines a delictis, quæ non solum perturbant societatis tranquillitatem securitatemque, sed etiam eam funditus evertunt, adhibetur, utpote sine qua nullnm homini cum homine commercium intercedit, nullum habet alium finem atque scopum, quam hac ratione societatis & generis humani conservationem, securitatemque singulorum, integram atque interruptam servare atque tueri. Quippe pœna, quæ ab humana potestate exercetur, quamvis ex lege divina procedat, nihil aliud corrige-

re

re potest quam actus hominis quatenus ad forum externum pertinent, qui ab homine proficiscuntur tanquam societatis humanæ membro, & consequenter qui obligatus est ratione hujus conditionis ac status ejus commoda & salutem tueri, quod si secus faciat se reddit obnoxium pœnæ in humani generis hostes sancitæ legibus, vel naturalibus seu moralibus, vel positivis seu divinis seu civilibus. Idque, ut diximus, ad deterrendum, non ad puniendum peccatum in se consideratum; quippe omnis pœna delicto proportionata abstracte sine relatione, vel ad personam quæ læditur, vel societatem humanam quæ damnum patitur in persona sui membri, reservatur Deo, quia ejusmodi pœna non tam corpus quam quidem animam afficit tanquam vitii proprium subjectum, utpote quæ sola rationis capax, cujus vi bonum a malo secernere potest, & consequenter ei inhæret culpa, si bonum deserit & malum quis sequitur. Et idcirco tanquam peccati rea pœnam patitur, non quidem corporalem, sed spiritualem. Quamobrem non adeo metuendum judicium humanæ potestatis, utpote quæ tantum corpus puniendi facultatem habeat, sed verenda maxime divina justitia, quæ & corpus & animam sempiternis cruciatibus afficere valeat. Ut memini me nuper erudite admodum hac de re disserentem audivisse *nobilissimum & amplissimum virum, in omni disciplinarum genere versatum, cum imprimis juris Romani, tum etiam ejus, quod apud nos viget scientia florentissimum, Præsidem Curiæ supremæ Traject. dignissimum*, JOANNEM VAN SOMEREN, cum aliquando in sermonem de pœnæ in homicidam jure divino vel humano constitutæ objecto, fine, & infligendæ ratione incidissemus. Ex quibus præmissis colligo, jus divinum voluntarium certam quibusdam delictis pœnam, vel meritis præmia decernendo per homines exequenda & factis applicanda, nullum alium habere finem, quam societatis humanæ conservationem, securitatem utilitatemque, & idcirco easdem pœnas ex conjectura divinæ voluntatis etiam aliis delictis & criminibus, quæ recta sive naturalis ratio judicat societati humanæ non minus nocitura, quam quæ legibus divinis expressa sunt, applicari posse ab eo qui jus habet animadvertendi in facinorosos, quasi ex eadem divina voluntate profectas, & ita a similibus ad similia procedendi jus hominum ratiocinandi facultati videtur relictum. Nam ex generali voluntatis declaratione, qua constat Deum societatis humanæ conservationem securitatemque tueri velle, etiam patet eum velle ut omnia adhibeantur media, sine quibus illa haberi nequit, atqui scelerum & criminum vindicatio huic conservationi maxime inservit, hinc in genere crimina punienda sancivit summus legislator, quibusdam ipse quidem sua decrevit certa supplicia, sed non ea mente ut prohiberet idem supplicium etiam ad æque gravia crimina & delicta, præeunte rectæ rationis lumine, accommodare, verum ut certum pœnarum genus & mensuram homini præscriberet, qua hoc vel illud crimen, quod tanquam exemplar in lege pœnali exprimitur, expiari voluit, includens etiam tacite ea delicta, quæ eodem modo societatem lædunt, quippe pro mensura læsionis constituitur pœnæ proportio. Ubi itaque eandem ex perpetrato delicto societas patitur læsionem ac idem dammum, ibi eadem obtinet juris ratio. Nunquam enim leges, sive divinas, sive humanas, naturales, vel voluntarias debemus interpretari, ut nocerent societati & hominum securitati, aut ordinem qui servari debet interverterent, vel honestati, quæ in totius vitæ cursu nobis esse debet agendorum norma, officerent, & naturalem cognationem læderent, imo penitus tollerent, & officia, quæ homo homini debet, quorum commutatio arctissimum societatis naturalis vinculum, mutarent in maleficia, quæ societatem plane distrahunt, statum belli introducendo: nisi simul statuamus Deum contraria velle, inhonesta scil. & humanæ societati noxia, quod absurdissimum dictu. Quod si omnia hæc incommoda metuenda forent, si quorundam facinorum, ut adulterii, stupri, incestus, rapinæ, frequentia invalesceret, & consequenter humanæ societati non minus damni ex iis immineret delictis, quam ex homicidiis, non immerito statuimus eodem quoque posse in homicidas statuto vindicari supplicio, & idcirco neutiquam necessitate humana exigente a similibus ad similia in puniendis delictis processum vetitum dicendum persuasi sumus.

8. Huc pertinet vetus, quæ apud Hebræos exstat, traditio, leges plures Noæ filiis datas a Deo, quæ non omnes a Mose narratæ sint, quia satis erat ad ipsius institutum eas postea in lege peculiari Hebræorum esse comprehensas. Sic adversus nuptias incestas legem veterem, quanquam a Mose suo loco non memoratam, exstitisse apparet Levit. XVIII. Inter ea autem, quæ Noæ liberis Deus edixit, hoc quoque ajunt fuisse, ut non homicidia tantum, sed & adulteria, & concubitus incesti, item violentæ rapinæ morte punirentur. Quod ipsum confirmant Jobi verba XXXI, 11.

COM-

COMMENTARIUS.

Supra ad §. 16. *cap.* 1. de commento septem præceptorum, quæ Noæ data fuisse a summo legislatore somniant Hebræorum magistri, egimus, nusquam enim eorum mentionem fieri in sacris litteris luce clarius constat, nisi duorum, quæ occurrunt *Gen.* 9. Non major habenda quoque fides veteri huic Hebræorum traditioni, de qua hic Author, quasi plures adhuc a Deo datæ fuissent leges Noæ, quæ certas definierunt quorundam criminum pœnas & supplicia quibus expiari deberent, non quidem narratæ a Mose, sed comprehensæ tamen postea, constituta jam Hebræorum Repub. in peculiari eorum lege forensi. Sine authoritate enim sacræ Scripturæ aliquid certi statuere de numero vel promulgatione legum, quas a Noa ejusque posteris observari summus legislator voluit, erubescimus. Præterquam quod antequam Deus sibi Hebræos in peculiarem populum adsciviſſet, & in rempub. coalescere voluerit, quam suis peculiaribus eum ceremonialibus tum etiam forensibus legibus fundavit, longe ab exterarum gentium statutis vel legibus diversis, nulli populo præter insculptum naturale jus, aliqua præcepta ad criminalem vel civilem aliquam jurisdictionem vel reipub. sive familiæ administrationem pertinentia, dedisse patet; verum vel patresfamilias vel gentes postea, si quas habuere positivas leges civiles vel judiciarias, dumce recta ratione sibi juri naturæ vel addendo vel detrahendo quasdam constituerunt, ut ante dictum. Quamobrem Psalmographus *Psal.* 147. *Indicat Deus verba sua Jacobo, constitutiones ac jura sua Israel: non ita fecit genti ulli. Ideo jura ista non noverunt.* Quod si Gentiles adulterium etiam grave & capitale crimen judicaverint, ut patet ex Jobi verbis *cap.* 31. hoc non confirmat traditionem Hebræorum sive potius figmentum. Verum ostendunt hæc verba crimen adulterii adeo enorme & turpe esse, ac societati humanæ, quæ sancte servanda, contrarium atque damnosum, ut etiam Gentilibus recta dictaverit ratio ante legem Dei per Mosen, quem Job præcessisse videtur, in adulteros latam, ejus reos capitali pœna afficiendos. Præterquam quod & ipsi non addant Judæi, pœnæ illud genus, ut vult Author, scil. mortis, legibus Noæ liberis a Deo datis statutum in homicidia, adulteria, incestas nuptias, rapinas, quod necessario a Noachidis velut ex præcepto adhibendum erat, ut inquit Seldenus *de jur. nat. & gent. lib.* 7. *cap.* 5.

9. Jam vero data per Mosem lex sanctionibus capitalibus rationes adjicit, quæ apud alios populos non minus quam apud Hebræum populum valent: ut Levit. XVIII. 24, 25, 27, 28. Psal. CI, 5. Prov. XX, 8. Et peculiariter de homicidio dicitur terra non posse expiari nisi sanguine homicidæ fuso, Num XXXV. 31, 33. Præterea absurdum cogitatu est, Hebræo populo indultum, disciplinam & salutem publicam ac singulorum munire pœnis capitalibus, ac se bello tueri, cæteris autem regibus gentibusque idem eodem tempore non licuisse: neque tamen reges eos aut gentes unquam a prophetis admonitos, improbari a Deo usum capitalium suppliciorum ac bella omnia, sicut de aliis peccatis admoniti sæpe sunt.

COMMENTARIUS.

Possum a sanctionibus pœnalibus, quibus quædam crimina vindicanda Deus per Mosen edixit, effundendo rei sanguinem, idque in securitatem & conservationem tum universæ societatis humanæ, tum cujusque familiæ vel etiam personæ qua membrum societatis, ejusmodi consequentiam formare, scil. si Deus voluit constituta repub. Hebræorum, ut quædam crimina fuso sanguine expiarentur de terra, ut homicidium aliaque id genus gravissima delicta, cum ob disciplinam publicam & salutem singulorum, (nam alium finem non posse excogitari, quamobrem pœnæ facinorosis hominibus infligendæ sint per homines in foro humano sive exteriori, paulo ante demonstravimus) ergo nec extraneis gentibus, quatenus sunt homines & quidem sociabiles, ejusdem generis & conditionis cum Hebræo populo participes, eadem deneganda securitas, idem societatis commercium auferendum, quæ haberi ac coli nequit, nisi gravissima scelera & delicta gravissimo quoque vindicentur supplicio, ideoque quandoque gladio animadvertatur in facinorosos, si delictum ultimum hoc mereatur supplicium. Imo quod eadem iisdem criminibus decernendi supplicia facultatem habuere etiam exteræ gentes, patere videtur ex *cap.* 18. *Levit.* præsertim cum rationes, quas capitalibus sanctionibus adjicit Moses, universales sint, ideoque ad omnes gentes & nationes relationem habentes, quod verissimum de homicidio; illud enim de

de terra non peculiari Hebræorum, sed cujuscunque nationis, vel gentis, nisi sanguine homicidæ expiari posse tradit Moses. Idque, ut diximus, indefinite & indeterminate; ubi vero eadem ratio ibi idem jus obtinet, ut jam diximus, imo videtur exteris gentibus, quæ terram Chanaan incoluerant, atque diu tanquam sibi hereditariam possederant, reprobatur criminum licentia & delinquendi impunitas, eamque causam fuisse, quod terra tandem suos evomuerit habitatores, ut testatur Moses. Præterea sanctiones istæ capitales non fuere peculiares tantum concernentes facinorosum & criminis reum origine Hebræum, idque ex eo liquet, quod etiam ea comprehendat incolam & peregrinum, quia causa sanctionis universalis, universalis autem, quoniam ex ipso rectæ rationis fonte promanat, ideoque æque peregrinum quam Hebræum obligat ad homicidium in terra Hebræorum, sive quem e populo Hebræo in terra aliena; capitali vindicandum pœna, id est fuso sanguine, & etiam ad patiendum ut sanguis ejus pro expiatione homicidii, vel alterius etiam delicti, quod alteri æquiparatur, effundatur; non itaque personæ sed criminis qualitas attenditur. Quamvis non ausim dicere, ut quemadmodum mortis pœna necessaria est sequela homicidii non tantum apud Hebræos, sed omnes gentes & nationes, ita etiam omnes teneri eadem pœna vindicare cætera crimina, ut adulterium, incestum, violationem pudicitiæ, aliaque hisce paria delicta, qua Deus ea voluit puniri ab Hebræis admissa. Quippe dicendum videtur, quia Deo eos sibi in peculiarem populum adsciscere placuit, etiam voluit ut honestate & morum integritate ac vitæ sanctitate a cæteris gentibus sese destinguerent, atque sese gererent ut dignos cives & subjectos tanti Principis & Regis decet, quamobrem severe animadverti voluit in eorundem criminum reos, ut scil. metu & formidine pœnæ juris divini & honestatis religiosissimi servatores existerent Judæi, & ad virtutis cultum magis magisque excitarentur adigerenturque. Ratio, quare mihi persuadeo alias nationes non eodem juris vinculo eademque necessitate teneri a Deo in adulteros, stupratores, incestuosos legibus sancita, pœnam recipere, (quamvis eam recipiendo minime contra justitiæ normam & regulam peccent) qua obligati sunt punire eodem supplicio homicidium, ea mihi esse videtur. Quod homicidium procedens ex odio erga universum humanum genus societatem & naturalem illam cognationem non solum distrahit atque violat, sed plane tollit, imo totius generis humani interitum portendit, & revera accelerareret, nisi gravissimo eoque ultimo supplicio, id est jure talionis, vindicaretur: quoniam vero nulla gens vel natio est, cujus non interest, ut societas humana conservetur, quia, ut sæpius diximus, ab ea cujusque salus pendet. Hinc æquum est, ut interitus alicujus societatis membri manibus vel opera alterius membri compensetur tantumdem patiendo, quia interitus partis est initium & principium interitus totius, & consequenter omnes nationes tanquam partes totius tenentur providere ne malum ad cætera perveniat, illud autem præcaveri nequit nisi sublata mali causa, id est tollendo e medio a quo admissum. Cui etiam accedit, quod maneat societatis violatio atque distractio manente causa distractionis, ea vero sublata jam demum pristina viget concordia arctissimum societatis vinculum. Contra adulterium, stuprum, aliaque id genus crimina, quæ ex amore, quamvis impuro & illicito inordinatoque, ideoque puniri digno, proficiscuntur, quæque potius hominem homini copulant & arctius conjungunt, non videntur societatem inter homines distrahere, sed arctiorem efficere, imo ad multiplicandum ideoque conservandum humanum genus maxime necessarium medium, & consequenter non eadem pœna, quæ in homicidas statuitur per se digna censeri debent. Verum quia non tantum invertunt propagandi a Deo ordinem constitutum, sed etiam honestati contraria sunt, atque offendunt maxime charitatem, qua proximum amplecti tenemur, obligans hominem ne socio faciat quod sibi fieri nolit, tum etiam fides matrimonii, qua nihil sanctius servandum, violatur, & prolium confusionem inducunt, oportet severe quoque ejusmodi crimina puniri, imo quia sæpe homicidiis, parricidiis, ac fratricidiis causam præbuisse ex sacris & prophanis constat Historiis, non abs ratione alienum puto, ut quoque atrocissimo supplicio vindicentur, id est fuso rei sanguine. Exemplo nobis esse possunt Uria, Ammon, & castissima virgo Lucretia. Hinc Catonis dictum, *Nullam adulteram non & veneficam esse.* Cui conveniunt quæ apud Ciceronem legimus *Rhetor. ad Herenn. lib.* 4. ubi inquit. *Majores nostri, si quam unius peccati mulierem damnabant, simplici judicio multorum maleficiorum damnatam existimabant. Quo pacto? queniam quam impudicam judicarant, eam veneficii quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam, quæ suum corpus addixit turpissima cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentes, cæteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut quodammodo possit, veneficio petat. Cur? quia nulla est honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa quam turpis amor & intemperans libido commovere potuit; cum cujus animus mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putarint. Quid in viris? idemque observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singula cupiditates impellunt, mulieres ad omnia maleficia una ducit cupiditas.* Vid. Tacit. *Annal.* 9. *cap.* 3. Velim tamen ut in decernendis suppliciis caute procedat princeps vel summus magistratus cui leges ferendi est potestas, etiam diligenter criminis præponderet naturam & accessoria, tum etiam civium & subjectorum indolem & ingenia maturo judicio & animo omnibus præjudiciis vacuo examinet, eorumque frequentia apud eum magni momenti sit atque ponderis. Idem suadeo judici in pœnis sceleribus applicandis & reo infli-

infligendis, ne quid nimis in judicando præceps ad pœnitendum properet. Multi enim quandoque casus incidere possunt, qui idem crimen eadem pœna ordinaria expiandum prohibent; nec difficile nobis esset ejusmodi describere casus, qui occasione illorum criminum, quæ recensuimus statim, existere possunt, quibus judex æquitatis sacerdos idem crimen non semper eadem, id est ordinaria atroci pœna, sed mitiori vindicare commoveri posset. Sed fortasse alias nobis dabitur opportunior occasio. Nullus dubito quin ex hisce jam facile perspiciamus vim argumenti, quod Author adducit, quo probare conatur illum licentiam & facultatem, quam Deus concedit Hebræo populo, effundendi sanguinis humani, vel suppliciis capitalibus domi vel foris in bello ad tuendam publicam & consequenter etiam singulorum civium salutem, etiam exteris nationibus & gentibus ob eandem rationem non denegandam, cum etiam, quod ejusmodi concessio evincit legem Noæ datam, qua prohibita sanguinis effusio, non tollere justam belli gerendi & criminum etiam fuso rei sanguine expiandorum facultatem, quia ipse legislator contrarium permisit populo Hebræo, cujusmodi permissio interpretari videtur legem anteriorem.

10. Imo contra quis non credat, cum lex Mosis de judiciis expressam habuerit divinæ voluntatis imaginem, recte ac pie facturas fuisse nationes quæ inde sibi exemplum peterent? quod certe Græcos, Atticos præsertim, fecisse credibile est. Unde tanta in jure veteri Attico & quod inde sumtum est Romano XII tabularum cum legibus Hebræis similitudo est. Sufficere hæc videntur, ut appareat legem Noæ datam non eum habere sensum quem volunt, qui bella omnia eo argumento impugnant.

COMMENTARIUS.

Cum nihil æquius nihilque rectæ rationi magis consentaneum fingi vel excogitari queat, quam quod ab ipso æquitatis & omnis rectitudinis atque justitiæ fonte procedit, a quo nihil proficisci potest, quam quod æquum & justum est, quin esse non oporteret quod est. Hinc merito statuit Author recte ac pie facturas nationes, si leges Mosis de judiciis sibi tanquam optimum exemplar proponunt, ad quas & suas componere conantur. Quod etiam nonnullas fecisse gentes ex convenientia, quam earundem leges, quas sibi fecere proprias, de judiciis, cum divinis legibus habent, admodum verosimile esse perspicimus. In primis Græci. Refertur enim Ægyptiorum Principem olim Mercurium Trismegistum leges condidisse ad exemplar legum Mosaïcarum, quas ab ipso Mose de manu in manum accepisse tradunt, ab Ægyptiis vero Græci leges petivere. Testatur Plato in Timæo Athenienses sacras Ægyptiorum leges e tenebris in lucem protraxisse, nec fidem denegandam Platoni quidam putant. Dum tradit Augustinus fide dignus scriptor *lib. 2. de doctrin. Christ. cap.* 18. eum in Ægyptum profectum tempore Jeremiæ Prophetæ, ibique sacris litteris imbutum, Idem fere tradit Ambrosius *ad Psalm.* 118. nempe eruditionis gratia in Ægyptum esse profectum, ut Mosis gesta, legis oracula, & Prophetarum dicta cognosceret. vid. Hugo de Roy *de eo quod just. lib.* 1. *cap.* 8. Verum vid. August. *de civ. Dei lib.* 9. *cap.* 11. Non una eademque Patrum de Platone sententia. Quidam cum libros Mosis & Prophetarum legisse autumant. Alii opinantur Platonem non potuisse sacros legisse libros, quod ejus ætate nondum Græca lingua donati essent. vid. *Comment. ad dict. loc.* August. Nullus tamen dubito, quod leges Græcorum attinet, quin habuerint puriorem fontem, quam Gentilium figmenta & corrupti mores ac consuetudines, idque manifeste constare videtur ex mirabili juris Romani a Græcis mutuati, missis in Atticam legatis, qui ejus populi jura descripta Romam transferrent, cum divino jure harmonia & convenientia, quam viri docti ex collatione legum Mosaïcarum & Romanarum annotarunt. vid. Pithœ. *de collat. Mosaic. & Rom. leg.* Unde Ambros. ad *Roman. cap.* 7. *Comprehenderunt*, inquit, Romanos intelligens, *naturalem justitiam partim ex se, partim ex Græcis, sicut & Græci ex Hebræis.* Unde vero Hebræorum jura, nisi ab ipso Deo; eadem itaque origo, quæ Hebræorum, Græcorum, tum etiam Roman. legibus adtribuenda. An vero opera & cura Platonis, vel alius cujusque e Græcorum Philosophis & Sapientibus, studio & diligentia ad juris divini notitiam pervenerint, parum refert, modo constet ejusmodi leges apud illos obtinuisse, quæ divini juris, cujus unicus custos populus Hebræus fuit, veram & expressam referunt imaginem.

VI. 1. Speciem majorem habent quæ ex Euangelio contra bellum adferuntur: in quibus examinandis non illud mihi sumam quod sumunt multi, in Euangelio extra præcepta credendi & sacramentorum nihil

nihil esse quod non sit juris naturalis: id enim, quo sensu a plerisque sumitur, verum non puto.

COMMENTARIUS.

QUæ Author hic de Euangelio ejusque præceptis disputat, plane contraria sunt Reformatæ Religioni & puræ fidei dogmatibus, ut ex sequentibus manifeste patebit. Ratio enim, cur statuat majoris ponderis & momenti esse argumenta, quæ ex Euangelio contra bellum adferuntur, quam quæ huc usque a jure naturali sive morali vel divino positivo petivimus, posita potissimum in discrimine antiquæ & novæ legis per Christum promulgatæ, qua obligamur ulterius quam ad ea ad quæ jus naturæ per se nos obligat, ideoque Christianis imprimis ejus habenda ratio in omnibus, quæ vel suscipiunt vel agunt, quasi correctione vel additione aliqua opus habuisset lex moralis, & consequenter imperfectione laboraret, quod absurdum & ab omni sana ratione alienum recte sentientibus merito videtur, ut supr. ad *Prolog* §. 48. dicere incepimus. Quamobrem annotandum, non eodem sensu hic ab Authore sumi *præcepta credendi*, quæ in Euangelio habentur, quo a Reformatæ Religionis Antistibus sumuntur. Per præcepta credendi, *fidem legalem*, qua hominem justificatum volunt Sociniani, intelligens, quæ operibus nititur, quasi fides nihil aliud esset quam obedientia mandatorum Dei. Quod non obscure testatur quidam Socinianorum disciplinæ addictus, quando tertium fidei gradum in obedientia mandatorum Dei collocans inquit, *Tertius est Christo confidere, perque ipsum Deo, atque adeo spe immortalitatis subnixum, totum se ad Dei studium accommodare, id est Christi, & sic etiam Dei præceptis obtemperare.* Concedimus Euangelium præceptum, & mandatum credendi nobis præscribere; ut patet 1 *Joan.* 3. 23. & *Act.* 6. 30. *Crede in Dominum Jesum Christum, & servaberis.* Quæ verba cum contineant ipsam stipulationem, non perperam mandatum sive *lex fidei* appellatur *Rom.* 3. 27. revera obligans omnes & solos resipiscentes, non eo pacto, quasi mandatum *credo* illud observando sibi possent mereri, & ejusmodi obedientia obtinere justitiam, verum quia sine fide vera nemo potest justificari, id est veram obtinere justitiam, quæ est ex fide per Jesum Christum, tenemur prius per fidem amplecti gratiam Dei in Jesu Christo. Non justificat igitur nos fides tanquam actus mandatus, & a Deo nobis præscriptus, nam hoc sensu nihil a cæteris operibus lege jussis differrent, verum per eum actum justificamur, in quantum eo apprehendimus Christum, illi unimur, ejusque justitiam amplectimur. Ita celeber. Witſ. *OEconom. fœd. lib.* 3. *cap.* 8. *Fides in negotio justificationis non debet respici tanquam δικαιωμα meritum aut bonum opus, quo mereamur remissionem peccatorum & vitam æternam. Nec dici debet nova conditio fœderis, per quam, si eam observamus, mereamur.* 1. *Quia salus nostro merito, nostraque obedientiæ, non Christo adscribenda esset.* 2, *Justitia esset ex lege præscripta, adeoque ex operibus: ita autem Christus frustra mortuus esset Gal.* 2. 21. 3. *Justitiæ Dei non esset satisfactum, cum unicus actus obedientiæ, qualis est fides, non satis faciat, sed obedientia totius legis, sine ullo peccato* &c. *Est igitur fides in negotio justificationis nostræ, tanquam instrumentum, & quasi manus per quam amplectimur remissionem peccatorum & vitam æternam, quæ nobis gratuito offeruntur, ut, quemadmodum dicimur nutriri per os, non quod ipsum os sua natura nos nutriat, sed quod nutrimentum accipiamus per os, ita quoque dicamur justificari per fidem, non quod fides nos sua dignitate justificet, sed quod per eam amplectamur justitiam Christi, quæ nobis gratis offertur,* ut erudite disputat Joan. Braun. *Doctrin. fœder. vol.* 1. *part.* 3. *cap.* 9. Ab hac opinione non aliena quæ habet Joann. Cloppenb. *in Operibus Theologicis. disp.* 23. *de gangr. Theolog. Anabapt.* cum statuit. In novo fœdere gratiæ mandatum illud *Crede* non flagitare novum aliquod opus fidei, cujus intuitu Christus donat vitam æternam: sed tantum ut per fidem & per τὸ credere agnoscatur donata Christi satisfactio, qua pro nobis ipse & nostro loco justitiam lege operum mandatam implevit. Vide & Clariss. Burman. *Synops. lib.* 6. *cap.* 5. Ita quoque sentit Turretin. *Institut. Theolog. loc.* 15. *quæst.* 13. ubi inquit. *Licet τὸ credere sit obedire mandato credendi, præscripto in Euangelio* 1 *Joan.* 3. 23. *Non ideo fides bene dicitur obedientia mandatorum Dei, ex sensu Adversariorum, qui per mandata hic intelligunt præcepta legis, quæ nobis facienda & implenda sunt bonis operibus, non mandatum Euangelii, quod præscribit nobis fidem in promissionibus gratiæ.* Quidam cavillantur in eo, quod fides *Joan.* 6. 29. *opus* vocatur ab ipso magistro Christo. Verum respondet idem Author huic cavillationi dicendo, quod hoc *sit potius μιμητικῶς ratione habita ad petitionem turbarum, quæ rogaverant quid sibi faciendum esset, ut operarentur opera Dei, quia fides dare ipsis poterat, quod frustra quærebant in operibus legis. Ut alibi Euangelium nomine legis donatur, & opera charitatis & beneficentiæ jejunium vocantur If.* 58. 6. 7. *quia præstant re ipsa quod frustra quærebant Judæi in jejuniis suis hypocriticis.* Expresse enim dicit Apostolus *Rom.* 3. 28. *Homo justificatur fide sine operibus*, id est sine merito & virtute operum legis, opponitur itaque fides operibus, argumentum certissimum quod fides non considerari potest tanquam opus bonum a nobis profectum vel operatum, quo æternam salutem acquirere valemus. Gratis enim justificamur, quod respuit omne laboris ac operis nostri pretium. Optime argumentatur Apostolus *Rom.* 11. 6. *Quod si per gratiam, non*

jam ex operibus: alioquin gratia jam non est gratia. Sin ex operibus, jam non est gratia: alioquin opus jam non est opus. Quod vero per gratiam justificamur testatur *Rom.* 3. 24. Non tamen excludit bona opera, atque virtutum, quæ nobis lege præcipiuntur, exercitationem & commutationem, fides; sunt enim bona opera fructus fidei, verum nullam habent efficaciam & vim merendi, quia sunt imperfecta etiam optima, imo etiamsi essent perfecta, tamen ob peccatum, quod nobis inhæret ab ipso nativitatis momento, non possent hominem liberare ab ejus reatu. Si vero nullum opus meritorium, ergo nec fides eo sensu sumpta, *propterea quod non justificabitur ex operibus ulla caro Gal.* 2. 16. Cui accedit quod quemadmodum fidem non habemus a nobismetipsis, sed donum Dei est gratuitum, ita nec ullum opus bonum nostrum dici potest, Deus enim operatur in nobis & *τὸ velle & perficere, cap.* 1. *ad Philip.* vid. 1 *Corinth.* 4. 7. *Joan.* 3. 27. *Jacob.* 1. 17. *Philip.* 3. 13. Si igitur opera non sunt nostra, quomodo iis aliquid mereri possumus. E quibus perspicimus neutiquam fidem posse considerari tanquam opus aliquod meritorium, ut actus noster est, ex se habens efficaciam ad justificandum peccatorem, sed virtus ejus tota procedit ex ipsius objecto, nempe Christo, cujus virtutem & meritum fides, ut medium a Deo institutum, applicat peccatori ad justificandum. Quod autem sacramenta attinet, neque ea conferre gratiam affirmamus *ex opere operato*, id est, ut Orthodoxorum sententia est, Physicè per infallibilem vim sacramentis inhærentem gratiam conferri iis omnibus, qui sacramenta recipiunt, negamus. Verum non aliam eorum potentiam agnoscimus, quam moralem, qualem in signis & verbis est, Clariss. Burman. *Synops. lib.* 7. *cap.* 4. ad rem non efficiendam & producendam, sed significandam & obsignandam. Quamobrem vocantur signa & sigilla, quæ in usu legitimo gratiam obsignant & exhibent fidelibus, Deo per Spiritus Sancti virtutem vere præstante & implente in fidelibus quicquid signis promittit & figurat, Turretin. *loc.* 19. *quæst.* 8. Oportet itaque ut accedat fides utentis, quæ & hic eodem modo debet considerari, ut statim diximus, & consequenter in fidelibus tantum, iisque qui non solum illum qualemcunque mortalis peccati obicem removerunt, sed & pios sanctosque motus habent, illa valent, cujus plane contrarium adversarii, statuentes *sacramenta conferre gratiam ex opere operato, sic quod præter exhibitionem signi foris, non requiritur bonus motus in suscipiente.* Quam opinionem tam audacter defendunt Pontificii, ut definitum fuit in Concilio Tridentino: *Si quis dixerit per ipsa novæ legis sacramenta ex opere operato non conferri gratiam, sed solam fidem divinæ promissionis ad gratiam consequendam sufficere, Anathema sit.* Quamvis contrarium doceat *Pet.* 1. *epist. cap.* 3. *v.* 21. cum inquit, *Cui rei nunc respondens exemplar Baptismi nos quoque servat, non quo carnis sordes abjiciuntur, sed stipulatio bonæ conscientiæ apud Deum per resurrectionem Jesu Christi.* Quorum verborum, quando cum præcedentibus conferuntur, sensus est, ut quemadmodum aqua diluvii arcam sublatam eique inclusos fideles sustinuit atque servavit, ita Baptismus fideles in Ecclesiam collectos servat salute æterna. Sed notandum quod hic salus non tribuitur Baptismo, ut causæ per se & ex natura sua efficaci, sed ut signo & instrumento ad nostram sanctificationem a Christo instituto. Negat itaque Apostolus externam illam sordium carnis ablutionem salutis esse causam efficacem, sed stipulationi bonæ conscientiæ attribuendam. Est autem stipulatio *contractus constans interrogatione & responsione certis verbis conceptus.* Respicit itaque Apostolus ad interrogationes, quæ in ceremoniis Baptismi fieri solebant, cum Catechumenus interrogabatur de iis, quæ pertinebant ad internum fidei sensum, vel stipulabatur. *Renuntias Satanæ? Credis in Christum?* Respondebat baptizandus, *Renuncio, credo.* Ostendit itaque Petrus quid præcipuum sit in Baptismo; docetque fidem internam exteriori professione, dum quis baptizatur, expressam, id esse, quod in baptismate nos salvat; concludimus itaque nullam externæ actioni sacramentorum inesse vim salvificam, fide & pietate vacuam, & consequenter negamus aliquam hominibus sibi gratiam acquirere eorum usu externo, nisi accedat fides, devotio, & internus motus utentis vel accipientis. Quamobrem Petrus *Act.* 2. 38. *Resipiscite & baptisetur unusquisque vestrum in nomen Jesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus Sancti.* vide *Corinth.* 11. 27. Recte vero sentire mihi videntur, quamvis contrarium statuat Autor, quicunque extra præcepta credendi & sacramentorum sumpta eo sensu, qui vitio caret, nihil præcipi in N. T. quod non sit juris naturalis, vel moralis, a Mose tanquam internuncio & ministro summi legislatoris populo Hebræo propositi, ideoque nulla dari alia mandata vel præcepta ad virtutes, atque naturalem honestatem aut bona opera vel officia, quæ homo vel Deo proximo debet, pertinentia, quam quæ decalogo tanquam brevi juris naturæ compendio prohibentur, vel præcipiuntur sive expresse sive tacite. Quippe multa dictat rectæ rationis dictamen facienda, vel omittenda, quæ quamvis non omnia exprimantur, tamen propter convenientiam cum virtutibus & vitiis expresse vetitis vel præceptis a summo legislatore Deo, tacite quoque prohibita atque præcepta intelligi debent; cardinalibus enim virtutibus propositis, non opus est ut ceteræ ex illis defluentes propter necessariam consequentiam & similitudinem depingantur. Utpote quæ vi rationis facillime indagari possunt, præsertim cum sint omnes virtutes & officia ejusdem generis & naturæ ejusdemque qualitatis, ita ut una prodat alteram, quia uno eodemque nexu & vinculo inter sese cohærent & quidem necessitate quadam immutabili, nam quamvis in nostra idea possunt a se invicem distingui & separari officiorum atque virtutum varia nomina & species, omnia tamen uno eodemque singulari virtutis & officii nomine contineri-

tinentur, quia essentia & qualitate nihil a se invicem differunt, ideoque eandem faciendi quoque necessitatem moralem continent, quoniam una immutabilis & simplicissima immediate & quidem necessario ac perfectissima causa, unde omnia defluunt & dimanant, non separatim & diverso tempore, sed simul tanquam una eademque omnium virtutum compage, quippe cum simplicissima sit causa, ideoque dividi nequeat in sua attributa, quamvis propter ingenii nostri imbecillitatem & imperfectionem ad clariorem divinæ essentiæ intellectum nobis multiplicata & quasi separatim Sacra Scriptura revelare & proponere voluerit. Quamobrem virum justum & honestum dicimus, qui virtutem sectatur, & fugit vitium, singulari numero, quia una virtus includit alteram, & sic quoque vitium, consequenter una eademque obligatio faciendi omnibus inhæret virtutibus, fugiendi omnibus vitiis. Quamobrem optimus & fallere nescius interpres legis moralis Christus una virtute unoque præcepto, scil. *diligendi Deum & proximum*, totam legem ejusque diversa præcepta comprehendit. *Math.* 22. 37. 39. Et *Epist. ad Rom.* 13. 9. 10. ubi inquit Apostolus: *Nemini quicquam debeatis, ni si ut invicem vos diligatis. Nam qui diligit alterum, levit. Siquidem illa, Non adulteraberis, Non occigem expledes, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod aliud præceptum, in hoc sermone summatim continentur nempe Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Dilectio proximo malum non operatur, consummatio itaque legis est dilectio proximi*, Quasi diceret ex universalibus particularia profluere, & posito uno cetera præcepta naturalia atque perpetua necessitate consequentiæ innotescere. Ita quoque de amicitia Tullius: *Si homines amici essent, vel se mutuo amarent, non indigerent lege, nec coactione justitiæ, sed ipsimet observationem omnem præstarent.* Hinc etiam Jurisconsulti tria tantum juris statuunt præcepta, scil. *Honeste vivere, alteri non lædere, suum cuique tribuere*, cum tamen multo plura nobis dictet ratio, & lex moralis contineat, verum cum cetera necessitate quadam morali ex principalibus hisce præceptis immediate emanent, non opus ut omnes enumeret, imo unum posuisse satis fuisset, quia se invicem includunt, ita ut qui unum observat cætera quoque impleat, honeste enim non vivit, qui socium lædit & suum cuique non tribuit, alterum vero lædit, qui non honeste vivens suum cuique non tribuit, suum vero cuique non tribuit, qui alterum lædit, & consequenter honeste non vivit, nam honeste vivere est jus suum cuique tribuere, quia honeste vivere est legibus naturæ consentaneum vivere, nihil autem magis naturæ legibus conveniente, quam ut Deo & socio tribuendo quod ipsi debemus justitiam colamus. Hinc olim Megarici dicebant unam esse virtutem, quæ variis nominibus appellaretur. Tradit Laërtius de Apollophane eum asseruisse unicam virtutem prudentiam. Fuit Stoïcorum dogma, virtutes adeo inter sese colligatas atque nexas esse, ut omnes habeat qui unam habet. Quamobrem Chrysippus apud Plutarchum virtutes connexas esse non solum docet, *quod qui unam habet, omnes habet, verum etiam, quod qui secundum unam aliquid, idem agat secundum omnes, & neque vir perfectus sit, qui non omnes virtutes habeat: neque actio perfecta, quæ non fiat secundum omnes.* Quoniam vero virtutes præcipiuntur, quia moralem habent in se bonitatem, vitia vero prohibentur, quoniam continent moralem turpitudinem, hinc eadem omnibus virtutibus & vitiis inest obligatio, qua tenemur illas sequi, hæc fugere; illarum præceptum, horum prohibitio tam late patet quam idea boni vel mali, ita ut quemadmodum bonitas & turpitudo intrinseca utriusque est causa prohibitionis & præceptionis, nihil excogitari queat, vel sub idea boni vel mali, virtutis vel vitii nobis repræsentari, quod non contineat obligationem, qua, propter præceptionem, vel prohibitionem naturæ virtutis vel vitii, sive boni, vel mali inhærentem, tenemur hoc fugere, illud sequi. Cum autem natura virtutis per se, vel vitii, nullum potest pati augmentum, vel extensionem, quoniam quomodocunque virtutem consideres, semper nobis repræsentatur sub idea boni, recti sive justi, vitium sub idea mali, injusti, inhonesti, cui nihil addi potest, vel detrahi, quod aliquo modo mutaret naturam boni, vel mali, & consequenter neque obligationes ex utroque descentes, vel strictiores, vel laxiores esse possunt, neque etiam multiplicari lapsu temporis, quia virtutum nequit dari major numerus, quam fuit ab æterno, id est quam ex ipso boni & mali fonte atque origine defluentes, nostræ naturæ sive idea propter communicationem imaginis divinæ impressæ sunt atque connatæ, quemadmodum enim summum illud ens, quod Deum vocamus, semper idem est & fuit, neque augmentum vel diminutionem pati potest, quia perfectissimum ac simplicissimum est, ut jam ante demonstravimus, ita quæ immediate ex natura istiusmodi entis defluunt, ejusdem quoque naturæ esse necesse statuendum. Immediate ab illo profluere ea dicimus, quæ cum entis essentia ac natura ita coadunata sunt, ut ab ea separari nequeant, & consequenter ab illo dimanantia non aliquam diminutionem vel mutationem ejus naturæ adferunt, verum communicando suam imaginem positam in illa rectitudine sive amore virtutis & honestatis, justi & recti, cujus innata principia creaturis, tanquam sol calorem suum, semper unum idemque manet. Semper summum bonum, honestatis, justitiæ, & quicquid sub idea virtutis nobis obvenit, perfectissimum exemplar, quia unicus fons & origo nulli mutationi obnoxium, ita ut jam sit quod fuit ab æterno, & in æternum mansurum quod est hodie, ejusdemque naturæ omnia attributa, unde omnes virtutes, quas morales vocamus, quarum nobis innata principia & notio, nec non facultas eas amplectendi & sequendi. Ex quibus concludimus, nihil novi in Euangelio præceptum esse, quod non sit juris naturæ vel moralis, a Deo etiam populo Hebræo in decalogo, qui ipsi fuit norma & regula agendorum, conti-

nente omnes virtutes omniaque officia, cum quæ Deo, tum etiam quæ debemus socio, propositi, ut haberet quotidie ob oculos scriptis consignata, quæ cæteris gentibus ex naturali lumine deducere necesse habebant. vid. §. 9. 48. *Prolegom.*

2. Illud libens agnosco, nihil nobis in Euangelio præcipi quod non naturalem habeat honestatem: sed non ulterius nos obligari legibus Christi quam ad ea ad quæ jus naturæ per se obligat, cur concedam non video. Et qui aliter sentiunt mirum quam sudent, ut probent quæ Euangelio vetantur ipso jure naturæ esse illicita, ut concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus feminis. Sunt quidem hæc ejusmodi ut eis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio; at non talia ut absque lege divina nefas in illis appareat. Ad illud vero quod Christiana lex præcipit, ut alii pro aliis mortis periculo nos objiciamus, 1 Joh. III, 16. quis dicat ipso naturæ jure nos obligari? Justini dictum est: τὸ κατὰ φύσιν βιοῦν ἴδιον τοῦ πεπιστευκότος ἐστίν: *secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit.*

COMMENTARIUS.

SI diligenter examinemus & maturo judicio ponderemus, atque conferamus eum antecedentibus, quæ hic concedit Author, non sibi satis constare videbitur. Quippe eum in præcedenti §. rejicere videtur opinionem eorum, qui statuunt in Euangelio extra *sacramentorum & credendi præcepta nihil præcipi quod non sit juris naturalis*, hic iterum amplectitur, cum inquit, *se libens agnoscere nihil præcipi in Euangelio quod non naturalem habeat honestatem*: quod idem est quasi dicerem, quod non est juris naturalis vel moralis; nam quod recta ratio dictat naturaliter honestum esse, id etiam dictat naturaliter justum, bonum, rectum, & æquum; ita ut omne quod est naturalis honestatis etiam sit juris naturalis, & vice versa, quamobrem nomen honestatis tam late patet, quam se extendit verbum juris, atque eadem officia & præcepta comprehendit, quæ jus naturale continet, idcirco qui honeste vivit, dicitur secundum naturam vivere, id est jure vel legibus naturæ convenienter, ut statim diximus. Nullum officium, nullas virtutes jus naturæ imperat, quas non honestas sua latitudine complectitur, cum & ipsum universalem justitiam comprehendat, quæ est obedientia & adimpletio omnium legum, continens omnia omnino officia omnesque virtutes quæ dictat naturalis ratio, in naturæ itaque obsequio potissimum consistit honestas, id est in convenientia actionum, quæ a nobis proficiscuntur, cum naturæ legibus, & consequenter eadem vetat, eadem imperat quæ jus naturæ jubet prohibetque, eandem habens obligandi vim, quia circa eadem versatur objecta moralia, quibus inest illa immutabilis & indispensabilis necessitas, qua tenemur illa facere, hæc fugere vel omittere. Si itaque nihil præcipiatur in N. T. quam quod naturalem habeat honestatem, id est convenientiam cum jure & legibus naturæ, sequitur nihil novi additum vel adjectum legi morali a Christo tanquam novo legislatore, propterea, quia, ut statim dicere incepimus, quæ sunt juris naturalis, sive honestatis, ea quoque sunt juris moralis, quæ inter se adeo colligata atque implicita sunt, atque unum ad alterum adeo necessariam relationem habet, ut quod de uno dicitur prædicetur etiam de cæteris omnibus. Ita ut nullum præceptum novum aliquod excogitari possit, quod non contineatur in decalogo, quamvis non expresse promulgatum. Quamobrem docet Thomas 1. 2. *quæst.* 100. *artic.* 3. esse duo genera præceptorum, quæ quamvis non expresse inter præcepta decalogi computantur, tamen præceptis decalogo expressis insunt atque iis continentur. Eorum in numero 1°. haberi possunt prima & communia, quorum non oportet aliquam editionem esse, nisi quod in naturali ratione scripta sint, quasi per se nota; sicut, quod nemo lædendus vel malo aliquo afficiendus. 2°. Illa quæ per diligentem investigationem sapientum inveniuntur rationi convenire, quæ proveniunt a Deo mediante doctrina sapientum. Utraque tamen præceptis decalogi comprehenduntur. Prima in eo continentur sicut principia in conclusionibus proximis; posteriora sicut conclusiones in principiis suis. Rivet. *Prælect. in decal.* Revera igitur decalogum tanquam perfectissimam agendorum normam, quo vel expresse vel tacite omnes virtutes omniaque officia, quæ vel Deo vel socio debemus, continentur ac præcipiuntur, vitia autem vetantur, nobis proponere possumus, cui nihil deficit, ideoque nihil addi potest, vel quoad materiam, vel quoad obligandi vim. Quamobrem perperam Authorem statuere putamus ulterius nos obligari Christi legibus, quam naturalibus sive moralibus. Quæ enim sunt Christi leges? Christi leges sunt, ut ipse Author in præcedentibus verbis, quæ cum naturali

turali honestate conveniunt, atqui omnia quæ naturalem honestatem habent per se & sua natura, habeant necessariam vim obligandi, ergo Christus docens ea quæ sunt naturaliter honesta, non nova præcepta vel novas leges condidit, verum repetit quæ sunt naturalis honestatis sive juris naturæ, neque ulteriorem induxit obligationem, quam iis, quæ naturaliter justa vel honesta dicuntur, inest, sese tam late extendens quam nomen juris vel honesti, sive recti & boni. Omne enim bonum, vel quod venit nomine justi vel recti, id est quod convenit cum legibus sive jure naturæ, per se perfectum esse oportet, cui nihil addi potest vel detrahi, ita ut non detur aliquid justo justius, vel recto rectius, neque una virtus sit alia major, & consequenter neque strictior vel laxior obligatio ex diverso virtutum gradu procedit. Optime Cic. *in Paradox. Quod semper unum & idem est, quæ ex eo nascuntur, æqualia esse oportet. Quod si virtutes pares sunt inter se, paria esse & vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorem, nec sapiente sapientiorem posse fieri, facile potest perspici. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste, cum lucrari impune posset, auri pondo decem reddiderit, si idem in decem millibus idem non fecerit, aut temperantem eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Una virtus est consentiens cum ratione, & perpetua constantia. Nihil huc addi potest quo magis virtus sit: nihil demi, ut virtutis nomen relinquatur. Etenim si bene facta recte facta sunt, & nihil recto rectius: certe ne bono quidem melius quidquam inveniri potest. Sequitur igitur, ut & omnia vitia paria sint, si quidem pravitates omnes recte vitia dicuntur.* Sic quoque Seneca *epist. 72. Virtus non potest major aut minor fieri. Unius staturæ est.* Et postea. *Non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem, quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. Habeat numeros suos, plena est.* Unde itaque novæ Christi leges, unde ulterior obligatio ex novis legibus descendens, qua tenemur exactiorem vitæ instituendæ & agendæ normam Christi legibus præscriptam sequi, ad quam Hebræi non obstricti erant lege morali vel naturali, si non dentur vel majores virtutes, vel plane alia officia excogitari nequeant, quæ vel Deo vel socio exhibere atque præstare non præcipit cum lex moralis, tum etiam naturalis. Quippe si quædam novæ a Christo fuissent promulgatæ leges, necessario illæ debuissent versari circa eas virtutes eaque officia quæ moralia sunt, id est quæ intrinsecam habent bonitatem; & consequenter necessitatem per se & sua natura obligantem, ut actiones nostræ huic respondeant atque consentaneæ sint, atqui ejusmodi obligatio ejusdem debet esse naturæ, cujus est subjectum, scil. virtus cui inhæret, ergo cum eadem quoque existere incepisse necesse est, atqui omne illud, quod morale est, existit cum prima origine, id est divina essentia; a qua immediate & quidem necessario profluit, ut toties diximus; ergo ab æterno aliquo principio obligatio, vel lex obligationem moralem inducens, esse cœpit, & consequenter non nova, id est ulterior quam quæ ex ipsa moralitate ex divina scil. natura, dimanat, obligatio veteri addi potuit, quoniam, ut jam diximus paulo superius, omnis moralitas simul & ut ita dicam unico actu profluit a divina essentia, eaque tam late patet, quam sanctitas divina, cujus typus est lex moralis sive naturalis, & consequenter perfecta & omnibus numeris absoluta, hominem obligans ad illa omnia quæ sub idea vel alicujus virtutis sive honestatis aliqua ratione nobis repræsentari possunt. Exempla, quæ adferuntur de *polygamia, divortio, concubinatu*, nihil minus probant, quam quod intendit probare Author. Concedimus illa per se & sua natura neutiquam illicita esse, & consequenter jure naturæ non vetita, quoniam constat ex sacris litteris Deum aliquando ea permisisse in veteri Testamento, & circa ea dispensasse, & idcirco potius videri juris esse voluntarii, cujus dispensatio, a legislatoris voluntate pendet, sequitur perperam a quibusdam poni & haberi in eorum numero quæ jure naturæ vel morali prohibita sunt, quia per se illicita. Quippe si intrinsece mala essent, id est cum divina justitia & sanctitate pugnarent, non potuisset circa ea dispensare Deus. Atqui contrarium constat, ergo juri & lumini naturæ non repugnant, tanquam per se & sua natura illicita, de quo latius inferius nobis disputandi dabitur occasio. Verum negamus illa in veteri Testamento permissa a Christo tanquam novo legislatore interdicta vel prohibita, ab initio sive mundi primordio indifferentia, & idcirco arbitrio hominum relicta. Nam Christus tanquam optimus interpres voluntatis divinæ docet & explicat, quod nulla expressa legis sanctione, sed tacite continebatur ipsa divina conjugii institutione, imo & ipsa hominis creatione, plurali quidem numero quoad corporalem essentiam & existentiam, singulari vero quoad animorum concordiam, amorem, voluntatem, unionem constante. Quamobrem Christus revocat Pharisæos ad primævam matrimonii institutionem, tanquam ad voluntatis divinæ de ordine & modo, quo voluit propagari & multiplicari genus humanum, declarationem, quæ nobis agendorum norma & consequenter legis instar habenda; declarat itaque & interpretatur Christus voluntatem divinam circa matrimonii institutionem, scil. Mosen ex divina auctoritate permisisse polygamiam & divortium ob rationes peculiares, quibus cessantibus reviviscit jus pristinum, atque circa matrimonium eandem observandam voluntatem sive legem divinam, quæ primæva institutione continetur, & idcirco tanquam alter Moses vobis annuncio, *quod quicunque repudiaverit uxorem suam nisi ob stuprum, & aliam duxerit, is tanquam adulter coram Deo habendus*, & hunc divinæ voluntatis circa conjugii institutionem ab initio fuisse scopum vobis interpretor, rectumque & verum sensum esse testor, & consulite rationis dictamen, ea vobis quoque hanc propagandi & cohabitandi rationem longe præferendam uxorum pluralitati cum propter honestatem, tum etiam

commoditatem tranquillitatemque atque ordinem, ideoque quis posset revocare in dubium ipsum honestatis fontem, & omnis ordinis authorem, & salutis & vitæ humanæ beatitudinis, quæ maxime a tranquillitate & concordia animorum dependet, sospitatorem non idem velle, non necessitate quadam morali, sed melioris ordinis introducendi & conservandi intuitu, qui ex liberrima pendebat voluntate. Quis enim negare potest innumera incommoda, graves molestias, querelas, domestica dissidia polygamiam producere, atque semper produxisse, thorum enim atque imperium consortis impatiens est. Sed ulterius instat Author, atque objicit nobis illud 1 *Joan.* 3. 16. ubi novam legem Christianam promulgatam arbitratur, qua illi qui Christianorum sacris initiati sunt, tenentur *animam pro fratribus ponere*, ad quod neminem dicturum putat jure naturæ nos obligari. Nullus dubito quin omnes de lege & jure naturæ ejusdemque obligatione, qua homines propter naturalem illam a natura cognationem sibi invicem devinciuntur, ut alter alteri omnia præstet, quæ quisque sibi ab altero præstari velit, recte sentientes, etiam nos hoc jure obligatos cum damno propriæ vitæ socii salutem non minus, quam propriam tueri & quærere sint arbitraturi, *omnia ergo quæ vultis ut præstent vobis homines, sic & vos facite ipsis: hæc enim est lex & Prophetæ. Math.* 7. 12. Eadem obligatio quæ imponit cuique societatis humanæ membro necessitatem, qua tenetur omnibus suis viribus conservationem humani generis tueri, si quisque salvus esse velit, etiam arctissimo juris vinculo hominem devincit homini, ut sibi invicem præstent ea, per quæ cujusque salus & conservatio salva esse possit, nam cum totum conservari nequeat sine parte, neque pars subsistere queat si totum intereat, hinc propter illam necessariam relationem totius cum partibus, ex quibus constat, una obligatio includit alteram. Quod satis manifeste apparet ex sociali hominis natura, quæ relationem habet ad sui similem, cujus indiget auxilio & opera, si beate vivere velit, & sic mutua societate conservatur privatorum salus & beatitudo. Quamobrem homines hominum causa generatos inquit Romanæ eloquentiæ princeps M. Tullius. Homo enim non sibi natus, verum 1. ad gloriam sui creatoris, deinde ut pars esset communis illius societatis, quam Deus hominem creando excitare & subsistere voluit, donec ipse aliter disponeret. Hinc amor naturalis ipsi innatus, quo fertur ad conservationem sui, non debet abstracte sine relatione ad creatoris sui gloriam celebrandam & communem illam societatem conservandam considerari, quasi legem naturæ impleret quicunque ex innato illo amore erga se ipsum sui conservationi diligenter incumbit, socii salutem negligens: nam hac ratione non conservaretur communis societas, sed potius tolleretur, si quisque amorem erga se ipsum solummodo istius suitatis, ut ita dicam, cancellis vel terminis concludere vellet. Cui accedit, quod penes me, qua homo sum, residet, quamobrem memetipsum cæteris mei simillimis magis diligerem, nam ejusdem imaginis divinæ, ejusdem conditionis & originis omnes sumus participes, omnes ad unum eundemque finem creati, omnes coram Deo æquales, & consequenter quia diligimus nosmet ipsos propter Deum ad cujus imaginem facti sumus, proximum æquali amore amplecti debemus, quem quisque habet erga se ipsum. Nam quemadmodum nos ipsos diligere tenemur, quia sumus opus Dei, quem debemus ante omnia amare, ita quoque eodem amore proximum prosequi, quia nobis æqualis, scil. ejusdem originis, ad quem amor nostri referri debet. Hinc Cic. apud Lactant. *lib.* 5. *cap.* 8. *Sicut una eademque natura, mundus omnibus partibus inter se congruentibus cohæret ac nititur, sic omnes homines inter se natura confusi pravitate dissentiunt, nec se intelligunt esse consanguineos, & subjectos omnes sub unam eandemque tutelam. Quod si teneretur, deorum profecto vitam homines viverent.* Et idem *lib.* 6. *inst.* 10. *Si ab uno Deo inspirati omnes & animati sumus, quid aliud quam fratres sumus, & equidem conjunctiores qui animis, quam qui corporibus.* Hinc canit Lucretius:

Denique cælesti sumus omnes semine oriundi
Omnibus idem ille pater est.

Sin amor æqualis, eadem quoque pro socii suscipienda, quæ pro nostra salute vellemus subire pericula, nam amoris æqualitas poscit etiam officiorum æqualem præstationem, hinc non novum præceptum quod Author putat a Joanne dicto jam loco proponi Christianis, quo tenetur alius pro alio subire mortem. Patet enim ipsos Gentiles hoc officium propter hanc amoris æqualitatem rectæ rationis dictamen docuisse, hinc dulce atque decorum pro patria mori existimaverunt. Et ut canit Ovidius:

Conveniens homini est hominem servare voluptas,
Membra sumus corporis magni.

Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum justumque composuit, ex illius constitutione miserius est nocere, quam lædi, & illius imperio paratæ sunt ad juvandum manus. Habeamus in commune quod nati sumus, societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quæ casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Senec. *Epist.* 95. Et docet Cic. *Maxime secundum naturam esse pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis ac juvandis maximos labores molestiasque suscipere.* Quamobrem inquit. *Vehementer inquam est, vitam quam a natura acceptam propter patriam conservaveris, si natura cogat reddere patriæ, cum coget non dare, & cum possis cum summa virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignaviam vivere, & cum pro amicis ac parentibus & ceteris necessariis adire periculum velis, pro Repub. in qua & hoc & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire.* Et Plato in *Critone omnia pericula pro patria subeunda docet, & agendum quicquid jusserit, ac patiendum patienter, si quid pati imperaverit. Et seu verberari, seu vinciri coegerit, sive in bello sanciari &c.*

& necari faciendum. *Jus* enim, inquit, *ita statuit.* Sic Decii, Codri, sese pro patria devoverunt. Sic nec amici pro amicis mortem obire recusarunt, ut nobis docent exempla Damonis pro Pythia. Nisi pro Euryalo. vid. Valer. Max. Virg. Si sacras paginas evolvamus, inveniemus etiam non fuisse ignotum sub V. T. mandatum quod Joannis repetit de ponenda vita pro fratre, ut patet ex exemplo Mosis mori optantis pro populo, & Davidis pro Absalom 2 *Sam.* 19. tum etiam Heroum, qui pro Davide libenter vitam cum morte commutare parati erant. *ib. cap.* 23.

3. Sed ne illos quidem sequar qui aliud sibi sumunt non exiguum, Christum scilicet in tradendis præceptis quæ extant Matthæi V, & deinceps, interpretem tantum agere legis per Mosem datæ. Aliud enim sonant verba toties repetita, *Audistis dictum fuisse veteribus*: *Ego vero dico vobis*: quæ oppositio: sed & Syriaca & aliæ versiones ostendunt, illud *veteribus* significare ad veteres, non a veteribus; ut *vobis*, est ad vos, non a vobis. Veteres autem illi non alii fuerunt, quam qui Mosis tempore vivebant; nam quæ ut veteribus dicta recitantur, non legisperitorum sunt, sed Mosis, aut verbo tenus, aut sensu: *Non occides*, Exod. XX, 30. *Quisquis occiderit tenebitur judicio*, Levit. XXI, 21. Num. XXXV, 16, 17, 30. *Non mœchaberis*, Exod. XX, 30. *Quisquis dimiserit uxorem, det ei libellum divortii*, Deut. XXIV, 1. *Non pejerabis, sed reddes Domino quæ juraveris.* Exod. XX, 7. Num. XXX, 2. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (supple, reposcere liceat in judicio) Levit. XXXIV, 20. Deuteron. XIX, 21. *Diliges proximum tuum* (id est Israëlitam) Levit. XIX, 18. *& odio habebis inimicum tuum*, puta septem populos quibuscum amicitiam colere quorumque misereri vetantur, Exod. XXXIV, 11. Deut. VII, 1. His addendi Amalecitæ, in quos Hebræi jubentur bellum habere implacabile, Exod. XXVII, 19. Deut. XXV, 19.

COMMENTARIUS.

Nihil rectæ rationi & orthodoxæ fidei ac religionis dogmatibus magis conveniens ac consentaneum est, quam dicere Christum tradendo præcepta, quæ Author hic ex *cap.* 5. *Matth.* adfert, interpretari & explicare [illegible]itum leges per Mosen datas Populo Hebræo. Verba autem illa toties a Christo in dicto capite repetita, *Audistis dictum fuisse veteribus, ego vero dico vobis*, frustra nobis opponuntur ab adversariis, quasi Christus se authorem ferat novæ alicujus sanctionis sive legis non datæ veteribus, vel non ita præcise & exacte inculcatæ. Quippe quocunque sensu illud *veteribus* accipias, vel ut idem valeat quod *dictum est a veteribus*, vel ut innuat *dictum est ad veteres*; non sequitur ista dicta esse a Mose tanquam summi legislatoris ministro Israëlitis sui temporis. Quia vox ista refertur promiscue ad quosvis majores. Et quid si concedamus Authori *veteres* sive *antiquos* illos non alios fuisse, quam qui Mosis tempore vixerunt, cui sententiæ nonnulli accedunt Interpretes. Primo quod vox illa ἀρχαῖος, plerumque apud Græcos, longævam quandam vetustatem significat, & a N. T. scriptoribus eodem fere sensu sumitur: nam, ut quidam annotarunt, excepto *Act.* 21. 16. alibi ad Prophetarum aut Mosis ætatem, aut etiam ulterius, refertur, quem in finem allegant *Luc.* 9. 8. *Act.* 15. 7. 21. 2 *Cor.* 5. 17. 2 *Pet.* 2. 5. Secundo etiam quia verba, quæ recitat Christus, ea ipsa sunt, quæ in lege reperiuntur. 3°. Quod plerumque Apostoli comparationem instituunt inter eos qui Mosen doctorem ducemque habuerunt, & Christi sectatores, & ita quidem ut his majorem multo quam illis lucem affulisse testentur, 1 *Cor.* 10. *Heb.* 2. Exinde tamen nihil concludi potest, quod evinceret Christum sua verba opponere verbis Mosis, legemque ab ipso latam corrigere, vel addendo, vel detrahendo. Sed explicationem legis, quam ipse tanquam optimus interpres tradit, opponit ei, quam jam audierant toties a Pharisæis multis corruptelis implicitam & innumeris erroribus involutam. Ita ut sensus Domini non alius sit, quam Judæorum Magistros legis corruptores præceptis a se depravatis solitos fuisse prætexere proœmium illud speciosum, *dictum est antiquis*, quasi præcepta quæ inculcare solebant non in eorum cerebro noviter conficta, sed ab immemoriali jam tempore obtinuissent, & multis ante seculis majoribus Judæorum tradita fuissent. *Antithesis ergo a Christo instituitur*

tuitur non inter se & Mosem, aut legem ab ipso traditam, sed Scribarum ac Pharisaeorum glossas super lege Mosis, quibus legem nimis restringebant & perperam interpretabantur, ut doceat solvi ab ipsis legis literam & sensum, non vero a se, quamvis id sibi ab hostibus suis impingeretur, ut inquit Theologus celeber Turretin. *Loc.* XI. *Quaest.* 3. *Inst. Theolog.* Vel ut summus Theologus Joan. Coccejus *de foedere* verborum sensum explicat. *cap.* 12. Vos, qui nunc estis, a praeceptoribus vestris nuperis & hujus temporis ita informati estis, dicta esse ad veteres, apud montem Sinaï, haec & illa verba. A quibus unum audivistis, ab iis debuissetis & alia audire, sed illi hoc, quod ego dico, non dixerunt & inculcarunt vobis, quia graviora legis omiserunt. Cum igitur dicit Christus, *dictum est ab antiquis vel ad antiquos*, non respicit ad scripturam V. T. sed interpretationes Pharisaeorum. Quamquam autem ipsa legis recitentur a Christo verba, non allegantur sensu Mosaico, sed Pharisaico; legis enim sensum per se bonum & rectum Pharisaei perverse interpretabantur, quo seducebant populum, utpote a quorum auctoritate pendebat vulgus. Quippe qui eruditi sive magistri & legis periti inter Judaeos erant, etiam cum ista dignitate & doctoris nomine auctoritatem sibi vindicabant, quod visum esset docendi, & credi sibi volebant. Optandum sane esset, ut inter Christianos ejusmodi dogmatum quorundam auctores, atque sacrae Scripturae superciliosi interpretes non invenirentur, qui sua saepissime figmenta & erroneas opiniones tanquam divina oracula vulgo obtrudunt, a quibus recedere vel dissentire nemini fas esse volunt. Quasi illi soli saperent, & divino spiritu afflati essent. Vellem ne plus de facultatibus suis sperantes & sibi persuadentes, quam in illis quandoque est, adeo graviter saepissime, non dicam insanirent, sed errarent, & utinam quidam sanae religionis antistites quod in adversariis culpant, non in semetipsis laudarent. Ab hoc errore non immunes Pharisaei, suis quoque erroribus propter magnam illam auctoritatem, quam sibi vana quadam opinione vindicarant, innocentem plebem involverant, quae doctorum suorum traditionibus adeo inhaerere putabat, ut tanquam superstitione constricta & veluti sacramento rogata ab illorum sententia recedere nefas duceret, utpote quae didicisset a suis doctoribus neminem coelum intrare posse nisi illis aperientibus & docentibus. Ut vero Christus ab hoc errore liberaret populum, docet seductores & impostores agere Pharisaeos & Scribas legem & praecepta divina falsa & prava interpretatione a sensu Mosis longe aliena multis corruptelis contaminando, verum itaque & genuinum legis sensum aperiundo, in veritatis viam reducere conatur. Proponit itaque Christus doctrinam Scribarum quoad 6. Decalogi praeceptum & deinceps quoque caetera, utpote qui tantum literalem sensum & verborum corticem proponebant, non interiorem sensum & praecipuam legis intentionem explicabant. Interpretabantur illud praeceptum, *Non occides*, de homicidio externo, cujus poena in foro soli capitalis erat. Sed Christus illud extendit ad internos iracundiae motus & ad convitia sermonis, non aliquid novi addendo legi morali, verum exponendo verum praecepti sexti sensum, quod perperam Pharisaei restringebant ad actualem caedem, quasi in foro Dei extra legis poenam essent dicta atque cogitata; nullus enim coram judice coelesti ignorantiae locus erit, ibi & animus homicidae, & voluntas nocendi proximo aeternas dabit poenas. Praeterquam quod convitium atque ira saepissime mater est caedis atque homicidii, quamobrem iram ejusque propagines e coelo missus Praeceptor & Interpres Patris sui Christus ad praeceptum hoc refert. Idem dicendum de septimi praecepto, quo adulterium prohibetur, illud non correxit Christus, sed verum ejus sensum exponit, cum extendat etiam ad aspectum & cupiditatem, id est ad internos ex impuro amore, quo quis flagrat, proficiscentes animi motus. *Sunt enim oculi in amore duces.* Quamobrem Plato *aspectum dicit amoris initium*. Et intrat *concupiscentia per oculos*, ipsi etiam Gentiles non ignorarunt ipsam concupiscentiam lege vetitam, ita ut qui foeminam vel matronam aspiciat ad concumbendum cum ea, adulterii reus sit, etsi non corpore, corde tamen sive voluntate laedi se puellam videtur. Eleganter Propertius *Eleg.* 2. 12. licet Ethnicus canit:

Qui videt, is peccat. Qui non te viderit ergo,
Non cupiet, facti crimina lumen habet.

Hinc Quintilianus: *Tu alienam matronam aliter quam leges permittunt aspexisti. Incesta est etiam sine stupro, quae cupit stuprum*, Seneca. Et Cicero de finibus: *In libidine esse peccatum certum est, etiam sine effectu.* Et pro Milon: *Non exitus rerum, sed & hominum consilia legibus vindicantur: minus quidem dolendum est re non perfecta, sed puniendum certum nihilominus.* Huc pertinere etiam videntur illa JCti Tryphonii, *l.* 225. *ff. de V.S.* ubi inquit, *furem, adulterum, aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione solaquus dicere posset, ut eam is, qui nunquam alienam rem. invito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo ejus mentis sit, ut occasione data committurus sit.* Et ut Sabinus apud Gell. *lib.* 11. *cap. ult. Sed meminisse debemus, secundum ea qua supra scripsi, furtum sine ulla quoque attrectatione fieri posse, sola mente atque animo, ut furtum fiat, annitente, quo circa ne id quidem Sabinus dubitare se ait, quin dominus furti sit condemnandus, qui servo suo, uti furtum faceret, imperavit.* Nam ut inquit Seneca: *Latro est etiam ante inquinet manus. Exercetur atque aperitur opere nequitia, non incipit.* Quippe ut inquit Tertullianus: *Voluntas facti origo est, quae ne quidem liberatur, cum aliqua difficultas perpetrationem ejus intercepit; ipsa enim sibi amputatur, nec excusari poterit per illam perficiendi infelicitatem operata quod suum fuerat.* Quod attinet praeceptum de *uxore non dimittenda extra adulterii causam* non novum est, a Christo promulgatum, oppositum praecepto Mosis

quod

quod extat *Deut.* 24.1.2.3.4. Quo imperatur marito uxorem dimittere volenti ut ei det libellum repudii, verum non jubetur repudiare uxorem, ut Pharisæi legem interpretabantur, non dicitur verbis imperativis, verum verba Mosis hypothetica sunt, ideoque non præcipiunt divortium, verum supposito eo ordinem præscribunt & modum quem observare maritus tenebatur, uxorem dimittens atque repudians. Cui accedit, quod hæc permissio & divina dispensatio, qua conceditur marito dimittendi uxorem facultas dato ei libello repudii, non recte vocatur nova quædam legislatio abrogans legem priorem, qua Deus copulando ipsa creatione virum & marem, ut essent *duo in carne una*, voluit tam arctissima consuetudine & necessitudine sibi invicem devincere conjuges, ut nulla ratione matrimonii vinculum dissolvere debeant. Quamobrem definitur a Jurisconsultis, *quod sit viri & mulieris conjunctio individuam vitæ consuetudinem continens*. Verum potius quædam remissio & suspensio obligationis est, manente ipsa lege, cui tenebatur quisque e populo obtemperare, vel pœnam lege constitutam subire in foro externo, quæ remissio peculiaris erat respectu istius populi, cujus causam ipse Christus testatur fuisse duritiem cordis, & consequenter Pharisæi divortinm tanquam licitum lege divina extra causam a Christo allegatam perperam populum docebant. Quando igitur inqnit Christus, *ego vero dico vobis*, exponit & interpretatur initium sic a Deo institutum conjugium, ut esset indissolubile, nisi ex causa fornicationis vel adulterii, & adhuc eandem divinam voluntatem circa conjugium esse, sed propter duritiem cordis vestri permisit Deus in foro politico uxorem repudiare, ne scil. obedire coacti voluntati divinæ circa primam conjugii institutionem majora perpetrassetis mala, ut veneficia, uxoricidia. Non mandavit nec probavit itaque ut vos dicitis Pharisæi, nec primam abrogavit legem, non dicit enim Moses, *si acceperit homo uxorem dimittet eam si libuerit*, sed rem vestro reliquit arbitrio, non expresse prohibendo nec permittendo, nisi quod Moses præscribendo modum, qui in casu divortii observandus, aliquo modo tacite permittere videtur divortium. Verum concesso lege repudiandi uxorem facultatem marito tributam, non tamen majorem vim habere posset, quam aliæ leges forenses & civiles reipub. Hebræorum, quæ omnes cum ejus interitu evanescerunt, ideoque non trahi possunt ad consequentias. Sin vero fuerit permissio, neminem, cui mens sana est, mihi negaturum persuadeo Christum illam potuisse revocare, atque præcipere ne in Christianis societatibus sit locus, neque eo dicendum novam legem quæ ad exactiorem nobis vivendi regulam obligat condidisse, nam novum hoc præceptum nihil aliud esset, quam expositio veteris legis, si non moralis, cujus generis non mihi videtur dici posse ejusmodi copulatio & conjunctio viri & mulieris, quam in matrimonio cernimus, saltem juris divini voluntarii, ad quod Christus vel revocat vulgum suo præcepto, vel potius præcipiendo declarat & exponit divinam ab ipso mundi primordio circa conjugii institutionem voluntatem, quam sequendi necessitatem omnibus impositam vult, qui dictis & factis se Christi profitentur discipulos atque sectatores. Quod vero ad doctrinam juramenti attinet, non obscure testatur Author se Socini, & qui eum sequuntur, partibus addictum, allegando locum *Exod.* 20. v. 7. & *Num.* 30. 2. quasi illo præcepto Israëlitis solum perjurium fuisset prohibitum, unde consequentiam deducunt, *in lege veteri fuisse permissum quodvis juramentum per nomen Dei, modo caveretur perjurium*, ut ipsa Christi verba probare volunt, *audistis dictum fuisse antiquis, non pejerabis, sed reddere domino quæ juraverit*. Quasi hisce cancellis Mosis & Prophetarum doctrina de jurisjurandi religione concludebatur, atque ille unicus abusus divini domini hoc præcepto vetitus, vid. *Levit.* 20. 12. scil. ut ea ratione probaret Christum ejus legis, dicto *Matth.* loco, non tantum interpretem agere, sed ei aliquid addidisse, quod non solum intellectum non fuerit a Doctoribus istis, verum quod etiam lege non fuit comprehensum, & consequenter ratione additionis non perperam legislatorem dici Christum. Fuit quoque Judæorum opinio, non peccari jurando, dummodo servaretur veritas, & præstare frequentius jurare, solummodo perjurium, quo falso jurabatur, lege vetitum. Idem ergo docebant Pharisæi & Scribæ restringentes præceptum, DE NON ASSUMENDO IN VANUM NOMME DEI, *ad solum perjurium illius qui jurasset per nomen Dei, & laxabant fibulam juramentis levibus & temerariis in quotidiano sermone, & juramentis per creaturas, quasi non peccaretur in legem vel legislatorem jurando temere vel leviter, vel falso etiam, modo non per nomen Dei, sed per nomen alicujus creaturæ; sed pejerando tantum, & non adimplendo vel non reddendo jurata, & obstrictius quidem esset qui jurasset per nomen Dei vel per donaria Deo sacra, sed non qui per templum, per altare, per similia jurasset*, *Matth.* 23. 16. 17. 18. *talia juramenta impune fieri posse & violari*. Turretin. *loc.* 11. *q.* 3. *Inst. Theolog.* Huic erroneæ & falsissimæ Scribarum opinioni atque legis interpretationi suam opponit expositionem Christus, tradens multo latius patere illud præceptum quod extat *Exod.* 20. ideoque etiam prohibere juramenta non necessaria, vana & temeraria, nec non ea quæ concipiuntur per creaturas, qualescunque illæ sint. Quippe non est credibile, Deum in V. T. levitatem in jurando permisisse, vel pro peccato non habuisse, cum ipse omnis levitatis sit hostis, & semper voluerit ut hominem frænaret linguam suam. Rivet, *Prælect. in cap.* 10. *Exod.* Quamobrem *Levit.* 19. 12. non tantum dicitur, *Non pejerabis in nomine meo*. Sed adjicitur, *Non polluas nomen Dei tui irreverenter & leviter*, quacunque ratione tractando. Nec per creaturas jurandum constat ex *Deut.* 6. 13. & 10. 20. *Dominum Deum tuum timebis, & illi soli servies, ac per nomen illius jurabis*. Quæ ultima verba significant, quod, quemadmodum soli Deo jubemur servire, ita

etiam per illius tantum nomen jurare debemus, quando causæ necessitas exigit juramenti præstationem, ne honor soli Deo debitus alteri cuicunque deferatur, atque invalescat mos jurandi per idola, vel creaturas alias, quæ vel nihil sunt vel caduca. Summam itaque æstimationem, reverentiam, religionem atque justitiam nulli tribuas, quod fit jurejurando per nomen alicujus, nisi mihi tantum, qui sum solus omnisciens & potens, justus & sanctus. Et expresse damnantur apud *Jerem.* 5.7. juramenta concepta per eos qui non sunt Dii, cum inquit Propheta spiritu Dei afflatus, *Jurant per eos qui non sunt Dii.* Itaque tanquam maximum peccatum reprobatur populo, quod jurabant per ea quæ non sunt Dii, ostendentes se nec Dominum timere nec colere, sed idola, juramentis suis, in nominibus non Dei, sed Deorum, qui non sunt Dii, jurantes. *Mihi enim curvabitur omne genu, jurabit omnis lingua Esa.* 45.1. Dicendo itaque Christus, *Ego autem dico vobis ne juretis omnino*, non corrigit veterem legem vel abrogat, sed ejus tantum verum & genuinum sensum exponit, eumque multo latius patere atque sese extendere docet, quam Scribæ & Pharisæi intepretabantur. Non tollit jurandi necessitatem, sed damnat primo juramenta temeraria, quæ fiunt extra casum necessitatis, & in quibus Dei sanctum nomen magna cum illius profanatione temere & incaute usurpatur. Deinde damnatur illa consuetudo jurandi per creaturas, docebant enim, ut statim dicere incepimus, Pharisæi non metuendum esse peccatum in usu juramenti, nisi quando ex veritatis defectu admitteretur perjurium. Deinde censebant juramentum per creaturam non esse proprie juramentum, & consequenter non obligare ad perjurium, vel etiam ad præstandum quod ejusmodi juramento adhibito præstare pollicitus quis fuerat, excepto juramento per aurum templi & donaria, quamquam per ipsum templum jurare licitum censerent, ut ipse Christus perhibet *Math.* 23.16. *Qui dicitis, quicunque juraverit per templum, nihil est*, scil. hac ratione serviebant avaritiæ suæ. Quippe ad quæstum pertinebat quam sanctissima ejusmodi dona habere & veluti Dei loco ponere, ut ad majores largitiones populum inducerent, quod præcipue illis Deus gauderet. Non ignota Gentilibus hæc Scribarum circa jurisjurandi religionem doctrina. Quamobrem Martialis de Judæo sermonem habens. *lib* XI. *Epigram.* 95.

Ecce negas (inquit) *jurasque mihi per templa Tonantis,*
Non credo: jura, Verpe, per Anchialum.

Id est, non credam tibi, nisi juraveris per Deum viventem quem colis. Concludimus itaque omissis aliis argumentis, quæ passim apud Theologos occurrunt, nihil hic dicere Christum quin veteri lege fuerit comprehensum, ideoque nihil ei addere, ut ex diversis V. T. locis demonstrare conati fuimus, neque etiam antiquare voluisse juramenta, quibus exigente necessitate juratur in nomine Domini, quippe nullus dubito quin eo casu inter prohibitas formulas, quas recenset, non omisisset hanc principalem, qua juratur in nomine Domini, in earum ponere numero. Sed admonere nos voluit, ut abstineamus semper omni juramento, nisi ad illud necessitate cogamur, idque legitime, judice interveniente. Quippe quod habetur *Deut.* 6. *per nomen illius*, scil. Dei, *jurabis*, intelligendum casu necessitatis, & posita conditione, si jurandum sit per nomen illius jurabis, nunquam vero temere, & multo minus per creaturas. Eodem modo interpretatur hæc Christi verba Catechismus Trident. referente Rivet. *dict. loc. part.* 3. *ad precept.* 2. *Non est*, inquit, *dicendum his verbis jusjurandum universe damnari, sed perversum Judæorum judicium Dominus redarguere voluit, quo sibi in animum induxerant, nihil in jurejurando cavendum esse præter mendacium; itaque de rebus levissimis & nullius momenti & ipsi jurabant frequentissime, & ab aliis jusjurandum exigebant. Hunc morem Salvator reprehendit, docetque a jurejurando omnino abstinendum esse, nisi cogat necessitas.* Neque hoc ipsum incognitum gentilibus ex naturalibus istis tabulis. Hinc Quintilianus, *In totum jurare, nisi ubi necesse est, gravi viro parum convenit.* Et apud Platonem 11. *de LL. Deorum nomina facilene polluas.* Hinc inquit Socrates apud Platonem *in Phileb. interprete Ficino. Reverentia vero mihi semper erga Deorum nomina est, non humana quædam, sed maximum quemque timorem exuperans.* Et idem fere ad exemplar legis divinæ suæ reipub. talem tulit. *Nemo Diis invocatis mendacium dicat aut decipiat, aut adulterare verbo vel re quicquam audeat, nisi Deo velit odio esse. Cui quidem odio est, qui falso jurat, Deos parvi pendit, De LL. lib.* 11. Et paulo post: *Quicunque enim in foro aliquid adulterat, mentitur certe & decipit, Diisque advocatis adversus rerum venalium curatores, eorumque jura pejerat. Quæ certe in re nec homines veretur, nec Deos colit.* Cui adjicit quasi ex Mosis descriptum tabulis: *Æquum profecto est nomina Deorum non falso inquinare, nec ea huc atque illuc devolvere; sed omnia quæ ad Deos pertinent pure casteque servare.* Et Cicero 3. *Offic.* de jurisjurandi religione sermonem habens, *Nullum*, inquit, *vinculum ad adstringendam fidem majores nostri arctius esse voluerunt.* 3. Nec recto sensu ab Authore quoque allegatur lex talionis, quæ extat *Exod.* 21. *Levit.* 24. *Deut.* 19. quam sustulisse quoque putat Christum *Math.* 5. cum inquit, *Dictum est antiquis oculum pro oculo, dentem pro dente. At ego dico vobis, ne resistatis malo, sed quisquis impegerit alapam in dextram maxillam, obverte illi & alteram*, &c. Quippe non Mosem aut legem reprehendit, & tanquam injustam vel iniquam tollit, sed falsam Scribarum interpretationem, qui quod de vindicta publica lege Mosis sancitum erat etiam trahebant ad privatam vindictam, quæ vetita lege a Mose lata, *Levit.* 19.18. *Non quæres ultionem, nec observabis filios populi tui.* Mansuetudinem lex nobis commendat atque docet, ut noles etiamsi posses vindicare injuriam quam passus es: quin vincere studeas malum animum,

&

& patienter feras lædentis improbitatem & injuriam illatam nobili quadam animi fortitudine, ut docet Christus *dict. loc. Nocendum nemini, ne ei quidem, qui prior nocuerit*, ut inquit Lactantius. Non vetat itaque Christus omnem vindictam omnemque declinare injuriam, nec eam observato inculpatæ tutelæ moderamine propulsare, sed magistratibus eam committendam docet, ac malo resistendi & sese defendendi adversus vim vel injuriam cuique etiam privato facultatem tribuens. Sic & ipse Christus atque Apostoli fecere, innocentiam suam tuendo, & redarguendo injustitiam adversariorum. *Joan.* 18. 23. *Act.* 23. 3. Verba itaque illa, *de obvertenda maxilla percutienti, & pallio relinquendo petenti*, non intelligenda tanquam præceptum aliquod novum, quo nobis ejusmodi maxillæ oblatio & pallii jactura injungitur, verum tanquam adhortatio quædam sive consilium, ut potius ferienti unam maxillam alteram quoque obvertamus, quam nosmet ulcisci, malum malo pensando. Imo & hunc legis per Mosem latæ sensum fuisse non dubitamus, ut patet ex loco statim allegato. Cui addi potest illud Salomonis *Proverb.* 20. 22. *Ne dicas, rependam malum: Exspecta Jehovam, & servabit te.* Nam, ut ipse ait Jehova *Deut.* 32. 35. *mea ultio est, & ego retribuam in tempore.* Gravissime quoque fallitur Author, quod præceptum de *diligendo proximo* ad Israëlitas tantum pertinere statuit, & consequenter ei aliquid additum a Christo, dum illud ipsum jus latius, scil. ad quoscunque homines, cujuscunque nationis & generis sunt, etiam inimicos extendit. Quia omnes sumus ejusdem generis & originis, ab iisdem parentibus orti, itaque ejusdem consanguinitatis participes, nobis invicem æquales, ut paulo ante dicere incepimus, & naturali quodam societatis vinculo conjungimur, atque devincimur officiorum commutatione mutuam necessitudinem & amicitiam colere atque tueri, & mutuas necessitates sublevare, optime Lactantius *Inst. Divin.* 11. *Quid personas eligis? quid membra inspicis? pro homine tibi habendus, quisquis precatur, ideo quia te hominem putat.* Perperam Sadducæi & Scribæ interpretabantur legem illam *Levit.* 19. 18. de diligendo proximo, dum eam restringebant ad propinquum nobis sanguine, vel etiam vicinitatis & amicitiæ vinculo conjunctum, ad proximum in lege, civem & popularem, quo sensu vox illa sumitur *dict. loc.* Itaque Judæi hoc arripientes humanam illam & naturalem cognationem & societatem, quæ homini cum homine intercedit, negligebant observare atque tueri, ut ne communia quidem illa officia, quæ & ipsi Gentiles sibi invicem præstanda dictante recta ratione existimabant, advenis & peregrinis exhibenda putarent. Cujus generis sunt, *Erranti viam monstrare, lumen de lumine accendere, non prohibere aqua profluente pati ab igne ignem capere, si quis velit, consilium fidele deliberanti dare.* Judæi vero hæc omnia præstare extraneis declinabant, ideoque ipsis Gentilibus eo deteriores, quod rectæ rationis dictamini non obtemperantes, extra civilem illam societatem, quæ inter eos tanquam ejusdem fœderis & civitatis membra & socios obtinebat, aliarum gentium & nationum quam inhumani hostes erant, dirimentes communem humani generis societatem. Cic. 3. *Off. cap.* 6. Hinc Tacitus *Hist. lib.* 9. *cap.* 5. de Judæis sermonem habens: *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes hostile odium.* Et Juvenal. Sat. 14. 105.

Non monstrare vias, eadem nisi sacra colenti,
Quæsitum ad fontem solos deducere Verpos.

Quod apud Athenienses erat piaculum. Carmen erat apud ipsos, quod in publicis cantabatur sacris pronunciabaturque, eos esse impios & exsecrabiles, qui viam non monstrarent. Hinc Cic. 3. *Off. Quid enim est aliud erranti viam monstrare, quod Athenis exsecrationibus publicis sancitum est.* Quasi omnem prorsus humanam exuisset naturam, quæ hoc præscribit, ut homo homini, quicunque sit, ob eam ipsam causam quod is homo sit, consultum velit. Optime M. Antoninus *lib.* 3. *Meminit etiam, cognatum esse rationale omne & natura ipsius humanæ rationem ab unoquoque hoc exigere, ut hominum quorumvis curam habeat.* Non fugit me, quemadmodum cognationis atque necessitudinis, ita quoque officiorum gradus esse, quorum rationem habendam in collocandis atque distribuendis beneficiis vult ipsa lex naturalis atque moralis. *Optime autem societas hominum conjunctioque servabitur, si, ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur.* Cic. 3. *Off.* Et paulo post: *Gradus autem plures sunt societatis hominum. Ut enim ab infinita illa discedatur*, (scil. a communi illa quæ cuivis homini intercedit cum homine) *propior est ejusdem gentis, nationis, linguæ, interius etiam est, ejusdem esse civitatis.* Ita ut pro conjunctionis mensura debeat esse charitatis regula, & officiorum tribuendorum ratio, ex qua deducimus, quantum cuique debetur. Sic quando Deus præcipit diligere proximum ut nosmetipsos, non solvit ordinem in diligendo servandum, qui ipse est Deus ordinis, ut v. gr. parentibus quam alienis, & amicis potius quam ignotis subveniamus. Et consequenter quemadmodum Judæus Judæo arctiori nexu consanguinitatis, & gentis, ac ejusdem societatis civilis vinculo erat conjunctior, ita non a recta ratione & sensu legis alienum erat, ut se invicem magis diligerent, quam proximum quemvis extraneum, in tribuendis officiis. Verum perperam legis sensum interpretabantur in detrimentum proximi extranei, quasi nulla plane cum ipso intercederet societas, & consequenter communia humanitatis officia ipsi exhibere non obligarentur vi legis. Cujusmodi interpretatio legis contraria erat divinæ sanctitati, utpote quæ tolleret antiquissimam communem illam societatem & cognationem quam lex naturæ instituit. Huic itaque falsæ interpretationi Christus opponit suam explicationem, & latius docet legem sese extendere, ita ut omnes homines, peregrinos & extraneos cujuscunque gentis, vel nationis, quia ejusdem ortus cujus ipsi Judæi, etiam inimicos tanquam proximos diligere

teneamur ut nosmetipsos, juxta verum & genuinum legis sensum. Hoc sensu *Ægyptii* vocantur proximi, *Exod.* 11.2. & *Philistai Jud.* 14.21. Imo & *inimicus* proximi nomine venit *Levit.* 19.18. Quin & ipse Deus præcipit, *Si videris asinum odientis te jacere sub onere suo, non desines adjuvare eum, sed auxiliando sublevabis cum eo.* Si ejusmodi auxilium & charitatis officium jumento inimici nostri præstandum jubet summus legislator, quanto magis obstricti charitatis officia præstare homini quamvis inimico, qui longe cæteris animalibus præstat, sic jubet Regum sapientissimus *Proverb.* 25.21. *esurientem inimicum cibare: sitientem potare.* Quod vero a Christo adjicitur quasi altera pars legis, *Et odio habebis inimicum tuum*, non intelligendum, quasi ejusmodi lex a Deo populo Hebræo data fuisset, nam quis sibi persuadere potest, Deum velle contraria, & ut ita dicam sese ipsum abnegare, suamque imaginem odio hominum exponere, quod idem est quasi semetipsum odisset. Nam quamvis inimicus tamen ejusdem ortus, ejusdem imaginis nobiscum particeps, & consequenter nobis proximus est. Præterquam quod odium per se & sua natura est vitium, oppositum charitati, quæ summa virtus est per se & sua natura bona, idcirco ex ipsa divina natura dimanans, tanquam ens aliquod positivum habens necessitatem moralem, qua ad ejus exercitationem obligamur. Odium contra est aliquid privativum, ideoque nec a Deo profluere nec etiam Deus velle potest, quia non potest esse objectum divinæ voluntatis, qui enim potest Deus velle quod non est, quippe cum nihil velle potest quam se ipsum suaque attributa, quæ singula essentiam divinam repræsentant uno eodemque simplicissimo ac perfectissimo modo, non potest velle suæ essentiæ atque attributorum absentiam sive non existentiam, quippe oporteret tunc voluntatem priorem esse subjecto ad quod fertur, quod impossibile juxta & absurdissimum est. Nam volendi actum, ut ita dicam, necessario præsupponit & subjectum cui inest, & objectum ad quod refertur, oportet itaque ea simul existere antequam aliqua voluntatis operatio in actum deduci potest. Sic odium est privatio actus charitatis & dilectionis, qua proximum amplecti debemus, & consequenter non potest a Deo præcipi, quia Deus non vult se ipsum privare suis attributis, & consequenter in nobis delere suæ imaginis vestigia, cujus generis sunt virtutes omnes quarum nobis innata sunt semina propter divini luminis ac mentis communicationem, habentes in se necessitatem moralem, quæ nos obligat eas in actum deducere, quia necessario Deus vult quod positivum est, ideoque quod existit, & ipso actu est, omnis autem virtus consistit in actione & operatione, nam operando producitur. Sic non exercendo charitatis officia testamur odio habere proximum, nam absentia charitatis sive illud actionis seu operationis interstitium & cessatio videtur esse generatio odii. Allegat ita atque repetit Christus dicta verba non tanquam præceptum aliquod legis divinæ, sed additamentum tum & falsam interpretationem Pharisaïcam, quam merito corrigendam duxit, quoniam contraria erat lumini naturali atque rectæ rationis dictamini, & consequenter divinam sanctitatem commaculabat, quam intactam, puram atque integram servare Christus se non posse a Pharisæorum corruptelis perspiciens, nisi suam expositionem opponendo illorum figmentis & falsis additamentis, explicare aggreditur *legem de proximo diligendo.* Cum inquit, *Ego dico vobis, diligite inimicos*, &c. Jubet enim hoc ipsum naturæ lex, & communis ortus, qui omnem hominem omni homini devincit & necessitudine quadam cohærentem facit, ac propterea vult neminem esse cui non data occasione communia humanitatis officia præstemus, quæ cum immutabilis sit, qui contrarium posset lex divina sive moralis sive positiva imperare. Dictavit hoc ipsum quoque Gentilibus ratio, quamobrem tot egregia hujus officii præstandi monita eorum scriptis consignata. Commune id Stoïcorum præceptum fuisse Seneca testatur, *de otio Sapientis cap.* 21. *Adjuvare singulos, opem etiam ferre inimicis.* Et idem *de ira lib.* 2. *cap.* 34. *Irascetur aliquis? tu contra beneficiis provoca.* Et Plutarch. *de capienda ex inimicis utilitate*, verbis ita sonantibus Latine, *Cæterum oblata occasione ulciscendi inimicum, eum missum facere, æquanimitatis est. Qui vero & miseratur inimicum afflictum, & opem fert indigenti, & filiis ejus ac familiæ adverso ipsorum tempore operam suam studiumque defert; hunc qui non amat ob animæ humanitatem, neque ob probitatem laudat,*

Huic pectus atrum est, atque adamantinum,
Effecta ferro viscera vel rigent.

Non obstat quod legimus *Exod.* 34.12. ubi vetantur Israëlitæ fœdus ferire, vel pactum aliquod inire, vel affinitatem jungere cum septem populis Cananæorum, neque etiam quod jubeantur delere de terra Amalekitas, ut nulla illis extet posteritas: nec bonorum memoria, sed tantum malorum 1°. enim non odium imperatur, nec misericordia tollitur erga proximum qua hominem, verum executio divinæ justitiæ demandatur populo Israëlitico, ut divina authoritate exciderent gentes, quæ horrendis criminibus & flagitiis suis justam Dei iram in se provocantes, tandem Deus veluti publicos hostes de terra delere & exitio devovere voluit. Quod itaque fecerunt Hebræi, non ex amore vindictæ vel internecino odio singulari processisse præsumendum, sed ex divina authoritate & necessitate obsequendi Deo exequi tenebantur quod exigebat divina justitia, quæ cum naturæ lege maxime convenit: quid enim rectæ rationis dictamini & æquitati naturali, cum potissimum sanctitati divinæ, magis consentaneum, quam ut sontes puniantur. Sicut enim qualibet potestas publica habet facultatem animadvertendi in homines facinorosos, ita in Reges & populos Rex Regum Deus: qui hanc pœnæ executionem populo Hebræo potius tanquam suo ministro demandare voluit, quam ipse exequi. Quare hoc jus, ut annotant Interpretes, non ex communi aliqua lege odium erga inimicum imperante, sed speciali Dei sententia & auctoritate, ac proinde in cæteras alienigenas quamvis inimicos

cos idem non licuisse dicendum. Deinde non simpliciter mandatum illud, quo excidium illarum gentium imperatum, datum populo Hebræo, verum conditionaliter, scil. si declinassent pacem oblatam accipere, ut constat *Deut. cap.* 20. 10.

4. Sed ad intelligentiam verborum Christi omnino notandum, legem per Mosem datam dupliciter accipi: aut secundum id quod commune habet cum aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, quatenus scilicet graviora delicta pœnarum aspectabilium formidine coërcet, Hebr. II, 2. & populum Hebræum hac ratione in statu civilis societatis continet, quo sensu dicitur νόμος ἐντολῆς σαρκικῆς, Hebr. VII, 13. & lex factorum, Rom. III, 27. aut secundum id quod legis divinæ est proprium, quatenus scilicet etiam mentis requirit puritatem, & actus aliquos, qui sine temporali pœna omitti possunt: quo sensu vocatur νόμος πνευματικὸς, Rom. VII. 14. exhilarans animum, Psalm. XIX. qui Latinis XVIII, 9. Legis periti & Pharisæi, priore illa parte contenti, secundam, quæ prior est, insuper habebant, neque inculcabant populo: quod verum esse non ex nostris duntaxat libris, sed ex Josepho quoque & magistris Hebræorum ostendi potest.

COMMENTARIUS.

Legem per Mosen datam & generaliter consideratam duplicem habere finem cui inservit negari nequit: vel enim concernit civilem hominis statum ac conditionem, ut in eo beate & tranquille vivere liceat, unde exigat certa quædam officia, etiam in foro soli exercenda, partim generalia & omnibus gentibus communia, partim populo Israëlitico peculiaria, ad conservandam societatem in isto populo necessariam, sub comminatione pœnæ si quis legis transgrediendo præcepta civilem societatem perturbaret. Hunc finem communem habet cum aliarum gentium institutis ac legibus. Vel spiritualem hominis statum pro objecto habet, quo pertinent omnia præcepta moralia, quo sensu legem Mosaïcam spiritualem vocat Paulus *Rom.* 7. 17. quia præcipit quæ hominem spiritualem redderent & justum, atque spiritualem obedientiam postulat, quæ consistit in summo erga Deum amore, & cordis immunditie, ac mentis sinceritate & puritate, non tamen excludit externum Dei cultum, & externam obedientiam reipsa virtutes sectando & fugiendo vitia, verum oportet ut ea ab interiori cordis ac mentis puritate producantur, quemadmodum bona opera tanquam fructus producuntur a fide. Itaque ratione duplicis finis legem per Mosen datam dupliciter accipi posse Authori concedimus. Sed non eo sensu quo ipse intelligit, utpote qui videtur separare mentis puritatem a legibus vel divinis vel humanis quatenus concernunt societatis humanæ vel civilis ordinem & conservationem, atque actiones hominum dirigunt ad illum finem in foro externo, quoniam divinæ legis eam tantum propriam esse statuit. Quod neutiquam applicari potest legi Mosaïcæ, sive eam generaliter, sive specialiter consideres, quippe quocunque sensu accipias, manet lex divina moralis. Quamvis lex moralis, quam spiritualem statim diximus, illud non tantum cum forensi Mosaïca, sed & aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, commune habeat, ut quatenus præscribit homini agendorum normam tum respectu eorum quæ debet suo creatori, cum etiam quæ debet proximo & communi societati humanæ, si non expressam, implicitam habens pœnam, quæ sæpe in foro externo sive soli exercetur a summo legislatore ad coërcenda graviora delicta, quæ si serperent latius, omnem & civilem & naturalem societatem distraherent, ille tamen nunquam legis divinæ sive moralis finis, ut pœnarum formidine homines efficiat bonos, quippe vir bonus & honestus coram Deo non est, qui a malo abstinet metu pœnarum, nam quamvis legi obtemperat virtutem sectando & vitiis abstinendo pœnæ formidine, neutiquam tamen justus habendus, si mentis puritas non accedat. Quod perspicimus ex iis quæ ad expositionem legis Mosaïcæ Christus tradit, docens spiritualem esse legem, nec externas solum actiones moderari, sed intus hominem afflari, cunctosque animæ motus & cogitationes cœlesti imperio in ordine continere. Franciss. Burman. *Synopf. lib.* 9. *cap.* 5. Itaque quanquam non contra legem peccem in foro externo, quoties factum quod a me proficiscitur cum legis præcepto conveniat, pecco tamen contra eam, si mente concupisco contrarium vel facere inclino, sed propter pœnarum metum in actum deducere non audeo. Itaque quanquam lex per Mosen data coërcet graviora delicta pœnarum aspectabilium formidine, ut hac ratione in societate contineat populum Hebræum, & ad officiorum præstationem, quæ imperat exercenda, impellat, atque hac

hac ratione societatem humanam conservat, illa tamen externa ad pœnam obligatio legis scopus primarius non est, nec obligationis vis unica, verum interiorem hominem & mentem respicit, requirens ejus puritatem bonamque conscientiam, quod enim facto externo imperat producendum, id ipsum requirit peragendum prius intus, id est postulat primo ad bonum amplectendum animi veram & sinceram propensionem, & spontaneam ex amore erga virtutem & odio erga vitia legis obedientiam, deinde tanquam necessarium consequens purioris mentis fructus, scil. externa quoque legi consentanea opera requirit. Ita ut nunquam qua lex divina accipi queat eo sensu, quo significat præceptum externum sive regulam obligantem tantum ad id quod rectum est in foro soli, verum inhæret ipsi tanquam qualitas inseparabilis & quidem primaria interiorem mentem obligandi vis, qua tenetur homo eam puram servare ab omnibus pravis, id est legi morali repugnantibus, animi cupiditatibus & cogitationibus, quibus mens pura necessario ad id quod bonum, rectum & justum, ideoque quod cum moralibus præceptis, ut est sanctitate divina ejusque imagine convenientiam habet, inclinat, cujusmodi inclinatio eum impellit, se talem etiam in humana societate ipsis dictis & factis præstare, qualem intus est, scil. virtutis amore se sectari virtutes, & odio peccati vitia fugere, & hoc ipsum est obtemperare legi divinæ, sive morali vel naturali mentis puritatem requirenti, quæ quasi mater producit omnem officiorum præstationem, omnem externam legis obedientiam parit: itaque pari passu hæc ambulare oportet secundum legis moralis scopum, quin etiam hæc duo requisita nulla ratione a lege separari posse existimo, propterea quod illa ad utrumque obligatio necessario ex divina sanctitate immediate profluit. Perperam itaque ab Authore distinctio inter legem Mosaïcam generaliter consideratam & specialiter eo sensu, nisi fallor, excogitata, quasi illa secundum quid considerata non haberet pro objecto suo illud proprium divinæ legis, scil. mentis puritatem, sed tantum externa hominis facta concerneret, eaque dirigeret ad commodum societatis humanæ, & coërcendo scelera metu pœnarum homines ad officia revocaret, atque impelleret præstanda quæ ipsi incumbunt qua societatis, vel naturalis, vel civilis, membro, quatenus cum ea relationem habent. Loca S. S. quæ ad confirmandam sententiam suam adducit Author, contrarium potius affirmare videntur, nisi ea cum Authore in alienum sensum detorquere velimus. Quemadmodum interpretatur locum, qui habetur *Hebr.* 2. 2. ubi inquit Apostolus. *Etenim is qui per Angelos dictus fuerat sermo, fuit firmus, & omnis transgressio & inobedientia justam præmii repensationem accepit, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem.* Per sermonem sive verbum intelligit Apostolus legem quæ per Angelos dicta est, *Exod.* 19. 20. Ideoque legem moralem datam in monte Sinaï in omni sua latitudine, quæ ex necessitate morali singulis virtutum præceptis inhærente necessario profluit, & consequenter lata a legislatore Deo, cujus oculum nihil fugit, & qui externam speciem non tam moratur, quam cordis puritatem. Quamobrem non ad externam modo honestatem, sed ad interiorem spiritualemque justitiam hominis vita in lege informatur. Loquitur enim Apostolus de sermone illo, qui inter Angelos tum temporis dictus. Qui vocatur a Stephano *verba vitæ Act.* 7. 38. Quippe cujus præceptis qui obedierit vivet & particeps erit vitæ & felicitatis. Quemadmodum æternam divinam pœnam, consistentem in privatione hujusmodi vitæ felicitatis, non effugiet, qui legi in monte Sina promulgatæ obtemperare recusat. Argumentum, quod Apostoli verba non tam terrenam eamque brevem, quam spiritualem & æternam pœnam significant. Quamquam negari nequeat ad duplicem legis violatæ pœnam referenda ejus verba, temporalem & terrenam, cœlestem & æternam, quia condigna utraque peccatis pœna vel animo solo vel ipsis factis & dictis admissis. Sic perperam quoque tanquam opinionis suæ munimentum adfert locum *Hebr.* 7. 16. Quippe mandatum carnale non vocat Apostolus legem moralem, verum legem Mosaïcam de carne circumcidenda & lustranda, eo quod non animam, sed carnem tantum a quadam immunditie & irregularitate legali & politica in hominum opinione consistente purgabat & sanctificabat, idque per carnales ceremonias, scil. lotiones, sacrificia, suffitus, & cætera quæ carnem tantum, non autem animi fibras attingunt, consequenter ceremonialem legem denotat, ceremonias Levitici Sacerdotii & omnes qui eo spectabant ritus præcipientem. Sic quoque sensu a mente Apostoli alieno mihi videtur Author locum adducere *Rom.* 3. 27. Nam lex operum ibi denotat legem Mosaïcam, sive legem Decalogi, non solum quatenus præcipit opera externa ad civilem vitam pertinentia, sed etiam quatenus imperat cordis puritatem & interiorem mentis obedientiam, quam legis finem primarium esse diximus, unde tanquam ex fonte suo & origine bona opera profluunt; intelligit itaque Apostolus *legem factorum*, non specialem illam legis partem, quæ externa imperat opera, abstracte ab ea quæ ad interiorem honestatem & spiritualem justitiam præcipit, sed totam legem decalogi sive moralem opera præcipientem tanquam necessarium consequens interioris justitiæ spiritualis atque legis observantiæ. Præcipuum itaque legis est animæ & mentis ac voluntatis obsequium exigere, quod externam observantiam atque operum præstationem necessario includit. Utrique itaque legis fines intelligi debent, ita ut obligatio ad unum includat & obsignationem ad alterum, quibus separatim intellectis omnis corruit legis moralis vis, imo tota lex tollitur, quia omnem divinitatis characterem amittit, qua destituta, omne obligandi vinculum dissolvitur. Nam eo obligat quia moralis, moralis verò est, quia ex ipsa divina dimanat natura, si vero ex divina essentia derivatur, necessario interiorem hominis voluntatem & mentem afficit,

nam

nam cum imago divina non in corpore sed animæ rectitudine consistat, rectitudo iterum in convenientia nostræ voluntatis, quæ animæ tanquam subjecto suo inhæret, cum imagine seu divina sanctitate, sequitur omnia moralia, quia ex illa sanctitate & imagine, cujus participes nos fecere Deo placuit, profluentia, proprium legis moralis objectum esse, ideoque interiorem mentis ac voluntatis puritatem & conformitatem cum divina sanctitate spectare, a qua si vel minime discedimus declinando versus objectum ei contrarium, ideoque moralem turpitudinem habens, peccamus moraliter & mortaliter, quamvis nondum perpetratum in foro soli, quod animo concepimus. Putant quidam Interpretes, legem Mosaïcam legem factorum ab Apostolo vocari, præsertim quantum ad præcepta ceremonialia, sic quippe erat gravissimum & laboriosissimum jugum innumeris observantiis plenum. Sed & commode etiam dici posse videtur *lex factorum*, quatenus lex moralis in monte Sinaï promulgata etiam comprehendebat legem illam, cujus observantia & adimpletio, postquam Deus fœdus cum primo homine erexisset, isti præstitisset vitam, tum etiam eo potissimum, quia Deus vi legis moralis populo Hebræo datæ exigebat ab eo præstationem & observantiam omnium præceptorum non interiorem tantum, sed & externam, quæ consistebat in externis operibus & actionibus. Secundum August. lex Mosis lex factorum dicitur, quia minando imperabat, sed gratiam faciendi non præstabat. Errorem vero Author errore cumulat, dum inquit, *legem divinam secundum id, quod legis divinæ proprium est, requirere etiam mentis puritatem, & actus aliquos qui sine temporali pœna omitti possunt*. Primo, ut bene annotavit Osiander, non explicat qualem puritatem requirit nam non qualemcunque puritatem exigit, sed summam, quæ cadere potest in naturam humanam, cujusmodi tamen reipsa propter infirmitatem humanam non in eam cadit. Imo Angelicam puritatem requiri, quæ omnibus carnalibus sordibus abstersa, nihil quam spiritum sapiat, inquit Calvin. *dict. loc.* Præter hanc puritatem etiam actus aliquos exigere, scil. externos, ponit Author; quod verissimum, nam ubi talis est mentis dispositio, requiritur etiam & immediate præcipitur actionum externarum cum ea convenientia, consistens in præstandis officiis, quæ Deo & proximo debemus; quippe circa ea lex moralis versatur, non tanquam opera, quibus meremur gratiam & vitam cœlestem, sed tanquam necessarium consequens, ut jam sæpius diximus, illius puritatis, quæ in mente & voluntatis interiori obsequio & spontaneo ex amore Dei & virtutis proficiscens. Et hujus interioris & spiritualis justitiæ atque mentis puritatis, non actuum quorundam lex spiritualis ab Apostolo vocatur *Rom.* 7. 14. Ideoque, ut bene annotavit statim allegatus Commentator, *quamvis lex exigat actus externos, non tamen quocunque modo exigit, sed ut procedant a radice sanctitatis internæ; adeoque in spiritualitate cum internis communicante.* Dicit itaque legem spiritualem, quia ad præstandam perfectam justitiam, quam exigit, non solum externa opera sancta, sed omnes etiam internos animi motus & affectus exigit spirituales & totos sanctos. Hinc inquit, *Diliges Deum ex toto corde, & non concupisces, non itaque versatur circa externas hominum actiones, sed & in ipsas hominum mentes penetrat, & hoc requirit, ut totis animis Deo consecrati vitam vere spiritualem, id est sanctam & vere cœlestem, degamus.* Ut vero explicat Chrysost. hasce ob rationes lex spiritualis dicitur. 1°. Quia præscribit ea quæ spiritus & luminis spiritualis sunt, scil. virtutes sequi & vitia fugere. 2°. Quia lex hominem dirigit ad Dei unius cultum, qui purissimus est spiritus, a quo etiam data est. 3°. Quia lex congruit cum spiritu hominis, spiritum enim hominis dirigit & ordinat, tam circa Deum, quam circa se ipsum & proximum. Cui 4°. adjungi potest, quia impleri non potest, nisi per spiritum & gratiam a viris spiritualibus. Alii alias adhuc allegant rationes, quas passim sacrarum literarum Interpretes recensent. Priori, inquit Author, parte legis, scil. quæ externa facta & obedientiam atque impletionem in foro soli exigebat, & populum tantum assuefaciebat ad civilem vitam agendam, contenti Pharisæi & Jurisperiti, secundam, quæ potior habenda est, utpote quæ interiorem mentem, nobilissimam hominis partem, dirigit & instruit genere illo scientiæ, quæ ad æternam salutem obtinendam necessaria est, insuper habebant, ideoque non inculcabant populo. Quemadmodum ex Josepho atque Hebræorum magistris constare affirmat. Verum nullus dubito quin plus affirmet Author quam probare posset. Quippe cum Pharisæi atque Jurisperiti in cathedra Mosis sedentes populo publice, vel privatim discipulis legem & doctrinam Mosis interpretarentur, eorum officium potissimum consistebat in erudiendo populum in iis, quæ concernebant conservationem civilis societatis. Hæc enim provincia iis demandata qui summæ rerum in societate civili præsunt, sed Theologicis.

5. Sed etiam secundam hanc partem quod attinet, sciendum est, virtutes, quæ a Christianis exiguntur, etiam Hebræis aut commendari, aut præcipi, sed non præcipi in eo gradu ac latitudine, quo Christianis. Utroque autem hoc sensu Christus sua præcepta opponit veteribus: unde liquet, verba ejus non continere nudam interpretationem. Hæc autem sciri non ad hoc tantum, quod nunc in manu est, refert,

fert, sed & ad multa alia, ne legis Hebraïcæ auctoritate supra quam æquum est utamur.

COMMENTARIUS.

Adducit Author in Notis suis locum Chrysost. *lib. de virginitate cap.* 44. quo probaret, non a sua opinione ipsos Patres alienos fuisse, nam & ibidem affirmat, olim non tantam nobis injunctam fuisse virtutis mensuram, atque plurimis in rebus temporum illorum mullam indulgentiam fuisse. At vero per Christi adventum multo arctiorem factam esse viam, atque exactiorem vivendi regulam præscriptam. Sic & *de virginitate cap.* 94. *Major*, inquit, *nunc virtus ostendenda est, quia multa nunc spiritus ostendenda gratia est, & ingens est donum Christi.* Et idem *eod. tract. Non eadem virtutis mensura a nobis & ab illis*, scil. Judæis, *exigitur.* Sic & Tertull. *lib.* 9. *adversus Marcion. Novam plane patientiam docet Christus, etiam vicem injuria cohibens, permissam a creatore, oculum exigente pro oculo & dentem pro dente, contra ipse alteram maxillam offerri jubens, & super tunicam pallium quoque cedi: plane hac Christus adjecit, ut supplementa disciplina creatoris.* Verum cum & homines fuerint, qui anterioribus vixere seculis, ut nos, & idcirco multis quoque erroribus obnoxii, quamvis aliter pietate insignes veræ fidei ac religionis antistites, non vereor tamen dicere in quibusdam coecutiisse atque errasse, miror hominem Christianum, sana ratione utentem, aliquo modo versatum in sacris litteris, tam misere labi & errare in illis divinæ doctrinæ dogmatibus, quæ ipsi Gentiles omni revelatione & sacrarum litterarum notitia atque scientia destituti tanquam per se notam & falli nesciam veritatem amplexi fuerint, ut constat ex iis quæ de natura virtutum a nobis adducta *n.* 2. *hujus* §. 6. pares enim virtutes esse, iisque nihil addi vel detrahi posse opinabantur, propterea quod una tantum virtutis natura est & origo, eaque perfectissima atque simplicissima, ideoque eam nec augmentum nec diminutionem pati posse, veritas est omni exceptione major. Quæso si virtutes neque majores neque minores fieri possunt, qui potest dici ab Authore in majori gradu & latitudine Christianis, quam olim Hebræis præcipi, quippe cum virtutes præcipiantur, quia habent in se necessitatem moralem, ex ipsa virtutis natura præceptum profluit, tanquam aliquod necessarium consequens, si ergo ipsa virtus non potest augeri, quia per se & sua natura perfecta est, ergo nec præceptum, quod ab ipsa tanquam effectus a sua causa producitur diversis temporibus, vel latius vel strictius extendi non potest, quam patet ipsa virtutis natura, scil. per se addendo aliquid præcepto, quod antea eo non erat comprehensum, nam eo ipso virtus augmentum pateretur. Quoniam vero virtutes respectu originis suæ, quæ ab ipsa divina essentia deducenda & quidem immediate ac necessario, non magis mutari possunt, quam ipsa essentia divina, hinc etiam nec augmentum pati possunt, & consequenter uno eodemque præcipi debent gradu & latitudine, nam gradus & latitudinis mensuram quod ad præcipiendi necessitatem augere est vera mutatio per additionem. Sed quoniam hæc omnia satis late sup. annotavimus, non opus esse ducimus ut hic iterum repetamus. Et idcirco concludimus omnes virtutes, quæ lege morali continentur, æquali gradu atque latitudine & Hebræis & Christianis præcipi, & consequenter Christus legem dilatando & extendendo non solum vetita lege (nempe facta) sed & concupiscentias illorum prohibendo, ut cum pro eo, quod est, non mœchaberis, dixerit, non concupisces, pro eo, quod est, non occides, ne irasci quidem, non in majore gradu, quasi lege non comprehenso, virtutes præstare præcipit, strictiorem a vitiis abstinentiam discipulis suis injungens, verum dilatando & extendendo legem etiam ad primos animi impuros motus, docet etiam legis virtutem ultra quam literas extendendam, & plura comprehendere, quam literis expressa. Requirit quidem Christus, hic omnibus numeris absolutam & perfectissimam omnium virtutum exercitationem, verum non perfectiorem quam lege imperatam olim populo Hebræo. Quippe cum lex moralis sit verus divinæ sanctitatis typus, immutabilem & semper sibi constantem oportet esse, & consequenter quod olim exigit, etiamnum præcipit in eodem gradu ac latitudine & perfectione, sin autem sanctitatis & imaginis divinæ typus, virtutes imperat in summo & perfectissimo gradu, cui nihil potest addi, nam quoniam immediate ex divina essentia profluant, imo cum ea adeo coadunatæ sint, ut non tanquam separabiles ab ea, sed unam eandemque constituentes essentiam considerari debeant, ut jam supr. demonstravimus, consequenter nulla accessione vel perfectiores vel majores & latius patentes effici queant, quod enim lex verbis non exprimit, sensu includit, cui aperiendo incumbit Christus, quoties dilatat atque extendit moralium virtutum præcepta, decalogo comprehensa. *Plus enim semper in præceptis & inter dictis inest quam verbis exprimitur.* Calvin. *Inst. lib.* 2. *cap.* 8. Præterea nonne omnis Christi doctrina eo collimat, *Sancti estote ut pater vester in cœlis*, in quo autem sanctitas nostra consistit, nisi in convenientia non solum actionum, quæ a nobis proficiscuntur, sed & omnium animi motuum & cogitationum harmonia cum lege morali, utpote quæ sanctitatis divinæ typus est, & consequenter norma & regula agendorum, non externam modo honestatem, sed interiorem quoque hominis justitiam postulans atque exigens, nam cum spiritualis sit legislator, animam non minus quam corpus respicit. Atqui

qui Dei sanctitas, ad quam nosmetipsos efformare debemus, neque augmentum neque diminutionem pati potest, quia nulla in eam cadit mutatio, ergo nec lex moralis, quæ verus ejus typus est, immediate & necessario ex ea dimanans, neque quoad obligandi necessitatem, neque virtutum exigendarum rationem. Sed quæ semel exigit uniformiter & semper eodem modo, eodem gradu ac latitudine imperat, si non expresse, ut diximus, saltem tacite, nam quousque sese extendit virtutis vel vitii idea, eousque præceptum illius, & hujus prohibitio patet. Optime celebr. Theologus sæpius a nobis allegatus Francisc. Burman. *Synopf. lib. 9. cap. 5.* de lege morali sermonem habens ait: *Præcepta ejus latissima esse explicationis; cumque tantum summa rerum capita exprimat, eo immensam rerum summam includere, & virtutes vitiaque omnia cognata, & quomodocunque ea attingentia, eo referri posse. Sicut Christus sub adulterio etiam oculorum adulterium, aspectusque lubricos & incestos comprehendit. Matth. 5. 28.* Concludimus itaque in tradendis virtutibus earumque intrinseca obligatione extendenda ac dilatanda, nihil legi morali addidisse Christum, sed eam illis factis & dictis applicasse, quibus per se & sua natura applicari debet, cum falsis Pharisæorum & Scribarum interpretationibus restringeretur ad sensum literalem, multisque involveretur corruptelis, a quibus eam vindicavit Christus genuinum legis aperiendo sensum, & consequenter neutro sensu ab Authore adducto præcepta sua veteribus opposuisse statuimus, verum nudam eamque verissimam ejus verba continere interpretationem.

VII. 1. Omissis ergo argumentationibus, quæ minus se nobis probant, primum ac præcipuum testimonium, quo bellandi jus a Christi lege non plane tolli probamus esto, Pauli illud 1. ad Timotheum 11, 1. 2. 3. *Hortor ergo ante omnia ut fiant deprecationes, preces, interpellationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus: pro regibus & quibusvis in eminentia constitutis: ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate. nam id bonum gratumque est apud Deum servatorem nostrum, qui omnes homines vult servari, & ad agnitionem veritatis venire.* Tria enim hinc docemur: Gratum esse Deo ut reges fiant Christiani: ut Christiani facti reges maneant: quod ita expressit Justinus Martyr: δεχόμεθα τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας μετὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως καὶ σώφρονα τὸν λογισμὸν ἔχοντας εὑρεθῆναι. *Hoc precamur, ut Reges & Principes simul cum regali potestate etiam sanam mentem consequantur:* & in libro, cui nomen *Constitutiones Clementis*, precatur Ecclesia Χριστιανὰ τὰ τέλη, id est magistratus Christianos: deinde & hoc Deo gratum esse, ut Christiani reges Christianis aliis vitam tranquillam præstent. 1.

COMMENTARIUS.

Seriem hic argumentorum producit Author, quæ jus bellandi etiam Christi lege sive potius doctrina non plane tolli demonstrant, & præcipuum quidem argumentum & testimonium Paulum adducere putat 1. ad *Timoth.* 2: 1. 2. 3. quod facile concedimus. Commendat ibi Apostolus tanquam opus bonum natura honestum, præceptum justumque, pro proximo qua homini, ideoque nobiscum ejusdem naturæ participi preces nostras & fundere, atque deprecationibus & interpellationibus intercedere pro quibusvis hominibus, etiam pro apertis pietatis hostibus, infidelibus, & hæreticis. Vult autem Deus omnes salvos fieri, cujuscunque sunt generis, nationis & fidei, omnibus vult Evangelii doctrinam proponi, ut ad veritatis agnitionem perveniant, scil. ut sincera atque integra fide Christum unicam spem salutis nostræ amplectentes, fiant Reges Christiani. Verum licet velit Deus omnes salvos, conditio tamen divinæ voluntati inest, scil. si accedant ad eum. Salvari vult, si & ipsorum voluntas respondeat divinæ voluntati. Atqui illud τὸ velle etiam in nobis Deus operari debeat. Hinc postulat charitatis officium, qua socium prosequi debemus tanquam ejusdem nobiscum originis, ut quos salvos Deus velit, eorum salutis curam studiumque suscipiamus, & consequenter Deum precibus nostris fatigemus, ut quoscunque sua vocatione amplectitur, & salutis participatione dignari vult, in iis operari ipsi placeat & velle & perficere. Ut Spiritu suo velit eorum mentes, qui a vera fide alieni sunt, illuminare, & ad agnitionem Evangelicæ veritatis ac doctrinæ, quæ est sincera fides in Christum, perducere. *Imitare Deum tuum: si omnes ille vult salvos fieri, merito oportet pro omnibus orare. Si omnes ipse salvos fieri cupit, illius & tu concorda voluntati, quod si & ipse vis ora, quippe volentium est orare.* Chrysost. *in 1. Epist. Pauli ad Timoth. cap. 2.* Verum si id nutus est divini, quid opus habet precibus meis? Si Deus dare vult, quid me necesse est orare. Re-

sponde, hæc charitatis lex & officium postulat, quæ me indissolubili vinculo devinctum habet, ut proximum ejusdem salutis participem precibus & orationibus efficere cupiam, ad quam Dei summa erga nos misericordia adducti sumus. Quoniam vero novimus Deum justorum preces permagni facere, easque tum ad nostram salutem tum etiam aliorum maxime valere, contra legem charitatis pecco, si omitto piis votis & ardentibus ac assiduis precibus testari meum studium, quo vehementer ejus salutem deprecari cupio: nominatim vero addit Apostolus pro Regibus & omnibus qui in societate civili summum obtinent imperium, licet eo tempore erant quasi jurati Christi ejusque Ecclesiæ hostes, opes suas conferentes ad oppugnandum Christi regnum, fidelium & sanctorum persecutores crudelissimi, nam & illi in eorum numero inclusi, quos Deus salutis participes esse velit. Indicare igitur vult Apostolus non considerandum esse quales tunc Principes essent, sed quales Deus esse vellet, vult autem omnes salvari, ideoque gratum acceptumque ei est, ut ad notitiam veræ fidei in Christum perveniant, nulla vero extra Christum salus, & consequenter ut Christiani fiant, idque nostris precibus Deo quotidie commendamus. Sed addit Apostolus alteram rationem, quæ nos, impellere debet ad effundendas preces nostras pro Regibus & omnibus qui in eminentia constituti sunt, nulla habita ratione cujus sunt nationis, generis, ac fidei, nam universalis est ratio, quam tradit Apostolus, utilitatem humani generis spectantem, scil. ut quietam & tranquillam degamus vitam. Videtur Apostolum, recensendo fructus, qui a summis imperantibus in subjectos ac cives redundant, voluisse nobis stimulum addere, quo magis incitaremur ad suscipiendum quod doctrina sua nobis inculcat. Regna enim & principatus Deus instituit ad conservationem humani generis, scil. ut tranquille & in pace, a qua salus cujusque societatis civilis, & consequenter etiam singulorum membrorum dependet, ut sæpius diximus, vitam degere nobis liceat. Illorum itaque salus & securitas, nostra securitas atque tranquillitas est. Hinc civitatis ordo & pax publica pendet, gladio enim civitatis armati sunt magistratus, ut nos in pace contineant. Nisi enim compescerent improborum audaciam, latrociniis & cædibus omnia essent plena, docet itaque hic etiam Apostolus politico magistratui, maxime vero Christiano, scopum propositum esse debere, ut populus ei subjectus tranquillam & quietam vitam agat, id est tutus ab invasione & a latronibus, quod cum sæpius præstari nequeat nisi vim repellendo, & arma armis propulsando, subjectorum officium esse indicat Paulus, ut publicas preces effundamus pro iis nostri causa pericula & labores subeuntibus, argumentum non interdici bella pro salute populi suscepta, sed licita, imo necessaria, tanquam medium sine quo vitam tranquillam & quietam transigere non possumus. Hinc Chrysost. ut Latine sonant verba Erasmo interprete: *Deus enim pro utilitate communi hujusmodi principatus instituit. Quam igitur absurdum, quum illi idcirco militent & arma circumferant, ut nos in tranquillitate atque otio simus, nos pro periclitantibus ac nostri causa labores subeuntibus preces effundere detrectemus? Non igitur assentandi gratia hujusmodi mandatum dedit, verum justitia servavit leges: nisi enim illi servarentur, atque inter bella & hostes prospere agerent, necessario & nostra omnia turbis tumultibusque plena essent. Nam nos aut militare opus fuisset, ac per nosmet eadem subire pericula concisis illis, aut fugere, vagosque per orbem terrarum ferri. Sunt enim,* inquit, *hujusmodi velut obices quidam hostibus oppositi, per quos nos in pace servamur.* Et Tertull. *Illuc* (in cœlum scil.) *suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocui, capite nudo, quia non erubescimus, denique sine monitore, quia de pectore, oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, & quæcunque hominis & Cæsaris vota sunt.* Et ut alius inquit: *Precare pro pace regni, nisi enim esset timor ejus, homines se invicem vivos deglutirent.*

2. Quomodo vero? Alibi id explicat Rom. XIII, 4. *Dei minister est tuo bono. quod si feceris quod malum est, metue; non enim frustra gladium gerit: nam Dei minister est, vindex ad iram ei, qui quod malum est fecerit.* Jure gladii per complexionem omnis quidem coërcitio intelligitur, quomodo etiam apud Jurisconsultos interdum, sed ita tamen ut pars ejus summa, id est verus gladii usus, non excludatur. Huic loco illustrando non parum servit Psalmus secundus, qui quanquam in Davide suam habuit veritatem, plenius tamen & perfectius ad Christum pertinet: ut discere est Actor. IV, 25. XIII, 33. Hebr. V, 5. Is autem Psalmus Reges omnes hortatur ut Dei filium venerabundi suscipiant: hoc est, ut se ministros ei exhibeant, qua Reges sunt scilicet, ut recte explicat Augustinus, cujus verba ad hanc rem pertinentia apponam: *In hoc* *Contra Cresc.* *Reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt, in quantum Reges sunt, si in*

in regno suo bona jubeant, mala prohibeant, non solum quæ pertinent ad humanam societatem, verum etiam quæ pertinent ad divinam religionem. Et alibi: *Quomodo ergo Reges Domino serviunt in timore, nisi ea quæ contra jussa Domini fiunt religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit qua homo est, aliter qua rex est.* Mox: *In hoc ergo serviunt Domino Reges in quantum sunt Reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, quæ non possunt facere nisi Reges.*

Gram. lib. III. Ad Bonif. Epist. 50.

COMMENTARIUS.

QUoniam pax & tranquillitas sit societatis arctissimum vinculum, qua sublata introducitur status belli, in quo homines in mutuam conspirant perniciem, sibique invicem diffidentes nunquam hostilem erga se mutuo animum exuunt, manente mutuis discordiis atque bellis distracta societate, & interrupto officiorum commercio. Atqui hominum natura quamvis sociabilis, attamen multis inquinata pravis animi agitationibus ad vitia sæpiusdeflectit, & viribus, quas ad pacem & societatem colendam & conservandam ipsi natura largita est, quandoque ad eam perturbandam atque distrahendam abutitur, hinc summum aliquod imperium constitutum & ordinatum a Deo, qui pacem & tranquillitatem amat, oditque discordias, bella, scelera, & quæcunque flagitia quæ stabilitam pacem & consequenter societatem humanam non solum lædunt, sed plane tollunt, interveniente dispositione hominum. Verum cum simplex imperii nomen & constitutio nihil confert ad coërcendos pacis perturbatores & societatis humanæ hostes, nisi præsentis alicujus mali metus adsit quod discordiarum authorem & sceleris reum excipit, & malevolorum pravas machinationes coërcet, ne in perniciem societatis, vel alicujus membri in actum deducantur, vel jam patrata digna vindicentur pœna, summis imperantibus facultas animadvertendi in humani generis, & singulorum membrorum hostes quocunque modo idoneo ad quietam & tranquillam civibus vitam præstandam eamque conservandam. Cum vero sint pacis perturbandæ & communis societatis distrahendæ varii modi, ita diversi coërcitionis gradus, & plures publicæ tranquillitatis hostes puniendi rationes. Quas omnes Paulus Apostolus comprehendere videtur loco ab Authore hic adducto sub potestate & jure gladii, tanquam summa & potiore summi imperii parte, cui inesse præsumi debent omnes coërcitiones minores, ejusmodi tamen, quæ nulli competant nisi cui merum competat imperium, sive jus gladii, ideoque graviores dicuntur respectu modicæ coërcitionis, quæ Jcti jurisdictionem habenti tribuunt. Gladius materialis signum est potestatis occidendi, ideoque qui habet potestatem gladio animadvertendi in facinorosos, ei jus vitæ necisque competit, sic Romani Imperatores pugionem gerebant, quod gestamen *jus vitæ necisque civium* interpretatur, Tacitus *Hist.* 3. Idem jus denotat Apostolus, ita tamen ut sub potestate occidendi comprehendat omnia criminum coërcendorum genera, gladius itaque admonere debet Principem sui officii, scil. ut eo utatur puniendo malos & defendendo bonos, ut coërcendo crimina præstat civibus securitatem illam, quæ in causa fuit, ut jacturam facientes libertatis naturalis summum imperium in unum vel plures Reipub. cives collocarint, qui gadio armati possent a se depellere illa incommoda & pericula, quibus in statu naturali erant expositi, ut inquit Apostolus *dict. loc. Timoth.* 2. sub cujus tutela & cura tranquillam & quietam vitam degere possent, & tuti ab hostibus & latronibus & publicæ tranquillitatis perturbatoribus, a qua societatis conservatio & idcirco singulorum quoque membrorum pendet, vivere possent. Quamobrem jus animadvertendi gladio in facinorosos non tantum respicit unum vel alterum privatim lædentem ejusdem societatis membrum vel civem, quasi hostem domesticum, ut ita dicam, sed plures, etiam qui publice vim inferunt, qui armis & tela alienos fines invadendo, possessiones devastando, bona civium deripiendo, & alia quacunque ratione hostilem suum erga nos animum declarant, Princeps gladium stringere & potest & debet adversus reipub. hostes & invasores ac publicæ pacis perturbatores, si officii sui partes implere velit. Quoniam vero sese vi & armis subducat ejusmodi in alterius populi perniciem advolantium improborum hominum sociata multitudo, gladii jure uti dicitur, quando vi & armis eos persequitur magistratus. *Nam Dei minister est & vindex ad iram, gladium non gerens frustra.* Atqui bella legitima sunt pars publicæ vindictæ: ergo si Princeps vel summus magistratus gladio armatus in latrones animadvertendi jus habeat, multo magis ipsi concessa videri debet eadem facultas sive potestas gravius consulendi in eos, qui publica latrocinia exercent. Quamobrem Cicero S. C. illud ultimæ necessitatis, *Darent operam Coss. nequid Resp. detrimenti caperet*, gladium in *prima Catilinaria* vocat; quo S. C. jus omnibus modis coërcendi tum domi tum etiam foris Romano magistratui permitti ex Sallustio aliisque scriptoribus constat. Ita enim *Bell. Catil. Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, Senatus decrevit, darent operam Consules, ne quid Respub. detrimenti caperet. Ea potestas per Senatum more Romano, magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios atque cives, do-*

ns militiaque imperium atque judicium summum habere. Et Cic. *pro Milone*: *Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompejum juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum Senatus ei commiserit, ut videret ne quid Resp. detrimenti caperet (quo versiculo semper satis armati Consules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exspectaturum fuisse, in ejus consiliis vindicandis, qui vel ipsa judicia tolleret.* Ex quibus perspicimus gladii potestate summum imperium & domi & foris commode denotari est, & jus quocunque modo vindicandi & coërcendi crimina, & delicta, vel admissa privatim a cive & subjecto in civem, vel publice ab iis, qui extra territorium, alieno imperio subjecti, jus dicenti impune non pareant, sed tamen vim inferentes juste vi persequi & coërceri, possunt omnibus modis etiam vitæ interitu, qui verus gladii usus est. Confirmatur, quod statim diximus, Prophetia Davidis, regnum Christi & quidem exclusive spectante *Ps.* 2. quippe qui plane nullam habuisse veritatem in Davide, sed unice de Messia intelligendus videtur propter multas rationes, quæ nullius nisi Christi personam respiciunt. 1°. Quod Dei filius absolute dicitur *v.* 7. (sicut etiam *Matth.* 3. & 17. 15.) quod uni Christo competere Paulus testatur, *Hebr.* 1. 4. 5. 2o. Propter æternam generationem, *Hodie genui te. Cui enim unquam Angelorum dixit, filius meus es tu, ego hodie genui te.* 3o. Propter dominii ejus amplitudinem, *regi omnes gentes, & reges ipsos.* At imperium Davidis intra Judæorum terminos finiebatur. 4°. Tum etiam quod ipsi attribuitur Dei cultus *v.* 11. 12. 5o. Quia ipsi Apostoli optimi & mentiri nescii interpretes V. T. soli Christo applicant quæ *Psalm.* cecinit, ut patet *Act.* 4. 25. & 13. 33. Et *Hebr. dict. loc.* Occurrunt plura argumenta passim apud Theologos, quæ omnia hic recensere non opus esse duxi. Adducitur tantum eum in finem Psalmus, ad confirmandum quod dictum est superius, scil. hortari Reges, ut Christo se submittant & eidem serviant quatenus Reges, serviunt autem ei mala prohibendo & impediendo, & bona jubendo, atqui exequi hoc nequit nisi coërceantur vi qui legibus obtemperare recusant, ita ut & sub Christi regno noxio puniendi necessitas incumbat Regibus atque summis magistratibus, vel domi, si in potestate habeant delinquentes, vel foris vi & armis persequendi, si publice vi & ferro pacem publicam perturbare aggrediantur. *Hoc ergo & naturalis æquitas & officii ratio dictat, armatos esse Principes, non tantum ad privata maleficia judiciariis pœnis coërcenda, sed ad ditiones quoque fidei sua commissas, bello defendendas, si quando hostiliter impetantur.* Calvin. *Instit. lib.* 4. *cap.* 20.

II. 3. Secundum argumentum præbet nobis is ipse locus, cujus partem citavimus, ad Rom. XIII. ubi potestas summa, qualis est regia, a Deo esse dicitur, & Dei ordinatio vocatur; unde infertur, ei & parendum & honorem exhibendum, & quidem ex animo: & qui ei resistit, eum Deo resistere. Si ordinationis voce res intelligeretur quam Deus tantum non vult impedire, quomodo se Deus habet circa actus vitiosos, jam inde nulla honoris, nulla obedientiæ, ad animum maxime pertinentis, obligatio sequeretur: nec quicquam diceret Apostolus, ubi hanc potestatem tantopere prædicat atque commendat, quod non latrociniis & furtis conveniret. Sequitur ergo ut ordinata hæc potestas voluntate Dei approbante intelligatur: unde porro infertur, cum Deus sibi contraria non velit, hanc potestatem cum voluntate Dei per Euangelium revelata, & omnes homines obligante, non pugnare.

COMMENTARIUS.

Omnis principatus omnisque potestas vel Regia sive Monarchica, vel Aristocratica, vel Democratica, a Deo tanquam primo principio & causa & authore derivanda, non quidem immediate per se, sed interveniente dispositione humana. Quoniam natura humana ita comparatum est, ut singulis rebus indita atque innata sit facultas sese non solum conservandi, sed etiam resistendi iis quæ sibi nocere possint. Hanc autem hominis facultatem cum non sufficeret ad illam conservationem tuendam, si non mutua ope, & mutuo commercio ac consuetudine se invicem adjuvarent, indidit iis naturam socialem, id est cupiditatem gregatim vivendi, & cœtus celebrandi, in societates coëundi, non quidem civiles, sed naturales, scil. conjugales, unde familiæ, deinde etiam fœderales, unde plurium familiarum sibi æquarum imperio & potestate consociationis, manente cuique patrifamil. salvo summo imperio quod natura ipsi tribuebat.

Atqui

Atqui ejusmodi consociationes & naturales societates non sufficere perspiciebant ad conservationem propriis viribus tuendam, vel quia singulæ familiæ impares erant depellendis a se malis & periculis, quæ ab aliis sibi imminebant, vel consociatæ & coadunatæ, quia sibi æquales, id est quisque pater famil. sui juris, non obstante sociali fœdere, manebat, & consequenter alter ad præstandum alteri quod conventum cogi non poterat, aliud medium ipsis dictabat ratio adhibendum, scil. ut in ejusmodi societatem coirent, quæ omnibus illis incommodis atque periculis mederi posset: cujusmodi est societas civilis plurimarum familiarum segreges viventium, ut jam sæpius annotavimus, sub uno eodemque summo imperio coadunata multitudo. Quemadmodum vero illi stimuli singulis hominibus innati, & indita facultas sese conservandi in statu suo Deo adscribenda, ita quoque divinæ voluntati & dispositioni tribuenda illa quorumcunque mediorum applicatio, quæ recta nobis dictat ratio ad tuendam conservationem nostri adhibenda, atqui tanquam necessarium medium, quo salus & conservatio nostri in tuto collocari debuit, dictabat esse societatis civilis institutionem, societatis vero conservationem sine summo aliquo imperio haberi non posse, unde sequitur non humanum esse inventum, sed Dei sanctissimam ordinationem regiam imperatoriamque cæterorumque magistratuum potestatem auctoritatemque, quoniam antecedens Deus non potest velle, & consequens declinare sine quo antecedens haberi nequit. Ex quibus perspicimus quomodo summæ potestates dicuntur esse a Deo, & ordinatio divina, ut revera sunt, ab Apostolo vocantur, scil. non quod immediate sint a Deo, sed mediate per homines, qui divinitus per rectæ rationis dictamen eruditi sibi præfecerunt a quibus regantur. Huic conveniunt quæ juris publici scientia florentissimus Pufendorfius habet *de jur. nat. & gent. lib. 7. cap. 3. Id tamen extra omne dubium est*, inquit, *sanam rationem satis dictitasse, post multiplicatum genus humanum, decus, pacem atque incolumitatem ejusdem subsistere non posse nisi constitutis civitatibus, quæ sine summo imperio intelligi nequeunt. Quo ipso etiam civitates & summum imperium a Deo, tanquam legis naturalis Authore, profecta censentur. Nam non tantum a Deo sunt, quæ ipse immediate & citra ullum factum humanum interveniens instituit: sed & quæ homines ductu sanæ rationis pro conditione temporum atque locorum recepere ad implendam obligationem sibi abs Deo injunctam.* Conf. 1 *Timoth.* 2. 2. Verum latius de hisce inferius disputandi erit locus. Si igitur omnis potestas a Deo, quid magis rationi consentaneum & homini Christiano conveniens, quam obedientiam & reverentiam ac honorem præstare atque exhibere, qui bene & legitimis viis ad summum imperium pervenere. Hinc Tertull. *in Apologet. Nos judicium Dei suspicimus in Imperatoribus, qui gentibus illos præfecit.* Et idem *ad Scapulam: Christianus nullius hostis est, nedum Imperatoris, quem sciens a Deo suo constitutum necesse est ut & ipsum diligat & revereatur & honoret & salvum velit*, & quidem ex animo & propensa voluntate divinæ voluntati parendo, & exhibendo honorem magistratibus, & potestatibus humanis obtemperando. Est enim Deus cordium scrutator, & maxime rationem habet eorum quæ intus fiunt, & interiorem mentis voluntariam obedientiam maxime cupit in exequendis suis mandatis. Quippe fallitur quicunque putat summas potestates non divina voluntate approbante, obligationem parendi & reverentiam ac honorem exhibendi subjectis imponente, sed permittente constitutas atque inductas, & idcirco præstationem obedientiæ & debitæ magistratibus reverentiæ exhibendam potius ab humana voluntate pendere quam aliquam necessitatem & obligationem conscientiam & animum hominis devincientem inducere. Nam ipse Apostolus inquit, *qui resistit potestati Dei ordinationi resistit:* id est voluntati divinæ dispositivæ, activæ, quæ obligationem producit, quæ ordinat legislative, quæ jubet & mandat summis imperantibus eorumque legibus sive Edictis justis & mandatis Dei non contrariis obedire, utpote cui hoc modo mundum gubernare placuit. Et quoniam id ipsum sibi placere nobis constat, necessario est ut omnibus viribus & ex toto corde ipsius voluntatem exequamur subjiciendo semetipsos summis potestatibus tanquam ejus vicem gerentibus, nisi velimus ipsi Deo eorum Authori resistere atque rebelles esse, & consequenter subire judicium quod minatur obedire recusantibus, & Dei providentiæ & voluntati sese hac in parte opponentibus. Sermonem non solum habet Apostolus de temporali pœna, quæ duntaxat a magistratu infligitur, verum quamlibet Dei ultionem & animam & corpus spectantem intelligit. Quod secus in iis quæ non obligant animum, & adiaphora sunt quia permissa tantum, respectu divinæ voluntatis. Quod etiam satis patet ex seqq. Quoniam vero divina voluntas simplicissima est, quia Deus non potest sibi velle contraria, sequitur hanc potestatem humanam institutam & ordinatam a Deo mediate per homines, ut societatem civilem, a qua hominis conservatio & salus potissimum pendet, posset gubernare, hostesque, quorum pravis machinationibus & insultibus, dolis ac insidiis expositi erant boni in statu naturali, propulsare, & malefactorum audaciam cohibere, non pugnare cum divina voluntate in Evangelio declarata & revelata, ideoque nec cum doctrina Christiana aliquam disconvenientiam continere, nam ipse Apostolus divino spiritu illuminatus, & consequenter voluntatis divinæ & doctrinæ Christianæ, quæ illi nunquam contraria esse potest, optimus & falli nescius interpres, nobis & parendi & omnibus se in totum subjiciendi magistratibus necessitatem & obligationem injungit, propterea quod ita summo legislatori placuit, cujus voluntatem vobis juxta ipsam doctrinam Evangelicam expono atque denuncio, ut vestri vos admoneam officii, tam Judæos quam Christianos.

4. Ne-

4. Neque eliditur hoc argumentum eo, quod qui in imperiis erant eo tempore, cum hæc Paulus ſcriberet, dicuntur alieni fuiſſe a Chriſtiana pietate: nam primum id ita univerſim verum non eſt, nam Sergius Paulus Cypri Proprætor Chriſto nomen pridem dederat, Actor. XIII, 12. ut jam taceam quod de Edeſſenorum rege vetus fama tradidit, nonnihil forte falſo inquinata, ſed ut videatur ex vero originem trahere. Deinde non de perſonis quæritur, an impiæ fuerint, ſed an illa functio in illis impia fuerit: quod dicimus ab Apoſtolo negari, quando illam functionem dicit a Deo inſtitutam etiam pro illo tempore, ac propterea honorandam etiam intra animi receſſus, quibus proprie ſolus Deus imperat. Potuit ergo & Nero, & rex ille Agrippa, quem ad Chriſti religionem amplectendam Paulus tam ſerio invitat, Act. XXVI, Chriſto ſe ſubjicere, & retinere hic regiam, ille imperatoriam poteſtatem: quæ ſine jure gladii & armorum intelligi nequit. Sicut ergo olim pia erant ſacrificia ſecundum legem, quamvis ab impiis ſacerdotibus celebrata; ſic pia res eſt imperium, quamvis ab impio teneatur.

COMMENTARIUS.

NUllius ponderis eſt hoc argumentum, quod ab adverſariis ad omnem humanam poteſtatem inter Chriſtianos evertendam atque e medio tollendam adducitur, quaſi Paulus tantum ſermonem haberet de poteſtatibus ſua ætate imperium obtinentibus, quæ omnes erant a veri Dei notitia & multo itaque magis a Chriſti doctrina alienæ. Cum eaſque quæ de poteſtate humana diſputat generaliter intelligi debeant, quoniam generaliter enunciata verba, & univerſalis etiam ſit cauſa conſtituti ſummi imperii, & finis quare inſtitutum eſt, a quo ſingulorum ſalutem & conſervationem pendere ſæpius diximus, qui eſt conſervatio publicæ tranquillitatis & pacis, atque illa tam inter fideles quam infideles conſervanda: conſervari autem nequit niſi perturbatores & maleficos ſcelerumque authores, cujuſmodi homines in numero fidelium plures inveniuntur, coërceat ſummus imperans: quippe ſimplex profeſſio fidei ad nomen *fidelis* acquirendum ſufficit, verum neminem a vitiis & pravis cupiditatibus immunem præſtat; hinc non minus ſumma poteſtate opus habent fideles ſæpe nomine tenus, quam vera fide & veri Dei notitia deſtitutæ gentes, ubi itaque eadem mala & incommoda metuenda, ibi & naturalis ratio dictat iiſdem uti remediis, & conſequenter eadem divina voluntas, eadem diſpoſitio & ordinatio ſibi locum vindicare poteſt. Imo quia ipſum imperium in humani generis ſalutem ordinatum a Deo, ita ut & bello arcere & vim vi repellere, & ceteris malis remedia quærere propter conſervationem noſtri, cujus cura a lege naturæ divinoque imperio imperata cuique homini qua homo eſt, hinc Apoſtolus magiſtratuum jus & imperium, tanquam humano generi utile, ſponte & libenter a nobis etiam Chriſtianis ſuſcipi & coli jubet. Secundo non univerſaliter verum eſſe, cum Apoſtolus hæc ſcriberet, omnes fuiſſe Reges atque principes & magiſtratus Ethnicos & a veri Dei notitia alienos, probat Author exemplo *Sergii Pauli Cypri Proprætoris*, de quo *Actor.* 13. & *Edeſſenorum Regis.* Quod primum exemplum attinet, teſtantur ſacræ literæ Sergium illum converſum fuiſſe & crediſſe Evangelio: neque tamen ſe abdicavit magiſtratu, tanquam re impia, & Chriſti doctrinam amplectenti illicita, ideoque declinanda. Proprætorem eum vocat Author, quia, teſte Strabone *lib.* 4. Cyprus non conſularis, ſed prætoria erat provincia, ideoque a prætore, non proconſule, ut Evangeliſta tradit, adminiſtrari debuit. Cui difficultati reſpondent Commentatores; Quod, hic erat proconſul Ciliciæ, cui etiam Cyprus jam ſuberat, ut teſtatur Sigon. *de antiq. jur. prov. lib.* 1. *cap.* 14. *Quanquam autem*, inquit, *Cyprus ſeparata provincia, ut inquit Strabo, eſt inſtituta, placuit tamen Senatui, quo honos, credo, P. Lentulo, Ap. Claudio, & M. Ciceroni, proconſulibus haberetur, ut iidem cum Cilicia Cyprum quoque tenerent. Poſt Ciceronis autem Conſulatum, ut a Cilicia præſide tres Aſiaticæ Diœceſes, ſic etiam Cypri adminiſtratio eſt ablata, ac proprius, ut ex lege debuit, prætor cum ſuo quæſtore in eam miſſus eſt.* Nom eodem veritatis fundamento niti videntur ea, quæ de Abagaro Edeſſenorum rege dici poſſunt. Invenimus apud Euſebium exemplum Epiſtolæ Scriptæ a Rege Abagaro ad Jeſum, & reſcriptum Jeſu ad Abagarum Regem, cui fidem habendam alii negant, alii affirmant. Suppoſititias eſſe illas Epiſtolas con-

contendunt recentiorum plurimi sacrarum litterarum doctores, tum Pontificii, tum etiam reformati, ex illis *Costerus*, *Bellarminus*, *Canus*, & idem quoque censet *Erasmus*. Ex his *Cocus*, *Rivetus*, *Hoornbeekius*, *Spanhemius junior* Verum, inquit. Summus Theologus Gulielm. Cave. *Ecclesiast. Script. Histor. ego non adeo temere abjiciendum esse censeo tam veneranda vetustatis monumentum. Primo enim nullum in toto Epistolæ contextu apparet fraudis, vel νοθείας vestigium; nihil quod domini nostri sapientiæ, bonitati, dignitati non apprime convenit; non inficiante Riveto, non esse aliquid in iis, cur rejiciantur.* Cui & alias rationes & argumenta adjicit quibus opinionem suam adstruit *vir Amplissimus*, quæ hic describere non opus esse ducimus, cum doctissimi viri scripta omnium fere eruditorum manibus terantur.

5. Tertium argumentum petitur ex Joannis Baptistæ verbis, qui III.
serio interrogatus a militibus Judæis (cujus gentis multa millia Romanis militasse ex Josepho & aliis scriptoribus manifestissimum est) quid haberent faciendum ut iram Dei effugerent: non eos militia abire jussit, quod facere debebat si ea erat Dei voluntas, sed abstinere concussionibus & fallaciis, stipendiisque esse contentos, Luc. III, 14. Ad hæc Baptistæ verba, cum apertam satis militiæ approbationem contineant, multi respondent, quæ Baptista præscripsit ita discrepare a Christi præceptis, ut aliud docere potuerit Baptista, aliud Christus: quod quo minus admittam hæc obstant. Joannes & Christus eodem exordio doctrinæ quam afferebant summam indicarunt. *Resipiscite: appropinquavit enim regnum cœlorum*, Matth. III. IV, 2. 17. Christus ipse regnum cœleste (id est legem novam: nam legem regni nomine appellare Hebræis mos est) dicit cœpisse invadi a diebus Baptistæ, Matth. XI, 12. Joannes dicitur prædicasse baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, Marc. I. 4. Tantundem fecisse dicuntur Apostoli Christi nomine, Actor. II, 38. Exigit Joannes fructus dignos pœnitentia, & iis qui talem fructum non proferunt excidium minatur, Matth. III, 8. & 10. Exigit opera dilectionis supra legem, Luc. III. 11. Lex dicitur durasse usque ad Joannem, id est ab illo incepisse doctrina perfectior, Matth. XI. 13. Et principium Euangelii a Joanne ducitur, Marc. I, 1. Luc. I, 77. Ipse Joannes hoc nomine major Prophetis, Matth. XI, 9. Luc. VII, 26. missus scilicet ad dandam cognitionem salutarem populo, Luc. II. 77. ad Euangelium annuntiandum, Luc. III, 18. Neque usquam Joannes Jesum a se distinguit præceptorum discrepantia, (quanquam quæ generalius & confusius, & rudimentorum more a Joanne sunt indicata, eadem diserte tradidit Christus vera lux) sed eo quod Jesus esset promissus ille Messias, Actor. XIX, 4. Joan. I, 29. rex scilicet regni cœlestis, qui daturus esset in se confidentibus vim Spiritus Sancti, Matth. III, 11. Marc. I, 8. Luc. III, 16.

COMMENTARIUS.

Quamvis opportune ab Authore adducatur argumentum petitum ex Joannis Baptistæ verbis, quæ habentur *Luc.* 3. 14. multa tamen huic admiscet quæ saniore explicatione indigent. Serio Joannes interrogatus a militibus, scil. Judæis, (cujus gentis multa millia Romanis militasse, ut & Alexandro Macedoni, testatur Josephus. In Ælii Galli exercitu 500 fuisse Judæos tradit Strabo *lib.* 16. Sic etiam in Pompeii castris fuisse Judæos testatur Appian. *bell. civil. lib.* 2.) quid faciendum ipsis incumbebat, ad iram futuram fugiendam, & vitam æternam conse-

quendam, respondit, *Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris.* Non jubet itaque abjicere militiam, quod omnino facere debuisset, si Christianæ disciplinæ erat contraria, quippe cum erat Christi præcursor, qui viam domini præpararet, & unicuique præscriberet quomodo se gereret consequenter ipsos admonere debuisset ut abstinerent militia, si esset per se vitiosa & illicita, ideoque divinæ voluntati contraria. Quamobrem August. *Epist. 5. ad Marcell. Si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potius militibus consilium salutis petentibus in Evangelio diceretur, ut abjicerent arma, seque militiæ omnino subtraherent.* Et paulo post: *At quibus proprium stipendium sufficere debere præcipit, militare utique non prohibuit. lib. 20. contra Faustum. Nisi bella a bonis suscipi possent, Joannes cum ad eum baptisandi milites venirent, dicentes, & nos quid faciemus? responderet eis, arma abjicite, militiam illam deserite, neminem percutite, vulnerate, prosternite neminem. Sed quia sciebat eos cum hæc militando facerent, non esse homicidas, sed ministros legis, & non ultores injuriarum suarum, sed salutis publicæ defensores, respondit eis, neminem concusseritis.* Verum respondent ad hæc verba Adversarii, Joannem Baptistam non fuisse ministrum N. T. ac doctrinam & institutionem, quam tradidit, non Evangelicam fuisse, sed Legalem, ita ut Ecclesiæ Novi Testamenti non liceat pariter stare responsis Joannis, quæ a se baptizandis dedit, quam Christi præceptis, qui fuit vera lux mundi, docens ea quæ Christianorum sacris initiandis facienda incumbunt, ita ut aliud docere potuerit Christus, aliud Baptista. 2°. Milites non interrogasse eum de via salutis & æternæ vitæ, sed tantum de fugienda ira futura, ideoque petiisse *quid faciemus.* Nec etiam sermonem habere de officio canditatorum vitæ æternæ, sed tantum loqui de officio belli gerendi & militari officio. Respondent ad hasce objectiones Reformatæ religionis & orthodoxæ fidei Antistites. 1°. *Joannes a matris utero divinitus segregatus, ut Evangelii de Christo exhibito minister, ministerio suo fungens prædicavit, adesse jam natum ex muliere Messiam promissum, ad tollendum peccata sui corporis sacrificio, ut veram agnum Dei olim adumbratum typo agni aliarum victimarum mactatarum ad promissionem de ipso venturo obsignandam. Atque hoc Evangelium obsignabat Baptismo suo Johannes.* Cloppenb. *disputat. Theolog. disp.* 40. Quod alteram responsionem attinet, nimir. non attigisse præcepta quæ ad vitam æternam contendentium propria sunt, id falsissimum ex eo patet, quod Joannes & Christus summam doctrinæ quam afferebant eodem exordio indicarunt, & consequenter etiam corruit quod velint adversarii aliud quid potuisse docere Baptistam, aliud Christum; quod patet ex locis ex S. Scriptura allegatis. *Resipiscite: appropinquavit enim regnum cælorum.* Verum perperam addit Author, per *regnum cæleste* intelligendum *legem novam*, nam neque Christus neque Joannes legem novam promulgarunt, ideoque nec præceptis a se invicem discrepare possunt. Significat itaque, saniori sensu sumpto regni cœlestis vocabulo, *regnum gratiæ*, quod jam instare *adventu Messiæ* prædicabat præcursor Joannes, qui ex summa Dei erga peccatorem misericordia, suis meritis, suo sanguine hominem æternæ mortis reum redimeret ab ea, atque remissionem peccatorum consecutum sua morte æternæ vitæ atque gloriæ participem faceret, qui itaque hanc humano generi oblatam gratiam amplecti, atque summa beneficia Messiæ participare velint, hortatur eos, & præsertim Judæos, ut vitam emendent, mentem mutent, deponant falsas opiniones, quas de justitia operum, de traditionibus, de resurrectione, sive a Pharisæis sive Sadducæis imbibissent, omniaque amoverent impedimenta, quorum in numero sunt omnia crimina quæ ipsos tantis beneficiis & bonis indignos reddebant; & ut paucis dicam, admonet eos ut sese ab erroribus & vitiis ad veram doctrinam & fidem pietatemque converterent. *Matth.* 3. 2. Quod de dilectione supra legem, & de perfectiori doctrina tradit Author, illud supra a nobis annotatum.

IV. 6. Quartum hoc est argumentum, quod mihi ponderis non exigui videtur. Si tollatur jus capitalium suppliciorum, & armis cives tuendi adversus latrones ac prædones, maximam inde secuturam scelerum licentiam & quasi diluvium malorum, cum nunc quoque constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas. Quare si mens Christi fuisset, talem rerum statum, qualis auditus nunquam fuerat, inducere, haud dubie verbis quam maxime disertis ac specialibus edicendum ei fuerat, ne quis de capite judicaret, ne quis arma ferret; quod fecisse nusquam legitur: nam quæ adferuntur, aut valde sunt generalia, aut obscura. Docet autem ipsa æquitas & communis ratio, non tantum verba generalia contrahi, & ambigua commode explicari, sed & a proprietate usuque recepto verborum discedi nonnihil, ut is sensus evitetur qui maxima secum incommoda sit allaturus.

COM-

COMMENTARIUS.

Nihil verius quam quod Author hic tradit, si eripiatur summis imperantibus facultas gladio animadvertendi in facinorosos, & jus armorum suscipiendorum, quibus tuentur cives & subjectos adversum prædones atque latrones, omnia protinus pessum ire necesse est: scelera scelerибus cumularentur, & omnia cædibus implerentur, quippe rerum usus docet quosdam adeo perditos & improbos esse, ut vix nunc, constitutis capitalibus judiciis, innocentes ab eorum libidine & protervia ac sanguinolentis manibus protegi possint. Oportet itaque vel omnium scelerum & cædium licentiam permittere, & bonorum tranquillitatem, cui prospectum vult summus legislator, deserere, eosque improborum hominum libidini exponere, & hac ratione nos profiteri generis humani hostes: vel sua sceleribus supplicia etiam capitalia decernendo malorum furori obviam ire, qua ratione ab interitu vindicatur humanum genus, & bonorum incolumitas & publica tranquillitas, a qua cujusque privati pendet salus, conservatur, unicus finis & scopus quamobrem Deus summas potestates instituit, atque legibus armatas & armis decoratas esse voluit, ut cives adversus latrones & hostes tam publicos quam privatos tueretur, & non minus in hostilibus præliis victor existat, atque per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat, ut inquit Imper. *in Proœm. Inst.* Quod si vero Christus pœnas capitales e Repub. Christiana tollendo & ejusmodi confusionem & rerum statum inducere voluisset, in quo neque urbes, neque domus, neque agri, neque forum consistere possunt, sed omnia simul subverti, & imbecilliores ac innocentes a potentioribus impune devorari, & omnibus affici malis necesse est, a quali statu ipsa & socialis & rationalis hominis natura abhorret, quia naturali impetu ad se conservandum fertur, oportuisset id disertis & specialibus verbis, ut inquit Author, interdictum fuisse, ne quis de capite judicaret, vel arma ferret. Cujusmodi speciale mandatum, primum gubernandi mundi a Deo introductum ordinem intervertens, & omnem tollens societatem, nusquam a Christo legimus datum. Argumenta enim quæ adversarii adferunt omnia ex falsa suppositione proficiscuntur, & admodum generalia sunt & obscura quia falsis eorum interpretationibus involuta. Quemadmodum illud quod in lege habetur, *Non occides*, in sensum plane a mente summi legislatoris alienum detorquent, dum illud generaliter interpretantur & quævis capitalia supplicia hac lege interdici arbitrantur, cum sana & recta dictat ratio legem exceptionem admittere, prohibitionem limitandam ad injustas cædes & privatam vindictam, qua ratione etiam obligat magistratus jus gladii habentes, ne ex ira vel odio, quæ sæpissime animum a justitiæ tramite deflectunt, in innocentes, vel criminis reos sæviant, & injustus judex existat, pœnam delicto graviorem in reum statuendo. Verum non eripitur magistratui tanquam personæ publicæ facultatem & jus gladio adnimadvertendi in publicæ tranquillitatis hostes, & latrones ac scelerum authores. Quis enim posset dubitare, quin mens legislatoris fuerit conservationi humani generis & cujusque hominis prospicere, ideoque eo sensu interpretari debemus, qui intentioni legislatoris convenit, atqui sublatis capitalibus suppliciis, omnia illa incommoda metuenda, quæ non solum humano generi maxime perniciosa, sed ejus interitum accelerarent. Dictat recta ratio, quamvis verba legis generaliter concepta, legislatorem tamen voluisse limitare eorum sensum & ad certos tantum casus pertinere, eoque sensu accipienda quæ intentioni quamobrem lex lata convenit, atqui lata est ut ab interitu & damno vindicetur humanum genus, ergo eo sensu intelligi nequit, qui ipsi noceret. *Nulla juris ratio aut æquitatis benignitas patitur, ut, quæ salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione & contra ipsorum commodum producamus ad severitatem*, inquit Modestinus *l. 25. ff. de ll.* Quo contigit ut generalia aliquando contrahi, ambigua commode explicari, & a proprietate usque recepto verborum nonnihil discedi debeat. *Ita in ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio quæ vitio caret. l. 19. ff. de ll.* ne quid male & absurdum constitutum videatur, quippe cum leges propter publicam utilitatem feruntur, ita interpretandæ sunt, ut ea semper adjuvetur, & proinde credendum nihil a legislatore constitutum, quod absurdi aliquid aut iniqui haberet & publicæ utilitati noceret.

7. Quintum sit, quod nullo argumento ostendi potest lex Mosis, quæ ad judicia pertinebat, desiisse priusquam urbs Hierosolyma exscinderetur, & cum ea tum species tum spes reipublicæ concideret: nam neque in lege Mosis ullus terminus isti legi præfinitur, neque Christus aut Apostoli usquam de istius legis cessatione loquuntur, nisi quatenus id comprehensum videri potest in reipublicæ (ut diximus) destructione: imo contra Paulus summum pontificem ait constitutum ut judicium ferret secundum legem Mosis, Act. XXIV, 3. Christus V.

ſtus ipſe in præfatione præceptorum ſuorum ait, non veniſſe ſe ad ſolvendam legem, ſed ad implendam, Matth. v, 17. quod quem de ritualibus ſenſum habeat non obſcurum eſt: implentur enim lineamenta adumbrantia cum perfecta rei ſpecies exhibetur: de legibus autem ad judicia pertinentibus quomodo verum eſſe poteſt, ſi Chriſtus, ut quidam exiſtimant, adventu ſuo ea ſuſtulit? Si autem manſit obligatio legis quamdiu ſtetit Hebræorum reſpublica, ſequitur ut Judæi etiam ad Chriſtum converſi, ſi ad magiſtratum vocarentur, eum defugere non potuerint, & ut judicare non aliter debuerint quam Moſes præſcripſerat.

COMMENTARIUS.

JAm olim prædixerat Patriarcha Jacob, *ſceptrum de Juda non ablatum iri, neque legiſlatorem de medio pedum ejus, donec veniat Siloh*, id eſt Meſſias, Author felicitatis & abundantiæ rerum omnium, donec veniat ſoſpitator pacificus & quietus, euſque tribum Judam habiturum primatum regni, doctrinam legum & ſacerdotium, ſcribas & doctores, judices ac duces, cujus regni Metropolis & Regum Judæ, & omnis divini cultus, & ſummi tribunalis, ſedes fuit Hieroſolyma, extructa, ut volunt, a Melchiſedecho, a Jebuſitis poſtmodum occupata, & a Joſua iterum expugnata, interfecto Rege Adoniſedeck, cum quinque aliis Principibus, ac tandem Rex David ſuo adjecit imperio, inditor ei nomine *civitatis Sion*. Imperio devoluto ad filium Salomonem, cum inſignibus ædificiis, tum etiam magnificentiſſimo templo exornata eſt. Poſtea variis bellorum factis jactata fuit, & interjecto tempore denuo ab Antiocho Epiphane occupata, a Machabæo tamen brevi recuperata. Pompeji deinde ceſſit armis. Et poſt eum Herodes Aſcalonita alienigena regnum ad ſe traxit, cujus potentiam atque audaciam in dies magis magiſque contra leges inſurgentem cum non ſeveri, judices in tempore ſatis repreſſiſſent, Deo ita res diſponente, Hyrcanum, Antigonum ejuſque filium legitimos regni heredes, & cum illis omnes ſcribas, omnes doctores legis, omneſque ſenatores interemit. Atque ita regnum & judiciaria poteſtas videtur ablata Judæorum genti. Et conſequenter leges ad judicia pertinentes irritæ redditæ, nondum exciſis atque deſtructis Hieroſolymis, nec diſparſa Judæorum gente, inſtante vero tempore quo jam ipſa Sybillina prædixerant oracula naturam parituram, ſcil. ut ſemetipſam ſuo partu ab interitu conſervaret vindicaretque. Verum quamvis Herode Magno a Romanis renitentibus & ſceptrum ſuæ genti vindicantibus Judæis rege dato, multum de auctoritate Senatus Hieroſol. imminutum, & Politia Judaïca eo tempore priſtino ſplendore amiſſo ad interitum ſuum vergere cœpit, tamen manebat quædam imago & umbra veteris Reipub. ſublatis nondum legibus & moribus patriis quæ ad judicia pertinebant. Surrogatis in locum peremptorum ab Herode aliis, ab ejus fortaſſe nutu pendentibus, qui Senatum conſtituerent, & jus dicerent ſecundum leges a Moyſe præſcriptas, tam de civilibus, quam capitalibus rebus, uſque ad Auguſti tempora, utpote ſub cujus imperio potior pars Judææ in provinciam redacta, conſtitutum quidam volunt, & quidem ipſe Author in *comment.* ad verba *Johan.* 18. 31. ut in ceteris provinciis Romano imperio adjectis, ne Senatus in quenquam gladio animadvertendi ultimoque ſupplicio afficiendi jus eſſet, niſi Romani Præſidis conſenſu; cetera ei reliqua ſervata judiciaria poteſtate. Quamobrem ajunt Talmudici, *judicia animarum*, i. e. capitalia, *ablata fuiſſe ab eo Senatu* 40 *annis ante urbis excidium*, quod & Author approbat in ſuis comment. ad *cap.* 5. 22. *Matth.* Et conſequenter ſuo proprio ſe gladio jugulat, dum ipſe ſentire videtur Chriſti tempore, etiam ante exeidium urbis Hieroſolymæ, gladii poteſtatem ac jus vitæ & necis Senatui Hieroſol. fuiſſe ablatum, cum tamen legem Moyſis ad judicia cum civilia tum etiam capitalia (nam de hiſce ſermonem habet, quoniam pro jure gladii hic argumentatur) pertinentes duraſſe ſtatuit uſque ad deſtructionem urbis Hieroſolymæ, cum nec ſpecies nec ſpes reipub. eſſet reliqua. Ita enim commentatur ad verba *Johan.* 18. 31. *Dicit ergo eis Pilatus, accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram judicate eum. Dixerunt ergo Judæi, nobis non licet interficere quemquam. Tacite*, inquit, *innuunt Jeſum tantorum criminum teneri, ut omnino morte luenda ſint. Id autem non erat ipſorum poteſtatis. Nam ſi qui aliquando a Judæis ſunt interfecti, id factum eſt motu populari, quanquam interdum præjudicium quodd am interceſſerat Senatus eos reos declarantis.* Huic opinioni & plurimi alii ſubſcribunt Interpretes. Et inter Patres quoque Chryſoſtomus, ut colligi poſſe videtur ex ejus verbis Latine ita ſonantibus. *Quare Judæi Chriſtum non occiderunt? cauſa erat, quod parte maxima dominationis ſuæ fuerant privati, quum eſſet eorum Reſpub. in Romanorum poteſtate.* Sunt vero e Patribus & in eorum numero Cyrillus qui exiſtimant, Judæos ea ratione dixiſſe ſibi non licere quenquam interficere, quia eo die volebant comedere Paſcham. Quippe

Quippe Judæos pœna capitali aliquem afficiendi jus habuisse patet *Actor.* 7. 57. ubi legimus Stephanum lapidasse, nisi dicamus hoc potius per tumultum factum violata præsidis auctoritate, quam legitima judicum sententia. Si hanc quæstionem diligenter examinemus, dicendum videtur. Quod quemadmodum non uno momento corruit Respub. Judæorum, sed varias antequam destructa est mutationes subiit, ita quoque eorum leges a Mose ipsis præscriptæ, totaque regiminis forma non ipsis integra mansit & immutata, sed nunquam in totum sublata, nisi cum ipso urbis interitu. Alio enim tempore interitus Reipub. incepit, sub Pompejo anno 60. ante Christum, alio promotus est, scil. anno 10. post Christum, Archelao Vienam relegato, Judæa in provinciæ formam redacta est. Alio consummatus est captis & combustis a Tito Hierosolymis, tota Judæorum Politia tum sacra tum civilis radicitus evellitur, ipsa gente pene deleta, nam quamvis, ut diximus alieni, jam esset juris, a Romanis in provinciæ formam redacta, concessum tamen Judæis ut suis legibus viverent, suaque secundum proprias leges judicia haberent, sed qualia, civilia puto & capitalia, cum hoc tamen discrimine, quod civilia judicia propria auctoritate, id est sine consensu Præsidis provinciæ exequebantur, imo & flagellare & bonis privare poterant. De criminibus capitalibus vero cognoscendi & judicandi potestatem habuisse non obscure patet, *Marc.* 14. 64. verum sententiam executioni mandare non poterant nisi accedente auctoritate, & approbatione ipsius Præsidis. Quia penes eum residebat merum imperium & jus gladii animadvertendi in delinquentes. Sumpto jus animadvertendi eo sensu vocabulo, quo significat pœnæ infligendæ & exequendæ arbitrium ac potestatem qua vita adimitur. Quippe vix nomine Senatus Hierosolym. poterat ex cutio, quæ supremæ potestatis nota, fieri redacta jam in provinciam Judæa, nisi ex speciali concessione hanc potestatem integram sibi reservassent. Penes Pontificem vero & Senatum potestas cognoscendi & judicandi secundum leges ipsis a Mose præscriptas, id est forenses & ad judicia pertinentes: verum videtur hæc Synedrii potestas cognoscendi & judicandi de crimine capitali tantum locum habuisse si quis ex Judæorum gente crimen aliquod admisisset pœna mortis dignum contra leges eorum forenses ad divinum cultum vel Politiæ Judaïcæ regimen peculiare pertinentes. Quippe crimina, quæ contra publicam tranquillitatem, & quæ Cæsaris majestatem lædebant ac violabant & vindicandi & de iis cognoscendi omnino penes Præsidem residebat potestas, quia ipsi summo imperio ornato cura incumbebat providere, ne quid provincia cui præerat detrimenti caperet, & Cæsaris majestas contaminaretur improborum hominum pravis machinationibus atque concussionibus. Quamobrem ad Præsidem Pilatum Christum seditionis accusantes Judæi deducunt. Quippe cum Respub. Judaïca fuerit distincta ab aliis gentibus & nationibus, ita etiam peculiarem habuit regiminis formam, & suos magistratus, suasque leges quæ peculiariter Judæos spectabant, pro conditione loci & temporis Judaïcæ, quæ summo Synedrio jurisdictionem & civilem & criminalem tribuebant in ejusdem gentis cives. Hinc Paulus volens cum Festo Hierosolymam ascendere, & illic judicari de criminibus, quæ adminisse illum falso accusabant Judæi, Excipit quia erat civis Romanus, neque in Hebræorum legem peccaverat, se invitum non posse cogi illos judices agnoscere. Quamvis & ipse Judæus erat, validius tamen erat jus civitatis Romanæ. Nam & alias ipse Paulus fatetur, *summum Pontificem constitutum, ut judicium ferret secundum legem Mosis. Actor.* 23. 3. Certissimum documentum quod non dum sublata erat lex Moses pertinens ad judicia. Et ad hunc locum ipse Author *Manebat lex judicialis, quamdiu manebat Respub. & secundum eam judicare tenebantur Hebræi judices, intra eos cognitionis limites, quos Romani ipsis concedebant.* Quam late autem illi patebant statim diximus. Adducit & alterum argumentum Author ex *Matth. cap.* 5. Ubi Christus testatur se venisse ad legem implendam, non vero solvendam, per legem intelligens omnem doctrinam a Mose traditam, quinque libris comprehensam, in quibus Judæis præscribuntur, tum ea quæ jus naturale sive morale, quod & divinum necessarium vocatur, exigit præstanda officia; tum etiam quæ partim spectabant ceremonias & ritualia in divino peragendo cultu observanda, partim pertinebant ad civilem societatem. Quamobrem lex Mosaïca in tres dividitur species, vel enim *moralis*, vel *ceremonialis*, vel *forensis* dicitur. Hanc legem implevit Christus quoad omnes partes: *Moralem*, ei satis faciendo; *Ceremonialem*, hoc, quod in figura erat, in corpore & in ipsa rerum specie exhibendo; *Judicialem*, adimpletis iis, quæ in ea typica erant, & confirmatis illis, quæ erant juris communis & perpetui, vel ad civium concordiam alendam & conservandam pertinebant: cujus generis sunt præcepta judicialia, quibus & ipse paruit & iis parendum suos docuit discipulos, tanquam veræ pacis Author. Quamdiu itaque stetit Politia Judaïca, voluit etiam Deus ut observarentur mandata, quæ ad communem pacem & tranquillitatem ejus pertinebant, quanquam ad Christum conversi quidam Judæi non solvebantur tamen necessitate parendi legibus, quæ suum cuique tribuendo civium inter se concordiam & pacem & communem ac publicam tranquillitatem securitatemque conservabant, & consequenter non poterant defugere magistratum, ad quem vocabantur justitiæ administrandæ causa secundum leges a Mose ad genium populi & Reipub. fabricam atque constitutionem accommodatas. Quod jus, quatenus peculiariter Judæos atque regiminis formam spectabat, emortuum est, extincta eorum Respub. Sublato enim eo quod principale est, tollitur & accessorium: sed ipsa tamen judiciorum habendorum legumque cujusque Reipvb. forensium observandarum manet necessitas in quibusvis civitatibus, quam & divina voluntas & Christi doctrina imponit omnibus in societatem aliquam coalitis.

8. Ego ſane omnia expendens ne leviſſimam quidem conjecturam reperio, qua motus vir aliquis pius illa tunc Chriſti loquentis verba audiens aliter exiſtimare potuerit. Illud agnoſco, ante Chriſti tempus quædam fuiſſe permiſſa, ſive quoad impunitatem externam, ſive etiam quoad animi puritatem (nunc enim iſta diſtinctius exquirere, nec opus, nec otium eſt) quæ Chriſtus ſuam diſciplinam ſectantibus licere noluit, ut ob qualemcumque offenſam uxorem dimittere, ab eo qui læſerit in judicio exigere ultionem: ſed inter Chriſti præcepta & illas permiſſiones eſt diverſitas quædam, non eſt repugnantia. nam qui uxorem retinet, qui ultionem ſibi privatim debitam remittit, nihil facit contra legem; imo hoc facit quod lex maxime vult. Longe aliud eſt in judice, cui lex non permittit, ſed imperat ut homicidam morte puniat, reus ipſe futurus apud Deum ni fecerit. Huic ſi Chriſtus interdicit ne homicidam morte puniat, omnino contrarium legi præcipit, ſolvit legem.

COMMENTARIUS.

IN Repub. Hebræorum quædam a Deo permiſſa fuiſſe propter genium iſtius populi vel regiminis formam, quæ Chriſti doctrinam amplectentibus illicita certiſſimum, non quia per ſe & ſua natura vetita, nam ea nunquam permitti poſſunt illæſa divina ſanctitate, verum cum nobis major lux affulſerit adventu Meſſiæ, quæ veram nobis virtutis viam, quam & lex moralis ac naturalis exigit, monſtravit, ejus verum & genuinum ſenſum interpretando, eique perfectiſſime ſatis fecit, quoad omnes ejus partes, ut ab comminata legis transgreſſoribus pœna liberaret, quos ſibi elegit ut ſalutis & vitæ æternæ participes eſſent, non mirum quod pro menſura iſtius lucis etiam exactioris vitæ agendæ & inſtituendæ rationem ſequi teneamur, non ratione legum moralium exequendarum perfectiori modo, verum ut imitemur ſalutis noſtræ perfectiſſimi authoris doctrinam divinæ voluntatis veram imaginem, ita ut ea ipſa quæ in prima eccleſiæ infantia permiſſa fuere propter rationes peculiares, jam orto ipſo ſole juſtitiæ, & perfectiſſimo omnium virtutum complemento ac exemplari nato, nobis negata, non quia major animi puritatem in novo Teſtamento, quam veteri requiritur, verum quia tenemur quantum humana fert natura noſmet componere & convertere ad illud exemplar, cujus doctrinam profitemur, quam doctrinæ profeſſionem in totius vitæ curſu omnibuſque quæ a nobis proficiſcuntur actionibus exprimere debemus. Ita ut etiam illa quæ lex moralis, neque vetat, neque prohibet, & conſequenter hominum arbitrio videntur relicta, etiam nobis illicita ſequi, ſi modo eorum abſtinentia exactiorem, in majori cum rectæ rationis dictamine ſive lege morali convenientia quæ Chriſtianæ doctrinæ ſumma eſt, conſiſtentem, vitæ agendæ rationem demonſtrat. Quamobrem non omnia quæ Hebræis licita nobis permiſſa, licet nihil permiſſum illis quod per ſe malum & honeſtati contrarium eſt, nam multa illis conceſſa, vel ratione politici regiminis, vel reſpectu indolis & genii populi Hebræi, quæ quamvis per ſe & ſua natura non ſunt illicita, attamen tanquam perfectiſſimæ divinæ ſanctitati non omnino, ſcil. exactiſſimo modo convenientia ſuam doctrinam ſequentibns commendat declinare Chriſtus, vel jam ſublata cauſa conceſſionis allegata, vel temporis, vel regiminis conditione, ipſa quoque tollitur permiſſio.

V. 9. Sextum ſit argumentum ab exemplo Cornelii Centurionis, qui & Spiritum Sanctum, ſignum indubitatum juſtificationis, a Chriſto accepit, & in nomen Chriſti a Petro Apoſtolo baptizatus eſt: militiam autem abdicaſſe aut ad eam abdicandam a Petro monitus non legitur. Sunt qui reſpondeant, cum de religione Chriſtiana a Petro ſit inſtitutus, ſimul cenſeri debere inſtitutum de militia deſerenda. Hi, ſi quidem certum eſſet atque indubitatum inter Chriſti præcepta contineri interdictum militiæ, aliquid dicerent: ſed cum id nuſquam alibi diſerte exſtet, certe de ea re aliquid hoc ſaltem loco, qui id maxime

me poscebat, dicendum fuerat, ne post ventura ætas officii sui regulas ignoraret. Neque vero solet Lucas, ubi personarum qualitas specialem quandam vitæ mutationem desiderabat, id silentio præterire, ut videre est tum alibi, tum Actor. cap. XIX, 19.

COMMENTARIUS.

MAgni est hoc argumentum ponderis ab exemplo Cornelii Centurionis præfecti cohortis Italiæ petitum ad probandum non interdicta fuisse bella Christianismum amplectentibus. Quippe quamvis in statu militari viveret, tamen & Spiritum sanctum a Christo accepit, & in nomen Christi a Petro Apostolo baptizatus est, & nuspiam legimus jam doctrina Christi imbutum, vel militiam sponte abjecisse, vel a Petro ei fuisse injunctum, ut se militari functione tanquam dignitate Christianorum sacra colentibus illicita abdicaret. Quod Adversarii respondent, cum a Petro fuisse admonitum & institutum de militia deserenda, nunquam probabunt, nisi simul probent præceptum de militia deserenda expresse a Christo datum fuisse, quod alibi a Christo factum nunquam demonstrabunt. Sane si aliquid tale a Christo fuisset constitutum, oporteret hoc saltem loco ejusmodi præcepti & constitutionis mentionem fieri, exposcentibus idomnibus subjectæ materiæ, de qua hic sermo, circumstantiis, *ne post ventura ætas*, ut Author inquit, *officii sui regulas ignoraret*. Cui addi potest quod nec solebat Lucas talia omittere, quando personarum qualitas specialem quandam vitæ rationem desiderat, ut nominatim videre est *Actor.* 19. *v.* 19. ubi meminit conversionis eorum, qui apud Ephesios exercuerant *curiosas artes*, quo nomine denotantur magia aliæque diabolicæ artes. Hinc *curiosæ visiones* sunt *apparitiones magicæ*. Quibus pravis studiis maxime deditam Ephesum civitatem fuisse ante omnes alias tradunt veterum monumentorum Authores. Hinc literæ Ephesiæ nonculæ erant magicæ & superstitiosæ, quibus utentes in omni negotio victores sese evasuros non dubitabant.

10. Septimum huic simile petitur ex eo quod de Sergio Paulo cœpimus dicere: nam in ejus conversi historia nullum est indicium ejurati magistratus, aut admonitionis factæ ut ejuraretur. Quod autem non narratur, cum narrari, ut diximus, maxime attineat, id nec factum censendum est. VII.

COMMENTARIUS.

ALiud argumentum nobis præbet exemplum Sergii Pauli, cujus & superius meminit Author, Proconsulis, qui & ad Christum conversus non legitur ejurasse præfecturam, neque ut ejuraret admonitum, quod tamen si fuisset factum, non omisisset enarrare Lucas, quoniam illud narrari maxime attineret, & consequenter factum non fuisse censendum est.

11. Octavum esse potest, quod Paulus Apostolus, intellectis Judæorum in se insidiis, Tribuno indicari eas voluit; & cum Tribunus milites ei addidisset, quorum præsidio in itinere adversus vim omnem tutus esset, nihil contradixit, neque Tribunum aut milites monuit, Deo non placere, ut vis vi repellatur. Atqui is erat Paulus, qui nullam occasionem edocendi officii aut omitteret ipse, aut omitti ab aliis vellet, II Timoth. IV, 2. VIII.

COMMENTARIUS.

SIc etiam Paulus intellectis Judæorum insidiis, ut salutem suam & incolumitatem militari præsidio tueretur id ipsum voluit indicari, tribuno a sororis suæ filio, & nihil contradixit, cum tribunus ei milites dedisset, quorum præsidio munitus adversus omnem vim & impetum, qui sibi imminebat a conjuratis Cæsaream deductus est, neque Paulum, vel tribunum, vel milites monuisse legimus, Deo non placere, ut vis vi repelleretur. Nam si ejusmodi patientiam Deus poscat ab homine, & imprimis Christi doctrina exigat ab iis, qui suam sectantur disciplinam, in dubium

dubium revocari nequit, quin Paulus, qui nullam occasionem prætermittebat edocendi officii, quod vel jam ad Christianismum conversis, vel ad eum convertere suis conantem prædicationibus, & admonitionibus incumbebat, non solum peccasset omittendo hanc optimam milites officii sui admonendi occasionem, verum cum, sese in eorum permittens fidem plane videatur re ipsa, & facto confirmare & approbare eorum officium, quod consistebat in vim vi depellendo, peccatum peccato cumulasset, quod nemo facile sibi persuadebit, de viro & pietate in Deum & morum integritate insigni, atque summo ardore & Zelo ad Christi propagandam doctrinam, cujus acerrimus adversus quoscunque impostores vindex erat, inflammato, qui ad Christi ecclesiam ædificandam omnes suas cogitationes omnesque operas conferebat. Sic enim ipse alias hortatur 2 *Tim.* 4. *v.* 2. *Insta tempestive*, inquit, *intempestive, argue, objurga, exhortare cum omni lenitate & doctrina.*

IX. 12. Nonum accedat, quod rei honestæ ac debitæ finis proprius non potest non esse honestus ac debitus. Tributa ut solvamus honestum est, atque etiam præceptum conscientiam obligans, ut Paulus Apostolus explicat: tributorum autem finis est, ut potestates publicæ habeant unde sumtum faciant ad bonos tuendos ac coërcendos malos, Rom. XIII, 3. 4. 5. Tacitus apposite ad hanc rem: *Neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Cui dicto simile est Augustini illud: *Ad hoc tributa præstamus, ut propter necessaria militi stipendium præbeatur.*

Hist. IV. Lib. XXII. contra Faustum. cap. 74.

COMMENTARIUS.

QUem enim in finem tributa magistratibus exigendi jus, & subjectis ea solvendi necessitas imposita ab ipso Christo *Matth.* 22. 21. & commendata eorum solutio a Paulo *Rom.* 13. quam ut magistratus ab illis rebus possent esse parati, quibus proborum tranquillitatem tueri ac conservare illæsam, & coërcere possunt ejus perturbatores & hostes. Id vero efficere nequeunt nisi potentia & firmis muniti præsidiis. Præsidia vero haberi nequeunt sine militibus, neque milites sine stipendiis, neque stipendia sine tributis. Jure itaque penduntur tributa ad sustinendos belli sumptus necessaria. Cum igitur honestum est & Dei voluntati conveniens tributa summis imperantibus solvere, finis tributorum non potest esse malus, ut inquit Author. Atqui præcipuus tributi finis est, ut armis parandis, aliisque necessariis ad depellendam vim hostilem & armatam a suis subjectis atque civibus oneribus solvendis sufficerent magistratus, ergo eo ipso quo imperatur tributorum solutio, etiam approbatur finis, & consequenter bella justa ob justas caussas & præcipue defensionem suscepta. Excipiunt Adversarii, etiam tributa tempore pacis exigi atque solvi, & idcirco jus belli non sequi ex tributorum debito. Verum facile huic respondemus, tributa potissimum solvi, ut, quemadmodum jam diximus, Reges vel summi imperantes essent instructi præsidio ad suorum defensionem, ea autem præsidia sunt milites, munitiones, arma, classes, quæ licet non ipso actu in statu belli usui sunt, tamen & pacis conservationi maxime inserviunt, & ad ejus defensionem maxime pertinent quando illis præsidiis muniti sumus subito bello exoriente, vel etiam ut deterreantur a bello inferendo Reipub. hostes quam totam præsidio munitam sciunt, utroque casu maxime ad defensionem publicæ tranquillitatis pertinent præsidia, & consequenter eo ipso quo tributa solvenda vult Apostolus ad ejus generis præsidia acquirenda, probat omnis vis injustæ illatæ repulsionem, vel armorum usum ad deterrendos homines improbos a sceleribus & flagitiis quæ bonis inferre meditantur.

X. 13. Decimum argumentum præbet locus ille Actor. XXV, 11. ubi Paulus ita loquitur: *Si injuria quenquam affeci, & dignum aliquid morte commisi, non recuso mori.* Unde colligo ita censuisse Paulum, etiam post publicatam Euangelii legem quædam esse crimina, quæ morte plecti æquitas ferat, aut etiam exigat: quod & Petrus docet, 1 Epist. cap. II, 19. 20. Quod si ea tum fuisset Dei voluntas, ut capitalibus judiciis absisteretur, potuerat quidem purgare se Paulus, sed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quasi capite plectere

ctere nocentes nunc non minus quam olim liceret. Probato autem capitales pœnas post Christi adventum recte exerceri, simul probatum arbitror, bellum aliquod licite geri, puta adversus nocentes multos & armatos: qui ut rei fiant, acie vincendi sunt. Vires enim & ad resistendum audacia nocentum, sicut in prudenti deliberatione suum habere momentum potest, ita de jure ipso nihil imminuit.

COMMENTARIUS.

VErba Apostoli, quæ hic refert Author, satis manifeste indicant, neque sese declinare velle tribunal sui legitimi judicis, neque negare ipsi facultatem & jus esse animadvertendi gladio in facinorosos, & capitalia exercendi judicia, imo & ipse non recusat mori, si coram suo judice convictus aliquid morte dignum commiserit, certissimum testimonium Christi adventu non sublata capitalia judicia, & quædam crimina morte vindicandi summis imperantibus licet ad Christianismum conversis erepta facultas, suffragante & Petro Apostolo loco ab Authore allegato. Quippe si ea tum fuisset Dei voluntas & Christi doctrina a suam disciplinam sectantibus exegisset, ut capitalibus abstineretur judiciis, sane incumbebat Apostolis hominum mentibus eam instillare, idque non minus suo exemplo quam prædicatione. Atqui cum neutrum fecisse, sed potius contrarium, & factis, & verbis docuisse sacræ testantur litteræ, recte colligimus & olim in V. T. & postea in N. T. Deum voluisse, ut sua sceleribus constituerentur supplicia, & quidem capitalia, quando adeo grave aliquod crimen commissum esse a judicibus, quibus & de criminibus cognoscendi, eaque plectendi facultas in societate civili concessa & tributa est, judicaretur. Si vero capite plectendi nocentes etiam post Messiæ adventum summis imperantibus facultatem & jus esse ex sacris constet litteris, ergo simul probatum recte Author arbitratur, bellum aliquod licite geri adversus conglobatam nocentium & armatorum multitudinem, non tantum perditorum quorundam civium & subjectorum, sed etiam extraneorum, quippe quod in cives licet, multo id magis licet in extraneos, in quos proprie bellum geritur. Sed quatenus & armis ac præliis sæpissime vincendi sunt ut rei fiant, & dent pœnas quas merentur, speciem & imaginem belli habet ejusmodi nocentum & armatorum punitio. Quamvis autem ejusmodi puniendi jus in extraneum sive in Principem qui belli Author est, sive in cives qui ejus sub auspiciis belligerant, summis imperantibus non competat, cum par in parem nullum imperium habeat, & consequenter jure imperii, quod jus vitæ & necis in subjectos summo imperanti tribuit, in alieni imperii cives idem jus nequeat concedere, tamen eo ipso quo conceditur jus effundendi sanguinis civis & subjecti, etiam permittitur effundere sanguinem extranei, qui ob damnum illatum mihi tribuit facultatem se &, persequendi & puniendi, non ob vindictam privatam, sed ne mihi in posterum noceat, vel etiam ut ipsum puniendo alios deterream ne quid simile in perniciem aliorum societatis humanæ, cujus saluti inservire quisque obstrictus est, membrorum patrare meditetur: nam ille capitalium judiciorum simul & bellorum finis est, ut boni ab improborum violentia & injuriis tuti vitam transigere possent, ut jam sæpius a nobis dictum; concesso itaque capitali pœna plectendi civem jure conceditur simul summo imperanti eadem pœna plectendi extraneum in civem sui territorii vel contra rempub. aliquid morte dignum admittentem, vel jure belli, vel summi imperii, quod ipsi competit in omnes qui in suo territorio capiuntur, & inveniuntur, criminum reos, secundum tritum illud, *ubi te invenio, ibi te judico*, nulla habita ratione cujus est ditioni, vel imperio subjectus, aut civitatis incola. Nam puniendi jus non descendit ex subjectione aliqua, quæ civi vel incolæ imponit necessitatem parendi summo imperanti, vel si secus faciat, ferendi pœnas, sed ex jure summi imperii, quo qui ornatus est, ei cura incumbit providere ne quid Respub. cui præest detrimenti capiat, atque ut illud præstare possit, cum ipso imperio summo imperanti delata quoque est potestas omnia adhibendi media, sine quibus reipub. saluti prospicere nequit, & idcirco jus plectendi malos, sive cives, sive extraneos, vel capite domi observando ordinarium judiciorum habendorum modum, vel foris jure belli ferro & armis persequendo reipub. & civium hostes, ex summo descendit imperio.

14. Undecimum esse potest, quod Christi lex solam legem Mosis, qua gentes ab Hebræis separabat, sustulit, Ephes. 11, 14. XI.

15. Quæ autem natura & bene moratarum gentium consensu honesta censentur, adeo non sustulit, ut sub generali præcepto omnis honesti ac virtutis comprehenderit. Phil. IV, 8. 1 Cor. XI, 13, 14. Jam vero criminum pœnæ & arma, quæ injuriam arcent, natura habentur laudabilia,

& ad justitiæ & ad beneficentiæ virtutem referuntur. Atque hic obiter notandus eorum est error, qui Israëlitarum jus ad bellum deducunt ex eo solo quod terram Cananæam illis Deus dedisset. Est enim hæc justa quidem causa, sed non unica. Nam & ante ea tempora pii rationis ductu bella gesserunt: & ipsi Israëlitæ postea aliis de causis, ut David ob legatos violatos. Tum vero quæ humano jure quisque possidet, non minus ejus sunt, quam si Deus donasset: id autem jus per Evangelium non tollitur.

COMMENTARIUS.

ANnotavimus superius Christum non sustinuisse personam legislatoris, ideoque venisse ut novas leges promulgando legem Mosaïcam, sive moralem, sive ceremonialem, vel forensem, vel corrigeret, vel ampliaret & perfectiorem redderet, sive etiam abrogaret, aut in totum vel pro parte solveret tolleretque, verum ut illam impleret, quamobrem non satis dextre inquit Author *Christi legem solam legem Mosis, quæ gentes ab Hebræis separabat, sustulisse* arg. *Ephes.* 2.14.15. Ubi dicitur Christum *interstitium maceriæ diruisse, & legem mandatorum solvisse*, scil. Christum legem ceremonialem, quæ multa dura habebat mandata, & intolerabilis erat populo, quemadmodum maceries ex multis durisque lapidibus constat, sustulisse, cujusmodi ceremoniæ tanquam paries & medius intergerinus separabat & dividebat Judæos a ceteris gentibus. Nam circumcisio, sacrificia, ablutiones, certorum ciborum abstinentia, aliæque ceremoniæ quid aliud erant quam sanctificationis symbola, quæ Judæos admonerent, sortem suam a reliquis esse diversam, ut inquit Calvin. ad dictum locum. Hasce ceremonias & hanc legêm præceptorum in placitis consistentem Christus abolevit, parietem hunc intergerinum diruit, sed quomodo, non novam legem promulgando, quæ tolleret priorem, sed adventu suo in carnem eam adimplendo, cum rem ipsam pro umbris substituerit, ut jam annotatum. In quantum vero Paulus hic tantum & specialiter de lege ceremoniali habet sermonem, recte ab Authore locum allegatum concedimus, quippe lex moralis non est interstitium & paries intermedius, qui nos & alias gentes a Judæis separarunt: quum ea comprehendat quæ dictat naturalis ratio, ideoque generalem & universalem doctrinam & obligationem omnibus hominibus, qua homines & rationis participes, communem, quæ æquali juris vinculo humanum genus devinctum habet ad præstanda & exequenda rectæ rationis dictamina, quæ & moralia præcepta recte vocari jam a nobis satis demonstratum speramus. Itaque quæ natura honesta sunt, quæ decora, neque sustulit Christus, neque mutavit aliquo modo, verum omnis eo sua collimavit doctrina, ut homines incitaret ad ea facienda & exequenda in totius vitæ cursu, in omnibus factis dictisque, atqui criminum vindicatio & armorum usus ad coërcendos latrones & hostes & arcendam omnem vim atque injuriam natura justa sunt & laudabili., ergo Christi doctrinæ non repugnat vim vi repellere, & crimina punire etiam effundendo reorum sanguinem. Merito hic erroris arguit Author qui Israëlitarum jus belli gerendi, ex eo solo deducunt, quod Deus ipsis assignaverat terræ Cananææ possessionem. Nam quamvis hæc justa fuerit belli suscipiendi causa, non tamen unica cur juste suscipi possit. Multis enim aliis de causis & ante illa tempora, & etiam postea Israëlitæ aliique viri pietate & vitæ ac morum integritate insignes bella gesserunt, & in prælia descenderunt. Sic Abrahamus ad eripiendum hostium manibus Lothum bellum suscepit, *Genes.* 14. dictante ipsi ratione nihil magis æquitati & juri naturæ consentaneum quam socium vi & injuria oppressum, sublevare, ut annotavimus suo loco. Sic & ipsi Judæi pugnarunt cum fratribus, annuente Deo, ob injuriam Levitæ illatam *Jud.* 20. Et David contra Hammonitas ob legatos violatos. Cui accedit, quod ea quæ quis humano jure & justo titulo vel naturæ jure ut & civili introducto possidet, etiam a Deo donata & sibi concessa esse dicendum est. Ideoque non minus Christianis quam Judæis limites & possessiones suas contra vim hostium atque latronum tuendi jus & facultas est. Quoniam nusquam per Evangelium sublatum legimus jus Dominii vel possessionis aut proprietatis, quo cuique propria sibi facit quæ hoc titulo acquisivit, eaque retinendi & etiam defendendi, vel recuperandi injuste ablata vi & armis, si nulla alia supersit ratio.

VIII. Videamus nunc etiam quibus argumentis se fulciat adversaria sententia, quo facilius judicet pius æstimator utra præponderent.

I. 1. Primum adferri solet vaticinium Esaiæ, qui futurum dicit, ut populi gladios contundant in ligones, & lanceas in falces, neque gladium

dium fumant alius in alium, neque bellum ultra addiſcant, 11, 4. Sed hoc vaticinium aut ſub conditione quadam accipiendum eſt, quemadmodum multa alia; ut nimirum intelligamus talem fore rerum ſtatum, ſi omnes populi Chriſti legem ſuſcipiant atque impleant; quam ad rem Deus nihil ſua ex parte paſſurus ſit deſiderari: certum autem eſt, ſi omnes ſint Chriſtiani, & Chriſtiane vivant, nulla fore bella: quod Arnobius ita enuntiat: *Si omnes omnino qui homines eſſe ſe non ſpecie corporum, ſed rationis intelligunt poteſtate, ſalutaribus ejus pacificiſque decretis aurem vellent commodare pauliſper, & non faſtu & ſupercilio tumidi ſuis potius ſenſibus quam illius commonitionibus crederent, univerſus jamdudum orbis, mitiora in opera converſis uſibus ferri, tranquillitate in molliſſima degeret, & in concordiam ſalutarem incorruptis fœderum ſanctionibus conveniret.* Lactantius vero hoc modo: *Quid fiet, ſi omnes in concordiam conſenſerint? quod certe fieri poterit, ſi pernicioſo & impio furore projecto innocentes ac juſti eſſe velint.* Aut intelligendum eſt pure; quomodo ſi accipiatur, docet res ipſa impletum hoc nondum eſſe, ſed implementum ejus, ut & converſionis generalis Judæorum, adhuc exſpectandum. Utrovis autem modo ſumas, nihil hinc inferri poteſt adverſus bellorum juſtitiam, quamdiu ſunt qui pacis amantes pace frui non ſint, ſed vim eis intentant.

COMMENTARIUS.

AGgreditur Author, propoſitis argumentis bellandi licentiæ faventibus, recenſere & proponere argumenta, quibus adverſarii ſuam ſententiam fulcire conantur. Primum argumentum ipſis præbet vaticinium *Eſaiæ* 11. 4. qui prædicit affore tempus, quo populi *conflarent gladios ſuos in ligones, & lanceas in falces, nec gens contra gentem gladium ſtringeret, nec exercerentur ultra ad prælium.* Cui convenit illud *Zachar.* 9. 10. *Meſſias evertet curru in ex Ephraïm, & equum de Jeruſalem, & diſcindetur arcus militaris.* Non uno eodemque ſenſu ſacrarum litterarum Interpretes hæc verba accipiunt atque interpretantur, nec vaticinii applicationem faciunt; alii enim adimpletum dicunt, alii impletum nondum eſſe ſtatuunt; nos diverſas eorum interpretationes referendo ſubſiſtemus, judicium penes lectorem eſto utra præferenda tanquam vero magis conſentanea. Verum non prætermittere poſſum quin notare debeam quorundam meo judicio Theologorum ſummam arrogantiam & temeritatem, qui nimiam de doctrina, ingenio, & judicii ſui acumine fiduciam habentes, in nullum fere incidunt vaticinium, quin nulla interpoſita mora hanc vel illam ejus applicationem & interpretationem innocenti ſæpe vulgo obtrudunt; tanquam infallibilem veritatem, quaſi divinitus ipſis eſſent revelata omnium vaticiniorum arcana & myſteria. Vera & falli neſcia applicatio & interpretatio eſt, quam nobis Chriſtus ejuſque Apoſtoli divino Spiritu afflati tradunt eorum vaticiniorum, quorum mentem & ſenſum oportebat intelligi a Chriſtianam doctrinam amplectentibus, ne ſeducerentur a Phariſæis & falſis Prophetis. Quæcunque de aliis vaticiniis dicuntur, quorum peculiaris interpretatio & applicatio non occurrit in N. T. ſed excogitata a quibuſdam Interpretibus veroſimili quidem eſſe poſſunt, verum ſæpiſſime etiam tanquam divinationes & humani ingenii figmenta conſidero; ſed e diverticulo in viam. Quidam igitur dictum Eſaiæ vaticinium non abſolute, ſed ſub conditione intelligendum putant, quorum in numero & Author noſter. Quippe ſi abſolute intelligatur de eo quod poſt adventum Meſſiæ eventurum erat, quaſi nulla omnino futura eſſent bella, Judæis favebit, inſerentibus Chriſtum non eſſe verum Meſſiam in Lege promiſſum, quia poſt ejus adventum neque ſeditiones & inteſtina bella ſublata, neque ab armorum uſu & re bellica ceſſatum; nam & ipſe Chriſtus teſtatur ſe *non veniſſe mittere pacem, ſed gladium. Matth.* 10. 34. Sub conditione itaque verba Prophetæ accipienda ajunt, nempe ſi omnes amplectuntur ſincero animo Chriſti doctrinam, hominum mentibus non bellum, ſed pacem inſtillantem, tum fore ut bella depellantur ex hominum ſocietate, & non ultra diſcerentur homines ad prælium exercendi, ſub ejuſmodi ſcil. conditione. Verum objiciunt fortaſſe Adverſarii, ſi hæc eſt doctrina Evangelii, ſequitur ſaltem illis abſtinendum bello, & arma abjicienda, qui eam profitentur. Cui reſpondit doctiſſimus Theologus Andr. Rivet. *Oportere quidem eos qui Evangelio nomen dederunt alienos eſſe ab omni proximi offenſio-*

ne, ita ut nullam dent belli causam: verumtamen non sequitur, si quis injuste eos adoriatur, vel qui Evangelium & ipsius professores odio prosequatur, vel qui sub nomen Evangelii nihil minus quam Evangelice vivat, omnem justam defensionem innocenti per Evangelium esse ablatam, dummodo non transgrediatur vocationis suæ limites, & ad id munitus sit ea authoritate quam ex Evangelio probavimus. Sui enim defensio adversus vim illatam est juris naturalis, quod perpetuum & immutabile est, ideoque nec per Evangelium nec alio quocunque modo abrogari vel immutari & tolli potest. Cui adde rationes sup. adductas, ubi de fonte & origine hujus juris egimus. Qui vero pure dicti vaticinii verba interpretantur, *ajunt vaticinia de regno Christi suam habere latitudinem, nec semper intelligi debere de eo quod vel continue vel omni tempore fieri debet, sed de aliqua periodo temporis, quæ & si nondum advenerit, adveniet nihilominus.* Itaque quamvis impletum non sit, implementum tamen ejus, ut & conversio generalis Judæorum, adhuc exspectandum. Vid. Rivet. *Prælect. in cap. 20. Exodi.* Alii putant hujus oraculi non alium esse sensum, quam propagationem regni Christi non carnalibus armis, sed sola Evangelii prædicatione & Spiritus sancti virtute perficiendam; unde inferri nequit, summis imperantibus Christi doctrinam profitentibus non licere propter justas & necessarias causas bella suscipere, & armis uti ad depellendam vim & injuriam a civibus & subjectis suis, & imperii fines ab aliorum invasione tuendos, quippe Evangelii doctrina nec civiles societates nec summas potestates sustulit, sed stabilit potius, ut annotavimus. Et consequenter etiam omnibus favet mediis sine quibus nec societas subsistere potest, nec summæ potestates, a quibus societatis civilis pendet conservatio, haberi. Alii dictum vaticinium & de pace politica & ecclesiastica N. T. accipiunt; neminem enim fugere potest, qui in Historiis non plane hospes est, Servatoris nostri nativitatem in illud incidisse tempus, quo Augustus Janum Quirinum clausit, signum pacati ubique orbis; unde Horat. *lib. 4. od. ult.*

- - - & vacuum duellis
Janum Quirini clausit: - - -

Vid. *Suet. in Aug. cap.* 22. Mansitque sic obseratus fere per duodecim annos ad Varianam usque cladem. Si de ecclesiastica pace intelligamus, constat Evangelium propagatum fuisse non armis corporalibus, sed spiritu oris Dei Filii, nec ferro & armis excisæ, quæ idolorum cultum sequebantur, sed prædicatione Evangelii conversæ gentes, quæ olim alienatæ a fœderibus & alienissimæ a Judæis in peculiarem Deo populum adscitis, ad unum Deum, unam fidem & Evangelii doctrinam, & in unum quasi corpus unamque ecclesiam coalitæ, profligatis idolis omnibus, & erroribus, quibus ad tempus nati Regis & summi Pontificis Servatoris nostri misere involutæ erant, saniori doctrina sublatis, nulla jam amplius ob fidem in unum Deum bella futura sunt. Itaque gentes conversæ & auditores Evangelii, quæ pacis sunt & charitatis amplectentes semper, non certabunt inter se injuriis & maleficiis, sed mansuetudine & charitatis *officiis paratiores cedere, quam loco pellere, pati quam inferre injurias, contenti conscientia tranquillitate, & unius Dei spiritualis cultu felices & mundi triumphatores fide, patientia, beneficiis, non ferro & armis.* Itaque jam videtur vaticinium impletum, factis gentibus prius hostilibus amicis, quamvis non sublatis omnino bellis, nam & illa erunt donec homines & vitia, quibus natura humana inquinata sæpissime in proximi perniciem multa & meditatur scelera & patrare flagitia conatur, quibus nostram defensionem opponere non Evangelii doctrinæ contrarium esse jam diximus; nos hic sermonem habemus de statu spirituali diversarum nationum & gentium fidelium temporibus N. T. qui doctrinam Evangelii amplecterentur, tanquam agendorum normam & regulam vitæ instituendæ & transigendæ in pace & tranquillitate, ut decet ejusdem religionis & fidei socios, ejusdemque ecclesiæ membra, & ejusdem spiritus participes, qui fidelium mentibus nil nisi pacem & concordiam instillat, cum omnibus hominibus colendam.

2. Ex quinto Matthæi capite plura argumenta depromi solent, ad quorum dijudicationem opus est animo repeti quod paulo ante diximus: si Christo id fuisset propositum omnia capitalia judicia & jus bellorum tollere, facturum id fuisse verbis quam maxime expressis ac specialibus, ob rei magnitudinem ac novitatem; eoque magis, quod nemo Judæus aliter cogitare poterat, quam leges Mosis ad judicia & rempublicam pertinentes vim suam in homines Judæos habere debere quamdiu staret illa respublica. Hac ergo de re præmoniti locorum singulorum vim ordine exploremus.

COMMENTARIUS.

Argumenta, quæ Adversarii putant depromi posse ex quinto capite Matthæi similibusque locis, non probant bellum justa de causa susceptum illicitum esse, quasi Christi nova lege & doctrina

doctrina in Evangelio proposita omnia omnino bellandi licentia magistratibus, vel iis quibus jus belli gerendi competit, abrogata & erepta. Quippe, ut superius demonstravimus, nihil præceptum novi in Evangelio, quod non mandatum in V. T. Atqui in hoc approbantur bella justa. Ergo nec interdicuntur vel tolluntur a Christo in N. T. Cui etiam addi potest, quod quæ ibi dicuntur, ad privatos pertinent, qui suis perturbationibus nimis indulgentes, dum proximum ex vindictæ cupidine ac ex odio & inimicitia lædunt, quasi justitiæ amore eum correxisse videri volunt. Non dirigit vero Christus sua verba ad magistratus & summas potestates, quæ a Deo constitutæ sunt ad iram ei qui malum fecerit, ut videre est *Rom.* 13. Vel ut aliis placet, vult Christus suos ad constantem patientiam formare, ne offensi deficiant, commendatur itaque hic summæ moderationis atque patientiæ studium injuriis perferendis, quibus obnoxios fore prædicit perseverantes profiteri Evangelium Christi discipulos, atque ejus doctrinam sequentes.

3. Adversariæ ergo sententiæ munimentum secundum ex istis verbis petitur: *Audistis dictum fuisse, Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obsistite injurioso,* (ברשע, quod Græci vertunt τῷ ἀδικῷ, Exod. 11, 13.) *sed cædenti te in dexteram maxillam, alteram quoque obverte.* Hinc enim inferunt quidam, nullam injuriam aut repellendam, aut vindicandam, sive publice, sive privatim. Atqui non hoc dicunt verba: neque enim magistratus hic alloquitur Christus, sed eos qui impetuntur; nec de quavis agit injuria, sed de tali, qualis est alapa; sequentia enim verba restringunt præcedentium generalitatem. II.

COMMENTARIUS.

Perperam hinc colligunt Adversarii nullam injuriam aut repellere aut vindicare, vel publice, vel privatim, licitum. Nam neutrum hic interdicitur. Non magistratui, quia ex verbis Christi perspicimus eum non habere sermonem de magistratibus, quoniam ipsos non alloquitur, sed Apostolis & populo quem docet, quænam incumbunt cuique officia erga proximum, prohibetque vindictam privatam, atque satius esse admonet perferre injuriam sibi illatam, quam compensare, socium æquali damno cupidine vindictæ exercendæ afficiendo. Nec interdicit cuique privato injuriam declinare, nec eam observato inculpatæ tutelæ moderamine propulsare, quando illam per magistratus vindicandi mihi nulla est occasio, sed privatam tantum vindictam prohibet, ut dictum, ne malum malo repellas, id est convitium pro convitio, vulnus pro vulnere: *Nemini malum pro malo reddatis,* ait Paulus *Rom.* 12. 17. Quippe nec ipse Christus nec ejus Apostoli percussi obverterunt & alteram maxillam percutienti. Sed malo restitit Christus, innocentiam suam tuendo, & redarguendo injustitiam adversariorum *Joh.* 18, 23. eo ipso ostendens legitimam & justam defensionem adversus injuriam illatam, vel verbis, vel factis, Evangelii doctrinæ, quæ nihil abrogat quod juris est naturalis, non repugnare. Sed putat Author Christi verba non de quavis injuria accipienda, sed de tali, qualis est alapa, quæ non atrox, sed levis tantum injuria videtur. Sed verius puto de omni injuria, sive atroci, sive levi, Christum agere. Quippe cum omnis vindicta privata prohibeatur, prohibitio non minus ad vindicationem atrocis quam levis injuriæ pertinet; eadem enim in utraque vindicanda prohibitionis ratio, ergo & idem jus; nullam injuriam vindicandam authoritate privata verba Christi inferunt, ergo nec atrocem. Nam quo atrocior injuria, eo magis ad illam vindicandam incitamur, & consequenter prohibitio magis ad atrocem quam levem referenda videtur. Præterquam quod ejusmodi injuria, qualis est alapa, satis atrox videatur viro bono & honesto, & idcirco non adeo manifestum est, an sub ratione levis injuriæ alapa a Christo proponatur. Quippe cum hac ratione propter summam, quam ex inflictione alapæ patior, omnium honestorum virorum judicio contumeliam fama mea, quæ ex aliena, imo vulgi potissimum dependet opinione, res inæstimabilis & inter humanas felicitates non in postremo locanda gradu, sed quibuscunque rebus pretiosissimis præferenda, maxime lædatur, dicendum videtur, Christum alapam tanquam atrocem injuriam proponere: sed docere eam, quamvis atrox sit, perferendam potius, & alteram maxillam præbendam, quam vindictam sumendo privatam jura magistratus violare, & pacem publicam perturbare, quæ subsistere nequit, si cuique privato liceret sibi læso jus dicere & exequi, quod publice per magistratum fieri debet.

4. Sic in præcepto sequente: *Qui velit tecum litigare, ut tunicam accipiat, dimitte illi etiam pallium:* non omnis provocatio ad judicem aut arbitrum

prohibetur, Paulo interprete, qui lites non omnes prohibet, 1 Cor. VI, 4. sed vetat Christianos in prophanis auditoriis inter se litigare, idque ad Judæorum exemplum, apud quos recepta erat sententia, *Qui adducit negotia Israëlitica ad extraneos, polluit nomen Dei*: sed vult Christus ad exercendam patientiam nostram de rebus, quæ facile sunt recuperabiles, ut tunica, aut cum tunica, si opus sit, pallium, non contendi judicio, sed quamvis optimo jure nitamur, omitti juris persecutionem. Apollonius Tyanæus negabat Philosophi esse περὶ χρυσίου διαλέγεσθαι *de pecuniola litigare. Non improbat Prætor* (inquit Ulpianus) *factum ejus qui tanti habuit re carere, ne propter eam sæpius litigaret. Hæc enim cogitatio ejus, qui lites exsecratur, non est vituperanda.* Quod hic probari a probis ait Ulpianus, hoc Christus imperat, ex rebus honestissimis & probatissimis deligens præceptorum suorum materiam. At non hinc recte colligas etiam parenti, etiam tutori nefas fore, id, sine quo liberi, sine quo pupilli sustentari nequeant, si cogatur, apud judicem defendere. Aliud enim est tunica & pallium, aliud totum illud unde vivitur. In Clementis constitutionibus de homine Christiano dicitur, si litem habeat, σπουδαζέτω διαλύεσθαι κἂν δέῃ βλαφθῆναι τι, *det operam ut transigat, etiamsi quid damni accipiendum sit.* Quod ergo de moralibus dici solet, hic quoque locum habet, non consistere hæc in puncto, sed habere suam quandam latitudinem.

Philostr. II. 15.
L. Item si. §. 1. & D. de alien. Jud. mut. causa facta. L. 1. c. XIV.

COMMENTARIUS.

Christus hisce verbis iterum suos discipulos suamque doctrinam profitentes hortatur ad perferendam potius injuriam, quam proximum ad judicem provocare, præsertim si agitur de rebus levibus, quarum est facilis recuperatio, ut tunicæ; non tamen quamcunque repetitionem rei ablatæ prohiberi ex eo constat, quod ipse Paulus non omnem provocationem ad judices arbitros prohibet 1 *Cor.* VI. 4. Sed perperam colligit Author non quidem ibi omnes lites prohiberi, sed vetari ne Christiani coram magistratu Ethnico certent judicio, idque ad Judæorum exemplum, qui censebant, si quis Israëlitam adduxerit ad tribunal gentium, eum profanare nomen Dei. Quippe & ipse Paulus provocavit ad Neronem, neque alii etiam Christiani declinarunt tribunalia judicum Gentilium, secum reputantes quod omnis magistratus a Deo constitutus est, ut justitiam administret, & jus suum cuique tribuat, tam Gentilibus quam Christianis. Sed Paulus vult rebus βιωτικαῖς ad vitam quotidianam, lucra, ideoque temporalia bona pertinentibus, potius arbitri constituerentur ii, qui in ecclesia ἰδιῶται. Comparate hic Paulus loquitur, existimans potius ut vilissimis & simplicissimis ecclesiæ membris committatur dirimenda si inter fideles de rebus levibus oriatur controversia, quam in prophanis auditoriis contendere, quod sæpissime sine opprobrio Christianæ doctrinæ eamque profitentium perfici non poterat. Sed in sequentibus sese explicat, & jubet ut sapientes, si qui sint, huic officio deputentur. Si vero nulli essent ad hoc munere fungendum idonei, satius tamen esse vobis commendo ait, ut ad judicandum contemptissimos deligatis, quam Ethnicos adeatis judices. Ex dictis itaque Christi colligimus commendari quidem patientiam, & admoneri suos discipulos & omnes qui Evangelio nomen dederunt, ne faciles sint ad levibus de rebus judicio contendendum, sed omnis justa tam juris sui vel etiam alieni persecutio non tollitur, ita ut parenti vel tutori denegata sit facultas, necessitate coactis, apud judicem etiam Ethnicum defendendi id sine quo liberi, sine quo pupilli sustentari nequeunt; tria injuriarum genera Christus ponit; primum, quod infertur corpori ut alapa: alterum, quod contra jus dominii & proprietatis committitur, ut tunicæ ablatio: tertium, quod libertatem aufert, vel saltem imminuit, ut coactio, qua aliquid facere quis adigitur, ut hic. Sed injuriosa, violenta, & ex odio vel ira profecta oppositio prohibetur.

5. Sic in eo quod deinceps sequitur, *Qui angariabit te ad milliare unum, abi cum eo duo*: non dixit Dominus de centum milliaribus, quod iter hominem a suis negotiis longius abduceret, sed de uno, & si ita usu veniat

niat

niat de duobus; quæ deambulatio quasi pro nihilo ducitur. Sensus ergo est, in his quæ nobis non multum sunt incommodatura non urgendum nobis esse jus nostrum, sed cedendum plus etiam quam alter postulet, ut & patientia & benignitas nostra omnibus innotescat.

COMMENTARIUS.

ANgariare significat adigere ad aliquid & maxime ad currendum. Hinc *ἀγγαρεύειν*, *adigo ad currendum*, vel *ferendum aliquid*, est verbum origine Persicum, sed formatione Græcum. Angari Persis dicebantur Regum nuncii sive tabellarii, qui certis stationibus dispositi Regias Epistolas alter alteri succedendo ferunt, ut eo celerius perferrentur. Quos vulgus *postas*, quasi positas cursorum stationes, appellat. Verum, ut docti annotarunt, hoc interest, quod hodie certis spatiis collocati sunt, qui Principum stipendiis aluntur, ut equos habeant ad cursum paratos. Persarum vero cursoribus sive *Angaris* fas erat ad cursum rapere cujusvis equos, vel naves, vel plaustra, vel ipsos etiam homines. Huc Æschylus respiciens *in Tragæd.* *ἄγγαρον πῦρ*, eleganter vocat ignem illum quo in littoralibus pharis constituto signum dabatur, quoties quiddam celerrime nuntiatum esset necesse quasi *cursorem ignem*. Angariabantur itaque homines, vel in proprio corpore, vel in animalibus cæterisque rebus quæ ad angariam præstare adigebantur. Quod maximum onus erat, quod & olim perferre Hebræi coacti fuerant, ex quo Oriens Persarum cesserat dominationi & imperio, cujus immunitatem tandem a Demetrio obtinuisse prodit Joseph. Annotat ad *h. l.* Salmasius Angariæ locum fuisse præcipue expeditionis tempore, cum exercitus per vias militares transibant. Tum jus erat militibus capiendi ex municipiis & villis viæ militari proximis animalia ac jumenta sarcinis suis portandis ac vehendis idonea. Quod cum facerent *ἀγγαρεύειν* dicebantur, & *ἀγγαρεύεσθαι*, qui hoc pati cogebantur, id est *angariari*. vid. quæ ibi plura disserit. Adde & *l.* 30. *&* 28. *Cod. Theodos. de curs. publ.* Et *Impp. C. de sacrosanct. Eccl. Neminem ab angariis, vel perangariis, vel plaustris, vel quolibet munere excusari præcipimus cum ad felicissimam expeditionem nostri numinis omnium Provinciarum per loca, qua iter arripimus, debebant solita nobis ministeria exhiberi, licet ad sacrosanctas Ecclesias possessiones pertineant.* Et Hermogenianus Jctus. *l.* 11. *ff. de vocat. & excusat. muner. Sunt munera*, inquit, *quæ rei propriæ cohærent: de quibus neque ætas, nec merita militia, nec ullum aliud privilegium jure tribuit excusationem, ut sit prædiorum collatio, viæ sternendæ angariorumve exhibitio* &c. vid. & *l.* 4. *ff. de veteran.* Et Cœlius Rhodigin. *lect. antiq. lib.* 18. *c.* 8. De hac *angaria* etiam Arrianus in *Epict. dissert.* 3. 8. *Si angaria sit, & miles apprehendat animal tuum, ne renitaris neque obmurmures.* Quod durum erat servitutis jugum, sed patienter & æquo ferendum animo, quia a summo imperante impositum, cui obtemperandum, etiamsi imperat quæ dura nobis videntur. Sensus itaque hujus loci videtur esse, *si quis te angariaverit*, Id est onere imposito adegerit vel coëgerit ut eas. Si tuo servitio, vel bajulando, id est portando, vel currendo, vel comitando uti voluerit, ad unum milliare, vade cum illo duo; est enim milliaris unius deambulatio non tanti oneris, quin facile sine incommodo præstari possit, ideoque non recusandum, etiamsi per injuriam exigatur, imo potiùs duplum concedere extorquenti satius est, quam ut temet ei opponas vel vi, vel in judicio, levis enim hæc injuria videtur, ideoque toleranda potius, quam ut ejus causa iram odiumque concipias erga proximum, & vindictam mediteris, non tamen hoc incommodum quamvis leve declinare prohibemur placidis rationibus.

6. Sequitur porro: *Petenti abs te dato, & volentem a te mutuo sumere ne rejice.* Si in infinitum hoc producas, nihil durius. Qui domesticorum curam non agit, infideli est deterior, inquit Paulus 1 Tim. v, 8. Sequamur ergo eundem Paulum optimum legis herilis interpretem, qui Corinthios excitans ad beneficentiam in Hierosolymitanos exercendam, *Non*, inquit, *ut aliis sit laxamentum, vobis res angustæ, sed ut æquabiliter vestra copia succurrat illorum inopiæ*, II Cor. VIII, 13. id est (Livii verba in re non dissimili usurpabo) ut ex eo quod adfluit opibus vestris sustineatis necessitates aliorum: qui sensus est & in Cyro Xenophontis: ἃ ἂν ἴδω περιττὰ ὄντα τῶν ἐμοὶ χρημάτων, τούτοις τὰς ἐνδείας τῶν φίλων ἐξακοῦμαι. Similem æquitatem adhibeamus interpretando præcepto quod jam a nobis recitatum est.

COMMENTARIUS.

Cum enim homines hominum causa nati sunt, ut sibi mutuo prodesse possint, quid magis æquitati, atque decreto divino, & rectæ rationi consentaneum est, quam sublevare egentes subministrando ea, quibus eorum necessitati subvenire possumus. Est enim hoc beneficii genus adeo necessarium ad communem societatem colendam, cujus custodiam & conservationem quisque propter conservationem sui maxime cupit, ut sublato eo tolli videtur ipsa societas, quam homini cum homine intercedere voluit hujus universi moderator & arbiter. Imo maximum in se peccatum admittit, qui socium egentem deserens, nullam charitatis, qua proximum ut nosmetipsos prosequi tenemur, rationem habet. Solent vero egentes duorum esse generum. Aut enim sunt adeo omnibus fortunæ donis destituti, ut nullam spem habeant reddendi quod ipsis largimur. Vel casu quodam ad eas angustias redacti sunt, ut non donatam, sed mutuam pecuniam petant. Utrique subveniendum docet Christus, & postulant a nobis humanitatis officia, nulla habita ratione cujus sit nationis, & fidei, nam hoc homini ab homine præstandum qua homo. Hinc Lactant. *lib.* 6. *Instit. divin. cap.* 2. *Verum est illud Ciceronis, quod ait, hominem natura obedientem homini nocere non posse; ergo si nocere homini contra naturam est, prodesse homini secundum naturam fit necesse est. Quod qui non facit hominis se appellatione spoliat, quia humanitatis officium est necessitati hominis ac periculo subvenire.* Et idem: *Si virtus mercedem non exigit, si propter se, ut dicitur, expetenda est, ergo justitiam principem matremque virtutum suo pretio, non tuo commodo æstima, eique potissimum tribue, a quo nihil speres. Quid personas eligis? quid membra inspicis. Pro homine tibi habendus est, quisquis precatur, ideo quia te hominem putat.* Quibus addit paulo post: *Largire cæcis, debilibus, claudis, destitutis, quibus nisi largiare moriendum est, inutiles sunt hominibus, sed utiles Deo, qui eos retinet in vita, qui spiritu donat, qui luce dignatur. Fove quantum in te est, & animas hominum, ne extinguantur, humanitate sustenta. Qui succurrere perituro potest, si non succurrit, occidit.* Sed habet hoc Christi dictum suos limites, quippe si in infinitum hoc produceres, nihil durius, ut recte Author annotavit. Est enim modus in rebus, oportet quidem succurrere egenti, sed ita ut ipse non egeam. Petenti itaque abs te dato secundum æqui bonique regulam, quatenus & nostræ facultates ferunt & ipsorum necessitas postulat, ut docet Paulus ad Corinthios *cap.* 8. 13. Non enim Deus a nobis postulat, ut aliorum inopiæ succurrendo ipsi ad angustias redigamur, ut alii nostra liberalitate diffluant. Habet enim beneficientia & liberalitas suas cautiones, quas transgredi nequit, quin virtus in vitium degeneret. Nam ut optime Cic. *Videndum primum ne benignitas major sit quam facultates. Qui enim benigniores volunt esse, quam res patitur, primum in eo peccant, quod injuriosi sunt in proximos, quas enim copias his & suppeditari æquius est, & relinqui, eas transferunt ad alienos.* Hinc & Ambros. 1. *de offic. Est enim illa probanda liberalitas, ut proximos seminis tui non despicias.* Nam ut inquit Apostolus, si quis suorum curam non habet, & maxime domesticorum, est infideli deterior 2 *Timoth. cap.* 5. 8. Suos enim tueri nec ipsi Gentiles omittunt. Habet enim charitas ordinem suum, quem Christus observare haud dubie voluit, primum enim charitatis, a qua omnis liberalitas descendit, officium est, ut prospiciam prius qui mihi sanguinis vinculo proximi, antequam erga extraneos liberalitatem exerceam, & si quando hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, oportet id fieri moderate, ne ipse egeam vel nocearn iis quos tueri debeo, nam ut inquit Cicero, multi patrimonia effuderunt inconsulte largiendo. Ridicula itaque hæc Phanaticorum liberalitas, qui nihil actum putant, nisi se sibique arctissimo sanguinis vinculo conjunctos penitus omnibus facultatibus spoliaverint, ut in commune conferant.

7. Lex Hebræa sicut divortii libertatem indulgebat, ut sævitiæ maritorum in uxores occurreret; ita etiam privatæ ultioni, ad quam gens illa valde prona erat, coërcendæ jus læso fecerat ab eo qui læserat, non manu sua, sed apud judicem exigere talionem: quod lex etiam XII tabularum secuta est; *Si membrum rupit, talio esto.* Christus vero majoris patientiæ magister tantum abest, ut illam in jam læso probet vindictæ flagitationem, injurias quasdam ne arceri quidem vult, aut vi, aut judicio. At quales injurias? tolerabiles scilicet, non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit, sed quod restrictiore quadam patientia contentus sit. Ideo exemplum posuit in alapa, quæ non vitam impetit, non corpus mutilat, sed tantum contemtum quendam nostri significat, qui nos nihilo deteriores facit.

Seneca

Seneca, libro de constantia sapientis, injuriam a contumelia dividit: *Prior illa*, inquit, *natura gravior est; hæc levior & tantum delicatis gravis, qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenias servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit.* Idem alio loco: *Contumelia est minor injuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt.* Sic apud Pacuvium quidam: *Patior facile injuriam, si est vacua a contumelia:* & apud Cæcilium alius:

Facile ærumnam ferre possim, si inde abest injuria;
Etiamque injuriam, nisi contra constat contumelia.

Demosthenes: οὐδὲ γὰρ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις δεινὸν καίπερ ὂν δεινόν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει, *Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam & hoc grave, quam per contumeliam verberari.* Is quem dixi Seneca paulo inferius ex contumelia dolorem, affectum esse ait quem humilitas animi moveat contrahentis se ob factum dictumve inhonorificum.

COMMENTARIUS.

SUperius ad §. 6. *n.* 3. hujus capitis annotavimus, quo sensu accipienda quæ de dimittenda uxore occurrunt *Matth.* 5. Permissa quidem Judæis divortii libertas quo ad impunitatem in foro externo ob duritiem cordis eorum, ne conjux conjugis immineret exitio, vel duriori tractationi daretur occasio; verum non a vitio liberavit ejusmodi permissio conscientiam ejus, qui levissima de causa uxorem dimittebat, peccabat enim & contra primævam Dei institutionem, quæ tanquam matrimonii lex observanda, tum etiam legem charitatis, quæ tenerrimo amore jubet maritum amplecti arctissimo conjugii vinculo sibi devinctam uxorem, tum etiam communes liberos. Quod vero privatam ultionem attinet, ei nunquam indultum, neque extra judicium, neque in judicio permissa cuique facultas exigendi talionem, omne enim ultionis studium lex charitatis prohibet, quia tollit dilectionem proximi, qua sublata simul omnis societas humana, ad quam colendam homines nati sumus, evanescit, omniaque officia, quæ homo homini præstare tenetur jure naturali & morali, demerguntur mutuis dissidiis, discordiis, ac præliis, quæ necessario excipiunt destructionem societatis, quam natura inter homines erexit constituitque non tam arte aliqua, quam quod innata humanæ naturæ ad cœtus cum sui similibus celebrandos & commercium, sine quo vita commode neque beate transigi nequit, mutatione officiorum, quæ recta dictat ratio exhibenda proximo, conservandum propensio & inclinatio eos impellit, & consequenter jure naturali vel morali prohibita omnia illa mala, quæ perturbant, imo plane tollunt societatis culturam & conservationem, & quidem in perpetuum: præcepta contra omnia quæ eam conservant ac tuentur, ut dilectio proximi, quæ tanquam brevi compendio omnes omnino virtutes omniaque officia proximo debita continet, ut supra a nobis annotatum, atqui studium ultionis illam erga proximum propensam voluntatem & benevolentiam animo expellit; sequitur vetitum omnis vindictæ privatæ & ultionis studium privatum, sive illud quis propriis manibus propriaque authoritate exequatur in statu naturali, sive coram judice in statu civili jus suum ex illicita animi ægritudine injuriam sibi illatam vindicandi inflammatus persequatur, utroque modo peccat contra moralia & naturalis juris præcepta, quæ & charitatem erga socium & societatis cum eo conservationem atque commercium officiorum commutatione tuendam & promovendam volunt; cui juri accedit & alterum necessitatis vinculum consistens in ejusdem proximi nobiscum divinæ imaginis communione, quæ illum reddit eodem amore dignum, quo nosmetipsos prosequimur, & idcirco quemadmodum nemo propriam carnem odio habet, ideo & proximum odisse, vel clam, vel manifeste, leges prohibent, quæ nostri amorem nobis inculcant. Unde enim ultionis studium & cupido, nisi ex odio, ira, & infesto erga socium animo. Optime itaque Christus, non tanquam majoris patientiæ magister, sed legis falli nescius interpres, non eripit cuique læso facultatem jus suum coram judice legitime persequendi, sed prohibet omnem juris persecutionem ex animo vindictæ & ultionis studio inflammato proficiscentem, quod & in V. T. prohibitum. Cujusmodi prohibitio non solum ad leves, sed etiam atrociores injurias pertinet, quas perferre potius quam ulcisci & in V. T. & N. rationi & æquitati fuit consentaneum: criminis enim atrocitas non potest licitum facere quod per se malum est, quale ultionis studium, ut paulo ante a nobis notatum, ubi & de alapa tanquam atroci injuria a Christo allegata sermonem habuimus.

S 8. In

8. In tali ergo circumstantia patientiam Christus præcipit; & ne quis tritum illud objiciat, *Veterem ferendo injuriam invitas novam*: addit, potius etiam ferendam esse alteram injuriam quam propulsandam priorem: quia scilicet nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est. Maxillam obvertere in Hebraismo est patienter ferre, ut apparet Esai. XXX, 6. Jerem. III, 3. præbere os contumeliis dixit Tacitus historiarum tertio.

COMMENTARIUS.

NOn distinguimus cum Authore injuriam a contumelia, ea mente, quasi minorem injuriam pati arctiori obligationis vinculo obstricti essemus, quam graviorem: quoad injuriæ mensuram posset ejusmodi admitti distinctio, nequaquam vero quoad ulciscendi prohibitionem, ea enim universalis est, sese extendens ad utramque injuriæ speciem, quia omne ultionis studium per se malum est, ideoque nec augeri nec imminui potest ab objecto circa quod versatur, nec ab ejus natura sibi aliam qualitatem induere, quam quæ sibi naturalis est; naturalem voco, quia dat rei formam, id est efficit ut rem aliquam eo modo cognoscamus quo existit, vel saltem ejus nobis ideam repræsentare possimus, & entia a se invicem distinguere valeamus secundum illorum naturam, qualitates, & attributa. Itaque quod hic ait Author velut Christi verborum interpres, scil. potius alteram injuriam ferendam quam propulsandam priorem, de leviori injuria unde nihil fere mali, nisi quod in stulta persuasione positum est, ad nos pervenit, intelligendum, quasi in graviori se vindicandi libertas obtineret, (illa enim distinctio & verborum interpretatio non obscure hunc Authoris sensum esse produnt) propter rationes jam adductas a veræ Christi mente alienissimum statuimus.

III. 9. Tertium argumentum peti solet ex eo quod apud Matthæum sequitur: *Audistis dictum fuisse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego vero dico vobis, Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui vos exsecrantur, precamini pro eis qui infesti vobis sunt & vos persequuntur.* Sunt enim qui existimant cum tali dilectione & beneficentia adversum inimicos & infestos pugnare tum judicia capitalia, tum bella. Sed facile id refellitur, si ipsum illud legis Hebraïcæ dictum consideremus. Præcipiebatur Hebræis ut proximum diligerent, Hebræum scilicet: ita enim vocem proximi ibi sumi ostendit Levit. XIX comma 17, collatum cum commate 18. At non minus imperatum erat magistratibus occidere homicidas & alios graviter sontes: non eo minus tribus undecim ob delictum atrox justo bello persecutæ sunt tribum Benjamiticam, Jud. XXXI. non eo minus recte David, qui prælia Domini præliabatur, regnum sibi promissum ab Isboseto armis repetit.

COMMENTARIUS.

HUjus loci sensum explicavimus *n.* 3. 5. 6. atque ibi annotavimus errorem Authoris statuentis præceptum, quo jubemur *proximum diligere*, Hebræis tantum fuisse datum, & consequenter nomine *proximi* intelligi non extraneum, sed Hebræum, qui ejusdem religionis & fœderis erat, fratrem, ut patet *Levit.* 19. 17. 18. quasi non idem & in V. T. & N. dilectionis mandatum, idem objectum, eadem forma, eadem dilectio, idem finis. Lex naturalis, quæ & moralis, jubet diligere proximum qua hominem, id est ejusdem mecum originis ejusdemque rationis participem, ejusdem generis & dignitatis, itaque non Israëlitis tantum, sed toti humano generi dilectionis lex præscripta, & consequenter universalis est obligatio, qua omnes in universum tenentur homines sese mutuo amore tanquam æquali proximitatis juris vinculo sibi invicem devinctos prosequi atque amplecti, non secus quam quisque semetipsum diligit. Hinc Philistæi & Ægyptii, quamvis extranei ab Hebræis habebantur, quia non ejusdem civitatis, vel fœderis, aut religionis,

proximi tamen nomine censentur. Religionis enim diversitas, vel fœderis, quo in peculiarem populum Deus sibi præ aliis gentibus Hebræos adscivit, neque regiminis vel reipub. peculiaris forma, efficere nequit, ut jura naturæ, quæ perpetua atque immutabilia sunt, locum sibi vindicent in iis, quæ hominis cum homine naturalem cognationem & societatem concernunt, cujus generis est illa mutua dilectio, qua socius amplecti socium tenetur. Et quid si demus, quod tamen falsissimum jam demonstravimus, per proximum intelligi is qui erat ex eadem gente, ejusdem religionis & fœderis, Israëlita nimir. inde sequitur magistratui, vel ei, qui in Repub. Summæ rerum præest, non esse facultatem animadvertendi in reos & sontes ex suo populo, vel esse jus belli gerendi adversus proximum justa de causa. Quippe & olim licebat stante Repub. Hebræorum in Hebræos sontes gladio animadvertere. Licebat undecim tribus Benjamitas proximos suos, etiam stricto illo sensu, ferro & armis persequi & adversus eos bellum suscipere. Licebat Davidi regnum sibi a Deo promissum armis ab Isboßetho repetere.

10. Sit ego nunc porrecta latius proximi significatio ad homines quosvis: omnes enim in communem gratiam sunt recepti: nulli populi a Deo devoti: licebit tamen in omnes quod tunc in Israëlitas licuit, qui diligi æque tunc jubebantur, ut nunc quivis homines. Quod si etiam velis in Evangelica lege majorem dilectionis gradum imperari, concedatur & hoc, dum illud quoque constet, non omnes æqualiter diligendos, sed magis patrem, quam extraneum. Sic etiam bonum innocentis bono nocentis, bonum commune privato antehabendum ordinatæ dilectionis lege. Ex dilectione autem innocentium nata sunt & judicia capitalia & pia bella. Vide sententiam moralem quæ exstat Prov. XXIV, 11. Debent ergo Christi præcepta de singulis diligendis atque adjuvandis ita impleri, nisi major ac justior dilectio impediat. Notum est dictum vetus: *Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli.*

COMMENTARIUS.

Eadem proximi significatio & in V. & in N. T. Quis enim proximi nomine denotari potest, quam qui ejusdem originis nobiscum & sanguinis, communis enim humani generis parens Adamus, cujus ex semine omnes gentes & nationes ortum suum derivare necesse habent, ideoque eadem sanguinis jura æquali vinculo hominem devincunt homini sese mutuo amore complecti. Fundatur itaque dilectio proximi in naturali cognatione & consanguinitate, quæ ab uno eodemque omnibus hominibus nascendi communi principio derivanda non latius extendi nec arctius restringi potest quam patet humana societas, & consequenter perperam statuit Author nunc scil. Christi adventu latius proximi significationem esse porrectam, quam olim in V. T. ita ut quemadmodum omnes in communem gratiam sunt recepti, sic etiam quosvis homines cujusque nationis, Gentiles, extraneum & civem diligere tenemur æquali amore, ita ut nemo sit cui non data occasione & benevolentiæ & humanitatis officia præstare debeamus. Constat enim *Luc.* 10, 29. jus propinquitatis non fundari in illa receptione in communem gratiam, sed in jure naturali & communi illa inter homines a natura constituta cognatione, quæ hominem obligat homini tanquam socio suo & sanguinis vinculo sibi juncto opitulari, prodesse, & in eum quæcunque humanitatis & benevolentiæ officia conferre. Extrinseca enim illa seu adventitia conditio, qua Judæi distinguebantur a Gentili & extraneo, non poterat immutare, ut jam diximus, sanguinis jura, nec tollere ea officia quæ imperat recta ratio exhiberi propinquo, qua homo, inhæret enim hæc conditio ejus ossibus, ideoque ab eo separari nequit, nec mutari quacunque ratione. Itaque quemadmodum nobis communis cum omnibus hominibus recta ratio, ita etiam & nascendi origo, quæ homines æquales efficit, & idcirco obligat, ut omnes homines præstent illa officia tum benevolentiæ & amoris, tum etiam humanitatis, quæ sibi invicem debent quia ejusdem omnes conditionis & originis, id est qua homines. Et consequenter Israëlitæ non minus diligere tenebantur extraneos, quam ejusdem fœderis ac religionis participes cives, seu amicos & consanguineos, quia quivis homo nobis proximus & in V. T. & in N. T. Errat quoque Author dum in Evangelica lege majorem dilectionis gradum imperari statuit, quem errorem supra refutavimus. Libenter tamen concedimus, dilectionem suos habere gradus, ita ut magis patrem amare debeam quam extraneum: est enim diligendi regula & ordo,

qui a se ipso incipiens cæteros jubet diligere juxta mensuram consanguinitatis, ita quo quis nobis arctiori sanguinis vinculo junctus, eo magis diligendus & in collocandis beneficiis præferendus iis, qui a nobis remotiori gradu distant. *Omnes homines æque diligendi sunt, sed cum omnibus prodesse non possit, his potissimum consulendum est, qui pro locorum & temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte junguntur.* August. *de doctr. Christ.* Huic autem charitatis legi minime repugnant supplicia capitalia & justa bella, quæ ad tuendos innocentes, ne improborum ac facinorosorum hominum pravis machinationibus seu flagitiis obruantur, suscipiuntur. Pugnaret potius contra legem charitatis scelera impunita relioquendo Rempub. & bonorum salutem facinorosorum & sceleratorum insidiis & flagitiis exponere. Qui proximum diligit tenetur quoque omni ratione omnibusque mediis ejus salutem & securitatem tueri adversus omnem vim atque injuriam, puniendo sontes, & coërcendo hostes atque latrones armis & ferro. Si enim liceat impune lædere, nullus erit tutus ab improborum violentia. Plut. *in Rom. apoph.* Ex dilectione innocentum derivanda videntur capitalia supplicia & pia bella, cum enim inquit Regum sapientissimus *Proverb.* 24. 12. *Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses.* Quid aliud docet quam habendam de proximo curam, quem ut nosme ipsos diligere, ita etiam a periculis servare, si possimus, tenemur, charitatis lege, imo ut possimus annitendum, eum liberare a violentia & injustitia, a vi & injuria improborum, vix enim habendus pro socio qui hostilem suum erga societatem humanam animum declarat, omnia jura divina & humana pervertens simul humanam naturam exuisse videtur, consequentur omni amore sese indignum reddit, & inhabilem efficit ad recipienda humanitatis & benevolentiæ officia.

II. Adde quod inimicos diligere jubemur Dei exemplo, qui malis Solem suum oriri facit. At idem Deus de quibusdam malis & in hac vita pœnas sumit, & olim sumet gravissimas. Quo argumento simul solvuntur ea que de lenitate Christianis præcepta ad hanc rem adferri solent. Nam Deus lenis, misericors, longanimis appellatur Jonæ IV, 2. Exod. XXXIV, 6. At ejusdem in contumaces iram, hoc est puniendi voluntatem, passim describunt sacræ literæ, Num. XIV, 18. Rom. II, 8. Et hujus iræ minister constitutus est magistratus, Rom. XIII, 4. Moses ab eximia lenitate prædicatur. At idem pœnas de sontibus exegit, etiam capitales. Christi lenitatem & patientiam imitari passim jubemur. At Christus est qui & Judæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis, Matth. XXII, 7. & impios in die judicii pro meritis est damnaturus. Magistri lenitatem imitati sunt Apostoli, qui tamen potestate sibi divinitus data usi sunt ad pœnam facinorosorum, I Cor. IV, 21. I Cor. V. 5. I Tim. I, 20.

COMMENTARIUS.

Docet Christus *Matth.* 5. legem charitatis a nobis efflagitare, ut non solum amicos, sed etiam inimicos diligamus, (nam illud quod præcedit, *odio habebis inimicum tuum*, est additamentum Pharisaïcum, quippe in toto legis corpore non scriptum, sed falsa traditio Scribarum, quibus visum fuit hoc addendum esse) & benedicamus eis, qui devovent nos, ut ostendamus filios esse patris nostri qui est in cœlis: utpote qui faciat solem suum oriri non solum bonis, sed etiam malis, & pluat super justos & injustos, cujus exemplar sequi debemus, si legi convenienter vitam instituere volumus. Quamvis qui hostili in nos sunt animo, eos statim dixerimus vix pro sociis habendos, cum sese inhabiles reddant ad recipienda humanitatis officia, id non eo sensu intelligendum, quasi nulla plane humanitatis officia ipsis a nobis præstanda, nulloque beneficio afficiendis. Verum ea exigi nequit tanquam sibi debita, ut socio & proximo, qui a sua parte jura consanguinitatis & propinquitatis observans, idem a me ex mutua obligatione postulat, quasi fas non esset ut injuriam a me arceam, & vim vi repellam. Verum quid si inimicus aliquando in necessitate constitutus opem nostram implorat, vel posteri ejus a nobis succurri petant, an illos deserere æquum? neutiquam. Oblata enim occasione ulciscendi inimicum, eum missum facere æquitatis est atque clementiæ. Imitemur Deum, qui solem suum etiam oriri facit super malos. *Sceleratis etiam sol exoritur*, inquit Seneca. Verum ejusmodi iræ moderatio atque lenitas lege præcepta non tollit vel defensionem sui adversus vim illatam, vel eripit magi-

magistratibus facultatem puniendi sontes & facinorosos. Deus enim, qui lenis & misericors est, simul est judex & vindex scelerum, atque in contumaces gravissime sæpe consuluisse testantur passim sacræ litteræ, imo se vindicaturum iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem eorum, qui sese oderunt, minatur. Divinæ autem iræ minister constitutus legitimus magistratus, cui adde exempla ab Authore adducta.

12. Quartus locus qui objicitur est Rom. XII, 17. *Nemini malum pro malo reddite: procurate honesta in omnium conspectu. Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viventes. Non vosmetipsos ulciscentes, dilecti, sed date locum iræ: scriptum est enim; Meum est ulcisci: ego rependam, dicit Dominus. Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum; si sitit, da ei potum: hoc enim si feceris, carbones ignis coacervabis in caput ejus. Ne vincitor a malo, sed vince bono malum.* Sed hic quoque eadem quæ ad locum superiorem patet responsio. Nam quo tempore dictum fuerat a Deo, Meum est ulcisci, ego rependam; eo ipso tempore & judicia capitalia exercebantur, & de bellis scriptæ erant leges. Quin & beneficia inimicis (popularibus scilicet) exhiberi jubentur, Exod. XXXIII, 4, 5. Hæc tamen, ut diximus, neque pœnis capitalibus, neque bellis justis in ipsos etiam Israëlitas obstabant. Quare ne nunc quidem verba eadem, aut præcepta similia, quamvis latius patentia, in talem sensum rapienda sunt: eoque minus quia capitum sectiones non ab Apostolis sunt, aut eorum ætate, sed multo serius factæ ad dividendam lectionem & faciliorem locorum allegationem. Quare quod nunc XIII caput inchoat, *Omnis anima potestatibus supereminentibus subjecta esto*, & quæ sequuntur, cum illis de ultione non expetenda præceptis cohæsit. IV.

13. In hac autem dissertatione dicit Paulus, potestates publicas Dei ministras esse, & vindices ad iram (id est ad pœnam) in maleficos: eo ipso apertissime distinguens inter ultionem publici boni causa, quæ Dei vice exigitur & ad ultionem Deo reservatam referenda est, & illam explendi doloris, quam paulo ante interdixerat. Nam si ultionem etiam illam, quæ boni publici causa exigitur, in illo interdicto comprehensam velis, quid erat absurdius, quam cum dixisset abstinendum a pœnis capitalibus, deinde subjicere, in hoc potestates publicas a Deo constitutas, ut pœnas vice Dei exigant?

COMMENTARIUS.

Si nemini malum pro malo reddere, neque sese ulcisci liceat, sed quisque obligatus est cum omnibus hominibus, & Græcis & Judæis, imo & idololatris, quia & nobis proximis pacem colere, ideoque dare locum iræ, & Deo vindictam relinquere, ergo prohibita omnis vis atque facultas jus suum armis persequendi cuique Christianam doctrinam profitenti: qui enim societas coli & pax haberi potest ubi omne commercium & omnis consuetudo inter homines armis & ferro interrumpitur, imo plane tollitur. Hoc modo ex dicto Pauli loco argumentantur qui omnem bellandi licentiam sublatam volunt in N. T. Verum facilis est responsio, vindicta quidem hic prohibetur hominibus, scil. privatis, non item magistratui, qui vindex & minister est iræ divinæ, nec quæ ab Apostolo commendantur jus belli pii gerendi tollunt, exigente illud necessitate. Nam qui jubet ut pacem cum nostri simillimis colamus, conditionem adjicit, *si fieri potest*; quo significat non semper possibile esse, aut in nobis situm, propter hominum quorundam malitiam & ad quæcunque admittenda scelera pronam naturam pacem colere. Vult itaque Apostolus ut quæ nostri sunt officii præstando pacem conservemus, nemini, ne discordias & contentiones foveamus, demus ansam belli seu dissidii, sed contra omnia curemus, quantum in nobis est, quæ pacem promoveant.

veant. Si vero ea haberi nequit, utpote quando de pietate aut veritate agitur, vel etiam de salute & vita nostra tuenda adversus improborum hominum vim atque injuriam, non est præponenda concordia veritati neque propriæ saluti, verum ita instituenda defensio utriusque, ne implacabile concipiamus odium erga adversarium, sed facile cum eo redeamus in gratiam, ubi vel veritatem vel nosmetipsos oppugnando abstinet. Patet etiam eo tempore quo dictum fuerat a Deo, *Meum est ulcisci, ego rependam*, judicia capitalia exercitata, bella gesta approbante Deo. Sic etiam inimicis, non tantum popularibus, sed quibusvis, benevolentiæ & humanitatis officia exhibere jubetur. Verum eo ne quidem privatis prohibetur justam defensionem opponere in se impetum facientibus, licet & ipse adversarius sit Israëlita, multo minus magistratui interdicitur gladii usus in facinorosos, vel belli gerendi jus ad tuendos innocentes & pacem publicam conservandam, ut jam annotavimus. Sed modum tantum ponit lex inimicitiis, ne fint admodum vehementes, ne afflicto inimico addamus afflictionem, sed potius periculum ejus aut damnum arceamus & impediamus. Quod enim nobis fieri optamus vel optare deberemus, etiam proximo quamvis inimico obliti injuriæ qua nos affecit, faciendum. Quod autem lex moralis Israëlitis concessit, & nobis quoque Christianam doctrinam sequentibus licet, quia perpetua est atque immutabilis. Cui etiam accedit quod idem Apostolus initio *Capitis* 13. stabilire videtur vindictam publicam: quæ si prioribus verbis *cap. præcedentis* tolleretur, *neque absurdius quicquam fingi posset quam id quod affingeretur Apostolo, qui postquam ex istorum sensu prohibuisset omnem vindictam, etiam publicam per capitales pœnas & bella immediate subjiceret, ad hoc supremas potestates esse institutas, ut pœnas vice Dei exigerent*, ut inquit Rivet. *Prælect. in Decal.* Quod autem capitum distinctionem attinet, plurimi sibi eam attribuunt, quorum nomina a quibusdam recensentur scriptoribus, novam vero eam esse & plane recentem censuit Heinsius, sed quo tempore cœperit non satis constare alii non absque ratione opinantur. Verum cum hæc controversia nihil adfert momenti ad confirmanda quæ de sensu istius loci, quem Adversarii adducunt, disputavimus, aliis magis diligenter discutiendam relinquimus.

V. 14. Quintus quo nonnulli utuntur locus est 11 Cor. x, 3. *Quanquam in carne ambulantes, nequaquam carnis bella gerimus. Nam arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed divinitus valida ad destructionem munitionum:* & quæ sequuntur. Sed hic locus nihil ad rem facit. Ostendunt enim tum præcedentia, tum quæ sequuntur, carnis nomine a Paulo ibi intelligi imbecillam corporis conditionem, qualis in aspectum veniebat, & cujus nomine contemnebatur. Huic opponit Paulus arma sua, potestatem scilicet sibi ut Apostolo datam ad coërcendos refractarios, quali usus fuerat in Elymam, Corinthium incesti reum, Hymenæum & Alexandrum. Hanc ergo potestatem negat esse carnalem, id est infirmam, imo contra validissimam eam esse asserit. Quid hoc ad jus capitalium suppliciorum, aut belli? Imo contra, quia Ecclesia eo tempore publicarum potestatum auxilio destituebatur, ideo ad ejus tutelam prodigiosam illam potestatam Deus excitaverat, quæ deficere ferme cœpit ex quo Imperatores Christiani Ecclesiæ contigerunt, sicut Manna defecit ubi in terras frugiferas populus Hebræorum pervenerat.

COMMENTARIUS.

HUic loco adjungi potest quod legimus *Ephes. 6. 17. Assumite gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Unde argumentantur Christianos non oportere arma tractare. Apostolus enim sermonem habet de potestate, & armis, quibus & ipse & qui secum eodem munere fulgentes muniti contra Satanam, mundum, & carnem pugnare debebant: quia jussi erant non externa vi, sed solo verbi præconio, id est spiritualiter mundum debellare, & ad obedientiam Evangelii adigére, qui ab eo alieni erant, & Christi doctrinam oppugnabant. Aliqui etiam de extraordinaria Apostolica potestate, qua aliquando usi sunt Apostoli, accipiunt, in contumaces & ad impios coërcendos. Quemadmodum Petrus Ananiam & Saphiram morte, Paulus Elymam magum visu orbavit. Quo autem sensu verba accipiuntur, neutrum sequitur quod Adversarii inferre volunt. Apostolorum & fidelium arma spiritualia quidem sunt, verum inde non sequitur magistratui non competere jus gladii & armorum corporalium. Quippe quemadmodum

modum

modum vocatio Apostolorum & fidelium non tollit officium magistratus; sic arma spiritualia quibus fideles pugnant, non tollunt temporalia seu corporalia, quibus magistratus utitur. Turretin. *Loc.* 11. *Quæst.* 17. *Aliud est officium privatum fidelium, aliud publicum magistratus; fideles debent parati esse ad proprium sanguinem fundendum potius quam alienum, quia ipsis jus gladii & belli non est concessum; sed alia ratio est officii magistratus, quem cum Deus armaverit ad malorum vindictam & defensionem Respub. & Ecclesiæ, etiam bella gerere necessaria ipsi concessit.* Quæ tamen verba sano sensu accipienda, ne potestatem in quibusdam casibus sese propriis armis tuendi adversus vim illatam tollant. Si verba ad extraordinariam potestatem referuntur, scil. ad censuram Ecclesiæ, quam sæpe excipiebat corporalis pœna, minus sequetur quod volunt. Si enim extraordinaria & miraculosa potestate vindicandi quorundam Christianæ doctrinæ oppugnatorum inobedientiam armati fuere Apostoli, eo magis affirmatur in Ecclesia, saltem inter Christianos aliquam divinam vindictam fuisse necessariam, & etiam exercitam, ut constat ex exemplis statim adductis. *Quæ tum miraculose fuit excitata, cum Ecclesia secularium potestatum auxilio destitueretur, deficere autem cœpit, ex quo Imperatores Christiani curam Ecclesiæ susceperunt.* Rivet. *dict. loc.*

15. Qui sexto affertur locus, Eph. VI, 12. *Induite universam illam arma-* VI.
turam Dei, ut possitis stare adversus artes Diaboli; quia non est vobis lucta adversus
sanguinem & carnem (supple, *tantum*, more Hebræo) *sed adversus imperia*,
& quæ sequuntur: agit de pugna, quæ Christianorum est qua sunt Christiani, non quam communem habere cum aliis hominibus certis eventibus possunt.

COMMENTARIUS.

Nihil sane ponderis habet argumentum ex adducto loco petitum: non prohibet enim Apostolus carnalibus armis uti adversus homines carnales injuste nos invadentes. Verum commendat & docet qualem armaturam induere debemus adversus artes Diaboli, quippe *non est nobis lucta*, inquit, *cum sanguine & carne*, id est non est nobis pugnandum cum hominibus, quibus arma corporalia opponere, & quorum vim vi repellere & arcere a corpore, a vita, a capite possumus. Sed longe alia hic est debellandi ratio. Nam hostes sunt, quos nulla humana virtus sustinere queat. Imo ex hoc loco potius justi belli gerendi licentiam stabiliri quam everti existimamus, cum ex ipsa armaturæ distinctione liquet Apostolum in eam opinionem adductum, quod nobis adversus homines uti armis corporalibus liceat, quemadmodum adversus spirituale Diaboli bellum induere debeamus armaturam Dei.

16. Jacobi locus, qui septimo affertur, IV, 1. *Unde bella & pugnæ inter* VII.
vos? nonne ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris? Concupiscitis, & non habetis: invidetis & affectatis, nec potestis nancisci: pugnatis & bella geritis, nec obtinetis, eo quod non petitis: petitis, & non accipitis, eo quod male petitis, ut in voluptates vestras absumatis: nihil continet universale: tantum dicit bella & pugnas, quibus tum Hebræi dispersi inter se
misere collidebantnr, (cujus historiæ partem aliquam apud Josephum vi- *Ant. lib.*
dere est) ortum habuisse ex causis non probis: quod nunc etiam contin- XVIII.
gere scimus & dolemus. Sensum ab hoc Jacobi loco non alienum habet *cap.* 12.
Tibulli illud: *& lib. seq.*

Divitis hoc vitium est auri, nec bella fuere,
Faginus astabat cum scyphus ante dapes.

Et apud Strabonem non uno loco notatum videas, innocentissime agere eas gentes, quarum victus est simplicissimus. Non abeunt hinc ista Lucani:

----- O prodiga rerum
Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,

Et

Et quæsitorum terra pelagoque ciborum
Ambitiosa fames, & lautæ gloria mensæ:
Discite quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat. Non erigit ægros
Nobilis ignoto diffusus Consule Bacchus,
Non auro myrrhaque bibunt, sed gurgite puro
Vita redit: satis est populis fluviusque Ceresque.
Heu miseri! qui bella gerunt.

Cui adjungi potest Plutarchi illud in Stoïcorum contradictionibus: οὐδεὶς γὰρ φύεται ἀνθρώποις πόλεμος ἄνευ κακίας. ἀλλὰ τὸν μὲν φιληδονία, τὸν δὲ πλεονεξία, τὸν δὲ φιλοδοξία τις ἢ φιλαρχία συῤῥήγνυσι. *Nullum inter homines bellum non ex vitio nascitur: aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur.* Justinus cum Scytharum instituta laudasset: *Atque utinam reliquis mortalibus similis moderatio & abstinentia alieni foret: profecto non tantum bellorum per omnia secula terris omnibus continuaretur, neque plus hominum ferrum & arma quam naturalis fatorum conditio raperet.* Apud Ciceronem est de Finibus primo: *Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur.* Maximus Tyrius: νῦν μεστὰ πάντα πολέμων. αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι πλανῶνται πανταχοῦ, περὶ πᾶσαν γῆν τὰς πλεονεξίας ἐπεγείρουσαι. *Nunc omnia bellis plena: Ubique enim oberrant cupiditates, & per omnes terras excitat appetitum rerum alienarum.* Jamblichus: καὶ γὰρ πολέμους καὶ στάσεις καὶ μάχας οὐδὲν ἄλλο παρέχει ἢ τὸ σῶμα καὶ αἱ τούτου ἐπιθυμίαι. διὰ γὰρ τὴν τῶν χρημάτων κτῆσιν οἱ πόλεμοι γίγνονται. *Bella, pugnas, seditiones corpus præbet & corporis cupiditates. Nam rerum utibilium caussa bella oriuntur.*

COMMENTARIUS.

Ostendit quidem Apostolus bellorum originem ex pravis animi motibus, ex illicitis voluptatibus & cupiditatibus derivandam, quas vitandas docet Christianos. Qui enim socium injuriam afficiendo ad bellum provocat, eum peccatum admittere necesse est. Verum qui ex justa causa bellum suscipit, ut sese tueatur adversus vim illatam, vel imminentem, vel sua injuste ablata repetat vi & armis, si nulla alia recuperandi ea est occasio, in re licita versatur. Offensionem quidem ex causis non probis originem habere vult Apostolus, verum inde non sequitur nobis propriam defensionem, neque etiam magistratui bellum suscipere illicitum non solum ad propulsandam, sed etiam vindicandam injuriam, & recuperandas injuste civium possessiones vi occupatas. Sæpius causas illas, quas Apostolus enumerat, bella, dissidia atque contentiones excitasse, non solum veterum monumenta, sed rerum usus testatur, quam multa & olim & hac etiam tempestate, in quam nostra incidit ætas, bella gesta, quibus sceleratus amor habendi, & alieni concupiscentia, ac auri argentique cupido causam præbuit. Ea in causa fuit quod itum sit in viscera terræ, ut effoderentur opes irritamenta malorum:

Jamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum
Prodierat: prodit bellum quod pugnat utroque;
Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.

Ut canit. Poëta. 1. *Metam.* Quamobrem Seneca 7. *lib. Benef. cap.* 10. *Ferrum ex iisdem tenebris prolatum, quibus argentum & aurum: ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, aut pretium.* Sic quoque divitiis sollicitati Romani Cyprum, insulam divitiis abundantem, quamvis a Socio Ptolomæo regeretur, invaderunt sine ulla justa causa, ut tradit Flor. *lib.* 3. *cap.* 9. *Sed divitiarum*, inquit, *tanta erat fama, nec falso, ut victor gentium populus, & donare regna consuetus, Publio Clodio Tribuno duce, socii vivique regis confiscationem mandaverit.* Hinc Lucanus:

Usque adeo solus ferrum mortemque timere
Auri nescit amor? pereunt discrimine nullo
Amissæ leges, & pars vilissima rerum
Certamen movistis opes.

Et Lucretius:

- - - Nunc aurum & purpura curis
Exercent hominum vitam, belloque fatigant.

Hinc quoque Juvenal. *Sat.* 14.

Inde fere scelerum causa, nec plura venena
Miscuit, aut ferro grassatur sæpius ullum
Humanæ mentis vitium, quam sæva cupido
Immodici census.

Et Plinius ait: *Opulentiæ exitus, ad scelera, cædes & bella tendere.*
Hinc Euripides in *Plisthene*:
Πολλῶν τὰ χρήματ' αἴτι' ἀνθρώποις κακῶν.

Multorum malorum causa hominibus opes.
Utuntur cupiditate ad congregandas opes. Hinc fraudes, latrocinia, hinc omnia scelerum genera orta sunt. *Lactant. Divin. Inst. lib. 6.*

17. Quod vero Petro dictum est, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, cum VIII.
non ad bellum communiter spectatum, sed ad bellum privatum proprie pertineat, nam & Christus ipse inhibitæ aut neglectæ defensionis hanc reddit causam, quod regnum suum de hoc mundo non esset, Joan. XIII, 36.) suo loco rectius pertractabitur.

COMMENTARIUS.

HOc Petri dictum examinandi nobis erit occasio, ubi de bello privato disputandum erit. Notandum tamen, quamvis Christus se corporalibus armis tueri voluerit, quia regnum ipsius de hoc mundo non erat, ex eo inferri nequit injustum esse sui defensionem suscipere, armis & ferro a se depellendo vim & injuriam; nam ipse ait *Joan.* 18. 36. *Si meum regnum esset de hoc mundo, ministri mei pro me certarent*; argumentum non improbasse Petri factum tanquam illegitimum per se, sed quia intempestivum, quia regnum suum non erat de hoc mundo, ideoque tali defensione, quæ adhiberi solet ab iis qui societati civili præsunt, se uti nolle.

IX. 1. Quoties de scripti sensu quæritur, magnam vim habere solet tum usus sequens, tum prudentum auctoritas: quod etiam in divinis scriptis sequendum est. Neque enim probabile est Ecclesias, quæ ab Apostolis constitutæ sunt, aut subito, aut omnes defecisse ab iis quæ Apostoli breviter perscripta ore liberalius explicaverant, aut etiam in usum introduxerant. Solent autem ab iis qui bella impugnant adferri dicta quædam veterum Christianorum: ad quæ tria dicenda habeo.

COMMENTARIUS.

QUamvis usus sequens & prudentum authoritas in divinis interpretandis litteris non omnino sit rejicienda, attamen cavendum ne plus authoritatis ipsis attribuamus quam par est, fuerunt omnes enim homines erroribus obnoxii & fallibiles, quorum cognitio imperfecta fuit, & qui sæpe partium studio a vero deflectere potuerunt. Et consequenter fides, quæ nititur Patrum consensu alicujus Scripturæ loci interpretationem approbantium, non infallibilis, sed verosimilis tantum atque probabilis censeri debet. Hinc Hieronym. *Epist.* 62. *ad Theop. Alexand. Scio me aliter habere Apostolos, aliter reliquos tractatores, illos semper vera dicere, istos in quibusdam ut homines errare.* Argumenta itaque, quæ nonnulli, qui bellum impugnant, petere solent ex veterum Christianorum dictis, ejusdem apud nos ponderis sunt cujus eorum testimonia in approbanda interpretatione Scripturæ, scil. quatenus cum illa consentiunt, eatenus illis credimus, & pro actionum nostrarum normam atque regulam habemus.

2. Primum est, ex iis dictis nihil amplius colligi quam privatam I.
quorundam sententiam, non publicam Ecclesiarum: adde quod ferme quorum ea dicta sunt, amant ab aliis seorsim ire & docere quiddam magnificentius; quales sunt Origenes & Tertullianus, qui nec sibi satis constant. Nam idem Origenes apes ait a Deo documentum datas πρὸς τὸ δικαίως καὶ τεταγμένως πολέμους, εἴποτε δέοι, γίγνεσθαι ἐν ἀνθρώποις: *Ut bella justa atque ordinata inter homines generantur, si quando id jubeat necessitas.* Et idem ille Tertullianus, qui alibi supplicia capitalia minus probare videtur, dixit, *Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat.* Et de militia hæsitat: nam libro de Idololatria, *Quæritur*, inquit, *an fideles ad militiam converti*

possint, & an militia ad fidem admitti. Et videtur eo loco propendere in eam sententiam, quæ militiæ adversatur. At libro de corona militis, cum quædam adversus militiam disputasset, mox distinguit qui ante baptismum militabant ab iis qui post baptismum nomen dant militiæ. *Plane*, inquit, *si quos militia præventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum quos Joannes admittebat ad lavacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat: dum tamen suscepta fide atque signata, aut deserendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cavillandum* (id est cavendum) *nequid adversus Deum committatur.* Sensit ergo illos post baptismum in militia permansisse; quod sane minime facturi fuerant si intellexissent militiam a Christo interdictam; non magis quam aruspices, magi, & alii vetitarum artium professores in sua arte post baptismum manere permissi sunt. Eodem libro militem quendam & quidem Christianum laudans; *O militem*, inquit, *in Deo gloriosum.*

COMMENTARIUS.

PArum solliciti sumus quid Tertullianus vel Origenes tradiderint de bellandi licentia, certiores jam ex iis quæ sup. disputavimus facti sacram Scripturam non repugnare bello, sed potius ei favere. Cui accedit quod quam plurimi scriptores ambos hæresi addictos fuisse testantur. Quod vero attinet Tertullianum, quanquam ad Montanistarum prolapsus disciplinam fuerit, tamen præter asperiorem vivendi regulam alias fæces Montanisticas nunquam imbibisse testantur nonnulli scriptores. Placet hic describere quæ tradit summus Theologus vir reverendus *Guil. Cave Hist.. Litter. Script. Ecclesiast. Circa mediam ætatem, teste Hieronymo ætatem intellige non tam vitæ naturalis, quam Christianæ, (i. e.) circa hujus seculi, scil. ab V. C.) exitum, anno, uti non male conjici potest,* CXCIX *ad Montani dogma prolabitur, invidia & contumeliis Romanæ Clericorum Ecclesiæ provocatus. De quo, salvis aliorum judiciis liceat mihi conjecturam meam, quam olim in Tertulliani vita, anno 1675. scripta, num. 9. proposui, hoc loco paucis exponere. Scilicet, Clericos Romanos duriori ingenio & nimia morum Tertullianorum asperitate offensos, cum veluti Montanistarum gregalem atque vindicem accusasse, placitaque Montanistica damnare renitentem a communione abscidisse. Quibus ille commotus vir ingentis ac fervidioris animi, ac injuriarum haud bene patientis, speciosis adhuc Montanistarum jejuniis & vigiliis, ceteraque rigidioris vitæ disciplina captus, illorum cœtui se junxit. Neque enim crediderim Tertullianum, magni judicii, ingenii, gravitatis, & sinceræ probitatis virum, fæces Montanisticas imbibisse unquam, sed solummodo Montanum, tanquam novum quendam Prophetam ac Paracletum agnovisse, miraculosis Spiritus sancti donis instructum, & in mundum a Deo missum, ut lapsos Christianorum mores fortius corrigeret, doctrinamque Evangelicam a Christo Domino olim traditam, & sub involucris quibusdam adhuc latentem plenius, & luculentius edoceret.* De Origene testatur vir clarissimus eum a toto pene Antiquorum senatu gravissimis erroribus damnari, quorum vestigia satis nota in ipsiusoperibus hodie comparent. Et Beza *in epist.* 28. *Est certe hic scriptor adeo omnibus modis impurus, sive ita ipse scripsit, sive depravata postea fuerant ejus scripta, ut nullam in Ecclesia authoritatem in rebus controversis mereatur.* Quod autem ait Author *docere hosce Patres aliquid magnificentius*, dum bello abstinendum suadeant Christianis, redolet Pontificiorum doctrinam, quia consilia iterum a præceptis distinguit, quorum errorem supra *ad Proleg.* annotavimus ac refutavimus.

11. 3. Secunda observatio est, quod militiam Christiani sæpe aut evitarunt ob temporum circumstantias, quæ vix ferebant militiam exerceri sine actibus quibusdam cum Christiana lege pugnantibus. In literis Dolabellæ ad Ephesios, quæ apud Josephum extant, videmus Judæos ab expeditionibus militaribus immunitatem postulasse, quod externis permixti non satis ritus legis suæ observare possent, & quia sabbatis ferre arma & magna itinera facere cogerentur. Atque easdem ob causas à L. Lentulo missionem Judæos impetrasse docet idem Josephus:

phus: alibique narrat, cum Judæi Roma urbe juſſi eſſent excedere, quoſdam militiæ adſcriptos, alios punitos quod militare nollent patriarum legum reverentia; ob eas ſcilicet quas diximus cauſas: quibus accedebat interdum tertia, quod adverſus populares ſuos pugnandum haberent: at κατὰ τῶν ὁμοφύλων ὅπλα λαβεῖν ἀθέμιτον, *nefas in populares ſuos arma ſumere*, tunc ſcilicet cum populares ob patriæ legis obſervationem periclitabantur. Quoties vero hæc incommoda cavere poterant Judæi, militabant etiam ſub externis regibus, ſed ἐμμένοντες τοῖς πατρίοις ἔθεσι καὶ ταῦτα ζῶντες, *perſtantes in patriis inſtitutis & ex eorum præſcripto viventes*: quod paciſci prius ſolebant, eodem Joſepho auctore. His periculis ſimillima ſunt quæ Tertullianus militiæ ſuorum temporum objicit, ut libro de Idololatria: *Non convenit ſacramento divino & humano, ſigno Chriſti & ſigno diaboli*: quia ſcilicet per Deos Gentium, Jovem, Martem, atque alios, jurare milites jubebantur. Libro autem de Corona militis: *Excubabit pro templis quibus renuntiavit, & cœnabit illic ubi Apoſtolo non placet: & quos interdiu exorciſmis fugavit, noctibus defenſabit?* Mox: *Quanta alia in delictis circumſpici poſſunt caſtrenſium munium, tranſgreſſioni interpretanda?*

COMMENTARIUS.

DEo magis obtemperandum quam hominibus, quando ab humano imperio nobis aliquid imperatur, vel faciendum imponitur, quod divinis legibus repugnans conſcientiam noſtram læderet, recta evincit ratio. Non mirum itaque quod evitarint Chriſtiani ſæpe militiam ſub Imperatoribus a veri Dei notitia alienis, non eo animo quaſi ipſis non licitum obtemperare imperio Principis nondum ad veram fidem converſi, vel militiæ dando nomen ſeſe adſtringere ad præſtandam ejuſmodi obedientiam, qualem exhibere Imperatori ſuo miles tenetur. Sed ob temporum circumſtantias, & quia quædam præſtanda ipſis incumbebant, cum Chriſtiana doctrina ſive potius divina voluntate pugnantia. Quorum in numero erat ſacramentum militare, cujus præſtatio etiamſi eſt res per ſe licita, imo etiam neceſſaria, illicita tamen erat quoad præſtandi modum & ritum, qui Chriſtianæ fidei doctrinæ atque legibus divinis repugnabat, quia non invocabatur nomen veri Numinis, in cujus nomen ſolum jurandum, ſed falſorum Deorum, Jovis, Martis, vel etiam nomen alicujus creaturæ, ut Principis, vel Cæſaris vel Senatus. *Jehova Deum timeto, & ipſum colito, ac per nomen ejus jurato* *Deut.* 6. 13. & 10. 20. Non jurare itaque licebat Chriſtianis, neque etiam Judæis per eos qui Dii non erant *Jerem.* 5. 7. Apud Romanos enim ex legibus & diſciplina militari obtinuit, ut qui militiæ nomen dare vellet, præſtare obligatus erat ſacramentum. Hinc militiæ ſacrati dicuntur milites, quia jurare ſoliti. Unde Imp. Maximus milites ſuos alloquens apud Julium Capitolinum: *Sacrati commilitones, imo etiam mei conſecranei.* Hoc ſacramentum militare tam neceſſarium Romani exiſtimarunt, ut cum hoſte congredi neque in prælium deſcendere liceret niſi qui eo obligatus eſſet, imo cædis habebatur reus, ſi quis eo non præſtito hoſtem interfeciſſet teſte Plutar. *in Problem.* Quamobrem hac de re ſollicitus Cato ſcripſit ad Poppilium Imperatorem, quem unam legionem dimiſiſſe, & cum ea quoque filium ſuum intellexerat, *ut, ſi eum pateretur remanere in exercitu, ſecundo eum obligaret militia ſacramento: quia, priore amiſſo, jure cum hoſtibus pugnare non poterat. Ejuſdem Marci Catonis ſenis eſt epiſtola ad M. filium, in qua ſcripſit, ſe audiſſe, eum miſſum factum eſſe a conſule, cum in Macedonia bello Perſico miles eſſet, in qua monet, ut caveat, ne prælium ineat, negat enim jus eſſe, qui miles non ſit, pugnare cum hoſte.* Annotat vir doctiſſimus G. Stewechius in ſuis in *Vegetium* commentariis ad *lib.* 2. *c.* 5. *Juſjurandum apud antiquos hoc modo præſtari ſolitum; ſcriptis militibus, Tribuni ſuos quiſque in ſuas legiones vocantes, unum ex omnibus maxime idoneum lectum jurejurando obſtringebant, ſe quoad poſſet mandata ducum exſecuturum. Inde reliqui omnes procedentes ſinguli, ſe omnia facturos in verba primi jurabant. Quo facto, indicto militibus ad conveniendum loco, eos dimittebant.* Formula juramenti videre eſt apud *Gell. lib.* 16. *cap.* 4. Et Livium, quam ex illis Authoribus ſtatim laudatis Commentator nobis deſcriptam exhibet, ſimulque notat aliam formulam præſtandi juramenti obtinuiſſe ſub Principibus & Imperatoribus, diverſam ab illa de qua Livius *bello Punico ſecundo* ſermonem habet. Quoniam & nomen Principis juramento inſerere, & per majeſtatem Imperatoris jurare mos erat. Tacit. *lib.* 4. *Hiſtor.* de vete-

ranis in jurisjurandi præstatione cunctantibus: *Et cum cætera jurisjurandi verba conciperent, Vespasiani nomen hæsitantes aut levi murmure, & plerumque silentio transmittebant.* Vide & Polyb. *de Castramet.* & doctas in eum notas. Ubi omnia quæ ad hanc materiam pertinent late & diligenter tractantur.

III. 4. Tertium quod notamus hoc est, Christianos primorum temporum tanto ardore succensos fuisse ad præclarissima quæque capessenda, ut sæpe consilia divina pro præceptis amplecterentur. Christiani, inquit Athenagoras, οὐ δικάζονται τοῖς ἁρπάζουσι, *adversus sua rapientes judicio non contendunt.* Salvianus jussum a Christo ait, ut ea ipsa de quibus lis est relinquamus, dummodo litibus exuamur. Atqui id ita generaliter sumtum, consilii forte est & vitæ sublimioris, at non in præcepto positum. Simile est quod plurimi Veterum omne juramentum improbant, nulla exceptione addita, cum tamen Paulus in re gravi juraverit. Christianus apud Tatianum, στρατηγίαν παρῄτημαι, *præturam recuso*: apud Tertullianum, *Christianus nec ædilitatem affectat.* Sic Lactantius justum (qualem vult esse Christianum) negat belligeraturum; *Lib. v. c. 18.* sed ita ut simul navigaturum neget. A secundis nuptiis quam multi Veterum Christianos dehortantur? Quæ omnia sicut laudabilia, eximia, Deo apprime grata sunt, ita nullius legis necessitate a nobis exiguntur. Atque hæc solvendis quæ objiciuntur sufficient.

COMMENTARIUS.

CUm lex moralis sit summæ perfectionis & rectitudinis regula, sequitur nihil per modum consilii nobis a Christo posse tanquam vitæ sublimioris & exactioris instituendæ ac agendæ regulam præscribi, quod legis moralis præcepta non exigunt. Valet lex hominem reddere perfectum, si eam implendi quoad omnia præcepta ipsi esset facultas, quippe cum ea sit verus perfectissimæ sanctitatis divinæ typus, nihil ei addi potest quo perfectior redderetur, atqui a nobis requirit Christus, ut sancti essemus sicut Pater noster in Cœlis, qui est summus ad quem perveniri potest sanctitatis gradus, ergo ultra nostrarum actionum cum lege morali sive imagine divina convenientiam nihil nobis quid magis perfectum per modum consilii præscribi potest, quod sequentes nos redderet perfectiores, quam legi obtemperantes: ut volunt Pontificii & cum iis Author statuit. Cui etiam addi potest quod exempla ab Authore allegata potius ad præceptum quam consilium referenda videntur, non quidem absolute, sed certo casu. Sic adversus sua rapientes non contendere judicio, si divina majestas & gloria litibus nostris læderetur, & aliqua ratione vilesceret, tenemur, & nunquam jurare præstat, imo obligati sumus lege morali & naturali, quam jurare per idola, quamobrem veteres Christiani sub infideli Principe vitam agentes potius omnibus juramentis abstinere voluere, quam ut adigerentur jurare per eos qui Dii non sunt. Imo nonnunquam jus jurandum præstitisse ex Scriptoribus constat, quando ipsis non per nomen vel genium Principis, sed per Deum & Spiritum Sanctum jurare licitum, nec etiam per salutem Principis jurare recusarunt, ut tradit Tertull. *in Apolog. c. 32.* Vid. & Veget. *de re militari l. 2. c. 5.* Quanquam laudabile esset homines eo perfectionis pervenisse, ut nullo judicis ad lites dirimendas officio, nec jurejurando ad veritatem invegistandam opus esset, culpari tamen non debet, necessitate humana utrumque exigente, bonorum quæ nobis jure acquisivimus & posteris debemus, ad vitam honeste transigendam necessariorum defensio, vel ablata repetere sive judicio, ubi ejus copia est, sive propriis viribus in statu naturæ, nec juramentum præstare velle, ubi legitimo modo nobis a judice defertur: priori casu rem familiarem deserens infideli deterior est, posteriori ordinem judiciorum invertere volens, non obtemperando judicis decreto, publicæ tranquillitatis perturbator, & summi imperii violator, cujus nomine exercentur judicia, habendus. Minus adhuc laudabile consilium, quod secundis nuptiis abstinendum suadet, quæ quamvis multa sæpe pariant incommoda, melius tamen est ea perferre si uxorem ducendi aliquem urget necessitas, quam continuo impuro uri amore, *melius enim est contrahere matrimonium quam uri*, ait Apostol. *1 Corinth. 7. 9.* imo eo casu præceptum, quia matrimonium institutum est, ne ardore libidinis flagrantes vago coïtu belluarum instar naturæ stimulis satisfacere studeamus.

X. 1. Nunc ut nostra firmemus, primum non desunt nobis scriptores & quidem antiquiores, qui & capitalia supplicia, & quæ inde pendent bella, sentiant a Christianis licite posse usurpari. Nam Clemens Alexandrinus Christianum ait, si ad imperium vocetur, ut Moses, futurum vivam subditis legem, & præmio affecturum bonos, pœnis malos. Et alibi habitum Christiani describens, decere cum ait intectis esse pedibus, nisi forte militet. In constitutionibus quæ Clementis Romani nomen præferunt, libro VII, c. III, legimus: οὐχ ὡς παντὸς φόνου φαύλου τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἀθώου. τοῦ ἐνδίκου ἄρχουσι μόνοις ἀφωρισμένου: *non quasi omnis cædes illicita sit, sed ea quæ est innocentis: ita tamen, ut quæ justa est, magistratibus solis sit reservata.*

COMMENTARIUS.

Vid. Thom. 1. 2. *quæst.* 100. *ar.* 8. Et Aug. *de civ. Dei lib.* 1. *cap.* 21. Qui & *lib.* 22. *contra Faustum cap.* 74. scribit *Manichæos omnia omnino verba damnasse, adeoque improbabant bella gesta per Mosen, sed nimirum Scripturis veteris Testamenti non credebant impii Manichæi. Vetus Testamentum non esse a bono Deo, impie asserebant, ubi constat, Deo authore bella gesta sæpius.* Et Ambrosius *lib.* 1. *off. cap.* 27. *Fortitudinem, qua vel bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plenam justitiam.*

2. Sed auctoritatibus privatis sepositis ad publicam Ecclesiæ veniamus, quæ maximi debet esse ponderis. Dico igitur, nunquam a baptismo rejectos aut ab Ecclesia excommunicatos eos qui militabant; quod tamen & factum oportuit, & factum fuisset si militia cum novi fœderis conditionibus pugnasset. In dictis modo constitutionibus lib. VIII, c. XXXII. agit scriptor ille de iis qui antiquitus ad baptismum admitti, aut ab eo rejici solerent, στρατιώτης προσιὼν διδασκέσθω μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν. ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς διδομένοις ὀψωνίοις· πειθόμενος προσδεχέσθω, *Miles baptismum postulans doceatur ab injuriis & vexationibus abstinere: contentus esse suis stipendiis. Si his pareat, admittitor.* Tertullianus in Apologetico ex persona loquens Christianorum; *Navigamus*, inquit, *& nos vobiscum, & militamus.* Paulo ante dixerat: *Externi sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa.* Eodem libro narraverat M. Aurelio Imperatori Christianorum militum precationibus imbrem impetratum. In corona militem illum qui coronam abjecerat, constantiorem ait fuisse cæteris fratribus, & multos ei ostendit fuisse Christianos commilitones. Cap. XLII. C. XXXVII.

COMMENTARIUS.

ORigenes *Philocal. cap.* 22. hunc Clementem, cujus constitutiones perperam ab Authore adducuntur ad publicam Ecclesiæ authoritatem affirmandam, dicit Petri Apostoli fuisse discipulum, eumque Apostolorum principi suo magistro successisse refert quidam Eucherius Lugdunensis *lib. de contemptu mundi*, cujus verba nobis refert Boxhorn. *Hist. univers. sacr. & prof.* quæ ita se habent: *Clemens, vetusta prosapia Senatorum, atque etiam ex stirpe Cæsarum, omni scientia refertus, omniumque liberalium artium peritissimus, ad hanc justorum viam transiit: itaque etiam in iis excellenter effloruit, ut principi Apostolorum successor extiterit.* Verum variæ sunt de tempore quo ad Romanam sedem pervenerit eruditorum sententiæ. Albertus Stadensis ab eodem Authore allegatus in *Chronico* ita scribit: *Clemens, quamvis a Beato Petro esset electus, tamen coëgit Linum & Cletum ante se pontificari; & ita est primus post Petrum, tertius vero per gradum.* Cui paulo post addit: *Sed omnes periti temporum hos magis æstimant imitandos, qui Linum & Cletum di-*

cuntur fuisse sub Petro, & hos sub Petro Coëpiscopos extitisse; Clementem vero tradente Petro jure legitimo successisse, & ideo ipsum Primum Papam *merito appellatum.* Baronius *Annal.* eum Cleto successisse autumat Eusebii authoritate nitens. Ita enim scribit, *Anno Redemptoris nostri centesimo secundo, adscribitur fastis Tertius Trajani consulatus, in quo habuit Collegam Frontonem & ipsum tertio consulem* &c. & paulo post. *Quo anno nono Kalend. Decembris sanctus Clemens Romanus Pontifex in Chersoneso, quo fuerat relegatus, martyrio coronatur, cum sedisset annis novem, mensibus sex, & diebus totidem, numerantis ab ultimo die vacationis sedis Cleti. Quod autem ad tempus spectat, non tantum citatus sæpius liber de Romanis Pontificibus, sed & Eusebius atque Hieronymus æque affirmant obiisse diem tertio anno Trajani.* Verum aliter Henr. Spond. *Critic. Hist. Chronog. in Annal. Baron.* anno *J.C.* 100. secundum *Baron.* 102. *Trajan. Imp.* 3. Sequens Chronicon Damasis, statuit Clementem anno Christi sexagesimo septimo S. Lino successisse & Ecclesiam gubernasse usque ad annum septuagesimum septimnm, quo abdicavit Pontificatum, ut colligitur ex Epiphanio *heresi* 27. Clementi successit Cletus. Cletum excepit Anacletus. Verum placet hic describere quæ habet vir ampliss. Guliel, Cave *Script. Ecclesiast. Hist. Forte*, inquit, *me Tertulliani præcipue & Eusebii authoritate ductum in ea olim fuisse sententia, Clementem a S. Petro ordinatum, in partem muneris Episcopalis admissum esse, nimirum ut Ecclesiæ Judæorum Romæ habitantium præsideret, donec, mortuo Lino, quem Ecclesiæ Gentilium Episcopum D. Paulus ibidem constituerat, & qui illum sequebatur, Cleto, Ecclesiâ Romanâ tam Judæorum quam Gentilium inter jam conjunctâ, Clementem ann. 91. in totius Ecclesiæ curam successisse, tandemque teste Eusebio ann. Trajani 3. Chr. C. decessisse, qua de re alibi prolixe disputavimus, scil. Vit. P. P. tum. in vit. Clem. n. 4. Re vero jam melius perpensa, Cl. Dodwello potius assentior, Lino scil. & Anacleto brevi admodum tempore sublatis, Clementem ab ann. 64. vel 65. in sede Romana successisse; eamque ad ann. 81. vel ut habet calculus Pearsonianus 83. tenuisse. Eusebius quidem, ut supra notavimus, cum annum Trajani 3. Chr. C. ob persecutionem hoc tempore excitatam insignem reddere voluit, in hunc etiam annum Clementis mortem conjecit.* Vid. quoque quæ habet vir doctissimus de ejusdem martyrio, quo nonnulli ipsum Chersonesum Ponticam relegatum, falso coronatum ajunt. Quod vero ejusdem constitutiones attinet, quas hic allegat Author noster tanquam fundamentum & basis qua nititur publica Ecclesiæ authoritas, harum Clementem authorem non esse quamplurimi non absque ratione asserunt. Quamobrem & Hieronymus libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, cum de Scriptis Clementis agit, unam tantum illius ad Corinthios Epistolam recenset *lib. 3. cap.* 15. *Hujus Clementis*, inquit, *extat Epistola ab omnibus uno consensu recepta: eximia prorsus atque mirabilis, quam nomine ecclesiæ Romanæ ad Corinthiorum ecclesiam scripsit, cum apud eos gravis esset exorta dissensio.* Extant & plura opera ejus supposititia, quorum in numero *Recognitionum libri* 10. *Homilia Clementina* 19. vid. Baronii *Annal.* & *Criticam in eas Histor. Chronog. Spond.* Et claril. G. Cave *dict. loc.* Quod vero statuit Author nunquam a baptismo rejectos vel ab ecclesia excommunicatos qui militiæ dederant nomen, & nos verum putamus, cum nec Patres nec ullus rerum ecclesiasticarum Scriptor contrarium testetur; si autem doctrinæ Evangelii repugnat militia, dubitari nequit quin ab ecclesia excommunicati fuissent rei illicitæ Christianam religiònem profitentes operam dantes.

3. Accedat, quod & milites nonnulli, pro Christo tormenta mortemque perpessi eundem cum cæteris martyribus honorem ab Ecclesia acceperunt, quos inter memorantur tres Pauli comites; sub Decio Cerialis, sub Valeriano Marinus, quinquaginta sub Aureliano, Victor, Maurus, & Valentinus magister militum sub Maximiano, circa idem tempus Marcellus Centurio, Severianus sub Licinio. Cyprianus de Laurentio & Ignatio Afris: *in castris & ipsi quondam sæcularibus militantes, sed vere & spirituales Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas Domini & coronas illustres passione meruerunt.* Et hinc apparet quid de militia senserit communitas Christianorum, etiam priusquam Imperatores Christiani essent.

COMMENTARIUS.

MAgnam Decium Ecclesiæ persecutionem intulisse testatur Eusebius, quamobrem execrabile animal eum appellat Lactantius de *mortibus persecut.* qui adeo vexabat Ecclesiam, ut sævitia in Christianos vix ullus Imperatorum Romanorum ipsi secundus excepto Nerone. Quamobrem Prudentius *contra Symm.* Neronianæ persecutioni subjungere videtur voluisse Decianam,

nam, ut annotavit vir Nobilissimus & Amplissimus GYSB. CUPER, summum Reipub. literariæ decus & ornamentum, in notis suis *in Lactant. cap.* 4. Ita canit Poëta:

Illius instinctu primus Nero matre perempta
Sanguinem Apostoli cum bibit, ac me strage piorum
Polluit, & proprium facinus mihi sævus inussit.
Post hunc & Decius jugulis bacchatus apertis
Insanam pavit rabiem: mox & sitis arsit
Multorum similis - - - -

De Valeriano tradit Eusebius tanquam aliquid admiratione dignum, illum ante persecutionem fuisse mansuetum & benignum erga famulos Dei. *Neque enim ullus superiorum* (inquit) *principum, ne illi quidem ipsi, qui palam Christiani fuisse dicuntur, tanta humanitate ac benevolentia nostros complexus est, quantam ille pra se ferebat initio principatus sui. Totaque ejus familia piis hominibus abundabat, ac Dei ecclesia esse videbatur. Verum Magister & Archisynagogus Magorum Ægypti ei tandem persuasit, ut ab hoc instituto desisteret; jubens ut castos quidem & sanctos viros persequeretur atque occideret, quippe qui sceleftis & detestandis incantationibus adversarentur atque obstarent.* Quo contigit: ut impias manus in Deum intentaverit, & brevi tempore multum justi sanguinis fuderit, ut inquit Lactant. *de mort. persecut. cap.* 5. Atque in eorum numero, qui sub ejus imperio martyrio perfuncti sunt, fuit quidam cognomine Marinus, cujus hic mentionem facit Author, militari dignitate ornatus, nec non splendore generis & opibus clarus, ob confessionem Christi capite truncatus, ut testatur Eusebius *lib.* 7. *cap.* 15. ubi & tota videre est hujus militis martyrii historia. De aliorum Imperatorum qui sequuntur in Christianos sæviendi libidine & crudelitate, & eorum qui eam perpessi sunt constantia, vide Lactant. *eod.* & Nicephor. *Histor. Ecclesiast.*

4. Capitalibus suppliciis si non libenter interfuerunt Christiani illis temporibus, haud mirum videri id debet, cum plerumque de Christianis ipsis esset judicandum: adde quod & in cæteris rebus leges Romanæ duriores erant, quam lenitas Christiana patiatur: quod vel solo Silaniani Senatusconsulti exemplo satis patet. Postquam vero Constantinus Christianam religionem & probare & promovere cœpit, non ideo desierunt capitalia supplicia. Imo ipse Constantinus inter alias leges de parricidis culeo insuendis legem tulit, quæ exstat Codice, Titulo de iis qui parentes vel liberos occiderunt: quanquam alioqui in suppliciis exigendis mitissimus fuerit, ita ut ab historicis non paucis reprehendatur nimiæ lenitatis nomine. Tum vero in exercitu suo plurimos habuit Christianos, ut nos historiæ docent, & labaro Christi nomen inscripsit. Ex eo etiam mutatum est sacramentum militare in eam formam quæ exstat apud Vegetium: *Per Deum & Christum & Spiritum sanctum, & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum generi humano diligenda est & colenda.*

COMMENTARIUS.

SUpr. ad §. 1. *Proleg.* multa eruditorum testimonia adduximus, quæ legum Romanorum æquitatem atque benignitatem tanto æstimant, ut inter leges omnium gentium nullam reperiri magis justam & æquam, vel rectæ rationi consentaneam, quam quæ est in libris juris Romani, nno ore prædicent. Quamobrem ejus sacerdotes boni & æqui notitiam profiteri dicuntur *l.* 1. *ff. de just. & jur.* Quod si aliquando quædam duriora nobis videantur constituta, id magis temporum mutationi, quam juris iniquitati tribuendum, non enim omnium quæ a majoribus constituta sunt ratio reddi potest, quamvis non sine ratione ad eadem constituenda descendisse præsumendi sint duce ratione & æquitate, quæ minime dura nobis viderentur, si constaret ratio, quam nostri majores habuerunt. Sumitur enim juris æquitas ex causa, ex tempore, ex loco, ex persona, quibus circumstantiis mutatis non mirum quod sæpe iniquum vel durum videatur, quod antea æquum & rationi consentaneum fuit. Quæ quidem semel bona & æqua fuerunt, sine dubio, si in eodem permanerent statu res humanæ, semper bona. æqua essent. Verum quum omnium rerum vicissitudo (ut ait Comicus) sit, ac nihil in hoc mortalitatis cursu stabile, facile res omnes mutantur, atque tanta singulis diebus oriatur negotiorum varietas, contigit, ut leges latæ a majoribus, quamvis tum quum ferrentur iis temporibus æquæ utilesque Reipub. fuerint, postea iniquæ & inutiles ei videantur. Idem dici posset de Silaniano Senatus consulto, quod tanquam exemplum Author adfert durioris apud Romanos constitutionis, quam Christiana patitur lenitas. Quippe qui reipub. Romanæ faciem intuetur, in qua infinitus servorum numerus, hominum genus ad quæcunque detestanda

ſtanda facinora promptum, huic commodo mederi nequibant, niſi duriore remedio adhibendo. Quamobrem ipſe Ulpianus, ut ſeverioris conſtitutionis rationem reddendo eam ab omni æquitate oſtenderet non eſſe alienam, inquit, ea de cauſa ad S.C. Silianianum introducendum majores impulſos fuiſſe, *quia aliter nulla domus tuta eſſe poſſit, niſi pericule capitis ſui, cuſtodiam domini, tam ab domeſticis, quam ab extraneis, præſtare ſervi cogantur.* Quid vero æquitati magis conſentaneum, quam ut iis, qui Reipub. præſunt, civibus omnem ſecuritatem præſtare conentur. Hinc Tacit. 43. *annal. cap.* 32. *Factum & S. Conſultum ultioni juxta & ſecuritati, ut ſi quis a ſuis ſervis interfectus eſſet, ſi quoque qui teſtamento manumiſſi ſub eodem tecto manſiſſent, inter ſerves ſupplicia penderent.* Factum eſt S. conſultum Silanianum temporibus Auguſti, nomen habens a Cajo Junio Silano, qui cum P. Cornelio Dolabella conſulatum geſſit. Putabat olim ſummus Cujacius hoc Senatusconſultum ſub D. Marco factum, propterea quod *in l. penult. de his quib. ut indig. mentio fit orationis D. Marci pertinentis ad S.C. Silanianum. Exiſtimabam enim*, inquit, *poſt orationem D. Marci ſecutum eſſe S.C. Silanianum, quod certo ſcirem orationes principum ſtatim Senatusconſultis confirmari ſolitas fuiſſe. Quinimo interdum id etiam in orationibus diſerte addi, ut Senatusconſulta eas conſequantur, quemadmodum in Edictis. Sed quia l. penult. eam ait orationem factam eſſe circa S.C. Silanianum, facile ab ea me ſententia dimoveri ſum paſſus, quandoquidem ex eis verbis evidenter apparet oratione D. Marci prius fuiſſe Silanianum Senatusconſultum. Nunc autem veriſſimum arbitror quod mihi P. Faber indicavit, in omnium virtutum exempla genitus adoleſcens, nempe factum id, de quo quærimus, fuiſſe D. Auguſti temporibus Dolabella & Silano Coſſ.* &c. Fuit autem hoc S. conſulto cautum, ut domino occiſo de ſervis, qui ſub eodem tecto, in eademve regione fuiſſent, quæſtio haberetur, ſuppliciumque de reis ſumeretur, priusquam aperiri tabulæ, adirive hæreditas ſcripto ab hærede poſſet: alias ab indigno ablata publicaretur. *l. 1. & l. 5. §. 2. ff. de Senat. conſ. Silan.* Huic autem cognitioni vel accuſationi, quæ infertur hæredibus, præſtitutum eſt quinquennium (quanquam regulariter viginti tantum annis crimina extinguantur *l. 12. ad L. Cornel. de ſicar.*) alio Senatusconſulto facto etiam Auguſti temporibus Lepido & Tauro coſſ. de quo in *l. 13. ff. eod.* ſed anno ſequenti, ut veroſimile eſt, poſt factum S. conſultum Silanianum. Fuit & poſtea, cum ambigeretur, an de ſervis, quibus libertatem teſtamento defunctus ſcripſiſſet, idem quod de cæteris juris eſſet, aliud S. conſultum factum, Nerone 11. & L. Piſone Coſſ. ut apud Tacit. videre eſt *Annal.* 13. & 14. quod Piſonianum dicitur in *l. 8. S. C. Piſoniano ff. de S. C. Silaniano.* quo cavetur de his quoque ſervis, qui teſtamento manumiſſi eſſent, perinde atque ſervis, ſupplicium ſumendum. *l. 3. §. 16. ff. eod.* Et Paulus in *dict. leg.* 8. eodem quoque S. C. cautum addit, *ut, ſi pœna obnoxius ſervus veniſſet, quandoque animadverſum in eum eſſet, ut venditor pretium præſtet, ne emptori injuriam feciſſe videatur Senatus.* Paulus *lib. 3. Sement.* Neronianum appellat hoc S. C. adſcriptum, quod Piſonianum in dicta *leg.* 8. & Claudianum in tit. de S. C. Silaniano dicitur. Verum monet Cujacius non eſſe novum, ut Neroniana S.C. dicantur Claudiana, nam licet vocabula diverſa, re tamen eadem ipſa ſunt, fuit enim idem Nero & Claudius gentili adoptivoque nomine, ejusque collegam L. Piſonem dicimus. Poſtquam vero Conſtantinus Imperator ad Chriſtianam religionem converſus fuerit, non deſierunt tamen capitalia ſumi de iis ſupplicia, qui crimen aliquod morte dignum admiſiſſent, ut patet ex legibus ab ipſo Imperatore Conſtantino latis, in quarum numero habetur lex de *parricidis culeo inſuendis*, quæ extat *C. de iis qui parent vel liber occid. Si quis*, inquit Imperator, *parentis, aut filii, aut omnino adfectionis ejus, qua nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit, ſive clam, ſive palam id emiſus fuerit, pœna parricidii puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii ſolemni pœna ſubjugetur, ſed inſutus culeo cum cane & gallo gallinacee, & vipera, & ſimia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus, ſerpentium contuberniis miſceatur, & ut regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur: ut omni elementorum uſu vivus carere incipiat, & ei cælum ſuperſtiti, terra mortuo auferatur.* Hinc Quintilianus *Declam.* 299. *Cui lex lucem vivo, fluctuanti mare, naufrago portum, morienti terram, defuncto ſepulchrum negat,* Et Ovid. *lib.* 8. *Metam.*

Dii te ſummoveant, ô noſtri infamia ſecli!
Orbe ſuo, tellusque tibi pontusque negetur.

Hoc autem genus ſupplicii non a Conſtantino primum inventum, verum longe antiquiori lege pœnam hanc irrogatam conſtat ex Livio aliisque ſcriptoribus fide dignis, eique cauſam præbuiſſe videtur eſt L. Hoſtius, quippe qui primus patrem interfecit poſt bellum Annibalis. Tum, ut inquit Sig. *lib. 2. cap.* 32. admoniti flagitii novitate Romani aliquid ad deterrendos ceteros tuliſſe videntur. Lex autem fuiſſe videtur ejusmodi: *Si quis parentes occiderit, aut verberaverit, ei damnato obvolvatur os folliculo lupino, ſolea lignea pedibus inducantur, & in carcerem ductus ibi tantisper ſit dum paretur culeus, in quem conjectus in profluentem præcipitetur.* Hoc ſupplicio primus parricida affectus eſt Romæ Publicius Malleolus, cum matrem intermiſſet, teſte Livio *lib.* 48. Et in Rhetoricis ad Herenn. *Malleolus judicatus eſt matrem necaſſe, ei damnato ſtatim folliculo lupino os obvolutum eſt, dum culleus, in quem conjectus profluentem deferretur, compararetur.* Poſtea Cn. Pompejus conſul legem tulit ab ejus nomine Pompejam appellatam, qua ſancitum, *qui patrem, matrem, avum, aviam, fratrem, ſororem,* &c. *occiderit, cujusve dolo malo id factum erit, ſive conſcius fuerit, is ſi confeſſus erit, virgis ſanguineis verberatus, deinde culeo inſuatur cum cane & gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, deinde in mare profundum culeus jactetur.* Quod genus ſupplicii cum uſu eſſe deſiiſſet Conſtantinus revocavit.

Et merito ad inhumanum hoc crimen vindicandum (in cujus Authores nullam pœnam statuisse fertur Solonem, quod crederet nullum mortalium tanta immanitate futurum, qui vitæ suæ authores vita privaret) Imp. in usum revocavit culeum & bestias illas veteres. Hinc Cic. de Solone occasione hujus pœnæ in parricidas constitutæ sermonem habens. *orat. pro Sex. Resc.* *Quanto nostri majores sapientius? qui quum intelligerent nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitarunt: ut quos natura ipsa in officio retinere non potuisset, ii magnitudine pœna maleficio submmoverentur. Insui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici. O singularem*, inquit, *sapientiam! Nonne videtur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repente cælum, solem, aquam, terramque ademerunt? ut? qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur.* Et idem de Orat. *Quantis clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? qua nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire cœpimus. Quid enim tam commune? quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus ejectis. Ita vivunt dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant; ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat; ita jactantur fluctibus, ut nunquam alluantur; ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant.* Annotat Gothofredus in suis comment. *ad C. Theodos. lib. 19. tit. 15.* hanc legem a Constantino latam, sive potius renovatam, pertinere ad Africam: quæ liberos de more non una occasio enecabat, vel cultu olim superstitioso Saturno eos immolabat, vel eos exponebat: vel aliter eos e medio tollebat, in eorum fata properando, cui mori Constantinus aliis constitutionibus obviam ivit. Aliud argumentum, quo probatur Christianos non detrectasse necessitate exigente militare, ex Historiis, quæ hujus Imperatoris res gestas continent, petere possumus, utpote quæ testantur plurimos in exercitu suo habuisse Christianos, & labaro Christi nomen inscriptum, de qua inscriptione atque de vocis origine variæ Scriptorum sententiæ. Labarum autem genus vexilli esse certissimum, quidam fuisse dicunt vexillum magnum, Imperatori præferri solitum, quod a militibus pene adorabatur. Ita enim Gregor. Nazianz. *orat. in Julianum. Magnum vexillum, quod simul cum cruce magnifice & cum insigni pompa ducit, in sublime erectum, quod laborum solvendorum vim habet, ab eoque apud Latinos nomen trahit, principatumque, ut ita dicam, in reliqua omnia vexilla tenet.* Unde Lips. de *cruce* labarum inter signa militaria primum fuisse ait. Hinc Cujacius ad *tit. Cod. de præposit. laborum.* Præpositi, ait, laborum sunt, qui magno illi vexillo erant præpositi, quod vulgo & laborum solutio, sive καμάτων λυτήριον dicebatur, sed rectius præpositi *labarum* legi alii sentiunt. Sed placet hic describere quæ de hoc signo habet eruditissimus Stewechius. *Fuit*, inquit, *in exercitu Rom. signum militare, quod labarum vocant, id signum in multo majore honore, quam alia, propterea fuit, quod semper Imperatorem antecedere, & a militibus adorari consueverat: ut docemur a Sozomeno lib. 1. cap. 4. & Paulo Diacono lib. 11. & Prudentio lib. 1. contra Symm. Quando illud in exercitu usui esse primum cœperit, nondum potui eruere, figuram illius in nummis aliquot veteribus vidi; ex quibus unum ideo ob oculos ponendum curavi, ut de forma constet. Præterea ut intelligant studiosi antiquitatum, sub Imperatoribus etiam non Christianis, in bello illud gestatum fuisse, sciant me illud in nummis Cæsaris sæpe vidisse, etiam in nummis Consulum videre licet in fastis Goltzii, multis annis ante ætatem Cæsaris, nominatim in nummo C. Valerii Flacci: iterum in C. Flavii Fimbria, item in nummo M. Cornelii Cethegi qui Cos. ab V. C. DXCIII. Sed ibi fere sub pilis signorum infimo loco appensum labarum, & inibi litera* H *vel* Π. Ita vero de hoc signo Boxhorn. *Histor. univers. Quatuor apud veteres Romanos post oppressam Rempub. ut ex Cornelio Tacito & aliis eorum temporum Historicis didici, signorum seu vexillorum genera in castris fuisse inveni. Nam manipulorum & equitum vexilla, cohortium signa, legionum aquila, totius vero exercitus, sive ipsius Imperatoris labarum, vocabatur. Res autem quæ labarum dicta est, Augusti temporibus; labari vero vox ab Hadriano, puto, inventa est. Nam quod recentiores labara vocaverunt, antiquiores Cæsarum & Augustorum signa & imagines vocant.* Ejus autem forma hæc erat, hasta videlicet in apice transversa in similitudinem crucis, auro gemmisque intertexta, cui lineæ transversæ inhærebat velum, ubi imago imperatoris. *Nonnunquam labans quadratum hasta appensum, quod Labarum dixere, pro vexillo fuit*, inquit, Alex. ab Alexand. *Genial. dier.* Hinc Tacit. *annal. 5. cap. 4. Quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces imperatoresque diligerent.* Et Sueton. *in Caligula. cap. 19 Artabanus Parthorum Rex, transgressus Euphratem, aquilasque & signa Romana, Cæsarumque imagines adoravit.* Ubi vero imago Imperatoris fuerat, nomen Christi supposuisse Constantinum Imperatorem vult G[illegible]ius noster. Alii crucem. *Ego vero*, inquit Vir Nobilissimus reip. litterar. lumen Gisb. Cuper *in suis notis ad Lactant. de mort. persecuter. cap. 44. Christi nomen facio. Quia Christus, non autem crux, mundi, qui per globum designatur, salvator est.* Ita enim Lactantius: *Commonitus est in quiete Constantinus, ut cæleste signum Dei notaret in scutis, atque ita prælium committeret. Fecit ut jussus est, & transversa litera X. summo capite circumflexo Christi in scutis notat.* CHRISTUM IN SCUTIS notat, *id est* CHRISTI NOMEN, *quod exprimebant per duas primas salutaris vocis litteras*, inquit, Vir Ampliss. Non aliter loquitur Prudentius contra Symm.

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum - - - -

id est CHRISTI NOMEN, CHRISTI MONOGRAMMA. vid. quæ ibi plura vir doctissimus disputat. Sunt alii, ut dicere incepi, qui statuunt Christi nomen non fuisse inscriptum, sed crucem insignitam siguis, quæ per cœleste illud signum,

quod imperatori apparuerit, intelligendam, ut notat Baluſ. *in ſuis notis dict. loc.* Sunt alii, qui crucem & vocabula IN HOC VINCES & nomen Chriſti cæterumque apparatum, ut deſcribitur apud veterum monumentorum Authores, apparuiſſe volunt, eaque omnia tum in velo haſtæ appenſo, tum in ipſa haſta expreſſa. Ita enim Zonaras in *vita Conſtantini Magni: cum vero tres eſſent Imperatores Conſtantinus, Licinius, & Maxentius. Hic Romæ & in Italia rerum potiens, non Regem agebat, ſed pro Tyranno ſe gerebat, incrudeliter & importune in eos graſſando, quibus dominabatur. Quæ Romani haud ferenda rati, legatos ad Conſtantinum mittunt, ut Maxentii tyrannide ſe liberet ſupplicantes. Iis precibus ad pellendum illum commotus, Romam reverſus, cum exercitu proficiſcitur. Maxentius vero quum diu intra mœnia ſe contineret, nec in aciem contra eos, a quibus obſidebatur, deſcenderet, ſalibus a nonnullis inceſſebatur. Sed tandem educit exercitum, præſagiis quibuſdam uſus: & præter alia nefanda, ex infantium diſſectione captatis auguriis. Quibus Conſtantino perterrito, & animo æſtuanti, figura crucis circa meridiem ſtellis informata in cœlo apparuit: & ſcriptura circa crucem Romanis litteris & ipſa per ſtellas expreſſa* IN HOC VINCE. *Statim igitur cruce ex auro ad formam quam viderat prælio Maxentium vincit*, &c. Teſtatur idem Euſeb. de vita Conſtantini *lib. 1. cap.* 28. Signi autem hujus deſcriptionem inſtar crucis formati, quod *labarum* vocant Romani, ejuſmodi nobis exhibet, Latine ita verba interprete viro eruditiſſimo Henr. Valeſio ſonant. *Haſta longior auro contexta, tranſverſam habet antennam inſtar crucis. Supra in ipſa haſta ſummitate corona erat affixa, gemmis & auro contexta. In hac ſalutaris appellationis ſignum; duæ videlicet literæ nomen Chriſti primis apicibus deſignabant, litera in medio ſui decuſſata. Quas quidem literas Imperator in galea geſtare poſthac etiam conſuevit. Porro ex antenna quæ oblique per haſtam trajecta eſt, velum quoddam dependebat; textum videlicet purpureum pretioſis lapidibus inter ſe junctis, & luminis ſui fulgor oculos præſtingentibus coopertum, multoque intertexto auro inexplicabilem quendam pulchritudinis ſpeciem intuentibus præbens. Atque hoc velum antennæ affixum, latitudinem longitudini æqualem habuit. Ipſa vero recta haſta ab intima ſui parte in magnam longitudinem producta, in ſuperiori parte ſub ipſo crucis ſigno ad ipſam veli variis coloribus depicti ſummitatem, auream Deo cari Imperatoris & liberorum ejus imaginem depictam pectore tenus ſublimem geſtabant. Hoc igitur ſalutari ſigno tanquam munimento adverſus oppoſitas querumvis hoſtium copias Imperator ſemper eſt uſus; aliaque ad ejus ſimilitudinem expreſſa ſigna cunctis exercitibus præferri juſſit.* Idque, ut alii viri docti annotarunt, ut aſſiduo ejus aſpectu & cultu ſubjectos & cives ſuos paulatim a patriis Paganorumque ritibus & ſuperſtitioſo deorum cultu deſuefaceret, eumque ſolum Deum exiſtimarent, quem coleret Imperator, atque illo duce & adjutore in bello contra hoſtes uteretur. Quamobrem, ut jam annotatum, hoc ſignum perpetuo exercitibus ſuis præferebatur, atque huic negotio obeundo præpoſuit milites 50. qui, ut ex Codice Theodoſ. patet, ex protectoribus & domeſticis erat, quibus nihil aliud impoſitum negotii, quam ut vexillum hoc vallarent & undique munirent præſidiis, ſingulique ordine illud ipſum humeris geſtarent. Et ſi quæ pars in acie laborabat, in eam quaſi auxilii & liberationis vice inferebant. Vide de hoc ſigno Tertull. in *Apologet. cap.* 16. Minuc. Fel. *in Dialogo Octavio.*

5. Neque eo tempore ex tot Epiſcopis, inter quos multi erant duriſſima quæque paſſi pro religione, vel unus fuiſſe legitur, qui aut Conſtantinum ab omnibus omnino capitalibus ſuppliciis & bello, aut Chriſtianos a militia injuſto divinæ iræ metu abſterruerit, cum tamen plurimi eſſent acerrimi cuſtodes diſciplinæ, & minime diſſimulantes eorum quæ ad officium tum Imperatorum, tum aliorum, pertinerent: qualis & *L. 1. cap. 27.* Theodoſii tempore fuit Ambroſius, qui ſermone VII ita ait: *Non militaire delictum eſt, ſed propter prædam militare peccatum eſt.* Et de Officiis: *Fortitudo, quæ vel bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus ſocios, plena juſtitia eſt.* Hoc argumentum tanti mihi videtur, ut nihil ultra requiram.

COMMENTARIUS.

Non dubitandum, quin ex tot Epiſcopis viris & ſingulari pietate in Deum & vitæ ſanctimonia atque integritate conſpicuis, quorum nonnulli multa incommoda, atque tormenta perpeſſi fuerant ſub infidelibus imperatoribus pro fide & religione, cujus profeſſionem faciebant, aliquis fortaſſe extitiſſet, qui conſcientiæ ſtimulis agitatus Imperatorem, & qui eum in bellis atque præliis ſequebantur, Chriſtianos militia & ſuppliciis capitalibus abſtinendum admonuiſſet, ſi peccatum eſt militare, & juſtam ob cauſam ſanguinem humanum effundere, atqui nuſpiam a viris illis piis factum apparet ex Hiſtoriis, ergo concludimus merito licitum eſſe divino jure, & con-

consequenter Christianis non interdictum armis patriam, parentes, & amicos tegere, & domi tueri infirmos sua decernendo sceleribus supplicia, & ipso facto animadvertendo, & quidem ultimo supplicio, si criminis atrocitas illud exigit, in eos qui suis flagitiis publicam pacem perturbant & securitatem tollunt, quam summus imperans tum quoad bonorum, sine quibus commode vita transigi nequit, tum etiam quoad vitam & membrorum conservationem præstare civibus suis tenetur, quamobrem & legibus armatus, & armis decoratus est, ut loqui amat Imperator *Præm.*

6. Neque tamen ignoro, sæpe Episcopos, & plebem Christianam, interpositis precibus suis avertisse pœnas, præsertim capitales: morem quoque introductum, ut qui ad Ecclesiam confugissent, nonnisi vitæ servandæ fide data redderentur; & ut circa Pascha carcere emitterentur, quos sua crimina attinebant: sed, qui cum cura hæc omnia, & si qua his sunt similia, expendet, inveniet, signa hæc esse Christianæ bonitatis omnem rapientis clementiæ occasionem, non omnia judicia capitalia damnantis animi: unde & locorum & temporum illa beneficia & preces ipsæ exceptionibus quibusdam temperabantur.

COMMENTARIUS.

Enixe Canonistæ defendunt reum criminis ad ecclesiam confugientem inde arripi non posse, idque non solum canonico sed & jure civili constitutum, ut patet ex textu *c. inter alia 6.* & in *c. penult. decret. tit.* 49. tum etiam in *l.* 2. & 3. *C. de his qui ad Eccles. confug.* Cujusmodi constitutionis ratio videtur esse honor & reverentia, quæ sacris locis debetur *can.* 6. *in pr. dist.* 87. Hanc immunitatem ad exemplum veteris Testamenti introductam volunt. Quippe *Num. cap.* 15. enumerantur sex urbes homicidis profugis adsignatæ. Item 1 *Reg. cap.* 2. Joab, ne a Salomone interficeretur, confugit in tabernaculum & apprehendit cornu altaris. Excludunt tamen ab hac immunitate publicos latrones, tum nocturnos depopulatores agrorum, & denique qui in ipsis ecclesiis vel cœmeteriis deliquerunt. Ratio est Reipub. salus. Si vero ejus habenda ratio est in delictis puniendis, universalis erit ratio, ergo ad quæcunque extendenda crimina culpa vel dolo admissa, cum summopere Reipub. intersit ne delicta maneant impunita, & consequenter immunitas illa, qua delinquentes, qui ad ecclesiam confugiunt, gaudent, in totum tolli suadet ratio & publica salus ac securitas, quoniam ejusmodi immunitas sæpissime causa est, ut gravissima crimina impunita maneant, atque hac ratione datur occasio, ut crimina criminibus cumulentur, & sic publica securitas violatur. Hinc jure divino datum quidem asylum homicidis, non quibuscunque, sed iis tantum qui non sua culpa aut dolo vel dedita opera, sed per errorem & imprudentiam aliquem occidissent. Quamobrem Canonistæ perperam hanc ecclesiæ immunitatem, qua cujuscunque criminis rei ad ecclesiam fugientes, exceptis paucis quibusdam, quorum scil. vindicatio ad ipsius ecclesiæ securitatem & bonorum, tum etiam personarum & conservationem & securitatem spectat, gaudere volunt, divini juris esse statuunt, moti scil. exemplis statim adductis. Verum contra sentit Joan. Ferrar. *in pract. sua de forma inquisit.* asserens hanc immunitatem non tantum pugnare cum divino jure, sed etiam ratione esse destitutam: *Si enim Deus noluit*, inquit, *tolerare vendentes in ecclesia, sed illos ejecit*, ut constat *Joan.* 2. 15. *quanto magis homicidas & alios reos non vult.* Quamobrem recte Legistæ statuunt quod hæc immunitas pugnet cum Reipub. salute, cui magis expedit ut crimina coërceantur. arg. *l.* 9. §. 5. *ff. de publican. & vectig.* tum etiam quod ipse Imperator in *Novell.* 17. *cap.* 7. non solum denegat homicidis, adulteris, & raptoribus virginum hanc immunitatem, sed omnibus nocentibus; statim adjungens, quod nemini nocenti templorum cautela datur, & consequenter omnem prorsus immunitatem tollit, quam inferentibus injuriam ac quorumvis gravissimorum maleficiorum reis concedunt Canonistæ. Itaque non adeo laudandus hic mos videtur, qui præstabat homicidis & aliis delinquentibus ad ecclesiam confugientibus immunitatem, quasi signum bonitatis Christianæ omnem rapientis clementiæ occasionem, quam quidem vituperari debet illa imperii cupido, quæ obsedit Ecclesiasticorum animos, hujus moris introducti vera causa: non obscure enim declarant quæ ex historiis possunt peti exempla, & rerum usus quotidie testatur eos omnibus viribus intendere, ut omne imperium omnemque fere jurisdictionem magistratibus sæcularibus eripiant sibique vindicent. Quod attinet morem, quo introductum a Judæis, ut circa Pascha carcere emitterentur quos sua attinebant crimina illum, quoque receperunt Imperatores Valentianus, Theodosius, & Arcadius. Quamvis contrarium statuat Author noster, repetens ejus originem a Romanis, ut videre est in ejus Comment. ad *cap.* 27. *Matth. Nam*, inquit, *ex Livii Historia videmus lectisternii indicti diebus vinctis dempta vincula; religioni deinde fuisse quibus eam opem dii tulissent vinciri. Ad hoc exemplum putem ab Augusto*

gusto hanc gratiam concesso populo Judaïco, idque mandatis procuratorum fuisse comprehensum. Et sic deinceps Christiani Imperatores, quos statim nominavimus, ad hujus exemplar suam indulgentiam legibus sanciverunt, ut ob diem Paschæ omnes, qui carcere detinebantur, dimitterentur, eisque crimina indulgerentur. Ita enim Imperator Valentianus *l. 3. C. de Episcop. aud. ubi primus dies paschalis extiterit, nullum teneat carcer inclusum, omnia dissolvantur.* Et *l. 3. Cod. Theodos. de indulg. crimin.* Idem Imperator, *ob diem Pascha (quem intimo corde celebramus) omnibus, quos reatus adstringit, carcer inclusit, claustra dissolvimus.* Verum notandum, quod hæc indulgentia admodum limitata fuerit: cum ab iis secernit Imperator sacrilegum, in majestate reum, in mortuos, veneficos sive maleficos, adulterum, raptorem, homicidam, violatorem monetæ, stupratorem, aliorumque enormium criminum reos.

7. Objiciunt hic nobis nonnulli XII canonem Synodi Nicæensis, qui Latine sic habet: *Quicunque vocati per gratiam, primum quidem ardorem fidemve suam ostenderunt, & cingulum militiæ deposuerunt, postea vero ut canes ad suum vomitum reversi sunt; ita ut aliqui & pecuniam darent, & beneficiis militiam repeterent; hi decem annis jaceant, post triennii auditionis tempus. In his autem omnibus observari oportet propositum & modum pænitentiæ. Quicumque enim, & timore, & lacrymis, & patientia, & bonis operibus conversionem absque simulatione demonstrant, hi definitum tempus auditionis implentes, tum demum orationibus communicabunt, & postea licebit Episcopo de his aliquid humanius cogitare. Quicunque vero indifferenter tulerunt, & habitum Ecclesiam introeundi sibi arbitrati sunt ad conversionem sufficere, hi definitum tempus omnino impleant.* Vel ipsum tredecim annorum tempus satis indicat, non de levi aut ambiguo, sed gravi aliquo atque indubitato crimine hic agi.

COMMENTARIUS.

FAmosissima hæc fuit Synodus Nicæna, quia prima œcumenica 318. Episcoporum, habita sub Imperio Constantini Imp. in ea urbe unde nomen ei impositum *ann.* 325. J. C. *Constantini Imp.* 20. *A. Fausto & P. Cesonio Juliano Coss.* Ita enim Socrates *Histor. Eccles. lib.* 1. *cap.* 8. *In præsenti autem choro Episcopi quidem trecenti & amplius adfuerunt; Presbyterorum vero qui eos comitati sunt, Diaconorum, Acolythorum, aliorumque complurium numerus vix iniri potest.* vid. & Euseb. *de vita Constant. lib.* 3. *cap.* 6. 7. 8. 9. *& seqq.* Cui præfuit Hosius Hispanus Cordubæ Episcopus, qui in magna apud Imperatorem erat gratia. In dicta vero Synodo scripti sunt canones viginti, qui genuini sunt, ideoque eos plerique cum antiqui, tum etiam recentiores tantum pro authenticis habent, quorum in numero, quem hic Author descripsit, rejectis octuaginta, qui a quibusdam scriptoribus ex Arabico translati, tanquam ejusdem Synodi genuini canones obtruduntur. Originem erroris LXXX canonum Concilii Nicæni vide apud doctissimum Mornæum de *Mysterio iniquitatis.*

8. Agitur autem haud dubie de idololatria: nam quæ canone XI præcesserat mentio temporum Licinii, in hoc canone repetita tacite haberi debet; ut sæpe canonum sequentium sensus a prioribus pendet. Vide in exemplum canonem XI Concilii Eliberitanni. Licinius autem, verba sunt Eusebii, στρατιώτας ἐκέλευεν ἀποβάλλεσθαι τοῦ ἀξιώματος εἰ μὴ τοῖς δαίμοσι θύειν αἱροῖντο, *milites militia exuebat, nisi Diis sacrificare vellent.* Quod & Julianus postea imitatus est, quam ob causam Victricius atque alii cingulum pro Christo abjecisse leguntur. Idem olim sub Diocletiano fecerant in Armenia mille centum quatuor, quorum in Martyrologiis mentio: & in Ægypto Menna, & Hesychius. Sic ergo & Licinii temporibus multi abjecere cingulum, quorum fuit Arsacius inter Confessores nominatus,

&

& Auxentius factus postea Mopsuestiæ Episcopus. Quare his, qui semel conscientia puncti cingulum abjecerant, reditus ad militiam sub Licinio non patebat, nisi per fidei Christianæ abnegationem: quæ quia eo erat gravior, quo prior ille actus majorem in illis legis divinæ cognitionem testabatur, ideo hi defectores gravius etiam puniuntur quam illi, de quibus egerat præcedens canon, qui sine periculo vitæ aut facultatum amittendarum Christianismum abjecerant. Generaliter autem de omni militia interpretari canonem, quem produximus, ab omni ratione alienum est. Aperte enim testatur Historia, his qui sub Licinio militiam abjecerant, neque Licinio imperante ad eam redierant, ne fidem Christianam violarent, a Constantino datam optionem, immunesne esse a militia vellent, an ad militiam redire: quod haud dubie multi fecerunt.

COMMENTARIUS.

Libens subscribo interpretationi hujus canonis XII. quam habet Author, cui & plerique alii scriptores suffragantur, scil. in dicto canone agi de iis qui abjecto cingulo ad Christianismum conversi, postea iterum militiam amplectebantur, & veram fidem ac religionem, de cujus veritate jam intus sese certiores factos dictis ac factis testati fuerant, abnegantes, ad Gentilismum transeunt, tanquam canes qui ad vomitum suum revertuntur. Quippe vix cuiquam ad illum honorem patebat aditus, nisi Gentilibus. Hinc Rufinus de Juliano *lib. 1. Eccl cap. 32. Militiæ cingulum non dari nisi immolantibus jubet.* Notandum enim cingulum olim militiæ fuisse signum, hinc *sumere cingulum* dicitur, qui nomen dat militiæ, quemadmodum *ponere* cingulum, qui eam abjicit. Unde qui militabant *cincti*, & contra qui missi erant *discincti*, *militia exuti*, *cingulo privati* dicebantur. Servius ad illud Virg. *Æneid. 9.*

- - - *discinctos ibimus Afros*

Discinctos, inquit, *in habiles militiæ, namomnes qui militant cincti sunt.* Quemadmodum autem cingulo & baltheo donari honori dabatur apud Romanos, sic & eodem privari valde ignominiosum erat. Quamobrem Imperatores Ethnici ex odio erga Christianam doctrinam eam profitentibus cingulum ignominiæ causa auferebant. Cui honori etiam facile plerique Christiani renunciabant, ut perenni illo cingulo, ad quod a Christo vocabantur, sese cingerent, quibus reditus non patebat ad illum honorem sub Christianæ religionis persecutoribus & tyrannis, nisi per fidei Christianæ abnegationem, cui nonnullos renunciasse honorum cupidini inservientes, quam pro Christo ejusque doctrina pati satius duxisse, non dubitandum, in quos merito hanc Concilium pœnam statuit.

9 Sunt & qui Leonis epistolam objiciant, quæ dicit, *Contrarium* II.
esse Ecclesiasticis regulis post pœnitentiæ actionem redire ad militiam sæcularem. Sed sciendum, in pœnitentibus non minus quam in clericis & ascetis exactam fuisse vitam non quovis modo Christianam, sed eximiæ cujusdam puritatis, ut tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant. Similiter in consuetudinibus antiquissimis Ecclesiæ, quæ, quo augustiori nomine commendabiliores essent, Canones Apostolici vulgo appellabantur. Canone LXXXII edicitur: *Ne quis Episcopus, Presbyter, aut Diaconus militiæ vacet, & utrumque retineat officium Romanum & functionem sacerdotalem. Quæ enim Cæsaris sunt Cæsari, quæ Dei Deo.* Quo ipso ostenditur, his qui cleri honorem non sperarent Christianis militiam non fuisse interdictam.

COMMENTARIUS.

Non dicitur in Leonis epistola generaliter sæcularibus militiæ dare nomen ecclesiasticis regulis interdictum, verum pœnitentibus ad eam redire prohibitum. Verum ut exactiorem

vitæ disciplinam amplectendo ostenderent se vera pœnitentia ducto omnem peccandi occasionem, cui solutior vita causam præbet, evitare, & sese jam totos Christo consecrasse; metuendum enim, ne ille, qui semel propter nimiam carnis imbecillitatem graviter peccavit, in eundem lapidem bis impingat data liberiori peccandi occasione. Sic Clericis quoque interdictum ne sese secularibus negotiis immisceant, non eo, quasi negotia ad vitæ temporalis necessitates sublevandas spectantia administrare atque procurare non liceret, verum ne hac ratione qui Ecclesiasticis negotiis obeundis mancipati & destinati sunt, ab iis revocarentur, tum etiam ne ipsis aliqua esset occasio, ut in eadem possent incidere vitia, quibus magis expositi videntur sæcularem & mundanam vitam ducentes: hi enim sæpissime in deliciis vitam transigentes, gulam & ebrietatem sequuntur, injusta aucupantur lucra, turpibus dictis aut factis severiorem illam & exactiorem vitæ agendæ disciplinam commaculant. Sæpissime enim mundi illecebræ in causa sunt, quod nimis cupiditatibus indulgentes, multa admittimus in nos peccata, a quibus abstinere & alienum esse oportet virum probum & pium, Deo consecratum. Dicuntur autem ἀσκηταὶ ipsi Monachi, qui quotidie in contemplatione rerum divinarum occupati sunt, hinc ἀσκητήρια dicuntur Monasteria, in Cod. Justiniani a verbo ἀσκέω, quod est mentem exerceo in contemplatione rerum divinarum. Scripsit D. Basilius ἀσκητικὰ, id est regulas & rationes ejusmodi exercitiorum.

10. Hoc amplius, etiam ad clerum admitti vetabantur qui post baptismum aut magistratus attigissent aut munera bellica, ut in epistolis Syricii & Innocentii & in Concilio Toletano videre est. Legebantur scilicet Clerici non ex quovis modo Christianis, sed ex iis qui vitæ exactissimæ specimen dedissent. Adde quod militiæ & quorundam magistratuum perpetua erat obligatio: at sacro ministerio addicti nulla alia cura ac labore quotidiano inde abstrahi debebant: qua de causa & sextus canon constituit, ne Episcopus, Presbyter, aut Diaconus sæculares curas administret, octuagesimus ne publicis se administrationibus immittat: & inter Africanos canones sextus, ne procurationem rerum alienarum suscipiat, aut causarum patrocinium: sic eosdem tutores constitui nefas judicat Cyprianus.

COMMENTARIUS.

HAbetur in corpore *Jur. Canon. tit. 3. decret.* ne Clerici vel Monachi se negotiis secularibus immisceant, ut jam dictum, ideoque nec lites agere vel persequi, nec procurationem aut administrationem bonorum Principis alicujus vel alterius Laïci suscipere, vel judicium sanguinis agitare, vel judiciis criminalibus præesse, aliaque id genus negotia ad vitam civilem pertinentia peragere possunt, quia inquit Innocent. III. *cap. cum secundum 16. ext. de praben.* assumuntur in hereditatem domini, unde & merito convenit, ut abstineant negotiis secularibus, contra Laïcis nullis Ecclesiasticis muneribus addictis, vel voto religionis obstrictis, libere commerciis secularibus vacandi facultas tribuitur, *ex Can. duo sunt 7. q. 1. juncto tit. de Regularib.*

11. At pro nostra sententia expressum Ecclesiæ judicium habemus in Concilio primo Arelatensi, quod habitum est sub Constantino. Ejus enim Concilii canon III sic habet: *De his qui arma projiciunt in pace, placuit abstinere eos a communione*: id est qui militiam deserunt extra tempora persecutionis. Id enim pacis nomine intelligi volebant Christiani, ut ex Cypriano & aliis apparet. Accedat exemplum militum sub Juliano, non modico profectu Christianorum, ut qui morte sua Christo reddere testimonium parati essent: de quibus sic Ambrosius: *Julianus Imperator, quamvis esset Apostata, habuit tamen sub se Christianos milites; quibus cum diceret; Producite aciem pro defensione reipublicæ; obediebant ei: cum autem diceret eis; Producite arma in Christianos; tunc agnoscebant Imperatorem*

rem cœli. Talis & multo ante fuerat Thebea legio, quæ Diocletiano imperante a Zabda tricesimo Hierosolymorum Episcopo Christianam religionem acceperat, & deinde in omne ævum memorabile edidit Christianæ constantiæ & patientiæ exemplum, quod infra a nobis memorabitur.

12. Hoc loco satis sit illam eorum adferre vocem, quæ Christiani militis officium solida brevitate exprimit: *Offerimus nostras in quemlibet hostem manus, quas sanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dexteræ ipsæ pugnare adversus impios & inimicos sciunt; laniare pios & cives nesciunt. Meminimus nos pro civibus potius quam adversus cives arma sumsisse. Pugnavimus semper pro justitia, pro pietate, pro innocentium salute: hac fuerunt hactenus pretia periculorum. Pugnavimus pro fide, quam quo pacto conservemus tibi,* (ad Imperatorem sermo est) *si hanc Deo nostro non exhibemus?* Basilius de antiquioribus Christianis sic loquitur: τοὺς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις οὐκ ἐλογίσαντο ἐμοὶ δοκεῖν, συγγνώμην δόντες ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμυνομένοις. *Eas quæ iu bello perpetrantur cædes majores nostri pro cædibus non habuere, excusatos habentes qui pro pudicitia ac pietate decertant.*

COMMENTARIUS.

CUm Donatistæ in Africa turbas ciere, totumque Africanæ Ecclesiæ statum susque deque intervertere conabantur, nolentes assentire compositis rebus per Synodum Romanam, qua Donatus erat damnatus, sed ad imperatorem Constantinum a lata sententia provocarunt, qui ne ulla illis penitus excusatio de justo judicio reliqua esse posset, novum illis decernit judicium; nimir. Concilium plurimorum Episcoporum Arelate in Galliis, ubi ipse agebat, legitime celebrandum anno *J. C.* 314. *Constantini Imp.* 9. in numero decretorum apud Baron. annal. Synodi Arelatensis, quæ ad Sylvestrum Papam missa sunt illud quoque legitur. scil. *De his igitur qui arma projiciunt in pace placuit abstineri eos a communione. Fortitudo, quæ vel bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendi infirmos, vel a latronibus socios, plena justitia est.* Ambros. offic. Et Hieronym. *Militare non est delictum, sed propter prædam militare peccatum est, nec Rempub. regere criminatum est, sed ideo regere Rempub. ut divitias augeas, videtur esse damnabile. Propterea enim quadam providentia militantibus sunt stipendia constituta, ne, dum sumptus quæritur, prædo grassetur.*

CAPUT

CAPUT III.

Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.

I. *Belli divisio in publicum & privatum.*
II. *Non omne bellum privatum post judicia constituta illicitum esse jure naturali, defenditur; additis exemplis.*
III. *Ac ne jure quidem Evangelico, cum solutione objectionum.*
IV. *Belli publici divisio in solenne & minus solenne.*
V. *An bellum sit publicum quod geritur auctoritate magistratus summam potestatem non habentis, & quando.*
VI. *In quibus rebus consistat potestas civilis.*
VII. *Quæ potestas sit summa.*
VIII. *Refellitur sententia quæ statuit summam potestatem semper esse penes populum: & solvuntur argumenta.*
IX. *Refellitur sententia quæ statuit semper mutuam subjectionem regis & populi.*
X. *Ad veram sententiam recte intelligendam adhibentur cautiones.*
Prima est de distinguenda vocum similitudine in re dispari.
XI. *Secunda de distinguendo jure & modo habendi jus.*
XII. *Ostenditur quædam imperia summa haberi plene, id est alienabiliter.*
XIII. *Quædam non plene.*
XIV. *Quædam non summa plene, id est alienabiliter haberi.*
XV. *Adstruitur dicta distinctio ex discrimine dandi tutoris in regnis.*
XVI. *Summam potestatem non tolli promissione etiam ejus, quod nec naturalis nec divini sit juris.*
XVII. *Summum imperium dividi interdum per partes subjectivas aut potentiales.*
XVIII. *Male tamen hoc colligi ex eo quod reges acta quædam sua nisi a cœtu aliquo probentur rata esse nolunt.*
XIX. *Alia quoque exempla quædam male huc trahi.*
XX. *Vera exempla.*
XXI. *Summam potestatem habere posse qui inæquali fœdere teneatur: cum solutione objectionem.*
XXII. *Et qui tributum pendat.*
XXIII. *Et qui feudi lege teneatur.*
XXIV. *Distinctio juris & exercitii cum exemplis.*

Syl. verbo bellum 1. n. 1.

I. 1. Belli prima maximeque necessaria partitio hæc est, quod bellum aliud est privatum, aliud publicum, aliud mixtum. Publicum bellum est quod auctore cogeritur qui jurisdictionem habet: privatum, quod aliter: mixtum, quod una ex parte est publicum, ex altera privatum. Sed de privato, quod antiquius, primum videamus.

COMMENTARIUS.

Anc belli divisionem, quam hic tradit Author, licet quidam Commentatores eam carpant, in ratione tamen fundatam facile cuique constabit, qui maturo judicio & animo omnibus præjudiciis vacuo examinat fundamentum, quo nititur. Notandum itaque est duplicem esse hominis statum, in quo vitam degit, vel enim in pace & concordia ac tranquillitate vivere licet, vel rixis, discordiis, & bellis quis jactatur, sive in statu naturali, sive in societate civili constitutus est. In pace vivere dicitur, quando licet frui rebus, quorum jus vel dominium sive possessionem nobis natura vel fortuna largita est, vel propria industria aut justis titulis & legitimis acquirendi dominii & proprietatis ac possessionis modis, jure naturæ vel civili introductis, nobis acquisivimus, vel, ut paucis dicam, quo uti liceat cuique jure suo, quod ipsi competit circa res acquisitas vel acquirendas, sive sint corporales, sive incorporales. In statu belli quis vivere dicitur, quando jure suo uti impeditur, vel quod res ipsi ablatæ sunt, vel acquirendi facultas eripitur, vel quod ipsum jus utendi interrumpitur & sistatur ab alio. Cum vero ille recuperare velit quod ablatum, vel retinere quod alter sibi competere statuit, aut eripere conatur, vel saltem impedimento est, ut quis jure suo uti non possit, hinc statim inter eos oritur contentio de meo & tuo, & consequenter pacem bellum excipit & juris certamen oritur, quod vel disceptatione vel vi dirimitur, utrumque tamen certandi genus bellum vocari potest cum publicum tum etiam privatum, vel in statu naturali, vel civili, quamvis usus belli nomen post constituta judicia, & regna condita, ad certationem per vim translatum sit, fortasse ideo quia hac ratione plane omnem inter homines vel partes contendentes societatem

cietas distrahitur, & mutuum commercium plane tollitur, dum belluarum instar in mutuam advolant perniciem qui nati sunt ut sibi invicem prodessent, & sese mutuo adjuvarent, mutuoque amore prosequerentur, cujusmodi distractio animorum, & commercii dissolutio, non adeo perspicitur in eo certandi genere quod per disceptationem fit, quamvis sæpissime non minus odium, & nocendi adversarii cupido in pectore reconditur, quæ facile in alterius perniciem erumperet, si non aliunde coërceretur. Verum quoniam jam belli nomen eo sensu receptum, quo significat *certationem per vim*, sive, ut Author bellum definit, *statum per vim certantium*, & nos cum Authore de bello eo sensu sumpto disputaturi sumus, illudque ab Authore recte dividi putamus in publicum, vel privatum, & mixtum, ita ut belli nomen sit generale, nihil aliud denotans quam statum per vim certantium, ubicunque igitur per vim certatur non quidem continuo ipso actu, sed etiam intentione & animo, quando contendentes vi & armis controversiam dirimendi se animum induxisse declararunt, bellum dicimus, sive in naturali statu privata familiæ membra, vel familiæ principes, sive civili privatos cives, vel civitatum rectores spectemus, nullam differentiam statuimus inter ipsum statum, in quo utrique versantur atque constituti sunt, verum propter diversum certandi & belligerandi scopum ac finem, tum etiam personarum conditionem, aliud bellum publicum, aliud privatum, aliud mixtum dicitur. Publicum bellum dicitur, non eo, quia solenni more indictum a summo vel summis imperantibus, vel ob militum numerum, aliumque belli apparatum, verum quia indicitur & geritur nomine universitatis sive civium, quæ sub uno eodemque imperio in unam societatem coaliti sunt, pro communi salute & publica utilitate ab eo qui repræsentat universum populum susceptum, cujus nomine agit omnia quæcunque agit. Publicum est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, inquit Cic. *de Invent.* Quamobrem Tacit. 1. *Annal. Postquam Bruto & Cassio cæsis nulla jam publica arma*; id est, nulla jam arma populi pro repub. & a Repub. tantum privata nunc arma, in propriam potentiam. Recte itaque Author definit *publicum bellum, quod auctore eo geritur qui jurisdictionem habet*, eo sensu sumpto jurisdictionis vocabulo, quo significat summum imperium summamque potestatem omnium rerum quæ penes principem residet tanquam universam civitatem repræsentantem, ipsi acquisitam ex voluntaria subjectione singulorum civium, qui in unam societatem coalescentes necesse habuere renunciare libertati & summo imperio, quo quisque paterfamilias in sua familia tanquam ejus princeps ornatus erat, illudque in eum conferre cui societatis salutem & utilitatem ac conservationem demandarent, ut eo munitus providere posset ne quid Respub. qua communis utilitas & salus continetur, detrimenti caperet. Principis itaque imperium sive jurisdictio considerari debet tanquam imperium singulorum membrorum in uno homine veluti principe unius corporis ex multis capitibus conflati & uniti, quasi animo coagulatum, ut ita dicam, & idcirco publicum, ad distinctionem imperii quod quisque sibi reservasse præsumitur circa propria administranda bona, & utilitatem familiæ suæ promovendam sine læsione tamen communis salutis, & eo sensu intelligendum quod dicitur quemque esse liberum arbitrum & moderatorem rerum suarum, illius finis & scopus est communis salutis & utilitatis conservatio ac promotio, hoc singulorum salutem concernit. Illud universale est ideoque publicum, hoc particulare & idcirco privatum. Quodcunque vero ex vi istius a populo juri suo renunciante in singulares vel plures personas collati imperii procedit publicum quoque dicitur, quia, ut diximus, nomine universitatis fieri censetur, & pro communi utilitate & salute, quamobrem publicum quoque bellum quod imperio & authoritate summi imperantis suscipitur ac geritur. Privatum ergo quod aliter, mixtum quod ab una parte publicum, ab altera privatum est, belli tamen nomine venit, quia utraque pars vi certat & armis, vel saltem in eo statu sunt, ut controversiam Marte Arbitro decidere velint. Frustra igitur nonnulli objiciunt, perperam describi ab Authore bellum publicum, *quod geritur Authore eo, qui habet jurisdictionem.* Quia etiam inferiores magistratus habent jurisdictionem, non tamen potestatem belli gerendi, sic prætor Romanus habebat jurisdictionem, belli autem suscipiendi injussu populi potestatem nec authoritatem habuisse certissimum. Verum huic objectioni respondet subtilissimus Jurisconsultus Scip. Gentil. *de jurisdict. l.* 1. *c.* 1. cum inquit: *Omne imperium atque omnis jussus eorum, qui publice aliis præsunt, latissima jurisdictionis significatione continetur. Summa est penes Principem potestas omnium rerum. Innumerabilia autem sunt, quæ pro potestate illa agit, in quibus nullum jus dici, nullam versari jurisdictionem, ut communis & civilis horum verborum usus, recte dixerimus. Nec tamen improprie, si quis iis in rebus ea verba usurpaverit, locutus videri debet. Hinc illa vox Romani Principis* apud Senecam l. 1. *de Clementia*: *Quæ ruant urbes, quæ oriantur, mea jurisdictio. Id etiam maxime convenit origini hujus nominis, quod ex jure & dicendo est. Quare apud Livium legas jurisdictio. In utroque vocabulo authoritas, imperium, jussus insunt. Vere enim jus a jubendo, & dicere pro potestate atque imperio dicere, unde & dictatores appellati,* Sic quamvis jurisdictionis ordinaria significatio denotet potestatem jus dicendi in causis civilibus, id ipsum tamen impedimento non est, quod aliquando & quidem proprie in latiori significatione dicitur potestas animadvertendi gladio in facinorosos, ita ut etiam comprehendat merum imperium, quod ex ipsa inscriptione patet *tit. ff. de jurisdictione.* Itaque si quis probare vellet Prætorem Romanum non habuisse merum imperium, quia jurisdictio tantum ipsi competebat, non satis validum esset argumentum, quia possem objicere jurisdictioni quoque cohærere merum imperium, ita ut qui juris-

dictionem habet etiam videatur habere imperium, id est potestatem gladio animadvertendi in facinorosos, ut ex dicta inscriptione perspicimus; addendum itaque esset, ut clarius constet argumenti vis, prætorem non habuisse merum imperium, quia tantum civilem jurisdictionem cum mixto imperio, quod ei inhæret tanquam aliquid inseparabile, habuit, atque eo sensu sumi jurisdictionis vocem. Hinc Jurisconsulti solent dividere jurisdictionem in *civilem* & *criminalem*. Illa dicitur *notio de causis civilibus judicandis cum exequendi facultate conjuncta*, quamobrem mixtum imperium ei cohæret, ea, ut diximus, ordinaria est vocis significatio. Criminalis jurisdictio est *notio de causis criminalibus cum exequendi potestate conjuncta*. Hæc autem exequendi facultas continet potestatem animadvertendi gladio in homines facinorosos. Verum notandum gladii potestatem non semper denotare vitæ amissionem, sed quarundam pœnarum irrogandarum facultatem, sive vitam naturalem adimant sive civilem, sive famæ notam inurant, vel corporis coërcitionem contineant, vel multam ob crimen imponant. *l. 28. ff. de pœnis*. Non majoris ponderis sunt quæ de *mixto bello* disputant, quasi nullum bellum posset mixtum dici, quia, ut inquiunt, *ne bellum quidem est, nisi pari authoritate congrediantur exercitus, non enim in usu armorum tantum & externa vi consistit bellum, sed etiam & potissimum quidem in jure. Jus belli ergo quibus non competit, cum illis etiam non geritur bellum; ut nec legatos proprie dictos mittere potest, qui non tenet summum imperium*, ut annotavit Doctissimus Zeigl. & ego verissimum puto. Verum cuique homini jus belli gerendi a natura tributum asserimus, in ejusmodi scil. necessitate constituto, ut sibi alia non supersit occasio jus suum vel retinendi vel persequendi, nisi vis adhibeatur, cujusmodi potestas quidem in statu civili solum competit summo imperanti, quatenus universi populi caput est, & Princeps, imo vice populi omnia agit, quemadmodum in statu naturali quisque paterfamilias, verum exigente necessitate, utpote cum deficiat copia judicis, coram quo jus meum persequi debeo in societatem coalitus, reviviscit jus pristinum, quod cuique in statu naturali facultatem concedit propriis viribus proprioque arbitrio jus suum persequi & tueri, qua facultate jure naturali cuique concessa nititur divisio belli privati & mixti. Posset enim casus existere, quo quis cum familia per alienum territorium iter faciens, forte fortuna, ab ejus principe invaderetur, & fortunis suis spoliaretur, vel ipse paterfamilias aut aliquod familiæ suæ membrum injuria afficeretur, nullus dubito quin ipsi licitum sit promere suam defensionem, & vel recuperare sublata, vel vindicare injuriam sibi vel suis illatam, vi & armis, si opus sit, cujusmodi certamen ab utraque parte licet non justum, belli tamen nomine venit propter jus belli gerendi utrique competens. Imo constat ex sacra scriptura Patriarchas inter medios Reges gentium, quales Cananæi, Ægypti versatos fuisse, potestatem tamen summam gubernandi familiam illibatam & intactam conservasse, suasque domesticis suis dedisse leges & instituta præscripsisse, quæ ipsis essent agendorum norma. Quamobrem Abraham, quamvis in terra Canaan & Ægypto esset inquilinus, non tantum domesticos propriis institutis gubernavit, verum & jus belli movendi ac fœdera faciendi in aliena terra observavit. Quin cum Abimelecho Geraris Rege & Escol ac Aner fœdera socialia est pactus. Sic etiam & bella movit contra exteros reges, qui Pentapolitanos afflixerant. Sed notandum quod Author bellum privatum publico antiquius putat, id autem quo sensu ab Authore dicatur fateor me non percipere. Quippe si statuamus quod verisimile est, mortales olim, antequam humana necessitas & ratio in civitatem aut societatem civilem coëgit, sparsim per familias vixisse, cui præerat regio imperio pater, liberique subjecti ipsa nascendi conditione, qui itaque tanquam privati considerari deberent, veluti hodie cives respectu totius universitatis & reipub. atque hæc antiquissima imperii forma, & majorum societatum origo. Quam primum itaque familia extitit, fuit quædam parva civitas, quæ regio imperio penes patremfamilias residente gubernabatur, cui parendi necessitas cæteris membris erat imposita. Imperium autem hic non minus publicum dici potest, quam post institutas civitates, quæ ex plurimarum familiarum in unam eandemque societatem conspirantium & coëuntium unitate profluxere, imperium civile. Quippe quot familiæ, tot civitates, vel tot regna, quia quisque paterfamilias sui juris erat & dominus rerum suarum, ita ut actus ejus non erant subjecti juri alterius, præscribens jura & leges quibus familia fundaretur, & uterentur omnes qui obsequium ei præstare obstricti erant, nec non judicia ordinabat, per se vel per delegatos judices jus dicebat, criminum reos & legum contemptores coërcebat, atque in eos animadvertebat, eique incumbebat, providere ne quid familia detrimenti caperet. Hinc & belli gerendi & pacis faciendæ penes ipsum potestas ac arbitrium, quæ omnia supremæ ac publicæ potestatis jura. Bellum itaque inter familias segreges, antequam ad majores civitates ac societates deventum fuit, viventes ortum non minus publicum, quam hodie illud quod a magnarum civitatum rectoribus geritur, vocari potest, licet ejusmodi bellum hodie quidem privatum posset dici, quoniam singulæ familiæ ut tot personæ privatæ respectu universitatis, e quibus, veluti tot membris conflata est, considerari debeant, quibus nullum jam imperium nisi circa domestica negotia, per se tamen publicum origine & jure, nam ante constitutas respub. privatum bellum dictum, quod inter ejusdem familiæ vel diversarum familiarum membra oriebatur, sicut jam illud vocamus quod vel familiæ, vel singuli cives suscipiunt; non videtur itaque bellum privatum antiquius bello publico, scil. jus belli gerendi, quippe non de actu, vel facto, sed jure disputamus, cum ipso enim humano genere introducta familia, & consequenter incepit jus belli gerendi, ut patet de primis parentibus, qui statim

tim atque creati familiam constituerunt, & omne imperium & dominium in liberos habuere jure generationis, quod deinceps in posteros devolutum, sed & concessum quoque liberis jus belli privati, quatenus jus naturæ cuique tribuit licentiam & facultatem corpus ejusque membra, tum etiam bona ad commode vivendum necessaria tuendi adversus vim illatam, ubi nulla alia est ratio expediendæ salutis, nisi propriis viribus & authoritate vim vi nulla interposita mora repellat. Quamobrem videtur utrumque jus cum ipso humano genere introductum, & consequenter æque vetustum.

2. Bellum aliquod privatum licite geri, quantum jus naturæ attinet, satis apparere arbitror ex iis quæ supra diximus, cum ostensum est, ut quis injuriam etiam vi a se arceat, juri naturali non repugnare. Sed forte putet aliquis id saltem post constituta judicia publica non licere: quanquam enim judicia publica non a natura, sed a facto sunt humano, cum tamen multo sit honestius, & ad quietem hominum conducibilius, ab eo cujus nihil intersit rem cognosci, quam homines singulos, nimium sæpe amantes sui, quod jus putant id manu exsequi, tam laudabili instituto obsequendum ipsa dictat æquitas & ratio naturalis. Paulus JC. *Non est singulis concedendum quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi.* Hinc est, inquit Rex Theodoricus, *quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu: quid enim a bellica confusione pax tranquilla distat, si per vim litigia terminantur?* Et vim vocant leges, *quoties quis id quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit.*

l. Non est de R. I. Cass l. IV. Var. epist. 4.

COMMENTARIUS.

PLurima a nobis adducta testimonia ac argumenta §. 1. *n.* 4. *cap.* 2. e quibus perspici potest nihil magis rationi consentiens, quam omnem vim ac injuriam a capite & vita propulsare, quod & rationem doctis, & necessitatem barbaris, & naturam ipsam feris præscripsisse docet Cicero. Quomodo vero ex ratione deduci debeat illud naturæ jus, quod & jus divinum necessarium, homini & cuique individuo facultatem tribuens depellendi a se omnem vim & injuriam, docet Vir Amplissimus eruditione & ingenii acumine florentissimus Lambertus Velthusius, *in Differt. de princip. justi & decori. Sed,* inquit, *ut inceptum persequamur: rursus me tanquam mundi partem contemplans non fortuito, sed prudentis & sapientis Dei consilio productus sim oportet: examinandum itaque, quid Deus de me fieri voluerit: quod hac ratione investigo. Id proculdubio in me conservari vult, quod si tollatur, frustra quasdam partes & proprietates mihi attribuisse videatur, quod in causa operante per sapientiam fieri non potest. Ante omnia autem, ut jam dixi, in me comprehendo esse summum studium conservandi memet salvum & incolumem: huic studio subserviunt appetitus edendi, bibendi, vindicta, affectus amoris & doloris, denique omnes animæ passiones, & conducit ad expletionem istius appetitus totius corporis fabrica, & organorum subordinatio, ita ut, aut plane isthac omnia frustra sunt, aut fatendum sit Dei voluntatem esse, me meaque, quæ in creatione mihi concessit, conservare salva & integra. Sub hac autem vita membrorumque conservatione, non tantum ea comprehendi oportet, quæ vitæ & membris incolumitatem præstant, sed etiam ea, quæ naturali eorum usui repugnant, vitanda esse eadem ratione docetur, aut quæ subvertunt eum finem, ad quem nos vita, membrorumque & facultatum homini propriarum natura ducit.* Atqui hæc omnia haberi nequeunt nisi media quædam adhibeantur, quibus consequenda, ergo eo ipso quo Deus vult, ut memet salvum & incolumem conservem, etiam mihi concedit facultatem ea arripiendi & applicandi media, sine quibus me conservare nequeo, quando itaque in eo statu constitutus sum, ut salvus esse non possim nisi vim vi repellam, non solum divina, sed etiam humana jura permittunt, imo obligationem mihi imponunt, omnisque suadet honesta ratio, ut salutis expediendæ causa tanquam necessarium medium eam adhibeam, cujusmodi facultas mihi non tantum in statu naturali, in quo quisque sui juris est & arbiter ac moderator rerum suarum, verum etiam in statu civili post constituta judicia publica, eum in finem introducta, ut hac ratione omnis vis & injuria, quam homines facinorosi, vel intulerunt innocentibus, vel inferre meditantur, vindicaretur & coërceretur. Summa enim induceretur confusio, si quisque ab aliquo læsus semetipsum vindicare posset, cædibus atque bellis ubique grassaretur, & consequenter civitas seu Respub. non præstaret majorem hominibus securitatem

 tran-

tranquillitatemque, quam in naturali statu, quem propter innumera pericula & incommoda, quæ efficiunt, ut homines continuo armati esse debeant ad ea a se arcenda, statum belli vocamus, sibimetipsis dare potuerint, atqui ejus status pertæsi in civitatem coaluerint, summumque imperium constituerint, quod valeret ipsis præstare eam securitatem atque tranquillitatem quam cupiebant, necesse etiam duxerunt, ut renunciarent huic facultati sese ipsos vindicandi, atque sibi jus dicendi, quod in naturali statu habuisse supra a nobis annotatum. Si quis itaque in civitate læditur atque injuriam patitur ab alio, implorandum judicis officium & auxilium, cui incumbit, post cognitionem causæ, ut suum cuique tribuendo justitiam administret, qua ratione & securitati & tranquillitati civium consulit, finis & scopus, imo etiam causa impulsiva, ut loqui amant Philosophi, politici regiminis. Ex quibus perspicimus post judicia publica constituta multum de sua facultate, quæ cuique competit ad sese tuendum adversus injuriam & vim illatam in naturali statu, detractum. Judicia eodem sensu ab Authore publica vocantur, quo publicum dicit bellum, nimir. quia ab eo constituta sunt qui repræsentat universum populum imperio suo subjectum, & consequenter nomine populi jus dicit, quam facultatem quasi ab ipso populo ipsis delatam recte dicimus, ut ad omnem confusionem, omnem tumultum, & innumera pericula & incommoda tollenda, quæ privata cujusque jurisdictio pareret, quisque e civibus injuria affectus, vel alia quacunque ratione læsus, eo posset confugere, & læsionis reparationem & juris, quod sibi competere putat, conservationem per judicem reposcere. Et hoc sensu recte dicit Author publica judicia humano facto inducta, quemadmodum imperii civilis origo ab eodem derivanda. Nam quemadmodum & ante institutas civitates publicum obtinuisse bellum, ita quoque publica a patribusfamilias exercita fuisse verissimum putamus. Nam quemadmodum cum ipso humano genere, scil. cum ipso Adamo familia introducta, cum familia imperium & quidem regium, ita etiam judicia constituta. Ita Henr. Heidegg. *Hist. Patriach. exercit. 2. cap. 3. Quid quæso probabilius elici potest, quam Adamum, quamdiu is vixit, liberis suis, iis cumprimis, qui paternum obsequium non exuerunt, quales Sethitæ, cum regio imperio præfuisse, iis leges, quibus in civitate uterentur, salubres præscripsisse, judicia & consistoria, ut ita loquar, ordinasse, vel per se vel per delectos judices jus dixisse, fontes & honestarum legum frenum abnuentes coërcuisse, & si qua alia pro regibus vel supremis dominis facere solent. Sane patrem liberis & nepotibus suis superstitem æquum fuit eorundem habere curam, & ne vel improborum vexentur injuriis, vel rebus victus destituantur subsidiis, sollicite providere.* Quam gubernandæ familiæ formam ipsa natura cum homine introduxisse videtur. Quare & recte mihi sentire videntur, qui Rempub. eodem modo jam administrari existimant, quam olim familia & servi, ex quarum coalitione profluerunt, atque eandem facultatis esse rationem, sola enim multitudine & paucitate differunt. Alii enim in plures, alii in pauciores imperium exercent. Ita ut qui in paucos imperium habet paterfamilias, qui in plures Rex vel Reipub. præfectus recte vocari posset. Quin & hæc videtur causa cur initio gentes & ipsæ civitates Regio imperio paruerunt, scil. quia ex Regio imperio videntur homines ad majores hasce societates devenisse. Ex domestico nimirum: domus enim quævis seniori, tanquam Regi paret. Ex hac autem ceteræ societates profluxere. Magnæ enim sunt coloniæ minorum, ut inquit magnum Reipub. litteriæ lumen Daniel Heinsius *Paraphr. in Arist. Polit. 1. cap. 1.*

L. Exstat. D. quod metus. II. 1. Certe, quin restricta multum sit ea quæ ante judicia constituta fuerat licentia, dubitari non potest. Est tamen ubi locum nunc quoque habeat, nimirum ubi cessat judicium: nam lex vetans sine judicio suum consequi intelligi commode debet ubi copia est judicii. Cessat autem judicium momentanee, aut continue. Momentanee cessat, ubi exspectari judex non potest sine certo periculo aut damno. Continue vero, aut jure, aut facto. Jure, si quis versetur in locis non occupatis, ut mari, solitudine, insulis vacuis, & si qua alia sunt loca in quibus nulla est civitas: facto, si subditi judicem non audiant, aut judex aperte cognitionem rejecerit.

COMMENTARIUS.

Vix enim diu posset subsistere societas civilis, atque evitari incommoda illa, quæ in causa fuerunt, quamobrem in societatem coïverunt mortales, nisi libertas & facultas naturalis suis limitibus esset circumscripta, ita ut verissimum quod Author statuit, scil. post judicia constituta, quæ cum ipso summo imperio & civitatis forma introducta sunt, multum restrictam esse homini ante judicia concessam jure naturæ licentiam, ita ut quod in statu naturali agentibus licuerit,

cuerit, scil. salutem suam propriis viribus proprioque ex judicio expedire id minime concedendum iis qui in civitatem coaluerunt, suamque voluntatem summi imperantis arbitrio & voluntati subjecerunt: quamobrem non sui juris sunt, sed ejus imperio & jurisdictioni obtemperare & morem gerere coacti, quem tuendæ societati præfecerunt, cujus itaque officium a suis civibus injuriam propulsare, cuique tribuendo justitiam admioistrare. Quamobrem in custodia tanquam in specula collocati dicuotur Principes atque Magistratus, ut imminentia mala non solum provideant, sed etiam pro viribus depellant legibus & armis. Verum quamvis post judicia constituta multum sit detractum de facultate, quam quis in naturali statu habet, non tamen ita omnino sublata est, quin posset aliquando jus pristinum reviviscere, nimirum quando cessat judicium: quippe non præsumendi sunt mortales in societatem civilem coalescentes, ut propriæ saluti & securitati consulerent, in perpetuum & omni in casu hanc facultatem abjecisse, verum huic renunciarunt sub conditione, scil. quandiu esset occasio jus suum consequendi per judices, nemini licentiam esse voluere propria authoritate sibi jusdicendi, sublata vero vel necessitate vel casu aliquo judiciorum & juris dicundi ratione, quam eo ipso, quo in societatem conspirarunt, introducere voloerunt, cuique quasi jure postliminii salvum est pristino jure uti, quo quis recuperat naturalem sibi suisque liberis totiusque familiæ membris jus dicendi facultatem. Cessat autem judicium, vel *momentanee*, vel *continue*. Momentanee cessat, ubi est periculom in morâ, ut loquuntur forensis jurisperiti, ubi judex exspectari non potest sine certo periculo aut damno, ut inquit Author. Quod locum habere potest, quando quis, in capitis discrimen vocatus, nullam habet occasionem expediendæ salutis, nisi in continenti vim vi repellat, atque sese opponat aggressori; justa enim defensio ad alterius invasionem in contioenti fieri debet arg. *l. 3. §. 9. ff. de vi & vi armata.* Ubi inquit Ulpianus. *Eum igitur qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non ex intervallo. vid. & l. 16. ff. ad Stl. Macedon. & l. 1. fin. §. fin. quod vi aut clam.* Qui enim ex intervallo vim infert, cogitato infert, ideoque non tam ad sui defensionem quam quidem ultionem & vindictam adhibita præsumitur, omnis autem ultio prohibita. Judicem enim hoc in casu adire, & coram eo jus allegare atque persequi tenemur. Continua vero judicii cessatio est, quando nullus datur magistratus, vel judex, per quem jus meum obtinere possum; eaque duplex est, vel juris, vel facti. Juris est, si quis in locis versetur noo occupatis, ut insulis vacuis, solitudine, aliisque in locis ubi nulla civitas est, tum iterum tanquam in naturali statu coostitutus considerari debet, & consequenter recuperat facultatem sibi jus dicendi, & propria authoritate propriisque viribus suo arbitrio sui defensionem suscipiendi. E. G. Si quis in insula vacua versans se defendat adversus eum, qui forte fortuna in eandem insulam veniens primum occupantem de ejus possessione dejicere nitentem vi & armis oppugnat, utitur jure suo quod natura cuique occupanti concedit, & licet non fiat illico repulsio, legitima & justa tamen est, quia nullum habet superiorem judicem, cui se vel adversarius submittere tenetur. Verum hanc potestatem, quam quis hac ratione sese tuendi adversus vim & injuriam illatam & jus suum persequendi proprio arbitrio recuperat, ita limitat celeberrimus Sam. Pufend. *de jur. nat. & gent. lib. 8. cap. 6.* cum inquit, aut quis in locis vacuis in prima adhuc communione sobsistentibus degens, a suo cive, an vero ab alio iovadatur. *Priori in casu*, inquit, *præsens duntaxat periculum vi potest depelli, persecutio injuriæ ad communem dominum deferenda; nisi forte appareat, invasorem istum in patriam non reversurum, nec iste domi habeat unde pro injuria satisfacere queat. Ab extraneo autem si quis in ejusmodi loca invadatur, non prohibetur quidem ad extremum illum persequi, ubi prævaluerit. Licebat tamen & istum deferre apud ipsius civitatem, ibi satisfactionem & pœnam exigere, adhibita quoque interventione propriæ civitatis; quæ ubi civi suo justitia denegatur, jus nanciscitur violento modo satisfactionem civi suo præstandi. Unde*, pergit, *si quis in oceano libero invadatur, non semper necessum habet vim propriam ultra depulsionem periculi exprimere, cum invasori, ubi ad suum iterum appulerit, actio in sua civitate intentari queat.* Verum hæc potius consilii quam juris sunt, ideoque noo necessitatis, sed voluntatis. Quippe qui me injuria affecit dicto casu, ille mihi dat facultatem eum persequendi donec satisfactus sum, quoniam illa mora cujus hic mentio, sæpe in causa esse posset, ut me de jure meo frustrarem, vigilantibus jura scripta, non differendum quod illico fieri potest, si jure & legitimo modo fit. Facto autem cessat judicium, quando judex declinat causæ cognitionem suscipere, nam eo ipso mihi videtur tribuere jus pristinum, vel quando bellis intestinis, & civilibus discordiis distracta sit civitas, & subjecti præ armorum strepitu verba judicis exaudiri posse negant, omnem obedientiam quam summis legitime justeque imperantibus debeot, abjicientes & furore correpti divina juxta, & humana jura polluunt atque permiscent, omnemque reverentiam cum erga leges tum etiam magistratus atque judices exuunt.

2. Quod diximus etiam post judicia constituta naturali juri non repugnare omne bellum privatum, etiam ex lege Judæis data intelligi potest, ubi sic per Mosen Deus loquitur Exod. XXII. 2. *Si in effossione deprehensus fur ita percutiatur ut moriatur, ne reus cædis esto percussor, ni jam dies illuxerit,*

Molin. disp. 100. §. dubium vero.

illuxerit, tunc enim reus cædis erit. Omnino enim videtur hæc lex, tam accurate distinguens, non solum impunitatem inducere, sed jus etiam naturale explicare; neque fundari in peculiari aliquo mandato divino, sed in communi æquitate: unde alias etiam gentes id sequutas videmus. Notum est illud XII Tabularum, haud dubie ex veteri jure Attico profectum: *Si nox furtum faxit, si eum aliquis occisit, jure cæsus esto.* Sic insons omnium, quos novimus, populorum legibus judicatur, qui adversus aggressorem armis vitam periclitantem defenderit: qui tam manifestus consensus testimonium præbet, nihil in eo esse quod naturali juri adversetur.

COMMENTARIUS.

Nititur hæc lex Judæis data naturali jure & æquitate, quæ cuique in necessitate vitæ vel rerum amittendarum constituto facultatem concedit propria authoritate propriisque viribus sese opponendi invasori, modo sit ad eas angustias redactus, ut nulla sit ea conservandi ratio, nisi ilico suam promat defensionem. Momentanee hic cessat judicium, & consequenter invasus considerari debet in naturali statu constitutus, consequenter idem imperium eo momento recuperat, quo armatus est judex, qui cum etiam puniendi capitali supplicio furem nocturnum in effossione deprehensum jus habeat, ita quis ob vitæ atque bonorum conservationem extrema adhibere potest etiam jure divino. Recte Vasquez *dub.* 6. *num.* 18. sentit occisionem in casu defensionis fieri censendum authoritate publica, quia inquit, *qui occidit ad defensionem, ut publica persona ad id jure naturali destinata occidit*, ut ex lege ab Authore allegata perspicimus. Quippe rationes, cur liceat furem in effossione nocte deprehensum percutere ut moriatur, si vero dies illuxerit, non item, hæ esse videntur. 1°. Quia nocturnus non agnoscitur, atque ideo non potest res ablata judicio repeti. 2°. Quia non potest tam secure apprehendi aut repelli. Convenit cum hac lege lex XII. tabb. *Si nox furtum faxit, & si quis occidit, jure cæsus esto.* Idem statuit Solon apud Demosthenem *in Timocrat. Si quis de die supra quinquaginta drachmas furatus fuerit, ad undecim viros abducere eum licere: si vero noctu furatus, hunc licere & inter persequendum vulnerare & ad undecim viros abducere, si quis velit.* Sic Plato de *LL. lib.* 9. *Qui noctu furem domum suam ingressum interemerit, mundus esto.* Quæ diversarum gentium leges circa idem crimen, idem statuentium documentum, non in peculiari aliquo mandato divino, quod in furem nocturnum sancitum *Exod.* 22. Verum in communi æquitate, dum ratio idem dictavit in casu simili gentibus, fundari.

III. 1. De jure divino voluntario perfectiore, Evangelico scilicet, plus est difficultatis. Quin Deus, cui plus juris est in vitam nostram, quam nobis ipsis, potuerit a nobis patientiam eo usque exigere, ut etiam privatum in periculum adducti, occidi deberemus potius quam occidere, ego non dubito. An autem voluerit nos eo usque obstringere, id est quod inquirimus. Solent pro affirmante sententia adferri duo loca, quæ supra adduximus, ad quæstionem generalem: ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. *Ego autem dico vobis; Ne resistite injuriam facienti*, Matth. v, 39. & Rom. XII, 19. μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες ἀγαπητοί, ubi Latina versio habet, *non vos defendentes, charissimi.* Tertius autem locus est in illis Christi verbis ad Petrum, *Repone gladium tuum in vaginam, nam quicunque acceperint gladium, gladio peribunt.* Addunt his nonnulli Christi exemplum, qui pro inimicis sit mortuus, Rom. v. 8, 10.

Lib. x. in Lucam. De off. III. c. 3. Lib. 1. de lib. arb. c. 5. Epist. 154. ad Publicolam. Cap. 43. & 55.

COMMENTARIUS.

Authorhic iterum in eundem errorem incidit, quem jam aliquoties annotavimus. Recte quidem jus divinum dividitur in *necessarium*, quod & naturale sive etiam morale dicitur, & *volun-*

luntarium, quod a divina voluntate dimanat, ideoque mutari, augeri, imo in totum abrogari potest, prout summo legislatori placeat, nequitquam vero jus necessarium, ut supra demonstravimus. Verum perperam hic statuit aliquod jus divinum voluntarium perfectius nobis in Evangelio proponi, quasi novus legislator fuisset Christus, quod non solum orthodoxæ religioni, sed etiam sanæ rationi plane contrarium axioma est, ut suo loco etiam a nobis annotatum fuit. Quamobrem hanc quæstionem missam faciemus, lubet potius investigare an jus divinum positivum privatum bellum prohibeat, & consequenter hac in parte recedat a divino necessario sive jure naturali. Notandum vero jus naturale vel divinum necessarium præceptivum seu positivum ejus esse naturæ, ut suo loco annotavimus, quod mutari nequit, ne quidem ab ipso juris Authore Deo, & consequenter frustra videtur ab Authore inquiri num jus divinum voluntarium aliquod perfectius aliter disponit circa defensionem & conservationem sui vel bonorum privata authoritate proprioque arbitrio susceptam, cujusmodi defensio & conservatio cum vi conjuncta nomine belli privati venit, nam cum ipse Author jus belli privati ex jure naturali dimanare statuat, sequitur neque divina neque humana voluntate tolli vel abrogari posse. Non potest ens perfectissimum & simplicissimum contraria velle, ideoque mutare quæ ex immutabili & æterno decreto profluunt, nequaquam autem homo, cui obsequendi divinæ voluntati gloria tantum relicta. Fateor defensionem sui esse quidem juris naturalis, verum non conveniunt juris naturalis periti, sit ne juris naturæ permissivi, vel præceptivi, quod obligationem imponit faciendi, ita ut quis se non defendens vim vi repellendo non peccet contra rectæ rationis dictamen. Plurimi moralistæ conveniunt jure naturæ licitam, non vero præceptam. Alii contra statuunt eam in certo casu non tantum permissam & licitam, sed etiam præceptam. Si tantum licita & permissa, divina voluntate mutari & tolli potest. Sin autem præcepta, jure positivo neque divino neque humano tolli posse dicendum videtur. Et huic opinioni libens subscribo. Sed quæri posset, an summæ & liberæ potestati quam in res creatas ideoque hominem habet hujus universi Author & Conditor Deus, statuentes nobis jure divino injungi non posse, ut nostri defensionem abjiciamus & mortem vitæ præferamus, non detrahimus aliquid? quam difficultatem qui in Authorem commentari sunt non attigerunt. Nam in eam opinionem videtur adductus Author, scil Deum circa necessitatem & obligationem illam naturalem, qua teneri hominem putamus in vitæ discrimen vocatum quacunque ratione, ideoque etiam cum internecione aggressoris, quando ad eas sit redactus angustias sese defendere, disponere. Cum inquit, *Deum cui plus juris est in vitam nostram, quam nobis ipsis, posse a nobis exigere, ut etiam privatim in periculum adducti, mortem præferamus vitæ.* Juris naturalis esse defensionem vitæ, membrorumque conservationem, hisce argumentis probamus. 1°. Quia Deus hominem producendo voluit ut existeret, & quidem necessario velle debuit, quippe impossibile est concipere rem productam non existentem, quemadmodum itaque necesse est ut homo productus existat, etiam necesse est, ut semetipsum conservet quamdiu existit, quoniam a conservatione sui dependet existentiæ continuatio, eo itaque ipso quo Deus hominem producere voluit ut existeret & esset, etiam necessario velle debet ut se conservet, atqui sese conservare nequeat nisi a se arceat quæcunque interitum essentiæ & existentiæ accelerarent, & contra sibi paret quæ ad ejus conservationem pertinent, sequitur quemadmodum voluntati Dei hominem producere volentis inest necessitas existendi, ita existendi necessitati inest quoque necessitas qua homo tenetur sese conservare & consequenter uti omnibus mediis, quæ ei inserviunt; nequit enim Deus velle contraria, quæ enim sibi magis contraria quam conservatio & interitus; qui itaque vult ut res existat, non potest velle ut existere desinat, quoniam vero ad conservationem existentiæ & existentiæ nostræ maxime pertineat defensio sui, hinc eadem necessitate, qua tenemur nos metipsos conservare ut existeremus, etiam obligamur nos tueri adversus eos qui interitum nostrum cupiunt, atque hæc obligatio ejusdem naturæ est, cujus omnes ex naturali jure immutabili descendentes, ideoque nec mutari nec abrogari vel tolli potest. Posset quis mihi objicere, si ex creatione hominis sequitur necessaria ejus existentia, ergo semel jam productus qui potest a Deo existentia morte privari, quoniam in ens perfectissimum & simplicissimum nihil potest imperfecti vel absurdi cadere, atqui rerum usus docet, Deum liberam vitæ humanæ dispositionem habere, eumque spiritum hominis eripere quando libet. vid. *Psal.* 76. Ergo omnia dependent a creatoris voluntate ut statim disputavimus. Sed Respondeo hominem a Deo mortalem creatum, ideoque cum producendo certum tempus decrevit quamdiu existeret, quo elapso jam nolit eum esse, atque simul etiam concipit vitæ finiendæ modum & rationem, quæ voluntatis sunt. Verum eo ipso quo decrevit, ut homo a se productus ad certum tempus existat, etiam necessario vult ut quamdiu existit se conservet, & consequenter a se depellet quæ interitum essentiæ portendunt. Itaque quamdiu vivit obligatio & necessitas ex immutabili divino decreto dimanans, homini incumbit sese conservandi in eo statu in quo collocatus est. Ex obligatione sese conservandi immediate profluit obligatio semetipsum defendendi adversus eos, qui nobis vitam eripere meditantur & jam hostilem erga nos animum ipso facto declararunt. Huic adjungi commode possunt quæ habet Vir Amplissimus & eruditissimus Lambert. Velthusius *de Princip. just. & decor.* paulo ante a nobis descripta. Optime itaque sentiunt nonnulli JCti, adeo defensionem jure naturali præceptam, ut ne lege quidem civili vel consuetudine possit tolli & prohiberi. *arg. l.* 44. *ex quib. caus. major.* Vasquez *illust. quæst. lib.* 1. *cap.* 18. Zoes. *Comment. ad digest. de const. Princip.*

Princip. Quoniam ftatuta contra tenorem juris naturæ & gentium condi nequeant. Quæ enim funt juris naturalis feu divini neceffarii difpofitioni hominum non fubjacent. Adeo ut qui fe, cum tueri poffet, occidi permittat, damnari queat, non aliter veluti fibi mortem inveniffet. Ita Molin. *de juft. & jur. tract.* 3. *difp.* 13. *Tom.* 4. *Jure naturali unusquisque tenetur per media licita conservare vitam fuam, atqui medium licitum aggrefforem interficere, ergo quando aggreffus interficere poteft aggrefforem, idque eft neceffarium ad vitam confervandam, tenetur illum interficere.* Vid. Sotum *de juft. & jur. q.* 1. *art.* 8. Deinde neminem mihi negaturum perfuadeo præceptum, quo tenemur proximum diligere ficut nofmetipfos, morale effe, & juris divini neceffarii, charitas autem, qua proximum profequi debemus, etiam a nobis poftulat, imo nos obligat eum defendere, fi a violento aggreffore invaditur, ut apparet *Proverb. cap.* 24. *vers.* 11. ubi docet regum fapientiffimus habendam de proximo curam, quem ut feipfum diligat fidelis, a periculis fervet fi poffit, imo ut poffit annitatur, liberet a violentia & injuftitia improborum, a periculo mortis. Cum inquit, *Erue eos qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare ne ceffes.* vid. Pellican. *ad dict. loc.* hic quoque *Pfalm.* 82. 4. *Eripite pauperem, & egenum de manu peccatoris liberate.* Moſes fibi hujus obligationis, quæ ex amore, quo proximus amplectendus dictat recta nobis ratio, confcius, videns virum Ægyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus, ei fuccurrit. Idem fecit Abram *Genef.* 14. 14. Si lege morali vel naturali obligamur fufcipere defenfionem proximi, ergo multo magis a proprio corpore, vita, & capite tenemur propellere omnem vim atque injuriam; præcipit quidem lex ut proximum diligamus ficut nos ipfos, verum non præ nobis, imo ordinatus a fe ipfo incipere debet amor, ita ut fi in pari periculo cum proximo conftitutus fim, omnis fuadet honefta ratio, ut mihi potius quam aliis confulam. Ex quibus argumentis perfpicimus non effe juris naturalis fed præceptivi fui defenfionem, & confequenter manifeftum eft Deum nos noftrifque coufque obftringere, ut in periculum adducti nos patiamur potius occidere, quam ut alios nofmetipfos defendendo occidamus.

2. Neque defunt inter Chriftianos veteres qui bella quidem publica non improbaverint, fed defenfionem privatam putarint vetitam. Ambrofii loca pro bello fupra attulimus. Auguftini multo etiam plura funt & clariora, omnibus nota. At idem Ambrofius dixit: *Et ideo fortaffe Petro, duos gladios offerenti, Satis dicit; quafi licuerit ufque ad Euangelium, ut fit in lege æquitatis eruditio in Euangelio veritatis.* Idem alibi: *Chriftianus, etiamfi in latronem armatum incidat, ferientem referire non poteft; nedum falutem defendit, pietatem contaminet.* Auguftinus vero: *Legem quidem non reprehendo, quæ tales* (latrones & alios invafores violentos) *permittit interfici, fed quomodo iftos qui interficiunt defendam non invenio.* Et alibi: *De occidendis hominibus ne ab eis quifquam occidatur non mihi placet confilium, nifi forte fit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro fe hoc faciat, fed pro aliis accepta legitima poteftate.* Atque idem fenfiffe Bafilium ex fecunda ipfius ad Amphilochium epiftola fatis apparet.

COMMENTARIUS.

NEgarunt nonnulli id licere in foro Dei, licet leges civiles id impune permittant in foro humano five externo, nec defunt Patrum quorundam authoritates, quæ id etiam vetare videntur, quorum in numero & Auguftinus, qui *in lib. arbitr. Quomodo,* inquit, *apud divinam providentiam a peccato liberi funt, qui pro his rebus, quas contemni oportet, humana cæde polluti funt.* Et cenfet illas res in univerfum effe contemnendas, quas homines inviti poffunt amittere, in quarum numero eft vita. vid. etiam *Epift.* 154. quæ eft *ad Publicolam.* Sic quoque *lib.* 1. *cap.* 21. *de civit. Dei* cenfet hominem homicidii crimine innecti, qui vel fe ipfum vel quemlibet occiderit, non munitus ipfa divina authoritate, vel lege, aut expreffa juffione. Quibus confentire videtur Hieronymus, cum inquit: *Non eft noftrum mortem eripere, fed illatam ab aliis libenter accipere.* Sic quoque Nicolaus Papa in *cap.* 6. *dift.* 50. refcripfit: *Clericum fe defendendo paganum occidentem facerdotali debere carere officio, adeo ut licet peracta fit pœnitentia, tamen non poffit ad priftinum gradum redire, quia Papa non tribuit ipfis licentiam quemlibet hominem quolibet modo occidendi.*

3. Sed

3. Sed opposita sententia sicut receptior est, ita verior nobis videtur, ut talis patientia nos sit in obligatione: jubemur enim in Euangelio proximum amare juxta nos ipsos, non præ nobis ipsis: imo ubi par malum imminet, non vetamur nobis potius quam aliis consulere, ut supra ostendimus auctoritate Pauli beneficentiæ regulam explicantis. Instet forte aliquis, & dicat; etiamsi meum bonum præferre possim bono proximi, hoc tamen locum non habere in bonis inæqualibus, quare vitam meam mihi potius deferendam, quam invasor permittatur incidere in perpetuam damnationem. Sed responderi potest, sæpe etiam eum, qui impetitur, opus habere tempore ad pœnitentiam, aut probabiliter ita existimare: & ipsi quoque aggressori ante mortem posse ad pœnitentiam spatium superesse. Deinde, morali judicio non videri æstimandum illud periculum in quod ipsum se quis conjiciat & unde se potest eximere.

COMMENTARIUS.

ANnotavimus paulo ante legem charitatis præcipere quidem, ut proximum diligamus juxta nos ipsos, verum non præ nobis ipsis, ita ut socii salutem meæ anteponere essem obligatus. *Nemo tam demens est, tamque parum de se cogitans, qui alienam vitam magis quam suam diligit*, ait Cicero. Natura enim ita comparata est, ut omnes bene sibi esse malint quam alteri. Proximus quisque sibi. Verum objiciunt deinde, majus periculum ei imminere, qui vitam & temporalem & æternam simul amittit, quam qui temporalis tantum jacturam facit. Quod si vero aggressor, odio ac ira percitus, ab eo, qui vitam suam ac corpus tuetur, ilico occidatur, verendum est, ne æterna morte pereat. Videtur itaque charitas, qua socio tenemur prosequi, postulare, ut æternam socii salutem præferamus temporali vitæ, & proinde nostram defensionem abjiciamus ad aggressoris condemnationem æternam evitandam. Fateor convenire quidem homini Christiano socii spiritualem salutem præferre conservationi vitæ temporalis ac caduci corporis, modo sciat temporalis vitæ amissione alterius spiritualem lucrari posse. Verum inficior aggressorem in tali necessitate versari, ut æternæ ejus saluti promovendæ quis jactura propriæ vitæ teneatur succurrere. Ipsum fugere non potest se in re illicita & naturæ legibus prohibita occupatum, quæ injuriam alicui inferre & vitæ socii insidiari omnino vetant, ideoque dictat ipsi ratio abstinendum ejusmodi delicto, nisi damnum quod inde eveniet, suæ velit audaciæ & culpæ imputare. Ignorantia etiam hac in re ipsi nihil prodesse potest, cum ea sit juris naturalis, quæ in damnis rei amittendæ omnibus obest. arg. *l. 2. Cod. in jus vocando.* Cui & addi potest, quod ipse invasus non est salutis suæ certus, si se occidi patiatur, paucissimi enim mortalium, quamvis contrarium optandum esset, ita vitam instituunt, ut omni momento sint ad moriendum parati; quotidie enim ad multa prolabimur vitia, ita ut justus septies cadat uno die, cum tamen aggressor vulneratus possit pœnitere, & hac ratione spem salutis æternæ nancisci. Less. *de just. & jur. lib. 2. cap. 9. dub.* 8. Et Joan. de Lugo *de just. & jur. disp.* 10. *sect. 6. n.* 141. idem sentit, cum respondeat objectioni, quam allegavimus, *Obligationem charitatis ad procurandam salutem æternam proximi non esse universalem, nisi in casu necessitatis extremæ; ad necessitatem autem requiritur, quod proximus nostro auxilio indigeat. Cum ergo invasor injustus non indigeat mea ope, ipse enim potest facile sibi consulere non me invadendo injuste, non censetur esse in necessitate gravi, nedum extrema: quare cessat omnino obligatio subveniendi, quia hæc solum est respectu indigentis, ille vero, qui potest se salvare, non indiget, ut constat.*

4. Certe Apostolorum aliqui ad ultimum usque tempus, Christo vidente & sciente, videntur iter fecisse armati gladio, quod & alios Galilæos e patria urbem versus properantes ob infestas latronibus vias factitasse ex Josepho discimus: qui & de Essenis innocentissimis hominibus idem prodidit. Hinc enim factum est, ut, cum diceret Christus tale tempus imminere, ut gladii comparandi causa vel vestis vendenda esset, Lucæ XXII, 36, statim Apostoli responderint in suo comitatu

tatu duos esse gladios: erant autem in eo comitatu nulli præter Apostolos. Tum vero illud ipsum quod dixit Christus, quanquam præceptum revera non continet, sed proverbium est, significans gravissima pericula imminere, ut clare ostendit oppositio primi temporus, quod tutum ac prosperum fuerat, commate 35, est tamen tale, ut sumptum appareat ex eo, quod fieri solebat, quodque Apostoli licitum censebant.

COMMENTARIUS.

DEfensionem sui divino & humano jure licitam ex ipsa portatione gladiorum, quibus armati fuere Christi Apostoli, perspicimus. Quippe non admisisset Christus, ut alium in finem gladios gestassent, quam ad sese tuendos adversus latronum vim & impetum, cujusmodi defensionem non solum jure naturæ permissam, sed etiam præceptam, vel ex eo constare videtur, quod ipsi etiam Essæi, qui severiorem adstrictamque vitæ agendæ disciplinam amplexi, nec tela, nec enses, nec scuta vel galeas, aliaque instrumenta belli fictitabant, quia nullus iis armorum usus, nisi ad sui defensionem, quamobrem tradit Josephus *de Bello Judaico lib. 2. cap. 7. Quod cum peregrinantur, tantum propter latrocinia armantur.* Quam tuendi potestatem jure licitam confirmare etiam videntur verba Salvatoris *Luc. 22. 36.* quibus Dominus suos monere voluit ea instare tempora, quibus ipsi debeant sibi humanis etiam præsidiis prospicere, cum antea præsente Domino sola ipsius providentia tuti essent atque securi. Alii sacrarum litterarum Interpretes totum hunc Christi sermonem allegoricum esse tradunt. Ita enim summus Theologus Beza: *Omnes circumstantiæ ostendunt Christum Apostolis suis denunciare tempus illud instare, quo non, ut antea, quiete secum essent versaturi, (minantibus potius quam re ipsa pugnantibus adversariis) sed in extremum periculum venturi, tum hujus vitæ, tum etiam fidei amittendæ. Itaque totus hic sermo*, inquit, *quasi dicat, vixistis adhuc in pace commilitones, nunc vero bellum instat acerrimum, & cæteris rebus omissis, de unis armis cogitandum. Quænam autem illa sint arma, ipse cum in horto precaretur, & Petrum gladio ferientem reprehenderet, suo exemplo docere maluit quam importune hoc loco stupidis adhuc & ad res istas non satis attentis Discipulis explicare.* Tempus igitur esse docet, ut semuniant, imminentibus ipsis multis calamitatibus ac periculis, spiritualibus armis. Quod cum longe alio sensu Apostoli intelligerent, duos in comitatu suo gladios esse responderint, id aversatus respondit, satis esse, notandum vero non interdixisse Christum Apostolis ipsi gladios monstrantibus, quos ad sui defensionem portabant, eorum usum. Imo cum videantur Christi verba probare licitum armorum usum eum suadet Apostolus, ut quemadmodum pregrinantes se gladio armare soleant ad latronum vim & impetum a se propulsandum, ad eorum exemplum sese quoque gladiis armarent, sed spiritualibus, ut possent resistere periculis & discriminibus, quæ subire propter doctrinam, quam profitebantur, deberent. Quippe non verosimile est Salvatorem exemplum desumptum ab eo quod soleat fieri in rebus temporalibus & mundanis, ad imitandum suis Discipulis proposuisse in spiritualibus, si illicitum esset, quia eo ipso quo illud proponit etiam approbare videtur, quia proponitur ad imitandum.

5. Recte autem a Cicerone dictum est: *Gladios habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret.* Illud vero, *Ne resistite injuriam facienti*, non magis universale est quam quod sequitur, *Date omni petenti;* quod tamen exceptionem admittit, dum ne nimium nos prægravemur: imo isti præcepto de dando nihil adjicitur quod vim habeat restringentem, sed ex solo sensu æquitatis adstringitur, cum præceptum de non resistendo suam habeat adjunctam explicationem per exemplum alapæ; ut intelligatur tum demum præcise nos obligare, cum ea impetimur injuria, quæ aut alapa sit, aut alapæ par: nam alioqui rectius fuerat dicere, *Ne resistite injuriam facienti, sed vitam profundite potius quam armis utamini.*

COMMENTARIUS.

RESpondimus huic objectioni §. 8. *n.* capitis præcedentis, cui adjungi posset Christum Discipulos suos, qui jam in illa tempora inciderant, ut ipsis luctandum esset cum innumeris calamitatibus, & injuriis quibus afficerentur ab iis, qui doctrinam Christianam persequebantur, dehortari a vindicta privata, & sedulo admonere, ne irritati & quasi furore ob illatam injuriam & perpessa mala agitati, par pari referre meditentur, sed diligant potius inimicos, illisque, qui oderunt eos, benefaciant, ac preces suas effundant pro persequentibus & calumniantibus eos, atque ut imitantes dominum suum ab omni rancore, & intempestiva ira alieni sint, & cædenti in dextram maxillam alteram potius obvertant, quam ut vindictæ cupidine inflammati se ipsos ulcisci studeant.

6. In verbis ad Romanos, μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, omnino ἐκδικεῖν non tuendi, sed ulciscendi habet significationem, ut & Judith I, II. & II, I. Luc. XVIII, 7, 8. XXI, 22. II Thess. I, 8. I Petr. II, 14. Rom. XIII, 4. I. Thess. IV, 6. Idque ipsa verborum connexio manifeste ostendit: præcesserat enim, *Ne rependatis ulli malum pro malo:* hæc autem est ultionis non, defensionis descriptio. Et monitum suum fulcit Paulus Deuteronomii loco, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, ubi in Hebræo est לי נקם, quo ultionem significari tum vocis proprietas indicat, tum ipsa loci sententia, quæ defensionem intelligi non patitur.

COMMENTARIUS.

NOn prohibet Apostolus defensionem licitam, quæ ad corporis & vitæ membrorumque conservationem pertinet, sed vindictam & ultionem privatam; ut patet ex verbis istis, *non ulciscentes vos charissimi.* Est enim modus aliquis propulsandæ vis atque injuriæ, qui tunc maxime servatur, cum eam defendendo propulsamus, id est quatenus nostri nostrorumve tuïtio exigit, non ulciscendo. Vim & manu & viribus se defendere licet, ulcisci non licet, nisi legitimis actionibus. Quamobrem Paulus *l. 3 4 5. ff. ad L. Aquil. illum solum ferire conceditur qui vim infert: & hoc, si tuendi duntaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit.* Vid. Cujac. *Observ. lib. 5. cap.* 18.

7. Quod vero Petro dictum est, continet quidem prohibitionem utendi gladio, sed non in defensionis caussa: neque enim se opus habebat defendere: jam enim dixerat Christus de discipulis: *Sinite hos abire: idque ut impleretur sermo quem dixerat: ex iis quos dedisti mihi non perdidi quemquam,* Joan. XVIII. 8, 9. neque Christum, nam defendi nolebat. Ideo apud Joannem hanc causam interdictioni subjicit, *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater?* com. II. & apud Matthæum ait, *Quomodo ergo implerentur scripturæ, quæ dicunt ita oportere fieri?* Ulciscendi ergo animo Petrus, ut erat fervidus, non defendendi ferebatur: adde quod arma sumebat in eos qui nomine publicarum potestatum adventabant, quibus an ullo casu resistere liceat, peculiaris est quæstio, infra a nobis peculiariter tractanda. Quod autem adjicit Dominus, *Omnes qui gladium acceperint gladio peribunt:* aut proverbium est, ex vulgi usu desumtum, quo significatur sanguinem sanguine elici, ideoque armorum usum periculo nunquam vacare: aut, quæ Origenis, Theophylacti, Titi, & Euthymii sententia est, indicat, non esse quod nos Deo præripiamus ultionem quam ipse suo tempore satis sit exacturus: plane quo sensu in Apocalypsi dicitur XIII, 10: *Qui gladio occidit, eum gladio*

occidi oportet: in hoc sita est spes & patientia sanctorum. quicum convenit Tertulliani illud: *Adeo satis idoneus patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est: quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem?* Simulque his Christi verbis vaticinium videtur inesse de pœnis, quas a sanguinariis Judæis erat exacturus gladius Romanorum.

COMMENTARIUS.

REprehenditur hic Petrus a Christo, non quod semetipsum in vitæ discrimen adductum defendere gladio vellet, sed quod ejusmodi defensio vindictæ speciem præ se ferebat, quam vetat Paulus, ut statim diximus. Non erat enim probabile tantam hominum colluviem hac ratione posse repelli. Deinde debuisset etiam domini voluntatem exspectasse, quæ ei non erat patefacta. Cui etiam accedit, quod erat contra æternum & immutabile patris decretum, cui placebat, ut filius eorum vim iniquam ac injustam subiret atque perferret. *Cum in consilio Sacrosanctæ Trinitatis individuæ conclusum esset, ut filius hominis morte sua humanum genus liberaret, voluit λογ@ patris, vim vi repellendo, vel impedire, vel prorogare consilium trinitatis, maxime cum passionis tempus instaret*, Jac. Ayer. *de trip. gen. Homicid.* Non generaliter intelligenda verba Christi, quasi etiam in casu necessitatis se defendendi causa adversus vim illatam gladio uti non liceret, verum specialiter, scil. ad ulciscendum vel vindicandum, atque etiam extra casum necessariæ defensionis. Nam cum in finem publicæ constitutæ potestates, atque gladio magistratus armati, ut eo utantur ad puniendos gravissimorum criminum reos, & idcirco qui gladium acceperit non vocatus privata temeritate & vindictæ studio, periturus est gladio potestatis publicæ, quæ vice Dei, cui soli vindicta competit, justitiam decernit, & sua sceleribus supplicia constituit, eaque vindicat.

8. Ad Christi exemplum, qui pro inimicis mortuus dicitur, responderi potest, Christi facta omnia quidem virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabile sit, & suo præmio non cariturum; non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant. Nam quod Christus pro inimicis atque impiis est mortuus, id non fecit ex lege aliqua, sed ex speciali quasi pacto & fœdere inito cum Patre; qui si id faceret, non modo summam ei gloriam, sed & gentem in æternum duraturam promisit, Esaiæ LIII, 10. Alioqui esse hoc factum quasi singulare, & cui vix quicquam reperiatur simile, ostendit Paulus, Rom. V, 7. Et Christus nos animam nostram periculis objicere jubet, non pro quibusvis, sed pro ejusdem disciplinæ consortibus, 1 Joan. III, 16.

COMMENTARIUS.

CHristi facta imitari debemus quatenus cum lege naturali & omnibus virtutibus moralibus perfectissimam habent convenientiam, non ea mente quasi exactissimam illam vitæ agendæ juxta legem naturalem regulam ac disciplinam possimus observare; verum ut, quantum humana fert conditio, ad Christi exemplar vitæ nostræ instituendæ rationem componamus, & studeamus ut nostræ actiones huic respondeant, scil. ut in præstandis, quæ nobis incumbunt, officiis, quantum possumus, Christi facta virtutis plena tanquam tot exempla nobis imitanda, proponamus. Nam quatenus ad Dei imaginem sumus creati, & rationis participes, cujus legem moralem verum typum esse demonstravimus, etiam obligati sumus, ut huic convenienter vitam agamus, id est nostræ actiones, cum quæ referuntur ad propriam conservationem & vitæ commoditatem, tum etiam quæ ad proximi salutem utilitatemque promovendam producere obligati sumus, ut societas & commercium quæ homini cum homine intercedit servetur, cum jure naturæ sive rectæ rationis dictamine conveniant, quæ non solum commendat & præcipit societatem humanam conservare commutatione officiorum, sed etiam nos gerere ut decet divini luminis participes, & documenta demus

qua sumus origine nati, sectando virtutes & fugiendo vitia. Verum cum multa Christi facta ex virtute quadam supernaturali, quæ solum Christo tanquam Dei Filio communicata fuit, descendunt, & ejus cum Patre Deitatem, ut ita dicamus non obscure testantur, insanientis potius est ea imitari velle, utpote quorum non capax est humana natura. Sic ridiculum esset ab exemplo Christi, pro inimicis etiam mortui, argumentum petere, quo vellemus probare omnes homines Christum imitari adnitentes etiam animam ponere pro fratribus paratos esse debere, & consequenter latius ducere inimici & hostis, sed tamen proximi nobis, vitæ parcere propriæ vitæ dispendio, quam suam conservare aggressorem interimendo. Fateor quibusdam in casibus lege charitatis hominem obligatum esse socio succurrere & opem ferre, cumque ab interitu vindicare etiam cum vitæ amissione, verum non eousque nos obligat ut in præsens capitis discrimen a latrone vel hoste vocatum, aggressoris vitam & conservationem propriæ anteponam, ut supra annotavimus. Alium longe finem habuit Christi voluntaria mortis cum vita pro humano genere commutatio, quam suo exemplo homines obligare ad se imitandum abjiciendo & negligendo sui defensionem, ut aggressoris vitæ parcerent. A misericordia enim divina alienum erat, hominem sua inobedientia æternæ mortis reum factum, tam atroci pœna, gravissimo tamen delicto & justitiæ divinæ proportionata, in perpetuum punitum fore. Hinc in sanctissimo Sacrosanctæ individuæ Trinitatis concilio fuit conclusum, ut secunda persona unigenitus ab æterno Dei Filius humanam naturam assumeret, & pro nobis maledictio fieret, ut hominem peccatorem liberaret ab æternæ mortis pœna, vi pacti non exclusive, ut Author sentire videtur, cum Patre initi, approbante Spiritu Sancto, itaque *initium hujus pacti quærendum in æterno Adorandæ Trinitatis consilio: quo filius Dei a Patre, approbante spiritu sancto, generis humani Salvator constitutus est, ea conditione ut in plenitudine temporis ex muliere & sub lege fieret, quod filius se facturum spospondit.* Clariss. Witz. *Oeconom. fœder. l. 2. c. 3.*

9. Quæ vero ex Christianis scriptoribus allatæ sunt sententiæ, partim videntur consilium magis, & sublimis propositi commendationem, quam destrictum præceptum continere; partim privatæ sunt ipsorum, non communes totius Ecclesiæ. Nam in canonibus antiquissimis, qui Apostolici dicuntur, communione is demum privatur qui in rixa primo ictu adversarium occiderit, *διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ ob nimium calorem.* Et hanc sententiam ipse etiam Augustinus, quem in contrariam partem adduximus, probare videtur, Quæst. LXXXIV in Exodum.

COMMENTARIUS.

Molina putat Augustinum de eo casu exponendum, quando mors aggressoris intenditur ab aggresso in vindictam justæ aggressionis, atque ea odio ut frequenter ab aggressis intenditur. Quod autem ea fuerit Augustini mens, suadent ea verba, quæ in Epistola ad Publicolam subjungit: *Hinc autem dictum est, Ne resistamus malo, ne nos vindicta delectet* (quasi, si id sine appetitu vindictæ fiat, licitum sit) *qua alieno malo animum pascit.* vid. quoque Less. *lib. 2. cap. 9. de just. & jur.*

IV. 1. Publicum bellum aliud est solenne ex jure gentium, aliud minus solenne. Solenne quod hic voco, plerumque justum dici solet eo sensu quo justum testamentum codicillis, justæ nuptiæ servili contubernio opponuntur: non quod non liceat & codicillos facere ei qui velit, & servo secum mulierem habere in contubernio; sed quod testamentum & nuptiæ solennes peculiares quosdam ex jure civili effectus habeant: quod notari utile est; multi enim, voce justi male intellecta, damnari putant ut iniqua aut illicita bella omnia, quibus illa justi appellatio non convenit. Ut bellum solenne sit ex jure gentium, duo requiruntur: primum, ut geratur utrimque auctore eo qui summam potestatem habeat in civitate: deinde, ut ritus quidam adsint,

 de

de quibus agemus suo loco. Hæc quia conjunctim requiruntur, ideo alterum sine altero non sufficit.

COMMENTARIUS.

Quoniam belli gerendi & suscipiendi varii sunt modi & diversæ rationes, ad clariorem juris ejus quod in bello scil. publico nam de eo jam disputare incipit (locum sibi vindicat, optime illud dividitur in *solenne* & *minus solenne*. Solenne vocatur ab Authore, quod alii justum dicerent, justum quia habet omnia requisita, quæ dictat recta ratio adhibenda, ideoque usu a gentibus recepta. Sic in genere justum omne illud dici potest quod fit secundum leges naturales vel civiles. Eo sensu testamentum dicitur a Modestino *Voluntatis nostræ justa sententia de eo quod quis post mortem suam fieri velit.* Verbum *justa* interpetantur juris Antistites, *perfectam* vel *solennem*. Justa itaque sententia est solennis sententia, perfecta, & legitima, quia secundum civiles regulas, & conformis solennitatibus, quas adhibendas in testamento condendo leges voluere. *l. 4. ff. qui testam. fac. poss.* Ita ut omnes imperfectæ dispositiones, ut codicilli & similes, excludantur. Quamobrem definiuntur ultima voluntas minus solennis, sed justa tamen, quatenus mihi leges eos condendi quoque facultatem concedunt, & sic justus omnis reliquus ultimæ voluntatis actus legibus munitus appellari potest, ita ut testamentum & codicilli hoc sensu justæ possunt appellari sententiæ, quia quanquam diversus disponendi modus sit, utraque tamen licita, id est legibus & jure permissa & approbata dispositio, suos tamen habens peculiares effectus, quorum intuitu una altera perfectior, & magis justa sententia, & voluntas. Sic etiam justum bellum solenne dicitur, quod secundum juris naturæ & gentium regulas, sive expresso sive tacito consensu inductas, suscipitur atque geritur, peculiares etiam suos habens effectus & peculiaria habens jura. Et sic justum non solum quod rectum quia rationi & justitiæ conveniens ideoque licitum, cujus contrarium est injustum quia vacat justitia, & consequenter prohibitum & vetitum legibus. Nam & justum bellum, id est solenne dici potest quamvis ex injusta causa susceptum, modo indictum ab eo cui belli gerendi potestatem jus gentium concedit. Quamobrem Alciat. *Comment. ad tit. ff. de just. & jur. Bellum indictum a Principe sive ex causa injusta, sive justa, semper dicitur justa quoad populos, & quoad effectus licati belli.* Quid si vero bellum moveatur, hisce solennitatibus destitutum, sed ex justa causa susceptum, justum quidem dici potest vulgari sensu, verum justum non est ratione rituum & solennitatum, quæ in bello solenni adhiberi solent. Belli tamen venit nomine, sed minus solennis. Justum itaque & solenne bellum est quod jure gentium indictum & susceptum. Jus gentium autem requirit, 1°. ut indicatur & geratur authoritate & mandato summorum imperantium, penes quos est summa in civitate potestas, & consequenter pacis bellique arbitrium. Delationi enim summi imperii cohæret & quidem inseparabile jus ac facultas omnia illa adhibendi media sine quibus non potest obtineri finis, qui fuit in causa, quare homines libertatis naturalis & imperii, quod quisque habeat in semetipsum & familiæ suæ membra, eorumque vitam & fortunas, jacturam facientes, se alieno subjecerunt imperio, finis autem fuit sui conservatio & securitas cum vitæ, tum etiam bonorum ac facultatum, quas cuique vel natura, vel fortuna largita est, sive propria sibi acquisivit industria, atqui hæc omnia in tuto esse nequeant, nisi summis imperantibus competat jus defendendi cives & subjectos adversus injuriam, hinc etiam summis potestatibus jus belli gerendi cum ipso imperio concessum atque delatum statuendum, tanquam necessarium antecedens sine quo consequens, quæ est illa securitas & conservatio vitæ ac bonorum, haberi nequit, & quidem privative, ut ita dicam, ita ut nulli nisi summo imperanti illud competat, exceptis quibusdam casibus, de quibus statim dicendum. Nam supra annotavimus, summam hoc ipsum inducere confusionem, imo mutuis discordiis & præliis civitas distraheretur, & ita omnis securitas tolleretur. Alterum belli solennis requisitum est, ut ritus quidam adsint, de quibus infra agendum *lib. 3. cap. 3.* Formulam autem belli indicendi apud Romanos observatam ejusmodi apud Livium descriptam invenimus *lib. 1. Legatus ubi ad fines hostium venit. Audi Jupiter*, inquit, *audite fines, audias fas. Ego sum nuncius publicus Romani populi, juste pieque legatus venio, verbisque meis fides sit (peragit deinde postulata:) si non deduntur, qua poscit, diebus tribus & triginta peractis, bellum indicit. Audi tu Juppiter & tu Juno. Quirine diique omnes cœlestes, vosque terrestres, vosque inferni audite. Ergo vos testor populum illum injustum esse, neque jus persolvere.*

L. 3. D. ad L. Jul. majest.

2. Bellum autem publicum minus solenne potest & ritibus illis carere, & geri in privatos, & auctorem habere magistratum quemvis. Et sane si citra leges civiles res spectetur, videtur omnis magistratus sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi. Sed quia ex bello tota

civitas

civitas in periculum venit, ideo ferme omnium populorum legibus cautum est, ne bellum geri possit nisi auctore eo qui summam in civitate potestatem habeat. Exstat lex talis Platonis ultimo de legibus. Et in Romano jure majestatis teneri dicitur qui injussu principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit. Injussu populi dixerat lex Cornelia lata a L. Cornelio Sylla. In Justinianeo Codice exstat constitutio Valentiniani & Valentis: *Nulli prorsus nobis insciis atque inconsultis quorum libet armorum movendorum copia tribuatur.* Huc pertinet illud Augustini: *Ordo naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes principes sit.*

Vict. de jure belli, n.9. Molin. disp. 100.§. Idem Vict. Bart. in l. ex hoc jure. D. de Just. & Jur. Bart. de Repres. 3. principals ad secundam n. 6. Mart. Laud. de bello, qu. 2. Livius lib. XXXIX.

COMMENTARIUS.

EX descriptione & definitiooe belli publici solennis facile perspicimus quod sit bellum publicum minus solenne. Verum de personis inquirendum nobis incumbit, qui ejusmodi gerendi belli jus habent, quippe cum etiam publicum dicatur, quamvis oon solenne, videtur etiam a nemine suscipi posse, quam ab eo, qui summum habet imperium, illudque exercet nomine civium, qui in unam eandemque eonspirarunt soeietatem, ut mutua ope mutuam securitatem & conservationem possent tueri adversum vim illatam, eujusmodi defensio, quia fuit finis & seopus quare homines summum aliquod constituêre imperium, qnod facultatem haberet singulorum civium personis, bonis, viribusque utendi ad communem utilitatem securitatemque tuendam, videtur nemini concessa vel concedi posse, nisi in quem ejusmodi imperium collatum tanquam necessarium eonsequens, ut statim dicere ineepimus & jam paulo altius repetere necessum dueimus, ut Authoris errorem detegamus statuentis, *bellum publicum minus solenne posse authorem habere magistratum quemvis.* Fateor me divinare non posse, nee ulla ratiooe investigare, quo fundamento nititur hæc Authoris opinio. Miror potius virum & publici & privati juris scientia omnium qui huic unquam disciplinæ operam dederunt eoryphæum, in eam potuisse adduci. Quippe si originem & primam imperii institutionem ejusque naturam & qualitates diligenter examinemus, perspieiemus oihil magis a ratione alienum dici posse, quam quod hic tradit Author de potestate belli gerendi minus solennis; oon opus est occasione hujus quæstionis repetere ea, quæ ubique per totum hoc opus de causis summi constituti imperii & societatis eivilis disputavimus. Satis erit ad demonstrandum errorem Authoris ut annotemus, summum imperium ejus esse naturæ, ut in unum conferri debuerit, quemadmodum collatum est, adeoque penes unum necessario residere, & eonsequenter dividi oon posse in partes, ita ut diversæ personæ diversa summi imperii jura exereerent, seil. jure suo, tanquam ejusdem imperii consortes & socii. Quamobrem ut quis jus aliquod ad summum imperium pertinens habeat, oportet illud habere permissu & concessione summi imperantis, ejusque nomine exercere, quod idem est ac si ipse princeps exercet, quod eoim quis per alium facit per se fecisse videtur, atque hac ratione non detrahitur aliquid summo imperio, sed tantum alicujus partis exercitium demandatur & conceditur inferiori. Quod ad originem attinet, ea derivanda est a liberrima eaque summa potestate, quam quisque in statu naturali degeos paterfamilias habet in suam familiam ejusque membra, idque naturæ jure, imo necessitate quadam naturali: quippe cum homines sibi æquales nascantur, sequitur etiam alteri in alterum oullum imperium eompetere, sed quisque sui juris esse, summum imperium habere in se & res sibi proprias, de quibus pro lubitu disponere potest juxta naturæ regulas, sin autem in socium, quia sibi æqualem, nullum competat imperium, sequitur alteri per alterum non posse inferri iniquam eonditionem, ut Jcti loqui amant, qua imperium aliquo modo diminueretur, quia posset jure naturali sese oppooere alterius machinationibus, omniaque media adhibere quibus intactum & illibatum reservare queat imperium a natura sibi delatum atque concessum, & coosequenter huic imperio annexa est defensio sui & rerum suarum, quæ vel disceptatione vel vi potest institui, confugiendum autem ad posterius, si uti oon lieeat superiore. Hoc autem imperium, ut diximus, homioi adnatum, & consequenter primus omnium parens habuit eum in se tum in bona sua, quæ vel natura sibi largita fuerat, vel etiam propria industria proprioque labore sibi acquisiverat, unde & in uxorem & liberos & sic in totius familiæ membra derivandum idem ei eompetens imperium. Sibi enim æquales esse non poterant, uxorem enim mariti imperio subjeeit Deus ædificando eam ex una de costis Adami, nihil autem magis ratiooi conveniens est, quam meum id esse quod ex re mea factum, deinde etiam expresse Deus in pœnam fœloniæ subjectam esse voluit viri imperio. Ex qua potestate, quam maritus in uxorem habet, sibi quoque acquisivit jus in liberos ex illa progenitos, eedunt eoim suo dominio & imperio, tanquam sua opera tum etiam

cura

cura & cultura sibi acquisitos. vid. quæ annotavimus *ad* 1. *n.* 1. capitis quod præcedit. Et sic imperium illud devolutum ad posteros, cujusmodi familiæ gubernandæ ratio ab ipso naturæ Authore introducta videtur. Verum cum propter multa incommoda & pericula, quæ in statu naturali hanc vitæ agendæ rationem comitabantur, satius esse duxerunt homines sive cujusque familiæ principes ad ea evitanda in civitatem coalescere, suo imperio renunciantes, in cum illud transtulerunt, quem societatis tuendæ præficere animum induxerant; scil. summum illud imperium Monarchicum, quod quisque habuerat in se ipsum & familiæ membra, omniaque ejus jura, unde inquit Justinus: *Principio rerum gentium nationumque imperium penes reges fuit, lib.* 1. *cap.* 1. Et Cic. 3. *de ll. Omnes antiqua gentes regibus quondam paruere.* Atqui tot jam familiis in unam societatem coalitis, imperii fines latius extendebantur, atque negotia, quæ ad societatis administrationem & gubernationem pertinebant, cumulabantur, ita ut solus princeps ipsis superesse non poterat, necesse habuit quædam publica negotia certis hominibus exsequenda injungere, qui suo nomine, id est civitatis seu populi, demandatam sibi provinciam fide & prudentia administrarent, atque inde diversorum magistratuum & diversorum munerum origo petenda. Itaque quia potestatem qua pollent circa quædam publica negotia adminiftranda non habeant a se, sed a principe, non latius debet extendi quam patet natura eorum negotiorum quibus præpositi sunt, vel verisimile est principem prorogare voluisse. Præsumendum autem est id virium & imperii circa publica negotia exequenda magistratui tribuere voluisse quantum muneri suo obeundo necessarium. Et consequenter etiam non sibi plus juris vel imperii arrogare potest, quam requirit munus & dignitas in se collata, quasi pro parte quadam in societatem imperii a principe vocatus, cætera quoque summi imperii jura sibi posset vindicare jure magistratus. Et consequenter perperam statuit Author, si res citra leges civiles spectetur, *omnem magistratum, sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi.* Cui etiam addi potest salutem populi tueri & defendere solius esse summi imperantis officium, quod vero officii alicujus est, necesse est & potestatis ac juris esse ejusdem statuamus. Unde & belli jus penes eundem esse dicendum, quia est necessarium medium ad defensionem pertinens, idcirco nulli competit, nisi ei qui summo imperio ornatus est, ut populi fidei suæ commissi salutem & securitatem per defensionem procurare posset. Cui accedit, quod omnes magistratus, qualemcunque habeant potestatem, privatæ conditionis sint coram principe, quamobrem nihil publicum habent suo jure, & consequenter nec jus belli publici gerendi, quia respectu principis, qui civitatem & universum populum repræsentat, tanquam pars & membra civitatis tantum considerari possunt, quemadmodum & ipsius principis esset conditio coram universo populo in unam societatem unumque corpus coalito, nisi vi imperii ad eum translati cum ipsa civium in unam societatem casu sociata multitudine una eademque esset persona, & consequenter quod princeps agit universam civitatem egisse videri debet, unde & publicum dicitur, individuum enim summum imperium esse diximus, quare sibi retinere partem non potest, partem alteri concedere, & summum imperantem vocari. Posset quidem jus de rebus publicis ad communem salutem & securitatem civium pertinentibus penes plures esse, sed ipsum tamen imperium penes omnes tanquam unam personam residet, ita ut singuli respectu totius conventus tanquam privati considerantur, & sic etiam cæteri magistratus, quibus alia publica negotia exsequenda mandata, ejusdem sunt conditionis. Ex quibus jam perspicimus belli gerendi jus nemini jure magistratus competere etiam non solennis, sed publici tamen, nisi summo imperanti ex natura & delatione summi imperii, & si quis magistratus habeat, illud habet ab ipso principe idcirco etiam ejus nomine, non vi magistratus sui exercet, eoque respectu repræsentat principem. Cui etiam accedit, quod bello tota civitas in periculum venit, quemadmodum autem nemo privatus alterum in periculum adducendi facultatem habet, ita nec magistratus inferior, vel cives sibi aliquid debent arrogare, quo civitas vel respub. in periculum veniret. *Quod enim tantam vim habet, ut uno istu totam posset subvertere rempub. illud absurdum est in alterius velle ponere arbitrio, quam illius, cui hac cura demandata est, ut videat, ne quid respub. aliquid detrimenti capiat.* Arnis. *de jur. majest. cap.* 4. Quæ opinio adeo æquitati & rectæ rationi consentanea, ut omnium fere populorum legibus, id est gentium jure sancitum est, nullum posse geri bellum nisi authore eo, qui vel jure devolutionis, vel voluntaria & libera populi electione summum in civitate imperium habet. Ita ut lege majestatis eum teneri, qui injussu principis bellum gesserit, delectumve habuerit, aut exercitum comparaverit, jure Romano cautum, ut patet *l.* 3. *ff. ad L. Jul. majest.* vid. & l. 1. *Eundem & amicum & inimicum quisque, quem civitas, existimet. Si quis autem seorsim pacem aut bellum cum quibusdam gerat, secluso publico consilio, capite pœnam luat,* apud Platonem est. Quamobrem Cato censebat revocandum exercitum, & Cæsarem hostibus dedendum, quod injussu populi bellum intra Germanorum fines gereret. Plutarch. *in Catone Uticensi. & Jul. Cæsare.* Apud Liv. *lib.* 42. *Cnejus Manlius* a legatis suis accusatur, *quod Gallogræcorum nationi, non ex senatus authoritate, non populi jussu bellum intulerit, quod quem unquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis & Pœnorum recentissima bella esse, de omnibus his consultum Senatum, populum jussisse. Sæpe legatos ante missos, res repetitas, postremo, qui bellum indicerent, missos. Quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum P. R. bellum, & non tuum privatum latrocinium dicamus.* Sic etiam *jure publico Germanico cautum*, neminem Imperio sub-

subjectum sine lege comitiali bellum aliis inferri possit, adeo ut, si sine licentia superioris illud attentare velit, pœnam fractæ pacis incurrat teste Gail. 1. *de pac. publ. cap.* 4. *Injustum* vocat Isidorus bellum quod *absque edicto geritur*, ejus nimir. qui summum tenet imperium, & idcirco belli indicendi atque gerendi jus habet.

3. Sicut autem omnia dicta, quantumvis universalia, æquitatem recipiunt interpretem, ita & hæc lex. Nam primum quin ei qui jurisdictioni præest liceat per apparitores suos vi cogere paucos imparentes, quoties ad eam rem copiis majoribus opus non est, nec periculum imminet civitati, dubitari nequit. Rursum, si ita præsens sit periculum, ut tempus non ferat eum consuli qui supremum in civitate jus habeat: hic etiam necessitas exceptionem porriget. Hoc jure usus L. Pinarius præsidio Ennæ in Sicilia præfectus, cum certo sciret oppidanos ad Carthaginenses defectionem moliri, cæde in eos facta Ennam retinuit. Extra talem necessitatem ad vindicandas injurias, quas rex persequi negligit, jus bellandi oppidanis in civitatibus dare ausus est Franciscus Victoria: sed ejus sententia merito ab aliis repudiatur.

COMMENTARIUS.

Statim annotavimus summum imperantem ei, cui demandavit quædam publica exsequenda negotia, non plus virium tribuisse præsumendum, si non constet de expressa ejus circa administrandi rationem voluntate modum aliquem præscribente, quam muneri suo obeundo habet necessarium. Sic jure Romano cautum, *cui jurisdictio data est, ea quoque concessa videri debent, sine quibus jurisdictio explicari non potuit l.* 2. *ff. de jurisdict.* Et consequenter etiam mixtum imperium, quod jurisdictioni inest. Ideoque omni magistratui competit, qui jurisdictionem habet. Definiri autem potest mixtum imperium potestas modica coërcendi eos qui sese opponunt executioni mandat, quod per jurisdictionem sancitum est. Quem in finem qui jurisdictioni præest suos habet apparitores, quorum opera utitur ad cogendos imparentes ac refractarios. Verum neutiquam ejusmodi coactio bellum vocari potest. *Vis enim coactiva non est jus belli. Et bellum videtur geri inter æquales, aut qui tales se pertendunt esse. Quod si tamen tantus refractariorum sit numerus, ut ex illorum irritatione tota civitas possit periculo involvi, nec ordinarii lictores aut apparitores sufficiant, recte magistratus summæ potestatis sententiam super tali negotio exspectat*, ut inquit Sam. Puffend. *de jur. nat. & gent. l.* 8. *cap.* 6. Istud enim sententiæ exsequendæ & jurisdictionis tuendæ auxilium, quod lictores atque apparitores præstant jurisdictionem habenti, satis indicat quam late patet sua cogendi contumaces potestas; quod si non sufficiat, propria authoritate non alia adhibere potest remedia præsertim violenta, quæ caussa essent majorem tumultum faciendi & fortasse intestina bella parerent, qua ratione tota civitas in summum veniret periculum. Verum cum nulla sit regula sine exceptione, etiam hoc ipsum in necessitate summa exceptionem patitur, quippe notandum aliquando posse incidere casum, quo principem in re præsenti non sit consulendi facultas propter præsens periculum, ita ut in arena sit capiendum consilium, & illico nulla interposita mora necesse sit prævenire imminens malum, quin verendum esset ne ipse eo obrueretur, præsumendum igitur principem magistratui tribuere voluisse facultatem omnia adhibendi media quibus illud avertendo publicam civium salutem & communem tranquillitatem, quamvis ejus defensionem ipsi privative tanquam summo imperanti competat, in securitatem asserere potest. Verum quia hoc ipsum fit ex conjectura voluntatis principis, idem est ac si ipse princeps fecisset, & idcirco non propria authoritate vel jure magistratus sui quis fecisse videri debet. Est inter cætera, quæ in veterum monumentis invenimus, præclarum in Romanorum annalibus exemplum L. Pinarii, cujus hic mentionem facit Author, illius enim fidei tuendæ arcis Ennensis erat cura demandata; qui, cum præsentiret civium rebellionem & defectionem ad Carthaginenses, neque sibi occasio erat consulendi per legatos consulem Marcellum, satius tamen judicans necessitate exigente prævenire quam præveniri, atque in tempore occurrere, quam post exitum & post vulneratam causam remedium quærere, ex improviso in cives infidos impetum fecit, & magna cæde facta omnes occubuerunt. Liv. *lib.* 24. *cap.* 37. neque factum hoc improbasse Marcellum consulem ibidem tradit. Sic quoque non improbatum a Senatu Romano factum Scipionis Nasicæ, sed contra magnam sibi gloriam & laudem eo conciliavit, quod cum videret Rempub. perditum iri a Tib. Graccho qui in tribunatu profusis largitionibus favore populi occupato Rempub. oppressam teneret, & pa-

lam dictabat, interempto Senatu omnia per plebem agi debere, tergiversante tamen Consule Mutio Scævola atque vi se quicquam esse acturum negante, quamvis Patres conscripti ad deliberandum, quid in tali necessitate faciendum essent, convocati, cuncti censerent, ut Consul Rempub. armis tueretur, semetipsum quamquam privatus ducem offerens, involuta sinistra manu sublataque dextra proclamabat: *Qui Rempublicam salvam esse volunt, me sequantur, eaque voce, cunctatione bonorum civium discussa, Gracchum cum scelerata factione, quas merebatur pœnas persolvere coëgit.* Valer. Max. *lib.* 3. *cap.* 2. Et Appian. *de bello civ. lib.* 1. Necessitas enim omne juris vinculum solvit, &, ut inquit Cicero, in tanta perturbatione rerum temporibus potius parere, quam moribus necesse habemus. Sic quoque probat Cicero factum C. Cæsaris, quod non exspectans Senatus decreta, bellum sua sponte contra Antonium susceperat. *Decernendi enim tempus*, inquit, *nondum venerat, belli autem gerendi tempus si prætermisisset, videbat repub. oppressa nihil posse decerni.* Imo tradit *Philip.* 5. *cap.* 11. Senatum Decimi Bruti factum collaudasse, & bellum, quod privato consilio susceperat, comprobasse tanquam publica authoritate gestum. Verum quid si Rex vel Princeps defensionem suscipere declinavit vel negligit, idem videtur dicendum quod paulo ante diximus, quando facto judicium cessat, scil. jus pristinum, quod quisque in naturali statu habet, & consequenter civitas recuperat facultatem proprio arbitrio salutem & securitatem, vel tranquillitatem vi & armis tuendi adversus quoscunque hostes. Jura enim quælibet defensionem concedere satis manifestum. Quo casu publici juris periti statuunt, non solum licere injuriam & vim illatam propellere, sed etiam ulcisci, quamobrem & hostes sedibus suis pellere, si aliter ab eorum invasione & incursionibus tuti esse nequeamus. Summo enim civili imperio instituto, cum eo simul judicia constituta sunt & actiones productæ, quibus quisque se defendere & jus suum persequi potest, ideoque omnis vis & omne bellum privatis interdictum, atque vindicta publici juris esse cæpit, id est summo imperanti incumbere. At vero cessante judicio, & summa potestate negligente vel declinante aperte defensionem civium & populi, cujus tutela ad ipsum delata, eo ipso quod imperium ad se devolutum est, evanescit & corruit quoque imperium ratione illarum civitatum vel regionum seu etiam singularis alicujus civis, cujus defensionem suscipere neglexit, & consequenter eo ipso sui juris fit, id est recuperat illud imperium quod in principem cum aliis sibi æqualibus in societatem coaliturus contulit, quod omnia continet jura, quæ summus imperans jure translati in eum imperii, quod singularia membra habebant in statu naturali, exercet. Idem sentit Vict. *in relect. de jure belli.* ubi inquit: *Necessitatem posse aliquando conferre authoritatem belli movendi iis, qui alteri sunt subjecti. Si namque in eodem regno civitas una alteram oppugnet, gravesque injurias illi inferat, aut Dux unus alteri Duci, Rexque requisitus negligeret, aut non auderet injurias illatas vindicare, posset civitas aut Dux, qui injuriam esset passus, non solum se defendere, sed etiam bellum inferre, & animadvertere in hostes, occidereque malefactores, quando ita necesse esset, ut ab injuriis inferendis se continerent.*

V. At quibus eventibus jus armorum movendorum esse magistratibus minoribus constat, an bellum tale publicum sit dicendum dissentiunt juris interpretes. Sunt qui ajunt [a]. Sunt qui negant [b]. Sane si publicum non aliud dicimus quam quod fit jure magistratus, dubium non est quin talia bella publica sint, ac proinde qui in tali facti specie magistratibus se opponunt, in pœnas incidant contumacium adversus supra se positos. Si vero publicum sumitur in excellentiore significatu pro eo quod solenne est, ut sæpe sumi extra controversiam est, non sunt bella ista publica: quia ad istius juris plenitudinem, tum judicium summæ potestatis, tum alia requiruntur. Neque me movet, quod etiam in tali contentione soleant res auferri obsistentibus, ac militibus etiam concedi [c]. Nam id belli solennis non ita proprium est, ut non alibi etiam locum habere possit [d].

[a] *Ayala de jure belli l.* 1. *c.* 2. *n.* 7. *Sil. verbo bellum. n.* 2. *ibi, sufficit etiam.*
[b] *Innoc. c. olim de rest. spol. n.* 8. *&c. sicut de jurejur. n.* 5. *Panor. ib. Bart. ad l. hostes, D. de captivis.*
[c] *Livius d. loco.*
[d] *Vict. n.* 29. *Cajet. sec. seq. q.* 40. *art.* 1. *Silv. verbo bellum. p.* 1. *n.* 2. *Lorca disp.* 50. *n.* 12.

COMMENTARIUS.

Magistratus inferior, quia & ipsum quem gerit magistratum habet a summo imperante, ita ut nullus posset fingi casus, quo posset dici aliquid proprio jure agere vel exsequi, eatenus potest dici persona publica, & quæcunque agit jure magistratus & dignitatis publica vocati possunt negotia, quia nomine summi imperantis & consequenter totius civitatis egisse videri debet, ut paulo ante diximus; jure autem magistratus ea sibi agenda concessa sunt, sine quibus obire nequit munus in se collatum, nam quamvis illa omnia non expresse a summo imperanti ipsi præscripta,

tamen

tamen tacite insunt ipsis delationi muneris, contradictionem enim involveret, alicui permittere administrationem quorundam publicorum negotiorum, & simul ipsi noluisse concedere eorum agendorum & adhibendorum facultatem, sine quibus administrare nequeunt. Nam eo ipso quo de magistratu inferiori sermo habetur, constat esse aliquem superiorem, a quo dignitatem & potestatem authoritatemque suam habet, & idcirco quæcunque habet & agit, a superiore ipsi delata concessa esse; fateor itaque me non posse concipere, unde illa inter juris interpretes dissensio de bello a magistratu inferiore iis eventibus, quibus jus armorum movendorum habent, suscepto, an publicum sit dicendum. Eo sensu sumpto belli publici vocabulo, quo accipiendum statim annotavimus. Solennitates, quæ a summo imperante bellum suscipiente adhibentur, non efficiunt ut bellum sit publicum, verum solenne, & consequenter eosdem habet effectus, qui tribuuntur bello publico solenni. Ita ut & magistratus eo casu eandem habeat facultatem ea sibi omnia parandi, quæ summo imperanti competit, ut milites conscribendi, tributa exigendi, omnemque belli cum apparatum comparandi, tum etiam rerum, quæ capiuntur, dominium acquirendi, non sibi tamen, sed Reipub. aut qui ejus personam repræsentat, hostes in servitutem redigendi, ubi mos ille obtinet, & denique ea omnia agendi quæ jure belli agi possunt. Isti autem eventus, quibus minoribus magistratibus belli suscipiendi jus esse statuimus, reduci posse videntur ad tres casus. Vel enim illud habent ex præsumptiva principis, vel summi imperantis voluntate, ut in casu necessariæ defensionis: defensio enim juris naturalis est, quam nulla jura civilia tollere possunt, quando periculum est in mora, ita ut imperantis consensus & voluntatis declaratio exspectari nequeat, quin metuendum sit ne in majus periculum Respub. veniat, idemque contingat quod olim Romanis exprobratum, *dum Roma consulatur, Saguntum expugnatur*. Alter casus est, quando princeps negligit vel declinat defensionem suscipere, tunc civitas deserta recuperat facultatem proprio arbitrio propriaque authoritate quacunque ratione etiam vi & armis se tuendi adversus impetum aggressoris sibi bellum moventis, ideoque habetur tanquam sui juris, & consequenter summum imperium & summa majestas a principe ad se devolvitur. Tertius casus est, quando expresso consensu summi imperantis jus belli gerendi magistratibus inferioribus conceditur atque datur, vel laxius, vel restrictius.

2. Sed & illud accidere potest, ut in imperio late patente inferiores potestates belli inchoandi concessam habeant potestatem: quod si fit, jam sane censendum erit bellum geri ex vi summæ potestatis: nam quod faciendi quis alii jus dat, ejus ipse auctor censetur.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum in Imperio Romano cum præsidi alicujus provinciæ a metropoli Imperii longius remotæ facultas belli pacisque cum vicinis & adjacentibus regionibus sit concessa. Abs tali bella suscepta solennia habentur, cum quis ejus Authot esse censeatur, qui ad certum quid agendum potestatem alicui detulit. Puffend. *de jur. nat. & gent. l. 8. c. 6.* Quæ non eo sensu intelligenda, quasi bellum a magistratu inferiori ad civitatis suæ defensionem susceptum sine mandato & consensu summi imperantis non esset quoque publicum. Verum quia ex improviso & in continenti est suscipiendum ejusmodi bellum, si justum erit, solemnitates istæ, quæ alias adhiberi solent, observari non possunt, nam si non esset periculum in mora, & consequenter consulendi principem fuisset copia, non debuisset magistratus inferior sibi jus illud arrogasse, quod si hoc neglexerit, & proptia authoritate bellum moverit, neque publicum sive solenne, sive minus solenne dici potest, & consequenter justi belli effectus habere. Quod si quis habet facultatem belli pacisque, ille potest omnes solennitates observare, atque etiam in casu offensionis vel belli inferendi eas jure gentium observare obligatum arbitror.

3. Illud magis controversum, an, ubi tale mandatum non est, sufficiat conjectura voluntatis. Mihi id admittendum non videtur. Neque enim hoc sufficit videre quid hoc rerum statu summam potestatem habenti, si consulatur, placiturum sit: sed hoc magis videndum, quid ille, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, se inconsulto cupiat fieri, si ea de re lex ferenda sit. Nam ut maxime in aliquo facto particulari cesset inspecta particulariter ratio quæ voluntatem summi imperantis movet, non tamen cessat ratio sumta universaliter quæ periculis

occurri vult: quod fieri non poteſt, ſi ejus rei ad ſe magiſtratus quiſque judicium trahat.

COMMENTARIUS.

Verum movet hic Author quæſtionem, ſcil. an, ubi tale mandatum non eſt, conjectura voluntatis ſufficiat, ut quis inferior magiſtratus poſſit bellum inferre. Quod abſolute negandum Authori videtur; verum hæc quæſtio ex illis, quæ ſuperius annotavimus, atque exemplis a nobis adductis deciſa videtur, ubi diximus authoritatem principis non neceſſariam eſſe, ſi aggreſſio ſit inopinata, & in mora periculum ſit, tum enim tacitus conſenſus adeſſe præſumitur, eo enim ipſo quo præſidi vel proconſuli provinciæ alicujus adminiſtratio vel cuſtodia commiſſa eſt, etiam ſimul ea conceſſa videri debent, ſine quibus cuſtodia nec haberi nec adminiſtratio ſuſcipi poteſt. Ideoque ſi ab exteris provincia invadatur, civium deripiantur bona, agri vaſtentur, dubitari nequit, quin ſine ſpeciali mandato ſuperioris vim vi poſſet repellere, nam ejuſmodi defenſio eſt finis quamobrem provinciæ præfectus quis eſt, eoque ipſo eſt cuſtodia ipſi demandata. Verum non videtur Author ſermonem habere de defenſione & vi illata propulſanda, ſed offenſione, ideoque de inferendo bello, nam ejuſmodi bellum regulariter moram fert atque deliberationem admittit, utpote ſi majeſtas imperii violata eſt, & injuria illata contra jus gentium ſummi imperantis legatis vel civibus, vel cum parari bellum ex omni apparatu bellico manifeſte conſtet, neutro in caſu inferiori magiſtratui, ſive præfecto provinciæ belli inferendi facultas, vel ad injuriam vindicandam & conſervandam imperii majeſtatem, vel præveniendum bellum minantibus, inconſulto principe, quin videatur admittere crimen læſæ majeſtatis: nulla enim hic in mora periculum, voluntatis enim eſt, an injuriam vindicare velit ſummus imperans dubiam Martis aleam ſubeundo, vel potius remittere aliquid de jure ſuo, quemadmodum enim a ſua voluntate dependet deliberandi tempus, ita & poſt deliberationem tempus exſequendi quod concluſum eſt, quod ſi ex apparatu vicini bellico bellum metuendum erit, idem dicendum. Quia in bello de ſumma rerum agitur, & Reſpub. ſæpiſſime in ſummum vocatur diſcrimen, ne inopportuno tempore ſuſceptum malum habeat exitum, deliberandum antequam incipiendum quid utilius eſt & magis expedit Reipub. tum etiam quomodo, quo tempore bellum ſuſcipiendum præſtat, multæ veniunt conſiderandæ circumſtantiæ, quæ nec melius ponderari poſſunt, nec etiam debent, quam ab eo qui interiora regiminis arcana penetrare poteſt, & præſumitur ex univerſali illa quam habet de conſtitutione & intereſſe Reipub. quid ejus conſervationi & communi ſaluti ac utilitati conducat, ſummum imperantem melius perſpicere, quam privatum, vel magiſtratum aliquem inferiorem, cui tantum adminiſtratio quorundam publicorum negotiorum, ſive etiam pars quædam univerſæ adminiſtrationis demandata eſt. Quamobrem etiamſi contingat, ut ſummus imperans judicet Reipub. intereſſe, atque communem ſalutem utilitatemque ſuadere bellum adverſus aliquem hoſtem ſuſcipiendum, attamen ipſi diſplicere poteſt, miniſtrum ſibi plus juris arrogaſſe quam ipſi delatum. Belli enim movendi jus privative competit principi nullum ſuperiorem agnoſcenti, quod ſibi nullo in caſu, niſi paucis quibuſdam a nobis ſtatim adductis eventibus exceptis, ſine principis conſenſu & expreſſa voluntate poteſt vindicare. Non deſunt exempla quæ nos docent ſæpiſſime principes graviter imo capitali ſupplicio animadvertiſſe in miniſtros, qui muneris ſui limites excederent; ſic de Piſone proprætore, cui Sicilia adminiſtranda obtigerat, tradit Seneca: *Cum iratus duci juſſiſſet eum qui ex commeatu ſine commilitone redierat, quaſi interfeciſſet, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit, damnatus extra vallum ductus eſt, jam cervicem porrigebat cum ſubito apparuit ille commilito, qui occiſus videbatur. Centurio ſupplicio præpoſitus condere gladium ſpeculatorem jubet: damnatum ad Piſonem ducit, redditurus Piſoni innocentiam. Conſcendens tribunal furens Piſo, jubet utrumque duci, & militem qui non occiderat, & eum qui non perierat: adjiciens & tertium ipſum centurionem qui damnatum reduxerat, inquiens te duci jubeo, quia damnatus es: te, quia cauſa damnationis commilitonis fuiſti: te, quia juſſus occidere imperatori non paruiſti.* Simile exemplum occurrit apud Herodot. *Talia.* de Cambyſe, quem tradit miniſtros ſuos, quibus mandarat, ut Crœſum comprehenderent, eumque interimerent & morte multarent, quod imperio ſuo non obtemperantes, utpote qui noſſent principem in judicando nimis præcipitem, facti ſæpius pœnitere, Crœſum non interfeciſſent, quem & ipſe ſervatum lætabatur. Verum quid ſi princeps omnibus vitiis deditus quaſi curam publicorum negotiorum abjicere atque negligere videatur, vel etiam inevitabile periculum immineat Reipub. niſi tempeſtive præveniatur, quod & ipſe prævidens, nec iterum atque iterum ei ab inferiori magiſtratu nomine civitatis cui præeſt demonſtratum, additis precibus ut velit huic obviam ire, & obſtare principiis, ne ſero medicina paretur, quod metuendum foret ſi permitteretur bellum nobis parantibus ex noſtra mora ſibi opportunam belli inferendi occaſionem arripere, paratis jam omnibus rebus neceſſariis quibus indigent, ut ſibi certam poſſent polliceri victoriam, negligat admonitionem, quæri poſſet, num hoc caſu belli indicendi facultatem non videatur ſibi arrogare poſſe civitatem alieno parentem imperio, ut imminens certum periculum depellat

&

& præveniat, quam sibi præveniendi hosti maturo jam tempore occasionem permittat, antequam constet de consilio & voluntate summi imperantis. Respondeo de jure posse; quippe utroque casu videtur principem negligere, vel verosimiliter abjicere defensionem & curam subjectorum, quo casu recuperant jus primævum, quod in statu naturæ locum habet & etiam in statu civili cessante judicio, se propriis viribus non solum tuendi adversus vim illatam, sed etiam imminentem depellendi, ita ut prius offendere possim eum, quem ex claris indiciis perspicere possum in me hostilia machinari, licet nondum conatus suos plene expromserit, qui enim in libertate vivit, id est qui sui juris est, quemadmodum hoc casu est civitas, non obligatur præsentem vim exspectare, si futuræ posset tutius occurrere. Imo de jure etiam obligatur princeps opem ferre & belli onera communi sumptu sustinere, quia tutelam semel susceptam non potest pro lubitu abjicere, & cives exponere quibusvis periculis ac malis: quippe si non expressus, saltem tacitus quasi contractus intercedit singularibus civibus, & etiam civitatibus, qui ejus subsunt imperio, cum summo imperante, ex quo mutua oritur obligatio, qua & princeps tenetur tanquam repræsentans universum populum communi auxilio adjuvare & tueri subjectos suos contra omnem vim & injuriam, vel non solum depellendo, sed etiam coërcendo eos, qui nocendi præ se ferunt animum, & cives obligati sunt venerari imperii majestatem, ejusque jura intacta atque illibata conservare, adeoque iis sese non immiscere; non potest enim imperii constare ratio nisi ea summo tantum imperanti reddatur, & cura Reipub. suæque salutis privatæ ipsi soli demandent, omnemque publicorum negotiorum administrationem ad eum translatam suo arbitrio tractandam relinquant, imo ut ea ipsi intacta & salva maneat communibus viribus adniti obligantur, dependet enim ab hac publica pax & concordia civium, consequenter singulorum salus atque securitas. Cui etiam accedit, quod conservatio partis est totius conservatio, ideoque & communi auxilio defendi debet. Extra dictum vero casum privata authoritate nulli civitati vel magistratui superiorem agnoscenti jus habet suscipiendi belli offensivi, quin violaret jura summæ majestatis.

4. Non ergo injuria a legatis suis accusatus fuit Cn Manlius, quod Pop. Rom. injussu bellum Gallo-Græcis intulisset: nam quamquam in Antiochi exercitu Gallorum legiones fuerant, tamen pace facta cum Antiocho, an ea injuria in Gallogræcos exsequenda esset, non in Cn. Manlii, sed in Pop. Rom. arbitrio esse debuit. C. Cæsarem, quod bellum Germanis intulisset, dedi Germanis Cato voluit; credo non tam jus respiciens, quam quod imminentis domini metu vellet urbem liberari. Nam Germani Gallos populi Romani hostes adjuverant, ac proinde non erat quod injuriam sibi factam quererentur, si modo justa fuit populi Romani caussa in Gallos bellandi. At Cæsar contentus esse debuit Germanos, præsertim cum nullum inde periculum immineret, intra fines suos bello persequi, nisi consulto prius populo Romano. Non ergo Germani jus habebant deditionem postulandi, sed populo Romano punire Cæsarem jus erat, plane ut Carthaginenses Romanis responderunt: *Ego non privato publicove consilio Saguntum oppugnatum sit quærendum censeo; sed utrum jure an injuria; nostra enim hæc quæstio atque animadversio in civem nostrum est, nostro an suo fecerit arbitrio; vobiscum una disputatio est, licueritne per fœdus fieri.*

Liv. l. 48.

Livius l. xxxi.

COMMENTARIUS.

Adduximus hæc exempla §. 3. & 4. Notandum ducem cum plena potestate missum ad bellum gerendum non solum se defendere & tueri contra hostem impressionem facientem, verum etiam & ipse offendere eum & omnibus modis opprimere posse; novum tamen bellum movere nequit, & consequenter non potuit Cn. Manlius ad gerendum bellum cum Antiocho missum, cum quo pace facta, ipso jure corruebat potestas belli gerendi ipsi demandata, quia non latius patet potestas, quam mandati fines, quamobrem cum certum bellum cum Antiocho gerendum fuit Manlio demandatum, aliud movere nón poterat contra Gallogræcos injussu Pop. Romani eo prætextu, quod in Antiochi exercitu Gallorum legiones fuerant, quippe an ea vindicanda esset injuria, arbitrium non penes Manlium, sed populum Romanum erat. Imperiis enim institutis vindicta publici juris esse cœpit, etiam injuriæ privato illatæ, multo itaque magisque ad universam pertinentis Rempub. Qui enim Respub. a bellis quiesceret, si bellum ex bello serere privato lice-

ret. Hinc etiam jure accusari poterat Cæsar, summi imperii, quod penes populum erat, ideoque & belli pacisque arbitrium, jura violasse, quod privata authoritate mandati fines excedendo bellum in alienas transtulisset terras. Queri tamen de injuria sibi illata, ideoque eum sibi dedi jure postulare non poterant Germani, qnippe qui in societatem belli vocati a Gallis populi Romani hostibus, eos adjuvantes eo ipso, tanquam hostes oppugnari poterant & persequi; verum, ut inquit Author, contentus esse debuisset provinciæ sibi mandatæ finibus eos expulisse, ideoque non ultra persequi debuisse inconsulto populo, præsertim depulso periculo, quippe non poterane persequi tanquam hostes nisi quia sub Gallorum militabant auspiciis, atque in eadem provincia Imperio Romano adjecta hostilia machinabantur, quippe nec Romani Germanis, neque hi Romanis bellum indixerant, & consequenter videbatur novi belli initium Germanorum intra suos fines persecutio inconsulto populo Romano.

5. Defendit M. Tullius Cicero factum & Octavii & Decimi Bruti, qui privato consilio in Antonium arma ceperant. Atqui, etiamsi constaret meritum hostilia Antonium, Senatus populique Romani judicium expectari debuit, an e republica esset dissimulare factum, an ulcisci; ad pacis venire conditiones, an ad arma procurrere. Nam j--e suo, quod sæpe cum damni periculo conjunctum est, uti nemo cogitur. Tum vero etiam hoste judicato Antonio permittenda Senatui & populo Romano deliberatio fuit, per quos potissimum bellum id geri vellet. Sic Cassio auxilia ex fœdere petenti respondere Rhodii, missuros se, si Senatus juberet.

App. ci. IV.

COMMENTARIUS.

Boni civis officium est non solum præsentem Reipub. statum tueri, sed etiam confirmatum, quamobrem perturbatores publicæ tranquillitatis imperium legitimum, qnod fundamentum est & basis qua Reipub. fabrica nititur, subvertere vel mutare conantes, tanquam hostes persequi non potest tantum, sed debet, si officium quod ipsi incumbit explere velit. Quid autem aliud meditabatur Antonius, quam Reipub. statum evertere, atque Imperii fata in se vertere, liberumque populum Romanum in servitutem trahere, utpote qui teste Cicerone *Philip.* 2. *sedens pro Castoris æde audiente populo Rom. dicere ausus fuisset, nisi victorem victurum neminem? num putatis P. C. dixisse eum minacius quam facturum fuisse? Quid vero, quod in concione dicere ausus est, se, cum magistratu abiisset, ad urbem venturum cum exercitu? introiturum quotiescunque vellet? quid erat aliud, nisi denuntiare populo Romano servitutem.* Hisce calamitatibus & periculis Reipub. imminentibus opposuit sese Brutus & quidem authoritate privata, arma in Antonium capiens, ut majestatem imperii, populi libertatem, & publicam tranquillitatem, singulorum civium salutem, & præsentem Reipub. statum ac regiminis formam conservaret intactam atque illibatam a perditis Antonii consiliis atque machinationibus. Posset mihi quis objicere, Reipub. & libertatis ac communis salutis conservationem Senatui populoque Rom. incubuisse, cui cura demandata ut videret, ne quid Respub. detrimenti caperet, penes eum itaque summa majestas summumque imperium residebat, & consequenter si Respub. si libertas erat tuenda vi & armis contra Antonium, id ipsum Senatus Pop. Rom. decernere debuisset, cujus erat deliberare quid expediret Reipub. & belli gerendi potestatem deferre ei, quem idoneum ad illud suscipiendum & perficiendum elegissent. Concedo Authori hæc omnia juris esse, ideoque fieri debuisse in quieta ac bene constituta Repub. Verum concutiebatur Respub. bello intestino, cujus dubius erat eventus; Antonii summa audacia, crudelitas, arma Senatum populumque in metum conjecerant, & nullomodo dubitandum quin nonnulli etiam faventes Antonii partibus impedimento fuissent ne quid crudelius in eum consuleretur. Verissimum inquit Vellej. *lib.* 2. *cap.* 11. *Torpebat oppressa dominatione Antonii civitas.* Et ut inquit Cicero: *Attulerat jam literas civitati*, de Antonio sermonem habens, *partim metu, partim patientia, consuetudinem serviendi.* In eo autem rerum statu quid suadebat officium bono civi libertatem abjicere, quam nemo bonus, nisi cum anima simul amittit, Rempub. ac communem salutem, quam jam desertam & unius libidini ac dominandi cupiditati expositam a Senatu videbant, etiam sui oblitus officii deserere, an vero tot Reipub. imminentes calamitates & præsens periculum, interitum ac ruinam ejus jam brevi affore portendentes, ad quæcunque potius capessenda audacissima consilia & pericula obeunda mali imminentis a Rep. avertendi causa inflammare bonum civem debuissent. Abjecisse videbatur Senatus partim ex metu, partim favore erga Antonium Reipub. curam, præsens periculum non ferebat moram, Antonius non venerabatur Senatus aut populi authoritatem,

nullus

nullus enim ei locus in legibus & judiciis erat, utpote quæ, quantum in ipso erat, dominatu regio sustulisset. *Quid cupide a Senatu*, inquit Cicero *Philip. 2. quid temere, fiebat, cum tu unus adolescens universum ordinem decernere de salute Reipub. prohibuisti? neque id semel, sed sæpius? neque tu tecum de Senatus authoritate agi passus es? quid autem agebatur, nisi ne delere & evertere Rempub. funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens senatus agendo de vendita atque addicta sententia movere potuit?* & paulo post: *Doletis tres exercitus populi Rom. interfectos: interfecit Antonius, desideratis clarissimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius: ordinis hujus authoritas afflicta est: afflixit Antonius.* Qui itaque Senatus jussa exspectasset Brutus sublata ejus authoritate, quid moras necteret, Hannibalem jam ante portas & universam Remp. pessundatam perspiciens, nisi extrema quæcunque adhibeantur remedia, & illico arma armis opponantur. Deserta Repub. ab iis quibus ejus cura demandata est, cuique incumbit ejus suscipere defensionem. *Etenim cum homines nefarii de patria parricidio confiterentur, consciorum indiciis, sua manu, voce pæne litterarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere Rempub. consensisse: quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur.* Cic. *Philip.* 2. Quamobrem Brutum boni civis implevisse officium statuimus, patriam atque Rempub. ruinæ & eversioni proximam conservare ab interitu adnitentis. Et idem omnibus civibus incumbere putamus: quemadmodum enim in statu naturali tenetur quisque communem societatem conservare, ita & in civili societate quisque civis tenetur suas conferre operas ne distrahatur & perturbetur ejus tranquillitas: cui etiam accedit, ut quatenus sum pars & membrum Reipub. a cujus conservatione & suscepta regiminis forma privata salus atque beatitudo pendere mihi videtur, jus & facultatem habeo meas operas conferendi ad eam tuendam adversus vim & injuriam eorum, qui ejus statum evertere conantur, judicium iis utendi opportuno tempore pro Reip. salute, quidem translatum in summum imperantem, sed illud mihi iterum vendicare possum, dum videam ab iis deseri Remp. quibus summa rerum cura demandata, nam eo casu, ut toties diximus, mihi recupero & facultatem mei defensionem suscipiendi, & judicandi libertatem de mediis quibus me meaque conservare velim, eaque adhibendi potestatem. Judicat Brutus, præsentem Reipub. faciem ponderans, non posse eam, vel provinciam, cujus ipsi cura demandata erat, neque consequenter & se ipsum securum esse nisi vi repellat vim Antonii, atqui nemo auderet sese opponere pestiferis Antonii machinationibus, & in Reipub. interitum conflatis consiliis, ipse communem defensionem suscipiens vi & ferro opprimere nititur cum armis Reipub. faucibus inhærentem flagitiosum ac perniciosum civem. Quamobrem merito Bruti factum summis laudibus condecoravit M. Tullius, cum his verbis P. C. Senatus consultum faciendum censeat *Philip.* 5. *Cum D. Brutus Imp. Cos. designatus provinciam Galliam in Senatus populique Rom. potestate teneat: cumque exercitum tantum, tam brevi tempore, summo studio municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, optime de Repub. meritæ, merentisque, conscripserit, compararit: id eum recte, & ordine, ex Repub. fecisse: idque D. Bruti præstantissimum meritum in Remp. Senatui, populoque Rom. gratum esse. Itaque Senatum, populumque Rom. existimare, D. Bruti Imp. Cos. designati opera, consilio, virtute, incredibilique studio, & consensu provinciæ Galliæ, Reipub. difficillimo tempore esse subventum. Huic tanto merito Bruti P. C. tantoque in Remp. beneficio, quis est tantus honos, qui non debeatur. Nam si M. Antonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis & coloniis imperatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuisset, quantus Reipub. terror impenderet? dubitaret, credo, homo amentissimus atque omnibus consiliis præceps & devius, non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariæ bellum inferre nobis: ut ejus furorem ne Alpium quidem muro cohibere possemus. Hæc igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita authoritate vestra suo consilio atque judicio, non ut consulem recepit, sed ut hostem arcuit Gallia? seque obsideri, quam hanc urbem maluit. Habeat ergo hujus tanti facti, tamque præclari, decreto vestro testimonium sempiternum, vereque laudetur, quod se suasque vires non tradidit, sed opposuit Antonio.*

6. Moniti hoc exemplo, & plura occurrent, meminerimus non omnia probare quæ a quamvis præclaræ famæ auctoribus dicuntur, sæpe enim tempori, sæpe affectibus serviunt, & aptant τῷ πέτρῳ σάθμην. quare danda est opera uti in his rebus defecato utamur judicio, nec quæ excusari magis quam laudari possunt, temere in exemplum rapiamus, in quo perniciose errari solet.

COMMENTARIUS.

Bene Author, quod & alio loco annotavimus, non cæco quodam impetu amplectenda tanquam rectæ rationi ac æquitati congrua, alicujus scriptoris dicta, eo quod doctrina ingenii ac judicii sui acumine ubique referta ejus scripta magnam famam ipsi conciliarunt, quæ sæpe in cau-

ſa, quod plus authoritatis apud viros graves mereantur, quam oportet quæcunque ab ejuſmodi authoribus approbantur. Examinanda prius recte monet Author an cum ratione & juſtitia conveniant, ideoque nec probanda & laudanda quia ab ipſis dicta, ſed quia juſtitiæ & rationi conſentanea, & idcirco ſequenda.

7. Cum vero dictum ſit, bellum publicum geri non debere niſi eo auctore qui ſummam poteſtatem habeat, & ad hujus rei, & ad quæſtionis illius quæ eſt de bello ſolenni intellectum, atque adeo ad alia multa, neceſſarium erit, quæ ſit ſumma illa poteſtas, quique eam habeant intelligere: eoque magis, quia noſtro ſæculo viri eruditi, quiſque ex uſu magis rerum præſentium, quam ex vero illud argumentum exſequuti, rem per ſe haud expeditam multo impeditiorem reddiderunt.

COMMENTARIUS.

CUm ex argumentis jam adductis belli gerendi jus in ſocietate civili penes eum reſidere, quem tuendæ civitati præeſt, conſtet, cuique incumbit cura, ut videat ne quid Reſp. capiat detrimenti, quo Senatusconſulto olim armati conſules apud Romanos, exercitum parandi, bellum gerendi poteſtatem ſummumque domi militiæque imperium habebant. Summo itaque imperio inhæret ejuſmodi poteſtas, quia ſummi imperanti ipſo jure imperii eadem incumbit cura. Verum cognito ſummæ poteſtati belli publici gerendi jus tantum tribuendum, diſputandi ratio nos ducit ad inveſtigandum, quæ ſit illa poteſtas, & cui ea competit, de qua non conſentiunt inter ſe viri eruditi, ut ex ſequentibus patebit.

VI. 1. Facultas ergo moralis civitatem gubernandi, quæ poteſtatis civilis vocabulo nuncupari ſolet a Thucydide, tribus rebus deſcribitur, cum civitatem, quæ vere civitas ſit, vocat αὐτόνομον, αὐτόδικον, αὐτοτελῆ, *ſuis utentem legibus, judiciis, magiſtratibus.* Ariſtoteles tres
Lib. IV. Pol. c. 4. facit partes in adminiſtranda republica, conſultationem de rebus communibus, curam legendorum magiſtratuum, & judicia: ad primam autem partem refert deliberationem de bello, pace, fœderibus faciendis ac diſſolvendis, de legibus; addit de morte, exilio, publicatione, & repetundis, hoc eſt, ut ego interpretor, judicia publica, cum prius judiciorum nomine privata intellexiſſet. Dio-
Lib. IV. nyſius Halicarnaſſenſis tria maxime notat, jus magiſtratuum crean-
Lib. VII. dorum, jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de
Lib. II. bello ac pace. alibi addit quartum, judicia: Rurſum, alibi adjicit curationem ſacrorum & convocationem comitiorum.

COMMENTARIUS.

QUemadmodum nulla ſocietas ſubſiſtere poteſt ſine ordine, ita nullus ordo in ſocietate obſervari poteſt ſine imperio vel poteſtate humana, quæ ſocietatis arctiſſimum vinculum eſt, hominum actiones dirigens ad commune bonum, & communem ſalutem, tranquillitatem, ac utilitatem legitimis mediis procurare adnitens. Quare Cicero 3. *de ll.* ſine ejuſmodi imperio vel poteſtate *nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum univerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria terraque, & hominum vita juſſis ſupremæ legis obtemperat.* Poteſtas autem quam habet ille qui civitati præeſt civilis dicitur. De cujus origine ſup. diſputavimus, hic autem de natura ejus diſputandi locus erit. Civilis dicitur quia ad adminiſtrationem civitatis pertinet. Quamobrem definitur ab Authore, *facultas moralis gubernandi civitatem.* Vel ut alii, *jus ſummum ac perpetuum quo perſona publica, cui illud legitime conceſſum, omnia, quæ ad adminiſtrationem Reipub. pertinent, peragere poteſt.* Hæc autem adminiſtratio ſeſe ad omnia extendit, quoad communem utilitatem & ſalutem pertinent, ideoque ſuis

ſuis cancellis includi nequit, quia quam late patet utilitas & communis ſalus, etiam ſummum imperium ſeſe extendit, nam hæc eſt finis & etiam cauſa conſtituti imperii civilis. Ariſtoteles *lib.* 4. *cap.* 14. *Polit.* poſt explicatas Rerumpub. varias ſpecies, tres facit partes. Quarum una, quæ de Republica conſultat, comprehendit arbitrium pacis & belli, incundæ vel diſſolvendæ ſocietatis poteſtatem, tum etiam legum ferendarum & abrogandarum, mortis vel exilii irrogandi, publicationis bonorum, & repoſcendarum rationum facultatem. Altera ad magiſtratus ſpectat, & in magiſtratibus hæc duo: primo quales eſſe oporteat; tum etiam quarum rerum ipſis tribuenda poteſtas, & quo pacto eligendi & creandi ſint. Tertia ad judiciariam poteſtatem pertinet. Horum jurium etiam paſſim apud Hiſtoricos mentio. Dyonyſ. Halicar. cæteris magis diſtincte tria potiſſimum ſummi imperii jura enumerat, cum in *lib.* 4. tum etiam *l.* 5. *&* 7. De comitiorum habendorum ratione a Servio inſtituta & ordinata ſermonem habens, hæc tria jura tanquam poteſtatis civilis, in gubernanda Reſpub. conſiſtens, maxima & primaria proponit. Quippe, ut pauperes ab rerum ſive Reipub. adminiſtratione ſummoveret, populum Romanum in quinque claſſes diviſit; primæ autem claſſi, quæ ex iis conſtabat, qui maximum habebant cenſum, ideoque dignitate & opibus pollebant, totum periculorum & impendiorum onere impoſito cum videret *eos id ægre ferre alio modo triſtitiam eorum conſolatus eſt & iram leniit, prærogativa quadam totius Reipub. poteſtate illis data.* Ea vero pærogativa ſita erat in comitiis, ubi de maximis negotiis decernit populus, maxima vero illa negotia, in quibus fere totius Reipub. poteſtas conſiſtebat, tria recenſet, cum inquit, *Dixi & antea, quod trium rerum, maximarum illarum & ſumme neceſſariarum, penes populum ex priſco inſtituto arbitrium fuit, creandi magiſtratus tam domi quam militia, leges confirmandi vel abrogandi, pacem bellumve decernendi.* Qua autem ratione hæc poteſtas ad divites fuerit tranſlata, vide ex iis quæ ibidem habentur. Et apud eundem *l.* 7. in tribus hiſce juribus ſummam rerum conſiſtere, ex oratione Valerii patet, qua ſuadet & Patribus, ut in concordiam cum plebe redire velint, admittendo eam quoque ad judicia, quemadmodum admiſſi ſunt ad decernendum de majoribus ac potioribus civitatis negotiis. Quorum in numero tria hæc ponit, magiſtratuum urbanorum creationem, legumque tum ſanciendarum, cum etiam abrogandarum, & pacis bellique decernendi poteſtatem. Addit tamen his judicia. Romulum inſuper etiam ſacrorum curam, atque Senatum cogendi, & populum in concionem convocandi, id eſt comitiorum habendorum jus, tanquam eximia regis munia ſibi vindicaſſe refert *lib.* 2. Adjicit hiſce ſummæ poteſtatis juribus Dion. *lib.* 53. legibus non eſſe alligatum. Sic Tacitus enumerans Reipub. adminiſtrandæ jura & partes, quibus modis ad eam diem habitæ fuerant, uſque ad initum principatum Tiberii, inquit: *Jam primum publica negotia, & privatorum maxima, apud patres tractabantur: dabaturque primoribus diſſerere, & in adulationem lapſos cohibebat ipſe; mandabatque honores, nobilitatem majorum, claritudinem militiæ, illuſtres domi artes ſpectando: ut ſatis conſtaret non alios potiores fuiſſe. Sua conſulibus, ſua prætoribus ſpecies: minorum quoque magiſtratuum exercita poteſtas, legeſque, ſi majeſtatis quæſtio eximeretur, bono in uſu. At frumenta & pecuniæ vectigales, cætera publicorum fructuum ſocietatibus equitum Romanorum agitabantur.* Sic etiam Suetonius cum ait Tiberium ſpeciem libertatis quandam induxiſſe, conſervando Senatui atque magiſtratibus & majeſtatem priſtinam & poteſtatem. Explicat deinde quibus in rebus conſiſtit ſumma majeſtas ſummumque imperium, cum inquit: *Neque tam parvum quicquam, neque tam magnum publici privatique negotii fuit, de quo non ad P. C. referretur. De vectigalibus ac monopoliis, de extruendis reficiendiſque operibus, etiam de legendo vel exauctorando milite, ac legionum & auxiliorum deſcriptione: denique quibus imperium prorogari, aut extraordinaria bella mandari, quid & qua forma regum litteris reſcribi placeret.* Sic & hodie politici ſummi imperii jura hæc fere enumerant, leges jubere, bellum decernere, pacemque facere, magiſtratus mandare, extremam provocationem, fidelitatem & obſequium recipere, tributa imperare, vectigalia imponere, aliaque his ſimilia.

2. At ſi quis recte partiri velit, facile quæ huc ſpectant reperiet omnia; ita ut nihil aut deſit, aut redundet. Nam qui civitatem regit, eam partim per ſe, partim per alios regit. Per ſe autem verſatur aut circa univerſalia aut circa ſingularia. Circa univerſalia verſatur condendo leges eaſque tollendo, tam circa ſacra (quatenus eorum cura ad civitatem pertinet) quam circa profana. Ars circa hæc Ariſtoteli ἀρχιτεκτονικὴ architectalis. Singularia circa quæ verſatur ſunt aut directe publica, aut privata quidem ſed quatenus ad publicum ordinantur. Directe publica ſunt actiones, ut pacis, belli, fœderum faciendorum; aut res, ut vectigalia, & ſi quæ his ſunt ſimilia: in quibus comprehenditur & dominium eminens, quod civitas habet in cives

& res civium ad usum publicum. Ars circa hæc Aristoteli nomine generis πολιτική, id est civilis, & βουλευτική, consultatrix. Privata sunt res controversæ inter singulos, quas publica auctoritate dirimi publicæ quietis interest. Ars circa hæc eidem Aristoteli δικαστική, judicialis. Quæ per alterum expediuntur, ea expediuntur aut per magistratus aut per alios curatores, in quibus sunt & legati. His ergo in rebus consistit potestas civilis.

COMMENTARIUS.

Quoniam summum imperium introductum esse diximus ad securitatem, salutem, ac utilitatem civium promovendam, hinc summo imperanti incumbit providere omnibus mediis, ut huic fini respondeant quæcunque agit jure summi in eum translati imperii; jure autem summi imperii agit omnia, quæ vel ad gubernationem tum defensionem Reipub. spectant. Illa concernit interiorem civitatis ordinem & fabricam, scil. ut omnia intus bene sint ordinata & constituta & partes bene dispositæ: iste enim ordo consistens in mira partium convenientia totius & consequenter singulorum quoque conservatio est. Hæc arcet illa, quæ ad ejus destructionem tendunt. Summum itaque imperium est fundamentum quo totius fabrica innititur, quot vero sunt cives, tot sunt partes, quorum actiones summus imperans ad unum & eundem scopum, scil. communem utilitatem & conservationem, dirigendo, illam convenientiam & harmoniam, quæ & singulorum & totius securitatem tuetur, producit. Huc jam pertinet imperium summum & absolutum, quod summo imperanti ea adhibendi media concessisse videri debet, sine quibus nequit subsistere civitatis structura. Hoc autem imperium consistit in gubernando & regendo civitatem, eamque defendendo. Cujusmodi imperium per se quidem individuum est, verum exercitium quarumdam partium aliis demandare non repugnat ejus naturæ, dum nihil hac ratione detrahatur imperio, quod principaliter manet penes Principem, sed ejus nomine aliis exercitium conceditur, quod idem est ac si ipse exerceret. Impossibile enim est, ut suo loco diximus, summum imperantem omnibus negotiis publicis superesse posse, itaque quemadmodum architectus in disponendis partibus aliorum opera utitur, manente penes ipsum disponendi arbitrio quo velit modo, ita & summus imperans, ut omnia bene disponantur bonoque ordine negotia publica peragantur, inferiorum quoque magistratuum utitur opera, sibi reservata facultate præscribendi quo ordine omnia perfici ipsi placet. Et consequenter vel ipse vel per alios regit. Per se autem versatur aut circa ea quæ gubernationem spectant, aut defensionem. Atque ea sunt vel universalia vel singularia (consistit quippe gubernatio in *legibus condendis*, vel *magistratibus constituendis*. Circa universalia versatur condendo leges, casque abrogando tam circa sacra, quam profana. Jus enim leges condendi concernit universæ societatis conservationem & ordinem, civibus præscribens regulam & normam, qua potissimum finis hic universalis obtineri potest. Leges condendo de singularibus quidem negotiis quandoque decernitur, quo respectu circa singularia leges ferendo imperantem versari dici posse videtur, verum quatenus potestas legis condendæ per se illimitata est, circa quæcunque negotia, quæ universalem Reipub. gubernationem spectant, occupata universalis recte vocari potest. Tum etiam singularia, quæ vel directe publica sunt, vel privata, verum relationem suam habent ad publicum. Singularia, quæ spectant gubernationem, scil. interiorem ut diximus, civitatis statum & fabricam ac ordinem, sunt magistratuum creatio, jurisdictio, imperium, extrema provocatio, judicia, censura, collegiorum institutio, publica dicta, quia & a publica authoritate proficiscuntur ac dimanant, tum etiam ad publicum regimen spectant. Privata sunt res controversæ inter civitatis membra & partes, quas dirimi totius interest civitatis, ne distra[illegible]privatorum jurgiis ac discordiis, & partium inter se contentione minetur ruinam ac interitum. Altera pars summæ potestatis civilis, ut diximus, consistit in defensione; & vel circa universalia iterum versatur, vel singularia, eaque vel publica, vel privata: circa universalia versatur adhibendo ea media, quibus vel depelli vel præcaveri possit, ne vi externa concutiatur Respub. singularia, circa quæ versatur, sunt, belli indicendi & componendi arbitrium, fœdera incundi, legatos mittendi & recipiendi, exercitus conscribendi, delectus habendi, vel etiam vectigalia imponendi, ut militibus sua possint stipendia constitui. Privata sunt animadversiones in facinorosos, quæ maxime ad defensionem Reipub. pertinent. Quæ per alterum expediuntur, sunt magistratus militares, oratores, defensores, urbani gubernationem civilem tractant. Quemadmodum & ope, ita quandoque aliorum, qui civilium rerum peritiam longo usu sibi compararunt, consiliis indiget. Verissimum illud Taciti: *Principem non posse sua conscientia cuncta complecti, nec unius mentem tanta molis capacem esse.* Paulo hic quidem recedimus a mente Authoris; probamus tamen ejus partitionem, atque commode ad summa

ma hæc capita omnes summi imperii partes & majestatis jura revocari posse arbitramur. De dominio eminente, cujus hic mentionem facit Author, supra egimus.

VII. 1. Summa autem illa dicitur, cujus actus alterius juri non subsunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti possint reddi. Alterius cum dico, ipsum excludo qui summa potestate utitur; cui voluntatem mutare licet, ut & successorem, qui eodem jure utitur, ac proinde eandem habet potestatem, non aliam. Hæc ergo summa potestas quod subjectum habeat videamus. Subjectum aliud est commune, aliud proprium: ut visus subjectum commune est corpus, proprium oculus. Ita summæ potestatis subjectum commune est civitas, quam perfectum cœtum esse supra diximus.

COMMENTARIUS.

SUmma potestas nulla vocari potest, nisi illa, cujus actus alterius juri non subsunt, & consequenter irriti reddi nequeunt alterius humanæ voluntatis arbitrio. Summa potestas dicitur, vel quia major non datur quam illa in civitate, neque etiam ei æqualis. Ea enim summi conditio est ut nullam æqualitatem possit admittere, æqualitas enim summitatem tollit. Quippe contradictorium esset summum esse in civitate & sibi alium æqualem habere, essent enim duæ, ut ita dicam, summitates. Vel summa dicitur, quia major quam illa potestas homini in hominem competere nequit, quam ut hic ad istius arbitrium & voluntatem omnes suas actiones componere, & omnes vires, fortunas, ac bona applicare ad bonum publicum, quia membrum civitatis, & consequenter non sui magis, sed alieni est juris, conferre tenetur. Quod si facere recusat, vi cogi potest, imo & summus imperans in eum animadvertere pœna capitali boni publici causa, quippe non solum in bona & fortunas, sed etiam vitam ac corpus imperium habet, & de iis disponendi, si publica salus & utilitas id ipsum postulat, facultatem. Quemadmodum enim homo in statu naturali sui plane juris, nullius nisi universi hujus conditoris arbitrio subjectus, absolutam habet potestatem in se ipsum & bona sua, quorum liber moderator est & arbiter, ita ut ex proprio judicio propriaque nullis legibus nisi naturalibus circumscripta authoritate sibi potest regulam & normam agendorum præscribere, ac de viribus omnibusque facultatibus disponere. Ita eadem summa libertas competit eis, qui summo in civitate ornati sunt imperio, nam illi veluti in naturali statu vivunt, quatenus nullum agnoscunt superiorem. Quamobrem proprio & aliunde non dependente arbitrio quæ ad & salutem ipsius, id est civitatis pertinent, (nam tanquam unam eandemque cum civitate personam constituens debet considerari) procurat. Eo enim ipso quo alicui in civitate confertur summum imperium tribuitur ipsi idem jus eademque libertas, quam quisque civis habet jure naturæ, id est facultas faciendi quod cuique de se bonisque suis facere libet, legibus tamen naturæ congruenter, quippe nemo efficere potest, ne illæ sibi in quocunque vivat statu locum vindicent, atque sint agendorum ipsi norma. Definitur hæc summa a Cicerone libertas, *Potestas vivendi ut velis.* Et a Justiniano, *Facultas naturalis ejus quod cuique facere libet.* Ita ut nemo mihi impedimento esse possit ne faciam quod exequi lubet, scil. jure quod ipsi in me competeret, faciendi enim facultas ejus quod libet necessario omne alienum excludit imperium. Verum bene addit Imperator, *nisi quis vi aut lege prohibeatur.* Habet itaque suos limites naturalis libertas quamvis summa, quos transilire vetant leges naturæ, quibusve etiam in civitate summi imperii jura circumscribuntur. Unde cum Authore concludimus, quia summus imperans nulli imperio humano subjectus est, verum a se ipso dependet, propriamque voluntatem pro regula agendorum habet, ejus actus a nemine irritos reddi posse, qua summus imperans, quippe quia eo respectu cum civitate una eademque persona est, quod ille vult etiam vult civitas, una & eadem itaque ejus voluntas, quamobrem nemo se opponere potest ejus voluntati vel irritos reddere actus, ac decreta mutare, vel eorum exsecutionem impedire, nisi ipse; quod cuique homini nullum superiorem agnoscenti competit ipso jure naturæ. Hinc nulli nisi sibi imperii reddit rationem, ac nullam pœnam extimescit, nisi quæ propria sibi dictat meruisse conscientia, ideoque divinam, imo etiam humanam, si judicem haberet competentem qua princeps, sed sibi ipsi judex est quia summus, ideoque impunis in foro humano. Hinc Salustius *Bello Jugurth. Impune quidlibet facere id est regem esse:*

Reges in ipsos imperium esse Jovis.

Apud Horat. *l.* 3. *Od.* 1. Cui convenit quod apud Suet. est in *C. Julio Cæsare cap.* 6. *Est ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent: & caremonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.* Quippe, ut inquit Seneca *Thyeste act.* 3. reges admonens:

Ponite inflatos tumidosque vultus.
Quicquid a vobis minor expavescit;
Major hoc vobis dominus minatur.
Omne sub regno graviore regnum est.

Quemadmodum vero diximus summi imperantis voluntatem nullius nisi proprio subesse arbitrio, ideo & ipsum tantum eam posse mutare, eandem quoque merito facultatem tribuit Author successori, quæ antecessoris facta circa quæcunque

negotia, quæ publicam administrationem spectant, nec ipsum obligant ad ea præstanda vel rata habenda; eodem enim jure gaudet, quod antecessori competebat: iniquum enim esset si antecessori liceret conditionem successoris deteriorem facere, debitamque ipsi libertatem auferre, quam rationem allegant D. D. communiter, quando Prælatum negant teneri ad conferendum feudum, quod cum nondum apertum esset, ab antecessore promissum erat: par enim in parem non habet imperium. Qui enim non potest alicui tollere actum, nec potest ei auferre potentiam agendi, inquit Bald. *c. 1. n. 7. qui succ. dar. tenent.* Quamobrem Carolus Magnus successores ad non alienandas vel dividendas opes Ecclesiasticas, ut a Carolo Martello consuetum erat, obligaturus, caute adjecit hanc limitationem, ut inquit Arnis. *de jur. majest. cap. 7. Qui nostram, vel progenitorum nostrorum voluntatem vel exemplum imitari voluerit.* Quia enim legem præscribere non poterat, exemplum saltem relinquere voluit. Aliter sentit Cravet. *consil.* 241. verum non magni sunt ponderis quæ adfert. Superiorem enim esse oportet qui alteri legem vult dicere *l. 58. ff. de jud.* quæ huic quæstioni optime applicari potest, cum inquit Paulus: *Judicium solvitur vetante eo, qui judicare jusserat: vel etiam eo, qui majus imperium in eadem jurisdictione habebat, vel etiam si ipse judex ejusdem imperii esse cœperit, cujus erat, qui judicare jussit.* Atqui antecessor non plus habuit potestatis, quam successori reliquit. Eandem autem reliquit potestatem quam habuit, ergo quoque & libertatem, qua ipse usus fuit, & ad ipsum utendi facultatem transmisit. Hanc autem summam potestatem consistere inquit Author in civitate tanquam subjecto communi & in persona imperantis vel unius, vel plurium, prout forma imperii recepta est & instituta, veluti subjecto proprio; quod non eo intelligendum sensu quasi uno eodemque tempore existerent in societate civili duæ summæ potestates, quarum una penes populum seu civitatem, altera penes eum resideret, cui summum imperium summaque majestas delata, quippe cum civitas non considerari potest tanquam distincta a summi imperantis persona, quoad gubernationem & administrationem civitatis, ita ei nullum imperium nec majestas a majestate & potestate summi imperantis distincta competit, verum potestas & majestas imperantis est potestas seu majestas civitatis, quia persona ejus est ipsa civitas; quicquid igitur ille imperat etiam imperare videtur universus populus seu civitas. Manet tamen civitas distinctum subjectum a subjecto proprio imperantis, ratione essentiæ & existentiæ: cum ea enim cœpit & intermoriturum, itaque radicaliter in ea consistit, sed acquiescens, & quasi civiliter mortuum, quatenus itaque nullum imperium imperandi & parendi ordo nisi in civitate ac societate civili consistens fingi potest, nam ea sublata omne quoque imperium & civilis iste ordo evanescit. Recte civitas vocatur subjectum commune, proprium subjectum imperans, quia in eum exercendi imperii facultas translata, & consequenter penes eum residet imperii vis & majestas privative, sed non necessario, ita ut eo mortuo imperium quoque evanesceret, quemadmodum contingit civitatis seu societatis civilis interitu. Quod manifeste in successoribus Regum aut aliorum summorum imperantium patet, mortuo enim antecessore devolvitur ad successorem imperium, si autem imperium non aliud habuisset subjectum quam persona antecessoris, sane oportuisset cum eo interiisse, quemadmodum figura hominis morte dissipatur. Societate enim, cujus imperium resedit penes antecessorem, sublata & dissipata aut distracta, unde ad eum potuisset pervenire imperium, omne enim imperium referri debet ad subjectum cui imperatur, vel regitur. Itaque successionis continuatio & consequenter imperii in eum translati causa civitatis vel societatis in unum corpus coalitæ existentia, exercendi vero jus legitima successione ab antecessore transmittitur. Lampadius hanc quæstionem ita explicat: *Forma cujusque imperii essentialis, & subjectum adæquatum, non est Monarchia, vel Aristocratia, vel Democratia; sed formæ hæ sunt accidentales, subjecto tantum communi differentes. Etenim Respub. separatim & unum & paucos & multos potest habere dominos; qui quidem subjecto existentia differunt, non vero actu essentia. Potestas igitur essentialiter toti Reipub. inhæret ut subjecto adæquato, extra respectum unius vel plurium. Quo respectu majestas recte dicitur indivisibilis, non quidem ratione objecti, sed potestatis occupatæ in rebus administrandis. At in communi subjecto existentia, prout res in Reipub. gerenda divisionem vel speciem recipiunt, ita majestas potest in disparatis subjectis consistere.* Ipse Author hanc suam doctrinam exemplis illustrat *lib. 2. cap. 9. §. 8.* cum inquit: *Imperium, quod in Rege est ut in capite, manet in populo ut in toto, cujus pars est caput, atque adeo Rege, si electus est, aut Regis familia extincta, jus imperandi ad populum redit. Non desinit debere pecuniam populus Rege sibi imposito, quam liber debet. Est enim idem populus, & dominium retinet eorum quæ populi fuerant, imo & imperium in se retinet, quanquam jam non exercendum a corpore, sed a capite.* Quemadmodum civitatem concipere nequeamus sine ordine, ita nec sine imperio, itaque ubi civitas ibi & imperium. Sic quoque nullum imperium sine civitate propter necessariam illam interse se relationem, quippe cum una sit origo & causa alterius sine qua non, ut Philosophi loqui amant, ita quoque sibi ita cohærent, ut nulla ratione separari nequeant, scil. essentia, vel etiam existentia, sed quidem existendi modo. Rejicimus itaque divisionem majestatis quam nonnulli excogitarunt, *realem & personalem*, atque ab ea quoque Authoris mentem alienam esse putamus, quamvis nonnulli contrarium statuant. Sæpius enim jam diximus, dum cives transferant majestatem & summum imperium in eum quem tuendæ societati præesse volunt, nullas sibi imperii vel majestatis partes reservare voluisse, quia hoc repugnat naturæ summitatis, ut ita dicam, & consequenter majestatem non potest dividi in *Realem & Perso-*

fonalem, quasi illam populo sibi retinuisset, alteram transtulisset, quod absurdum; nam quemadmodum populus eligendo sibi principem ratione administrationis cum eo ita coadunatur, ut una duorum sit voluntas, ex duobus una persona quasi formatur, & una consequenter utriusque majestas, unum idemque imperium; verum quoniam in exercitio summi imperii potissimum majestas ejusque jura & vis conspiciuntur, hinc quasi proprium & distinctum subjectum summus imperans videtur, cui a multitudine in unam societatem coacta illud abdicative ratione exercitij, ut ita dicam, concessum & delatum est, manente tamen ipsa essentia majestatis penes subjectum commune, qualis est civitas, eique inseparabile inhæret non semper actu, sed potentia. Recte Bœcler. *in notis suis ad h. l. Cum civitas majestatem E. G. in unum plene & proprie contulit, ad jus quod transtulit provocare nequit: quippe jam non suum, nisi potentia, i. e. in eventum in translatione expressum aut designatum: ut cum is moritur, cui citra heredum mentionem delatum est imperium, vel cum deficit familia, penes quam civitas summam potestatem residere voluit modo irrevocabili.* Hæc potentia in omni casu quo usus imperii translati finitur reservata civitati, quia naturaliter civitati tanquam subjecto suo inseparabile inest. Verum commode ejusmodi potentia majestas dici nequit, nec aliqua pars ejus, sed potius aptitudo ad recipiendum translatæ majestatis usum ejusque jura, inhabili reddito subjecto ejus proprio in quod collata. Si vero dictam doctorum divisionem admittimus, dicendum videtur, hoc nomine venire majestatem realem, & consequenter proprie majestatem non esse. Non autem necesse est, quia aliquo casu imperium revertitur ad populum, duplicem majestatem excogitare, non magis quam ut fingamus in servo imperium reale, imperio domini personali contradistinctum, ideo quod extincto sine hærede domino imperium naturale, quod quisque habet in seipsum, nanciscitur. Obectionibus, quas excogitarunt, qui in contrariam sententiam adducti sunt, respondet Bœcler. *dict. loco.* ad quem lectorem remittimus.

2. Excludimus ergo populos qui in alterius populi ditionem concesserunt, quales erant provinciæ Romanorum: hi enim populi non per se civitas sunt, ut nunc quidem eam vocem sumimus, sed membra minus digna magnæ civitatis, quomodo servi membra sunt familiæ. Rursum accidit, ut plurium populorum idem sit caput, qui tamen populi singuli perfectum cœtum constituunt: neque enim ut in naturali corpore non potest caput unum esse plurium corporum, ita in morali quoque corpore; nam ibi eadem persona diversa ratione considerata caput potest esse plurium ac distinctorum corporum. Cujus rei certum indicium esse potest, quod extincta domo regnatrice imperium ad quemque populum seorsim revertitur. Sic etiam accidere potest, ut plures civitates arctissimo inter se fœdere colligentur, & faciant σύστημα quoddam, ut Strabo non uno loco loquitur, neque tamen singulæ desinant statum perfectæ civitatis retinere: quod tum ab aliis, tum ab Aristotele etiam, notatum est non uno loco.

Vict. de jure belli n. 7.

Lib. II. Pol. c. 20. l. III. c. 9.

COMMENTARIUS.

Civitates, quæ alterius ditioni adjectæ, quales erant provinciæ Romanorum, superiorem agnoscunt, hac appellatione non veniunt. Verum veluti singulare aliquod membrum istius civitatis vel Reipub. cujus armis devictæ summum quod habuerunt imperium jure belli coactæ fuere abjicere, & alieno sese subjicere, eodem modo quo quisque civis subjiciebatur civitati sive ejus principi, antequam in alterius populi ditionem concessissent. Definit enim Sigonius *de antiq. jur. Provinc. lib. 1. cap. 1.* provinciam, *regionem, quam aut armis devictam, aut quocunque modo in potestate redactam, populus Romanus magistratui suo administrandam subjecit.* Quod vero plurium populorum idem caput esse potest, qui singuli perfectum cœtum constituunt, exemplo nobis esse potest vastum illud & amplum Hispaniæ regnum, quod sua appellatione tot regna atque regiones complectitur, quæ olim singulæ suos habuere dominos & principes, jam vero unius purpuram adorant & sceptrum venerantur diverso tamen titulo, & secundum peculiaria cujusque regantur jura, quod non immutat summi imperii naturam, sed tantum dominandi characterem. Huic exemplo aliud addit Author, quando plures civitates arctissimo fœderis vinculo inter se colligatæ, quamvis singulæ perfectum cœtum constituant, unum tamen corpus efficiunt, ut quondam Achæi, qui licet per civitates veluti per membra essent divisi, unum tamen corpus & unum habebant imperium; singularumque urbium pericula mutuis viribus pro-

pulsabant teste Justin. *lib.* 35. *cap.* 1. Qualem regiminis formam imitandam commendat Polyb. *lib.* 2. 38. Non multum ab ea differt Fœderata Belgia nostra, in septem quidem civitates divisa, quæ singulæ perfectum cœtum constituunt, verum unum tamen corpus habent, unamque efficiunt rempublicam, & arctissimo unitatis inter se colligatæ vinculo, ad communem defensionem tuendam communibus viribus, & communi consensu publica quædam negotia tractanda. Quippe notandum non unam esse summam potestatem, unumque imperium, quod omnes quibuscunque in negotiis venerari & sequi necesse habent, sed in iis tantum, quæ fœdere quo unitæ, expressa, ut communi consensu & imperio peragerentur, & quicquid circa ea ab omnibus esset actum; singulæ tenerentur exsequi & approbare, in cæteris sibi sua quisque jura & summam potestatem reservavit, unitate restricta ad certos fines.

3. Subjectum ergo commune summæ potestatis esto civitas, ita ut jam diximus intellecta. Subjectum proprium est persona una pluresve, pro cujusque gentis legibus ac moribus. ἡ πρώτη ἀρχὴ apud Galenum libro sexto de placitis Hippocratis & Platonis.

COMMENTARIUS.

Merito tandem concludit Author summam potestatem civilem, cum in civitate tanquam subjecto communi, tum etiam in persona veluti proprio subjecto una pluribusve coexistere.

VIII. 1. Atque hoc loco primum rejicienda est eorum opinio, qui ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt populi, ita ut ei reges, quoties imperio suo male utuntur & coërcere & punire liceat: quæ sententia quot malis causam dederit, & dare etiamnum possit, penitus animis recepta, nemo sapiens non videt. Nos his argumentis eam refutamus. Licet homini cuique se in privatam servitutem cui velit addicere, ut & ex lege Hebræa & Romana apparet: quidni ergo populo sui juris liceat se uni cuipiam aut pluribus ita addicere, ut regendi sui jus in eum plane transcribat, nulla ejus juris parte retenta? Neque dixeris minime id præsumi: non enim jam quærimus, quid in dubio præsumendum sit, sed quid jure fieri possit: Frustra quoque afferuntur incommoda quæ hinc sequantur, aut sequi possint: nam qualemcunque formam gubernationis animo finxeris, nunquam incommodis aut periculis carebis. *Aut hæc cum illis sunt habenda, aut illa cum his mittenda sunt,* ait Comœdia.

Ex. xxi. 6. Instit. de jure pers. §. Servi autem. Gell. lib. 2. c. 7.

COMMENTARIUS.

Movet hic Author dificillimam de jure summi imperii quæstionem, verum status controversiæ, quem nimis generaliter proponit, ad certos quosdam casus restringendus. Neminem eo arrogantiæ processisse mihi persuadeo, ut statueret, *ubique & sine exceptione summam potestatem esse populi, ita ut ei reges, quoties imperio suo male utuntur coërcere & punire liceat.* Ita potius proponenda quæstio, an liceat quibusdam in casibus civibus, vel populo regem, vel summum imperantem, imperio suo non ad tutelam & utilitatem civium, sed in eorum perniciem ac detrimentum abutentem, imperio eum exuere vel alio quocunque modo punire & coërcere. Placet antequam ad Authoris argumenta, quibus refutat opinionem, quam primo loco descripsimus, quædam de sanctitate summi imperii civilis hisce commentariis inserere, quæ alia occasione de hac materia disputavimus, sed fortasse in paucorum manibus versantur. Ex illis autem, quæ de origine societatis & summæ potestatis civilis sup. annotavimus, perspicimus illud esse introductum ad incolumitatem & securitatem generis humani, & ad depellenda ab hominibus innumera pericula & tollenda infinita incommoda, quibus in statu naturali suo arbitrio viventes erant obnoxii, quamobrem humani generis interest ne illud temere violetur, & improborum hominum libidini exponatur. Quemadmodum olympi cacumen Poëtæ semper quietum esse ajunt, propterea quod altius sit, quam ut eo ventorum tempestatumque vis perveniat: ita majestas & summa potestas eorum

eorum qui Rempub. administrant sublimior atque excelsior esse debet, quam ut furentium & perditorum quorundam hominum, qui societatis hostes sunt, pestiferis flatibus & improbis conatibus concuti aut labefactari possit. Verum quemadmodum ad securitatem & conservationem humani generis summum imperium introductum est, summo quoque imperanti incumbit, imo tacite cum subjectis suis pactus videri debet, ut eo uteretur convenienter isti fini, qui in causa fuit, quod in civitatem homines coalituri imperium, quod quisque habebat, summum cum in se, tum etiam liberos & bona, in unum pluresve contulerunt, ut scil. satis ampla & valida hac ratione esset armatus potestate, quæ sufficeret ad arcenda ab iis illa incommoda, quibus depellendis in statu naturæ singuli impares erant. Propria itaque securitas & sui conservatio fuit causa impulsiva quare unanimi consensu summa potestas civilis fuit introducta. Æquum itaque ne vertatur in meam perniciem quod pro salute & propria conservatione introducere volui. *Nulla enim juris ratio aut æquitatis benignitas patitur, ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducta sunt, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad severitatem*, inquit Modest. *l. 25. ff. de ll.* Quoniam itaque omne imperium voluntate & consensu humano introductum & constitutum est, natura enim alteri in alterum imperium non defert, quia omnes liberi nascimur & nobis invicem æquales, ergo nec imperii nec parendi obligatio latius patet, quam verosimile est, vel potius recta dictat ratio transferentem extendere voluisse. Atqui propria conservatio & securitas causa fuit impulsiva constituendi imperii, ergo eam negligendo in tyrannidem degenerans & in cives sæviens totamque Rempub. deserens, non publicum, sed privatum exercet imperium, quia destituitur consensu civium a quo omne imperium publicum & summum derivandum. Quamobrem non aliter considerari posse videtur quam singulare Reipub. membrum, subjectum imperio, quod, quia eo indignum se reddit, ad transferentem revertitur ipso jure, & consequenter civitas in eum tanquam communis salutis hostem, unde singulorum pendet conservatio & securitas, animadverti posse videtur ea pœna, qua ipse vi summæ potestatis potuisset punire delinquentem aliquem e civibus in Rempub. Ex quibus verissimum esse perspicimus principem qua principem, id est potestatem summam habentem, nunquam a civitate, vel populo coërceri, vel puniri posse, nam eo ipso repræsentat civitatem, quæ & ipsa fecisse videri debet, quod summus egit imperans, itaque queri non potest de injuria sibi illata, vel se male ab imperante tractatam, ideoque sibi potestatem vindicandi injuriam arrogare verum imperio abutens, id est cum luculentis & luce clarioribus iteratis factis aperte testetur se tyrannum ideoque communem hostem esse, ipso jure excidit principatu, quia destituitur consensu, nemo enim propria authoritate in alium sibi arrogare potest imperium propter rationes statim dictas. Quemadmodum imperandi, ita & obtemperandi est modus, ut inquit Cicero, id est uterque suos habet limites, ideoque nec infinitum est imperium, nec infinita obediendi obligatio, sed circumscribitur procuratione & tutela Reipub. Optime Cic. 2. of. *Omnes qui Reipub. præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant. Unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut quæcunque agunt ad eam referant obliti commodorum suorum. Alterum, ut totum corpus Reipub. curent, ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant, ut enim tutela, sic procuratio Reipub. ad utilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est.* Nam, ut ait Ammianus, *Imperium cura salutis aliena est.* Humano itaque generi perniciosissimi ejusmodi principum adulatores, qui eorum quotidie auribus insusurrant, adeo absolutum esse summum imperium, ut quicquid agere libet liceat, illudque civibus fas justumque esse, Deos summum rerum ipsis dedisse arbitrium, obsequii tantum gloria relicta subjectis. *Indigna digna habenda sunt Rex quæ facit.* Ita ut nullo prætextu cives coërcendi principem habeant facultatem sibi reservatam, & obedientiam summis imperantibus debitam recusare queant. *Æquum atque iniquum regum imperium feras.* Cives enim non sunt considerandi tanquam suppellex & accessorium aliquod principis, de quo pro lubitu disponere posset. Contrarium quippe certissimum ex origine & constitutione summæ potestatis constat, principem esse propter populum, ut ejus, salutem utilitatemque conservet ac tuetur, ut jam dictum, & prolixius a nobis disputatur *disputat. de sanctitate summi imperii civilis.* Qua neglecta a Principe in propria sæviente viscera, civitas sibi consulere potest quacunque ratione, ut fecerunt Romani, dum Tarquinium propter tyrannidem summo exuerunt imperio expuleruntque. Sic etiam Athenienses aliæque nationes summos imperantes abutentes imperio eo privarunt non solum ut videre est apud Justinum 5. 3. Liv. 5. 1. sed quandoque gravius in eos animadverterunt, ut imperatorum testantur Historiæ. Verum, ut ibi annotavimus, adhibendæ sunt cautiones multæ, ne temere & inconsulto ad extrema perveniamus, cuncta sunt prius tentanda remedia, antequam ad violenta perveniamus, patientia, admonitiones, preces. Prudentis enim est levis injuriæ patientia defungi, adeoque potius de jure suo aliquid remittere, quam ilico causam arripere summam majestatem pedibus conculcandi. Summa enim dignitas non inter Divos collocavit principem, eumque ab erroribus, quibus homines obnoxii, immunem præstat, quamvis Rex sit, attamen homo natus, ideoque nihil humani ab eo alienum. Hinc condonanda quædam etiam injusta a principe admissa humanæ imbecillitati. Quippe cum imperii mutatio sæpissime Rempub. multis periculis & incommodis involvit, ei sæpissime immedicabile vulnus infligit lento gradu procedendum ad eam, adhibita omni cautione & prudentia. Illudque Taciti sæpe in memoriam revocandum *lib. 4. Hist. cap. 74. Quomodo sterilitatem aut nimios imbres, & cetera naturæ mala, ita luxum, avaritiam dominantium tolerate: vi-*

tia erunt donec homines, ſed neque hæc continua, & meliorum interventu penſantur. Examinemus jam Authoris argumenta, quibus populo nullum omnino jus eſſe probare nititur regem imperio male utentem puniendi aut coërcendi. Videamus autem an recte procedat argumentum *a poſſe ad eſſe*; quippe cum hic agamus de jure ſummæ poteſtatis civilis in perſonas & res civium, quousque ſeſe illa extendit, ſcil. num ita abſoluta & infinita ſit, ut ſummo imperanti ea abutens jure ſuo utatur, & conſequenter a civibus nec coërceri nec puniri poſſit. Nihil certi definit Author, dicens cuique homini licitum ſe in ſervitutem dare, ergo & populus aliquis liber poteſt ſe cuipiam uni vel pluribus ita addicere, ut omne plane jus, quod jure naturæ & civili in ſe ipſum habuit, tranſcribat in ſummum imperantem. Concedo cuique homini ſeſe in ſervitutem addicere potuiſſe, verum mihi perſuadere nequeo, illam in ſervitutem addictionem poſſe tollere jura naturalia, quæ cuique conſervationem & dilectionem ſui imperant, ita ut nemini competat facultas ſæviendi in ſe ipſum, ergo & illam facultatem ſeſe in ſervitutem addicendi non poteſt alteri quoque tribuere; & conſequenter non omne omnino jus & imperium, quod quis habet in ſe, conferre in alium ea lege, ut, ſi dominus crudeliter in ſe ſæviret ipſi non liceret ſe vel tueri, vel imperium herile abjiciendo in libertatem ſecuritatemque aſſerere. Præterquam quod ſi poſſet tamen noluiſſe non tantum præſumendum ſed certo conſtare videtur ex tenerrimo illo amore & ſtudio ſe conſervandi homini innato, unde omnia quæ ſibi nocitura videntur declinat naturali quodam impetu, appetit vehementer quæ ſui conſervationi inſervire arbitratur. Huic etiam accedit quod ſervitus eſt res maxime odioſa, utpote naturæ homini, quæ libertatem ſummo habet in pretio & vitam juxta æſtimat, admodum repugnans, magis reſtringenda favore libertatis quam extendenda, itaque in caſu dubio ſemper præſumendum hominem neceſſitate exigente ſe in ſervitutem addicere coactum id ſui conſervandi feciſſe cauſa, & conſequenter juri ac libertati ſuæ tantum detraxiſſe, quantum ea poſtulabat. Quamobrem neutiquam ejus intentionem & mentem interpretari debemus in ejus perniciem, quaſi ſe in ſervitutem addicendo abſolutum domino conceſſiſſet imperium, ita ut etiam quibuſque malis ac injuriis ſe afficiendi haberet facultatem. Ex quibus perſpicimus, neque jure, neque etiam libera voluntate hominem ſe poſſe in ejuſmodi ſervitutem addicere, ut nihil plane juris & imperii ſibi reſervaret. Et conſequenter idem quoque dicendum de populo libero regendi jus in aliquem tranſcribente. Quemadmodum enim nemini competit jus in ſemetipſum gravius quid conſulendi, ita nec populus jus habet ſeſe extinguendi, aut atrociter in proprium corpus ſæviendi, unde in regem quoque non poteſt tale jus transferre, quamvis contradicat Puſendorſius, quod maxime miror, nec ipſe quoque ſibi conſtare videtur, cum inquit, *Quis enim regi jus extinguendi populum aſſeruerit.* Ergo non adeo abſolutum ei tribuendum imperium, cui nullo in caſu reſiſti non poſſit, quid ſi quædam gentes herili imperio obtemperare cogantur, quibus omnis coërcitio ſummi imperantis illicita videtur, ejuſmodi exempla probant quidem quid de facto obtinet, verum non quid jure oportet vel poteſt fieri. Huic adde quæ paulo ante de origine & cauſa ſummi conſtituti imperii annotavimus. Fateor vix aliquam poſſe excogitari gubernationis formam ab omni parte beatam atque perfectam, quælibet habet ſua incommoda, ſed optima quæ urgetur minimis, & propterea non adeo ſolliciti eſſe debemus cui pareamus; ſive unus, ſive plures ſummæ rerum præſint, nunquam incommodis & periculis adminiſtratio vacat. Verum eo non probatur ejuſmodi gubernationis formam homines voluiſſe inducere, vel etiam de jure induci poſſe, ita ut talis Reipub. ſtatus inductus & revera exiſtens, non poſſet a populo jure everti, licet ex libera voluntate in eum conſenſerit, quia ejuſmodi conſtitutio ipſo jure improbatur, & conſequenter quia in firmus nequit formis & Reipub. ejuſmodi ſtatus adnumerari, qui civibus tam durum ſervitutis jugum imponeret, ut quæcunque incommoda & pericula potius perferre deberent, quam aliquo in caſu de poteſtate principis judicare, eamque intolerabilem abjicere, vel coërcere. Ex rationibus & cauſis ſummi introducti imperii ſtatim adductis contrarium apparet, jus quidem regendi in ſummum imperantem tranſcriptum, id eſt civium viribus & bonis utendi ad ſalutem & ſecuritatem conſervandam, & imperii majeſtatem tuendam, verum neutiquam jus illud comprehendit poteſtatem abſolutam, ita ut quicquid libet liceat principi exequi, & conſequenter omnia incommoda & pericula, quibus principis iniquitas & malitia cauſam præbet, æquo ſint perferenda animo, ejuſmodi abſolutum imperium deſtituitur conſenſu populi, ideoque nec talis patientia eſt in obligatione, non eſt igitur legitima juſta gubernationis ac hæc forma, a populo inſtituta vel approbata, ſed injuſta dominatio & imperii uſurpatio, quam coërcere & quacunque ratione in meliorem mutare licet civibus, ſub cautione ſupra deſcripta, ſcil. ſumma exigente neceſſitate.

2. Sicut autem multa ſunt vivendi genera, alterum altero præſtantius, & cuique liberum eſt ex tot generibus id eligere quod ipſi placet; ita & populus eligere poteſt qualem vult gubernationis formam: neque ex præſtantia hujus aut illius formæ, qua de re diverſa diverſorum ſunt judicia, ſed ex voluntate jus metiendum eſt.

COM-

COMMENTARIUS.

Quemadmodum varia sunt hominum ingenia, & diversæ inclinationes, itaque quisque sibi habere cupit atque eligit quod desiderio suo & inclinationi maxime convenit, unde diversæ vitæ agendæ & instituendæ rationes, tot etiam diversæ Reipub. species & formæ, non quidem ab initio, sed lapsu temporis propter variam & mutabilem hominis naturam introductæ, derivandæ sunt, a quibus variæ quoque regiminis denominationes petendæ. Aliquando enim unus Rempub. administrat, nonnunquam plures, non vero omnes imperii gubernacula moderantur. Aliquando omnibus civibus ejus cura incumbit. Unde aliud imperium *Monarchicum*, aliud *Aristocraticum*, aliud *Democraticum* denominatur. Omnium vero & vetustissimum, & optimum, & perfectissimum, abstracte, ut Logici loqui amant, consideratum, nulla habita ratione subjecti, cui inhæret, quod eo sæpissime abutitur, est imperium Monarchicum, quando unus fulminat Jupiter, & unius jussa exaudiuntur, unius veneramur majestatem & purpuram adoramus, nobis obedientiæ relicta gloria. Perfectissimum & consequenter merito optimum dicitur, quia cœlestis regiminis est imago quædam & æmulatrix, cum & hoc universum ab uno regatur Deo, nec regi posset aliter. Quamobrem illud regimen Veteres cæteris imperii formis præferendum existimantes, summum imperium uni tribuebant Jovi. Hinc Arist. Polit. *Primum maximumque divinum regnum appellat.* Quia autem optimum, ideo etiam cum ipso humano genere introductum, cuique patri familias concessum in familiam ejusque membra; unde Homer. *Natis dat & conjugibus quisque leges.* Vix enim ita commode haberi potest illa animorum ad unum eundemque finem conspiratio, ubi plures imperium tractant, propter varia hominum ingenia & multorum male composita sæpissime desideria. Quot homines, tot sententiæ, quas in unum consensum cogere hoc opus, hic labor est. Inde sæpissime dissensiones gravissimæ, discordiæ, rixæ, bellorum intestinorum causæ, quibus incommodis mederi non possumus nisi unus constituatur dominus, unus Rex, ut exclamat Caligula apud Suet. *cap.* 2. Cujus illustre exemplum esse potest Respub. Romana, quæ exactis regibus, discordiis civilibus & bellis intestinis ac optimatum factionibus adeo misere concussa atque distracta fuerit, ut si sese ab interitu vellet vindicare, necesse haberet ad eandem gubernationis formam revocare, quam Romulus Reipub. initio imposuerat. *Non potest Respub. geri multorum imperiis* apud Salust. Et apud Homer. *Multorum imperium haud bona res*, cujusmodi incommoda cum providerent mortales, videntur in excitanda societate civili eandem regiminis formam, quam natura cuique patri fam. tribuerat, introducere voluisse. Arbitrantes eam maxime humanæ naturæ consentaneam, quæ ei erat coætanea & quasi innata. Cui convenit illud Arist. 3. *Polit. Hanc ob causam Regum se olim potestati tradebant, quia rarum erat in venire viros multos virtute præstantes.* Verum summa imperii cupido, tum etiam injusta Regum ac Principum dominatio in causa fuerunt, ut etiam aliæ formæ gubernationis introductæ fuerint, quibus saluti & securitati suæ populus melius consultum fore putabat, de quarum præstantia multum disputatur, deque ea diversa diversorum sunt judicia. Mihi videtur ea præstantissima atque optima, qua populi utilitas & salus potissimum asseritur & procurari potest, atque ad ejus genium optime accommodata, eamque sibi eligere velle atque elegisse semper populus præsumendus. Quæ licet aliis non videatur optima, putat tamen quisque ceteris præstantiorem, quia inclinationi magis consentanea. Verum recte Author monet illam præstantiam, quæ secundum varia populorum ingenia varie quoque æstimatur, nobis non posse neque debere regulam esse juxta quam judicamus de jure summi imperii, quam late patet, verum metiendum ex voluntate eorum qui illud introduxerunt. Atqui illud introduxisse patet, ut securitatem & salutem suam conservarent, atque tueri possent adversus omnem vim & injuriam, ergo non est præsumendum aliquem populum eam sibi regiminis formam eligere voluisse, quæ summo imperanti adeo absolutum in sese dominium & imperium tribueret, ut negligentem communem salutem & abutentem imperio sæviendo in subjectos, & innumeris malis ac injuriis eos afficiendo, sibi non esset jus & facultas propriam defensionem suscipiendi, eumque non tanquam legitimum principem, sed injustum dominatorem & tyrannum coërcendi quibusvis mediis; quod si saltem de facto non fieri posse videatur, quia fortasse omne omnino imperium in illum transtulerunt ita ut etiamsi abutatur imperio æquo animo perferre debeant, quæ inde in se redundant incommoda, de jure tamen fieri potest & consequenter etiam de facto, non obstante ejusmodi absoluti imperii delatione. Quippe adeo absolute neminem a se imperium abdicare posse vel voluisse mihi persuadere nequeo, & miror viros sana mente præditos in contrariam opinionem adductos. Imo & absolutissimum quod fingi potest imperium omnem abusum vetat, quia imperium abutendo nullum exercetur imperium, quoniam non ad male utendum, sed bene populus suum in principem contulit imperium. Regere se populum debere Rex meminerit, perdere velle autem non regere est; verum illud *male* non stricte sed latissime extendendum diximus, ne licentiam demus hominibus novarum rerum cupidis sæpius innovandi imperii, & violationi summæ majestatis, quæ sancta esse debet & inviolabilis, causam præbeamus.

3. Neque vero non multæ exstare possunt causæ, cur populus jus totum imperandi a se abdicet, aliique tradat, puta quia in periculum vitæ adductus alia lege qui se defendat reperire non potest: aut quia inopia pressus aliter habere non potest copiam unde se sustentet. Nam si Campani olim necessitate subacti populo Romano se subjecerunt in hunc modum: *Populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deûm, divina humanaque omnia, in vestram P. C. ditionem dedimus*: & quidam populi, cum Romanorum ditioni subjicere se vellent, ne recepti quidem sunt; quod narrat Appianus: quid obstat quominus & uni homini præpotenti populus aliquis eundem ad modum dedere se possit? Apud Virgilium legimus:

Nec cum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit regno.

Accedere etiam potest, ut paterfamilias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitantem recipere velit: aut ut quis magnam servorum copiam habens eos manumittat sub imperii ferendi & census pendendi legibus: quæ suis exemplis non carent. De servis Germanorum apud Tacitum est: *Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono injungit, & servus hactenus paret.*

COMMENTARIUS.

Si quis in necessitate constitutus coactus sit vel vitæ conservandæ causa, vel ad inopiam sublevandam seque sustentandum, imperium a se abdicare in totum nulla sibi parte reservata, tamen illa renunciatio imperii non latius extendenda quam voluntas abdicentis, cujus latitudinem perspicimus ex necessaria Imperii delatione, scil. quia ipse se nequeat tueri vel periculo cripere, aut inopiæ suæ subvenire, necesse habet, si salvus esse velit & propriæ saluti consulere, sese in alienam tutelam & fidem permittere, juri suo renunciando, ea lege, ut sibi obligatio imponit, qua tenetur exsequi quod alter imperat, quamvis quæ ipsi facienda imponuntur, cum suo non conveniant desiderio & appetitu, tamen non amplius sui juris, sed alieno imperio subjectus est, prompte nullaque interposita mora obtemperandum. Verum quemadmodum sui conservatio fuit causa abdicandi imperii, ita etiam ea debet esse mensura imperii in alterum delati, abdicavit in quantum abdicare potuit & etiam debuit, in totum tamen, quatenus nihil sibi juris reservavit aut imperii circa gubernationem societatis & negotiorum publicorum administrationem, verum ea omnia arbitrio summi imperantis reliquit, ita ut nec jus deliberandi nec quicquam statuendi de publico & communi bono facultatem habeat, imo nec de privatis bonis disponendi jus nec iis utendi nisi quatenus legibus permissum, nec agendi quicquid libet facultatem, sed ei leges vel voluntas imperantis agendorum norma est. Sic populus Campanus cum sese daret in ditionem populi Romani ea lege ut populus Romanus defensionem susciperet adversus Samnites, abdicat summum imperium quod habebat cum circa sacra tum etiam profana, imo & in semetipsos ac liberos, quatenus quæ privatorum sunt ad publicam utilitatem debent referri, & consequenter summi imperantis potestati subjacent: unde Plautus *Amphitr. Act.* 1. *Scen.* 1.

Deduntque se, divina humanaque omnia, urbem & liberos,
In deditionem atque arbitratum, cuncti Thebani populi.

Sic quoque Polyb. *in excerptis legat.* 142. *Qui Pop. Rom. arbitrio se suaque permittunt, ii agrum primo illis dant omnem quem habent, & urbes quæcunque sunt in illo: adhac viros pariter & feminas, & quotquot in agris fuerint; amnes, portus, sacra, monumenta denique: ita ut omnium domini fiant Romani.* Quia autem ejusmodi deditio fit ob defensionem & sui conservationem, eorumque quæ ad vitam tuendam pertinent, non debet verti in perniciem & incommodum dedentis, quamobrem non tam late extendendum imperium quamvis absolutissimum, quod propter ejusmodi causam delatum est, ut omnia quæcunque crudelissima dedititii æquo debeant ferre animo, ita ut non habent jus & facultatem cuique a natura tributam se tuendi, coercendo dominatoris sævitiam crudelitatemque, est enim hoc imperium omni imperio potius, juris per-

perpetui & immutabilis, quod abdicari nequit neque abdicatum præsumitur nisi se conservandi causa, qualis conditione omni imperii vel ex necessitate, vel libera voluntate translati, delationi inest si non expresse saltem tacite, qua non præstita ad transferentem reverti dicendum, quia ipso jure eo excidit, ut sup. annotavimus. Concedimus Authori populum aliquem ad eundem modum se dedere posse, quemadmodum populus Campanus se subjecit ditioni Romanorum, homini alicui præpotenti, verum illa subjectio non infinita est, quamvis enim libertati & imperio suo renunciant, justos tamen dominos volunt, ut ait Salustius; suas enim cautiones habet, salus populi in quacunque regiminis forma suprema lex esse debet, quæ & summam potestatem obligat imperium ejus conservandæ intuitu acceptum huic convenienter tractare: ad eam enim in omni delatione, deditione, atque subjectione respicitur; unde & mutua imperandi & parendi obligatio, ejusque modus atque latitudo metienda. *Omnes omnino principatus, regna, imperia, potentatus, legitimos, legum, & hominum, ob publicam ipsorum civium utilitatem, non etiam ob regentium commoda, inventos, creatos, receptos, & admissos fuisse ait*, Vasquez *illustr. controv. c.* 1. *n.* 10. Verum caute hæc interpretanda & sano sensu intelligenda, ut ante dictum.

4. Adde quod, sicut Aristoteles dixit quosdam homines natura esse servos, id est ad servitutem aptos; ita & populi quidam eo sunt ingenio ut regi, quam regere norint rectius; quod de se sensisse Cappadoces videntur, qui oblatæ a Romanis libertati vitam sub rege prætulerunt, negantes vivere se sine rege posse. Sic Philostratus, vita Appollonii, stultum esse ait, Thraces, Mysos, Getas in libertatem vindicare, qua non gaudeant. *Strabo* XII. *Justin. lib.* XXXVIII.

COMMENTARIUS.

Quamvis quosdam homines natura adeo stupidos fecerit, ut videantur ad semetipsos regendos alieno opus habere imperio, quia tamen ejusdem conditionis & generis, cujus illi, quos ad regendum natura finxit magis idoneos, ejusdem quoque libertatis naturalis participes, quæ cuique dat imperium in semetipsum & bona sua regendi & administrandi pro lubitu, quo imperio nequit privari nisi ipse illud abdicando transferat in alium, quippe cum natura homines sibi fecerit æquales non capacitate sed conditione & jure, nemini sibi jure aptitudinis, qua præ cæteris gaudet, in socium quasi minus aptum imperium vindicare potest, nisi excipiamus maritalem & patriam potestatem, verum perperam exinde uxor serva & liberi servi vocentur, spectat enim magis ad administrationem familiæ quam servilem subjectionem, ideoque nec ea perpetua in liberos, nec plane herilis vel regia in uxorem. Quippe quemadmodum est thori socia, ita etiam plerumque fit administrationis regiminis cum in servos tum etiam liberos consors, dependens vero a potestate viri tanquam familiæ principis. Si quidam natura factos ad serviendum videntur, non tamen eo ipso destituti sunt jure & imperio a natura tributo cuique ad coërcendos & puniendos eos, qui sibi gravi injuria afficiunt, aut vim aliquam vitæ & corpori ejusque membris inferunt. Servi natura, quia magis propter naturalem stupiditatem quibusdam adnatam ipsis magis expedit alterius regimini subesse, quam sui juris manere, quamobrem perspicientes, ex re sua & usu esse regi potius quam regere, sponte & libenter se alteri submittunt. Ex consensu itaque omne summum imperium deducendum, cui quidem occasionem præbuit naturale quorundam tardum ingenium, verum non ipsa natura alterum alteri obnoxium genuit, scil. ipso actu. Et eo sensu accipienda quæ apud Aristotelem legimus *Polit.* I. *cap.* 3. Idem itaque jus idem imperium ipsis est, quod omnibus hominibus summum aliquod imperium elegentibus tribuimus. Quia omnibus illud commune qua homines, in quorum numero & servus quoque habendus. Audiamus hic Hornium *de civit. lib.* 1. *cap.* 3. naturalem illam servitutem reprobans: *Ingenioso autem homini imperium naturale adsignare, & robustum ac minus callidum in servitutem naturalem detrudere; id vero politicam doctrinam omnem, & discrimen dominorum ac servorum eximie turbat. Da mihi hominem, tam stupidum ac fatuum, ut Seneca joco, regnare etiam possit: hunc stolidum regem, summa potestate fruentem, in ergastula servorum compinges. Cui associandi omnes proceres, robusto corpore, exili ingenio decorati. Contra omnes servi callidi, qui dominio alterius subditi revera erunt, si sagacitate polleant, in classem dominorum evehes. Ita contraria tandem idem subjectum inhabitabunt, & dominus erit servus, servus in dominum evadet. Nemo tam vacuus est ingenio, quin sibi regendo sufficiens videatur: accedente hac doctrina, illicitis etiam modis, injustum scil. dominatum alterius excutiet. Aptitudo imperium nullum producit; hic in servitutem neminem detrudit rudior illa & stupidior simplicitas.*

5. Neque vero non aliquos movere potuerunt exempla gentium, quæ per sæcula plurima sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt. *Lib.* VI.

Liv. l. XLII. Urbes sub Eumene, ait Livius, nullius liberæ civitatis fortunam cum sua mutatam voluisse. Est & interdum is civitatis status ut videatur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse; quod de Romana, qualis erat Cæsaris Augusti ætate, multis prudentibus visum est. His ergo similibusque de causis accidere non potest tantum, sed & solet, ut se homines subjiciant imperio alterius ac potestati; quod & Cicero notat Officiorum secundo.

COMMENTARIUS.

IMperium Monarchicum sive Regium omnium optimum esse sup. statuimus, ideoque & primum fuisse inductum, quia concordia & tranquillitas sub eo potissimum conservare posse videtur, & consequenter feliciter sub eo vitam transigi, atque etiam multos populos vixisse testantur Historiæ, quoniam olim obtinuisse testatur Justinus, *ut ad fastigium hujus majestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio reges principesque provehebat.* Et ut inquit Cic. 2. *off. cap.* 12. *Mihi quidem non apud Medos, ut ait Herodotus, sed etiam apud majores nostros justitiæ fruendæ causa videntur olim bene morati reges constituti. Nam cum premeretur inops multitudo ab iis, qui majores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant virtute præstantem, qui cum prohiberet injuria tenuiores, æquitate constituenda summos cum infimis pari jure retinebat.* Quamobrem Aristot. 3. *polit.* 3. *Quapropter erit & disciplina eadem & mores iidem ferme, qui virum bonum faciunt, & qui faciunt Reipub. administrandæ idoneum. Reges a recte agendo vocati sunt: ideoque recte faciendo Regis nomen meretur. Recte ergo illi reges vocantur, qui tam semetipsos quam subditos bene regendo modificare noverunt.* Isid. *de summo bono lib.* 3. Arbitrabatur Cyrus nemini convenire imperium, qui non subditis esset melior. vid. Xenoph. *de inst. Cyr.* Olim oraculum soloni redditum fuit. *Urbecula est felix, quæ præconem audiat unum.* Sic non infeliciter vixerunt Romani sub Romuli, Numæ Pompilii cæterorumque regum, excepto Traquino Superbo, imperio. Et quemadmodum sub imperio regio nata Resp. ita quoque sub unius imperio renata, & ad pristinum splendorem vigoremque reducta, cum enim perpetuis discordiis bellisque civilibus misere distracta atque concussa ruinæ jam videbatur proxima non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, inquit Tacitus, quam ut ab uno regeretur. *Gratulandum tamen in tanta perturbatione est, quod potissimum ad Octavium Cæsarem Augustum summa rerum rediit: qui sapientia sua, atque solertia, perculsum undique, & perturbatum, ordinavit imperii corpus. Quod ita haud dubie nunquam coire & consentire potuisset, nisi unius præsidis nutu, quasi anima & mente, regeretur.* Flor. *lib.* 4. *cap.* 3.

6. Jam vero bello justo, ut ante diximus, sicut acquiri potest dominium privatum, ita & dominium civile, sive jus regendi non aliunde pendens. Neque vero hæc tantum pro unius imperio, ubi id receptum est, conservando dicta censeri debent: nam idem jus eademque ratio est procerum qui plebe exclusa civitatem regunt. Quid, quod nulla respublica adeo reperta est popularis, in qua non aliqui aut valde inopes aut externi, tum vero & fœminæ & adolescentes a deliberationibus publicis arceantur?

COMMENTARIUS.

QUemadmodum occupatio est justus acquirendi dominii modus eorum quæ nullius sunt, ita etiam victoria vel jure belli acquiritur dominium non solum privatum earum rerum quæ capiuntur ab hostibus, verum etiam in ipsos captivos eorumque bona dominium nanciscitur summus imperans, cujus nomine bellum susceptum geritur, idque civile vocatur, quia illud ipsum pertinet ad jus regendi, quod quamvis hoc modo acquisitum latius patet, vel majus esse videtur imperio consensu acquisito, quia nullis conditionibus aut legibus præscribitur vel limitatur, quam quos victor sibi ipsi statuere placet, tamen non infinitum est, principi facultatem tribuens quæcunque libuerit populo jure belli in potestatem redacto facienda imponere tanquam suo mancipio, quo, dum suo arbitrio utendi jus habet, nunquam abuti posse videtur, ita ut etiam ea quæ sibi maxime nocitura videntur exequi teneatur. Quasi Regi magis liceret imperio suo abuti in bello captos quam cæteros cives; abutitur autem quoties non utitur ad tuendam salutem, & securitatem subjectorum, (quorum in numero licet, durioris sit conditionis

tionis & fortunæ, etiam belli jure subactus populus) sed intolerabilem exercendam tyrannidem cum in corpora tum etiam aliquando in conscientiam, ita ut vita potius tanquam supplicium bello servatis concessa videatur, quam adversæ fortunæ solatium & elementiæ ac humanitatis, qua in victos uti decet victorem suo cedentes imperio, testimonium, suique patrocinii adversus omnem vim & injuriam tesseram: nam ea mente servantur ut conservantur qua conditione etiam se dedisse videri debent. Qui enim se moriturum videt alterius manibus, vel incommoda morte pejora perferenda, ille sane suam defensionem obstinate potius suscipiet, quam se hosti tradendo acerbo sæpissime mortis genere vitam finire, aut vitam morte pejorem agere innumeris incommodis & malis expositam. Verum quia propriæ tuendæ saluti contra vim & impetum adversarii se imparem vidit, & tamen salvum esse cupit, potius necessitati cedere voluit quam extrema tentare, quamobrem satius duxit tanquam unicum salutis obtinendæ ac conservandæ remedium victoris imperium agnoscere, & ad ipsum transferre quæ ipse eousque summæ majestatis habuit jura, quam ea tuendo vitam & corpus inevitabili periculo exponere. Et non alia conditione, licet non expressa, tacita saltem, victor sibi dominium civile acquisivisse videri potest, cujusmodi conditio mutuam obligationem continet, qua & summus imperans populum subactum & suæ ditioni adjectum tueri & regere, ut bonum & justum decet principem, tenetur, & populus victoris imperium agnoscere, jussis obtemperare, & mandata legesque ab eo latas tanquam agendi normam & vitæ instituendæ regulam sibi præscriptam observare, & ut paucis dicam, jam plane alieni juris facto populo libertate amissa jure belli, principis est imperare quæ optat, ei jussa facessere fas est. Verum quemadmodum non omnia oportet optare, ita nec imperare decet, optare debet salutem & securitatem populi salvam, imperare itaque quæ huic inservire videntur, optat idem populus dum contulit imperium & alieno se subjicit arbitrio, vel voluntate, vel necessitate. Quare & imperata facere se obligat, quia obedientia & exsecutio eorum quæ imperans jubet est medium necessarium conservandæ salutis & obtinendæ securitatis, quam sibi pollicitus fuit dum abdicavit imperium & libertatem quæ sibi competebat, vel naturali, vel civili jure. Principis itaque officium est consulere saluti & securitati civium, quocunque modo sibi acquisiverit imperium, civium officium est obedientiam debitam præstare. Modus dominii acquirendi potest illud quidem vel limitare, vel ampliare, verum non potest summum imperantem suo officio & obligatione, non solum imperio consensu delato, sed & jure belli acquisito inhærente solutum efficere, ita ut ipsi liceret eo abuti. Eadem omnis imperii tractandi & moderandi ratio, quia idem finis esse scopus esse debet, qui est communis salutis & securitatis ac utilitatis procuratio. Qua neglecta a principe, omnibus civibus quocunque modo ad imperium agnoscendum eique obtemperandum obstrictis idem jus tribuit coërcendi principem salutis & securitatis suæ hostem. Eadem necessitas, qua alieno imperio sese subjicere fuere obligati, ipsis facultatem tribuit propriæ salutis defensionem suscipiendi, quemadmodum eam non abjecerunt, ita nec imperium abdicarunt nisi ejus tuendæ causa. Idem jus idemque imperium, quod habuit populus, antequam in dominium & potestatem victoris redactus fuit, ad depellendam a se vim & hostiles impetus, recuperat in principem, cujus injusta dominatio quique hostilem se nondum exuisse animum testatur, cui sese opponere omnia permittunt jura, vel abjiciendo non imperium, nam id nomen justæ tantum gubernationi convenit, sed injustam dominationem, vel alio eum coërcendi modo. Optime Cicero 3. off. *Nulla enim nobis societas cum tyrannis, sed potius summa distractio est: neque est contra naturam, spoliari eum, si possis, quem honestum est necare: atque hoc omne genus pestiferum atque impium ex hominum communitate exterminandum est. Etenim, ut membra quadam amputantur, si & ipsa sanguine & tanquam spiritu carere cœperunt: sic ista in figura hominis feritas & immanitas belluæ a communi tanquam humanitate corporis segreganda est.* Recte addit Author idem jus eandemque majestatem & summum imperium etiam apud plures residere, ut proceres, & consequenter quamvis forma regiminis magis popularis videatur, attamen populo non competit major potestas in eos quam reges imperium male utentes. Quippe nihil derogat majestati vel imperio personarum plurabilitas, sed tantum jus de publicis deliberandi negotiis eaque administrandi dividitur. Omne enim imperium tanquam causa proxima derivandum a consensu & voluntate civium, tum etiam forma administrationis, itaque idem jus, quod principi sive uni domino & regi concessum, quoque competit pluribus ad Reipub. regimen vocatis. Unde sequitur si populo nullam habet potestatem coërcendi & puniendi principem vel Regem male utentem imperio, ergo nec etiam proceres, si vero in proceres ejusmodi potestas ei competit, ergo & in Reges. Quamobrem Apostolus vult ut omnis anima indistincte quibusvis potestatibus supereminentibus subjecta sit, quia omnibus dem imperium ab eadem prima causa Deo competit ejusdem ordinationis sunt. Illustriori quidem modo conspicitur majestas in unius persona, sed non major vis imperii. Summum ubique imperium ubi societas civilis, quia sine hoc fundamento consistere nequit, summum autem vocatur, quia nullum agnoscit superiorem illud habens, & consequenter sive penes regem sive proceres resideat societatis civilis administratio, utrique idem jus, eadem civilis potestas. Forma itaque gubernationis, unde & diversa imperii ratio, non mutat ejus naturam & vim, utpote quæ nihil ei addat vel detrahat, sed idem manet imperium, eadem majestas, licet diverso modo tractetur, & idcirco concludendum populo non plus ejus in proceres, quam in principem imperio abutentem tribuendum, sed utrumque posse coërceri quando legitimum imperium mutant in tyrannidem,

nidem, & injustam & perniciosam omnibus civibus & subjectis dominationem. Tyrannum enim non ferendum dictat vulgus, apud Corn. Nep. *in ta Dion.* Sic olim Tarquinius regno a Romanis expulsus. Sic etiam patriam suam a triginta tyrannis oppressam in libertatem vindicavit Trasybulus. Idem in *ejus vita c.* 8. Quod alterum Authoris argumentum attinet pro conservando summi imperii inviolabili jure adductum, desumptum a quarumdam in Repub. personarum ab administrationis civilis exclusione, ei responderi potest, hoc fieri, vel quia suspecti sunt non bene de Repub. merituri, vel etiam sui non sunt juris, vel immaturi ad tractandum imperium, vel etiam incapaces. Prioris generis sunt inopes & exteri: illi enim præsumuntur sæpe privatum commodum publico anteponere. Hi suspiciuntur tanto ardore tantaque vigilantia & fide communem Reipub. salutem & securitatem non procuraturi, quia sæpissime proprium interesse alibi habeant, ubi scil. & lares suos ac penates constituerunt, vel transferendi animum habeot, quamobrem & hodie apud nos receptum, ut nulli aditus ad Reipub. administrationem vel cujusque civitatis magistratum pateat, nisi fuerit prius in civium numerum cooptatus, & consequenter domicilium suum constituerit ubi & magistratum ambit. Hinc in usu apud Ægyptios fuisse tradit Diodor. Sicul. *Hist. lib.* I. agrorum portionem militibus assignare. Quia absurdum ducebant, *salutem omnium committere iis, qui nihil in patria, pro quo dimicarent, cari & pretiosi haberent.* Posterioris generis sunt fœminæ & adolescentes, hi, quia immaturi imperio, illæ, quia plerumque ejus imperitæ, vel saltem impares tot laboribus perferendis & suscipiendis curis, quas Reipublicæ administratio efflagitat, vel etiam quod varium & mutabile semper fœmina, non ea qua oportet constantia publica tractaret negotia. Non tamen novum est & inauditum fœminas ad Reipub. gubernacula admotas fuisse. Sic Germanos nec consilia fœminarum asperna- bantur, nec responsa negligebant, teste Tacito. Cognita etiam quæ de Amazonum imperio tradunt Scriptores. Verum prisca illa omitteos, proxima & superioris & currentis hujus seculi exempla proferre satis duco; quorum fœcunda fuit Britannia; citare possum Clarissimas rerum gestarum magnitudine & gloria insignes, ad trium regnorum imperium tractandum quasi naturæ manu formatas reginas, illustrissimam Elisabetham, & incomparabilem thori & imperii magni GULIELMI quondam sociam & consortem MARIAM reginarum Britannicarum immoratale decus & ornamentum, cui rerum publicarum gerendarum prudentia, & tanti imperii administrandi sapientia non quidem ullam fœminam, sed nec masculini sexus aliquem secundum, vel antiqua, vel proxima nostris temporibus monumenta referunt, nec fortasse posterior feret ætas, nisi GUILIELMO superstite. Sic neque hodie Hispani, Itali, Sueci, Belgæ fœminarum imperium declinant. Ob peculiares itaque quasdam rationes ab imperio arceotur personæ, quas Author adducit, quæ populum, a quo ipsum imperium, scil. quod ad ejus delationem & electionem imperantis, tanquam ex suo fonte derivamus, spectare nequeunt, quemadmodum quisque homo habet jus se conservandi, & imperium ea sibi vindicandi & acquirendi quæ sibi prodesse & conservationi inservire arbitratur, tum etiam arcendi a se mala, & coërcendi atque etiam puniendi qui sibi nocendi animum inducunt, vel ipso facto iojuriam & damnum intulerunt, ne vel amplius noceant, vel reparant damnum, ita penes populum idem jus idemque residet imperium naturaliter, sed ut magis commode communi saluti consultum foret, uni vel pluribus ejus curam demandarunt & imperium in alium transtulerunt, huic fini convenienter utendum, ut jam diximus, quod revertitur naturali ordine ad transferentem, si eventus non respondet exspectationi & intentioni.

Liv. lib. 7. Jam vero & populi quidam alios sub se populos habent, non
5. Liv. l. VII. minus addictos sibi quam si regibus parerent: unde illa interrogatio,
Lib. *Estne populus Collatinus in sua potestate?* & Campani cum se Romanis dedi-
XXVI. *Lib.* dissent, facti dicuntur alienæ potestatis: Acarnania ut & Amphi-
XXXII. lochia dicuntur fuisse juris Ætolorum: Peræa & Caunus ditionis
Strab. Rhodiorum: Pydna a Philippo Olynthiis data. Et quæ sub Sparta-
XIV. nis fuerant oppida, postquam eorum ditioni exemta sunt, Eleuthero-
Diod. l. XVI. laconum nomen acceperunt. Cotyora urbs dicitur fuisse Sinopen-
Pauf. Lac. sium apud Xenophontem. Nicæa Italiæ adjudicata Massiliensibus
Exp. Cy- apud Strabonem, & insula Pithecusæ Neapolitanis. Sic Calatim
ri. lib. V. oppidum coloniæ Capuensi, Caudium coloniæ Beneventanæ ad-
Lib. IV. *Lib.* V. judicata cum territoriis suis apud Frontinum legimus. Otho pro-
Hist. I. vinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: quod apud Tacitum est. Quæ omnia convelli necesse est, si id recipimus, jus regendi semper subditum esse eorum judicio ac voluntati qui reguntur.

COM-

COMMENTARIUS.

Non indiget probatione populos quosdam sibi etiam subjectos eodem jure habuisse alios populos, quo regibus subjecti sunt cives. Sed & ipsis idem jus concedimus in populum male imperantem, quod tribuimus civibus in tyrannum. Nam populus sui juris eodem modo dominium civile sibi acquirit quemadmodum Rex, vel princeps, sed eodem etiam uti debet modo. Quin de mediis, quibus sese tueri adversus injustam dominationem possunt, cogitandi, easque adhibendi suo habent jure facultatem, & consequenter imperio vix parituri, ut patet ex iis quæ ad præcedentem §. annotavimus, quæ huic applicanda. *An credi posset ullum populum aut hominem denique in ea conditione, cujus eum pœniteat, diutius quam necesse sit mansurum*, apud Livium est *lib.* 8. *cap.* 21. Optime Antoninus Philosophus apud Herodianum *lib.* 1. *cap.* 4. *Ii demum diu tutoque imperant, qui non metum ex crudelitate, sed bonitatis suæ desiderium animis suorum instillant, neque enim quos servire necessitas coëgit, sed quos obtemperare sua quemque voluntas adegit, ii sunt in agendo patiendoque a suspicione omni assentationeque vacui, nec unquam imperia detrectant, nisi violentia & injuria ad hoc adducantur.*

8. At vero esse reges qui populi etiam universim sumti arbitrio non subsint, tum sacra, tum profana historia testatur. *Si dixeris*, inquit Deus populum Israëliticum alloquens, *Statuam supra me regem*: & ad Samuelem: *Indica eis jus regis qui regnaturus est super eos.* Hinc rex unctus dicitur super populum, super hereditatem Domini, super Israëlem: Solomo rex super totum Israëlem. Sic David Deo gratias agit quod populum suum ipsi subjecerit. Et Christus, *Reges*, inquit, *gentium dominantur eis.* Notum illud Horatii:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Jovis.

Deut. XVII. 14. 1 *Sam.* VIII. 4. 1 *Sam.* IX. 16. X. XVI. 1. II *Sam.* V. 2. 1 *Reg.* IV. 1. *Ps.* CXL. IV. 2. *Luc.* XXII. 25. *Epist.* XIV.

COMMENTARIUS.

Concedimus Authori Reges populi arbitrio vel judicio non subesse, quippe id ipsum & recta dictat ratio, & societatis fabrica exigit, atque etiam de natura summi esse imperii demonstravimus, nullum habere superiorem, idque ipsum indicat vocis significatio, ut dictum. Verum quæso qui potest inde inferri, summum illud imperium, quod consistit in jure cives regendi, id est eorum viribus & bonis, tum etiam personis utendi ad communem salutem & securitatem, cujus conservatio fuit causa imperii delati alicui e civitatis membris, tuendam & procurandam, adeo infinitam civibus seu populo universim sumpto obediendi obligationem imponere, ac omne prorsus in se imperium eripere, ut si Rex in tyrannum degeneret, & populum crudelissime, omnia divina & humana jura flocci faciens, habeat, patienter tamen ferendus sit, & consequenter non posse coërceri vel puniri a populo abutentem summo imperio, Hanc plus quam servilem subjectionem, nec ratio, nec divina vel humana jura exigunt, nec probant. Et quid si de facto quibusdam tam durum servitutis jugum impositum, ex eo non jus quod populus sibi vindicare potest metiendum, sed ex ratione & æquitate. Exempla ab Authore adducta quid aliud inferunt, quam Regi in populum esse regium, id est summum imperium, ejusque majestatem sacrosanctam ac inviolabilem habendam, ideoque intacta ac illibata conservanda a populo, cujus est eam venerari, & summi imperantis se subjicere arbitrio, ejusque jussis obtemperare, & mandata diligenter exequi. Quippe a Deo super populum constitutus & unctus, ut populi salutem securitatemque tueatur, cujusmodi defensio & procuratio exigit, ut ab ejus consiliis & mandatis pendeat & obsequatur. Ita enim inquit Dominus 1 *Sam. cap.* 9. *Et unges eum ducem super populum meum Israël*, scil. Saulem. Sed quem in finem. *Ut salvet populum meum de manu Philistinorum.* Et *cap.* 10. 1. *Ecce unxit te dominus supra hereditatem suam in principem. Et liberabis populum suum de manibus inimicorum ejus, qui in circuitu ejus sunt. Et hoc tibi signum, quia unxit te Dominus in principem.* Hic est finis & scopus imperii tibi a Regum rege delati, hac de causa tibi subjecit populum, & obstrinxit ut obtemperent. *Dominaberis itaque populo tuo*, scil. in officio continebis, coërcebis ne mali quid perpetrent vel admittant, quo vel socius læderetur, vel communis tranquillitas perturbaretur, aut publicæ saluti & securitati noxium esset. Dominari igitur hic est legitimo & justo modo imperium in populum uti sd communem salutem & tranquillitatem tuendam ac conservandam, cui obedire itaque & subjici summope-

re populi atque civium intereſt, ſi propria ſalus ſibi curæ eſt. Non unctus itaque tyrannus ſuper populum, cui & ſubjectos eſſe eodem juris vinculo tenerentur cives aut univerſus populus. Juſta itaque intelligenda dominatio quæ Regibus tribuitur unctis ſuper populum Iſraël Non eodem ſenſu occurrit dominandi vox *Luc.* 22. *v.* 25. ideoque male allegatur ab Authore ad confirmandam ſuam opinionem. Eorum verborum ſenſus petendus ex *Matth. cap.* 20. *v.* 25. ubi inquit Chriſtus: *Scitis principes gentium in eas dominari, & magnates poteſtatem exercere in eas*, abutendo imperium, non contenti legitimi imperii exercitio, cujuſmodi abuſum damnat Chriſtus. Ideoque ad hanc dominationem non pertinent illud Pauli, *Omnis anima poteſtatibus ſupereminentibus ſubdita eſto.* Quia nullæ niſi ordinatæ a Deo. Qui autem poſſet approbare Deus tyrannidem, quam injuſtam dominationem vocamus, qui nihil velle poteſt quam quod juſtum ac æquum eſt.

9. Tres gubernandi formas ita deſcribit Seneca: *Interdum populus eſt quem timere debeamus; interdum, ſi ea civitatis diſciplina eſt, ut plurima per ſenatum tranſigantur, gratioſi in ea timentur viri; interdum ſinguli quibus poteſtas populi & in populum data eſt.* Tales ſunt quos Plutarchus ait, οὐ κατὰ τοὺς νόμους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων ἄρχειν, *imperium habere non ex legibus modo, ſed & in leges.* & apud Herodotum Otanes ſingulare imperium ſic deſcribit: ἀνευθύνως ποιέειν τὰ βούλεται: *facere quod quis velit, ita ut alii rationem non reddat.* Dioni quoque Pruſæenſi regnum definitur: ἐπιτάττειν ἀνυπεύθυνον ὄντα, *ita imperare ut alii ratio non reddatur:* Pauſanias Meſſenicis opponit βασιλείαν ἀρχῇ ὑπευθύνῳ, *regnum poteſtati tali quæ rationem actuum reddere debeat.*

Flamin.

COMMENTARIUS.

COncedo Authori quod tanquam argumentum ex Senecæ verbis profert, qui, cum ſermonem habet de triplici gubernandi forma, Monarchicam deſcribit eam, quando ſingulis ſive Regibus ſive principibus poteſtas populi & in populum data eſt. Sed qualis? quam habuit populus, quippe cum jam demonſtravimus omne imperium a conſenſu & voluntate populi derivandum, ejus menſura & latitudo ex eo metienda, & ex ea iterum obediendi obligatio & ſubjectionis neceſſitas, atqui non ſolum præſumatur, ſed etiam certo dici poſſit neminem propriam carnem odio habuiſſe, concludendum populum non injuſtam in ſemetipſum exercuiſſe dominationem & tyrannidem, ſed juſtum imperium, ergo nec eam exercendi jus tranſtuliſſe, dici poteſt in ſummum imperantem, ſed legitimam & ſibi ſalutarem poteſtatem, qua & ipſe uſus eſt. Nec etiam aliam transferre potuit, quia non habuit, quippe lex illa fundamentalis, cujus obligatione nemo ſolutus eſſe poteſt, quæ cuique injungit ſui conſervationem, non ampliorem poteſtatem homini concedit in ſemetipſum, quam huic inſervientem. Ita ut quamvis populus poteſtatem abſolutiſſimam contuliſſet in principem, ea tamen ſecundum dictæ legis tenorem explicanda & commenſuranda eſſet, & dicendum quod ea circumſcribitur conſervationis & ſalutis ſocietatis conſervandæ finibus. Ideoque ſi huic non inſerviat, videtur quaſi ipſo jure excidere ſumma majeſtate ſummoque imperio princeps, quaſi contra leges introducto, quod autem contra leges fit ipſo jure nullum eſt. Et quid ſi expreſſe delationi addiderint, quamvis in ſe ſæviret, veneraturos tamen ejus imperium, omni itaque coërcendi & puniendi facultati, quæ in ejuſmodi neceſſitate conſtituti poſſent uti, renunciarunt, non eo ampliorem jure nanciſcitur princeps in cives poteſtatem, quippe talem poteſtatem ipſi non habentes etiam, ut diximus, in alterum transferre nequeunt, quia nemo eſt dominus membrorum ſuorum, niſi quatenus utatur ad conſequendum quod ſibi utile eſt, & conſervationi propriæ & ſaluti conducit, ita ut in ſeſe ipſum ſævire nequeat, & conſequenter eam alteri deferre. Ita ut abſoluta ejuſmodi poteſtas in populum, quæ non poſſet coerceri, ficta & cerebrina eſt, quippe etiamſi expreſſe id pactum eſſet inter Regem & populum, nullius tamen effectus eſſet, quia ſemper poſſit ab eo reſilire, veluti contra leges inito, adeoque nullam pariens obligationem, quæ populum privaret facultate principem cogendi, ut convenienter legibus adminiſtret Rempub. Quamvis imperium in leges habeant, non tamen omnibus ſolutam legibus poteſtatem vel imperium habent. Vigore ſummæ majeſtatis ac univerſalis juriſdictionis, qua decorata eſt ſumma majeſtas quemadmodum ſummus imperans leges condit & interpretatur, ita etiam publica ſuadente utilitate, vel exigente neceſſitate eas mutat vel abrogat, quam poteſtatem etiam populus habuit, unde verba Romuli apud Halicar. *lib.* 4. *Populus leges ſciſcunto.* Quemadmodum non idem ſemper ſuadet communis utilitas, quia res humanæ multis mutationibus obnoxiæ ſunt, ita quoque Reipub. intereſt leges ad præſentem ejus ſtatum accommodare, quamvis crebra mutatio non ſemper uſui futura, ideoque niſi neceſſitate exigente leges mutandas ſuaderem. Quamobrem optime diſſerit L. Valerius

in

in oratione contra M. Catonem apud Livium *lib.* 34. *Ego quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetuæ utilitatis causa in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status Reipub. inutilem fecit, sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (ut ita dicam) & temporibus ipsis mutabiles esse video: quæ in pace latæ sunt plerumque bellum abrogat; quæ in bello pax; ut in navis administratione alia in secunda, alia in adversa tempestate usui sunt.* Quoniam itaque natura quotidie novas properat edere formas. 2. *Feud. tit,* 23. §. 2. *vers. sed quia.* sapientissimo legislatori incumbit naturæ varietati ejusque machinationibus sufficere, & instar prudentis naucleri Reipub. clavum, prout ipsi proficuum erit, ducere *Nov.* 74. Quod Otanis, Dionis, Pausaniæ dicta attinet, & nos quoque statuimus nullum posse constare summum imperium, nisi uni reddatur ratio eorum quæ constituere vel agere placet summæ majestati, omnia e Repub. gesturus præsumitur juste imperans, cui populi salus & Reipub. utilitas lex est. Verum ea plenitudo potestatis non tam late extendenda, ut etiam quævis vel absurda vel impia admitti possent extra omnem pœnam: nec enim potestatis plenitudo ad malum & injuriam extenditur. Illa enim non potestatis, sed tempestatis plenitudo foret. Vasquez *illustr controv. l.* 1. *cap.* 5. *n.* 17. *non dominatorem & servos sed rectorem & cives cogitare debent.* Tacit. *annal.* Nulli igitur subsunt, cui rationem reddere coguntur principes, quamdiu regunt ut oportet; abutentes autem potestate, & mutantes in tyrannidem justum imperandi modum, populi coërcitioni subjecti dicendi videntur.

10. Aristoteles reges quosdam esse ait cum eo jure quod alibi habet III.
ipsa gens in se ac sua. Sic postquam Romani principes imperium vere *Pol.* XIV.
regium usurpare cœperunt, dicitur populus in eos omne suum imperium & potestatem contulisse, etiam in se, ut interpretatur Theophilus. Hinc illud dictum M. Antonini Philosophi: *Nemo nisi solus Deus judex principis esse potest.* Dion. l. LIII. de tali principe: αὐτοτελὴς ὄντως καὶ αὐτοκράτωρ, καὶ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν νόμων, πάντα τε οἷα βούλοιτο ποιῇ, καὶ πάνθ' ὅσα ἂν μὴ βούλοιτο μὴ πράττῃ. *Liber est, suique ac legum potens, ut & quod vult faciat, & quod non vult non faciat.* Tale regnum jam antiquitus erat in Græcia regnum Inachidarum Argis: nam in Argiva Tragœdia Supplicibus, sic populus Regem affatur apud Æschylum: *Inst. de jur. nat. §. sed & quod* *Xiph. vita M. Ant. l.* 4.

Σύ τοι πόλις, σὺ δὲ τὸ δήμιον,
Πρύτανις ἄκριτος ὤν,
Κρατύνεις βωμὸν ἑστίαν χθονός,
Μονοψήφοισι νεύμασι σέθεν.

Tu res populi, tuque urbs tota es,
Non judiciis subditus ullis,
Regni solio fultus ut ara,
Unoque regens cuncta arbitrio.

COMMENTARIUS.

SI non majorem sibi summi imperantes potestatem vindicarent, quam unaquæque habet gens seu populus in se ipsum ac sua, justam & rationi & æquitati congruam potestatem exercerent, satis etiam absolutam, id est nullius imperio nec arbitrio subjectam, nisi delationi leges & conditiones quædam adjectæ imperanti modum & regulam præscribentes. Verum de ejusmodi imperio hic non est sermo, sed absoluto, quale ipse habet populus nullum nisi semetipsum agnoscens superiorem, ideoque nemini nisi sibi ipsi rationem gubernationis, & administrationis reddens. Quemadmodum homines in naturæ statu in se familiam ac bona absolutissimum habent imperium. Ejusmodi imperium revera usurpare Romanos Imperatores cœpisse inquit Author, postquam populus omne suum imperium & potestatem in eos contulisse tradit, & quidem in se, idque lege Regia cujus meminit Justinianus *Inst. de jur. nat. gent. & Civ.* §. 6. *Sed quod principi placuit, legis habet vigorem: quum lege Regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem contulit.* Item Ulpianus *l.* 1. *ff. de constit. princip.* & iterum Justinianus *l.* 1. §. 7. *Cod. de vet. jur. Enucl. Cum enim antiqua lege, quæ Regia nuncupabatur, omne jus, omnisque potestas populi Romani in Imperatoriam sit translata potestatem.* Quam legem vehementer dubito an unquam fuerit in rerum natura, sed figmentum potius esse Tri-

niani credo, quia exceptis hisce textibus nuspiam, quod sciam apud antiquos scriptores ejus fit mentio, vel ullum extat vestigium, quod & mecum quoque sentit vir summæ eruditionis, & judicii acumine excellens Connanus *comment. juris civilis. cap. 16. n. 3.* ubi ita disserit de hac lege Regia. *Hinc judicari potest, quam vera & sancta illa lex Regia est, qua sibi Romani principes summam in Repub. potentiam, etiamsi diis, placet, jurisconsultis nostris approbantibus, attributam esse jactant. At si legem definivimus totius populi pactum & conventionem quandam esse, in iis autem, quæ vi & coactu fiunt, nullus est consensus: lex illa Regia lex non est, neque ista lege populus Romanus tam concessit potentiam suam principi, quam ea se per vim spoliari magno suo dolore passus est. Qui post Augustum secuti sunt principes, plus aut minus potestatis sibi vindicarunt, pro sua bonitate aut æquitate quisque, nemo tamen non tantum quantum voluit. Id enim eorum voluntatis fuit, non populi. Sed dum hoc populi concessu volunt videri facere, occasionem hujus legis Regiæ invenerunt, quam tyrannidi suæ obtenderent, & sub ejus obtentu omnia gererent pro libidine animi sui. Jus itaque populo reddere ipsi quoque cœperunt, credo quod audissent primos illos orbis reges operam in eo suam civibus dedisse, tum vero ut æquabilitate decernendi, & audiendi lenitate gratias sibi omnium conciliarent, extinguerentque pristinæ libertatis desiderium: cujus formam quandam & speciem æquitate constituendæ præberent.* Verum hujus loci non esse arbitror hanc quæstionem ex professo tractare, cujus fortasse nobis alias dabitur Deo volente occasio. Hic tantum de ejusmodi translatione imperii in Romanos Imperatores sermonem Author habet agendum. Neminem negaturum credo licet Augustus vere imperium regium usurpaverit, populum tamen neque lege, quæ Regia dicitur, imperium illud transtulisse, nec Augusto placuisse populo superiorem se gerere, quamvis revera jam in servitutem traxisset, idque ex multis probari potest indiciis & scriptorum testimoniis. *Quamobrem nec dictaturam, licet magna vi offerente populo, genibus nixus, dejecta ab humeris toga, nudo pectore deprecatus est*, ut testatur Suet. *lib. 2. cap. 52.* fortasse quia infaustum fuerat hoc dignitatis nomen parenti Julio, utpote quæ populi libertatem & imperium maxime imminuebat, ideoque invisus ei qui hoc sibi imperium arrogando, omni potestate privare populum animum induxisset. Cum populo divisa habuit comitia quæ soli ipsi habenda, si omne jus suum in eum transtulisset populus, nam eorum habendorum jus penes populum resedisse testantur veterum annales. Quanquam id ipsum tantum imago quædam erat & vana species pristinæ libertatis, eum in finem callide concessa populo, ne videretur uno ictu fata imperii in se vertendo populum tyrannide opprimere, quod sibi verendum non fuisset summo imperio populi consensu ad eum delato. Hæc sunt illa imperii simulacra, *speciosa verbis, re inania, aut subdola: quantoque majore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura infensius ad servitium*, ut inquit Tacit. 1. *annal. cap. ult.* Imo si omnem potestatem, quam in se & sua habebat populus, in Imperatores contulisset, quorsum opus fuisset ad sibi vindicandum, *paulatim insurgere, munia senatus, magistratuum, legum in se trahere*, ut idem testatur. Ita ut postea sibi potestatem arrogaverit retractandi & quasdam de integro sanciendi leges, *ut sumtuariam, & de adulteriis, & de pudicitia, de ambitu, de maritandis ordinibus. lib. 2. cap. 33.* non consensu populi, sed quia nemo sese auderet opponere imperio quod sibi usurpabat, *cum ferocissimi per acies, aut proscriptione cecidissent, cæteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus & honoribus extollerentur.* Et quamvis vere regium teneret imperium, nomen tamen declinavit, imperium sub nomine principis accipiens, quia invidiosum regis nomen propter nimis liberam & absolutam dominationem, quam significare videtur. Sic etiam & domini appellationem, ut maledictum & opprobrium, semper exhorruisse testatur Suet. *lib. 2. cap. 53.* Ne populum, qui libertatis specie egregie sibi serviebat, odioso hoc imperii titulo a se alienaret. Certissimum documentum, Augustum non concessisse ferri legem, quæ dicta sit Regia, neque etiam liberrimam & absolutam illam ac pene infinitam Imperatorum quorundam Romanorum dominationem adscribendam esse ejusmodi delationi, sed usurpationi. Quippe nec ipsis regibus infinita aut libera potestas fuit quamvis regia. Marci Antonini dictum ostendit majestatem & summum regiæ atque imperatoriæ dignitatis fastigium, quantum supra vulgum sit elatum, ita ut nullum agnoscat judicem superiorem nisi solum Deum, coram quo omnes se homines sistere habent necesse, & reddere rationem vitæ transactæ & administrationis. Potest summus imperans præscribere subjectis agendi normam, quam sequendam omnibus incumbit qui ejus imperium agnoscunt, vel si secus faciant rationem exposcere suæ inobedientiæ, eamque punire. Idem facere subjecti nequeunt, cum propria voluntas principi agendi regula est, & consequenter nullum agnoscit judicem, qui posset exigere factorum rationem, deque iis judicare an bene vel male facta. Nam quamvis legitimus imperans, omnia tamen non adeo legibus & justo gubernandi modo stricte respondent, quin aliquando quidam admittantur excessus, quorum judicium si penes populum resideret, summum quoque rerum haberet arbitrium. Præterquam quod princeps etiam homo natus ut ceteri, ideoque & suis urgeatur vitiis, quæ vindicari possunt secundum leges civiles a principe in subjectis, verum non a subjectis in principe, quo sensu etiam legibus solutus dici potest, quia oporteret hoc concesso singulis fere momentis imperium ab uno in alium transferri. Verum quamvis humano non subsit judicio, divinæ tamen justitiæ subjectus est, coram qua & reges & cives sibi æquales. Verum quid si omnia divina & humana jura susque deque habens tanquam immanis bellua in civium corpora & bona grassatur, Rempublicam suis fundatam legibus evertit, suo arbitrio religionem inducit, eamque amplecti cives cogit, aliaque præcipit facienda,

enda, quæ humani non sunt imperii; sui est judex populus & vindex injuriæ illatæ, imo justitiæ divinæ, cui aliquando & pœna temporali principum malefacta hoc medio punire placet. Subjecit Deus populum regi tanquam duci & ductori, rectori & consuli, & quamdiu ipsi placet populus Regi obsequitur & veneratur, verum cum sese imperio aliquando suis meritis indignum reddant, excitat aliquando populum ad vindicanda principum peccata & admissa vitia. Quamobrem David divinæ imputat benevolentiæ, quo populus sibi erat subjectus & obediens, quamvis vitiis non vacuus divina punire justitia dignus. Eodem modo possent interpretari quæ ex Dione afferuntur, scil. principens quidem habere facultatem præscribendi justam & rectam vivendi civibus regulam, quibus etiam eorum actiones ad communem civitatis tranquillitatem tuendam diriguntur, tum etiam conservatur ordo civilis, ut omnia peragantur legitime & ordine fiant, cujus summopere interest totius Reipub. fabrica & regiminis forma, quibus tamen ipse non subjicitur summus imperans, nisi velit sua sponte semetipsum iis alligatum esse. Ea omnia suo permissa arbitrio, & consequenter, *quod vult facit, quod non vult non facit*. Vel si ad Augusti potestatem, de qua sermonem habet Dio, ideoque etiam allegari solet ad legis Regiæ lationem asserendam, verba referre placet; dicendum videtur, non adeo absolutam potestatem delatam fuisse Augusto, ut nullis legibus alligatus quidvis facere ipsi libuisset in populum, sed tantum quibusdam ritibus & solennitatibus solutus esset, neutiquam vero ullam reverentiam erga rationis dictamina & naturales leges habens, pro libidine imperitaret, nulla populo relicta coërcendi de jure etiam ipsis & factis exequenda potestate injustam dominandi licentiam. Qui mos jam, & antequam Augustus imperium usurpaverat, florente adhuc Repub. obtinuerat. Hinc Suet. in *Jul. Cæs. cap.* 18. *Cum edictis jam comitiis ratio ejus haberi non posset, nisi privatus introisset urbem, ambienti ut legibus solveretur multi contradicerent, coactus est triumphum, ne consulatu excluderetur, intermittere.* Et Cic. *orat. pro lege manil*, de Pompejo: *Quid tam singulare, quam ut ex S. C. legibus solutus consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per legem capessere licuisset.* Sic quoque dictatoribus summo imperio ornatis ad bellum ituri legibus solvebantur ad tempus. Hinc T. Quintius apud Liv. *lib.* 4. 19. *Opus esse non solum forti viro, sed etiam libero ex solutoque legum vinculis, itaque se dictatorem L. Quintium dicturum, ibi animum parem tanti potestati esse.* Cum itaque Cæsar Augustus bellis intestinis Repub. distracta atque misere jactata multa sine dubio ab eo admissa erant adversus leges & auspicia, cum in persequendis percussoribus patris, tum etiam subjugando Antonio, Lepidoque exuendo, & consequenter vereretur, ne quandoque hæc ad animum posset revocare Senatus Populusque R. promisso populo congiario, antequam ingrederetur urbem, ut legibus solveretur per Senatum impetravit, ut constat ex Dione *l.* 53. cujus ita sese habent latine verba: *Augusto X. C. Norbano Coss. calendis Januariis Senatus juramento confirmavit se ejus acta approbare: quumque jam urbi appropinquare diceretur (nam propter morbum diutius abfuerat) ac pollicitus populo viritim centenos esset denarios, negassetque se prius id proscripturum quam Senatus assensisset, omni eum legum necessitate Senatus liberavit, ut, veluti demonstratum a me est, vere cum plena potestate perfecteque sui juris, legibusque solutus, agere aut non facere omnia posset suo arbitrio. Hac absentis consuli decreta.* Sed quibus legibus solutus? iis quæ civiles vocantur, populi Romani propriis, solemnitates vel ritus quosdam, aut ordinem civilem spectantes. Ulterius nec ipsa Senatus potestas extendi poterat. Imperium itaque summum & regium legibus quidem solutum pronunciamus, sed civilibus tantum, neutiquam vero naturalibus, quæ principi imperii tractandi & regendi subjectos norma est, quemadmodum leges civiles sunt regula agendorum civibus, quibus sese quisque tueri potest adversus quoscunque earum violatores. Verum quamvis legibus soluti sint, sæpius tamen in memoriam revocare oportet bonum principem, quod optime rescribit Imperator Alexander Severus *l.* 3. *Cod. de testam. Ex imperfecto testamento nec Imperatorem hæreditatem vindicare sæpe constitutum est: licet enim lex imperii, solemnibus juris Imperatorem solverit: nihil tamen tam proprium imperii est, quam legibus vivere. Atque, licet legibus soluti sumus, attamen vivimus legibus*, ajunt Imperatores Severus & Antoninus §. *fin. Inst. quib. mod. testam. infirm.* Nam ut Paulus JCtus inquit *l.* 23. *ff. de leg.* 3. *Decet tantæ majestati eas servare leges, quibus ipse solutus esse videtur.* Et ut Impp. Theodosius & Valentianus ajunt: *Digna vox est majestate regnantis, legibus*, nimir. civilibus, *alligatum se principem profiteri, & revera majus imperio est, submittere legibus principatum.* Optimam gubernandi & summo utendi imperio regulam principi præscribit Theodoricus Rex apud Cassiodorum *lib.* 1. *cap.* 12. *Quanquam potestati nostra, Deo favente, subjaceat omne quod volumus, voluntatem tamen nostram de ratione metimur, ut illud magis æstimemur elegisse, quod cunctos dignum est approbare.* Quæ ex Æschylo Author profert non magni ponderis sunt ad confirmandum ejusmodi absolutum, ut statuit, jus Regium. Quippe ibi non populus, sed peregrinæ fœminæ Ægyptiæ morum Græciæ ignaræ, regem alloquuntur ac supplices orant, se velle earum defensionem suscipere. Non sollicitæ de jure quod Regi competebat in subditos, modo auxilium precibus implorarent. Rex vero non ignarus sui juris, rem, quam a se implorabant, non sui judicii esse, sed cum populo sibi communicandum dixit, argumentum sibi tam amplam non esse potestatem qualem illæ ipsi tributam arbitrantur, ut respondet ad hunc locum Miltonus, & alii viri eruditi.

11. Longe aliter quam de Atheniensium republica rex ipse Theseus apud Euripidem loquitur:

— οὐ γὰρ ἄρχεται
Ἑνὸς πρὸς ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐλευθέρα πόλις.
Δῆμος δ' ἀνάσσει διαδοχαῖσιν ἐν μέρει
Ἐνιαυσίαισιν.

— *hæc juris sui*
Parere domino civitas uni negat:
Rex ipse populus annuas mandat vices
Honores huic, illive.

Lib. IV. Vit. Cleom. Vit. Agesil. Nam Theseus, ut Plutarchus explicat, belli tantum ducem & legum custodem agebat, cætera par civibus. Hinc factum, ut reges qui populo subsunt non nisi improprie reges appellari dicantur. Sic post Lycurgum, magis que post Ephoros constitutos, reges Lacedæmoniorum reges nomine, non re fuisse dicuntur Polybio, Plutarcho, Cornelio Nepoti. Quod exemplum secuti & alii in Græcia. Pausanias Corinthiacis: Ἀργεῖοι δὲ ἅτε ἰσηγορίαν καὶ τὸ αὐτόνομον ἀγαπῶντες ἐκ παλαιοτάτου, τὰ τῆς ἐξουσίας τῶν βασιλέων εἰς ἐλάχιστον προήγαγον, ὡς μηδενὶ τῶν Κείσου καὶ τοῖς ἀπογόνοις ἢ τὸ ὄνομα λειφθῆναι τῆς βασιλείας μόνον. *Argivi jam olim æqualitatis & libertatis amantes regiam potestatem in minimum redegerunt, ita ut Cisi filiis ac posteris præter nomen regni nihil relinquerent.* Talia regna negat Aristoteles constituere propriam speciem gubernationis, quia scilicet partem tantum faciunt in republica optimatium aut populi.

Quæst. Gr. III. Pol. 12. Liv. lib. 11. Plutarch. in Marcel. Halic. l. V.

COMMENTARIUS.

QUæ Regni Attici jura fuerunt non facile est describere, quum multa regnorum genera fuisse tradat Aristoteles. Notandum vero Reipub. genus non semper fuisse populare, sed etiam plane regium, cujus Author Cecrops, qui etiam & urbis, quæ postea summi imperii sedes atque domicilium fuit, conditor est. Quod Theseus postea in populare mutavit, concedens populo Atheniensi libertatem, & suis vivere legibus permittens, qui se non regem, sed belli ducem & legum custodem futurum, reliqua vero permissurum populo pollicitus est. Ita ut imperium illud regium maxime fuerit imminutum. Atque refert Pausanias Atheniensem civitatem, *Melanthi posteros, qui Medontidæ dicti sunt, magna parte potestatis spoliasse, & ex regno redegisse ad imperium referendis rationibus obnoxium, deinde cavit ne ultra decem annos id ipsum continuarent.* Ita etiam Lacedæmoniorum Respub. non semper eodem modo gubernata fuit, sed diversa diversis temporibus ejus formavit. Initio monarchicam fuisse sunt qui opinantur, regesque liberrimam & absolutam habuisse potestatem, nullis quod constat legibus alligatam vel adstrictam. Eamque Reipub. formam durasse scribunt usque ad Heraclidas, Proclem & Eurysthenem Aristodemi filios. Postea ab initio Heraclidarum usque ad Lycurgum difficile definiri posse scriptores tradunt, qualis forma Reipub. imposita fuit. Regio imperio vix dici posse videtur gubernatam, quia non ab unius arbitrio & nutu pendebat, sed duobus ejus incumbebat administratio, uterque tamen Regio imperabant nomine. Postquam vero Lycurgus accessit ad Rempublicam multum de Regia potestate detractum atque imminutum, ita ut qui tum Regium obtinebant imperium, nomine magis quam reipsa Reges dicendi videantur. Nam non suo sed plane alieno arbitrio publica administrabant negotia, adjectis ipsis senatoribus, sine quorum authoritate & consensu vix quicquam gerere permissum erat. Magis adhuc imminuta regia potestas constitutis Ephoris a Rege Theopompo centum & triginta exactis annis post Lycurgum, quæ Plutarchi opinio magis vero consentanea videtur, quam Herodoti & Xenophontis, qui ejus initium ab ipso Lycurgo repetunt. Priorem opinionem confirmant ea quæ de Theopompo apud Valer. Max. *lib.* 4. legimus. *Atque ut Theopompo quoque Spartianorum regi moderationis testimonium reddamus; cum primus instituisset ut Ephori Lacedæmone crearentur, ita futura regia potestati oppositi, quemadmodum Romæ consulari imperio trib. pleb. sunt objecti, atque illi uxor dixisset, id egisse illum, ut filiis minorem potestatem relinqueret: Relinquam*, inquit, *sed diuturniorem. Optime quidem, ea demum est potentia tuta, quæ viribus suis sibi modum*

dum imponit. Theopompus igitur legitimis regnum vinculis constringendo, quo longius a licentia retraxit, hoc propius ad benevolentiam civium admovit. Verum notandum hæc exempla non probare quod Author probandum suscepit, scil. summum neque vere regium imperium dici posse quod populo aliquomodo subjectum est, cujusque actus alterius subsunt judicio. Quippe & nos idem statuimus; verum aliud est subjectum esse populi judicio quoad ea, quæ curam & Reipub. administrationem spectant, eorumque rationem reddere alii obligatum esse, vel sine alterius non posse exequi consensu, & ita cum populo partiri imperium: aliud esse obstrictum administrationem juxta consensum imperium transferentis, qui populus est, ad communem salutem & tranquillitatem convertere atque dirigere, relicta & permissa libera mediorum, quibus potissimum eam consequi posse arbitratur summus imperans, utendi eaque adhibendi ei dispositione & arbitrio, ita ut nulli nisi sibi eorum reddere rationem teneatur, quæ universalem illam gubernationem Reipub. & dictum finem consequendi spectantia adhibere in animum induxit, vel jam adhibuit. Quæ ad usum imperii pertinent nullius judicio subjecta sunt nisi proprio, abusus vero a transferente corrigi potest.

12. Quin & in populis qui perpetuo regibus non subsunt exempla videmus quasi temporarii regni, quod populo non subsit. Talis erat potestas Amymonum apud Cnidios, & apud Romanos Dictatorum primis temporibus, cum ad populum provocatio non esset: unde Dictatoris edictum pro numine observatum ait Livius: neque usquam ullum nisi in cura parendi auxilium: Dictatura obsessam vim regiæ potestatis Cicero.

COMMENTARIUS.

Imperii jus atque latitudo non metienda ex temporis longitudine, sed ejus habendi & exercendi modo. Hinc quamvis dictatori ad sex menses imperium deferebatur, summum tamen pro eo tempore imperium exercuisse certissimum est, de quo statim latius dicendi nobis erit occasio.

13. Quæ pro contraria sententia adferuntur argumenta, ea solvere difficile non est. Nam primum, quod asseverant eum a quo aliquis constituitur esse superiorem constituto, verum dumtaxat est in ea constitutione cujus effectus perpetuo pendet a voluntate constituentis; non etiam in ea quæ ab initio est voluntatis, postea vero effectum habet necessitatis: quomodo mulier virum sibi constituit cui parere semper necesse habet. Valentianus Imperator militibus qui se Imperatorem fecerant, postulantibus quod ipsi non probabatur, respondit: *Ut me ad imperandum vobis eligeretis, in vestra situm erat potestate, o milites:* *Sozom. hist. Eccl. l. XVI.* *at postquam me elegistis, quod petistis in meo est arbitrio, non vestro. Vobis tanquam subditis competit parere; mihi quæ facienda sunt cogitare.* Sec nec verum ex quod assumitur, omnes reges a populo constitui: quod exemplis patrisfamilias advenas sub obediendi lege acceptantis, & gentium bello devictarum, quæ supra attulimus, satis intelligi potest.

COMMENTARIUS.

Supra jam diximus quæ annotari hic possunt. Notandum autem hanc Anthoris solutionem non enervare vim argumentorum quæ ad sententiam nostram confirmandam adduximus. Et revera Author hic nihil statuit, quod & nos non statuimus. A nobis demonstratum est, ubi de causa societatis civilis ejusque fabrica disputavimus, eam non posse consistere, nisi summo constituto imperio, quod valeret a civibus arcere atque depellere ea incommoda, quibus in natura statu expositi sunt. Quoniam autem satis validum esse nequit, nisi voluntates singulorum voluntati ejus subjiciantur, quem tuendæ societati præfecerunt, ut iis posset uti quandocunque judicaret necesse ad communem salutem & securitatem tuendam, hinc nemo potuit sibi reservare facultatem declinandi quod ipsi faciendum injungitur a summo imperante, nec ipsi incum-

bit examinare num utile sit societati quod imperatur, quasi faciendi vel non faciendi quod imperatum est a sua voluntate penderet. Huic libertati renunciavit jam membrum civitatis. Quippe si cuique eam facultatem sibi reservasset summa potestas non penes imperantem esset, sed penes populum atque ita judicandi, & de utilitate mandatorum, quæ sibi exequenda imponuntur, jus declinandi vel exequendi ea, prout ipse arbitratus fuerit communi saluti consultum fore, vel non habebit etiam quivis e populo, vel quisque civis idem statuet sibi jus competere, atque ita corruet tota civitatis fabrica, & ad pristinum relabetur statum naturalem, qui status belli dicitur. Delationi enim imperii necessario inest tanquam necessarium consequens renunciatio libertatis & juris quod cuique competit superiorem non agnoscenti, quia sine ea nulla summissio voluntatis concipi nequit, sine submissione omnium voluntatum summa potestas nequit depellere mala & incommoda, quæ statum naturalem comitantur. Id cum fecerint singula membra, habet ille, in quem imperium contulerunt, tantas vires ac opes ex voluntaria illa subjectione sibi acquisitas, ut terrore earum voluntates omnium ad unum eundemque finem reducere queat. Ex quibus perspicimus necessario ex ipsa societatis constitutione summique imperii natura defluere illam subjectionem absolutam voluntati summi imperantis, ita ut quicquid ille imperat sine mora sit exequendum, quia nihil præsumitur injungere, quin utile communi societati fore judicaverit, cujus arbitrium ipsi soli competere voluit populus eo ipso, quo sese ejus voluntati subjecit. Itaque recte Author statuit voluntatis quidem fuisse in civitatem coalescendo summum aliquod imperium conferre in alterum, sive unum, sive plures, proprii quodquisque habebat imperii propriæque libertatis jactura, cujus voluntatis esset pro voluntate omnium, verum necessitatis est, postquam juri suo renunciavit populus & omne suum imperium in principem transtulit, ei subjectum esse, ejusque sequi voluntatem. Nam contradictorium est sese subjecisse imperio alieno, & tamen se subjectum non prætendere ei in quem omne jus transtuli, cujusmodi subjectio est necessarium consequens omnis summi imperii. Verum observandum huic summissioni & delationi summi imperii, ut dicere incepimus, annexum & tacite inesse pactum, mutuam obligationem pariens, quo promittunt cives vel populus omnem subjectionem & obedientiam, & quicquid imperatur impigre exsecuturum, summamque veneraturum majestatem, ejusque jura adversus quoscunque defensurum, & illibata conservaturum, modo utatur imperio suo ad salutem & communem utilitatem securitatemque tuendam, quia lege imperium accepisse præsumi debet summus imperans, ideoque se obligasse eo uti convenienter transferentis arbitrio. Hæ præstationes ab utraque parte implendæ, quin neuter suo fungatur officio. Quid si vero summus imperans omittit præstare quod debet utendo imperium, non ad salutem communem tuendam, sed populum tyrannide opprimendum, frustra subjectionem & obedientiam exigit a civibus vi summi in se translati imperii & pacti interpositi, quippe non adimpleta conditione a sua parte, corruit & ab altera parte obligatio, semetipsum exuendo qualitate cujus intuitu ipsi obedientiam præstare populus adstrictus est. Quo contigit ut populus iterum recuperet imperium, quod unanimi consensu in summum transtulerat imperantem, & imperans tanquam pars ejusdem civitatis subjicitur toti tanquam privatus, itaque & hoc etiam casu non potest locum habere, quod dicitur superiorem esse debere constitutum constituto, quia ipso jure imperio sua culpa excidit, quoniam deficit consensus transferentis abutendo imperio, ergo non amplius tanquam superior, sed privatus considerari debet, quia imperio destitutus, & consequenter subjectus universitati, quamdiu ejus membrum manet. Falsum itaque cum Authore statuimus allegatum illud axioma, quod & magis confirmatur exemplo mulieris, quæ quamvis sibi maritum constituerit, ei tamen parere necesse habet & subjici, nec maritalem potestatem potest abjicere. Quippe non potuit non ignorare qualis apud se viro nubentem proveniret conditio, eo itaque ipso quo se matrimonio conjungit, videtur etiam voluisse talem ipsi tribuere potestatem, qualem leges deferunt; voluntatis quidem fuit virum sibi eligere, verum ei nubendo necessitatis est tanquam suum maritum agnoscere. Verum & ab altera parte vir obligatur sua maritali potestate non abuti uxorem crudeliter habendo, quin se subtrahere possit ejus imperio & sui juris fieri. Maritus autem eo casu non consideratur tanquam maritus, sed iniquus & crudelis hostis, vel tyrannus. Quippe qua maritus utens maritali sibi competente potestate, ea nunquam potest privari. Quod alterum argumentum attinet, ad illud quoque responsum *n. 6. hujus §.*

II. 14. Alterum argumentum sumunt ex dicto Philosophorum, regimen omne eorum qui reguntur, non qui regunt, causa esse paratum: unde sequi existimant ex finis nobilitate, eos qui reguntur superiores esse eo qui regit. Sed nec illud universaliter verum est, omne regimen ejus qui regitur causa esse comparatum, nam quædam regimina per se sunt regentis causa, ut dominicum: nam servi utilitas ibi extrinseca est & adventitia: sicut Medici lucrum an ipsam medicinam non

non pertinet. Sunt alia regimina mutuæ utilitatis causa, ut maritale. Sic imperia quædam esse possunt comparata ad regum utilitatem, ut quæ victoria parta sunt, & non ideo tyrannica dicenda sunt, cum tyrannis, ut quidem ea vox nunc intelligitur, injustitiam includat. Possunt & quædam utilitatem respicere tam ejus qui regit quam ejus qui regitur, ut cum populus impotens sibi tuendo regem potentem imponit. Cæterum non nego in plerisque imperiis respici per se utilitatem eorum qui reguntur: & verum esse quod Cicero post Herodotum, Herodotus post Hesiodum dixit, fruendæ justitiæ causa reges constitutos. Sed non ideo consequens est, quod illi inferunt, populos rege esse superiores: nam & tutela pupilli causa reperta est, & tamen tutela jus est ac potestas in pupillum. Nec est quod instet aliquis, tutorem, si male rem pupillarem administret, amoveri posse; quare & in rege idem jus esse debere. Nam in tutore hoc procedit, qui superiorem habet. At in imperiis, quia progressus in infinitum
non datur, omnino in aliqua aut persona aut cœtu consistendum est, *Jer.*
quorum peccata, quia superiorem se judicem non habent, Deus sibi xxv. 12.
curæ peculiari esse testatur, qui ea aut vindicat, si ita opus judicet; aut tolerat in pœnam aut explorationem populi.

COMMENTARIUS.

NIhil vero æquitati & rectæ rationi magis consentaneum mihi videtur, quam omne imperium eorum causa qui reguntur introductum puto satis manifeste constare ex iis, quæ de origine societatis & causa summæ potestatis civilis hucusque disputavimus. Diversi imperii habendi & exercendi modi, qui ex diversis ejus acquirendi jure gentium approbatis titulis originem habent, non tanti hic sunt ponderis ad demonstrandum, quorum intuitu omne regimen comparatum est, quam quidem primam ejus constituendi causam, & finem illud introducendi primarium. Quemadmodum enim voluntaria submissio est causa imperii civilis, ita & submissioni causam præbuit sui conservatio, consistens in acquirendis cum ad vitam degendam rebus necessariis, tum etiam utilibus & securitati inservientibus. Quisque enim in se ipso experitur acres stimulos ad libertatem naturalem conservandam, id est sui plane juris nullius proprio arbitrio subjectum vivere, ita ut huic nemo facile renunciet, nisi intuitu majoris consequendi boni. Bonum hoc fuisse annotavimus conservationem sui, & consequenter ea quoque constituti imperii causa ejusque finis est. Quippe natura omnes liberos, & idcirco æquales nasci aliis argumentis quam quæ rationis lumen dictat probari opus non est, ita ut alter in alterum nullum habeat imperium, verum ex consensu transferentis derivandum, unde necessario sequitur omne imperium, & regimen eorum, qui reguntur, non, qui regunt, causa constitutum. *Principes terrarum sunt a Deo instituti, non quidem ut propria lucra quærant, sed ut communem populi utilitatem procurent*, inquit Thomas. Sed hoc axioma non universaliter verum probare Author conatur adducendo ejusmodi regiminis exempla, quæ regentis potius quam eorum qui reguntur introductum probare videtur, cujus generis Dominicum, ejus primarius finis est utilitas Domini, servi adventitia tantum & extrinseca. Sed dicendum videtur servi potissimum servandi causa tacito quodam gentium consensu introductum. Quippe ex eo appellati, quod imperatores captivos vendere, ac per hoc servare nec occidere solent, quanto vita præstantior est quibuscunque opibus ac divitiis, eo magis ad utilitatem eorum debet videri inservire imperium dominicum, quam ipsius domini causa comparatum. Quamobrem jure naturæ illicitum existimo servum, postquam captus est ac se dedidit occidere, de jure naturæ hac in re ita Aristoteles 1. *Polit.* *Quod imperat & paret salutis causa conjungitur, nam quod mente providere potest natura, imperat & dominatur natura, quod autem ista potest corpora facere, paret & natura est servus. Quare domino & servo idem conducit.* Sic etiam potestas maritalis introducta a natura in utilitatem & defensionem mulieris, quæ in statu naturæ propter inæqualitatem & judiciis acumine & virium mensura maribus longe inferior sese tueri adversum horum astutiam atque etiam vim & potentiam nequeat. Cujusmodi imbecillitas in causa fuit, ut apud Romanos in perpetua tutela fuerint constitutæ. Sic etiam imperium victoria

sive

sive bello acquisitum utilitatem quidem victoris sive regis eatenus spectant, quatenus sui imperii fines adjectione subactarum gentium ditioni suæ dilatat, ærarium auget, modica victis imponendo onera, verum non eum in finem hæc colliguntur, ut in proprium vertat lucrum, sed communem salutem & securitatem tuetur, in qua & eorum qui bello devicti sunt populi utilitas quoque versatur. Verum, ut statim dicere incepi, hi modi acquirendi summi imperii in causa quidem sunt, ut illud de facto magis ad utilitatem acquirentis quam subjectorum tractetur, verum disputandum hic est quomodo moderari debeat jure naturæ & recta dictante ratione. Recte vero monet Author, quamvis ponamus verum esse imperia respicere per se utilitatem eorum qui reguntur, non tamen ex eo sequi populum esse rege superiorem. Quippe utilitatis promovendæ & tuendæ causa populus omne suum imperium transtulisse in principem diximus. Ergo eo superior esse noluit, quia perspiciebat hoc modo suæ utilitati non fore consultum. Quamdiu itaque summus imperans boni principis fungatur officio, populo tanquam inferiori nihil nisi obedientiæ reliqua gloria, nullumque sibi jus vel imperium competit in constitutum, sed eum ferre necessitatis est. Contradictorium quoque est, ut aliquis velit superiorem constituere qui in se justum imperium exercet, & tamen ipse superiorem esse velle in constitutum. Optime Pufend. *lib. 7. cap. 6. de jur. nat. & gent. Atqui aliquem constituit in se ipsum, seu qui imperium alteri in se confert, non magis eo superior manere potest, quam idem eidem eodem tempore imperare & parere.* Optime hic applicari potest exemplum pupilli atque tutoris, in cujus utilitatem quamvis tutela reperta, tutori tamen non secus atque summis magistratibus in cives competit potestas in pupillum, scil. ad tuendum eum qui per ætatem se ipsum defendere nequit. §. 1. *inst. de tutel.* quemadmodum itaque tutela pupillorum gratia constituta est, & consequenter ad utilitatem pupilli tota referenda, ita procuratio Reipub. ad utilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est, quia nihil aliud est, quam tutela plurimorum in unam societatem atque cœtum conspirantium hominum, constituta, ut diximus, non in gratiam administrantis, sed civium, unde & a Cicerone tutelæ comparatur Reipub. gubernatio. Idem itaque jus observandum in procuratione rerum publ. quam in gerenda tutela, quia eadem utriusque ratio. Unde quemadmodum tutor res pupilli male administrans amoveri potest, itaque quoque summos imperantes ad privata commoda, & propriam utilitatem quæcunque agunt referentes, publicam vero utilitatem totumque Reipub. corpus deserentes, imperio & administratione privare non a ratione alienum est. Nihil hic obstat quod hoc in tutore procedit, quia superiorem habet, nam magistratus hic facit, quod ipse pupillus ante judicia constituta, vel alius ejus nomine, ex jure tamen pupilli in tutorem facere posset, non qua tutorem, id est tuitorem, sed malum administratorem officio tutoris male fungentem, id est defensionem pupilli negligentem, ideoque non ex jure superioritatis, ut ita dicam, sed defensionis naturali jure ipsi competens adversus omnes injuriam sibi, vel quoad personam, vel bona, inferentes: idem jus populo in principem suo officio non fungentem, non quia superior principe qua princeps, sed qua privatus, cujus superior est ipse cœtus, in quo consistit summum imperium tanquam sua origine & principio, ad quod etiam naturaliter reverti debet, finito illud exercendi alteri delato jure, quod contigit vel ipsa dispositione transferentis, ut in regnis temporariis, vel ipso jure vel facto imperantis, eo vel se abdicantis, vel culpa sua indignum facientis, male utendo in perniciem civium suorum, quia, ut diximus, eo casu destitutus consensu transferentis ipso jure excidit imperio & etiam facto suo quatenus male administrando huic causam præbuit. Quomodo intelligendum quod dicitur Deum judicare de principibus, diximus ad *n.* 10. *hujus* §. Cum enim nihil contingat quod non a divina pendet & profluit providentia eaque dirigitur, sic ei quoque attribuendum quando reges ob sua peccata & maleficia in populum, & subjectos admissa de solio deturbatur, idque vel per alienigenas, vel etiam ipsos cives suo jure utentes. Quemadmodum dicit Jehova per se reges regnare, quanquam interveniat hominis dispositio, ita & per eum judicari eodem sensu dicuntur, quamvis illud judicium ab ipsis etiam civibus exequatur. Quod si subjecti tolerare tyrannidem malint, quam suo jure uti, divinæ quoque adscribendum summæ tolerantiæ, sed ex eo non metienda summi imperii inviolabilis sanctitas, quasi eum nunquam possent coërcere subjecti.

15. Optime Tacitus: *Quomodo sterilitatem aut nimios imbres, & cætera naturæ mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines, sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur.* Et M. Aurelius magistratus dixit de privatis, principes de magistratibus, Deum de principibus judicare. Insignis est apud Gregorium Turonensem locus, ubi is ipse Episcopus regem Francorum sic affatur: *Si quis de nobis, o Rex, justitiæ tramites transcendere voluerit, a te corripi potest: si vero tu excesseris, quis te corripiet? Loquimur enim tibi, sed si volueris, audis:*
Lib. v. *si autem nolueris, quis te damnabit, nisi is qui se pronunciavit esse justitiam?* Inter-

Esse-

Essenorum placita Porphyrius memorat οὐ δίχα Θεοῦ περιγίνεσθαί τινι τὸ ἄρχειν, *non obtingere cuiquam imperium sine Dei cura speciali.* Irenæus optime: *Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui in illis temporibus ab ipsis regnantur.* Sensus idem in constitutionibus quæ dicuntur Clementis; τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδὼς ὅτι τοῦ κυρίου ἐστὶν ἡ χειροτονία, *regem timebis, gnarus a Domino electum,*

Lib. VII. c. XVII.
I *Reg.* IV. 10.
II *Reg.* X. 17.

COMMENTARIUS.

NOn præcipiti, sed lento gradu ad imperii mutationem procedendum supr. admonuimus, quoniam ea sæpe multis periculis & incommodis obnoxia, ideoque deliberandum prius num præstet tolerare potius imperium, quamvis tyrannicum, quam illud mutando imminentibus periculis Rempub. exponere. Quod si metuenda majora incommoda ex coërcitione tyrannis, propterea quod eam sæpissime bella intestina, civiles discordiæ excipiunt, quibus nihil Reipub. perniciosius, utpote quæ ejus interitum sæpissime accelerent, evenire potest ut præsentem satius videantur æquo animo perferre injustam dominationem, quam in pejorem Reipub. statum incidere. Hinc tritum illud præstat aliquod habere imperium, quam nullum; nullum autem imperium habetur, scil. effectu, ubi inter tyrannum & cives de eo certatur. Quod contingit quando in eum animadvertendi sibi jus vindicant cives. Quod itaque ex Tacito Author adfert argumentum, consilium, sive admonitio, non præceptum est, cujus habendam rationem quoties in ejusmodi infelicia tempora incidit Respub. bonis civibus suademus. Suo non semper jure utendum, verum de eo potius aliquando aliquid remittere sapientiæ est, incommodi majoris declinandi causa. Nihil enim perfectum, nihil ab omni parte beatum, homines omnes nati sumus, quisque suis urgetur vitiis, itaque qui vitia odit, homines odit. quemadmodum socium diligere hominis officium est, ita & perferre ejus debet vitia, quemadmodum cetera naturæ mala. Ita Seneca *de constantia sapientis. cap. 9. Omnia itaque sic patitur, ut hiemis rigorem, & intemperantiam cæli, ut fervores morbosque & cetera forte accidentia.* Et Cicero apud Dion in *lib* 54 *Quæ evenerunt, tanquam nimios imbres aut grandines evenisse rati oblivioni mandate.* Et idem Seneca. *Si fortuna injurias moderate fert: quanto magis hominum potentium, quos scit fortuna* (vel ut Christianum loqui oportet, summi Jehovæ) *manus esse.* Quemadmodum itaque mala, quibus justissimus peccatorum & criminum erga sanctissimam suam majestatem commissorum vindex Deus, homines peccatores affici vult, æquo perferenda animo; ita etiam injusta tyranni dominatio, tanquam divinæ vindictæ effectus, patientia aliquando defungi debemus. Verum cum non adeo manifestum num Deus ad puniendum ipsum imperantem, vel populum, injustam illam dominationem introduci permittat, ut æterno suo decreto satisfiat, nisi nobis revelata sit divina circa ejusmodi tolerantiam voluntas, videtur patientia ea potius voluntatis, quam necessitatis esse, & consequenter non eripit populo jus & facultatem naturali jure sibi acquisitam.

16. Nec obstat his quæ diximus, quod populi interdum puniti leguntur ob regum peccata: non enim id eo evenit, quod populus regem aut non puniret, aut non reprimeret, sed quod vitiis ejus tacite saltem consentiret. Quamquam etiam sine eo Deus summo dominio, quod in vitam necemque singulorum habet, uti potuit in pœnam regis, cujus supplicium est subditis orbari.

COMMENTARIUS.

POpulum in Regem, qua justum & legitime imperantem, nullum imperium habere demonstravimus, & consequenter si quædam peccata & vitia admittit, quibus etiam vulgus obnoxius, ea puniendi facultas soli Deo reservata. Hinc quando leguntur ob peccata Regum nonnulli populi puniti, id non imputandum impunitati, quam populus concessit principi, ejus admissa non vindicans vitia & flagitia. Sed quia se iisdem inquinavit vitiis exemplar principis sequens, quippe secundum tritum illud;

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Hinc Plin. *Panegyr. Vita principis censura est, eaque perpetua, ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur, nec tam, imperio nobis opus est quam exemplo. Melius homines exemplis docentur, quæ imprimis hoc in se boni habent, quod adprobant, quæ præcipiunt, fieri.* Et Cic. 1. Famil. ex Platone, *Quales in Repub. principes sunt, tales reliqui solent esse cives.* Optime Pufend. *lib. 7. cap. 6. Haud quicquam enim mihi imputari factum alterius potest, ad quod ego nihil contuli. Jam autem signi*

non potest, quomodo populus de reatu peccati Regii, quod imprimis isti displicuit, participare potuerit, nisi quia regem plectere omisit. Verum id pro certo habemus, peccata regum in se non derivare aliquem reatum in subditos, nisi ipsi positive quid ad ista contribuerint. Euripides supplicibus ὐδεναὶς τὰ πόλις κακῶς κλύουσι διὰ κυβερνήτην κακόν, culpa vacat Respub. male audiens propter gubernatorem malum. *Ex omissione prohibitionis aut pœna haut quicquam isti possunt reatum contrahere, quippe cum ipsi tanquam inferiores regum peccata neque possint, neque teneantur prohibere aut punire. Nam uti facultas, ita & delicta alterius prohibendi obligatio, ex potestate in alterum provenit seu ex imperio, quod jus alterius actiones dirigendi involvit. Unde neque antequam Rex constitueretur, ceteri ex ejus facto teneri poterant, cum æqualis in æqualem non habebat potestatem; neque postquam Rex est institutus. Absurdum quippe,* pergit, *dictu est, illos, qui ante imperium in aliquem collatum velut in æqualem non habebant potestatem pro imperio aut violenter ipsius peccata prohibendi, eandem accepisse, postquam eidem in se dederunt imperium. Sed neque ex illo pacto, quod subditi in regem absolutum imperium contulerunt, peccata regum subditis imputari possunt. Nam illo pacto impunitatem cives regi non dederunt, sed quam antea ex libertate naturali habebant, ipsi reliquerunt, cum alias nulla ratione imperium summum gerere posset, nisi a pœnis humanis foret exemtus.* Ex hisce perspicimus de quibus peccatis sermo est, scil. quæ non evertunt Reipub. statum, vel ad ejus interitum tendunt & in populi perniciem admittuntur, & quorum consequenter puniendorum facultas non est humani fori; sed divini in reges imperii. Idque ex eo constat manifeste, quia ejus generis sunt, quæ in statu naturali propter æqualitatem inter homines alterius coërcitioni vel punitioni non subsunt, ideoque quæ non comittuntur adversus publicam humani generis securitatem & tranquillitatem, nam & ea puniendi cuique tanquam membro, & ejus nomine etiam superiori, facultas a natura concessa, cujusmodi facinora a summo imperante admissa idem jus tribuunt populo, tanquam in communis securitatis, & tranquillitatis hostem, non regem summo imperio munitum, ideoque tutum ab omni coërcitione populi.

IX. 1. Sunt alii qui mutuam quandam subjectionem sibi fingunt, ut populus universus regi recte imperanti parere debeat, rex autem male imperans populo subjiciatur. Qui si hoc dicerent, non facienda ob regis imperium ea quæ manifeste iniqua sunt, verum dicerent, & quod apud omnes bonos confessum est: sed id nullam includit coactionem, aut jus aliquod imperii. Quod si etiam populo alicui propositum fuisset partiri cum rege imperium (qua de re infra dicendum erit aliquid) fines certe potestati utriusque assignari debuissent tales, qui cognosci facile possent ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine.

COMMENTARIUS.

ANnotavimus suo loco imperium delationi, & acceptilationi inesse pactum mutuam obligationem pariens, qua adstingitur princeps secundum mentem deferentis imperio, cujus moderamen populus ei concessit, uti ad salutem communem conservandam & securitatem tuendam, nam eo ipso quo accipit imperium ea mente sibi delatum, præsumitur se obligare voluisse quasi expresse consensisset imperium ita moderaturum, ut respondeat exspectationi & fini quem sibi populus pollicetur. Qui alia parte omnem subjectionem & obedientiam summo imperanti juste & legitime, id est convenienter dicto fini imperio sibi delato utenti. Cujusmodi pactum non subjicit regem populo, nam in ea qualitate nec contrahere nec pacisci cum populo potest, quoniam qua Rex repræsentat populum, & cum eo una eademque censetur persona, ideoque semet ipsum obligaret, qualis obligatio nullum effectum habere potest, propterea quod eo sese quandoque vult potest solvere. Et consequenter etiam præcedere debet delationem, & acceptilationem imperii, cui illud pactum dat formam, præscribendo quomodo imperium administrare debeat, & populum ipsi obtemperare oporteat. Ideoque quale & qua conditione ipsi delatum, quid juris populo reservatum declarat. Sed quæritur an ejusmodi pactum includat aliquam coactionem vel imperii jus? imo vero, quemadmodum privatus privatum conveniendi, & cogendi jus habet ad illud præstandum, ad quod sese paciscendo mecum obligavit, post constituta judicia auxilio judicis, in statu vero naturali propriis viribus. Ita & populus sibi tacito pacto acquisivit idem jus, non in Regem, sed tanquam privatum, particulare civitatis membrum. Cum vero superiorem non habeat populum, coram quo potest convenire Regem, nec Regem alium quoque quam se ipsum agnoscendum statuit, hic tanquam in naturæ statu constituti sæpius vi, & armis lis dirimitur. Imo si diligenter examinemus naturam ejusmodi pacti, continere etiam videtur subjectionem,

ctionem, quippe cum contrahentes sibi mutuo devinciantur ad præstationes quasdam personales, non in totum sui juris manent, nec arbitri & moderatores liberi suarum actionum, verum tantum sui in se ipsos imperii contulerunt in alterum, quantum pacto comprehensum, ita ut jure se invicem cogere & persequi possint ad præstandum quod promissum, subjectus tamen proprie dici nequit imperans, præstando enim quod debet, semper manet superior populo.

2. Bonitas autem aut malitia actus, præsertim in civilibus, quæ sæpe obscuram habent disceptationem, apta non sunt ad partes distinguendas: unde summam confusionem sequi necesse est, cognitionem de re eadem pro jure potestatis, obtentu actus boni malive, hinc ad se rege trahente, inde populo, qualem rerum peturbationem introducere nulli, quod sciam, populo in mentem venit.

COMMENTARIUS.

Verum difficultas hic ab Authore movetur, penes quem residebit facultas judicandi de bonitate vel malitia actus. Quippe nec populus eam cognitionem potest deferre Regi, neque Rex populo, & tamen ambo pro jure potestatis sibi cognitionem de eadem re vindicare conantur, unde summam confusionem sequi necesse est. Cui etiam accedit, si penes populum arbitrium residere dicamus, an summus imperans imperio abusus sit vel non, verendum ne sæpissime multa principum facta pro injuriis traducant, quæ nullam injuriæ speciem præ se ferunt, scil. quod cum civium non convenit judicio, id tanquam male factum damnatur,& quemadmodum Jupiter semper neque serenus neque pluvius omnibus arrideat, sic etiam propter ingenii humani imbecillitatem multorumque male composita desideria fieri non potest, ut Reipub. administratio omnibus æque arrideat, & consequenter occasio præbetur continuis seditionibus & bellis civilibus, summumque imperantem singulis fere momentis solio deturbandi. Verum revocandum in memoriam quod alio loco annotavimus, scil. non facile cavillandum de bonitate aut malitia actuum summi imperantis, ne, eo obtentu imperii mutationi occasio detur. Semper præsumitur quæcunque agit ad conservandam communem salutem securitatemque respicere; oportet itaque ex indiciis luce clarioribus constare, se Rempub. & communem utilitatem deserere, atque ipsis factis declarasse hostilem sive tyrannicum in cives animum, præterea non debemus populum considerare tanquam confusam multorum hominum turbam, in qua nullus ordo servatur, sed ut cœtus ordine constans, qui, si disputandum erit de jure imperii & bonitate vel malitia actus a Rege admissi, legitimum & ordinatum modum conveniendi constituere possunt, quemadmodum & ipsi imperandi ordinis authores fuere. Præsumendi autem sunt tali existente casu & necessitate exigente illum constituere voluisse ordinem qui minimam confusionem induceret, & maxime idoneum esset ad omnia legitime peragenda. Itaque deliberandi causa an bene, vel male administrata Respub. vel ejusmodi admissa facinora, quæ Principem reddunt obnoxium pœnæ vel coërcitioni, dum etiam qua hoc potissimum ratione exequendum, videtur convocatio populi eis incumbere, qui dignitatis fastigio principi proximi sunt. Quid si & ipsi hoc declinant, ad inferiores jus illud pervenit, jure devolutionis tanquam imperio proximos. Præterquam quod & multa sint subordinata collegia, in quæ populus tanquam tot classes divisus, quæ singula cogi possunt per suum primarium, vel ut hodie vocari solent decanum, ad deliberandum de publicis negotiis, vel concilium aliquod constituendum cui illam curam committere possent. Verum cum summus imperans sibi arbitrium & potestatem judicandi de violatione legum & publicæ securitatis vindicans non facile admissurus sit ut populus conveniat, nec etiam eorum se submissurus decretis, sæpissime Marte arbitro lis dirimenda, nisi in arbitrum partes dissentientes consentiant, quæ est optima litis decidendæ ratio, quoniam ea publica tranquillitas non adeo perturbatur, aut Respub. in partes distrahitur, bellaque intestina excitantur.

X. 1. Sublatis opinionibus falsis, restat cautiones adhibeamus aliquas, quæ vim nobis monstrare possint ad recte dijudicandum cui jus summæ potestatis in gente quaque competat. Prima cautio hæc sit, ne decipiamur ambiguo nominis sono, aut rerum externarum specie. Exempli causa, quanquam apud Latinos opponi solent principatus & regnum, ut cum Vercingetorigis patrem dicit Cæsar principatum obtinuisse Galliæ, sed quod regnum affectaret interfectum: & cum Piso apud Tacitum Germanicum dicit principis Romanorum,

non Parthorum Regis esse filium: & cum Suetonius parum abfuisse ait Caligulam, quin speciem principatus in regnum converteret: & cum Vellejo Maroboduus dicitur non principatum parentium voluntate constantem, sed vim regiam complexus animo.

COMMENTARIUS.

Videtur major libertatis species sub principe, quam sub rege, quamobrem Augustus imperium sub principis nomine accepit, ne videretur omnem libertatem eripuisse populo. Hinc principatus & regnum quandoque opponuntur. *Diversa sunt natura principatus & dominatio.* Plin. *Panegyr. cap.* 45. Hinc Tiberius apud Dionem: *Dominum se servorum, Imperatorem militum, principem ceterorum vocabat.* Et idem Plin. *Eadem quippe sub principe virtutibus præmia, quæ in libertate.* Principem esse nihil aliud quam primum esse dignitate ac authoritate. Sic princeps Senatus. Et Tacitus 1. *Annal. Non regno tamen neque dictatura, sed Principis nomine constitutam Rempublicam.* Et apud Ovidium:

Tu domini nomen, principis ille tenet.

Quamobrem Galba Pisonem adoptans, *Neque, hic,* inquit, *ut in cæteris gentibus quæ regantur, certa dominorum domus, & cæteri servi: sed imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem nec totam libertatem pati possunt* Tacit. *l.* 1. *Hist.* Dictum illud Pisonis eo tendebat, ut demonstraret apud Romanos non Regnum, sed principatum obtinere, scil. Cæsares non ut Reges & dominos, sed tantum principes seu civium primos venerari, qui non mores aut fastum vel nomen regium usurpabant, sed civili utebantur ingenio, imperitabant civibus, quemadmodum pater aut dux præest filiis, neque se supra cives efferebant, nisi virtute & admiratione, ut hunc locum explicant commentatores. Sic & Claudianus Romani imperii statum diversum ostendit ab Orientis regnis de IV. *Consul. Honor.*

Si tibi Parthorum solium fortuna dedisset,
Care puer, terrisque procul venerandus Eois
Barbarus Arsacio consurgeret ore tiaras.

Et idem *vers.* 206.

Non tibi tradidimus dociles servire Sabæos,
Armeniæ dominium non te præfecimus oræ;
Non damus Assyriam, tenuit quam fœmina, gentem.
Romani, qui cuncta diu rexêre, regendi:
Qui nec Tarquinii fastus, nec jura tulêre Cæsaris.

2. Videmus tamen confundi hæc sæpe: nam & Lacedæmonii duces ex Herculis posteritate, postquam Ephoris subjecti fuere, reges
Lib. I. dicebantur nihilominus, ut modo vidimus: & veteri Germaniæ reges erant, quos Tacitus præ fuisse ait auctoritate suadendi, non po-
Lib. xv. *cap.* 70. testate jubendi. Et de Euandro rege Livius, rexisse eum auctoritate magis quam imperio: & Suffetem Carthaginensium Aristoteles & Polybius βασιλέα appellant: ut & Diodorus, quomodo & Hannonem Carthaginensium regem dixit Solinus. Et de Scepsi in Troade narrat Strabo cum adjunctis in civitatem Milesiis populari republica uti cœpisset, veterum regum posteris nomen mansisse regium, & honoris nonnihil.

COMMENTARIUS.

Lacedæmonii Duces, quamvis nil nisi nomen, Regium Regiæ potestatis ipsis erat reliquum, Reges tamen dicti. Penes Ephoros summa potestas, concionem enim populi regebant, belli gerendi & indicendi jus habebant, pacem rogabant, fœdus inibant, exercitum conscribebant, annonæ curam gerebant, sua sceleribus supplicia, & bene de Repub. meritis præmia decernebant, & ut paucis eorum potestatem describit Pausanias, ϗ τὰ ἄλλα διακοῦντων ἐδῆς μάλισ ἄξια, *omnia administrabam in quibus aliquid momenti erat.* Et Plutarch. *de civ. inst. In Sparta,* inquit, *Reges Ephoris cedebant, & si quis e reliquis civibus publicitus vocabatur, non cessim is, neque otiose, sed cursim atque praepropere accedebat per forum, parendi civitatis studium præ se ferens, honoreque se in eo affici ratus, quod imperio civitatis parere alacer videretur.* Imperium civitatis vocat potestatem Ephororum, quasi penes ipsos summa residebat majestas Reipub.

3. Contra Romani Imperatores, postquam palam & sine ulla dissimulatione regnum liberrimum tenuerunt, principes tamen vocabantur.

bantur. Sed & insignia regiæ majestatis in leberis quibusdam civitatibus tribui principibus solent.

COMMENTARIUS.

Quamvis vere regium Romani imperatores exercebant imperium, principes tamen appellari voluisse jam dictum, quia invisum populo nomen Regium. Male itaque Bodinus *de Repub. lib.* 8. Romanos imperatores Regiam potestatem habuisse negat, quia principes tantum dicebantur. Regiam plane potestatem habebant, quamvis nec nomen nec etiam insignia Regia haberent. Vid. Suet. in Tib. *cap.* 14. & 24. Contra insignia Regia quibusdam etiam in liberis Rebusp. principibus solent tribui, quamvis non habeant regiam potestatem, ut Venetiarum Duci.

4. Jam vero comitia ordinum, id est conventus eorum qui populum in classes distributum referunt, nimirum, ut Guntherus loquitur,

Prælati, proceres, missisque potentibus urbes:

alibi quidem in hoc serviunt duntaxat, ut sint majus regis consilium, per quod querelæ populi, quæ sæpe in consistorio reticentur, ad regis aures perveniant; cui deinde liberum sit statuere quod ex usu ipsi videatur. Alibi etiam jus habent de actis principis cognoscendi, atque etiam leges præscribendi quibus princeps teneatur.

COMMENTARIUS.

Concilia illa, quibus jus de publicis deliberandi negotiis, non sunt ejusdem ubique authoritatis & potestatis, multum refert, num rex ipse ejusmodi aliquod concilium constituerit, illudque convocat quando de publicis negotiis ad universam regni seu Reipub. administrationem pertinentibus agitur. Au vero delationi imperii lex fundamentalis adjecta sit, qua adstringitur de publicis negotiis deliberare volens ejusmodi concilium convocare, atque nihil concludere valet vel exequi, nisi consensus ejus accedat. Si Rex ipse constituit concilium, vel senatum sibi elegit, citra cujus approbationem nihil ratum esse velit, habet quidem ejusmodi Senatus non solum examinandi decreta, quæ proponuntur Reipub. fore utilia, sed etiam rejiciendi sin minus ei expedire visa fuerint, jus; verum quia non propria id habent authoritate sed consensu principes, consequenter ejusmodi concilia principem non ulterius obligant sequi vel approbare quam sibi placet & arbitratur e re sua esse. Quippe non præsumendum principem ejusmodi Senatum constituendo de suo imperio aliquid detrahere voluisse, verum ut ejus concilio quoties sibi placeret posset uti in arduis negotiis, reservata sibi facultate & libertate ejus decreta vel consilia sequendi aut rejiciendi. Quippe cum nullam proprio jure potestatem de publicis deliberandi negotiis habeant, nisi demandatam a superiore, dependent omnino ab ejus authoritate, ideoque ampliorem sibi arrogare nequeunt, quam summo imperanti ipsis concedere placet, & consequenter eam vel amplificare vel limitare potest pro lubitu, & etiam concesse latitudinem ipse interpretandi habet facultatem. Imo totum concilium dissolvit eadem authoritate qua constituit, cum nihil tam naturale sit, quam ut unumquodque eodem dissolvatur modo quo colligatum est. Quamobrem per talem Senatum imperium absolutum esse non desinit. Duas adfert rationes, quæ principem movere possunt ad ejusmodi Senatum vel consilium constituendum, Sam. Pufend. *de jur. nat. gent. lib.* 4. *cap.* 6. 1°. Ut hoc modo sibi caveret, ne per imprudentiam aut impulsu adulatorum aliquid statueretur minus Reipub. proficuum. 2°. Ut hoc modo importunæ flagitationes eludantur, dum princeps ipse in speciem indulget quod novit a Senatu rescissum iri. Quod vero ad comitia ordinum, sive conventus eorum qui populum in classes distributum referunt, attinet, isti huc tantum inserviunt, ut sint majus regis consilium, ut hac ratione populi querelæ, quæ in privato consilio sæpe reticentur, ad regis aures perveniant, qui, iis intellectis, statuere potest quod ipsi ex usu videtur. Iste comitiorum usus, ut Rex cum populis, imperio suo subjectis, quasi in familiare colloquium descendere videatur, ut de Repub. in commune consulat, nec non privatorum querelas atque res, ut vere se habent, intelligat citra fucum, quod per suorum fraudes ac dolos plerumque non licet. Igitur minime audiendi sunt, qui regem infra dignitatem facere ajunt, conventus habentem, quid enim magis regium, quam jus suum cuique tribuere? qui fieri illud commodius potest, quam cum facultas datur omnibus mala sua & incommoda ac quæstus libere ac publice, ubi fuco ac fraudi locus non est, exponendi, inquit Michaël Hospitalius Galliæ Cancellarius apud *Thuan. lib.* 27. Et testatur Grammondus istum comitiorum habendo-

bendorum usum ac consuetudinem ab immemoriali jam tempore obtinuisse apud Gallos, imo eorum primordium & originem ab ipsis regni incunabulis petendam. Idem mos apud alias quoque gentes invaluit variis temporibus. De Anglia tradit Johannes Stous *in vit. Henrici* 1. *Hoc anno* MCXVI. *die* 19. *Aprilis Rex Henricus omnes Regni ordines, Prælatos, proceres, & plebem, sacrum ad consilium vocavit, ut de bono Reip. regimine, & de gravissimis regni negotiis consultarent, quod consilium, nomen suum a Gallis accipiens, Parlamentum appellatur. Atque hoc primum in Anglia fuisse Parlamentum Historici observant, & quod Reges ante hoc tempus nullum ex populo, aut plebe, ad consultandum, aut leges condendas, convocare consueverant.* Vid. & Baher. *Chron.* Ex quibus perspicimus liberæ Regis concessioni Parlamenti originem adscribendam, quamvis postea necessitatis fuerit ejus convocatio, ita ut quasi hac conditione regnum proximo successori deferatur, ut circa actus quosdam exercendos & publica gerenda negotia consilium seu Parlamentum convocare necesse habeat Rex, citra cujus consensum nihil valere possunt, nec etiam exequi quæ sua authoritate decernit circa peculiaria quædam negotia. Sic nec Senatus decreta facta super iis negotiis, de quibus consilium initum, rata sunt nisi prius omnem vim suam a ratishabitione Regis mutuantur. Notandum vero, quod ejusmodi conventus convenire nequeant pro lubitu, sed convocari debeant a principe (cui ea facultas solo competit) ad deliberandum de iis negotiis, quæ sibi proponere placet, quæ solent inseri litteris quibus convocantur, ut possent instructi & præparati esse illi, quos populo ad conventum delegare placet. Romulus, licet multa alia Senatui & populo concessit majestatem redolentia, populum tamen convocandi Senatumque cogendi potestatem sibi reservavit. Dionys. Halicar. *lib.* 2. Idemque jus omnibus principibus intactum atque illæsum reservari debet. Ita Arnisæ. *de jur. majest. lib.* 2. *cap.* 4. *Cum enim in comitiis plurimum momenti sit, sive ad evertendam, sive mutandam, sive conservandam Rempub. imo cum sint fundamentum Reip. non possunt aliis nisi soli majestatis tribui, quippe in cujus tanquam naucleri manu non tantum navem, sed & gubernacula omnia esse oportet, totam alias navim pessundaturam, si contra nutum naucleri huc vel illuc a quovis dirigi possunt.* Idque ipsum Deus quoque approbasse videtur, cum Mosi imperium in populum tribuens, simul quoque concessit facultatem eundem congregandi & convocandi, quo inserviebant duæ illæ tubæ argenteæ *Num.* 10. Ad quem locum referente statim allegato Authore D. Andrevus Episcopus Chicesterensis *in concil. de jur. convoc. cœt. contra Bellarm.* conficit, ad Regalia pertinere jus convocandorum cœtuum, sive ad rerum sacrarum sive profanarum deliberationes. Qui enim sine harum tubarum sono confluxerant, *Num.* 20. graviter a Deo puniti sunt. Coran, Dathan, cum complicibus vivi absorpti, quod vocati responderent: *Non veniemus. Num.* 16. Post Mosen Josua, Reges Principesque, usque ad Macchabæorum tempora, jus congregandorum comitiorum habuerunt. Ut de Davide 1 *Paral.* 15. Salomone 2 *Paral.* 5. Josaphato 2 *Paral.* 20. Joa, Josia, aliisque constat. Et sic quoque Anglorum Rex solus convocat, quibus licet Parlamentis, ut solent vocari, interesse. Illudque iterum dissolvit quando nihil amplius ab iis tractandum restat. Romani etiam Imperatores quamvis imperium nullis fere limitibus circumscriptum sibi arrogabant, solebant tamen sæpius Senatum in consilium vocare, non solum quando de publicis negotiis & de summa rerum consilium ineundum, sed & quando de legibus ferendis deliberandum erat, atque persuadere eidem, ut de ea re, quæ in deliberationem cecidisset, Senatusconsultum fieret, scil. ut specie Aristocratici imperii Senatum populumque demulcerent, illis ramum ejus potestatis concesserunt, cujus radicem ab iis acceperant, inquit Arthur. Duck. *de usu & auth. jur. civ. lib.* 1. *concl.* 2. eo nihil tamen detrahebatur de summæ majestatis summique & absoluti imperii jure. Huc pertinet illa D. Hadriani oratio quam refert Paulus JCtus *l.* 22. *ff. de hered. petit.* cum inquit: *Nam in oratione Divi Hadriani ita est: Despicite Patres conscripti, num quid sit æquius, possessorem non facere lucrum* &c. vid. & *l.* 40. *eod. l.* 1. §. *ff. a quib. appell. non lic. l.* 4. *C. de Profess. & Med. l.* 1. *ff. de reb. cor. l.* 32. *ff. de Donat. int. vir. & uxor.* Observandum vero plerumque Senatusconsultum in sententiam principis concipi solitum fuisse. Quamobrem Tacitus 11. *Annal. cap.* 25. *Orationem principis secuto patrum consulto, primi Ædui Senatorum in urbe jus adepti sunt.* Vide etiam *l.* 16. *ff. de rit. nupt.* & ibi Gloss. Hinc principum orationes quandoque Senatusconsulta dictas fuisse perspicimus ex *l.* 8. *ff. de transact. junct. l.* 23. §. 2. *ff. de condict. indeb.*

5. Sunt multi qui existimant discrimen summi imperii, aut summo minoris, petendum ex delatione imperii per electionem aut successionem. Nam quæ hoc modo deferuntur imperia, ea summa esse contendunt, non item quæ illo. At hæc universim vera non esse pro certo haberi debet. Nam successio non est titulus imperii, qui imperio formam assignet, sed veteris continuatio. Jus enim ab electione familiæ cœptum succedendo continuatur; quare quantum prima electio tribuit, tantum defert successio. Apud Lacones regnum ad hæredes

redes transibat etiam post Ephoros constitutos. Et de tali regno, id est principatu, est apud Aristotelem: τέτων τῶν βασιλειῶν αἱ μὲν κτ γένος εἰσίν, αἱ δὲ αἱρεταί, *quædam sanguinis jure, quædam electione deferuntur*: & Heroicis temporibus pleraque in Græcia regna talia fuisse & ipse notat, & Thucydides. Contra, Romanum imperium etiam sublata omni senatus & populi potestate per electionem conferebatur.

COMMENTARIUS.

VErissimum quod hic Author statuit, summi imperii, aut summo minoris, non ponendum in delatione, imperii successione, aut electione acquirendi: illa summa, non hæc dicenda arbitrantur. Verum graviter errant, quoniam universim hæc vera non esse ex eo constat, *quod successio imperii non est titulus qui ei formam assignat, sed veteris continuatio*, nullum enim imperium, cujus origo non a consensu alicujus primi transferentis derivanda, neque ulla familia ad regiæ dignitatis, vel principatus fastigium provecta, nisi electione, nam summum constituere aliquod imperium animum inducentes mortales necesse quoque habuere aliquem eligere cui illud deferrent, cujusmodi delationi modum temporis imponebant, quo illud exerceretur ab eo quem elegerant, vel quoad viveret, vel ad certum tantum tempus; aut consenserunt ut etiam jus illud ad posteros ex recta linea descendentes, vel ejusdem sanguinis collaterales devolveret, cujusmodi continuatio per successionem non plus juris transferre potest in successores, quam primus ad tractandum imperium electus accepit a transferente. Quamobrem quantum prima electio tribuit, tantum successio defert, quod de jure, non de injusta usurpatione intelligendum. Itaque quam amplum imperium in successores defertur, ex prima electione metiendum, quo contingere aliquando potest, ut imperium, quod continua electione a populo confertur, latius pateat, quam quod successio defert, quia voluntas populi cum sit ambulatoria, plus quandoque juris tribuere possunt in locum defuncti electo, quam antecessor habuit. Quod quidem etiam locum habere potest ubi regnum successio defert, verum considerari debet quoad ejusmodi imperii augmentum, non tanquam successor, verum quasi primus electus. Eligebantur Romanorum Reges; apud Spartanos regnum per successionem devolvebat, verum quibusnam major potestas, satis constat ex iis quæ supr. annotavimus. In titulum Spartani succedebant: In vim Romani eligebantur. Illi nudo regis nomine omnibus juribus, quibus majestatem imperii possent tueri, contenti esse debebant. Hi & legibus armati & decorati armis, majestatis jura illibata & illæsa sibi reservabant. Illi alieno subjecti judicio quo coërceri possent, hi pro lubitu imperitabant populo, & quicquid ipsis placebat legis vigorem habebat, quæ obtemperandi necessitatem civibus imponebat.

XI. 1. Altera cautio hæc esto. Aliud esse de re quærere, aliud de modo habendi, quod non in corporalibus tantum, sed & in incorporalibus procedit. Ut enim res est ager, ita & iter, actus, via. Sed hæc alii habent jure pleno proprietatis, alii jure usufructuario, alii jure temporario. Ita summum imperium Dictator Romanus habebat jure temporario: reges denique tam qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine succedunt, jure usufructuario: at quidam reges pleno jure proprietatis, ut qui justo bello imperium quæsiverunt, aut in quorum ditionem populus aliquis, majoris mali vitandi causa, ita se dedidit ut nihil exciperetur.

COMMENTARIUS.

REcte statuit Author summum imperium penes principem residere diverso modo, ad similitudinem aliarum rerum quæ cadunt in commercium, & diversis juris titulis ac modis acquiruntur atque possidentur. Sic quemadmodum quarundam rerum proprietatem jure pleno, aliarum tantum usufructum habemus; ita & modus habendi imperii vel plenus est, vel magis aut minus diminutus. Quidam reges imperium pleno jure proprietatis habere dicuntur, ut qui justo bello sibi illud quæsiverunt: quidam illud tantum utiliter, id est jure usufructuario, possidere dicuntur, idque vel ad tempus vitæ vel ad posteros transmittendi jure: quidam jure temporario id habent, quo elapso ipso jure evanescit imperium, quia deficit consensus transferentis sine quo omne

ne imperium, tanquam suo fundamento destitutum, corruere necesse est, & ipsi ad privatam conditionem revertuntur imperantes. Jure temporario habebat dictator Romanus summum imperium, nullum agnoscens pro eo tempore superiorem. Verum multi arbitrantur hanc imperii habendi partitionem admodum periculosam esse, atque nullo modo huic materiæ convenire contendunt, imo latam seditionibus viam sternere, si ad sensum juris civilis explicetur. *Ea perpetua*, inquit Hornius, *de civit. lib. 2. cap. 10. nobis lex erit, doctrinam de majestate & imperio civili jure privatorum non commiscere: quod hæc principia non sint domestica summa potestati declaranda; sed alienissima contineant. Diversissima enim sunt proprietas in dominio privato, & majestas principis.* Quod enim in proprietate est, id etiam in commercium cadit. At vero majestas extra omne commercium humanum posita, a solo Deo conceditur immediate, ergo in proprietate non est. Si per majestatem intelligamus summum imperium civile, quod consistit in regenda & gubernanda civitate, quod vel consensu, vel etiam alio quovis legitimo titulo, ut jure belli, acquiri posse nemo negabit, quid obstat cur illud in proprietate esse dici nequeat, & consequenter quoque in commercium venire, ut cæteræ res privatorum. Si jure gentium quæ capiuntur in bello, capientis fiunt, & in dominium redigi possunt servi, & in pleno proprietatis jure esse, ita ut vendi vel donari, vel alio quocunque modo alienari possint, quare non eodem jure imperium in populum jure belli subactum, vel sponte sese majoris mali vitandi causa dedentem, possit acquiri. Nihil huic obstat, quod majestas sit a Deo; quicquid enim nobis propria industria vel interveniente cultura nostra aut cura, aut hominis dispositione acquirimus, sed mediate, quemadmodum etiam majestas sive summum imperium, a Deo nobis conferri dicendum. Quatenus ejusmodi acquirendi modi propter humanæ societatis conservationem, quæ sine ordine aliquo nequit consistere, Deus approbat. Nam eodem modo majestas a Deo conferri dicitur, quia cum Deus hominem animal sociale ac rationale creavit, etiam voluit, ut societatem cum sui simillimis coleret, & rationi convenienter viveret, atqui ratio dictat eam coli non posse, nisi constituto aliquo imperio, ergo eo ipso quo homines dictante ratione summum imperium constituerunt, Deus id ipsum non solum approbare, sed etiam voluisse censendus, atque ita quod interveniente facto humano fit, ipse Deus fecisse videri debet, qui hoc medio uti voluit, ad suum decretum exequendum. Idem dicendum de distinguendis dominiis & illa acquirendi modis. quia nec sine eo commode vita humana potest transigi, nec societas servari, etiam approbare imo quasi ipse introduxisse videtur, quæ circa illud homines ratione dictante disposuerunt, & quod hac ratione mihi acquisivi possideo quasi ejus proprietatem mihi ipse Deus largitus esset. Fateor diversissima esse proprietatem in dominio privato, & majestatem principis, quemadmodum res privatorum diversæ sunt a rebus ad Rempub. pertinentibus: verum hoc non impedit quo minus convenire possint in quodam tertio, ita ut imperium civile non minus in proprietate, ut dicam, communi sive principis, qui communem statum universitatemque singulari sua persona repræsentat, esse possit, quemadmodum imperium quod cuique competit circa privata bona administranda, tum etiam familiam gubernandam in dominio & proprietate privati cujusque membri est, quod & illud abdicare, & in alium transferre potest sicuti & cætera bona quæ possidet jure proprietatis. Objiciunt porro quod usufructuarium jus in hac materia concedere, sit principis majestatem prodere. Habeat, inquit Hornius, *nunc princeps usumfructum, imperii proprietas ad populum spectabit, qui de jure suo amplissime poterit disponere. Concedas hoc majestatis hostibus, & vacillabit principis solium. Continuo enim extinguendi usufructuarium hoc jus excogitabunt rationem, docebuntque intra modum non stetisse fructum, causam igitur justam & prægnantem adesse cur princeps beneficio fructuum, quibus indigne abusus est, pellatur.* Quo sensu superius diximus civitatem, sive populum esse subjectum commune imperii civilis, eodem quoque statuimus proprietatem imperii, id est potestatem, dispositionem, & arbitrium conferendi imperii quo velit modo & quibuscunque placet conditionibus, in eum quem summæ rerum præficere animum induxerint, habere populum, neque ea se privare voluisse præsumitur, nisi expresse adjecerit delationi ut non solum transferant exercitium, & jus exercendi imperii, sed etiam ipsi concedant potestatem illud alienandi, cedendi cuicunque, & quando libuerit, quocunque modo & titulo quo casu, ut de bonis propriis, ita & de summo sibi delato imperio disponendi facultatem, & cum ea proprietatem acquirere videtur. Alias simplex delatio, consistens tantum in administranda, & gubernanda Repub. & providendo nequid detrimenti capiat, communis utilitas atque salus ipsi tantum quasi usumfructum imperii tribuere videtur, quod relinquendum, ut acceptum. Non cavillandum adeo de stricta illa convenientia terminorum, quibus utimur ad intelligendum diversum imperii habendi modum, cum juris civilis de acquirendi dominii, sive proprietatis rerum vel corporalium, vel incorporalium titulis; quippe licet non exactissime in omnibus conveniant, quæ de utroque prædicantur, tamen tanta unius cum altera intercedit similitudo, ut iisdem uti terminis debeamus ad explicandos varios imperii habendi, & acquirendi modos. Non verendum est, ne hæc imperii partitio præbeat occasionem seditionibus: quippe quemadmodum proprietarios tenetur pati, ut usufructuarius re utatur fruatur, secundum suam naturam, ita & populus, qui exercitium summæ potestatis, & administrationem Reipub. in principem contulit, pati tenetur, ut ea utatur ad communem utilitatem & commoditatem promovendam, suam etiam salutem securitatemque tuendam, quem in finem omnia potest adhibere media, quæ huic inservire

potiſſimum arbitratur, illudque arbitrium ipſi ſoli competit, ita ut nihil juris aut imperii ſibi populus in principem poteſtate ſibi delata utentem convenienter transferentis intentioni, & naturæ ſummæ poteſtatis civilis, arrogare poſſit. Si aliquando ſub ſpecie juris aut æquitatis illud ſuperiori eripere conantur cives, injuſti ejuſmodi conatus non adſcribendi ſunt huic opinioni, ſed populi male composito deſiderio, cui nunquam ejuſmodi deeſſe poteſt prætextus, quo obtegere poteſt novarum rerum cupidum animum, non diſputandum quid de facto poſſit accidere, verum quid jure obtinere debeat, adde quæ ſupr. *ad* §. VIII. *& ſeqq. annotavimus.*

2. Neque enim illis aſſentio, qui dictatori negant fuiſſe ſummum imperium, quia perpetuum non erat. Nam rerum moralium natura ex operationibus cognoſcitur: quare quæ facultates eosdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ ſunt. At dictator intra tempus ſuum omnes actus eodem jure exercet quo rex qui eſt optimo jure; neque ejus actus ab alio reddi irritus poteſt. Duratio autem naturam rei non immutat, quamquam ſi de dignitate quæritur, quæ majeſtas dici ſolet, dubium non eſt quin ea major ſit in eo cui jus perpetuum datum eſt quam cui temporarium, quia ad dignitatem facit habendi modus. Atque idem dictum volo de his, qui antequam reges ad ſuam tutelam pervenerint, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita conſtituuntur ut populo non ſubſint, neque ante legitimum tempus poteſtas eorum ſit revocabilis.

COMMENTARIUS.

Incidimus hic in quæſtionem an Dictator apud Romanos habuerit ſummum imperium, nec ne. Sunt qui negant; alii affirmant, quorum in numero & Author, cujus opinioni libens ſubſcribo. Qui contrariam ſententiam tuentur, arbitrantur perpetuitatem referendam eſſe ad naturam majeſtatis; & ideo temporario imperio gaudentes adminiſtratores potius appellandos, unde inferunt dictatorem Romanum quia imperium ultra ſextum menſem. *l.* 2. §. 18. *ff. de orig. jur.* retinere non poterat, potius ſummæ poteſtatis quaſi cuſtodem, & Reipub. curatorem vel adminiſtratorem dicendum, quam in ſummum imperantium numero ponendum. Sed quam graviter errent oſtendit Author, & Hiſtoriæ teſtantur. Optime inquit Author rerum moralium naturam dignoſcendam ex operationibus. Quamobrem igitur non eadem nomina tribueremus iis rebus, quarum effectuum & operationum convenientia ejuſdem naturæ eſſe demonſtrant, impoſſibile quippe in naturalibus eſt ut eoſdem prodant effectus res diverſæ naturæ: quippe cujuſque rei naturæ propriæ ſunt ſuæ qualitates peculiares ſuos effectus & operationes habentes: diverſarum itaque rerum idem effectus certiſſimum documentum eſt ejuſdem eſſe naturæ, & idcirco eodem nuncupandæ nomine. Sic etiam in moralibus impoſſibile eſt diverſas facultates eoſdem effectus producere, niſi ſint ejuſdem generis ejuſdemque naturæ, a contrario itaque veriſſimum facultates quæ eoſdem effectus habent, ejuſdem quoque eſſe naturæ. Atqui dictator intra ſuum tempus exercet omnia ſummi imperii jura, eodem jure, quo rex qui eſt optimo jure, cujus actus ab alio reddi irriti non poſſunt. Ergo ſequitur dictatorem ſummum habuiſſe imperium, id eſt eandem habuiſſe facultatem exercendi imperii, quam reges, atque principes, nullum ſuperiorem agnoſcentes, habuerint, idque judicamus ex iiſdem exercitii effectibus. Duratio non mutat imperii naturam, ſed modum tantum temporis, quo durabit imperii exercitium & adminiſtratio civilis. Eſt hoc tantum accidens, quod tollere nequit eſſentiam & naturam rei: *Facile largimur*, inquit Hornius; *ſublato interregno, vel dictatura depoſita, majeſtatem interregi, & pridem dictatori nullam conſtare. Idem judicamus de Græcorum Æſymnetis, & ſi qui alii occurrunt ejuſmodi imperantes, quos ſumma potentia & authoritate præditos, temporis præfinitum ſpatium ad privatæ ſortis conditionem reducebat. Depoſito nimirum imperio, nihil reſtabat nuper regnantibus. Hos tamen, durante regimine, adminiſtraſſe ſaltem majeſtatem, ſuo quemque modo, non ut propriam poſſediſſe, cum ipſius regni eſſet, minime concedam.* Et paulo poſt. *Sane tempus extrinſecum accidens, intimam conſtitutionem poteſtatis non penetrat. Non minus homo eſt qui horam vixit, quam qui ſeculum implevit: Operationibus quoque nolim credere: quod ſciam, ſæpe diſſimilia principia cognatas actiones producere. Ipſa rei natura a priori ſcrutanda eſt, & quærenda eſſentia: quæ cum in majeſtate ſit ſummitas poteſtatis, & hanc inveniam in dictatore, majeſtatem palam agnoſco. In hoc enim latet indoles imperii ſummi, ne actus civiles alterius ſubſint*

imperio, quo damnari & irriti possint fieri. Eandem vero summitatem habuisse dictatorem, quam nullum superiorem agnoscentibus, quorum actus irritia nemine reddi possunt, tribuimus, ex Romanis constat monumentis. Illustre exemplum occurrit apud Livium *lib.* 8. *cap.* 33. ubi legimus L. Papyrium Cursorem Dictatorem, Fabium Rutilium magistrum Equitum, quod adversus edictum ejus, quamvis prospere pugnaverat, jussisse spoliari, ac virgas & secures expediri, nec contentione aut præcibus militum concessisse animadversionem, verum cum profugientem Romam persecutum. Nihil majestas & authoritas Senatus movit iratum Papyrii animum; frustra Tribunorum plebis implorat auxilium, frustra provocat ad populum. Vicit imperii majestas quæ penes dictatorem residebat. Donec populo Romano ad preces & obtestationem verso, & tribunis quoque orare dictatorem insistentibus, *ut veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabii daret*, & ipse adolescenti & Patri M. Fabio ad genua procumbenti, iram deprecandi causa, dictator summo suo jure uti nolens, Q. Fabium donaverit. His additis verbis, *Bene habet Quirites, vicit disciplina militaris, vicit imperii majestas: quæ in discrimine fuerunt, an ulla post hanc diem essent. Non noxa eximitur Q. Fabius, qui contra edictum Imperatoris pugnavit. Sed noxa damnatus, donatur populo Romano: donatur tribunitiæ potestati, precarium non justum auxilium ferenti.* Hujus imperii magnitudinem quoque prædicat idem *lib.* 2. *cap.* 18. cum inquit. *Creato dictatore primum Romæ, posteaquam præferri secures cœperunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum, neque enim ut in consulibus, qui pari potestate essent alterius auxilium, neque provocatio erat: nec ullum usquam, nisi in cura parendi auxilium.* Imo dictator dictus vult Dionys. *lib.* 5. *cap.* 247. a potestate imperandi & edicendi quid libet, tum aliis æqua & justa, quæ pro suo arbitrio usui judicabat præscribendi. *Dictum* enim apud veteres Latinos summum imperium ac supremam potestatem significat, Virgil. 6. *Æneid.*

Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata
Dicta mea genti ponam.

Unde Pomponius §. 18. *ff. de orig. jur. Hunc magistratum, quorum summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retinere.* Documentum quoque summi imperii regiæque in ipsum translatæ potestatis est, quod ab eo provocari nōn licuerit, tum etiam arbitrium belli pacisque quod penes eum residebat, atque etiam quod omnes pro eo tempore cessabant magistratus, ità ut nullum cuique refugium vel auxilium nisi in obedientia & obsequio, utpote cujus edictum semper pro numine observatum. Liv. *lib.* 4. *cap.* 34. Ita enim Dionys. Halicar. *lib.* 5. *decrevit Senatus, consulari potestate in præsens sublata, alium magistratum creare belli pacisque, & omnium rerum potentem*; & infra, *Cassius dicto collega dictatore, ilico magistratu se abdicavit.* Et iterum, *sæpe civitas legitimis magistratibus dissolutis, omnia unius potestati permittere necesse habuit.* Dictatore itaque creato Respub. omniaque negotia, quæ ad ejus administrationem pertinebant, pendebant ex ejus nutu & arbitrio, penes eum omnis jurisdictio, omneque imperium cum civile tum etiam militare erat. Imo & legibus eum solutum fuisse supra annotavimus. Quamobrem dictaturam vocat Dionys. *lib.* 5. tyrannidem voluntariam & magistratum, qui parem tyrannicæ potestatem habeat, quæ legibus omnibus superior est, a quo consiliorum factorumve rationem reposcere non liceat. Si itaque majestas sit summa in cives ac subditos legibusque soluta potestas, definiente *Bodino*, quis ex tot summæ majestatis indiciis non perspicit eam habuisse dictatorem, quamvis ipse & qui eum sequuntur negant dictatorem, vel quemvis alium magistratum, nec Harmosten Lacedemoniorum, nec Esymnetum Thessalorum, nec Archontem Melitensium, quibus non perpetua potestas consensu principis populique tributa, jura majestatis habere, ut annotavimus initio hujus disputationis. Imo & ab eo provocari potuisse contra adducta jam a nobis scriptorum testimonia statuere non erubescit. Ipse enim *Dionys.* Dictaturæ originem a Græcis derivandam putat, unde ab iis Romanos hanc administrationis speciem mutuasse scribit. *Nam* (inquit) *qui* αισυμνῆται *apud priscos Græcos vocabantur, tyranni quidam erant electi. Eligebantur autem a civitatibus pro ratione temporum; non infinitum, continuum, sed certum præfuturi temporis spatium, quando & quantisper postularet Reipub. utilitas.* Tyrannum vero in bonam partem de imperante & rege dici pervulgatum est, peculiariter de unius antea libere imperio. Cornel. Nep. *Miltiad. cap.* 8. Aristoteles quoque Æsymnetarum potestatem, quæ Romanorum dictaturæ respondet, inter tyrannides, id est absolutissima imperia vel regna refert Polit. 3. *cap.* 14. de hac monarchia sermonem habens ita inquit. *Est autem hoc monarchiæ genus plane tyrannis optiva, seu suffragio & consensu populi delata: quæ a Barbarica tyrannide* (id est Barbarorum nullis limitibus circumscripto regno) *differt, non eo, quod non sit legi consentanea: sed eo tantum, quod non sit avita, neque patria. Hoc autem imperium obtinebant alii per omnem vitam, alii usque ad præfinita tempora, & ad certas res gerendas.* Concludit: *Hæ igitur monarchiæ sunt & erant, propterea quia sunt tyrannicæ, heriles, & dominorum propriæ: sed quia sunt optivæ, populique suffragio deferuntur, & quia in voluntarios usurpantur, regales.* Quid itaque de dictatoris majestate & imperii habendi modo ad similitudinem hujus magistratus instituti, atque delati dicendum, non ulterius inquirendum. Quod vero provocationem attinet, & eam quoque, dictatore creato, sublatam fuisse, ex locis statim adductis patet. Itaque facile perspicimus quam graviter erret Bodinus contrariæ opinioni favens. Omnia igitur gerebantur a dictatore jure magistratus, id est vi imperii in eum translati, quemadmodum Rex vel princeps omnia quæ agit eodem agit jure, neminem agnoscens superiorem, eoque majestatem habens: nam ipse Bodinus tum majestatem

habere

habere dicit, qui post Deum immortalem se ipso majorem videt neminem. Hinc Alexand. ab Alex. *dier. genial. lib. 4. c. 23. ait in eo jus majestatis & totius imperii fuisse, cujus ductu, & auspicio sæpe respublica & imperium stetit, quem magistratum ex Albanis deductum autumant, plerique a Græcis, quos illi αἰσυμνήτας, aut a Lacedemoniis, quos ἁρμοστὰς, Thessali archos dixere, qui parem regiæ dignitati potestatem habent.* Verum idem dicendum non puto de his, qui vel ob infantiam, vel furorem, vel absentiam regis creari solent curatores, majestas enim inhæret, ut ita dicam, inseparabili modo personæ infantis regii, tanquam proximo per sanguinis vinculum successori. Quemadmodum itaque sanguinis jura de alio in alium transferri, nec ulla humana dispositione de jure tolli possunt; ita nec effici potest ut majestas secundum leges imperii delata ad infantes tanquam legitimos & jure sanguinis proximos successores, facto humano in alium transfertur, sine consensu ejus, ad quem illa jure devolutionis & successionis pertinet. Verior itaque eorum opinio, qui sentiunt ejusmodi curatores imperium exercere non suo sed alieno nomine; adeoque non magis monarchæ possunt vocari, quam tutor dominus bonorum pupilli, Pufend. *lib. 7. cap. 5.* Audiamus Bodinum *lib. 1. cap. 8. de Rep.* cui hoc in casu adstipulamur, propter rationes jam allegatas. *Idem*, inquit, *dicendum de iis quos Franci Regentes regni appellant, qui vel ob infantiam, vel furorem, vel absentiam regis creari solent, sive eorum nomine, manu, ac sigillo, edicta, rescripta jussa denique omnia sanciantur, sive regia sigilla nomenque regium legibus ac mandatis proponantur. Nihil enim aut parum admodum inter utrumque interest; cum quæ a procuratore gerantur, probante domino, ab ipso domino geri videantur. At rectores illi regii procuratores sunt. Sic enim Theogbaldus Blesensium comes, is qui bonus usurpatur, se ipsum regni procuratorem vocabat. Quare cum quid procuratorio nomine imperatur, extra regis aut domini appellationem, non procuratoris aut curatoris Reipub. sed regis ipsius est mandatum* Legimus apud Marcellinum *lib. 26.* Macedones olim sub auspiciis Regis adhuc infantis gessisse bellum præliumque commisisse, quod idem testatur Justinus, argumentum summæ majestatis Regis personæ inhærentis. Eodem exemplo Franci aliquando contra Childebertum acriter certamen inivere, auspiciis Clotharii Regis infantis & fulcrumi, cum viderent eum in cunis & a matre Fredregundis uberibus pendentem agmen præcedentem. Amoinus *de gestis Francorum. Meseray. Hist. de France.*

3. Aliud censendum de his qui jus acceperunt quovis tempore revocabile, id est precarium, quale olim Vandalorum regnum fuit in Africa, & Gothorum in Hispania, cum ipsos deponerent populi quoties displicerent. Horum enim singuli actus irriti possunt reddi ab his qui potestatem revocabiliter dederunt; ac proinde non idem est effectus, nec jus idem. *Procopius Vand. 1. Aimoi. 11. c. 20. l. iv. c. 35.*

COMMENTARIUS.

QUi imperium precarium, id est revocabile pro arbitrio & lubitu transferentis possidet, superior vocari nequit, nec summa penes eum majestas, sed ministri eorum, a quibus utendum cepit imperium, quamdiu danti placebit, arg. *l. 6. §. 2. ff. de precario.* Sic Vandali & Gothi homines ad libertatem nati, summa rerum sibi reservata imperium suo nomine tractandum in aliquem conferebant revocabile pro lubutri, ita ut quoties judicabant principem male suo officio fungi vel e Repub. non futurum, ut administratio diutius penes eum maneret in ejus locum alium surrogandi potestatem populus habebat, argumentum populum rege tali nomine tenus, quem singulis fere momentis poterat deponere, superiorem fuisse, ejusque actus pependisse a voluntate & arbitrio alieno, ita ut continuatio imperii sit quasi tacita quædam approbatio eorum, quæ agit imperans precario, utpote quæ eum deponendo statim irrita reddi possunt.

XII. 1. Quod autem dixi, quædam imperia esse in pleno jure proprietatis, id est in patrimonio imperantis, quidam viri eruditi hoc argumento oppugnant, quod liberi homines in commercio non sint. At sicut alia est potestas dominica, alia regia; ita & alia est libertas personalis, alia civilis, alia singulorum, alia universorum. Nam & Stoici quandam servitutem constare dicebant ὑποτάξει, in subjectione: & in sacris literis subjecti regis servi vocantur. Sicut ergo libertas personalis dominum excludit, ita libertas civilis regnum at- *Hotom. com. ill. q. 1. Diog. Laërt. 1 Samuel. XXII, 28. II Samuel. x. 2. 1 Reg.*

IX. 22. que aliam quamvis proprie dictam ditionem. Sic Livius ista opponit:
Liv. lib. I. Lib. 2. *Regem vocabant, libertatis dulcedine nondum experta.* Idem; *Indignum videbatur, populum Romanum servientem cum sub regibus esset nullo bello ac ab hostibus*
Lib. XLV. *nullis obsessum esse, liberum eundum populum ab Hetruscis obsideri.* Et alibi:
Lib. III. de legibus. *Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse.* Rursum alio loco opponit gentes quæ in libertate essent iis quæ sub regibus viverent.
Ann. I. de moribus Germ. Cicero dixerat: *Aut exigendi reges non fuerant, aut plebi re non verbis danda libertas.* Post hos Tacitus: *Urbem Romam ab initio reges habuere: libertatem & consulatum L. Brutus instituit.* Et alibi: *Acrior Arsacis regno Germanorum libertas.* Arrianus Indicis: βασιλεῦσι καὶ τῇσι πόλεσιν ὅσαι αὐτόνομοι. *Regibus & civitatibus liberis.* Cecina apud Senecam: *Regalia fulmina sunt quorum vi tangi-*
Lib. XII. *tur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: quorum significatio regnum civitati minatur.* Sic Cilicum illi qui regibus non parebant Eleutherocilices nuncupati. De Amiso Strabo, modo liberam fuisse, modo sub regibus. Et passim in legibus Romanis de bello, & de judiciis recuperatoriis, externi distinguuntur in reges & populos liberos. Hic ergo non de hominum singulorum sed de populi libertate quæritur.
Liv. lib. XXXV, II. Quin & sicut ob privatam, ita ob hanc publicam subjectionem, aliqui dicuntur esse non sui juris, non suæ potestatis. Hinc illa: *Quæ*
Idem l. V. *urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt:* Et, *Estne populus Collatinus in sua potestate?*

COMMENTARIUS.

QUo sensu imperia in patrimonio imperantis esse dicuntur annotavimus ad præcedentem §. Et idem nobiscum videtur sentire Celeber, Pufend. Cum inquit, *nihilominus cum ambitio deinceps regnantium inter præcipua bona imperium in homines ducere cœpisset, opibusque subjectorum mulcendis cupidinibus multi abuti instituissent; ista quoque regna in patrimonio numerata sunt, circa quæ pro lubitu alienanda imperantes disponendi facultatem acceperant, quod in hoc summa dominii vis posita intelligeretur. Reliqui autem reges, quibus tanta in regnum suum facultas non concessa, idem velut personalem aliquam possessionem & jure quasi usufructuario obtineri dici sueverunt. Cujus discriminis origo ex diversis potissimum regna acquirendi modis videtur provenisse. Quanquam enim ad legitimam quorumvis regum constitutionem subjectorum consensus requiratur: diversi tamen plane modi sunt, quibus ille consensus elicitur. Sic ut alicubi Rex subjectis imputet, quod ipsos imperio suo complecti velit; alicubi subditis Rex magnum debet beneficium, quod ab ipsis regno fuerit admotus. Sic qui justam contra se bellandi causam præbuerunt ubi victi sunt, jure belli vitam aut libertatem personalem, & omnia bona potuerunt amittere. Hisce sane quæcunque conditio relinquatur, pro beneficio victoris habenda est. Cui licet victis libertatem personalem & dominium privatum relinquat; saltem tamen imperium in ipsos pleno jure & irrevocabili modo sibi suisque vindicat. Effectus autem, ex isto modo habendi imperium resultantes, in eo potissimum cernitur, quod ibi non solum conditio civium arbitrio regum sit constituta; sed & quod jus suum in tale regnum Rex pro lubitu in quemcunque posset transcribere, adeoque & modum succedendi pro suo arbitrio constituere.* Ad argumentum quo hanc partitionem oppugnant viri eruditi, quod liberi homines non sint in commercio, non recte mihi ab Authore videtur responderi. Propterea quod illa libertatis distinctio in personalem & civilem, quamvis per se bona sit & etiam necessaria ad dissolvendum hunc nodum, non tamen satis commode explicatur, nec applicatur ab Authore, dum hanc regno opponit, quemadmodum illam dominio. Nam & sub justo regno civilem quoque libertatem obtinere nec non minorem, quam in aliis Rerumpub. formis neminem fugere potest, qui diligenter imperii monarchici naturam examinat, atque confert cum iis quæ supra de diversis Rerumpub. formis disputavimus. Sin autem non minor libertas civilis in regno, ergo nec major licentia regibus alienandi imperium, quod in cives, & subjectos suos habent, quam in alia Reipub. forma competit iis ad quos ejus administratio pertinet. Personalem libertatem ubique eandem esse posse ipse Author statuit. Sed respectu subjectionis minoris vel majoris, illi servi, hi liberi videntur, & consequenter magis

gis alienabiles, non quoad personale dominium, sed publicam in se tanquam civitatis & Reipub. membrum regendi potestatem. Nam eadem ubique subjectio, obligans cives facere, & exequi quicquid summi imperantes jubent & statuunt. vide quæ de causis constituti summi imperii & submissionis disseruimus suo loco. Quippe si generalis illa oppositio regni, & libertatis locum vindicaret, sequeretur omnes regio imperio subjectos, esse servos, & consequenter omne regium imperium alienabile, quod neutiquam admittendum censeo, nam imperium quod quis jure usufructario possidet, alienari non posse statuimus arg. §. 3. *inst. de usufr.* ubi inquit Imperator *cedendo extraneo usufructum nihil agi.* Exempla quæ adfert Author non probant libertatem regno opponi, quasi magis servilis sit conditio civium unius imperio quam plurium parentium, verum libertas ponitur pro forma regiminis quam Democratiam vocamus, quando plures Reipub. gubernacula moderantur, & hac ratione quo plures summum imperium participant ex populo, quo majori libertate frui videntur, & eo sensu opponitur Monarchiæ. *Ne sic Rempub. patresque conscriptos populumque Romanum, ut villulam tuam, ut colonos tuos, ut servos tuos relinquas*, monet successorem suum Tacitus Imperator apud *Flavium Vopiscum.* Et apud Tacitum. *Nec dominationem & servos, sed rectorem & cives cogitet.* Argumento itaque statim adducto hoc modo respondendum arbitramur, scil. hominem dupliciter considerandum, vel secundum conditionem naturalem vel adventitiam, id est civilem, viventem in societate civili: ratione illius est animal rationale, liberum, cui competit facultas vivendi & faciendi quod velit, ut & libera dispositio circa ea quæ possidet sibique acquisivit, vel propria industria, vel alia quacunque ratione ad eum pervenerint; intuitu hujus conditionis est animal politicum, id est civile alieno imperio subjectum, habens quidem illam naturalem libertatem, sed ejus usus circumscriptus legibus a summa potestate latis, quæ ipsi agendorum & vitæ transigendæ norma esse debent; tantum itaque de ea detractum quantum requirit societatis salus & Reipub. commodum. Civilis itaque conditio non obstat naturali libertati, neque eam tollit, ita ut jam imperio quis subjectus fieret servus, sed tantum usum libertatis ita ordinat, ut utraque conditio sibi invicem inservire possint. Quippe observandum hominis actiones quatenus natura liber est nullam habere relationem, quam ad se ipsum; ideoque tantum inservire proprio commodo, itaque pro suo arbitrio & voluntate quibusvis mediis ad illud acquirendum potest dirigere & moderari, verum quatenus est membrum societatis civilis, etiam relationem habent cum bono publico, & eatenus summo imperanti incumbit eas dirigendi facultas, quolibet modo, quoniam cum ipso imperio ipsi arbitrium concessum, ea adhibendi media, quibus potissimum publicam salutem conservari, & publicam utilitatem promoveri posse putat. Cum vero ejusmodi actionum moderatio ad unum eundemque finem directio haberi nequit, nisi subjectione & submissione eorum, qui in civilem societatem coire volunt, hinc homo, quatenus est membrum civitatis, subjicitur voluntati summi imperantis, non tanquam servus, qui omni pene libertate carens, quasi proprium Domini patrimonium habetur, sed tanquam homo liber, libertatem a natura in se, & res suas concessam, retinens, quatenus non nocet summo imperio. Jam vero notandum summum imperium aliud magis absolutum, aliud suis circumscriptum limitibus; quo magis absolutum, eo magis limitatur naturalis libertas, & idcirco magis quoque subjecti sunt cives, & propius accedere videntur ad servitutis naturam. Quare latius patet imperium quod mihi jure belli, quam quod consensu civium acquisivi, neutrum tamen mihi adimit facultatem illam naturalem, cujus ratione dicimur nasci liberi, ideoque non esse servi natura. Illud tamen mihi imponit necessitatem qua teneor pati alium dominum, id est alterius imperium agnoscere, quam ejus qui me in suam redegit potestatem, non in corpus aut personam, si justum exercere velit imperium, sed civium actiones, quatenus eas dirigendi habet facultatem ad bonum commune procurandum, & tuendam communem securitatem, habet itaque imperium in applicationem actuum, quatenus relationem habent cum publica administratione Reipub., non vi regii imperii, sed quia eo acquisitum modo, qui liberrimam disponendi de summo imperio facultatem tribuit; quod enim propria industria mihi acquisivi, etiam proprio arbitrio de eo disponere possum, vel donatione, vel cessione, vel venditione, vel testamento, vel alio quocunque alienandi modo, quia nulla lege aut aliquo contractu facultas naturalis circumscribitur. Quando vero aliquis eligitur cui summum defertur imperium, habetur ratio personæ & tacitum intercedit pactum, ut ille sive etiam ejus successores imperium teneant ob peculiares aliquas rationes, quæ movere potuerunt populum, ut in eum transtulerint imperium illudque continuari in ejus descendentes voluerint, quæ ratio ad alios extendi neque ob consequentias potest applicari, & proinde sine consensu transferentis, qui est populus, non potest cedere extraneo imperium princeps, quod enim meum est sine facto meo ad alium transferri nequit. Atqui jus transferendi imperii penes populum tanquam proprietarium est, ergo sequitur summum imperantem imperium consensu sibi acquisitum invito populo ad alium transferre non posse.

2. Proprie tamen cum populus alienatur non ipsi homines alienantur, sed jus perpetuum eos regendi, qua populus sunt. Si cum uni liberorum patroni libertus assignatur, non hominis liberi fit alienatio, sed jus quod in hominem competit transcribitur.

COMMENTARIUS.

DIximus aliquem etiam sub unius quemadmodum plurium imperio civiliter liberum esse, & consequenter generaliter dici non posse, cives quasi sub regio imperio servi essent, in commercio esse & idcirco alienari posse, neque etiam omne regium imperium in cives, posito quod imperium transferendo in alterum, populus quidem tanquam subjectum, circa quod imperium versatur, non vero ipsi homines sed jus eos regendi, qua populus est alienatur, nisi eo modo acquisitum qui jus alienandi tribuit. Quod fieri posse probatione non indiget, sed rerum testatur usus. Verum nihil interesse putat *Felden* an aliqua facultas heriliter imperandi in aliquem, seu alienatur ipse, qui in nostra potestate dominica est. Respondeo populum ita de jure nunquam alienari posse, ut ipsi quoque adimatur in totum illa facultas naturalis, sive privata de bonis propriis disponendi, neque sibi habendi & acquirendi propria bona a communibus Reipub. facultatibus distincta, non illud cujusque civis domesticum cum publico imperio defertur, quippe hoc separatum est a Reipub. administratione publica spectante negotia, & universi populi regendi ordinem, subordinatum tamen ei quatenus cum publico regimine habet relationem. Sic hodie videmus alienari posse apud nos jurisdictionem in populum, non vendito tamen populo, neque singulorum eo dominia & bona deque iis disponendi facultas, & domesticum imperium, transfertur. Alienandi imperii facultas non afficit personas nec earum bona, sed modum quo acquisitum est liberiorem tantum eo utendi, & de illo disponendi tribuit facultatem. Quod de libertorum assignatione hic adfert Author ut probet, quomodo jus in hominem transcribi possit, sine alienatione ipsius personæ, non magni ponderis esse cum *Feldeno* sentio, quia non imperii alienandi facultatem ejusmodi assignatio probat, quoniam, non loquitur titulus *inst. de assig. libert.* de alienatione juris in liberto pro præstandis operibus, quod alienari nequit, ideoque ad nostram quæstionem, quæ de jure aut imperio in homines liberos alienando agit applicari nequit, sed assignationem uni ex liberis, ad quos ea jura ex æquo pertinent ipso jure, nisi uni ex liberis libertum assignaverit patronus, *hoc est testificatus sit, cujus ex liberis libertum esse voluit. l. 107. ff. de verb. sig.* Alii putant, cum jus patronatus in duobus consistat præcipue, in operibus, scil. & bonis libertorum, assignationem eam tantum in bonis, non vero in operibus factam fuisse, & consequenter non tam jus in hominem transcribi, ut hic vult Grotius, quam jus in bona liberti. Et sic etiam restringendam esse *l. 107.* statim a nobis allegatam. Zeigl. *ad h. l.* Putat verum rationem non video cur non diceremus assignationem illam tam in operibus quam bonis libertorum habere locum, in quam opinionem adductus idem sentire videtur summus JCtus *Joan. Voet* Antecessor Lugduno Bat. *Compend. jur. juxta seriem. Pandect. ad tit. ff. de assign. libert.* Ubi inquit, *jus Patronatus ad hæredes liberos patroni transit æqualiter. Potest tamen pater uni ex liberis in potestate retentis assignare libertum testamento vel codicillis, l. 1. §. 3. h. t. Cui tunc soli jus patronatus competit, respectu operarum & successionis.*

3. Neque illud magis firmum est, quod ajunt; si quos populos rex bello quæsierit, cum eos non sine civium sanguine ac sudore quæsierit, civibus quæsitos potius credi debere quam regi. Nam & fieri potuit, ut rex ex sua privata substantia exercitum aluerit, aut etiam ex fructibus ejus patrimonii quod principatum sequitur. Nam ut in ipsum illud patrimonium rex aliquis non nisi usumfructum habeat, perinde ut in ipsum jus imperandi populo qui se elegit, fructus tamen ipsius sunt proprii. Sicut in jure civili est proditum, hæreditatis quæ restitui jussa est fructus non restitui, quia non hæreditati accepti feruntur, sed rei. Evenire ergo potest ut rex in quosdam populos imperium habeat proprio jure; ita ut alienare etiam possit. Strabo Cythera insulam Tænaro objacentem fuisse ait Euryclis Lacædemoniorum principis ἐν μέρει κτήσεως ἰδίας, *privato ipsius jure.* Si rex Solomo regi Phœnicum Hiromo (ita enim eum Græce vocat Philo Byblius qui Sanchuniatonis historian vertit) dedit urbes viginti: non ex urbibus populi Hebræi: nam Cabul (quod nomen illis urbibus datum est) ponitur extra fines Hebræorum, Jos. XIX, 27. sed ex iis urbibus quas

L. in fideicommissaria §. plane. D. ad S. C. Trebellianum.

L. v. VIII. 1 Reg. XII.

quas populi devicti hostes Hebræorum ad eum diem retinuerant, *1 Reg.*
quasque partim Rex Ægypti Solomonis socer vicerat, & Solomoni *IX. 6.*
dotales dederat, partim subgerat ipse Solomo. Nam eo tempore ab *Ibid. 12.*
Israelitis non habitatas argumento est, quod postquam Hiromus eas *1 Paral.*
reddidit, tum demum Solomo eo deduxit Hebræorum colonias. *VIII, 14.*

COMMENTARIUS.

QUæstio hic movetur si quos populos Rex bello quæsiverit; Regi an civibus quæsiti videri debeant. Quippe cum cives onera belli sustinere debeant, ideoque impensis ac labore, imo sanguine eorum geratur, dictare videtur æquitas, ut etiam eorum cedat patrimonio & dominio, quorum opera & impensis aliquid quæritur. Cui etiam accedit quod non suo nomine tanquam privato, sed communi nomine civitatis, quam repræsentat Rex vel Princeps bellum suscipitur & geritur, quamobrem quod communi nomine & communibus viribus, impensis ac operibus acquiritur, in commune videtur conferendum. Hinc olim Tarquinium Collatini oratores missos ut omnem populum Collatinum in potestatem Romanorum dederent interrogasse apud Livium legimus, *dedistisne populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia, in meam populique Romani ditionem.* Argumentum non sibi sed etiam populo belli jure acquisitum populum, & quasi in communem ditionem redactum. Et videtur Author idem quoque sentire, cum ponit casum, quo Rex ejusmodi fructibus quos ex privata substantia, vel etiam ex patrimonii quod sequitur principatum (quod quamvis jure domini ad ejus non pertinet fructus tamen sibi facit proprios) percipit, bellum gerit. Quemadmodum enim quisque civis sibi dominium acquirit earum rerum quas sua industria, vel opera, vel sua pecunia comparavit; ita etiam summo imperanti idem competit jus eodem modo sibi dominium, & proprietatem acquirendi. Eadem enim dominii acquirendi ratio, ergo at idem jus obtinent æquitas postulat. Quid si Crassus aliquis, cui tantæ erant facultates, ut suis fructibus exercitum alere posset, Reipub. Romanæ ab hostibus oppressæ defensionem suis sumptibus, & impensis suscepisset, qui jure potuisset populus eo bello acquisita sibi vendicare, qui nec sumptus nec aliquas impensas, nec operas nisi elocatas præstitit. Iniquum autem esset summi imperantis, circa acquirendum legitimis modis dominium, & proprietatem rerum corporalium, vel incorporalium deteriorem facere conditionem velle, quam est privati alicujus civis. Posset dici id privatum habet jure suo. Summum vero imperantem quemadmodum imperium habet a populo, ita quoque & jus belli gerendi, & consequenter si hoc titulo aliquid acquirit, ejus proprietatem ac dominium non sibi, sed populo acquisitum videri debet, nam ut gerere bellum nequeat, nisi vi summi imperii quo ornatus est consensu populi, ita sibi alio titulo nequit etiam acquirere imperium in populum bello subactum, atqui suum imperium est imperium populi, sed in eum tantum quoad exercitium translatum, ergo etiam imperium in populos subactos non sibi nisi populum repræsentanti acquirit, & idcirco non tanquam privatum patrimonium illud abdicare, & in alium transferri posse videtur, nisi accedente populi consensu. Verum responderi potest, quemadmodum principatus ipsi impedimento esse nequit, quo minus sibi habeat fructus ex patrimonio principatum sequenti & faciat proprios, distinctos ab eo quod vocari potest patrimonium totius populi, ita nec summum imperium obstare potest ne jure ejusmodi dominii & proprietatis eodem quoque effectu gaudeat, quibus gaudent privati circa acquirendum dominium, vel proprietatem privatam, communi populi dominio abstractam, ut ita dicam vel distinctam: nam eo ipso quo populus ejusmodi distinctionem voluit inducere, etiam eadem jura tribuere atque concedere voluisse præsumendus est, quæ huic distinctioni cohærent. Ejus generis est dominium quod principes habent in fructus ex domaniis, ut vulgo vocantur, quæsitos, quos tamen acquirit sibi quia princeps & summus imperans. Res fiscales, quasi privata & propria bona sunt regis seu principis, ideoque a totius Reipub. patrimonio distinctæ. Sic Suet. ærarium & fiscum distinguit. Sic pecunias suas ab ærario communi populi distinguit Dio. *lib.* 53. Cum inquit: *Etsi Augustus suos ab ærario separatim haberet, tamen his quoque suo arbitrio utebatur.* Et Seneca 7. *de benefic. cap.* 4. *Cæsar omnia habet: fiscus ejus privata tantum ac sua, universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Concesso itaque, ut dixi, ejusmodi privato regi dominio, tributa ei quoque facultas censeri debet sibi aliarum rerum acquirendarum proprietatem distinctam a dominio communi cum rerum corporalium, tum etiam incorporalium, ut imperii, ideoque vi ejusdem regiæ dignitatis, & summi imperii quod populus in eum contulit. Ex quibus perspicimus aliquando evenire posse, ut Rex in quosdam populos proprio jure imperium habeat. Imo non videtur mihi abs ratione statui posse mortales in civitatem coalescentes, non de captando lucro, id est subigendo alias gentium fines imperii propagare, sed tantum de damno vitando cogitasse, scil. ut hac ratione se suasque possessiones & fortunas in securitatem asse-

sere-

ferrent, & ab aliorum invasione mutua ope se invicem immunes præstare valerent, cujusmodi securitas cum haberi nequeat nisi summo constituto imperio, ut annotavimus sup. unum vel plures societati civili tuendæ præfecerunt, eumque satis valido renunciantibus proprio singulis imperio, muniverunt atque armarunt imperio, ad tuendam communem salutem securitatemque, & omnia pericula a se depellenda. Obligare itaque summum imperantem videntur voluisse, ut suo imperio uteretur ad præstandam ipsis omnem securitatem, cui intentioni si omnibus viribus suis respondere conatur, videtur obligationi satisfacere, neque alium populum poscere imperii usum & fructum. Non tamen dicendum videtur, voluisse, ut eo subsisteret imperium, ita ut summo imperanti eo non liceret, sine damno communis securitatis uti in proprium commodum, & sibi eo acquirere aliquod emolumentum fines imperii longe lateque propagando armis justa tamen ex causa, & sine periculo ac damno subjectorum, si non eorum causa bellum susceptum, cujusmodi propagatio tanquam fructus, pro cura & cultura salutis communis ipsi concessa videtur. Et consequenter de acquisito imperio eodem modo disponere potest, quemadmodum de re propria quæ in patrimonio est, quisque privatus. Exemplum quod Author hic adducit de alienatione viginti urbium, non uno eodemque sensu accipiunt viri eruditi, nec etiam admittunt hæc omnia quæ hic supponit Author. Quidam non adeo aperte constare putant, Regem Salomonem hasce urbes abalienasse, earumque dominium transtulisse in Hiramum, moti hisce rationibus. Primo quia sacrilegium commisisset eas abalienando, quoniam terra Canaan Dei peculiariter fuerit, & ab eo addictas Israëlitis. Nulla enim pars terræ promissionis alteri potuit tradi mancipio. Secundo, quia hæreditas nec ad aliam tribum, nec in perpetuum transferri poterat ob periculum confusionis in sortibus atque familiis. Tertio, quia non Rex Salomon, sed Deus erat dominus illius terræ, alienari ab eo non potuit propter prohibitionem factam de non alienenda terra Hebræo populo a Deo concessa, atque promissa *Levit.* 25. 24. Ubi *Terra non vendetur in perpetuum, quia mea est: & vos advenæ & coloni mei estis.* Propter Jubilæum enim nihil in perpetuum alienari poterat, vel etiam Hebræo, quoniam eo tempore pristinus dominus dominium recuperabat, unde sequitur multo minus, in totum vel absolute dominium alicujus terræ potuisse transferri in alienigenam a veri Dei notitia alienum, quia verendum erat, ne Israëlita in possessionem & ditionem Ethnicorum traditi, a vero Dei cultu deflecterent & deficerent ad idololatriam. Quamobrem alii opinantur hæc oppida, non data sed commutata potius fuisse, adducentes 2 *Chron.* 8. 2. ubi Hiramus dicitur dedisse Salomoni viginti oppida, ubi verbum *dandi* alii tantum valere putant quod *reddere*, ut & ipse Author, quam interpretationem rejiciunt, permutationem factam fuisse asserentes. Existimant enim alii hinc inde urbes datas, ut mutua amicitia olim contracta, magis magisque congelaretur ejusmodi liberalitatis & benevolentiæ testimoniis; vel alias fortasse ob rationes quæ nos fugiunt, quia de illis altum in sacris litteris silentium. Hoc tamen certissimum vel amicitiam jam contractam, vel contrahendam, vel propriam utilitatem huic sive permutationi, sive donationi occasionem præbuisse. Alii statuunt neutram interpretationem vero consentaneam, sed existimant non concessisse Salomonem Hiramo illa oppida, quoad dominium, sed tantum quo ad usumfructum ad aliquod annos, ut hoc tempore tributa colligeret, donec esset satisfactum pro tot tantisque pretiosissimis rebus, quas Salomon ab Hiramo acceperat, & ad ædificandum, & exornandum templum. Alii cum Authore nostro sentiunt dicta viginti oppida donata fuisse a Salomone Hiramo, ideoque revera alienata, & ne obstaret prohibitio de hæreditate dominii non alienanda, urbes illas extra fines Hebræorum, ideoque non illius terræ quam vendere aut alienare quacunque alia ratione interdictum a Deo, portionem fuisse, sitas. Quippe regionem Cabul extra terræ promissæ fines, ex generali terræ descriptione patet. *Jos.* 19. 17. ubi contermina fuisse videtur Ascheri, verum minime ad Ascherem pertinuisse, ideoque extra possessionem a Deo definitam, quippe non inclusive sed exclusive de terra Chabul est sermo, describuntur enim limites Regionis Ascheri tributæ finiisse ad lævam, ubi incipit terra Chabul, tum etiam colligitur ex numero civitatum Ascberis quæ enumerantur, nec non ex 2 *Par.* 8. 2. ubi Salomonem Israëlitarum colonias eo deduxisse legimus. Ergo ab Hebræis urbes in dicta terra sitas antea non habitatas, quam postquam Hiramus eas reddidit. vid. & Samuel Bochart. *Geograph. sacr.* Sed maneat sua cuique opinio, hoc saltem constat sacras litteras manifeste affirmare oppida donatione alienata fuisse, quam alienationem quisque pro lubitu interpretetur, ego vero eam quam ipsæ litteræ indicare videntur minus erroneam dicendam puto, & habet Author hic & in suis ad hunc locum notis imperii alienati tot exempla, ut alia hisce vix addi possent.

Diod. l. IV. 4. Sic Hercules legitur Spartæ bello captæ imperium Tyndareo dedisse, hac lege, ut si quos ipse Hercules liberos relinqueret iis restitueretur. Amphipolis in dotem data Acamanti Thesei filio. Et apud Homerum Agamemnon septem urbes se Achilli daturum pollicetur. Melampodi partes regni duas dono dedit rex Anaxagoras. *Lib.* V. De Dario sic Justinus: *Regnum Artaxerxi, Cyro civitates quarum præfectus erat*,

erat, testamento legavit. Sic Alexandri successores in jus illud plenum ac proprietatem imperandi populis, qui sub Persis fuerant, pro sua quisque parte successisse, aut etiam ipsi victoriæ jure id imperium sibi quæsivisse censendi sunt. Quare non est mirandum si alienandi jus sibi arrogarunt.

5. Sic cum Attalus rex Eumenis filius populum Romanum testamento bonorum suorum hæredem fecisset, populus Romanus sub bonorum nomine etiam regnum complexus est. Florus de ea re: *Adita igitur hæreditate provinciam populus Romanus, non quidem bello nec armis, sed quod est æquius testamenti jure retinebat.* Et postea cum Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecisset heredem, regnum in provinciæ formam redactum est. Cicero secunda in Rullum: *Hæreditatem crevimus, regnum Bithyniæ.* Sic Libyæ pars Cyrenaica eidem populo ab Appione rege testamento relicta. Florus l. II. Epit. Liv. 58.

6. Tacitus, Annalium XIV, agrorum meminit qui regis Appionis quondam habiti, & populo Romano cum regno relicti. Cicero de lege Agraria: *Quis ignorat, regnum Ægypti testamento regis Alexandrini populi Romani esse factum?* Mithridates in oratione apud Justinum de Paphlagonia loquens: *Quæ non vi, non armis, sed adoptione testamenti patri suo obvenisset.* Narrat idem ab Orode Parthorum rege diu dubitatum: quem filiorum suorum post se regem destinaret. Et Polemo Tibarenorum adsitæque regionis dynasta uxorem reliquit imperii hæredem, quod & in Caria olim fecerat Mausolus fratres habens superstites. Epit. Liv. 41. Ap. Mithr. Justin. lib. XXXVIII. XLII. Strabo lib. XII. Strabo XIII, lib. II. Dan. c. 4.

COMMENTARIUS.

Habemus apud Livium exemplum Regni a Proca Numitori legati. Ita Pyrrhus de successione filiorum testamentum condidit Pausanias *l.* 1. Prosutagus Icenorum Rex *longa opulentia Clarum Cæsarem heredem duasque filias scripsit, ratus tali obsequio regnum & domum suam procul injuria fore.* Tacit. *lib.* 14. *annal. c.* 31. Sic Coctius Alpium, Polemo Ponti Reges populum Romanum heredem fecerunt. vid. Flor. *Epit.* Augustus Tiberium in spem successionis adoptavit, quoniam ut in testamenti tabulis scripserat, sinistra fortuna Cajum & Lucium filios sibi eripuerat. *Tiberius Cæsar mihi ex parte dimidia & sextante heres esto.* Suet. *Tib. cap.* 23. quo ipso & successorem sibi Tiberium elegit. Gizericus Rex Vandalorum succedere jussit testamento eum, qui sibi sanguine proximus & natu major esset. Procop. *lib.* 3. *de bello Vandal.* Sic etiam Rudolphus Rex Burgundiæ regnum suum testamento voluit tradere Conrado Salico cognomine, quod is, ejecto Othone Duce belgico, Germaniæ ditioni adjecit.

XIII. 1. At in regnis quæ populi voluntate delata sunt, concedo non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem, ut alienatio imperii sui Regi permitteretur. Quare quod Crantzius ut rem novam notat in Unguino, quod is Norvegiam testamento reliquisset, non est quod inprobemus, si Germanorum mores respicit, apud quos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus, & Lodovicus Pius, & alii postea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis testati leguntur, id commendationis magis vim apud populum habebat, quam veræ alienationis. Atque id de Carolo speciatim Ado memorat, voluisse eum testamentum suum a Francorum opti-

matibus confirmari. Simile est quod apud Livium legimus, Regem Macedonum Philippum cum Persea a regno arcere & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris sui filium, obiisse Macedoniæ urbes, ut principibus Antigonum commendaret.

COMMENTARIUS.

ANnotavimus *sup.* imperia quæ consensu populi delata sunt, non latius patere, id est non majorem disponendi de eo facultatem tribuere principi, quam verosimile est, si non expressæ sunt conditiones quædam adjectæ, populum voluisse concedere. Atqui populus sibi constituendo Regem, cum tantum sibi elegisse videtur ad regendam, id est ad administrandam Rempub. procurando ne quid detrimenti capiat, ergo ipsi jus illud imperium in alium transferendi concessisse videri nequeunt. Quippe abdicare illud alienando, plane ejus voluntati contrarium est, & consequenter non præsumi potest qui in aliquem imperium contulit ad exercendum personaliter, voluisse, ut illud abjiciat invito transferente, nisi expresse hoc sit additum. Præterea præsumuntur cives in aliquem conferendo imperium, ejus personæ non minus rationem habuisse, quam necessitatis humanæ, quæ imperium aliquod civile constituendum exigit, multum enim interest in cujus ditionem, atque tutelam se quis permittit, & idcirco despiciendi sibi administratores, & gubernatores reservasse facultatem, nisi expresse ei renunciarint, cujusmodi reservatio eripit summo imperanti alienandi facultatem, ita ut, quemadmodum imperium regi illud legitime, & juste tractanti invito adimi nequit, ita nec populo invito alius Rex obtrudi potest. Ea itaque conditione ipsi delata summa potestas censeri debet, ut ipse gubernaret Rempub. non alius, quem populus fortasse non eligeret, si eo abdicante imperium, alius esset Reipub. admistrationi præficiendus, qua lege & ipse princeps imperium accepisse videtur eo ipso quo accipit, & ita tacite reciproca intercedit principi cum populo obligatio, qua populus tenetur venerari imperium, Princeps administrationem susceptam, nisi consensu transferentis abdicare, licet quidem favori pro se introducto cuique renunciare, & consequenter etiam abjicere imperium, quod hodie in summis fortunæ bonis habetur, ideoque non verendum, ut quis sua sponte facile illud abdicet, revera tamen maximum est onus, a quo quis semel suscepto interveniente stipulatione, vel contractu sese excusare pro lubitu nequit, nisi accedente consensu populi, atqui summæ integritatis, & virtutis argumentum quandoque est ejusmodi spontanea imperii abdicandi inclinatio, etiam difficile populus imperantem solvet obligatione, multo minus sinet alienare in alium transferendo. Quo enim hoc titulo faceret, nam cum illud non habeat a se sed a populo, populum autem non consistet alienandi ipsi tribuisse potestatem, ergo, non plus juris in alium transferre potest quam ipse habet, nullum autem imperium habet a se ipso nisi quod populus ei detulit, ipse exerceat, ergo jus illud in alium transferre nequit. Ejusmodi itaque regnis, qui per consensum deferuntur convenit illud quod Albert. Cranzius *lib. 2. cap. 4.* tanquam aliquid novi & antehac inauditi annotat in Unguimo Gothorum Rege, cum ita scribit. *Unguimus Gothorum Rex, quem Haldanus post se regni moderatorem in Dania designavit, Norvegia Hasmundum impuberem filium relinquens, novum & antehac incompertum munus testamento datum. Equidem ædes, prædia, vineas, & his similia testamento dari putavimus, regnum autem præstari charta beneficio, prodigii loco habitum est.* Quamvis jam multa olim similia extiterint exempla ubique apud omnes fere gentes, & nationes, & etiam ab ipsis Germanis usitatum ut annotatum, ita ut mirum ab Authore ut rem novam in Unguimo notatam. Verum cum de Daniæ & Norvegiæ gentibus sermonem habeat Author, apud quas ante Haldani tempora non in usu fuisse videtur summa imperia transferre ultima voluntate, peculiaribus hisce nationibus conveniunt, quæ ait Author, & idcirco injuste taxatur ab Hottomanno, quia novum & inauditum appellat quod jam diu in usu fuerat. Addit enim: *Sed in hac regione, nisi insignis aut virtus aut industria vires testamenti adjuvissent, non est verisimile, Daniæ proceres cum populo tam facile cessuros defuncti regis voluntati.* Quod autem legimus Carolum M. & deinde etiam filium ejus Ludovicum Pium ea de re testamentum condidisse, id consensu populi, vel qui eum referunt primorum regni factum constat ex Historiis. Ita enim Eginhardus de Ludovico Pio *in vita Caroli: Carolus M. extremo vitæ tempore, cum jam morbo & senectute premeretur, evocatum ad se Ludovicum Aquitaniæ Regem, congregatis solenniter de toto regno Francorum primoribus, cunctorum consilio consortem sibi totius Regni & imperialis nominis heredem instituit.* Sic Umbertus Princeps Delphinatus, cum liberis destitueretur, principatum Regi Gallorum detulit, ea vero lege, ut eum ab imperio recognosceret, & primogenito ab ipso principatu nomen imponeret ac Delphinum perpetuo vocaret accedente consensu populi. Quippe cum animum induxisset principatum vendere Papæ, opposuerunt omnino sese huic alienationi nobiles, atque obtinuit ut pretium de quo jam conventum, a Philippo Valesio acciperet, cujus filio Philippo, qui primus nomen Delphini & insignia gessit, plena donatione regno postea obtulit salvo jure imperii, cui præjudicare non poterat, ut refert Arnisæ. ex Hail. *lib. 2. & 3. de l'estat de France.*

Nec

2. Nec quod idem ille Lodovicus urbem Romam Paſchali Pontifici reddidiſſe legitur ad rem facit, cum Franci imperium in urbem Romam a populo Romano acceptum reddere eidem populo recte potuerint, cujus populi quaſi perſonam ſuſtinebat is qui primo ordinis princeps erat.

COMMENTARIUS.

ADmodum dubitant viri eruditi, an unquam hæc donatio, de qua Author hic agit, a Ludovico Pio Paſchali Pontifici fuerit facta. Multi merum figmentum eſſe putant; alii quorum in numero celeberrimus JCtus Hottomannus *Quæſt. illuſtr.* tanquam infallibilem veritatem hujus donationis hiſtoriam amplectitur, cujus extare inſtrumentum ajunt, apud Raph. Volater. *Geograph.* 3. ex Bibliotheca Vaticana prolatum ab ipſo Authore. Exhibet quoque illud Baronius & Sigonius *Hiſtor. Ital lib.* 4. quod ſeſe ita habet. *Ego Ludovicus Imperator Auguſtus ſtatuo & concedo per hoc pactum confirmationis noſtra tibi beato Petro Principi Apoſtolorum, & per te Vicario tuo domino Paſchali ſummo Pontifici, ac univerſali Papa, & ſucceſſoribus ejus in perpetuum, ſicut a prædeceſſoribus uſque nunc in veſtra poteſtate, & ditione tenuiſtis, & diſpoſuiſtis civitatem Romanam cum Ducatu ſuo, & ſuburbanis atque viculis omnibus, & territoriis ejus Montanis, & maritimis littoribus, ac portubus, ſeu cunctis civitatibus, caſtellis, oppidis, viculis in Tuſcia partibus, id eſt Portum, Centum cellas Care, Bledam, Maturanum, Sutrium, Nepet, Caſtellum Galleſii, Ortam, Polimartium, &c.* Et Paulo poſt, *Inſulas Corſicam, & Sardiniam & Siciliam. Has omnes ſupradictas Provincias, urbes, civitates, & oppida atque Caſtella, viculos, & territoria, ſimulque & patrimonia jam dicta eccleſia tua beate Petre Apoſtole, & per te beate vicario tuo ſpirituali patri domino Paſchali ſummo Pontifici ac univerſali Papa, ejuſque ſucceſſoribus uſque in finem ſeculi eo modo confirmamus, ut in ſuo detineant jure principatu atque ditione.* Verum ſi penes pontificem, ut ipſi ratiocinantur ſit totius mundi ſummum imperium, tanquam Chriſti Vicarium, quid opus fuit illa donatione ſive a Conſtantino, ut alii volunt, facta, & confirmata a Ludovico, ut ex ipſo videtur conſtare adducto inſtrumento. Optimo jure hujus univerſi conditorem Deum mundi Dominum appellamus, quare Imperatores Romani ſe hoc titulo inſigniunt, & conſequenter ſi Dei Vicarii Pontifices, immediate idem habent dominium ac imperium, quod nulli Deo ſolo acceptum ferri debeat, & non ſine majeſtatis ſuæ vilipendio fieri poteſt, ſi ab inferiori ſuo, & poteſtate humana, donationis titulo ſibi dominium acquireret, quaſi non omnium rerum penes ſe reſideret imperium. Cui etiam accedit, quod ſi aſſerant ut quidam faciunt ad Conſtantinum referendam dictam donationem jure factam, quid opus vel alia donatione ejuſdem rei, vel confirmatione. Quippe alteutrum ſtatuere oportet, vel eam factam fuiſſe a Conſtantino, vel non factam. Factam autem fuiſſe non a Ludovico ſed confirmatam ex ipſo diplomate perſpicimus. Sin autem facta a Conſtantino, vel valida fuit vel non. Si valida fuit, quid opus nova confirmatione, confirmari utique non potuit, quod enim ab initio non valet, tractu temporis convaleſcere nequit, & idcirco confirmatione non potuit plus juris transferre in Paſchalem Ludovicus, quam a ſucceſſoribus habuit, nam eandem poteſtatem idemque jus Conſtantino, quam Ludovico tribuendam neminem negaturum mihi perſuadeo, quamobrem ſi jure donaverit urbem Romam Paſchali, fruſtra iterum donata a Ludovico, vel etiam confirmata ipſa donatio quaſi non plena, & omnibus ſuis partibus eſſet abſoluta atque perfecta. Præterea nec a Conſtantino nec Ludovico ejuſmodi donationem factam fuiſſe patet ex eo. Quod cum mortuo Stephano Pontifice, in ejus locum elegiſſet Paſchalem, cujus audaciæ eo proceſſerat, ut ſe Pontificem gereret, antequam ab imperatore, cujus erat approbare electionem, confirmationem accepiſſet, Imperator eam rem ægre ferens, & offenſus Romanis quos hac ratione imperatoriæ dignitatis jura, cui ſubjecti erant violaſſe prætendebat, *fit reprimande aux Romains, & les admonesta de ne plus retombez dans de ſemblables attentats*, uti teſtatur Mezeray. *Hiſt. de France. lib.* 10. Quippe ut idem ſcribit, Stephanus Pontifex ſtatim poſtquam electus erat ſucceſſor Leonis juſſiſſe populum, ut Imperatori Ludovico juramentum fidelitatis præſtaret. *Le Pape Leon eſtant mort le* 23. *de May, Eſtienne Diacre fut mis en ſa place par l'election du Clerge. Il ne feignit point de s'inſtaler dans le Pontificat, ſans attendre la confirmation de l'Empereur, il luy fit toute fois preſter le ferment par les Romains, & aprés il le vint trouver a Reims pour luy rendre ſes devoirs.* Dicto quoque inſtrumento non habendam fidem probat vir Nobiliſſimus & Ampliſſimus Philippus Mornay, qui hic inſpiciendus, *de myſter. iniq.* 1°. *Quia in eo multa terra & ditiones donantur, quæ longo poſt tempore in donatione Comitiſſa Machtildis comprehenduntur.* 2°. *Quia ſi huic inſtrumento locus, multas Provincias, inſulas, ditiones, dominia, portus, oras, donaverit Ludovicus, in quibus nihil ei juris, imo quæ ex pacto cum Carolo & Ludovico facto, in Imperatorum Orientalium bonis cenſentur.* Quippe inter alia fit mentio Siciliæ, quod ad imperium Orientale pertinuit, nec unquam in Caroli, vel Ludovici poteſtatem venit.

XIV. Quod autem huc usque monuimus, distinguendam esse summitatem imperii ab habendi plenitudine, adeo verum est ut non modo pleraque imperia summa non plene habeantur, sed & multa non summa habeantur plene: quo fit ut marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi & testamento relinqui soleant.

COMMENTARIUS.

ANnotavimus sup. summum illud dici, cui nihil adæquatum, sic summa dicitur potestas seu majestas cujus actus alterius arbitrio non subsunt, ita ut nemo sibi potestate æqualis sit, si autem summam etiam plenam oportet habere potestatem, scil. omnia summæ majestatis jura, non quidem ipso actu exercenda, verum radicaliter in summa majestate fundata. Summum imperium non dicitur quis habere propterea, quod exercet omnia majestatis jura, verum quia nullum habet superiorem cujus majestatem, & imperium venerari & agnoscere tenetur. Summitas enim imperii ut ita dicam, cum dividi nequit sua natura majestas, nec ejus jura partiri est ipsa illa plenitudo, quippe quemadmodum plenum dici nequeat quod non absolutum omnibus suis partibus, ita nec summum cui aliquid æquale, illud enim æquale est pars deficiens, ob cujus defectum summum dici nequit & consequenter nec plenum. Summa itaque potestas concipi nequit, sine illa habendi plenitudine, sed quidem sine exercendi plena facultate. Et eo sensu intelligenda authoris distinctio, principes, duces, marchiones, comites, plenam quidem habent omnia in sua jurisdictione exercendi summi imperii jura potestatem, verum agnoscunt tamen Cæsarem superiorem, verum cum plerumque Marchionatus & Comitatus sunt feuda imperii, non adeo facile alienari quoque possunt, vel testamento, vel donatione, vel venditione, vel alio quocunque alienandi modo. Quippe cum secundum consuetudines feudales bonorum, quæ in feudum alicui concessa, ut etiam regalium quæ iis inhærent alienatio fieri nequit, nisi præter consensum ipsius domini etiam Imperatoris, qui ea in feudum dedit, & agnatorum, qui jus radicatum in eo habent, accedat consensus, siquidem firma & perpetua erit alienatio, multum sæpius habet difficultatis ejusmodi alienandi consensum obtinere, Ideoque non pleno jure talia haberi imperia videntur. Ita enim 2. *feud. tit.* 39. & in specie 3. *feud. tit* 31. *Alienatio feudi paterni non valet etiam domini voluntate, nisi agnatis consentientibus ad quos beneficium quandoque sit reversurum.* Sed observandum, quod licet absque domini authoritate feudum alienari prohibeatur, tamen si paternum sit proximiori agnato, alioqui proximitatis jure successuro, concedi poterit, domino etiam ignorante, sive hoc gratis, sive tali cedatur conventione, ut annuum quid pendendum sit, ratione feudi, hoc in agnatum proximiorem cedens accipiat, idque ratione conjunctionis, quæ non tam alienationis speciem, quam refutationem quandam, id quod in personas tam conjunctas, funditur, interpretari suadet, ut annotavit ad *h. tit.* vir nobilissimus Fredric. Schenck a *Tautenberg*.

XV. 1. Est & alterum hujus discriminis indicium in regni tutela, dum rex ætate aut morbo fungi potestate sua impeditur. Nam in regnis quæ non sunt patrimonialia, tutela eorum est quibus lex publica, aut ea deficiente consensus populi eam mandat. In regnis patrimonialibus eorum quos pater aut propinqui elegerint. Sic videmus in Epirotarum regno, quod consensu populi ortum fuerat, Aribæ regi pupillo publice tutores constitutos: & a proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. At in Asia minore bello parta rex Eumenes Attalo filio fratrem suum tutorem dedit. Sic filio Hieronymo pater Hiero in Sicilia regnans quos voluit testamento tutores assignavit.

Just. l. XIII. Plut. de amore frat.

COMMENTARIUS.

CUm tutoris datio pendeat a patria potestate *l. 120. ff. de verb. sig.* Quamobrem lex jus dandi tutorem filio impuberi patri tribuit, modo in potestate habeat. *Permissum* enim inquit Imperator, *parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent tutores dare. inst. de tutel.* §. 3. Nullam video differentiæ rationem, quare in regnis non patrimonialibus Regi non esset eadem

potestas

potestas filio suo, ad quem ordine successionis regnum devoluturum est, impuberi testamento tutorem dandi, quam Author tribuit regi cujus in patrimonio regnum est. Quippe imperium diversus habendi modus ad Reipub. administrationem pertinens, non imminuere potest, vel tollere potestatem a lege naturali & civili Regi tanquam patri suorum liberorum concessa. Cui etiam accedit quod ea sit potissima regni patrimonialis, & non patrimonialis differentia, quod illud alienari potest, hoc non item. Verum ex prohibitione alienationis deducere quoque prohibitionem tutorem dandi, ab omni ratione aliena planè est consequentia, non idem licebit Regi quod privato? Non licent eadem omnibus Regibus qua Regibus, quippe sic omnibus quoque alienandi imperii facultatem tribuere necesse haberemus. Verum qualis illatio, si omnibus Regibus qua Regibus non permissa eadem jura circa administrationem civilem, ergo nec eadem circa ea quæ domesticam, gubernationem spectant, vel quæ alicui permissa propter sibi inhærentem intrinsecam naturalem, & adnatam qualitatem, & aptitudinem. Et consequenter non magis ea Regi potest adimi, quam cuique privato facultas alienandi bona privata, quia civitatis membrum est. Possumus etiam exempla adferre quæ ostendunt, non semper observatum circa tutoris dationem illud regnorum discrimen de quo Author, Romanum enim regnum in Regum patrimonio fuisse neminem affirmaturum credo. Et tamen Ancum Martium Tarquinium liberis testamento tutorem instituisse tradit Liv. *l.* 1. *c.* 34. non requisito consensu populi. Sic etiam mortuo Ænea, non proceres imperii Ascanio nondum maturo imperio tutorem dedisse, sed Lavinia mater, vel noverca tutelam suscepit. Nullis autem ex indiciis constatque Æneam in patrimonio habuisse summum imperium in Trojanos & Latinos, quippe qui sibi illud acquisivisse videtur fœdere icto cum Latino duce, cum publico tum etiam domestico. Latinum vero Regem non Herili imperio præfuisse sui genti, vel exinde mihi constare posse videtur, quod præsentibus suis primoribus amicitiam, & fœdus cum Ænea sanxisse scribit Livius. Deinde etiam quia testatur amisso Latino duce in certamine adversus Turnum Regem Rutilorum, non grave sed placidum admodum imperium sibi in Latinos assumpsisse Æneam, scil. ne eorum a se animos alienaret, argumentum quod non herili sed patrio sueti erant imperio. Sine vero Regem filio impuberi testamento tutorem dedisse non constat, jus illud ad sanguine Regi impuberi proximos, vel & hisce deficientibus ad populum spectare concedo. Nisi aliter leges Regni fundamentales circa hanc rem disponant. Regi autem furioso potius curatores adduntur cum vicaria administrandi potestate, vel proximus successor assumitur, eique defertur administratio. Imperii tamen dignitas atque summa majestas penes Regem, quamvis furiosum manet propter rationes jam antea adductos.

2. Sive vero rex simul sit privato jure fundorum dominus ut Rex Ægypti post Josephi tempus, & Indorum reges, memorante Diodoro, ac Strabone, seu non sit, hoc imperio extrinsecum est, nec ad ejus naturam pertinet. Quare nec imperii speciem aliam, neque alium habendi imperii modum hoc quidem constituit. *Lib.* 11. *Lib.* xv.

COMMENTARIUS.

Disputamus de jure & natura summi imperii, quod est jus regendi cives, & administrandæ Reipub. Proprietas enim fundi seu territorii nullum tribuere potest jus in personas, quæ illud inhabitant, nisi ipsa inhabitatio incolas vel subjectos tanquam glebæ adscriptios efficeret, quod sine consensu hominis liberi fieri non posse cuivis notum, ejusdem juris efficere, cujus est fundus, & consequenter, nec idem imperium idem dominium in subjectos deferre Regi, quam habet quisque in rem propriam. Quamobrem ejusmodi fundorum proprietas, Regi privato jure competens, non aliam imperii speciem, vel alium imperii habendi modum constituit.

XVI. 1. Tertia observatio sit, non desinere summum esse imperium, etiam si is qui imperaturus est promittit aliqua subditis aut Deo, etiam talia quæ ad imperii rationem pertineant. Nec jam de observatione juris naturalis & divini, adde gentium, loquor, ad quam reges omnes tenentur, etiamsi nihil promiserint, sed de regulis quibusdam ad quas sine promisso non tenerentur. Verum esse quod dico ex similitudine patris familias apparet, qui si quid familiæ facturum se promiserit quod ad familiæ gubernationem pertineat, non eo desinet in sua familia jus summum, quantum fert familia, habere.

Nec maritus maritali potestate privatur eo quod aliquid uxori promiserit.

COMMENTARIUS.

Quæstionem hic movet Author, an Rex, *qui imperaturus est, summum desinat habere imperium, si promittat aliqua subditis vel Deo, ad imperii rationem pertinentia*, de qua diversa doctorum opinio. Superius annotavimus ipsi imperii delationi necessario propter causam, & finem quem sibi in civitatem coalescere animum inducentes diversæ familiæ proposuerunt, inesse pactum, quo tacite se obligasse summum imperantem dicendum esse puto se ea lege imperium accipere, qua cives in eum conserunt, jam vero manifestum est finem transferendi imperii esse, ut eo communis salus & securitas possit defendi contra aliorum injuriam & violentiam, tum etiam utilitas promoveri, unde supremam legem populi salutem dicimus, & eam imperio summo modum & regulam præscribere, populus autem imperio & voluntati ejus quem societati tuendæ præficiunt, promittit se obtemperaturum, & executurum jussa, non tamen pure sed sub conditione si imperii actus respondeant dicto fini. Tacitum vero hoc pactum mutuam parit obligationem, qua tenentur paciscentes præstare quod promissum est. Non tamen imminuit vim imperii summi, quia de eo nihil detrahitur, neque arbitrium utendi iis mediis eoque exercendi modo, quem isti fini producendo putat consentaneum. Quamvis hæc promissio semper inest susceptioni imperii solet tamen expresse fieri, adjecto jurejurando certisque adhibitis solennitatibus, quando corona & sceptrum imperanti defertur, licet per successionem ad imperium perveniat. Ita Pufend. *de jur. nat. gent. lib. 7. cap. 6. n. 10. Tacita promissio regni bene gerendi in ipsa ejusdem susceptione in esse intelligitur etiamsi nihil expresse dictum fuerit. Frequentissimum tamen est, promissionem illam fieri expresse, non sine juramento, certaque rituum solemnitate. Neque id insitatum, ut in ea promissione officium regis describatur per periphrasin, aut enumerationem præcipuarum partium. Puta, se diligenter invigilare velle saluti publicæ promovendæ, bonos defensurum, malos coerciturum, justitiam integre administraturum, neminem oppressurum & similia*, quæ omnia tacite insunt delationi & susceptioni imperii, ideoque quamvis non expresse sese promittit princeps ea præstiturum, promisisse tamen intelligi debet in se recipiendo imperii onus, quia in hisce potissimum officium boni regis sive principis consistit. Hæc promissio generalis vocari potest, secundum mentem statim allegati Authoris, quia concernit universalem imperii gerendi & tractandi modum, nihil detrahens de ejus jure, & exercendi illud pro libitu facultate, dummodo non excedat civilem habendi modum, id est repugnat fini & usui quamobrem institutum est. Est autem & promissio quæ potest dici specialis, qua Rex se obligat observaturum quasdam regulas ad quas non teneretur sine promisso. Quippe dum sese promittit recte administraturum imperium, sibi reservat arbitrium quibus mediis velit civitatis saluti & securitati consulere; & omnia quæ huic inservire putat, adhibendi liberam habet potestatem. In speciali promissione certa quædam media & modum exprimere potest, quæ in administrando imperio se adhibiturum populo promittit, quæ vel magistratuum creationem, vel vectigalium impositionem, vel legum lationem attinent, aliaque id genus negotia spectat. Habet enim summus imperans potestatem & leges ferendi, & magistratus creandi, & vectigalia ac onera civibus imponendi, bellum gerendi, exercitum conscribendi, hæc omnia sunt de essentia summi imperii, & ea omnia sunt relicta arbitrio principis, si nihil aliud conventum. Verum quid si populo certas quasdam designatas personas in quas, vel magistratum conferre vel non, quid si nova, vel certa quædam tributa impositurum, vetera abrogaturum, bella quædam non suscepturum, commoda in aliorum civium, vel Reipub. damnum redundatura, non daturum se promittit, non imminuitur ipsum summum imperium, nam omnes isti actus manent ipsi intacti & integri, verum restringitur tantum eorum exercitium ad certum casum, neque obligat sese iisdem hisce summi imperii juribus, non uti, sed quibusdam in casibus qui expressi sunt. Excipitur vero nisi summa Reipub. necessitas & civium salus aliter requirat, nam eo casu præsumuntur cives principem solutum voluisse promissione. Quemadmodum voluerunt principem obligare ad ea præstanda, quia Reipub. utilia fore arbitrabantur, ita eum obligatione solutum voluisse præsumitur, ubi constat Reipub. salutem poscere ut promissa non serventur. Verum statuit Pufendorfius ejusmodi Regis promissionem ejus conscientiam tantum stringere, dum civibus nullam tribuat facultatem sese jussa principis, sive Regis detrectandi, vel istos actus reddendi irritos quasi contra datam fidem, & promissionem admissos, quoniam si Rex dicat, salutem populi, aut insignem Reipub. utilitatem id postulare, sicuti & ea præsumptio Regis actus semper comitatur, nihil habent cives quod regerant, quoniam cum Regi deferendo summum imperium, simul ipsi facultatem, quam ante quisque privatus paterfamilias habebat in sua familia, concesserunt judicandi quid necessitas & utilitas Reipub. flagitat atque postulat, non possunt sibi judicium super actibus principis vindicare, & consequenter detrectare nequit regis jussa atque mandata exequi, quia ea judicant promissioni contraria. ne itaque princeps hac ratione eludere posset obligationem qua tenetur stare promissis, suadet ut simul aliquod constituatur concilium,

lium, *Quod Rex teneatur consulere, si quidem ab istis promissis tempora Reipub. descedere jubeant, idque concilium jure suo, non precario super illis negotiis posset cognoscere, citra cujus consensum cives jussis Regis circa talia non obligantur.* Fateor hac ratione posse præveniri multa incommoda atque multas discordias, quibus ejusmodi super actibus principis judicandi facultas populo relicta occasionem posset præbere. Verum concilii alicujus eum in finem constitutionem eo necessariam arbitrari, quasi super actibus principis nulla judicandi esset populo potestas, quia renunciarunt facultati judicandi de mediis quæ Reipub necessitas, vel utilitas exigit, non puto adeo certo constare. Quippe princeps imperium suscipiens ea lege, ut illud sit administraturus secundum sua promissa, populo tribuit jus exigendi a se quæ facere vel non facere promisit, non judicat de potestate principi concessa, quæ ipsi soli tribuit jus judicandi quid Reipub. utilitati inserviat, & necessitas exigat, eaque suo abitrio adhibendi media, quæ necessaria statui præsenti Reipub. maxime convenientia statuit. Verum de jure sibi reservato circa illa quæ promissa sunt, illudque læsum prætendit non præstante Rege quod promisit, & dum de ea inquiritur facile constabit quid utilitas Reipub. flagitavit, si hoc pretextu Rex excusare velir quod non promissis steterit, licet enim cuique jus suum persequi, sed non sibi dicere. Ideoque quamvis ejusmodi concilium non constituarur, populum nihilominus Regem tanquam violatæ fidei reum secundum pacta, vel promissa interposita in ipsa inauguratione, imperium administrare declinantem, & negligentem convenire posse nullus dubito.

2. Fatendum tamen, id ubi fit, arctius quodammodo reddi imperium, sive obligatio dumtaxat cadat in exercitium actus, sive etiam directe in ipsam facultatem. Priore specie actus contra promissum factus erit injustus, quia, ut alibi ostendemus, vera promissio jus dat ei cui promittitur: altera autem specie erat etiam nullus defectu facultatis. Neque inde tamen sequitur, ita promittente superiorem dari aliquem; nullus enim is actus non redditur hoc casu ex vi superiore, sed ipso jure.

COMMENTARIUS.

IMperii fines ejusmodi promissis intervenientibus coarctari certissimum, *Arctius vere constringitur Regis imperium, si expresse inter Regem & cives sit conventum in delatione imperii, ut ad certas leges fundamentales imperium gerat, ac super negotiis, circa quæ absoluta disponendi potestas ipsi non est relicta, ad concilium procerum vel populi referat, neque citra istius consensum quid decernat, secus si factum fuerit nolle cives factum teneri. Tali modo qui regem sibi constituit populus, obsequium ipsi promisisse intelligitur, non absolute & in omnibus, sed quatenus imperium ad capitulationem & leges fundamentales congruit; absque quibus discrepantes actus ipso jure sunt irriti, neque vim obligandi cives obtinent.* Pufend. *dict. loc.* Supra annotavimus omne imperium, quamvis absolutissimum nunquam tamen esse infinitum, licet nullæ leges, nullæ conditiones, vel promissiones ejus delationi adjectæ, quia semper quibusdam limitibus, qui ex ipsa justi imperii natura profluunt circumscribitur. Cum enim regendi jus ad utilitatem, & securitatem civium tuendam introductum, apparet non in eorum perniciem, & damnum oportere redundare, & consequenter utilitas atque securitas sunt imperii limites, extra quos extendi ejus exercitium non potest, nihil tamen de imperio detrahunt, sed tantum coërcent ne ejus vis latius extendatur, quam ad illa quæ civium utilitatem & securitatem concernunt. Absolutum itaque manet jus regendi cives summo imperanti, cui nullæ aliæ conditiones præscriptæ, quam quæ ipsi delationi imperii ipso jure cohærent. Tribuit autem illud absolutum jus regendi arbitrium, & judicandi facultatem privativam quid utile sit civitati, & quænam ei media inserviant, eaque adhibendi ipsi absoluta potestas. Illa autem media varia sunt & fere innumera, ideoque describi & concludi certo numero nequeunt, sed omnia imperantis, & eligendi ea & applicandi pro ut necessitatem Reipub. flagitare judicat, arbitrio relicta, imperii itaque mensura est utilitas & salus communis Reipub. quam late ea patet, tam late se extendit imperium, ut jam dictum suo loco. Verum sunt & peculiares quidam limites, quæ imperii exercitium coarctant etiam circa ea, quorum aliter jure imperii ad summum imperantem pertinet, & arbitrium & administratio, eamque circumscribunt, cujus generis sunt ejusmodi promissiones de quibus statim sermo, & etiam leges istæ fundamentales, quæ non omnimodam liberam dispositionem de rebus quæ Reipub. administrationem spectant, tribuunt principi, sed consilium populi vel procerum adhibendi necessitatem ei imponunt. Verum non opus mihi videtur, ut legibus istis fundamentalibus adjiciatur expresse, cives nolle jussis ejus stare si aliquid eorum jubet, vel imperat aut facit, quæ secundum istiusmodi leges nec jubendi, vel faciendi potestatem habet, quasi ista clausula adjecta arctius constringeret imperium, quam istius-

istiusmodi promissiones de quibus jam dictum, cui nihil de concilio, neque de non obtemperando jussis si secus factum fuerit additum, & consequenter etiam majorem licentiam detrectandi jussa, atque sese obsequio exuendi populo permitteret, qui ejusmodi stipulatione hoc jus reservavit, quam quando illa omissa est. Fateor illam nocere non posse tanquam abundantem cautelam, sed adeo necessariam esse nego, ut sine illa vel ratione promissorum, vel legum fundamentalium, civibus non esset jus obsequii denegandi summo imperanti contra earum tenorem aliquid jubenti vel admittenti, nam tacite illa clausula, inesse censetur omni delationi imperii, quæ fit intervenientibus quibusdam promissis aut legibus quæ fundamentales dicuntur, quia eis nititur Reipub. administratio, imperanti modum præscribentibus quo imperium suscipit, tanquam conditione, sine qua populus in eum tractandum non transtulisset illud; ea igitur conditione quoque agnoscit tanquam suum superiorem & legitimum principem, cui debemus & obedientiam & reverentiam. Quicquid enim contra leges imperat, injuste jubet, injuste autem imperanti, juste obedientiam recuso, quia obediendi necessitas dependet a justo imperio; omne autem imperium injustum est, quod consensu destitutum est, quia nemo sibi jure privato imperium in alium arrogare potest, atqui quod contra promissiones imperatur consensu destituitur eorum a quibus imperium dimanat, ergo. Leges enim istæ fundamentales, & promissiones declarant quomodo, & qua ratione populus voluit, & etiam cum effectu transtulit imperium, tum etiam quid juris sibi reservavit. Declaratio itaque ista voluntatis imperium transferentis simul & habendi, atque exercendi imperii, & obedientiæ præstandæ modus est; quia autem obedientia dependet a justo imperio, justum vero imperium a consensu civium, sequitur ubi deficit consensus etiam concidit imperium, tanquam necessarium consequens, & cum imperio quoque evanescit obediendi obligatio. Sed inquirendum ulterius an ejusmodi leges fundamentales imperii exercitium coarctantes, non reddant summum imperium mancum, ut inquit allegatus statim Author, quod non videtur. Optime enim respondit posse in tali regno omnes imperii actus exerceri, qui in regno absoluto, sed exercendi modus tantum & ordo differt aliquid ab eo qui observatur in regno absoluto. In hoc enim Rex solo suo judicio utitur, sane ultimo, ita ut si sibi elegit Senatum, cujus consilio uti velit, illud tamen sequendum non teneatur, nisi approbaverit, ideoque sequendum judicaverit. *In illo vero penes concilium est cognitio velut concomitans, non ex qua radicaliter vis imperii dependeat, sed quasi a conditione sine qua non.* Ita vero pergit. *Neque etiam in tali civitate existunt duæ voluntates, nam utique omnia quæ vult civitas, vult per voluntatem Regis. Etsi limitatione ista fiat, non existente certa conditione, Rex quædam non possit velle aut frustra velit. Sed nec in tali regno Rex summum desinit habere imperium, aut concilium ipso rege est superius. Non enim sequitur; hic non potest agere omnia ex sua libidine, ergo non habet summum imperium; ergo non teneor huic in omnibus parere; ergo sum ipse superior aut æqualis. Et longe diversa sunt hæc: ego teneor sequi, quod huic placet, quia pacto me ad hoc obligavi; & ego teneor sequi hujus voluntatem, quia pro imperio mihi hoc injungere potest, nequaquam summum & absolutum sunt unum & idem. Illud enim notat absentiam superioris aut æqualis in eodem ordine: hoc autem facultatem proprio ex judicio & arbitrio quælecunque jus exercendi.* Omnia enim quæ geruntur negotia, vectigalia imponuntur, privilegia conceduntur, bella indicuntur, regis tantum aguntur nomine, & ab ejus imperio descendunt, tanquam a summo, cui nemo nec dignitate nec potestate æqualis, sed omnes subjecti. Verum quid si leges fundamentales principi adimant ipsam agendi facultatem, quæ de essentia est summi imperii summæque majestatis, sine quibus summa majestas concipi nequit, an & illas servare teneatur summus imperans quæritur, cum eo modo illud accipere, & renunciare majestati voluntatis est, cujus generis est potestas leges ferendi, magistratus constituendi, bellum indicendi, exercitum conscribendi, pacem faciendi aliaque essentialia majestatis jura, sine quibus summum imperium exerceri nequit. Contrarium enim videtur velle summum alicui imperium deferre, & ei nolle concedere ea sine quibus exerceri nequit, nec etiam dici. Quamobrem quidam non sine ratione dicendum opinantur regem sub hac fide & promissione, etiam jurejurando confirmata, (quod tamen excipio) se ejusmodi leges majestatem ipsam quasi opprimentes, & plane extinguentes, imperium suscipientem servaturum, summam tamen consecutum majestatem, non obstante fide data & interposito pacto, nihilominus legem ferendarum, belli gerendi & pacem faciendi potestatem habere. Itaque non præsumuntur regem vel cives se mutuo obligandi voluntatem habuisse, quia obligationis causam quæ possibilis esse debet tollunt: contrariorum enim nulla potest induci obligatio, quamobrem dum mutuam quoque fidem non secuti præsumuntur, contra fidem datam non videtur princeps facere, qui leges ejusmodi fundamentales non observando, promissa non præstat. Sed notandum nos hic sermonem habere, ut dicere incepimus, de ejusmodi legibus fundamentalibus, quæ hæc jura omnimodo ex Repub. exterminant, non de iis quæ ea populo reservant. Et eo sensu sumptis quæ statim diximus, applicari potest quod ait Hobbes *cap. 7. n. 17. de civ. Monarcha si quid promiserit civi, vel pluribus simul, propter quod per consequens summum imperium exerceri non potest. Promissum illud sive pactum jurato vel injurato factum, irritum est. Pactum enim est juris translatio, quæ per ea quæ capite 2. art. 4. dicta sunt, requirit signa idonea voluntatis in transferente. Qui vero sufficienter significat voluntatem retinendi finem, sufficienter declarat, se non decedere de jure ad media ad eum finem necessaria. Jam vero qui promisit aliquod necessarium ad summum imperium, ipsum tamen imperium retinet, satis idonea signat dat, se* non

non aliter promisisse, nisi quatenus summum imperium sine eo retineri potest. Quandocunque igitur apparuerit, id quod promissum est, præstari non posse, salvo imperio summo, promissum pro non promisso, id est invalidum censeri debet. Hic possit casus existere si qua ejusmodi hominum multitudo, qui bellum atque omnem defensionem violentem, vel tributorum exactionem, aliaque id genus jura summæ potestatis exercendæ facultatem prohibitam arbitrantes, talem civitatis admistrationem inducere, atque constituere voluerunt; non suaderem tamen jurejurando ejusmodi promissa confirmare, ne temeritatis vel abusus nominis divini pœnæ obnoxium se faciat.

3. Apud Persas rex summo cum imperio erat, αὐτοκρατὴς καὶ ἀνυπεύθυνος, ut de eo Plutarchus loquitur, & ut imago Dei adorabatur: & ut apud Justinum est, non mutabatur nisi morte. Rex erat qui dicebat proceribus Persarum; *Ne viderer meo tantummodo usus consilio, vos contraxi.* Lib. x. *cæterum mementote, parendum vobis magis esse quam suadendum.* Tamen & Val. Max. jurabat cum regnum adiret, quod Xenophonti & Diodoro Siculo lib. ix. notatum, & leges certa quadam forma latas mutare illi nefas erat, c. 5. ut & Danielis historia & Plutarchus in Themistocle nos docent, Diodorus quoque Siculus libro XVII, & multo post tempore Procopius VI, 8, Persici belli libro primo, ubi insignis ad hanc rem historia exstat: 12, 15. Idem de Æthiopum regibus tradit Diodorus Siculus. Eodem tradente Lib. III. Ægyptiorum reges, quos tamen ut alios reges Orientis summo impe- Lib. I. rio usos non est dubium, ad multarum rerum observationem obligabantur: verum si contra fecissent, accusari vivi non poterant, sed mortuorum accusabatur memoria, & damnatis abjudicabatur solennis sepultura: sicut & Hebræorum regum, qui male regnassent, cadavera extra proprium regibus locum sepulta, II Par. XXIV, 25. XXVIII, 27. egregio temperamento, quo & sanctimonia summæ potestatis maneret, & tamen futuri judicii metu reges a fide mutanda retraherentur. Epiri quoque reges jurare solitos, regnaturos se juxta leges, ex Plutarcho in Pyrrhi vita discimus.

COMMENTARIUS.

PErsarum Regum imperium absolutissimum fuisse certum est, verum magis usurpatione quam jure ex ipso Valerio Maximo e quo descriptum dictum hoc regis Persarum Proceribus, nam præmittit Valerius, *Jam Xerxes, cujus in nomine superbia & impotentia habitat, suo jure quam insolenter abusus est, quum Græciæ indicturus bellum adhibitis Asiæ principibus.* Sic Rex Persarum Darius eadem superbia elatus ad Alexandrum scribens se Regem Regum, & consanguineum Deorum appellat. *l. 2. supplem. ad Q. Curt.* Hinc se a suis subjectis permittebant adorari, *tanquam Dei omnia conservantis effigiem.* Plut. *in Themist.* Quamvis vero absolutum sibi ejusmodi imperium arrogarent Reges Persarum, fas tamen ipsis non erat, mutare leges semel latas. *Apud Persas religio erat, leges non servare ut semel latæ fuerant.* Plutarch. *eod. loc.* Ex qua lege argumentabantur, qui Danielem leonibus objiciendum a Rege exigebant, *Daniel. 6.* Cum vel Rex eum liberari a supplicio inclinare videretur, tanquam minaciter primores & principes regni ipsum admonent ut in memoriam revocaret edictum sive statutum, quod promulgaverat ejus esse apud Persas Medosque efficaciæ, & virtutis, ut immutari non liceat neque quidem ipsi Regi. Quo sermone coactus Rex exequi quod lege statutum erat, Danielem ad supplicium tradendo. Quæ magna summi imperii limatio videtur, cum apud plerasque fere gentes & ferendi, & abrogandi leges Regi concessam legimus fuisse potestatem. De vivis autem regibus potestate sua abutentibus supplicium sumi non solitum fuisse apud gentes illas cum Persas, tum Medos, Æthiopes atque Ægyptios, nec etiam apud Hebræos annotat quidem Author, verum non probat; verosimile tamen est, cum servilem in modum nationes istæ regio parebant imperio, æquiori animo pertulisse principum injurias & tyrannidem, quia nefas putabant eum quem tanquam Deum adorabant, atque venerabantur, ideoque supra humanam sortem, & conditionem evectus erat, humano judicio & supplicio subjectum esse. Sed longe aliter moratiores opinati sunt, utpote quæ tyrannidis impatien-

tes sæpissime servitutis jugum excusserunt imperio cum exuendo, vel alio quocunque modo coërcendo injustam dominationem, cujusmodi exempla quam plurima Romanorum monumenta exhibent. Mortui tamen non erant a pœna immunes, quando damnatis abjudicabatur sepultura, sicut etiam apud Hebræos observatum fuisse probare vult Author, dum cadavera Regum qui male regnassent extra proprium Regis locum sepulta, ut constat ex adductis locis, quod tamen perpetuæ fuisse observantiæ non adeo liquido demonstrari posse videtur. Nonnulli enim sibi Mausoleum extruxerunt, ut videre est 2 *Reg. cap.* 23. de Manasse & Oza regibus.

4. Quid si addatur, si rex fidem fallat, ut tum regno cadat? ne sic quidem imperium desinet esse summum, sed erit habendi modus imminutus per conditionem, & imperium temporario non absimile. De Sabæorum rege narrabat Agatharchides fuisse ἀνυπεύθυνον liberrima potestate prædītum, sed si regia exiret potuisse lapidari: quod & Artemidoro auctore Strabo annotavit. *Apud Photium. Lib.* XVI.

COMMENTARIUS.

Clausulam hanc commissoriam tacite delationi imperio inesse jam demonstravimus, verum non statim ea utendum ducimus, etiamsi Rex quædam fecerit contraria fidei datæ & promissionibus, licet expresse adjectum sit ut regno excidat etsi putat sæpius allegatus Pufendorfius imperii delationi adjectum a populo se *nolle teneri jussis imperantis, si quid imperaveris vel jusserit contrarium, promissionibus suis & legibus fundamentalibus*. Quod miror, cum ipse statuat paulo ante, populum qui tali modo regem sibi constituit, obsequium ipsi promisisse intelligi non absolute, & in omnibus, sed quatenus imperium ad capitulationes & leges fundamentales congruit. Clausula enim quæ cives solvit obedientia, exuere etiam videtur imperio regem, quia ut ante diximus, quemadmodum obedientia dependat ab obligatione, qua cives adstringuntur principi debitam obedientiam præstare; ita & ab eadem quoque imperii vis derivanda, cui enim obtemperare non teneor, eum quoque non agnosco tanquam superiorem & principem, excidit itaque imperio, dum solvuntur cives obedientia, nisi forte dicamus iniquum esse si in quibusdam Rex fidem fallat, in cæteris vero teneat, eum statim imperio spoliare vi tacitæ ejusmodi clausulæ, quod etiam concedo. Verum etiam puto clausulam commissoriam licet expresse adjectam, eadem iniquitate laborare, non tamen fulcire jus aliquod fortius, quam ipso pacto & stipulationibus aut promissionibus mutuis inter potitis inest, ad omnes tamen cavillationes & disceptationes tollendas expressam ejusmodi clausulæ in imperii delatione adjectionem, non improbo. Quamvis ea imperium aliquo modo limitare, videatur, non desinit tamen esse vere regium & summum, sed habendi modus tantum imminutus erit. Nullius momenti est illa objectio, quod ejusmodi clausula videtur tantum deferre imperium temporarium, quod pro summo quidam agnosci non posse statuunt. Sed contrarium suo loco verum demonstravimus. Et insuper potest respondere, quod cum ejusmodi clausulæ adimpletio dependeat a potestate & voluntate summi imperantis, non ab alieno arbitrio, imperium ipsi hac conditione delatum temporarium haud dici possit, quia ejus existentia a regis pendet arbitrio.

5. Sic fundus qui fidei commisso tenetur est quidem fundus non minus quam si pleno dominio possideretur, sed habetur amissibiliter. Talis autem lex commissoria non tantum in regni delatione adjici potest, sed & in aliis contractibus. Nam & fœdera quædam cum vicinis videmus cum tali sanctione inita.

COMMENTARIUS.

Non mutat ipsam fundi essentiam, vel naturam fideicommissum ei impositum, sed afficit tantum habendi vel possidendi modum, in eo tantum a fundo qui pleno possidetur dominio, diversum, quod habetur amissibiliter, scil. eo casu *quando post aliquod tempus restituenda hæreditas: at quando ilico restituenda est post aditionem, vix tantillum dabitur tempus, quo dici possit, quod fundus talis habeatur aut possideatur ab eo qui gravatus est*, recte annotavit ad hunc locum *Doctiss. Zeigl.*

XVII. Quarto notandum, quanquam summum imperium unum quiddam sit ac per se indivisum, constans ex illis partibus quas supra

supra enumeravimus, addita summitate, id est τῷ ἀνυπευθύνῳ, fieri tamen interdum ut dividatur, sive per partes puas vocant potentiales, sive per partes subjectivas. Si cum unum esset Romanum Imperium, factum tamen sæpe est, ut alius orientem alius occidentem teneret, aut ut tres etiam tripartito orbem regerent. Sic etiam fieri potest, ut populus regem eligens quosdam actus sibi servet, alios autem regi deferat pleno jure: Neque tamen id fit, ut jam ostendimus, quoties cumque rex promissis quibusdam obligatur; sed tunc id fieri intelligendum est, si aut expresse instituatur partitio, qua de re supra jam diximus, aut si quid populus ad huc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti; aut si quid sit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri posse. Nam præceptum est superioris, saltem in eo quod præcipitur: Et cogere non est quidem semper superioris: nam & naturaliter quisque jus habet cogendi debitorem, sed cum inferioris natura repugnat. Itaque ex coactione saltem paritas sequitur, ac proinde summitatis divisio.

COMMENTARIUS.

POtest quidem summum imperium in varias partes dividi, scil. in tot partes quod fere sunt jura summæ majestatis; & singulis earum exercitium demandari, verum non potest concipi summum esse nisi coadunatis omnibus illis partibus ex quibus constare debet, quia summum ut annotavimus supr. ita ut penes quem dicimus residere summum imperium radicaliter, penes eum etiam esse necesse sit omnes imperii partes, nam summitas illa est totum aliquid quod omnibus suis partibus constare debet, quarum una deficiente, nec totum, nec summum dici potest. Potest quidem imperium residere penes plures ut in Aristocratia vel Democratia, verum non divisibiliter ut ita dicam, id est ut alius haberet privative illam partem, alter aliam, hic summum imperium in legibus ferendis, ille summum imperium in bello decernendo & pace facienda, alter iterum in constituendis magistratibus. Sed pro indiviso imperium penes plures esse potest, quos omnes concurrere oportet ad summum Reipub. repræsentandum imperium. Partes quidem singuli tenere possunt, sed non tanquam plures summitates; nam si plures summitates essent, una alterius respectu non posset dici summum, sed æquale, ergo oportet summum imperium esse unum quiddam & per se indivisum, nam aliquid unum totum est quod ex suis debet constare partibus antequam summum dici potest, ut supr. annotavimus. Non datur enim divisio in plures summitates, quin singulæ summitates per se idem sunt, quod summum vocamus: subsistendum enim est quoties divisio instituitur tandem ad aliquod summum, nam ulterius illud nihil aliud potest concipis. Huic autem nihil deesse potest earum partium in quas dividitur, quin nec totum nec summum est, summum enim eum habere imperium dicimus, qui habet omnia quæ ad regendi jus pertinent, cui si minima tantum pars deest, summum dici nequit, quia non potest facere omnia sine quibus imperii summi idea formari nequit: qui enim & minimam & quidem vilissimam ejus habet partem independenter, ille & ipse ratione ejus partis independens est atque summus, & consequenter non una sed plures summitates. Miror itaque Authorem qui & ipse statuit summum imperium esse unum aliquid & per se indivisum, attamen immediate post ejus divisionem affirmare in partes, quas vocant *potentiales* & *subjectivas*. Cum enim Romanum imperium divisum erat, ita ut alter orientem alter occidentem teneret unum quidem suit nomen imperii, sed revera quisque Imperator erat independens, & summum tenebat imperium. Imperio enim diviso inter Constantini & Theodosii liberos, discors & diversorum capitum bellua erat Roma. Quoties vero indivisum tenuerunt imperium duo, vel tres Imperatores simul, non divisa suit majestas & imperium, sed penes plures resedit, ut in Aristocratia. Contigit etiam aliquando, ut sibi Imperatores socium imperii elegerint, ut M. Antoninus Lucium, Diocletianus Maximianum, Valentinus Valentem. Verum eo non imminuta nec divisa majestas, non ut inquit Marcell. *lib.* 27. unus nuncupatione præferebatur, alter honore specie tenus adjungebatur. *Maximinianum enim ut filium patri Diocletiano obtemperasse*, testatur Pomponius Lætus. Sic etiam *Principem Marcum*, *Verum adoptivum fratrem absque diminutione aliqua authoritatis Imperatoriæ socium fecisse idem testatur cap.* 6. Sic Antonio cedebat per honorem L. Vero. Sic quoque Tiberius ab Augusto in partem curarum vocatus, verum eo non divisum imperium fuit, sed retinuit Augustus,

gustus. Quemadmodum autem imperium non potest dividi per partes potentiales, ut recta ratio docet & exempla confirmant, ita nec per partes subjectivas. Subjectum enim esse & majestatis jura participare, vel summum imperium habere & subjectum sibi parem constituere contradictorium ideoque absurdum. Quin etiam majestas privaretur subditis suis, si sua jura cum iis communicaret. Cum enim par in parem non habeat imperium, æquales autem sint, quorum jura sunt æqualia, constat subjectos vel cives horum jurium communicatione futuros æquales majestati; hujusque imperium periturum. Definitur enim majestas, quod sit superior omnibus, omnia sua potestate complectens atque gubernans. Hinc statuunt Hispani majoragia sive supremam jurisdictionem, non posse transferri in alium, quia de eorum genere est quæ partitionem non admittunt. Tripliei modo divisionem in partes subjectivas fieri posse demonstrat Author, vel si expresse instituatur partitio; vel si populus liber futuro regi aliquid imponit faciendum, vel non, quod observare tenetur durante tempore suæ administrationis; vel si quid adjectum quo cogi vel puniri potest imperans. Verum nullus modus cum summa majestate, quia dividi nequit, consistere potest. Non ejusmodi partitio juris, quia illa inducit æqualitatem, & consequenter tollit summitatem, neque jus cogendi Imperatorem, quia si summus est ab inferiore cogi nequit, si autem par subjectis, ergo nec summus; par autem in parem non habere imperium, & idcirco nec cogi posse, perspicimus ex *l. 4. ff. recept. arb.* ubi inquit Jctus. *Nam magistratus superiores aut pari imperio nullo modo cogi possunt 4. ff. de recept. arb.* Quod si par parem cogat, id vi & armis fieri debet; sin autem quid adjiciatur delationi imperii tanquam regula illud administrandi, id non fit per modum legislationis, sed conventionis, cum enim imperium accipere non est necessitatis, sed voluntatis, sibi legem præscribere videtur, qui certa quadam lege & conditione administrandum illud accipit. Non inficior conditiones & leges adjici posse in delatione imperii, & populum sibi posse reservare quosdam actus, verum statuo jura summæ majestatis cum pluribus communicando, ita ut quisque ea exercere possit suo jure, scil. independenter, non imperii summi esse divisionem, sed multiplicationem plurimorum summorum imperantium.

2. Multi adversus talem statum quasi bicipitem incommoda multa deferunt; sed, ut supra quoque diximus, in civilibus nihil est quod omni ex parte incommodis careat; & jus non ex eo quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus unde jus oritur metiendum est. Exemplum vetus refertur a Platone de legibus tertio. Cum enim Heraclidæ Argos, Messenam, & Lacedæmonem condidissent, adstricti reges intra præscriptarum legum modum imperare, idque dum facerent obligati populi ipsis ipsorumque posteris regnum relinquere, nec ut quisquam adimeret pati. Inque id non suis tantum regibus populi ac populis suis reges, sed & ipsi inter se reges, populique inter se, & reges vicinis populis, & populi vicinis regibus fidem dederunt, auxilioque se futuros alii aliis polliciti sunt.

COMMENTARIUS.

Ex hoc exemplo quod adducit Author, non posse deduci partitionem potestatis ad tres civates pertinuisse recte animadvertit Bœcler. *ad h. l. Sit historia, non satis tamen describitur, ut judicari accurate possit. Ex hac certe, quam habemus descriptione, partitio potestatis non ad tres civitates pertinebit. In quibus fæderis ratio scilicet locum habet.* Inspiciendus Plato *dict. loc.*

XVIII. 1. Multum tamen falluntur qui existimant, cum reges acta quædam sua nolunt rata esse nisi a Senatu aut alio cœtu aliquo probentur, partitionem fieri potestatis: nam quæ acta eum in modum rescinduntur, intelligi debent rescindi regis ipsius imperio, qui eo modo sibi cavere voluit, ne quid fallaciter impetratum pro vera ipsius voluntate haberetur. Quale erat Antiochi tertii regis rescriptum ad magistratus, ne sibi parerent si quid legibus adversum jussisset; & Constantini, ne pupilli aut viduæ cogantur venire judiciicausa ad comitatum mperatoris, etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur.

Boër. ad c. 1. de const. in Decret. Plu. Apoph. L. unica. C. quando imperator.

COM-

COMMENTARIUS.

Cui mandata jurisdictio est, ille fungitur vice ejus qui mandavit, non sua, & consequenter omnia fiunt nomine mandantis, ita ut ipse fecisse videatur, quæ fecit delegatus. Sic etiam princeps quædam per suum concilium agere præcipiens, vel permittens ipse fecisse videri debet, ita ut quando ei tribuat authoritatem improbandi sua decreta, & rescindendi quædam acta si minus Reipub. utilia fore videantur, ejusmodi rescissio ipsius principis voluntate & imperio facta recte dicitur. Ideoque perperam statuunt nonnulli hac ratione partiri imperium, partitio enim concedit facultatem retinendi, quod quis ea sibi acquisivit, quia plenum dominium & jus seu proprietatem transfert, ita ut proprio jure & proprio nomine exerceat quæ quis hoc habet titulo, verum quæ Rex libera ex voluntate concedit etiam eodem modo potest revocare, ergo dici nequit alicui pars imperii partitione quæsita, cujus usus, & exercitium dependet a voluntate concedentis. Tradit Plutarch. in Apophthegm. *Ægyptiorum Reges legem quandam suam servasse, qua juramento obstringunt judices, ut Rege ipso injuste flagitante sententiam, ei morem non gerant.* Ejusdem generis quæ Impp. Theod. & Valentin. statuerunt *l. 7. Cod. de precibus imperat. offer. Rescripta contra jus elicita ab omnibus judicibus refutari precipimus, nisi forte aliquid quod non ladat alium, & prosit petenti, vel crimen supplicantibus indulgeat.* vid. quæ annotavimus *ad* §. 10. *n.* 4.

2. Quare hæc res similis est testamentis quibus adjectum est ne posterius testamentum valeat: nam hæc quoque clausula efficit, ut posterius testamentum non ex vera voluntate profectum præsumatur. Sed sicut hæc clausula, ita & illa regis jussu expresso ac speciali posterioris voluntatis significatione tolli potest.

COMMENTARIUS.

Ita Brunneman. *ad l. 22. ff. de leg. 3. Nam ex clausula derogatoria præsumitur, si postea aliud disponat, quod id potius ex importuna suggestione alterius, quam propria voluntate testatoris factum sit.* Quamobrem posterius testamentum propter clausulam derogatoriam priori insertam non valere statuunt quidam doctores, nisi expresse derogatur, & ita etiam judicatum refert Sande *decis.* Alii eorum sententiam veriorem affirmant, qui negant clausulam derogatoriam posterius testamentum reddere invalidum, illudque etiam subsistere putant, etiamsi in coprimi testamenti revocatio specialiter facta non fuerit, quia ambulatoria est hominis voluntas, & nemini sibi testamenti condendi libertatem auferre possit, *l. 22. ff. de leg. 3.* De hac re vid Anton. Merend. *l. 4.* controvers. *c. 29. Mantic. de conjectur. ult. vol.* Menoch. *de præsumpt.* Anton. Fab. *de error. pragmat. dec. 37. err.* 8. Carpzov. *part. 3. const. 5.* Cujac. *lib. observ. 14. c. 7.* Qui supervacaneum & durum esse putat exigi specialem derogationem, si alias constet scientem prudentem recessisse a voluntare. Putat vero ejusmodi ex jure constituendam. *Aut cum scripsissem, cui bis legavero, semel deberi volo, postea invito vel imprudenti mihi excidit ut eidem sæpius legarem eodem testamento vel codicillis. Et hoc casu prior voluntas potior habetur, qui vel memoria me diffidens, vel constantia, dum vereor ne suasionibus forte vel blanditiis amicorum non possim resistere, præmunivi me statim ob initio, mihi pracavi in posterum, ne ea res mihi heredive meo fraudi esset. Aut sciens prudens sæpius legavi, quod Hermogenianus non omisit dict. l. 22. & tunc posterior voluntas derogat priori satis, etiamsi specialis vel latior prioris derogatio non adscribatur in testamento.*

XIX. Sed neque Polybii hic utor auctoritate, qui ad mixtum genus reipublicæ refert Romanam rempublicam, quæ illo tempore: si non actiones ipsas sed jus agendi respicimus, mere fuit popularis: Nam & Senatus auctoritas, quam ad optimatum regimen refert, & Consulum quos quasi reges fuisse vult, subdita erat populo. Idem de aliorum politica scribentium sententiis dictum volo, qui magis externam speciem & quotidianam administrationem, quam jus ipsum summi imperii spectare congruens ducunt suo instituto.

COMMENTARIUS.

Non conveniunt eruditi, quænam forma Reipub. Romanæ assignanda. Exactis regibus, nonnulli, Polybium, de quo hic Author, sequentes, eam mixtam fuisse dicunt; ita enim tem-

peratam æqualiter ex tribus formis simplicibus statuit dictus Author, ut vix adpareat, quæipsi forma peculiaris imposita. *Cum enim*, inquit, *lib. 6. ad consulum potestatem oculos referimus, prorsus monarchica videtur ea esse: cum ad authoritatem Senatus, regimen optimatium: cum ad populi imperium, putet aliquis statum popularem esse.* Postea enumerat quæ jura summi imperii consulibus, quæ Senatus, quæ populo tributa. Consules, inquit, quamdiu in urbe sunt, priusquam legiones educunt, omnia quæ fiunt, in potestate habent. Omnes reliqui magistratus præter tribunos consulibus obnoxii sunt iisque parent. Hi legationes in Senatum inducunt, iidem quoties deliberari de aliquare usus postulat, referendi jus habent, est in eorum manibus Senatusconsulta conficiendi totum negotium, advocare conciones, rogationes ferre. Insuper belli adornandi, gerendi, potestatem propemodum absolutam habent, illi & auxiliaribus sociorum copiis imperant quod visum est, tribunos militum constituunt, conscribunt exercitus, dilectus agunt, animadvertere, de publica pecunia ad belli usum pro arbitrio disponere possunt. Ut merito dicat aliquis hanc partem intuens, Pop. Rom. plane ab unius imperio pendere & Regiam esse. In Senatus vero potestate esse ærarium, eumque decernere de maximis Reipub. negotiis, legatos etiam admittere ac dimittere. Ita ut si quis Romam veniat, absentibus Coss. plane optimatium principatus is esse videatur. Populus est præmii & pœnæ arbiter, legum ferendarum potestatem habet, magistratus & honores confert, belli ac pacis penes eundem arbitrium. Ita ut quis rursus intuens populi potestatem, *haud temere sit dicturus, maximam Reip. partem a populo obtineri, esseque adeo in ea populi imperium.* Nullius vero potestas adeo absoluta est, quin mutuo auxilio opus habeant quandoque, & ab altero queat impediri. Consul enim postquam imperio ornatus, ad bellum fuerit profectus, quamvis absolutam habere videatur potestatem conficiendi belli ipsi demandati, opus tamen habet ope & Senatus & populi, Senatus ad suppetandum commeatum exercitui, vestes, stipendia. Præterquam quod etiam potestatem habet anno exacto demandandi provinciam alteri aut prorogandi imperii. Jam vero quoniam penes populum erat potestas finiendi belli, eique, deposito imperio, eorum quæ in provincia gesserant, rationem reddere tenebantur. *Quare nec Senatum nec populi benevolentiam contemnere sine suo periculo ullo modo licuit.* Rursus vero Senatus cui tanta erat potestas, populi tamen rationem habere & multitudinem respicere cogebatur, utpote sine cujus authoritate gravissima peragere judicia, neque capite punire publica delicta possent. Tum etiam per tribunos plebis poterat intercedere Senatus consultis, atque ita impedire ne quicquam eorum quæ Senatus decrevit, perficeretur, & latis legibus ipsius jura premere. Similiter & populus Senatui obnoxius est, quippe cum multa sint quæ a censoribus locantur, partim sarta tecta operum publicorum per Italiam. Partim vectigalia fluminum, portuum, hortorum, fodinarum, agrorum, quæ cuncta a populo exercentur. *Quorum omnium jus & arbitrium est penes Senatum, qui & diem proferre potest, & si qua intervenerit calamitas, mercedum parte sublevare publicanos, multaque alia sint in quibus aut lædi aut adjuvari a Senatu possunt, qui tractant vectigalia vel ultro tributa. Et quod omnia superat, ex hoc ordine dantur judices ad plurimas quæ publicas, quæ privatas causas, quoties paulo gravior est accusatio: necesse est, quoniam omnes sint adstricti in fidem Senatus, metuentes ne olim forte ejus auxilio sibi futurum sit opus, voluntati illius obsistere & reluctari non audent. Similique de causa & consulum inceptis haud temere se opponunt, quoniam & privatim singulæ, & omnes in universum expeditionis tempore in potestate sunt consulum. Quoniam itaque singulæ civitatis partes & incommodare & commodare sibi invicem hocmodo queant; evenit adversus omnes casus apte convenienterque concinnata, ex quo fit ut meliorem hac Rempub. nemo possit instituere.* Hæc Polybius. Alii nonnulli scriptores mixturam Reipub. Romanæ quidem probant, vero ex tribus formis secundum Polybii mentem temperatam fuisse negant: consulum potestatem quæ monarchia & regia fuisse videtur, cum Senatus authoritate atque potestate conjungentes, Rempub. ex Aristocratia & Democratia mixtam, atque compositam asserunt. Neutram opinionem amplectendam censuit Author, dum Romanæ Reipub. statum illo tempore mere popularem fuisse affirmat, si non actiones ipsas, & ipsam administrationem, sed jus agendi respiciamis. Nam & Senatus authoritatem qui optimatum regimen refert, & consulum quos Reges fuisse vult, ei subditam fuisse potestatem statuit Author. Si Dionysio habenda fides jam Servii regis tempore Senatui potestatem ereptam tradit *lib. 4.* cum populo legum ferendarum, magistratuum creandorum, belli ac pacis arbitrium, & provocationis extremæ jus dedisset. Arnisæus ostendere volens erroneam illorum opinionem, qui aliam Romanæ Reipub. formam quam simplicem Democratiam fuisse, statuunt videtur ejus status initium atque primordium repetere, a momento progationis legis Horatiæ anno ab V. C. 306. quo inquit, *plebs ex Aventino in urbem revocatus Rempub. ita popularem evasisse, ut eo sensu quo Aristoteles accipere solet, omni jure dicenda sit Democratica; plus enim valuit authoritas plebis, quam Patrum; plus roboris habuerunt plebiscita quam Senatus consulta, ideoque ad plebem magis quam patres res inclinata fuit. Nec hoc dico, quod respublica prorsus fuerit plebeia, quodque patres in universum conciliis abstinuerint, sed quod plebis potestas plus valuerit quam Patrum.* Verum dicendum videtur, quanquam de facto aliquando plus valuerit potestas plebis, ex eo tamen non inferri posse videtur, impositam fuisse formam Reipub. plane Democraticam, concessa populo omni Reipub. gubernatione, ita ut quidem suadendi penes Senatum esset potestas, verum exequendi & concludendi authoritas radicaliter penes universum populi concilium, cui igitur & ipse Senatus subjectus erat, ita ut nomine populi omnia Senatus publica

publica negotia peregisse, & executioni mandasse dicendus sit, quemadmodum omnes inferiores magistratus subjecti sunt ei, qui summam in Repub. haber majestatem. Testantur enim rerum Romanarum scriptores, plebem communicari sibi bonores contendisse, quorum patricii soli participes erant. Itaque non spoliare Senatum sua potestate, sed coërcere ejus abusum voluere sibi creando magistratum, quo tuti essent adversus injurias, & nimiam aliquando sibi in plebem potestatem vindicando Senatus. Plebis enim conatus ac destinata eo tendisse ex Livio constat, ad æquandum patribus cum honore tum etiam virtute. *lib. 6. cap.* 35. nec ipse Senatus queritur de erepta sibi a populo potestate, vel eam adimendi animo, ut videre est apud Dionys. *lib.* 7. *pag.* 446. *Vos plebeji cum in gratiam cum Senatu rediretis, satis putabatis as alienum remitti vobis; & in auxilium pauperum, ne vi opprimerentur, magistratus petiistis creari ex vestro corpore, & impetrato utroque magnas nobis egistis gratias, magistratum autem consulum abrogare, aut Senatui rerum regimen adimere, partiumve Reipub. ordinem pervertere, nec petiistis, nec unquam petetis.* Nam ut idem scribit Author, plebem nihil aliud postulare fatebatur Decius, quam ut sibi nec plus nec minus juris esset, quam Senatui. Verum cum summæ majestatis indicium sit habere potestatem sanciendæ legis, utpote quæ nemini competere queat, quam ei qui summi imperii non modo singulos, sed etiam universos obligare potest, videtur ea ad plebem translata lege Horatia, qua sancitum, *ut quod plebs tributim jussisset, universum populum teneret. Liv. l.* 3. *c.* 55. Verum observandum plebem suis secessionibus tandem obtinuisse a Patribus, ut sibi quoque constituere jura liceret, quæ non universum populum, sed plebem obligabant, & plebiscita vocabantur, ad quæ sancienda non opus erat authoritate Senatus sive Patrum, quemadmodum in condendis legibus, quæ universum populum tenerent. Hinc Pomponius plebiscitum vocat quod sine authoritate patrum constitutum est §. 1. *de orig. jur.* plebem tantum obligans, id est infimam populi multitudinem, ut inquit Cic. *pro Milon.* viliorem partem populi. Differt itaque plebs a populo ut species a genere, quippe appellatione populi universi cives continentur connumeratis etiam Patriciis & Senatoribus; plebis autem appellatione cæteri cives, exceptis Patriciis & Senatoribus, significantur. Plebiscitum itaque est lex quam plebs, non populus accepit Gell. *l.* 13. *c.* 20. Donec ut jam dictum ad tollendas discordias inter Patres & plebem L. Valerio & M. Horatio coss. Lex centuriatis comitiis lata fuerit, qua sancitum ut plebiscitis populus etiam teneretur. Sed cave tibi persuadeas hac lege Patres sibi adimere voluisse authoritatem, quam in ferendis legibus habebant. Populi quidem erat sciscere leges comitiis centuriatis rogante consule, Senatus vero authores fieri debebant, antequam comitia haberi vel rogatio procedere poterat. Quod jus jam olim Romulus Senatui concesserat teste Dionys. Halicar. *lib.* 1. *cap.* 66. *Plebi autem tria hac commisit, magistratus creare, leges sancire, de bello, si Rex permisisset, decernere. Non tamen absolutam in his potestatem populo esse voluit, nisi & Senatus in iisdem accessit authoritas.* Ita quoque Liv. *lib.* 1. *cap.* 17. *Decreverunt enim, ut cum populus regem jussisset, id sic ratum esset si patres authores fierent, hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem jus, vi adempta: priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum eventum patres authores fiunt.* Quid autem sit authorem fieri, perspici potest ex *l.* 3. *de authorit. tut. Etiamsi interrogatus tutor author fiat, valet authoritas ejus, cum se probare dicit id quod agitur: hoc est enim authorem fieri.* Sic antiqui vocabant authores mulierum sine quorum consensu rata non erant, quæcunque ab iis gesta atque peracta, ut constat ex Cic. pro Flacc. & Cæcin. Ita etiam sine authoritate, id est sine consensu, & approbatione patrum nulla poterat lex olim promulgari. Huic autem juri renunciasse minime dici debet plebiscitis tribuendo vim universum populum obligandi, ita ut & patribus & cæteris civibus præscriberent, quæ ipsi placerent leges, verum id concesserunt tantum plebi, ut quod ipsi libertatis suæ tuendæ sancivissent, etiam tenerentur Patres, quibus antea teneri declinabant, *quicquid libertati plebis caveretur, id suis decedere opibus credebant*, ut ait Liv. *lib.* 3. *c.* 55. Quamobrem nec leges dicebantur sed plebiscita, etiam post legem Horatiam. Donec anno *U. C.* 276. Cn. Hortensius dictator legem hanc renovavit, & comprobavit, quibus temporibus plebiscita dici desierunt, sed quod plebs sciverat lex appellari cœpit sive ad singulos, sive ad universos, pertineret. Senatum enim admodum tenacem fuisse juris sui probant tot contentiones, & discordiæ inter patres & plebem, quisque potestatis quam sibi competere statuebat, defensionem adversum violentiam, qua sæpe alter alteri ejus partem adimere conabatur, suscipiebat. Quod si aliquando Senatus necesse habuerit ampliorem potestatem plebi quibusdam in negotiis concedere, ea permissio stricte interpretanda, ideoque authoritati suæ non plus detraxisse videri debent, quam exigebat præsens necessitas. Ideoque si quæratur utri summum imperium competat, dicendum videtur non minorem partem Senatum, quam populum seu plebem habuisse, vel salem quas partes quisque summi imperii habuisse constat, suo eas exercuisse jure proprio, ita ut neuter ab alterius imperio penderet, cujus arbitrio, actus qui a se proficiscebantur poterant reddi irriti; & idcirco Rempublicam Romanam non popularem, sed ejus statum bicipitem fuisse, id est irregularem censeo, unde tot intestina bella, tot seditiones, tot discordiæ inter patres & plebem, tot secessiones, quia in duas partes distracta Repub. altera alterius imperio obtemperare recusabat, utraque sibi summi imperii vindicare partes nitente. Patres querebantur de nimia potestate plebis, plebs de summa authoritate patrum, quam sibi vindicabant in se, unde continuis & quotidie fere novis contentionibus, atque discordiis misere jactabatur civitas, quibus non tam aliquod summum poterat mederi imperium,

rium, quam vel foris necessitas belli gerendi, vel pacta & conventiones interponendo, ita ut tanquam æqualis cum æquali patres cum plebe convenirent, ut post ejectis regibus in Aventino monte factum. Neque unquam tanquam causa mutui dissidii, vel a patribus, vel a plebe allegata violatum obsequium, quod vel patribus plebs, vel patres plebi tanquam penes alterum summa resedisset majestas, debebant, sed pacti & fœderis violati sæpius mentio apud Authores, quemadmodum etiam bicipitis Reipub. status, tot incommodorum & malorum, quibus Respub. Romana tamdiu jactata & misere concussa fuit, causa, donec tandem necesse habuerit, si salva esse vellet unius cedere imperio. Apud Livium est *l.2.c.44. Principesque in omnium Etruriæ populorum conciliis fremebant, æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus sæviant, id unum venenum, eam labem civitatibus opulentis repertam, ut magna imperia mortalia essent. Diu sustentatum id malum, partim patrum conciliis, partim patientia plebis, jam ad extrema venisse, duas civitates ex una factas: suos cuique parti magistratus, suas leges esse.* Et idem *lib. 2. cap. 57. ab Appio petitur, ut tantam consularem majestatem esse vellet, quanta in concordi civitate esse posset, dum tribuni consulesque ad se quisque omnia trahant, nihil relictum esse virium in medio, distractam laceratamque Rempub. per magistratus.* Disertis autem verbis Reipub. statum describit Salustius *in orat. ad Cæsarem de Repub. ordinanda:* cum inquit. *In duas partes ego civitatem divisam arbitror, sicut a majoribus accepi, in patres & plebem. Antea authoritas summa in patribus erat, vis multo maxima in plebe. Itaque sæpius in civitate secessio fuit; semperque nobilitatis opes diminutæ sunt, & jus populi amplificatum.* Sic apud Livium *lib. 3. cap. 67. Quis finis erit discordiarum? Ecquando unam urbem habere, ecquando communem hanc patriam esse licebit.* Hunc vero Reipub. bicipitem statum a summum sibi utraque parte vindicante imperio, ortum suum habentem, confirmant illa patrum cum populo non tanquam cum cive, sed sibi æquali jure & potestate seditionis sedandæ causa inita pacta & fœdera, quorum sæpissime apud Dionysium mentio *l. 7. & l. 9. & 10.* Hinc Tribunus ad patres in causa Marcii, qui tollendam tribunitiam potestatem suaserat. *Nunc stare debetis pacis conditionibus. Deos enim nobis dedistis sponsores fœderis, multa & dira imprecati ejus transgressoribus.*

XX. 1. Magis ad rem pertinet quod Aristosteles scripsit, inter regnum plenum, quod παμβασιλείαν vocat, (eadem est παντελὴς μοναρχία, Sophocli Antigone; Plutarcho αὐτοκρατὴς βασιλεία καὶ ἀνυπεύθυνος. Straboni, ἐξουσία αὐτοτελής) & regnum Laconicum, qui merus est principatus, aliquot regni species esse interjectas. Ego exemplum hujus rei dari arbitror posse in regibus Hebræis: nam hi quin in rebus plerisque summo jure imperaverint, dubitari nefas arbitror. Voluerat enim populus regem quales habebant vicini: at Orientis populi addicte admodum regnabantur. Æschylus Persis de rege Persarum sic loquentem facit Atossam:

—— οὐχ ὑπεύθυνος πόλει.
—— *non est civitati obnoxius.*

Notum illud Maronis:

Regem non sic Ægyptus & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant.

Apud Livium: *Syri & Asiatici genera hominum servituti nata.* a quo non
Lib. discrepat illud Apollonii apud Philostratum: Ἀσσύριοι καὶ Μῆδοι τὰς τυραννί-
XXXVI. δας προσκυνοῦσι: *Assyrii & Medi dominationem etiam adorant.* Aristotelis III Politicorum XIV: οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν, οὐδὲν δυσχεραίνοντες, *Asiatici dominatum æquo animo ferunt.* Et apud Tacitum Civilis Batavi il-
Hist. IV. lud ad Gallos: *Servirent Syria Asiaque & suetus regibus oriens:* nam & in Germania, & in Gallia tum reges erant, sed, ut idem Tacitus notat, precario jure regnandi & auctoritate suadendi, non jubendi potestate.

COMMENTARIUS.

Videtur hic Author exempla quædam proferre voluisse mixtæ Reipub. & partitæ summæ potestatis. Sed saniorem eorum opinionem existimamus, qui nullam mixturam Rerumpub. ad-

admittunt, tres tantum civitatis regulares formas statuentes, quæ resultant ex subjecto proprio summi imperii, & prout illud vel una persona est simplex, vel unum concilium, vel ex paucis, vel universis constans civibus Pufend. *l.7.c.5.§.3.* Quibus diversis formis diversa quoque nomina imposita supra annotavimus, ita ut quando proprium subjectum sit una persona, superiorem nullum agnoscens, istiusmodi regiminis forma vocetur monarchia; ubi penes plures, non vero omnes cives, summa residet majestas, Aristocratia; quando omnes habent facultatem deliberandi de publicis ad administrationem Reipub. pertinentibus negotiis, atque jus ferendi suffragii, Democratia dicitur. Hæ formæ per se subsistunt, nec magis misceri possunt, quam dividi majestatis jura, & venire nomine regularis Reipub. formæ. Quemadmodum homo biceps potius inter monstra, quam recte formatos homines reputandus, ita ejusmodi regiminis forma quæ ex diversis aliis conflata dicitur, annumerari nequeat regularibus, quæ a se invicem distinctæ esse debent, atque per se subsistere, quin irregulares etiam producere effectus necesse est, ut jam de Repub. Romana disputavimus. Quæ autem per se subsistunt, misceri nequeunt, ut unum quasi in alterum mutando ex diversis essentiis constitueretur una omnibus propria, & communis. Externa quidem forma vel figura aut extrinseca conditione & qualitate quædam adjecta & adventitia possent videri sibi quasi ita intermixta, ut unum aliquod corpus, vel unam essentiam constituant. Verum non interna partium dispositione, & qualitate formæ cuique secundum suam naturam inhærente & innata. Ita nec diversa summi imperii subjecta per se subsistentia, ita mixtura sibi invicem coagulari & uniri possunt, ut regularem aliquam civitatis formam tanquam unum ex diversis tamen consistens majestatis subjectis efficerent. Quemadmodum enim unumquodque subjectum producit propriam regiminis formam, ex intrinseca & quasi innata sibi qualitate naturali, ita sicuti subjecta nec etiam diversæ ejusmodi formæ confundi, atque misceri possunt, sed quidem conjungi ita ut maneant cuique integræ suæ qualites suaque essentia, verum cum non una constituatur aliqua forma aut Reipub. corpus, sed maneat quæque pars seu forma integra & per se subsistens. Quoniam itaque natura impossibile est, ut numerus singularis possit in pluralem mutari & dici singularis; ita etiam fieri nequit ut imperium penes unum residens subjectum, ideoque monarchicum dicatur si ad plures conjunctim cives, non tamen omnes, transferatur monarchicum sit, sed Aristocraticum appellari debet: partim monarchicum partim Aristocraticum vero esse nequit, & constituere unum aliquod per se constans corpus civitatis, vel regiminis formam per se diversam a Monarchia, vel Aristocratia, non magis quam si numerum pluralem plane diversum diceremus a singulari conjungendo sepius singularia. Quemadmodum itaque quod singulare est, necessario debet constare ex unitate, ita plurale ex pluralitate, unumquodque tamen per se subsistere debet necessario, ita ut quod plurale dicimus & singulare possit in se ita transfundi vel misceri, ut unum non esset unum, & duo non essent duo, sed unum & duo constituendo numerum ternarium aliquid natura diversum efficeretur a numeris ex quibus formatur, nisi quod conjunctione numeri superat priores, unum enim & duo manent per se quod sunt, scil. illud singulare, hic plurale, ita ut numerus ternarius quidem unum quid sit per se, & diversum a ceteris numeris non mixtura, sed conjunctione. Quippe in numerando quisque numerus suam vim exserit, & functionem habet diversam ab aliis, atque etiam non communicabilem. Idem mihi videtur dicendum de mixtura illarum formarum, quæ ex propriis imperii & summæ majestatis subjectis derivantur, scil. eas ita misceri non posse, ut diversa aliqua a tribus istis quas statim descripsimus constitui posset forma, ita temperata, ut quasi illas absorbuisse videretur, & in unum transfudisse quæ cujusque regiminis, & gubernationis formæ propria, & quasi summa majestas penes singulas formas residens, sese jam per omnes istiusmodi formas divisim diffusa, in alio quodam diverso subjecto concursu coadunaret, mixtura subjectorum & formarum quibus indivisa inhæret. Quippe quemadmodum monarchiæ proprium est ut unus summum teneat imperium, Aristocratiæ plures, Democratiæ omnes habeant cives, & quidem indivisum, quia id ipsum est de natura summæ majestatis sive potestatis, ita concipi nequit Respub. ex diversis illis formis temperata, nisi simul concipiamus tot imperia, tot summas majestates, quot formas. Quod contrarium est civitatis fabricæ & structuræ, quæ nequit diu consistere, nisi tanquam unum corpus sub uno eodemque summo aliquo imperio contineatur. Uti itaque regularem formam vocamus, quæ convenit Reipub. structuræ & naturæ summi imperii; ita irregularem, quæ illi simplicitati & unitati contraria est. Concipiamus itaque Rempub. mixtam ex diversis formis seu temperatam, illarum autem formarum sive subjectorum ex quibus profluunt proprium esse participare summum imperium, (nam sine eo concipi nequeunt, quia si unum servit alteri, quod prædominatur etiam obtinebit imperium, & idcirco non amplius erunt diversæ, & distinctæ formæ, quorum commune subjectum est ipsa civitas seu Respub. quæ illa mixtione peculiarem sibi formam induit, diversam a singularibus quia mixtam, dico ejusmodi civitatem non repræsentare unum corpus sub uno imperio consistens, nec esse posse ejusmodi mixturæ commune subjectum, quia, quemadmodum summum imperium habere nequit duo subjecta propria simul eodemque tempore, id est penes unam esse & etiam plures personas, ideo nec commune subjectum potest esse subjectum alterius imperii, quam quod subjecto proprio inhæret, cujus subjectum commune est. Ideoque si penes unum est summum imperium civitas vel Respub. erit commune subjectum monarchici imperii; si penes plures, Aristocratici; si penes omnes Democratici. Posito

itaque quod propria subjecta imperii, & summæ majestatis debeant esse distincta, etiam civitas debet esse commune subjectum distinctum ejus imperii, quod proprio subjecto inhæret, & consequenter non potest constare ex tribus, vel duobus diversis istiusmodi formis, quæ singulæ concipi nequeunt, sine summo imperio, id est sine ulla subordinatione, & submissione ratione earum partium, quæ variis personis conceduntur administrandæ, nulla enim est subjectio, ubi unus alteri non parere cogitur. Verum supra annotavimus, ad essentiam perfectæ & regularis civitatis requiri, ut in ea talis sit animorum & voluntatum unitas eademque conspiratio, per quam omnia, quæ ad ipsam regendam faciunt, velut ab una anima videantur proficisci, atque hoc impossibile est, ubi ex tot formis conflata Respub. atque penes diversas personas & corpora, ejusdem Reipub. divisum & quidem independenter partes summi imperii resideant, quas proprio quasi jure exercent, & proprio ex judicio administrent. Ad quem fere modum, referente Appiano, a Pufendorfio adducto, quo regnum Numidiæ post mortem Masinissæ Scipio disposuit, ut tres ipsius filii legitimi regio nomine gauderent. Sed inter eos major natu Micipsa Cirtam Regiam obtineret. Alter Gulussa bello pacique præesset, tertius Manastabales jus diceret. Addit idem Author, *Citantur insuper multi antiquorum; apud quos mixtarum rerum pub. frequens est memio. Circa quos illud jam monitum fuit, plurima quæ illi super mixtura rerumpub. tradunt, haud quidquam ad dividendas summi imperii partes inter diversas personas, aut concilia pertinere; sed vel ad rite temperanda requisita personarum, ex quibus concilium componitur, vel ad instituta diversarum Rerumpub. probe combinanda. Deinde putaverim non nulla mixtionum exempla commode posse explicari ope distinctionis inter ipsum imperium, & modum administrationis, ut illa Respub. ex aliis admixtum quid habere videtur, quorum modus administrandi ex alia forma petitus videtur, puta si in civitate, ubi summa rerum est penes populum, pleraque per principem vel Senatum expediantur, aut si in Aristocratia unus insigni authoritate polleat, vel super multis negotiis populus consulatur, aut si in regno ardua negotiorum ad Senatum populumve referantur.* Ita tamen ut negotiis conspiciatur ejus sola majestas & summa potestas, quamobrem diximus in mixtura rerum per se subsistentium quidem externam figuram & formam mutari posse, sed non internam partium dispositionem a qua rei dependet essentia, sic externa Reipub. forma, quæ in modo administrationis consistit, potest quidem cum aliis videri mixta, sed non interior ejus structura & fabrica, quæ non consistere potest in pluribus, sed una tantum forma regiminis, id est unius imperio. ex diversis itaque formis conjungi non potest, quia tota concidere necesse sit, quoniam Respub. unum quid esse debet, sine qua unitate non est quod esse oportet, nec tale possunt concipi, sed distractum in partes corpus, plures formæ, summæque potestates. Vereor ne me satis clare explicem circa hanc quæstionem, sed quod deest, lectoris dexteritati, ingenio ac judicio clarius exponendum & elucidandum relinquo, eique imprimis Pufendorf. commendo, *de jur. nat. gent. lib. 7. cap. 5.* qui distincte & clare hanc quæstionem tractat. Concludimus itaque quemadmodum unum tantum corpus Respub. constituit, & tanquam una debeat considerari persona, ita etiam unius tantum formæ regiminis, unius summi imperii capax est: variæ enim formæ civitatem distrahunt, quia imperium dividunt, quoniam singulæ ejus partes diversis formis, seu personis tribui debent, & quidem independenter, quia sine illa independentia distinctæ ejusmodi formæ concipi nequeunt, & idcirco Respub. in tot partes divisa quot sunt formæ, & partes summi imperii singulis tributæ, non potest considerari tanquam regularis civilis quædam societas, sed irregularis, quia non omnia ab una anima ac voluntate procedunt, neque omnes & singuli communi imperio regi videntur. Quoniam itaque tres tantum formæ quibus singulis indivisum cohæret imperium summaque majestas, nulla agnoscimus cum Authore nostro regna intermedia, diversa a Regno pleno & Laconico, quasi mixta quædam. Quemadmodum una tantum est forma quæ monarchia dicitur, quæ regni nomine venit, in qua unius tantum majestas conspicitur, & unius nomine imperium tractatur; ita unam tantum regni speciem quatenus distincta a cæteris formis regiminis, constituendam censemus, ad quam omnia referenda. cui itaque idem nomen imponimus id necessario ejusdem quoque speciei est dicendum, quienim possumus distinctam rei ideam habere, nisi singulis rebus imponamus nomina naturæ, & qualitatibus quibus præditæ sunt, convenientia. Dum itaque regnum dico, ejusmodi Reipub. formam designo, in qua summum imperium summaque majestas integra atque indivisa penes unum residet, ita tamen ut modus illud exercendi, atque habendi in quibusdam arctius, in aliis magis absolutus esse possit, quo fit ut quædam regna absoluta quædam limitata esse dicantur, omnia tamen regni nomine veniunt, & consequenter referenda ad illam formam & regiminis speciem, quæ monarchia dicitur. Quamobrem & nostra facimus quæ habet Henninges *in suis observat. in nostri authoris opus.* ad hoc §. *Ubi enim apud unum majestas residet, utcunque ejus operationes externæ sint restrictæ, regnum est, & quidem summa potestate, quamvis non absoluta. Illud nunc observandum, non probare divisionem majestatis argumentum, desumptum a toto ad partes. Non enim continuo, quicquid totum est, id etiam in partes reales dividi potest. Ita anima nostra totum quid est realiter tamen dividi nequit juxta Physicorum tradita, sit in toto corpore tota, & tota in qualibet ejus parte. Idem tradunt de servitutibus, in qualibet fundi parte totas esse. Concipimus quædem jura majestatis mentali operatione, & a se invicem distinguimus, ob diversas virtutes sive potentias, quæ toti potestativo insunt. Separari vero & realiter dividi in diversa subjecta non magis possunt, quam pars intellectus Petri, sive simplex, sive Noëtica, sive etiam dianoëtica, communicari realiter. Objecti circa*

quod majestas versatur, varietas & differentia inducit quandam nominis diversitatem, cum tamen una tota majestas circa singula occupetur. Propter indissolubilem nexum, pergit, *quo sibi jura majestatis cohærent, fieri nequit, ut vel minima particula, sine totius interitu abscindatur; quia minima etiam in totam majestatem resolvitur, vel potius ipsa est majestas: quam nos mentali conceptu aliter atque aliter nominamus, ob virtutes suas quas eminenti compendio complectitur, & in diversa subjecta diffundit.* Regnum autem hic non vocamus cui præest ejusmodi persona, cui regis nomen tribuitur, verum ubi ut jam diximus penes unum residet potestas, sive ducem, sive principem, sive comitem: nam ut regiam habere potestatem quis potest etiam, qui regia caret dignitate; sic etiam plane regia potestate carere potest, etiamsi alicui regis nomen tribuatur; regnum itaque ubi unus imperat summumque tenet imperium. Quanquam quasi excellentiori modo regnum dicere solemus, ubi Rex præest, omnia regis habens insignia. Sic & Æsymnetorum potestas summa & regia fuit, reges tamen non appellabantur, attamen monarchiæ forma ejusmodi regiminis adscribenda. Sic regia fuit potestas Dictatorum apud Romanos, quamvis reges non appellarentur.

2. Supra quoque notavimus, totum populum Hebræum fuisse sub rege: & Samuel jus regum describens satis ostendit adversus regis injurias nullam in populo relictam potestatem. Quod recte colligunt veteres ex illo Psalmi: *Tibi soli peccavi.* Ad quem locum Hieronymus: *Quod rex erat, & alium non timebat.* Et Ambrosius: *Rex erat, nullis ipse legibus tenebatur, quia liberi sunt reges a vinculis delictorum: Neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, tuti imperii potestate. Homini ergo non peccavit cui non tenebatur obnoxius.* Lib. 6. Idem legere est apud Isidorum Pelusiotam epistola postremo edita CCCLXXXIII. Video consentire Hebræos, regi in eas leges quæ de officio regis scriptæ exstabant peccanti inflicta verbera: sed ea apud illos infamia carebant, & a rege in signum pœnitentiæ sponte suspiciebantur, ideoque non a lictore sed ab eo quem legisset ipse cædebatur, & suo arbitrio verberibus statuebat modum: a pœnis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipsis cessaret. Hebræi Barnachmoni sententia exstat in dictis Rabbinorum, titulo de Judicibus: *Nulla creatura judicat regem, sed Deus benedictus.*

COMMENTARIUS.

Exemplum mixturæ ab Hebræorum regno petitum, non est omni exceptione majus. Ex ipsis enim testimoniis, quæ allegat Author, constat regiam plane habuisse potestatem, non tamen infinitam, sed justam ac legitimam, qualem & recta ratio & ipsa æquitas regi juste imperanti tribuendam dictat. Quando itaque David loquit *Psalm. 5. Tibi soli peccavi*, eo sibi non vindicat nullis imperium limitibus circumscriptum, quasi omnia liceret in populum decreta etiam injusta exequi, & quibuscunque afficere cives injuriis impune, ejusmodi potestatem, quam injustam potius dominationem, atque legitimum imperium appellamus, nec absolutissime imperanti tributam supra annotavimus, & consequenter, explicatio hujus loci ex iis quæ alibi diximus petenda. Quamobrem quando, *Tibi soli peccavi*, loquit David, hunc verborum sensum nonnulli interpretes esse affirmant. *Tibi soli*, quia interiit Urias, qui si viveret, in ipsum quoque peccassem, & me ei oporteret satisfacere; nunc totum ad te spectat, neque mihi nisi a te petenda est venia, & adulterii, & homicidii; vel quamvis & homines offenderim, ii tamen omnes nullius sunt momenti ad te, imo omnes condonant mihi; hoc vero solum me excruciat; quod tibi peccavi, tibi qui me a teneris annis, & ab ipsis cunabulis conservasti ac defendisti adversus inimicorum insidias, & ab eorum sanguinolentis manibus toties liberasti, atque in meam perniciem conflata consilia in vanitatem mutasti, tibi inquam & liberatori & benefactori meo ingratus fui; tibi peccavi; non eo ad regiæ dignitatis fastigium provexisti me, ut tyrannidem exercerem, sed populum tuum adversus aliarum gentium, & nationum invasionem, & impetum defenderem, ut subjectis parcerem & debellarem superbos, &, ut paucis dicam, ut saluti populi atque securitati tuendæ potestate, quam mihi populus tua providentia concessit, uterer; tibi itaque peccavi, quod civem nullas pœnas meritum internecioni tradiderim, quem oportuisset defendere adversum omnem vim atque injuriam, in eum ipse injustus judex imo tyrannus existo; tibi itaque soli peccavi, quia tuis

vicibus tanquam Rex fungens, tamen enorme delictum admittendo, eam dignitatem adeo turpiter commaculavi. Unde concludimus Davidem quidem habuisse summum imperium idque Regium, verum affirmare negamus Davidis verba, tam indefinitam & absolutam regibus potestatem tribuendam, quasi populum nulla injuria posset afficere, & consequenter nunquam ipsi jus esset animadvertendi in regem tyrannum, vel legum, quibus imperium accepit, comtemptorem. Putat Milton. *in defens. pro popul. Angl.* hæc verba nou enunciata a Davide quasi jus regium amplissimum & absolutissimum voluisset significare, ita ut ne quidem aliqua ratione posset peccare in populum, eum ita inquit *Quasi vero Rex David in mœrore & lachrymis pœnitentia in agens, sordidatus & squalidus in terra jacens misericordiam a Deo suppliciter petens, quicquam de jure regio cogitaverit, hac locutus, cum se vix jure mancipii dignum esse arbitraretur. An omnem Dei populum, fratres suos, usque adeo præ se contempsit, ut cædibus, adulteriis, rapinis, peccare in eos se non posse censeret? absit a rege ignorantia, vel sui, vel proximi. Tibi igitur soli peccavi, procul dubio intelligendum, tibi præcipue*, tanquam principali & proprio objecto peccati, cui uni debetur obedientia & competit potestas, sive vindicandi, sive remittendi peccata. Quod attinet verberarum inflictionem, eam nunquam usurpatam puto, quia ejus consuetudinis nulla sacris in literis mentio, nec ullum exemplum adduci potest, regis in hunc modum coërciti, & verberibus castigati. Seldenus ex Maimonide refert reges hanc pœnam non sponte suscepisse, sed a Synedrio, cui quibusdam in casibus de regibus judicandi facultatem fuisse e Rabbinorum turba nonnulli asserunt, fuisse inflictam. Huic opinioni quoque Baronius favere videtur, *in suis Annalibus. Horum namque judicio, Herodes,* ait, *Rex postulatus est*, utrumque vero falsum statuit, Casaub. *Exercit. 13. ad Annal. Baron.* aut Synedrium hoc jus habuisse; aut in Herodem regem vim ejusmodi aliquam exercuisse. Herodis exemplum nullius momenti esse ex eo constat, *cum ipsi dicta dies sit, quando adhuc juvenis & privatus esset, cum pater illius Antipater viveret. Hyrcanus obtineret regnum, cum Herodes servus regis adhuc esset, cum ne spem quidem ullam de alieno regno invadendo haberet.* Regiæ summæ quoque majestatis & potestatis, qua ornati fuere reges Hebræorum, argumentum est istius legis solutio, quæ habetur *Deuter.* 25.9. summam inurens ei ignominiam, qui illam excalceationis pœnam perferre deberet, ideoque ab illa immunes reges, ne summa majestas ejusmodi contumeliæ obnoxia, vilesceret, & omnem suum splendorem, authoritatem, & venerationem amitteret. Quamobrem *in Talmud. tract. Sanhedrim. Non judicat Rex, neque de illo judicatur; non dicit testimonium, neque contra illum dicitur, non exuit calceum, neque pro ejus uxore quisquam exuit calceum.*

Exod. XXII, 8. 3. Hæc cum ita sint, tamen aliqua judicia arbitror regibus ademta,
Deut. I, Mansisse penes Synedrium LXXX virûm, quod divino imperio a Mose
17. institutum ad Herodis tempora perpetua cooptatione duravit. Ita-
Psalm. LXXXII, 1. que & Moses & David judices Deos vocant, & judicia vocantur judicia
II *Chron.* Dei: & judices dicuntur non humana sed divina vice judicare. Imo
XIX. 6, 8. I *Chron.* aperte distinguuntur res Dei a rebus regis, ubi res Dei, monentibus
XXVI, 32. doctissimis Hebræorum, judicia ex lege Dei exercenda intelligi de-
& II. *Chr.* XIX, bent. Non nego regem Judæorum capitalia quædam judicia per se
11. exercuisse: qua in re ipsum regi decem tribuum Israëliticarum præfert
Jerem. Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in sacris literis, tum
XXXVIII, in scriptis Hebræorum, evincunt: sed quædam cognitionum gene-
5. ra regi videntur non permissa, ut de tribu, de Pontifice, de Prophe-
ta. Ejusque rei argumentum est in Jeremiæ Prophetæ historia, quem
cum proceres ad mortem deposcerent, respondit Rex: *Ecce in potestate
vestra est, nam contra vos rex nihil potest*: in hoc negotiorum genere scili-
cet. Imo & qui alia quavis de causa apud Synedrium reus factus esset,
eum rex judicio eximere non poterat. Ideo Hyrcanus judicium de
Jos. Ant. XV, XVII. Herode (cum impedire non posset) arte elusit.

COMMENTARIUS.

QUando hoc Synedrium institutum non conveniunt doctores, sunt qui asserunt hoc consilium in ipso Ægypto jam cæpisse. Alii ejus originem concilio Jethronis adscribunt,

quod

quod habetur *Exod.* 13. 22. Alii a Josaphate institutum? *Paral.* 19. 8. Alii vero rectius sentire videntur, qui ejus originem petunt ex *Num.* xi. *v.* 16. ubi Moses, se imparem sentiens tanto sustinendo oneri, quam Reipub. gubernatio & justitiæ administratio sibi imponebat, tum ob populi pervicaciam, tum ob juris jam nuper inducti onus, a Deo petiit tanti oneris aliquod levamen. Deus itaque exaudiens orationem fidelis ministri, inquit, *Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nosti quod senes populi sint ac magistri; & duces eos ad ostium tabernaculi fœderis, facies que ibi stare tecum, ut descendam & ibi loquar tibi & auferam de spiritu tuo, tradamque eis, ut sustentent tecum onus populi, & non tu solus graveris.* Exequitur prompte quod præceptum erat Moses. *Egressus itaque narravit populo verba domini, congregans septuaginta viros de senibus Israel, quos stare fecit circa tabernaculum. Descenditque dominus per nubem, & locutus est ad eum, auferens de spiritu qui erat in Mose, & dans septuaginta viris senioribus. Cumque requievisset in eis spiritus prophetaverunt, nec ultra cessaverunt.* Illudque concilium permansit in Repub. imo sub ipsis etiam regibus suam intactam retinuit authoritatem, regiæ tamen potestati nihil derogantem, ut ex Casaubono annotavimus. Constabat vero ex septuaginta viris, cujus Moses erat caput, in cujus locum post ejus obitum semper quendam Israëlitæ eligebant, quem tanquam Synedrii caput LXX. illis judicibus non adnumeratum, vocavere concilii principem. Expresse enim dicitur, ut *tecum sustentent onus*, argumentum concilium constitutum ex septuaquinta viris præter Mosen. Fuit autem tribunal omnium, *& numero, & dignitate judicum, utpote qui omnes erant principes populi, amplissimum in ea urbe, quam elegit Deus, & caput esse sanctitatis atque imperii statuit, id est primum Silo, deinde Hierosolymis, seu primum in tribu Ephraim, deinde Juda, eo consilio constitutum, ut quæ a judicibus civitatum singulorum, variantibus de jure facto ve sententiis, definiri non possent, huc denique referrentur.* Sig. *de Repub. Hebr. lib.*6. *cap.*7. constituerunt ergo hoc concilium regum tempore Rex & principes populi ac LXX. senioribus & Pontifex cum principibus sacerdotum, & scribis id est legis doctoribus. Imo Rex ipse advocabat concilium, ideoque concilio superiorem fuisse non dubitandum, summæ enim majestatis indicium supra demonstravimus jus cogendi concilium, atque comitia & populi conventus convocandi habere potestatem. Statuit tamen Author quædam judicia regibus fuisse adempta, atque quædam cognitionum genera ipsi non fuisse permissa, ut de tribu, de Pontifice, de Propheta, unde judicia vocantur Dei judicia, & Moses ac David Judices Deos. Hinc illa in sacris literis distinctio qua res Dei aperte a rebus regis distinguuntur, verum notandum illam judiciorum & judicum appellationem minime inferre judicia quædam adempta fuisse regibus, & peculiari quodam jure Synedrio competiisse atque permissa fuisse, omnia enim judicia Dei judicia recte vocantur, quia ipse Rex regum inquit, *Per me regnant reges & judices decernunt justitiam.* Quod autem Dii judices vocantur id fit, quia Dei vice in terris funguntur, ab ipso enim summæ potestates constitutæ; figurate itaque ipsis id dignitatis nomen tribuitur. Huc pertinet allocutio Josaphatis ad judices a se constitutos 2. *Paral.* 19. 6. *Videte quid faciatis, non enim hominis exercetis judicium, sed domini, & quodcunque judicaveritis, in vos redundabit.* Per res Dei non secundum authoris mentem intelligenda ea quæ ex divinis legibus dijudicanda sunt, res regis, quæ arbitrio principis seu regis permissæ fuerunt; verum per res Dei intelligendæ videntur res ecclesiasticæ seu sacræ. Per res regis causæ civiles, quod probatur 2 *Chron.* 19. 11. ubi constitutum ut Azarias sacerdos præsideret his quæ ad Deum pertinent. Zabadias autem Dux super opera esset, quæ ad regis officium pertinent, non constituuntur duplicis generis judicia, eaque partita inter regem & Pontificem, quasi rerum sacrarum cognitio solum spectaret ad Pontificem ejusque adsessores, civilium pertineret ad regem, sed coram iisdem judicibus & causæ ecclesiasticæ & civiles expediebantur, cujus caput Rex seu princeps, cæteri judices constabant tum ex personis cultui divino peragendo destinatis, tum ex secularibus res civiles administrantibus; præsidebat vero Pontifex rebus ecclesiasticis; Rex civilibus ad Reip. gubernationem pertinentibus. Quanquam vero concedat Author reges jus vitæ necisque habuisse, excipit tamen cognitionis quædam genera. Alii statuunt id ipsum nullo probari posse argumento, verum ea sacris potius constare literis regem cum circa ea, quæ ad civilem administrationem pertinebant, tum etiam quæ sacra spectabant, potestatem habuisse, cui cedere etiam summus Pontifex necesse habebat. Videtur id ipsum confirmari posse 1 *Sam.* 6. 12. Sic David ordinavit processionem illam celebrem & gaudio plenam, qua transferebatur arca domini in civitatem David. Sic Salomon pro potestate sibi concessa iti omnis generis cives, removit a ministerio, & a loco regali Abjathar sacerdotem. 1 *Reg.* 2. 27. ad quem locum commentatores. *Summi sacerdotes apud Hebræos, sicut a regibus instituebantur, ita & ab iisdem gravi ex culpa destitui, imo & morte puniri poterant; erant enim subditi, ideoque sedente rege stabat summus sacerdos In sacra Historia nusquam pontifices dejecerunt reges; at e diverso, authoritate sua Pontifices in ordinem redegerunt atque dejecerunt.* Sed objicit Author *Jerem.* 38. 5. ubi Rex Zedechias proceribus ad mortem deposcentibus Prophetam Jeremiam, coactus fuit cedere eorum precibus, exponendo & tradendo virum pium ad libidinem impiorum principum, *nec enim*, inquit Rex, contra vos *quidquam possum*, id est non permittunt jura, quibus & ipse alligatus sum, in hoc negotiorum genere declinare quod petitis. In manibus enim vestris est, cujus est judicare de Propheta vero & falso. Verum non adeo liquidum est an illa verba de facto vel de jure interpretanda. Et puto de facto, nihil quicquam posse se fatetur Rex contra proceres, quia regiam majestatem tanta in vene-

neratione habebant, quin plus apud eos valeret vindictæ cupido, cui satisfacere & inservire Jeremiam enixe dedi petentes, mavultis, quam regi vestro illum dedere detrectanti, debitam obedientiam & venerationem præstare, & consequenter quia experior vos me non esse regem, atque ita dominari, ut velim nolim cogar vobis cedere; *In manibus itaque vestris est*, temporibus inservire & necessitati cedere coactus, *nihil quicquam contra vos possum.* De jure vero regem habuisse arbitrium quod poscebant, vel concedere, vel denegare, constat ex ipsa petitione procerum, utpote cui jus vitæ & necis competiisse constat ex Maimonide quem adducit Seldenus *de Synedr. lib. 2. cap.* 14. Ideoque mens erat ut jussu regis ad mortem raperetur Jeremias, detrectat vero Rex exequi quod poterat. Atqui obsisterent regi, tradit eum in eorum potestatem addita causa sine se facile ipsis fore totum negotium perficere. De Herode jam diximus in præcedenti *num.*

4. In Macedonia a Carano orti, ut apud Arrianum Callisthenes ait, οὐ βίᾳ ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων ἄρχοντες διετέλεσαν; *non vi sed lege in Macedonas imperium obtinebant.* Curtius libro IV: *Macedones assueti regio imperio: sed in majore libertatis umbra quam cæteræ gentes.* Nam & judicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. VI: *De capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus: in pace erat vulgi: nihil potestas regum valebat, nisi prius valuisset auctoritas.* Est & alterum mixturæ hujus indicium alio Curtii loco: *Macedones scivere gentis suæ mores, ne rex pedes venaretur,* Lib. VIII. *sine electis principum amicorumve.* Tacitus de Gothonibus: *Regnantur paulo jam addictius quam cæteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem.* Nam principatum ante descripserat anctoritate suadendi, non jubendi potestate: regnum autem plenum postea his verbis: *Unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario regnandi jure.* Eustathius ad sextum Odysseæ, ubi Phæacum respublica describitur, ait esse σύνθετόν τι βασιλείας καὶ ἀριστοκρατίας; *mixtum aliquid ex regis & procerum potestate.*

COMMENTARIUS.

EXempla quæ hic adducit Author eo solum tendunt, ut mixturam formarum in Rebusp. locum sibi vindicare posse probaret; de ipsa mixtura jam egimus. Quod vero testimonia hæc attinet, nihil aliud probant, quam apud Macedones regium imperium non ita absolute tractatum sicuti quidem alias gentes & nationes. Capitalia judicia non erant penes regem privative, id est exclusa authoritate sive exercitus in bello, sive vulgi in pace, nec etiam exercitui vel vulgo competebat authoritas judicandi, & exequendi judicatum sine cognitione & assensu regis. Ita enim Polybius *lib. 5. cap. 27. Apellem Philippus Corinthum jussit navigare, cognita mox Magaleafuga, cetratos quorum Dux erat Leontius, Triphyliam cum Taurione tanquam opera illorum in aliqua necessaria re usurus, mittit; statimque post horum abitum Leontium ad luendam pecuniam pro qua spoponderat in vincula duci jubet. Ejus rei certiores facti cetrati per quendam a Leontio missum, regem per legatos orant, si propter aliam aliquam causam Leontium duci jussisset, ne ipsis absentibus de accusatione illius vellet cognoscere: alioquin pro ingenti contumelia factum Philippi se ducturos, atque omnino haud probaturos (sic enim Macedones æquo jure cum suis regibus poterant uti).* Verum an hæc mixtura regiminis dicenda, ubi summa majestas penes regem, populum vero authoritatem suadendi, & cum rege simul deliberandi, & judicandi de capite civis vel militis facultatem habet. Non denegant Philippo judicandi & cognoscendi de crimine jus, sed orant regem ne se absentibus eam suscipere velit, illud enim sibi jus quæsitum, ut capitalibus judiciis interesse possent, vetusto Macedonum modo in eo negotio se æquo jure cum rege uti posse. Majestatis enim nec summi imperii hic divisa jura, sed conjunctim exercendi jus populo, sive exercitui quodam vetusto more, & ab immemoriali tempore introducta consuetudine acquisitum, sine dubio permissu & consensu regis; nulla mixtura regiminis sine divisione majestatis summique imperii, ut supra demonstratum, illa enim divisio adeo mixturæ regiminis propria est, ut sine illa concipi nequeat, quod enim non habetur & exercetur jure proprio, independenter non potest dici summum participare imperium, & consequenter ejusmodi mixturam introducere. Sed ubi ergo summa majestas? oportet enim eam rediisse vel apud vulgum, vel exercitum in hoc negotii genere: apud Philippum resedisse non videtur, utpote qui necesse haberet agnoscere authoritatem non solum suadendi, sed etiam decernendi potestatem: nec apud populum vel exercitum, quia non excludere poterat cognitio-

tionem regis. Resp. penes regem, quod enim ita conjunctim exercetur, non dividit majestatem ipsam & summum imperium, sed ejus exercendi modum coarctat, in omnibus negotiis regis sola conspiciebatur majestas, regis ubique prædicabatur nomen, regium exaudiebatur imperium.

5. Simile quid in Romanorum regum temporibus observo; nam tum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. *Romulus nobis, ut libitum, imperaverat*, inquit Tacitus. *Constat initio civitatis reges omnem potestatem habuisse*, inquit Pomponius: tamen quædam populo excepta etiam illo tempore vult Halicarnassensis. Quod si Romanis magis credimus, in causis quibusdam provocationem ad populum a regibus fuisse ex Ciceronis de Republica libris, ex pontificalibus quoque libris & Fenestella annotavit Seneca. Mox Servius Tullius, non tam jure *Epist.* quam auris popularibus ad regnum pervectus, plus etiam vim regni 100. imminuit: quippe ut loquitur Tacitus, *sanctor legum queis etiam reges obtemperarent*. *III Annal.* Quominus mirandum quod Livius dicit, primorum consulum potestatem a regia hoc ferme uno distitisse quod annua esset.

COMMENTARIUS.

Reipub. Romanæ formam sub regibus non mixtam, sed plane monarchicam fuisse, quis in dubium revocare posset, qui eam diligenter examinat, & probant ipsa ab Authore adducta Scriptorum antiquorum testimonia. Quod si quædam summi imperii jura populo communicarunt, & nonnullis publicis negotiis peragendis interesse concesserint, ex eo non potest inferri partitio summæ majestatis, sine qua nulla mixtura. Aliud quid est aliquem admittere ad Rempub. secum administrandam, vel publica quædam peragenda negotia, aliud est partiri imperium, ita ut pars quædam ejus conferatur in alium abdicative, nullo sibi quoad illam partem, vel approbandi, vel revocandi reservato jure. Testatur quidem Dionys. Halicarnassensis *lib.* 4. *pag.* 224. trium rerum, maximarum & summe necessariarum, penes populum ex prisco instituto arbitrium fuisse, scil. creandi magistratus, tam domi quam militiæ, leges confirmandi vel abrogandi, bellum pacemve decernendi. Sed nulla inde mixtura monarchiæ & democratiæ derivari potest, nam secundum priscum Romuli institutum hæc tria plebi commissa permissu Romuli, ut conjunctim & simul cum rege decernerent de bello & pace, & magistratus crearent, legesve conderent. Itaque non divisit cum plebe imperium, sed quarundam rerum administrationem sibi soli reservat, de quibusdam deliberandi etiam plebi concessit facultatem. Nec magis mixtam Reipub. Romanæ formam probat provocatio a Rege ad populum, cujus unum tantum nobis Romanarum rerum Scriptores produnt exemplum Horatii, provocantis a Rege Tullio, ad quem in jus raptus ob interfectam sororem fuerat, ad judicium populi. Atqui in rebus criminalibus ejusmodi provocationem obtinuisse constat ex Livio. Verum repetendum nobis hic in transgressu quod alibi disputavimus de ratione, qua hoc provocandi jus nititur; qua cognita facile perspicimus, illud ipsum neutiquam summum penes reges residens imperium imminuisse, vel eo partitum fuisse inter populum regemque. Meo judicio illa provocatio non debet considerari tanquam jus aliquod præcipuum populo quæsitum, & ab eo exercitum tanquam jure proprio, & authoritate independenti, verum tanquam spontaneam & ex libera regis voluntate profectam concessionem habendam existimo. Videntur paullulum circa provocandi modum dissentire a se invicem scriptores Livius, & Dionysius, & Valerius. Tradit Liv. *lib.* 1. Horatium ad Regum Tullum Hostilium in jus vocatum fuisse, verum regem, ne ipse tam tristis in gratique ad vulgus judicii, ac secundum judicium supplicii Author esset concilio populi advocato, *duumviros, qui Horatium perduellionem judicarent, fecisse*. Dionysius testatur Regem Tullum Hostilium cognitionem criminis suscepisse, verum cum neque condemnare vellet civem, optime de Repub. meritum, neque nocentem absolvere, eam cognitionem ad populum remisisse. Valerius sibi non constat, *lib.* 6. *cap.* 3. refert enim Horatium, cum sororem suam virginem, Curatii sponsi mortem profusius, quam illa ætas debebat, flentem vidisset, gladio, quo patriæ rem bene gesserat, interemisse, & hoc nomine reum ad populum actum fuisse, nec regis, nec provocationis mentionem faciens. Cum tamen *lib.* 8. *cap.* 1. *n.* 1. tradat *M. Horatium, interfectæ sororis crimine, a Tullo rege damnatum, ad populum provocato, judicio absolutum fuisse.* Quibus ex verbis perspicimus cognitionem rerum criminalium pertinuisse ad regem, verum a rege ad populum provocare potuisse reum, & idcirco a populo irritum reddi vel approbari judicium regis, qui est actus summi imperii. Scripse-

Scripserat quoque M. Tullus in libris de republica referente Seneca *Epist.* 108. *provocationem ad populum quoque a regibus fuisse.* Et M. Fabius apud Liv. *lib.* 8. *cap.* 33. ad dictatorem orationem habens. *Quandoquidem*, inquit, *apud te nec authoritas Senatus, nec atas mea, cui orbitatem paras, nec virtus nobilitasque magistri equitum, a te ipso nominati, valet: nec preces, qua sape hostes mitigavere, qua deorum iras placant, tribunos plebis appello, & provoco ad populum eumque tibi fugienti Senatus judicium, judicem fero, qui certe unus plus quam tua dictatura potest polletque, videro cessurusne provocationi sis cui Rex Romanus Tullus Hostilius cessit.* Videamus quo pacto hæc omnia possint conciliari. Id vero certissimum, penes regem fuisse summam potestatem, ideoque & jus animadvertendi in facinorosos, sed suo an illud habuerit a se ipsis, ita ut etiam illud invito populo Rex ad quem reus provocaverat exercere potuerit; quod dicendum videtur. Quippe ipse Livius tradit *l.* 2. *Tarquinium Superbum cognitionem rerum criminalium per se solum & sine consilio exercuisse, perque eam causam occidere, in exilium agere, bonis multare potuisse.* Itaque cum constat initio civitatis reges omnem habuisse potestatem, ut Tacitus testatur, & Pomponius *l.* 1. *de O. Jur.* quorsum ad populum provocatio. Si itaque diligenter examinemus, quæ statim allegati scriptores de provocatione a rege ad populum tradunt, facile ex illis perspicimus, Horatianæ cædis cognitionem pertinuisse quidem ad regem Tullum Hostilium, quemadmodum & sequentes reges, verum ne tam tristis ingratique judicii invidiam apud populum subiret, vel Author esset subvertendi judicii si absolvisset reum; Tulli Regi optimum factu visum cognitionis ad populum referre. Tradit Livius regem concilio populi advocato duumviros creasse, qui Horatium secundum legem perduellionem judicarent. Quod idem est ac si ipse suscepisset cognitionem, quippe quod ad se pertinebat, demandavit duumviris, qui sua vice fungerentur, quod enim quis per alium facit, per se fecisse videtur. Dionysius quidem nullam mentionem facit concilii a Rege Tullo convocati, neque duumvirorum quibus illam cognitionem demandavit, neque provocationis. Verum testatur regem ipsum primo suscepisse cognitionem, & tandem post longam hæsitationem ipsi visum factu optimum illam ad populum referre, propter rationem jam dictam. Ideoque regem criminalem jurisdictionem, sive merum imperium habuisse privative, & a se ipso suo jure, & regia dignitate, regioque imperio, quamobrem affirmat Livius statim post facinus admissum raptum ad regem in jus fuisse Horatium, & in eo cum Livio consentit Dionysius. Verum minus accurate formam judicii, habendi a Rege Tullo, observatam describit, quam cum omnibus circumstantiis, ut ita dicam, describere nobis voluit Livius. Atqui nihil interest an per modum provocandi a duumviris, vel directe a rege ad populum interveniente provocatione causæ cognitio delata fuerit. Modo probetur populum de Horatiana cæde judicium non habuisse, nisi rege consentiente. Itaque quod Dionysius minus dicit, supplendum ex Livio. Et eo sensu intelligenda quæ tradit Valerius *lib.* 4. *cap.* 1. *M. Horatium interfectæ sororis crimine a Tullo rege damnatum*, nullam duumvirorum mentionem faciens, quamvis *lib.* 6. *cap.* 3, de rege silens, dicat *hoc nomine apud populum reum actum Horatium*, id est permittente & volente Tullo Hostilio, cujus consensus rationem statim allegavimus ex Livio & Dionys. Itaque sponte & voluntario cessit Rex provocationi. Quippe constat Horatio regem authorem fuisse, ut provocaret ad populi judicium, ex iis quæ habent allegati scriptores, accesserat lictor, injiciebatque laqueum, *Tum Horatius, Authore Tullo, clemente legis interprete*, PROVOCO inquit, unde concludimus quod aliquando contigit in judicio Horatianæ cædis, principe volente, ex eo deduci non posse jus aliquod populo quæsitum, & eam summi imperii partem concessam cujus intuitu recte dici posset Romanæ Reipub. forma sub regibus mixta fuisse, *quoniam nulla reo ad populum provocandi licentia, nisi ex speciali consensu principis.

6. Similis etiam mixtura ex populari & optimatum potentia Romæ fuit tempore interregni, & primis Consulum temporibus: nam in rebus quibusdam iisque majoribus, ita demum ratum erat quod populus jussisset, si patres auctores fierent: quod postea, vi populi aucta, speciem tantum veterem retinuit, cum in incertum comitiorum eventum patres auctores fieri cœperunt, ut Livius & Dionysius notant. Quin & serius aliquanto mixturæ mansit aliquid, quamdiu, ut idem loquitur Livius, imperium penes Patricios, (id est Senatum;) penes tribunos (id est plebem) auxilium erat, jus nempe vetandi, sive intercedendi.

Liv. lib. VI.

COMMENTARIUS.

Supra annotavimus *fieri authorem*, qui probare se dicit id, quod geritur. Fiebant itaque *patres authores*, quando rem factam probarent, ita ut tum demum rata esse possent quæ jusserat populus

pulus, si probassent patres. Quamdiu itaque hoc jus patres sibi intactum reservare potuerunt, omnem vim imperii habuisse dicendum est, & consequenter Aristocratiam fuisse tum temporis Reipub. Romanæ formam, negari nequit. Quando vero eo crevit authoritas tribunorum, ut sacro sancta eorum fore corpora lege cautum, eoque venerunt potestatis, ut comitia consulum prætorumve, & aliorum magistratuum habere, & nequid fieret inhibere, Senatum dissolvere, quibuscunque magistratibus diem dicere, Ærarii curam gerere, patricios cogere, mulctam irrogare, atque Senatus decreta approbare & improbare poterant, quid summi imperii Senatui sive patriciis reliquum fuit? cujus respectu posset videri imperium cum plebe partitum, & consequenter eo tempore mixturam ex populari, & optimatium potentia Romæ fuisse. Vide de amplitudine hujus tribunitiæ potestatis, quæ annotavimus ad §. 10. *ff. de Origine juris.*

7. Sic & Isocrates Atheniensium rempublicam Solonis temporibus vult fuisse δημοκρατίαν ἀριστοκρατίᾳ μεμιγμένην, potestatem optimatium populari mixtam. His positis quæstiones quasdam quæ frequentem in hoc argumento usum habent examinemus.

COMMENTARIUS.

R*Espublica Atheniensis non uno neque eo perpetuo Reipub. genere usa est, sed pro rerum conditione & temporum varietate, diverso. Siquidem ab initio regium, deinde popularem, aliquando tyrannorum, sæpe etiam paucorum dominatum atque imperium pertulit.* Sig. de *Repub. Atheniens. cap.* 1. Annotavit ad *h. l.* Doctissimus Boecler. *Grotium non recte cepisse mentem Isocratis. Res ita habet*, inquit: *Respub. Atheniensium vere & proprie fuit popularis, sed ex instituto Solonis Aristocratice temperata, non mixta. Id temperamentum ubique commendat Isocrates: videns scilicet, subinde cives a bonis politia rationibus declinare ad licentiam popularem, qua is Reipub. status plurimum periclitatur.* Ita enim Aristoteles 2 *de Repub. cap.* 12. *de Solone. Solonem*, inquit, *autem nonnulli bonum legislatorem fuisse putant. Nam & paucorum dominatum sustulit: & populum servientem liberavit, & patriam democratiam recte temperata Repub. constituit*, &c.

XXI. 1. Prima est, an summum imperium habere possit is qui 1.
inæquali fœdere tenetur. Inæquale fœdus hic intelligo, non quod inter viribus dispares initur, quomodo Thebana civitas Pelopidæ tempore fœdus cum Persarum rege habuit, & Romani olim cum *Justin. lib.* XLIII.
Massiliensibus, deinde cum rege Masinissa; nec quod actum habet *Val.*
transeuntem, ut cum hostis qui sit ad amicitiam recipitur, dum im- *Max.*
pensas belli solvat, aut aliud quid præstet: sed quod ex ipsa vi pactio- *l.* VII. *c.* 1.
nis manentem prælationem quandam alteri donat; hoc est ubi quis tenetur alterius imperium ac majestatem conservare, ut in fœdere Ætolorum cum Romanis erat, id est, tum operam dare ut ejus imperium in tuto sit, tum ut dignitas, quæ majestatis nomine significatur, ei constet, Imperii reverentiam dixit Tacitus: & sic explicat: *Sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt.* Florus: *illi quoque* *Lib.* IV.
reliqui, qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum reverebantur. Ad quod genus referenda sunt jura quædam eorum quæ nunc vocantur protectionis, advocatiæ mundiburgii: Item jus urbium matricum in colonias apud Græcos: *Lib.* 1.
Nam ut Thucydides ait, coloniæ cum urbibus matricibus pari erant jure libertatis, sed debebant τιμᾶν τὴν μητρόπολιν, & exhibere τὰ γέρα τὰ νομιζόμενα, reverentiam scilicet & honoris signa quædam.

D*E fœderibus & pactionibus, atque sponsionibus infra nobis disputandi erit occasio; hic tantum examinandum nobis incumbit peculiaris illa quæstio, an fœdus inæquale summum im-*

perium imminuat. Fœdus enim dividitur in *aquale* & *inaquale*; ex cognitione & descriptione unius descendit notitia alterius. Fœdus æquale dicitur, quando utriusque partis conditio æqualis est, ita ut unus non in plus quam alter sit obligatus ad aliquid præstandum, vel patiendum, nisi idem præstetur a socio. Pactiones seu fœdera æqualia vocat Isocrates *Panegyr. cum par & aequum jus utrisque tribuitur.* Æquum enim sive æquale dictum, quod veram ex utraque parte æqualitatem habet. Et eo sensu apud Phædrum *aqua leges* dicuntur, non tantum simpliciter ut opponuntur iniquis, sed respectu ad cives, quos & faciebant æquales, & æquali jure continebant. Cicero æqualitatem juris appellat. Quo sensu qui fœdere sibi juncti alter altero non superior dici potest, *si pares bello, aequo fœdere, in pacem atque in amicitiam veniunt*, ut apud Livium est. Inter quos omnia una eademque lance trutinantur. Et possunt ejusmodi fœdera iniri, vel circa commercia, vel bellicam societatem, de quibus suo loco. Huc spectat quod inquit, Joram Regi Josaphat. *Sicut ego sum ita & tu: sicut populus meus sic populus tuus, & equites mei equites tui.* 1 *Reg.* 22. 4. & 2 *Reg.* 3. 7. Vox enim Hebræa *Caph* significat æqualitatem, vel æquitatis, vel conditionis. Inæquale autem fœdus dicitur, quando non pares sunt conditiones fœderatorum, ita ut alius alio quicquam ex contracto fœdere magis minusve præstare, vel agere aut pati teneatur. Verum notandum quod hic Author observandum admonet, se non habere sermonem de ejusmodi fœdere, quod actum habet transeuntem summum imperium neutiquam imminuentem, scil. quod continet quasdam præstationes transitorias, quæ statim ut solutæ sunt, solutione ejus quod debebatur, perimuntur, scil. quando in pace alteri parti injungitur alterius militibus stipendium quoddam solvere, sumtus belli restituere, vel alia quædam pangendo fœdere promissa præstare, ut mœnia arcesque diruere. Sic caverant Philistæi fœdere, ne ferrarius esset in omni terra Israel, 1 *Sam.* 13. 19. & 20. Cui convenit lex quam Porsennam regem in fœdere cum Romanis posuisse, *ne ferro nisi in agriculturam uterentur*, tradit Plin. *hist. naturali lib.* 34. *cap.* 13. Verum omnis disputatio est, an imperium non imminuant præstationes ex vi conventionis, vel fœderis permanentis obligatoriæ a parte inferiori, quæ annexam habent superioritatem & eminentiam in inferiores conjunctam cum reverentia, & veneratione quadam præstanda superiori, vel *tacite*, vel *expresse*. Tacite sese obligasse & quidem per consequentiam dicitur, si quis populum exterum in patronum defensoremque sibi assumpsit. *Expresse*, si ipsis fœderum tabulis inseratur, ut quis teneatur alterius imperium, & majestatem conservare, ideoque alterum dignitate se superiorem agnoscere, & in omnibus actionibus ipsi reverentiam, & venerationem quandam exhibere. Huc pertinet fœdus Ætolorum cum Romanis de quo Livius. 38. *cap.* 11. *Diu jactati Ætoli, tandem ut ad conditiones pacis convenirent, effecerunt: fuerunt autem hæ. Imperium majestatemque populi Romani gens Ætolorum conservato sine dolo malo. Ne quem exercitum qui adversus socios amicosve eorum ducetur, per fines suos transire finito, neve ulla ope juvato. Eosdem hostes habeto quos populus Rom. armaque in eos ferto. Bellumque pariter gerito; perfugas, fugitivos, captivosque, reddito.* Ad quem locum Bodinus. *Liberum quidem imperium Ætolis reliquerunt, sed iis conditionibus, ut paulo minus quam Romano imperio subditi viderentur.* Aliter sentire Author videtur, cum ejusmodi fœdere nihil aliud cautum dicit, quam ut imperium ejus, qui est superior in fœdere, in tuto sit, tum ut dignitas ei constet, quæ majestatis nomine significatur. Ideoque sui juris manet populus, summumque imperium servat sibi integrum, ea tamen conditione ut utatur ad conservandum alienum, illudque veneretur & reverentiam habeat, non tamen agnoscat tanquam subjectus. Solent minus potentes adhærere potentioribus, non ut fiant subditi, sed ut defendantur. ad hoc genus refert quoque Author jura protectionis, *Advocatia* & *Mundiburgii*, minus hoc est quam esse sub protectione. *Et tamen sub protectione aut commendatione esse, non est esse sub jurisdictione, sed sub defensione facti ab injuriis & violentiis, & ea per milites armaque.* Alberic. Gentil. *de jur. bell. lib.* 3. *Ridiculus*, inquit, *est Bartolus, & non nemo alius, & Alciatus causa inservit, dum aiunt fæderatos latine loquentibus subditos esse, non socios aut adharentes. Imo subjectio nec est dare aliquid in signum superioritatis. Et vere nec subjecti dicebantur Pæni, Macedones, & alii, qui tributum tamen pendebant annuum.* Sic quoque jus *Mundiburgis*, nihil aliud quam jus defensionis & tutelæ ac protectionis. Hinc *Mondboor* Patronus, defensor, tutor capitis liberi. Apud Longobardos, unde hæc vox originem suam videtur habere, quævis fœminæ in *mundio*, id est tutela erant; puellæ in mundio seu tutela parentum, vel si deessent, agnatorum: uxores in mundio maritorum. Idem jus advocatiæ, unde advocatus idem quod defensor. Sic olim advocati Ecclesiæ dicti, qui ejus bona defendebant a potentiorum injuriis, Martini 5. *Epistola apud du Chesne*, referente Anton. Matthæo juris in illustri Academia Lugduno-Batava Antecessore, *de nobilitate lib.* 2. *cap.* 19. *Quoniam cum advocatus Ecclesia idem intelligi debeat quod defensor*, &c. Defendebat ejus prædia & possessiones adversum vim & injuriam; in bona vero ecclesiarum nihil habebat juris. Sic etiam Laici habebant suos advocatos, erant enim & provinciarum & civitatum advocati, ut annotat vir Clariss. *Rex Rudolphus emit jus seu advocatiam dominorum de Lichtenberg, quam habebant supra civitatem Argentinensem*, Annal. Colmariens. ad annum 1283, Anonymus apud Pistor. de Landgraviis Turingiæ *cap.* 94. *Cui comes de Katzenellebogen debebat venire in adjutorium & per advocatos Marchionis captus est cum omnibus.* Vide de hac materia plura apud statim allegatum Authorem. Hinc advocatia tuitio & protectio. Apud Baldricum *in Chron. Camerac. lib.* 1. *cap.* 10. Abbatis advocatiam imploravit. Notandum vero, quod cum advocatorum officium erat tutari

tari bello res & facultates ecclesiarum, earumque milites ac vasallos in aciem educere, eorum quoque fuisse ecclesiarum vexilla, cum in propriis ecclesiarum bellis, tum etiam regalibus expeditionibus, deferre, argumentum quod summa majestas & imperium non penes eum sed ecclesiam residebat, cujus tutelam & patrocinium susceperat.

2. Livius de veteri fœdere inter Romanos, qui Albæ jus omne acceperant, & Latinos Alba oriundos: *In eo fœdere superior Romana res erat.* Recte Andronicus Rhodius post Aristotelem amicitiæ inter dispares *Lib. 1.*
hoc ait proprium, ut potentiori plus honoris, infirmiori plus auxilii *Nic. 11,*
deferatur. Scimus quid ad hanc quæstionem Proculus responderit, *18.* *L. non*
scilicet liberum esse populum qui nullius alterius potestati subjectus sit, *dubito.*
etiamsi in fœdere comprehensum sit ut is populus comiter alterius po- *D. de*
puli majestatem conservaret. *cap.* Si ergo populus tali fœdere obligatus liber manet, si alterius potestati subjectus non est, sequitur, ut summum imperium retineat. Atque idem de rege pronunciandum est. Est enim populi liberi & regis, qui vere rex sit, eadem ratio. Addit Proculus, illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum. Superiorem hic intelligere debemus non potestate (jam enim dixerat talem populum alterius potestati subjectum non esse) sed auctoritate, & dignitate: quod verba sequentia apta admodum similitudine explicant: *Quemadmodum*, inquit, *clientes nostros intelligimus liberos esse, etiam si neque auctoritate, neque dignitate, neque jure omni nobis pares sunt: sic & eos qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est.*

COMMENTARIUS.

RECte adducit huc Author Proculi testimonium ad confirmandam fœdere inæquali, non imminui summum imperium ejus populi qui obligavit, *so alterius majestatem comiter conservare.* Sed & primævam libertatem ac pristinam, quæ ei competebat ante fœdus initum illibatam & integram retinere, ideoque jura sua majestatis summique imperii, superioris instar, libere & ex proprio arbitrio exercere, quamvis enim dignitate & authoritate superiori in fœdere impar, par tamen ei libertate. *Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subjectus sive is fœderatus est*, inquit Proculus *l. 7. ff. de captiv.* Sic libera erant fœderata oppida: ideoque sine lictoribus a Romanis magistratibus visebantur. Hinc apud Suet. *in Caligul. cap. 3. Domi forisque civilis: libera ac fœderata oppida, sine lictoribus adibat. Earum Roma legatos vetuit considere in Orchestra? cum quosdam libertini generis mitti deprehendisset.* Addit autem Jctus, etiam populum liberum manere, id est summum retinere imperium licet fœdere comprehensum, *ut is populus alterius populi majestatem comiter conservaret.* Quamvis enim dictio *comiter* varias habeat significationes, quam *reveremer*, ut statim annotatum. *Ipse comiter conservandi modus honorem reverentiamque majori debitam commonstret, fidei libertatem ac voluntatem arguit, subjectionem non infert, libertatem probat*, inquit vir Amplissimus, Jctus subtilissimus Jac. vander Graef. *Syntag. jur. pub. cap.* 59. *unde* pergit, *est illa comis observatio? a fœdere. Unde fœdus? a populo libero sui juris, eoque a libertate. Libertas autem hujus non ad libertatem illius ordinata est: sed fœderis pactione convenitur, ut hic populus alterius populi majestatem comiter conservaret; & hoc adjicitur, ut intelligatur alterum superiorem esse. Eoque est hac adjectio quasi retributum quid, reverentia pro conservatione. Ac si dicatur (quod est in diverbio) redhostimentum par pari relatum, opera pro pecunia. Hic superior protegit, adsistit, malum avertit. Hic honorum desiderat ab eo cui auxilio est, idque secundum naturam, qua inferiores superioribus reverentiam præstare, comiter superioris majestatem conservare tenentur, cum per eam conservati, neque authoritate, neque dignitate superiori pares sint.* Pares tamen, ut diximus, libertate, nam ut inquit Jctus, hoc adjicitur, *ut intelligatur alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum.* Quanta igitur libertas Romanis competit apud exteras gentes, & nationes liberas ac sui juris, suis legibus viventes, tanta vicissim his tribuenda apud Romanos. Sed fortasse quis nobis objiciet illa Ciceronis, *Orat. pro Balbo* ubi inquit. *Adjunctum etiam illud est, quod non est in omnibus fœderibus: majestatem populi Ro-*

 mani

mani comiter conservanto; id habet hanc vim, ut sit ille in fœdere inferior. primum verbi genus hoc conservandi, quo magis in legibus quam fœderibus uti solemus, imperantis est non precantis. Deinde, cum alterius populi majestas conservari jubetur, de altero siletur, certe ille populus in superiori conditione causaque ponitur, cujus majestas fœderis sanctione defenditur, &c. Quippe in superiori conditione dicitur esse quoad dignitatem & authoritatem, non quoad imperium cui inferior in fœdere sese subjecisse dici posset, suæ libertati renuncians. Illa itaque obligatio qua inferior tenetur comiter conservare majestatem superioris, non descendit ex ejus potestate aliqua legislatoria, vel summo civili imperio, sed conventione, & conditione fœderi adjecta, in quam consensit inferior in singulari hoc casu, & peculiari in causa, scilicet *ad majestatem comiter conservandam*, id est, ut Cicero ipse explicat, benigne non gravate, tanquam subjectus, sed fœderis socius, id est liber populus; quod enim ex conventione, & fœdere præstatur, demonstrat sibi esse æquales quo ad & libertatem, quæ cum summo imperio intelligi nequit: quod enim subjecti & cives præstant, vi imperii, cui subsunt, præstare coacti, ei obtemperare velint nolint, tenentur, & hujus intuitu sui juris dici nequeunt. Et sic etiam populis qui sese alieno imperio subjecerunt, eadem incumbit obligatio & necessitas, quamobrem recte opponuntur populis fœderatis, ut statim videbimus. Ita ad dictam *leg. 7. ff. de captiv.* statim allegatus Author *Sytagm. jur. pub. Superiores hic accidentaliter appellantur, qui supra alios ex consensu locati, priores sedes tenent. Simili exemplo principes aliis praesse, hoc est, aliis antecellere, quod primas capiant sive teneant sedes, principes dicti. Superioribus inferiores opponuntur; non quod hic alio superior libertate sit magis, quam consularis dignitas plebejo, de quibus licet statu differant, ambos libertatem illibatam ac parem retinuisse constat, quia status res non mutat conditionem, qualitatemve persona, quoad libertatem l. unic. C. de impon. lucrat. descript. Nec superior in res inferiores, quoad hic superior absque magistratura, ille inferior superioris legibus non subjectus rite exercet. Cum libertas non ex accidenti aliquo, quale est divitem esse vel pauperem, sed ex ipso politeumate liberæ potestatis æstimetur. Non obstante superiore, inferiorem penes libertatem privam & pristinam permanere.*

3. Clientes in fide sunt patronorum; sic populi fœdere inferiores
Ap. Mithr. Lib. XXXI. in fide populi qui dignitate est superior. Sunt ἐπὶ προστάταις, οὐχ ὑποτελεῖς,
sub patrocinio, non sub ditione, ut Sylla apud Appianum loquitur; in parte, non in ditione, ut Livius: & Cicero Officiorum secundo sanctio-
Liv. l. XXVI. ra illa Romanorum tempora describens, patrocinium sociorum ait penes eos fuisse, non imperium. Quicum satis convenit dictum illud Scipionis Africani Majoris: *Populum Romanum beneficio quam metu obligare homines malle, exterasque gentes fide ac societate junctas habere quam tristi subjectas servitio*: & quæ Strabo commemorat de Lacedæmoniis post Romanorum in Græciam adventum: ἔμειναν ἐλεύθεροι, πλὴν τῶν φιλικῶν λειτουργιῶν ἄλλο συντελοῦντες οὐδέν: *manserunt*, inquit, *liberi nihil conferentes præter operas sociales.* Sicut patrocinium privatum non tollit libertatem personalem, ita patrocinium publicum non tollit libertatem civilem, quæ sine summo imperio intelligi nequit. Ideo apud Livium opponi videas, in fide esse & in ditione: Et Syllæo Arabum regi minatus est Augustus, teste Josepho, ni injuriis in vicinos abstineret, curaturum se ut ex amico subditus fieret; cujus conditionis erant reges Armeniæ, quos in ditione Romana fuisse ad Vologesen scribebat Pætus, & proinde sono magis nominis quam re ipsa reges: quales Cypri aliique reges olim sub regibus Persis. ὑποταγέντες subditi, ut Diodorus loquitur.

COMMENTARIUS.

JCtus in dicta lege in fine, inquit *comiter conservare majestatem*, nihil aliud esse quam instar clientum reverenter habere majestatem ejus, cujus in patrocinium te dedisti, reservata sua libertate & potestate illibata. *Clientes enim nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque authoritate, neque dignitate, neque viribus nobis pares sunt*, ait JCtus: ad quæ verba gloss. *Clientes & vasalli dominos licet habeant superiores, sunt tamen liberi.* Duplex autem clientum conditio erat, prima Thessalorum & Priscorum Atheniensium, qui non adeo clementer & civiliter tractaban-

ctabantur, quam quos ad exemplum Græcorum Romulus instituit. Solebant enim Græci superbe clientibus suis abuti, illis imponentes negotia peragenda, liberos & ingenuos homines neutiquam decentia, & si quando imperata opera facere neglexissent; verbera intentabant, & ceteris in rebus tanquam mancipia habebant. Dionys. Halic. *lib.* 2. id ipsum correxit Romulus, utpote cum voluerit esse amicos, institueritque ut potentiorum & humiliorum animos quasi quodam mutuæ benevolentiæ vinculo conglutinaret, patrem primum, proximum deinde patronum habere jussit, id est, ut interpretatur Gell. *lib.* 5. *cap.* 13. *ex moribus populi Romani, ut primum juxta parentes locum tenere pupillos debere fidei tutelaque nostræ creditos; secundum eos, proximum locum clientes habere, qui sese itidem in fidem patrociniumque nostrum dediderunt.* Hinc M. Cato in oratione, quem dixit apud Censores in Lentulum, referente Gellio, ita scripsit. *Quod majores sanctius habuere defendi pupillos, quam clientem non fallere, adversus cognatos pro cliente testantur, testimonium adversum clientem nemo dicit, patrem primum, deinde patronum proximum nomen habere.* Ex quibus liquet si istiusmodi populi, *qui majestatem comiter observare*, ex conventione & fœdere obstricti sunt, clientum instar habendi, eos liberos fuisse & immunes alieni imperii, quoniam perspicimus ex iis quæ adduximus patronum & clientem sese non habuisse, ut imperantem & subjectum, quia apud Romanos pari loco cum liberis pupillisque. Fuere itaque quidem sub patrocinio, non sub ditione, illud libertatem nec potestatem adimit, hæc eam aufert, non quidem in servitutem trahens populum personalem, sed alieno imperio subjectum efficiens, ita ut sui juris esse dici nequeat quatenus sibi non licet exequi & facere ea, quæ desiderat, sed quæ sibi imperantur & imponuntur a superiore peragenda. Quemadmodum itaque patrocinium non aufert libertatem personalem, ita nec patrocinium publicum tollit libertatem civilem quæ sine summo imperio intelligi nequit; ut ait Author. Hinc apud Authores sæpius opponitur esse in fide & esse in ditione. Sic deditii plane erant in ditione ejus, cui se dedidissent, ejusque potestati & imperio subjecti. Hinc legati missi a Faliscis in senatu ita loquebantur. *Sub ditione vestra sumus, mittite, qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant: nec nos fidei nostræ, nec vos imperii vestri pœnitebit.* Liv. lib. 5. Samnites ut impetrarent contra Sidicinos potestatem arma movendi, dicebant eos, *nec in fide esse populi Romani, nec in ditione esse. Liv.* 8. *pr.* vid. Andr. Gail. *l.* 2. *cap.* 54.

4. Obstare his quæ diximus videtur quod addit Proculus: *Et fiunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Sed ut hæc res intelligatur, sciendum est quatuor incidere posse controversiarum genera. Primum, si subditi populi, aut regis qui in fide est alterius, dicantur fecisse contra fœdus: deinde, si ipsi populi aut reges accusentur: tertio, si socii qui in ejusdem populi aut regis fide sunt inter se litigent: quarto, si subditi conquerantur de injuriis eorum quorum sunt in ditione. Prima specie si peccatum appareat, tenetur rex aut populus eum qui nocuit aut punire, aut ei cui nocitum est, dedere: quod non tantum inter inæquales, sed & inter æqualiter fœderatos locum habet. Imo etiam inter eos qui nullo fœdere tenentur, ut ostendemus alibi. Tenetur etiam dare operam ut damna resarciantur; quod officium Romæ erat recuperatorum. Gallus Ælius apud Festum: *Reciperatio cum inter est populum & reges, nationesque ac civitates peregrinas, lex convenit, quomodo per reciperatorem reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se prosequantur.* At sociorum alter in socii subditum jus prehensionis aut punitionis directe non habet. Itaque Decius Magius Campanus ab Annibale vinctus & Cyrenas delatus, atque inde deportatus Alexandriam, docuit contra jus fœderis vinctum se ab Annibale esse: atque ita vinculis liberatus est.

Lib. XVI.

Livius lib. XXIII.

5. Secunda specie jus habet socius cogendi socium, ut stet fœderis legibus, atque etiam puniendi, ni steterit. Sed hoc quoque inæquali fœderi proprium non est. Idem enim locum habet in fœdere æquali. Nam ut quis ultionem sumat ab eo qui peccavit, satis est ut

ipse ei qui peccavit subditus non sit; quod alibi a nobis tractabitur. Quare etiam inter reges aut populos non fœderatos idem usu venit.

COMMENTARIUS.

Subjectionem arguere videtur, si jus alteri competat cives nostros ad forum suum & tribunal evocandi, atque in eos animadvertendi facultatem habeat. Magnum apparatum hic Author adhibet ad difficultatem hanc tollendam, cui tamen paucis verbis satisfieri posse arbitramur, videtur hic Proculus habere sermonem de fœderis cujusdam inæqualitate, quo conventum, ut forum sortiantur in civitate Romana rei civitatis fœderatæ delinquentes, ideoque puniri apud Romanos tanquam competentem & legitimum judicem, non vero vicissim Romanos apud socios judicari & pœnis affici propter admissum delictum posse; cujusmodi tamen puniendi jus peculiare non reddit subjectas imperio Romanorum civitates fœderatas, nam & extraneus, qui in alieno territorio delinqueret a magistratu istius territorii, ubi admissum delictum, potest pro criminis gravitate & qualitate puniri, quamvis naturaliter, neque civiliter reus subjectus imperio illius magistratus seu principis, ex delicto tamen sortitur forum, secundum illud *ubi te invenio, ibi te punio*, delinquendo se reddit obnoxium potestati & jurisdictioni alterius, quod non solum obtinet inter inæqualiter, sed & æqualiter fœderatos, imo & inter eos, qui nullo fœderis sibi vinculo conjuncti sunt, quia id ipsum descendit ex naturali facultate, quam quis habet injuriam & vim sibi illatam vindicandi: summo enim imperanti cura incumbit providere ne quid Respub. capiat detrimenti, quamobrem ne scelera impunita maneant adniti debet, in Authores eorum quoscunque animadvertendo. arg. *l. 3. ff. de offic. Præsid.* *In mandatis principum est, ut curet is, qui provinciæ præest, malis hominibus provinciam purgare, nec distinguitur unde sint.* Cui accedit quod ex delicto reum se obligat ex quasi contractu ad resarciendum damnum, quod intulit, & consequenter jus nanciscor eum ad præstandum, quod ex suo maleficio præstari debet, cogendi, licet mihi non sit subjectus. Hæc enim facultas socio competit adversus socium, æqualis adversum æqualem, libero adversum æque liberum. Verissimum itaque ejusmodi conventionem nullam inferre subjectionem, sed obligationem producere, cujus vi jus meum persequor quacunque possum ratione, qua non interveniente, æqualis in æqualem nullum jus habet, vel prehensionis, vel punitionis, vel alio quocunque modo persequendi socium. Ad puniendum vero, nisi steterit socius legibus fœderis, recte annotat Author non præcise imperium requiri, sed subjectionem tamen excludendam; subjecto enim in superiorem nullum puniendi jus competit, quia contradictorium est puniri posse superiorem a subjecto suo quo superior.

6. Tertia specie sicut in fœdere æquali solent controversiæ deferri ad conventum sociorum, quos scilicet res non tangit, ut Græcos, Latinos veteres, & Germanos olim fecisse legimus, aut alioqui ad arbitros, aut etiam ad principem fœderis tanquam communem arbitrum: ita in fœdere inæquali plerumque convenire solet, ut controversiæ disceptentur apud eum qui superior est in fœdere. Quare ne hoc quidem ostendit imperii potestatem. Nam & reges apud judices a se constitutos judicio contendere solent.

COMMENTARIUS.

Si socii, qui in ejusdem regis, vel principis aut populi fide sunt, inter se litigent, ad conventum sociorum solent deferri controversiæ, inquit Author, quorum non interest. Quale apud Græcos concilium Amphyctionum, de quo Diodor. Sicul. *Biblioth. Hist.* Cic. *lib. 2. de invent.* *Accusantur apud Amphyctiones, commune Græcæ concilium.* De eodem quoque Alexand. *genial. dier. lib. 5. cap. 7.* *Græcis vero conventum Amphyctionum ab Amphyctione, Heleni filio, inventum, quod fuit sanctissimum Græciæ concilium, hujus instar sacri tenuisse dicunt, ad quem duodecim florentes Græciæ urbes initio veris & autumni convenire, deque maximis rebus communi decreto decernere solebant.* Strabo vero docet ex septem Græciæ civitatibus constituisse Amphyctionum conventum, atque Deucalionis fuisse filium tradit Pausanias *lib. 10.* Vid. & Dionys. *lib. 4. pag. 229. & 230.* Hujus concilii quoque meminit Plin. *lib. 35. cap. 9.* *Siquidem Amphyctiones, quod est publicum Græciæ concilium, hospitia ei publica decrevere.* De Latinis veteribus vid. & Dionys. *lib. 4.* Vel etiam arbitros sibi eligere possunt litigantes, & quidem ad principem fœderis, tanquam communem arbitrum, causæ cognitionem deferre, cujusmodi litis dirimendæ potestatem

tertio

tertio alicui delatam, neutiquam aliquam subjectionem inferre censeo, nam & ipsi reges sese quandoque submittere solent judicio concilii, cui cognitio de causis vel civilibus, vel criminalibus competit, quo tamen est superior & manet, non obstante ejusmodi submissione voluntaria. Hinc Plin. *panegyr. c. 36. Dicitur actori atque etiam procuratori tuo, in jus veni, sequere ad tribunal, nam & tribunal quoque excogitatum cruciatu est par ceteris, nisi illud amplitudine litigatoris metiaris. Sors & urna fisco judicem assignat. Licet rejicere, licet exclamare, hunc nolo, timidus est, & bona seculi parum intelligit. Eodem foro utuntur principatus & libertas.* Sic Rex Galliæ judicium Parlamenti Parisiensis subire non recusat. Archiduces Austriæ conveniuntur coram eo, quem ipsi vasallis suis judicem constituunt. Huc pertinet *l. 14. ff. de jurisdict. Qui autem major vel æqualis se subjicit jurisdictioni alterius, adversus eum jus dici potest.* Vide & Bruneman. *ad h. l.*

7. In postrema specie jus cognoscendi nullum est sociis. Ideo cum Herodes quædam adversus liberos ad Augustum sua sponte deferret, dixerunt: *Poteras de nobis supplicium sumere tuo jure, tum qua pater, tum qua rex.* *Jos.* XVI. Et Scipio cum Romæ a Carthaginiensium quibusdam Annibal accusa- *c. 7. 8.* retur, dixit non oportere se Patres Conscriptos reipublicæ Carthagi- *Val. Max.* niensium interponere. Et hoc est in quo Aristoteles ait societatem a *l. IV, c. 1.* civitate differre, quod sociis curæ sit ne injuria in ipsos committatur, *Polit.* III. 9. non vero ne sociæ civitatis cives inter se injurias committant.

COMMENTARIUS.

Ex iis quæ supra disputavimus de summa potestate ejusque limitibus, perspicimus quando competat civibus facultas propriam defensionem suscipiendi adversum vim & injuriam sibi a superiore illatam, & quibus eventibus ipsis liceat coërcere atque punire eum, in quem suum contulerunt imperium. Et omnibus eventibus, quibus cives possunt jure coërcere atque punire principem, etiam recte socii sese interponunt, & immiscent negotiis, atque controversiis, quas civitas fœdere sociata habet cum suo principe, præsertim cum videant civibus justam querendi esse causam. Author negat jus cognoscendi esse nullum sociis, quia civibus omnem in superiorem animadvertendi facultatem eripit, quam opinionem supra refutavimus, & consequenter quoties ob justam offensionem cives implorant auxilium sociorum, & ad eos causæ cognitionem deferunt, jure eam suscipi, quia jure delata est, statuimus. vid. Liv. *l. 4. cap. 9.*

8. Solet & aliud objici, quod in historiis ei qui fœdere superior est imperandi & ei qui inferior est parendi vox interdum tribuitur. Sed nec hoc movere nos debet, aut enim agitur de rebus ad commune bonum societatis pertinentibus, aut de utilitate privata ejus qui superior est in fœdere. In rebus communibus, extra tempus conventus, etiam, ubi fœdus æquale est, solet is qui lectus est princeps fœderis (נגיד ברית Daniel. XI., 22.) sociis imperare, ut Agamemnon regibus Græcis, Lacedæmonii Græcis postea, deinde Athenienses. In oratione Corinthorum apud Thucydidem legimus: χρὴ τοὺς ἡγεμόνας τὰ ἴδια ἐξ ἴσου νέμοντας, τὰ κοινὰ προσκοπεῖν. *Decet eos qui fœderis principes sunt, circa suas quidem utilitates nihil præcipuum sumere, at in communibus rebus curandis eminere supra ceteros.* Isocrates veteres Athenienses dictum exercuisse ait, ὅλων ἐπιμελοῦντας, ἰδίᾳ δ' ἑκάστους ἐλευθέρους ἐῶντας εἶναι: *curam gerentes pro sociis omnibus, sed ita ut iis libertatem integram relinquerent:* Et alibi: στρατηγεῖν οἰομένους δεῖν, ἀλλὰ μὴ τυραννεῖν, *ita ut imperium habere belli, non dominari se debere censerent.* Item: συμμαχικῶς ἀλλ' οὐ δεσποτικῶς βουλευομένους περὶ αὐτῶν, *socialiter non beriliter res eorum curantes.* Hoc ipsum Latini imperare, Græci modestius τάσσειν dicunt. Athenienses delato sibi ductu belli in Persas ἔταξαν, inquit Thucydides, ὥς τι ἴδει περί-

χειν

χεῖν τῶν πόλεων χρήματα πρὸς τὸν βάρβαρον ἢ ἃς ναῦς, *ordinarunt* (ſic qui Roma in Græciam mittebantur, dicebantur mitti ad ordinandum ſtatum liberarum civitatum) *quæ urbes pecunias in barbarum, quæ naves conferrent.* Hoc enim ſi facit qui princeps tantum eſt in fœdere, non mirum eſt ſi in fœdere inæquali idem faciat is qui ſuperior eſt fœdere. Imperium ergo hoc ſenſu, id eſt ἡγεμονία, libertatem aliorum non tollit. Rhodii in oratione apud Senatum Romanum quæ apud Livium exſtat:
L.XXXVII *Græci domeſticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur: nunc imperium ubi eſt, ubi ut ſit perpetuum optant: libertatem veſtris tueri armis ſatis habent,*
Lib. XV. *quoniam ſuis non poſſunt.* Sic poſt Cadmeam a Thebanis receptam narrat Diodorus multas civitates Græcas conveniſſe πάσας ὑπάρχειν αὐτονόμους, ἡγεμόσι χρωμένας Ἀθηναίοις: *omnes ut liberæ eſſent, ſed Athenienſium ductu uterentur.* De ipſis Athenienſibus Philippi Macedonis tempore Dion Pruſæenſis: ὅτι τῆς ἡγεμονίας παρακεχωρήκασι, τῆς δ' ἐλευθερίας μόνης λοιπὸν ἀντέχονται: *quo tempore ductu belli omiſſo libertatem ſolam retinebant.* Sic Cæſar quos ſub imperio Suevorum fuiſſe dicit, eoſdem mox ſocios nominat.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum in omnibus ſocietatibus debet quis ordo & regula obſervari, ſecundum quam omnia, quæ ſocietatem concernunt, peraguntur, ne ſumma oriatur confuſio, quæ ſæpiſſime diſtrahit ſociorum animos, & fœderis ſolvit vinculum, quod concordia eſt atque unitas; ita etiam debet gubernandi, & imperandi ordo conſtitui, ſine quo nulla concordia, ſed ſumma diſtractio, & conſequenter omnis corruit ſocietas. Hinc videtur ipſam rationem tacite conſtituere voluiſſe, ut ille, qui ſuperior eſt in fœdere, earum rerum curam, quæ ad commune bonum, ſalutem utilitatemque pertinent, habeat, & conſequenter etiam imperium ipſo jure in ſocios, quatenus flagitat ſalus communis, ut ea quæ ob ejus conſervationem a ſociis præſtanda ſunt, pro ſuo imperio ipſis imponere, atque imperare dicto caſu poſſit, etiamſi de imperio nihil conventum. Videtur enim id ipſum exigere proportio, quæ in honorum, vel præmiorum, vel aliarum rerum diſtributionibus in ſocietate aliqua faciendis obſervanda, ut qui plus contulit vel dignitatis, vel virium, vel bonorum, ei quoque potiſſimum, maxima dignitatis aut imperii portio tribuatur: quippe quia non omnes ſibi ſunt æquales ſocii, rationi conſentaneum eſt ut inæquales quoque ſint portiones: æquales tamen per ſe, quatenus referuntur ad perſonas cui tribuuntur. Sic ſolet quoque etiam inter æquales fœderatos locum habere ejuſmodi dignitatis, vel imperii expreſſa fœdere diſtributio ad ordinem ſervandum: quippe impoſſibile eſt ſocietatem ſubſiſtere poſſe ſine ordine, nec ordinem aliquem obſervari, ubi ſimul fœderati idem imperium ratione earum rerum adminiſtrandarum, quæ commune bonum ſpectant, ſibi velint arrogare. Cujuſmodi imperium quod duci fœderis, ut appellatur *Daniel.* XI. 22. competit, neutiquam eripit ſociis libertatem ſummamque poteſtatem, quod quiſque habet in cives ſuos, atque Rempub. nec majeſtatem imminuit, quam ex poteſtate in ſubditos metiendam diximus. Solebant plerique populi id dare potentiæ, & majeſtati populi Romani, ut eum principem confœderationis agnoſcerent, non tamen ideo majeſtatem imminutam putabant. Tradit Dion. *lib.* 53. *pag.* 588. Polemonem regem Ponti in ſocios ac fœderatos P. R. adſcriptum, prima ſubſellia in theatris per totum ejus regnum Senatoribus Romanis tribuiſſe. Ideoque in fœderibus ſe primo loco nominabat Romani Polyb. 3. vid & Plutarch. *in Flam.* Dionyſ. *lib.* 4. & 3. ita in fœdere, cum Latinis a Servio inito, cautum erat, ut Romani omnium Latinorum principium ſuſciperent, quippe qui & urbis amplitudine, & rerum, quas gerebant, magnitudine, cæteris præſtabant. Pugnaturi contra Xerxem Græci, Eurybiadem Spartanum, propter Spartæ dignitatem, ſibi præeſſe juſſerunt; alias autem quiſque ſummus in ſua Repub. & civitate. Optime itaque hic admonet Grotius imperium, quod quis eo modo tenet, non efficere ſubjectos eos, qui illud venerantur, quia ſocialiter exercendum ad res communes curandas, ideoque modeſtius ordinatio circas res quaſdam peragendas dici poteſt, & illud ipſum *imperare*, *ordinare*, quia locum habet inter populos æque liberos, quorum neuter alterum agnoſcit ſuperiorem, ſic Plinius epiſt. *lib.* 8. *pag.* 505. *ad Maximum. Cogita permiſſum in Provinciam Achajam, illam veram & meram Græciam, in qua primum humanitas, literæ, etiam fruges inventæ eſſe creduntur: miſſum ad ordinandum ſtatum liberarum civitatum, id eſt ad*

homines

homines maxime liberos, qui jus a natura datum virtute, meritis, amicitia, fœdere denique & religione tenuerunt. Quis vero liber populus dicatur supra annotavimus ex Proculi testimonio.

9. In iis vero rebus quæ ad propriam utilitatem spectant, superioris postulata solent imperia dici, non ex jure, sed ex effectus similitudine, sicut regum preces imperia sæpe esse dicuntur, & ægroti imperare Medicis. Livius lib. XLII, *Ante hunc consulem* (C. Posthumium) *nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit: ideo magistratus mulis, tabernaculis, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis.*

COMMENTARIUS.

Alphenus JCtus *l. 26. ff. de operis libert.* ait, *Medicus libertus, quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent multo plures sibi imperantes habiturum, postulabat, ut sequerentur se, neque opus facerent.* Ad quæ verba *multo sibi imperantes habiturum* annotavit Gloss. lectionem *Hal.* quæ habet *implorantes se habiturum*, non esse necessariam. Quia *imperans* hoc loco idem est, quod *medicus*, qui remedia ægrotis præscribit, atque imperat. Putat vero Alciatus *imperantes* pro parentes passiva significatione dixisse Alphenum. Sed notat Hottomanus *in comment. de verbis juris*, non esse novum medicis veteres imperasse: quum servi plerique Romæ medicinam facerent.

10. Interim verum est accidere plerumque, ut qui superior est in fœdere, si is potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum usurpet: præsertim si fœdus perpetuum sit, & cum jure præsidia inducendi in oppida, sicut Athenienses fecerunt cum a sociis ad se provocari passi sunt; quod nunquam fecerunt Lacedæmonii *Hal.* quibus temporibus Isocrates Atheniensium imperium in socios regno *l. VI.* *Livius* comparat. Sic Latini querebantur, sub umbra fœderis Romani *lib. XXXV.* servitutem se pati. Sic Ætoli vanam speciem & inane nomen liberta- *Hist. IV.* tis: Achæi postea, *fœdus specie jam esse precariam servitutem.* Sic apud *Lib. X.* Tacitum Civilis Batavus de iisdem Romanis conqueritur; *neque enim* *XV.* *societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi:* & alibi: *Miseram servitutem* *& lib. XXXVIII.* *falso pacem vocari.* Eumenes quoque apud Livium Rhodiorum socios, verbo esse socios, revera subjectos imperio & obnoxios: Magnetes quoque in speciem liberam Demetriadem, revera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sic Thessalos in speciem fuisse liberos, sed revera sub imperio Macedonum notat Polybius.

COMMENTARIUS.

Prudentiæ civilis est circa ineunda fœdera inæqualia, ut inferior sibi prospiciat, ne quid potentiori concedat, cujus prætextu paulatim sibi potentiam in minorem usurpet. Sæpissime enim contingit ut sibi, qui in fœdere superior est & potentia antecellat, paulatim arrogando, quæ initio quidem per se haud magni momenti esse videantur, ideoque negligantur, temporis curriculo ad tantam molem perveniant, ut per injustas consequentias, Reipub. ruinam, & libertatis interitum secum trahant. Imprimis si conveniatur, ut præsidia superioris in oppida inferioris deducantur. Facilius enim ejusmodi præsidia admittuntur, quam ejiciuntur. Caute igitur agendum monent juris publici periti, ne quis loco socialis fœderis, modum subjectionis amplectatur, & loco libertatis ejus umbram inanem, subito perituram retineat. Sic Alexander Ætolorum princeps insimulat fraudis Romanos apud Liv. *lib. 34. cap. 33. quod vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidiis tenerent.* Sic quoque Latini licet æquo fœdere in societatem cum Romanis coiissent: tamen Annius, ut refert Liv. *lib. 8. cap. 4.* in eorum concilio conquerebatur se sub umbra fœderis æqui servitutem pati, dicto parere, &c, si innuerint Romani, arma posituros.

nec a Longobardis nec Romanis petunt originem, sed a Caroli Magni temporibus, qui provinciis quibusvis judices suos dederit, quos appellamus *Comites*, quorum dignitates postea, cum imperium bellis distraheretur, distinctæ, ipsisque provinciæ hæreditariæ tributæ sunt. Vultej. *de feud. lib.* 1. Qui originem Romanis adscribunt clientelis feuda similia volunt, ut vasallus clientis; dominus patroni loco sit; in qua sententia & Zas. *in lib.* 2. *ff. de orig. jur.* Quemadmodum olim clientes atque patroni mutuo sibi invicem obligationis vinculo adstringebantur; ita in feudis vasallum domino, contraque dominum vasallo teneri manifestum ajunt. Unde Hottoman. *Comment. de verb. jur. Feudum est genus clientelæ, quo vel dignitas, vel vectigale, vel prædium aliquod ea lege alicui datur, ut & ipse & ipsius posteri, atque hæredes beneficii authorem perpetuo agnoscant, & quasi pro patrono colant, ejusque caput, existimationem & fortunas tueantur. Illius enim*, pergit, *causa & origo hæc fuit, ut victores cum gratiam suis ducibus, præfectis ac militibus pro opera in bellis ac præliis egregiè navata referrent, honoribus & fortunis Italorum in illos transferendis: tum etiam certos sibi devinctos, & tanquam devotos clientes haberent, quorum opera bello partam regionem, in posterum, si opus esset, tueri possent, quos sua lingua modo Valvasores, modo Vassalos appellant.* Nec verum quod alii objiciunt, clientibus non annexum fuisse onus militiæ, cum ex scriptoribus constet clientes, ut ad alia officia, ita quoque ad militiam patronum secutos. Sic App. Herdonium suæ genti imperium & dominatum vindicantem, sive gloriosi nominis cupidum, brevi tempore è clientibus & servis, quos habebat audentissimos, magnas contraxisse copias, quatuor circiter armatorum millia, quibus rem Romanam convellere, animum induxerat, tradit Dionys. *lib.* 10. De Fabiis quoque memoriæ proditum, eundem fere armatorum numerum e suis clientibus confecisse. Alii feudorum originem militiis adscribendam putant: quidam deducunt a colonis adscriptitiis, seu hominibus. Existimat autem Vultejus quem statim allegavimus, rem ipsam, feuda scil. a Romanis, non tamen antiquissimis, sed Impp originem suam habuisse. At jura de feudis & nomina in illis juribus usurpata a Longobardis invecta, & constituta fuisse. Hinc in fine *de feud. lib.* 1. *cap.* 1. *Feuda igitur semper fuerunt apud Romanos, sed sub Imperatoribus immutata, sub Carolo Magno & Imperatoribus subsequentibus, & vocabula nova ex immutatione rei, & jus novum acceperunt.* Alii a longe vetustiori tempore deducunt, & quidem a tempore Noæ Niellius derivandam putat originem. *disput. feud.* Cujusmodi opinio vix sinceram attentionem meretur. Vero magis consentanea authoris sententia, qui ea non ex jure Romano, sed Germanorum consuetudinibus orta & originem trahere asfirmat: cui etiam assentitur Rosenthal. *de feud. cap.* 1. *concl.* 8. aliique plurimi ab eo adducti interpretes, quorum communem hanc essentiam tradit. Quia vero Gerardus scribit antiquissimum esse jus feudorum *c. un.* §. *& quia videmus de his qui feud. dar.* idcirco ex jure Romano derivare, non necesse esse scribit Cujac. *de feud.* nam & apud veteres Germanos juris feudalis vestigia extitisse ex Tacito videtur posse adduci testimonium *in lib. de Mor. Germ.* quando scribit. *Germanorum principes ampli comitatui studuisse, quem ex bello aluerint, & ad bellum conduxerint, quibus infame in omnem vitam ac probrosum, superstites principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloria ejus assignare, præcipuum sacramentum erat, principes pro victoria pugnabant, comites pro principe, atque his vel bellatorequus, vel cruenta victrixque framea, vel epulæ, & quanquam incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedebant*, non enim tam ampla possidebant patrimonia, ut arces, oppida, territoria pro meritis & servitiis in bello præstitis dare possent. Quamobrem feudi nomen a Germanica voce *Feed*, quæ bellum denotat, derivatum. Isidorus vero a fœdere deducit. Obertus a fidelitate vel fide. Quod & rectius putat Cujacius, vel eo maxime, quod hi, qui rem a domino jure feudi ceperunt, dicantur esse ejus Leudes sive Leodes, quod est Francorum lingua, *fes leaux, ou loyaux.* Hinc annotatum in Scaligeranis, *Leodiensem* Episcopum vocandum Tungrorum Episcopum. vocatur ab Antiquis Leodium vicus Sancti Lamberti; sed quia erat feudum Episcopi Tungrorum, vocatum est Leodium, quod antiquis feudum denotare jam diximus. Unde Germanos puto feudum appellare Leudum, sive *Leken. Nam & pari ratione, inquit idem, lidem illi leudes feudales dicuntur, quod est Francorum lingua feaux, & feudum jus sive res, cujus acceptione fides dominis exhibenda vinculo constringuntur.* Unde cum definiatur feudum, quod sit beneficium, quod ex benevolentia alicui datur, ut proprietas quidem rei immobilis beneficiatæ, seu in feudum datæ, penes dantem remaneat, ususfructum ad accipientem transferat, ut ad eum ejusve hæredes masculos & fœminas (si ita actum) in perpetuum pertineat, adjiciatur, ad hoc, ut ille, & ejus hæredes fideliter domino serviant. Duo autem in hoc contractu consideranda dicit Author nimir. obligatio personalis & jus in rem.

2. Obligatio personalis eadem est, sive quis ipsum jus imperandi; sive aliud quidvis etiam alibi situm feudi jure possideat. Talis autem obligatio sicut privato non erat demtura jus libertatis personalis, ita nec regi aut populo jus demit summi imperii. Quæ libertas est civilis. Quod apertissime conspici datur in feudis liberis quæ Franca vocant,

 quæ

quæ nullo jure in rem, in sola personali obligatione consistunt. Hæc enim nihil sunt aliud quam species fœderis inæqualis de quo egimus, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præsidium & tutelam. Pone etiam adversus omnes promissam operam, quod nunc feudum ligium vocant, (nam ea vox latins patebat) nihil id de jure summi imperii in subditos detrahit: ut jam taceam semper inesse conditionem tacitam, dum justum sit bellum, de qua agendum erit alibi.

COMMENTARIUS.

Obligatio personalis quæ ex feudo oritur multum differt ab ea, quæ derivatur ex conditione civis. Illa quidem ad fidelitatem debitam, & certas operas domino præstandas ratione feudi aut fiduciæ contractæ obligat vasallum, jurisdictionem tamen in personam non tribuit, nisi suum in territorio domini habeat domicilium. Subjecti vero & cives ex sua persona parere coguntur principi, cujus imperium, & jurisdictionem subire necesse habent. Unde falsa illa consequentia ego sum vasallus ergo & subditus. Ratione feudi dominus habet quandam superioritatem in vasallum ratione rei, *ut in c. caterum extra de jud.* non autem habet jurisdictionem in personam vasalli. Et consequenter dominus feudi non est judex ordinarius vasalli sui, sed extraordinarius ratione feudi tantum, Matth. de Afflict. *lib. 2. feud.* Hinc Andr. Knichen, Vasallus etenim alio ex capite præter feudi conditionem & legem, domino non addictus, subditum minime refert, quippe illud sublimem jurisdictionem non tribuit *tract. de vestit pastion. pars 2. cap. 5.* quod & confirmat Guid. Papæ *decis.* 118. ubi inquit dominum non habere jurisdictionem in vasallos, nisi suum foveat domicilium in suo territorio, quamvis bene habeat debitam superioritatem. Cui etiam addi possunt quæ habet Bodinus *de Repub. lib. 1. cap. 9.* ubi inquit. *quod si subditus non sit, qui fiduciam, accepto beneficio contraxit, etiamsi domini dignitatem ac salutem, sine exceptione cujusquam tueri debeat, ea tamen obligatione, deserto feudo, sine fraude se liberare potest; at subditus quantumvis feudum aut censuale prædium deserat, aut nihil omnino habeat, quod suum dicere possit, personali tamen obligatione se ipsum sine principis consensu exuere nullo modo potest. Vasallus fidem patrono semel tantum præstare tenetur, sed ne ad id quidem cogendus est, si fiducia ita contracta; at subditus locis omnibus ac temporibus fidem principi dare cogitur, etiamsi Pontifex is fuerit, qui nullum omnino prædium principi acceptum ferat.* Recte hic possumus argumentari ab obligatione quæ ex contractibus privatorum descendit, ad illam quæ originem habet ex re in feudum data. Quamvis civis cum cive, vel subjectus cum subjecto contrahat de re aliqua vel danda, vel præstanda, & consequenter ad illud factum personaliter se obliget, attamen libertatem conservat personalem, & dominium sive liberam dispositionem in se bonaque sua, quatenus leges permittunt, retinet. Ita etiam quamvis princeps, vel dux aliquis, feudum accipiens, sese obliget ad præstandam fidelitatem & operas quasdam domino, id impedimento esse nequit, quo minus in suos subditos retineat jura summæ majestatis, & independenter in suos exerceat imperium. Illa obligatio tantum concernit certas quasdam personales præstationes, quæ nullam habent relationem cum summo imperio in ordine ad subditos, & tantum imperii conferendi & tenendi modum sub illa obligatione personali tanquam conditione quadam demonstrat & constituit. Quamobrem Vinnius *de jurisdict. cap. 3.* Feudum censuisse præstationem non adimere supremam potestatem, quam in subditos habent principes, statuit. Hinc & Duces Italiæ, quamvis imperii Romani vasalli, tamen exercent regiam potestatem, & omnia jura regalia in suos subditos, atque in suis Ducatibus Imperatori & regibus exæquantur. Sic & Rex Siciliæ quamvis jure feudi Pontificem agnoscat, verus tamen Rex est, & liber Monarcha in regno suo. Verum quid si vasallus salutem & dignitatem principis sine aliqua exceptione tueri obligatus sit, quales sunt ii qui vasalli *ligii* dicuntur. Differt feudum ligium a feudo, quod vocant Francum seu liberum, quod pro hoc nullum omnino præstatur servitium, ideoque ab omnibus oneribus liberum est, quamobrem apud doctores hoc feudum improprium dicitur. Feudum autem ligium plus ligat vasallum, ita ut etiam in eo veniant omnia bona vasalli in potestatem domini etiam non feudalia, dummodo ab alio in feudum non habeat: quod secus in alio in quo dominus solum habet superioritatem limitatam respectu bonorum concessorum in feudum. Curt. *de feud.* Quamvis vero hujusmodi feudum plus liget, & plus juris tribuere videatur domino in personam & bona vasalli, summum tamen imperium non eripit, vel diminuit in subjectos. Sic antea reges Anglorum vasalli ligii dicuntur fuisse Francorum, cum fidelitatis jusjurandum regibus Francorum sine exceptione dare soliti fuerint, quando amplissimas illius imperii provincias, ac beneficia fructuosissima regibus Francorum accepta ferebant. Angliam tamen & Hiberniam summa potestate regebant Bodin. *de Repub. lib. 1. cap. 9.* ubi & plura ab Authore adducta exempla invenimus.

3. Jus

3. Jus vero in rem quod attinet, id quidem tale eſt, ut ipſum imperandi jus, ſi feudi jure teneatur, aut familia extincta, aut etiam ob certa crimina amitti poſſit. Sed interim ſummum eſſe non deſinit: aliud enim eſt res, ut ſæpe diximus, aliud rem habendi modus. Et tali jure multos video reges a Romanis conſtitutos, ita ſcilicet ut deficiente regia familia imperium ad ipſos rediret, quod de Paphlagonia aliiſque nonnullis Straboni notatum.

COMMENTARIUS.

CONditiones adjectas inveſtituræ non diminuere, nec adimere imperium jam dictum, ſupra ſuo loco demonſtratum, quia non ipſum afficiunt imperium, ſed ejus habendi modum. Vis enim ſummi imperii conſiſtit in effectu, id eſt exercitio juris ſummæ majeſtatis, idque ſuo nomine, & jure; ubi itaque idem effectus eodem modo, id eſt proprio jure, ibi & idem imperium obtinet, quia ſine eo produci nequit ejuſmodi effectus; nihil autem refert an ejuſmodi exercitium pro tempore aliquo ſit conceſſum, vel in perpetuum, ita ut ad hæredes tranſeat, in aliquem tranſlatum: nam pro illo tempore quis adeo liber & ſummus imperans dici poteſt, quam quiſquam alius princeps ſive Rex, quemadmodum non minuit dignitatem & æqualitatem, quæ inter homines intercedit, quod alter altero citius vitam cum morte commutare neceſſe habeat.

XXIV. Diſtinguendum quoque non minus in imperio, quam in dominio, jus ab uſu juris, ſive actus primus ab actu ſecundo. Nam ſicut rex infans jus habet, ſed imperium exercere non poteſt; ſic & furioſus, & captivus, & qui in alieno territorio ita vivit, ut actiones circa imperium alibi ſitum liberæ ei non permittantur: omnibus enim his caſibus curatores ſive prodici dandi ſunt. Itaque Demetrius cum in poteſtate Seleuci non ſatis libere viveret vetuit aut ſigillo aut literis ſuis credi, ſed omnia quaſi ſe mortuo adminiſtrari voluit.

COMMENTARIUS.

POſſunt huc referri quæ habet Hobbes. *cap.* 13. *Diſtinguendum autem eſt inter jus ſummi imperii & ejus exercitium. Poſſunt enim ſeparari; ut puta cum is qui habet jus, vel non poſſit, vel nolit litibus judicandis, vel rebus deliberandis, ipſe intereſſe. Reges enim aliquando per ætatem res gerere non poſſunt, quandoque, etiamſi poſſunt, rectius tamen eſſe judicant, conſentientes electioni miniſtrorum & conſiliariorum, imperium per eos exercere. Ubi autem,* pergit, *ſeparantur jus & exercitium, ibi regimen civitatis ſimile eſt regiminis mundi ordinario, quo Deus primus omnium motor, effectus naturales producit per ordinem cauſarum ſecundarum, ubi vero quis jus regni obtinet, omnibus judiciis, & deliberationibus ipſe intereſſe vult, ibi adminiſtratio talis eſt, ac ſi Deus præter natura ordinem, ſe ipſum ad materiam omnem immediate applicaret.*

CAPUT IV.

De bello Subditorum in Superiores.

I. *STatus quæstionis.*
II. *Bellum in superiores, qua tales, ordinarie licitum non esse, jure naturæ.*
III. *Nec concessum lege Hebræa.*
IV. *Minus etiam lege Evangelica: quod probatur ex sacris literis.*
V. *Et factis Christianorum veterum.*
VI. *Refellitur sententia statuens inferioribus magistratibus licitum esse bellum adversus summam potestatem: idque rationibus & sacris literis.*
VII. *Quid sentiendum si summa & alioqui inevitabilis sit necessitas.*
VIII. *Jus belli dari posse in principem populi liberi.*
IX. *In regem qui imperium abdicaverit.*
X. *In regem qui regnum alienet, ad impediendum traditionem tantum.*
XI. *In regem qui manifeste totius populi hostem se ferat.*
XII. *In regem post amissum regnum ex lege commissoria.*
XIII. *In regem qui partem duntaxat imperii habeat, pro ea parte quæ ipsius non sit.*
XIV. *Si resistendi libertas certis casibus reservata sit.*
XV. *Invasori alieni imperii quatenus parendum.*
XVI. *Invasori alieni imperii vi resisti posse ex jure belli manentis.*
XVII. *Ex lege antecedente.*
XVIII. *Ex mandato jus imperandi habentis.*
XIX. *Cur extra hos casus id non liceat.*
XX. *In controverso jure privatos sibi judicium sumere non debere.*

I. 1. BEllum gerere possunt & privati in privatos, ut viator in latronem; & summum imperium habentes in eos qui itidem id habent, ut David in Regem Ammonitarum; & privati in eos qui imperio summo, at non in se, utuntur, ut Abrahamus in regem Babyloniæ & vicinos; & qui summum imperium habent in privatos aut sibi subditos, ut David in partem Isbosethi, aut non subditos, ut Romani in piratas.

COMMENTARIUS.

D princip. cap. antecedent. annotavimus duplicem tantum hominis vitæ agendæ statum fingi posse, scil. vel pacis vel belli, sive vi & armis certetur, sive per disceptationem, coram arbitro aut judice belli nomine veniens, quia etiam ejusmodi controversiæ inter partes litigantes tollunt aliquomodo societatem & commercium illud, quod homini intercedit cum homine, distrahunt, illamque officiorum commutationem, societatis arctissimum vinculum, dissolvunt. Verum quoniam certatio illa, quæ fit per vim, omnem plane societatem distrahit, usu obtinuit ut belli nomen, postquam, hominibus in societatem coalitis, controversiæ, quas in statu naturali proprio quisque arbitrio propriisque viribus, Marte arbitro, dirimendi & decidendi facultatem habebat, per disceptationem coram judice ventilari debeant, qua ratione omnis vis & armorum inter privatos controversiarum decidendarum ergo, usus interdictus, ad illud certandi genus translatum, quod fit vi & armis solum ab iis qui summum habent imperium, sed quandoque etiam a privatis. Author hoc paragrapho sermonem habens de iis qui belli gerendi facultatem habent, dicit & bellum gerere posse privatos in privatos, scil. in eo statu constitutos, ut nulla ipsis judicis copia sit, cujus opem & auxilium implorare possint, ad se tuendos adversus vim & injuriam illatam; vel quia defensio incontinenti fieri debet, quemadmodum si quis invasus est a latrone, & ei nulla expediendæ salutis ratio est, nisi illico suam promat defensionem; vel in locis versatur vacuis ut supr. annotatum; in eo enim statu quis constitutus sui judex est & eandem recuperat facultatem, quam summo imperanti tribuimus, vi & armis vim & arma repellendi, ideoque gerendi bellum: unde enim belli nomen, nisi a duello, quod privatorum plerumque certamen est. Idem jus habere superiorem non agnoscentes principes & magistratus, non ulteriori probatione indiget, atque ea, quam supra adduximus. An vero idem jus competat privatis in eos qui summo utuntur imperio, quæri posset: distinguit Author & statuit bellum quidem gerere posse privatos in summos imperantes, quorum imperio subjecti non sunt, neutiquam vero in eos, quorum in se imperium agnoscunt. Verum cum *præc. c.* demonstraverimus etiam civibus esse facultatem coërcendi & puniendi principem imperio abutentem, hanc authoris distinctionem & exceptionem, nec in jure naturæ, nec æquitate fundatam, rejicimus. Ita ut quemadmodum viator in latronem hominem privatum, ita etiam in principem aggressorem, vitæ suæ insidian-

tem

tem, bellum gerendi jus habere nullus dubito, nec affirmare vereor. Recte Author adducit exemplum Abrahami bellum gerentis in regem Babyloniæ ad demonstrandum jus belli privatis in summo imperio ornatos competere. Nam quamvis Abrahamus hic considerandus tanquam princeps suæ familiæ & gentis, qui summo utebatur eoque regio imperio in suos domesticos, nullius agnoscens superiorem, ideoque ejusdem conditionis, cujus erat Rex Babyloniæ, eadem majestatis & summi imperii jura habens, & consequenter etiam belli gerendi, licet non tam amplum ei esset imperinm, nec tantum civium numerint eo complecteretur, qui sibi obtemperare necesse habebant: quamobrem quibusdam videtur perperam hoc exemplum ab Authore adduci ad suam opinionem & sententiam de jure belli privatorum in summos imperantes confirmandam. Attamen recte postquam in gentes coiverunt mortales, & multæ coadunatæ familiæ sub uno eodemque imperio civitatem seu Rempub. formarunt, Abrahamus tanquam singularis alicujus familiæ caput, in oppositione ad constitutas civitates & coalitas gentes, privata dicitur Grotio persona. Licet fuerit princeps suæ gentis & familiæ satis numerosæ, imperium tamen quod habebat, quamvis summum, ultra familiæ membra & domesticos sese non extendebat, itaque æqualis erat imperio cæteris patribusfamil, antequam in gentem vel societatem civilem coaluerant mortales. Verum postquam gentem plures familiæ constituerunt & ampla condiderunt regna, magnasque excitarunt civitates, singulæ familiæ, quæ in statu naturæ quasi essent tot civitates, quia sibi invicem æquales imperio & jure, quemadmodum jam singulæ Respub. nullum agnoscentes superiorem, hodie tanquam privatæ personæ habentur, & longe inæquales cæteris societatibus, non quia alieno jam subjecti imperio, sed in oppositione, ut diximus statim, ad civitatem vel Rempub. quemadmodum pars opponitur toti, quamvis per se subsistat, & totum aliquod constituat. Alterum exemplum quo probamus etiam privatos bellum gerere posse in eos qui summo imperio in se utuntur, jam supra adduximus, ubi de jure summi imperii disputavimus. Si privati habeant jus belli gerendi in superiores, ergo multo magis superiores in privatos & sibi subditos, ut testantur adducta exempla.

2. Tantum illud quæritur, an aut privatis aut publicis personis bellum gerere liceat in eos quorum imperio sive summo sive minori subsunt. Ac primum id minime controversum est, arma sumi posse in inferiores ab iis, qui summæ potestatis auctoritate armantur: qualis fuit Nehemias armatus edicto Artaxerxis adversus vicinos regulos. Sic metatores expellendi domino prædii licentiam Imperatores Romani concedunt. Verum adversus summam potestatem aut inferiores, sed agentes quod agunt summæ potestatis auctoritate, quid liceat quæritur. *L. devotum. C. de Metatoribus. lib. XII.*

COMMENTARIUS.

QUæstio, de qua hic Author, jam partim a nobis in *præcedent. cap.* tractata, & etiam pene definita; verum non omnia adducta argumenta, quæ vel ex recta ratione, vel exemplis peti possunt; nec etiam satisfactum omnibus argumentis, quibus adversarii oppositam sententiam suam nostræ de sanctitate summi imperii civilis ejusque juris mensura opinioni, probare nituntur, & etiam in hoc capite conatur Author, cum ex professo disputationem suscipiat. Id autem nulla probatione indiget, arma sumi posse in inferiores etiam ab iis, qui armati authoritate superioris; ita ut cui administratio alicujus provinciæ demandata est, cum jure armorum adversus eos qui resistunt imperio & jussis suis, vi & armis uti possit ad refractarios & rebelles subditos coërcendos & cogendos, vicem enim summi imperantis gerit, & consequenter ea quæ agit ex authoritate, qua armatus est, eodem jure fiunt ex quo omnia illa, quæ a summo imperio directe proficiscuntur, ut dictum *præcedent. cap.* Sic & qui privata persona est, ideoque sibi jus dicere nequit, facultatem quandoque nanciscitur se ulciscendi propria authoritate, ut constat *l. 5. de metat, & epidimet.* ubi Imperatores Romani licentiam domino prædii expellendi metatores concedunt *cum sibi arbitrium ultionis suæ sciat esse concessum*, inquiunt quod tamen speciale est, & non producendum ad consequentias. Verum an sese adversus summam potestatem aut inferiores, sed summi imperantis authoritate munitos defendere, eorumque jussis resistere, etiam propria authoritate qua privatus & civis, quærendum nobis incumbit.

3. illud quidem apud omnes bonos extra controversiam est; si quid imperent naturali juri aut divinis præceptis contrarium, non esse faciendum quod jubent. Nam Apostoli cum dixerunt Deo magis quam

quam hominibus obediendum, ad certissimam provocarunt regulam, omnium inscriptam mentibus, quam totidem ferme verbis expressam apud Platonem reperias: at si qua ex tali causa, aut alioqui quia summum imperium habenti ita libet, injuria nobis inferatur, ea toleranda est potius, quam vi resistendum.

COMMENTARIUS.

Quoniam principes vel reges demonstravimus imperium, quo utuntur non a se habere, sed a populo, sequitur se non plus juris sibi posse vindicare, quam transferens conferre potuit, vel voluit: transferens vero nihil potuit conferre quod ipse non habuit, nec aliunde sibi arrogare potest imperans quod non in se collatum est. Atqui ipse populus non habuit dispositionem circa ea, quæ sunt juris naturæ sive divini necessarii, quia sunt immutabilia, moralem habentia necessitatem, ergo nec ipse princeps ea vel tollere, vel abrogare, & consequenter populum obligare potest ad facienda ea quæ huic contraria sunt, quia ejusmodi obligatio tolleret & abrogaret priorem, quod idem est ac si eam mutaret, quia igitur necessitas moralis immutabilis, qua tenemur juris naturalis præcepta sequi, & fugere quæ illis repugnant, nunquam hominem potest dispensare a dicta obligatione, & concedere licentiam omittendi quæ præcepta, & faciendi quæ prohibita, quod adeo impossibile est, quam quod Deus se ipsum abnegaret prohibendo, quæ bona sunt adeo necessario ex essentia divina defluentia, quam illam constituentia; & præcipiendo mala, quorum prohibitio adeo necessario profluit ex morali necessitate faciendi quod bonum, rectum, & justum est, quam ex ipsa mali natura dimanat privatio boni, & consequenter abnegatio divinæ essentiæ, ut supra latius disputavimus. Nisi statuamus hominem posse sese efficere independentem a Deo, ejusque imperio subtrahere, & idcirco se hac morali necessitate seu obligatione solvere, quod quam absurdum dictu est demonstratione non eget. Quemadmodum itaque necessaria est hominis a Deo dependentia; ita etiam obligatio qua tenetur observare, & facere quæ moralem necessitatem habent, id est quæ immediate ex divina profluunt natura & idcirco recta & justa sunt semper, & ubique, atque in perpetuum, immutabili necessitate, quia necessaria est divinæ essentiæ existentia, ita ut quemadmodum Deus sese ipsum nequit abnegare vel annihilare (quod summa erga summum numen reverentia dictum sit) ita etiam non efficere vult nec etiam posset (quia ejusmodi voluntas imperfectionem, & vitium includetet, a quo immune illud ipsum esse demonstravimus, quod summum vocamus) ut hominem posset solvere illa obligatione morali, quamobrem neque in alium ejusmodi potest imperium transferre, ita ut ex plenitudine suæ potestatis haberet facultatem sibi imperandi quod divinis præceptis, & juri naturali contrarium est. Et posito quod prætendunt nonnulli viri eruditi, imperium summum a Deo immediate collatum, multo minus statuendum hominis dispositioni etiam subesse quæ moraliter justa & bona. Quoad ea, quæ juris sunt moralis seu naturalis, summum imperantem parem cæteris civibus voluisse Deum, ex jam dictis sequitur, & consequenter imperium eo subsistit, ubi autem imperium deficit, cessat quoque obsequium. Cui etiam accedit quod impossibilium nulla est obligatio, atqui quæ contra bonos mores sunt, & lædunt pietatem, per verecundiam in eorum numero habenda, quæ dicuntur impossibilia juxta *l. 15. ff. de cond. inst.* ergo ad ea obligari non possumus, quin ipsam obligationem tanquam ipso jure nullam evanescere & corruere necesse sit. Verum quid si summus imperans me declinantem exequi, quod injuste imperavit, circa id generis negotia cogere, vel etiam punire velit, quæritur an æquo animo injuriam, qua me afficere parat, perferre debeam, vel an resistendi ipso facto facultatem eo casu divina & humana jura mihi tribuant. Quemadmodum si possum obsequi, non sum obligatus jure divino teste Apostolo, qui nobis commendat Deo magis obediendum quam hominibus; sic etiam non teneor perferre injuriam, quam ob negatum obsequium rei illicitæ exsequendæ causa mihi inferre conatur: verum adversum eam mei defensionem suscipere possum, æquitate & recta ratione dictante: ubi enim offensio est injusta, ibi defensio justa est. Quid enim illa obsequii negatio aliud, quam resistere voluntati principis, sive verbis recusetur, sive non præstando quod imperatum, declinetur. Quippe quo ad ea quæ imperat contraria jure naturæ, mihi æqualis est, quoniam circa ea nullum ipsi imperium, nulla dispositio, par autem in parem non habet imperium. Et quod si quis illud sibi in me velit vindicare, possum illi resistere, multo magis itaque repellere injuriam mihi ob justam obsequii negationem imminentem ab eo, cui æqualis sum. Quemadmodum itaque non considerare debet princeps tanquam vi sui imperii civem obligans ad obediendum jussis juri naturæ contrariis, qua summo imperio hoc casu destituitur; ita nec civis debet considerari tanquam summi imperii violati reus declinando ea quæ injuste sibi imperata sunt, quia cessat imperium, & idcirco non violatum imperium, nec etiam ei resistere dici potest subditus, sese opponens injuriæ imminenti, sed defensionem suam suscepisse adversus sibi parem & æqualem. Quamobrem non resistit principi, qua principi, sed qua privato & sibi æquali, verum hac resistendi licentia

licentia non omni occasione & tempore uti debemus. Sunt enim injuriæ quædam leves, quædam satis graves, quæ vel tolerari possunt sine summo, vel propriæ personæ, vel familiæ, detrimento. Leves injuriæ tolerandæ potius, quam vi depellendæ; præsertim si conferamus magna incommoda & pericula, quæ Reipub. imminent ex ejusmodi resistentia, cum parvo dammo, quod ex ejusmodi injuria, si perferatur, pervenit ad cives. Præterquam quod etiam nobis commendat lex moralis, & rationis dictamen a Christo repetitum, ideoque approbatum in Euangelio, oportere hominem propter levem injuriam non illico, omnem exuentem patientiam, ad vim, & arma confugere, & paratum esse ad eam vindicandam, vel a se depellendam: præsertim si majus bonum levius perferendo malum consequi potest. Si enim satius est levis injuriæ, etiam nobis ab æquali illatæ, patientia defungi, quam vindicandi nosmet ipsos aut tuendi causa vim adhibere, magis rationi & æquitati convenit, ut tales nos præbeamus erga summos imperantes. facile compensari possunt damna ex injuria injuste nobis illata, *interventu meliorum*, ut inquit Tacitus. Sunt publica quandoque privatis anteponenda bonis.

Leniter ex merito quicquid patiare ferendum est:
Quæ venit indigne pœna, dolenda venit.
Ovid. *in Epist Oenon. ad Parid.*

Veniunt in tali casu multæ ponderandæ circumstantiæ, quæ bono civi agendorum regulam præscribunt.

II. 1. Et naturaliter quidem omnes ad arcendam a se injuriam jus habent resistendi, ut supra diximus. Sed civili societate ad tuendam tranquillitatem instituta, statim civitati jus quoddam majus in nos & nostra nascitur, quatenus ad finem illum id necessarium est. Potest igitur civitas jus illud resistendi promiscuum publicæ pacis & ordinis causa prohibere: Et quin voluerit dubitandum non est, cum aliter non posset finem suum consequi. Nam si maneat promiscuum illud resistendi jus, non jam civitas erit, sed dissociata multitudo, qualis illa Cyclopum.

---- Θεμιστεύει δὲ ἕκαστος *Eurip. Cyclope.*
Παίδων οὐδ' ἀλόχων.
---- *Dant conjugibus jus*
Quisque suis sobolique.
Νομάδες, ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.
Confusa turba, nemo ubi audit neminem:

Et Aboriginum, qui Sallustio tradente, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum: & apud eundem alio loco Getuli qui neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam regebantur.

COMMENTARIUS.

QUemadmodum leges naturæ cuique curam, & conservationem sui agendam non commendant solum, sed & præcipiunt; ita etiam quisque naturaliter se tueri potest adversus vim & injuriam illatam, & consequenter resistendi jus habet eam sibi inferentibus, vel inferre comminantibus. Defensio enim sui potissimum in jure resistendi, & conservatio in defensione consistit; itaque posita una, & alteram poni necesse est. Verum cum illud sistendi jus quod quisque naturaliter habet, sæpissime causa est ut publica pax, & tranquillitas, sine qua nulla societas humana diu subsistere potest, quia, ea sublata, societas distrahitur mutuis discordiis atque bellis, & dissociata est multitudo. Hinc necesse habuerunt homines, in civilem societatem coalescentes, ad pacem & tranquillitatem, quæ in statu naturali propter illam cuique a natura concessam resistendi facultatem, perturbatur, obtinendam, renunciare hinc libertati, quod etiam fecerunt submittendo se imperio, & voluntati ejus, quem societati præfecerunt, & cui curam demandarunt, ut provideret, ne quid publica tranquillitas detrimenti caperet: itaque qui civitati præest, eam limitare, & certis eventibus jus resistendi concedere potest, cujus est judicare, & definire qualis & quanta hujus resistendi potestatis portio cuique assignanda & tribuenda, quo tempore & loco, atque quo modo ea utenda, scil. pro ut arbitratus fuerit expedire tranquillitati publicæ. Verum in totum tamen tolli posse jus resistendi a civitate, vel qui eam repræsentat, principe aut summo magistratu, cum Authore statuere nequeo,

nec etiam homines, in societatem coalescentes, id voluisse mihi persuadeo. Societatem civilem potissimum excitarunt, ut semet ipsos in securitatem assererent, & valerent ad arcenda communibus viribus a se ea pericula, quibus obnoxii erant in naturæ statu. Atqui societas civilis subsistere nequit sine tranquillitate, nec tranquillitas sine summo imperio, nec imperium haberi sine submissione voluntatis, nec submissio voluntatis sine renunciatione istius libertatis naturalis, quæ cuique tribuebat jus resistendi ad depellendam a se injuriam & vim. Hinc omnia illa, quæ hic enumeravimus, expetierunt propter societatis conservationem; conservationem vero societatis ob conservationem & defensionem sui, qui finis est primarius, tranquillitas publica secundarius: tantum itaque detrahere de jure resistendi voluerunt, quantum civitas judicaret ad obtinendum finem secundarium necessarium. Inservit autem tranquillati publicæ, adeoque conservationi societatis, ut promiscuum resistendi jus, quia dissitrahit, imo tollit societatem, tollatur a principe civitatis, sed non in totum prohibeatur & cuique privato adimatur; tam late non patet potestas summa: quia ea quibusdam eventibus utendi sibi facultatem reservasse cives sive populus præsumendus est. Quippe quoniam securitas & conservatio sui in causa fuerit, quamobrem in civitatem coaluerit, cujusque defensio vero resistendi jus potissima pars sit, deterioris longe conditionis esset jam membrum civitatis, quam in statu naturali degens, in quo potest a se naturaliter depellere omnem injuriam, & resistere illam sibi inferentibus, quam potestatem, cuique a natura concessam, jam civitatis membro adimunt quicunque statuunt civibus nullum prorsus resistendi jus esse reliquum, vel saltem a summo imperante eripi posse. Quod axioma multas iniquas & a ratione & æquitate alienissimas illationes producit, de quibus in seq. quædam dicenda.

2. Ita ut dixi habent mores omnium civitatum: *Generale pactum est societatis humanæ*, inquit Augustinus, *Regibus obedire.*

Æschylus:

τραχὺς μόναρχος οὐχ ὑπεύθυνος κρατεῖ.

Rex est suo utens jure, nulli obnoxius.

Sophocles:

Ἄρχοντές εἰσιν, ὥσθ᾽ ὑπεικτέον. τί μή;

Nam principes sunt: obsequendum. quippe ni?

Euripides:

Τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας χρεὼν φέρειν.

Imperia habentum perferenda inscitia est.

Adde quod supra ex Tacito in hanc rem adduximus: cujus & hoc est; *Principi summum rerum arbitrium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.* Hic quoque.

Indigna digna habenda sunt Rex quæ facit.

Seneca:

Æquum atque iniquum regis imperium feras:

Quod ex Sophocle sumptum, qui dixerat:

Ἀλλ᾽ ὃν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν,
Καὶ σμικρὰ καὶ δίκαια καὶ τἀναντία.

Et quod apud Sallustium est: *Impune quidvis facere, id est regem esse.*

COMMENTARIUS.

Verissima hæc exempla adducta, modo sano sensu intelligantur. Rex juste imperium tractans nullius obnoxius est judicio vel censuræ, ipsius jussa leges civibus esse debent, quibus resistere nequeunt. e repub. est ut imperii ratio uni tantum reddatur. Rex utens suo jure, omnibus civibus superior est, nemo ei æqualis; hinc resistere legitime imperanti, summum nefas ducendum. Verum regem bonum juste imperare dicimus, juxta Xenophon. *lib. 8. de pædia Cyri*, cujus opera similia sunt boni pastoris, qui, civium, tanquam pastor, omnium curam habet, pro eorum salute & securitate invigilare non desinit, qui non deglubit eos, sed tondet exigente necessitate; qui publica commoda privatis anteponit, qui non iniqua & injusta imperat, sed æqua & honesta. Reges enim vocati a recte agendo & imperando, quamobrem recte faciendo regis nomen tuetur. Senecæ autem dictum potius concilium est, quam juris regula, & intelligendum

ligendum eo sensu, quasi nobis suadere velit, ut potius perferamus quasdam regis injurias, & condonemus leviora principi delicta, cujus cura tranquillitas societatis, unde cujusque privati salus & vitæ securitas pendet, continetur, quam ut statim in eum insurgamus. Præsertim cum & nostrum quisque in multis labitur, & officium non ita accurate juxta leges sibi impositas erga socium exequitur, & ipse quandoque privatorum delicta dissimulare mavult, quam in authores animadvertere.

3. Hinc ubique majestas, id est dignitas, sive populi, sive unius qui summo fungitur imperio, tot legibus, tot pœnis defenditur: quæ constare non potest si maneat resistendi licentia. Miles qui castigare volenti se centurioni restiterit, si vitem tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur: Et apud Aristotelem est, εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι. *si magistratum gerens aliquem verberavit, reverberandus non est.*

L. Milites. §. Irreverens. D. de re mil. Rufus legibus militaribus c. XV.

COMMENTARIUS.

QUemadmodum summum imperium introductum est ad incolumitatem securitatemque generis humani; ita ejus summopere interest, ut majestas & dignitas eorum sit inviolabilis, qui eo ornati sunt, quod & supr. annotatum. Illibata autem nec intacta conservari potest, nisi nefas esse ducamus resistere summo imperanti, atque eo ipso quo imperium in principem collocavimus, simul statuamus nobis imponi obligationem, qua tenemur ejus parere jussis citra reluctantiam, faciendo, vel omittendo, quod ab eo imperatur. Nam in eo consistit vis imperii, & summæ majestatis ac dignitatis defensio adversum omnes nequissimorum hominum pravas machinationes, & nefandas conjurationes.

III. In lege Hebræa mortis supplicio damnatur qui inobediens fuerit aut summo Pontifici, aut ei qui extra ordinem rector populi a Deo esset constitutus. Quod vero apud Samuelem est de jure regis, omnino recte inspicienti apparet, nec de jure vero intelligendum, id est, de facultate honeste & juste aliquid agendi, (longe enim alia vivendi ratio præscribitur regi in ea parte legis, quæ est de officio regis) neque nudum factum indicari: nihil enim esset in eo eximium, cum injurias facere etiam privati privatis soleant: sed factum quod effectum aliquem juris habeat, id est non resistendi obligationem. Ideo additur, populum pressum istis injuriis Dei opem imploraturum, quia scilicet humana remedia nulla exstarent. Sic ergo hoc jus vocatur, quomodo prætor jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit.

Deuteron. XV. 1, 12. Jos. 1. 18. 1 Samuel. VIII, 11. Deuteron. XVII, 14. L. Jus pluribus. D. de Just. & jure.

COMMENTARIUS.

QUemadmodum, ut suo loco annotavimus, Deus hominem creavit animal sociale, id est aptum ad colendam cum sui simillimis societatem in omni tranquillitate & concordia, atque propter multorum hominum male composita desideria vix societas aliqua potest subsistere, nisi constituto summo imperio civili, quod, sceleribus constituendo supplicia, ejusmodi tranquillitatem, & proinde inter homines societatem conservare possit; hinc etiam Deum voluisse tanquam necessarium consequens statuere necesse habemus, ut ejusmodi imperium esset sanctum ab improborum hominum violatione: nam sine illa sanctitate omnis potestas concideret, & cum ea quoque societas humana, tanquam suo fundamento destituta: inviolabilis autem esse nequit, si cuique competeret principi vel summo magistratui resistendi, eorum jussa negligendi, & imperata exequi recusandi, vel in eum insurgendi sub aliquo vel injuriæ aut iniquitatis prætextu, facultas. Quamobrem etiam divina jura in summæ majestatis violatores, & rebelles imperantibus gravissimas statuerunt pœnas, ut videre est loco ab Authore allegato *Jos.* 1. 18. Qui tamen sano sensu interpretandus, scil. de iis quæ recte & juste imperantur, quod autem si manifeste iniqua & injusta,

justa, statuo, non obligatus populus censeri debeat ad ea facienda, vel etiam ad non resistendum Josuæ imperio, si ad exequenda iniqua voluisset populum ipso facto cogere. Erat quidem lege Hebræa pœna mortis statuta in rebelles, & contumaces erga principem seu summum magistratum, ejus mandata exequi detrectantes. Qua lege damnati dicebantur damnati *causa regni*, quemadmodum apud Romanos *majestatis*. Verum lex illa pertinet ad ejusmodi actum, qui vitium includit ut patet ex voce *rebellis*, ideo ad manifeste iniqua imperata exequi, civem recusantem non pertinet. Rebellis enim dici nequit, qui obsequium non præstat, vel resistit non habenti imperium. Hinc ad hunc locum annotant interpretes, populum obsequium promittere quatenus a Deo ipse imperator non desciverit, neque alia quam recta atque saluti ac tranquillitati communi utilia & eum lege Dei convenientia præscripserit atque imperarit. Unde additur in lege *Deut.* 17. 12. mortis pœna dignum qui nolit obedire sacerdotis imperio, *qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo*. Qui facit quod Deus ab eo reposcit, ideoque quod justum & rectum, quia secundum verbum Domini decernentis. Vult itaque Dominus sacro sanctam haberi authoritatem Judicum, & imperium summorum imperantium legitime, id est secundum Dei verbum, quod imperii summi exercendi debet esse mensura & regula, illud exerceri, sub pœna mortis. Nihil huic obstare potest quæ habentur de jure Regis apud Samuelem, quia quæ ibi describuntur, non juste & honeste a rege potuissent agi jure regio, sed imperata tamen & in actum deducta, quamvis injusta, perferenda potius incommoda, quæ ex ejusmodi mandatis, & factis summorum imperantium in cives redundant, quam ut resisterent principi, quem summa majestas superiorem efficit omnibus civibus, cujus est imperare quod optat, subjectis jussa exequendi imposita obligatione, ita ut sacrilegii instar videatur habendum disputare de potestate principis, multo itaque magis crimen existimandum resistere ejus imperio. Nonnulli eorum sententiam veritati, & sensui istius loci magis consentientem arbitrantur, qui statuunt, non describi a Samuele nudum regis factum, & consequenter nec jus regium, vel vitiosam aliquam consuetudinem, quæ apud illas gentes, ad quarum similitudinem regem exoptabat populus, obtinebat, sed verum jus regium, quod a Deo concessum regibus, quo & ad majestatem regiam tuendam, & exigente Reipub. necessitate ad ejus conservationem communemque salutem utilitatemque asserendam in securitatem, juste & honeste, salva itaque conscientia, utendi facultatem habet. Quod facile constabit, si singulas juris regis partes quæ a Samuele enarrantur, diligenter examinemus. Filios subjectorum in totius regni publicum commodum usurpare nulla vetant jura. Præcursores, armigeros, aurigas, tribunos, centuriones, quando utilitas ac necessitas Reipub. exigit, unde vero sibi eos sumeret, nisi e civibus. Filias sibi unguentarias, focarias, & panificas facere, secundum cujusque regionis morem & consuetudinem, quid iniqui, quid injusti vel inhonesti habebit. Segetes & vineas ad sustentanda onera Reipub. vel etiam regiæ familiæ, cui sua debet constare majestas & dignitas, sibi vindicare non iniquum videtur. Nonne in bona subjectorum eminens dominium regi? ut ea tollere possit in usum Reipub. quæ iniqua videntur extra casum necessitatis, licita fiunt Reipub. necessitate exigente, quæ omnes leges & obligationem quam imponunt solvit, aurum & argentum cæteraque pretiosa suppellex censetur juxta Philonem magis regis esse, quam eorum, apud quos in arca asservantur. *Bona enim omnia in civitate habitantium velut domestica sunt regum bene imperantium*, ait Isocrates. Posita itaque Reipub. necessitate, & majestate regis exercitium juris, a Samuele descripti, exigente, nihil iniqui, nihil inhonesti & injusti continere videtur, positis, ut ita dicam, terminis habilibus; nam & usus ejusmodi potestatis potest aliquando in abusum mutari, ideoque & jus legitimum quandoque in usurpativum, scil. quando pro lubitu extra casum necessitatis Rex descripta jura exercere vellet, ut solebant Reges Orientis, cui etiam impune non pareri, imo etiam resisti posse tanquam suæ potestatis limites maxime excedenti, itaque jus dicenti extra territorium. Si itaque de casu necessitatis intelligamus quæ apud Samuelum habentur, facultas juste & honeste ea omnia agendi regi competere videtur, cui resistere summum nefas merito habetur. Non obstat locus *Deut.* 17. 14. ubi longe alia vitæ agendæ ratio regi præscribitur; non enim ibi describitur quid Rex pro potestate sibi concessa exigente necessitate, & Reipub. utilitate suadente facere possit, verum quam vivendi regulam sequi oporteat regem qua regem, quamvis enim vitæ instituendæ & degendæ ratio debeat esse conveniens tantæ majestati, potest Rex peccare tamen in excessu, quem prohibet Deus, quamobrem abrogat quidem Moses regi nimium fastum, non diminuit tamen authoritatem, equos vetat multiplicare ad numerum excedentem, impensas augere inutiles, unde gravissimorum onerum injusta impositio, libidinem dehortatur, quæ semper illicita, & subjectis sæpissime damnosa. Sed quem in finem illa adjungit Samuel verba, *& clamabitis in die illa a facie regis vestri, quem elegestis vobis*, quam ut injustam dominationem se depinxisse demonstret. Quamobrem enim *clamaret* populus, nisi ob tyrannidem regis, qua oppressus quamque perferre coactus erat. Verum respondent illam implorationem divini auxilii non respicere injurias & injustam dominationem aut abusum regiæ potestatis, verum impatientiam populi hac denotari, cui, regibus parere non sueto, videretur potentia regum & tantus fastus nimis gravis & intolerabilis, ideoque sub democratia & judicum imperio, quo majori libertate frui solitus, monarchicum statum pertæsus Dei ope imploraturum prædicit, ut pristinam velit Reipub. imponere administrationis formam, sive Democratiam seu Aristocratiam. Absurdum itaque esset

fet ex hisce verbis deducere illam consequentiam, populus implorabit auxilium divinum ad se liberandum a potestate regia, ergo Samuel sermonem habet de injusta dominatione, vel tantum facto aliquo regis injusto, jure divino nec humano probato, non de vero jure regio, cum jam demonstravimus causam populi querelis præbere potuisse adstrictam sub regibus libertatem, ideoque sibi imperium displicuisse. Quemadmodum Avidius Cassius jactabat causam armorum, quæ in M. Antonium susceperat, fuisse, *quod sibi hujus imperium displiceret, quod non posset ferre nomen imperatorium*. Verum nos statuimus a Samuele non describi verum jus regium, sed quod Reges Orientis sibi usurpaverant & vindicaverant in populos, ad quorum similitudinem sibi regem expoposcerant, ideoque ultro sese subjecerant ejusmodi imperio, quamvis tyrannico, & proinde tenerentur illud æquo animo perferre, ita ut etiamsi non responderet eventuis majoris libertatis dulcidine jam antea experti populi desiderio, ejusmodi Reip. tamen status non erat justa resistendi causa. Postquam enim populus sibi electione talem regem constituisset, ipsi eadem quoque imperii tribuenda jura, quæ invito ei auferri nequeunt. Quamobrem non videtur mihi hunc locum probare, quod Authori probandum incumbit, scil. resistendi facultatem non habere populum, etiamsi iniquissima quæcunque peragenda ipsi Rex imponat, nec se tueri posse adversus principis injurias, sed æquo animo perferendas, ideoque nullum ipsis esse refugium nisi ad preces quibus divinum auxilium implorare necesse habet, ut velit se liberare ab injusta regis dominatione. Quippe est hic casus specialis.

IV. 1. In novo fœdere Christus præcipiens dari Cæsari quæ Cæsaris sunt, intelligi voluit a suæ disciplinæ sectatoribus non minorem, si non majorem, obedientiam cum patientia (si opus sit) conjunctam summis potestatibus doberi, quam ab Hebræis regibus Hebræis debebatur; quod latius exsequens optimus ejus interpres Paulus Apostolus, officia subditorum late describens, inter alia, *Qui obsistit*, inquit, *potestati, Dei ordinationi obsistit: tum vero qui obsistunt, sibi ipsis condemnationem accipient.* Addit mox, *Dei enim minister est qui potestate fungitur tuo bono.* Deinde, *Quapropter necesse est subjici, non solum propter iram, sed & propter conscientiam.* In subjectione includit non resistendi necessitatem, neque eam solum quæ ex formidine majoris mali oritur, sed quæ ex ipso sensu officii nostri manat, neque hominibus tantum, sed & Deo nos obligat. Rationes addit duas: primam, quod Deus ordinem illum imperandi, & parendi approbaverit, & olim in lege Hebræa, & nunc in Euangelio, quare potestates publicæ eo loco nobis habendæ sunt quasi ab ipso Deo essent constitutæ. Nostra enim facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur. Alteram, quod hic ordo nostro bono inserviat.

Rom. XIII.

COMMENTARIUS.

Author hic iterum incidit in errorem sæpius a nobis refutatum, inducens Christum tanquam novum legislatorem hic, & multis aliis hujus operis locis: quasi in Euangelio a Christo majorem obedientiam cum patientia conjunctam, quam Hebræi suis regibus, præstare obstricti essemus superioribus magistratibus ac potestatibus, qualem exigit societatis civilis conservatio, & communis utilitas ac salus, & rectæ rationis dictamen, & idcirco ex jure naturali descendens obligatio, per se immutabilis omni tempore, & in omni regiminis forma, quæ semper summum aliquod imperium præsupponit, commune omnibus societatibus civilibus, & eandem optemperandi obligationis mensuram producit. Quemadmodum unum idemque est summum illud imperium, quod civitates & Respub. conservat; ita eadem imperii jura, eadem & obligatio, qua cives ad obedientiam, summis imperantibus debitam exhibendam tenentur, quod enim summum est, augmentum per magis, vel minus, tanquam gradus, non patitur, quin dici deberet, vel minus, vel magis summum, ergo non summum. Christus itaque præcipiens dare Cæsari quæ Cæsaris sunt, non aliquid novi in majori gradu præcipit, sed incolcat quæ jus naturæ, quod rectæ rationis dictamen est, exigit vel præcipit, non suum itaque præceptum proponit, sed quid naturalis lex imperet, explicat, & quasi repetit. Quemadmodum effigies Cæsaris nummo impressa referebat summam majestatem, & potestatem penes Imperatorem residere, disciplinæ

suæ adjectatores suo responso admonet, ut juxta divina & humana jura debitam summis magistratibus obedientiam exhibeant, ei omnibus summæ majestatis juribus uti frui permittant, sine quibus nullum diu potest subsistere imperium, & consequenter ei necessario, & inseperabiliter cohærentibus. Verum cum adjicit, *& date Deo quæ Dei sunt*, manifeste testatur quousque magistratibus obedientia debita a civibus pateat atque sese extendat. Obediendum Cæsari se continenti intra jura propria, nec Dei jura sibi usurpanti. Itaque si quid potestas humana præcipiat contrarium legi divinæ, ei impune non paretur, quia Deo, coram quo respectu obligationis, quæ ex jure divino descendit, princeps & cives sibi æquales sunt, & ejusdem conditionis, ideoque alter in alterum nullum habet imperium, potius parendum, quam hominibus juxta illud Apostoli. In cæteris vero Reipub. administrationem spectantibus omnino superiorum jussis obtemperandum, juxta divina atque humana jura commendat Christus, eo enim ipso, quo, humana necessitate exigente, recta ratio ad cœtus celebrandos, & societates excitandas, sine quibus neque vita transigi, nec homini cum homine commercium, vel societas, ad quam colendam sociale animal eum effinxit rerum omnium Author, intercedere nequit, mortales impulit ipse Deus, qui homini imposuit obligationem se conservandi, quamobrem ejus naturæ indidit acres stimulos, qui eum ad se tuendum, & conservandum vehementer impellerent, simul quoque ei facultatem tribuit adhibendi illa media, sine quibus se conservare nequit, quem in finem rationis quoque participem fecit, cujus vi posset eligere & indagare media ejusmodi, quæ huic fini inserviunt, ideoque & ipse constituisse videri debet, quæ, recta suadente ratione, homines introduxerunt, atqui jam dictaverit homini recta ratio conservationem sui ipsius haberi non posse, nisi in societatem civilem coalescant, & cœtus cum sui simillimis celebrent, societatem autem subsistere non posse sine suo fundamento, quod est summum imperium. imperium autem nullum effectum præstare, nisi cives omnem necessariam & legitimam, quam societatis fabrica atque structura exigit, obedientiam, summis imperantibus præstent; hinc omnis potestas recte dicitur a Deo esse, eique obediendi obligationem divinam quoque voluntatem civibus imponere. Quo sensu intelligenda nobis videntur, quæ dicit Apostolus & alio quoque loco interpretati sumus *Rom.* 13. Cujusmodi obedientia includit subjectionem, subjectio non resistendi necessitatem. Resistendi enim licentia omnem distrahit societatem, & idcirco qui voluit ut homines se conservarent, etiam voluit ut summa constitueretur aliqua potestas, quæ nobis præstaret omnem securitatem adversus ea quæ conservationi nostræ, & societati nocitura videntur. Nullam potestatem haberi posse docet ipsa ratio, nisi nos subjiciamus in omnibus summo imperanti, quæ honesta & recta, & societatis conservationi consentanea; nulla vero ejusmodi subjectio sublata resistendi licentia, ergo qui approbavit constitutionem summæ potestatis civilis, etiam voluit ut ei subjecti simus, ideoque vetat omnem resistendi licentiam. Habet itaque Apostolus sermonem de legitima potestate, eamque a Deo ordinatam dicit, & idcirco qui ei obsistit, Dei ordinationi obsistit, eoque sensu Dei ministrum vocat, cui subjici & civium interest, cum propter salutem propriam, tum etiam conscientiam, quæ nobis dictat obtemperandum divinæ voluntati; obtemperamus autem nos subjiciendo potestatibus supereminentibus recte & juste imperantibus, quo sensu a Deo esse dicuntur. Unde Theophylactus ex Chrysostomo. *Quid ais? an omnis a Deo electus princeps? non de singulis, ait, principibus, sed re ipsa loquor: alios parere, alios imperare, nec omnia sursum deorsum ferri, id vero sapientiæ divinæ opus est, non enim dixit, non est princeps, sed non est potestas nisi a Deo, ut de principatu intelligas loqui, ut cum sapientes dicunt, non sine numine virum cum uxore conjungi, non de stupro aut libidine, sed justo matrimonio loquuntur. Omnes igitur potestates, sive patris in filium, sive mariti in uxorem, atque adeo quæ in animantibus, apibus, gruibus, piscibus sunt, a Deo ordinata sunt.* Manifestum itaque est Apostolum loqui de justa & legitima potestate; si enim omnem potestatem, & omne imperium, quantumvis injustum & iniquum, a Deo esse diceret, & propterea ei nos subjectos esse debere præciperet, potius omnem imperandi & parendi veram rationem everteret, quam commendaret, atque etiam iniquitatis insimularet omnis justitiæ & æquitatis authorem, quod absurdissimum dictu. Hinc & alibi Tertull. ait, *omnes hujus seculi potestates & dignitates non solum alienas, verum & inimicas Dei esse, quod per illas adversus Dei servos supplicia consulta sunt.* Sermonem habens de magistratibus Ethnicis, quos & *a Dæmone* esse alibi pronunciat.

2. Atqui, dicat aliquis, injurias pati utile non est. Hic quidam, vere magis quam ad sensum Apostoli, ut arbitror, apposite dicunt, has quoque injurias utiles nobis esse, quia ista patientia sua non sit caritura mercede. Mihi videtur Apostolus considerasse finem universalem isti ordini propositum, qui est tranquillitas publica, in qua & singulorum comprehenditur. Et sane quin plerumque hoc bonum per potestates publicas consequamur, dubitandum non est: nemo enim sibi male vult: at imperantis felicitas in subditorum felicitate consistit.

Sint

Sint quibus imperes, ajebat ille. Proverbium est apud Hebræos: *Nisi potestas publica esset, alter alterum vivum deglutiret*: qui sensus & apud Chrysostomum: τῶν πόλεων τοὺς ἄρχοντας ἂν, θηρίων ἀλόγων ἀλογώτερον βιωσόμεθα βίον, δάκνοντες ἀλλήλους καὶ κατεσθίοντες, *nisi rectores civitatum essent, feriorem feris viveremus vitam, non mordentes tantum, sed & vorantes alios alii.*

COMMENTARIUS.

LEves sane pati injurias, quam eas vindicare resistendo principi, vel etiam coërcendo regis potestatem, Reipub. saluti, unde & cujusque civis conservatio atque salus utilitasque pendet, utilius est: quoniam ejusmodi resistentia multa secum quandoque trahit incommoda, ut diximus, & Rempub. in summum adducit discrimen, imo misere bellis intestinis & civilibus discordiis dilacerat, si non funditus evertat. Commendat quoque patientia Christiana ne ad vindictam simus nimis prompti, quæ sæpissime velo necessariæ defensionis adversus principis illatam injuriam & injustam dominationem, obtegitur. Merces itaque, quam nobis ex ejusmodi patientia polliceri habemus, est propria securitas & utilitas, quæ conjuncta est cum tranquillitate publica. Fortasse Author alio sensu patientiæ suam mercedem tribuit, quasi per eam nobis mereturi simus singularem gratiam apud Deum, faciendo quod oportet; cujus generis obedientiam, quæ omnem prohibet resistentiam, an exhibere summis teneamur magistratibus, est error, quem supra refutavimus. Qui itaque propriam salutem atque utilitatem amat, idem sentire debet, quid enim salvum, quid intactum ab improborum hominum manibus & crudelitate servari posset, sublato summo imperio, atqui eam consistere non posse jam diximus, si cuique ei resistendi competeret licentia, non facile extremo hoc utendum remedio monuimus. Huc pertinent illa Colot. apud Plutarchum *p.* 1124. *Qui vitam, qui leges composuerunt, atque jura, utque regerentur urbes & imperio magistratuum parerent, instituerunt, ii in tranquillo admodum ac tuto nos collocaverunt, tumultibusque liberaverunt. Ista si quis aboleret, ferarum porro vitam victuri essemus, & quisque obvium quemque tantum non devoraturus.* Hinc olim Persæ, cum Rex decessisset e vita, quoque deinceps sine lege & imperio vitam egerunt, *ut discerent reipsa*, quantum malum afferat defectus legum & imperii, cædes, rapinas, & si quid deterius introducens, ut sint regum custodes fideliores apud Sextum Empiricum *advers. Mathemat. l.* 2.

3. Quod si quando nimia formidine aut iracundia aliisve affectibus transversi agantur rectores, quo minus rectam ineant viam quæ ad tranquillitatem ducit, id inter minus frequentia habendum est; & quæ, ut ait Tacitus, interventu meliorum pensantur. Leges autem satis habent id quod plerumque accidit respicere, ut ajebat Theophrastus, quo & illud Catonis pertinet: *Nulla lex satis commoda est: id modo quæritur, si majori parti & in summa prodest.* quæ autem rarius contingunt, communibus tamen regulis constringenda sunt, quia etsi ratio legis in isto speciali facto specialiter locum non habeat, manet tamen ratio in sua generalitate, cui specialia subjici fas est. Id enim satius quam sine norma vivere, aut normam cujusque arbitrio permitti. Seneca apposite ad hanc rem, *Satius erat a paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ob omnibus aliquam tentari.*

L. τὸ γὰρ *D. de legibus.* *L.* III. *in fine. D. de pet. hæred.* *Livius lib.* XXXIV. *Lib.* VII. *de benef. c.* 16.

COMMENTARIUS.

DIximus summam potestatem vel imperium principem non Deo similem reddere, ab humanis imbecillitatibus exemptum, sed hominem esse, licet longe supra communem hominis conditionem majestate evectus, ideoque nihil humani ab eo sit alienum. Quamobrem etiam quædam vitia humanæ principis naturæ condonanda, nec statim arripienda tanquam causa justæ rebellionis & resistentiæ, sed perferenda ut cætera naturæ mala & incommoda, quæ interventu meliorum pensantur. Potius est minus malum perferre, quam dum huic mederi conamur, nos majori incommodo ac periculo exponere, quod sæpius metuendum propter incertum eventum & exitum, quem habere solent ejusmodi remedia, quæ ejus generis malo corrigendo adhiberi necesse est. Hinc affirmat vir prudens apud Plutarch. nullam Reipub. formam meliorem esse bello civili.

li. *Ferenda regum ingenia* apud Tacit. licet quandoque ipsis deſint illæ virtutes, quas in optimo & bono principe, officium, quod ſibi, qua principi, incumbit erga cives, juſto imperandi modo, explente, deſideramus; non enim ſemper utiles principum mutationes. Si quidam a recto tramite deflectant reges, attamen non generalis illa regula, quæ dictat non reſiſtendum eſſe regibus, in ſummis poteſtatibus mutanda: hoc enim non adeo frequens eſt, quamobrem non ideo interverti debet regendi & parendi ordo, iſtiuſmodi generali & univerſali ſanctione inductus, contraria lege tribuente reſiſtendi principi licentiam civibus. Si ejuſmodi caſus ſingularis extat, viri prudentis eſt judicare quid ſibi faciendum incumbat, ponderatis temporis, loci, perſonæ, officii, juris, aliiſque id genus rerum circumſtantiis, quæ omnia legibus aliquando nequeunt comprehendi, quæ tantum reſpicere ſolent id, quod plerumque accidit. Præſumitur princeps, quia ejus felicitas poſita in felicitate civium, & ſalute Reipub. imperio quoque ad illam tuendam uſurus; quod ſi ſecus accidit, præter opinionem eſt, & legis, obſequium regi præſtare præcipientis, intentionem: unde *l.* 10. *ff. de ll.* neque Senatusconſulta, neque leges ita ſcribi poſſunt, ut omnes caſus, qui quandoque inciderint, comprehendantur. Sed ſufficit ea, quæ plerumque accidunt, contineri. vid. Bolognet. *de leg. jur & æquit. cap.* 29. Unde & recte infertur, licet princeps aliquando quædam admittat contraria boni principis officio, ideoque nec ſpecialis lex ſtatim ferenda, quæ libertatem cuique concederet reſiſtendi ſummæ majeſtati, ſed valet lex generalis, prohibens reſiſtendi licentiam, excepta tamen atrociſſima & intolerabili injuria. Verum ejuſmodi caſum perraro extiturum præſumitur, ideoque lex ejus non habet rationem.

4. Locum & hic habere debet illa nunquam ſatis memorata Periclis apud Thucydidem ſententia: *Sic exiſtimo, etiam ſingulis hominibus plus eam prodeſſe civitatem quæ tota recte ſe habeat, quam ſi qua privatis floreat utilitatibus, ipſa autem univerſim laboret. qui enim domeſticas fortunas bene collocatas habet, patria tamen everſa, pereat & ipſe neceſſe eſt: Contra vero, etiamſi quis in beata republica parum felix eſt, multo tamen facilius per illam incolumis ſervatur. Quare cum civitas quidem ſingulorum poſſit ſuſtentare calamitates, ſinguli autem publicas non item; quid eſt cur non univerſim ipſi conſulere, ipſamque tueri oporteat, nec id facere quod vos facitis, dum quaſi attoniti jactura rei familiaris ſalutem proditis reipublicæ?* Quem ſenſum breviter ita explicat Livius: *Reſpublica incolumis & privatas res ſalvas facile præſtat: publica prodendo tua nequicquam ſerves.* Plato dixerat legum IV: τὸ μὲν γὰρ κοινὸν ξυνδεῖ, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις. καὶ συμφέρει τῷ κοινῷ τε καὶ ἰδίῳ ἀμφοῖν, ἢ τὸ κοινὸν τίθηται καλῶς μᾶλλον ἢ τὸ ἴδιον, *Quod commune eſt connectit civitates, quod ſingulorum, diſſipat; quare & publice & privatim utilius eſt ut publica magis quam privata curentur.* Xenophon vero: ὅστις ἐν πολέμῳ ἂν στασιάζῃ πρὸς τὸν ἄρχοντα, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν στασιάζει: *qui in bello contra ducem ſeditioſe ſe gerit, facit hoc cum ſuæ ſalutis periculo.* Eodem & illa Jamblichi pertinent: *Non disjuncta eſt privata utilitas a publica, imo in bono communi ſingulare etiam continetur: & ut in animalibus cæteraque natura, ita in civitatibus in totius ſalute ſalus eſt partium.*

Lib. XXVI.

COMMENTARIUS.

QUemadmodum a conſervatione totius cujuſque partis, ex quibus conflatur totum, ſalus dependet; hinc qui ſemet ipſum ſalvum velit civis, prius curare debet ut civitas vel Reſpub. ſervetur incolumis & ab interitu vindicetur, quia & ipſe interire neceſſe habeat, everſa Repub. *Quid eſt igitur civium profeſſio? ne quid privatim utile ducat, & de nulla re, tanquam emancipatus, deliberet: ſed ita ut manus aut pes, ſi ratione uterentur & naturalem ordinem intelligerent, nunquam concitarentur aliter nec deſiderarent quicquam, niſi ratione habita univerſi.* Arrianus *Epicteto lib.* 2. *cap.* 10. *Omnibus bonis expedit ſalvam eſſe Rempub.* inquit Philo. Hinc publicæ ſaluti privata incolumitas eſt poſtponenda. Turpe enim eſt pluris privatum quempiam, quam civitatem facere univerſam, eſt apud Xenoph. Huc etiam pertinent illa Cæſaris apud Dionem *lib.* 38. *Privatim quidem, ait, nemo omnium ita poteſt latis rebus uti, ut non idem cum Repub. corruente pereat: at Rempublicam, ſi proſpero ſucceſſu utatur, etiam privatorum omnes calamitates ſublevare.*

5. In publicis autem præcipuum haud dubie est ordo ille, quem dixi, imperandi parendique; is vero cum privata resistendi licentia consistere nequit. Explicare libet hoc ipsum nobili Dionis Cassii loco: εἰ μὲν πῃ καὶ ἐγὼ οὔτ' ἄλλως καλὸν εἶναι νομίζω ἄρχοντά τινα τῶν ἀρχομένων ἡττᾶσθαι, οὔτ' ἂν σωτήριόν τι γενέσθαι ποτὲ, εἰ τὸ τεταγμένον ὑπηρετεῖν κρατεῖν αὐτοῦ ἐπιχειρήσειε. σκέψασθε γὰρ ποῖος μὲν κόσμος οἰκίας γένοιτο, ἂν οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ὄντες τῶν πρεσβυτέρων καταφρονήσωσι. ποῖος δὲ τῶν διδασκαλείων, ἂν οἱ φοιτῶντες τῶν παιδευόντων ἀμελήσωσι. τίς ὑγίεια νοσοῦσιν, ἂν μὴ πάντα τοῖς ἰατροῖς οἱ κάμνοντες πειθαρχῶσι. τίς δὲ ἀσφάλεια ναυτιλλομένοις, ἂν οἱ ναῦται τῶν κυβερνητῶν ἀνηκουστῶσι. φύσει τε γὰρ ἀναγκαῖα ἅμα καὶ σωτήρια τῷ μὲν ἄρχειν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, τῷ δὲ ἄρχεσθαι τέτακται. *Esse vero neque decorum existimo, ut rector civitatis subditis cedat, neque spem esse ad salutem si quod parere positum est velit imperare. Cogitate enim quis futurus sit ordo in familia, si a junioribus senes spernantur: unde sanitas ægrotantibus, si non per omnia Medicis pareant: quid tuti navigantibus, si plebs nautica gubernantium jussa contemnat. Natura quippe id necessarium & hominibus salutare, ut alii quidem imperent, alii vero pareant.*

COMMENTARIUS.

ORdinem imperandi & parendi non posse consistere, manente penes cives resistendi licentia, supra demonstravimus, atque hoc exemplo confirmat Author. Resistendi enim facultas facit subjectum æqualem principi, & consequenter intervertit imperandi & parendi ordinem, quia æqualitas, tollendo potestatem imperandi, tollit quoque subjectionem; nullum enim imperium sine subjectis, nec subjecti sine imperio concipi possunt; sublata autem subjectione, evanescit obsequendi necessitas; vanum autem imperium sine obsequii obligatione. Præterquam quod & summam confusionem illam licentiam parere necesse sit, quæ tandem universam pessundet Rempub.

6. Paulo comitem addamus Petrum; cujus hæc sunt verba: *Regem honorate. Servi, subditi estote cum omni timore dominis, non solum bonis & æquis, sed etiam duris. Hoc enim cedit gratiæ, si quis propter conscientiam Dei suffert molestiam injuste afflictus. quæ enim gloria est si peccantes & colaphis cæsi subsistitis? sed si bene agentes, & tamen male habiti subsistitis, hoc cedit vobis gratiæ apud Deum.* Confirmat mox hoc a Christi exemplo. Idemque sensus in Clementis constitutionibus his verbis exprimitur: ὁ δοῦλος εὔνοιαν φερέτω πρὸς τὸν δεσπότην μετὰ φόβου Θεοῦ, κἂν ἀσεβὴς, κἂν πονηρὸς ὑπάρχῃ. *Servus Deum timens simul bene hero suo velit, quamvis impio, quamvis injusto.* Notanda hic duo: quod dicitur subjectionem dominis deberi etiam duris, idem ad reges quoque referendum: Nam quod sequitur, ei fundamento superstructum, non minus subditorum quam servorum officium respicit. Ac deinde talem a nobis requiri subjectionem quæ injuriarum patientiam secum ferat: sicut de parentibus dici solet.

1 Epist. 11. 18.

Ames parentem, si æquus est: si non, feras.

Et Eretriensis quidam adolescens qui Zenonis scholam diu frequentaverat, quid ibi didicisset rogatus respondit; ὀργὴν πατρὸς φέρειν, *iram patris ferre.* De Lysimacho Justinus: *Magno animo regis, velut parentis, contumeliam tulit.* Et apud Livium est: *Ut parentum sævitiam, sic patriæ, patiendo ac ferendo leniendam esse.* Apud Tacitum: *Ferenda regum ingenia*: & alibi: *bonos Imperatores voco expetendos, qualescunque tolerandos.* Apud Persas, laudante Claudiano:

Lib. XV. *Lib. XXVII.* *Annal. XVI.* *Hist. VI.*

Quamvis crudelibus æquo
Paretur dominis.

COMMENTARIUS.

NOn quascunque summorum imperantium injurias statim civibus vel subjectis justam rebellionis, & resistendi causam præbere, statuimus sup. quippe non solum bonis & æquis, sed etiam duris dominis, quo nomine etiam magistratus denotari recte Author opinatur, obedientiam præstandam loco allegato Petrus docet. Verum qui duri domini? qui vel rigidi laborum justo graviorum exactores sunt, qui nihil humanitatis, vel parum clementiæ & benevolentiæ servis exhibent, parci alimoniæ distributores, quique eos tractant inhumaniter. Quid si autem ultra modum sæviunt domini in servos, & tyrannicam potestatem exercent reges in cives, non duri dicendi vel asperi, sed crudeles humani generis hostes, tyranni, cum quibus nulla nobis societas, nec commercium officiorum, quæ homo homini debet, ideoque multo minus eorum crudelitatem & belluinam feritatem perferre tenemur; illis enim non competit nec nomen dominorum, nec regum. Præterquam quod in omnibus conditio civium non adeo dura est, quam servorum, ideoque non obstricti ad tantam injuriarum patientiam censeri debent, quam servi, quorum in omnibus longe deterior conditio est. Quam conditionis differentiam etiam annotavit Tertullianus, cum inquit: *Minus eos anxios esse debere, ne in Deum peccent, ubi domini jussis parent, quam liberos. Etiam servis, ait, plus permittit, scil. propter majorem subjectionem, quam liberis circa idola, non ut ea colant, sed ut dominis suis ministrent & simpliciter pareant. Jam nunc, quid de Josepho & Daniele argumentaris, scito non semper comparanda esse vetera & nova, rudia & polita, cœpta & explicita, servilia & liberalia: nam illi etiam conditione servi erant, tu vero nullius servus, in quantum solius Christi, qui te etiam captivitate seculi liberavit, ex forma dominica agere debebis.* Commendat itaque Apostolus subjectionem cum civibus, tum etiam servis, non qualemcunque, nec in eodem gradu, sed pro cujusque conditione & qualitate; itaque non herilem civibus, nec civilem servis subjectionem imponit; utrique tamen subjectionem injungit, quæ infert patientiam injuriarum, quia duris etiam dominis obtemperandum vult, quatenus opponit bonis & æquis iniquos & injustos, injuriis cives afficientes, non quibuscunque, sed quæ perferri possunt, quæ licet graves, non tamen adeo intolerabiles sunt, ut præstaret, eas vindicando, illam patientiam, quæ vel æquitas, vel communis Reipub. salus exigit a bonis civibus, vel Christiana disciplina a suæ sectatoribus requirit, exuere. Interpretanda sunt Apostoli verba eo sensu, ne noceant societati humanæ & securitati humani generis, quam salvam voluit ipse Deus. De ejusmodi itaque subjectione cum injuriarum patientia conjuncta, sermonem habere Apostolum arbitror, quæ subsistere potest cum humani generis & societatis civilis, a qua ejus salus & securitas pendet, conservatione. Hæc itaque erit mensura alterius. Eo sensu quoque intelligenda, quæ habet Augustinus. *Ita a plebibus principes, & a servis domini ferendi, ut sub exercitatione tolerantiæ sustineantur temporalia, & sperentur æterna.* Huc quoque pertinent quæ habet Simplicius *in Epict. cap. 37. Legitimis autem & Germanis principibus parere in omnibus populus debet, & alacriter obtemperare & venerari eos, ut qui proxime secundum Deum maxima in Rempub. beneficia conferant,* & paulo post. *Sin autem verbo tantum principes erunt, & magistratus officia negligent: improbandi quidem illi erunt, ut sunt improbi, sed quod magistratui convenit, eis præstabimus: ut & principatum in eis defendamus, & iis in rebus pareamus, quibus animus non læditur.* Æschylus Prometheo vincto, ἔχων πρὸς κέντρα κῶλον ἐκτενεῖς, ὁρῶν, ὅτι τραχὺς μόναρχος οὐδ' ὑπεύθυνος κρατεῖ. *Verum contra stimulos membra portendes, quum cernas monarcham asperum & nemini obnoxium.* Et Plato *Epist. 7. Ea mente circa patriam vir prudens esse debet, ut ita reprehendat civitatis errores, si neque frustra sit reprehensurus, neque ob reprehensionis studium periturus: vim autem patriæ per Reipub. mutationem afferet nunquam, quando absque expulsione & cæde civium emendari non possit, sed quietem aget, votoque precabitur optima & sibi, & patriæ.* Hesiodi & Homeri monitum, ne cum potentioribus contendamus

V. 1. Nec ab hac lege Domini discedit consuetudo veterum Christianorum, optima legis interpres. Nam quanquam pessimi sæpe homines imperium Romanum tenuerunt, nec defuerunt qui obtentu adjuvandæ reipublicæ iis se opponerent, nunquam tamen eorum conatibus se adjunxerunt Christiani. In Clementis constitutionibus est βασιλείᾳ ἢ ἡγεμόνι ἐπανίστασθαι, *regiæ potestati resistere nefas.* Tertullianus Apologetico: *Unde Cassii, & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obsident Cæsarem? unde qui faucibus ejus exprimendis palæstricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus tot Sigeriis* (sic diserte habet manuscriptus qui est apud omni laude ornatissimos juvenes Puteanos) *ac Parthe-*

niis

niis audaciores? De Romanis, ni fallor, id est de non Christianis. De Palæstrica, quod ait, ad Commodi mortem pertinet, peractam imperio præfecti Ælii Læti, manu palæstritæ; quo tamen Imperatore vix quisquam fuit sceleratior. Parthenius, cujus factum itidem detestatur Tertullianus, erat ille qui pessimum Imperatorem Domitianum oppresserat. His comparat Plautianum præfectum Prætorio, qui Septimium Severum valde sanguinarium Imperatorem occidere in palatio voluerat. In eundem Septimium Severum arma, quasi pro reipublicæ caritate, sumpserant in Syria Pescennius Niger, in Gallia & Britannia Clodius Albinus. Sed horum quoque factum Christianis displicuit, quod & ad Scapulam jactat Tertullianus: *Circa majestatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, vel Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani.* Cassiani illi erant qui secuti erant Avidium Cassium, virum egregium, qui in Syriâ sumtis armis causabatur Rempublicam se ire restitutum, quam M. Antonini negligentia perderet.

COMMENTARIUS.

CONsuetudini veterum Christianorum tantum authoritatis concedimus, quantum habent consensus cum sacra scriptura & recta ratione, ut ad Prologom. annotavimus. homines fuere ut nos, ideoque & multis quoque erroribus obnoxii. Non mirum quod Christiani primis illis veræ fidei propagandæ temporibus neque ipsi publice ejusmodi dogmata & opiniones in vulgus disseminare & profiteri, nec etiam se iis adjungere ausi fuere, qui sese juri pessimorum imperatorum Romanorum, crudelissimis & iniquissimis injuriis ac sceleribus, quæ in subjectos & cives suos, inter quos etiam Christiani plurimi, admittebantur, opponerent: invalidi enim resistendi tantæ potentiæ, in id potius incubuerunt, ut patientia lenirent animum Imperatorum, ex odio ergo Christianos mirum in modum exacerbatum, quam ut, se opponendo & tuendo adversus implacabile odium & iram, magis eos irritarent, & consequenter rigidiori persecutioni, & acerbissimis cruciatibus atque pœnis sese magis exponerent. *Christianum hominem omnium scelerum reum, Deorum, Imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicum habebant*, ait Tertull. omnium calamitatum causa reputabatur. Hinc idem Author. *Si Tiberis ascendit ad mœnia, si Nilus ascendit in arva, si cœlum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim*, Christianus ad Leonem, *clamabatur*. Quia fama percrebuisset & Apostolos, & veteres Christianos, & Euangelii doctrinam ejusque sectatores docere summis potestatibus, infidelibus & a Christi doctrina alienis, obedientiam præstandam non esse, quotidie suis prædicationibus & doctrinæ regulis inseruere obediendum esse principibus & summis magistratibus, eamque doctrinam sua patientia confirmare magis magisque voluere, ut ostenderent Euangelium non docere defectionem & rebellionem adversus magistratus, sed modestiam potius & obsequium. Quamobrem Chrysostomus ad Pauli locum, paulo ante ab Authore adductum, *Rom.* 13. addit, hic monere etiam Apostolum, *ne suscipiantur supervacanea bella, quia fama communis erat, quasi, seditiosi & rerum novarum cupidi, Apostoli omnia ad evertendas leges communes agerent & dicerent.* Huic etiam accedit, quod sibi persuadebant se non a Deo missos ad Euangelii doctrinam vi & armis propagandam, sed prædicatione, & ejus hostes non humano imperio, sed rationibus, profligandos & Christi imperio subjectos reddendos; cujusmodi victoriam potissimum deportari hac ratione arbitrabantur, si & sua patientia, imo etiam, exigente necessitate, sanguine suo, veritatem doctrinæ, quam profitebantur, & alios docebant, confirmarent; unde Martyrum sanguis fundamentum dicitur, quo fundata Ecclesia & Christi doctrina propagata; hinc tot injurias æquo perferebant sæpissime animo, vel a magistratu, vel plebe sibi illatas. *Defendenda est religio non occidendo, sed moriendo; non sævitia, sed patientia; non scelere, sed fide. Illa enim malorum sunt, hæc bonorum: & necesse est bonum in religione versari, non malum. Nam si sanguine, si tormentis, si malo religionem defendere velis; jam non defendetur illa, sed polluetur atque violabitur. Nihil enim est tam voluntarium, quam religio*, ait Lactantius *de justo lib.* 5. Verum, ut dixi, ad summas erant Christiani veteres redacti angustias, impares ad resistendum, exosi maxime ab Ethnicis imperatoribus, omni potestate destituti, ideoque temporibus cedere, & necessitati inservire necesse habebant, & a Christo vocati videbantur ad omnia hæc incommoda perferenda, doctrinæ propagandæ causa:

quæ specialis Dei voluntas non ad consequentias trahenda, nisi pateat, vel ex revelatione, vel etiam ex aliis circumstantiis, eandem a nobis Deum exigere patientiam, in eadem necessitate constitutis; quando vis major est, quam cui resistere possimus; vel propter majus malum evitandum, necesse nobis sit potius perferre injuriam, quam depellere. Cui etiam addi potest, quod nonnulli Christiani veteres bello omnino abstinendum, etiam defensionis causa suscepto, censuerint contra rationis dictamen, & etiam doctrinæ Christianæ verum & genuinum sensum. Quod & ab aliis quoque improbata fuerit hæc sententia, argumentum, quod nec consuetudo, nec veterum Christianorum opinio a nobis, tanquam veritas falli nescia, haberi debeat, nec legis optima interpres, nec idcirco tanquam agendorum nobis norma. Præterquam quod probari nequeat illam universalem fuisse consuetudinem & opinionem, ut Author arbitratur, scil. *regiæ potestati resistere nefas esse*, sumpto eo sensu, qui regium imperium significat injustum plane ac iniquum legibus divinis, & humanis contrarium. Quippe regiæ potestati sive summis magistratibus, qua legitimis potestatibus, id est regi, qua regi, nunquam resisti posse, sæpius jam diximus, & eo sensu & Apostolorum, & quorundam patrum dicta interpretanda; quemadmodum sæpius quæ universaliter enunciantur, ad casum specialem & singularem restringenda sunt, quin summam iniquitatem vel injuriam sæpius inferrent, & veritati manifeste repugnarent, quod non præsumi potest de viris piis, ideoque sano sensu & qui vitio caret, interpretanda quæ ab iis scripta, ut voluntas eorum conservetur *l. 18. & 19. ff. de ll.*

2. Ambrosius, cum injuriam non sibi tantum, sed & gregi suo, & Christo fieri crederet a Valentiniano Valentiniani filio, populi satis concitati motu ad resistendum uti non voluit. *Coactus*, inquit, *repugnare non novi: dolere potero, potero flere, potero gemere: adversus arma, milites, Gothos quoque, lacrymæ meæ arma sunt. talia enim sunt munimenta sacerdotum. Aliter nec debeo nec possum resistere.* Mox: *Exigebatur a me ut compescerem populum: referebam, in meo jure esse ut non excitarem, in Dei manu ut mitigaret.* Idem Ambrosius Maximi copiis adversus Imperatorem, & Arianum & Ecclesiæ gravem, uti noluit. Sic Julianum defectorem cum pessima consilia agitaret, lacrymis Christianorum repressum, ait Nazianzenus, addens, τοῦτο μόνον ἐχόντων ϗ διώκτου φάρμακον, *quia solum boc contra persequutorem erat remedium.* Atqui exercitus ejus ferme omnis ex Christanis constabat. Adde quod, ut observat idem Nazianzenus, sævitia illa Juliani non tantum in Christianos erat injuria, sed & rempublicam in summum adduxerat periculum. Accedat his illud Augustini ubi illa Apostoli ad Romanos dicta explicat: *Necesse est propter banc vitam nos subditos esse oportere, non resistentes si quid illi* (rectores) *auferre voluerint.*

Lib. v. orat. in Auxent.

Theodoret. hist. Eccles. lib. v. c. 4.

Orat. 1. in Julianum.

Prov. 74.

COMMENTARIUS.

FAcile videtur hic Authori, Ambrosii locum adducenti, responderi posse, si dicamus Ambrosium hic sermonem habere de armis & munimentis, quibus qui boni sacerdotis officium explere velit, non uti debet, quem, Dei ministerio mancipatum, non decet uti carnalibus armis sed spiritualibus precibus & patientia, idque nec contra injustam vim & invasionem hostium infidelium, contra quos nemini defensio deneganda vel adimenda. Possumus quoque Ambrosio opponere, vel potius allegare tanquam interpretem eorum, quæ nimis universaliter ab Ambrosio & Augustino dicta, Bernardum, de se etiam tanquam sacerdote loquentem, & idcirco & majorem patientiam perferendæ injuriæ, & abstinentiam a bellis & armis, sibi impositam arbitrantem, hæc tamen scripsisse. *Si orbis totus adversus me conjuraret, ut quippiam molirer adversus regiam majestatem, ego tamen Deum timerem & ordinatum ab eo regem offendere non temere auderem.* Juste itaque offendere non vereretur, exigente necessitate, vel recusando exequi quæ instituit, vel resistendo injuriis injuste sibi illatis.

VI. In-

VI. Inventi sunt nostro sæculo viri, eruditi quidem illi, sed temporibus & locis nimium servientes, qui sibi primum (ita etiam credo) deinde aliis persuaderent, ea quæ jam dicta sunt locum habere in privatis, non etiam in magistratibus inferioribus, quibus jus esse putant resistendi injuriis ejus cujus summum est imperium; imo & peccare eos ni id faciant. Quæ opinio admittenda non est. Nam sicut in dialecticis species intermedia, si genus respicias, est species; si speciem infra positam, genus: ita magistratus illi, inferiorum quidem ratione habita, sunt publicæ personæ; at superiores si considerentur, privati sunt. Nam omnis facultas gubernandi quæ est in magistratibus, summæ potestati ita subjicitur, ut quicquid contra voluntatem summi imperantis faciant, id defectum sit ea facultate, ac proinde *Averr. v.* pro actu privato habendum. Locum enim hic quoque habet quod *Metaph. tem. 6.* dicunt Philosophi, ordinem non dari nisi cum relatione ad aliquid primum.

COMMENTARIUS.

NOn temporibus & locis, sed rectæ rationi, æquitati & veritati servire dicendi, qui sibi & etiam aliis persuadent, non inferioribus solummodo magistratibus, sed cuique privato, multo magis universo populo, facultatem tribuendam sese tuendi adversus vim illatam, non tantum ab iis, qui sibi æquales sunt, sed & superioribus, non qua superioribus, sed æqualibus. Quippe, ut recte annotat Author, magistratus ratione inferiorum publicæ personæ sunt, sed respectu superiorum magistratus inferior ejusdem conditionis & juris est, cujus omnes cives, ita ut non major ipsis resistendi licentia concessa videri debeat, quam cæteris civibus, sed omnibus æqualis potestas, exigente necessitate. Quemadmodum omnis potestas, quam habet inferior magistratus, derivanda est ab eo, qui summa majestate summoque imperio ornatus est; ita tota ab eo dependet, tanquam a sua causa & origine. Atqui non præsumendum est principem tam amplam alteri potestatem demandasse, quæ suæ majestati obesse & resistere posset, & consequenter esset independens. Hinc æqualis & civibus, & inferiori magistratui, tribuenda licentia; esset enim contrarium voluntati demandantis, quia, dum ipse summus velit esse, alias potestates sibi subordinatas voluit, & idcirco nihil efficere potest inferior magistratus sine consensu superioris, quin quod factum est, tanquam a privato factum habendum. Atqui omnis resistendi facultas repugnat superioritati, ergo qui superior est omnibus civibus, si ea se superioritate semet ipsum exuere nec actu nec verbis declaraverit, nunquam præsumi potest cuiquam tam amplam potestatem tribuere, quæ suam majestatem imminueret & aliquid ei detraheret. ita summus non maneret; unde sequitur dignitatem magistratibus inferioribus non majorem licentiam, quam ceteris civibus, tribuere, sed ejusdem esse conditionis & juris: nam destituuntur ejus intuitu consensu ejus, a quo potestatem & dignitatem, qua a cæteris civibus distinguntur, habent, & idcirco magistratu & dignitate ipso jure exuti, instar privatorum civium habendi. Hinc si civibus non licet se opponere jussis summi imperantis, ergo nec inferioribus magistratibus. atqui omnibus naturæ jus, non habens rationem dignitatis vel personæ ejus, qui se defendit, nec etiam qui injuriam infert, concedit licentiam & facultatem sese tuendi adversus vim illatam; cujusmodi defensionis potissima pars est jus resistendi. ergo æqualis potestas & civibus, & magistratibus inferioribus, tribuenda, quia omnes ejusdem conditionis, id est homines nati, cujus intuitu ejusmodi facultas a jure naturæ cuique competit, quare eodem omnes jure gaudent. Notandum vero, quod, quemadmodum magistratus inferior propter dependentiam suæ potestatis dependet a superioris consensu & imperio, & quemadmodum, eo destitutus, tanquam privatus considerari debet, concedente Authore; ita etiam superior, abutens summo imperio, destituitur consensu civium, a quibus illud habet, & propterea etiam velut privatus habendus, cui vim & injuriam inferenti resistere licet, suamque promere defensionem.

2. Ac mihi videntur, qui contra sentiunt, talem statum rerum inducere qualem antiqui fabulabantur in cœlo fuisse antequam Majestas oriretur, quo tempore ajunt minores Deos Jovi non concessisse. At is quem dixi ordo, & ὑπαλληλισμός non tantum sensu communi cognoscitur: unde illud, *Omne*

Omne sub regno graviore regnum est.

Et Papinii illud:

vice cuncta reguntur:

Alternisque regunt:

C. qui resistit. x. I. qu. 3. Et Augustini dictum celebre: *Ipsos humanarum rerum gradus adverte: si aliquid jusserit curator, faciendum: non tamen si contra proconsul jubeat: aut si consul aliquid jubeat, & aliud Imperator; non utique contemnis potestatem, sed eligis majori servire: nec hinc debet minor irasci si major prælatus est.* Et hoc ejusdem de Pilato: *Talem quippe Deus dederat illi potestatem, ut esset etiam ipse sub Cæsaris potestate.* Ad Johan. I. Ep. 11, 1.

COMMENTARIUS.

Nulla Respublica, nulla societas, nulla familia, subsistere potest sine ordine, quo & servatur mundus, totaque cœlestis machina perpetuo pendet ab ordine. in omni autem ordine debet esse quædam subordinatio, quæ est relatio ad primum, unde ad cetera descenditur per gradus; cujus respectu necessario ab illo primo dependent in ordine, quia sine illo nullus ordo, & consequenter non posset descendi ad cetera. Si in numerando non ordiremur a primo, tanquam ceterorum numerorum principio, non posset descendi ad secundum; nam secundus est, quia existit aliquod primum. Donec itaque primus, existit quoque secundus, sed sublato primo, tollitur quoque sequens, ac deinde tertius & quartus, qui a se invicem dependent ratione subordinationis; alter tamen altero prior, quamobrem in omni ordine maxime necessaria illa relatio, sine qua nullus potest ordo concipi. Unde & magistratus inferior tamdiu magistratus est & dignitatem suam tueri potest, quamdiu pendet ex authoritate principis: nam inferior iste gradus, quem in relatione ad principem obtinet, necessariam quandam dependentiam infert. dependentia causam, a qua dependeat, quæ princeps, & consequenter jure magistratus & dignitatis suæ nunquam resistere potest imperanti, quia semper ejus intuitu inferior est; resistendi vero facultas æqualitatem inducit, & propterea illam dependentiam tollit. Ex quibus perspicimus, cum in omni civitate & Reipub. forma ordo debeat servari, sine quo nequit subsistere; ordinem vero illam subordinationem necesse requirere, utpote sine qua nullus ordo; subordinationem relationem habere ad aliquod primum, sine quo nulla subordinatio concipi potest; ergo in omni regiminis forma & summum imperium esse debet, sive penes plures, sive unum, a quo omnia cætera minora imperia descendant ac dependeant necessario, ita ut nec possent dici minora, nisi a summo aliquo derivarentur, cui nunquam æqualia concipi possunt, & consequenter resistere, quin evanescere debeant, & non esse quod revera sunt. ipsa vox relationem infert alicujus superioris, unde dependent tanquam a prima causa & origine, & in ea dependentia ac gradibus imperii vel dignitatis, consistit ordo civitatis imperandi & parendi. *Sane nequaquam*, ait Nazianz. *rerum & ordinis apud nos laudo confusionem, quum aliquando perverse a quibusdam præfidetur in gradibus: si quidem non omnes accusare audeo neque visum est: Obiter tamen legem dando nautarum, que prius gubernatori remum in manus dat, indeque in proram deducit & ulteriora concredit.* Hinc videmus civitatem, principe destitutam, ad summam rerum confusionem recidere, omnemque eo interverti ordinem. Notandum etiam cives, qua cives, subjectos summo imperio, esse ab eo quidem dependentes, & consequenter nullam ipsis resistendi licentiam esse, quatenus a principe, tanquam inferiores, dependent, & ad illum relationem habere debent pro sua conditione; verum ea qualitate non resistunt principi tanquam ei inferiores, sed æquales. Ordo quidem civitatis & omnium societatum postulat, ut sit aliquis & potestate, & dignitate primus, unde & omnes cæteræ potestates, & quotquot sunt cives, ratione suæ conditionis & qualitatis, tanquam origine & prima causa, dependeant; sed non necesse est, ut certæ alicui personæ tribuatur, vel, delata ei, in perpetuum apud eum resideat; ad ordinem servandum, constitui debet imperium, quod summum, ideoque primum sit, & unde cives, & cæteræ minores potestates dependeant. Hoc per se necessarium, sed non respectu subjecti cui inhæret, quod ejusmodi prioritate & potestate exui potest, ipso facto & jure inde excidens, & cæteris civibus æquale sese efficiens, manente tamen summo imperio perse & sua natura semper primo, cui nihil æquale, sed omne subordinatum, quod in civitate imperii nomine venit.

3. Sed & divina probatur auctoritate. Nam Apostolorum princeps subjectos nos esse vult aliter regi, aliter magistratibus: Regi, ut supere-

minenti,

minenti, id est sine ulla exceptione, præter ea quæ Deus directe imperat, qui injuriæ patientiam probat, non interdicit: Magistratibus, tanquam missis a rege, id est potestatem suam a rege ducentibus. Et cum Paulus omnem animam supremis potestatibus esse subjectam vult, etiam magistratus inferiores inclusit. Neque in populo Hebræo, ubi tot fuere reges divini humanique juris contemptores, unquam inferiores magistratus, in quibus plurimi fuere viri pii & fortes, id sibi juris sumpserunt ut regibus vim ullam opponerent, nisi si qui a Deo, cujus in reges summum jus est, mandatum speciale acceperant. quin contra, quod procerum officium sit ostendit Samuel, cum proceribus & populo inspectante Saulem jam perverse regnantem solita veneratione est prosequutus. 1 *Samuelis* 21. 30.

COMMENTARIUS.

Quamvis non videam, qui Author noster ex illis verbis Apostoli, quibus commendat *regi obediendum, tanquam supereminenti*, inferat ejusmodi obedientiam, quæ est sine exceptione, itaque omnem, statui potest ejusmodi interpretationem verborum meram detorsionem in suæ opinionis confirmandæ favorem & quasi munimentum ab Authore excogitatam, dicamus. Verum concedamus hunc esse verborum sensum, quænam inde potest deduci consequentia, atque ea, quam & nos non approbamus. Vult Apostolus ut regi, tanquam *supereminenti, præsidibus, ut a rege missis, pareamus*, quia scil. in illis principis majestatem veneramur, a quo omnem habent potestatem, quam exercent, ideoque quæcunque civibus imperant, tanquam ab ipsius principis potestate & majestate profecta censeri debent. dum itaque Præfecti & inferiores magistratus dependent a summi imperantis imperio, iis morem gerere in omnibus, quæ vi potestatis suæ jubent facienda vel omittenda, cives tenentur. cujusmodi obligatio & alteram includit, qua obligantur non optemperare jussis inferiorum magistratuum, contrariis imperio & majestati summi principis & magistratus. Sic quoque dicendum cives obligatos parere regi, quatenus supereminenti, id est legitime secundum leges cum naturales, tum etiam civiles, & mores, quibus subjicere eum voluere, a quibus accepit imperium, imperanti. nam ea lege ipsi obsequium præstandum cives, & summus imperans tractandum imperium accepisse præsumi debent; hoc sensu supereminens dicitur, atque eatenus ex toto in dignitate illa summa constituto obsequium debent cives, ut & iis quoque qui ab eo missi sunt.

4. Atque adeo religionis quoque publicæ status nunquam non a regis ac Synedrii arbitrio pependit. Quod enim post regem magistratus simul cum populo Deo se fideles fore promiserunt, id intelligi debet quatenus in cujusque id futurum erat potestate. Ne simulacra quidem falsorum Deorum, quæ publice exstabant, dejecta unquam legimus, nisi jussu aut populi in libera republica, aut regum cum regnabantur. Quod si quid aliquando factum est vi contra reges, narratur in testimonium divinæ providentiæ id permittentis, non in facti humani approbationem.

COMMENTARIUS.

Si civitatis ordo & publica tranquillitas unum summum, sive penes plures, sive principem residens, imperium, flagitat, ita ut ab eo omnes magistratus inferiores dependere debeant, ejusque nomine fieri, quicquid publice geritur; hinc etiam necessario & publicæ religionis status ab ejus dependet authoritate, cum ea maxime pertineat ad Reipub. tranquillitatem conservandam; quare etiam potissima quoque pars est summi imperii, ejusque exercitium, jam receptum & introductum ab eo, qui summum imperium in civitate habet, a nemine potest impediri nec mutari, nisi consensu summi imperantis, salva tamen cuique libertate publicum inductum cultum divinum amplectendi, vel non; quippe ut diximus ad *prolegom.* quemadmodum Rex vel magistratus nemini potest fidem instillare, ita nec cuiquam potest necessitatem imponere per externum cultum profiteri

ſiteri quod intus non credit, quia conſcientiæ & rationis dictamini contrarium. Aliquem tamen cultum publicum conſtituendi penes eum authoritas vi ſummi imperii; & ſi quædam poteſtas eccleſiaſtica ad illum ordinem in cultu divino peragendo obſervandum & tuendum conſtituatur, poteſtati civili ſubordinata cenſeri debet, quemadmodum cæteri magiſtratus politici inferiores, ne imperium in imperio ſit, atque ita deſormatum & inordinatum aliquod corpus politicum biceps, inſtar horendi monſtri, producamus. Quam opinionem viri eruditi, clariſſima eccleſiæ lumina, tuentur, quorum in numero P. Martyr, Muſculus, David Pareus: ita enim Petrus Martyr *loc. com. claſ. 4. loc. 3. §. 5. & ad 8. cap. 1. Sam. una poteſtas, ut ait Ariſtoteles, in politicis curare debet, ut omnes officium faciant, ut juris conſulti, ut medici, ut ruſtici, ut Pharmacopolæ, inter quos etiam numerare poſſumus miniſtros & concionatores.* Imo ſtatuit poteſtatem eccleſiaſticam ſupervacaneam, cum ad illam exercendam ſufficiat *civilis magiſtratus, nec opus ſit multiplicare capita. Salomon, David, Joſias, cum eſſent magiſtratus civiles, tamen putabant religionem a ſua cura non eſſe alienam. Conſtantinus, Theodoſius, Juſtinianus nihil magis cogitabant, quam ut veram Dei eccleſiam inſtituerent.* Et idem Author, *ipſa gubernationis ratio & natura ferre nequit, ut duæ ſint in eodem populo poteſtates authenticæ, duæ diverſæ legiſlationes ac dominationes, niſi per ſubordinationem, perinde atque duobus in uno corpore non poteſt eſſe locus capitibus.* Cui addi poſſunt quæ habet Triglandius, ſtrenuus alias eccleſiaſticæ poteſtatis propugnator, jus ſubordinationis politico magiſtratui vehementer opponens, cum ait: *penes poteſtatem civilem eſt judicare & ſtatuere de religione, quam in publico inter ſubditos ſuos velit exerceri; ſi veram religionem removet, & falſam ei ſubſtituit, abutitur quidem poteſtate ſua, non tamen ipſi neganda poteſtas.* Et Rivet *Decalog. Procuratio cultus divini imprimis magiſtratui demandata eſt: adminiſtratio Reipub. in ſecundis curis eſſe debet.* Poſſent & plura eruditiſſimorum Theologorum, idem ſentientium, teſtimonia adduci, ſed ſufficere hæc ducimus ad probandum poteſtatem ſummam circa ſacra quoque verſari in jure ſummæ majeſtatis, & ſi quædam circa ea adminiſtranda cura ſingularibus quibuſdam perſonis demandata, eorum poteſtas dependet a civili majeſtate eique ſubordinata eſt; quia enim Deus dat poteſtatibus ſecularibus facultatem populos regendi, eorum felicitatem naturalem procurandi, ei ſimul concedit poteſtatem omnem circa illa omnia, quæ ad publicam Reipub. adminiſtrationem pertinent. Atqui divinus cultus & religionis publicæ ſtatus, ſacrorumque uſus, maxime humanam externam politiam quod juvent, dum medium neceſſarium, quo homines contineantur in officio, ſequitur ea omnia, quæ divinum cultum reſpiciunt, ad ſummam in Repub. poteſtatem pertinere, & illi, quibus ſacrorum cura eſt demandata, omnia, quæ agunt & diſponunt circa eorum ritus vel cerimonias, & ipſum cultum peragendi modum, faciunt nomine ſummi imperantis; & quia ejus authoritate decorati ſunt, obſequium ipſis præſtandum in illis omnibus, quæ imperant, ejus intuitu faciendo, modo non lædant majeſtatem principis, ejuſque imperium imminuant, vel aliquid ei detrahant.

5. Solet a contrariæ ſententiæ auctoribus proferri dictum Trajani, cum pugionem præfecto prætorio traderet: *Hoc pro me utere, ſi recte impero, ſi male, contra me.* Sed ſciendum eſt Trajanum, ut ex Plinii Panegyrico apparet, id unice curaſſe ne quid regium oſtentaret, ſed verum principem gereret, qui proinde ſubeſſet ſenatus populique judicio; quorum ſententias exſequi præfectus deberet etiam in ipſum principem. Simile eſt quod de M. Antonio legimus, qui publicam pecuniam attingere noluit, niſi conſulto ſenatu.

COMMENTARIUS.

Nihil juvat dictum Trajani eorum opinionem, qui inferioribus magiſtratibus jure ſuæ demandatæ poteſtatis reſiſtendi jus ſummo imperanti tribuunt. non profert hæc verba Trajanus, ut demonſtraret Præfecto Prætorio jure ſui magiſtratus & dignitatis plus poteſtatis in ſe, abutentem imperio, quam cæteris civibus eſſe. Verum nihil aliud hiſce verbis indicare voluiſſe mihi perſuadeo, quam jus gladio vel pugione utendi, quo ſummum imperium denotat, ſibi ſoli competere, officium boni principis adimplenti; contra vero ſe eo privari dignum a ſenatu populoque, ſi quid imperaret quod contrarium eſſet officio ſuo, & cui idcirco, tanquam illegitimo mandato & præcepto, impune non tantum non pareret populus, ſed & contra ſe eodem uteretur imperio, quo ipſe, armatus conſenſu populi, animadvertere poterat in cives, ad quem tanquam naturali modo revertebatur ipſo jure, ſeſe eo ſe indignum reddente abuſu; quamobrem Præfectum Prætorio, ſi quid tale imperaret, quod contrarium eſſet ſaluti communi civitatis, & ſecuritati ac utilitati civium, non ſolum ſolutum pronunciat obſequlo, ſed & eodem gladio contra ſe utendi poteſtatem ei eſſe affirmat, Senatus & populi, ad quem reverſum erat imperium, authoritate munitus.

VII. 1. Gravior illa est quæstio, an lex de non resistendo nos Dion.
obliget in gravissimo & certissimo discrimine. Nam leges etiam l. VI.
Dei quædam, quanquam generaliter prolatæ, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis: quod de lege sabbati Hasamonæorum temporibus a sapientibus definitum fuit: unde dictum celebre: *periculum animæ impellit sabbatum*: & Judæis apud Synesium causam neglectæ legis de sabbato hanc reddit: σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς θέομεν: *in certissimum vitæ periculum adducti sumus.* Quæ exceptio probata est ipsi Christo: ut & in lege altera de non edendis panibus propositionis. Et Hebræorum magistri legibus de cibis vetitis, aliisque nonnullis ex veteri traditione eandem addunt exceptionem, recte quidem: non quod Deo jus non sit ad certam mortem subeundam nos obstringere, sed quod leges quædam ejus sint argumenti, ut non credibile sit datas ex tam rigida voluntate. Quod in legibus humanis magis etiam procedit.

COMMENTARIUS.

QUamvis Author summæ & absolutæ potestatis propugnator sit, ei nunquam resisti posse a civibus, etiamsi male habitis a summo imperante, in præcedentibus statuens, quosdam tamen hic casus excipere videtur a communi regula, & primo quidem casum summæ necessitatis, quem omne legis vinculum dissolvere & obligationem tollere sæpius annotavimus; ea etiam mente leges scruntur, ne noceant humano generi, sed ei prosint. ipsæ etiam leges naturales, quamvis moralem & perpetuam vim obligandi continentes, ita tamen semper interpretandæ, ne noceant humanæ societati, vel singulis ejus membris, ad quorum conservationem, utilitatem, atque securitatem latæ sunt, quatenus respiciunt dictam societatem: summa enim legum naturalium lex est, eaque prima & fundamentalis, conservatio sui ipsius, quia sine singulorum membrorum conservatione universam societatem perire necesse est. Hinc cuique jus se tuendi adversus vim illatam & injuriam. defensionis autem potissima pars jus resistendi, quæ nulla lege aut constitutione divina nec humana tolli potest; ipsum enim hoc universum & omnia individua diximus Deum produxisse, ut essent atque existerent quamdiu Deus decrevit, quamobrem omnibus innati acres stimuli, quibus feruntur ad se conservanda. huic autem necessitati cæteræ leges omnes cedere necesse habent, sive naturales, sive civiles; imo cum ea convenire, quia si huic essent contrariæ ipse legislator, cujus voluntas & decretum, quemadmodum ipse immutabilis est, omnis mutationis expers, non esset perfectissimus, & idcirco nihil velle potuisse statuendus, quod abrogaret vel tolleret illam legem fundamentalem; atqui sublato jure resistendi, etiam tollitur lex, quæ cuique dat facultatem sui defensionem suscipiendi; ergo concludendum legem de non resistendo tolli non posse, sed quidem restringi ad certos casus, ita ut non omni tempore ea uti liceat; omnes enim leges debent explicari juxta æquitatem & rationis dictamen. nam eam esse mentem summi legislatoris, quis posset in dubium vocare? Hinc statuimus cuique non esse facultatem resistendi summo imperanti ob quascunque injurias, sed graves, quas recta ratio, omnibus diligenter ponderatis circumstantiis, dictat ejus esse generis, ut secundum divina atque humana jura nobis liceat nostri defensionem suscipere; ideoque non opus est ut cum Authore resistendi licentiam metiamur ex gravissimo & certissimo, ac præsenti quasi discrimine; quippe non semper summa necessitas exspectanda, sed sufficit quod ratio nobis dictet resistendi necessitatem, in qua constituti sumus, ad suo jure utendum, sufficere. Omnes enim nationes non ad quævis mala & injurias perferendas eodem modo obstrictæ. Necessitas itaque metienda ex obligationis vinculo, qua tenemur summo obsequi imperanti secundum leges, delatione in imperii imperio adjectas, vel ipso jure ei inhærentes; cujusmodi leges naturales, quibus circumscribitur omnis potestas regendi cives & etiam facultas resistendi, civibus reservatæ, iisque utendi illis concessa est licentia. Summum autem & certissimum discrimen eam facultatem populo, & cuique etiam e populo, tribuere, certissimum: sed qui illud definiri, & describi quantum, & quale illud esse debeat, antequam obligatione & lege de non resistendo soluti sumus, possit. Nec etiam præsens & certissimum discrimen exspectandum in obligatione esse, arbitror ex jure naturæ, vel humano, probari posse. Ejusmodi itaque discrimen & necessitatem legem de non resistendo abrogare mihi persuadeo, quæ ratio dictat, positis ponendis, satis gravia esse. Quamobrem plane ridicula, & insanis illa Judæorum superstitio, ideoque rectæ rationi ac etiam voluntati divinæ contraria, qui adeo stricte præceptum de observando sabbato interpretabantur, ut non solum ipsa charitatis officia præstare omitterent, sed etiam sui

defensionem adversus hostes suscipere nefas ducerent. Hinc se diebus festis jugulari passi sunt a Mithridate, & Antiochi Epiphani temporibus Judæi, cum oppugnarentur die sabbati, vitam potius cum morte commutare voluerunt, quam sese tueri adversus vim illatam, ut videre est 1 *Maccab.* 2. Eadem superstitio occasionem præbuit Pompejo urbem redigendi in potestatem suam. Sed contra tenorem legis & divinam voluntatem, ejusmodi vana superstitione ducti, Judæi istiusmodi sabbati observationem indixerant. Ipse Christus, optimus legis interpres, obligationis, quæ vel ex legibus naturalibus, & a divina atque humana voluntate descendit, vinculum necessitate dissolvi, vel potius eam ipsa lege excipi, ne obligatio naturalis, quæ perpetua est, mutari vel abrogari posse videatur, affirmat *Matth.* 12. 4. ubi exemplum Davidis adfert, qui, urgente fame, comedit de pane propositionis, quem in cibum sumere lege erat vetitum, ut convinceret Judæos erroris & superstitionis, qui discipulos Christi, stimulante fame spiculas vellentes, calumniabantur, quasi legen de sabbato violassent faciendo opera quæ erant prohibita, qualia sunt arare, serere, metere; nam juxta Maimon. *Metens sabbato vel tantillum reus est. Et vellere spicas est species messionis. Et quicunque aliquid decerpit a germinatione sua, reus est sub nomine metentis.* Quicunque vero prohibita quædam opera fecerat, pœnæ lapidationis sese obnoxium reddebat. Verum Christus, discipulorum defensionem suscipiens, respondit, famis necessitate eos coactos fecisse quod lege prohibitum, excepto casu necessitatis, quem lege non comprehensum affirmat exemplo Davidis. Verissimum Deum, qui vitæ nostræ Author est, ejus etiam, veluti rei, cujus penes ipsum dominium & proprietas est, liberum arbitrum esse, & consequenter de ea disponendi pro lubitu facultatem habere, ac nos obligare posse ut abjiciamus ejus defensionem, certissimum periculum subeundo, atque morti nosmet ipsos offeramus; verum id non præsumendum, nisi expressa extet ejusmodi voluntatis declaratio, vel ex indiciis luce clarioribus perspiciamus eo usque Deum nos voluisse obligare: non enim facile a communi jure recedendum in rebus magni momenti, nisi de expressa legislatoris voluntate constet, quam semper benigne interpretemur oportet, utpote cujus intentionem fuisse arbitrari debemus, saluti & conservationi hominis, a se ex summa benevolentia conditi, consulere. Quod multo magis procedit in legibus humanis, quæ potius ipso jure nullæ existimandæ, constituentes aliquid saluti & vitæ hominis noxium. Competit quidem ex justa causa summo imperanti jus vitæ & necis in cives, sed non in eam grassandi pro lubitu licentia; multo minus obligandi cives ad certam subeundam mortem sine justa causa, facultas. ejusmodi impositam necessitatem potius arbitror legitimam causam resistendi summo imperanti, legem exequi volenti, præbere civibus, tanquam in certissimum & gravissimum vitæ discrimen vocatis, quod depellere cuivis licitum.

2. Non nego a lege etiam humana quosdam virtutis actus posse præcipi sub certo mortis periculo, ut de statione non deserenda; sed nec temere ea voluntas legem condentis fuisse intelligitur, neque videntur homines in se & alios tantum jus accepisse, nisi quatenus summa necessitas id exigat. Ferri enim leges ab hominibus solent & debent cum sensu humanæ imbecillitatis. Hæc autem lex, de qua agimus, pendere videtur a voluntate eorum, qui se primum in societatem civilem consociant, a quibus jus porro ad imperantes manat. Hi vero si interrogarentur an velint omnibus hoc onus imponere, ut mori præoptent, quam ullo casu vim superiorum armis arcere, nescio an velle se sint responsuri, nisi forte cum hoc additamento, si resisti nequeat, nisi cum maxima reipublicæ perturbatione, aut exitio plurimorum innocentium. Quod enim tali circumstantia caritas commendaret, id in legem quoque humanam deduci posse non dubito.

COMMENTARIUS.

Summum imperantem jus vitæ & necis habere in cives, negari nequit, ideoque etiam sub certo mortis periculo, necessitate Reipub. exigente, pro cujus conservatione mori nemo bonus recusabit, quosdam actus præcipi posse, verissimum: quoniam enim patria omnes charitates complectitur, inquit Cicero, eaque sese bene habente, singulorum quoque saluti & securitati ac utilitati satis prospectum, præsumendi in eum, quem ejus saluti tuendæ præesse voluerunt, quoque facultatem arbitriumque cum ipso imperio tribuisse utendi omnibus mediis, nullis exceptis, quæ conservationi totius inservire arbitraretur. Ideoque & singulorum viribus ac personis, etiam summo

summo cum vitæ periculo ad communem salutem securitatemque tuendam & firmandam, scil. si alia non est salutis expediendæ ratio; quippe cum vita hominis est res pretiosissima atque inæstimabilis, de ea non, tanquam de aliis rebus, quarum facilis est recuperatio, adeo libera disponendi summo imperanti potestas; sed ea circumscripta summa necessitate civitatis aut Reipub. Sic sub mortis periculo injungi potest ut quis stationem, in qua collocatus, ad extremum usque vitæ halitum tueatur; quia enim summopere Reipub. interest eam non deseri ab iis, qui in ea collocati sunt, hinc gravissima pœna constitui solet in eos, qui illam deserunt. Quo majus periculum imminet civitati ex quibusdam delictis, eo graviori pœna deterreri homines flagitat communis securitas & salus, & eo casu ad illam necessitatem redactus summus imperans videri debet, qua uti possit suo imperio, quod ipsi t[?]uit facultatem, injungendi civibus ut vitam exponant certissimo periculo mortis, communis utilitatis causa.] Stationem deserere capitali vindicatum supplicio apud Romanos perspicimus ex responsione præfecti Romani apud Livium *lib. 24. cap. 37.* cum inquit, *Ad ea Romanus, se in præsidio impositum esse dicere ab Imperatore suo: clavesque portarum, custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo, nec Ennensium arbitrio haberet, sed ejus qui commisisset. Præsidio decedere apud Romanos capitale esse: & nece liberorum etiam suorum eam legem parentes sanxisse, consulem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos, cujus juris atque arbitrii essent.* Sic tradit quoque Valer. Max. *lib. 2. cap. 7.* Postumum filium suum, quia non suo jussu, sed sponte præsidio progressus, quamvis hostes fuderat, victorem tamen securi ferire jussisse. Et apud Suet. legimus Augustum Centuriones, statione deserta, itidem ut manipulares, capitali adnimadversione puniisse, *in ejus vita cap. 24.* vid. Polyb. *lib. 1. c. 17.* & *l. 3.* & *10. ff. de re milit.* Hæc autem lex potissimum locum sibi vindicat belli tempore, quia majus tum periculum ex ejusmodi desertione imminet; quare etiamsi maneat in vigore pacis tempore, videtur tamen, si idem casus legis exequendæ extiterit, ea potius moderanda, quia jam cessat periculum & summa necessitas, itaque idem supplicium obtinere non posse videtur. Author hic in sequentibus idem nobiscum sentit de imperii collatione, dependente a voluntate in civitate coalescentium, & consequenter imperii, quod delatum est summo imperanti, latitudinem & amplitudinem ex voluntate vel tacita, vel expressa ejus, a qua ad imperantes manat, metiendam, ut patet ex iis quæ sequuntur, de quibus jam satis prolixe supra disputavimus.

3. Dicat aliquis, rigidam illam obligationem, mortem potius ferendi, quam ullam unquam superiorum injuriam repellendi, non ex lege humana sed divina proficisci. Sed notandum est, primo homines non Dei præcepto, sed sponte adductos experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam in societatem civilem coiisse, unde ortum habet potestas civilis, quam ideo humanam ordinationem Petrus vocat: quanquam alibi & divina ordinatio vocatur, quia hominum salubre institutum Deus probavit. Deus autem humanam legem probans censetur probare ut humanam & humano modo. *1 Petr. II. 13.*

COMMENTARIUS.

Negamus ex divina voluntate ejusmodi rigidam obligationem derivandam: quippe quemadmodum omne imperium humanum, Deo approbante, proficiscitur ex consensu hominum, qui coëunt in unam societatem; ita & imperii tenendi atque exercendi modus seu ratio ex eodem consensu deducenda, ut ante dictum & late demonstratum rationibus, ex recta ratione petitis, quæ hic repetere supervacaneum foret; quamobrem imperii omnem vim in consensu obedientium consistere dicitur. Qui cum sibi nocere & injuriam inferre non præsumi possint, atque etiam scopus, cujus intuitu in societatem coaluerunt, fuerit sui conservatio, & ut communibus viribus valerent eas injurias a se depellere, quibus resistere singuli in primævo naturæ statu impares erant; hinc rectæ rationi maxime repugnat ejusmodi voluntatis & consensus interpretatio, quæ omnem civibus eriperet injuriam etiam superiorum repellendi facultatem. Quod autem rationi repugnat, nullam vim obligandi habet, quia nec factum vel actum fuisse præsumitur, sed de eo latius alibi in *praced.*

4. Barclajus, regii imperii assertor fortissimus huc tamen descendit, ut populo & insigni ejus parti jus concedat se tuendi adversus immanem sævitiam; cum tamen ipse fateatur totum populum regi subditum esse. Ego facile intelligo, quo pluris est id quod conservatur eo ma- *Lib. III. adv. Monarchom. c. 8.*

Lib. VI. *c.* 23. & 24. majorem esse æquitatem, quæ adversus legis verba exceptionem porrigat: attamen indiscriminatim damnare aut singulos aut partem populi minorem, quæ ultimo necessitatis præsidio sic olim usa sit ut interim & communis boni respectum non desereret, vix ausim. 1 *Samuel.* XXII. 2. & XXIII. 13. Nam David, qui extra pauca facta testimonium habet vitæ secundum leges exactæ, armatos circum se primum quadringentos, deinde plures aliquanto habuit: quo nisi ad vim arcendam si inferretur? Sed simul illud notandum est, non factum id a Davide, nisi postquam & Jonathanis indicio, & pluribus aliis certissimis argumentis compererat Saulem vitæ suæ imminere. Deinde vero nec urbes invadit, nec pugnandi captat occasiones, sed latebras quærit, modo in lociis deviis, modo apud populos externos, & hac religione ut popularibus suis nunquam noceat.

COMMENTARIUS.

NOn solum ob immanem sævitiam, sed & omnes graves injurias, quibus rex populum afficit, vel male & crudeliter eum tractando, & leges ad muniendam populi libertatem adversus servilem subjectionem, in quam trahere cives conatur, conditas, negligendo observare, vel privilegia & commoda, sibi reservata & concessa, eripiendo, vel jus quæsitum circa proprias possessiones & res, quarum justo titulo sibi dominium & proprietatem acquisiverunt, non exigente publica Reip. necessitate, auferendo, & hac ratione vitæ sustentandæ subsidiis & mediis privando cives, resistendi principi eumque coërcendi, facultatem tribuere populo nullus dubito, motus rationibus ad *praeced. c.* adductis. Verum quæri posset an civis, vel minor pars populi, in ea necessitate principis injuria constitutus, ut sui defensionem suscipiendo, ei resistere coactus sit, non debeat respicere communem tranquillitatem, quæ perturbatur hac ratione, & sæpissime universam Rempub. in summum adducit discrimen, & an idcirco non sit obligatus perferre privatam potius sibi illatam injuriam, imo etiam propriam vitam mortis exponere periculo, quam, sese tuendo adversum vim & injuriam superioris, Rempub. gravibus turbis bellisque intestinis involvere: videtur enim Author licentiam sese tuendi adversus immanem sævitiam etiam limitare illa cautione. Sed respondeo ipsam illam patientiam etiam singularis alicujus membri maxime perniciosam futuram universæ Reipub. Quippe hac ratione posset tota Resp. pessundari, singula e medio tollendo membra, & ad universos cives perveniret calamitas, si singulos cives perferre injurias obstrictos arbitremur, ne publica tranquillitas perturbaretur, quippe singulis membris jura sua auferendo, tandem totum civitatem jure suo privabit, quemadmodum coporis singulorum membrorum interitu tandem totum dissolvitur: nisi enim principiis obstemus, & venienti morbo occurramus, vires sumit, & omnia inficit corporis membra. Cui etiam accedit, quod cuique privato sui conservatio imposita cum relatione quidem ad Rempub. eatenus, quatenus universæ Reipub. saluti privata postponenda, quando justo & legitimo modo quis ad illam tuendam vocatus sit; eo enim casu publicum commodum atque salus propriæ cum vitæ amittendæ periculo etiam anteponenda privatæ saluti & conservationi. Verum quid utilitatis, quid boni aut commodi expectandum ab ejusmodi principe, qui in propria viscera sævire se animum induxisse non obscure testatur? quoniam enim universis opprimendis sese imparem vidit, singulos perdere aggreditur. Quamobrem non possumus subscribere opinioni Pufendorfii, statuentis, si fugæ via non datur civi male a principe habito, moriendum potius, quam occidendum esse, non tam propter ipsius principis personam, quam propter totam Rempub. quæ tali occasione grandibus fere turbis solet involvi. Videtur enim Respub. sub ejusmodi principis imperio in ejusmodi necessitate constituta, ut, nisi per magna rerum discrimina salva esse nequeat. Puto etiam singulos & omnes cives teneri ad vindicandam injuriam socii injuste oppressi, quasi ea ad omnes pertineret; nam eo pacto in civitatem coaluerunt, ut sibi mutuo opem ferrent, omnem adversus injuriam & vim illatam. Nec magis possumus amplecti opinionem eorum, qui omnem prorsus licentiam resistendi civi ademptam volunt, etiam adversus immanem sævitiam imperantium, quorum in numero & doctissimus Zeigl. hanc opinionis suæ rationem reddens, *quia fingi non potest legitima vocatio subditorum ad capienda arma contra supremum magistratum, cum nulli mortalium jurisdictio competat in talem magistratum.* Justa enim defensio, qualis est resistentia, est legitima vocatio ad arma capienda contra principem vel supremum magistratum, si deficit omnia alia expediendæ salutis suæ ratio. Defensio non deducenda ex jurisdictione, sed jure, quod cuique connatum, qua homini & ejusdem conditionis cum sui similimis; itaque ex æqualitate potius derivandum, Quippe cum omnes homines nascantur sibi æquater, ita ut nullus in alterum jus habeat, proinde injuria aliqua afficere ipsi non licet socium, quin alter huic sese jure opponere possit, & vim vi repellere.

repellere. Optime Pufend. *lib. 7. cap. 8. Quasi vero defensio esset effectus jurisdictionis; aut quasi præter necessitatem se ipsum conservandi peculiaris requireretur vocatio in eo, qui vim injustam a capite suo est propulsaturus; magis atque in eo qui famem ac sitim cibo potuque depellere studet.*

5. Simile videri potest factum Maccabæorum: nam quod quidam hæc arma eo titulo defendunt quasi Antiochus non rex sed invasor fuerit, vanum puto: cum nusquam in omni historia Maccabæi, & qui eorum partes sequebantur, Antiochum alio quam regis nomine compellent; & merito sane, cum jam pridem Macedonum imperia agnovissent Hebræi, in quorum jus Antiochus successerat. Nam quod lex vetat alienigenam populo præfici, de voluntaria electione intelligendum est, non de eo quod temporum necessitate adductus populus facere cogebatur. Quod vero ajunt alii, usos Maccabæos jure populi, cui αὐτονομία deberetur, ne id quidem firmum. Nam Judæi primum a Nabuchodonosore devicti jure belli ex eodem jure successoribus Chaldæorum Medis & Persis paruerant: quorum totum imperium ad Macedonas devenit. Hinc Judæi Tacito vocantur, *Dum Assyrios penes Medosque & Persas Oriens fuit, vilissima pars servientium.* Nec quicquam ab Alexandro ejusque successoribus stipulati sunt, sed sine ulla conditione in eorum ditionem venerunt, sicut ante sub ditione Darii fuerant. Quod si & Judæi interdum ritus suos & leges palam exercere permissi sunt, id fuit ex regum beneficio jus precarium, non ex lege aliqua imperio addita. Nihil ergo est quod Maccabæos tueatur præter summum certissimumque periculum: quamdiu scilicet intra sui defendendi terminos ita se continuerunt, ut in loca devia exemplo Davidis secederent, quærendæ securitati; nec arma expedirent, nisi ultro oppugnati.

Hist. 1. l. v.

COMMENTARIUS.

Exemplum Maccabæorum, ab Authore adductum, ut probaret in summa necessitate civibus resistendi licentiam competere, quidam commentatores hic non quadrare statuunt, quia non adeo liquidum est an Mathathias & Maccabæi restiterint principi legitimo, an regni injusto invasori; tum quia Mathathias non videtur fuisse persona aliqua privata, sed princeps, & clarissimus & magnus in populo. Cui alii addunt, quod ea tempestate nondum sceptrum ablatum esset a populo Judaico & proinde summa majestas adhuc penes populum resideret, qui duces sibi eligere poterat ad se tuendum adversum omnem vim hostilem, quos e Maccabæis elegisse videntur. Quibus rationibus adjiciunt exemplum probationis loco adduci non posse, cum petitum sit ex Apocryphis. Verum rationes nostri authoris longe hisce præponderare facile lectori, eas diligenter examinanti, & cum illis, quas jam descripsimus, conferenti, constabit.

6. Illa interim cautio tenenda est, etiam in tali periculo personæ regis parcendum: quod qui factum a Davide putant non ex officii necessitate, sed ex sublimiore proposito, falluntur. Ipse enim David aperte dixit, insontem neminem esse posse qui manus regi inferret. Nimirum sciebat scriptum in lege: *Diis*, id est Judicibus summis, *non maledices, & Principi in populo tuo non maledices.* in qua lege mentio facta specialis enimentium potestatum, ostendit aliquid præcipi speciale. Quare Optatus Milevitanus de hoc Davidis facto loquens, *Obstabat*, ait,

1 Samuel. xxvi, 9.
Deuter. xxii, 28.
Lib. 11.

ait, *plena divinorum memoria mandatorum.* Et verba Davidi hæc tribuit: *Volebam hostem vincere, sed prius est divina præcepta servare.*

COMMENTARIUS.

SI personæ regis parcendum, quatenus rex est, ergo nec ei resistendum; nam regem dicimus qui toto populo superior est; si superior, ergo ei resisti nullo modo potest. Quamobrem eo casu, quo resistendi principi licentiam civibus tribuimus, non tanquam superior habendus, sed æqualis civi cui infert injuriam, ideoque non magis ei parcendum videtur, quam injusto invasori & cuilibet hosti, injuste in me irruenti, nam principi, qua principi, civis nunquam jure resistit, quia ipsum principis seu regis nomen justum imperii habendi titulum & exercendi modum denotat, cui resisti nunquam licet. Quamobrem regio imperio opponitur injusta & superba dominatio apud Sallustium. Hinc & Livius ait, *cum Servio Tullio justa & legitima regna occidisse &* Plinius, *diversa natura sunt dominatio & principatus.* Tyrannum vero & iniquum principem sese indignum propria culpa reddentem imperio, eoque se exuentem, occidere licitum, multi viri eruditi mecum sentiunt, & supr. Ciceronis testimonio probavimus. Cui etiam addi potest illud Senecæ:

Victima haud ulla amplior
Potest majusque opima mactari Jovi,
Quam Rex iniquus.

Quamobrem Hercules non alio magis nomine ad Deos fama sublatus, quam quod tot tyrannos, tot humana facie & forma belluas, interfecerit. Hinc quoque Boxhorn. *instit. Polit.* 4. *ubi tamen ad summum iniquitatis gradum evecta tyrannis principum, & modestia, patientia, & supplicationibus nihil est profectum, tollere principes, aut eos ejicere, eorumque imperium exuere licitum existimamus.* Contra quem enim licet se defendere etiam vi & armis, eum quoque & occidere fas erit; atqui contra regem iniquum se defendere etiam armis quidam statuunt, etiam concedere necesse habent personam regis quoque interfici posse, nec magis parcendum principi, quam communi hosti: sic enim argumentatur Cicero pro *Rabirio. Si interfici Saturninum nefas fuit* (utpote qui sacrosanctus, quia Trib.) *arma sumta esse contra Saturninum sine scelere non possunt. Si arma jure sumta concedis, interfectum jure concedas necesse est.* Quod Davidis exemplum attinet; ad illud potest responderi. Quamquam Davidem persequeretur Saul, attamen semetipsum quia privatus contra regem quidem defendere, sed eum neutiquam offendere vel in eum insurgere, multo minus occidere extra casum necessitatis poterat. Atqui necessitas non cogebat eum interimere regem alto sopore oppressum, quia nullum ipsi ab eo imminebat periculum, potius offendisse regem quam se defendisse in certissimo mortis periculo constitutum, videri debuisset: nam quamvis Davidem insequeretur, metuens fortasse, ne sibi imperium potius eripere, quam exspectare, mallet, & proinde sibi insidias struenti potius prævenire quam ab eo præveniri ratus, e medio eum tollere conaretur, (qui metus licet injustus esset respectu Davidis justus tamen per se aliquando esse potest, verum tamen non justa aliquem persequendi causa, nisi quis indiciis luce clarioribus suum animum declaraverit hostilem) condonandum tamen aliquid ejusmodi timori. non injustum nec illegitimum in subjectos exercebat imperium, quare venerandus & sanctus habendus tanquam Rex legitimus, unctus a Deo super populum suum. Designatus Rex quidem David erat, verum vivente Saulo tanquam privatus considerari tantum poterat, qui vitam eripere principi suo legitimo sine summo piaculo nequibat. E. Rabbinis affirmant nonnulli Davidem manus suas Sauli cæde polluere noluisse non tam pietate, quam quidem civili prudentia, ut alios scil. suo exemplo doceret sanctam & inviolabilem summam majestatem esse, atque eo animis civium majorem devotionem & reverentiam erga se ipsum, utpote qui tantæ majestatis designatus proximus successor, imprimeret, tanquam certissimum summi imperii, quod ad se devolutum iri necesse erat, munimentum. Quod in lege scriptum; *Diis*, scil. summis magistratibus vel judicibus *non maledices, & principi in populo suo non maledices*, nihil hic ponderis ad probandum non lædendam principis personam: nam maledictio est res per se illicita, quia proximum lædere, vel ipso actu, vel verbis, vel animo & voto repugnat charitati & dilectioni ideoque prohibita.

Sect. xi. 7. At falsa maledicta ne in privatum quidem licet jacere; in regem ergo veris quoque abstinendum. Quia, ut ait scriptor problematum, quæ Aristotelis nomen præferunt: ὁ κακηγορῶν τὸν ἄρχοντα, εἰς τὴν πόλιν ὑβρίζει. *Qui rectori maledicit, in civitatem est injurius.* quod si voce lædendus non est, manu certe multo minus: unde & pœnitentia tactum Davidem legimus, quod vestem ejus violasset: tantam intelligebat personæ istius esse sanctitudinem. nec immerito. nam cum summum imperium non possit non multorum odiis patere, securitas fungentis peculialiter fuit mu-

1 Samuel. xxiv. 6.

munienda. quod Romani etiam in Tribunis plebis constituerunt, ut ἄσυλοι, id est inviolabiles essent. Inter Essenorum dicta erat, reges sanctos habendos: & insigne illud apud Homerum:

Περὶ γὰρ δίε ποιμένι λαῶν,
μή τι πάθοι.

Nam pro populi pastore timebat
Ne quid ei accideret.

Nec immerito, ut apud Curtium est, *regium nomen gentes, quæ sub regibus sunt, pro Deo colunt.* Artabanus Persa: ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων κάλλιστος οὗτός ἐστι, τὸ τιμᾶν βασιλέα καὶ προσκυνεῖν, εἰκόνα Θεοῦ τοῦ τὰ πάντα σώζοντος. *Nobis inter leges multas easque bonas hæc optima est, regem colendum & adorandum, ut Dei cuncta sospitantis effigiem.* Plutarchus Agide: οὐ θεμιτὸν οὐδὲ νενομισμένον βασιλέως σώματι τὰς χεῖρας προσφέρειν, *nec fas nec licitum regis corpori manus inferre.*

C O M M E N T A R I U S.

IMo & veris quoque in privatum maledictis abstinendum; nam omnis læsio proximi prohibita, quia, ut jam diximus, per se mala, repugnans dilectioni. Concedimus tamen Authori majorem Personæ Principis sanctitatem, quam alicujus privati, idcoque gravior injuria, quamobrem & severius vindicanda, quæ infertur Regi, qua Regi, quam privato. Actum enim esset de societate civili & publica authoritate, a qua singulorum salus & securitas pendet, si summa majestas exponeretur privatorum odiis & injuriis.

8. Illa quæstio gravior, an quantum Davidi, an quantum Maccabæis licuit liceat & Christianis, quorum magister crucem subire toties jubens, exactiorem patientiam videtur requirere. Certe ubi superiores ob religionem mortem intentant Christianis, Christus fugam concedit, his scilicet, quos officii necessitudo nulli loco alligat: ultra fugam nihil. Petrus vero Christum ait, cum pateretur, nobis reliquisse exemplum quod sequamur, qui cum peccato vacaret, & doli omnis immunis esset, convitia convitiis non reposuit, neque inter patiendum minatus est, sed rem permisit juste judicanti. Idem gratias agendas Deo ait, & gaudendum Christianis, si, tanquam Christiani, pœnis subdantur. Et hac maxime patientia invaluisse Christianam religionem legimus.

1 Petr. IV, 12, 13, 14, 15, 16.

C O M M E N T A R I U S.

INcidimus hic in illam quæstionem, quam ex iis, quæ de amplitudine summæ potestatis dixi, facili negotio decidendam arbitror, an resistere liceat principi, ob religionem mortem intentanti. Negativam sententiam tueri videtur Author. Quam omni æquitati, rectæ rationis dictamini & sano judicio contrariam probare conabor. Primo falsum jam sæpius annotavimus, quod Author statuat majorem a Christianis patientiam exigi, quorum magister singulare admirandæ patientiæ exemplar fuit, ipsis imitandum, quam in V. T. a Davide aliisque viris piis e Judæorum gente. Quanto anima corpore præstantior, eo quoque gravior injuria, quæ infertur illi, quam huic, & idcirco eo major licentia resistendi principi tribuenda videtur civi. Quoniam vero religio ad animæ salutem spectat, quæ a nullius, nisi divina, voluntate & gratia pendet; hinc non est fori humani hominem cogere vi summi imperii, sub comminatione pœnæ gravissimæ, ut fidem vel religionem amplectatur, quam summus imperans ei præscribit, conscientiæ suæ dictamini contrariam. Quippe cum fides sit Dei donum, a solo Deo potest instillari homini; atqui quisque putat salutem se suam æternam per fidem, quam intus habet, & cujus coram hominibus publice per cultum externum professionem facit, obtinere & operari; ergo qui vim inferre vult conscientiæ, idem est, ac si vellet aliquem privare æterna salute, atque ita ani-

maun

mam perdere; cujusmodi iojuriæ depellendæ, & arcendæ proportiooata videtur concedenda civibus facultas, & proinde major, ac vel saltem non minor, Principi, illam inferenti, resistendi potestas, quam corpus nostrum male tractanti, vel alia quacunque ratione aliquid inteotanti, quod temporali nostræ saluti noceat, vel perniciosum futurum. Atqui hujus conservandæ causa io extrema necessitate ipse Author concedit principi resistere licitum. multo ergo magis concedendum, cum animæ salus in summum vocatur discrimen. Subsistit hic imperium, quod ex consensu civium derivandum, quia illud ipsum nec transferri potuit, nec etiam voluisse, si potuisset, præsumendus est populus; deficit ergo populi voluntas & ratione impotentiæ, & ratione intentionis. Atqui summum, quod possidet princeps, imperium, habet a populo, ergo non potest majus dominium possidere, quam habuit populus, a quo imperium in ipsum transiit arg. *l. 175. ff. de R. J.* Quemadmodum circa moralia oulla competit principi disponendi facultas, ita etiam nec circa ea, quæ animæ salutem spectant. Quippe cum Deus voluerit ut quisque salutem suam operaretur in timore & tribulatione, etiam cujusque arbitrio reliquit quibus id vellet efficere mediis. media antem ea suot, quæ conscientia mihi dictat ab obtinendam salutem necessaria, ita ut humanæ potestati non competat jus præscribendi regulas, quibus unumquemque velit alligatum salutem suam operari, contrarias mediis, quæ adhibenda mihi dictat conscientia. Quamobrem rejicimus impiissimum & absurdissimum juxta ac falsissimum illud Hobbesii dogma, statuentis *simpliciter obediendum Principi in materia religionis & cultus divini, etiam ei, cui conscientia dictat lege divina aliter determinatum. Leviat. cap.* 42. 43. Quia singulis civibus judicium de religione & cultu divino denegat, de quo statim. Injustum & usurpatum imperium ac domininm statuimus, quod Principes in animum & conscientiam sibi arrogare velint. Revera usurpatum, quia nunquam delatum, nec deferri potuit. Injustum merito, quia omni justæ possessionis titulo destitutum. Ubi autem deest justus titulus, ratio juris prohibet possidentes dominium acquirere *l. 24. ff. de rei vind. l. 7. C. de acquir. possess.* Quippe quoniam oullus imperii justus titulus potest excogitari, quam populi consensus & voluntas, sequitur, ubi hæc deficit, deesse quoque justum titulum. Atqui ratione imperii in conscientiam, quantum animi salutem spectat, deficit consensus; ergo corruit quoque imperium, tanquam justo titulo destitutum. Quamobrem si de facto illud imperium exercere velit princeps, jure ei resistunt cives, quasi privato, sibi injuriam inferenti. Quamvis vero homines statuamus habere jus in conscientiam etiam transferendi imperium, constat tamen ex intentione non voluisse majus conferre in principem imperium, vel libertatis naturalis majorem partem amittere, vel quam abjicere necesse habebant ad obtinendum finem, quo impulsi, in civitatem coaluêre. Quooiam autem iste finis non ad animæ beatitudinem, sed temporalem hominis salutem & conservationem pertinet, ulterius extendi imperium humanum nec ratio, oec juris benignitas patitur; quo autem subsistit populi voluntas, eo etiam imperium finire debet; & quid si voluissent, non potuissent, ut diximus, quia obstat delationis impossibilitas, quoniam ejusmodi imperium non cadit in commercium, ideoque nec consensu, vel pacto seu contractu, vel præscriptione, vel alio id genus justo imperii acquirendi titulo acquiritur: quod enim nullius est, id ut alicujus fieret, nulla valet efficere obligatio *l. 182. ff. de R. J.* unde concludimus principi, vim inferre conscientiæ volenti, quasi privato, injuriam inferenti, quia destituitur imperio, & idcirco majestatem, qua omnibus civibus superior est, amittit & exuit, posse resisti; imo etiam vi & armis resistere posse principi civem, quem ad amplectendam religionem, conscientiæ suæ dictamini contrariam, cogere vult, rationem & omnia jura permittere mihi persuadeo. Posset objici Christianam doctrinam & perfectissimum exemplar Christum commendare nobis tolerantiam & patientiam, & idcirco nos obligari ad perferenda potius mala, quæ propter eam nobis inferuntur, quam ad ea vi depellenda, ne majestatem principis, quæ sancta & inviolabilis est, violemus. Respondeo Christianam religionem docere quidem tolerantiam, eamque etiam laudibilem, & Christianos decere; verum eo usque ea non obligat, ut justam defensionem non liceat opponere injustæ offensioni principis, necessitate exigente. Concedo patientiam rationi consentaneam etiam esse in obligatione; verum infinitam, vel etiam talem, quam exigit a discipulis suis Christus, & ipse præstitit, etiam omnibus impositam, qui Christianorum sacris initiati sunt, mihi persuadere nequeo. Temporis enim ratio & reliquæ circumstatiæ videntur majoris patientiæ & tolerantiæ flagitasse testimonia, illustriori quodam modo primis illis temporibus exhibenda, quibus Gentilismus ubique hominum animos obsidebat. Virtutum mensura sese a Gentilibus distinguere voluêre Apostoli & Christianæ doctrinæ sectatores. Deinde etiam voluit Christus eos magis magisque ad patientiam adhortari, ut ostenderet regnum suum non esse de hoc mundo, vel doctrinam, quam adeo immaniter & crudeliter persequebantur Imperatores Ethnici, ullam redolere seditionem, vel homines ad rebellionem, tumultus, & intestina incitare bella; sed esse pacificam & imperare patientiam ac tolerantiam. Cui accedit, quod & supra dictum, non consultum fuisse Apostolis violenta defeosione ad majorem barbariem & crudelitatem in Christianos irritare principes, a veri Dei notitia alienos, sub quorum imperio immanem sævitiam & inauditam crudelitatem perferre coacti erant. Hioc ex duobus malis minimum eligendum. Pati autem satius ducebant quascunque injurias, quam obstinata defensione persecutiones aggravare. *Necessitati cedere temporique inservire semper sapientis habitum*, ait Cic. in *Epist. ad fam.* Ponderandæ itaque circumstantiæ temporum, locorum, & etiam distinguenda com-

commendatio sive doctrina aliqua a præcepto, & lege. Hæc involvit obligationem & necessitatem; illa adhortationem & commendationem, a qua abest omnis coactio & imperium; commendationem sequi possumus; quod præcipitur, exequi & facere debemus. Verum notandum quamvis vi religio possit defendi, non tamen ea propagari ipsam posse, & idcirco summa ratione nititur defensio violentæ opposita propagationi, quæ fit armis. Non enim intruditur pietas, sed instillatur, mentibus; non impingitur, sed infunditur, non imperatur, sed suadetur & docetur. Non a vi & armis dependet, sed divina voluntate, quæ hominis animum præparat, & ad recipiendam doctrinam ac fidem reddit idoneum; quamobrem non coactum, sed voluntarium militem elegit Christus. Non debent injici mentibus vincula. Voluntates ad studium veræ religionis allici & invitari debent, non cogi; non imperari, sed suaderi oportet, quæ ad animæ salutem pertinent. Coactio imperium includit, suasio libertatem, quæ cuique in materia fidei & religionis concedi debet, ita ut possit amplecti ea, quæ cum conscientia conveniunt, religionis dogmata, contraria rejicere. Hinc inquit Theodosius & Valentianus *l. 1. C. de sum. trinit. Decere arbitramur nostrum imperium subditos nostros de religione commonefacere.* Cogere itaque sui imperii non esse existimat. Sed libertas, quam cuique concedimus circa religionem, limitanda ita est, ne noceat religioni receptæ & publica authoritate confirmatæ aut introductæ, sua dogmata disseminando in vulgus, ad publicam perturbandam religionem, & idcirco tollendam pacem & tranquillitatem Reipub. vid. quæ annotavimus *ad n.* 58. *Prolog.* Verum statuit Author si vis aliqua nobis religionis causa inferatur, vel etiam mortis pœna intentetur, Christum fugam quidem ad illam declinandam concedere, neutiquam vero vim vi repellendi, & idcirco principi resistendi facultatem tribuere. Consultius sane est periculo se fuga subtrahere, quando sine magno detrimento fieri potest, quam vim vi repellendo, se innumeris periculis exponere. Sed probandum est Christum nihil ultra fugam concedere, quando in ea necessitate constituti sumus, ut vel sine summo nostro damno, vel etiam omnino non fuga nostræ saluti consulere possimus, nisi optemperando injustis summi imperantis mandatis, vel perferendo mala & injuriam nobis imminentem, principe ob religionem nobis vim inferente, vel intentante mortem: defensio enim juris est naturalis, quod nemini eripere voluisse Christum ex eo patet, quia non ad solvendam, sed implendam legem naturalem, sive moralem, venit. Ipsa etiam declinandi fugam malum imminens, licentia a Christo concessa, satis innuit, cum non ad omnem patientiam obligare voluisse suæ doctrinæ sequentes, sed eam, quam dictat recta ratio, & postulat æquitas.

9. Quare Christianis veteribus, qui recentes ab Apostolorum & Apostolicorum virorum disciplina eorum præscripta & intelligebant melius & perfectius implebant, summam injuriam fieri puto ab iis qui quo minus ipsi se defenderent in certissimo mortis periculo, vires putant illis, non animum defuisse. Imprudens certe & impudens fuisset Tertullianus, si apud Imperatores, qui ejus rei ignari esse non poterant, ita confidenter ausus esset mentiri: *Si enim hostes & apertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipsique Parthi, vel quantæcumque unius tamen loci & suorum finium gentes, quam totius orbis? Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum: sola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuissemus, etiam copiis impares, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere?* Sequitur hic quoque magistrum suum Cyprianus, & aperte prædicat; *Inde est, quod nemo nostrum, quando apprehenditur, reluctatur: nec se adversus injustam violentiam vestram, quamvis nimius & copiosus noster sit populus, ulciscitur. Patientes facit de secutura ultione securitas. Innocentes nocentibus cedunt.* Et Lactantius: *Confidimus enim majestati ejus, qui tam contemtum sui possit ulcisci, quam servorum suorum labores & injurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne verbo quidem reluctamur: sed Deo remittimus ultionem.* Nec aliud spectavit Augustinus, cum dicit: *Nihil justus præcipue cogitet in his rebus, nisi ut*

Ad Demetrianum.

Lib. v.

Lib. 6. qu. 10. in Jos. Ep. CLXVI.

De Civit. Dei l. XXIII.

bellum suscipiat cui bellare fas est; non enim fas est omnibus. Ejusdem est illud: *Quoties imperatores in errore sunt, leges ad tuendum errorem contra veritatem condunt, per quas justi examinantur & coronantur.* Idem alibi: *Ita a plebibus principes & a servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiæ sustineantur temporalia, & sperentur æterna.* Quod veterum Christianorum exemplo alibi sic explicat: *Neque tunc civitas Christi, quamvis adhuc peregrinaretur in terris, & haberet tam magnorum agmina populorum adversus impios persecutores, pro temporali salute pugnavit, sed potius ut obtineret æternam, non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare, nisi salutem pro salute contemnere.*

COMMENTARIUS.

VEterum Christianorum exempla non in omnibus imitanda diximus supra, atque eorum patientiam & paratum ad quævis mala ob religionem, quam profitebantur, perferenda animum, magis adscribendum impotentiæ, quam spontaneæ obediendi doctrinæ Christiano desiderio, qua teneri se putabant ad quasvis injurias summorum imperantium æquo animo potius perferendas, quam ut resisterent principi, qui Dei vice in terris fungitur: plus enim solatii & remissionis injuriarum spes in patientia, quam auxilii in resistentia & defensione. Quoniam enim erant plerique homines humiles & viles, alieno subjecti imperio, destituti armis, duce, magistratibus, ideoque nulla usi forma regiminis, sine qua nihil quicquam recte geri vel suscipi potest, si resistere voluissent injuriis imperatorum, verendum fuisset, ne eos irritassent magis, & consequenter gravioribus malis, & injuriis obruerentur. Cui etiam accedebat, quod nonnulli censebant Christum ad majorem patientiam obligasse suos discipulos, quam vel olim Israëlitæ, vel etiam gentiles jure naturæ obligati erant, quam opinionem falsam & contrariam sacræ scripturæ, atque etiam doctrinæ Christi probare conati fuimus, & consequenter eorum patientiam non possumus nobis proponere tanquam exemplum imitandum: cui addi possunt quæ habet in suis commentariis Gronovius: *non vires illis modo, sed & animum resistendi defuisse, ideoque nec potuisse, nec si potuissent, voluisse, non tam quia illicitum, quam ob nimiam martyrii ambitionem.* Præterquam quod functioni & officio sacerdotali, vel ecclesiastico non conveniens putabant, arma tractare, & vi propagare, vel etiam defendere doctrinam suam. Hinc Theodoretus contra gentes jactat. *Agite vero, Græci, saltem nobis ostendite unum Spartium civem, qui pro tuendis Lycurgi legibus; unum Atheniensem, qui pro Solonis; Locrensem, qui pro Zaleuci; Cretensem qui pro Minois subire mortem pertulerit. Nemo autem vestrum id nobis ostendere poterit. At nos contra vobis ostendimus pro piscatorum sutorisque nostri legibus virorum mulierumque multa millia mortem sævissimam subisse.* Cui addi possunt quæ legimus apud Minutium *in Octavio*, cum inquit: *Vos ipsi fertis! ad cælum Mucium Scævolam, qui cum errasset in Regem, periisset in hostibus, nisi dextram perdidisset. Et quod ex nostris non solum dextram, sed totum corpus uri ac cremari sine ullis ejulationibus pertulerint, cum dimitti præsertim haberent in sua potestate: viros cum Mucio, vel cum Aquilio, aut Regulo comparo. Pueri & mulierculæ nostræ cruces, tormenta, feras, & omnes suppliciorum terricolas inspirata patientia doloris illudunt.* Et verosimile etiam nonnullos in eam adductos fuisse opinionem, quasi ejusmodi patientia sibi viam patefacerent, qua ad vitæ æternæ & salutis possessionem pervenirent, ideoque eo majori constantia & quasi obdurato animo perferre mala quævis maluisse, quam resistendo hoc præmio suæ patientiæ privari.

10. Nec minus egregia sunt quæ in eandem sententiam habet Cyrillus in locum Johannis de gladio Petri. Thebæa legio, ut acta nos docent, militibus constabat sexies mille sexcentis sexaginta sex Christianis omnibus: Qui, cum Maximianus Cæsar apud Octodurum exercitum compelleret sacra diis falsis facere, primum Agaunum iter arripuerunt: & cum eo misisset Imperator qui eos ad sacrificandum venire juberet, ipsique se id facturos negassent, Maximianus decimum

cimum quemque jussit interfici per apparitores: qui nemine repugnante facile imperium sunt exsecuti.

COMMENTARIUS.

DE inaudita Maximiani crudelitate & sævitia, qua usus est in Christianos, vide Lactant. *de mort. persecut. cap. 9. & seqq.*

11. Mauritius ejus legionis primicerius, a quo Agaunum vicus Mauritii dictus est postea, narrante Eucherio Episcopo Lugdunensi, eo tempore commilitones sic allocutus legitur: *Quam timui, ne quisquam, quod armatis facile est, specie defensionis, beatissimis funeribus manus obviam afferre tentaret! jam mihi ad hujus rei interdictum Christi nostri parabatur exemplum, qui exemtum vagina Apostoli gladium propriæ vocis jussione recondidit: docens, majorem armis omnibus Christianæ confidentiæ esse virtutem, ne quisquam mortali operi mortalibus dextris obsisteret, quin imo cœpti operis fidem perenni religione compleret.* Cum hoc supplicio peracto Imperator superstitibus eadem quæ ante præciperet; sic omnes respondent: *Milites quidem, Cæsar, tui sumus, & ad defensionem reipublicæ Romanæ arma suscepimus: nec unquam aut desertores bellorum aut proditores militiæ fuimus, aut ignavæ formidinis meruimus subire flagitium. Tuis etiam obtemperaremus præceptis, nisi instituti legibus Christianis dæmonum cultus & aras semper pollutas sanguine vitaremus. Comperimus præcepisse te, ut aut sacrilegiis pollueres Christianos, aut de denis interfectis nos velles terrere: Non inquiras longius latitantes: Nos omnes Christianos esse cognosce: habebis potestati tuæ subdita omnium corpora: auctorem vero suum respicientes Christum animas non tenebis.*

COMMENTARIUS.

NOn quæritur quidnam censuerint & fecerint veteres Christiani, verum quid facere potuerint. Exempla quæ Author adfert probant quidem factum, sed jus non statuunt. Atque jam rationes annotavimus, quæ in causa esse potuerint, cur maluerint injurias sibi illatas patientia defungi, quam eas vindicare: nam, ut recte annotavit Doctissimus Gronovius, imperatores, jam ad Christianam conversi religionem, & ipsi Reipub. gubernaculo admoti, sui defensionem promere adversus vim & impetum etiam summi imperantis sibi licitum esse, ipso facto demonstrarunt. Cujus exempla adducere supervacaneum foret, cum neminem ea fugere possint, nisi plane sit hospes in historiis. Etiam non inficior nostro seculo in quibusdam regionibus, necessitate coactos cives, insurrexisse ad conservandam religionem, ejusque professionis faciendæ facultatem, & exercitium tuendum, ac sibi illibatum reservandum adversus vim & potentiam suorum principum, qui, fortasse impulsi detestandis quorundam Ecclesiasticorum crudelissimis consiliis, Reipub. semper perniciosissimis, iis nimium indulgentes, eam sibi eripere, imo penitus eradicare animum induxerant, quasi a principis potestate dependeret ejusmodi religionis professionem civibus injungere, quam introducere placet. Non inficior, quemadmodum annotavimus supra, spectare ad imperium Principis, cui cura publicæ tranquillitatis conservandæ commissa est, religionem sive publicum Dei cultum introducere & statuere, non solum ut imbuantur cives dogmatibus, quæ quodammodo ad societatis civilis tranquillitatem pertinent, quorum in numero sunt, *summas potestates a Deo esse, ideoque Dei ordinationi eum resistere, qui summis imperantibus resistit, Deo dandum quod Dei, Cæsari quod Cæsari debemus, colendam justitiam, proximum diligendum*; sed etiam iis, quibus arbitratur æternam salutem & animæ tranquillitatem comparari, sed ita, ut ad ea dogmata amplectenda, quæ saluti animæ inserviunt, non cogantur cives, sed ea ipsis persuadeantur.

12. Tum Exuperius legionis signifer sic eam allocutus ibidem nar-

 ratur:

ratur: *Tenere me, commilitones optimi, sæcularium quidem bellorum signa perspicitis: sed non ad hæc arma provoco, non ad hæc bella animos vestros virtutemque compello. Aliud vobis genus eligendum est præliorum. Non per hos gladios potestis ad regna cœlestia properare.* Deinde Imperatori hæc nuntiari jubet: *Non nos adversum te, Imperator, armavit ipsa, quæ fortissima est in periculis, desperatio, Tenemus ecce arma & non resistimus; quia mori magis quam vincere volumus, & innocentes interire quam noxii vivere præoptamus.* Et postea: *Tela projicimus: exarmatas quidem dexteras satelles tuus; sed armatum fide catholica pectus inveniet.*

13. Sequitur post hæc laniena in non repugnantes, in cujus narratione hæc sunt Eucherii verba: *Ne justi punirentur multitudo non obtinuit, cum inultum* (male editur *multorum*) *esse soleat quod multitudo delinquit.* In veteri Matyrologio res eadem sic narratur: *Cædebantur itaque passim gladiis non reclamantes, sed & depositis armis cervices persecutoribus vel intectum corpus offerentes, non vel ipsa suorum multitudine; non armorum motione elati sunt, ut ferro conarentur asserere justitiæ causam, sed hoc solum reminiscentes, se illum confiteri qui nec reclamando ad occisionem ductus est, & tanquam agnus non aperuit os suum, ipsi quoque tanquam grex Dominicarum ovium laniari se tanquam ab irruentibus lupis passi sunt.*

14. Valens impie & crudeliter sæviit in eos qui secundum sacras literas & Patrum traditionem τὸ ὁμόσιον profitebantur, quorum quamvis maxima multitudo, nunquam se armis tutata est.

COMMENTARIUS.

EX Martyrum exemplis male consequentiam deduci, quasi idem omnes Christiani imitari essent obstricti, mecum quoque præter alios viros eruditos sentire videtur Hornius de *civit. lib. 2. cap. 12. Quod Martyres concernit*, inquit, *qui potius habuerunt vitam ponere, quam vel gerere morem dominis impiis, vel iisdem resistere: id eo haud pertinet, quasi ex lege Christianæ professionis ad hoc fuerint obstricti; quum nulli præceptum a Deo inveniamus, ut sine omni circumspectione tradant spiritum, quoties libuerit tyranno. Dicendum igitur potius quod nec fugere, nec ob paucitatem se tueri potuerint. dispersa hinc inde erat primitiva ecclesia, ut facile in unum haud possent congregari omnia ejus membra, potentes insuper tyranni conjunctionem dissipare & opprimere valebant. Necessitatis igitur inevitabilis erat, quod deprehensi volentes ponerent vitam: non mandati, ut se sponte offerrent jugulandos*, & paulo post. *Verum enim vero multa perpetrantur a piis & dilectis Dei hominibus, quæ laudanda interdum potius & admiranda, quam imitanda, & ideo ad communem regulam trahenda non sunt.* Martyrum *igitur*, concludit, *exempla singularem æquitatis laudem habent. Interpretanda vero neutiquam sunt, quasi perpessi talia sint propter negatam jure resistendi facultatem*, cui addi possunt rationes quas statim allegavimus.

1 Petr. 15. Certe ubi patientia nobis præscribitur, sæpe adduci videmus,
11.21. & a Thebæis militibus adductum jam audivimus Christi exemplum,
Matth. ut nobis imitandum, cujus patientia ad mortem se extendit. Ac qui
x.39. Luc. xii. ita animam perdit, is vere eam acquisivisse a Christo pronuntiatur.
33. Diximus summum imperium tenentibus resisti jure non posse. Nunc quædam sunt quæ lectorem monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos qui revera non delinquunt.

COMMENTARIUS.

LAudabile nobis Christum proponere imitandum tanquam perfectissim exemplar omnium virtutum, ut, quantum fert natura humana, vitam nostram instituamus conformem regulæ

gulæ & normæ, quam Christus observavit in totius vitæ cursu. Verum hic notare possumus, quæ ipse Author habet *cap. præced.* §. 3. *n.* 8. ubi inquit, *Christi facta quidem omnia virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabile sit, non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant.* Quemadmodum Christi spontanea vitæ cum morte suis pro inimicis commutatio, ut ibi annotavimus, longe alium finem habuit, quam obligare suos discipulos, & disciplinæ suæ sectatores suo exemplo ad se imitandum abjiciendo proprium defensionem pro inimicis iisque facultatem concedere pro lubitu grassandi, & sæviendi in corpus, & membra nostra, vitamque adimendi; ita etiam alium finem habet Christi ad mortem usque patientia, quam obligare doctrinam suam amplectentes, ut eadem patientia utantur, & quæcunque mala potius, imo mortem subeant, quam resistant iis, quæ nos illis afficiunt, præsertim summis imperantibus. Quemadmodum ipse Author statuit Christum pro inimicis non mortuum esse, quasi obligatum ad id lege aliqua communi nobis cum Christo, sed vi pacti peculiaris, ideoque peculiarem producentis obligationem inter paciscentes, quod ad alios, eodem pacto non comprehensos, neutiquam pertinet. Sic etiam patientia illa Christi ad mortem usque non potest esse mensura & regula patientiæ, quam recta ratio & lex, omnibus hominibus communis, exigit, & idcirco perperam Christi patientia ab Authore adducitur, quasi nobis eam imitandi obligatio incumberet.

VIII. Primum ergo, qui principes sub populo sunt, sive ab initio talem acceperunt potestatem, sive postea ita convenit, ut Lacedæmone, si peccent in leges ac Rempublicam, non tantum vi repelli possunt, sed, si opus sit, puniri morte: quod Pausaniæ regi Lacedæmoniorum contigit. Atque hujus generis cum fuerint vetustissima per Italiam regna, mirum non est, si post narrata crudelissima Mezentii facinora subjungat Virgilius:

Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis:
Regem ad supplicium præsenti morte reposcunt.

COMMENTARIUS.

Cum nulla sit regula, quin suas exceptiones habeat, sic etiam abeo, quod generaliter proposuerat Author, scil. *summum imperium tenentibus resisti jure non posse*, excepit quosdam casus, qui quando incidunt, tribuunt civibus facultatem resistendi summis potestatibus. Et primum quidem ait, quando principes populi subsunt potestati & imperio, vel ea lege imperium acceperunt, vel postea ita conventum inter principem & populum: ut Lacedæmone principes, admittentes aliquid, quod contra leges erat, & communem Reipub. utilitatem securitatemque lædebat, poterant vocari ad capitis judicium, & dignitate vel imperio exui. Sed observandum, ut annotatum ad *cap. præcedens.* revera summum imperium in Repub. Lacedæmoniorum fuisse penes populum, regesque magis nomine & titulo, quam re seu imperio, reges fuisse, ideoque non mirum quod in eos, peccantes in leges vel Rempublicam animadvertere potuerit populus, tanquam privatum aliquod Reipub. membrum. Quamobrem non videtur mihi hoc exemplum applicari posse ad nostram quæstionem, quæ agit de eo casu, quo inferior jus nancifcitur resistendi principi, populo superiori, & plenum atque absolutum habenti imperium. Præterquam quod Rex Pausanias, quem Author hic adducit tanquam exemplum, non fuerit regia dignitate ornatus, ut annotavit Doctissimus Gronovius, sed regis Plistarchi, Leonida geniti, tutor & patruelis. quem vide ut & alia ab eo adducta exempla.

IX. Secundo, si rex, aut alius quis, imperium abdicavit, aut manifeste habet pro derelicto, in eum post id tempus omnia licent quæ in privatum. Sed minime pro derelicto habere rem censendus est qui eam tractat negligentius.

COMMENTARIUS.

Non eget hoc probatione. Non quemadmodum summa majestas regem facit superiorem populo, sine qua cæteris esset æqualis; ita, ea abjecta, redit ad priorem statum naturalem, in quo quis nascitur, æqualis conditione & statu cæteris sui simillimis. Idem autem est an expresse princeps abdicet imperium, vel an ex satis manifestis indiciis perspiciant cives eum regnum deseruisse, & pro derelicto habere. Quemadmodum voluntatis est imperium delatum accipere, ita & illud abdicare.

nifestum est indicium regni derelicti, quando Rex sponte sua clam excedit regno, nullis electis personis, quibus Reipub. negotia committat suo nomine administranda. Posset fortasse mihi objici regem, excedentem regno, nemine constituto, qui suo nomine Rempub. administret, ejus administrationem, quasi tacito quodam consensu penes eos residere voluisse, præsumendum, quos participes publicorum gerendorum negotiorum se præsente facere solitus fuerit, & consequenter ejusmodi furtivam regis discessionem non habendam pro manifesto indicio derelicti imperii. Sed videtur mihi responderi posse, Imperium non esse ejus generis, ut transeat in eum, quem non constet expresso consensu ad illud admissum, idque favore libertatis, quam, veluti rem inæstimabilem & ab omnibus vitam juxta habitam, nemo facile abjecisse præsumitur, se alieno submittendo imperio, nisi accedat expressus transferentis consensus, vel indicia omni exceptione majora testentur illud delatum, &, exigente summa necessitate, translatum præsumi debere. Quemadmodum itaque expresso consensu transferri debeat, antequam quis illud in alium sibi competere possit prætendere, ita nemo, absente rege, sibi summi imperii exercitum, & moderamen vindicare potest, nisi accedat consensus regis quasdam personas designantis ad administranda imperii negotia suo nomine, & consequenter a populo ut tales habendas & venerandas, quo non facto, censetur imperium abjecisse, ideoque pro derelicto habere potest populus, sibique illud iterum vindicare & transferre in alium. Quid si dicamus non statim pro derelicto habendum, quod ex ignorantia potuisset id esse factum. Respondeo eam ignorantiam esse juris; quæ nemini prodest; cui etiam accedit, quod eo ipso, quo clam aufugit, satis indicat se curam imperii abjecisse; si enim tanquam suum voluisset retinere, etiam ejus curam, bonum ut oportet principem, habuisset. Sic Poloni, postquam Henricus III. certior factus de obitu fratris Caroli IX. clam Cracovia cum paucis egrediens, regno Poloniæ excessisset, quasi pro derelicto imperium habuere fuga ejus clandestina, Henricum regno excidisse sequenti anno declarentibus primoribus. *Annam Sigismundi Augusti Regis sororem, virginem tunc quinquagenariam, reginam constituunt, eique Stephanum Bathorium Transilvaniæ principem, natione Hungarum, maritum destinant, ac regem eodem decreto renunciant*, ut apud Thuanum legimus *lib.* 61. Recte vero addit Author neutiquam censendum pro derelicto imperium habere principem, qui fortasse luxuriæ & voluptatibus deditus, non tanta deligentia, quam boni principis officium postulat, publica negotia tractat. Quemadmodum quædam vitia tanto dignitatis fastigio condonanda; ita etiam, quamvis non ea exacta diligentia imperii negotia curet, & Rempub. administret, qua oportet, iniquum sane esset ex eo statim conjicere principem habere pro derelicto imperium, atque hoc prætextu eum exuere summa majestate. nemo, nisi summa in necessitate constitutus, abjecisse præsumendus est id, quod habet summo in pretio: quamobrem nec privatum, nec suarum rerum dominium & proprietatem abjicere voluisse existimare debemus, nisi ex manifestis indiciis & testimoniis constet dominum rem suam amplius esse nolle, ideoque eam abjiciat, vel deserat. *Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id in numero rerum suarum esse nolit*, ait Imp. §. 47. *ff. de rer. divis.* Sed iste animus, ut diximus, non facile præsumendus, nisi, ut diximus, accedant justa indicia. Quorum in numero haberi non debet negligentior cura sive administratio rerum suarum; quamobrem, si contingat, ut imprudentibus in via quædam excidant, vel rheda currente, non intelligentibus dominis, cadant, quia vel non satis diligenter custodita, vel observata, pro derelicto haberi vetant jura. Verum quemadmodum JCti distinguere solent inter culpam latam, levem, & levissimam, ut sua cuique sit proportionata pœna. Sic tutor suspectus, remotus ob latam culpam, fit infamis, ob culpam leviorem non æque, ut ait *Imp.* §. 6. *inst. de suspect. tut.* eodem modo distinguendum inter negligentiam latam vel levem. Levis negligentia principis in administrandis regni negotiis condonanda ipsi videtur, & consequenter non interpretanda, quasi pro derelicto imperium haberet. Verum lata ejus neglentia alium producit juris effectum; ita ut, nullus dubitem, quin princeps omnem plane abjiciens Reipub. curam, quamvis sæpius a populo sit monitus, ne velit deserere publicam & communem civium utilitatem ac securitatem, negligendo curare ea, quæ ad ejus conservationem necessaria sunt, censeatur satis manifestum indicium dedisse unde cognoscatur, pro derelicto eum habere imperium, ideoque ipsum removeri posse a populo. Licet vero dereliquendi imperii non habeat animum, idque testetur coram populo, attamen censetur habere imperium pro quasi derelicto per suam negligentiam, quæ debet considerari veluti factum, protestationi contrarium.

Lib. IV. *c.* 16. X. Tertio, existimat Barclajus, si rex regnum alienet, aut alii subjiciat, amitti ab eo regnum. Ego hic subsisto. Nam talis actus, si regnum electione aut successoria lege deferatur, nullus est: quæ autem nulla sunt nullum habent juris effectum. Unde & de usufructuario, cui regem talem similem diximus, verior mihi videtur Juris consultorum sententia, si extraneo jus suum cedat, nihil eum agere. Et quod dicitur ad dominum proprietatis reverti usumfructum, intelligendum legi-

Instit. de usuf. §. fruitur.

legitimo tempore. Si tamen rex reipsa etiam tradere regnum aut *L. usufructus,*
subjicere moliatur, quin ei resisti in hoc possit non dubito. Aliud est *D. de jure*
enim, ut diximus, imperium: aliud habendi modus, qui ne mutetur *dotium.*
obstare potest populus: id enim sub imperio comprehensum non est. *Lib. 11.*
Quo non male aptes illud Senecæ in re non dissimili: *Et si parendum in controv. 9.*
omnibus patri, in eo non parendum quo efficitur ne pater sit.

COMMENTARIUS.

QUare Rex regnum, quod non est in ejus patrimonio, alienare nequeat, supra annotavimus *ad §. 12. n. 3. cap. præced.* Quod si autem alienaverit, ejusmodi alienatio habet effectum, ut amittatur ab eo regnum. Contra illum actum potius nullum ipso jure existimat Author, & idcirco nullum juris habere effectum; quamobrem dicendum videtur, imperium non transferri, sed manere penes regem, illud transferre volentem, instar usufructuarii, cui regem, qui electione, vel successoria lege ad regnum pervenit, similem diximus, qui nihil agere dicitur cedendo jus suum extraneo. Sed verior mihi videtur eorum sententia, qui statuunt dicto casu amitti regnum: alienando enim regnum satis manifeste renunciat imperio ipso facto, vel declarat sese illud pro derelicto habere. Adimere autem alicui quod amplius nolit habere, nihil aliud est, quam exequi voluntatem rem abjicere in animo habentis, & idcirco nulla ei fit injuria, si ea privetur. Nihil hic obstat quod dicitur §. 3. *inst. de usuf.* usufructuarium, jus suum extraneo cedentem, nihil agere, quæ verba interpretanda secundum Authoris nostri & aliorum ICtorum mentem; quasi dixisset Imp. cedendo usufructum extraneo, non finiri, nec reverti ad dominum proprietatem, aut transire secundum voluntatem domini seu possessoris ad extraneum, sed manere penes usufructuarium: at illa verba *nihil agi*, referenda sunt ad mentem & intentionem cedentis, & diversum exitum cessionis: nihil enim agitur respectu extranei, quia non transit in eum ususfructus, sed aliquid actum dici potest respectu domini proprietatis, quoniam temerario isto cessionis conatu facit, ut ususfructus ad proprietatem revertatur, ut ait Cariuncula *paraph. ad inst. de usufr.* §. 3. & perspicimus ex *l. 6. ff. de jur. dot.* ubi Pomponius disertis & claris verbis statuit cedendo extraneo usumfructum, nihil ad eum transire, *sed ad dominum proprietatis reversurum usumfructum.* Quæ verba putat Author respicere tempus futurum, ita ut dicatur reverti ususfructus ad dominum tempore legitimo. Eodem sensu verba intelligenda, censet subtilissimus juris antecessor *Lugduno Bat.* Johan. Voet *ad tit. ff. quib. mod. ususfr. amitt.* ubi Resp. *ad dict. leg. dici reversurum de futuro, cum nempe modus legitimus finiendi extiterit, ad exclusionem ejus, cui cessus erat.* Obst. *puniendam cedentis malitiam.* Resp. *punitur satis actus gesti seu cessionis contra leges facta nullitate, quod frequens in jure.* Concedo Viro Clariss. JCtum loqui de tempore futuro, verum non definitur certum aliquod tempus, quo reversurus est ususfructus ad dominum proprietatis; an post mortem usufructuarii, an vero statim & immediate post factam cessionem: & proinde verbum *reversurum* simplici sensu, pro ut positum in lege, tempus futurum significans, neutrum definit casum; commode etiam dici potest reversurus ususfructus, qui redit ad dominum statim, postquam cessio facta est extraneo, atque eo sensu accipiendum esse hisce rationibus motus statuo. 1°. Quia JCtus habet sermonem de casu speciali, qui peculiarem producit juris effectum, cui actionem præbet cessio, facta ab usufructuario, extraneo: jure enim communi & naturali, de quali modo, finitur ususfructus morte usufructuarii, atque ad proprietatis dominium revertit, qui casus non opus habet speciali decisione. Quia, si per cessionem, extraneo factam, ususfructus non statim amitteretur, non opus fuisset consilio, ut ususfructus mulieri locetur, vel imaginarie vendatur, ut perspicimus ex *dict. leg.* Puniri etiam non videtur qui manet in eodem statu, in quo fuit ante delictum (delinquere enim videtur qui fortasse jus in personam diutius victuram transferendo, deteriorem conditionem proprietatis facere animum induxit) utens fruens re & fructibus, quos inde sibi acquirit, qui puniri dici potest lucrum faciens: quia fortasse alienatione invalida majori lucro destituitur ipso jure, non potest venire nomine pœnæ ejusmodi lucri acquirendi erepta facultas, quia nihil aufertur quod habuit, ad compensandum delictum. Sin ipso jure amittat regnum seu imperium instar usufructuarii, ergo jure potest ei resisti, si cum effectu conatur, quod cessione facta, non magis est in ejus dominio; imo etiamsi penes regem, non obstante cessione, concedamus manere imperium, quia ipso jure nullus est actus, ideoque Rex mancat, attamen jure ei resisti recte censet Author; quia excedit limites imperii & potestatis suæ, quare impune ei resistitur, quia respectu hujus actus tanquam privatus habendus, quoniam destituitur consensu populi, a quo, ut sæpius diximus, omne derivatur imperium, omnis majestas, quamobrem eo nititur tanquam suo fundamento, quo sublato, & ipsa concidit.

XI. Quar-

XI. Quarto, ait idem Barclajus amitti regnum si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur, quod concedo; consistere enim simul non possunt voluntas imperandi & voluntas perdendi. Quare qui se hostem populi totius profitetur, is eo ipso abdicat regnum, sed vix videtur id accidere posse in rege mentis compote, qui uni populo imperet. Quod si pluribus populis imperet, accidere potest, ut unius populi in gratiam alterum velit perditum, ut colonias ibi faciat.

COMMENTARIUS.

Quoniam Rex constitutus, ut regeret rempub. id est, ut veluti communis pater civium salutem ac utilitatem securitatemque tueretur ac conservaret, dirigendo omnia negotia civiumque actiones ad eum finem obtinendum, qui fuit in causa quod Rex & princeps declaratus, omnium consensu, sive expressa, sive tacita electione, vel per continuationem successionis, quæ prima illa constitutione a consensu expresso derivanda, tanquam suo fundamento nititur. Quoniam igitur summa potestas constituta est ad incolumitatem generis humani, cui & obsequium & reverentiam ac venerationem debemus, & quæ sacrosancta habenda, quia sanctitate imperii civilis sublata est obsequii necessitatem corruere necesse, & cum ea quoque concidit societas civilis & Reipub. fabrica, quamobrem concipi nequit, quo modo principis & hostis personam erga civem simul sustinere queat, & qua fronte postulet, ut ipse sacrosanctus sit, qui civem innocentem tanquam miseram belluam suæ libidini audet immolare Pufend. *l.* 7. *c.* 8. Sacrosanctus est propter summam, qua decoratus est, majestatem; summam autem majestatem intactam & illibatam esse voluit populus, quia sine ea non posset subsistere societas civilis; atqui societas civilis est instituta, ut se suasque possessiones in securitatem quisque assereret, regis vel summi imperantis sub anspicio atque potestate. Hinc etiam summa majestas sacrosancta est, propter salutem civium eorumque securitatem, qua neglecta a principe, ipse tutus esse nequit adversus coërcitionem civium, quia illa sanctitas circumscripta limitibus communis salutis & securitatis tuendæ, cui contrario imperio utens princeps, hostem populi sese gerendo & profitendo, destituitur illa sanctitate, & idcirco cives facultatem recuperant eum coërcendi, tanquam privatum, in quem licet animadvertere civitati, pœna delicto proportionata, suo jure vel imperio, cujus exercitium consolidatur iterum cum proprietate, quæ penes civitatem, tanquam commune subjectum, residet, ut dictum alibi, eo sua culpa se exuente summo impetrante. Itaque non necesse, ut fingamus eo ipso, quo hostem pro principe induit, civi quoque obligationem, qua ei devinctus est, remissise, quasi non suo jure, sed consensu principis obsequii vinculo solveretur. Quippe nullo fundamento ejusmodi fictio niti videtur, & consequenter nunquam civi ei resistendi facultas competere dici posset, quia quisquis in se ipso facile experitur, neminem, nisi coactum, abjicere imperium, quod tanto desiderio ambiit, & idcirco, acquisitum, non facile, nisi summa exigente necessitate, abdicaturum, quamobrem si jus resistendi penderet ab illa fictione, nunquam conscientia civi dictare posset resistendi facultatem principi, abutenti imperio, sibi vindicare jure posse, quia nunquam certo persuasus esse potest sibi obsequii necessitatem remissam, quamvis tyrannidem exerceat.

XII. Quinto, si regnum committatur, sive ex felonia in eum cujus feudum est, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperii, ut, si hoc aut hoc rex faciat, subditi omni obedientiæ vinculo solvantur, tunc quoque rex in privatam personam recidit.

COMMENTARIUS.

Felonia significat non solum rebellionem, sed omnem culpam, fraudem, perfidiam, improbitatem vasalli in dominum, cujus vocis originem Cujacius, quem & alii feudistæ sequuntur, deducunt a Græco vocabulo φήλωμα vel φηλωσις, quo significantur imposturæ, fallaciæ, & deceptiones. De feudi autem natura, quæ ei tanquam inseperabile quid inhæret, ut vasallum ob delictum, vel scelus commissum in dominum, privetur feudo, utpote qui tanto beneficio sese indignum reddiderit. vid. Vult. *de feud.* benevolentiam non tamen ipso jure amittit, ita ut Dominus propria authoritate vasallum feudo exuendi facultatem habeat, sed oportet vasallum a judice suo jure judicialiter privari, etiamsi notorium esset delictum. *de feud. cap.* 10. *concl.* 41. Amittitur

titur etiamsi delationi sit clausula adjecta commissoria. Sed notandum, ut annotavimus supra, semper illam clausulam naturaliter imperium comitari, quæ subditis, rege imperio abutente facultatem concedit expediendæ propriæ salutis causa denegandi obsequium, ipsi debitum, eumque exuendi imperio, adhibitis istiusmodi cautionibus, quas suo loco allegavimus. Clausulæ etiam aliæ addi possunt a civibus, quæ non inhærent ipso jure delationi, sed, adjectæ, idem jus tribuunt conveniendi principem, ut præstet, quod promisit facere, vel omittat omittere, ne jure suo quod ista clausula sibi reservarunt, uti necesse habeant: nunquam, ut diximus, perveniendum ad extrema, eaque sæpe violenta, remedia, quin prius moderata adhibuisse oporteat.

XIII. Sexto, si rex partem habeat summi imperii, partem alteram populus aut senatus, regi in partem non suam involanti vis justa opponi poterit, qui eatenus imperium non habet. Quod locum habere censeo, etiamsi dictum sit, belli potestatem penes regem fore. id enim de bello externo intelligendum est: cum alioqui quisquis imperii summi partem habeat, non possit non jus habere eam partem tuendi. quod ubi fit, potest rex etiam suam imperii partem belli jure amittere.

COMMENTARIUS.

SUmmæ majestis jura non posse dividi cum populo, demonstravimus, quia in una eademque civitate penes duos summum residere imperium nequit, ita ut pro ea parte, quam quisque obtinet, alter alterius imperio non subjectus sit, & ita ambo respectu cujusque partis quam obtinent, sibi æquales sint, ita ut regi, in partem, non suam, violanti, opponatur vis justa ab inæquali, sed sibi pari gaudente imperio, quamvis non eodem titulo ornatus, unde iterum apparet populum non resistere regi, qua regi, sed sibi æquali, imperium non habenti in partem, populo acquisitam, sed inter monstrosas seu irregulares imperii Reipub. formas recensenda ejusmodi summi imperii divisio, quæ concipi nequit, nisi perturbato ordine bene constitutæ Reipub. bellis intestinis & civilibus discordiis. Quippe qui habet imperii partem independentem ab alio, ille etiam ipso jure habet facultatem & jus illam partem tuendi: cum autem summum imperium consortis impatiens sit, hinc omnibus rationibus alter alteri conatur eripere partem, quam habet, per fas & nefas, per insidias, dolum, aliasque pravas machinationes, vel etiam vim apertam, unde distrahitur statim in partes civitas & misere dilaceratur factionibus, imo sæpissime funditus evertitur, & nullum avertendo interitui remedium, nisi ad unum vel plures indivisum imperium deferatur.

XIV. Septimo, si in delatione imperii dictum sit, ut certo eventu resisti regi possit, etiamsi eo pacto pars imperii retenta censeri non possit, certe retenta est aliqua libertas naturalis, & exempta regio imperio. Potest autem qui jus suum alienat & jus pactis imminuere.

COMMENTARIUS.

SUnt quidam eventus, quo ipso jure resistendi regi, eumque exuendi imperio, facultas reservata censeri debet populo, quem exprimere non est necesse, quia licet non exprimatur & expressis verbis adjiciatur, adjectus tamen videri debet: resistendi autem eo in casu facultas non diminuit imperium, nec illud dividit; nam illa non competit ex parte imperii civilis, sibi retenta, verum ex naturali jure, quæ cuique concedit de jure suo pro lubitu disponendi libertatem, ita ut qui jus suum in alium transferat, possit illud certa quadam lege circumscribere & pactis limitare vel imminuere, quæ dictat ratio servanda, & paciscentibus tribuit potestatem jus, sibi quodam pacto quæsitum, reservare atque tueri contra quoscunque, atque etiam socio, illud sibi eripere volenti, resistere, vel etiam quod conventum præstare recusantem, vi & armis, necessitate exigente, cogere ad promissum adimplendum.

XV. 1. Vidimus de eo qui jus imperandi habet aut habuit. Restat ut de invasore imperii videamus, non postquam longa possessione aut *Vict. de potest. civ. n. 23.*

Suarez de legib. lib. III. c. 10. n. 9. Lessius de just. & jure. l. II. c. 29. dub. 5. n. 73. † *Lib. II. cap. I.*

aut pacto jus nactus est, sed quamdiu durat injuste possidendi causa. Et quidem dum possidet, actus imperii quos exercet vim habere possunt obligandi, non ex ipsius jure quod nullum est, sed ex eo quod omnino probabile sit eum qui jus imperandi habet, sive is est populus ipse, sive rex, sive senatus, id malle, interim rata esse quæ imperat, quam legibus judiciisque sublatis summam induci confusionem. Improbat Cicero Syllanas leges, ut crudeles in proscriptorum liberos, ne honores petere possent. Servandas tamen censuit, affirmans (ut nos docet Quintilianus †) ita his legibus contineri statum civitatis, ut his solutis ipsa stare non posset. Florus de ejusdem Syllæ actis: *Lepidus acta tanti viri rescindere parabat, nec immerito, si tamen posset sine magna clade reipublicæ.* Et mox: *Expediebat ægræ quasi sauciæque reipublicæ requiescere quomodocumque, ne vulnera curatione ipsa rescinderentur.*

COMMENTARIUS.

QUoniam homines qua, homines, sibi natura æquales, alter in alterum nullum sibi potest vindicare imperium, nisi ex spontanea subjectione & consensu sese alieno imperio submittentis. Quamobrem omne imperium injustum nullam obsequii obligationem producere arbitramur, quod per violentiam in alterum quis sibi acquisivit, illud abjicere jure potest, si quam occasionem ejusmodi subjectus nanciscitur. Hinc invasores imperii jure statuimus eo posse exui, eorumque jussis impune non pareri; quippe ex illegitima & injusta causa non possunt derivari legitimi effectus; cum imperium, consensu destitutum, illegitimum est, quia usurpatum vi, non possunt actus, qui ab eo proficiscuntur, legitimi esse, & consequenter vim obligandi habere per se suaque natura, ita ut civis, jussa & mandata invasoris exequi recusans, peccati reus sit, tanquam voluntati divinæ, quæ nobis necessitatem & obligationem imponit, qua tenemur obsequium præstare summis potestatibus, obsistens, cui si quis obsistit, Dei ordinationi obsistit, & idcirco sese reddit obnoxium condemnationi & iræ divinæ. Sermonem enim habet Apostolus de potestate, a Deo ordinata, & proinde de ea quæ justa est, legitimoque modo acquisita; ea conscientiam civium obligat ad obsequium præstandum legitimo suo principi, quia eum, tanquam a Deo populo præfectum, cujus voluntati nobis parendi atque morem gerendi necessitas incumbit, venerari indissolubili vinculo tenemur. Legitimus vero modus nullus alius excogitari potest, quam quæ naturalis dictat ratio & idcirco quoque a Deo approbatus imo & introductus videri debet, quam consensus populi; quippe eo ipso, quo Deus hominem voluit nasci liberum, etiam ipsi tribuisse necessario videri debet desiderium libertatem illam naturalem conservandi, nisi fortior aliqua ratio ipsi suadeat illam abjicere, quæ est sui conservatio, quæ haberi nequit, nisi sese alieno subjiciat imperio: ubi itaque non constat de ejusmodi spontanea subjectione, homo præsumitur sui juris, quare nemini in eum competit imperium, justo titulo acquisitum. nullius itaque jussis vel mandatis conscientia obtemperare obligata, nisi rectæ rationis dictamini, unde sequitur peccati reum non esse qui invasori resistit, ejusque mandata, tanquam obligandi vim non habentia, exequi recusat. Huc pertinet quæ habet vir Celeber. juris naturæ & gentium peritissimus Sam. Pufend. *lib. 7. cap.* 8. cum inquit, *nullam ad obsequium produci obligationem, nisi legitimam potestatem alter in me habeat. Nam per solam violentiam potest quidem alicui adferri extrinseca quædam necessitas aliquid præstandi, non autem obligatio, quæ vinculum est intrinsecum, animum ita stringens, ut, ni fecerit, peccati sit reus. Hinc si vis a validiore intentetur, majori malo declinando utique adigitur quis facere ea ad quæ non tenetur & a quibus abhorret. Si qua tamen via datur, nemini vitio vertitur, si iniquam illam necessitatem perrumpat.* Sic quoque Scot. *de just. & jur. lib.* 34. 4. statuit, *eum qui per tyrannidem regnum occupavit, neque legem ferre ullam posse, neque jus dicere, quod ullo pacto cives in conscientia obliget, nisi forsan præscriptione aut reipub. consensu legitimi fuerint tandem principes.* Non puto tamen præscriptione acquiri posse usurpatum imperium, quia legitima nulla præscriptio, nisi bona fides præcedat, justus præscribendi titulus, qualis esse nequit, quæ ab invasione & usurpatione habet initium, quia hoc vitium, inhærens, tractu temporis non potest purgari, quod enim non valet ab initio, tractu temporis convalescere nequit. vid. *l. 1. Cod. de usucap. transform. l. 1. Cod. de acquir. possess.* & *l. 3. Cod. comm. de usuc.* Quamobrem non possum subscribere nec Authoris, nec Pufendorfii opinioni, statuentis imperium juste exercentem, atque boni principis officium explentem, pro legitimo principe habendum, quasi vitium imperii, injuste occupati, tolleret justa ejus moderatio & admi-

administratio, quia justus imperii conferendi nullus titulus, nisi consensus transferentis, vel legitima successio, quæ initium habet a consensu; vel etiamsi justo bello sit acquisitum, in quod etiam consensisse videri debet devictus & debellatus populus, deficiente itaque vel expresso, vel tacito consensu, deficie quoque imperium. Oportet itaque ut voluntas populi, vel expressis verbis vel tacite ex manifestis & jure seu recta ratione indiciis probatis constans, accedat, ut imperium, vi vel fraude, aliisque illegitimis modis de facto acquisitum, legitime obtineatur, & droinde imponat civibus obsequii necessitatem, eique parendi intrinsecam obligationem producat. A hoc vitio consensu populi purgatur, si populus, vel pacto, vel aliqua conventione, agnoscat imperium quod de facto obtinet invasor, vel longa patientia declarat sese submisisse se ejus imperio, veluti legitimi principis regimini, præsertim cum habuerit potestatem eum exuendi imperio, si voluisset illud abjicere. Quamobrem quoniam tacite hac ratione videtur consensisse in ejus imperium, censetur quoque sese obligasse ad præstandum obsequium, summis legitime imperantibus, debitum. Finis enim, qui in causa fuit, cur imperio, justo titulo acquisito, morem gerant, spectat communis salutis conservationem, atqui eam tueri & procurare velle perspiciunt invasorem; ergo cum civitas rectore indiget, videntur potius ejus imperium agnoscere velle, qui testatur se boni principis officium imitari animum induxisse, quam eum expellendo ad alium transferre, quem nondum constat bene vel male administraturum Rempub. Sed fortasse hoc possit habere locum, quando populus sui juris est. Verum quid si, pulso legitimo principe, imperii fata in se vertit, & pro rege se gerit; non videtur populus qui legitimo suo principi fidelitatem præstare obligatus est eumque agnoscere superiorem, ejus imperio, qui regni possessionem injusto & illegitimo modo sibi acquisivit, parere eique sese submittere posse, quia ejusmodi submissione, & alteri obsequium præstando, legitimum principem suum exuit imperio ipso facto. Quid enim magis rationi contrarium, quam sine justa causa alieni jus quæsitum auferre summum imperium consensu civium sibi acquisivit princeps legitimus, cui obsequium præstare sese obligarunt subjecti, quo solvere nequeunt semet ipsos, nec valent alterum superiorem agnoscere, nisi consensu principis sui accedente, vel quando ipso jure summa majestate excidit, eaque sese indignum reddit, abutendo sibi delato imperio, aut illud abdicando, vel pro derelicto habendo. Sed dicendum videtur, quanquam ipso facto agnoscant imperium usurpatoris extrinsece cum ejus mandata exequendo ei obsequium præstent, eo tamen ipsos non exuere imperio legitimum principem, nec obedientiam ei denegare animo, quam factis præstare nequeunt; imo obsequi principi suo videri cum ad communem salutem & securitatem conservandam, necessitate exigente, invasoris imperium potius agnoscant, quam ut illud, tanquam injustum & illigitimum, abjicere volentes, Rempub. in summum adducerent discrimen, & privatas possessiones ac fortunas cum vita, quæ hisce longe præstantior, temere & incaute summo periculo exponerent: præsumendum enim quemlibet principem, ex æquitate atque humanitate malle servare cives suos hac ratione, quam ipsos dum ipse eos nequeat tueri adversus vim & impetum usurpatoris, obligare, ut in certissimum periculum sese, reluctando, omnibus destituti viribus, invasori, conjicerent; nec etiam ulterius sese obligasse cives principi ratione fidei & obsequii præstandi præsumendi, quam donec eos possit tueri & defendere contra quæcunque incommoda & mala, quæ homini ab homine in naturæ statu imminent: cujusmodi cives tuendi potestate fato quodam orbato legitimo principe, cives iterum recuperant libertatem propriæ salutis expediendæ aliam quærendi occasionem. Iniquum esset obligationem illam interpretari in incommodum & damnum ejus, qui se obligavit ad agnoscendum superiorem, si ejusmodi submissione sese suasque possessiones conservet & asserat in securitatem: necessitas enim solvit omne juris vinculum, quia semper ejusmodi casus, de quo nec cogitarunt, & quo impossibile est præstare quod pollicitum, exceptus videri debet. Huc pertinet quod est apud Livium, ubi Romani, implorantibus Petellinis auxilium, fateri necesse habebant, *nihil jam longinquis sociis in se præsidii esse: redire domum, fideque ad ultimum expleta, consulere sibimet ipsos in reliquum præsenti fortuna jusserunt*. Verum non possum subscribere opinioni eorum, qui putant præsumi principem expulsum tantisper civibus remisisse obligationem, sese, quoad fata ipsi viam iterum ad regnum aperiant, & quidem, quantum ad conservationem ipsorum, & declinandis periculis, est necessarium. Et hactenus quoque duntaxat fides, quam invasori cives dederunt, stringere videtur, ut illa sit temporaria, expirans, ubi regi expulso sit facultas regnum suum recuperandi Pufend. *lib. 7. cap. 9. de jur. nat. gent.* Quippe præterquam quod ejusmodi fidei datæ interpretatio maxime damnosa videatur reipublicæ, quia, cum invasor de fide civium erga se nunquam certus esse possit, semper ipsi erunt suspecti, & idcirco non tanta æquitate, vel animi moderatione eos tractabit, sed rigido imperio & pene servili in eos dominabitur, atque omnem licentiam & libertatem ipsis eripiet, ne, laxiori ipsis concessa libertate, imperium, quod illegitimum censent, principe legitimo superstite, abjiciendi occasionem arripiant. Huic etiam accedit, quod mentalis ejusmodi fidei datæ & jurejurando confirmatæ limitatio repugnet religioni ac doctrinæ Christianæ atque juri naturæ: promissio enim seu fides interposita super re aliqua est interpretanda secundum mentem & intentionem ejus, qui eam ab altero exigendi jus habet, atque sese tam late extendit, quam honestas & recta dictat ratio, vel verosimile est illum cogitasse, cui fidem præstare obligamur. Jam vero manifestum est invasorem a civibus non exegisse fidem temporariam, qua obligarentur sibi fideles esse & obsequium præsta-

re, donec princeps legitimus, qui ad suos redeundi nunquam præsumitur deposuisse animum, nactus esset occasionem imperium sibi iterum extorquendi; sed exegit fidem, quam debent ipso jure cives summis imperantibus, atque etiam ejusmodi fidem polliciti censentur, dum agnoscunt ejus imperium, eique sese subjiciunt, qualis subjectio, quemadmodum non temporaria, sed perpetua est, scil. quamdiu sceptrum regnumque tenet, & boni principis officium explet, consequenter eodem quoque sensu & fides data, præsertim si jurejurando munita. Caveat sibi qui jurisjurandi vim ejusmodi mentali reservatione eludere conaturus,& sciat non impune Deum permissurum se decipi; sed gravissimas daturum aliquando pœnas, qui, aliud in lingua promptum, aliud in pectore clausum habens, fidem fallit. Quid vero, si vel morte ejus, qui imperium occupaverat, vel alio casu, principi naturali & legitimo pateat aditus in regnum dicendo puto, populum non fieri sui juris, sed cadere in potestatem legitimi principis qui quasi jure postliminii sibi recuperat imperium, sublata quippe necessitate, quæ præstandi ipsos obsequii obligatione solvit, reviviscit prisca fides, quæ pro tempore aliquo suspensa fuit respectu expulsi principis; cedendum enim necessitati & idcirco facile condonandum civibus, quod & communis & privatæ salutis conservandæ intuitu alieno sese submittere necesse habuerint. Quamobrem Henricus VII. Rex Angliæ æquitati maxime consentaneum judicavit edicto statuere, *ut nemo, qui regis partes, tunc de facto regnantis, secutus fuerat, propter ejusmodi crimen unquam impeteretur, aut condemnaretur, vel processu legis, vel per actum Parlamenti.*

2. In his tamen quæ ita necessaria non sunt, & pertinent ad raptorem in iniqua possessione firmandum, si sine gravi periculo potest non pareri, parendum non est. Sed an talem raptorem imperii vi dejicere, aut denique occidere liceat, quæritur.

COMMENTARIUS.

Ubi fides interposita, parendum in omnibus, quæ a civibus exiguntur, & etiam præstanda quæ exigit boni civis officium; quippe eo in casu non magis veluti raptor, sed legitimus princeps, consensu civium electus, considerari debet, quamvis, coacti necessitate, in ejus imperium consentire debuerint: coacta enim voluntas etiam voluntas est. Secus autem, si ad fidem nondum præstandam adacti: tunc enim nihil præstandum quam quod necessitas extorquere videtur imo eo, casu licet adhibere omnia media, quibus cives se subducere ejus imperio illegitimo posse putant, atque etiam violenta remedia adhibere licet, ut ex sequentibus patet.

XVI. 1. Ac primum, si bello injusto, & cui juris gentium requisita non adsint, imperium arripuerit, neque pactio ulla sequuta sit, aut fides illi data, sed sola vi retineatur possessio: videtur manere belli jus, ac proinde in eum licere quod in hostem licet, qui a quolibet etiam privato jure potest interfici. *In reos majestatis*, inquit Tertullianus, *& publicos hostes omnis homo miles est.* Sic & adversus militiæ desertores, cunctis jus pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum est.

Apolog. C. quando liceat unicuique. l. 2.

COMMENTARIUS.

Nulla fide data, nec interposito pacto, in statu belli raptor imperii & cives manent quamobrem licitum ipsi jure belli imperium, quod vi injusta sibi acquisivit, vi eripere, & quibuscunque modis eo raptorem exuere, etiam ipsum tollendo e medio non tantum publica, sed & privata authoritate, quia pro hoste Reipub. habetur, quem interficere cuique privato licitum. qua membro quippe civitatis, ejus defensio imcumbit ipsi eo ipso, quod in civitatem adscitur. Boni civis enim est officium tueri præsentem Reipub. statum adversus omnes qui eum perturbare aut invertere conantur, ejusque perturbatores & hostes dejicere, ac oppugnare, quantum vires ferunt. vere autem ejus perturbator & hostis habetur, qui, vel imperio sibi arripiendo statum ejus mutare velit, vel auferendo ei, cui legitime illud delatum perturbat ejus tranquillitatem, cujusmodi injusta invasio civibus tribuit facultatem in infinitum, id est, omnibus mediis recuperandi quod amissum, & quod vi possidetur vi iterum vindicare jure belli, donec interveniat conventio vel pactum, quod injustam illam possessionem quasi legitimare possit, accedente consensu ejus, penes quem est facultas de illa disponendi.

XVII.

XVII. Idem cum Plutarcho, qui ita ſentit libro de fato ad Piſonem, ſtatuendum cenſeo, ſi ante invaſionem lex publica exſtiterit quæ unicuique poteſtatem facit occidendi eum qui hoc aut illud quod in aſpectum cadit auſus fuerit; puta qui privatus ſatellitium ſibi circumdederit, arcem invaſerit; qui civem indemnatum, aut non legitimo judicio necaverit; qui magiſtratus ſine juſtis ſuffragiis creaverit. Tales leges multæ exſtabant in Græciæ civitatibus, ubi proinde juſta cenſenda fuit talium tyrannorum interfectio. Talis erat Athenis lex Solonis renovata poſt reditum ex Piræeo, in eos qui ſtatum popularem ſuſtuliſſent, aut eo ſublato honores geſſiſſent. Ut & Romæ lex Valeria, ſi quis injuſſu populi magiſtratum gereret: & lex Conſularis poſt decemvirale imperium, ne quis magiſtratum ſine provocatione crearet. qui creaſſent, eum jus faſque eſſet occidi.

COMMENTARIUS.

PRæterquam quod jure communi civibus facultas tribuitur publicæ ſalutis & ſecuritatis tuendæ cauſa interficere eum, qui in Rempub. hoſtilem ſuum animum declaravit; poteſt tamen lex caſus quoſdam ſpeciales lege definire, quibus unicuique poteſtatem concedit eum occidendi, quem aliquid machinatum ex manifeſtis indiciis contra tranquillitatem & ſummam majeſtatem perſpicimus: præſtat enim principiis obſtare, & prævenire malum, ac ipſum quaſi in cunabulis opprimere, quam tali non obviam ire negotio, quod ubi jam vires accepit, ſine ſummo ſæpiſſime Reipub. detrimento tolli nequit. Ejus generis eſt lex Valerii Poplicolæ apud Dionyſium Halicar. *lib.* 5. qua ſancitum, *ne quis Romæ magiſtratum gereret, niſi a populo mandatum, mortis pœna propoſita, ſi quis contra faceret; & impunitate conceſſa, ſi quis talem occideret.* vid. & Liv. *lib.* 3. *cap.* 55. Ejuſmodi caſus ſpeciales definiri a lege, intereſt publicæ tranquillitatis, quippe ſi lex, tyrannum occidendi facultatem concedens, non definiat crimina, quæ reum ſuſpectum reddunt tyrannides ſed cuivis e populo ſuo arbitrio alterius quaſdam molitiones tanquam indicia tyrannidem redolentia, & idcirco, juſtam eum occidendi cauſam ſibi præbentia, liceret judicare, eveniret, ut quot cives tot ſere tyranni exiſterent, qui in mutuam perniciem ſæpius privatæ vindictæ cauſa advolarent, qua ratione cædes cædibus ſub prætextu extirpandæ tyrannidis cumularent.

XVIII. Nec minus licebit ivaſorem imperii interficere, ſi diſerta auctoritas accedat ejus qui jus verum imperandi habet, ſive is rex eſt, ſive ſenatus, ſive populus. His annumerandi & regum puerorum tutores, qualis Joaſa erat Jojada, cum Athaliam regno depelleret. n *Paral.* XXIII.

COMMENTARIUS.

LIcebit, antequam cives conſenſerint in imperium, quod invaſor arripuit: nam eo ipſo, quo cives ſeſe ejus poteſtati ſubmittunt, renunciant imperio principis expulſi: nemo enim duobus dominis ſervitium & fidem præſtare poteſt, & ipſa deſtituuntur mandata & leges etiam, antequam invaſoris imperium agnoverint, vi obligandi, & idcirco ſalva conſcientia civis non poteſt interficere jure invaſorem imperii, cui jam obſequium præſtare promiſit, licet accedat auctoritas ejus, cui verum jus imperandi legitime & juſte acquiſitum.

XIX. 1. Extra hæc ut privato vi dejicere aut interficere liceat ſummi imperii invaſorem, probare non paſſum: Quia fieri poteſt, ut is qui jus habet imperii malit invaſorem in poſſeſſione relinqui, quam periculoſis & cruentis motibus occaſionem dari, qui plerumque ſequi ſolent iis violatis aut interfectis qui validam habent factionem in populo, aut externos etiam amicos. Certe an rem in id periculum

adduci velit rex aut populus incertum est, quorum sine cognita voluntate vis justa esse non potest. Favonius dicebat, χεῖρον εἶναι μοναρχίας ἀνόμου πόλεμον ἐμφύλιον, *pejus esse bellum civile dominatu illegitimo*. Et Cicero: *Mihi pax*
Liv. lib. XXXIV. *omnis cum civibus bello civili utilior videtur*. Ajebat T. Quintius satius fuisse Lacedæmone tyrannum Nabidem relinqui, cum aliter opprimi non posset quam ruina gravissima civitatis in ipsa vindicta libertatis perituræ. Nec alio spectat illud apud Aristophanem, leonem in civitate non alendum; si alitus sit, ferendum esse.

COMMENTARIUS.

NOn oportet cuique privato tam amplam dejiciendi invasorem libertatem ac licentiam competere, quam populo universo, vel etiam principi expulso, antequam fides sit interposita; quamobrem recte invasorem privata vi ejicendi & interficiendi cuique concessa facultas circumscribitur suis limitibus, restringendo eam ad certos casus a summo imperante, vel populo ejus vicem gerente, vel a recta ratione, præscriptos. Quamvis legitimus princeps expulsus sit, quisque tamen civis manet privatum universitatis membrum, subjectum civitati seu principi, cujus est judicare, quidnam sit Reipub. utilius, an invasorem relinquere in possessione, an vero illum vi dejicere. Quippe cum ejusmodi violenta dejectio Rempub. sæpissime in summum discrimen adducat, æquum est ne privato, nisi in casibus expressis, dejiciendi invasorem licentia competat: oportet enim omnes in id consentire, cujus dubius eventus posset universis damnum adferre; nec ipse quidem legitimus princeps populum obligare potest, ut invasorem vi imperio exuat vel interficiat, si præsentissimum & certissimum inde Reipub. immineret periculum. Et in casu dubio præsumitur, qui habet jus imperii, malle invasorem in possessione relinqui, quam periculosis & cruentis motibus dari occasionem. Videtur relinquendum populi arbitrio, quidnam in ejusmodi casu, ponderatis omnibus circumstantiis suadeat sibi faciendum civilis prudentia. Præstat enim sæpius perferre illegitimum dominatum, quam incerto belli civilis eventui exponere universam Rempub. Quo pertinet illud apud Nicetam Choniaten: ***Nec Imperatorem, qui absit, quærendum; nec qui adsit, pellendum esse***; si fieri nequeat sine gravi Reipub. incommodo.

Lib. IX. ad Att. epist. 4. 2. Profecto gravissima cum sit deliberatio, libertas an pax placeat, ut Tacitus loquitur, & difficillimum hoc σκέμμα πολιτικὸν Ciceroni, εἰ τυραννουμένης τῆς πατρίδος παντὶ τρόπῳ τυραννίδος κατάλυσιν πειρατέον, κἂν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύειν: *An cum patria illegitimo imperio premitur, omnimodo danda sit opera ejus demendi, etiamsi civitas eam ob rem in summum discrimen adducenda sit*: non debent singuli quod populi commune est judicium ad se rapere. Illud vero plane iniquum:

Detrahimus dominos urbi servire paratæ.

Sicut Sylla, interrogatus quid ita armatus patriam peteret, respondit, ἐλευθερώσων αὐτὴν τῶν τυραννούντων, *ut eam a tyrannis liberem*.

App. civ. I. Epist. fam. lib. I. Bello Jug. 3. Melius Plato epistola ad Perdiccam suadet, cujus verba Latine sic posuit Cicero: *Tantum contendere in republica, quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti neque patriæ afferri oportere*. Qui sensus & apud Sallustium exstat: *Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & possis & delicta corrigas, tamen importunum est, cum præsertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hostilia portendant*. Unde non longe abit illud Stallii apud Plutarchum in vita Bruti: τῷ σοφῷ καὶ νοῦν ἔχοντι διὰ φαύλους καὶ ἀνοήτους κινδυνεύειν καὶ ταράττεσθαι μὴ καθήκειν: æquum non esse ut vir prudens ac sapiens improborum & desipientium causa in pericula & turbas se conjiciat.

De Off. II. c. I. Huc & Ambrosii illud non male referas: *Adjuvat hoc quoque ad profectum bonæ existimationis, si de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas;*

eruas, quantum sine confusione fieri potest; ne videamur jactantiæ magis facere 2. 2. q.
causa quam misericordiæ, & graviora inferre vulnera dum minoribus mederi desi- 42. art. 2.
deramus. Thomas seditiosam esse dicit interdum quamvis tyrannici regiminis destructionem.

COMMENTARIUS.

GRavissimæ sane deliberationis est, an per multa rerum discrimina libertatem, injusto invasoris imperio perditam & ereptam, repetere & recuperare præstet, quam, perferendo tyrannidem, pace frui. Cujusmodi deliberatio cum pertineat ad universum Reipub. statum, judicium ejus non potest sibi privatus vindicare, quia de communi agitur salute atque libertate, quæ, amissa, communibus viribus recuperanda, ideoque & communi quoque consensu de ejus vindicandæ modo iniri debet consilium. Quippe cum ad exequendum, quod pertinere judicatur ad commnnem Reipub. conservationem, universi populi vires requirantur, quibus utendi facultas nemini concessa, nisi cui se submisit populus, idcirco singulorum civium, qui nullum imperium in se invicem habent, ideoque nec in universum cœtum, nullius effectus esse posset judicium, quia illud sequi cæteros nequit obligare, cum ipse sit subjectus universitati seu civitati, quæ est universus populus. Singulis quidem licet judicare, quid utile fore arbitrantur Reipublicæ, sed non exequi quasi ejusmodi potestatem haberent, quæ nemini eum effectu competit, nisi cui cura incumbit, ne quid Respub. detrimenti capiat, providendi. Quamobrem nec privata authoritate Rempublicam, oppressam ab illegitimo imperio, sed tamen pacificam liberandi vi & armis sibi potestatem nemo arrogare potest, quia pax illa indicium est populum præsentem statum præferendum dubio bello arbitrari, in quo judicio singulis acquiescendum. Si ejusmodi Reipub. status non arrideat quibusdam, alibi lares suos ac penates transferendi & constituendi libertatem habent. Sed aliud dicendum videtur, cum invasor imperii adhuc ipso facto molitur libertatem magis magisque imminuere: hoc enim casu singulis concedendum, quod universo licet populo, in nam cum præsumitur populum, libertatis dulcedinem expertum, præsentem Reipub. statum tueri & defendere in animum induxisse, concessisse quoque videri debet singulis civibus facultatem, quibuscunque eum conservandi mediis, præsertim, quando civitas factionibus distracta, status mutationi proxima, ac tum in præcavendo imminenti Reipub. malo optime de Republ. meretur, qui sua ope atque consilio, quocunque modo illud avertendo, ad pristinum statum eam reducere arbitratur. vid. quæ annotavimus *ad* §. 5. *n.* 5. hisce addenda. Sed caveat sibi quisque ne quid incaute vel temere suscipiat, ne invidia, odio & ira percitus, præceps ruat ad arma capienda, & intestina cienda bella tyrannum opprimendi causa; quæ enim per se licita, casu quodam & mutatione temporis, illicita quandoque sunt, quia Reipub. nocitura. Diligenter vero examinandus præsens status & futurus, atque conferendum præsens incommodum cum illis periculis, quæ rerum mutationes comitantur necesse, ut ex ejusmodi contemplatione perspiciamus, quid magis Reipub. utile futurum videatur; quod enim utilius, id amplectendum: communem enim utilitatem propriis commodis anteponere, boni civis officium est, quamobrem non ad privatum, sed ad commune bonum referenda, quæ patriæ ex amore suscipit agenda. Quamobrem tantum quisque debet contendere in Repub. civis, quantum sociis suis probare potest, quos non debet in certum periculum conjicere; vim, patriæ liberandæ causa ab injusta dominatione, propria authoritate adhibendo, si majus inde perspiciat Reipub. vulnus imminere, quam ex præsenti statu & injusta dominatione incommodum. *Civem oportet æquo & pari cum civibus jure vivere, neque summissum & abjectum; neque sese efferentem: tum in Repub. ea velle, quæ tranquilla & honesta sunt.* Cic. 1. *off. Nihil bono civi magis convenit, quam abesse a civilibus controversiis.* Ad *Att. lib.* 9. *epist.*

4. Non debet movere nos in contrariam sententiam factum Ao- *Jud.* III.
dis in Eglonem regem Moabitarum. nam aperte testatur sacra au- 15.
ctoritas, hunc a Deo ipso vindicem suscitatum, mandato scilicet *Nehem.* IX. 27.
speciali. Neque vero constat hunc Moabitarum regem nullum jus II *Reg.* IX.
imperandi ex pactione habuisse. Nam & in alios reges Deus per quos volebat ministros sua judicia exsequebatur, ut per Jehun in Joramum.

COMMENTARIUS.

TEstatur quidem sacra scriptura Deum populo Israëli, oppresso duro servitutis jugo, quod Rex Moabitarum ipsi imposuerat, clamanti & auxilium imploranti a Domino, suscitasse Ehud ad

excogitandum opportunum medium occidendi tyrannum, in cujus imperium nondum consensisse præsumi debeat populus, quia admodum duriter eos tractabat, metuens fortasse ne abjicerent imperium suum, dulcedinem pristinæ libertatis experti: & quid si agnovissent imperium, id ea mente fecisse dicendum, ut legitimo uteretur imperio, non tyrannico, cui impune non parendum existimarunt, non quidem propria authoritate, sed speciali mandato populi, ut colligi posse videtur e textu. Nam quoniam nomine populi munera regi Egloni obtulit Ehud, nequaquam dubitare possumus, quin ejusdem quoque authoritate occiderit tyrannum, ejus relicto arbitrio opportune sibi medium eligendi, quo potissimum facinus exequi posse judicaret. Cui maxime inserviebat istorum munerum oblatio, utpote qua ratione sibi ad regem aditu patefacto occasionem opportunam nanciscebatur, ad rem sibi mandatam perficiendam. Sed & dicendum videtur, cum populus aperte sæpius testatus fuisset clamando ad Dominum, ut sibi placeret se liberare a manu & injusta tyranni dominatione, etiam privata auctoritate quemvis suscipere potuisse populi liberationem, ex tacita quasi cuique concessa facultate, eo ipso quod aperte testabatur populus, non amplius se perferre posse servitutem, in quam inviti tracti erant vi injusta, ideoque nihil tam vehementer desiderare, quam se in pristinam vindicare libertatem, quod ipse palam tentare nequibat, ne in majus se conjiceret periculum. Itaque si quis posset excogitare aliquod medium, quod valeret populum magis secure liberare servili tyranni dominatione, eo utendi cuique libertas ex præsumpta populi voluntate, tributa videtur dicenda.

Matthæi XXII. 20. XX. Maxime autem in re controversa judicium sibi privatus sumere non debet, sed possessionem sequi. Sic tributum solvi Cæsari Christus jubebat, quia ejus imaginem nummus præferebat, id est, quia in possessione erat imperii.

COMMENTARIUS.

Non habet Christi responsum præcise suam relationem ad Cæsarem Augustum, eo tempore regnantem, ideoque nec ea mente datum puto, ut eo confirmarentur Imperii Romani jura in Judæos; verum nihil aliud eo Christum significare voluisse dicendum censeo, quam, quemadmodum imago, nummo impressa, refert jus cudendæ monetæ apud eum residere, cujus est imago; ita etiam testatur summum imperium habere, cujus illa est, & idcirco ei obediendum, solvendo tributa, quæ imponit vi summæ potestatis rex seu princeps, quia nemini jus illud, nisi summum habenti imperium; atqui mihi, inquit Christus, constat ex ista imagine, jus illud habere Cæsarem, ergo summum quoque imperium oportet habere, tanquam necessarium consequens. Quem autem superiorem agnoscitis utendo nummo illo, ei quoque obedientiam debetis solvendo quæ vobis imperat tributa: cujus enim quis agnoscit imperium, ejus quoque jussa facessere fas est. *Ubicunque enim numisma regis alicujus obtinet, illic incola regem istum pro domino agnoscunt*, est apud Maimon. ex ipsis Hebræorum scholis desumtum. Consequentia argumenti, quo Christus utitur, ut inspiraret & instillaret hominum mentibus obedientiam superioribus præstandam, trahi potest quoque ad Cæsarem, quia ejus imperium etiam agnoscebant Judæi, non solliciti de possessione, nec imperii acquirendi titulo, modo ipsi se eo tueri possent adversus vim & injuriam improborum; nec etiam in eo statu erant, ut potuissent sese opponere tantæ majestati, quamobrem ei potius acquiescendum, quemadmodum ceteri cives & imperio Romano subjectæ gentes nationesque fecerant, quam de possessionis & imperii acquirendi jure ac titulo disputare, atque hac ratione Cæsaris in se iram provocare, & in certissimum omnium miseriarum abyssum semet conjicere.

CAPUT

CAPUT V.

Qui Bellum licite gerant.

I. *Belli causas effectrices alias esse principales in sua re.* III. *Alias instrumentales, ut servos & subditos.*
II. *Aut in aliena.* IV. *Natura jure neminem a bello prohiberi.*

I. UT in aliis rebus ita & in voluntatis actionibus tria esse solent efficientium genera, principales, adjuvantes, & instrumenta. Causa effectrix principalis in bello plerumque est is cujus res agitur: in privato privatus: in publico potestas publica, maxime summa. An & pro aliis nihil moventibus bellum moveri ab alio possit alibi videbimus. Illud interim tenebimus, naturaliter quemque sui juris esse vindicem. ideo manus nobis datæ.

L. servus D. de servis export. Cic. lib. II. off. ex Panatio. D. D. ad l. Si quis in servitutem. D. de fur. l. prohibemus. C. de jure fisci.

COMMENTARIUS.

CAusa principalis est qui injuriam, vel vim sibi illatam, vel corpori & personæ, vel rei ad se pertinenti, depellit vel vindicat, in statu civili potestas publica, cui cura demandata, ne respub. quid capiat detrimenti, vel etiam privato cessante judicio. In statu naturali cuique idem jus, quoniam tanquam publica persona, vel saltem omnia habens summæ potestatis jura, quæ civili potestati delata: quo sensu intelligendum naturaliter quemque sui juris vindicem esse, id est naturam cuique libertatem ac facultatem concessisse sese tuendi adversus vim illatam; sed etiam recuperandi res ablatas injuria, vel reparandi damnum quod passus est, nec non pœnis afficiendi aggressorem in potestatem redactum, vel eum persequendi, donec sibi satisfecerit, aut injuriam vel damnum reparaverit, quamobrem manus nobis datæ: quippe quod non eadem facultas sit, qua cuique potest privata authoritate sibi jus dicere, in societatem coalitis in causa est, quod in civitatem coëuntibus necesse fuerit eam deferre in summum imperantem; *ideoque nihil tam contrarium juri & legibus, quam composita & constituta repub. quicquam agi per vim*, ait Cicero de *ll. lib.* 3. Et Quintil. *declam.* 13. *Nos ideo magistratus legesque a majoribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris sit vindex; & assidua scelerum causa se refellant, si ultio crimen imitabitur.* Sublato itaque summo imperio, quisque naturali jure vindex sui juris, quia neminem, nisi sese ipsum agnoscit superiorem.

II. 1. Sed & alteri prodesse qua possimus non licitum modo sed & honestum est. Recte qui de officiis scripserunt ajunt, nihil esse homini utilius homine altero. Sunt autem diversa hominum inter se vincula quæ ad mutuam opem invitant, nam & cognati ad opem ferendam coëunt, & vicini inclamantur, & qui ejusdem civitatis sunt participes; unde illud, *Porro Quirites, & quiritari.* a Aristoteles dixit oportere quemque, aut pro se arma sumere, si injuriam acceperit, aut pro cognatis, aut pro benefactoribus, aut sociis injuria affectis auxilia ferre. Et Solon docuerat beatas fore respublicas in quibus alienas injurias quisque suas existimaret.

2. Sed ut cætera desint vincula, sufficit humanæ naturæ communio. Ab homine enim nihil humani alienum est. Menandri dictum est:

Injuriarum si improbis auctoribus
Reponeremus ultionem singuli,
Nobis putantes fieri quod fit alteri,
Inter nos juncti conspiratis viribus,

a Rhet. ad Alex. c. 3. Bart. in l. Ut vim. D. de justit. & jure. n. 7 & 8. Jas. ibid. n. 29. Cast. ad l. 1. §. jus gent. eodem. Bart. ad l. hostes. D. de capt. c. 9.

Innoc. ad c. sicut, de jurejur. & inc. olim de rest. spol. n. 16. Panor. n. 18. Syl. vest. in verbo bellum, q 8.

Non prævaleret innocentiæ impetus.
Audax malorum, qui custoditi undique
Jussique pœnas quas merentur pendere,
Aut nulli penitus essent, aut pauci admodum.

Democriti hoc vero Ἀδικευμένοισι τιμωρεῖν κατὰ δύναμιν χρὴ καὶ μὴ παριέναι. τὸ μὲν γὰρ τοιοῦτο δίκαιον καὶ ἀγαθόν. *Injuria oppressos defendere pro viribus oportet, & non negligere: illud enim justum bonumque est.* Quod sic explicat a Lactantius: *Deus qui cæteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incursu & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nudum fragilemque formavit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat & præstet auxilium.*

Lib. VI. L. cum sumus, C. de agricolis. lib. XI.

COMMENTARIUS.

PRoponit hic causas belli suscipiendi adjuvantes, easque recte petit a societatis humanæ, quæ homini cum homine intercedit, conservandæ necessitate & obligatione, qua tenemur non solum suscipere defensionem nostri, sed & socii, vel quia nobis sanguine conjuncti, vel vicinitatis, vel fœderis, vel communis tantum societatis humanæ vinculo devincti. Homines enim hominum causa, ideoque in mutuum adjutorium generatos, passim in *antecedentibus cap.* demonstravimus; societas enim coli nequiret, nisi cujusque pars salva esset & integra, atqui quisque, destitutus alieno auxilio & communi, ope sibi non sufficiat, vel ad paranda ea, quibus indiget, utpote ad vitam sustentandam necessaria, vel depellenda quæ ad sui interitum tendunt, incommoda. Hinc ipsa natura hominem devinxit homini, ut sibi mutuo succurrerent, mutuasque sublevarent necessitates communi ope; imo & natura nobis insevit acres stimulos, queis rapimur ad societatem cum nostris simillimis colendam, & conjunctionem ac cognationem naturalem conservandam; cujus vinculum potissimum est illa lex charitatis, qua tenemur proximum eodem amore prosequi, quo nosmet ipsos amplectimur. Huc etiam tendit ratio, cujus sumus participes, & a ceteris animantibus omni plane mentis discursi destitutis, discernimur. Præterquam quod ejusdem naturæ communio, quam ab eadem origine derivamus, indissolubili vinculo ad communem opem sibi invicem ferendam homines ligat. Hinc eorum optimam illam naturam existimarunt gentiles, qui se natos ad homines servandos arbitrarentur. Hinc *civica Corona.* Hinc illæ inscriptiones: OB CIVES SERVATOS. Optime Juvenalis hæc omnia *Sat.* 15. quæ sic describi merentur.

Ulla aliena sibi credat mala? separat hoc nos
A grege multorum, atque ideo venerabile soli
Sortiti ingenium, divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti
Sensum a cœlesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona, & terram spectantia. Mundi
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus ut nos
Adfectus petere auxilium, & præstare juberet
Dispersos trahere in populum, & migrare vetusto
De nemore, & proavis habitatas linquere silvas:
Ædificare domos, laribus conjungere nostris
Tectum aliud, tutos vicino limine somnos
Ut collata daret fiducia, protegere armis
Lapsum, aut ingenti nutantem vulnere civem,
Communi dare signa tuba, defendier iisdem
Turribus, atque una portarum clave teneri.

Sic etiam Cic. de Orat. *Quid tam regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare adflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate.* Et idem 3. *off. Itemque, magis secundum naturam est, pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis, aut juvandis, maximos labores molestiasque suscipere, imitantes Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilium cœlestium collocavit.* Quippe, ut inquit, Plinius *Hist. Nat. Dei est mortali juvare mortalem: & hæc ad æternam gloriam via.* Huc etiam *pertinent eadem Ciceronis* 1. *off. Sed injustitiæ genera duo sunt. Unum eorum qui inferunt: alterum, qui ab iis, quibus infertur, si possint non propulsant injuriam.* Hisce adde exemplis quæ ad §. 6. & 7. *Proleg.* annotavimus.

III. Instrumenta cum dicimus, non arma hîc intelligimus, & si quæ sunt his similia, sed eos qui ita agunt sua voluntate, ut ea voluntas ab altera pendeat. Tale instrumentum est patri filius, pars quippe ejus naturaliter; tale & servus, quasi pars ex lege; nam sicut pars non tantum pars est totius eadem relatione qua totum est totum partis, sed hoc ipsum quod est totius est: ita possessio est aliquid ipsius possidentis. Democritus: οἰκέτῃσιν ὡς μέρεσι τοῦ σκήνεος χρῶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλο. *Famulis tanquam partibus corporis aliis ad aliud utere.* Quale autem in familia est servus, tale in republica est subditus, ac proinde instrumentum imperantis.

Arist. lib. 1. de moribus. cap. 10. l. Gracchus. C. de adul. Sen. 1. con. 4. Th. 22. 40. art. 2. Sylvest. de bello. p. 3.

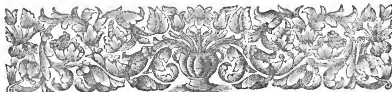
COMMENTARIUS.

INstrumenta non inanimata, sed animata, hic Author intelligit, ratione, & proinde voluntate, prædita, suo tamen arbitrio ea utendi facultate, vel naturali nascendi, vel civili adventitia conditione privata; ideoque quicquid agunt, aliis per ea agere videntur, quorum ab arbitrio & voluntate pendent, quale instrumentum est filius patri, servus domino, subditus imperanti. Habent hi relationem suam ad causam primam & principalem, a qua dependent tanquam pars a toto, non eodem modo, sed pro cujusque qualitate & conditione. Quemadmodum enim est necessaria partis ad totum relatio; ita quoque & ejusdem operatio necessario debet ad totum referri; itaque quicquid agit pars, agere videtur totum per partem suam, tanquam instrumentum cujus, opera & servitio utitur.

IV. Nec dubium quin naturaliter omnes subditi bello adhiberi possint, sed quosdam specialis lex arcet, ut olim Romæ servos, nunc passim clericos: quæ tamen lex, ut omnes ejus generis, cum summæ necessitatis exceptione intelligenda est. Et hæc quidem generaliter de adjutoribus & subditis dicta sunto: nam quæ specialia sunt suis locis tractabuntur.

COMMENTARIUS.

SUbditi, qua subditi, id est partes & membra ejusdem civitatis, ejusdem quoque omnes sunt conditionis, id est sibi æquales, ideoque eadem opera, idem servitium præstare tenentur, quæ qualitas illa adventitia ab iis postulat. Quamobrem nemo se excusare potest ab illo onere seu servitio præstando, quod summus imperans, flagitante communi Reipub. necessitate vel utilitate, civibus imponit aut injungit. Hinc & belli tempore omnes militiæ dare nomina adstricti, imperante principe, nisi quosdam vel lex specialis, vel ipse princeps ab ea arceat, ut olim Romæ servos, vel qui status controversiam patiuntur. *l.* 8. *l.* 11. *ff. de re milit.* Quamobrem cum aliquando Respub. Romana ingenti clade accepta, laborabat liberorum capitum inopia ad conscribendum exercitum, servos in militiam legere necesse habuerunt, at eos liberos prius fecerunt, ut constat ex Liv. *l.* 22. *cap.* 57. ubi inquit. *Et aliam formam novi delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit; octo millia juvenum validorum ex servitiis, prius sciscitantes singulos vellentne militare? empta publice, armaverunt.* & Flor. *lib.* 2. *c.* 6. *Arma non erant, detracta sunt templis; deerat juventus, in sacramentum militiæ liberata servitia.* Sic & Spartanos olim ad supplementum exercitus, exigente necessitate Reipublicæ, servos suos manumisisse tradit Justin. *lib.* 3. *cap.* 6. Adde & Liv. *lib.* 24. *cap.* 6. Eximuntur quoque a belli muneribus Clerici, seu qui divino cultui peragendo destinati sunt, ut cœlesti possent vacare militiæ, nisi Reipub. necessitas eorum postulat servitium & operas. Est enim hæc immunitas commodum aliquod ipsis concessum, quod ita interpretari debemus, ne noceat Reipublicæ. præterquam quod munus illud personale ecclesiasticum ipsos solvere nequit obligatione præstandi officii, quod debent Reipub. quia ejus membrum & civis, cujus necessitatem sublevare omnes æquo jure tenentur cives. Hæc obligatio inhæret cuique ab ipso nativitatis momento & ita quasi ei naturalis est, quamobrem nulla jura vel munera civilia eam in totum tollere possunt.

ANNOTATA AUTHORIS

AD

PROLEGOMENA.

Pud Thucydidem] Verba sunt lib. VI. Ἀνδρὶ δὲ τυράννῳ ἢ πόλει ἀρχὴν ἐχούσῃ οὐδὲν ἄλογον ὅ, τι ξυμφέρον. Idem sensus libro V, ubi Athenienses præpotentes eo tempore, sic Melios alloquuntur: ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται. δυνατὰ δὲ οἱ δυνατοὶ πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς συγχωροῦσι: *Justa humana rationi ea censeri, quæ par necessitas indicit: cæterum quæ fieri possunt ea fieri a validioribus, ab infirmioribus tolerari.*

A se posse exaudiri] Apud Plutarchum Lysander machæram ostendens: ὁ ταύτης κρατῶν βέλτιστα περὶ γῆς ὅρων διαλέγεται. *Hanc qui habet, is optime de terrarum finibus disputat.* Apud eundem Cæsar: οὐ τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι: *Non idem esse tempus armorum quod legum.* Seneca quarto de beneficiis capite XXXVIII. *Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo justus unus tot armatis cupiditatibus: non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere.*

Armatus leges ut cogitem?] Plutarchus hanc sententiam Pompeji ad Mamertinos sic enuntiat: οὐ παύσεσθε ἡμῖν ὑπεζωσμένοις ξίφη νόμους ἀναγινώσκοντες, *Non desinetis nobis hominibus gladiis accinctis leges recitare.* Curtius libr. IX: *Adeo etiam naturæ jura bellum in contrarium vertit.*

Οἰκείωσιν *Stoici appellabant*] Chrysostomus ad Romanos Homilia XXXI. ἔχομεν γὰρ φυσικήν τινα πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσιν, ἣν καὶ θηρία πρὸς ἄλληλα κέκτηνται. *Habemus natura homines cum hominibus societatem. quidni, cum tale quid inter se & feræ habeant?* Vide eundem capite primo ad Ephesios, ubi a natura nobis data docet ad virtutem semina. Marcus Antoninus Imperator summe Philosophus: ὅτι γὰρ πρὸς κοινωνίαν γεγόναμεν πάλαι δέδεικται. ἢ οὐκ ἦν ἐναργές, ὅτι τὰ χείρω τῶν κρειττόνων ἕνεκεν, τὰ δὲ κρείττω τῶν ἀλλήλων; *Pridem patuit ad societatem nos genitos. Nonne in aperto est deteriora esse meliorum causa, meliora vero alterum alterius causa?*

Aliquatenus temperant] Vetus est proverbium, *Canis caninam non est.* Juvenalis;

Tigris agit rabida cum tigride pacem:
Parcit cognatis maculis fera.

Est locus Philonis egregius ad Decalogi præceptum quintum, quem Græce qui volet legat. Ego eum, quia longior est, semel, id est Latine, hic ponam: *Imitatores saltem mutorum animantium estote, homines. Beneficio vicem rependere illa edocta norunt. Canes domus defensores sunt: quin & pro heris moriuntur: si quod subito periculum eos contigerit. Dicuntur & canum illi qui greges comitantur præcedere pecora, depugnantes ad mortem usque, ut pastores illæsos præstent. Nonne inter fœda fœdissimum est, in referenda gratia vinci hominem a cane, mitissimum animal a ferocissimo? quod si a terrestribus non satis edocemur, transeamus ad naturam volucrum, aëris viatricem, ut vel inde discamus, quod oportet. Ciconiarum senes in nidis manent, volare invalidæ. Harum soboles per omnes, prope sic dixerim, terras mariaque volitant, victum undique parentibus quærentes; illa pro ætatis merito fruuntur quiete, rerum copia, deliciis etiam: hæ vero itineris molestias solantur pietatis conscientia & exspectatione paris olim, ubi senuerint, a sua prole, atque ita legitimo tempore debitum persolvunt necessarium, quod accepere reddentes. neque enim ab aliis alimenta habere possunt, aut initio vitæ parva cum sunt, aut natu grandes in vitæ exitu. quapropter non alio quam natura magistro didicerunt educare vetulas, educatæ & ipsæ cum teneræ essent. Non-ne vero hæc ubi audiunt, habent cur se præ pudo-*

re abscondant, qui parentum curam non habent, atque eos negligunt, quos aut solos aut præ ceteris sublevare debuerant, præsertim cum id facientes non tam daturi sint quippiam, quam id quod debent redditari? Nihil enim est liberis proprium quod non parentum sit prius, qui aut de suo dederunt, aut acquirendi præbuerunt causas. De columbarum cura eximia circa fœtus suos vide Porphyrium de non esu animalium tertio. De Scarorum & saurorum pro Sociis Cassiodorum XI, 40.

Cum societatis appetitu excellente] M. Antoninus libro IX: ὁ ἄνθρωπος εὐεργετικὸς πέφυκε. *Homo in id natus est bene ut aliis faciat.* item: θᾶσσον γοῦν εὕροι τις ἂν γεῶδες τι μηδενὸς γεώδους προσαπτόμενον, ἤπερ ἄνθρωπον ἀνθρώπων ἀπεσχισμένον. *Facilius reperiat quis terrestre aliquod ad terram se non ferens, quam hominem ab humano genere abscissum.* Libro X: ἴσι τὸ λογικὸν εὐθὺς καὶ πολιτικόν. *quod ratione utitur, necessario & cœtum appetit.* Nicetas Choniates: ἐνεσημήνατό πως ἡ φύσις ἡμῖν καὶ ἐνεφύτευσε πρὸς τὰ οἰκεῖα συμπάθειαν. *Natura insculpsit insevitque nobis animi consensionem cum iis quæ cognata sunt nobis.* Adde Augustinum de Doctrina Christiana libro III. c. 14.

Societatis custodia humano intellectui conveniens] Seneca IV de Beneficiis cap. XVIII: *Ut scias per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est, ingratum esse, quoniam nihil æque concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus? præda animalium & victimæ ac vilissimus & facillimus sanguis: quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit. duas res dedit, quæ illum, obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. itaque qui par esse nulli posset si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: Societas terris genitum in aliena natura transmisit imperium, & dominari etiam in mari jussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. Tollitur autem, si efficies ut ingratus animus non per se vitandus sit.*

Quo pertinent alieni abstinentia] Porphyrius de non esu animantium: ἡ δὲ δικαιοσύνη ἐν τῷ ἀφεκτικῷ καὶ ἀβλαβεῖ κεῖται παντὸς ὁτιοῦν τοῦ μὴ βλάπτοντος. *Justitia in eo sita est ut abstineatur alienis neque noceatur non nocentibus.*

Prudens dispensatio, ut quæ nunc sapientiorem minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujusque & rei natura fert, præponit] Agit hac de re Ambrosius libro primo de officiis.

Ex libera Dei voluntate] Inde M. Antonino judice libro IX: ὁ ἀδικῶν ἀσεβεῖ: *qui injuste agit, impius est.*

Deo tamen asscribi merito potest] Chrysostomus I ad Corinthios XI, 3: ὅταν δὲ εἴπω τὴν φύσιν, θεὸν λέγω. ὁ γὰρ τὴν φύσιν δημιουργήσας αὐτός ἐστιν. *Cum naturam dico, Deum dico. ipse enim est naturæ opifex.* Chrysippus III de Diis: οὐ γάρ ἐστιν εὑρεῖν τῆς δικαιοσύνης ἄλλην ἀρχὴν οὐδὲ ἄλλην γένεσιν, ἢ τὴν ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τὴν ἐκ τῆς κοινῆς φύσεως. ἐντεῦθεν γὰρ δεῖ πᾶν τὸ τοιοῦτον τὴν ἀρχὴν ἔχειν, εἰ μέλλομέν τι ἐρεῖν περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν. *Non potest inveniri principium aliud aut origo justitiæ, quam ab Jove & communi natura. inde enim initium duci debet, ubi de bonis malisque disserendum est.*

A quo Jovis nomine jus Latinis dictum] Nisi forte verius per abscissionem, ut ex eo quod fuit ossum factum est os, ita ex eo quod fuerat jussum factum jus, jusis, postea juris, ut ex Papisiis Papirii, de quo vide Ciceronem lib. IX, epist. 21.

Dii quidam sunt parentes] Θεοὶ ἐπίγειοι, Hierocli ad aureum carmen *Dii terrestres*: Philoni ad Decalogum ἐμφανεῖς θεοὶ μιμούμενοι τὸν ἀγέννητον, ἐν τῷ ζωοπλαστεῖν, *conspicui Dii, qui ingenitum Deum imitantur vitam dando*: secunda post Deum fœderatio Hieronymo epist. XCII. Parentes Deorum simulacra Platoni de legibus XI. Honos parentibus ut diis debetur, pronuntiante Aristotele Nicomachæorum IX, cap. II.

Utilitas justi prope mater & æqui] Ad quem locum Acron, aut quisquis est vetus Horatii interpres: *repugnat præceptis Stoicorum. ostendere vult justitiam non esse naturalem, sed natam ex utilitate.* contra hanc sententiam vide quæ disputat Augustinus de Doctrina Christiana libro III, c. XIV.

Sicut civis qui jus civile perrumpit] Hac ipsa similitudine apposite utitur lib. IX. M. Antoninus: ἥτις ἐὰν οὖν πρᾶξίς σου μὴ ἔχῃ τὴν ἀναφορὰν, εἴτε προσεχῶς εἴτε πόρρωθεν ἐπὶ τὸ κοινωνικὸν τέλος, αὕτη διασπᾷ τὸν βίον, καὶ οὐκ ἐᾷ ἕνα εἶναι, καὶ στασιώδης ἐστὶν ἐν δήμῳ ὁ τὸ κατ᾽ αὐτὸν μέρος διιστάμενος. *Quæcumque tua actio respectum non habebit sive cominus sive eminus ad propositum communitatis, ea vitam diducit, nec unam esse patitur, seditiosaque non minus est quam is qui in populo partem seorsim facit.* Et libro XI: ἄνθρωπος ἑνὸς ἀνθρώπου ἀποσχισθεὶς, οὐ δύναται μὴ καὶ ὅλου φύλου ἀποκεκόφθαι: *Homo ab uno abscissus homine, non potest non & ab universo genere abscissus haberi.* Nimirum, ut eidem Antonino dictum est, quod examini expedit: idem api.

Vim jusque parilis copulans vincli jugo] Ovidius:

Valet causa, causamque tuentibus armis.

Quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles] Chrysostomus in caput IV ad Ephesios: πῶς οὖν λῃσταὶ εἰρηνεύουσι, φησί. πότε; εἰπέ μοι, πάντως ὅταν οὐ λῃστικῷ τρόπῳ χρήσωνται, ἂν γὰρ ἐν αὐτοῖς οἷς ἂν διανέμονται, μὴ τοὺς νόμους φυλάξωσι τοὺς τοῦ δικαίου καὶ ἑκάστῳ ἀπονέμωσι τὸ δίκαιον, ὄψεις αὐ κἀκείνους ἐν πολέμοις καὶ μάχαις.

At

At qui fit ergo, dicet aliquis, ut in pace vivant latrones? Quando vero? dic quaso. Nempe cum non ut latrones agunt. nam si in dividendis rebus prascripta justitia non servent, neque partitionem ex aquo faciant, videbis & ipsos inter se bellis ac praliis implicari. Plutarchus cum Pyrrhi recitasset dictum, regnum se ei liberum suorum relinquere cui acutissimus futurus esset gladius, dicit hoc nihil aliud esse quam quod in Phœnissis posuit Euripides.

Θηκτῷ σιδήρῳ δῶμα διαλαχεῖν τόδε.

Ut sanguinante dividant ferro domum.

additque acclamationem egregiam: οὕτως ἄμικτός ἐστι καὶ θηριώδης ἡ τῆς πλεονεξίας ὑπόθεσις. *Adeo insociabile ferinumque est propositum plus suo habendi.* Cicero epist. XI, 16. *omnia sunt incerta cum a jure discessum est.* Polybius IV: καὶ γὰρ κατ' ἰδίαν τὸ τῶν ῥᾳδιουργῶν καὶ κλεπτῶν φῦλον τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ σφάλλεται, τῷ μὴ ποιεῖν ἀλλήλοις τὰ δίκαια, καὶ συλλήβδην διὰ τὴν εἰς αὑτοὺς ἀθεσίαν. *Nam & privata coitiones facinorosorum ac furum hoc maxime modo everti solent, ubi inter se jus non prastant, & in summa, ubi fides inter ipsos perit.*

Graviter eos accusat Aristoteles] Et Plutarchus in Agesilao: Λακεδαιμόνιοι τὴν πρώτην τοῦ καλοῦ μερίδα τῷ τῆς πατρίδος συμφέροντι διδόντες, οὔτε μανθάνουσιν, οὔτ' ἐπίστανται δίκαιον ἄλλο, πλὴν ὃ τὴν Σπάρτην αὔξειν νομίζουσι: *Lacedamonii primam honesti partem ponentes in patria sua utilitate, jus aliud nec norunt nec discunt quam unde Spartam putent posse augeri.* de iisdem Lacedæmoniis Athenienses libro V: πρὸς σφᾶς μὲν αὐτοὺς καὶ τὰ ἐπιχώρια νόμιμα πλεῖστα ἀρετῇ χρῶνται. πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους πολλὰ ἄν τις ἔχων εἰπεῖν ὡς προσφέρονται, μάλιστ' ἂν δηλώσειεν, ὅτι τὰ μὲν ἡδέα καλὰ νομίζουσι, τὰ δὲ συμφέροντα δίκαια. *Quod ipsos inter se & civilia jura attinet, plurimum virtute utuntur; Quales vero sint adversus alios, multa adferri possint eo pertinentia, breviter autem rem exposuerit, qui dixerit eis honesta videri qua suavia sunt, justa qua utilia.*

Qui militari fortitudini justitiam anteposuit] Agesilaus cum Persarum regem magnum audiret appellari, *quomodo*, inquit, *major me est: nisi sit justior?* Est hoc apud Plutarchum.

Sed φιλανθρώπους] Optime M. Antoninus: πόλις καὶ πατρὶς ὡς μὲν Ἀντωνίνῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος. *civitas & patria mihi ut Antonino Roma, ut homini mundus.* Porphyrius de non esu animantium III: ὁ λόγῳ ἀγόμενος καὶ πρὸς πολίτην τηρεῖ τὸ ἀβλαβές, καὶ ἔτι μᾶλλον πρὸς ξένους καὶ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὁ τὴν ἀλογίαν ἔχων ὑπήκοον καὶ αὐτὸς παρ' ἐκείνους λογικώτερος, διὰ τοῦτο δὲ καὶ θειότερος: *Qui ratione ducitur, innocentiam in cives servat, imo & in peregrinos & homines quosvis, quanto ratione prastans, tanto divinior.*

Minois] De quo versus est veteris poëtæ:

Καὶ νήσων δμήρεσσι βαρὺν ζυγὸν ἔμβαλε Μίνως.

Insula cuncta jugo Minois pressa gemebat.

vide hac de re Cyrillum adversus Julianum libro VI.

Valere non scripta] Ideo Alfonsus rex interrogatus plusne libris an armis deberet, dixit, ex libris se & arma & armorum jura didicisse. Plutarchus: εἰσὶ δὲ καὶ πολέμων ὅμως τινὲς νόμοι τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι, καὶ τὸ νικᾶν οὐχ οὕτω διωκτέον, ὥστε μὴ φεύγειν τὰς ἐκ κακῶν καὶ ἀσεβῶν ἔργων χάριτας. *Sunt apud viros bonos quadam & belli jura, nec ita sectanda victoria est, ut non fugiatur utilitas ex pravis impiisque actionibus proveniens.*

Justitia conscientia] Bene apud Appianum Pompejus: θαρρεῖν δὲ χρὴ τοῖς τε θεοῖς καὶ αὐτῷ τῷ λογισμῷ τοῦ πολέμου καλὴν καὶ δικαίαν ἔχοντι φιλοτιμίαν ὑπὲρ πατρίου πολιτείας. *confidere oportet diis & causa belli honeste justeque suscepti studio ad tuendum patria statum.* Cassius apud eundem: μεγίστη δ' ἐλπὶς ἐν τοῖς πολέμοις ἐστὶ τὸ δίκαιον. *In bellis spes optima est, causa jus.* Josephus XV Antiquæ historiæ: μεθ' ὧν τὸ δίκαιον, μετ' ἐκείνων ὁ Θεός. *Abs quo stat jus, ab eo Deus.* multa sunt apud Procopium in hanc sententiam: ut in oratione Belisarii in itinere in Africam, ubi hoc inter cætera: τὸ ἀνδρεῖον οὐκ ἂν νικώη μὴ μετὰ τοῦ δικαίου τεταγμένον, *Victoriam fortitudo datura non est nisi justitiam habeat commilitem:* & in altera oratione ante prælium non longe a Carthagine: & in Longobardorum sermone ad Herulos, ubi hæc, sed correcta a nobis: μαρτυρόμενοι τὸν Θεὸν οὗπερ τῆς ῥοπῆς καὶ βραχεῖά τις ἡ παρείπαν ἰσχὺς πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει ἀντίξους ἐστί, αὐτόν τε εἰκὸς ταῖς πολέμου αἰτίαις ἡγμένον, ἀμφοτέροις πρυτανεῦσαι τῆς μάχης τὸ πέρας. *Testamur Deum, cujus potentia vel minima particula omnem humanam vim aquiparat; is, ut credibile est, belli causas intuens, dabit debitum utrisque pralii exitum.* quod dictum eventus mox admirabilis comprobat. Sic & apud eundem scriptorem ad Gothos Totilas: οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι τὸν ἀδικοῦντα καὶ βιαζόμενον ἐν τοῖς ἀγῶσιν εὐδοκιμεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸν βίον ἑκάστου ἡ τοῦ πολέμου πρυτανεύεται τύχη. *Fieri nequit, nequit inquam, fieri, ut qui violentia & injustitia utuntur, decus pugnando pariant, sed prout vita cuique est, ita ei obtingit belli fortuna.* Mox capta jam Roma alteram habet orationem Totilas, pertinentem eodem. Agathias vero libro II: ἀδικία γὰρ καὶ θεοῦ ἀθεραπευσία φευκτὰ μὲν ἀεὶ καὶ ἀσύμφορα, μάλιστα δὲ ἐν τῷ προσπολεμεῖν καὶ παρατάττεσθαι. *Injustitia & Dei neglectus vitanda semper & noxia, tum vero maxime ubi res belli in acie cernitur.* Probat id alibi Darii, Xerxis, & Atheniensium in Silicia illustribus exemplis. Vide si libet & Crispini orationem ad Aquilejenses apud Herodianum VIII. Apud Thucydidem libro VII, Lacedæmonii clades ad Pylum & alibi acceptas suæ culpæ acceptas ferunt, quod judicium provocati accipere recusassent. Sed cum postea Athenienses multis éditis improbis facinoribus judicium defugissent, spes inde meliorum successuum ad Lacedæmonios rediit.

Omnia arma interdicerent] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Gladius bene de bello cruentus & melior homicida.*

Wilhelmo Matthæi] Adde his Johannem de Carthagena editum Romæ anno CIↃ IↃ CIX.

Rudibus pariter & doctis patent] Idem Euripides Andromacham Hermione dicenti:

Οὐ βαρβάρων νέμουσιν οἰκοῦμεν πόλιν.

Non barbarorum more in urbe hac vivitur.

respondentem facit:

Κἀκεῖ τάγ' αἰσχρὰ κἀνθάδ' αἰσχύνην ἔχει.

Quæ turpia illis, hic quoque haut culpa vacant.

Testimoniis Philosophorum] Quid ni, cum Alexander Severus Ciceronis de Republica & Officiis libros perpetuo lectitarit?

Veritatem sparsam per singulos] Verba sunt Lactantii Institutionum VI. cap. 9. Justinus Apologetico priore: οὐχ ὅτι ἀλλότριά ἐστι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι πάντη ὅμοια. ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων Στωϊκῶν τε καὶ ποιητικῶν καὶ συγγραφέων. ἕκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν καλῶς ἐφθέγξατο. *Non quod plane aliena sint Platonis dogmata a Christi dogmatibus, sed quod nec plane conveniant, ut nec aliorum dogmata, puta Stoicorum, poëtarum, & historiæ scriptorum. Eorum enim quisque ab insita ratione id quod ei consentaneum est, ex parte videns eatenus recte dixit.* Tertulliano, Seneca sæpe noster. sed, ut idem nos monet; nulli hominum universitas spiritualium documentorum competebat, nisi in Christum. Augustinus epistola CCII: *Mores illi quos Cicero philosophique alii commendant, in ecclesiis toto orbe crescentibus docentur atque discuntur.* Vide si vacat hac super re eundem Augustinum de Platonicis, quos paucis mutatis ait Christianos esse epistola LVI. & de vera religione capite III, & confessionum libro VII, c. 9. & libro VIII, c. II.

Et Christiani veteres] Late hoc persequitur Lactantius libro VI. Institutionum, capitibus XV, XVI, XVII. Cassiodorus: *non affectibus moveri, sed secundum eos moveri utile vel noxium.*

In quibusdam modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa incitat] Agathias libro V, in oratione Belisarii, τῶν γὰρ τῆς ψυχῆς κινημάτων, τὰ μὲν ὅσα πεφύκασι καθαρὸν ἔχειν καὶ ἀκραιφνὲς τὸ αἱρετὸν καὶ καθῆκον, τούτων ἐντελῶς καὶ δὴ ἀνθεκτέον. οἷς δὲ μέτεστι καὶ τῆς πρὸς τἀναντία τροπῆς καὶ ἐκκλίσεως, τούτοις οὐ διὰ παντὸς χρηστέον, ἀλλ' ὡς ὅσον ἔχουσι τὸ συμφέρον. τὸ μὲν οὖν φρονεῖν ἀμιγὲς ἀγαθὸν καὶ ἀνόθευτον ἅπαντες εἶναι φήσαιεν ἄν. τῆς δὲ ὀργῆς τὸ μὲν δραστήριον ἐπαινετόν, τὸ δὲ ὑπέρμετρον φευκτὸν καὶ ἀσύμφορον. *Ex animi motibus illi omnino simpliciterque arripiendi in quibus id quod officio convenit eligique dignum est, purum reperitur atque sincerum. At quibus accidit, ut & in malum vergant atque declinent, his non omnimode utendum, sed quatenus conducunt. Prudentia, bonum est merum & incorruptum, quod nemo negaverit. In ira id quod actuosum, laudabile; quod modum excedit, vitandum ac damnum adferens.*

Hebræi scriptores] Ita sensit Cassianus Institutione divinarum Scripturarum.

ANNO-

ANNOTATA AUTHORIS

In opus suum de

JURE BELLI ET PACIS.

NOn actio, sed status] Philo II. de legibus specialibus: ὥσπερ γὰρ οἰκείῃ πολεμίους οὐ μόνον τοὺς ἤδη ναυμαχοῦντας ἢ πεζομαχοῦντας νομιστέον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ἑκάτερον παρασκευασμένους καὶ τοὺς ἑλεπόλεις ἐφιστάντας τοῖς λιμέσι ἢ τείχεσι κἂν μὴ συμπλέκοντες, κρίνομεν. *Hostes non soli existimantur, qui jam navali aut terrestri prælio certant, sed pro talibus habendi & qui machinas admovent portubus aut mœnibus, etiamsi nondum pugnam incipiunt.* Servius ad illud primæ Æneidos:

Nec bello major & armis.

Bellum & consilium habet: arma tantum in actu ipso sunt. Idem ad VIII: *Bellum est tempus omne, quo vel præparatur aliquid pugnæ necessarium, vel quo pugna geritur. Prælium autem dicitur, conflictus ipse bellorum.*

Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest] Seneca idem epistola XLVIII: *Hæc societas diligenter & sancte colenda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & judicat aliquod esse commune jus generis humani.* Videri potest hac de re Chrysostomus I Cor. XI, I.

Alia est fine inæqualitate] Ut in Grammaticis alia constructio convenientiæ, alia regiminis.

Deum & homines] De hac societate vide Philonem in ἀνεπίφη Νοῦς. Habet & Plutarchus quædam in Numa.

Quæ libertas dicitur] Quam propterea facultatis nomine optime definiunt Romani Jurisconsulti.

Dominium] *Jus pro Dominio.* Scholiastes ad Horatium.

In res singulorum majus est dominium regis] Philo περὶ φυτεργίας. καὶ μὴν ἄργυρός τε καὶ χρυσὸς καὶ ὅσα ἄλλα κειμήλια παρὰ τοῖς ἀρχομένοις θησαυροφυλακεῖται τῶν ἡγεμόνων μᾶλλον ἢ τῶν ἐχόντων ἐστίν. *Certe argentum, aurum, & quæ pretiosa alia apud subditos custodiuntur, eorum qui regnant magis sunt quam possidentium.* Plinius Panegyrico: *cujus est quicquid est omnium, tantum ipse quantum omnes habent.* Et mox: *Ecquid Cæsar non suum videat?* Adde Sarisberiensem in Policratico lib. V, c. I.

Ἀξίαν] Cicero de Officiis I: *Sed si contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt, patria, & parentes, quorum beneficiis maxime obligati sumus; proximi liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium; deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est: quamobrem necessaria præsidia vitæ debentur iis maxime, quos ante dixi. vita autem victusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurgationes in amicitiis vigent maxime.* vide quæ infra dicentur libro II, capite VII. §. IX. & X. Seneca de Beneficiis libro IV, c. II. ubi de testamentis agit: *Quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus.* ipsum locum vide. Adde Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, cap. XXVIII, & XXIX.

Nomen habet proportionis] Habitudinis comparationem vocat Cassiodorus. Est hujus proportionis, qua Justitia attributrix uti solet, non incommoda apud Homerum descriptio:

Ἐσθλὰ μὲν ἐσθλὸν ἔδωκε, χέρεια δὲ χείρονι δῶκεν.

Præstanti dabat hic præstantia, vilia vili.

Utra possessione justior] Vide eundem Xenophontem παιδείας secundo. Huc spectat lex per Mosem data: *non misereberis in judicio pauperis.* Exodi XXIII, 3. Levit. XIX, 15. Oportet enim, ut Philo ait, τὰ πράγματα ἀφέλκειν τὴν τῶν δικαζομένων φαντασίας, *res abstrahere a litigatorum respectu.*

Tertia juris significatio quæ idem valet quod lex] Hoc sensu dixit Horatius:

Jura inventa metu injusti fateare necesse est. Et alibi:

Jura neget sibi nata.

Ubi Scholiastes: *legum sit contemtor.*

Jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet] Exemplum sit in Zaleuci lege, pœnam irrogante ei qui contra Medici præceptum vinum bibisset.

מצות] משפט. Sic Maimonides libro III, ductoris dubitantium cap. XXVI.

Jus naturale est dictatum rectæ rationis] Philo libro, omnem virum bonum esse liberum. Νόμος δὲ ἀψευδὴς ὁ ὀρθὸς λόγος, οὐχ ὑπὸ τοῦ δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος θνητοῦ φθαρτὸς ἐν χαρτιδίοις ἢ στήλαις ἄψυχος ἀψύχοις, ἀλλ᾽ ὑπ᾽ ἀθανάτου φύσεως ἄφθαρτος ἐν ἀθανάτῳ διανοίᾳ τυπωθείς. *Lex mentiri nescia est recta ratio, qua lex, non ab hoc aut illo mortali mortalis, non in chartis aut columnis exanimis exanima, sed corrumpi nescia, quippe ab immortali natura insculpta in immortali intellectu.* Tertullianus de corona militis: *Quæres igitur Dei legem, habens communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis.* M. Antonius lib. II. τέλος λογικῶν ζώων, ἕπεσθαι τῷ τῆς πόλεως καὶ πολιτείας τῆς πρεσβυτάτης λόγῳ καὶ θεσμῷ. *Finis animantium ratione utentium, sequi legem ac normam civitatis ac reipublicæ omnium antiquissimæ.* Adde Ciceronis locum de Republica III, quem adducit Lactantius VI, 8. Præclara sunt quæ in hanc rem habet Chrysostomus XII, & XIII, de statuis. Nec spernenda quæ Thomas Secunda Secundæ LVII, 2. & Scotus III, dist. 37.

Furtum naturali jure prohibitum] Julianus, ὁ δεύτερος νόμος (post illum de Deo agnoscendo & colendo) ἱερὸς φύσει καὶ θεῖος, ὁ τῶν ἀλλοτρίων πάντη καὶ πάντως ἀπέχεσθαι κελεύων· καὶ μήτε ἐν λόγῳ, μήτε ἐν ἔργῳ, μήτε ἐν αὐταῖς ταῖς λανθανούσαις τῆς ψυχῆς ἐνεργείαις ταῦτα ἐπιτρέπων συγχεῖν. *Lex altera & ipsa suapte natura sancta atque divina ea est, quæ semper & ubique alienis abstineri jubet, neque vero aut verbo, aut facto; aut arcanis animi cogitationibus contra ire sinit.* Cicero de Officiis III. ex Chrysippo: *In vita sibi quemque petere quod pertineat ad usum, non iniquum est: alteri surripere, jus non est.*

Ἀνθρώποισι δ᾽ ἔδωκε δίκην] Juvenalis Satyra XV:

—— venerabile soli
Sortiti ingenium divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,
Sensum e cælesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona & terram spectantia. Mundi
Principio indulsit communes Conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus ut nos
Affectus petere auxilium & præstare juberet,
Dispersos trahere in populum, &c.

Chrysostomus ad VII. Rom. τὸ τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου λόγον οὐδὲ κινεῖν δεῖ ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀναισθήτων.

Si quis in parentes injurius fuisset] Exemplum vide in Chamo, Gen. X, 22. ubi pœna sequitur.

Καὶ συναγανακτῆσαι τοῖς πάσχουσι] Chrysostomus XIII. de statuis, καὶ γὰρ τὸ συναγανακτεῖν τοῖς ὑβριζομένοις φυσικὸν ἅπαντες ἔχομεν. εὐθέως οὖν τοῖς ἐπηρεάζουσιν ἐχθροὶ γινόμεθα κἂν μηδὲν ἀδικῶμεν αὐτοὶ πεπονθότες. *Natura id habemus, ut indignationem nostram conjungamus cum iis qui male tractati sunt. illico enim injuriosis hominibus infensi sumus, etiamsi ad nos nulla pars injuriæ pervenit.* Scholiastes ad Horatium Satyra III, lib. I. *Sensus aliter indignatur & animus cum audierit homicidium factum, aliter cum furtum.*

Si quando brutis animantibus justitia tribuitur] Divinationem quandam justitiæ in elephantis notat Plinius lib. VIII, cap. V. Idem libro X. narrat, aspidem fuisse quæ suum ipsa catulum necaret, quod is catulus hospitis filium interemisset.

Ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio] Seneca de ira libro V. cap. III. feras ira carere dixit, sed pro ira habere impetum. *Muta animalia,* ait, *humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus.* Sic in bestiis non esse κακίαν sed οἱονεὶ κακίαν, non vitia sed vitiorum simulacra dixit Origenes contra Celsum. ὡς ἂν θυμωθῆναι τὸν λέοντα, *velut irasci leonem:* Peripatetici apud Porphyrium de non esu animantium tertio.

Τὰ κοινῇ φαινόμενα πᾶσι] Aristoteles Nicom. X, II. ὃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ τοῦτο εἶναί φαμεν, ὁ δ᾽ ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν οὐ πάνυ πιστότερα ἐρεῖ. *Quod omnibus ita videtur, id ita esse dicimus, qui vero hanc fidem velit tollere, nihilo ipse credibiliora dicet.* Seneca: *In tanta judiciorum diversitate referendam bene merentibus gratiam omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt.* Quintilianus: *Consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum, sicut vivendi, consensum bonorum.* Josephus antiquæ historiæ XVI: ἔθεσι μὲν γὰρ οὐδέν ἐστι γένος ὃ τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ χρῆται. κατὰ πόλεις ἐσθ᾽ ὅπη πολλῆς γινομένης τῆς διαφορᾶς· τὸ δίκαιον δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἐπιτήδειον, λυσιτελέστατον ὂν Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, οὗ πλεῖστον οἱ παρ᾽ ἡμῖν νόμοι λόγον ἔχοντες, ἅπασιν ἡμᾶς, εἰ καθαρῶς ἐμμένοιμεν αὐτοῖς, εὔνους καὶ φίλους ἀπεργάζονται. διὸ καὶ ταῦτα παρ᾽ ἐκείνων ἡμῖν ἀπαιτητέον καὶ δέον οὐκ ἐν διαφορᾷ τῶν ἐπιτηδευμάτων ὁρᾶν τὸ ἀλλότριον, ἀλλ᾽ ἐν τῷ πρὸς καλοκαγαθίαν ἐπιτηδείως ἔχειν. τοῦτο γὰρ κοινὸν ἅπασι καὶ μόνον ἱκανὸν διασώζειν τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον. *Moribus gens nulla est quæ iisdem tota utatur, sæpe oppidatim discrepatur plurimum. At jus ipsum omnibus æqualiter hominibus expedit, tam barbaris utile quam Græcis, cujus quidem rationem habentes maximam, quæ apud nos sunt leges, faciunt nos, eas pure modo observemus, cunctis hominibus benevolos & amicos. Talia sunt quæ exigi a legibus par est. Neque illas aversari a se alienas arbitrari debent alii, in eo quod institutis differunt, sed id potius spectandum an ad virtutem ac probitatem sint accommodata. Hoc hoc enim ad omnes communiter pertinet, solumque per se sufficit ad tutandam hominum vitam.* Tertullianus præscriptione adversus hæreticos: *Quod apud multos unum invenitur, non est erratum sed traditum.*

Τινὰ

Τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγγέλονται] Justinus colloquio cum Tryphone: πλὴν ὅσοι ὑπὸ ἀκαθάρτου πνεύματος ἐμπεφορημένοι, καὶ ὑπὸ φαύλης ἀνατροφῆς, καὶ ἐθῶν φαύλων, καὶ νόμων πονηρῶν διαφθαρέντες τὰς φυσικὰς ἐννοίας ἀπώλεσαν. *Exceptis illis qui ab impuris spiritibus abrepti, & per malam educationem, instituta prava & leges iniquas corrupti, naturales notiones perdiderunt.* Philo libro Omnem bonum esse liberum: διὸ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις τῆς ἀμβλυωπίας τοὺς τρανὰς οὕτω πραγμάτων ἰδιότητας μὴ συνορῶντας: *merito igitur miretur quis, tantam illis offusam caliginem, ut tam claras rerum proprietates non videant.* Chrysostomus oratione, Christum Deum esse, μὴ τοίνυν ἀπὸ τῶν διεφθαρμένων τὰς γνώμας, τὰς κρίσεις ποιῶ τῶν πραγμάτων. *Ne ergo rerum dijudicationem ab illis mutuare quibus corruptus est animus.*

Ζῶον ἥμερον φύσει] Idem dicit Chrysostomus XI. de Statuis. Latius id explicat Philo decalogo: ἀγελαστικὸν γὰρ καὶ σύννομον ζῶον τὸ ἡμερώτατον ἡ φύσις γεννήσασα πρὸς ὁμόνοιαν καὶ κοινωνίαν ἐκάλεσε, λόγον δοῦσα συναγωγὸν εἰς ἁρμονίαν καὶ κρᾶσιν ἠθῶν. *Quod animantium esse debebat mansuetissimum, idem natura fecit gregale & cœtus appetens, & ad concordiam societatemque vocavit, sermonem etiam præbens qui ingenia attemperando & ad concentum perducendo conciliaret.* Idem de Mundi immortalitate: ἡμερώτατον γὰρ ζῶον ὁ ἄνθρωπος, λόγον δωρησαμένης φύσεως αὐτῷ γέρας, ᾧ καὶ τὰ ἐξηγριωμένα πάθη κατεπᾴδεται καὶ τιθασεύεται. *Mansuetissimum animantium homo est, ut cui natura pro munere sermonem dederit, quo affectus quantumvis efferati velut incantando cicurantur.*

Aut multarum] Vasquius II. Controvers. LIV, 4.

Dicebat Anaxarchus] Est apud Plutarchum in Alexandro.

Quibus data sit lex, ipsa loquitur: Audi Israel] Ita sentit & Moyses Maimonides, & probat sententiam suam ex Deut. XXXIII, 4.

Titulo Thalmudico de rege] Et titulo de Synedrio cap. XI.

Incolam incircumcisum] De tali agitur & Exodi XII, 45. A quo distinguitur proselytus, id est circumcisus advena, ut ostendit collatio loci Num. IX, 14. De piis illis incircumcisis multa habet Maimonides libro de Idololatria c. X, §. 6. Idem in commentario ad Misnajoth, & alibi sæpe, pios illos ex gentibus participes ait futuros bonorum futuri sæculi. Chrysostomus ad Romanos cap. II. ποῖον Ἰουδαῖον ἐνταῦθά φησιν, ἢ περὶ ποίων Ἑλλήνων διαλέγεται; τῶν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. οὔπω γὰρ εἰς τοὺς τῆς χάριτος ἔφθασε χρόνους ὁ λόγος: *quem Judæum hic indicat, & de quibus Græcis disserit? de iis qui ante Christi adventum fuere: nondum enim ad Gratiæ tempora perducta est oratio.* Deinde: Ἕλληνας δὲ ἐνταῦθά φησιν, οὐ τοὺς εἰδωλολατροῦντας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβοῦντας, τοὺς τῷ φυσικῷ πειθομένους λόγῳ, τοὺς πλὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων πάντα τὰ πρὸς εὐσέβειαν συντελοῦντα διατηροῦντας. Exemplaque dat in Melchisedeco, Jobo, Ninivitis, Cornelio. mox: Ἕλληνα δὲ πάλιν οὐ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ καὶ ἐνάρετον καὶ τῶν νομικῶν παρατηρήσεων ἀπηλλαγμένον φησί. *Græcos hic dicit, non idolorum cultores, sed in Deum pios, naturali rationi obsequentes, qui, præter Judaica instituta, cuncta quæ ad pietatem facerent servabant. Et Græcum rursum vocat, non cultorem idolorum, sed pium, virtute præditum, a legis vero ritibus liberum.* Eundem in sensum trahit illud, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, *lege solutis ut lege solutus.* & oratione XII. de Statuis: Ἕλληνα ἐνταῦθα καλεῖ οὐ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν προσκυνοῦντα μὲν τὸν θεὸν μόνον, οὐκ ἐνδεδεμένον δὲ τῇ τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων ἀνάγκῃ, σαββατισμοῖς λέγω καὶ περιτομῇ καὶ καθαρισμοῖς διαφόροις, ἀλλὰ φιλοσοφίαν ἅπασαν καὶ εὐσέβειαν ἐνδεικνύμενον. *Græcum hic appellat, non idolis deditum, sed unius Dei invocatorem, talem tamen qui Judaicorum rituum necessitati alligatus non sit, sabbatorum puta observationibus, circumcisioni, variis ablutionibus, interim qui in omnibus sapientiæ studium pietatemque ostendat.*

Stantibus in loco peculiari] Vide Josephum ubi Templi Salomonis historia tractatur.

Neque Elisæus Naamani Syro] Idem sentit Hilarius ad Matth. XII.

Hieronymus] Addi potest Theodoretus.

Ex Cethuræ posteris] Ex his orti videntur Æthiopum illi, quos circumcisis annumerat Herodotus: Homeritas illos vocat Epiphanius.

Natura suapte] Τοῖς τῆς φύσεως λογισμοῖς, *collectionibus naturalibus* ait Chrysostomus. Idem mox: διὰ τοῦτο γάρ, φησιν, εἰσὶ θαυμαστοὶ ὅτι νόμου οὐκ ἐδεήθησαν. *Ob hoc, inquit, admirandi sunt quod lege opus non habuerint.* Item: ἀρκεῖ ἀντὶ τοῦ νόμου τὸ συνειδὸς καὶ λογισμός: *Sufficit pro lege conscientia & rationis usus.* Tertullianus adversus Judæos: *Ante legem Moysis scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse contendo non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur, & a patribus custodiebatur.* Non longe hinc abit Isocrateum illud: δεῖ τοὺς εὖ πολιτευομένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον; *Qui bona republica frui velint, ii debent non literis implere porticus, sed in animis quod justum est ferre.*

Etiam citra circumcisionem Deum recte coli & propitium haberi posse] Ipse Tryphon, de rigore remittens, Justino sic ait: μένοντί σοι ἐν ἐκείνῳ τῷ φιλοσοφίας τρόπῳ ἐλπὶς ὑπελείπετο ἀμείνονος μοίρας: *si in illa philosophandi ratione mansisses, erat tibi reliqua spes aliqua status melioris.*

Pari jure erant cum Israëlitis] Justinus colloquio cum Thryphone: προσήλυτος περιτετμημένος, εἰ τῷ λαῷ προσκεχώρηκεν, ἐστὶν ὡς αὐτόχθων. *Proselytus qui circumcisus populo se aggregavit, par est indigenæ.*

Partim ut earum promissionum essent participes] Et ob id ad Paschalis ritus communionem admittebantur.

De posteriori genere aliter se res habet] Vide Chrysostomum ad finem VII. ad Romanos.

Id nunc etiam, si non & amplius a Christianis præstandum] Tertullianus de Pudicitia: *Libertas in Christo non fecit innocentiæ injuriam,*

manet lex tota pietatis, veritatis, constantiæ, castitatis, justitiæ, misericordiæ, benevolentiæ, pudicitiæ.

In majore gradu] Chrysostomus de Virginitate XCIV, μείζονα ἐπιδείκνυσθαι δεῖ τὴν ἀρετὴν, ὅτι πολλὰ ἡ τοῦ πνεύματος χάρις ἐκκέχυται νῦν καὶ μεγάλη τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἡ δωρεά. *Major nunc virtus ostendenda est, quia multa nunc spiritus effusa est gratia, & ingens donum est Christi adventus.* Similia habet idem oratione, Esse ex neglectu vitia; & de jejuniis tertio; & ad Romanos VI, 14, & VII, 5. Adde Irenæum lib. IV, cap. XXVI. Scriptor Synopseos Sacræ Scripturæ, quæ inter opera est Athanasii, de capite quinto Matthæi agens, ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολὰς, *intensiora facit hic Christus legis præcepta.*

Et altera de decimis] Sic lege hac apud Christianos utitur Irenæus lib. IV, cap. XXXIV, & Chrysostomus sub finem capitis ultimi prioris ad Corinthios, & ad Ephesios II, 10.

ANNOTATA AUTHORIS

IN LIB. I. CAP. II.

Post hac cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione] Seneca epistola CXXIV, *quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert, ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est.*

Sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat, quam illa sint a quibus ad hanc venerimus] Seneca epistola LXXVI: *Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur; in homine optimum quid est? Ratio.* vide & epistolam CXXI. & CXXVIII. Juvenalis Satyra XV:

--— melius nos
Zenonis præcepta movent: neque enim omnia, quædam
Pro vita facienda monent.

Illis iratus petit atque infensus inurget] Martialis:

Vitulusque inani fronte prurit ad pugnam.

Porphyrius tertio de non esu animalium: πρῶτον μὲν ἕκαστον οἶδεν εἴτε ἀσθενές ἐστιν εἴτε ἰσχυρόν. καὶ τὰ μὲν φυλάττεται, τοῖς δὲ χρῆται. ὡς πάρδαλις μὲν ὀδοῦσιν. ὄνυξι δὲ λέων καὶ ὀδοῦσιν, ἵππος δὲ ὁπλῇ καὶ βοῦς κέρασι. *novit quodque animantium quæ pars sui infirma sit, quæ valida. illi cavet: hac utitur. ut dentibus pardalis, leo & unguibus & dentibus; equus ungula, bos cornibus.* Chrysostomus de Statuis undecimo: τὰ ἄλογα πάλιν ἐν τῷ σώματι τὰ ὅπλα ἔχει, οἷον ὁ βοῦς τὰ κέρατα, τοὺς ὀδόντας ὁ σῦς ὁ ἄγριος, τοὺς ὄνυχας ὁ λέων. ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐν τῇ φύσει τοῦ σώματος τὰ ὅπλα κατέθετο ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἔξω τοῦ σώματος, δεικνὺς ὅτι ἥμερον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι οὐκ ἀεί μοι τῶν ὅπλων τούτων καιρός. καὶ γὰρ πολλάκις μὲν αὐτὰ ἀποτίθημι, πολλάκις δὲ μεταχειρίζομαι. ἵν' οὖν ἐλεύθερος ὦ καὶ ἀπολελυμένος καὶ μὴ διηνεκῶς ἀναγκάζωμαι βαστάζειν τὰ ὅπλα, ἐποίησεν αὐτὰ κεχωρισμένα τῆς φύσεως εἶναι τῆς ἐμῆς. quæ postrema optime conveniunt cum iis quæ ex Galeno in contextu sequuntur. Hoc enim dicit: *Ratione quæ carent, arma in ipso habent corpore, ut bos cornua, dentes aper, ungues leo. At mihi non in corporis natura Deus arma posuit, sed extra corpus; hoc ipso ostendens mansuetum animal esse hominem, neque semper talium armorum mihi esse tempus. Nam telum sæpe depono, resumo interdum. Ut igitur liberior solutiorque sim, neque semper cogar portare arma, fecit ea sejuncta esse à mea natura.*

Sed apta armis parandis ac tractandis manus, qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus] Cassiodorus de anima: *Et quoniam neque cornu, neque dente, neque fuga* (sicut alia animalia) *corporis humani forma se prævalet vindicare, robustus illi thorax, brachiaque concessa sunt: ut illatam injuriam manu defenderet, & objectu corporis quasi quodam clypeò vindicaret.*

Omnis honesta ratio esset expedienda salutis] Seneca: *Tutela certissima ex proximo est, sibi quisque permissus est.* Quintilianus VII, cap. II: *Primum in omni genere debet esse defensio, quia natura potior est salus nostra, quam adversarii pernicies.* Bene ergo in Trachiniis Sophocles:

---- εἰ γὰρ ἐμφανῶς ἠμύνατο,
Ζεύς τ' ἂν συνέγνω σὺν δίκῃ χειρουμένῳ.
---- nam si ipse tutasset palam,
Veniam dedisset jure pugnanti Deus.

vide & Wisigotthorum legum lib. VI, tit. I. c. 6.

Quod sensu, id est, rationis usu, caret] Similem in modum Seneca de feris loquitur: *Adeo etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficii sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis evincit.* vide totum locum de beneficiis libro I, cap. III, & compara quæ ad Præfationem ex Philone posuimus.

Jure gentium introducta esse bella] Scriptor vitarum illustrium in Themistocle: *Professus est Athenienses suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse.*

Rhadamanthi jus] Apud Apollodorum lib. II: Νόμος Ῥαδαμάνθυος, ὅς ἂν ἀμύνηται τὸν χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντα ἀθῷον εἶναι. *Lex Rhadamanthi, si quis se ultus sit de eo, qui prior vim intulerit, impune id ferat.*

Leves fuisse pœnas. Servius ad primum librum Æneidos: *Luetis, persolvetis. Et hic sermo à pecunia descendit: antiquorum enim pœna omnes*

omnes pecuniariæ fuerunt. Et ad librum secundum: *Expendere, tractum est a pecunia: nam apud majores pecuniarias pœnas constat fuisse, cum adhuc rudi ætate pecunia ponderaretur, quod ad capitis pœnam deinde usurpatum est.* Ad sextum: *Pendere, tractum est a pecuniaria damnatione.* Memorat Plinius historiæ naturalis lib. VII, cap. LVI: primum capitis judicium in Areopago esse actum.

Simili facinore perpetrato] aut potius, si quid simile perpetrasset: nam hunc sensum ferunt verba quæ apud Mosem.

Ut insons esset qui homicidam occidisset] Josephus: προσέχειν μὲν τοι σφαγῆς ἀνθρωπίνης ἀπέχεσθαι καὶ καθαρεύειν φόνου καὶ δράσαντάς τι τοιοῦτο κολάζεσθαι. *Edico ut a cæde humana pura habeantur manus: quod si quis cædem commiserit, pœnam ferat.*

Ut concubinatum, divortium,] Spectat huc illud Hieronymi: *Aliæ sunt leges Cæsaris, aliæ Christi. aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit.*

Secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit] Locus Justini est ad Zenam: idemque sensus apud Origenem in excerptis illis, quæ Philocalia dicuntur.

Puta septem populos] In hos odium lege permitti, ait illustrissimus Abarbanel ad Deut. XXIII, 21.

Non præcipi in eo gradu ac latitudine] Quædam huc pertinentia vide in notatis supra ad finem capitis primi. Egregius imprimis Chrysostomi locus, de Virginitate cap. XLIV: τὸ μὲν γὰρ παλαιὸν οὐ τοσοῦτον ὑμῖν ἀρετῆς προὔκειτο μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἀμύνασθαι τὸν ἀδικοῦντα, καὶ ἀντιλοιδορεῖσθαι τῷ λοιδορουμένῳ, καὶ χρημάτων ἐπιμελήσεσθαι ἐξῆν, καὶ δίχα ἐπιορκίας ὀμνύναι, καὶ ὀφθαλμὸν ἐξορύξαι ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ μισῆσαι τὸν ἐχθρόν, καὶ οὔτε τρυφᾷν, οὔτε ὀργίζεσθαι, οὔτε γυναῖκα τὴν μὲν ἐκβάλλειν, τὴν δὲ ἀντεισάγειν κεκώλυτο, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο κατὰ ταυτὸν ὁμοῦ γυναῖκας ἔχειν ὁ νόμος ἐπέτρεπε, καὶ πολλὴ καὶ ἐν τούτοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἡ συγκατάβασις ἦν. μετὰ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν πολλῷ στενοτέρα γέγονεν ἡ ὁδός. *Olim tanta nobis injuncta non erat virtutis mensura, sed & vindictam sumere de injuriam inferente, & convitianti reddere convitium, & pecuniis studere licebat, sed & citra falsimoniam jurare, & pro oculo excutere oculum, & odio habere inimicum. quin nec deliciis frui, nec irasci, nec uxorem aliam ejicere, recipere aliam, vetitum erat. Parum dixi, etiam duas eodem tempore uxores habere lex sinebat, multaque & in his & in aliis rebus erat temporum illorum indulgentia. At post Christi adventum multo arctior facta est via.* Eodem libro cap. LXXXIII. οὐ τὸ αὐτὸ τῆς ἀρετῆς ἀπαιτούμεθα μέτρον ἡμεῖς τε κἀκεῖνοι. *non eadem virtutis mensura a nobis & ab illis exigitur.* Idem in oratione Filium Patri æqualem, quæ est Tomo VI, ait. in Euangelio esse ἐπίτασιν & προσθήκην ἐντολῶν, *præceptorum & intensionem & adjectionem.*

Ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate] Seneca Epistola LXXIII, philosophiæ fideliter deditos falso ait contemtores magistratuum ac regum existimari. *E contrario*, ait, *nulli adversus illos gratiores sunt: nec immerito. nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo ocio licet.* Digna est quæ legatur epistola, ubi & hoc: *Hujus pacis beneficium, ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit qui illa bene utuntur.*

Χριστιανοὶ τὰ τέλη, id est magistratus Christianos] Nisi hic interpretari malis, Christianum vitæ exitum.

Edessenorum] Est edessa in Osroene. Nomen Abgari frequens illis locis. Apparet ex nummis, Tacito, Appiano, Dione tum in pridem editis, tum in novis excerptis, Capitolino.

Pia res est imperium quamvis ab impiis teneatur] Bene hoc exsequitur ad hunc locum epistolæ ad Romanos Chrysostomus.

Cum nunc quoque constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas] Διὰ τούτους δικαστήρια καὶ νόμοι καὶ τιμωρίαι καὶ διάφοροι κολάσεων τρόποι. *Propter hos sunt judicia & leges & supplicia totque pœnarum modi.* Chrysostomus in sermone ad Patrem fidelem.

Paulus Apostolus intellectis Judæorum in se insidiis] Utitur hujus loci auctoritate Concilium Africanum: *Quorum contra furorem possumus non insolita nec a Scripturis aliena impetrare præsidia, quando Apostolus Paulus, sicut in Apostolorum actibus fidelibus notum est, factiosorum conspirationem militari etiam submovit auxilio.* Utitur & sæpe Augustinus, ut Epist. L. quæ est ad Bonifacium: epistola CLIV. ad Publicolam, ubi hæc: *Neque si in illa arma sceleratis homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret.* Idem epistola CLXIV. *Paulus egit, ut sibi tuitio etiam armatorum daretur.*

Non recuso mori] Sic & Act. XXVIII. 18: *quia nulla in me erat mortis causa.* Justinus Apologetico II, κολάζεσθαι δὲ τοὺς οὐκ ἀκολούθως τοῖς διδάγμασιν αὐτοῦ βιοῦντας, λεγομένους δὲ μόνον Χριστιανούς, καὶ ὑφ' ὑμῶν, ἀξιοῦμεν. *Ut autem puniantur qui non convenienter præceptis illis vivunt, & nomine solo sunt Christiani, & quidem a vobis, & nos optamus.*

Vaticinium Esaiæ] Id de pace quæ orbi contigit beneficio Romani imperii interpretatur Chrysostomus, oratione Christum esse Deum: καὶ ὅτι οὐ παγία ἐστὶ μόνον καὶ ἀκίνητος καὶ ἀρραγής, ἀλλὰ καὶ πολλὴν προσανέδωκε τῇ οἰκουμένῃ εἰρήνην, καὶ αἱ μὲν μετὰ πόλεις πολυαρχίας καταλυθήσονται, καὶ αἱ μοναρχίαι, μία δέ τις ἔσται βασιλεία εἰς πάντας ἀποθεῖσα, καὶ τὸ πλέον αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ ἔσται, οὐ καθάπερ ἔμπροσθεν. τὸ μὲν παλαιὸν χειροτέχναι πάντες καὶ ῥήτορες ὅπλα ἐτίθεντο καὶ ἐπὶ παρατάξεως ἐστήκασι. τοῦ Χριστοῦ δὲ παραγενομένου πάντα ἐκεῖνα διελύθη καὶ εἰς μέρος διωρισμένον τὰ τῶν πολέμων περιέστη. *Neque vero prædictum tantum est, stabilem fore, immotam, atque inconcussam hanc religionem, sed cum ea adventuram orbi pacem, desituras illas in singulis civitatibus plurium potentias, regnaque ipsa, & unum fore super omnes imperium, ac*

ejus pleraque pacem habitura, contra quam ante fiebat. olim enim & opifices & oratores induebant arma, consistebant in acie. Post Christi vero adventum cessavit mos iste, & ad definitum hominum ordinem redacti sunt actus bellici. Habes sensum plane eundem apud Eusebium de præparatione l. I, c. 10.

Si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant] Nam de Christianis Justinus: οὐ πολεμοῦμεν τοῖς ἐχθροῖς, *non pugnamus in hostes.* Plane ut de Essenis Philo, in oratione Omnem bonum esse liberum: βελῶν ἢ ἀκόντων ἢ ξιφιδίων ἢ κράνους ἢ θώρακος ἢ ἀσπίδος οὐδένα παρ' αὐτοῖς ἂν εὕροις δημιουργὸν ἢ ὁπλοποιὸν, ἢ μηχανοποιόν. *Nullum inter eos reperias qui aut jacula aut sagittas aut gladium aut galeam aut loricam aut scutum fabricet, nullum qui aut arma conficiat, aut machinas.* Simile est quod Chrysostomus ait I ad Corinth. XIII, 3. *Si esset inter homines qualis oportet dilectio, nullas fore pœnas capitales.*

Quod Græci vertunt τῷ ἀδικοῦντι] Ut & Lucas in Stephani oratione: ὁ ἀδικῶν τὸν πλησίον.

Dimittit illi etiam pallium] Id ita exponit Cyprianus de Patientia: *Ut tua ablata non repetas.* Irenæus lib. IV, cap. XXVII. *Tollenti tibi tunicam, remitte ei & pallium: sed non quasi nolentes fraudari contristemur, sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus. Et si quis te, inquit, angariaverit mille passus, vade cum eo alia duo, ut non quasi servus sequaris: sed quasi liber præcedas.* Etiam Libanius, qui Euangelica legerat, laudat non litigantes de chlamyde & tunica, in oratione de custodia reorum. Hieronymus dialogo I adversus Pelagium: *Docet Euangelium ei qui nobiscum velit judicio contendere, & per lites & jurgia auferre tunicam, etiam pallium esse concedendum.*

Ut & patientia & benignitas omnibus innotescat] Justinus Apologetico II: περὶ δὲ τοῦ ἀνεξικάκους εἶναι καὶ ὑπηρετικοὺς πᾶσι καὶ ἀοργήτους ἃ ἔφη ταῦτά ἐστι. *Quæ dixit, huc pertinent, ut adversus omnes simus patientes, officiosi, minime iracundi.*

Petenti abs te dato] Justinus Apologetico eodem: εἰς δὲ τὸ κοινωνεῖν τοῖς δεομένοις καὶ μηδὲν πρὸς δόξαν ποιεῖν, ταῦτα ἔφη παντὶ τῷ αἰτοῦντι δίδοτε, &c. *De communicandis vero facultatibus nostris cum egentibus, & ne quid ad gloriam aucupandam faciamus hæc dixit: omni petenti date,* &c. Alibi: παντὶ δεομένῳ κοινωνοῦντες. *communicantes nostra omni egenti.* Cyprianus Testimoniorum lib. III, I. *Nemini negandam eleëmosynam.* item illic: *omni poscenti te dato, & ab eo qui voluerit mutuari, ne aversatus fueris.*

Vestra copia succurrat illorum inopiæ] Seneca de beneficiis secundo: *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam.* Chrysostomus in locum ad Corinthios hic productum: ὁ Θεὸς τὰ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ὃ ἔχει τις, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει. *Deus pro facultate poscit, quatenus habet quis, non quatenus non habet.* Quod ut recte intelligatur, accedant sequentia, ἐπαινεῖ μὲν τὸ ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀναγκάζει δὲ τοῦτο ποιεῖν ἔτι. *Laudat quidem quod facultates exsuperat,* (nempe in Thessalonicensibus,) *sed hos* (Achæos scilicet) *non cogit idem facere.*

Non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit] Vide Chrysostomum dicto jam loco.

Potius ferendam esse alteram injuriam] Chrysostomus VII. ad Romanos: πολὺ γὰρ ἡ λαμπροτέρα νίκη, τὸ πλέον αὐτοῦ παρασχεῖν ὧν βούλεται καὶ τοὺς ὅρους τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τῇ δαψιλείᾳ τῆς οἰκείας ὑπερβῆναι μακροθυμίας. *Hæc egregia victoria, plus illi largiri quam velit, & fines improbæ in illo lubidinis liberalitate propria patientia transcendere.*

Nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est] Chrysostomus de Statuis prima: ὕβρις οὐκ ἀπὸ γνώμης τῶν ὑβριζόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόντων ἢ συνίσταται ἢ ἀπόλλυται. *Contumelia non ab inferentis animo sed ex judicio eorum qui patiuntur aut fit aut perit.*

Præbere os contumeliis] Præbere os, eo sensu & apud Terentium est in Adelphis.

Hebræum scilicet] Cui par proselytus, leges autem de non nocendo etiam ad incolas illos incircumcisos de quibus actum cap. I, §. XVI porrigebantur. ita Thalmudici.

Non omnes æqualiter diligendos] Tertullianus adversus Marcionem IV: *Secundus gradus bonitatis est in extraneos: in proximos primus.* Hieronymus adversus Pelagium dialogo I: *Præceptum est mihi ut diligam inimicos, & consanguineos; ut inter æmulum & necessarium nulla distinctio sit?*

Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli] Verba sunt Senecæ I de Clementia, cap. II. Chrysostomus I ad Cor. III. 12. & sequentibus, de pœnis humanis agens: οὐδὲ ἄνθρωποι ὠμότητι ταῦτα πεποίηκεν, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ: *non ex sævitia sed ex bonitate talia faciunt homines.* Augustinus: *Sicut est aliquando misericordia puniens, ita & crudelitas parcens:* Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, in lege tertia: Codice Theodosiano, de defensoribus civitatum: *Removeantur patrocinia quæ favorem reis & auxilium facinorosis impertiendo maturari scelera fecerunt.* Totilas apud Procopium Gotthicorum II: τό τε ἐξαμαρτάνειν καὶ τὸ διακωλύειν τὴν εἰς τοὺς ἡμαρτηκότας τιμωρίαν, οἶμαι, ἐν ἴσῳ ἐστί. *Peccare & prohibere pœnas peccantium in pari pono.* vide quæ dicuntur lib. II, cap. XXI, §. II.

Ejusdem in contumaces iram] Vide hac de re Cyrillum libro V. contra Julianum.

Christus est qui Judæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis] Adde loca Matth. XXI, 44. Lucæ XIX, 12. 14. 27. Chrysostomus ad Rom. XIV. narratis malis Hierosolymorum: ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς αὐτοὺς ταῦτα εἰργάσατο, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦτο προλέγοντος, καὶ διὰ παραβολῶν, καὶ σαφῶς, καὶ διαῤῥήδην. *Christum esse qui hæc fecerit, audi ipsum prædicentem, tum per parabolas, tum aperte, & exerte.* Similia habet oratione secunda adversus Judæos.

Potestate sibi divinitus data usi sunt] Chrysostomus

stomus 1 Cor. IV, 21. ἀνελῶ, πηρώσω, ἔστι γὰρ πνεῦμα πρᾳότητος καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος: *Interficiam, mutilabo? est enim ut lenitatis ita & severitatis spiritus.* vide & Augustinum de sermonibus Domini in monte lib. I, & alios quos citat Gratianus XXIII, quæst. VIII.

Ulciscentes] Vulgata interpretatio in hoc loco habet *defendentes*. Sed ea vox sæpe a Christianis in ulciscendi sensu posita invenitur. Tertullianus de Patientia: *Jam si levius defendaris, insanies: si uberius, oneraberis. Quid mihi cum ultione, cujus modum regere non possum per impatientiam doloris?* Adversus Marcionem II. *non enim injuriæ mutuo exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ violentiæ prospicit, ut quia durissimo & infideli in Deum populo longum vel etiam incredibile videretur a Deo exspectare defensam, edicendam postea per Prophetam, mihi defensam, & ego defendam, dicit Dominus: interim commissio injuriæ metu vicis repastinaretur: & licentia retributionis prohibitio esset provocationis; ut sic improbitas astuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur; & prima deterrita, nec secunda committitur, quæ & alias facilior timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam id ipsum pati, quod feceris aliis.* De monogamia: *Aliæ diluvium iniquitates provocaverunt, semper defensæ qualescumque fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia meruerunt.* Locum Pauli de quo hic sermo non male explicat Augustinus epistola CLIV: *Hinc autem dictum est non resistamus malo, ne nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum pascit.* vide quæ infra lib. II, cap. XX. §. V. & §. X.

Non sunt carnalia] Chrysostomus hoc loco: ὅπλα σαρκικὰ intelligit πλοῦτον, δόξαν, δυναστείαν, εὐγλωττίαν, δεινότητα, περιδρομὰς, κολακείας, ὑποκρίσεις, *Opes, gloriam, potentatum, eloquentiam, solertiam, prensationes, assentationes, fallacias.*

Innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus] Dicit idem Philo de vita contemplatrice, citans Homeri illud:

> Γλακτοφάγων ἀβίων τε δικαιοτάτων ἀνθρώπων.
> *Laccomedonum inopumque hominum justissima quæ gens.*

Justinus de Scythis: *Aurum & argentum non perinde ut reliqui mortales appetunt.* Mox: *Hæc continentia, morum quoque illis justitiam indidit nihil alienum concupiscentibus: quippe ibidem divitiarum cupido est ubi & usus.* Et de Scythis in eandem sententiam locus lectu dignus apud Gregoram lib. II. Taxiles Alexandro: τί δεῖ πολέμων καὶ μάχης ἡμῖν, Ἀλέξανδρε, πρὸς ἀλλήλους, εἰ μήτε ὕδωρ ἀφαιρησόμενος ἡμῶν ἀφῖξαι, μήτε τροφὴν ἀναγκαίαν, ὑπὲρ ὧν μόνων ἀνάγκη διαμάχεσθαι τοῖς νοῦν ἔχουσιν ἀνθρώποις; *Quid inter nos, Alexander, bellis & præliis opus, quando neque ut aquam, neque ut victum necessarium a nobis auferas huc venisti, pro quibus solis pugnare est hominum ratione utentium?* Diogenis dictum huc pertinet, οὐ γὰρ ἐκ τῶν μαζοφάγων οἱ κλέπται καὶ οἱ πόλεμοι, *non enim ex his qui polentam edunt, aut fures exsistunt, aut bellorum auctores.* Porphyrius lib. II. de non edendis animalibus: τὸ εὐδάπανον καὶ εὔπορον πρὸς συνεχῆ εὐσέβειαν συντελεῖ καὶ τῶν ἁπάντων. *quicquid paratu facile est & levis sumptus, ad pietatem perpetuam & quidem omnium confert.*

Aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur] Verissimam, sed parum meditatam hominibus sententiam, multis egregiis veterum expressam verbis, quid nocebit & aliorum dictis non minus efficacibus confirmare? Athenæus philosophus apud Diogenem Laërtium:

> Ἄνθρωποι μοχθεῖτε τὰ χείρονα καὶ διὰ κέρδος
> Ἄπληστον νεικέων ἄρχετε καὶ πολέμων:
> *In mala sudatis miseri: sine fine cupido*
> *Vos agit in rixas bellaque præcipites.*

Fabianus Papirius in controversiis Senecæ patris: *Ecce instructi exercitus, sæpe civium cognatorumque conserturi manus, constiterunt, & colles equis utrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadaverum, vel spoliantium. Si quæsierit aliquis, quæ causa hominem adversus hominem in facinus coegit? nam neque feris inter se bella sunt: nec, si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque divino genus. Quæ tanta vos fert ira, cum una stirps idemque sanguis sitis: vel quæ furiæ in mutuum sanguinem egere? quod tantum malum humano generi vel fato invectum? an ut convivia poculis exstruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimvero & laudanda sunt, propter quæ mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint. An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis servitium expetendum est? quid tandem sic pestiferæ istæ divitiæ expetuntur, si, ne in hoc quidem ut liberis relinquantur?* Philo ad Decalogum: χρημάτων ἔρως, ἢ γυναικὸς, ἢ δόξης, ἤ τινος ἄλλου τῶν ἡδονὴν ἀπεργαζομένων, ἆρά γε μικρῶν καὶ τῶν τυχόντων αἴτιος γίνεται κακῶν; οὐ διὰ τοῦτο συγγένειαι μὲν ἀλλοτριοῦνται τὴν φυσικὴν εὔνοιαν μεθαρμοζόμεναι πρὸς ἀνήκεστον ἔχθραν. χῶραι δὲ μεγάλαι καὶ πολυάνθρωποι στάσεσιν ἐμφυλίοις ἐρημοῦνται. γῆ δὲ καὶ θάλαττα πληροῦται τῶν καινουργουμένων ἀεὶ συμφορῶν, ναυμαχίαις καὶ πεζαῖς στρατείαις; οἱ γὰρ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πρός τε ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους τραγῳδηθέντες πόλεμοι πάντες ἀπὸ μιᾶς πηγῆς ἐρρύησαν ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. *Pecuniarum amor, aut feminæ, aut gloriæ, aut alicujus demum rei quæ voluptatem pariat, an parvorum duntaxat & vulgarium malorum caussa est? Ob hoc alienantur a cognatis cognati naturali benevolentia in odium insanabile mutata. regiones autem magnæ & fæcundæ populorum civilibus vastantur dissidiis. tum vero & terra & mare implentur calamitatibus novæ semper repertis per pedestres navalesque acies. Nam bella illa Græcorum Barbarorumque aut inter se, aut horum in illos, etiam tragœdiis decantata, ab uno fluxere fonte cupiditatis, sive illa divitiarum, sive gloriæ, sive voluptatum fuit.* Plinius hist. nat. lib.

II. cap. III. *Placatiore tamen ea* (Terra) *ob hoc utimur, quod omnes hi opulentiæ exitus, ad scelera, cædes & bella tendunt, quamque sanguine nostro irrigamus, insepultis ossibus tegimus.* Hieronymus adversus Jovinianum II. *Diogenes tyrannos & subversores urbium bellaque vel hostilia vel civilia, non pro simplici victu olerum pomorumque, sed pro carnium & epularum deliciis asserit excitari.* Chrysostomus I Cor. XIII, 3. εἰ γὰρ ἅπαντες ἠγάπων καὶ ἠγαπῶντο οὐδὲν ἂν ἠδίκησεν οὐδείς, ἀλλὰ καὶ φόνοι καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι, καὶ στάσεις καὶ ἁρπαγαὶ καὶ πλεονεξίαι καὶ πάντα ἂν ἐκποδὼν ἐγεγόνει τὰ πονηρά. *Nam si mutuo se diligerent homines, nemo alterum afficeret injuria, procul essent cædes & pugnæ & bella & seditiones & rapinæ & defraudationes & quicquid est malorum.* Idem ad patrem fidelem de opulentis loquens: οὐ δι' ἐκείνους στάσεις καὶ πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ πόλεων κατασκαφαὶ καὶ ἀνδραποδισμοὶ καὶ δουλεῖαι καὶ αἰχμαλωσίαι καὶ φόνοι καὶ τὰ μυρία ἐν τῷ βίῳ κακά. *Nonne per hos adveniunt seditiones, & bella, & pugnæ, & urbium excidia, & plagia, & servitutes, & captivitates, & cædes, & innumera vitæ mala?* Claudianus:

Hæc si nota forent, frueremur simplice cultu,
Classica non fremerent, non stridula fraxinus iret,
Non ventus quateret puppes, non machina muros.

Agathias historiarum primo: ἐς δὲ πλεονεξίαν καὶ ἀδικίαν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ αὐθαίρετοι καταλισθαίνουσι, πολέμων καὶ ταραχῶν ἅπαντα ἐμφοροῦσιν. *Hominum animi sponte ad nimias cupiditates injustitiamque delapsi, implent omnia bellis ac tumultibus.* Concludam multa bene dicta una Polybii: αὐτάρκεια τοῦ βίου, φιλοσοφία αὐτοδίδακτος. *Animus necessariis contentus alio ad sapiendum magistro non eget.*

Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat] Idem Tertullianus de anima: *Quis non præferat seculi justitiam, quam & Apostolus non frustra gladio accinctam contestatur, quæ pro homine servando religiosa est?* Et ad proconsulem Scapulam: *Non te terremus, qui nec timemus. Sed velim ut omnes salvos facere possimus, monendo μὴ θεομαχεῖν. Potes & officio jurisdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminisse, vel quia & vos sub gladio estis.*

Dum tamen suscepta fide atque signata] Distinctionem quam hic de militia affert, alibi ad nuptias applicat, tum libro de Monogamia, tum exhortatione castitatis.

Et alii vetitarum artium professores] Tertullianus de idololatria: *Ad Ecclesiam non admittuntur qui artes exercent quas Dei disciplina non recipit.* Augustinus de fide & operibus: *Meretrices & histriones, & quilibet alii publicæ turpitudinis professores, nisi solutis aut diruptis talibus vinculis ad Christi sacramenta non permittuntur accedere.* de histrione exemplum vide apud Cyprianum epistola LXV. de lanistis, lenonibus, victimarum redemtoribus apud Tertullianum. de auriga Circensi apud Augustinum.

Perstantes in patriis institutis] Verba Josephi XI historiæ antiquæ.

Id ita generaliter sumtum consilii forte est & vitæ sublimioris] Concilium Carthaginense IV: *Episcopus nec provocatus de rebus transitoriis litiget.* Adde Ambrosium lib. II. Offic. cap. XXI. & Gregorium Magnum libro II, Ind. XI, Epist. LVIII.

In constitutionibus] Videtur scriptus is liber finiente seculo secundo.

M. Aurelio Imperatori] Vide & Xiphilinum de hac historia.

Tres Pauli comites] Adde militem quendam a Cornelio baptizatum, cujus apud Adonem mentio.

Silaniani Senatusconsulti] Cujus asperitatem mitigavit Adrianus Imperator, ut apud Spartianum est. Asperis Romanorum legibus addi possunt quæ servum nisi tortum testimonium dicere vetant.

Nimia lenitatis nomine] Zonaras: τοῖς μεταβαλλομένοις ἐκ πονηρίας φιλανθρώπως διεκείμενος ἔλεγεν ὅτι τὸ νοσοῦν μέλος ἀποκοπτέον καὶ στερητέον ἵνα μὴ καὶ τοῖς ὑγιαίνουσι λυμαίνηται, οὐ μέντοι τὸ ὑγιείας ἤδη τυχὸν ἢ τὸ ὑγιαζόμενον. *Clementem se ostendebat iis qui pravam vitam deseruerant, quod diceret abscindendum membrum ægrotans ac putridum, ne sana contagio corrumpat, non id quod aut sanatum jam sit aut sanescat.* vide & Eusebium. sicut de nimia Constantini lenitate Christianos, ita de Haraldi Regis questos Danos apud Saxonem historicum invenias.

Sæpe Episcopos] Augustinus: *Officium Sacerdotis est intervenire pro reis.* In ejus epistolis multa sunt hujus bonitatis specimina.

Ut qui ad Ecclesiam confugissent] Vide Chrysostomum XVI de Statuis. Concilium Aurelianense cap. 3. legem Wisigotthorum libro VI, tit. V, 16. IX, tit. II, c. 3.

Ut circa Pascha] L. Nemo. C. de Episc. audientia.

Exceptionibus quibusdam] Quas vide apud Cassiodorum XI, 40. &c. inter alia de immunitate ecclesiastica in Decreto.

Quicunque vocati] Simeon Magister, in ejus canonis epitome: οἱ βιαζόμενοι καὶ δόξαντες ἀντιστῆναι, ἀλλὰ καταθέμενοι τῆς ἀσεβείας καὶ ἀναστρατευσάμενοι δεκαετίαν ἀφοριζέσθωσαν. *Qui vi adhibita visi sunt restitisse, sed ab impietate victi sunt & militiam resumsere, decem per annos abstineantur.* Eundem hujus canonis sensum exprimunt Balsamo & Zonaras, & Ruffinus libro X, cap. VI.

De idololatria] Quod principale crimen, *summus seculi reatus* dicitur Tertulliano de Idololatria: *Gravissimum & extremum delictum* Cypriano epist. XII.

Nisi Diis sacrificare vellent] Sulpitius Severus: *Sane tum Licinius, quia adversum Constantinum de imperio certavit, milites suos litare præceperat: abnuentes militia rejiciebat.* ob hanc caussam Valentinianus, qui Imperator postea factus est, sub Juliano abjecit cingulum. Non dissimile est quod Victor Uticensis narrat, multos sub Hunericho Rege militiam temporalem abjecisse, quia cum Arianismo erat connexa.

Ut

Ut tanto exemplo essent ad correctionem, quantum ad peccandum fuerant] Leo epistola xc ad Rusticum: *Illicitorum veniam postulantem oportet etiam multis licitis abstinere.* In epistola Episcoporum ad Ludovicum Regem legimus: *Quilibet tanto a se licita debet abscindere, quanto se meminit & illicita perpetrasse.* In Capitulis Calvi: *Tanto quisque majora quærat bonorum operum lucra, quanto graviora sibi intulit damna per culpam.*

Ad Clerum admitti vetabantur] Eusebius demonstrationum lib. I. duplicem describit Christianorum vitam, aliam ἐντελῆ; aliam inferiorem. qui in hac sunt eos inter alia τοῖς κατὰ τὸ δίκαιον στρατευομένοις τὰ πρακτέα ὑποτίθεσθαι. *iis qui juste militant agenda indicare.*

Nulla alia cura ac labore] Vide canonem Concilii Moguntini apud Gratianum, titulo, Ne Clerici vel monachi.

Ne procurationem rerum alienarum suscipiat] Vide Epistolam Hieronymi ad Nepotianum.

Tutores constitui nefas judicat Cyprianus] In epistola ad presbyteros, diaconos & plebem Furnis consistentem. Adde l. Generaliter, C. de episcopis & clericis.

Id enim pacis nomine intelligi volebant] Tertullianus de idololatria: *Imo quomodo etiam in pace militabit?* idem de Fuga persecutionum: *Nostra paci quod est bellum quam persecutio?* Cyprianus epistola x. *Quando ipsa ante mater nostra Ecclesia pacem de misericordia Domini prior sumserit.* Epistola XXII: *Cum Dominus cœperit ipsi Ecclesiæ pacem dare.* Epistola XXXI: *Ecclesiæ pacem sustinendam*, id est expectandam. de Lapsis: *disciplinam pax longa corruperat.* Sulpitius Severus: *Antonino Pio imperante pax Ecclesiis fuit.* mox: *Interjectis deinde annis XXXVIII, pax Christianis fuit.* & in Constantini ætate: *Exinde tranquillis rebus pace perfruimur.* Et initio historiæ: *Vexationesque populi Christiani, & mox pacis tempora.*

ANNOTATA AUTHORIS.

IN LIB. I. CAP. III.

Rex Theodoricus] Eundem vide in Edicto cap. x, & CXXIV.

Momentanee] Servius ad XI Æneidos: *Injecere manum Parcæ. Traxerunt debitum sibi. Et sermone usus est juris. nam manus injectio dicitur, quoties nulla judicis auctoritate, rem nobis debitam vindicamus.*

Ex veteri jure Attico] Solonis verba: εἰ μέν τις μεθ' ἡμέραν ὑπὲρ πεντήκοντα δραχμὰς κλέπτοι, ἀπαγωγὴν πρὸς τοὺς ἕνδεκα εἶναι, εἰ δέ τις νύκτωρ ὁτιοῦν κλέπτῃ, τοῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι. *Si quis de die quod plus quinquaginta drachmis valeat furetur, eum jus sit ad undecim viros deducere: quod si quis noctu vel minimum quid furetur, eum liceat vel occidere.* Adde quæ II libro infra dicentur cap. XII.

Satis apparet] Adde Concilii Aurelianensis canonem citatum a Gratiano c. ult. causa XIII. qu. II.

Nobis potius quam aliis consulere] Cassiodorus de Amicitia: *Sane nullus aliquo præcepto vel aliqua ratione tenetur salutem animæ proximi perditione animæ suæ, aut corporis ejus liberationem, circa spem perpetuæ salutis, proprii corporis interitu procurare.*

Ob nimium calorem] Ambrosius libro x in Lucam: *O Domine, cur me emere jubes gladium, qui ferire me prohibes? cur haberi præcipis quem vetas promi? nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria.*

Habere in contubernio] Imo inter cives erant quædam matrimonia non justa, non justi liberi. Paul. Sent. lib. II. tit. XIX. L. Si uxor. D. ad L. Juliam de Adulteriis, sic & libertas quædam non justa. Seneca de vita beata, c. XXIV. Suetonius in Octavio, c. XL.

Illud Augustini] Lib. XXII, c. LXXIV. contra Faustum, citat Gratianus c. quid culpatur, causa XXIII, quæst. I. Apud Hebræos bellum, omne quod speciali Dei jussu suscipitur vocatur מלחמה הרשות bellum potestatum.

Res auferri obsistentibus] Jurisconsultis in hanc rem productis possunt addi Franc. Aret. cons. XIV. n. 7. Gail. I. de Pac. publica, cap. II. num. 20. Cardinalis Tuschus pract. quæst. LV. litera B. verbo Bellum. numer. 20. Gœddæus cons. Marp. XXVIII, num. 202, & sequentibus.

Inferiores potestates belli gerendi habeant potestatem] Vide legem Frederici Imperatoris apud Conradum Abbatem Urspergensem.

Magistratibus] Posset etiam verti *Vectigalibus.* quomodo accepit Thucydidis Scholiastes. Est enim vox anceps.

Jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace] Servius ad I. Æneid. *Omni ditione. Rectius omni quam omnis: ut significet omni potestate, pace, legibus, bello.*

Ut & successorem] Cacheranus Decis. Pedem. CXXXIX, num. 6.

Sed quid jure fieri possit] Gail. de Arrestis cap. VI, 22. & seqq.

Aut illa cum his mittenda sunt] Cicero lib. III de legibus: *Est iniqua in omnibus rebus accusandæ prætermissis bonis malorum enumeratio, vitiorumque selectio.* mox: *Sed bonum quod est quæsitum in ea fine isto malo non haberemus.*

Sed ex voluntate jus metiendum est] A Carolo quinto Imperatore eodem tempore Augusta

civitas petiit, ne senatui urbis suæ placita valerent, nisi assensissent curiarum magistri: Norimberga plane contrarium.

Populo Romano se subjecerunt] Ut Falisci apud Liv. lib. v. Samnites lib. VIII. Sic Epidamnii a Corcyræis deserti Corinthiis se dediderunt, ut protegerentur adversus Taulantios & exules. Thucyd. lib. I.

Romanorum ditioni] Et Venetorum. Bembus lib. VI.

Sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt] Seneca de Beneficiis libro II, c. XX, de Bruto locutus: *Mihi, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis status sub rege justo sit, aut ibi speravit libertatem futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi & serviendi: aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi æqualitatem civilis juris, & statutas suo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an servirent, sed utri.* vide & Bizarrum historia Genuensi lib. XIV, p. 329.

Urbes sub Eumene] Sic multos ex liberis Græciæ civitatibus in Salamina Cypri, quod Euagoræ regnum erat, venisse narrat Isocrates.

Ut videatur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse] Dion apud Philostratum v, cap. XI, δέδια δὲ μὴ χειροήθεις ἤδη Ῥωμαίους αὐτοὺς αἱ τυραννίδες πεποιηκυῖαι χαλεπὴν ἐργάσωνται τὴν μεταβολήν. *Metuo ne Romani longis dominatibus edomiti nullam jam ferre possint mutationem.*

Populi quidam alios sub se populos habent] Sic Salamin insula Atheniensium juris jam inde a Philæo & Eurysace Ajacis filiis, ut Plutarchus in Solone nos docet. Hanc Salaminem Atheniensibus ademit Augustus, ut postea Cephaleniam Adrianus, teste Xiphilino. Atarneus ab antiquo Chiorum, teste Herodoto lib. I. & Samii multa in continente oppida tenuere, ut Strabo docet lib. XIV. Anactorium partim ad Corinthios partim ad Corcyrenses pertinebat, ut Thucydides scribit libro I. In pace cum Ætolis apud Livium: *Oeneada, cum urbe, agroque, Acarnanum sunto.* Sex oppida Halicarnasso attributa per Alexandrum Magnum, memorat Plinius Historiæ Naturalis lib. V, c. 29. Idem libro XXXIII, c. IV, Lindum insulam esse ait Rhodiorum: tantundem de Cauno habes libro XXXV. Testatur idem Cicero epistola ad fratrem. Rhodiis iisdem, quod Romanos contra Antiochum juvissent, complures urbes dono datas ait Eutropius libro III, nempe Carum & Lyciorum, quæ rursus eis ablatæ a Senatu. Utrumque est in Excerptis Polybii.

Inachidarum] Hi sunt ענקים. Deut. II, 10, ex qua origine & ענקה ὄγκα dea, cui templum Thebis Cadmus dicavit. Græci eam Pallada dixere. Dicuntur Æschylo Inachidæ fuisse Pelasgi, id est extorres a Syro פלג. Etiam qui Lacedæmonem primi tenuere Pelasgi erant, unde Abrahamo se cognatos dicebant Lacedæmonii in historia Maccabaica. Sicut autem Argivi reges plenissima usi potestate exemplo Orientis, unde venerant; sic & reges Thebani, e Phœnicibus. Apparet id ex Creontis verbis apud Sophoclem, & fecialis Thebani Supplicibus Euripidis.

Cætera par civibus] Thesei filius Demophon in Heraclidis Euripidis:

Οὐ γὰρ τυραννίδ' ὥστε βαρβάρων ἔχω,
Ἀλλ' ἢν δίκαια δρῶ, δίκαια πείσομαι.
Nec enim potestas barbarum in morem mihi,
Sed justa refero obsequia, dum juste impero.

Cornelio Nepoti] Verba ipsius, aut quisquis is est qui vitas illustres scripsit, in Agesilao: *Ut duos haberent reges nomine magis quam imperio.* Alibi: *Lacedæmoniorum autem Agesilaus nomine non potestate fuit rex, sicut cæteri Spartani.*

Quasi temporarii regni] Livius Salinator in Censura omnes tribus excepta una ærarias fecit, ac sic ostendit jus sibi esse in populum omnem.

Valentinianus] Verba ejus sic refert Theodoretus IV, c. V: ὑμέτερον ἦν ὦ στρατιῶται βασιλέως μὴ ὄντος ἐμοὶ δοῦναι τῆς βασιλείας τὰς ἡνίας. ἐπεὶ δὲ ταύτην ἐδεξάμην ἐγώ, ἐμὸν λοιπὸν οὐχ ὑμέτερον, τὸ περὶ τῶν κοινῶν διασκοπεῖσθαι πραγμάτων. *Vestrum fuit milites, cum Imperator nullus esset, mihi tradere imperii hujus habenas. Eas ex quo adeptus sum, de cetero non vestrum sed meum dispicere quid reipublicæ expediat.*

Deum de principibus judicare] Xiphilinus: περὶ γάρ τοι τῆς αὐταρχίας ὁ Θεὸς μόνος κρίνειν δύναται. *De summo principatu Deus solus potest judicare.* Vitiges rex apud Cassiodorum: *Causa regiæ potestatis supernis est applicanda judiciis, quandoquidem illa è cælo petita est, & soli cælo debet innocentiam.* Apud eundem Cassiodorum rex: *Alteri subdi non possumus, quia judices non habemus.*

Sine Dei cura speciali] Homerus:

Τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι.
Ab Jove summus honos.

Diodorus Siculus lib. I. de Ægyptiis: ἅμα μὲν οὐκ ἄνευ δαιμονίου τινὸς προνοίας νομίζοντες αὐτοὺς τετευχέναι τῆς τῶν ὅλων ἐξουσίας. *Existimant enim non sine divina quadam providentia pervenisse reges ad summam de omnibus potestatem.* Augustinus lib. V. de Civitate Dei: *Qui Vespasiano vel patri vel filio, suavissimis imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo; & ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino, ipse apostatæ Juliano*, nempe majestatem dedit, quod præcesserat. Vitiges apud Cassiodorum: *Omnis provectus, maxime regius, ad divinitatis munera referendus est.* Titi Imperatoris erat dictum: *potestates fato dari.*

Carthaginensium regem dixit Solinus] Sic qui vitam scripsit Annibalis: *Ut enim Romæ consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur.* His improprie dictis regibus accenseri possunt & filii quibus regium nomen datum a patribus regiam vim retinentibus. Talis is Darius fuit, quem pater Artaxerxes judicatum

dicatum interfici jussit. Plutarchus in Artaxerxe.

Pleraque in Græcia regna talia fuisse] Notatum id & Dionysio Halicarnassensi libro II, & V.

Aliud de re quærere, aliud de modo habendi] Videat cui vacat Carolum Molinæum ad consuetudines Parisiens. Tit. 1. §. 2. gl. 4. num. 16, & 17.

Jure temporario] Imperatoris ad tempus facti exemplum habes apud Gregoram libri IV. initio.

Omnes actus eodem jure exercet] Adeo quidem ut populus cum Fabium Rutilianum servare vellet, apud Dictatorem precibus egerit.

Gotthorum regnum in Hispania] Moris antiqui vestigium in Behetriis. vide Marianam lib. XVI.

Cum ipsos deponerent populi quoties displicerent. Hoc de Herulis etiam prodidit Procopius Gothicorum II. de Langobardis Paulus Warnafredi libro IV, & VI. de Burgundis Ammianus libro XXVIII. de Moldavis Laonicus Chalcocondylas: de rege Agadis apud Afros Johannes Leo libro VII. de Norwagis ait Gulielmus Neubrigensis regem ibi factum quisquis regem occidisset. de Quadis & Jazygibus, similia habes in excerptis Dionis.

Opponit gentes quæ in libertate essent iis qui sub regibus viverent] Thucydides: ὁ δὲ Τήρης οὗτος ὁ τοῦ Σιτάλκου πατὴρ πρῶτος Ὀδρύσαις τὴν μεγάλην βασιλείαν ἐπὶ πλέον τῆς ἄλλης Θρᾴκης ἐποίησε. πολὺ γὰρ μέρος καὶ αὐτόνομόν ἐστι Θρᾳκῶν. *Hic Teres Sitalcis pater primus Odrysarum regnum ita auxit ut cæteros Thraciæ reges superaret: est enim pars etiam Thracum libera.* Seneca pater suasoria prima: *Non eodem modo in libera civitate dicendam esse sententiam quo apud reges.* Josephus antiquæ historiæ libro XIII. πρὸς βασιλεῖς καὶ δήμους ἐλευθέρους. *Ad reges populosque liberos.* Cicero Epistola XV, 4. Populorum liberorum, regumque sociorum auxilia. Plinius libro VI, cap. XX. de Indis: *Jam hi montium qui perpetuo tractu Oceani oram tenent, liberi & regum expertes.*

Quorum significatio regnum civitati minatur] Vide exemplum talis ostenti apud Bezarum libro XIX historiæ Genuensis.

Ex sua substantia privata] M. Antonius ad bellum Marcomannicum cum ærario exhausto indicere populo nihil vellet, facta in foro Trajani sectione, distraxit vasa aurea, pocula crystallina ac murrina, uxoris & suam sericam & auream vestem, multa ornamenta gemmarum.

Ex fructibus ejus patrimonii] Ideo Ferdinandus Granatensis regni partem alteram, ut stante matrimonio ex Castellæ proventibus quæsitam, sibi vindicavit. Docet Mariana libro XXVIII historiæ Hispanicæ.

In quosdam populos imperium habeat proprio jure.] Balduino concessere, qui cum ipso in orientem belli causa venerant, ut urbium, provinciarum, vectigalium, rerum bello captarum dimidium ipsi cederet.

Hercules] Idem Hercules Dryopes, qui juxta Parnassum habitabant, a se victos donavit Apollini. Servius ad IV Æneidos: Herculem adversus Lapithas belli socium sibi sumpsit Ægimus Doriensium rex, parte regni in mercedem societatis data. Cychreus Salaminis rex prole carens regnum testamento reliquit Teucro. Peleus ab Eurylione Phthiæ rege tertiam regni partem accepit in dotem, quæ habet Apollodorus. Apud Livium est lib. I: *Proca Numitori regnum legat.*

Melampodi] Vide Servium ad sextam Eclogam, sic apud Homerum Iobates Bellerophonti dat filiam:

Δῶκε δέ οἱ τιμῆς βασιληΐδος ἥμισυ πάσης.

quod Servius sic interpretatur ad Virgilium: *filiam suam ei cum parte regni in matrimonium dedit.* Phœnix de Peleo:

Πολὺν δέ μοι ὤπασε λαόν,
Ναῖον δ' ἐσχατιὴν Φθίης Δολόπεσσιν ἀνάσσων.
Populos dedit hic mihi multos,
Ut fines Phthiæ, Dolopum quæ regna, tenerem.

Lanassa nubens Pyrrho Epirotarum regi in dotem ei attulit Corcyram urbem ab Agathocle patre suo bello captam. Plutarchus in Pyrrho.

Alexandri successores] Ammianus de Perside, non exacte tamen ad historiæ fidem: *Ex testamento nationem omnem in successoris unius jura translatam.* libro XXII.

Attalus Rex] Valerius Maximus: *Attalus testamenti æquitate gratus Asiam populo Romano legavit.* Sertorius ea de re apud Plutarchum: τῷ δικαιοτάτῳ τρόπῳ Ῥωμαίων κεκτημένων ἐπαρχίαν. *Cum populus Romanus optimo jure eam terram teneret.*

Nicomedes] Vide Appianum de Mithridatico & civili primo.

Cyrenaica] In qua urbes Berenice, Ptolemais, Cyrene. Eutropius VI.

Appionis] Appianus de Mithridatico: Κυρήνην αὐτὴν Ἀπίων βασιλεὺς ἐκ Λαγιδῶν γένους νόθος ἐν διαθήκαις ἀπέλιπεν. *Cyrenem testamento reliquit Appion nothus e Lagidarum genere.* Ammianus l. XXII. *Aridam Libyam supremo Appionis regis consecuti sumus arbitrio: Cyrenas cum residuis civitatibus Libyæ Pentapoleos Ptolemæi liberalitate suscepimus.* rex enim Cyrenarum & Appio & Ptolemæus dicebatur. vide breviarium Livii lib. LXX, ipse hic Appio Cyrenarum hoc regnum patris testamento acceperat, auctore Justino lib. XXXIX. Alterius Appionis cujus Ammianus meminit, qui aridam Libyam populo Romano reliquerit, mentio in chronico Eusebiano ad annum CIↃ IↃ CCCCLII. Adde quod in ædificiis narrat Procopius, Arsacis regis testamento ita divisam Armeniam, ut major pars Arsaci, minor Tigrani cederet. Ex Josepho discimus, Herodem, Augusto ei concedente ut regnum cui e liberis vellet relinqueret, testamentum aliquoties mutasse, Antiquæ historiæ lib. XV. & XVI. Mos hic etiam Gotthis & Vandalis in iis quæ armorum jure tenebant. Gizerichus Vandalus de Hispania testamentum fecit; Procopius Vandalicorum I. Theudericus Lilybæum in Sicilia dotem dat sorori

rori Amalesfridæ, Procopius ibidem: Sed & aliis gentibus. Aquitaniam bello quæsitam Pipinus inter liberos divisit; Fredegarius fine Chronici. de Burgundia testamento relicta vide Aymonum III, 68, & 75. *Fessæ* rex Fessam secundo filio legat; Leo Afer libro III. quem & de Bugia vide libro quinto. Sultanus Aladinus Osmani plurimas legavit civitates; Leunclavius Turcicæ historiæ libro II. Germeani filius rex cum filia sua, Bajazeti nuptura dedit Phrygiæ urbes; idem Leunclavius libro V. Regnum Turcorum in Cappadocia Musul in liberos distribuit; Nicetas libro III. Urbes ad Pontum Euxinum a Chuscino Bega Murati traditæ; Leunclavius libro I. Bajazetes Stephano urbes dedit Serviæ in honorem uxoris suæ quæ Stephani soror; idem lib. VI. Mahumetes Sultanus Murati testamento regnum reliquit; idem libro XII. Jacupes Begus Germeanoglius ditionis suæ hæredem fecit Muratem Sultanum, idem libro XIV. Mahumetes Turca filiis duobus, Amurati Europæ, Mustafæ Asiæ, imperium relinquere cogitarat: est id apud Chalcocondylam lib. IV. Basilius Porphyrogennetus Imperator a Davide Curopalate hæres institutus ejus regionis quam David ille in Iberia tenuerat, narrat Zonaras. Venio ad Christianos in oriente victores. Thessaliam Michael Despota inter liberos divisit; habet id Gregoras lib. IV. Ætoliæ Princeps Venetis Athenas reliquit, Bœotiam Antonio vendidit: Chalcocondylas libro IV. Messena, Ithome, & Arcadiæ maritima ab Arcadiæ principe filiæ data in dotem cum ea Thomæ Imperatoris Græci filio nuberet; idem libro V. Acarnania inter nothos Caroli principis testamento ipsius divisa. partes de Ætolia cognatis datæ, narrante eo quem dixi Chalcocondyla. sic & regna Hierosolymorum & Cypri partim testamentis legata, partim transcripta contractibus; vide de Cypro Bembum Italicorum VII. & Parutam libro primo. Genuatibus in Sardinia Castrum oppidum donatum, aliæ Calaritanæ ditionis donata; Bezarus de Bello Pisano libro II. Robertus filio minori Baimundo dedit Dyrrachium & Aulonem; Anna Comnena lib. V. Alfonsus Aragonius Neapoleos regnum, ut armis partum, Ferdinando notho suo reliquit. In eodem regno urbes quasdam Ferdinandus legavit nepoti; Mariana libro XXX.

Non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem ut alienatio imperii sui regi permitteretur] Imperium non debere relinqui ut agros & servos dicit Vopiscus Tacito. Salvianus: *Non poterat populos quos regebat per testamentum egenis tradere.*

Id commendationis magis vim apud populum habebat] Vide Capitulum XII conventus ad Carisiacum sub Carolo Calvo. Huc refer testamentum Pelagii quo Hispaniam reliquit Alfonso & Ofmisindæ, & de Dania quædam apud Saxonem. Neque mirum igitur quædam testamenta improbante populo fuisse irrita, ut Alfonsi Aragonii; vide Marianam libro X. Et Alfonsi Legionensis, cum is filias filio prætulisset; idem Mariana libro XII.

Ut principibus Antigonum commendaret] Vide rem similem apud Cassiodorum lib. VIII, epist. VIII, & sequentibus. ita pacta successionis mutuæ inter Sanctium & Jacobum Arragonenses, a proceribus firmata; Mariana libro XII. & Henrici Navarræ regis, qua Johannem instituit hæredem; idem Mariana libro XIII. & Isabellæ reginæ Castellæ; idem libro XXVIII.

Marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi] Vide de Urgetii principatu Marianam lib. XII, cap. 16.

In regni tutela] Vide Cothmannum Tomo I, Cons. XLI, num. II.

Consensus populi] Vide Marianam in Alfonso V Legionis rege. At testamentum regis Johannis de tutela & administratione regni a proceribus improbatum. Mariana libro XVIII.

Quos pater aut propinqui elegerint] Ptolemæus rex Ægypti tutorem filio suo reliquit populum Romanum. Valerius Maximus libro VI, cap. VI, I.

Publice tutores constitutos] Et a proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. Justinus lib. XIII.

Ut rex Ægypti post Josephi tempus] Et Indorum reges, memorante Diodoro lib. II.

Promittit aliqua subditis aut Deo] Trajanus caput suum, dextram suam, si sciente fefellisset, deorum iræ consecrabat; Plinius Panegyrico. Adrianus Imperator juravit, nunquam se senatorem nisi ex Senatus sententia punitorum. Anastasius Imperator juravit, servaturum se decreta Chalcedonensis Concilii; meminere Zonaras, Cedrenus, alii. Seniores Imperatores Græci Ecclesiæ jurabant; vide eundem Zonaram Michaele Rangabe & alibi. Vide & in Gotthis regibus exemplum apud Cassiodorum X, 16. 17.

Mutare illi nefas erat] Josephus in historia Vasthæ, Διακωλῦσαι τῇ Ἀάσῃ διὰ τὸν νόμον οὐκ ἠδύνατο. *Cum Vastha conciliari lege intercedente non poterat.* Tales leges vocabantur leges regni, ut notat Iacchiades ad Danielem II, 13. de legibus regnorum in Hispania vide Marianam libro XX.

Historia exstat] Tamen idem de Lethe castello legem a rege mutatam refert, sed non probat.

Mortuorum accusabatur memoria] Ἄταφα γὰρ οἱ νόμοι τὰ σώματα τῶν τυράννων ὑπερορίζουσι. *leges tyrannorum corpora insepulta extra fines projici jubent.* Appianus civilium tertio. Andronicus imperator patrem suum Michaëlem, quod fidem Latinam sequi cœpisset, mortuum sepultura privavit. Gregoras lib. VI.

Hebræorum regum] Vide Josephum de Joramis duobus, altero Hierosolymorum, altero Israëlis rege, lib. VIII, cap. III, & V. item de Joaso Hierosolymorum rege.

Plutarcho] Verba sunt: εἰώθεσαν οἱ βασιλεῖς ἐν Κασσαρῶν χώρᾳ τῆς Μολοττίδος Ἀρείῳ Διὶ θύσαντες ὁρκωμοτεῖν τοῖς Ἠπειρώταις, καὶ ὀρκίζειν αὐτοὶ μὲν ἄρξειν, κατὰ νόμους, ἐκείνους δὲ τὴν βασιλείαν διαφυλάξειν κατὰ τοὺς νόμους. *Solebant reges in Cassarorum terra, quæ Molottidos pars est, Jovi*

Areo

Areo sacrificare at juramentum præstare Epirotis. Jurabant autem reges se imperaturos secundum leges. Epirotæ autem se imperium ejusdem conservaturos secundum easdem leges.

Ut tum regno cadat] Vide exemplum apud Crantzium libro IX Suedicorum.

Tali sanctione] Aut etiam ne subditi regem pacta violantem juvent: aut ne ei pareant. vide Cromerum Polonicis XIX, & XXI. Est & exemplum apud Scafnaburgensem in rebus Henrici anno clↃ LXXIV.

Fieri tamen interdum ut dividatur] Vide Zazium singularium responsorum lib. II, cap. XXXI.

Si aut expresse instituatur partitio] Ita Probi tempore senatus firmabat Principum leges; de appellationibus cognoscebat; Proconsules creabat; legatos consulibus dabat. vide & Gail. l. II. Obs. c. LVII. num. 7. & Cardinalem Manticam de tacitis & ambiguis conventionibus lib. XXVII. tit. v, num. 4.

Ipsi inter se reges populique inter se] Exempla sunt complura in historia populorum septentrionalium. vide Johannem Magnum historia Suedica lib. XV. & XXIX. Crantzium Suedicorum v. Pontanum Danicorum VIII.

Etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur] Adde l. I. C. de Petitionibus honorum sublatis.

Παντελὴς μοναρχία] Faciunt enim, ut ad §. VIII notavimus, Tragici regnum Thebanum simile regnis Phœnicum unde orti erant.]

Ἀυτοκρατὴς βασιλεία] Sic Dionysius Halicarnassensis de Laconicis regibus: οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι αὐτοκράτορες ἦσαν. *neque enim Lacedæmonii pleno jure reges erant.*

Quales habebant vicini] Putabat populus, ut Josephi verbis utar, οὐδὲν ἄτοπον εἶναι τῶν πλησιοχώρων βασιλευομένων τὴν αὐτὴν ἔχειν αὐτοὺς πολιτείαν. *nihil esse absurdi si cum vicinis regnarentur, ipsi eandem imperii formam acciperent.*

Servirent Syria, Asiaque, & suetus regibus Oriens] Cicero de Provinciis consularibus: *Judæis & Syris nationibus natis servituti.* Euripides in Helena:

Τὰ βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα πλὴν ἑνός.

Sunt præter unum serva cuncta in barbaris.

Quod ex Æschylo adumbratum, apud quem est:

Ἐλεύθερος γὰρ οὔτις ἐστὶ πλὴν Διός.

Nam nemo liber vivit, extra unum Jovem.

Cui simile Lucani dictum:

— toto jam liber in orbe
Solus Cæsar erit.

Sallustius de gentibus orientis: *Adeo illis ingenita est sanctitas regii nominis.* Citant Servius & Philargyrus ad illum in Georgicis locum. Apollonius de Damide apud Philostratum libro VII: Ἀσσύριος γὰρ ὢν καὶ Μήδοις προσοικῶν οὐδὲν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐνθυμεῖται μέγα. *Assyrius cum sit & Medorum accola, nihil pro libertate præclarum cogitat.* Julianus contra Christianos: τί μοι χρὴ καθ' ἕκαστον ἐπιέναι τὸ φιλελεύθερόν τε καὶ ἀνυπότακτον Γερμανῶν ἐπεξιόντα τὸ χειροηθὲς καὶ τιθασὸν Σύρων καὶ Πάρθων καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν πρὸς ἕω καὶ μεσημβρίαν βαρβάρων, καὶ ὅσοι τοὺς βασιλείας ἀγαπῶσι κεχειρισμένας δεσποτικωτέρας. *Quid tibi jam singulatim exsequar aut Germanorum libertatis amantia & impatientia jugi ingenia, aut contra dociles herilem manum ferre Syros & Parthos, & omnes qui aut ad orientem aut ad meridiem sunt barbaros, multasque gentes alias contentas sub regibus vivere dominos imitantibus.* Claudianus:

Non tibi tradidimus dociles servire Sabæos:
Armenia dominum nec te præfecimus oræ.

Alium non timebat] Idem Hieronymus in epistola ad Rusticum de Pœnitentia: *Rex enim erat; alium non timebat; alium non habebat super se.*

Tuti imperii potestate] Paria habet ad eundem Psalmum Arnobius Minor. Vitiges apud Cassiodorum: *Causa regiæ potestatis supernis est applicanda judiciis, quando quidem illa a cœlo petita est, ita soli cœlo debet innocentiam.*

De propheta] *Non capit Prophetam perire extra Jerusalem.* Luc. XIII, 33.

Mixtum aliquid ex regis & procerum potestate] Laonicus Chalcocondylas talia ait esse regna Pannonum & Anglorum, libro II. Arragonum lib. v. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magistratus a rege creatos, nec præsidia imposita nisi volentibus, nec quicquam populo imperatum contra mores. Reges alios esse pleno cum jure, alios sub legibus etiam Judæis, Levi Gersonides notavit ad I Sam. VIII, 4. Mira quæ de Taprobane scribit Plinius lib. VI, cap. XXII: *Eligi regem a populo senecta clementiaque, liberos non habentem, &, si postea gignat, abdicari, ne fiat hereditarium regnum. Rectores ei a populo XXX dari, nec nisi plurium sententia quenquam capite damnari. Sic quoque appellationem esse ad populum, LXX judices dari. Si liberent ii reum non amplius* XXX, (ita enim legi locus hic debet) *iis nullam esse dignitatem, gravissimo probro. Regi cultum liberi patris, cæteris, Arabum: Regem, si quid delinquat, morte mulctari, nullo interimente, sed adversantibus cunctis & commercia etiam sermonis negantibus.* Servius ad illud IV Æneidos: *Populumque patresque. Quidam hoc loco volunt tres partes Politiæ comprehensas, populi, optimatium, regiæ potestatis. Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem.*

Si patres auctores fierent] Plutarchus in Coriolano: ὁ δῆμος ἄκυρος ἦν τοῦ ψῆφον καὶ νόμον τι ποιεῖν ἄνευ προβουλεύματος. *Populus jus non habebat aut legem condendi aut aliud quid jubendi nisi Senatus præcessisset auctoritas.* Similem mixturam in Genuatium republica suis temporibus observat Chalcocondylas libro v.

Sic populi fœdere inferiores] Vide Cardinalem Tuscum PP. concl. IↃ CCCC XXXV. Exemplum habes in Dilimnitis, qui αὐτόνομοι suique juris Persis militabant, apud Agathiam libro III. Sic Irenes consilium fuit, inter mariti liberos ita partiri imperium, ut post natos faceret δεσπότας μὲν ἐξ ἴσου τὸ τῆς τιμῆς ἀξίωμα, αὐτονόμους δὲ καὶ αὐτοκράτορας ἑκάστους, *dignitate quidem minores, cæterum sui juris plenæque potestatis.* Vide Crantzium Saxonicorum X, de urbibus quæ se in Austriacorum protectionem dedere. Herodianus

rodianus libro v: Ὀσροηνῶν τε καὶ Ἀρμενίων, ὧν ἦσαν οἱ μὲν ὑπήκοοι, οἱ δὲ φίλοι καὶ σύμμαχοι, *Osroënorum & Armeniorum, quorum hi subditi erant, illi amici ac socii.*

Conventum sociorum] Talis conventus vocatur κοινοδίκιον in vetere columna ἰσοπολιτείας sive communicatæ civitatis Priansiorum & Hieropotamiorum.

Et Scipio] Vide Polybium in legationum excerpto cv.

Ad ordinandum statum Liberarum civitatum Plinius epistolarum VIII, 24.

Sub umbra fœderis] Hoc ipsum est quod Arato Plutarchus dicit, συμμαχίαν ὑποκορίζεσθαι, *molle servitium*, vocula apud Tacitum historiarum IV. Festus Rufus de Rhodiis: *Primum libere agebant, postea in consuetudinem parendi, Romanis clementer provocantibus, pervenerunt.* Cæsar quos in Æduorum amicitia fuisse prius dixerat & clientes vocarat, post sub imperio fuisse memorat. Adde, si libet, Fredericum Mindanum de processibus lib. II. cap. XIV. n. 3. Zieglerum §. Landsassinum. 86. Gailium libro II, observatione LIV. n. 6. Vide Agathiam libro I. ubi monentur Gotthi quid a Francis cum tempore expectandum habeant.

Revera omnia ad nutum Romanorum fieri] Tales & Lazi Justiniani temporibus. Vide Procopium Persicorum II.

Qui vero certum quid pensitant] Persæ pecuniam annuam ab Justiniano accipiebant, qua de re vide Procopium Persicorum II, & Gotthicorum IV, id molli vocabulo vocabatur stipendium ad tutandas portas Caspias. Turcæ Arabas montanos pecunia placant.

Hebræorum reges] Josephus libro XV. οὐ γὰρ ἔφη καλῶς ἔχειν Ἀντώνιος βασιλέα περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν γεγενημένων εὐθύνας ἀπαιτεῖν. οὕτω γὰρ ἂν οὐδὲ βασιλεὺς εἴη· δόντας δὲ τὴν τιμὴν καὶ τῆς ἐξουσίας αὐτεξουσιάσοντας ἐᾶν αὐτῇ χρῆσθαι. *Negabat Antonius rectum esse, regem esse, regem vocari ad rationes reddendas de iis quæ ut rex fecisset: ita enim ne regem quidem eum fore. Par esse ut qui honorem ei dederint, etiam potestate quam liberrime uti eum sinant.* Chrysostomus II. de Eleemosyna: ἐπειδὴ τὰ τῶν Ἰουδαίων μετέπεσε πράγματα καὶ λοιπὸν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἐτέθησαν ἀρχὴν, οὔτε αὐτόνομοι ἦσαν, καθάπερ καὶ πρότερον, οὔτε καθόλου δοῦλοι, καθάπερ καὶ νῦν. ἀλλ᾽ ἐν τάξει συμμάχων ὄντες διετέλουν, φόρους μὲν τελοῦντες τοῖς βασιλεῦσιν ἑαυτῶν, καὶ τοὺς παρ᾽ ἐκείνων ἄρχοντας δεχόμενοι. πολλαχοῦ δὲ τοῖς ἰδίοις κεχρημένοι νόμοις καὶ τοὺς παρ᾽ αὐτοῖς ἁμαρτάνοντας κατὰ τὰ πάτρια κολάζοντες νόμιμα. *Judæi, ex quo retro ferri res eorum cœpere, Romano attributi imperio, neque in plena, ut ante, erant libertate: neque tamen ita ut nunc omnino servi, sed sociorum vocabulo honorabantur, regibus suis tributa pendentes, & ab iis accipientes præfectos. Cæterum in plerisque suis utebantur legibus, ita ut & popularium delinquentes ipsi punirent secundum mores patrios.*

Quod nunc Feudum ligium vocant] Vide Baldum procemio Digestorum, Nattam consilio CCCC LXXXV.

Demetrius] Vide Plutarchum in Demetrio.

ANNOTATA AUTHORIS.

IN LIB. I. CAP. IV.

Confusa turba, nemo ubi audit neminem] De Bebriciis similia prodidit Valerius:

— non fœdera legum
Ulla colunt, placidas aut jura tenentia mentes.

Impune quidvis facere, id est regem esse] Pertinent huc M. Antonii verba quæ ex Josepho modo adduximus.

Non resistendi obligationem] Philo in Flaccum: πότε γὰρ εἰς ἀπόστασιν ὑπωπτεύθημεν; πότε δ᾽ οὐκ εἰρηνικοὶ πᾶσιν ἐνομίσθημεν; τὰ δ᾽ ἐπιτηδεύματα, οἷς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν χρώμεθα, οὐκ ἀνεπίληπτα, οὐ συντείνοντα πρὸς εὔνοιαν πόλεως καὶ εὐστάθειαν; *Quando enim defectionis suspecti fuimus? quando non pacis amantes ab omnibus judicati sumus? instituta vero, quibus utimur quotidie, nonne extra reprehensionem sunt, nonne ad concordiam bonumque statum civitatis conducunt?*

Tranquillitas publica] Bene Chrysostomus: συνεργός ἐστί σοι, συμπρεσβύτης σοι. princeps nimirum Euangelium prædicanti. Dedolat ille quod tu descobinas.

Sint quibus imperes] Dictum hoc Sullæ ajunt Plutarchus, Florus, & alii, unde sumsit Augustinus lib. III, cap. 28. de Civitate Dei.

Sed & vorantes alios alii] Est hoc de statuis sexto: sed & hoc: ἐὰν γὰρ τὰ δικαστήρια ἀνέλῃς πᾶσαν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀνεῖλες τὴν εὐταξίαν. *Tolle tribunalia, & omnem de vita tranquillitatem abstuleris.* Deinde: μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴπῃς, εἴ τις κακῶς τῷ πράγματι κέχρηται. ἀλλ᾽ αὐτῆς βλέπε τῆς διατάξεως τὴν εὐκοσμίαν, καὶ τὴν πολλὴν ὄψει τοῦ ταῦτα ἐξ ἀρχῆς νομοθετήσαντος σοφίαν. *Nec mihi illos refer qui male usi sunt honoribus, sed ipsius instituti vide pulchritudinem, & sapientiam ejus admiraberis qui primus ejus auctor fuit.* Idem ad Romanos κἂν ἀνέλῃς αὐτὰς (τὰς ἀρχὰς) πάντα οἰχήσεται. καὶ οὐ χώρα, οὐκ οἰκία, οὐκ ἀγορὰ, οὐκ ἄλλο οὐδὲν στήσεται, ἀλλὰ πάντα ἀνατραπήσεται τῶν δυνατῶν τοὺς ἀσθενεστέρους καταπινόντων. *Magistratus si abstuleris, perierint omnia; non urbes stabunt, non agri, non forum, nec quicquam aliud evertentur omnia & fortioris esca fiet quilibet infirmior.* idem sensus apud eundem ad Ephes. v.

Apud

Apud Thucydidem sententia] Lib. II. quicum bene convenit illud Ambrosii libro III. de officiis: *Eadem singulorum est utilitas quæ universorum.* Et illud in jure: *Semper non quod privatum interest uni ex sociis servari debet, sed quod communi societati expedit.* L. actionis. §. Labeo. D. Pro Socio. Adde L. unicam. §. penult. C. de Caducis tollendis.

Hoc cedit vobis gratia apud Deum] Tertullianus de Pœnitentia: *Timor hominis Dei honor est.*

Ames parentem si æquus est, si non feras] Terentius Hecyra:

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet.

Cicero pro Cluentio: *Non modo reticere homines parentium injurias, sed etiam æquo animo ferre oportet.* Habet ad hoc præceptum pulchra Chrysostomus tum II ad Timotheum, tum libro V adversus Judæos. Pertinent huc & quæ Epictetus & post eum Simplicius habent de duabus ansis.

Consuetudo veterum Christianorum] Ad quam pertinet canon XVIII Concilii Chalcedonensis, repetitus canone IV Concilii in Trullo. Concilium Toletanum quartum: capitulum II Caroli Calvi in villa Colonia. Synodus Suessionensis canone V.

Sigeriis] Xiphilinus Domitiano. ἐπέθεντο δὲ αὐτῷ καὶ συνεσκευάσαντο τὴν πρᾶξιν Παρθένιος ὁ πρόκοιτος αὐτοῦ καὶ Σιγήριος (male Σίγηρος) ἐν τῇ προκοιτίᾳ καὶ αὐτὸς ὤν. *Insidias autem ei communicato inter se consilio struxere Parthenius præpositus cubiculariorum & Sigerius & ipse e cubiculariis.* Martialis libro IV:

Sigeriosque modos, Partheniosque sonas.

Corruptum id nomen non hic modo in Tertulliano fuerat, sed adhuc est in Suetonio, ubi Saturius, & in Victore vulgari, ubi Casperius legitur.

Coactus repugnare non novi] Inseruit Gratianus causa XXIII, quæstione VIII. Idem Ambrosius epistola XXIII: *Vultis in vincula rapere? voluntas est mihi. non ego me vallabo circumfusione populorum.* Imitatus est magnus Gregorius libro VI, epistola: *Si in morte Longobardorum me miscere voluissem, hodie Longobardorum gens, nec Regem, nec Duces, nec Comites haberet, atque in summa confusione esset divisa.*

Non etiam in magistratibus inferioribus] Petrus Martyr ad Judicum III. Paræus ad XIII caput ad Romanos, Junius Brutus. Danæus libro VI Politicorum, & alii.

Species intermedia] Genus speciale Senecæ epistola LVIII.

Ordo & ὑπαλληλισμὸς] Sic in familia paterfamilias primus, inde materfamilias, inde filii, mox ordinarii servi, postremo servi vicarii. vide Chrysostomum I ad Corinth. XIII, 3.

Augustini] Habet prope eadem Augustinus sermone VI in verba Domini.

Verum principem gerere] Quod postea imitati Pertinax & Macrinus, quorum orationes egregias apud Herodianum vide.

Σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς θέομεν] Maccabæorum lib. I. c. 9, 10, 43. & 44. καὶ ἤκουσε Βακχίδης καὶ ἦλθε τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἕως τῶν κρηπίδων τοῦ Ἰορδάνου ἐν δυνάμει πολλῇ καὶ εἶπεν Ἰωναθὰς τοῖς παρ' αὐτοῦ. ἀναστῶμεν νῦν καὶ πολεμήσωμεν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν. οὐ γάρ ἐστι σήμερον ὡς ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν. *Id cum audisset Bacchides, venit multo cum exercitu ad Jordanis ripas ipso die sabbati. Jonathan autem suis dixit: surgamus nunc, & pro vita pugnemus, neque enim nostra res se habent ut heri & nudius tertius.*

De statione non deserenda] Vide Josephum ubi de custodibus Saulis agit. Polybius; παρὰ ῥωμαίοις θάνατος ἦν πρόστιμον τοῖς ἐφεδρείας λιποῦσι τὴν τάξιν.

Totum imperium ad Macedonas devenit] Justinus libro XXXVI: *Primus Xerxes rex Persarum Judæos domuit. postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri Magni venere, diuque in potestate Macedonici imperii fuere. A Demetrio cum descivissent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex orientalibus libertatem receperunt, facile tunc Romanis de alieno largientibus.*

Principi in populo tuo non maledices] Joabus Semeiæ apud Josephum: οὐ τεθνήξῃ βλασφημήσας τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ κατασταθέντα βασιλεύειν; *An non moreris, qui ei maledicere ausus es quem Deus in regni sede constituit?*

Obstabat plena divinorum memoria mandatorum] Josephus de Davide: μετανοήσας δ' εὐθὺς οὐ δίκαιον εἶπε φονεύειν τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην. *Sed statim pænitudine ductus, injustum facinus esse dixit, dominum suum occidere.* Et post: τὸν ὑπὸ θεοῦ κεχειροτονημένον βασιλέα δεινὸν ἀποκτεῖναι κἂν ᾖ πονηρός. ἥξειν γὰρ αὐτῷ παρὰ τοῦ διδόντος τὴν δίκην. *Horrendum, regem quamvis malum interficere. pænam enim id facienti imminere ab eo qui regem dedit.*

In civitatem est injurius] Julianus Misopogone: καὶ γὰρ οἱ νόμοι φοβεροὶ διὰ τοὺς ἄρχοντας, ὥστε ὅστις ἄρχοντα ὑβρίζει, ἐκ περιουσίας τοὺς νόμους καταπατεῖ. *Sunt enim leges severæ pro principibus, ita ut qui in principem injuriosus fuerit, is ex animi libidine conculcaverit leges.*

Non possit non multorum odiis patere] Quintilianus Declamatione CCCXLVIII: *Hanc esse conditionem omnium qui administrationem reipublicæ aggrediuntur, ut ea quæ maxime pertinent ad salutem communem cum quadam sui invidia efficere cogantur.* vide ea de re Liviæ verba ad Augustum apud Xiphilinum ex Dione.

Nam pro populi pastore timebat] Bene Chrysostomus I ad Tim. I: *Si quis ovem jugulet, ab eo gregem imminui, at si quis pastorem de medio sustulerit: ab eo totum gregem dissipari.* Seneca libro priore de Clementia cap. III: *Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus sic protegendi amandique reges, & se suaque jactandi quocunque desideraverit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, non-*

nunquam senis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit (quod ipsum late ibi exsequitur) *sic hæc immensa multitudo unius anima circumdata illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis nisi consilio sustineretur. Suam itaque incolumitatem amant*, &c. Adde quæ infra, lib. II. cap. I, §. IX.

Artabanus Persa] Apud Plutarchum in Themistocle.

Innocentes nocentibus cedunt] Hæc sunt in scripto ad Demetrianum. Ejusdem hæc libri primi epistola I: *Intellexit* (adversarius) *Christi milites vigilare, jam sobrios & armatos ad prælium stare, vinci non posse, mori posse; & hoc ipso invictos esse, quia nec mors timent, nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, sed promte & animas & sanguinem tradere.*

Mauritius] De hujus martyris honoribus apud Helvetios vide Guillemannum in veteri scripto de translatione sancti Justini in novam Corbejam: *Unde juxta fidem Chronicorum sub atrocissima & incomparabili illa decima post Neronem persecutione passum eum colligimus: quæ & prioribus persecutionibus immanior, dum venerabilem multitudinem martyrum cœlis mitteret, inter quos etiam præcipuum sancti Mauritii collegium, & innocentiæ speculum.* De Thebæis martyribus Brunsvicum translatis vide Crantzium Saxonicorum VII, 16.

Tenemus ecce arma & non resistimus] Similia sunt illa Judæorum Alexandrinorum ad Flaccum: ἄοπλοί ἐσμεν ὡς ὁρᾷς, προσγινομένους δὲ αἰτιῶνταί τινες ὡς πολεμίους. ἃ δὲ ἡ φύσις ἑκάστῳ προσένειμεν ἀμυντήρια μέρη χεῖρας, ἀπεστρέψαμεν, ἔνθα μηδὲν ἐργάσασθαι δύναται, παρέχοντες αὐτῶν τὰ σώματα πρὸς εὐσκόπους τοῖς θέλουσιν ἀποκτεῖναι βουλάς. & quæ sequuntur. *Inermes sumus, ut vides, & tamen sunt qui nos tanquam hostes publicos hic criminantur. Etiam eas quas ad nostri tutelam partes dedit natura retro vertimus, ubi nihil habent quod agant. corpora præbemus nuda ac patientia ad impetum eorum qui nos volent occidere.*

Valens] Vide excerpta ex Johanne Antiocheno, ex Manuscripto libro viri æterna memoria dignissimi Nicolai Peiresii.

Ut Lacedæmone] Plutarchus in Lysandro: οἱ Σπαρτιᾶται τῷ βασιλεῖ δίκην προσέγραψαν θανατικήν, ἣν οὐχ ὑποστὰς ἐκεῖνος εἰς Τεγέαν ἔφυγε. *Spartiatæ regem ad capitis judicium vocarant, quod ille declinans fugit Tegeam.* Idem Sulla: αὐτίκα Σπαρτιᾶται βασιλεύοντας ἐνίους ἀφείλοντο τὴν ἀρχὴν, ὡς οὐ βασιλικοὺς, ἀλλὰ φαύλους καὶ τὸ μηδὲν ὄντας. *quibusdam regibus Spartiatæ regnum ademerunt ut ineptis regno, quippe abjectis nihilique hominibus.* de Agide injuste, sed damnato tamen, vide eundem Plutarchum. Mosynæci regem inedia puniebant. Mela libro I.

Furiis surrexit Etruria justis] Et aruspex Etruscus in Mezentium insurgentibus:

Quos justus in hostem
Fert dolor.

Si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur] Pari de causa tribunus plebis qui sit ipso jure desinere esse talem ingeniose defendit Gracchus, cujus verba digna lectu apud Plutarchum. Johannes Major in librum IV Sententiarum dicit, non posse populum à se abdicare potestatem destituendi Principis in casu quo ad destructionem vergeret. quod commode explicat ex his quæ hoc loco dicuntur.

Si hoc aut hoc rex faciat] Vide de regno Aragoniæ Marianam libro VIII.

Partem alteram populus aut Senatus] Exemplum habes in Genuate republica apud Bezarum libro XVIII. in Bohemia tempore Wenceslai historiæ libro X. Adde Azorium institutionum Moralium lib. X. cap. 8. & Lambertum Scafnaburgensem de Henrico IV.

Ut certo eventu resisti regi possit] Exempla vide apud Thuanum historiarum CXXXI, in narratione anni CIƆ IƆC IV; & libro CXXXIII, in anno CIƆ IƆC V. utrumque de Hungaria: apud Mejerum narratione anni CIƆ CCC XXXIX, in Brabantia & Flandria. narratione anni CIƆ CCCC LXVIII. in fœdere inter regem Galliæ & Carolum Burgundum. Adde de Polonia quæ habet Chytræus Saxonicorum XXIV. & de Hungaria Bonfinius Decadis IV, libro IX.

Lex Valeria] Plutarchus in Publicola: ἄνευ κρίσεως κτείνειν τὸν βουλόμενον τυραννεῖν. *ut injudicatum occidere cum liceret qui dominatum concupisceret.* mox addit: εἴ τις ἐπιχειροίη τυραννεῖν Σόλων μὲν ἁλόντι τὴν δίκην ἐπιτίθησιν, ὁ δὲ Πουβλικόλας καὶ πρὸ τῆς κρίσεως ἀνελεῖν δίδωσι. *Solon ei qui dominatum invadit deprehenso diem dici vult. ac Publicola etiam ante judicium talem permittit interfici.*

Tyrannum Nabidem relinqui] Quod Plutarchus in T. Quintii Vita sic explicat: ὡς ἑώρα σὺν κακῷ μεγάλῳ τῶν ἄλλων Σπαρτιατῶν ἀπολούμενον τὸν τύραννον. *Cum videret sine gravi aliorum Laconum malo non posse tyrannum destrui.* Non alienum est ab hac re quod Plutarchus refert in Lycurgo, Laconem quendam cum legisset.

Σβεννύντας ποτὲ τούσδε τυραννίδα, χάλκεος ἄρης
Εἷλε Σελινοῦντος δ' ἀμφὶ πύλας ἔπεσον.

Hos dum Marte parant dominatum exstinguere, sævus
Ante Selinuntis mœnia Mars rapuit.

Respondisse, δικαίως τεθνήκασι οἱ ἄνδρες. ἔδει γὰρ ἀφέμενοι ὅλαν αὐτὰν κατακαῆμεν. *Merito viri illi periere. exspectare enim debuerant ut ipse per se dominatus conflagraret.*

Detrahimus dominos urbi servire parata] Plutarchus in Catone Majore de Antiocho Magno: ἐποιεῖτο αἴτιον τὸ τοὺς Ἕλληνας ἐλευθεροῦν, μηδὲν δεομένους. *Bello prætextum sumebat, liberare Græcos, libertatis non egentes.*

Quia ejus imaginem nummus præferebat] Certissimum hoc indicium possessionis. vide in historia Genuate Bezarum libro XVIII.

ANNOTA-

ANNOTATA AUTHORIS

IN LIB. I. CAP. V.

SOlon] Verba hæc Plutarchus refert: *τῶν πόλεων κάλλιστα οἰκεῖσθαι ἐκείνην ἐν ᾗ τῶν ἀδικουμένων οὐχ ἧττον οἱ μὴ ἀδικούμενοι προβάλλονται καὶ κολάζουσι τοὺς ἀδικοῦντας. Civitatum illa felicissime colitur, in qua qui injuriam non sensere ei qui sensere se opponunt.* Huc & illud pertinet in Rudente Plauti: *Prætorquete injuriæ prius collum, quam ad vos perveniat.*

Romæ servos] Servius ad IX Æneidos.

Clericos] Ac Levitæ olim extra belli munia, ut notatum Josepho. De clericis vide Nicetam Choniaten libro VI. Caroli Calvi Capitulum in Sparnaco XXXVII. in Gratiano c. clericum. dist. V, & causa XXIII, quæstione VIII. Et canones quidem sic habent: sed quanto illi servati a Græcis quam a Latinis diligentius, vide Annam Comnenam.

F JOAN.

JOAN. FRID. GRONOVII
N O T A T A
A D
H. G R O T I I
L I B R O S
De Jure Belli ac Pacis.

Rolegomena] Προλεγομένων partes sunt duæ: Generalis, quæ spectat omnem materiam: Specialis, quæ spectat hoc opus. Prior habet duo membra: alterum, quo probatur, esse jus; alterum, quo probatur, esse & jus in bello.

Prioris membri quatuor sunt articuli: primus, propositio sententiæ illorum, qui jus volunt esse rem imaginariam, umbraticam, appellationem sine corpore & specie, ut Cæsar de Republica loquebatur.

Secundus, refutatio ejusdem sententiæ. Tertius, confirmatio septem constans argumentis. I. Est natura homini appetitus societatis, ergo & jus. II. Est judicium & qualiscunque delectus boni & mali, ergo & jus, quod bono alligat, & a malo deterret. III. Est discrimen etiam boni majoris & minoris, & intellectus bono majori deberi majorem honorem, ergo & jus, nempe justitiæ distribuentis. IV. Agnoscimus omnes verum, ergo & jus, quod ille præcipit, Deum præcepisse. V. Habemus parentes quibus pro beneficio procreationis & eductionis subjecti sumus, ergo est jus, quod illi mandant. VI. Intellexere homines utile esse civitates coli, ergo est jus civile. VII. Viderunt quoque utile esse, ut quædam civitates cum civitatibus & populis externis consentirent in commune utrorumque bonum, ergo est jus gentium. Quartus articulus prioris membri partis generalis, consectaria quædam vel secunda refutatio I. Adversus Carneadem, II. Dicti Horatiani, III. Eorum qui jus inter privatos agnoscunt, rectores Rerumpublicarum eo volunt solutos.

Alterum membrum partis generalis, quo probat esse etiam jus & servandum esse in bello, constat argumentis quatuor. *ESSE JUS IN BELLO probat*, I. quia laudabile bellum non suscipitur nisi juris obtinendi causa: indignum igitur jus per injuriam peti. II. testimonia scriptorum & Imperatorum. III. pro justitia causæ & armorum, proque injustitia augentur & minuuntur animi militum. IV. Crescit existimatio ad alienigenas, si quem videant non nisi justam ob causam, & salvo jure publico ac privato ad arma descendere.

PARS SPECIALIS est quæ proprie spectat hoc ipsum opus, atque quintuplex est. Continet enim I. consilium auctoris. II. partitionem operis. III. necessitatem operis. IV. subsidia. V. curam & cautionem auctoris per universum opus.

1. *Jus civile Romanum*] Quod LL. regiis & XII. tabb. Romæ ortum varie crevit; cumque diffunderetur nimis, a Justiniano circumcisum & correptum in Pandecte, Codice, Novellis, &c. ad nos pervenit, inque Academiis docetur. Quod olim fuit Quiritium, id nunc est jus commune omnium populorum in Europa.

Quod cuique patrium] populi unius sive certæ gentis, regni, municipii.

Contractum] in compendium redactum.

Quod inter populos plures] quod populos aut principes sui juris, nullaque reipublicæ communione conjunctos alium aliis præstare oportet.

Sive ab ipsa natura profectum] sive sit jus naturale. Significat jus belli & pacis, sive Gentium jus, sive publicum appellare velis (perinde ut Justinianus loquitur de jure privato Romanorum)

rum) tripertitum esse; quippe collectum ex naturalibus praeceptis, ex divinis oraculis, ex cultiore vita populorum.

Aut divinis] sive divinum.

Moribus] sive sit gentium jus.

2. *Cicero*] in orat. pro Balbo, cap. 6.

Praestabilem] i. e. insignem, excellentem, eximium.

Conditionibus] conventionibus aut placitis, pactionibus. Sic loquitur Cicero Topic. 21. *Jusa natura profectum sit, an ab aliqua conditione hominum & pactione.* & 1. Off. 7. ait quaedam esse *privata lege, conditione, pactione, forte.*

Cognitioni] otiosae scil. & fructu propositoque animi emendationis destitutae. Hos Stoici ajebant nosse praecepta sine decretis, & Graeci passim proverbio τῶν πολυμαθῆ νοῦν ἐ διδάσκει. Vide Gellium: initio talem cognitionem in Scythis arguebat Justinus 2, 2.

Theoclymenum] Immo Theonoen Theoclymeni sororem: qui ambo erant Protei liberi. compellatur autem sic ab Helena. Eurip. in ejus nominis tragoedia v. 929.

3. *Inane nomen*] ut Julius apud Sueton. 77. *nihil esse rempublicam; appellationem modo, sine corpore & specie.* Et Brutus moriens, *non in re sed in verbo esse virtutem*, Flor. 4, 7.

Thucydidem] l. 6. Euphemus erat legatus Atheniensium ad Camarinos bello Siculo.

Nihil injustum] Thrasymachus ad Socratem apud Plat. de rep. 1. 579. φημὶ γὰρ ἐγὼ εἶναι τὸ δίκαιον οὐκ ἄλλο ἢ τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον. Vide Muretum Var. Lect. 18. 10.

Id aequius quod validius] Vide Tacit. XV. Annal. 1. *Id jus esse quod ei qui plus potest, utile est.* Cic. 3. de rep. Petr. p. 37.

Sine injuria] Ex fragm. Ciceronis lib. 3. de republ. apud August. de Civ. Dei 19, 21. ubi P. Furius Philus hoc disputat. Verba sunt: *Nisi per injustitiam rempublicam stare aut geri non posse.* Vide Sigon. ad frag. p. 67. & Partit. 140. Eos qui sunt cum imperio, necessario nonnunquam esse injustos.

Martem habent arbitrum] bello deciduntur, c. 21. ἐς ἥντινα οἶδε Ἄρης de Marte Homer. Il. ἑ. 761. Alexander ad Darii legatos: *Nuntiate vestro regi & quae amisit, & quae nunc habet, praemia esse belli. Hoc regente utriusque terminos regni, id quemque habiturum, quod proxima lucis assignatura fortuna est*, Curt. 4, 10.

Ex jure manu consertum] rei vindicatione, actione civili. Extat hic Ennii locus apud Gellium. 20, 10.

Et alius alium] Lucanus videlicet Julium Caesarem, cum Rubiconem transiret. Vide Lucan. 1, 225.

Antigonus] Plutarch. de fortit. Alex. p. 330.

Marius] Plutarch. Apoph. p. 202. Mario 421.

Oris tam verecundi] quod quoties in concionem veniret etiam maximis rebus gestis, erubesceret. Seneca epist. 11. quod ipse cum aliis *probum* vocat. Unde *os probum ejus* Plinio 7, 12. & 37, 2. Unde Sallustius eum dixit *oris probi, sed animi inverecundi*, Suet. de illustr. Gramm. 15. Probus autem Latinis auctoribus i. q. verecundus. Lysander τὸ δίκαιον ἐν μόνῳ τῷ λυσιτελεῖ τιθέμενος καὶ τὸ καλὸν ἐν τῷ συμφέροντι.

4. *Propria negotia*] non parerga aut obiter contingentia, sed ipsum opus, ipsum quod intenditur ibi & agitur: non quae forte incidunt, sed quae proprie ibi aguntur.

Comoedia] Terent. Eun. 1. 1.

5. *Ne cum turba*] in qua scilicet omnes clamant, nemo audit. lib. 1, 4. 2.

Demus ei] Ponamus hominem certum, qui cum nobis res sit, qui pro falsa illa opinione pugnet, & pro ea solus dicat. Genus loquendi e veterum declamatorum schola petitum quo de foro migrarent. Frequentatum M. Senecae & Quinctiliano. Vide notas meas ad Senec. controvers. 7.

Carneadem] Carneades Cyrenaeus, Novae Academiae tertiae conditor post Platonem & Arcesilam. Vide Diog. Laert. & Jonsium Histor. philosoph. lib. 3. cap. 10. pag. 264. Cic. de legib. 1, 13. Lactantius 5, 17. Quinctilianus 12, 1. De sententia Carneadis Cic. 3. de Republ. fragmentum servatum Lactantio in Epitome.

Academiae] Academicae sectae, quae ex instituto nihil definiebat, & assensum quidem sustinebat, de omnibus autem quaestionibus probabiliter in utramque partem disputabat.

Cum suscepisset] quod fecit Romae legatus ab Atheniensibus missus, temporibus M. Porcii Catonis Censorii. Plut. p. 349. Quintil. 12, 1. 557. Lactantius divinar. Instit. 5, 14. & 17. unde Gr. hunc locum deprompsit: ipse autem e Ciceronis lib. 3. de republ. Adde Lactant. epitomen Cap. 1.

6. *Poeta*] Horat. lib. 1, Satyr. 3.

Nam homo animans quidem est, sed eximium animans] Cicero 1. leg. 7. ab eodem orditur initio: *Homo etiam animal* &c.

Pro sui intellectus] quantum potest assequi humana imbecillitas. Sola enim coelestia sunt ordinatissima; humana tam perfecte disponi nequeunt, ut non maneat aliquid incommodi.

Sui generis] cum aliis hominibus.

Οἰκείωσιν] q. d. domesticationem, familiaritatem domesticam.

7. *Foetuum*] ut galli gallinacei gallinas, & gallinae pullos ante sese exaturantes & hae & pleraeque animantes, quam ipsi granum sumant, ut animalia & ferae etiam pro catulis ac foetibus sese in periculum conjicientes, ut canes venatici praeda abstinentes, & eam domino reservantes. Cic. 5. fin. 19. *formica, apes, ciconia aliorum etiam causa quaedam faciunt,* Quintil. 5, 11. apes etiam formicasque in commune laborare. Vide Aelian. de animal.

Ex principio] non ex vi mentis, consilio, voluntate, deliberatione ac decreto, denique parte intelligente ipsis insita atque ingenita.

Extrinseco] i. e. Deo vel ministra Dei natura, non ab insita ipsis ratione certa & perpetua, sed ex instinctu naturae, in paucis & certis rebus sic se habente.

Circa similia similiter agere] quod negatum bestiis, quæ tantum in uno, quo naturalis appetitio fert, aut a quo declinatio avertit, sic agunt. Cic. 2. de fin. 14. *ratio, qua & causas rerum & consecutiones videat, & similitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum præsentibus futura copulet, omnemque complectatur vita consequentis statum.* Idem 1. de leg. 7.

Cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem] Et societatis colendæ ex Cic. 1. de leg. 9. moderationem vocis, orationis vim, quæ conciliatrix est humanæ maxima societatis.

Cui] Facultati.

8. *Societatis custodia fons est juris*] Homo appetit societatem, quia ea juvatur & conservatur: & si nihil juvaretur, ac sibi sufficeret, eam appeteret tamen, ne sermo esset ociosus sibi: deinde ut, quæ habet commoda, cum aliis communicaret: (bonum enim est communicativum sui) aut saltem aliis demonstraret, naturaliter enim gaudia testem requirunt. Jam qui socium admittit, qui vicinum, necesse est aliquid ei tribuat, aliquid in illo ferat, & sibi minus indulgeat, ut eadem vicissim consequatur a socio. Qui contubernalem adsciscit, necesse est partem cubiculi ei permittat, qui conjugem, lecti. Hæc primo humanitas & mutua patientia solitudinis vitandæ & auxilii mutui causa comparata, pactis conventis vel tacitis vel expressis firmata, transit in iis. Cicero ait 1. de leg. 5. *si patefiat, cujus muneris colendi efficiendique causa nati & in lucem editi simus, quæ sit conjunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos; his explicatis, fontem legum & juris inveniri.*

Quod proprie] 1, 1, 10. quod in contractibus versatur.

Quo pertinent] ad quod: Justin. 2. 2. de Scythis. *Nulli sc gravis, quid eum*, &c.

Damni culpa] si quis quid damni nostra culpa aut vitio in rebus suis fecerit, id ut compensemus.

Pœnæ metum] utque puniatur, qui peccarit in societatem. ἀλόγως καὶ ἐφ' ὅσον μετέχουσι τῆς φύσεως, ἐπὶ πλεῖον. Aristoteles Oecon. 1. 3.

9. *Judicium ad æstimanda*] æstimandi, i. e. delectum & discrimen rerum bonarum & malarum, juvantium & inutilium, non modo in præsens, sed etiam in longam diem, & rationes viasque tam quæ præcipitant in turpia & noxia, quam quæ ad honesta & profutura pertinent: adeoque providentiam sceuturi ejus commodi aut incommodi.

Pro humani intellectus modo] i. e. quantum patitur imbecillitas & infirmitas humana.

In his judicium] Non facere quod quæ canit, *Video meliora proboque, Deteriora sequor*; sed diligenter & liquido inspecta & pro melioribus agnita constanter, & confidenter sectari, affectare, agere.

Illecebra corrumpi] ut eligas aut repente facias, cujus postea pœniteat.

Judicio] se debere aversari malum licet habeat illicebram boni.

10. *Dispensatio*] Justitia διανεμητικὴ sive Attribuens vel Distributiva, in præmiis & muneribus sive oneribus tribuendis, non autem in pœnis, in quibus versatur commutativa, quæ spectat contractus & maleficia, quæ sunt quasi contractus.

Actus] Opera quam in commune commodum præstat.

Juris proprie] Quod reddit prætor & unde actiones nascuntur. quod pertinet ad justitiam commutantem vel emendatricem, συναλλακτικὴ ἢ διορθωτικὴ, versantem in contractibus & pœnis.

Stricte dicti] quale scil. traditur in Juris corpore, unde actiones nascuntur.

Jus] justitiæ distributivæ proprie non est jus, quia nulla actione peti potest.

Sunt alterius] Respicit duo præcepta posteriora juris. Hæc est justitia quæ dicitur commutativa vulgo, vel correctiva in contractibus & pœnis.

Impleam] i. e. faciam quod debeo; unicuique suum tribuam.

11. *Esse Deum*] IV. Argumentum.

Traditio] i. e. omne quod gentes instillarunt suis posteris, sive consensus & præcepta majorum nostrorum omnis ævi.

Opifici] qui nos creavit.

Sine exceptione] in omnibus & perpetuo.

12. *Ex libera Dei voluntate*] Propterea id vocat *Jus voluntarium divinum* lib. 1. cap. 1. num. 13.

Sive illud sociale] sive quod continet ac dirigit societates gentium & hominum, sive quod sanæ menti rectum & decorum probat ratio, eo nomine accipiamus, etsi excogitatum, comparatum, proditum est ab hominibus excellenter præditis & præclare utentibus vi humanis ingeniis insita.

Principiis] recta ratione insita, quam negaverat in bestiis esse.

A Jove] Derivatio Stoïca Scipionis Gentilis inventum Orig. p. 270. immo potius præcisum & decurtatum a vocabulo *jussus*, nam quod sive Deus, sive ratio, sive superior jubet, est jus.

13. *Datis legibus*] Decalogo.

Impetus] ὁρμαὶ. πάθη. affectus, sensus, motus animi, commotiones, perturbationes, qui debent regi ab animo tanquam satellites. Cic. 3. Tusc. 11. & 4. Tusc. 6. Claudian. 4. Cons. Honor. 230.

Vagari] cum sc. dixit, *non concupisces, non occides*: aliud contra iram, aliud contra desideria.

Addictius] Adductius, quasi attracto fræno. Phrasis Taciti, *regnum adductius*, 3. hist. 7. de mor. G. 43.

14. *Florentinus*] l. 3. D. de Justit. & Jure.

Inter homines] V. Argumentum.

Infinitum] non sine exceptione, ut de Deo dixerat.

Sui generis] quatenus non est contra illum cui soli infinitum obsequium debetur, Deum.

15. *Stare pactis*] i. e. fidem datam servare.

Necessa-

Necessarius obligandi modus] Nam si societas jungi debebat, requirebatur aliquod vinculum, coagulum, ferrumen, sacramentum, quo ea societas contineretur: alioqui forent meræ arenæ.

Nam qui se cœtui] VI. Argumentum.

Homini] uni regi, principi, aut magistratibus aliis.

Quibus delata] aut pauci unusve repræsentans societatem, ut rex, magistratus.

16. *Utilitas*] Horat. 1. Sat. 3.

Humana] recta ratio.

Proavia] causa remotior.

Accedit] ultro se quasi comitem præbet.

Societatem raperemur] Lactant. de Opific. Dei, cap. 4.

Utilitatis] ut singulorum artes & opes in unum collatæ omnibus quoque aliis prodessent.

17. *Ex consensu jura*] vel tacito, vel expresso, VII. Argumentum.

Magna illius universitatis] Conjunctionis quæ inter omnes est homines.

Nomen a jure naturali] Nam interdum naturæ jus vocatur, quod est gentium, ut paulo inferius dictum est. Sic majorem natu in imperiis succedere *natura jus* vocat Justinus 21, 1. *quod natura ipsa gentibus dedit.* 2, 10. Idem *jus gentium* dicit lib. 34, 3.

18. *Male*] Consectaria sive IV. articulus prioris membri Partis generalis.

Stultitia] quia abstineat alieno, quod posset ei utile esse.

Id convellit] eripit sibi fidem, existimationem, aliorum voluntatem cum ipso contrahendi.

19. *Jura inventa*] Horat. 1. Sat. 3.

Ad ea duntaxat] quæ firmant jus & auctoritatem magistratuum.

Judicia] disceptationes fori, cum didicissent homines legibus, non armis, vivere. Just. 43, 4.

Fine suo externo] non posse ad effectum & exsecutionem pervenire, nisi magistratui committatur jus gladii.

Vim] Hinc Κράτος καὶ Βίαν inter ministeria Jovis in Promotheo ponit Æschylus. Et qui rempub. ordinat & reformat, cum sine collega & armatum esse oportere disputat Machiavellus ad Livium 1. 7. & hoc argumento excusat cædem Remi a Romulo occupatam.

20. *Securitatem*] Diogenes apud Stobæum ser. 31. p. 188. Ἡ μὲν δικαιοσύνη πολλὴν ἔχει γαλήνην τῇ ψυχῇ. τὸ γὰρ μηδένα μήτε φοβούμενον, μήτε αἰσχυνόμενον ζῆν ἡδονή τίς ἐστι καὶ ἱκανότης τοῦ βίου.

Plato] in Gorgia. p. 357. Alludunt Tacitus 6. ann. 6. Cicero 3. de Offic. 2, 1. Quintil. 12. Inst. 1. Lucianus Catapl. Claudianus in Rufin. 2, 504. & apud Stobæum Diogenes pag. 188.

Quod vero &c] III. consectarium. 21.

In populo] ut apud Senecam Thyeste v. 215. Athreus: *Sanctitas, pietas, fides, privata bona sunt: qua juvat, reges eant.*

Nisi utilitatem] Et jus sive justitiam & studia liberalia & pietatem & virtutem omnem sequuntur utilitates, honores, opes, præmia: sed ea omnia vitiantur, quoties in illis nihil spectatur, nisi utilitas. evenit enim, ut ea non serio, commode, diligenter exerceant, quotquot ad vota properant, & ex his, tanquam aliquid majus, utile petunt; & simul atque præsens non apparet utilitas, aut præsentior non apparet ex contrariis vel diversis, ista præclara negligant & contemnant.

Foras spectat] i. e. quæ præstat hominem bonum magis alteri, quam sibi. Apulej. de Philos. mor. p. 16.

22. *Tam valida*] Sallustius Jugurth. 109. in oratione regis Bocchi. Curt. 7, 8. Senec. epist. 4. *Neminem eo fortuna provexit*, &c.

Intra civitatis] tantum civile statuunt esse; non gentium.

Omnia incerta] in aleam mitti. nec hominis nec societatis statum fundatum esse, ni justitia muniatur, Cicero pro Cæcina cap. 25.

Simul] i. e. simul ac a jure &c.

23. *Aristoteles*] & Cicero 2. de Offic. 11.

Pæda] i. e. natura turpia & detestanda; non tantum ignominiosa opinione hominum aut respectu prioris fortunæ. (Machiavell. ad Livium lib. 3, 41. discurs.) nam illa interdum bono cui subeunda sunt.

Jus habeat] legitime creatum, χειροτονηθέντα.

24. *Pompejus*] qui dixerat, *armatus ut leges cogitem?*

Hasta & gladio] quæ quam latissime, quo liberet, arma victricia proferret.

Justitiam] cujus nihil esset nisi jure possessum.

Spartani regis] Agesilai.

Φιλομακέδονας] amantes Macedonum.

Φιλορωμαίους] amantes Romanorum.

Φιλανθρώπους] amantes omnium hominum.

Æquitatem] justus tantum esset erga suos Cretenses; in exteros bella parum justa facile susciperet, aut iniquas victis conditiones ferret, ut crudele tributum Atheniensibus impositum; de quo Ovidius.

25. *Tantum*] 11. membrum 1. Partis, esse jus etiam belli probatur.

Judiciis] non submittunt se judici.

Invalidiores] sc. eo ad quem in jus aditur, & propterea se patiuntur ad tribunal citari & judicari, quo & inviti cogi possunt.

Pares se] qui non submittunt se judici eidem.

Bella sunt in eos qui pares] Hinc patet unde hostis dicatur, scil. quod par sit, nam hostire est æquare.

Accommodata] Sic ait Justinus, post arma & bellum legibus locum non relinqui l. 8. c. 1.

26. *Sed civiles illa*] Sic bello Marsico Senatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur. Asconius Ped. in orat. Cic. pro Cornelio p. 145. Sic Justinus reprehendit Thebanos, qui post victoriam apud Mantineam Lacedæmonios & Phocenses de rebus in bello actis apud Concilium Amphictyonum accusaverunt, quasi post arma & bellum locum legibus reliquissent, lib. 8, 1.

Puro pioque] Liv. I. 32. Quod qui gerat, in causa belli capienda non scelere, non impietate maculetur. Vide ad Sen. Medeam v. 901.

Bella tarde] Quod ostendit etiam proverbium illud, *Dum deliberant Romani, capitur Saguntus.*

Camillus &c. testimonia Impp.

Apud alium] Liv. 5, 27.

Pacis jura] Verba Camilli apud Livium d. l. Plutarch. *sæva res bellum est*, &c. *sunt tamen belli Leges.* in Camillo.

Alius] Seneca ep. 120.

In hostem] Apud Senecam d. l. *In hoste.*

27. *Quantam*] Argumentum III.

Historiarum] Justinus de servis Scytharum 2, 5, 2. 19, 1. 24, 4. 26, 2.

In milite causa] Ovidii est.

Causarum oppositu] ut, cum bonum semen in terram conjectum fructum effert nullum: cum utile per se remedium in morbo non impedit mortem, aut sanat morbum. Huc pertinet, non ab effectu facta notanda.

Etiam] Argumentum IV.

28. *Ego*] Pars altera & specialis Prolegomenon, quæ spectat ipsum opus. I. Consilium auctoris.

Uno edicto] i. e. licentia. quasi jus datum sit sceleri, ut Lucanus loquitur.

29. *Diligendis*] Quippe qui unumquemque hominem debet proximum suum ducere.

Consilio] non ut simpliciter omnia bella tollerent.

Quæ in unam partem] Scipionem incurvatum in contrarium recurvare, quo fiat rectus: sic hi quod non omnia bella damnarent, sed ne temere & tam facile susciperentur. Seneca 7. ben. 22. *Quædam præcipimus ultra modum, ut ad verum & suum redeant.*

Dictis intra verum] Sic si qui ageret in foro, intentione sua plus complexus fuisset, quam ad eum pertineret, causa cadebat. §. 33. Inst. de Act.

30. *Quæ ex constituto*] i. e. quæ homines temporariis sæpe causis impulsi constituerunt, & identidem mutat dies, ab illis, quæ recta ratio dictat, nec se patitur aliter habere. §. 10. de Jur. nat. gent. & civil. Instit.

Cum semper eadem] §. 11. Instit. de J. N. G. & C.

In artem colligi] Certis regulis & præceptis includi ac describi.

31. *Quæ ex voluntate libera*] quæ non statim inculcat recta ratio, simul abhorrens a contrariis & ea rejiciens; sed quæ ex usu & placito post experientiam aliorum, aut post deliberationem & contentionem examenque in utramque partem vergentium, admisit & recepit. Non coacti jure vel more gentium: in quibus licet sine scelere aut peccato in utramvis partem statuere.

De voluntatum] de testamentis & obligationibus.

De factorum] de probationibus & præsumptionibus.

32. *Nos &c.*] 2 Partitio operis, sive Partis secundæ membrum secundum.

Nobilissimam] sc. de jure publico.

Privati] cum armis depugnant qui non sunt magistratus.

33. *Publici*] quod gerit qui cum imperio est.

Vim ipsam summi imperii] jus majestatis.

De subditorum] parendi necessitatem an omnem & quatenus omnem debeant.

34. *Res communes*] convenit cum tit. Instit. de rerum divisione.

Jus personis] de jure personarum. de patria potestate. Per quas personas.

Obligatio] adversus bonæ malæve fidei possessores rerum alienarum. ad §. 1. tit. 1. lib. 2. *Si quis a non dom.*

Successionum] Convenit cum tit. de testamentis, legatis, fidei commissis, hæreditatibus ab intestato, bonorum possessionibus.

Ex pacto] Cum materia obligationum.

Damno dato] Lex Aquilia & Oblig. ex delicto.

Sanctimonia] qui inviolabiles, & si id fiat, datur causa belli.

35. *Quod impune*] quod non persequitur humanus aut mortalis judex.

Vitio caret] quod salva conscientia fit, & apud Deum excusatum est.

Bellicas conventiones] Pactiones inter hostes, quæ pro occisionibus fiunt.

36. *Eo autem*] Necessitas operis. III. Membrum secundæ patris.

Δικαιώματα] Jura bellorum.

Recenti] Patrum Ecclesiæ scil.

De jure feciali] Meminit Cic. 1. de Off. 11. Belli quidem æquitas sanctissime feciali jure Po. R. perscripta est. Meminit etiam lib. 3. off. c. 29. Erant autem feciales, sacerdotes Deæ Fidei, qui fidem publicam in primis curabant. Itaque ad eos pertinebat consultatio, bellum aliquod jure gereretur, nec ne. Iidem legati populi R. res repetebant, bella indicebant, fœdera feriebant. Liv. 1, 24. & 32. lib. 30, 45. lib. 31, 8.

De repressaliis] Cum permittitur privatis, jus suum apud alios populos non obtinentibus, illorum privatorum, qui de isto populo inter nos aut alibi agunt aut quid sui habent, bona invadere, & iis manum injicere. De quibus auctor agit infr. 3, 2, 4.

37. *Canonibus*] Conciliorum ecclesiæ.

38. *Definitiones*] sententias, effata, posita, axiomata, observationes, regulas vel præcepta generalia, l. 202. D. de reg. J. ut *Definitio omnis in jure periculosa est.*

Responsis] i. e. Consiliis scriptis ad incidentes casus.

Ad gratiam consulentium] Scripsit enim de Jure Maris in gratiam Britanniæ Regis tum temporis in Britannia agens Alb. Gentilis.

39. *Dijudicationem fontibus*] summis capitibus vel generalibus axiomatibus vel pronunciatis, ex quibus de singularibus quæ identidem existunt facile potest statui.

Suæ

Supereſt] IV. Articulus poſterioris partis. Subſidia.

Notiones tam certas] Inchoatas intelligentias, quæ in animis imprimuntur ſimiliter omnibus. Cic. 1. de leg. 10.

Sentiendi inſtrumentis] τοῖς αἰσθητηρίοις τοῖς τῆς φύσεως. Diog. apud Stobæum 388. Quibus externa percipiuntur, oculis, auribus, naribus, lingua, & quod vivum in omni corpore eſt ad tactum toto corpore æquabiliter fuſum, ut Cic. 2. de nat. 56. ſentiendum vel percipiendum.

Fœminis iiſque barbaris] Tyriis, Phœniſſis; per eas ſpecies voluit innuere Euripides, etiam barbaros & fœminas idem dictum approbare. Quod argumentum eſt etiam ſequiorem ſexum, & tum vita cultiore tum liberali inſtitutione carentes ea facile aſſequi.

40. *Secta, argumento*] Sectæ, ad Philoſophos refer. i. e. Non vera ſemper, ſed ſæpe veriſimilia tantum dicere, dummodo profutura parti, cujus cauſam orant; eoque & contraria interdum iis, quæ alias dixerunt. Nobilis eſt locus in hanc rem Cic. pro Cluent. c. 50. Aſcon. Ped. pro Cornelio p. 141. eſſe *oratoria calliditatis, ut cum opus ſit, eiſdem rebus ab utraque parte vel a contrariis utantur.*

Argumento] ad Poëtas & Hiſtoricos.

Cauſa] ad Oratores.

Ad cauſam univerſalem] quæ non ſingulos & in præſenti tantum negotio movet, ſed omnes & in quavis materia ſimiliter impelleret. Ad principium innatum, quod in omnibus eſt commune quaſi & inſitum.

Recta illatio] Collectio, argumentatio, ſyllogiſmus.

Communis conſenſus] approbatio aliqua omnium quaſi ex tacito pacto,

Illa] ſc. illatio.

Hic] conſenſus communis.

Quod enim] Definitio juris gentium & naturæ.

Deduci non poteſt] ut jus naturæ.

Voluntate libera] ex conſenſu gentium etiamſi directo natura non dictet.

41. *Quod vere*] quod neceſſario & ſemper obſervandum.

Duntaxat effectum] quod æque obſervatur more, licet non tanta ratio cogat. Sic natura præcipit, ut adverſus vim injuſtam me & meos defendam. Sancit ergo bellum. Sed quemadmodum in bello me geram, tantumne armis & dolo bono utar, an etiam veneno, non definivit natura, ſed jus gentium. De bello captis, teneamne an relinquam, non præcipit quidem jus gentium; ſed ſi tenere velim, etiamſi pro mala cauſa militaverim, me tuetur ac defendit, & pro juſto poſſeſſore habet.

Externum] ut ſcilicet æque obſervetur ac ipſum gentium jus.

Quæ juris ſtricto] Quæ ad juſtitiam συναλλακτικὴν pertinent.

Quia aliter] Quæ ad διανεμητικὴν.

42. *Nihil percipi*] Pyrrhoniis & Scepticis, ut Herillo & ſimilibus, de quibus Cicero 1. Off. 2. & Diog. Laërt. qui dubitabant de omnibus. Vide Vitam Pyrrhonis in Diogene Laërtio.

Veritatem ſparſam] Argumentum veterum erat Chriſtianorum, omnia moralia, quæ docuit Chriſtus, etiam veteres Philoſophos præcepiſſe.

Id vero exiſtimabant] Vide Petrum Nunneſium de ſtudio Philoſophico, cap. 2. num. 9.

43. *Liberalitatem & parſimoniam*] num. 1. *Liberalitatem* definit Ariſtoteles, *mediocritatem circa pecunias*; ejus præcipua cautio eſt quam & Cicero 2 de Offic. 15, ei adhibet: *dandum diligenter & moderate, ne largitio fontem benignitatis exhauriat*, & cap. 18. *Habendam rationem rei familiaris, quam dilabi ſinere flagitioſum eſt.* Hæc eſt quam veteres parſimoniam ſive frugalitatem dixere: atque hinc patet frugalitatem non eſſe ſpeciem a liberalitate diverſam, ſed alteram ejus partem vel officium, quemadmodum altera pars eſt benignitas, ſive tempeſtivus ſumptus. Liberalis eſt, qui non plus dat, quam ſinit frugalitas; non minus, quam comitas præcipit ſive benignitas. Liberalitas eſt medium inter prodigalitatem, a qua revocat illam frugalitas ſive parſimonia, & avaritiam, a qua retrahit eam benignitas.

Veritati daret oppoſita] num. 2. *Veritas* Ariſtoteli 4. Ethic. 13. *virtus eſt, qua quis præfert verbis & factis id quod eſt & eſſe debet.* Qua qui utebantur, candide & ſimpliciter agere dicebantur. Exemplum eſt apud Homerum Achilles, apud Sophoclem filius ejus Neoptolemus. Ei in exceſſu objicit arrogantiam, qua quis amplius præfert, quam eſt; cujuſmodi ſunt glorioſi milites apud Comicos. In defectu, diſſimulationem qua quis minus præfert quam eſt: non per modeſtiam propriæ laudis detrectationem, ſed per pravam conſuetudinem ac voluntatem illudendi ac fruſtrandi: cujus Exemplum unicum eſt Tiberius, qui cum teterrimus eſſet dominorum, dicebat ſe S. P. Q. R. ſervire, & Domitianus, cum innoxios occideret, præfari ſolitus de clementia. Tales ſunt εἴρωνες, deſcripti Theophraſto. Tales de quibus Terentius in Heautont. *Nec tu illum ſatis noveras, nec te ille: hocque fit, ubi non vere vivitur. Tu illum nunquam oſtendiſti, quanti penderes. Nec tibi ille eſt credere auſus quod æquum eſt patri.* Huc pertinet hiſtrionia, quam *totum orbem exercere* dixit Petronius.

Contemptus voluptatis] num. 3. Invidioſa λιτότης: non enim contemtum voluptatum, ſed feram & barbaram averſationem muſicæ pulchritudinis, aliarumque rerum elegantium & jucundarum, quas modice ſumendas comparavit Deus in ſolatium vitæ. Ea in aliis eſt immanitas belluina, in aliis pecuinus ſtupor. Talis Timon ille fuit comœdiis Ariſtophanis traductus tanquam oſor generis humani. Et ejus imitatione M. Antonius poſt bellum Actiacum. Tales quoque iratis Diis genitos & malevolente genio natos dicebant veteres, qui nihil indulgere genio poſſent, etiamſi liceret, & copiam haberent.

Contemtum honorum] num. 4. Immo contemtum

temtum sui potius & ὑπτίωσιν, ut dicebant Græci, per quam quis honore se indignum præstat. Non enim malunt contemnere honores, sed ita contemnere, ut inhonestus fiat, pudorem & famam hominum nihili facias, in sordidissimum vitæ genus descendas cum Dionysio Syracusano apud Just. 21. 5. *non contentus in publico vagari, sed potare, nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totis diebus desidere, cum perditissimo quoque de minimis rebus disceptare, pannosus & squalidus incedere.*

Vacuitatem iræ] num. 5. Non quæ oritur mansuetudine ac lenitate animi, sed stupore, lentitudine, ostenditurque stupida quædam omnium indignissimorum, quæ nemo bonus tolerare debet, tolerantia: qualem in parasitis & mimis, os contumeliæ præbere suetis, exhibent scenæ.

44. *Ex justitia, cui oppositum nimium & parum in rebus*] num. 6. Medium duplex est: Rei sive Arithmeticum, quod utrimque tantundem distat ab extremis, sicut centrum æqualiter ex omnibus partibus disjunctum a circumferentia: & Rationis sive Geometricum, quod alteri extremorum interdum est vicinius, ab altero remotius, & tamen medium ratione ponderis, loci, temporis, personæ. Illud paribus numeris utrinque abest, ut quaternarius inter duo & sex: novem inter sex & duodecim: hoc non quidem numeris sed tamen paribus ponderibus parique ratione alterius extremi ad medium, & vicissim medii ad alterum extremum utrimque distat, & medium habetur: ut quemadmodum se habent tres ad sex, ita sex ad duodecim: nam illa horum dimidium sunt. Quatuor & a duobus & a sex distant binario: at non sex ut a tribus ternario, ita etiam a duodecim distant; hæc est divisio non generis in species, sed homonymi in significata. Quid igitur peccavit Aristoteles, si dixit virtutem omnem consistere in medio: sed in cæteris virtutibus esse medium rationis sive Geometricum: in justitia partim medium Geometricum, sive rationis, partim Arithmeticum, sive rei? non hic video μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος, sed tantum explicationem & distinctionem terminorum.

Minus suo accipere] num. 7. Cavillatur: neque enim Aristoteles & ejus sectatores illud *minus suo* accipiunt de bonis, sed de oneribus & malis. Justitia ex mente Aristotelis est virtus, quæ tam in præmiorum & onerum distributione, quam in commutatione rerum & contractibus & omnibus in quibus alicui injuria fieri potest, ita se gerere hominem decet, ut nec de externis bonis, puta pecuniis, honoribus, & id genus aliis plus sibi vindicet, minus relinquat alteri, nec rursus de malis, id est, oneribus & pœnis minus sibi, at plus alteri quam par est ac jure debetur, imponit. Vide Hornejum 3. Ethic. cap. 11. n. 21.

Adulterum ex libidine, cædem ex ira ad injustitiam] num. 8. Primum Aristoteles non negat, adulterium qualecunque, & cædem quamvis pertinere ad justitiam universalem. Nam eam omnes virtutes complecti & leges velle, ut nulla non virtus observetur, nullum non vitium vetetur, diserte scribit (hæret in hoc loco Aristotelis etiam Bacchovius ad §. 1. Inst. de justit. & jure) ne a particulari quidem justitia πολιτικῶς adulterium aut ullam cædis speciem excipit: nam cum justitiæ particularis duas (species) partes edidisset, τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς καὶ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικὸν, alteram quæ distribuenda præmia & onera, alteram quæ contractus ordinat; inter συναλλαγμάτων ἀκούσια seu *contractus involuntarios* palam ponit μοιχείαν καὶ δολοφονίαν. Hæc lib. 5. Ethic. cap. 4. At initio ejus capitis ἠθικῶς & subtiliter esse quandam justitiam, quæ non contineat omnem virtutem, sed partis locum obtineat, demonstrat exemplis injustitiæ: esse enim qui injuste agant, qui tamen non cupiant, nec usurpent alienum, ut qui in acie clypeum abjicit, dum ignavus est: maledicus, dum molestus: per avaritiam destituens amicum, dum illiberalis: nemo horum aut similiter peccantium injuste agit cupiditate alieni. Et tamen cupiditas alieni peccatum est, & improbatur, tanquam injustitia. Est ergo aliqua injustitia ab aliis vitiis distincta & separata: & sic in contrarium justitia. Inter hæc genera injustitiæ universalis (μοχθηρίαν vocat) mentionem facit adulterii, ponens duos adulteros: alter ob lucrum mœchatur, & accipit, aut esuriret ni mœcharetur: alter ob libidinem & ultro donat. hic posterior quod peccat, habet nomen inter vitia universali justitiæ opposita: est enim intemperans: at ille prior, quod facit, nullum nomen inter ista vitia invenit: & tamen injustus est: ergo injustitia particulari: ergo & est aliqua injustitia particularis, quæ non possit referri ad illa vitia Ethica, sed sui generis vitium est: οὗτος μὲν ἀκόλαστος δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον ἢ πλεονέκτης. Non dicit πλεονέκτην omnino non esse, sed magis ἀκόλαστον quam πλεονέκτην: dein non dicit puniri ex legibus non posse ut πλεονέκτην, sed dicit δόξειεν ἂν εἶναι, *possit videri* scilicet subtili judicio Ethico, quod fit ex intentione agentis, non ex damno patientis. At qui lucri & pecuniæ accipiendæ causa adulterat, is ἄδικος, ἀκόλαστος δ' οὔ, quod comparate intelligendum ex superioribus, quasi esset ἄδικος μᾶλλον ἢ ἀκόλαστος, magis injustus quam intemperans. Nam ἀκολασία quidem præstat ei ministerium sed quæ potissimum agit, & ista utitur, est πλεονεξία, sive turpis egestas. Quomodo igitur si diceret adulterium ex libidine non esse injustitiam, qui hoc ipsum ut exemplum injustitiæ adhibet?

Usurpationem] confundit Grotius universalem & particularem justitiam.

Nec referat] num. 9. Nihil refert, quod ad pœnam judicio civili: sed refert judicio morali. Mnester fuit Pantominus, quem cum Messalina non posset ad libidinem pellicere, accusavit eum apud Claudium maritum tanquam contumacem, effecitque ut Imperator juberet eum Augustæ parere. Itaque cum ea concubuit, Tacit. XI. ann. 36. Is egit quidem & ἀκολάστως & ἀδίκως, nec evasit pœnam, judicio tamen morali nec ἄδικος nec ἀκόλαστος fuit. Sic & Gyges

cum

cum imperio Candaulis nudam vidit Lydiæ reginam. De cæde ex ira haud scio, nisi forte ex lib. V. Ethic. cap. 10. quod si est, injuste se carpsisse hoc demonstrat lib. 3. de Jur. bell. & pac. cap. 11. num. 4. ubi late eum locum allegat & merito prædicat.

45. *Deum nimium colere non possumus* &c.] num. 10. Primum Aristoteli ignoscendum, si inter virtutes morales non posuit religionem, quemadmodmum & Spem, Caritatem, Fidem solis Christianis ex revelatione cognitas. Nam illi ut veteribus omnibus extra Ecclesiam cultus deorum sub magnificentia ponitur 4. Ethic. 5. Cui subscribit Sallustius Catil. 12. *In suppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant.* Justin. de Templo Delphico lib. 24, 6. *Multa igitur ibi & opulenta regum populorumque visuntur munera, quæ magnificentia sua reddentium vota gratam voluntatem & deorum responsa manifestant.* Livius 21, 20: qua in re excedi modum posse monstrat lex illa: *Pietatem adhibento: opes amovento.* lib. 2. de leg. 8. Lycurgus interrogatus, cur μικρὰς καὶ εὐτελεῖς θυσίας, modica & vilia sacrificia constituisset, respondit ne unquam venerari Deum cessemus. Plutarch. Lacon. p. 228. Colere Deum nimium non possumus, cultu recto & quo ille se coli præcepit. Sed hic non est excessus: quantumcumque enim hoc extollas, & si facias toto corde, tota anima, totis viribus, tamen manes in medio. Sic nullam virtutem nimium exercere possumus: nam quamdiu virtus est, quousque extendas, medium tenebis. Sed actio illa humana per quam exercetur virtus, quamque virtus temperat, potest excedere extra medium, & cum degenerat in excessum. Sic & officia, per quæ exerimus pietatem nostram, & quibus nos colere Deum testamur, patiuntur vitium, & possunt in id excedere, ut dicat Dominus: *Quid mihi multitudinem victimarum vestrarum? Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi.* Esaiæ cap. 1. colere Deum nimium non possumus, nempe cultu animi, & proposito vivendi ad jussa ejus. Sic proposito animi nemo neque fortis nimium, neque temperans, neque justus esse potest. Sed homo de homine judicat ex actionibus externis: Vera virtute utrum quis sit prædirus, an imaginem tantum ejus & umbram habeat limites migrando in supervacuum, æstimandum est ex opere cuivis virtuti proprio. Quomodo igitur religiosos nos demonstramus? nempe templa adeundo, orando in genibus, aperto capite, supinis manibus, eleemosynis, & erogando in sumtum sacrorum, ferias eorundem sacrorum causa habendo, legendo libros sacros & in sensus eorum inquirendo, abstinendo & pro opibus prohibendo, in quibus nefas aut piaculum versari videtur. In his vero modum excedi posse & amplius fieri quam Deus præcipit & ratio recta poscit, quis ignorat? Itaque omnino quoque Religio medium ferit inter superstitionis excessum & defectum impietatis sive Atheismi.

46. *Et judicia*] sententias & pronunciata illustrium & clarorum hominum, ea sæpe vulgi non falsa, ut & sua.

Meliorum temporum] ut Romana ante 600. v. c. annum, seu bellum Punicum tertium, Græca bellum ante Peloponnesiacum. Thucyd. lib. 3. 110.

48. *Probarunt*] qui effecerunt, ut alii haberentur canonici, & apocryphi, primi.

Antiquæ & novæ legis] Sic maluit quam antiqui & novi fœderis vel testamenti. non enim sequitur quod nostri fere statuunt omnes, idem fœdus gratiæ fuisse semper, eandemque legem, cujus non nova capita tulit, sed veterem renovavit, declaravit magis & purgavit a Pharisæorum pravis interpretationibus & additamentis.

Jura naturæ] Judaïzantes, Bodinum intelligit.

Mendose] Horat. 2. Sat. 4. *Aufidius forti miscebat mella Falerno.* Mendose. i. e. male, perperam.

Libera] ut cum jubet Deus abstinere fructu certæ arboris, cum patrem jubet immolare filium, cum jubet non parci septem populis in Cananæa devotis.

Non pugnat] Nam Deus omnium arbiter summus, & ob id non pugnat cum στοργῇ parentum, aut præcepto, *non occides*, cum filium immolare jubet patrem.

Deus per homines exequitur] ut mandatum Abrahamo de filio mactando, Hebræis de Ægyptiis auro & argento fraudandis, & septem populis, Syriæ Palestinæ delendis, Jehu de tollenda domo Achabi.

Contrarium] Quæ est sententia quorundam Anabaptistarum.

Majora] Quin clariora potius & evidentiora, ut volunt Reformati.

49. *Hebræi scriptores*] Qualis in primis Maimonides in Ductore dubitantium, qui liberé editus a Buxtorfio.

Sermones & mores patrios habuerunt percognitos] Latinius dicendum, nam non præcedit duplex genus, & ob id nullus locus neutro generi.

50. *Majorem*] nisi justitia vestra sit supra justitiam Pharisæorum dicit Dominus.

Commendantur] Quæ Theologi dicunt esse magis consilii quam præcepti, priori ad Corinth. cap. VII.

Mercede] nempe ex Dei benignitate; non quasi aliquid, nedum amplius, quam debent, merentur.

51. *Canones*] Decreta conciliorum.

Qui recti sunt] His munit Concilia posse interdum errare.

Ad ea quæ occurrunt] ad quotidianos casus.

Veræ ecclesiæ officium] ostendit.

Qui tanti nominis mensuram implebant] i. e. qui se præstiterunt dignos Christianorum magnifico titulo. Imitatur Ovid. 1. Pont. 2. *Maxime qui tanti mensuram nominis imples.*

Floruere] i. e. Patres & Scriptores ecclesiastici; ut Augustinus, Tertullianus, &c.

Neque gravis] non pro hæreticis aut schismaticis habiti.

Dominatus] Pontificum Romanorum scil. Papalis monarchia, quam nolebat offendere scribens in Gallia.

Coitio] Concilium ex eorundem satellitibus compositum. Patres & scriptores ecclesiastici.

52. *Successerunt Scholastici*] e schola Petri Lombardi magistri sententiarum.

Condonanda] in quibus sc. errarunt.

Inre morum] in moralibus, quæ spectant mores, in ethicis.

Diversa tuendi] in utramque partem disputandi.

Modestia] non convitiis certantes.

53. *Pandectæ*] potius quam Pandectis: vox enim Græca πανδέκτης.

Irnerio] quem jus civile Romanum per barbara tempora abolitum in usum revocasse ac docere cœpisse vulgo putatur sub Philippo Suevo Imp. circa a. C. 1200.

Conjunxerunt] Alciato, Budæo, Cujacio.

Primis] veteribus.

Misceant] ut dicant esse juris naturæ, quod est juris Gentium.

Ex condicto] velut ex tacito consensu omnium aut plurimorum, moratiorumque populorum.

Ex titulo de Captivis & postliminio] Infr. 3, 9, 1. alludit ad l. 19. D. §. 1.

54. *Canonibus*] jure canonico.

Sæpe optimi sint] rectissime tradant, quid sit juris; etsi ad id male applicent, & obtorto collo trahant veterum JC. loca, unde id colligunt.

Tali consuetudini] quum quod nunc videmus passim usurpari & valere pro jure gentium, jam tunc usurpatum fuisse ostendunt.

55. *Magna libertate*] ut audeat etiam quædam regibus iniqua statuere. Infr. 2, 1, 9.

Perpetuo opere] libris de Republica.

Pronunciata] sententiæ.

56. *In toto opere*] quintum & ultimum membrum partis specialis. Cura per omne opus.

57. *Ex usu sit*] Politica.

58. *Figuras a corporibus semotas*] In idea & solo conceptu mentis, non ut pinguntur in abaco vel charta. Infr. 2, 23, 1.

AD

LIBRI PRIMI

CAPUT I.

§. I. *Quos nulla juris*] i. e. qui non sunt ejusdem Reip. nec communi legum vel civitatis sponsione, ut loquitur JCtus seu lex 2. D. de legibus, non tenentur, neque aut judicem eundem agnoscunt.

In gentem nondum] Ut Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, solutum atque liberum, Sallust. Catilin. 6. Apud eundem Gætuli & Libyes, asperi incultique, neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam regebantur. Jugurth. 18. Et ex eadem Africa, qui in familias passim & sine lege dispersi nihil in commune consultant Melæ 1, 8. Adde Ciceronem de Invent. 1, 2. infra 1, 2, 2. In sacris literis Patriarchæ sub tentoriis habitantes, & hoc tempore multi Arabum.

Optimates] Aristocratia, Democratia, ut Venetiæ.

§. II. 1. *Certationem per vim*] nam alias certatur res controversa, & decernitur aliis quoque modis, veluti per sententias & calculos, ut in foro apud judices; per suffragia, ut in comitiis populorum; denique & per sortem, ut quisquam provinciam habere, quis judicare debeat: Cic. 1. de Offic. 11. *Cum sint duo genera decertandi, alterum per disceptationem, alterum per vim.*

Bellum status] i. e. Conditio certa populorum. Explicatio hæc Tullianæ definitionis est, non alia definitio. Neque enim Cicero per certationem intellexit actionem vel actum unum, velut aciei, oppugnationis, vastationis; sed durantem temporis tractum quo dissidetur, & pro occasionibus aut comparatur vis aut fit, aut cavetur atque eluditur. Bellum est tempus & conditio manibus atque armis, quod habent controversiæ, decernentium, donec victoria aut colloquio transigatur.

Qua tales sunt] sc. certantes, vel quatenus certant; non aliquid agunt ad certamen non pertinens; quatenus exercent eum statum aut gerunt aliquid rerum ei convenientium, vel quod sit certantium officii aut moris, (nam per bellum alia aguntur quæ id non spectant.)

Privatum] quoties singuli paucive nullo justo imperio præditi armis inter se depugnant, (ut viator contra latronem.)

Prius sit] Horat. 1. Sat. 3. *Cum prorepserunt primis animalia terris, Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter, Unguibus & pugnis, dein fustibus, atque ita porro Pugnabant armis, quæ post fabricaverit usus.*

Publico] prius enim certabant homines, quam in civitatem coïerunt.

2. *Duellum*] Etymologia Ciceronis in Orat. 45. & Varronis in perduelles 6. L. L.

Πόλεμος] q. a πολύς.

Δύη] στάσις· μάχη· διαφορά: a dissolutione.

Δύη]

Δύη] *δυστυχία· ἔνδεια· πόνος· ταλαιπωρία· δυσπάθεια*: quævis infelicitas.

3. *Nomen generis*] Ut quum JCti adoptionem dividunt in arrogationem & adoptionem: Aristoteles *πολιτείαν* in *μοναρχίαν*, *ἀριστοκρατίαν*, *πολιτείαν*. Vide Voss. de Construct. c. 42.

Adhærescere] ut cum JCti adoptionem distinguunt in arrogationem & adoptionem specialius dictam. Sic cognatos in agnatos & cognatos.

§. III. 1. *Intelligimus*] scil. nos quæsituros vel hoc disputaturos.

Quod justum] i. pro facto concesso & non improbato. Plaut. Cistell. 1, 1, 2. *jus fasque est*. Persa 1, 3, 26. *jus est XIIm. Paterfamilias uti legassit super pecunia tutelave rei suæ, ita jus esto*.

Quod injustum non est] i. e. quod licet, quia lege nulla prohibetur: quod sine culpa & injuria facere possis.

Utentium] hominum.

Repugnat] Verba Cic. 1. Off. 16.

Cicero de Officiis III.] 5.

Geniti] Quia homini naturalis appetitus societatis.

2. *Ὑπεροχὴν*] ubi altera pars contrahentium superior, alia inferior.

Ex æquo] ut omnibus inter se liceant eadem, eadem non liceant, vel, quo omnes inter se vivere & agere naturæ aut societati placuit.

Qui regit] ut liceat majori in minorem, quod non licet minori in majorem aut in parem. Sic Cyrus *fecisse se ut regem* respondebat. Justin. 1. 5.

§. IV. *Jus est*] pro auctoritate. ut in XII. *rei furtivæ æterna auctoritas*. pro re incorporali, quæ possidetur vel acquiritur ab eo cujus est. Sic *jus obtinere*, Plau. Casin. 1, 2, 22. Pro Quinct. 9. 1. Ver. 26. *jus usurpare*, Liv. 3, 71, & 5, 12. *jus experiri*, pro Cæcina 12. pro Sext. 42. Tacit. 3. ann. 36. *impertiri tralaticium jus*. Sueton. Oct. 10.

Qualitas moralis] i. e. moribus & legibus fundata vis, copia, licentia.

Prædiorum] Vide Instit. l. 2. tit. 2. de servit. prædiorum.

Competant] jura realia.

Habeat] Domino scil. prædii.

Facultas] i. e. rei.

Aptitudo] i. e. meritum. *Meus a prætore recessi*. Persius.

Illi] Facultati.

§. V. *Nomine sui*] Sic *Suum, quod vindicari potest* l. 27. §. 2. D. de aur. arg. Sic *Suum cuique tribuere*. *Suum recipere*, l. 7. §. 6. D. Quæ in fraud. cred. *Suum consequi*. l. 15. §. 5. de re judic. *Sua tutela* l. 50. pr. de leg. 3. *Suus hæres*. *Sui servi & ancillæ* l. 73. de leg. 3.

In se] ut quis sit sui juris, l. 50. pr. de leg. 3. in suam tutelam & in suam potestatem. Plaut. Persa 4, 3. Ita *ancilla mea quæ fuit hodie, sua nunc est*. Curt. 5, 6. *Tandem suis rex corporibus & cultu fœminarum abstineri jussit*.

Dominium] sic suum cuique tribuere in juris præceptis.

Ususfructus] cum alienis rebus utimur fruimur salva earum substantia.

Pignoris] quod datur in securitatem crediti.

Creditum] quod alicui mutuum datum. sic *Suum recipere* l. 7. §. 6. quæ in fraud. cred. *Suum consequi*. l. 15. §. 7. Re jud.

§. VI. *Vulgaris*] privatorum facultas in bonis suis.

Eminens] publica & magistratuum, facultas reip. aut summæ potestatis in privatorum bonis.

Communitati] reipublicæ & rempublicam tenenti.

Partes] in ipsos subjectos.

Res] patrimonia subjectorum.

Patriam & Dominicam] & eas potest intendere, ut Romæ; vel remittere, ut Athenis.

Reipubl. quisque] Hinc illud Liv. 22, 14. *Qui capitalem fraudem ausi quique pecuniæ judicati in vinculis essent, qui eorum milites apud se fierent, eos noxa pecuniaque se exsolvi jussurum*. Idem lib. 26, 35. *servos agricultores rempublicam abduxisse, nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc remiges imperando. si quod cui argenti ærisve fuerit, stipendio remigum & tributis annuis ablatum*.

§. VII. *Ἀξίαν*] i. e. meritum. Aptitudinem barbare vocat vulgus.

Dignitatem] expressit vocem Gr. sed melius reddidisset *meritum*. Voce autem *dignitatis* in simili re supra utitur. Sic & ipse appellare debuit omissa voce *aptitudinis*, quam sine dubio refugerunt Romani. Victorinus in Rhet. Cic. de inventione: *Justitia est habitus animi ita informatus, ut omnibus rebus tribuat dignitatem*, i. e. suum. Sueton. Jul. 41. *Commendo vobis illum & illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant*. Sallust. Catil. 35. *fructu laboris industriaque mea privatus statum dignitatis non obtinebam*. Et quemadmodum Facultati Suum, sic Dignitati subjicere poterat Meritum.

§. VIII. 1. *Facultatem respicit Justitia expletrix*.] Expletricem dicit Justitiam, quam vulgo commutativam vocant, opinor, inde, quod per eam expletur & satisfit cuique pro eo, quod ab illo accipimus: nam *explere* Latinis interdum est *satisfacere*, ut apud Justinum: *explent detrimenta muneribus, contumelias honoribus, execrationes precibus*. Hoc facile tolero: sed quod eidem statuit minus arctum vocabulum *συναλλακτικῆς*, id est, *contractoria*, sive *commutatoria*, vel ut vulgo loquuntur, *commutativa*, id probare argumento non videtur. Nam, inquit, ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est *ἐκ συναλλάγματος*, & tamen ad hanc justitiam pertinet. At Aristotelici omnino dicunt hoc quoque esse ex *συναλλάγματος*, sive *ex contractu*. Nam ut Jurisconsulti contractus alios faciunt justos, alios quasi contractus, ut negotiorum gestionem, tutelam, rem communem sine inita societate &c. Sic Aristoteles lib. 5. Eth. cap. 5. contractus ait esse alios voluntarios, alios involuntarios: & illos quidem, emtionem, venditionem, mutuationem, sponsionem, fœnerationem, depositum, locationem, conductionem: hos autem alios clandestinos, ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium,

 servi

servi corruptelam, cædem dolo factam, falsum testimonium: alios violentos, ut flagellationem, vincula, mortem, rapinam, convitium, contumeliam. Palam est casum, quem objicit auctor, ad hoc genus ἀκούσιον sive *involuntarium* pertinere

Expletrix] quæ alias *commutativa* seu *correctiva*, & respicit illud suum.

Συναλλακτική] quasi diceretur *contractoria*.

Nimis arcto] quasi non sufficiat denominationes a potiore sumi. 3, 3, 2.

Mea rei] qui meam rem me inscio quacunque occasione possedit.

Non est ἐκ συναλλάγματος] imo ex contractu ἀκουσίῳ, ut appellat Aristoteles 5. Eth. 5. non voluntario, fortuito, &, ut JC. loquitur, ex quasi contractu. Dein est tacitum pactum omnium hominum post inventa dominia privata, ut cuique maneat & restituatur suum.

ἐπανορθωτικὴν *correctivam.*

Attributrix] *distributiva.* Alibi dicit *assignatricem* 2, 17, 2.

2. *Proportionem simplicem*] dicit Arithmeticam, cum numeri distant paribus intervallis, ut duo, quatuor, sex, octo; vel tres, sex, novem, duodecim; nam illic ubique duo, hic tres numeri intersunt. *Comparatam* Geometricam, cum quoties primus numerus in secundo, toties tertius in quarto: ut tria, sex, duodecim: nam quoties tria sunt in sex, toties sex in duodecim. Contractum societatis fieri proportione comparata Aristotelicorum filii non concedent ei, nisi sit societas, quam JCti vocant Leoninam ex Æsopi fabula. Princeps Arausionensis de mille aureis collatis in Indicas societates in distributione redituum non teruncium accipit amplius quam privati. Quum vero in societate alicui major pars lucri datur propter eximiam operam, aut artem, quam adfert ad lucrum quærendum, non tamen intervenit Geometrica proportio, quia non habetur respectus personæ, sed rei quam in commune confert, idque accipit ex pacto. Itaque ibi quoque Arithmeticum par pro pari datur hostimentum, opera pro pecunia, ut loquitur Plautus. Vide Hornejum lib. 3. Ethic. cap. 12. num. 14.

Simplicem] cum distant numeri paribus intervallis, ut 2, 4, 6, 8. vel 3, 6, 9, 12. Proportio Arithmetica.

Comparatam] cum quoties primus numerus in secundo, toties tertius continetur in quarto: ut tres bis in sex, sex bis in duodecim. quæ proportio est Geometrica.

Si tantum unus] Ponit casum impossibilem; nempe omnes cives præter unum esse æquales; quod tum eveniet, quum omnes eundem nasum, os, oculos & faciem habebunt. Vide & Hornejum 3, 12, 7.

Commensione] Vide Hornejum 3. Ethicor. 12. num. 7. casum ait possibilem, proportione Arithmetica.

3. *Res singulorum*] Vide Hornejum 3. Ethic. 11, 24.

In publicum] Exemplum est apud Livium 31, 13. eorum qui in publicum quid impenderunt.

Cyri magistro] apud Xenophontem in Cyripædia.

§. IX. *Largissime*] ne quis decipiatur, ut in tit. 2. Instit.

Quod rectum est] Officiorum regula Sen. 2. de Ira 27. Sen. 4. ben. 12. legem justi injustique regulam esse.

Obligationem] reddit rationem quare obligans dixerit, & non consulens.

Permissio] reddit rationem quare obligans dixerit, & non permittens.

Ad rectum] Nam & honeste vivere inter juris præcepta est.

Solius justitiæ, qualem]. Particularis, quæ vel συναλλακτική vel διανεμητική: i. e. commutativa vel distributiva.

Quod rectum est] laudabile ac probandum.

2. *Strictius*] non pro lege scripta aut pro jussu imperantis.

Ἐν τάξει] i. e. ordinatum, constitutum.

מצות, *jus constitutum* חקים] מצות præcepta חקים statuta, leges חק jus. Ab altera specie definitur δικαιοσύνη, ἀρετὴ διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν. περὶ ἀρετ. καὶ κακ. p. 373. Ab altera δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ δίκαιον ἐν ἰσότητι συμβολαίων. Ἠθ. Μεγαλ. 1, 34.

Hellenistæ] Interpretes LXX. bibliorum.

§. X. 1. *Dictatum rectæ rationis*] Lex mentibus insita bene natis. Admonitio intestina conscientiæ. Instinctus, insita notio.

Ex ejus convenientia] propterea quod rectæ rationi, vel ingenitis homini veri & æqui principiis congruat aut repugnet. Pers. Sat. 5, 96. *Stat contra ratio, & secretam garrit in aurem, Ne liceat facere id, quod quis vitiabit agendo.*

Rationali] humana.

Turpitudinem] ad abstinendum vel cavendum.

Necessitatem] ad faciendum vel præstandum.

2. *Debiti*] cum inest necessitas moralis.

Illiciti] cum inest turpitudo.

Per se] etiam non accedente jussu Dei authominis.

Divino voluntario] i. num. 15. ut cum Deus præcepit non tangi arborem scientiæ boni & mali; abstineri porcis & aliis animalibus, quæ pro immundis præscripsit Lex Mosaica.

Debita] ut tegere verenda, ut Paulus 1. ad Corinth. XI. 14. scribit. comam longam natura dedecere virum. i. e. honestas morum, quæ inter homines. Apostolus φύσεως vocabulum etiam adhibet.

3. *Schola*] Scholastici.

Reductive] per applicationem aut interpretationem.

Injustitia carent] ut quæ nullius sunt cedere occupanti: quod per se naturæ non est, sed tamen eo refertur.

Honesta, aut oppositis] ut velare notas sexus, nec cum Cynicis in publico prurire. Sic Paulus 1 Corinth. XI. 14. ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι;

4. *Non de iis tantum agere*] i. e. subjectam habere

habere materiam non modo ea, quæ ipsa natura comparavit sine disputatione aut constitutione humana, sed etiam res, ut sese habent, postquam in eis id, quod natura erant, judicium humanum & consuetudo, aliquam partem mutavit.

Consequuntur] ubi homines fecere quod natura non erat.

Introduxit] Intelligit dominium privatum quale nunc in usu, quo unusquisque suæ rei est dominus, nam natura omnia fecit communia.

Introducto] postquam hoc placuit, ut omnia non essent amplius communia.

Euripides] Vide similem locum in Plauti Proleg. Rudent. v. 10.

5. *Non extendit*] quæ, si ita licet loqui, Deus non possit.

Dicuntur tantum] quasi sint aliquid, mente concipiuntur & efferuntur tantummodo ac pronuntiantur; ut Centaurus, Chimæra, Gorgo: effectum autem habent nullum, & existere nequeunt. Phil. Entia rationis.

Repugnant] hoc est, ut scholæ dicunt, contradictoria sunt.

Ne a Deo quidem potest effici] quia Deus semel aliter statuit.

Intrinseca] per se ac sua natura.

Ἔνια] quædam statim nominantur conjuncta cum vitio (malitia,) vel, quædam statim ut nominata sunt, junctam pravitatem præferunt.

Ut esse rerum, postquam sunt, & quæ sunt] ut res, ex quo semel extiterunt, speciemque & habitum acceperunt, non aliam sumunt causam, & quod sunt, non precario, sed jam per se & ob suam materiam sunt, neque ut sint alienum beneficium exspectare aut aliunde pendere necesse habent, ita & affectiones, quæ illis naturis materiisque necessario adhærent.

6. *Imago*] i. e. videatur imprudentibus & minus intentis aliquid mutari, ubi tamen jus constat, & ejus mutatum nihil est.

Acceptum feras] i. e. se accepisse scribat aut testatum faciat.

Non erit homicidium] non magis quam si morbo hominem solvat; si naufragio aut alio casu vel mortalitatem ejus finiat, vel rem familiarem aut imminuat, aut ad alium transferat.

7. *Ante positas leges*] quibus illud jus a privatis ad selectos judices translatum est.

§. XI. *Usum vix ullum*] neque enim brutorum inter se, neque hominum cum brutis societas est: tantum turpiores facit homines id non servantes.

Utens generalibus] quæ circa similia similiter agere novit, ut dixit in Prolegomenis.

Animalibus quæ sapientia carent] omnia animalia muta & ratione defecta quærere sua commoda, quamvis damno aliorum.

§. XII. 1. *Alicujus convenientia*] ut cum ostenditur innoxium hominem occidere esse injustum, quia natura appetit conservationem sui & omnium, quæ sunt ejusdem societatis.

Universalis] effectus ad omnes plurimosve pertinens causam juxta late patentem & inter multos plurimosve communicatam.

Sensum communis] Cic. de leg. 16. *Communis intelligentia.* Horat. 1. Sat. 3. *Communi plane sensu caret.* Gell. 10. 22. *cum sensus intelligengentiaque communis fide nobis notas res efficit.* Juvenal. 8. Sat. 73. *Rarus enim ferme sensus communis in illa Fortuna.* Arrian. Epictet. 3, 6. ὁ κοινὸς νοῦς. Marcus κοινονοημοσύνην, lib. 1. ad se ipsum, ubi Cas. Lactant. 3, 28. *in tantos errores inciderunt, ut etiam communem sapientiam non tenerent.* Phædrus fab. 7. *quibus honorem & gloriam Fortuna tribuit, sensum communem abstulit.* Seneca ep. 5. & 9.

2. Λόγον] omnes idem sentire ac dicere.

Κριτήριον] discrimen.

Facta inhumana] ut ἀνθρωποφάγοι, & quales Thraces pingit Florus 3, 4. quales qui conjugiis matrum usi, qui decrepitos parentes, ne alerent, occidere: qui cadaveribus suorum pro cibo usi, aut canes pavere. Plutarch. de Fort. Alex. 328. Cic. 1. Tusc. 45.

§. XIV. 1. *Id pluribus*] divinum quippe tantum Hebræis & Christianis.

Potestas] Hic pro persona. Liv. 23, 11. *Magistrum equitum, quæ consularis potestas sit.* Lucan. 10, 136. *Discubuere toris reges majorque potestas Cæsar.*

Cœtus perfectus] Αὐτάρκης Aristot. 3. Pol. 6. Πόλις δὲ ἡ γενῶν καὶ κωμῶν κοινωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρκους χάριν· τοῦτο δ' ἐστὶν, ὥς φαμεν, τὸ ζῆν εὐδαιμόνως καὶ καλῶς. Et 7, 4. Hein. 495. Ἡ δὲ πόλις αὐτάρκης. Et mox: πλῆθος αὔταρκες πρὸς τὸ εὖ ζῆν κατὰ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Cicero 3. de rep. apud Augustin. *multitudo juris consensu & utilitatis communione sociata.* Et iterum, cœtus j. c. & u. c. sociatus. Perfectus, sufficiens ad ea, quæ desiderat natura ad bene commodeque vivendum.

Non veniens] sed partim a natura, partim a jure gentium.

Ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus] 3, 7. 3, 9.

§. XV. 1. *Voluntate divina*] cognita & patefacta per singularem & propriam declarationem, non per insitum omnibus hominibus sensum.

Item divinum] quia naturæ rationali unus id insevit Deus.

2. *Post hominem*] Adamo.

In reparatione] Noacho.

Per Christum] quippe qui Ecclesiam antea Palæstinæ inclusam reddiderit Catholicam.

§. XVI. 2. *Judæorum illi*] Nam & Judæorum quorundam eadem sententia quæ Grotii. Munsterus ad Genes. 9, 4. Item Thomæ Aquinatis & Mar. Becani.

Subeundum fuisse legis Hebraicæ jugum] De judiciali lege concedo: sed de lege sacrorum & cærimoniarum fidentius assentirem, si viderem quomodo gentibus tempore veteris fœderis potuerit innotescere Christus, extra Judaismum. Nam ut in N. T. agnum immolatum pro peccatis mundi monstrant Verbum & Sacramenta: ita

ita Agnum immolandum in V. T. monstrabant cærimoniæ & sacrificia. Et ut nos vitam æternam speramus per fidem in Christum, qui jam apparuit, & pro nobis Patri satisfecit: ita prior ætas per Christum in fidem apparuturum & satisfacturum: Extra Christum autem non est salus, quantum quidem nobis revelatum est. Sunt sane in Patribus, qui hac de re paullo crudius & liberius loquuntur. Clemens Alexandrinus affirmat Judæis legem, gentibus Philosophiam ante adventum Christi & universalem vocationem ad salutem sufficisse. Et alibi Philosophiam quondam per se Græcos justificasse. Chrysostomus scribit notitiam Christi illis, qui nativitatem ejus & ἐνσάρκωσιν sive incarnationem præcesserunt, necessariam non fuisse. At Justinus Martyr dixit, quia Christus est λόγος, *Christianos censeri debere, quicunque μετὰ λόγου*, hoc est, *cum ratione vitam instituerint*: quos inter nominat *Socratem & Heraclitum*: & alibi, *Socrati*, ait, *Christum ex parte agnitum*. Vide Casaubonum Exercitatione prima adversus Baronium: hæc nemo facile Theologorum sanorum hodie concesserit. Nec videtur pati Paulus ad Ephesios cap. 2. vers. 12. *Mementote vos aliquando gentes in carne cum vocabamini præputium* (id est circumcisi) *ab ea, quæ circumcisio dicta est facta in carne manu, vos, inquam, illo tempore fuisse separatos a Christo, alienos a civitate Israelitarum, expertes fœderum, promissionis spem non habentes, & atheos in mundo.* Sic ille: nec credibile est in tanta Ephesiorum, maximi populi, turba neminem fuisse, qui legi naturæ obtemperaret, & ut inter homines innocentiam coleret. Cum illa tamen sua innocentia Apostolus illos facit expertes pactorum, spe vitæ æternæ destitutos, extra Christum, Atheos.

Quibus data non est] Judæis quidem, electo populo, lex primum data est, sed ut conditio fœderis, quod cum illis pepigerat Deus, promittens cœlestia gaudia, si quis illam servaret. Si qui ergo de alienis participare fœdus illud & commodis ejus frui vellet, huic consequenter jussum erat, ut sibi quoque legem illam datam putaret. Quemadmodum XII. tabulæ non sunt positæ nisi civibus Romanis: itaque externos non obligabant. at si quis peregrinus privilegia & honores civis Romani appeteret, is non poterat se excludere ab obligatione juris Quiritium.

Audi Israël] Similis est præfatio decalogi, sive legis moralis: *qui eduxi te ex Ægypto*: quæ solis Judæis competit: & tamen nemo dubitat decalogum obligasse omnes homines: deinde cum Deus dicit, *Audi Israël*: sæpe non tantum intelligere debemus Israëlem secundum carnem; sed etiam secundum spiritum, ut Israël sint omnes fideles, seu qui *ordinant testamentum ejus super sacrificia*, ut loquitur Psalmus 50.

3. *Ille Cornelius*] Si non præputio, animo certe judaïzabat. Quomodo enim poterat esse religiosus, & perpetuo in veneratione veri Dei, si verum Deum non norat? ut norat tum nemo gentilium, nisi a Judæis edoctus. A publica professione videtur abstinuisse metu amittendæ militiæ: neque enim poterat manere civis Romanus & miles honoratus præsertim, si palam Judaismum professus esset: ut hodie sub dominatione & jugo Tridentino multi sunt, qui stant animo nobiscum: sed tamen metu amittendarum fortunarum non id præ se ferunt, & manent ubi sunt. Quales uti non condemnamus, ita propterea non definimus omnibus auctores esse ut exeant quantum possint è Babylone. Hæc videtur & in Cornelio fuisse infirmitas: qui persuasum habebat penes Judæos esse fœdus, & verum Deum coli, & colebat religione privata: non tamen in legem illorum transibat. At id tum etiam non erat necesse, quia jam venerat Christus, & legi satisfecerat. Huic igitur infirmitati & erranti conscientiæ occurrens Deus misit ei Petrum Apostolum. Religiosi Græci appellantur ab eo, quod fuerunt post auditum verbi Dei, non ex eo quod erant, antequam illud acciperent. Quod peregrinis inter Judæos venientibus concessa quædam, quæ non ipsis, non eos solvit omni lege: sed argumentum est voluisse Deum, ne cogerentur illi pro imperio ad instituta Judæorum, sed ut esset libertas conscientiæ. Ipso illo, qui allegatur, loco, illis licere dicitur, Judæis non, *quia* addunt, *gens estis sacrata Domino Deo*. Ergo non illi sacrati sic, quibus licebat. Quod exteris licuit supplicare, & victimas offerre, in eo tantum illis concessum videtur, quantum Hiramo Tyrio, quum ei honor habitus, ut templo ædificando præberet materias: non quasi hæc perinde placuissent Deo ac Judaicus ab ipso præscriptus cultus, sed ut electo populo iterum vasa aurea ad sacrum præstarent Ægyptii: ut gentes hæc templo quasi tributa darent. Inde enim Judæorum opes. Tacit. 5. Hist. cap. 5. *Pessimus quisque spretis religionibus patriis tributa & stipes illuc congerebant: unde aucta Judæorum res.* debebat dicere: *Religiosissimus quisque*. Sed hoc erat pravum de Judaïsmo Romanorum judicium. Quæ cum Syro Naamane, cum Ninivitis, Nabucodnosoro, Tyriis, Moabitis, Ægyptiis agenda habuere Prophetæ, temporariæ erant ac speciales vel indulgentiæ, vel denunciationes: ex quibus non est colligendum, quod in universum fuerit faciendum affectanti propria Hebræorum bona, *adoptionem, gloriam, fœdus, legislationem, cultum & promissiones*, ut loquitur Paulus Rom. 9. Quod autem Prophetæ abstinuerunt vocandis ad Judaismum gentibus, ratio est evidens. non enim debebant involare officium Messiæ, cujus erat plenitudo gentium, cujus vocare omnes, cujus reddere Ecclesiam Catholicam.

חסידי אומות] pii nationum de gentibus.

בן נכר] filius peregrinitatis.

גר ותושב] πάροικος καὶ παρεπίδημος.

5. *Ab Ismaële vel Esavo aut Cethura posteris*] Mira conjectura. Atqui & Ægyptios, & Colchos & Æthiopas circumcisione usos, testis Herodotus. Hi autem non Cethuræ, non Esavi, aut Ismaëlis, nec omnino Heberi aut Semi progenies, sed Ægyptii ac Æthiopes a Chami filiis descendunt, Mesreno, unde Ægyptus

Hebræis

Hebræis terra Mesraim, & Chuso, unde iisdem Æthiopia terra Chusi. Et credibile est Ægyptios accepisse circumcisionem ab Hebræis inquilinis, Æthiopas ab Ægyptiis. Colchi autem, origine Scythæ Japetidæ fuerunt: & videntur circumcisionem etiam accepisse ab Ægyptiis, cum Sesostris, expeditione in Asiam facta, coloniam Ægyptiorum ibi collocavisset, cujus meminit etiam Valerius Flaccus lib. V. Argonaut. 418. Sesostrin autem successisse Pharaoni in mari rubro submerso sentit Jacobus Usserius Archiepiscopus in Hibernia in Chronologicis.

6. *Ananias Izaten docebat*] At ibidem refert Josephus, alium Judæum Eleazarum monuisse regem, grandem ab eo injuriam Deo & legi fieri, & magnam esse impietatem, quod agnita veritate non circumcideretur: & huic pæruisse Izaten: atque inde in omni vita Deo propitio ac vindice felicem & magnum fuisse.

Hæc sunt quæ responderi ad illa possint, quæ tradit auctor. Nos tamen ex durissimis non sumus, nec misericordiam Dei circumscribimus, & quid de bonis & honestis viris in paganismo statuerit, arcano illius & adorando judicio relinquimus.

גרי צדק] προσήλυτος δικαιοσύνης.

7. *Ritualia*] Capita de cærimoniis.

§. XVII. 2. *Quæ nudi facti*] Nam & permissio extra legem est, permissumque habetur, quod nusquam vetitum. ea non juris est, sed facti, & tantum significat nihil obstare aut impedire, quo minus facias, si lubeat.

Hæc collectio] Hoc vel illud in lege Mosaica permissum est; ergo est juris naturæ.

AD
CAPUT II.

§. I. 1. *Cicero tertio de Finibus*] c. 5.

Prima natura] documenta, monita.

Ipsum sibi conciliatur] Amor & studium conservandi sui. Quod ipsum sese amat, sibi placet, & curam sumit suæ salutis: alienatur autem & refugit perniciem & quæ eo ducunt. Seneca ep. 121. *Primum sibi ipsi conciliatur animal. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Simul enim conciliatur saluti sua quidque, & quæ juvant, illa petit, læsura formidat.*

2. *Notionem convenientiæ*] intelligentiam ordinis, concordiæ, decoris rerum agendarum. Gellius vocat utendi consilii reputationem, & honestatis utilitatisque veræ contemplationem, subtilioremque explorationem & commodorum delectum.

Convenientiam in qua] utpote in qua.

In qua honestum] Cicero c. 6. *In primis illis naturæ conciliationibus non inest honesta actio: consequens est, & post oritur.*

Commendent] ab illis ad hanc proficiscimur. Cic. cap. 7. eadem phrasi utitur.

3. *In puncto consistit*] strictè ac præcise accipiendum est.

Ad vitium deflectas] ubi quicquid remittas, summa turpitudo sequitur: ut deserere amicum non licet, juvare aliter atque ille velit, nihil impedit quominus honestum sit.

Reductum utrimque] Horat. 1. ep. 18. *Virtus est medium vitiorum & utrimque reductum.*

Etiam deberi] ut nisi facias, pœnæ sis obnoxius.

Supra diximus] 1, 3.

Quod necessariam] quod formulæ societatis ratione utentium adversatur.

4. *Inter prima naturæ*] Bellum non repugnare primis naturæ.

Retentio] Melius dixisset defensio vel tutela. nam *retentio* est quidem vox Ciceronis, sed significat vel ἐποχὴν *inhibitionem*, ut cum auriga adducit frenos & sistit cursum 13. Attic. 21. vel cum quis dubitans assensum sustinet 4. Acad. 18. & 25. vel non solvere solidum 13. Attic. 23, 25. l. 60. D. de leg.

Manum pro hasta] Lucret. 5, 1285. *Arma antiqua manus dentesque unguesque fuerunt.*

5. *Quæ secundo ac potiore loco*] Bellum non repugnare secundis & excellentioribus naturæ.

Dominium] certarum rerum jus proprium.

Jus esset occupantis] ut nunc quoque in iis quæ communia sunt, quæ publica, quæ universitatis.

Si unumquodque] Hinc jure culpat Themistocles Lacedæmonios, quod imbecillitate sociorum potentiam quærerent, Justin. 2, ult.

§. II. 1. *Ministris*] clientibus, libertis, servis.

Extraneorum] infidelium, paganorum, gentilium.

Historia septem] Erant Cananitæ, Hethitæ, Hevitæ, Pheresitæ, Girgositæ, Amalecitæ, Jebusitæ. Jesuæ 3, 10.

Fuit enim] id bellum fuisset justum, etsi nullum aliud esset bellum justum, ex iis, quæ dicta sunt cap. 1, 10. & 15.

2. *De justis nihil*] certas & expressas, tanquam solas & vere justas non definiat.

Naturaliter] plerumque, ut plurimum.

Per fidem] quasi diceret, quod credebant ac certum habebant Deum esse Deum ipsorum & vindicem justæ causæ, ac velle eos armorum remedio adversus violentiam iniquorum uti. Fortasse tamen voluit Deus prosperasse illorum arma propter fidem, qua exspectabant venturum Messiam.

§. III. 1. *Didicimus, accepimus, legimus*]

I. didicimus vel traditam a magistris, vel haustam ex liberis: nam accipere discentium est. Sic a sacerdotibus Ægyptiis numeros & cœlestia Platonem accepisse scribit Cicero 2. Fin. 29. Justin. 11, 3.

Omnis honesta] quidvis tentaremus, nihil non licere putaremus, vel si occidendi essent, ad nos liberandos.

2. *Umbram*] simulacrum, imaginem, instar.

Commisissent] cornibus invicem se petissent. Unde arietate frequens Senecæ pro impellere.

§. IV. 2. *Jure gentium*] Fortassis hoc vult, id quod in bellis justum est (nempe, non ut vim inferamus alios non lædenti, sed ut vim prohibeamus, armis resistendo si quis vim fecerit, & vitam, bona, libertatem nostram & nostrorum aggressus fuerit) id necessitate atque usu edoctas comparavisse gentes.

Justum, id est, plenum] Justum aliquando est, in quo adhibetur certus ordo modusque rerum ac verborum: & diversum est tumultuario, inapparato, incondito; aliquando, quod est juri conveniens, & contra est injustum, iniquum, illegitimum. Priori sensu bellum minus solenne non est justum; posteriori esse potest.

Inquit Livius] lib. 3, cap. 3.

XLII.] 41.

§. V. 1. *Jus naturæ vetat*] tanquam nunquam non turpia.

Aut præcipit] tanquam semper honesta.

Licent tantum] quæ sive omittantur, sive fiant, nihil peccatur, nisi quibusdam temporibus & occasionibus, quale est bellum gerere in offendentes.

Extra jus naturæ] non sunt de imperatis naturæ, sed de indulgentia; non leges, sed legum beneficia, quæ ubi valeant, ubi non, tempus & res præsens docent.

2. *Qui est in homine*] Hebr. באדם *in homine*, & hoc referunt ad membrum sequens, ut sit per hominem, qui nempe juste vindicet facinus, sanguinem ejus effusum iri. Quod non improbat auctor ad locum istum.

Comminationem] Tanquam denuntiet Deus, quid ipse facturus sit vel per malos & injustos; solet enim & peccatis peccata punire: non constituat & ordinet lectum genus hominum qui vindices homicidii & similium sint rerum capitalium. Quemadmodum Davidi minatur 2. Sam. 12, 11, & 12.

Interdictum] Noacho datum.

Latius non] nihil amplius vetat, quam Moysi dictum.

Verba illa] effundere sanguinem & occidere.

Vitium includit] ut injuria effundere, insontem occidere.

Distinatam] consilio & proposito factam, non fortuitam.

Innocentis] qui nihil commeruerit, cur vita privaretur.

Non factum nudum] quasi minetur Deus, quid eventurum sit per aliquem in eodem actu peccantem.

Sed jus] Immo præcipit quid legitima potestas facere debeat.

3. *Rhadamanthi*] Pythagoræorum ἀντιπεπονθὸς, talio: Καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον, Εἴκε πάθοι &c. Aristot. 5. Ethic. 8. Seneca ludo de morte Claudii: Illum tantum altera parte audita condemnat Æacus & ait: Εἴκε πάθοι, 1. Magnorum Mor. 34. Καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς. οὐ μὴν τοίγε ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ᾤοντο δίκαιον εἶναι, ἅ ἐποίησέ τις, ταῦτα ἀντιπαθεῖν. Ejusdem op. 3, 4. Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς ἁπλῶς εἶναι δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν· ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλῳ. τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει οὔτ' ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτ' ἐπὶ τὸ διορθωτικόν· καί τοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον· Εἴκε πάθοι·

Seneca] præf. 5. contr.

Excipit] expiat.

4. *Conjectura divina voluntatis in legem ivit*] Ab insigni exemplo, quod Deus in fratricidam statuerat, homines ante diluvium argumentati & colligentes nondum placere Deo cædem cædi, quamquam naturalis id ratio suaderet, capitali supplicio in homicidas abstinuerunt, quasi vetito ipsius Dei lege. Videtur speciosius dici quam verius: sane non extat præceptum Dei de homicida capite puniendo ante diluvium: sed cum prior ille mundus per annos mille sexcentos steterit, & haud dubie infinitis populis, nationibus, civitatibus frequentatus fuerit, vix videtur verisimile, ut eos aut naturalis ratio, aut sua securitas, aut necessitas, quæ delictis crescentibus augeri pœnas imperat, non docuerit tam justo supplicio scelus refrænandum esse. Edictum de Caino simile est illis rescriptis Principum, quibus alicui sine exemplo subveniunt, quæ personam non transgrediuntur, ut loquitur Imperator §. 6. Instit. de Jure naturæ, gentium & civili. Ipse Cainus ostendit se metuere & expectare quod fecisset. Cur? quia natura eum monebat: *Tibi quod non vis fieri, alteri ne feceris.* Quod autem pœnæ exemtus est, admitto facile rationem auctoris, ob hominum raritatem ei parci Deum jussisse: at id transiisse in legem cur videatur, cessante ratione & mundo tot seculis frequentato? Nec juvat exemplum Lamechi, quem accipere possumus hæc profatum, non ut gentium jus, sed suæ salutis muniendæ gratia, atque ut vindices facinoris a suo corpore & capite absterreret. Ut ille medicus regi Ludovico XI. apud Comineum lib. X. *Non dubito quin me quoque sis ejecturus, sicuti reliquos omnes, verum sanctissimo jurejurando tibi confirmo, post meum abs te discessum, non victurum te supra octavum diem.* Minæ sunt hæ, non jus aut veritas. Illud facile concesserim, in paucitate hominum & ante diluvium & post (& si tum jam capitale supplicium edicto sanxisset Deus) aliquamdiu exilio tantum aut mulcta diversos apud populos luisse culpam homicidas. Id non confirmant tantummodo, quos advocat auctor, sed & leges barbararum gentium, quæ Romanum Imperium conculcarunt. Lex Salica tit. XLIII. *Si quis*

quis ingenuus Francum aut Barbarum hominem occiderit, qui lege Salica vivit, octo millibus denarium, qui faciunt CC. *solidos* (solidus intelligitur aureus, qui XL. denariis argenteis æstimatur, de quo egimus in lib. 3. de pec. vet.) *culpabilis judicetur. Si quis Romanum hominem, convivam Regis occiderit, duodecim millia denarium, qui faciunt* CCC. *solidos, culpabilis judicetur.* Lex Alemannorum tit. XLIV. *Si quis hominem occiderit, ex weregeldis* (weregeldum genus mulctæ) *eum solvat. Si fœminam*, XVIII. *weregeldis.* Lex Bajavaricorum, tit. 3. num. XIII. *Si quis liberum hominem occiderit, solvat parentibus suis si habet: si autem non habet, solvat duci, vel cui commendatus fuit* (i. e. qui patronus ejus, vel cujus ipse cliens) *dum vixit, bis* LXXX. *solidos. De fœminis eorum, si aliquid de istis actis contigerit, omnia dupliciter componantur.* Lex Ripuariorum: *Si quis ingenuus hominem ingenuum Ripuarium occiderit*, CC. *solidis culpabilis judicetur.* Lex Saxonum: *Qui nobilem occiderit*, 1440. *solidis componat.* Lex Angliorum: *Si quis adelingum occiderit* (distinguebant homines in Adelingos, Frilingos, Ligios, i. e. nobiles, liberos & servos) DC. *solidis componat, qui liberum occiderit*, CC. *solidis componat, qui servum occiderit*, XXX. *solidis componat.* Lex Frisiorum. *Si nobilis nobilem occiderit*, LXX. *solidis componat: si nobilis liberum occiderit, solidos* LIV. *& unum denarium solvat; si liber nobilem*, LXXX. *solidis componat.* Lex Longobardorum lib. 1. tit. 9. *Si quis homicidium perpetraverit absconse in Barone libero vel servo vel ancilla, & unus fuerit, aut duo tantum, qui ipsum homicidium fecerit componat* DCCCC. *solidis.*

5. *Severius occurrendum*]. verbis adductis ex Genes. 9. v. 5. & 6.

Ut insons] ut liceret cunctis bonis & innoxiis necem fraude interfecti hominis ulcisci & homicidam perimere; quique id fecisset, ut nullam culpam contraheret.

Institutis judiciis] postquam placuit & lites dirimendas & delicta punienda selectis judicibus & magistratibus committi.

Summas ob causas] qui multi eo jure abutebantur.

In jure ejus] Numer. 35.

6. *Populos extraneos*] exsortes fœderis divini.

7. *Conjectura*] Quod statuerat jam Deus homicidam capitali supplicio puniri, id interpretati sunt homines eum velle extendi ad eos, qui non levius peccarent homicidis in societatem humanam, & hos par supplicium luere.

Imperii societatem] unde lex majestatis.

8. *Incestas*] intra gradus consanguinitatis vetitos jungi.

Quod ipsum] adulterium esse crimen, quod plectat judex.

9. *Non posse expiari*] piaculo obligari omnes regionis incolas, ubi homicidium factum est, quod tolli nequeat.

10. *Cum legibus*] ut apparet ex Fragmentis JC. cum lege Moysis collatis & editis a P. Pithæo Lutet. 1573.

§. VI. 1. *Extra præcepta*] præter mysteria & summa capita Christianæ religionis.

3. *Interpretem tantum agere legis per Mosem datæ*] Coccejus de Fœdere cap. 12. num. 357. Alting. Theol. Elenct. p. 411. Hæc tamen sententia communis est omnium Protestantium: Christum, nec universis, nec singulis decalogi præceptis quicquam addidisse, quod ad perfectiorem Dei cultum in N. T. pertineat; quia lex Dei perfecta est, cui nec addi quicquam potest nec detrahi. Deut. 4. v. 2. & 12. v. 32. Psalm. 19. v. 8. & obedientiam omnem, non modo externam, in sermone, gestu, facto, sed etiam internam mentis, voluntatis, affectuum complectitur: Matth. 22. v. 38. & 39. Deut. 27. v. 26. eoque & vitam æternam & pollicetur & dare potest servantibus. Levit. 18. v. 5. Deut. 30. v. 19. Luc. 10, v. 25. & 28. collatisque inter se locis ad Rom. 10, v. 5. Gal. 3, 12.

Negant iidem legislatorem proprie dici Christum, nisi quatenus cum Patre & S. Spiritu Deus Triunus legem dedit Mosi in monte Sina. At qua Θεάνθρωπος & medius atque interpres Novi Testamenti est, non concedunt legislatorem esse, quia Mosi ejusque legi opponitur tanquam gratiæ & virtutis auctor. Joann. 1. v. 17. officiumque habet proferre Euangelium ex sinu patris, intercedere, & fieri victima pro nobis & dato S. Sancto nos patri reconciliare. Joann. 1. v. 18. Matth. 20. v. 28. 2. Corinth. 5. v. 19, 20, 21. Ad munus sane propheticum in erudiendo populo pertinuit instauratio & vindicatio legis, remotis Pharisæorum additamentis & pravis interpretationibus: cæterum nec alia legis præcepta tradidit, sive per se, sive per Apostolos, quam Moses, nec aliam explicationem addidit, quam quæ a Prophetis tradita est, & semper tradi debuit. Sic quidem nostri. At Pontificii statuunt Christum in Euangelio legem Mosis ex imperfecta perfectam, vel ex perfecta perfectiorem reddidisse. Sociniani quoque longum texunt catalogum eorum, quæ singulis capitibus decalogi addiderit: de quibus plura Theologi. Sic igitur contra Socinianos hic disputat, ut multa illis concedat.

4. *Aspectabilium*] quæ in oculos incurrunt, quæ pro exemplis sunt.

§. VII. 2. *Omnis coërcitio*] Merum imperium est habere gladii potestatem l. 3. D. de jurisdictione. Tacit. 3. hist. 68. Vitellius assistenti consuli exsolutum a latere pugionem, veluti jus vitæ necisque civium reddebat.

Qua Reges] potentia sua utendo ad bonos mores introducendos, malos excludendos aut supprimendos.

Qua homo] ut sibi temperet abstineatque injuria; ut se pium & moderatum præstet.

3. *Quam Deus tantum*] quales sunt res, quas sustinet Deus ac patitur tantum, & hactenus regit, ne ulterius evagentur, quam fert aut justa ejus ira, dum malum punit per malum; aut indulgentia, dum spatium dat ad pœnitentiam; aut sapiens consilium, dum malum aliunde ortum facit initium & occasionem boni, ut man-

cipationem Josephi reddidit viam ad potentiam ejus & ad Patriarchas alendos in Ægypto; perfidiam Pilati & Judæorum erga Christum principium liberandi generis humani.

Ad animum maxime] quæ non consistat in externo tantum opere, quod coacti & inviti præstamus ad voluntatem potentioris, sed maxime in studio & affectione atque propensione animi, cum volentes lubentesque paremus.

Voluntate Dei approbante] non modo permittente.

Omnes homines] tanquam quod in V. F. revelatum est, non obligaret omnes homines, sed tantum Hebræos.

4. *Edessenorum rege*] Abgaro, quasi dederit ad Christum & ab eo receperit Epistolam. Euseb. 1. cap. 13.

5. *Concussionibus*] extorsionibus pecuniarum l. 1. & 2. D. de concuss.

Perfectior] Potius clarior & evidentior, quam fuerat sub umbris sacrificiorum & cærimoniarum. Πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου ἐπροφήτευσαν.

Militia abire] ut sacerdotio abire Gell. 6, 7.

6. *Generalia contrahi*] generalibus derogari per specialia; generalia strictius accipi oportere quam sonant.

7. *Ad implendam*] Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι· non ut irritam faciam, ne fit, sed ut illi satisfaciam, hoc est, in moralibus: ut perfectam illam sanctitatem, quam requirit lex, & humanus nemo potest assequi, præstando pro fidelibus & piis liberem eos diris, quibus fulminat lex contra peccantes & supplicium meritos. In ritibus & cærimoniis: ut ei satisfaciam exhibendo Messiam, qui omnibus sacrificiis & victimis significatus est. Πληρῶσαι, ut & implere, satisfacere. Salmas. ad jus Attic. p. 34, 35.

Implentur lineamenta] Ut in pingenda imagine primum ducuntur lineæ quædam, quibus signantur ex tremitates partium; dein vacuum illud, quod fuit inter extremitates, coloribus impletur; & tum exhibetur perfecta rei species, cessantque notari primi illi ductus: sic L. C. completam dici vult, quum qui rudibus & primis quasi lineis adumbratur Christus, in effigie & corpore apparuit, & sacrificium, quod in Judaismo simulabatur, præstitit. Theophylact. p. 28. ἔσω σκιά-ν (ὁ νόμος) ἐσκιαγράφησε, ταῦτα οὗτος τελείως ἐζωγράφησεν. Isidorus lib. 19. Orig. c. 16. *Pictores prius umbras quasdam & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent tenentes ordinem inventæ artis.*

8. *Quoad impietatem*] sive ut puniri non possent a judice forensi, etsi conscientiam læderent; sive ut ne conscientiam quidem gravarent.

Ob qualemcumque] non enim licere voluit id nisi ob mores graviores, ut loquebantur olim, Ulp. tit. 65. 9. hoc est, ob adulteria. Matth. 5, 31.

Ab eo qui læserit] solius vindictæ causa litigare Matth. 5, 38, 39, &c.

Nihil facit contra legem] Dilectionem inimici etiam V. F. præcipit Exod. 23. v. 4, 5. Prov. 25, 22. & est in eam rem exemplum Elisæi 2. Reg. 6, 22.

Huic] judici.

9. *Actor.* 19.] ubi de Demetrio.

10. *Ejurati*] depositi, vel abdicati. Sic autem Romæ loquebantur ideo, quod abeuntes consulatu pro concione jurare solebant se nihil contra leges fecisse.

13. *Qui ut rei fiant*] ut compellantur facere quod jus & æquum est. Taciti verba imitatur 3. ann. 13. *petitam armis rempublicam, utque reus agi posset, acie victum.*

Suum habere momentum] potest facere ut intutum sit illos aggredi.

14. *Qua gentes*] ea parte qua nationes alias præter Israëlis posteros excludebat a fœdere Dei.

15. *Qui Israëlitarum*] non aliam ob causam jus belli gerendi Hebræis fuisse, quam ut acquirerent terras septem populorum devotorum a Deo illis attributas.

Humano jure] justo titulo possidendi, quem vel naturæ vel gentium vel civile jus sanxit.

§. VIII. 3. Τῷ ἀδικοῦντι] τῷ ἀσεβεῖ.

Eos qui impetuntur] privatos, quibus fit injuria.

Tali, qualis] levi, quæ plus habeat contumeliæ quam detrimenti.

4. *In profanis auditoriis*] ad paganorum judicum tribunalia. Sic auditorium principis l. 18. D. de Minorib. præfecti prætorio l. 30. de reb. cred. Alibi auditoria judicum & magistratuum.

Ad extraneos] ἀλλοφύλους, ἀπελπιστους.

Tanti habuit] cui tanti fuit non litigare, ut maluerit fraudari, quam lites sequi.

Lites exsecratur] a litibus abhorret. Justin. 13, 1. 38, 10. 39, 1. *lites gravatur.*

Probari a probis] optimo cuique potius videri, id omnes suum nomen professos curare & observare jubet.

Ut transigat] citra judicem controversiam dirimat & rem componat.

Non consistere] non strictissime ac præcise accipienda. i. num. 1.

Angariabit] omissis rebus tuis viæ ducem esse, onus portare, jumentum aut vehiculum præbere coget. Angari dicebantur nuntii regum Persicorum. Illis jus erat per vias obvio cuique auferre recentiorem equum aut adigere homines ad illa, quæ diximus, & similia præstanda.

6. *In infinitum*] sine limitatione de omnibus omnino rebus & quantacumque summa accipias.

Aliis sit laxamentum] ut alii facilius vivant, vos spoliari a vobismet ipsis & in arctum redigi.

Α' ἂν ἴδω] quod de meis opibus mihi superfit, & indigentiam amicorum sustento.

7. *Sic divortii*] quemadmodum maritos voluit uxoribus, quarum tæderet, ne perpetuo eas male tractarent, libellum repudii dare, & eas a se dimittere. Formula in not. ad Matth. 5. 31.

Talia

Talio esto] ejusdem membri in auctore injuriæ rumpendi petitio esto.

Restrictiore] non tam late patente.

Delicatis] fastidientibus, impatientibus.

Quam ex se qui] ulcisci. §. 2. Instit. de his qui sui vel alieni.

Alius] Nonius p. 430.

Constat contumelia] Mss. editique, constant contumeliam. f. circum adstant contumeliæ.

Humilitas animi] μικροψυχία.

Contrahentis] in angorem prolapsi.

8. *Invitas novam*] das audaciam lædenti ad iterum te offendendum.

9. *Comma 17. collatum*] Priori proximus & frater appellantur, posteriori cives. Nam memineris injuriæ civium tuorum.

Prælia Domini] non nisi justa bella gerebat.

10. *Latius proximi*] quia in N. T. Christus demonstravit, proximum esse nobis non modo civem, sed & quemvis hominem.

Devoti] ut septem Cananæi.

Bonum innocentis] quod est ut puniatur noxius, ne impunitas augeat in istum & similes improbitatem.

Bono nocentis] quod ille bonum sibi putat, ut ei parcatur & nihil luat.

Bonum commune] ut refrænentur delicta suppliciis.

Privato] singulorum alios injuria afficientium, ne quid mali vicissim patiantur.

Dilectione innocentium] ne hi periclitarentur, si malis impunita essent facinora.

12. *Procurate honesta*] hæc Bezæ versio προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. Vulg. *providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus*, Castalio: *date operam, ut vos apud omnes homines honeste geratis.* Nec male sit, honesta sectantes in exemplum & confessione omnium hominum. Velut, quantum fieri potest, apud omnes homines bene audiatis. Matth. 5, 17.

Date locum iræ] spatium, advocationem, ut loquitur Seneca ad Marc. cap. 10.

Popularibus] civibus, quibuscum est simultas, mitius tractandis quam in hostes externos consulimus.

Latius patientia] etsi ad plures pertineant ob vocis Proximi significationem productam.

Capitum sectiones] Et habuit longe alias vetus Ecclesia, de quibus videndus Casaubonus initio Notarum ad N. T.

Cohæsit] olim conjunctum & continuatum fuit.

13. *Exigitur*] per magistratus quæque pars est illius hostimenti & vicissitudinis quam minatur & ab sese jubet exspectari Deus.

Explendi] quam privata libido sumit, ægri & crudelis animi solatium.

14. *Prodigiosam illam*] quæ vexandos Satanæ tradebant discipulos non audientes.

16. *Faginus adstabat*] quum ligneo poculo contenti essent. Ovid. 8, 670. *fabricataque fago Pocula, qua cava sunt, flaventibus illita ceris.*

Ambitiosa fames] ostentatrix sui.

Diffusus Bacchus] saccatum vinum Martial. 2, 40. 8, 54. ubi Scriver. *Saccos vinarios* appellat Plinius 24, 1. *Ignoto consule, ante multos annos, ut, qui tum fuerint coss. ignoretur.*

Murrhaque] murrino vel murreo calice. Sueton. Octav. 71.

Contradictionibus] ἐναντιώμασιν.

17. *Ad bellum privatum*] armatam defensionem sui.

§. IX. 1. *De scripti sensu*] in Statu juridiciali qualitatis ante judicium, qui dicitur Legalis vel legitimus, utrum Scripto præcise adhæreri debeat, an sententia & voluntas scriptoris spectanda sit. Ad Herenn. 2, 9, & 10.

2. *Magnificentius*] propositum vitæ sublimioris, quæ non potest ab omnibus exigi.

Si quos militia præventos] si qui sacramento jam tenebantur & militabant, antequam fierent Christiani.

Quem Christus] Matth. 8. 10.

Quem Petrus] Act. 10.

Signata] per baptismi signaculum. Tertull. de spectac. 24.

Cavillandum] Videtur legi oportere, *cavitandum.* nam *Cavillari* est quidem frequens Tertulliano, sed pro *decipere, fallere, frustrari.*

3. *Cum Judæi Romæ urbe*] Tacit. 2. annal. 85. Suetonius Tiber. 36.

Sacramento divino & humano] quod promittitur Deo in veræ religionis professione, & quod juratur imperatori gentili in militia suscipienda. De corona II. *Credimusne humanum sacramentum divino superduci licere.*

In delictis] Scribendum censeo, in debitis. Castrensium munium debita sunt, quæ Livius vocat *militaria justa* lib. 24, 48. Sic Seneca, quæ in Med. v. 997. vocavit *justa functis*, Troad. 602. *debita exanimis* appellat. Quot vel quam multa alia sunt ex officiis & operibus militiæ legitimis, quæ Christianus debet transgressiones vel peccata interpretari?

4. *Ad præclarissima*] ad separandos se a vulgo & a turbis secularibus & ad summum gradum vitæ innocentis atque a rebus remotæ consequendum instar Henochi, Eliæ, Johannis Baptistæ.

Consilia divina] ea quæ erant proposita pro eximiis & singularibus, nec nisi illis qui extraordinariis dotibus & donis divinæ indulgentiæ instructi essent, aggredienda acciperent quasi communia & necessaria & nemini non affectanda. Gregor. Nazianz. 3. in Julian. cap. 94. Ἐπίστα πῶς ἐκεῖν' ἐ λογίζῃ ὁ σοφὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἄκρον συγκλείων χελισανὲς, ὅτι τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας. τὰ μὲν ἀνάγκην ἔχει τοῖς ἐπιτατlομένοις, ἃ καὶ μὴ φυλάτlουσι κίνδυνος· τὰ δὲ οὐκ ἀνάγκην, ἀίρεσιν δὲ, ἃ φυλάτlουσι μὲν τιμὴ καὶ ἀντίδοσιν, μὴ φυλάτlουσι δὲ οὐδ' ὅντιν' οὐκ κίνδυνον, &c

Nec ædilitatem] Opinor quia ædilium erat dare ludos. Cicero 1. Verr. 54. Sueton. Jul. 10. Ludi autem erant honos deorum, quos despuebant Christiani. Sed & Prætorum. Tac.

Navigaturum] quia aut lucri fere, aut voluptatis, aut bellandi causa navigatur, quorum omnium ergo nihil suscipiebat primævus ille rigor.

K 2 §. X.

§. X. 1. *Nisi forte militet*] nam milianies caligati.

2. *Conciliabula*] Conciliabnlum, vicus vel pagus qui haberet jus nundinarum. Sigon. de jure Italiæ 2, 15. Liv. 24, 56.

Militum precationibus] Claudianus 6. Conſ. Honorii 340.

In corona] In libro de Corona.

4. *Silaniani*] ut ſi quis domui ſuæ occiſus eſſet, de ſervis, quotquot ſub eodem tecto fuiſſent, quæſtio haberetur, omneſque ſupplicio afficerentur facti autem V. C. 762. P. Cornelio Dolabella, C. Junio Silano Coſſ. Auguſto imperante. Exemplum apud Tacitum 14. annal. 42.

Culleo] ſacco coriaceo cum cane, gallo gallinaceo, vipera & ſimia, inque mare abjiciendis §. 6. Inſtit. de publ. jud. Cic. pro Sex. Roſcio cap. 25, & 26. Juvenal. 8, 214. & 13, 155.

Labaro] vexillo Prudent. 1. Symm. 488. *Christus purpureum gemmanti textus in auro ſignabat labarum.* Euſeb. de vita Conſtant. 1, 31.

7. *Canonem Synodi Nicaenſis*] Quatuor gradus erant pœnitentiæ in veteri Eccleſia. I. *προσκλαυσις deploratio*, illorum qui admiſſo peccato extra Eccleſiam ſtantes cum luctu & lacrimis ingredientes orabant, ut pro ſe Dei miſericordiam elicerent; & hi dicebantur προσκλαίοντες quaſi *adflentes*. II. Ἀκρόασις, eorum qui in prodromo vel porticu aut veſtibulo Eccleſiæ ſtantes divinas ſcripturas audiebant uſque ad lectionem Euangelii, & dicebantur Ἀκροώμενοι, *Audientes*. III. Ὑπόπτωσις, *Submiſſio* eorum, qui jam intra Eccleſiæ ſepta poſt ſuggeſtum tamen, ut videtur, inclinati & genu ſubmittentes ſtabant, & cum catechumenis egrediebantur, & vocabantur Ὑποπίπτοντες, *Succidentes vel Succumbentes*. IV. Σύστασις, *Conſtitutio*, qui jam cum fidelibus conſiſtebant orantes, nondum tamen ad ſacramenta admittebantur, his nomen Συνεστῶτες, *Conſiſtentes*. Videndus Chriſtoph. Juſtellus ad Codicem Canonum Eccleſiæ univerſæ.

Cingulum] ἀποθέμενοι τὰς ζώνας. Milites altius cincti & procincti quo expeditiores forent. Et militum balthea zonæque. Tacit. 2. hiſtor. 88. Horat. 2. epiſt. 2, 40. Cinctus, qui militat, præſertim honorata militia l. 25. & l. 38. §. 1. D. de teſta. mil. Ammianus lib. 22. p...... Et cingulum nunc pro militia, nunc pro ducatu aliquo & gradu altiore vel honore militiæ l. 5. Cod. Qui mil. præſ. binis merere cingulis. l. 9. C. de metatis, illuſtris dignitas vel ſub cingulo vel citra cingulum l. 2. C. ut dignitatum ordo ſerv. l. 5. C. de apparit. mag. mil.

Pecuniam darent & beneficiis] ὡς λιμαῖς καὶ ἀργύρια προέσθαι καὶ βενεφικίοις κατορθῶσαι τὸ ἀναστρατεύσασθαι. Militiæ enim vendi poterant & obligari. Novell. 53. cap. 5. l. 22. Dig. de leg. 2. & teſtamento relinqui l. 11. §. 16. D. de leg. 3. Beneficiis autem recepiſſe militiam dicuntur, quibus ea contigit gratia, ſuffragatione, commendatione alicujus. Suet. Jul. 75. *Quibus ex commendatione Pompeji ordines dederat.* Tib. 12. *Venit etiam in ſuſpicionem per quoſdam beneficii ſui centuriones.*

Jaceant] ἀποπληρώσωσι μετὰ τὸν τῆς τελείας ἀκροάσεως χρόνον. Reſpiciunt hæc verba duos ex quatuor gradibus Pœnitentiæ in veteri Eccleſia, qui erant Πρόσκλαυσις, Ἀκρόασις, Ὑπόπτωσις, Σύστασις. Caſaub. Exercit. in Bar. 16. num. 43. p. 552. Salmaſ. in Epiſt. Simplicii Verini nomine p. 113.

Orationibus communicabunt] precibus publicis intereſſe poterunt.

Humanius cogitare] de admittendis illis ad Κοινωνίαν ἢ Σύναξιν ad participandam Euchariſtiam.

Indifferenter tulerunt] ἀδιαφόρως ἤνεγκαν. Sueton. Domit. 23. *Occiſum eum populus indifferenter, miles graviſſime tulit.*

Habitum] σχῆμα τοῦ εἰσιέναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Speciem, mimum, imaginem.

8. *Licinii*] qui Conſtantini M. affinis fuit & cum eo aliquamdiu imperavit, acerrimus Chriſtianorum perſecutor, donec ex hac ipſa cauſa bello inter eos orto victus & occiſus eſt.

Abjeciſſe cingulum] renuntiaviſſe militiæ.

Confeſſores] qui in periculum adducti & tormentis ſubjecti fidem ſervaverant, non etiam occiſi erant, ut Martyres.

Cingulum abjecerant] qui quod Chriſtianam religionem ſuſcepiſſent militantes, & viderent, ſe ſalva conſcientia manere in militia non poſſe, per quam idolis ſervire cogebantur, miſſionem impetraverant.

9. *Et aſcetis*] Aſcetæ, qui ſtudio precum & meditationum ſacrarum omiſſis rebus excedebant ſeculo & corpus domabant & exercebant; ut Monachi, Stylitæ, Incluſi, Heſychaſtæ. Vide Gretſeri Variar. 1, 3.

Officium Romonorum] Ῥωμαϊκὴν τάξιν. In Zonara vertitur, *Romanam præfecturam*: in Balſamone, *Romanum magiſtratum*. An *Romanum*, ut Tertull. infra 4, 5, 84.

Cleri honorem] Eccleſiaſticæ functionis. Suidas: κλῆρος, σύστημα τῶν διακόνων καὶ πρεσβυτέρων. Hæc erat ſimplicitas primævæ Eccleſiæ. poſtea tanta ordinum varietas & copia acceſſit.

11. *Non modico profectu*] quod exemplum non parum profuit ad eos, qui jam erant Chriſtiani, confirmandos, & ad complures, qui nondum erant, faciendos.

Tunc agnoſcebant] negabant Cæſari obſequium quo eſſent in Deum peccaturi.

12. *Hæc fuerunt hactenus*] Hæ ſunt cauſæ, propter quas in hunc diem uſque non dubitavimus & operæ pretium putavimus vitam in diſcrimen mittere, quas tanti putavimus, ut pro eis pericula non recuſaremus.

A D

AD CAPUT III.

§. I. 1. *Qui jurisdictionem*] Abutitur vocabulo, & id ita accipit generaliter, ut & imperium comprehendat. Sen. de clem. 1, 1. *quas nationes funditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi,* &c. *quæ ruant urbes, quæ oriebantur, mea jurisdictio est.* Cic. 2. agr. 36. *ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem, urbes, nationes, provincias, terrarum denique orbem subjugaretis.* Alioqui & jurisdictio aliquando sine potestate gladii est.

Antiquius] Quippe quod jam gestum sit ante respublicas constitutas. cap. 1. n. 2.

2. *Judicia publica*] Ex quo personæ publicæ lectæ sunt, quibus solis datum, ut jus administrarent, & rerum capitalium vindices essent. Est autem inter judicia publica insigne de vi & vi armata. §. 8. Inst. de pub. jud.

Ab eo cujus nihil] cujus ipsius res non agitur, ut possit bona fide medius & neutrarum partium esse, nec propriæ causæ respectu corrumpatur.

Nimium sæpe amantes] Pindarus apud Gregor. Nazian. 3. in Julian. p. 96. τὸ οἰκεῖον πιέζει. Sallust. Cat. 51. neque enim cuiquam mortalium injuriæ suæ parvæ videntur.

Quod jus putant] in qua opinione sæpius decipiuntur.

Nihil manu] vi privata.

§. II. 1. *Ubi cessat judicium*] Sic excusabant scelerata Octaviani initia adulatores aulæ: necessitudine reipubl. in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum. Tac. 1. ann. 9.

Momentanee] ad tempus aut perpetuo.

Locis non occupatis] quæ nemo in ditionem suam vindicavit.

Judicem non audiant] si per rebellionem, seditionem, dissidium intestinum sit justitium.

Judex aperte] Quo prætextu Cæsar invasit piratas. Velle. 2, 42.

2. *Impunitatem inducere*] excusare & connivere, si quis tale fecerit quippiam, sed prorsus jus dare fugiendi.

Mandato divino] de qualibus supra 2, 2.

§. III. 2. *Quasi licuerit*] Interpretatur antehac ad istum diem, dum stant Moysis cærimoniæ, licuisse; nunc autem postquam Evangelium annunciari cœpit, sisti usum gladii. Cavillatur in vocabulo *Satis*, quod & significat, *Non plus*, &, *Non ultra*.

Æquitatis] quid liceat communi jure.

Veritatis] quid verum & justum sit Christianis.

3. *Ut talis patientia*] ut nemo teneatur aut necesse habeat pati, se indefensum occidi.

Bonis inæqualibus] ut patientis bonum est servare vitam fragilem & mortalem; aggressi non perire inter peccandum, & sic cum præsenti vita etiam spem futuræ atque æternæ perdere.

Opus habere] non sic se affectum sentire ut repente vitam dimittere possit cum spe salutis æternæ.

Morali judicio] quod diversum a naturali rem æstimanti ex sese; non ex adjuncta causa, quæ vitiosam eam aut probabilem reddit. Judicium morale interpretatur rem non esse rem eam, cujus nomine vocatur, si vitium habet adjunctum. Hoc igitur judicio periculum in quod quis ultro se conjecit, & ex eo se eximere potest, periculum non putatur hactenus ut alter illi potius quam sibi parcere debeat. Judicio morali res non esse æstimatur id, quod est, propter adjunctum vitium. Tale significat Cicero lib. IV. famil. IV. *Quande effugi ejus offensionem, qui fortasse arbitraretur, me hanc remp. non putare*, hoc est, me judicio morali hanc remp. quæ sub Cæsare est, putare non esse rempublicam, sed tyrannidem.

4. *Essenis*] Secta Judæorum, ut & Pharisæi erant & Sadducæi: sed isti omnium severissimi & continentissimæ disciplinæ. Joseph. 18. Antiq. 2.

Proverbium] Sermo ὑπερβολικὸς & figuratus.

5. *Non magis universale*] sine exceptione accipiendum.

Alapa par] in qua plus sit contumeliæ, quam noxæ aut periculi.

6. *Non tuendi, sed ulciscendi*] Nam ἐκδικεῖν utrumque significat, & *tueri*, & *ulcisci*. Unde Ecdici defensores civitatum Plin. 10. Epist. III. Hoc secutus est vetus interpres, cum illud debuisset.

Ἐμοὶ ἐκδίκησις] *Mihi vindictam; ego rependam.*

7. *Armorum usum*] Quale Homeri Ὀδυσσ. π. 294. αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος. Quod sic reddit Valerius Flaccus lib. 5. Argonaut. 540. *Namque virum trahit ipse chalybs.*

Patientia sequester] Sequester est, apud quem res controversæ possessionis deponitur & custodiæ mandatur. Vide ad Taciti ann. 3, 71. Sic facit Deum patientiæ sequestrum & injuriam suam penes eum seponit, qui ob divinum præceptum accepta injuria abstinet vindicta, & eam arbitrio cœlesti remittit & committit.

§. IV. 1. *Servili contubernio*] Servorum proprie non sunt nuptiæ, sed contubernium; & nupta servo non uxor, sed contubernalis. M. Seneca contr. 21. in contubernium deducta servi domina est. l. 14. §. 3. D. de ritu nupt. l. 12. §. 33. D. de instru. Contubernales quoque servorum, id est uxores. Petronius cap. 56. *Contubernalis mea mihi factum facit.*

Effectus peculiares] Testamento datur & adimitur

dimitur hæreditas, non codicillis l. 2. & pen. Cod. de codicil. Nuptias sequitur patria potestas, non contubernium.

Ritus quidam] ut fiat rerum repetitio & illis negatis indicatur 3, 3.

2. *Magistratum quemvis*] non maximum vel summum necessario exigit.

Injussu populi] Quin Sulla speciem libertatis & summi juris penes populum reliquerat. At Marciani, multoque magis Triboniani ævo omnia penes unum principem; populus nullo numero. Hinc inexpiabilis ira Tiberii in Pisonem, ob bellum provinciæ illatum, quamvis ipse illum in Germanicum subornasset, Tacit. 3. ann. 14.

3. *Æquitatem recipiunt*] Hactenus pro veris admittuntur, quatenus æquum bonumque patitur.

Ei, qui jurisdictioni] Paulus l. 5. §. 1. D. de officio ejus, cui jur. m. Mandata jurisdictione privatis etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari, quia jurisdictio sine modica coërcitione nulla est. Tribuni plebis qui veteri jure vocationem non habebant, prensionem tamen habebant. Gell. 13, 12.

Oppidanis] Videndum an exceperint imperii summi partem, aut a principe acceperint privilegium se muniendi ac tuendi, & suis viribus aliquid copiolarum ad defensionem alendi, quemadmodum civitates liberæ imperii Germanici. Dein adversus externos facilius feras, si sint in limite positi, quam adversus ejusdem regni membra.

§. V. 1. *Jure magistratus*] a persona publica officium suum curante pro populo.

Qui] subjectorum.

Magistratibus] velut delectum habentibus, pecunias exigentibus & cætera parantibus.

Judicium summa] decretum Principis, Ordinum, Populi.

Res auferri] pignora capi, mulctæ, coërcitiones, damna inhiberi.

3. *An ubi tale mandatum non est, sufficiat quoque conjectura voluntatis*] Auctor absolute negat: non videtur autem omnino negandum, sed distinguendum inter bellum propulsandum & inferendum: nam quia præfectus provinciæ, præsertim si ei subsit aliqua manus militaris, ut solet in provinciis limitaneis, jus habeat, si a finitimis præfectura ejus vi invadatur, sine speciali mandato, resistendi & vi armata vim armatam repellendi, dubitari nequit. Sed si finitimi citra bellum hostilia parent, puta legatos, aut negotiatores, aut alia de causa apud se commorantes innoxios vinciant, injuriave afficiant, aut cum hostibus fœdus feriant, bellumque minentur, præfecto Provinciæ occupare illos & ultro bellum inferre non videtur concessum, priusquam de his rebus principem aut populum suum docuerit, & ab eo quid faciendum sit, mandatum acceperit. Ratio est evidens: nam in priore casu periculum præsens moram non patitur: & generale mandatum custodiendæ partis sibi commissæ videtur etiam includere jus omnis honestæ rationis, sine qua custodia præstari nequit. Sic L. Pinarius quum Ennenses, ubi in præsidio locatus erat, pacti cum Himilcone Pæno de proditione præsidii, claves portarum ab eo poscerent, & quum negarentur, vim facturi essent, cæsis turbulentis, *aut malo*, inquit Livius, *aut necessario facinore oppidum retinuit*: additque Claudium Marcellum Imperatorem nec factum improbasse & prædam Ennensium militi concessisse lib. 24. 29. Sic Ancius Gallus prætor Illyrici bellum non decretum gessit adversus Gentium Regem. Hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum Romæ auditum est, inquit Livius 44, 32. & tamen nemine contradicente victor triumphavit. In altero casu valet illud Terentii: *Omnia prius consilio quam armis experiri sapientem decet*: nam nec in uno alterove privato læso summum periculum adit Respublica: & potest fieri, ut qui offenderunt, meliora docti a vi abstineant, & rebus repetitis factum purgent, priusquam ad bellum veniatur. Et in hac causa esse judicabant Cæsarem Cato & alii, quum eum dedendum Germanis censerent: bella enim ex bellis ferendo sine auctoritate populi Romani, non provinciæ securitatem, sed suam gloriam quærere videbatur.

Nec vero jure videtur auctor reprehendere judicium Ciceronis laudantis Octavium & Brutum, quod privato consilio arma in Antonium ceperant. Dicit ille quidem Senatus populique judicium exspectari debuisse, dissimulare factum, an ulcisci vellet: deinde permittendam Senatui populoque deliberationem fuisse; per quos potissimum id bellum geri vellent. Hæc recte, si senatus erat liber, si res ferebat moram, si Senatus populique judicium interponi patiebatur Antonius. Sed, ut vere ait Vellejus, *torpebat oppressa dominatione Antonii civitas*. lib. 2. 11. Et hic inconsulto Senatu populoque moverat arma in Brutum, Galliamque invadendo eandem viam, qua Julius erat usus, sibi muniebat ad tyrannidem. Indignissima vero conditio est bonorum, si hi adstringantur solennibus, nec possint agere quidquam, nisi rite & ordine, interea dum omnia divina & humana perturbant mali. Si senatus & populi judicium exspectasset Brutus, perierat ipse & Gallia antequam Romam quidquam renunciaretur. Erat id tempus quo vere monebat Brutum Cicero lib. 2. epist. 7. *Caput autem est hoc, quod te diligentissime percipere & meminisse velim, ut ne in libertate & salute Populi R. conservanda auctoritatem senatus exspectes nondum liberi.* Et mox: *voluntas senatus pro auctoritate haberi debet, cum auctoritas impeditur metu.* Pertinet huc admonitio Catonis ad Cn. Pompejum filium relata ab auctore belli Africani cap. 22. *Tuus Pater istuc ætatis cum esset, & animadvertisset remp. ab audacibus & sceleratis civibus oppressam, bonosque aut interfectos, aut exilio mulctatos, patria civitateque carere, gloria & animi magnitudine elatus privatus atque adolescentulus paterni exercitus reliquiis collectis pene oppressam funditus & deletam Italiam urbemque Romanam in libertatem vindicavit* &c. Quam bene quæso con-

consuluissent reip. qui vetuissent Pompejum eo tempore capere arma, qui jussissent exspectare judicium populi & senatus, qui monuissent permittendam Senatui & Populo deliberationem, per quem potissimum vellet id bellum geri.

Sufficiat conjectura] Excusatus sit præfectus, si rem statim gerat, quam probabiliter conjecerit ratam & gratam principi futuram.

Hoc rerum statu] in uno tali casu.

Si ea de] Si statuendum sit quid in perpetuum omnibus, ille suis velit licere.

Ut maxime in] etsi forte, ut nunc est, dissimulaturum principem & minus moraturum putare possimus, quod in perpetuum valere debeat, ob præsentem fructum.

4. *Liv. l.* 48.] 38, 45. Flor. 2. 11.

Imminentis domini] Cæsaris, qui ei jam tum viam sibi ad tyrannidem moliri videbatur.

Nisi consulto prius populo Romano] ut A. Cornelius Cossus Dictator inventis inter hostes Circejensibus & Veliternis, Liv. 6, 13. extremo & 14. M. Furius Camillus trib. mil. c.p. Tusculanis deprehensis. ibid. cap. 25.

Ut Carthaginenses] Simile est re, non causa. Potuissent hoc Romani respondere Germanis, si Cæsarem dedi postulassent; non Pœni Romanis. nam Romani non lacessierant Hannibalem, ut Germani Cæsarem: sed Hannibal privata libidine violaverat fœdus oppugnando Saguntho. Jure igitur poscebatur. Responsio autem Pœnorum erat mera cavillatio.

5. *An e republica*] utrum e republica.

6. *Τῷ πατρῷ σταθμῷ*] Lapidi lineam vel amussim, ut mali mensores, quum lapidem lineæ deberent aptare.

7. *Ex usu magis*] ut commodum erat illis principibus, quibus favebant.

§. VI. 1. *Suis legibus*] legibus, quas ipsi jusserant, non quas victor rex aut tyrannus aut alius populus imposuit Judicibus litium forensium, quos ipsa civitas legit aut sortita est. Præsidibus Senatus & Judicum, quos ipsi creassent.

Hoc est,] per Synecdochen speciei pro genere, criminalibus vel capitalibus.

2. *Circa universalia*] universum corpus reipublicæ, summam rempublicam.

Easque tollendo] abrogando si commodum reipublicæ impediant, & præsens usus necessitasque aliud requirat.

Quatenus eorum cura ad civitatem] non scilicet ad sacerdotes & ipsos curatores & ministros sacrorum.

Vectigalia] commercia, annonæ, opera.

Dominium eminens] sic dictum ut distinguatur a dominio privato cujusque civis in res suas, 1, 6.

Aut per magistratus] Ἀρχαιρεσία· Comitia, ordinatio officiorum.

§. VII. 1. *Cujus actus*] illa superius dicta sic in manibus habere, atque administrare, ut quod in illis agas, jubeas, constituas, a nemine possit infirmari & rescindi. Schel. de jure imp. p. 132.

Quod subjectum] penes quem sit, in quo resideat ac consistat, quod vocant subjectum ἐνυπάρξεως, sive inhæsionis.

2. *Membra minus digna*] viliora.

Persona diversa ratione considerata] ut Imperator Romano-Germanicus, alibi Rex, alibi Archidux, alibi Dux, alibi Comes.

Plures civitates] ut olim XII. Achæorum populi, Justin. 34, 1. ut hodie VII. Belgii consociati civitates.

§. VIII. 1. *Qui ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt populi*] Status controversiæ prorsus invidiose proponitur, adeo ut auctor non effugiat reprehensionem, qua ipse culpat alios num. 5. eos magis ex usu præsentium rerum, quam ex vero hoc argumentum exequi: neque enim quisquam, opinor, dixit, ubique & sine exceptione summam potestatem esse populi, ut ei reges, quoties imperio suo male utuntur, & coërcere & punire liceat. Et si quis dixit, nequaquam ei subscribimus. Sed hæc est quæstio. An populus habens imperium legitimum (puta regem vel Senatum vel Remp. per conventus ordinum sive comitia regi solitam) si major & melior pars censeat eam formam regiminis esse perniciosam (puta Regem palam degeneravisse in tyrannum, senatum in paucos dominos, comitia in confusam turbam seditiosorum hominum) possit illam mutare, & auctores mali (puta Reges, aut paucos e senatu, aut comitiorum turbatores) jure punire? ut Romani fecerunt expulso Tarquinio: ut Athenienses imperio populi ad Quadringentos translato: & iisdem postea quadringentis, ut & Trigintaviris, cum tyrannica impotentia uterentur, exilio aut morte punitis: Just. 5, 3. ut Vejentes Rege creato apud Livium 5, 1. ut denique Hebræi abrogato judicum magistratu & creato rege.

Quot malis] seditionibus, conjurationibus, tumultibus, bellis intestinis. Quasi vero opinio hominum non debere se indigna pati ab eo, qui juris fruendi causa constitutus est, & non ipsa iniquitas principum & magistratuum istis malis causam dederit. Vide 1. Reg. 18, 17. & 18.

Responsio ad argumenta Grotii.

Licet homini cuique] Licet privato se in servitutem addicere. Ergo & populo. Resp. 1. Conceditur totum. Ergo qui hoc fecerunt, serviant.

Ubi autem illi? Non Germani; nam eligunt hodie Cæsarem. Non qui sub Principibus aut liberis Germaniæ civitatibus: nam hæc feuda regalia Principes habent a Cæsare, non ut domino mancipiorum, sed ut repræsentante populum Germanicum in universum sumptum, cujus caput est constitutus. Non Galli: constituerunt enim ipsi Reges; Merovæi, Caroli, Hugonis Capeti posteros comitiis & libera electione. Non Hispani: nam connubiis & pactis ipsi quoque receperunt Austriacam domum. Non ulli alii Europæ populi, nisi Moscorum, Turcarum, Tartarorum tyrannide pressi. Ergo frustra hoc disputatur in Europa.

Sed argumentatur porro: Si potest populus se addicere in servitutem, amisit omne jus se in libertatem aut securitatem vindicandi, atqui &c. Ergo. Resp. Negatur major: nam ne servi quidem id amiserunt. Athenis servus crudeliter habitus sine culpa sua poterat dominum in jus vocare & per judicem cogere ut se venderet. Romæ quid rescripserit Antonius Pius, notum est ex §. 2. Instit. de his qui sui vel alieni juris sunt. Ubi tale remedium juris cessat civilis, remedium naturale appetere non prohibetur, quod est aut fuga, aut vis contra vim.

Romana] Si quis major XX. annis ad pretium participandum se venundari passus esset.

Minime id] Non esse credibile quemquam populum huc descensurum.

Qualemcumque] sive monarchian sive aristocratian, sive democratian, sive ex omnibus aut duabus mixtam.

3. *In periculum vitæ*] Salutis. Ut Phrygum discordiis rege opus fuit Justin. 11, 7. ut Vejentes tædio annuæ ambitionis & discordiarum regem creavere. Liv. 5, 1. Ut Athenis bello Peloponnesiaco Respublica a Po. translata ad Senatum CCCC. Justin. 5, 2.

Inopia] Ut Ægyptii fame coacti seque & omnia sua regi vendiderunt Josephi artibus, Genes. 47, 13.

Populum Campanum] 8, 31.

Ne recepti] Ut Sardi post bellum Punicum primum circa a. V. C. 513.

Apud Virgilium] 4. Æn. 619.

Tradiderit regno] Hic male juncta & nexa, quæ Virgilius separarat, hoc modo: *Tradiderit, regno aut optata pace fruatur.*

5. *Multis prudentibus*] Tacit. 1, 9. *Non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quam ut ab uno regeretur.* Idem histor. 1, 1. *atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit.* Florus 4, 3. Dio. lib. 53. p. 509.

6. *Jam vero bello justo*] a. Argum. Si bello justo acquiritur dominium privatum, etiam dominium civile non aliunde pendens: atqui, ergo.

Resp. Conceditur iterum totum, & certe plus licet in populos bello subactos, quam qui creaverunt regem.

Si bello justo acquiritur dominium aliunde non pendens, populus nullum jus habet bello victorem, utcunque tyrannus sit, puniendi. Atqui. Ergo.

Resp. Negatur major: nam & in privato dominio, etsi id a nullo pendeat, tamen quia expedit, ne quis re sua male utatur, coërcetur dominus, ut dictum est de servis, ut prodigo interdicitur administratione bonorum: ut furiosi in tutela sunt agnatorum & gentilium.

Sed, inquit, magistratus in rebus privatorum habet dominium eminens, non populus in bonis regum.

Resp. 1. Omnes boni principes confessi sunt, idem illud dominium eminens esse populo in bona principum, Trajanus, Hadrianus, Antonini.

Resp. 2. Ambiguitas est in voce *dominium*, quasi dominium sit jus utendi, abutendi, sine cujusquam intercessione. Id falsum est in hominibus sub dominium venientibus, etiam jure gentium, non civili tantum. Nam & dominorum ac servorum est societas, & servi facti sunt, ut servarentur, non occiderentur in bello capti. Sic igitur populi qui bello acquisiti sine alia pactione se dederunt, hoc tamen spectarunt, & tacite sunt pacti, ut duriore quidem conditione & libertate amissa salvi tamen essent & viverent. Si ne hoc quidem licet per victorem Tyrannum, superest illis ut vitam suam quoquo modo defendant.

Non aliunde] Superiorem neminem, adeoque nec populum agnoscens.

Procerum qui] In Aristocratia mera, ut hodie Venetiis.

Quid quod nulla Resp.] Si in rebus publicis aliqui aut inopes aut externi, tum fœminæ & adolescentes a deliberationibus publicis arcentur, non est ullum jus populo in acta Principis.

Resp. Argumentum non video quid concludat. Prava enim est collectio. Nam non est eadem ratio istorum quæ populi. Istis diffiditur, egenis & externis tanquam appetentibus rerum novarum: mulieribus & adolescentibus, tanquam imperitis rei gerendæ. Hoc de populo dici non potest. Deinde quod ponitur, ordinarium est, quod colligitur extra ordinem, & in magnis casibus fit: quibus ne quidem egeni, externi, mulieres, si quid ejus adferre possent, excluderentur. Sententia igitur argumenti hæc est. Si inopes, externi, mulieres, adolescentes ordinarie arcentur a tractanda Rep. populus omnis aut major meliorque pars consentiens, etiam in ultima necessitate, & manifesta tyrannide arcetur a coërcendo Tyranno. Atqui &c. Ergo, Sic apparet argumenti hujus vanitas.

7. *Jam vero & populi*] Si populi habuerunt non minus sibi addictos populos quam Regibus, & ab illis sunt dono dati aliis Regibus, non est jus ulli populo Regem potestate male utentem coërcere.

Resp. Nulla prorsus hæc est collectio: Populi isti imperantes sive bene sive male usi sunt suo jure, nihil juvant Tyrannum. Si bene ipsi statuerunt hoc suum officium esse, &, ni facerent, populos eos id aliquando non toleraturos ut Romani Liv. 8, 21. & sic damnarunt tyrannidem. Si male idem jus fuit subjectis populis, contra populum Tyrannum, quod contra Tyrannum regem si jure isto non sunt usi, defuerunt vires.

Sententiæ Scripturæ sacræ & auctorum Græcorum, Latinorumque aut explicant jus regum, aut mores. Neutra res tollit jus populi. Si jus & concessa legibus, primo populus regi non amplius potest dare, quam ipse habet. Non autem populus habet jus se ipsum exstinguendi, aut in corpus suum injuste sæviendi. Ergo neque Regibus dare hoc potuit. Deinde potestas major Regibus data est ad conservationem ipsius & populi, non ad perniciem. Quæ igitur ad perni-

ciem vergit, non est jus regum. Si mores, significant reges suo jure abuti, quo abusu nullum majus jus acquiritur, sed quod habuerunt, perdunt. Significant & illud: propter eximium illud jus multa regibus etiam injusta concedi, multa ferre, multa condonare populos, quia aut abhorrent ipsi a seditionibus, aut rationem se vindicandi non vident. Non dicunt, nunquam, nullo casu, ne post ultima quidem tyrannicæ crudelitatis exempla jus esse populo se liberandi. Ubi dicitur: *supra populum esse regem & populum subjici*, mera ludificatio est. Nam & Consules supra populum Romanum, & Athenienses erant sub Archontibus: neutris tamen omnia in populos licuerunt. Cum Christus dicit: *Reges gentium dominentur eis:* nihil aliud dicit, quam esse eos superiore gradu & dignitate. Hoc apparet ex contextu: Pronuntiabat enim hæc verba in contentione discipulorum, quis eorum maximus esset, non ut aliis imperaret: sed ut priore loco sederet: dextram enim & lævam Domini in regno ejus vindicabant Zebedæi filii: deinde demonstrat hoc oppositum: *Vos autem non sic: quia vestrum maximus perinde sit ac minimus*, quod nihil aliud est, quam primus & postremus.

Juris Ætolorum] Ut Justin. 9, 1. *Hac urbs variante victoria, nunc Atheniensium, nunc Ætolorum juris habita est.* Eod. lib. cap. 5. *in Asiam Persarum juris.* Lib. 31, 1. Syriæ quidem, sed *juris Ægypti civitate.*

Exemta sunt] per Augustum oppida maritima XVIII.

Calatum] Calatiam.

8. *Notum illud Horatii*] *Reges in ipsos imperium esse Jovis* nemo diffitetur. Nec quisquam dixit in reges imperium esse populi. Sed hoc dicitur: si reges imperio illo in proprios greges tantummodo ad mactandum utantur, greges illos non esse oves, ut semper impune se præbeant, sed homines qui sciant sibi nihil esse carius sua salute, & pastorem, qui pro lupo se gerat, non esse tolerandum.

9. *Gratiosi*] potentes, quorum nemo facile gratiam negligit.

Seneca ——

10. *Aristoteles*] Potestas populi & in populum data est Regibus: sed populi, quam ipse populus habuit. Sic etiam Imperator definit §. 6. Inst. de jur. nat. gent. & civ. *Populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem concessit.* Non igitur Tyrannicum. Sed dicit, *data est*. Ergo populus eam non retinuit. Certe justam dedit, & ordinarie repetere non potest. Sed etsi homini libero, in quem potestas mihi nulla est, gladium donavero, sic ut & gladius ille exierit e mea potestate, si is eo gladio ad se aut me perdendum utatur, extorquere illi eum jure possum ac debeo.

Plutarchus] Imperium reges habent in leges, hactenus, ut eas utiles ferre & latas si processu temporis inutiles appareant, abrogare possint, ut Agesilaus (rex qualem inferius negat Grotius hic describi, & improprie regem appellari, quod tamen non credidit Agesilaus, qui regem Persarum, etsi justitiæ studiosus esset, se negavit majorem esse: ille igitur Agesilaus, cum in Leuctrica pugna multi abjecissent scuta, quos legibus oportebat esse infames, non autem is status esset reip. ut tanto numero civium careret, operam dedit ut designaretur νομοθέτης sive legislator. Creatus legislator nullas novas leges tulit, sed veteres valere jussit post Leuctricam cladem, ut nihil quod in eo factum esset contra leges, puniri posset. Non autem hæc potestas in leges dat & jus omnes leges conculcandi. Eandem potestatem in leges habet populus liber: unde in XII. tabb. *Quod postremum populus jussit, jus esto.* Et ut rogabatur lex, ita & abrogabatur, antiquabaturque, interdum ei obrogabatur, derogabaturque. Et tamen in libera rep. legum est imperium longe supra populum, Livius lib. 2. *Liberi jam hinc populi Rom. res pace belloque gestas, annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam.* Vide diatriben ad Senecam.

Otanes] Otanis dictum quod ille protulit ad invidiam faciendam armatæ tyrannidi apud Herodot. lib. 3. mirum est adferri ad explicandum jus regium.

Otanis. Dion. Pausania] Rationem non reddunt actorum reges, quia non est magistratus ordinarius, coram quo eo nomine possit conveniri. Datum hoc ipsis, ut essent soluti impedimentis recte & juste faciendi: quod necessarium incommodum liberæ civitates habent & tolerare coguntur majorum commodorum gratia. Livius 9, 18. Tacitus 7. Ann. 73. Non ut omnia subvertendi habeant licentiam: deinde non sequitur, qui rationibus reddendis obnoxius non est, eum si palam illicita & quidem in summo gradu faciat, non posse puniri. Nam & Carthaginiensium in libera rep. imperatores a reddendis rationibus immunes erant ante constitutum senatum centum senatorum, de quo Justinus 19, 2. Qui tamen si rempublicam invadere voluissent, detecti & capti agebantur in crucem. In ipsa Hollandia sunt collegia quædam quæ rationem nemini reddunt, & tamen nec reges sunt, nec si deprehendantur in maleficio, judicum severitatem effugiunt.

10. *Antonini*] M. Antoninum sanctissimum virum & tantum tyrannorum hostem, ut palam diceret de decessoribus suis, omnes principes qui occisi essent, habuisse causas quibus merentur occidi, neque quemquam facile bonum vel victum a Tyranno, vel occisum, ut scriberet. *Plane liberi mei pereant, si magis amari merebitur Avidius quam illi: & si reip. expediet Cassium vivere quam liberos Marci:* cum quicquam dixisse in favorem Tyrannorum, minus mirum foret. Si dixit, sano sensu accipienda sunt, non ut scelerum jus sit Tyrannis, sed ut principes & reges intelligantur esse supra suos judices quos ipsi constituunt: aut dixit eo sensu quo Tacitus: *Principatum fato dari.* Loquitur enim ad milites injusta petentes quos deterrere vult, ne illi putarent, quia non daretur, quod injuria poscerent, sibi jus esse alium principem faciendi.

Alioquin cum Cassius rebellaret, ipse Marius judicem de se fecit senatum, & conditionem Cassio tulit, ut uterque depositis armis senatui arbitrium relinqueret, utrum Patres mallent imperare.

Dion.] Dio refert quid Augustus per varias & miras artes e Patribus elicuerit, nimirum omnibus ut legibus eum solverent, & promitterent omnia suo pro arbitrio agere. Si Augustus putasset jure imperii hoc sibi competere, non exspectasset decretum senatus, cum eandem potestatem jamdudum haberet in manibus & satis usurparet. Præterea idem senatus, qui Principibus tantam potestatem dederat, neminem male ea utentem condemnavit, ut more majorum, id est, dirissimo supplicio puniretur. Sueton. cap. 49. idque multo pluribus fecisset, si potuisset.

Sic populus] Non populus, sed peregrinæ & supplices, negantem recipere illas sine consensu populi. v. 402. Εἴπω δὲ ἢ πρίν. οὐκ ἄνευ δήμου τάδε πράξαιμ' ἄν.

Æschylum] Ad locum Æschyli respondit egregie Miltonus cap. 5. sui operis: verba illa ponuntur in personis fœminarum peregrinarum & supplicum, quæ rogabant in tutelam suscipi & defendi contra Ægyptios classe persequentes. At ipse rex Danaus cui dicebantur ista: *Ego*, ait, *non perfecerim hoc etiam promissum, antequam de his cum populo communicavero.* Et rursus: *Dixi antea vobis, non sine populo hoc faciam, nec si possem quidem.* Fatetur igitur se non posse. Et erant istæ filiæ ejusdem regis, qui tamen negat sibi licere eam sine populi consensu suscipere. Itaque magnus error est summorum virorum (Grotii & Salmasii) ex sententia fœminarum peregrinarum & suppliciter humillimeque blandientium colligere jus regni, & quidem apud populos Græcos, qui nunquam reges potestate abutentes tolerarunt.

Responsio ad primum argumentum τὸ ἐν ἀρχῇ sive principium petit. Hoc enim ipsum quæritur, an constitutio imperantis perpetuo a voluntate constituentis pendeat, hactenus, ut si pactis ille non stet, revocare constitutionem possit. Regimen commisit Principi populus, maxima cum potestate, fidemque dedit, quamdiu boni principis officio fungatur, tamdiu se parituros, & singulos pro ejus salute vitam opposituros. Hoc semel promissum non pendet a voluntate promittentium: semel se obligarunt, & eo nexu tenentur, & qui non parent, a Principe possunt puniri. Sed nec desiderare debent, ut Princeps auræ populari serviat, & in omni re desideriis populi, quandoque erroneis, obsequatur. Hinc est quod Antigonus apud Justinum 28, 3. *Ipsi quærant cui imperent.* Quod Æmilius Paulus apud Livium 44, 22. *E terra ne gubernaverim.* Et salubris principis est non nimis indulgere populo exemplo Augusti, Sueton. c. 42. Et Marci, qui militi extraordinariam pecuniam petenti negavit, ne quod illis præter morem daretur, & sanguine & visceribus aliorum civium & illis cognatorum exigeretur: & hac occasione protulit illam sententiam: περὶ γὰρ τῆς ἀναρχίας ὁ θεὸς μόνος κρίνειν δύναται. *De imperio solus Deus judicare potest.* Quo nihil aliud volebat, quam se non metuere seditiones, rebelliones, conspirationes, Deum enim esse solum, qui constituat & mutet imperia: Quod non excludit factum humanum: perinde ut cum scriptura dicit: *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis.* Item: *Non qui plantat, non qui rigat, sed qui incrementum dat.* Talis est etiam sententia Valentiniani: ut multa sint dicta constantium principum ac ducum, qui imperitæ multitudinis deceptis voluntatibus non cesserunt. Alia est ratio in Tyranno manifesto, in quo intelligendo nemo fallitur. Is quicquid inter se & populum in constitutione factum est, ipse irritum reddidit, & sic alterno parendi pacto populum jam dudum solvit. Scit auctor jus Rhadamanthi, de quo monuit cap. 1. num. 5. *Quæ fecit sic quisque ferat, jus fiet & æquum.* Rhadamanthus autem & Minos & Æacus personas non distinguunt, & purpureos reges eodem loco habent, quo privatos, si fabulis fides.

Utitur exemplo mulieris, quæ sibi virum constituit, cui parere semper necesse habeat. Sed numquid ita, ut patiatur se flagellari, torqueri, occidi? Cur igitur inventa divortia? Ne adulterium quidem, ne maritalis debiti pecuniam mulier cogitur pati, si non vult, quibus tantummodo subtrahitur ei de eo, quod promissum est, quid si non hæc modo subtrahantur, sed etiam vis vitæ adferatur: lusus est perpetuus in vocabulo *superior.* Est omnino princeps & magistratus quivis superior populo, si latine loquimur: sed ut caput superius est membris, non ut injustum atque affligens onus incumbit presso ac deficienti: & quidem ut caput morale vel artificiale, quod si prægravet, salvo corporis statu potest demi: non ut naturale, quod auferri nequit, quin corpus pereat. Syllogismus ita formandus erat: Qui constituit aliquem supra se & omnem ei dat in se potestatem, cum pacto regendi juxta leges ac defendendæ conservandæque omnium & singulorum salutis, is eum hostem & persecutorem suum factum jus habet tollendi & puniendi: atqui populus &c. ergo.

Adversus minorem excipitur rursum, quosdam Principes non constitui a populis, exemplo acceptantium advenas sub obediendi lege, & qui bello sibi alios subjecerunt.

Respondeo. Immo & hi constituuntur. Jurisconf. norunt contractus & quasi contractus: Philosophi voluntarios & invitos: & ex utrisque perinde tradunt homines obligari: & in contractibus principes privatorum loco haberi. Est consensus advenarum istorum & gentium, non quidem valde spontaneus, consensus tamen: poterant enim & non accipere legem, & victi non servire fortiter moriendo, ut ille Lacon apud Senecam ep. 77. Sed dum mori durius omnes putant, quamvis duriores vivendi leges paciscuntur. Et his facile concedimus plura toleranda: sed cum ne hic quidem relinquitur, quod promissum est, tuto vivere, in duris licet & tenuibus rebus, jus naturæ illis integrum est.

Argumentum secundum ita formandum fuerat.

rat. Si regimen omne civitatum natura magis populi quam Regentis causa comparatum est, sequitur etiam naturæ convenientius esse, ubi Regentis & eorum, qui reguntur, salus simul consistere nequit, & quidem Regentis detestabili culpa, ibi a populo submoveri Tyrannum, quam a Tyranno concidi & comedi populum: atqui: ergo.

Adversus hoc argumentum nihil valent exceptiones quæ proferuntur. Falsum regimen dominicum solius Regentis causa comparatum. Jus gentium introduxit servitutes per misericordiam servandi, qui occidi possent. §. 3. Instit. de jure personarum. Jus naturæ in hac re explicat Aristoteles 1. polit. *Quod imperat & paret natura, salutis causa conjungitur. nam quod mente providere potest natura, imperat & dominatur natura. quod autem ista potest corpore facere, paret & natura est servum. Quare domino & servo idem conducit.* Forte dominus, qui emit servum suum, tantummodo utilitatem respicit. Sed hæc nostra pravitas est, non intentio naturæ; non gentium, quæ servitutes constituerunt. Justinus de Parthis 41, 2. *Hos* (servos) *pari ac liberos suos cura habent, & equitare & sagittare magna industria decent.* Tacitus de Germanis 20, dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Et 25, *Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis colorem injungit: & servus hactenus paret. Verberare servum ac vinculis & opere coercere rarum.* Falsum quoque imperia, quæ bello & victoria parta sunt, ad solam vincentium utilitatem pertinere. Non enim inspicienda hic sola externa species, aut quid cogitet victor, sed quid agat Deus & natura. Nam si justo pioque bello certatum est adversus populum injuriosum & vicinis gravem, utile est ipsis victis privari libertate, quæ in bonorum offensam & commodum abutuntur. Ut furioso utile extorqueri gladium. Idque ipse victor animo sibi proponit, si vir bonus est: quales prisci Romani, cum *victis nihil quicquam præter injuriæ licentiam eripiebant*, ut est apud Sallustium. De talibus Seneca in Troadibus: *Profuit illo victore capi*, & Rutilianus Numatianus:

Profuit injustis te dominante capi.

Si injusto, & ut est apud Lucanum, *Victrix causa deis placuit, sed victa Catoni.* Nam tum quidem solam esse vincentium utilitatem, in isto imperio evincam vel uno exemplo Israëlitarum. Bella enim & victorias quibus illos subegerunt Moabitæ, Ammonitæ, Palæstini, Assyrii, quis dicet ad solam illarum gentium utilitatem comparata? quibus ut paterna castigatione lascivientes Hebræos admonebat Deus, & ubi ad sanam mentem rediissent, eadem flagella in ignem abjiciebat. Ne in victoria quidem Israëlitarum de septem devotis gentibus sola utilitas vincentium fuit. nam bonum & utile est noxio puniri, ne peccata augeat, præsertim, si eousque processerit, ut *aliter ejus sceleribus non possit subveniri*, quod ad Neronem dicebat ille apud Tacitum 15. Annal. 68. Quod etiam Suetonius significat, cum ait, quosdam conjurationis convictos, eam ipsam conjurationem ipsi pro beneficio imputasse, *tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere*, cap. 36. Et sic Parthus, quasi consilium daret, monebat Tiberium, *ut voluntaria morte maximo justissimoque civium odio quamprimum satisfaceret.*

11. *Plutarcho*] Plutarchus non loquitur in universum de regibus Lacedæmoniorum, sed de Cleomene solo & vitio illorum temporum p. 805. αὐτῦ δὲ τὸ ὄνομα βασιλέως ἦν μόνον, ἡ δὲ ἀρχὴ πᾶσα τῶν Ἐφόρων, scil. post eorum latrocinio sublatum Agin.

Nihil relinquerent] *Adde:* sic & apud Cumæos de regibus judicasse senatum notat Plutarchus.

Apud Cumaos] Ἦν δὲ καὶ φυλάκτης τις ἀρχὴ παρ' αὐτοῖς. ὁ δὲ ταύτην ἔχων, τὸν μὲν ἄλλον χρόνον ἐτήρει τὸ δεσμωτήριον· εἰς δὲ τὴν βουλὴν ἐν τῷ νυκτερινῷ συλλόγῳ παρελθὼν ἐξῆγε τοὺς βασιλεῖς τῆς χειρὸς, καὶ κατεῖχε, μέχρι περὶ αὐτῶν ἡ βουλὴ διαγνοίη, πότερον ἀδικοῦσιν ἢ οὔ, κρύβδην φέρουσα τὴν ψῆφον. p. 291.

12. *Amymonum*] Sic video, & appellari eos a Bodino lib. 1. cap. 8. At Plutarchus: Τίνες ἐν Κνίδῳ οἱ Ἀμνήμονες· καὶ τίς ὁ Ἀφεστήρ, ἑξήκοντα προκρίτοις ἀνδράσιν ἐκ τῶν ἀρίστων οἷον ἐπισκόποις διὰ βίου καὶ προβούλοις τῶν μεγίστων· ἐκαλοῦντο δὲ ἀμνήμονες, ὡς ἄν τις εἰκάσειε, διὰ τὸ ἀνυπεύθυνον, εἰ μὴ νὴ Δία πολυμνήμονες τινὲς ὄντες. ὁ δὲ τὰς γνώμας ἐρωτῶν, Ἀφεστήρ. Græc. Quæst. 292.

Provocatio non esset] ante Decemviros. illis enim remotis lege cautum, ne quis magistratum sine provocatione crearet, Livius 3, 55.

Cicero] Philipp. 1, 1.

13. *Cujus effectus*] quæ semper potest ab constituente rescindi.

Sozom. hist. Eccl. L. XVI.] cap. VI.

Quod petitis] Petebant, ut collegam imperii sumeret.

Ea vox nunc] Olim enim & legitimi justique principes interdum sic appellabantur. Virg. Æneid. 7. 268. *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.*

14. *Sed quod illi inferunt*] Non inferimus, nec negamus reges & magistratus esse populo superiores: sed dicimus inferiori jus esse contra intolerabiles superioris injurias se defendere: ut ajebat Vespasianus, *non oportere maledici senatoribus, remaledici civile fasque esse.* Sueton. cap. 9.

In tutore hoc procedit, quia habet superiorem] Ergo potest per ordinarium magistratum coërceri vel amoveri: quod quia non potest Tyrannus, extraordinaria via opus est, nempe, ut ipse populus se circumspiciat. Etenim a naturæ jure, quos inter judicio lis terminari non potest, inter hos bellum decernit.

Quia progressus in infinitum non datur] An datur progressus vindictæ in infinitum, quia statuitur Tyrannum professum a populo posse coërceri? Immo ne progressus in infinitum detur Tyrannidi, ideo propugnamus jus populi. Quod si progressus in infinitum datur, ubi non est persona, quæ a solo Deo judicetur, quid factum est in regnis, quæ non negat auctor fuisse, & rebus-

rebuspublicis in quibus nulla talis persona fuit? quid Romæ, postquam non licuit magistratum sine provocatione creari. Sed opponit personæ cœtum. Is ergo cœtus est populus, etiam ubi principem non expresse subjecit legibus. Neque enim videri potest societatem cum principe iniisse talem, quæ omnem societatem destruit.

Deo peculiari curæ esse peccata Principum non inficiamur, sed ita, ut excludat potestatem populi, cui eas vires, id consilium dedit, ut possit ab ultima tyrannide se liberare, id non dicit Jeremias. Minatur ibi Deus, ubi impleti fuerint LXX. anni, tum se visitaturum regem Babylonis. Nempe per Cyrum. Est enim ejus arbitrium, velitne tyrannos per suos, aut per alienigenas punire. Quando dicit se hunc Tyrannum plectere decresse per externum regem, non tollit jus aliarum gentium, nec sibi præripit libertatem quosdam per eos, qui a Tyrannis premuntur, puniendi.

Taciti consilium est, non præceptum ad eos, qui luxum & avaritiam dominantium non tolerando majora incommoda sibi arcesserent. Deinde sterilitatem aut nimios imbres & cætera naturæ mala ita ferimus, ut tamen, quodcunque in promptu est, adversus ea remedium comparemus. Ubi illud omne deficit, necessario toleranda sunt. Sed hoc non vetat, quominus, quibus licet, sibi adversus ea prospiciant.

15. *Magistratus de privatis*] Ayala sic refert 1, 2, 26. p. 29. Itaque recte M. Aurelius Imperator populo magistratum, magistratui regem, regi vero Deum judicem constitutum dixit.

Gregorium Turonensem] Hic Gregorii Turonensis locus potentiam imperantium indicat, non excludit jus populi. *Quis te corripiet?* inquit, nempe quis ordinarius magistratus, ut privati corripiuntur. Addit: *Nisi qui se pronunciavit esse justitiam.* Recte, non tamen ut de cœlo descendat, aut semper fulmen mittat: sed interdum per externos hostes, interdum per populum: utriusque exemplum est 1. Reg. 2. v. 2. & seqq.

Essenorum placita, non obtingere cuiquam imperium sine speciali Dei cura] Quis dubitat? sed an ideo omnia licere debent imperantibus? Ne morbi quidem, pestilentiæ, diluvia, incendia, naufragia sine speciali Dei cura contingunt. Numquid ideo cavenda non sunt?

Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui temporibus istis per eos reguntur] Verum est: etiam Tyranni: sed ubi exactum est tempus, quod pœnæ populorum præfixit, idem Deus mittit illis Mosen, qui educat eos e servitute, aut Ehudum, qui Eglonem e medio tollat.

Regem timebis, gnarus a Domino electum] Regem timeodum omnes boni fatentur & suadent: adeo quoque electum libenter largiuntur. Etiam malum & qui degeneraverit in manifestum tyrannum atque hostem generis humani, diu tolerandum, nec facile tentanda ultima remedia, vel ideo quia dum malus pellitur, sæpe pejor succedit, & titulum libertatis in servitutem vertit. Justinus lib. 18. cap. 1. *Sæpe libertas & speciosa nomina prætexuntur, nec quisquam alienum servitium & dominationem concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.* Tacitus 4. hist. 74. Hæc utiliter monentur, sed non convellunt jus populi.

Ludunt fere in vocibus tyranni & populi. *Tyrannum* intelligimus non principem, jure regnantem, qui vel ipso vel per ministros humanitus peccet; qui sit in aliqua parte imperii severior, durior, morosior, aut cujus sint aliqua notabilia vitia, cum summa salus reipublicæ constet: non quo in factis diversum sentiat: sed vel eum, qui remp. factione, armis, malis artibus, sine lege & auctoritate illorum, penes quos potestatem deferendi jus est, exclusis illis, ad quos jure imperium pertinet, occuparit, &, ut plerumque fit, per vim & scelera administret: aut qui cum jure aliquo imperium obtineat, in omnia dissolventia remp. tollentia securitatem populi, jura procerum, leges regni, in quas juravit, vitia proruperit: qui denique confessione ac consensu omnium intelligatur ut aliquis Phalaris, Tiberius, Caligula, Nero. *Populum*, non colluviem ac fæcem plebis, aut factionem conspiratione turbulentorum validam & sibi quærentem, quod in alio accusat: non homines obæratos, egentes, scurras, operas, Bagaudas, quorum noverca est patria, rapientes remp. ut diripiant: sed bonos in populo, multo majorem & sinceriorem partem omnium ordinum, principes optimatum & plebis, integro statu, fortuna & moribus probatos, quorum interest remp. salvam esse: qui ultima servitutis & sævitiæ exempla perpessi, nullam aliam vident reliquam viam expediendæ salutis.

§. IX. 1. *Non facienda*] regi non parendum in illis, quæ palam impia & injusta sunt.

Nullam includit] non cujus imperium licet detrectare, in eum licet etiam imperio uti.

Partiri cum Rege] ita regem constituere, ut aliquando ille ipsis, aliquando ipsi regi imperarent.

2. *Bonitas*] Recte agere vel perperam, non est idonea mensura potestatis, neque ejus dividendæ aut transferendæ modus; præsertim in administratione rerum civitatis aut populi, ubi sæpe optime consulta pro pessimis accipiuntur, & vicissim prava pro salubribus illudunt.

Obscuram disceptationem] interpretationem ambiguam. Huc pertinet Taciti 2. ann. 2. ignotæ Parthis virtutes, nota vitia; & quia ipsorum majoribus aliena, perinde odium pravis & honestis.

§. X. 1. *Principatum obtinuisse*] Principatus est primus dignitate & auctoritate locus inter jure liberos: regnum est potentia justa in subjectos. In illo pollent gratia & factione; in hoc vi & imperio.

2. *Ephoris subjecti*] Non subjecti fuere reges Ephoris, sed Ephori regiæ potestati oppositi, quemadmodum Romæ imperio consulari objecti tribuni. Valerius Maximus 4, 1, 8. ne regum hære-

hæreditaria potentia in tyrannidem degeneraret, idque auctore rege Theopompo.

Βασιλέα] Justino quoque Bomilcar rex Pœnorum: qui tamen apud centum delectos rationem rerum gestarum reddebat, ut hoc metu ita in bello imperia cogitaret, ut domi judicia legesque respiceret. Just. 19, 2.

3. *Insignia*] ut Venetiarum Duci corona & titulus Serenitatis.

4. *Ut sint majus*] quos audiat cum potestate libera sequendi sententias illorum & improbandi.

In consistorio] in interiore aut proximorum ministrorum consilio.

5. *Non est titulus*] vocabulum significans jus minus majusve imperantis, sed idem jus quod decessores habuerunt.

Ab electione familiæ] in primo, qui ejusdem familiæ ad regnum evectus est.

Per electionem] factam a militibus: nec aliter quam si successor defecisset. nam si filios rerum utcumque gerendarum & militis demerendi capaces reliquisset imperator mortuus, sive naturales sive adoptivos, sine dubio succedebant.

ad §. XI. 1. *Jure usufructuario*] 1, 1, 5.

Jure temporario] locationis, emphyteuseos, si cui in diem fundus addictus sit, l. 4. D. de rei vendit.

Jure pleno proprietatis] Malim ditionis, imperii. Vide Vestibulum.

2. *Illis assentio*] Bodinus lib. 1. cap. 8.

Rerum moralium] Res in Ethicis & Politicis id sunt & vocantur, quod ea esse monstrant effecta, nullo discrimine temporis.

Qui est optimo jure] Vide ad Liv. 9, 34.

Duratio] Modus temporis.

Qua majestas] non ut accipitur pro ipso jure aut potestate, sed pro veneratione, quam vulgus præstat principibus. Sueton. Vespas. 7. Alioqui majestas principi facto aut nato statim adest. Ovidius 5. Fastor. 26.

Ad tutelam suam] desierunt esse pupilli. Cicero Bruto cap. 25. Cornel. Nepos Eumen. 2.

3. *Precarium*] nam precarium est quod datur utendum, quamdiu danti libet. l. 1. D. de precario. Justinus 44, 4. Tac. 1. hist. 52.

Deponerent] destituerent. Sueton. Neron. 40. Gal. 10. & 11. *regno exuerent vel privarent.*

§. XII. 1. *In patrimonio imperantis*] Ne hoc quidem admiserim. Certe aliter veteres. Seneca 7. de beneficiis cap. 6. *Cæsar omnia habet, filius ejus privata tantum ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Plinius Paneg. 50. *Est, quod Cæsar non suum videat: tandemque imperium principis quam patrimonium majus est.* Florus quoque separat imperium populi a patrimonio 4, 1. *Ærarium quoque jussit effringi, censumque & patrimonium po. Ro. ante rapuit, quam imperium.*

Personalis] ingenuorum & manumissorum.

Civilis] jus regendæ reipublicæ pro cive 2, 24, 6.

Singulorum] domum & patrimonium suo arbitrio regentium.

Universorum] rempublicam suis legibus administrantium.

Livius lib. 1.] cap. 17.

Regem vocabant] regnari volebant.

Idem lib. 2.] cap. 12.

Ac] nec.

De bello & judiciis] l. 19. D. de Capt. & postlim. infra num. 21.

2. *Populus alienatur*] per testamentum, donationem, pactum alteri traditur.

Libertas assignatur] Vide tit. instit. de assignatione libertorum.

3. *Quæ restitui jussa est*] Fidei commissario.

Fructus non restitui] nisi hæres fuerit in mora, aut diserte rogatus, ut hoc quoque restitueret, quia proveniunt non ex hæreditate, sed ex rebus, quas bono jure possidet.

L. in fideicommissaria §. plane] §. Quoties.

4. *Anaxagoras*] Argei F. Megapenthis N. Prœti pronepos. Megapenthi Argos Perseus patrueli tradidit; ipse transtulit regnum Mycenas. Cum Melampode & ejus fratre Biante partitus id regnum Anaxagoras, quod Melampus bacchantes vagantesque fœminas lustrasset ac sanasset, Pausan. 2. p. 116.

5. *Cicero secunda in Rullum: Hæreditatem crevimus*] cap. 15. Quidquam hæreditatem jam crevimus, adiimus, agnovimus. Cic. 6. ad Attic. 1. 11, 2. Vide ad lib. 2. cap. 7. num. 8.

§. XIII. 1. *Crantzius*] Contra Hottoman. Quæst. ill. 1, 1.

Id commendationis] non tam imposuerunt populis successorem jure suæ voluntatis, quam ostenderunt & commendarunt dignos, quos populi eligerent.

2. *Paschali Pontifici*] De Paschali habet, a quo multa hoc cap. ex Hottoman Quæst. ill. 1. t. 2. p. 846. qui verissimam hanc historiam appellat; & hujus donationis instrumentum ait exstare apud Raph. Volater. Geograph. 3. Circumferuntur duo diversa instrumenta, quorum alterum exstat apud Gratianum in cap. Ego Ludovicus distinct. 63. alterum ex Vaticana bibliotheca se prompsisse narrat Raph. Volater. lib. 3. Geograph. quod multa plura, quam alterum complectitur, Ravennam, Ferrariam, Siciliam, Sardiniam, Corsicam &c. atque hoc niti mavult Curia Pontificalis; & ejus auctoritate regem Siciliæ vocat Ecclesiæ subditum, vasallum & dominum ligium, Clement. pastora. de sentent. & repud. Ferrariensem quoque ducatum hoc sibi titulo adjudicavit. Arnis. de Subject. & Exempt. Cleric. cap. 6. n. 10. p. 131. & de jure Majest. lib. 1. cap. 5. num. 6. & 7.

Reddidisse legitur] non apud Aimonium, non in Eginharti annalibus, neque Anastasio, neque Tegano de gestis Ludovici Pii, neque in incerto auctore de vita & actibus ejusdem. Cogitavit opinor Capit. Ego Ludovicus 30. distinct. 63. in Decreto Gratiani. At hujus Ludovici F. Lothario præter Galliam Belgicam,

quæ exinde Lotharingia dicta est, cessisse in divisione regni paterni Romanum imperium, hoc est, Romam & Italiam, scribit ipse Petavius Rat. temp. par. 1. lib. 8. cap. 10.

Primi ordinis] Prælatorum.

§. XIV. *Summitatem*] summum jus ipsum a conditione & lege qua id teneas.

Marchionatus] ut ducatus & comitatus Germaniæ: princeps enim quivis comesque in suo territorio tantum juris habent, quantum rex in suo: sed superiorem agnoscunt Cæsarem.

§. XV. 1. *Quæ non sunt patrimonialia*] quæ non possidentur omni potentiæ jure.

Bello parta Eumenes] Hic non bello pepererat Asiam, sed acceperat hæreditariam a patre Attalo, auxeratque beneficio Romanorum, quorum adversus Antiochum M. socius fuerat.

Filio Hieronymo] Immo nepoti Gelonis, qui ante patrem obierat, filio. Nec id regnum erat bello quæsitum, sed a populo delatum. Just. 23, 4.

§. XVI. 2. *Arctius quodammodo*] imperii fines introrsus agi & coarctari, sive administrandi modum temperet, sive partem aliquam administrationis, sive omnino adimat, quod promittitur.

Injustus] quia non est factus ut debetur.

Nullus] quia fieri non debebat. ut JCti alia faciunt nulla, quæ ab initio non valent; alia irrita, quæ ab initio valebant, sed ob additum vitium rescinduntur.

5. *Fundus qui fidei commisso*] qui datur fruendus ita, ut aliquando alii restituatur.

Amissibiliter] possessione non perpetua.

Lex commissoria] cautio vel pactio adjecta emptioni venditioni, ut si intra certam diem emptor pretium non solverit, & pœnituerit venditorem, res nec vendita neque alienata sit: conditio, ut dicta re non præstita contractus sit irritus. Lex commissoria adjecta in deferendo regno, ut perdat regnum, nisi ex præscripto aliquid fecerit.

§. XVII. 1. *Summitate*] libera & nulli obnoxia earum administratione.

Ἀνυπεύθυνος] Aristot. 4. Pol. 10.

Partes potentiales] i. ita, ut penes alium sint judicia, penes alium bella, penes alium comitia. nam Totum Potentiale, quod alias Logicum & Universale appellant, est genus respectu specierum, & species respectu individuorum. Genus autem imperium summum est: species, imperium summum in jure reddendo, imperium summum in bello, imperium summum in comitiis sive ordinatione magistratuum.

Subjectivas] i. subjecta plura vel personas; in quibus singulis respectu quodam est, ut fuit imperium Romanum sub triumviris Octavio, Antonio, Lepido; sub Divis fratribus; sub Diocletiano & Maximiano; sub Constantini filiis; sub Valentiniano & Valente.

Manentis præcepti] quod non semel tantum valuerit in aditu imperii, sic, ut postea rex, ei ut obtemperet, cogi nequeat, sed cujus vigor & obligatio semper sit integra.

Saltem in eo] negotio, in quo præcipiendi jus habet, etsi alio respectu superior non sit.

Cum inferioris naturæ repugnat] pugnat. vel, sed inferioris naturæ.

Paritas sequitur] Qui cogere potest, par sit dumtaxat necesse est, si non superior.

2. *Heraclidæ condidissent*] recuperassent a Pelopidis duce Temeno Argos, Cresphonte Messenen, Aristodemo Spartam, Pausan. 4.

§. XVIII. 1. *Reges acta quadam*] ut rex Galliarum diplomata sua, nisi a Curia, quæ vocatur Parlamenti, confirmentur, &, ut ipsi loquuntur, verificentur.

Jussisset] Et Trajani, ne parerent, si quæ jussisset post largiores epulas, Aurel. Victor.

Comitatum] aulam. Juretus ad Symm. 2. epist. 83. & lib. 3. epist.

§. XIX. *Polybii*] lib. 6.

Mere fuit popularis] Falsum. præclare Polybius. *Quibusdam in rebus & temporibus populus parebat senatui & consulibus: in quibusdam imperabant consules sine senatu: in quibusdam sine senatu nihil poterant.* Cicero 3. de legibus 11. Libertas plebi sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet.

§. XX. 1. *Quales habebant vicini*] Vox *Qualis* respicit nomen & splendorem imperii, non potestatem imperantis. Alioquin eodem argumento colligas licet regem eos voluisse idolorum cultorem. Quin etsi maxime voluissent, non permittebat Deus, qui jam olim regem futurum legibus subjecerat.

2. *Jus regium describens*] Vide cap. sequenti num. 3.

Recte colligunt] Immo male. non enim negat David se & in civem peccasse, sed confitetur adversus Deum in primis & gravissime se peccasse. Soli est in primis, vel maxime. Virgil. 1. Georg. 30. *An Deus immensi venias maris & tua nautæ Numina sola colant.* 4. Georg. 55. de apibus: *Sola communes natos, communia tecta Urbis habent magnisque agitant sub legibus avum, Et patriam sola & certos novere penates.* 4. Æneid. 473. *Sola viri molles aditus & tempora norat.* Senec. Hippol. 874.

Inflicta verbera] Vereor ne sit somnium Thalmudicum.

Excalceationis] Deut. 25, 9. Ruth. 4, 7.

3. *Perpetua cooptatione*] dum in locum demortuorum alii atque alii sufficiuntur.

Arte elusit] suasit reo fugam.

4. *Nisi prius valuisset auctoritas*] *nisi consilio vicisset*, ut Justinus loquitur 2, 13. nisi sententiam suam proceribus probasset.

Addictius] Melior lectio. addictius: minus laxis magisque attractis frænis.

Exceptionibus] ita ut nihil reservarint aut caverint sibi a potestate regis subjecti Florus 2, 18. *veram & sine exceptione victoriam.* Ad Senecæ ep. 30.

Precario regnandi] quod est in aliena potestate & potest eripi quoties isti libet. Sen. Thyeste 215. *Ubicumque tantum honesta dominanti licent,*

licent, *Precario regnatur*. Vox tyranni. i. num. 11.

6. *In rebus quibusdam iisque*] Immo nulla non in re. Liv. 1, 17.

Patres auctores fierent] SC. confirmassent, quod scivisset populus.

In incertum comitiorum eventum] Vide 1. Observat.

Senatum] magistratus senatorios.

Plebem] magistratus plebejos.

§. XXI. 1. *Actum habet transeuntem*] In quo semel aliquis duriores conditiones accipit aut imperata facit.

Aliud quid præstet] Captivos, transfugas, naves tradat.

Ex ipsa vi pactionis] in qua certis clarisque verbis cavetur, ut alter alteri concedat & aliquid morigerationis aut observantiæ exhibeat.

Conservare ut in fœdere] Livius 38, 11. Cicero pro Corn. Balbo 16. *id habet hanc vim, ut ille sit in fœdere inferior*.

Advocatiæ] jus erat defendendi monasterii vel ecclesiæ concessum a principe homini potenti militari vel togato, qui fiebat illius conventus patronus, & vicissim ex eo commodis quibusdam fruebatur. Trithem. Chron. Hirsang. monast. p. 9. & 87. Bignon. ad Marcul. lib. 1. cap. 21. p. 497. Barthius adv. 47, 4. JCti. genus feudi faciunt. Obrecht. disput. 2. thes. 259. Schoner. disp. feud. 1. th. 75.

Mundiburgii] Mundiburdis vel mundiburdium, defensio vel tutela, quam princeps episcopo aut abbati impertit, ne a quoquam infestentur, neve causæ eorum, nisi in palatio, cognoscantur. Sic tradere in mundiburdem, teneri in mundiburdio, recipere sub suo mundiburdo dicebant. Bignon. ad Mar. lib. 1. cap. 24. p. 504. & 506. Voss. de vitiis sermonis p. 248.

Matricum] Matrices Urbes, Μητροπόλεις, ex quibus aliæ civitates propagatæ: Coloniæ, quæ ex aliis civitatibus propagatæ. De jure μητροπόλεων videndus Valesius ad Excerpta Constantini Porphyrog. p. 7.

Pari jure] i. 2, 9, 10.

3. *Syllæo Arabum*] Immo Herodi Judæorum regi quem Syllæus, non rex Arabum, sed Obodæ regis Arabum comes & legatus apud Augustum criminatus erat: ὅτι πάλαι χρώμενος αὐτῷ φίλῳ, νῦν ὑπηκόῳ χρῆται. Joseph. 16, 15. Erat autem regnum Judæorum tum temporis ejusdem conditionis, cujus regnum Armeniæ, nempe beneficiarium populi Romani: & quod Augustus ait adhuc eo se ut amico, usum, referendum ad indulgentiam Cæsaris, non jus Herodis. De Syllæo Strabo lib. 16. p. 781, 783.

Reges Armeniæ] Florus 4, 12. *Armenios victo rege Tigrane in hoc unum servitutis genus Pompejus adsuefecerat, ut rectores a nobis acciperent*.

Scribebat Pætus] apud Tacitum 15. annal. 13.

4. *Civitatibus fœderatis*] Loquitur de civitatibus liberis, quæ in mediis erant provinciis Romanis: sed quia aut ante bellum, aut durante bello hi populi, non vi coacti, sed sponte se applicuerant Romanis, & eorum amicitiam petiverant, conservabant illis Romani libertatem, ut non essent sub fascibus, etsi omnes populi circa in formam provinciæ redacti essent. Cic. 3. Verr. 6. Sueton. Jul. 25. Octav. 47. Calig. 3. Vespas. 8.

Subditi populi] Ut Leptines & Isocrates Demetrii Soteris subjecti, qui Cn. Octavium legatum po. Ro. interfecerant. Polybius in Exc. legat. 122.

Populi aut reges] ut Philippus a Græcis, Justinus 32, 2. Polyb. excerpt. legat. cap. 46.

Socii inter se] ut Achæi & Spartani, Justinus 34, 1. Eumenes & Prusias, Justinus 32, 4.

Si subjecti conquerantur] ut Lycii de Rhodiis, Liv. 41, 6. Judæi de Archelao Herodis M. F. Joseph. de bello Judaico 2, cap. 4. & 6.

Ut ostendemus alibi] 2, 21, 4.

Recuperatorem] Torrent. ad Sueton. Ner. 17.

Cum interest] est cum inter.

5. *Alibi*] 2, 20, 3.

6. *Græcos*] apud Concilium Amphictyonum, Justinus 8, 1.

A se] Plinius Paneg. 36.

7. *Jus nullum*] Hoc in fœdere tantum æquali verum esse puto, non etiam de inæquali, vel propter exempla Rhodiorum & Archelai, justissime accusatorum apud Romanos.

Sua sponte] quasi non ex metu, ne tanta crudelitate Cæsarem offenderet.

Carthaginiensium interponere] Livius 33, 47.

8. *Extra tempus conventus*] si quid jubendum vel curandum ex usu sociorum, quo tempore discessum est, quo concilium solutum, de cujus sententia agi omnia convenit.

Agamemnon regibus Græcis] bello Trojano.

Lacedæmonii Græcis postea] bello Persico usque ad proditionem Pausaniæ & superbiam. ab eo enim socii se contulerunt ad Aristidem Athenienem.

Ordinarunt] Male sic vertit τὸ τάξαι· nam ordinare hoc sensu per idiotismum Gallicum aut Belgicum haudquaquam Latine dicitur. Τάττειν est sane & ordinare, collocare ordine: sed quod apud Thucydidem significat, id Latinis est jubere, statuere, describere, definire, imperare. At ordinare statum lib. civ. (quod tamen ad Græciæ non magis quam ad quasvis liberas civitates in quacumque provincia vel parte imp. Rom. sitas pertinet, etsi Plinius in Græcis eo verbo utatur) longe aliud est, nempe corrigere & emendare atque in melius reformare ac restituere. Sic post victoriam civilem conversus ad ordinandum reipublicæ statum Cæsar, Sueton. c. 41. Antonius post aciem Philippensem Orientem ordinandum recepit, Octav. 13. Sic Galba extra sortem electus ad ordinandam provinciam Africam & intestina dissensione & barbarorum tumultu inquietam.

Sub imperio Suevorum] Nerviorum in Gallia Belgica, 5. Gal. 39. Sed ibi non vocabulum imperii accipitur improprie, verum sociorum, quo nomine dignari solebant & provinciales.

9. *Imperare Medicis*] l. 26. D. de operis liberto-

bertorum. multo plures imperantes se habiturum.

10. *Cum a sociis ad se*] Vereor ne fefellerit auctorem memoria, tribuens Atheniensibus, quod de Romanis scribit Pausanias, ab iis post bellum cum Perseo Romam evocatos ad causam dicendam: quale nihil imperarent Macedones, quum Græciæ principatum tenerent, lib. 7. p. 417. Liv. 45, 31.

Latini] Liv. 8, 4.

Latini querebantur] Res quam tradit vera est: sed in exempla si quis diligentius inquiret, reperiet maximam partem nihil ex vero habere, sed querelas & criminationes seditiosorum esse hominum, qui sat libertatis cum haberent, male commoda patiendo justam servitutem ultro arcessiverunt.

Ætoli] Liv. 34, 23. 35, 38.

Precariam servitutem] Hæc vero optanda est iis, quibus non licet esse omnino liberis. Voluit, opinor, auctor, fœdus specie jam esse; re precariam libertatem. Sic enim Livius 29, 37. unde sumpsit: *Specie*: inquit, *æquum fœdus est apud Achaos, re precaria libertas.*

Eumenes apud Livium] Lib. 37, 53.

§. XXII. *Hebræorum reges*] At sine dubio reges illi erant beneficiarii & stipendiarii populi Romani, &, ut Tacitus loquitur, *inservientes*. Commodiora in hanc rem exempla sunt apud Fr. Lindenbrogium ad Ammian. lib. 25. p. 154.

§. XXIII. *De nexu feudali*] de iis, qui sunt vasalli, & propter feudum, quod tenent, directo domino obligati.

Duo sunt consideranda] Est enim feudum jus utendi fruendi aliena re immobili vel incorporali, quæ immobili comparatur, ex benevolentia domini sub conditione fidei & obsequii concessum. Itaque cliens vel vasallus accepto beneficio vel feudo jurat domino fidelitatem, & officia præstat operasque, quæ servitia vocant. quod si committat feloniam, aut existat aliqua ex revocandi causis, a vasallo ad dominum revertitur.

2. *Feudis liberis*] quæ habent immunitatem ab operis vel servitiis.

Adversus omnes] nemine antepositо, vel excepto. Itaque nec dans agnoscit superiorem, neque accipiens homo ligius esse potest duorum. In non ligio, non modo rex, sed etiam alii, velut antiquior dominus, cognati, patria vasalli, excipiuntur in juranda fide.

Feudum Ligium] quod datur a non agnoscente superiorem sub pactione obseqnii & fidei conferenti præstandæ uni & contra omnes. Itaque vasallus vel homo ligius, qui & homoligus vocatur, non solum ratione feudi accepti, sed cum omnibus bonis suis jurisdictioni subjicitur, neque invito domino feudum potest exuere: sed & unus nemo duorum esse ligius potest. Schon. Disp. 1, 1, 52. & 2, 8. & seq. Obrecht Disp. 2. th. 136. & seqq.

3. *Imperandi jus*] Ut in feudo, quod vocant regale, quo investiti summam & quasi regiam potestatem habent in locis, quæ ad hoc feudum pertinent, ut sunt regna stipendiariorum regum, Electoratus, Ducatus, Marchionatus, Comitatus, Baronatus.

§. XXIV. *Prodici*] qui vice ejus res administrent, & per hos suum ille jus tuetur. Πρόδικος Lacedæmone κατ' ἐξοχὴν tutor regis, Plutarchus Lycurgo. Hesychius: Πρόδικος, συνήγορος. Προδικεῖν ἐπιτροπεύειν. Vide Crag. de rep. Lacedæmon. p. 88.

AD
CAPUT IV.

§. I. 1. *Imperio summo, at non*] in populos suæ ditionis; non istos privatos, quibuscum nunc fingimus eos bellare.

Babylonia] Gen. 14, 1. שנער Σεναάρ. quo vocabulo dicta est regio, quæ post Babylonia. Genes. 10, 10. LXX. Daniel. 1, 2.

In partem] adversus eos qui auctoritatem Isboseth secuti regnum volebant retinere in domo & posteris Sauli, 2. Sam. 3, 7.

2. *Sive summo*] ut in regem.

Minori] ut in præfectum regium.

In inferiores] subjectos eidem imperio ab illis, quibus provincia vel curatio cum jure armorum adversus obsistentes mandata est.

Metatores] qui militibus transeuntibus designant.

Inferiores] Præfectos aut ministros.

3. *Provocarunt*] contra civile jus, quod præcipit obediendum præpositis, velut superius tribunal appellarunt juris naturæ.

Si qua ex tali] quod recusaveris facere jussa, quia sine offensione Dei facere nequeas.

§. II. 1. *Jus quoddam majus in nos*] communis utilitatis ergo privatum cujusque jus restringens & coërcens.

Publica pacis] ne in media pace perpetui aut alii ex aliis orirentur tumultus imperium inhibentium & detrectantium.

Ordinis] qui postulabat, ut essent, qui ducerent, quique sequerentur; qui præciperent, quique facerent; imperantes alii, alii parentes, & in hoc statu quisque, nemine turbante alios, officio fungerentur.

Finem suum] tranquillitatem & securitatem publicam.

Disso-

Dissociata] male cohærens & sese intertur-bans.

§. 2. *Principi summum*] 6. ann. 8. *Tibi summum rerum judicium dii dederunt, nobis obsequii gloria relicta est.* quasi ad Cæsarem præsentem sic loquitur in senatu M. Terentius. Neque enim Tacitus diceret subditis.

3. *Si vitem tenuit*] apprehendit scipionem, quo verberabatur a centurione. Tacit. 1. ann. 23. Juvenal. 8, 297. *frangebat vertice vitem.* Sat. 14, 193. *perlege rubras Majorum leges, aut vitem posce libello.*

Militiam mutat] ex honestiore ac lucrosiore ad minus honestam minusque lucrosam transfertur.

§. III. *Etiam privati peccatis*] non tamen tantas neque tam late patentes. itaque est sane in eo quoque aliquid eximium & auctoris argumentum lubricum.

Quod effectum] non tantum, quod facturi sint, sed etiam ita facturi, ut, quin faciant, impediendi nemini sit potestas, nec de illo queri habeat apud quemquam, nisi apud Deum.

Hoc jus vocatur] ut significet exercitium potestatis, injustum quidem, velatum tamen specie juris.

§. IV. 1. *Majoris mali*] supplicii præsentis aut pœnæ.

Ex ipso sensu] ex animo sic imbuto atque instituto, ut sciat hoc omnino se oportere facere, atque ideo libenter velit.

Quibus auctoritatem] quorum auctores nos fatemur, quæ rata habemus.

2. *Ajebat ille*] Furfidius ad Sullam, Florus 3, 21.

3. *Nimia formidine*] ut qui ob leves suspiciones corripiunt, reosque majestatis faciunt, exemplo Claudii. Suet. 37.

Iracundia] ut Alexander, qui ubi exarsisset, nec dilatio ultionis, nec modus erat, Justin. 9, 8.

Inter minus frequentia] ex rarius contingentibus.

Quod plerumque] 3. Pol. 11. Δοκεῖ τὸ καθόλου μὲν οἱ νόμοι λέγειν. ἀλλ' οὐ πρὸς τὰ προσπίπτοντα ἐπιτάττειν.

Cum noda est] omnibus.

Cum omnibus tamen] iis neglectis de eo, quod ut plurimum accidit, aliquid eorum constituendum.

Etsi legis] quæ voluit civem magistratui parere.

Ratio] ut cuique jus reddatur, ut justitia quisque fruatur.

In isto partic.] quoties contra jus fasque magistratus aut rex lædit inferiorem.

Ratio in sua generalitate] tranquillitas securitasque totius corporis, quæ tanti est, ut unus potius doleat & id ferat, quam resistat imperanti & ordinem publicum turbet, ne patiatur injuriam.

4. *Publica prodendo*] deserendo, destituendo; non adjuvando.

5. *Nobili Dionis Cassii loco*] lib. 41, p. 168. Τῶν ἀρχομένων ἡττᾶσθαι] subjectis cedat, puta lascivientibus & improba atque inutilia flagitantibus.

Τὸ ἄρχειν ὑπηρετεῖν] cujus sors & officium est parere.

6. *Propter conscientiam Dei*] διὰ συνείδησιν Θεοῦ. quia scil. & agnoscit esse Deum justum & justitiæ exactorem, qui neminem insontem lædi sinat impune, dixeritque: *Mihi vindictam, ego rependam.*

§. V. 1. *Tertullianus Apologetico*] c. 35.

Unde Cassii] i. Utrum ex vestris, ô multorum deorum cultores, an ex Christianorum secta?

Inter duas lauros] Pestilentiæ causa Commodus in loco lauris vestito apud Laurentum oppidum agebat, cum eum ob Cleandri necem exposcendam plebs circumsedit. Herod. 1, 35. Sed quid inter duas lauros? Sane Aurelius Victor in reg. XIII. meminit Vicum laureti minoris, & Vicum laureti majoris. Sed hæ partes urbis sunt in Aventino: Commodus autem obsessus Laurenti, minimum XVI. millibus passuum ab urbe. Forte inter suas. Lauri enim impp. quasi propriæ & illis dicatæ, quia Julius laureæ perpetuo gestandæ jus accepit, Jul. 45. quod in successores prorogatum, ut ex statuis & nummis constat. Quin & laurus ἀλεξίκακος credebatur. Proverbium: Δαφνίνην φορῶ βακτηρίαν· quem tutum ab insidiis & periculis significabant, Plin. 15, 30. Suet. Tib. 69.

Qui faucibus] Sic periit Commodus in exercitatione luctæ, validissimo palæstrita, specie exercendi, guttur ejus comprimente eo usque, donec exspiraret.

Omnibus tot Sigeriis] Forte: omnibus & Sigeriis & Partheniis. De Parthenio Sueton. Domit. 16. & 17. item Aurelius Victor Schotti. cui socius conjurationis videtur fuisse Sigerius. nam simul cum Parthenio illum nominat & Martialis 4, 79.

In eundum Septimium] Immo Severus in illos, eodem tempore a suis militibus Impp. appellatos: sed quia Severus vicit, illi pro rebellibus habentur ac tyrannis. nam civilis acies victum facit nocentem. Quod si Clodius vicisset, pro Albinianis; si Pescennius, pro Nigerianis potuisset Septimianos.

Virum egregium] militiæ, sed in hac causa palam sceleratum.

M. Antonini negligentia] Sic ille mentiebatur, ut colorem adderet rebellioni: cæterum nunquam imperium aut respublica Romana fuit in meliore statu sub principe, quam sub hoc: neque aut pace quisquam aut bello diligentior.

2. *Maximi copiis*] Clementis Maximi, qui sumpsit in Britannia imperium contra Gratianum Valentiniani alterum filium, occupatisque Galliis, occiso Gratiano, Hispaniis quoque & Africa potitus, per quinquennium regnavit, donec a Theodosio victus interficeretur.

Imperatorem & Arianum] Valentinianum Juniorem, Gratiani fratrem.

§. VI. 1. *Species intermedia*] quæ differt a specie infima, ut genus subalternum a genere generalissimo.

O Pri-

Privati sunt] Sic Vespasiani privatas res Tacitus, quamvis exercitum & provinciam regentis vivo Nerone, dicit 3. histor. 65. & 5, 1.

Ordinem non dari] i. quod in serie aliqua est, tamdiu locum tueri, quamdiu dependet a primo: ita magistratus tamdiu esse magistratus, quamdiu agant ex auctoritate principis.

3. *Ut supereminenti*] ὡς ὑπερέχοντι. quæ verba non video, qui significent sine exceptione, quamvis res vera sit. In Notis ad N. T. explicat Tanquam supra omnes posito. Ergo, tanquam summæ potestati.

Missis a rege] δι' αὐτοῦ πεμπομένοις. præfectis ejus, vel legatis.

§. VII. 1. *Hasamonæorum*] ab Assamonæo Matthiæ proavo dicti, qui a Juda Maccabæo Matthiæ F. Maccabæi, Joseph. 12, 8.

Periculum animæ impellit] solvit necessitate servandi Sabbathi. Casaub. Exercit. 1. ad Baron. 12, 17, pag. 66. Buxtorf. Synag. cap. 16, p. 365.

Christo] Matth. 12, 4.

Et in lege altera] 1. Sam. 23, 6.

2. *De statione*] loco, ubi quis aut in præsidio aut in acie locatus est ab Imperatore Liv. 24, 37.

Videntur homines] nam Dei paullo ante jus liberum agnovit, qui vitam, quam precario dedit, reposcere potest, quandoque placet ejus sanctæ providentiæ.

Jus accepisse] ut possint eis injungere, quod requirat, ut deserant omnem tutelam sui, & certæ morti occurrant.

Cum sensu] ut considerent, quid hæc fragilitas ferat, nec mandent quod homo natus præstare nequeat.

Caritas commendaret] ex officio fieret atque humanitate, ita tamen, ut intermittere liceat, idem posse præcipi, ut intermittere non liceat.

3. *Experimento infirmitatis*] quod viderent dispersos per familias & nihil commune habentes, facile a violentis opprimi.

Ut humanam & humano] quatenus exigit, quantum homini postulare licet ab homine, quantumque homo (cui difficile est ejurare insitum amorem sui) potuit exsequi.

4. *Id quod conservatur*] quod scil. conservari non posset in stricta legis observatione.

Æquitatem, qua] per quam licet eam legem aliquando non observare.

Et communis boni] ut non turbet ultro tranquillitatem publicam, & tantummodo sese tueatur; non infestet, neque ad simul turbandum trahat alios.

Extra pauca] quibus læsus est & graviter peccavit.

Hac religione] perpetua & vigili cura.

5. *Cui αὐτονομία*] quem Deus liberum & sui juris esse voluisset.

Medis & Persis] Non potest excusari, quod Tacitus & auctor ajunt Judæos Medis servisse, nisi de uno Dario Medo, cujus mentio apud Danielem, intelligatur. Nam Assyriis a Nino ad Sardanapalum, Medis ab Arbace ad Astyagen non paruerunt Judæi: sed destructo primo Assyriorum imperio & contracto Medico, aliud Assyriorum vel Chaldæorum imperium natum est per Nabucodonosorem eodem tempore quo in alia parte Orientis regnabant Medi. Huic posteriori Assyriorum regno armis victi accessere Judæi; inde ad Persas sub Cyro transiere.

Nec quicquam stipulati] nihil exceperunt, quum ei se dederent.

6. *Non ex officii necessitate*] eximiæ alicujus innocentiæ studio, ut abstineret etiam illa vi, qua jure uti poterat, ut non modo ad legem justus esset, sed & intra legem, ut Seneca loquitur 2. de ira 27.

8. Auctor quæstionem, an liceat Christianis pro religione adversus superiores in ultimo discrimine bellare, ita tractat, ut negantem partem probare, atque ita tot herôum, quorum armis a Deo prosperatis libertatem conscientiæ in Belgio, Germania, Gallia, debemus, causam damnare videatur.

Cui sententiæ subscribere non possumus, nec quæ pro ea proferuntur, tanti putamus, ut iis nos induci patiamur.

Crucem subire suos bis jussit Christus, prius Matth. 10, 38. Quod tempus Marcus quoque 8, 24. & Lucas 9, 23. respiciunt. Iterum Matth. 16, 24, quod Lucas 14, 24. id nihil aliud est, quam divinas castigationes patienter & sine murmure cumque confessione peccatorum & horrore justissimæ Dei adversus peccata iræ, excipere. Et tam dictum est superiorum supremis regibusque regum, quam humillimo & despicatissimo mortalium. Quemadmodum igitur hoc non impedit, quominus Reges & magistratus resistant malitiæ privatorum & hostium, atque illos supplicio afficiant, hos bello prosequantur; ita neque impedit privatos quo minus illi ultimæ sævitiæ malorum principum & magistratuum repugnent.

Ob religionem autem si omnino in superiores arma sumere non licet, neque licebit ipsis superioribus arma sumere adversus alios pariter superiores ob religionis diversitatem bellum moventes. Præbeamus igitur, si diis placet, nos impune lacerandos & subjugandos Turcis Mahometismum imperantibus. Et condemnemus Constantinum quod defendendi a persecutione Christianismi gratia arma sumpserit in affinem suum & collegam imperatorem Licinium: quo nomine tota Ecclesia eum semper laudavit & obnoxiam se illi professa est. Nec potest hic dari ratio, quare magis liceat superioribus in subjectos per religionis causam sævire, quam per aliam quamcumque impotentiam. Immo per illam minus licet, quia solus Deus καρδιογνώστης est & imperium in conscientias habet. Porro qui Religionem petit sævitia, idem petit bona, petit vitam, petit conjugem & liberos. Si ergo licet in gravissimo & certissimo discrimine resistere superioribus ob bona, conjugem, liberos, vitam defendendam, (uti concessit auctor) quoniam eædem causæ cum causa religionis sunt perpetuo conjunctæ, etiam in ultimo & certissimo discrimine ob religionem, si non per religionem,

ligionem, certe per illas alteras causas resistere licet superiori, intolerabili sævitia prætextu religionis bona & vitam involanti.

Christi & Apostolorum & primorum Christianorum exempla nihil juvant, quia illa versantur in Ecclesia constituenda, nos in Ecclesia constituta. Illam quum singuli & humillimi homines (ita Deo placitum) in eam colligerentur, non oportet infamem fuisse rebellionibus: nunc postquam illud crimen Ecclesia effugit diu patiendo, non oportet eam beneficium Dei incomparabile, præsertim si vires ad illud tuandum dedit, per ignaviam amittere.

Quod Christus per humilitatem, per patientiam se ac suos ad tempus præbendo tanquam oves ad lanienam, vicit potestates mundi ac tenebrarum, miraculum est non minus quam linguarum donum, quam sanandi infirmos, excitandi mortuos, liberandi energumenos, & alia supra humanum modum. Ut ergo nunc in docenda discendaque religione Christiana non exspectandum, donec eadem miracula Deus nobis repræsentet, sed ordinariis studiorum viis & consueta disciplina utendum est: ita nec in defendenda veritate agnita & libertate conscientiæ manibus insinuatis sedendum illis, quibus Deus non modo pro focis, sed etiam pro aris vires & opes dedit, nec operienda miracula quæ Deus sic quoque dat, sed illis, qui viis & instrumentis & labore curaque cuivis rei propria, utuntur. Hebræos sub Pharaone cædes & contumelias & injusta opera cum servilibus verberibus tolerare voluit Deus usque in adventum Mosis. Noluit eosdem pugna Ægyptium vincere: Rubrum mare mandata sua peragere & ultionem exsequi jussit: at idem eductis in terram promissam per arma adversus religionis oppressores adfuit, neque hoc infirmat martyria. Immo genus est martyrii in sancto & solo proposito defendendi lucem Evangelii concessam occumbere, quamvis armatum. Quod si quando ab inermibus & mera patientia martyrium excipi vult, id non magis moratur alios quin se, ut possunt, a vi tueantur, quam quod quosdam naufragio, pestilentia, alios morbo evocat, id non prohibet alios, quominus medicinis & omni probata via ad salutem grassentur: quod quosdam sub iniquo judice probos & innocentes sinit opprimi, id nihil vetat, ne alii suam innocentiam judicio defendant. Neque vero non interest privatus paucive, an populus ob religionem infestetur: nam illi suo fato occidunt, populus etiam posteritatis.

Præterea si Christi exemplum & injuriarum patientia non tollit jus belli gerendi omne in universum adversus quosvis aggressores, ne quidem tollit jus belli gerendi adversus superiores in ultimo discrimine ob religionem. Ratio est, quia Christus non tantum injurias a superioribus pertulit, sed etiam vilissimæ fæce Judæorum; neque tantum ob religionem, sed etiam ob illorum invidiam & malitiam. Deinde non dicit, *Si superior ob religionem tibi alapam in altera maxilla duxerit:* non dicit: *Qui tollet gladium adversus superiores religionis causa*, sed simpliciter & sine exceptione, *Si quis dixerit: Qui tollet.* Quæ ergo responsio est ad hæc loca pro sarto tecto servando jure belli cujuscumque, eadem est & pro servando jure belli in superiores, & intolerandam sævitiam religionis ergo.

Christus fugam concedit, inquit: agnosco: ultra fugam nihil: hoc hic lego, apud Evangelistam neminem. II. Si præcise nihil extra fugam, ne quidem ut pecunia redimant libertatem religionis & conscientiæ; itaque rem illicitam fecere tot seculis faciuntque hodie miseri Græci & aliæ Nationes Christianæ sub Turcico imperio, qui tributo persecutionem evadunt. Quod si hoc durum est adfirmare, fatendum est, illud temere pronuntiatum esse. III. Quin immo quis fugam concedit, non requirit meram & solam patientiam: sed per synecdochen speciei concedit honestas rationes subterfugiendi, & hoc genus tyrannidis, quamdiu non planum ac liquidum est, placuisse Deo, ut morte nostra testimonium veritati demus. IV. Quia fugam concessit, ostendit certe suum exemplum non vocare nos ad omnes omnino eventus patientiæ, quam ipse præstitit: noluit enim fugere. V. Fugam concessit illis, quibus nihil patebat præter fugam: quales erant primi ejus discipuli virium inopes. His igitur fugam concedendo non vetuit alios suo bono uti.

Quanto melius facerent tyrannidis patroni, si Christi exemplum proponerent persecutoribus & imperantibus religionem! noluit ille vi in formanda & propaganda Ecclesia uti, noluit ignes & gladios adhibere, cum facile potuisset. Itaque exemplum Christi magis obligat Principes ad non sæviendum ob religionem, quam subjectos ad imitandum ejus patientiam omnem, quæ magna parte miraculosa est.

Locus Petri tot versibus solatia continet illis, quorum constantia & martyrio Deum velle amplificare gloriam suam certo constat, quia illis subducit omnem æternam opem defendendæ vitæ, & eosdem ad hanc ipsam patientiam præsenti numine & S. Spiritus extraordinaria ope confirmat. Sunt autem viæ, quibus utitur Deus ad amplificandam gloriam suam, multæ. Nec si scriptura, cum unam earum laudat, alias tollit. Idem Deus, qui modo monstrat quid possit in infirmis, magnum illis animum adversus calamitates & supplicia præstando, modo monstrat quid possit in fortibus, victoriam illis per arma justa largiendo.

Ad exemplum illud primorum Christianorum tam speciose propositum respondet Miltonus, eos non potuisse, quicquid imputent: ubi potuerint, fecisse: denique qui non fecerint, non obligare nos ad imitandum. Et certe non potuerunt. Homines humiles, tenues, viles, ignobile vulgus, pauci etiam, cum multa millia essent, si cum cæteris comparentur, dispersi & disjecti, sine corpore & consilio, clandestinis eoque non numerosis cœtibus coëuntes, imbelles & inermes, nullo capite præter sacerdotes ex eadem vilitate lectos: ad hæc nihil aliud cogitantes, quam pœnitentiam pristinæ vitæ, spem

metuumque futuræ, exspectantes quisque se visurum novissimum diem; eaque de causa deserentes negotia, abhorrentes a conjugiis, a gerenda Republica, a militia, abjicientes pecuniam & rem familiarem, denique nihili facientes, quorum causa Tyrannos odimus, & defensionem nostri paramus: interdum improvide ac simpliciter, quæ Christus non simpliciter contemni jusserat, sed comparate, si haberi non possent salva conscientia, & si ea Deus reposceret. Itaque non modo vires illis, sed & animum resistendi illis defuisse facile concedo. Nec poterant, nec si potuissent, volebant, non tam quia illicitum putabant, quam ob nimiam martyrii ambitionem. Sed aliter egerunt, postquam imperatores facti sunt Christiani, & ipsi quoque publica munera administrando potentiam nacti sunt.

9. *Vis numerorum*] cohortium. Tacitus 1. histor. 6. Agric. 18. & 32.

Conciliabula] Supra cap. 2. num. 9.

Decurias] judicum & equestrem ordinem.

Palatium] domum augustam.

Etiam copiis] apparatu & instrumento belli.

Apud istam disciplinam] hanc sectam Christianorum. Terent. Eun. 2, 2, 32.

Magistrum suum] Hieronymus refert notarium B. Cypriani dicere solitum, nunquam Cyprianum absque Tertulliani lectione unum diem peregisse, ac sibi crebro dixisse: *Da magistrum.*

Quamvis nimius] numerosus, multus admodum.

De secutura] quia exploratum habemus injuriarum, quæ nobis fiunt, Deum vindicem fore.

Labores] ærumnas, agonas, ut Herculis XII. labores dicunur.

In errore sunt] ἑλληνισμῷ: idolorum cultui dediti sunt.

Non erat eis] Non ducebant operæ pretium, non faciebant tanti vitam & bona sua, ut eorum ergo arma sumerent ac resisterent, sed spe ac desiderio salutis æternæ hanc fragilem vitam contemnebant. De illo, *Non erat*, vide 4. Observ. 8. p. 115.

Nisi] ἀντὶ ἢ sed.

Salutem] hujus vitæ.

Pro salute] æterna.

10. *Maximianus*] collega Diocletiani A.U.C. 297.

Octodurum] Veragrorum vicum appellat Cæsar 2. Gall. 1. Martenach. hodie.

Agaunum] Saint Maurice, duodecim millibus p. ab Octoduro.

11. *Primicerius*] Quia singula officia Palatina complures habebant personas, primicerii, primiscrinii, proximi & primates & capita (nam & sic vocabant) officii cujusque dicebantur, quod primum locum obtinerent, primique in laterculo vel tabella incerata, cui numerus officii esset incisus, notarentur. Alii tribunum vocant.

Beatissimis] felicissimum & gloriosissimum mortis genus martyrium interpellare vi atque impedire.

Ad hujus rei] ut probarem hujusmodi defensionem illicitam esse.

Parabatur exemplum] Ovid. 9. Met. 507. *cur hac exempla paravi?* Tacitus 15. ann. 13. *Si vis ingrueret, provisis exemplis Caudinæ & Numantinæ cladis.*

Ne quisquam mortali] leg. immortali.

Ignavæ formidinis] per metum quidquam fecimus fortibus & fidelibus militibus indignum. Ignavus, ut ignavia Sueton. Tib. 66. Cal. 45. Flagitium, ut Justinus 22, 8.

Pollutas sanguine] quæ non tam victimarum, quam Christianorum cruore polluuntur & inficiuntur.

De denis] exemplo decimatorum.

Non tenebis] coges manere in corpore aut mortem refugere, ut idolis serviant.

13. *Ne justi punirentur, multitudo*] Seneca 2. de ira 10. *In singulos severitas imperatoris destringitur: at necessaria venia est, ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? multitudo peccantium.*

14. *Τὸ ὁμοούσιον*] qui essent orthodoxi, non Ariani. Fides apud Nicæam: Dominum Jesum Christum filium Dei unigenitum, natum de patre, hoc est, de substantia patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum, non factum, unius substantiæ cum patre, quod Græci dicunt ὁμοούσιον. Fragm. B. Hilarii è bibl. Pithæi a Nic. Fabro editum p. 31.

§. VIII. *Pausaniæ*] Non fuit rex, sed regis Plistarchi, Leonida geniti, tutor & patruelis. Agidi, potuisset dicere, de quo Plutarchus. In exsilium ejectus Demaratus, Justin. 2, 10. Pausanias alius, Justin. 6, 4.

Furiis justis] rebellione excusanda.

§. IX. *Imperium abdicavit*] Ex hoc capite accusatus Dionysius minor apud Justin. 21, 5. & apud Quintilianum decl. 267. *Flens ad arcem depositor tyrannidis.*

Pro derelicto] Ut Henricus III. regnum Poloniæ, cum audita morte fratris Caroli IX. clam Cracovia se subduxisset a.C. 1574. Itaque Poloni sequenti anno alium regem crearunt. Thuan. 58. & 61.

§. X. *Electione aut*] ubi legibus moribusve modus succedendi vel per lectionem vel per nativitatem definitus & introductus est.

Nullus est] perinde habetur & rem relinquit integram, ac si non intercessisset.

Instit. de usuf. §. fruitur] 3.

L. usufructus] 66.

Ut diximus] cap. præcedent. n. 11.

§. XI. *Hostem populi totius*] Ut Caligula, qui optabat populum Romanum habere unam cervicem, Sueton. 30.

§. XII. *Si regnum committatur*] incidat in causam commissi, ut possit revocari a majore domino, qui possessori donaverat, vel existat casus, quo contingente assensus est rex se regno cessurum. Cap. præced. n. 16.

§. XIII. *Partem habeat*] ubi diversum est imperium in partes potentiales. ĭ. 3, 17.

Etiamsi dictum sit] Hic excusantur Barneveldio inter crimina objecti Waertgelders, Grot. Apol c. 10.

§. XIV.

§. XIV. *Qui jus suum alienat*] ut populus regi.

§. XV. 1. *Postquam longa*] tempore ac pactis inter ipsum & subjectos cum jurejurando intercedentibus speciem jure imperantis sibi circumdedit, sed dum metu solo parentium se sustinet, atque obnoxios premit.

Quod nullum est] Livius 3, 39. de decemviris: *privatisque si vis abesset.* Cap. 41. *imaginarios fasces.*

Qui jus imperandi habet] & eo in præsens spoliatus est.

Id malle] tam favere ac benevolum esse reipublicæ, adeoque studere tranquillitati status amissi, ut malit in eo vel latroni obsequium præstari, dum privati suum quisque teneant, quam ἀναρχίαν esse, vimque & injustitiam regnare.

Cicero Sullanas leges] 2. de l. agraria 2.

His legibus contineri] Si leges illæ tollantur, rursus bellum civile subeundum. Sulla civilibus armis victor quotquot inimicorum ejus tempestatem belli effugerant, eorum nomina proscripta in grandi tabula publice proposuit, uti noscerentur, ingentem pecuniam pollicitus, si quis alicujus eorum ad se caput afferret. Tulit etiam legem, ne sic proscriptorum liberis aditus ad magistratus & rempublicam gerendam Romæ daretur, ne scilicet hi rerum potentes omnia rursus turbarent, dum quas parentibus suis factas injurias meminissent, in auctores auctorumque fautores ultum eunt.

§. XVI. *Manere jus belli*] Liv. 3, 39. Tanquam po. Romano majus ullum bellum sit, quam cum iis, qui privati fasces & regium imperium habeant.

§. XVII. *Quod in aspectum cadit*] quod non ex interpretatione malum est excusandum est, sed in oculos incurrit, ita ut quivis de eo judicare possit.

Post reditum ex Piræo] ejectis XXX. tyrannis per Thrasybulum, Leges Atticæ Petiti tit. 4. p. 10.

Lex Valeria & lex consularis] Prior est P. Valerii Poplicolæ etiam consulis. posterior nepotis illius L. Valerii Potiti simul cum collega M. Horatio Dionys. 5, 19. Livius 3, 55.

§. XIX. 2. *Libertas*] repetenda multo sanguine.

An pax] patientia tyranni vel oppressoris.

Detrahimus] Lucan. 1, 350.

Sulla interrogatus] Plutarch. de genio Socratis p. 576.

3. *Rerum mutationes*] formarum reipub licæ hujus in illam transitus, aut magistratuum eorumve qui sunt cum imperio, abrogationes extra ordinem & depulsiones. Sed & successiones morte interveniente. Justin. 40, 3. Sueton. Galb. 8. Domit. 16.

§. XX. *Possessionem sequi*] cum agnoscere justum dominum, qui rem tenet.

AD
CAPUT V.

§. I. *Voluntatis actionibus*] quæ fiunt ἐκ προαιρέσεως & sunt materia subjecta virtuti morali, in quibus versatur bonum & malum, honestum & inhonestum. nam sunt aliæ actiones intellectus, naturæ, manuum.

§. II. 1. *Porro Quirites*] Formula, qua utebantur in subita vi, hominum, quicumque obvii essent aut exaudirent, auxilium invocantes. Qualis Plauto Rud. 3, 2, 1. *Pro Cyrenenses populares, vestram ego implero fidem. Agricolæ, accolæ, propinqui, qui estis his regionibus, Ferte opem.* Laberius apud Macrob. 2. Sat. 7. *Porro Quirites, libertatem perdimus.* Priapej. 25. *Porro (nam quis erit modus) Quirites.* Apul. 8. Met. 215. *Nec diu tale facinus meis oculis tolerantibus, Porro Quirites, proclamare gestivi.*

Aristoteles] 1. Pol. 3. Τῶν δ' ὀργάνων τὰ μὲν ἄψυχα, τὰ δὲ ἔμψυχα· οἷον τῷ κυβερνήτῃ ὁ μὲν οἴαξ ἄψυχον, ὁ δὲ πρωρεὺς ἔμψυχον, ὁ γὰρ ὑπηρέτης ἐν ὀργάνου εἴδει ταῖς τέχναις ἐστίν.

§. III. *Instrumentum*] Varro lib. 1. de re rust. 17. instrumentum rusticum dividit in Vocale, in quo sunt servi; Semivocale, in quo sunt boves; Mutum, in quo sunt plaustra. l. 8. D. de instr. vel instr. leg. In instrumento fundi ea esse, quæ fructus quærendi, cogendi, conservandi gratia parata sunt. Sabinus in libris ad Vitellium evidenter enumerat. *Quærendi, veluti homines qui agrum colunt, & qui eos exercent, præpositive sunt his: quorum in numero sunt villici & monitores. præterea boves domiti, & pecora stercorandi gratia* &c. Plutarch. præcept. gerend. reip. p. 807. Ὄργανα γὰρ οἱ φίλοι ζῶντα καὶ φρονοῦντα τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν εἰσι. Cicero lib. 11. fam. 14. *Plane jam, Brute, frigeo: ὄργανον enim erat meum senatus. id jam est dissolutum.*

Sicut pars non tantum] Sensus, totum dici Dialecticis non modo Totum per se, cum aut ipsum essentiale est partibus, aut cum partes Toti, in quo apparet relatio totius ad partem, & nullius alius argumenti vel loci Topici; sed etiam Totum per accidens, ubi contra nec totum est de essentia partium, nec partes de essentia totius; in quo non apparet illa relatio, sed vel causæ respectu diversorum effectuum, vel subjecti diversorum adjunctorum, & vicissim; sic rem possessam esse partem possidentis. Vide Jul. Scaligerum de caus. Lat. ling. lib. 6. cap. 130. p. 350.

§. IV. *Servos*] & capite censos. De Servis l. 51. D. de re milit. Ab omni militia servi prohibentur: alioqui capite puniuntur. Plin. 10. ep. 38. *Sempronius Cælianus repertos inter tirones duos servos misit ad me, quorum supplicium distuli, ut te consulerem de modo pœnæ. De Capite censis* Gell, 16, 10.

INDEX RERUM,

IN

PROLEGOMENIS

AD

HUGONIS GROTII

DE JURE BELLI AC PACIS

LIBROS

OCCURRENTIUM.

A.

An-

B.

C.

 Cognatio

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

INDEX RERUM IN HUGONIS GROTII DE JURE BELLI AC PACIS LIBRO PRIMO OCCURRENTIUM.

Au-

E.

Epi-

M.

N.

O.

P.

Per

Rex

S.

T.

U.

V.

Errata corrigenda in Prolegomenis.

Pag. 7. l. 39. leg. *eorum*. p. 14. l. 23. leg. *quod omnia individua*. p. 16. l. 19. leg. *prohibitum*. p. 19. l. 62. leg. *quanti*. p. 24. l. 7. leg. *obligationibus*. p. 31. l. 2. leg. *ne quid Respub. detrimenti*. p. 35. l. 13. leg. *tamen*. p. 42. l. 19. leg. *aqua*. p. 47. l. 12. leg. *nequeat*. p. 50. l. 19. leg. *propellant*.

Errata corrigenda in prima hac parte.

Pag. 2. l. 34. leg. *quia*. p. 5. l. 2. leg. *nam*. p. 11. l. 5. leg. *pertinet statum*. p. 12. l. 27. leg. *Sed*. p. 17. l. 8. leg. *liceat*. p. 22. l. 18. leg. *verendum*. p. 25. l. 2. leg. *abutatur*. p. 28. l. 1. leg. *Sibi*. p. 29. l. 5. leg. *interveniente*. & l. 6. del. *redditur*. p. 30. l. 41. leg. *Simplex*. p. 39. l. 33. leg. *includunt*. p. 41. l. 43. leg. *adnata*. p. 57. l. 46. leg. *persuadeamus nobis*. p. 65. l. 54. leg. *obligationem*. p. 66. l. 15. leg. *venenum*. p. 70. l. 27. leg. *debemus*. l. 45. *recordarentur diei Sabbathi eumque*. p. 71. l. 10. leg. *exaudiri*. p. 85. l. 33. leg. *longitudine*. & l. 61. leg. *quando*. p. 89. l. 43. leg. *id est*. p. 93. l. 40. leg. *Simpliciter*. p. 97. l. 6. delendum. *videtur*. & l. 9. leg. *eamque causam fuisse videtur*. p. 109. l. penult. leg. *nihil resides*. p. 113. l. 52. leg. *iis non demandata*. p. 118. l. 11. del. *est*. & l. 18. leg. *nexios*. & l. 51. leg. *æqualium*. p. 124. l. 26. leg. *indito*. p. 125. l. 7. leg. *admisisse*. p. 131. l. 26. leg. *vero similia*. p. 139. l. 20. leg. *vera*. & l. 1. leg. *inde non*. p. 146. l. 10. leg. *nosmetipsos*. p. 151. l. 41. leg. *justa*. p. 168. l. 20. leg. *non esse juris naturalis permissivi tantum*. p. 194. l. 33. leg. *imponas*. & 44. *tamen quia* & 45. leg. *prompte*. p. 195. l. 30. leg. *eligentibus*. p. 196. l. 12. leg. *Soloni*. p. 197. l. 11. del. *quique*. & lin. 31. leg. *pluralitas*. & 47. leg. *idem*. p. 199. l. 10. leg. *habente*. p. 200. l. 22. leg. *qua*. & 23. leg. *renunciarint*. p. 210. l. 46. leg. *ab*. & 49 adde *promissi præstare*. p. 213. l. pen. leg. *concessa*. p. 219. l. 16. leg. *Baker* p. 217. l. 34. leg. *summorum*. p. 218. l. 34. leg. *libero*. p. 219. l. 25. leg. *uberibus*. & l. 45. leg. *habitu*. p. 221. l. 6. leg. *& ad unum*. p. 222. l. 28. leg. *Bat*. p. 223. l. 40. leg. *ut idem jus obtineat*. & 55. leg. *gentes*. p. 229. l. 33. leg. *nequidem*. p. 235. l. 51. leg. *concipi*. p. 238. l. 33. leg. *respiciamus*. & 45. leg. *Promulgationis*. p. 240. l. 16. leg. *imperium*. p. 245. l. 34. leg. *sexaginta*. & l. 57. leg. judices dii. & 33. leg. *Ex*, p. 246. l. 1. adde *non* p. 248. l. 18. leg. *quæstio an illud habuerit a se ipso*. & 36. leg. *cognitionem*. p. 251. l. 26. leg. *confirmandum*. p. 258. l. 29. leg. *ejusmodi*. & l. 48. leg. *quoad cætera*. p. 264. l. 47. leg. *considerati*. p. 265. l. 46. leg. *resistendi*. p. 269. l. 2. leg. *eventus*. p. 270. l. 1. leg. *sectatores*. p. 275. l. pen. leg. *magistratibus*. p. 279. l. 40. leg. *nomine*. p. 280. l. 22. leg. quoque. p. 281. l. 34. leg. *dolationi imperii adjectas*. p. 293. l. 48. l. *Nam quemadmodum*. p. 293. l. 25. l. *exercitium*. p. 295. l. 9. leg. *Ideo*. p. 296. l. 13. l. *dirigendo*. & l. 24. leg. *& obsequi*.

Si qua plura menda irrepserint nimia festinatione & Typographi negligentia lectoris dexteritati & æquitati corrigenda relinquimus.

FINIS.

con una figura nel principio, e ritratto di Guglielmo Roscoe